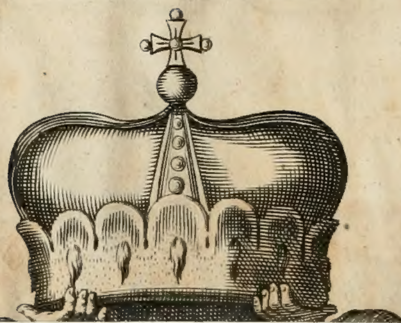

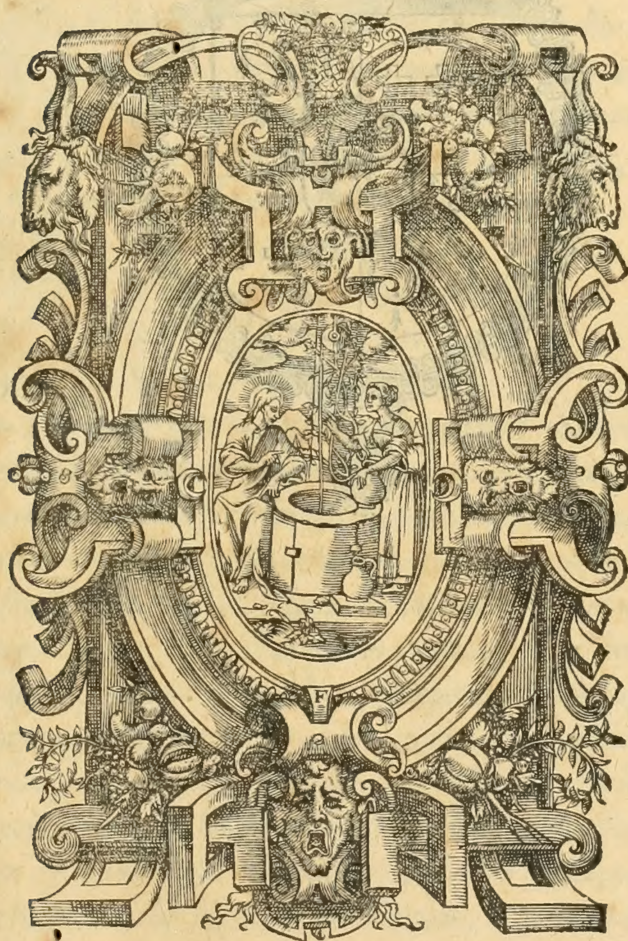
IO. BODINI ANDEGAVENSIS,

DE

REPVBLICA LIBRI SEX,

LATINE AB AVTORE REDDITI MVLTO QVAM ANTEA LOCVPLETIORES.

Cum indice copiosissimo.

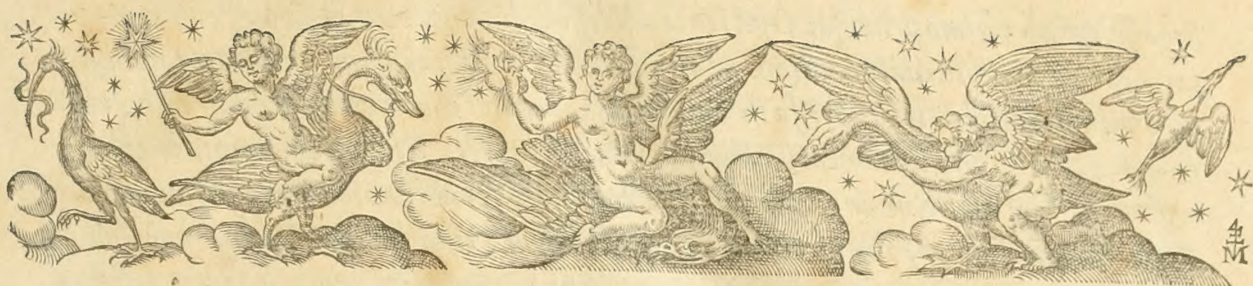
PARISIIS,

Apud IACOBVM DV-PVYS sub signo Samaritanæ.

M. D. LXXXVI.

Cum Priuilegiis Cæsareæ Maiestatis & Regis Christianissimi, Serenissimæq; Angliæ Reginæ.

IO. BODINVS IACOBO DVVALLO DAMPETRAE COMITI, HANSAE BARONI, MONDRAVILLAE DOMINO,

EQVESTRIS FRANCORVM ORDINIS Collegæ, Manchildensibus ab Rege Præfecto S. P. D.

VM annis superioribus sæuissima bellorum ciuilium tempestate iactati fuissemus, qua multi naufragium, plures etiã iacturam fecerant, plerique voraginibus immersi, nonnulli in littus eiecti, quidam afflicti ad scopulos, alij alio abrepti, pauci incolumes euaserant: me, quem

——⸺——tabula sacer
Votiua paries indicat humida
Suspendisse potenti
Vestimenta maris Deo,

præterita pericula reputantem, & futura, quæ nunc impendere videmus, prospicientem imperij nostri pœnitere cœpit, ac pudere gubernatorum, qui cùm inter se conflictarentur vt alius clauum torqueret, alius vela faceret, alius contraheret, tam fœdum sui nostrique aduersariis otiose in portu ridentibus spectaculum præbuissent. Itaque cùm mearum cogitationum summam fecissem, animaduerti ea quæ tam multa in Republica gerẽda peccantur, ab huius artis ignoratione, velut ab errorum omnium fonte deriuari. Quæ me causa impulit hoc quicquid est quod de Republica conceperam, meis popularibus posteaquam à bellis paululum conquieuissent, edere ac proponere ad intuendum: vt vel imposterum hoc regale ciuitatis genus, quantum quidem fieri posset, ab interitu seruarent: vel si tam certum huic imperio, quod sua senectute propemodum extabuisse videtur, exitium immineret, vt nulla iam ope, nullis hominum consiliis declinari posset, eos tamen qui superioribus cladibus superfuerant velut è specula admonerem, ne improuiso ciuitatis occasu ac ruina penitus obruerentur. Interdum enim tanta vis calamitatum diuinæ vltionis impetu erumpit, vt eos ipsos moderandarum ciuitatum principes, quos Deus præpotenti manu perdere decreuit, omni consilio ac prudentia vacuos ac desertos esse, & in omne dedecus præcipites ruere patiatur, cuius rei exploratum est argumentum, quod illi tum maximè sanos se esse arbitrantur, cùm in Republica gubernanda incurabili furore desipiant. Sed quoniam diuina consilia mortalium sensibus abdita ac retrusa semper fuerunt, quæ humana procuratione ac prudentia prouideri ac intelligi poterant, ea omni studio inue-

stigasse, & ab vltimo principio repetita tradidisse nobis videmur. Quæ vt facilius perciperentur, ac percepta diutius animis ac memoriæ hærerent, tabulam initio proposuimus, quæ velut imago leuiter expressa in vniuscuiusque oculos incurreret, & quasi totius operis ἰχνογραφίαν primis lineamentis adumbratam designaret. Et quia ab omnibus ciuibus nostris intelligi cupiebam, maximè tamen à nobilitate, cuius summa semper fuit in hac Republica potestas, populari sermone vti necesse habui, cùm linguæ Latinæ non solum flumina, quæ tota Gallia vberrimè antea fluebant, verumetiam riuuli ac fontes ipsi diuturno bellorum ciuilium ardore quodammodo exaruissent. Nec vero Latina facere decreueram: neque enim ab re mea tantum otij mihi tunc erat, vt eandem telam retexere liceret: nisi singularis amor erga te meus, cui vel non assentiri scelus, vel quicquam petenti denegare nefas esse ducerem, eo me inuitum ac renitentem adegisset: cùm diceres argumenti dignitatem postulare vt Romani sermonis splendore illustraretur: tum quod Romani pene soli ex omnibus populis naturæ patrióque amori iura maiestatis ac Reipublicæ pretulerunt: tum etiam quod illud sociis ac peregrinis æquè ac ciuibus deberetur, propter eã quæ est homini cum homine literarum & humanitatis coniunctionem. Sed non prius tibi acquieueram, quàm legatio in Angliam suscepta, inde traiectio in Belgiam vna cũ Francisco Andium ac Belgarum Duce, qui me ad consilium accersierat, propositum meum retardarunt: tametsi noua occasione ad id maximè impulsus essem, cùm Londini Olybium Gallum hominem in priuatis illustrium virorũ ædibus: alium item apud Cantabriges in ipsa Academia difficili ac molesta ratione Anglis Rempublicam nostram interpretari comperissem. At Francisco Duce præmatura morte, acerbissimóque totius Galliæ casu nobis erepto, cùm & otio liberiore frui licuisset, & ad minuendum animi dolorẽ vix vlla medicina restaret, operi manus admoui. Igitur interpretandi religione soluti, nõnulla detraximus, plurima emendauimus, plura etiam adiecimus, & ea quæ de iure maiestatis, déque magistratuum officiis, imperio, potestate: quæ itẽ de iure fœciali minus accuratè, vel obscurè scripta videbantur, facilioribus illustrauimus & rationibus & exemplis, caput etiam integrum, quod res ita postularet, de ordinibus ciuium disputationi de corporibus & collegiis subiunximus. Quam quidem ad rem illud efficere studuimus, vt responderent extrema primis, media vtrisque, omnia omnibus: vtque alia ex aliis nexa, & inter se apta colligatáque eadem serie cohærerent: sic enim facilius intelligi posse putaui, non solùm quæ quamque rem res sequatur: verumetiam quid cuique consentaneum sit. Genus autem dicendi vsitatum & quietum, nec vllis pigmentis oblitum secuti sumus, parum admodum solliciti, num oratio numerosa molliter in aures audientium influeret, animósque suauiter permulceret, modò sua se facilitate ac perspicuitate commendaret: nec verò ægrotãtium, vt Celsus medicus appositè scripsit, nec item ciuitatum morbi verborum luminibus curantur, ac tantùm abest vt ardua ac sublimia, in quibus explicãdis res ipsæ verba rapiũt, nimis illustri ac magnifica oratione quasi ferculis aureis splendidiora fieri, vt etiam talibus illecebris rerum ipsarum pondus & grauitatem eleuari putem, contentus cœnare fictilibus, modo nitidis, in quibus sint epulæ exquisitæ. Duo tamen sunt reprehensorum inter se dissidentium genera: alteri omnem de Republica quæstionem breuius terminari potuisse putant: alteri sine flagitio quicquam prætermitti debuisse negãt. At cùm singula quæ sunt infinita contemplaremur, plurima nobis omittenda fuerunt, vt vniuersa, id quod artium tradendarum proprium est, complecteremur. Iam enim pridem adolescens contritum illud à philosophis acceperam, nullam rerum singularum scientiam haberi. Qui autem modera-

tius de Republica scribi volunt, et alienæ industriæ modum statuunt, difficilem profecto temperantiam postulant in ea disciplina quæ nullis adhuc maiorum finibus est aut regione conclusa. At ne in illis quidem artibus, quarum certiora sunt præcepta vllum fieri videmus scribendi finem. nec certe vllus est modus inuestigandi veri nisi inueneris, & legendi defatigatio turpis est in re eò meliore quò magis fuerit explicata, & à pluribus expetita. quòd si iusta reprehensione carent tot ac tam multi scriptores aliarum artium, quæ nullo grauiore morbo quàm librorum magnitudine laborant: quid est quamobrem de re per se ipsa infinita paulo copiosius scribenti non indulgeamus? cùm præsertim huius scientiæ tot ac tantæ sint vtilitates, vt omnia omnium imperia cætúsque iure sociati eius vnius ope stare, eáque ex omnibus disciplinis sola principibus, sola claris viris, sola regibus digna esse videatur? Quamquam tanta raritas est eorum qui hoc de genere scripserunt, vt mirum videri debeat, tam multis ætatibus vix vnum reperiri, qui seriò hanc scientiam tractarit: siue ij quibus otium peperit rerum omnium affluentia, perinde à literis vt literati à publicis rebus seipsos vltrò subducunt: siue ij qui vtroque præstant tanta negotiorum mole obrui se patiuntur, vt nullum tempus ad cogitationem scientiarum omnium parentem, aut ad scriptionem supersit: siue obscuritas huius artis Platoni, Aristoteli Theophrasto, veteribus omnibus tanta visa est, vt qui eam adepti essent, soli sapientum, qualem etiam Pittacum tyrannum fuisse ferunt, appellatione fruerentur: sic enim Plutarchus scribit. Sed nec sapientibus illis nobiscum, nec inter se de optimo ciuitatis statu conuenit: non tantùm quòd argumentis argumenta contraria sunt, verumetiam quod ratio secum ipsa (quamquam per naturam id fieri non potest) pugnare sæpissime videatur.

Quamobrem cùm in infinita opinionum varietate, quæ ab humanis erroribus manare consueuerunt, de duobus alterum fieri possit, vt earum nulla, alterum non possit, vt plus vna vera sit: exactissimis rationum ponderibus ac momentis quærendum putauimus, nō quid quisque dixerit aut senserit, quantæque autoritatis fuerit: sed quid rationi conuenienter posset & sententiæ suæ dicere. Si enim id quod verum, laudabile, honestum est è purissimis naturæ fontibus hauriatur, cur non oratio nostra omnem sibi fidem rationibus naturæ congruentibus, id est integris & incorruptis testibus confirmabit? Igitur ad hæc diiudicanda non Delio natatore nob[illegible] [illegible]d acerrimi ac prudentissimi iudicis ope opus est: id est eius qui ciuitatum informa[illegible]arum leges didicerit: qui à Philosophis tametsi πολιτειῶν πραγμάτων ἀπειρόκαλοι *fuerunt, politica decreta expresserit: qui optimorum principum dicta, gesta, actiones studiosissimè perspexerit: qui abditas tyrannorum artes et arcana retrusa curiosissimè peruestigarit: qui rerum gestarum veritatem, non ab incerto rumore, sed ab ipsis principum archiuis acceperit: qui populorum ritus, instituta, mores, ac cæli cuiusque vim et naturam intellexerit: qui rerum omnium publicarum, quæ vsquam terrarum extitisse comperiuntur, memoriam ab antiquissima vetustate ad hæc vsque tempora repetitam tenuerit: qui denique prudentiam illam humanæ vitæ principem ac moderatricem, non tantum præceptis, verumetiam ipso rerum agendarum vsu partam adeptus sit. qualium hominum tametsi exiguus est numerus, in eorum tamen album aggregandum esse te, aut video neminem. Itaque non solum de re tota statuendi arbitrium ad te, sed etiam patrocinium detuli: quippe & ciuibus, & peregrinis, quorum omnium linguas fere didicisti, præter laudem militarem non tantùm* πολύγλωττος καὶ πολυμαθὴς, *verumetiam disertissimus interpres esse potuisses. Bene Vale. Laoduni Veromanduorum. A.D. III. Cal. Decembr. M.D. LXXXIIII.*

SVMMA TOTIVS OPERIS CAPITA.

LIBER PRIMVS.

Reip.

FINIS.

Summa Priuilegij Cæsareæ Maiestatis.

VDOLPHVS Secundus, Diuina fauente clementia, electus Romanorum Imperator, semper Augustus, ac Germaniæ, Hongariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ, &c. Rex, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ, Vvitembergæ, &c. Comes Tirolis &c. Notum facimus tenore præsentium vniuersis: Quòd cum nobis humiliter exponendum curauerit Iacobus Dupuys Ciuis ac Typographus Parisiensis, se opera quædam Chirurgica Ambrosij Parei, & sex Ioannis Bodini de Republica libros, recens ex Gallico in Latinum conuersos, pro communi rei literariæ vsu in lucem ædere decreuisse: Vereri autem ne sinistra aliqua æmulorum arte, vel vitiosa imitatione debito laborum suorum fructu & emolumento defraudetur, ac proinde sibi hac in parte prouisum cupiens, demissè nobis supplicauit, vt fauore & ope nostra sibi gratiosè adesse, séque contra eiusmodi fraudes ac dolos priuilegio nostro Cæsareo præmunire clemẽter dignaremur. Nos itaque attenta rei æquitate, eundem nostro hoc loci patrocinio neutiquam destituendum duximus. Ac proinde ex certa scientia, animo deliberato, authoritatéque nostra Cæsarea seriò ac firmiter inhibemus & vetamus vniuersis Typographis ac Bibliopolis, aliísque omnibus, qui in sacro Romano Imperio, Regnísque ac ditionibus nostris hæreditariis vel imprimendis, vel vendendis libris, seu quacunque alia ratione librariam negotiationem exercent, nequàm dictos libros, postquàm prædicti Iacobi Dupuys opera typis excusi prodierint, per sexennium à prima cuiuslibet æditione computandum, intra eiusdem sacri Imperij ac Regnorum & Prouinciarum nostrarum hæreditariarum fines, citra expressam ipsius voluntatem & consensum, vel eo ipso aut alio quopiam charactere & forma imitari, recudere, siue recudendos dare, aut alibi impressos adducere, vendere, distrahere ue palàm vel occultè ausit atque præsumat. Si quis verò secus faciendo interdictum hoc nostrum neglexerit, aut violauerit, eum non solum eiusmodi libris sic impressis & adductis per sæpè dictum Iacobum Dupuys, aut hæredes vel mandatarios ipsius, ope & auxilio Magistratus loci illius, in quo depræhensi fuerint, vel etiam propria, si fieri possit authoritate priuandum, verùm insuper etiam pœna decem marcharum auri puri, fisco nostro singulari fraudis vindici, ipsique Iacobo Dupuys eiusdémve hæredibus ex æquo pendenda mulctandum decernimus. Ita tamen vt ad minus tria cuiuslibet operis exemplaria ad Cancellariam nostram implendam suis propriis sumptibus quamprimùm transmittere teneatur, quatenus priuilegio hoc vti voluerit. Quod si neglexerit, eo ipso planè exutus atque priuatus censeatur. Mandamus igitur vniuersis ac singulis nostris ac sacri Rom. Imperij subditis ac fidelibus dilectis, tam Ecclesiasticis, quàm secularibus, cuiuscunque præeminentiæ, status, ordinis, aut conditionis extiterint, præsertim verò iis, qui in Magistratu constituti sunt, vel superiorum suorum, aut proprio nomine iuris iustitiæque administrationem exercent, ne quempiam hoc priuilegium nostrum impunè negligere, spernere, aut violare patiatur, sed si quos contumaces deprehenderint, præscripta mulcta plecti, & quacunque demùm ratione commodè fieri poterit, coërceri curent. Quatenus & ipsi grauissimam nostram indignationem, ac eandem pœnam incurrere noluerint: Harum testimonio literarum, manu propria subscriptarum, & sigilli nostri Cæsarei impressione munitarum. Datum in arce nostra Regia Pragæ, die vltima mensis Octobris. Anno Domini Millesimo quingentesimo octuagesimo primo. Regnorum nostrorum, Romani septimo, Hungarici decimo, & Bohemici itidem septimo.

RVDOLPHVS.

V. S. Vieheuser. D.

Ad mandatum Sacræ Cæsareæ Maiestatis proprium.

P. OBERNBVRGER.

Extraict du Priuilege du Roy.

AR lettres patentes de sa majesté donnees à Paris le 5. iour de Feburier, mil cinq cens octãte six, signé DV-IARDIN, est permis à Iaques Du-puys marchand libraire iuré, en l'vniuersité de Paris, d'imprimer ou faire imprimer vn liure intitulé ***Ioannis Bodini de republica libri sex***, & defences generales à tous autres Libraires & Imprimeurs, de n'imprimer vendre & distribuer d'autres que ceux que ledit Du-puys aura fait Imprimer durant le temps & espace de douze ans, sur peine de confiscation desdits liures, & de deux cens escus d'amende, & de tous despẽs dommages & interests. Et outre sa Majesté veut & entend qu'en apposant ledit Priuilege ou extraict, il soit tenu comme chose publique deuëment notifiee à vn chacun.

Acheué d'Imprimer le 25. Mars 1586.

IOANNIS BODINI DE REPVBLICA LIBER PRIMVS.

B

Quis optimus sit Reipublicæ finis. CAP. I.

RESPVBLICA est familiarum rerúmque inter ipsas communium summa potestate ac ratione moderata multitudo. Definitionem, ab iis qui de Republica scripserunt prætermissam, principio posuimus: quoniam artium tradendarum, ac rerum omnium agendarum extremum intueri prius oportet, quàm quid aliud disseratur: deinde, comperto & explorato fine, aditus inuestigare, quibus eo perueniri possit.
C Est autem definitio nihil aliud, quàm rei propositæ finis, qui nisi firmo ac stabili fundamento nititur, quęcũque super exstruas, vno ruitura sunt & eodem momento.

Plerisque tamen vsuuenit, vt, certis finibus propositis, eum quẽ concupierunt rerum exitum non assequantur: vt neque is, qui scopo sibi ad feriendum proposito malè arcum intendit. sed si quis artem adhibuerit, & argutè conlineare volet, etiam si aliquãtùm aberrauerit à scopo, propius tamen aberit, quàm ille: nec boni artificis laude carebit, si quæ optimus sagittarius facturus esset, ea ipse fecerit. At qui rerum agendarum finem ignorat, eius adipiscendi spes æqua est illi adempta, vt ei scopum
D feriendi, qui telum, incertus quò iaculetur, emittit. Finem igitur ac definitionis propositæ membra singula suis ponderibus exigamus. Primum Rempublicam diximus ratione moderatam esse oportere: quia Reipublicæ nomen sanctum est, vt ab ea latronum ac piratarum cætus arceantur, quibuscum nulla contractuum fides, nulla iuris societas esse debet, sed summa distractio. Et quidem in omnibus bene ac prudenter constitutis ciuitatibus, seu de fide ac publica securitate seruanda, seu de fœderibus ineundis, seu de bello inferendo, seu de finibus imperij regendis, seu de controuersiis principum inter ipsos dirimendis agatur, latrones ac piratæ ab omni iure fæciali procul summouentur. Iustos enim ac legitimos [1] hostes, qui respublicas suis quibusdã legibus ac iure gẽtium communi moderantur, seiunxerunt ab istis, qui Rerum publicarum & ciuilis societatis euersionem moliuntur. Quamobrem si latronibus pactum

[1] l. hostes. de verb. signif.

pro capite pretium non afferatur nulla fraus eſt: quando iura belli cum illis communicari nec debent: nec iiſdem frui legibus, quibus hoſtes captiui aut liberi fruuntur. Quinetiam à prædonibus captum nec libertatem amittere[2], & teſtamentum condere[3], omnéſque actus legitimos obire leges patiuntur: quæ tamen ab hoſtibus captis[4] olim nō licuiſſent: propterea quòd iure gentium, qui in hoſtium manus venerat, vnà cum libertate eam quoque, quam in ſuos haberet poteſtatem[5] amittebat. Ac ſi quãdo depoſitum, pignus, commodatum latronibus reddi, ac de poſſeſſione quantumuis iniuſta vi deiectos reſtitui lex[6] iubet, non tam latronum ac prædonum gratiæ fit illud, quàm vt pœnæ ab iis exigantur, qui depoſitum eiurauerunt, aut qui amiſſam rerum ſuarū poſſeſſionem, B quã iure à magiſtratu debuiſſent, vi recuperare maluerunt: aut quia prędonum, qui vocati vel inuocati in ius veniunt, & magiſtratuum imperia ſponte ſubeunt, rationem in iudiciis haberi æquum eſt, cùm eo ipſo iam deſierint eſſe prædones. cuius rei cum exempla deeſſe poſſunt nemini: tum verò nullum eſt illuſtrius: quàm de Auguſto Cæſare[7], qui decies ſeſtertium edicto promiſerat iis, qui Coracotam latronum in Hiſpania ducem ad ſe deduceret. Coracotas, re intellecta, ſeipſum Auguſto ſponte obtulit, ac præmium ex edicto popoſcit. Auguſtus & veniam illi, & pactum præmiū dari iuſſit, ne aut mercede promiſſa vitam eripuiſſe, aut publicam ſecuritatem violaſſe videretur aduerſus eum, qui ſponte ſeipſum iudicio ſtiterat, tametſi iure damnare ac ſupplicio latronem afficere potuiſſet. C Alioqui, ſi erga latrones eodem iure, quo aduerſus hoſtes, vtamur, verendum ſit, ne perditorum hominum multitudinem & colluuiem vndique arceſſere velle videamur: qui cum prædonibus capitali fraude ſociati ad bonorum exitium conſpirent. Interdum tamen ex prędone regem optimum extitiſſe, & qui pirata omnium maximus antea fuiſſet, in bonum principem euaſiſſe legimus. certè quidem multi graſſatores regum appellatione digniores habiti ſunt, quàm eorū plerique, qui regalia ſceptra tenent, qui ſuæ diritatis ac immanitatis probabilem cauſam nullam habent. Id enim Alexandro Magno probrum obiecit Demetrius pirata, cum diceret ſe nihil præter piraticam didiciſſe, nec aliud quicquam de paterna hæreditate creuiſſe, præter duos Myoparones: D Alexandrum vero, qui piraticam in Demetrio improbaret, cum exercitu potentiſſimo terra maríque impunè latrocinari, tametſi à patre regnum Macedoniæ florentiſſimum accepiſſet. quæ certè oratio Alexandrum non ad vltionem acceptæ contumeliæ, ſed ad commiſerationem adeo permouit, vt Demetrium legioni præficeret. Ac ne longius exempla petantur, ætate noſtra Sulimanus Turcarum rex Ariadenum Ænobarbum, Dragutum, Ochialam piratarum omnium potentiſſimos, maximis propoſitis præmiis ad ſe pellexit, & claſſibus ac maris imperio præfecit, vt & eorum opibus ſuum imperium confirmaret, & piratarum copias toto mari graſſantes frangeret ac debilitaret. His quidem illecebris prædonum duces ad ſanitatem perducere laudabile eſt, ne extrema deſperatione coacti in Rerumpublicarum ſtatus inuadãt, ſed potius

2 l. poſtliminiū. de captiuis.
3 l. j. de legat 2.
4 l. eius qui à latronibus. de teſtamentis.
5 l. in bello. de captiuis.
6 l. ſi pignore. §. ſi prædo. de actio pig. l. 1. §. ſi prędo. l. bona fides depoſiti. l. ita vt ſi fur vel prædo. commod.
7 Dio. lib. 56.

tius latronum copias ipsi euertant, qui tametsi amicitiam ac societatem colere videantur, ac spolia ex æquo diuidant, vt fertur de Bargulo & Viriato piratarum ducibus: ita tamen sceleratæ consensionis fides sanctum amicitiæ nomen respuit: ac ne spoliorum quidem diuisio legitima, sed latrocinium dici debet:[8] cùm societatis & amicitiæ fundamenta, quæ in certa naturæque consentanea ratione posita sunt, latronibus omnino desint. Quamobrem Respublicas appellãt[9] hominum cætus benè beatéque viuendi causa sociatos. quæ descriptio vt ciuitati conueniat, definitioni tamẽ inseruire omnino nõ potest: quoniam altera sui parte redundat, altera parte deseritur: cùm tria, quæ in omni Republica potissi-

B ma iudicantur, familia, inquam, summa imperandi potestas, & ea quæ ciuitatis communia sunt, huic descriptioni desint. Nam illud beatè viuere, si ad ciuitatis definitionem necessarium esse demus, nullus sit nisi cum summa rerum omnium affluentia virtuti locus: nec honesta ciuitas, nisi placido mari secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa feratur: & cum horribiles illam procellæ ac turbinum vis agitauerit misera censeatur: quæ disciplina omnĩbus est omnium theologorum ac philosophorũ præceptis aliena. Hi enim iustos, etiam si omnes fortunæ acerbitates excipiãt, semper beatos: iniustos etiã in maximis prosperitatibus secundísq; rebus infœlicissimos esse iudicant. Sic etiã Rẽpublicam bene institutã dicemus, quæ ad verũ decus & honestatẽ dirigetur: etiam

C si prematur inopia, si ab hostibus obsessa, si ab amicis deserta, si denique omni genere calamitatũ obtrua videatur: quo in statu Massiliã, cũ triũphatum est à Caio Cæsare, M. Tullius fuisse confitetur: quam tamen rerum omnium publicarum laudatissimam appellat, quis vero ciuitatem, quæ solo fertili sit & vbere locuples, hominum multitudine abundans, amicis carissima, hostibus formidabilis, armorum vi potens, propugnaculis bene munita, præclarè institutam putet, si omni scelerum ac flagitiorum immanitate cumulata fuerit? cum nulla virtutum capitalior pestis esse possit, quã beata illa & afflues ad cupiditates explẽdas rerũ copia, quã cũ honestate coniugare non minùs difficile est, quàm quæ maximè inter se contraria sunt. Quoniam igitur cæteris quidem rebus & carere

D sine probro, & abundare sine laude possumus: virtutibus autẽ sine contumelia vacare, aut vitiis inquinari sine infamia non possumus, consequens est ea, quæ beatiorem vitam efficere putantur, opes, inquã, copias, latifundia, bene constitutis ciuitatibus necessaria non esse: sed altius intuentem quàm proximè fieri poterit ab optimo statu discedere oportet: siquidem ciuitatum æquè ac rerum omnium dignitatẽ ac præstantiam bonorum finibus metimur: vt quanto finis cuiusque ciuitatis præstantior ac diuinior erit, tanto ipsa cæteris excellere iudicetur. Nec tamen Rempublicam idearum sola notione terminare decreuimus, qualem Plato, qualem etiam Thomas Maurus inani opinione sibi finxerũt: sed optimas quasque ciuitatum florentissimarum leges, quantum quidem fieri poterit, proximè cõsequemur. Quod si eadem est vnius ciuis, quæ totius ciuitatis fœlicitas, & vtriusque summum bonum in iis posi-

8 l. commun. § inter prædones. communi diuidundo.

9 Cicero & Aristoteles in politicis.

tum virtutibus, quę mentis ipsius propriæ sunt, quæque in sola contemplatione versantur, vt summa consensione asseuerant [10] qui cæteris sapientia excellere dicuntur: consequens est illud quoque, ciues illos vera fœlicitate frui, qui in rerum naturalium, humanarum, ac diuinarum suauissima cognitione exercētur, quique contemplationis suæ fructus præpotenti Deo, totius naturæ principi, ferunt acceptos. Hoc igitur bonorum extremum in singulis statuētes, cur non etiam vniuersorum ac totius Reipublicæ summum vltimúmque finem esse concedemus [11]? Sed occurritur ciuitatum moderatores plurimum in eo genere à se ipsis dissentire, cum suis quisque cupiditatibus fœlicitatē metiatur: & quorum de summo bono disciplinæ inter se consentiunt, non tamen boni viri ac boni ciuis, nec singulorum eundem quem vniuersorum finem statuūt. Hinc existit tanta legum, ac morum pro cuiusque principis arbitrio ac voluntate diuersitas. Plerisque sordida hominum vita putatur, si studia necessitate tantum, non etiam voluptatibus & ornatu dirigantur: miserum, inquam, arbitrantur casis fragmine contectis & angustis tuguriis aut gurgustiis cæli iniurias arcere. Sed quoniam vir sapiēs iusti & iniusti, veri & falsi quodammodo lex est, ac veluti norma quędam inflexibilis: qui autem iustitia cæteris ac sapientia excellere putantur, eandem singulorum ac vniuersorum fœlicitatem statuunt, nos boni viri ac boni ciuis differentia sublata, summū bonum singulorum æquè ac vniuersitatis totius ea quam diximus pulcherrima suauissimáque sublimium rerum contemplatione metiamur. Aristoteles enim popularē opinionem interdum secutus anceps in summo bono finiendo nec suorum dogmatum constantiam ac conuenientiam tueri videtur: quippe qui virtutis actionibus opes ac robur copulare necesse putat: cùm tamē subtilius eo de genere disputaret summum hominis extremúmque bonum in contemplatione collocauit [12]. At M. Varro superiorem opinionem minuēs humanam fœlicitatem actione & contemplatione complexus est, cuius hæc ratio videri possit, quod rerum simplicium beatitas simplex est: mistarum verò, quæ duabus ex rebus conflatæ sunt, duplex esse videatur. nam corporis opes in robore, alacritate, decentíque membrorum omnium conformatione: animi bona, id est eius facultatis, quę corpori cohæret in cupiditatum erga rationem obsequio versatur: mentis verò ipsius bonum in intelligendi virtutibus, prudentia, inquam, scientia, religione consistit: vt prudentia ad res humanas, scientia ad naturæ inspectionem, religione ad res diuinas præclarè vtatur: quarum virtutum prima quidem boni & mali: secunda veri & falsi: tertia pietatis & impietatis discrimen intuetur: &, quid omnino expetendum sit aut declinādum, continent. porro ex his tribus virtutibus existit vera sapientia, qua nihil est hominum generi præstantius ab immortali Deo tributum: quia non modò furtis eripi, aut incendio absumi, aut naufragio absorberi non potest: verumetiam homines cæteris rebus destitutos ac desertos beare per seipsa potest: non tantum singulos, sed etiam vniuersos. beatior tamen futura ciuitas est, quæ his aucta virtutibus, fundos habuerit vbertate fertiles,

10 Aristot. lib. 7. c. 3. & in polit. lib. 10. ethi. Nicomachi.

11 Aristot. in politicis eundem singulorum & ciuitatis finem statuit.

12 lib. 10. ethic. & 7. polit.

B C D

tiles, aut quantum satis est ad ciuium alimẽta: eaque sit aquarum ac spirabilis cæli temperatio, vt salubriter viui possit, tum etiam materies ad exstruẽdas arces ac domos idonea: nisi regio satis ad vim hostium, & ad iniurias cæli propulsandas per se ipsa tuta sit ac munita. Hæc primordia sunt nascentis Reipublicæ, vt scilicet ea, parentur, sine quibus viui nullo modo possit: deinde quętantur ea, quibus commodius viuitur: vt medicamenta ad morborum curationem: metalla quibus instrumenta opificibus armáque militibus necessaria conflari possint, non tantùm ad repellendos, verumetiam ad vlciscendos hostes ac latrones. Iam verò cum inexplebiles sint hominum cupiditates, postea quàm parta sunt ea, quæ
B necessaria, quæque vtilia putantur, deliciis etiam affluere, ac voluptates inanes cõsectari libet, vt suauius viui incũdiúsque possit. Et quemadmodum nullam instituendorum liberorum curã habemus, priusquam idonea educatione corporis incrementa consecuti rationis & orationis capaces videantur: ita quoque de cõformandis moribus, deque naturalium ac diuinarum rerum peruestigatione ciuitates nõ ante curam habent, quàm ea, quæ ad ciues alendos ac tuendos necessaria sunt, conquirãt: sed mediocri prudentia contentę sunt ad hostes propulsandos, & ab iniuria ciues continendos. Is autem, qui adeptus est omnia quę ad vitam securè ac beatè degendam commoda videntur, si bene est à natura, melius etiam à doctrina informatus, à flagitiosis & consceleratis hominum
C cætibus abhorret, ac bonorum consortium & amicitiam consectatur: deinde cùm ab iis perturbationibus, quæ mẽtem de sanitate deturbant, sese liberum & vacuum senserit, nec in præmiis caducis spem posuerit rerum suarum, certè casus humanos & incõstantiam varióssque mores, ætates, conditiones intuetur: alios quidem in summo potestatis & imperii gradu, alios in extrema calamitate & inopia constitutos: tum vicissitudines, ortus, obitúsque rerum publicarum studiosè contemplatur, & antecessiones consequentibus coniungit. pòst à rebus humanis ad naturæ pulchritudinem conuersus, seipsum in contemplanda stirpium, animantium, metallorũ varietate oblectat, & vniuscuiusque formam, vires, præstantiam, atque adeò elementorum vices alternas, ac singularem
D in rebus omnibus antipathiam & contagionem, causarúmque mirabilem seriem & consensionem, qua primis extrema, media vtrisque, omnia omnibus cohærere videt, & vnde singula generata sint, quò recurrant, quando, quomodò obitura, quid in iis mortale & caducum, quid immortale sit ac sempiternum: ac paulatim in cælum veluti pernicibus alis abreptus, clarissimorum siderum splendorem, cœlestiúmque corporum vires, situs, interualla, cursus inæquales, ac mũdi totius partiúmque omnium congruentiam & quasi concentum suauissimum miratur, incredibilémque voluptatem ex his capit, cum flagrantissima cupiditate ac desiderio causarum omnium peruestigandarum, quousque ad vltimum principium, ac pulcherrimi huius opificij temperatorem Deum perducatur, quò cùm peruenerit cogitationum suarum cursum sistit, cùm intelligit æternam mentem esse infinitæ cuiusdam naturæ, magni-

tudinis,potestatis,sapientiæ,quæ nec oratione cuiusquam explicari, nec mentis vllius cogitatione percipi possit: laudationibus tamen diuinæ maiestatis splendorem, quantum quidem potest, euehit ac prædicat, summáque prosequitur veneratione. Talia mente agitantem suis oportet illecebris diuina virtus trahat ad verum decus, & ad bonorum omnium extremum. His enim artibus homines pulcherrimam rerum naturalium, humanarum, diuinarũ scientiam ac fœlicitatis humanæ summam propemodum cõsecuti videntur. Si ergo ciuem ita institutum sapientem ac beatum iudicamus, non qui opum communium ac peruagatarum copiam, sed qui præstãtium rerum & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam sit assecutus, quantò Rempublicam beatiorem iudicare debemus talium ciuium multitudine abundantem, etiam si angustis contenta finibus superbas aspernetur opes, ac delicias amplissimarum ciuitatum, quæ summam fœlicitatem summa voluptate, aut copiis & opibus, aut inani gloria metiuntur? Nec propterea summum illud hominis ac ciuitatis bonum confusum aut mistum efficiemus. etsi enim hominis natura duplex est, altera quidem mortalis & caduca, altera verò immortalis ac sempiterna, illud tamen confitendum est in ea parte, quæ nobilitate cæteras vincit, id est, in mente summũ bonum inesse. nam si verum est, vti est, corpus hoc ossibus & carne compactum & coagmentatum mẽti seruire, & rationi cupiditatem, quis dubitet fœlicitatis humanæ summam à præstantissima virtute, quam mentis agitationem appellant, totam pendere? tametsi enim Aristoteles ex opinione Stoicorum hominis bonum in virtutis actione posuisset, idem tamen actionem ad contemplationis finem referri iudicauit oportere: alioqui hominum vita beatior esset, inquit, quàm deorum, qui nullis actionibus aut negotiis implicantur, sed mentis agitatione suauissima solidáque tranquillitate fruuntur. At quum nollet magistri Platonis sectam tueri, & à proposita susceptáque sententia discedere, turpe putaret, quoniam in actione beatam vitam initio posuerat verborum ambiguitate vsus, summam fœlicitatem in mentis actione, quæ ipsa nihil aliud est, quàm contemplatio, collocauit: ne summum bonum rebus omnino inter se dissidentibus, motu, inquam, & quiete definiret, idem tamẽ cùm perspiceret singulorum hominum, æque ac vniuersorum vitam perpetuo quodam agitari motu, ac necessariis negotiis impediri, noluit apertè summum illud, quod quærimus, bonum in sola contemplatione collocare, id quod tamen necesse est confiteri. Et si enim actiones, quibus hominum vita sustẽtatur, cibum, inquam, potum, somnum capere, tam necessariæ sunt, vt iis diu carere homines non possint: nemo tamen adeò rudis est, vt in iis rebus bonorum extremum consistere putet. virtutum enim earum, quæ morales dicuntur, dignitas longè maior est, propterea quòd ab his ad purgãdos à perturbatione & ægritudine animos adiumẽta quæruntur, vt purgata mens clarissima intelligendi luce compleatur. ex quo intelligitur morales virtutes ad eas, quæ mentis propriæ sunt, quasi ad finem referri. fœlicitas autem summa dici non potest, cuius est

aliud

aliud extremum, quæque ad diuiniora pertinet: vt corpus ad animum, appetitus ad rationem, hęc ad mentem, motus ad quietem, actio ad contemplationem. Igitur M. Varro qui hominis bonum actione & cõtemplatione miſtum eſſe putauit, cõmodiùs, opinor, ac meliùs dixiſſet, hominum vitam vtráque egere, ſummum tamen extremúmque bonum in contemplatione verſari, quam Academici iucundam, Hebræi pretioſam mortem appellant: propterea quòd mentem labe terreſtri & corporeis vinculis ſolutam ac purgatam in cælum perducit. Nõ poterit tamen Reſpublica diu ſtare ſi deſeratur ab iis actionibus, quæ in ciuium ſalute tuenda, in iure dicundo, in alimentorum cæterarúmque rerum ad
B vitam neceſſariarum aſſidua inuectione verſantur: perinde vt mens ſublimium rerum contemplatione abrepta corpus ipſum fame ac ſiti languere, aut vigiliarum ſtudio enecari patiatur. Sed quemadmodum in hoc aſpectabili mundo, quem perfectæ & conſummatæ Reipublicæ imaginem appellare poſſumus, luna velut anima mundi ad ſolem propius accedens deſerere videtur regionem hanc ſpirabilem & elementarem: poſtea tamen ſolis congreſſu grauida vim quandam cæleſtem ſingulis corporibus impertit: ſic quoque animus vi contemplationis abreptus, & quodãmodo intelligenti ſoli, quæ mens eſt vniuerſitatis, coniunctus, virtute diuina mirabilem in modum illuſtratur, deinde rurſum ad corporis curam relapſus, vires corporeas inſtaurat. idem tamen ſi nimium
C intentus corpori ac ſenſuũ voluptatibus immerſas mẽtem deſerat, idem illi vſu venit quod lunæ, quæ ſolis cõſpectũ fugiens vmbra terreſtri, obvoluta ſplendorem ac lucem amittit, ex quo quidem luminis deliquio fœda monſtra procreantur, totáque rerum natura perturbatur: ſi tamen à ſolis amplexu nunquam luna diuelleretur, vniuerſa hæc mundi animabilis coagmentatio & cohærentia omnino diſſiparetur. Idẽ nobis de Republica relinquitur iudicandum, cuius finis optimus in iis virtutibus conſiſtit, quæ ad contemplationem feruntur, etiam ſi publicæ actiones, quæ minus honeſtę ſunt, antecedant, vt ſordiũ euectio, curatio frumentaria, annona Reipublicæ, quæque ad ciuium alimenta & præſidia vitæ neceſſaria iudicãtur, quæ virtutibus moralibus lõgè inferiora ducimus:
D virtutum item moralium ſumma ad eas virtutes pertinet, quæ contemplatrices dicuntur, quarum præſtantiſſima eſt, quæ circa rem omnium pulcherrimam verſatur. Itaque Deus Opt. Max. cum omnia ſapienter, tum illud potiſſimum quod rebus agendis ac negotiis contrahendis ſex omnino dies definiit: diem vero ſeptimum contemplationi & quieti ſanctiſſimæ conſecrauit, quem vnum [13] ex omnibus beauit, & cui ſoli benedixit, vt diem hunc feſtum hilariter ac iucundè tranſigamus, & in pulcherrima Dei præpotentis opera, iudicia, iuſſa intuentes in eius laudibus acquieſcamus. Atque hæc de ſummo ſingulorum ac vniuerſorum totiúſque ciuitatis bono. Quę cum ita ſint, tãto beatior futura ciuitas eſt, quanto propius aberit ab eo fine, quẽ proponimus & ad intuẽdum & ad imitandũ. Et quemadmodũ humanę fœlicitatis ac calamitatis gradus in ſingulis hominibus quãplurimos videmus, prout bonorũ ac malorũ va-

[13] Geneſ. cap. 2. Deut. Exodi cap. 20.

rios fines sibi proposuerunt: ita quoque Respublicæ suos habent quodammodo fœlicitatis ac miseriarum gradus. quia nec cum perfectis hominibus plenéque sapientibus, nec cum furiosis ac dementibus semper viuitur: sed plerique mediocria vitæ officia tuentur. Lacedæmonij quidem excelso ac forti animo sempérque vincendi cupiditate inflammato fuisse ferũtur: [14] iniusti tamen ac toties perfidi, quoties de publicis commodis ageretur: quia ciuium disciplina, leges, mores, instituta non alium finem aut exitum habuere, quàm vt ciues tum ad pericula subeũda, tum ad voluptates ac delicias, quæ animorum vim ac robur frangere solent, elatos & inuictos efficerent: sed eatenus tamen vt suarum actionum & cogitationum summam Reipublicæ vtilitatibus metirentur. Romanorum vero ciuitas beatior quàm Lacedæmoniorum, quòd præter animi magnitudinem, iuris quoque ac iustitiæ [15] vim veluti scopum ciues sibi proposuissent. Enitendum nobis est igitur vt quàm proximè fieri poterit, ab ea, quam summam duximus, singulorum ac vniuersorum ciuium fœlicitate discedamus. Explicata nobis est prima pars definitionis Reipublicæ, cætera suo quæque ordine ac loco persequamur.

14 Plato. Plutar. in Lysandro, Agesilao, Lycurgo.

15 Cicero in offic. Dionys. Halycar. lib. 1.

B

De iure familiari, & quid familiam inter ac Rempublicam intersit.

CAPVT. II.

FAMILIA est plurium sub vnius ac eiusdem patrisfamilias imperium subditorum, earúmque rerum, quę ipsius propriæ sunt, recta moderatio. Secundum definiendæ ciuitatis caput versatur in familia, quæ ipsa seminarium est ac veluti rudimentum rerum omnium publicarum. Et quidem nulla probabili ratione mihi videtur Aristoteles, Xenophontẽ secutus, à politicis œconomica, & ciuitatem à familia distraxisse: quod aliter fieri non potest, quàm si membra singula ab ipsius corporis vniuersi cõpage diuellamus: quod quid aliud est, quàm sine vllis ædificiis vrbes construere velle? certè quidem collegiorum & corporum, atque adeò vniuersitatis scientiam seorsum tradere oportuisset, cùm non sint familiæ, sint tamen Reipublicæ partes. at legum latores & iuriscõsultos, quos veluti duces in disputatione de Republica sequi debemus, iisdem legibus ac disciplinis Reipublicæ corporum & collegiorum æquè ac familiarum iura complecti videmus. Nos tamẽ aliter atque Aristoteles. is enim œconomiam bonorum accumulatione definiit: quæ collegiorum æquè ac ciuitatum communis est: at familiæ appellatione, & rectam domus gubernandæ rationem, & iura patrisfamilias in suos complectimur: quæ ab Aristotele & Xenophonte prætermissa videmus. Quemadmodum igitur familia bene ac prudenter instituta, vera est ciuitatis ipsius imago: ac domesticum imperium, summæ in Republica potestati quodammodò simile: ita quoque familiæ regendæ ratio singularis quædam est Reipublicæ instituendæ ac moderandæ disciplina. Et vt singula membra corporis quandiu officium non deserunt suum, firma valetudine & explorata spe salutis

C

D

fruimur,

fruimur:ita quoque ſi familiæ ſingulæ ſuis quæque officiis cõtineantur, ciuitas vniuerſa rectam ſeruabit bene viuendi diſciplinam. Sed ſi vir in vxorem iniurius ac cõtumelioſus ſit: ſi vxor viri partes præripere conetur, neque ſe ei morigeram præbeat: ſi vterque liberos in ſeruorum, ſeruos in pecudum loco habeat, imperióque duriore premat: ſi liberi parẽtum, ſerui dominorum iuſſa detrectent, quis non videt nullam in illa domo concordiam, nullam animorum volũtatúmque cõſociationem, ſed plena omnia rixarum & contentionum fore? Cum igitur ciuitatis inſtituendæ ratio, familiarum recta moderatione veluti ſuis quibuſdam fundamentis innitatur ac fulciatur, primam ac præcipuam familiarum

B rectè inſtituendarum rationem inire oportet. Diximus Rempublicam eſſe legitimam plurium familiarum & earum rerum, quæ illis communes ſunt, cũ ſumma poteſtate gubernationem. Plurium appellatio non poteſt in familia duorum numero cõtineri, vt ferè ſemper[1]: cùm ad collegium conſtituendum tres perſonæ neceſſariæ ſint[2]: tres quoque perſonas præter patrem familiæ neceſſarias in familia definienda ducimus ex ſententia iuriſconſultorum[3]. Et quoniam familiæ, collegia, cætus, ciuitatéſque omnes ac totum genus hominum interiret, niſi connubiis quaſi quibuſdam ſeminariis conſeruaretur ac propagaretur: cõſequens eſt familiam ſuis omnibus numeris ac partibus ſine matrefamilias perfectam & conſummatam non videri: Ex quo fit vt quinque perſonis in-

C tegra familia cõſtituatur. Quod ſi tribus perſonis nec paucioribus conſtat collegium, totidémque familia præter patrem ac matremfamiliæ: ſequitur tres familias nec pauciores ad ciuitatem conſtituendam neceſſarias eſſe. Inde opinor Apuleio ac veteribus contritum illud ac peruagatum, quindecim perſonis populum conflari. Et ſi enim paterfamiliæ Dcc. vxores habeat, quot Salomo rex Hebræorum: &[4] ſexcentos liberos, quot Hierotimus rex Parthorum ab vxorum multitudine ſuſtulit: aut quingentos ſeruos, quot M. Craſſus in cẽſum retulit, quia ſub vnius & eiuſdem patris familiæ imperium ſubiungantur, nec populi nec ciuitatis appellatione veniant: etiam ſi filios omnes ac ſeruos connubiorum ac commerciorum iure coniungat, quandiu fuerint ſub eiuſdem impe-

D rio ac poteſtate, quem etiam in cunis adhuc vagientem lex[5] ipſa patrem familiæ appellat. Inde verbum אלף Hebræis pro familia vſitatum, non quia mille perſonis familia definiatur, vt nonnulli putant, ſed à verbo אלוף quod principem ac dominum ſignificat. vt familia vniuerſa ab ipſo capite nomen accipiat: rectiùs opinor quàm Græci ab οἴκῳ aut Latini à famulis. Sed quid prohibet, dicat aliquis, tria collegia ſine familia ciuitatem conſtituere, ſi ſumma imperii poteſtate regantur? id quidem videri poteſt, non ſit tamen Reſpublica, quia nullum collegium, nullum corpus ſine familia ſtare diu poteſt, ſed breui oportet interire. at[6] iuriſconſulti tradunt populum immortalem eſſe, ac milleſimo pòſt anno eundem fore qui antea fuiſſet: etiam ſi vſusfructus Reipublicæ legatus poſt annum centeſimum[7] extinguatur: ne proprietas inanis ſit ac inutilis domino futura: quoniam ciues omnes vnius ſæculi diuturnitate intermori

1 l. vbi. de teſtib.
2 l. Neratius de verb. ſig.
3 l. familiæ. cod.
4 Iuſtin. lib. ..
5 l. pronuntiatio. de verb. ſig. § familiæ.
6 l. proponebatur de iudic. ff.
7 l. an vſusfructus. de vſusfr. ff.

videantur: licet immortales ſint ſempiterna quadam ſui generis propagatione futuri: non aliter ac nauis illa Theſei, quæ tametſi nouarum tabularum ſubſtructione centies immutata fuiſſet, antiquum nomen retinebat. Vt autem nauis informe lignum ſit, ſublata carina, quæ proram, puppim, & coſtas firma coagmentatione ſuſtinet: ita Reſpublica ſine ſumma poteſtate, quæ omnia ciuitatis membra familiáſque ſingulas in vnum corpus cogit, conſiſtere nullo modo poteſt. Et vt nauis, ne à propoſita ſimilitudine diſcedamus, in partes plurimas diuidi poteſt, aut omnino flammis abſumi: ſic etiam populus in diuerſa loca diſſipari, aut penitus, ſalua vrbe, exſcindi: quia nec in perſonis nec in moenibus ciuitas ſubſiſtit, ſed in ciuium omnium cœtu ſub eiuſdem imperii ſumma poteſtate. B Vt enim elephas non magis animal dici debet, quàm formica: ſic Raguſia, ciuitatum ferè omnium, quæ ſunt in Europa, minima, non minus Reſpublica dici debeat, quàm Turcarum aut Tartarorum, aut etiam Hiſpanorum, quorum imperia iiſdem finibus, quibus ſolis curſus, terminatur: & quemadmodũ exigua familia anguſtiſſimis gurguſtiis comprehenſa eodem familiarum iure cenſetur, quo quæ ſuperbiſſimis ac latè potentibus ædificiis gloriantur: ſic Vlyſſes, cuius imperiũ Ithacæ ſcopulo continebatur, rex æquè dicitur ab Homero atque Agamemnon. rectè enim Caſſiodorus magnum imperium magnam Rempublicam appellat, quàm Princeps vnus ſummo imperio moderatur. Quare ſi ex tribus familiis vnus pater familię cæteris imperet, eique pareatur: aut v- C nus duorum imperium ſubire non recuſet: aut tres ſimul ac ſemel ſummum ius in trium familiarum ſubditos exerceant: æquè reſpublica dicetur, ac ſi multitudine ciues innumerabiles complectatur. Ita fiet vt familia interdum maior ſit, quàm Reſpublica. quod de familia Tuberonis iure dicebatur [8] cũ ſexdecim liberos vnà cum vxoribus ac ſeruis cũ imperio domeſtico regeret. Igitur fallit Ariſtoteles [9], qui putat Babylonis Vrbem, cuius ambitus quadrata figura tantus erat, vt vix toto triduo [10] pedeſtri greſſu conficeretur, gentem potius dici debere, quàm rempublicam, quam ipſe decem millibus ciuium, definiendum putauit: quaſi abſurdũ eſſet gentes multitudine innumerabiles ac locis infinitas, quæ modo eiuſdem imperii ſummi poteſtate regantur, Rempublicam ap- D pellare. Iſta ratione ciuitas Romanorũ, qua nulla clarior extitit vnquã, Reipublicæ laudem non mereatur: cum ſuæ originis initio tria tantum, nec plura, ciuium millia complecteretur: Tiberij vero principatu quinquies ac decies millies centena millia, ac præterea centum ac decem millia, qui pene toto terrarum orbe diſperſi erant, cenſa fuiſſe legamus, pręter ſeruos, quorum numerus decuplo maior extitit. nec tamẽ eo numero prouinciales Romano imperio ſubditi, nec item ſociæ ciuitates, ac liberi populi continebantur, qui reſpublicas ab imperio Romano diuiſas habuerunt. Eſt igitur ſummum imperium quaſi Reipublicæ cardo, quo magiſtratus ac leges innituntur, & cuius vi ac poteſtate collegia, corpora, familiæ, ſinguli ciues in vnum veluti corpus coguntur: ſiue vno ſint & eodem concluſi loco, vt Suitẽſium reſpublica ſociarum minima: ſiue plures

8 Plutarch. in AEmilio.
9 In politicis.
10 Herodot. li. 5. Ionas. c. 3.

plures habeat prouincias qualis Persarum, quæ ab extremis Indiæ popu-
lis vsque ad Hellespontum cētum ac viginti septem prouincias habuisse
fertur [11]: qualis nunc etiam Æthiopum respublica, cuius quinquaginta
sunt prouinciæ, quas Paulus Iouius nulla ratione regna vocat, cùm vnius
& eiusdem principis, qui Negus ab illis appellatur, summo imperio ac
potestate regantur. Sed præter illud imperium, quod posuimus quasi
reipublicæ totius fundamentum, multa sunt præterea ciuibus inter se
communia, scilicet forum, fana, porticus, viæ, leges, iura, iudicia, suffra-
gia, consuetudines, theatra, mænia, publica ædificia, pascua communia,
agri publici, ærarium, denique præmia, pænæ, legis actiones, multæque
B cum multis res rationésque contractæ: hæc, inquam, omnia aut ciuium
omnium nexu & mancipio, aut vsu & fructu communia sunt, aut certè
publica, aut vtraque simul. magna etiam illa cōmunitas est, quæ tum ex
collegiis & corporibus, tū etiam ex beneficiis vltrò & citrò datis & ac-
ceptis coalescit. alioqui nulla, ne cogitatione quidem, fingi Respublica
potest, quæ nihil omnino habeat publicum aut commune. Quanquam
fieri potest, vt agrorum pars maxima sit communis vniuersorū ciuium,
pars verò minima singulorum: vt agraria lege Romuli totus ager Ro-
manus, qui millia iugerum octodecim capiebat, trifariam [12] diuisus est:
prima pars sacris faciēdis, secunda necessariis reipublicæ sumptibus: ter-
tia singulis ciuibus cessit, cùm autem tria ciuium millia censa fuissent,
C singulis ciuibus duo iugera tributa fuere. Sed vtcunque agri diuidantur,
fieri non potest vt omnia omnium ciuium communia sunt, quod Pla-
toni adeo prǫclarum & optandum videbatur, vt etiam liberos & vxores
omnium cōmmunes esse cuperet: sic enim fore augurabatur, vt verba
illa MEVM & TVVM nunquam inter ciues exaudirentur: quasi omnium,
quas in republica videmus discordiarum ac ciuilium bellorum occasio-
nem præberent. nec intelligebat bonorum ac rerum omnium commu-
nione Rempublicam interire: quia nihil publicum esse potest, vbi nihil
sit priuatum: nec regem quemquam futurum, si ciues omnes reges sint:
vt neque vllus concētus exaudiatur, si vocum artificiose inter se confu-
sarum diuersitas ac dissimilitudo, quæ Harmoniæ suauitatem efficit, ad
D vnum & eundem sonum reuocetur. Quamquam huiusmodi ciuitas, si
tamen hoc nomine appellari potest, omnino repugnat diuinis ac naturǫ
legibus, quibus non solùm adulteria & incestus, sed etiam rapinæ ac fur-
ta tam disertè prohibentur, vt ne aliena quidem per leges diuinas expe-
tere liceat: quibus legibus perspicuum fit capitalem esse orationem, quǫ
ad æquationem bonorum pertinet: cum Respublicas diuina procuratio-
ne fundatas, & constitutas ob id fuisse videamus, vt suo iure publica ac
priuata tenerentur. At illam rerum omnium pestem ac perturbationem
veriùs quàm communitatem sequitur familiarum [13] omnium interitus,
quæ in vxorum ac liberorum atque adeo rerum omnium confusione
consistere nullo modo possunt. Nec mirum debet videri, si ab hac opi-
nione tam absurda Plato sponte discessit, & eam, quam ipse Socrati ad-
scripserat, Rempublicam, facilè passus est aboleri, vt suam moderatè tue-

11 Ester. cap. 1 Herodot. Plutarchus in Artoxerxe.

12 Dionysius Halycarnasseus lib. 2.

13 familiaris res opponitur publicæ. l. 7. §. 6 paciscar. de pactis. l. 4. de publicis Iudic. ff.

retur. Nam qui Massagetas omnia habuisse communia iactãt: poculum tamen & gladium quenque suum habuisse confitētur: vestimēta etiam priuata cuiusque fuisse necesse est, alioqui debiliores ab iis spoliati fuissent, qui robore plus cæteris valerent. Quemadmodum igitur Respublica est legitima plurium familiarum, & rerum inter se communium cum summa potestate gubernatio: sic familia est plurium sub vnius ac eiusdem patrisfamiliæ imperio subditorum, & earum rerum, quæ ipsius propriæ sunt, recta gubernatio. nam in eo potissimum Reipublicæ ac familiæ discrimen versatur: quòd pater familias rerum domesticorum ac familiæ totius potestatem habet: etiam si vnaquæque domus aliquid in publicum seu vectigalium, seu tributi nomine conferre cogatur. Ac fieri B potest, vt ciues omnes conuictu communi vtantur collegiorum in modum, qualia fuere Spartiatarum, qui seorsum ab vxoribus & familia cibum sumere ac dormire consueuerant quindecim aut viginti virorum cætu coacto. Cretensium verò moribus ciues omnes vtriusque sexus, vxores, inquam liberi, senes, iuuenes, egentes, diuites simul epulari consueuerant [14], sua tamen cuiusque propria fuere, sed singuli tantùm erogabant, quantum vniuersis ad communem conuictum satis esse videretur: commodiùs illi quidē quàm Anabaptistæ, qui nostra ætate in Westuallia non modò communem illum conuictum, sed etiam nouam bonorum omnium, preter vxorum, quas plures habere licebat, ac vestium, communionem inuexerant [15], vt mutuam inter ipsos concordiam & a- C micitiam commodius tuerentur: à qua tamen longissimè abfuerunt. Nam qui rerum omnium communionem admittunt, tãtùm absunt ab ea, quam se tueri posse confidunt, ciuium inter ipsos amicitia, vt amor ille mutuus viri & vxoris, parentum etiam erga liberos ac vicissim liberorum erga parētes pietas, denique proximorum inter & affinium mutua charitas penitus extinguatur, sublato propinquitatis iure quo vinculo nullum ad ciuium concordiam & necessitudinem firmius cogitari potest. nam quod ames vehementer tuum sit oportet, & quidem totum tuum: communitas verò per se ipsa dissidiorum ac discordiarum parens ab iurisconsultis merito appellatur [16]. Nec minùs fallunt, qui putant rerum communium maiorem, quàm priuatarum curam fore: cum publi- D ca videamus ab omnibus æquè deseri [17] nisi ex publico rapiant, quod in priuatam vtilitatem conuertatur: Denique amoris & amicitiæ natura est huiusmodi, vt in plures dispersa perinde vim amittat [18]: vt flumina quæ in riuulos diuisa nec hostes aditu prohibere, nec ferendis nauibus vtiles esse possunt. Igitur certa familiæ gubernatio vxores, liberos, seruos, ac priuatas cuiusque res tum ab aliorum familiarũ iure, tum etiã ab eo, quod reipublicæ cõmune seiungit. Quin etiã in omni republica bene constituta præcipuam pupillorum, furiosorum ad prodigorum curam magistratus gerere videmus, quia [19] reipublicæ interest. ne priuatorum bona diripiantur. sæpe quoque legibus acquirendarum ac distrahendarum, rerum modus & conditio præscribitur, quia familiarum ac bonorum cuiusque conseruatio, cum Reipublicæ cura ac tutela cõiuncta videtur.

Acta-

14 Aristotel. in polit.

15 Sleidan.

16 l. cum pater §. dulcissimis. de legat. 2. l. 2. quando & quibus quarta pars. C. l. in re communi. vrbanorum prædiorum. l. sancimus. §. in autē. de dona. l. Lucius §. Caius de lega. 2 ff.

17 l. 2 quando & quibus quarta pars.

18 Plato in Menone. Plutar.

19 l. j. l. iús dandi. de tutelis. ff.

Ac tametsi leges omnium cõmunes sunt, nihil tamẽ vetat sua quædam esse familiarum statuta, suum ius familiare, ac priuatũ[20], ab antiquis familiarum principibus, institutum. Exemplum habemus in clarissima Saxonum gente, quæ plures habet familias priuato quodam iure vtentes, ac planè diuerso tum ab imperii germanici legibus, tum etiam à communibus Saxonum institutis. Duces item Bauariæ & Palatini comites iure familiari vtuntur, tum in legitima bonorum suę gentis successione, tum etiam in electoris imperiali munere, quod vicissim ducibus Bauaricis ac Palatinis auorum instituto tribui oportet: quæ iura Bauariæ dux vt renouarentur, ad imperiales Augustæ conuentus rogationem supe-
B rioribus annis tulit.

Iura quoque domestica sunt inter Saxonum & Hassorum principes, quas Cæsares ipsi Carolus IIII. & Sigismundus comprobârunt[21]: quibus inter Austriæ ac Bohemiæ gentiles familiari iure cautum erat, vt alterius familiæ deficientis hæreditas alteri accresceret, vti contigisse videmus. Ac ne longius à nostris discedamus, iura familiaria Lauallæ gentis regali diplomate ac Senatus Gallici auctoritate cõprobata videmus, legibus municipalibus ac institutis planè contraria. nam eo iure primogenitos vniuersam hæreditatem cernere licet ea conditione vt pecunia cohæredibus satisfiat, ac Vidi gentile nomen stemmatáque pura præ se ferre teneatur. Seuerius etiam Rutenorum, Albretorum, ac Balmarum
C gentili iure receptum erat, vt fœminæ ab auorum hæreditate omnino arcerentur, quandiu mares quocũque gradu propinqui extitissent: quasi legem Saliçam principibus Allobrogum vsitatam in familias suas deriuarent. Hæc quidem seu familiaria, seu gentilia iura ab auis & proauis illarum gentium ac sui nominis ac familiæ decus perpetua quadam serie tuendum originem traxere: quæ quodammodo ferenda sunt[22] in claris ac illustribus familiis. & quidem illa quæ diximus priuata iura non modo familias, sed res quoque publicas incolumes ab interitu sępe conseruârunt. quamobrem prudenter imperiali decreto comitiorum, quæ Augustæ coacta sunt[23] post diuturnas bellorum ciuilium clades, gentilia principum iura renouata fuere, sine quibus imperium illis temporibus
D præcipiti ruina casurum videbatur. Quod quidem ad obscuras familias pertinere non debet, vt iura publica quantum quidem fieri possit omnium communia sint & eadem. Non enim sine grauissima caussa ferendum est, vt priuatis familiarum pactis iuri publico[24] derogari possit. Neque verò iure familiari ab auis & proauis constituto posteri obligantur, nisi quatenus ipsi præbuerint assensionem. Itaque principes Albretorũ ac Lauallæ gentis, inter quas Mommorantia cẽsetur, gentilia proauorum iura rebus iudicatis non ita pridem rescindi curauerunt. Multo minus sacra familiaria gentiliáue[25] Romanorum institutis probata ferenda sunt: ne pro familiaribus publica deserantur, vt Camillus querebatur apud Liuium[26], An, inquit, gẽtilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? Erat enim lex xij. tabularum his verbis concepta: SACRA PRIVATA PERPE-

20 Bartol. in l. omnes populi. de iust. & iur. ff. Bald. in l. cum omnes de episcopis. Imola & Cuman. in l. 2. de testamentis. Andreas ad specul. in titul. de testament. §. compendiose. Bald. in l. 2. de Constituta pecunia C. Innocentius in cap. cum accessissent de constitut.

21 anno 1370. & 1431. Decius consil. 515.

22 Bald. in c. j. §. mulier si de feudo controuersia, per cap. j. de filiis natis ad morganaticam.

23 anno 1555.

24 l. Ius publicum. de pactis. ff.

25 Macrobius in Saturnal. lib. Cicero.

26 Liuius lib. 5.

TVA PERMANENTO. quam M. Tullius in suas leges transtulit. Atque hæc de Reipublicæ & familiæ differentia in vniuersum dicta sint: nunc de singulis familiæ partibus disseramus.

De mariti erga vxorem potestate deque mutuis inter ipsos officiis.

CAPVT. III.

MNES hominum cœtus iure sociati, siue familiæ, siue collegia, siue vniuersitates, siue Respublicæ imperandi ac parendi mutuis officiis continentur, cùm libertas illa, quam nullis astrictam legibus vnicuique natura dedit, sub alterius imperium ac potestatem subiungitur. omnis autem potestas est publica vel priuata: publica aut legibus soluta est eorum scilicet qui summum imperii ius habent: aut legibus imminuta, qualis est magistratuum, qui etiam si priuatis imperent, ipsi tamen superiorum imperiis ac legibus tenentur. priuata potestas est in patrefamilias, aut in corporibus & collegiis, cùm vniuersi aut maxima pars omnium cæteris imperat. Potestas autem domestica quadruplex est: mariti scilicet aduersus vxorem, patris in filios, domini erga seruos, principis familiæ, in famulos mercede conductos. Cùm igitur omnis humanæ societatis legitima gubernatio pendeat ab imperandi ac parendi prudentia, de singulis imperii partibus eo, quo proposuimus, ordine, disseramus. Est enim naturalis libertas huiusmodi, vt animus[1] bene à natura informatus imperiũ alterius, post Deum immortalem, reiiciat, præterquam sui ipsius, id est rectę rationis, quæ à diuina voluntate per se ipsa nunquam aberrat. Rationis autem in cupiditates imperium naturale omnium maximum & antiquissimum est. prius enim quàm alteri rectè quis imperet, sibi ipsi imperare condiscat, vt rationi tribuatur imperium, cupiditati obsequium: ita fiet vt habeat quisque suum. atque hæc iustitiæ totius summa est, hæc virtutum omnium prima ac pulcherrima, quæ cæteras omnes amplexa fouet ac tuetur: ex quo prouerbium Hebręis contritũ: Initia charitatis à seipso quénque ducere oportere, id est sub rationis imperium domitas habere cupiditates hæc naturalis imperii prima lex est, vt quidem videmus in oratione, quam Deus habuit, tum ad primũ omnium[2] matrẽfamilias, tum aduersus eum, qui primus se fraterno parricidio contaminauit[3]. Nam imperium illud: quod Deus Adamo in vxorem dedit, dupliciter interpretor: primùm quidem ac præcipuum est rationis in libidinẽ: alterum mariti aduersus vxorẽ. Est enim mens ac pars illa intelligentiæ particeps in homine veluti maritus: cupiditas autẽ quasi fœmina. prius enim quàm Deus Euam creasset de Adamo dictum erat, masculũ & fœminam creatum esse[4]. Quamobrẽ in sacris literis fœmina pro cupiditate sæpissimè vsurpatur, nunquam tamen sæpius, quàm apud Salomonem, qui sic vixit vt amantissimus: sic scripsit, vt omnino capitalis fœminarum hostis esse videatur, cùm tamen omnis illa oratio, tum de materia, tum de cupiditate intelligatur[5]. Sed ista Theologis ac Philosophis disserantur: id verò,

1 l. libertas. de statu hominum. ff.

2 Genes. c. 3.

3 Genes. c. 4.

4 Genes. c. 1. fine.

5 Rabi Maymõ. lib. 1. nemore aneboquin.

verò, quod huius quæstionis proprium est, de imperio mariti aduersus vxorem quale sit, explicandum nobis est. Vxoris appellatione iustam ac legitimā intelligo, non concubinam, quæ non est in cōcubini potestate, tametsi Romanis [6] legibus in liberæ mulieris contubernio iustum matrimonium sit, non concubinatus. quæ lex populis omnibus quasi perniciosa displicuit, ac tacito veluti omnium consensu abrogata videtur. Hæc autem potestas in vxorem non complectitur sponsam [7], in quā manus [8] iniicere spōso nō licet, quod marito semper licuit, tum ciuili [9], tum pontificio [10] iure quod si sponsus in sponsam inuolauerit, ac ei stuprum intulerit, capite puniendus est. [11] Quid igitur si mares ac fœminæ consen-
B sione connubium contractum sit ante mutuam vtriusque coniunctionem? id enim iustas nuptias lex [12] appellat: sic tamen statuo non esse partum eiusmodi contractu maritale imperium, nisi maritum vxor secuta fuerit, cum Theologorum ac pontificum decretis [13], quorum maxima est auctoritas, quoties de iure connubiorum disputatur, vix vlla nuptiarum ratio habeatur, nisi corporum mutua coniunctione cōtractæ sint: quod multarum gentium moribus disertè exceptum est, cùm de communicandis vtilitatibus, quæ ex connubio quæsitæ fuerunt, disputatur. Sed post eam, quam diximus, maris ac fœminæ legitimam coniunctionem, vxor est in potestate mariti, nisi seruus fuerit, aut filiusfamilias, qui nullum habent in vxores [14] imperium, ac multo minus in liberos, qui etiam
C si pater emancipatus sit, in aui potestatem recasuri sint. Id autem rationi consentaneum est, ne plura sint imperia domestica, plures domini, quorum alius imperare velit alius imperata facere prohibeat, ex quo familiarum perturbatio sequeretur. Oportet igitur vxorem sui iuris, si filiofamilias nupserit, & in soceri domum commeârit, vnà cum marito soceri potestatem subire, cæteris rebus suæ libertatis iura tueatur. Ac profectò iniquum videtur, quod legibus Romanis [15] cautum est, nisi filiafamilias emancipata sit à patre, etiam si deserta domo paterna mariti domicilium sequatur, non sit in mariti, sed in patris potestate futura: quod cum legibus naturæ pugnare videtur, quibus non tantum marito potestas in vxorē prima ac præcipua est, sed etiam patrifamilias in suos:
D ac voce diuina [16] iubetur vxor, cæteris omnibus, atque adeo parentibus posthabitis, sequi maritum, cui etiam vni ius ac potestas lege diuina [17] tribuitur, vt vxoris vota probare possit, aut prohibere. Merito itaque lex illa Romanorum antiquata est, maximè tamen nostris moribus [18], quibus paterna potestate eximitur filia, quæ marito nupsit. Consimilis ea lex est legi Lacedæmoniorum, vt Plutarchus scribit [19] alioqui vxor, paterna potestate contempta, mariti sui iussa aspernaretur. Romani iuris interpretes varias cautiones adhibuerunt, vt euitarent ea, quæ absurda consequuntur, sublata mariti potestate, nisi filia emancipata fuisset. In eo tamen populorum omnium leges cum diuinis ac naturæ legibus conueniunt, marito ab vxore obsequium deberi, nec illius iussa, si modò cum honestate non pugnant, repudiari ab vxore debere. vnum inter-

6 l. in liber[illegible] ritu nupt[illegible]
7 l. 4 de condi[illegible] [illegible]
8 [illegible]
9 [illegible]
10 [illegible]
11 [illegible] in l. [illegible] C. [illegible] l. miles §. qui in dicam[illegible] ad leg. Iul. de adulterijs. l. vlt. de libero homine exhibendo. C.
12 l. nuptias de reg. l.
13 cap. debitum. de bigam. Petr. Lomba. lib. 4. Sententiar. [illegible] 30. & 27. [illegible] Panormi. consil. 2. colum. 7. lib. 4. gl. in. 1. cap. ex publico extr. de conuer. l. comug. l. Consil. cons. 243. lib. 2. [illegible] tertio loco. de præsumpt.
14 toto tit. quibus mod. patr. potest. in Institut.
15 l. 1. §. 1. de libe[illegible] [illegible]cend. ff. l. 1. §. [illegible] l. cum qui §. si nupta de iniuriis. l. 1. fine & sequēti de liberis exhibend. l. 2. §. quod si in patris. l. quoties. soluto matrimonio. l. nec inter. l. si vt proponis. de donat. inter virū & vxorem. C. l. filium. l. licet de collat. C. l. si vxor & ibi Accurs. Cynus. Bartol. Bald. Salicet. Alberic. de conditionib. insertis. C.
16 Genes. cap. 1.
17 Numer. 3. Augustin. q. 56 cap. 4. num. [illegible] volunt [illegible]
18 Faber [illegible] §. 1. in Instit. de [illegible] [illegible] ulto Tertul. S. §. 2. quod cum eo qui in aliena. Masuerius titulo de Iniuriis, §. item filia & in titulo de dote. §. item. de consuetud. 19 In Laconicis. 20 Andre. ad Specul. titul. qui filii sint legitimi.

pretem[20] ſatis nobilem excipio, qui vxorem mariti legibus ſolutam eſſe putauit: ſed nec iſtius opinionis ſingularis ac tam abſurdæ rationem attulit vllam nec autoritatem: cùm lege Romilia[21] ius etiam vitæ ac necis marito tribuatur, ſi vel eam in adulterio deprehendiſſet, vel partum, vel claues ſuppoſuiſſet, vel vinum bibiſſet. Paulatim legis illius ſeueritas eſt indulgentia maritali antiquata: adulterii verò pœna proximorum arbitrio permiſſa: qui mos etiamnum Tiberii dominatu renouari cæpit[22], quòd marito propter adulterium vxorem repudiante, vel etiam adulterii conſcio ſcelus inultum relinqueretur, non ſine graui cõtumelia propinquorũ, qui olim Romanis moribus adulteras capite vel exilio damnabant[23]. Ac tametſi de mariti poteſtate in vxorem plurimũ detractum B eſſet, nihilominus tamen ex oratione M. Catonis, quam habuit ad populum pro lege Oppia, perſpicuum eſt, fœminas in perpetua patrum, maritorum, aut proximorum tutela fuiſſe, vt nullos actus legitimos ſine auctore facere poſſent. Floruit Cato maior poſt legem Romiliam annos circiter quingentos & quinquaginta: ducẽteſimo poſt anno ſcripſit Vlpianus tutores fœminis ac pupillis dari conſueuiſſe: at cùm nupſiſſent in manu viri fuiſſe, id eſt, vt ego interpretor, in poteſtate. Quod ſi quis dicat Vlpianum[24] diuiſiſſe diſputationem de iis qui ſunt in poteſtate, ab iis qui ſunt in manu, non propterea ſequitur vxores in poteſtate maritorum non fuiſſe, ſed hoc factum opinor, vt ſignificaret longè diuerſam eſſe patris in liberos, mariti in vxorem, domini in ſeruos poteſtatem. C Quis enim dubitet manus appellatione imperium ac poteſtatem ſignificari? nam Hebræis,[25] Græcis[26], tum Latinis ac nobiſipſis vulgatum eſt, manum pro imperio ac poteſtate vſurpare. Feſtus vero Pompeius[27] vbi de marito vxorem domum ducente ſcribit, verbo mancipandi, quod ſeruorum proprium eſt, vtitur: cóque verbo etiamnum moribus ac legibus noſtris vti conſueuimus, quoties agitur de vxorum emancipatione. Sed vt planum ſit hanc maritorũ in vxores poteſtatem omnium populorum æquè fuiſſe communem, exemplis quibuſdam id cõfirmare placet. Olorus Thraciæ rex Dacos ab hoſtibus victos ad ſempiternam ignominiam & contumeliam vxoribus ſeruire compulit[28]. Langobardi verò eandem vitæ ac necis poteſtatem in vxores habuere[29] D quam veteres Romani, qua etiamnum Baldi temporibus vtebantur[30]. Ac ne longius egrediamur, quis vnquam populus tantam in vxores poteſtatem habuit, vt maiores noſtri? Galli, inquit Cæſar[31] in vxores & liberos æquè ac in ſeruos vitæ ius ac necis habent: ac ſiquidem vel minima ſuſpicione teneantur maritos necaſſe, quæſtionibus à proximis torquentur, ac ſine vlla magiſtratuum cognitione damnantur. Nec Romanis[32] tantùm, ſed etiam Maſſilienſibus ac Mileſiis vſitatum fuit vxores occidere, ſi vinum bibiſſent, vt Theophraſtus ſcriptum reliquit. Vxoris verò necandæ ius ob adulterij cauſam Græcis omnibus æquè ac Romanis commune fuiſſe tradunt Græci[33] ſcriptores. Nam lex Iulia, quæ patri filiã in adulterio deprehenſam vnà cum adultero trucidare permiſit, Auguſti rogatione[34] ad populũ lata eſt annos amplius ſeptingẽtos poſt

legem

20 Andr. ad Spec. titul. qui filij ſint legitimi.
21 Dionyſius Halycarnaſſ. lib. 2.
22 Tacitus lib. 2.
23 Florus cap. 46.
24 In titulis.
25 Gen. 24. Exod. 2. Numc. 11.
26 Xenophon εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἐλθεῖν.
27 In verbo emancipatum.
28 Inſtin. lib. 32.
29 Rotaris & Luitprandi leges in Legib. Lãgobard. c. 1. & pen. & vlt titulo qualiter mulier liber permiſſ.
30 anno M. CCCXV. Accurſ. & Bald. in l. velles. de reuocãdis donat. C.
31 Cæſar lib. 6. belli Gallici.
32 Dionyſ. lib. 2. Plin. lib. 14. c. 13. Valer. de inſtitut. antiquor. Cicero de natura Deorũ. li. 3. & de Repub. lib. 3. Plutarc. in problema. Rom. cap. 6. Arnobius lib. 2. aduerſus gentes. Tertull. in apologetico lib. 6. Gellius lib. 10. c. 23. & Atheneu. in dipnoſophiſtis.
33 lib. 2. Lyſias in orat. de Eratoſthenis cæde.
34 l. 1. ad l. Iul. de adul. ff l. marito. l. patri eod.

legem Romiliam. eadem tamen lege quibusdam personis idem quod
patri licuisse[35] in vxores adulteras, leuissima[36] pœna maritum obligante,
qui adulteros deprehensos præter personas legibus exceptas occidissent.
Sed adulterii pœna legitima non ademit maritis in vxores animaduer-
tendi potestatem extra pœnam capitalem, qua maritis interdictum est.
Tametsi Theodora Iustiniani Augusti vxor, quæ fasces imperii marito
sanè stupido ac illiterato principi ademerat, cùm omnia beneficia fœmi-
nis aduersus maritos tribueret, eas etiam adulterii pœna liberauit,[37] in-
famiæ notam reliquit: æquius erat Atheniẽsium exemplum imitari qui
adulteros, præter infamiam sacris arcebant.[38] quæ autem infamiæ pœ-
B na legibus irrogari potest iis, qui famam prostitutæ pudicitiæ violarunt?
quo fit vt crimen illud, quod lege diuina[39] non modò capitale est, sed e-
tiam lapidatione, pœnarum ferè omnium acerbissima[40], coercebatur,
perniciosis[41] moribus propè inultum sit. At veteres Ægyptij fœminas
narium, mares verò pudendorum amputatione ab adulterio reuocabãt,
vt scribit Diodorus[42]. In cæteris criminibus, quæ morte punienda non
veniunt, vxoris castigandæ potestas maritis omnium[43] consensu tribui-
tur, dum id modicè, aut etiam intra modum fiat. At ne mariti legitima
potestate aduersus vxores abuterentur veteribus olim propositum erat,
de moribus iudicium[44], quod quidem Iustiniani lege[45] sublatum est:
pecuniaria pœna aduersus eos decreta, qui repudio causam dedissent:
C maximè ob adulterium & veneficium. qua lege quodammodò anti-
quata nostris moribus integrum est vxori ob iniurias graues illatas à
marito repudium in iure petere. neque enim iniuriarum actio coniugi-
bus inter se permitti debet, contrà quàm nonnulli putant[46]. at etiam
expilatæ hæreditatis & furti actio coniugibus inter se, aut hæredibus al-
terutrius aduersus alterum lege[47] prohibetur, propter connubii digni-
tatem. Iam verò cùm maritalis amor omnes omnium amores & amici-
tias superare debeat, vt certè Artemidorus scripsit: sic etiam odia quæ ra-
dices egerunt inter virum & vxorem, omnium maximè implacabilia iu-
dicantur: vt non minus eleganti quàm vrbano exemplo docuit Leo Bi-
zantinorum ad Athenienses legatus, quem cùm in concione irriderent
D ob corporis breuitatem, cur, inquit, homuncionem ridetis, cuius vxor
tam pusilla est vt mariti genua vix attingat? nam etsi angustissimo cubili
continemur, nihilominus tamen cum ira exarsimus vix Bizantij mœ-
nia, quamtumuis ampla sint, capere vtrunque possunt. actioni quidem
de pace, quam apud Athenienses habuit, inseruiebat cum odia depone-
re suaderet, quæ inter coniuges placari vix possunt, si alter alteri mor-
tem intentarit. Cui tamen incõmodo prouisum erat diuina lege quę de
repudiis lata est, qua populi omnes Asiæ vtriusque & Africæ etiamnum
vtuntur, vt scilicet repudiandæ vxoris ius integrum daretur, si vel ei mi-
nimum displicuisset, iis conditionibus ne semel repudiatum ad se reuo-
caret, aliam tamen ducere liceret: qua lege nulla sanctior esse potest siue
ad fœminarum superbiam, siue ad maritorum iracũdiam coercendam.
nam quæ fœmina virorum, adeo cupida, nisi meretrix, nupserit marito,

35 d. l. marito.
36 [illegible] adulterii § imperator [illegible] cod. l. [illegible] l. Cor nel. de sic. l. Gracchus cod. C. [illegible] § si maritus. ad Sc. Sillanian.
37 authentica hoc iure de adult. C.
38 Demosthenes contra Neæram
39 Leuit. 20 Daniel. 12. Deut 24
40 Rabi Maymon lib. 3. nemore aneboquin.
41 Faber in l. 2. quæ sit lõga cõsuetud. c. Benedi. in cap. Raynutius. in verbo, cuidam num. 63.
42 libro 1.
43 cap. duo. [illegible] 3. q. 4. Accur. in l. & si § vlt. ad l. Aquil. & in authent. vt liceat matri & auiæ § cura vero. Bal. in l. filius. de patria potest. C. & in l. nec patronus. de operis libert. C. & consil. 176. Panormitan. in cap. & træmissa. de restitu. spoliat. Bart. in l. iubemus. de repudiis. C.
44 Quintil. lib. 7. cap. 4. l. 5. de pactis dotal. l. viro & vxori. soluto matrim.
45 l. vlt. de repud C.
46 Andre. in addit. ad Spec. titulo de iniur. ex l. 2. rerum amotar. C l. non debet de dolo. l. siquis vxor. de furtis. Alexander. in l. diuortio §. si fundũ. col. 4. soluto matri. Ancaran. consil 408.
47 l. 1. & 2. rerũ amotarum. ff. l. aduersus. de crimine expilatæ hæreditat. C.

qui ſine iuſta ac probabili cauſa vxorem repudiarit? Quod ſi qui videatur iniquum vxorem non aliam ob cauſam, quàm quia diſpliceat, repudiare licere, non magnopere pugnabo, nec ab eo iure, quo vtimur, propterea diſcedam: nihil tamen pernicioſius mihi videtur, quàm cõiugem, qui repudia quærat, non aliter id impetrare poſſe, quàm cauſa iudicibus probata: nam in eo vertitur exiſtimatio ac dignitas alterutrius, aut etiam vtriuſque, quæ nunquã violaretur ſi diuortii cauſam neuter iudicii probare cogeretur: quod quidem olim & his quoque tẽporibus inter Hebræos fieri ſolet, vt videmus in Hebræorum [48] pandectis: vbi deſcribitur legitimus actus repudii, ac libellus quem Rabi Ieïel Pariſienſis vxori dedit A. D. III. Kal. Nouemb. anno ab Orbis conditione decimo octauo B
ſupra quinquies milleſimum [49]. aliud item exemplum extat in epitome pandectarum Hebraicarum ab iuriſconſulto Maymone [50] deſcriptum apud Chaldæos, vbi Iudex procuratoriis tabulis, quibus maritus coram tribus teſtibus vxorem repudiârat, ſubiici hæc verba: ſine cauſa repudiatum eſſe, facta vtrique matrimonij cum aliis contrahendi poteſtate. Hac enim legis actione mulier, illæſa exiſtimatione alteri nubere poteſt. Ac tametſi apud Athenienſes repudium mittere non liceret, niſi cauſa iudicibus probata, ea res tamen periculi plena bonis omnibus viſa eſt: quod metuens Alcibiades [51] vxorem apud iudices conquerentem palam abripuit & humeris domum extulit. æquius Romani veteres, qui nullam omnino repudii cauſam libello inſerebant: ac ne rogatus quidem Pau- C
lus Æmilius ab amicis cur coniugem caſtiſſimam ac fœcundiſſimam, & quidem patricii ſanguinis ſine cauſa repudiaret, calceum eleganter conſutum oſtendit, ſed qua parte pedem offenderet, præter ſe ſcire neminem. quid ſi cauſa repudii iudicibus probari poſſit? an æquum eſt ad conuictum & ſocietatem omnium, quæ cogitari poſſunt, arctiſſimam adigere coniuges inteſtinis & capitalibus odiis inter ſe diſſidentes? Non exiſtimo: nam inde adulteria, veneficia, parricidia ſequi & magnã partem occultari neceſſe eſt: nam ante repudiorum iura, quæ anno poſt vrbem conditam quingenteſimo à Spurio Caruilio originem acceperunt, vnius vxor in veneficio mariti deprehenſa, ac parricidii damnata ſocias criminis accuſauit, ac mutuis deinde accuſationibus ſeptuaginta quæ D
viros enecârant, ſupplicio affectæ fuerunt. quãtò magis id metuendum, vbi repudia omnino prohibentur? Nam Imperatores tum Græci tum Romani, vt repudiorum frequentiam coercerẽt, eum, cuius culpa repudium contractum eſſet, dotis aut donationis propter nuptias amiſſione [52] coercebant. Anaſtaſius etiam repudium vtriuſque conſenſu impune fieri permiſit [53]: quod ab Iuſtiniano [54] vel potius à Theodora coniuge abrogatum eſt. Vtrum magis expediat reipublicæ, ſatis opinor ex iis, quæ diximus, intelligi poteſt. Sed quæcunque fuerit in tanta rerumpublicarum varietate legum viciſſitudo ſumma tamen omnium conſenſione vxor maritum revereri [55], eíque obſequi debet: ac maritum ne quidem ſine venia magiſtratus licuit in ius vocare [56]. Sed quemadmodum nihil eſt non modo ad familiarum, ſed etiam ad Rerumpublicarum ſalutem ac di-

48 Moſes Cotſi in cap. כריתת, id eſt, abſciſſionis. ſic enim repudiũ vocant.
49 Id eſt anno Chriſti 1240.
50 In cap. נשים id eſt fœminæ.
51 Plutar. in Alcibiade.
52 l. conſenſu de repud. C. l. vlt. cod. Bald. in l. 1. §. quod ſcimus. de lat. lib. tol. C. Panor. conſi. 328. lib. 4. Iaſ. & Alex. in l. ſi ab hoſtib⁹. ſoluto matrimo.
53 l. ſi conſtante. de repud.
54 authent. quod hodie. de repud.
55 l §. quod autẽ. de rei vxoriæ. C. l. alia §. vbi ſoluto matr.
56 l generaliter. de in ius vocãdo. Decius in l. vlt. cod. fine C.

ac dignitatem maius ac melius quam honesta vxorum erga maritos ob-
sequia tueri, vt Euripides scribit: ita non decet maritos hac potestatis spe-
cie ad vxorum contumeliam & seruitutem abuti. quamquam M. Varro
seruos verbis potius quàm verberibus castigari putat oportere: ac multò
magis vxorem, quam lex [57] humana ac diuina domus sociam appel-
lat. Nam cùm Iuppiter apud Homerum [58] Iunonem vxorem increpuis-
set, nec monitis obsequeretur, minas adiicit, non tamen vlterius ad ver-
bera progreditur. Quinetiam Cato quem mulierum hostem fuisse ple-
rique aiunt vxorē percutere sine [59] sacrilegio nō posse putabat: sed mariti
ius ac dignitatem sic tueri solebat, vt facilè obsequentem haberet: quod
B fieri nō potest ab iis, quib. nō satis est vxorū socios fuisse nisi etiā obsequē-
tes sese præbuerint. vt tandē serui pœnæ fiant: id quod in Lacedęmonios
olim iactari cōsueuerat [60] quoniam vxores dominas appellabant: Hoc
tamen Romanis in ipsius imperii occasu contigisse videmus, non modò
priuatis sed etiam imperatoribus [61] ipsis, qui tandem vna cum domesti-
co imperio publicum amiserunt. Quamquam quæ vxores viris impera-
re concupiuerunt, consimiles sunt iis, qui cæcos ducere, quàm duces o-
ptimos sequi malunt. At lex diuina ipsáque lingua sacra, quæ nomina
rebus indidit ex vniuscuiusque natura, maritum Bahal, id est dominum,
appellat, vt intelligatur imperium penes maritum esse. Vt autem viri
planè intelligant vxoribus dignitate ac sapientia præstare oportere, om-
C nium ferè populorum ac suorum consensione splendor vxoris à viro
velut à Sole pendet. nam vxor ignobilis, mariti dignitate nobilitatur [62]:
si vero fœmina nobilis ignobili nupserit partam nobilitatem amittit [63].
fuere tamen ac sunt iis adhuc temporibus nōnulli [64], qui à matribus suæ
claritatis ac nobilitatis originem ducerēt, vt apud Lycios, Delphos, Xan-
tios, Ilienses, Cappadoces, siue propter patris incerti originem, siue pro-
pter amissam bello nobilitatem, vt in Campania Gallorum ignobiles
mariti ab vxorum nobilium connubio claritatem generis vnà cum li-
beris adipiscuntur: vt apud Calecutios Indiæ populos, reges etiamnū ac
patricij, quos Nairas ipsi appellant, vix vnquam suos imperij aut bono-
rum hæredes habent, sed nobilium [65] fœminarum liberos etiam si spurij
D fuerint: tametsi Iurisconsultorum interpretes id nec moribus, nec insti-
tutis fieri posse putant [66], propter eam, quam dixi, populorum ferè om-
nium consensionem, vt iam olim Herodotus [67] ipse scriptum reliquit:
ac propterea æquissimum esse, vt vxor conditionem [68] patriam [69] fami-
liam [70] domicilium [71] originem denique mariti sequatur. ac tametsi ma-
ritus sit exul & extorris, eum tamen vxor consequi tenetur, vt omnes
Iuris vtriusque interpretes tradunt [72]. Ita quoque omnium actionum,
quæ vxori conceduntur, maritus arbiter est, ac prædiis omnibus vxoris
suo iure vti frui [73] potest, nec iudicio sisti debet vxor sine auctoritate
mariti, aut certè sine venia iudicis, qui auctoritatem præstet, absente aut
respuente marito. quæ certissima sunt argumenta, quibus intelligi facilè
potest marito aduersus vxorem ius, imperium, potestatem, auctorita-

57 l. aduc [illegible] de cumine [illegible] l. [illegible] hæreditat. C.
58 lib. [illegible] Iliad. [illegible]
59 Plutar. in Catone Censorio.
60 Plutar. in Laconic. Arist. lib. 2 politic.
61 Tranquil. in Claudio. l. vxorē de leg. 3 l. Titia §. qui maritò. de annuis leg. l. vlt. § vxorem. de auro & argento.
62 l. fœminæ de senator. ff. l. cum te. l. vlt. de nup. l. vlt. de incolis. C. Bartol. Fulgo castrens. in l. vlt. de verb. signifi. Guido Pap. consil. 217 & decis. delph. 196 349. 379.
63 Bart. in l. j. de dignitat. C. castrensis in d l. vlt. de verb. signific. Cornel. consil 55. col. 4. lib. 1. & col. 26. lib 4.
64 l. 3. ad municip. Plutarch. de claris mulier.
65 In historia Indorum.
66 Platea Bartol. Angel. in l. exemplo de decurion. C. Bart. consi. 57. Benedic. in cap. Raynutius, nu. 15. Aretin. & Felin. in cap. super eo. de testib.
67 lib. 3 Bald. in l. vlt. de seruis fugit. C.
68 l. fœminæ. de senator.
69 Accur. Bartol. Angel. Platea. in l. ciues, de Incolis C. Bal. consil. 139 lib. 5.
70 l. quicunque de re militari. C. Corne consi! 41. col vlt. lib 1.
71 l. cum quædā de iuri dic. l. exigere. de iudic. l. ea quæ. l. vlt. ad municipal ff.
72 Bal. consil. 331. col 2. lib. 1. & cōs. 411. lib, 1. Odofr. in l. 1. de vxori. milit. C. cuneus & Alberic. in l. obseruare. de offic. procōsul. Bal. Rom. Ang. Alex. in l. si cū dotem §. si maritus. solu to Innoc. hostiēsis Panorm. Anton. Cardin. vterque in cap. de illis de spōsa & in cap. 1. de cōiugiis lepros.
73 l. in rebus, de Iure dot. c. l. siego. §. dotis. co.

tem iure diuino & humano conceſſam fuiſſe. ſatis etiam cognitum quatenus quóque modo vxores debeāt obſequia & officia ſua præſtare maritis.non dubito in contrahendis nuptiis vxores aliquando ſtipulari cōſueuiſſe,ne maritorum poteſtati ſubiiciantur: quæ pacta conuenta quoniam cum legibus diuinis & humanis & cum honeſtate omnino pugnant, ferenda non ſunt, nec ſi iureiurando ſancita fuerint ſeruāda:cùm nec eo iureiurando quiſquam poſſit obligari[74].

74 l.Iuriſgētium. §. ſi plagii. de pactis.l.generaliter. de verborū obligat.ff.

De patria poteſtate, & an æquum ſit patrem vitæ ius ac necis in liberos habere.

CAPVT. IIII.

B

RECTA diſciplina patris ac liberorum pēdet à patria poteſtate,quam vel natura, vel Deus ipſe naturæ parēs optimus maximus vnicuique in liberos dedit : vel ipſa lex in eos quos quiſque ſibi adoptant. Poteſtatis verbum commune eſt omnium, quibus imperādi ius eſt ſeu publicè ſeu priuatim. Princeps,inquit,Seneca in ſubditos poteſtatem habet, magiſtratus in priuatos,pater in liberos, magiſter in diſcipulos, imperator in milites, dominus in ſeruos. Ex iis tamen omnibus imperandi ius ac poteſtas eſt à natura nemini tributa præterquam patri, quæ vera eſt Dei præpotentis ac maximi rerum omnium parentis imago ac ſimulacrum. Et quidem Plato cum leges,quæ ad Dei cultum pertinent,quibuſdam capitibus complecteretur,pręfari ſe dixit,de cultu liberorum erga parentes,quibus hoc ſpirabile cælum vitámque debet acceptam ferre. Et quemadmodum pater filios educare & honeſtis artibus erudire tenetur : ita liberi,cùm per ætatem vim ac robur adepti fuerint, parentes amare ac uereri,eóſque alere ac ſuſtentare debēt & modis omnibus ſeſe illis obſequētes præbere:ac ſi vllū dedecus, vlla infamia in parentibus ineſſe videatur,eā modis omnibus occultare ac legere: denique pro tuēda parentū ſalute ſuā periculis omnibus opponere.Quæ obligatio eſt à natura mentibus & animis vniuſcuiuſque noſtrum inſita,& quæ partam executionem habet:cuius rei nullum argumētum maius eſſe poteſt, quàm prima lex ſecundę tabulæ, quæ ſola ex omnibus decalogi legibus præmium liberis proponit, qui parentes cultu proſequūtur[1]:tametſi officio nulla merces debetur[2] : eóq; minùs debetur, quòd nullum eſt in omnibus tum diuinis[3], tum humanis ſanctius edictum : nec vlla execratio maior in ſacris libris, quàm aduerſus eum,qui ad malè tecta patris[4] pudenda ſcelerate arriſiſſet. Neque mirum,ſi contētiones ac certamina filiorum inter ſe legimus in ſacris literis,pro parentum fauſta precatione adipiſcenda ac[5] præripiēda, vt qui execrationem paternam ipſa morte ducerent acerbiorem. Quid Torquati filius? num ſibi[6] necem intulit quod pater illum à ſe abdicârat? Quid Plato?qui patrum execrātiones ac vota iubet attēdi,quaſi nihil ſit, quod à præpotente Deo efficacius exaudiatur? Quod ſi tanta eſt liberorum erga parentes officiorum obligatio,quibus ſuppliciis dignos exiſtimare debemus,qui aduerſus eos contumaces ſunt,ac iniurioſi? Quæ pœnarum

C

D

1 Exodi.22. Deutero.5.
2 Deutero.11. ac 22.l.1. mandati.ff.
3 Ezechiel.22.
4 Geneſ.7.
5 Geneſ.27.
6 Valer. Max. lib.22.

natium acerbitas sufficiat, qui iisdem manus intulerint? nam aduersus parricidas, qui parentem necauissent, nullis vnquam legibus suplicia satis magna proponi, aut ab ipsis legumlatoribus excogitari potuerunt: etiam si lege Pompeia[7] suplicium magis nouum ac inusitatum, quàm tanto scelere dignum decernatur. Vidimus ætate nostra Torquetum, qui parentem necari iusserat: ardenti forcipe lacerari, deinde rotę obligatum trabe ferrea contundi, postea viuum adhuc ac spirantem flammis vltricibus absumi: nemo tamen extitit qui parricidam non iudicaret execratione magis quàm commiseratione dignũ. Et certè laudabilis est illa vox Solonis[8], qui cùm leges Atheniensibus scripsisset, rogatus cur
B nullam in eum, qui parentem necaret, pœnam decreuisset, respondit neminem adeo detestabilem fore, quem id facturum putaret. sapienter ille quidem, cùm de eo scelere nihil sanciret, quod antea inauditum erat, ne non tam prohibere, quàm admonere videretur. Sed cum execrabile scelus est, nec tamen incognitum, optimus legislator ita de eo sancire debet, vt nec planè digito designari ac doceri, nec obliuione tacita prætermissum esse videatur, sed quibusdam velut consimilium criminum appendicibus ac pœnis propositis consceleratos oportet ab immanibus flagitiis deterrere. nam lege diuina nullum supliciũ in eos decretum est, qui parentes violassent, ac ne in eos quidem qui occidissent, quemadmodum capitale suplicium lege Seruia propositum est iis, qui
C parentem verberassent. His enim verbis concepta[9] lex est: SI PARENTEM PVER VERBERIT, AST OLLE PLORASSIT: PVER DIVIS SACER ESTO: sed lege diuina tributa parentibus potestas est in filios erga se rebelles lapidibus obruendi. modò id fiat præsente magistratu, cui nulla eius rei cognitio aut iurisdictio datur: quod ideo decretum est ne pater iracundia percitus latenter filium occidat: vt quidam in venatione à patre cęsus est, cuius vxori stuprũ intulerat: quod cùm intellexisset Adrianus[10] Augustus, non est hoc, inquit, parentis sed latronis in modum necare: quia pœnarum fructus omnium maximus pertinet ad exẽplum: altero capite diuinę legis cauetur, vt qui parentibus conuicium fecerit, capitali pœna teneatur: eáque non parẽtibus sed magistratibus ipsis co-
D gnitio datur, ne scelus inultum sit. tanta est enim parentum erga liberos pietas, tantus amor, vt nunquam iudicibus de filiorum capite statuere, si possint, permittant, etiam si ab illis letalia vulnera accipiant: vt non ita pridem contigit[11]. apud nos patrem à filio, quem leuiter castigare vellet, letale vulnus accipere: pater metuens ne filius à magistratu comprehensus capite lueret, ad extremum vsque spiritum cohortari non destitit, vt fuga saluti suæ consuleret. Iudices comprehensum & confitentem pedibus è sublimi trabe aliquandiu pendere graui saxo ad collum alligato, deinde viuum flammis comburi iusserunt. Ac paulo antè in agro Tolosatum mater quædam omnes filij contumelias, verbera, iniurias prius perpeti maluit, quàm acccusare filium apud iudicem, qui ad extremum re turpissima cõmotus, quod scilicet filius in matris cibarium ventrem exoneràsset, pecunia mulctatum relegauit: qui cùm prouocasset ad cu-

7 l. 1. [illegible] Pompeiani ff.

8 Cicero pro Roscio Amerino

9 Festus Põpeius interpretatur capitale suppliciũ irrogandum vt lacrimæ vox & clamor meritũ dolorem testificentur

10 l. diuus ad l. Põpeiam de parricid.

11 M.D.LXV Castilione.

riam Tolosatem iudices iniquè iudicatum resciderunt, hominem perditum viuum cremari iusserunt, matre miserrima querelis legum ac iudiciorum atrocitatem incusante commiserationem iudicum nequiquam implorante. At Seneca vbi agit de patris erga filium castigatione & eiectione: Quàm difficile est, inquit, patri membra sua sibi amputare! quæ suspiria ducit secando! quoties amputata luget! quoties eadem restituere conatur! Hæc omnia eò pertinent, vt planè intelligatur ius vitæ ac necis in liberos patribus pernicioso exemplo ademptum restitui oportere: idque tum diuina, tum naturæ lege omnium antiquissima iubente, qua Persarum & superioris Asiæ populos, Hebræos, Romanos, Celtas quondam vsos esse videmus. Eadem lex Indorum omnium, qui B sunt ad occasum communis fuisse dicitur, priusquam Hispani nouas leges dedissent. alioqui nullus iam virtutibus, nullus in posterum honestati publicæ locus relinquetur. Fallit enim Iustinianus [12] Augustus, qui nullos omnino populos præter Romanos tantam in filios potestatem habuisse putat. extat lex [13] diuina, quæ populis omnibus sacrosancta debet esse, extant Græcorum & Latinorum monimenta, quibus satis intelligitur Hebræos Celtas & Persas [14] eadem potestate qua Romanos vti consueuisse [15]. Galli, inquit Cæsar, potestatem vitæ ac necis in vxores & liberos æquè ac in seruos habent. ac tametsi lege Romilia potestas vxoris necandæ quatuor ex causis tantum tribueretur: nihilo minus eadem lege patri data potestas est liberos necandi nulla conditione aut exce- C ptione subiecta: nec filiofamilias quicquam sibi habere aut acquirere permissum, sed patri quocunque modo quæsita [16] bona fuissent. eadem potestas in adoptiuos filios adoptanti patri data [17] est. & quoniam decemuiri legibus ferendis imperium illud vitæ ac necis in liberos vniuersæ reipublicæ vehementer vtile esse iudicabant legibus duodecim tabularum sanctius ac seuerius confirmàrunt, & patri filios vendere permiserunt: quod si seipsos in libertatem vindicarent, aut ab emptoribus manumitterentur, iterum ac tertiò venum dari posse voluerunt [18] quæ lex Indorum nationibus, quæ positæ sunt ad occasum, communis fuisse dicitur [19]. Apud Moscouitas & Tartaros, quos veteres Scythas Asiaticos vocabant, quater filium vendere etiamnum parenti licet. Hoc iure D patriæ potestatis Romanam Rempublicam diutissimè stetisse, & ab interitu sæpius seruatam fuisse constat, cùm patres de rostris liberos seditiosas leges promulgantes deiicerent: vt quidem Cassius filium legem agrariam ad tuenda populi commoda ferētem de comitio præcipitem, spectante populo Romano, deturbauit, deinde familiari iudicio damnatum neci dedit, attonitis nequicquam ciuibus: cum & magistratus & viatores patriæ potestati obsistere nefas esse ducerent. Quod satis est argumenti non modò sacram fuisse patriam potestatem, sed etiam patri iure vel iniuria filium occidere contra magistratuum ac populi volūtates licuisse. Nam cùm Pomponius Tribunus pl. Torquatum coram populo tum variis ex causis accusaret, tum etiam quereretur quod opere rustico filium nimis prægrauaret: filius Tribunum adhuc decumbētem ab accu-

12 in titut. de patria potest. in Institut.
13 Deuter. c. 21.
14 Aristot. in polit.
15 l. in suis. de liberis & post.
16 l. placuit de acquirenda here.
17 Gellius lib. 15. c. 19.
18 Vlpian. in tit. ad legē duodecim tab.
19 Historia Indor.

ab accusatione patris desistere, sica faucibus supposita, ac iureiurando exacto, coegit. Tribunus cum in concionem rediisset, ne cum reo Torquato præuaricari crederetur, iusiurandum vi extortum excusauit. Itaque populus, re intellecta, quæstionem aboleri mandauit. quo certè argumento satis intelligitur ius patriæ potestatis sanctius fuisse legibus sacratis, quibus caput illius Ioui sacrum erat, qui vel sacrosanctum[20] tribuni corpus tetigisset. Sic enim iudicabant imperium illud domesticum, pietatis, honestatis, ac virtutum omnium, quibus Respublica florere debet, firmissimum esse fundamentum. Nec mirum si rarissima illa pietatis erga parētes exempla in Romanorum antiquitatibus videamus, quæ

20 Dionys. Halycarnassæus lib. 7. & Liuius lib. 3.

B nusquam alibi leguntur. Vnum quidem protulimus: alterum eiusmodi est, vt eo pictores ad hæc vsque tempora suas tabulas exornare soleant: scilicet pietas filiæ erga patrem capitis damnatum, quem cùm inedia per leges mori oporteret, filia patri famelico vbera sugenda clam obtulisse deprehēsa est, & eo loco Pietati templum ad sempiternam memoriam consecratum. Quanquam bestiæ ipsæ rationis expertes pietatem istam colunt, ac parentibus senio fractis, alimenta præbere deprehenduntur: maximè tamen omnium ciconia, quæ ob insitam naturæ pietatem Chasida vocatur Hebræis[21], qui penè soli nomina rebus naturæ cuiusque congruentibus indiderunt. Ac tametsi pater virtutibus ac potissimum Dei metu liberos erudire tenetur: non tamen si pater officium de-

21 Leuit. 11. Iob; cap. 38. Græci ab Hebræis accepta vi naturæ ἀντιπελαργὸν appellant.

C seruit suum, liberi excusantur. Est enim contra officium, quod legislator Solon filium ab educatione parentum excusauit, si nullam ab iis artem didicisset. At recta puerorum institutio, qua nihil in Respublica vtilius ac melius cogitari potest, ab ea, quam dixi, patria potestate deriuatur. Nullam enim cognitionem suscipiunt magistratus, quod liberi parentum iussa contemnant, quod aspernantur, quod irrident: neque iudicia constituuntur aduersus filios aleatores, ebriosos, alienæ pudicitiæ constupratores: & vt sint iudicia peccatis huiusmodi constituta nihilominus tamen quia parentes existimationi ac dignitati suæ consuli volunt, filios apud magistratum nunquam deferunt, nunquam accusant. Ita fit, vt liberi sublato parentum metu sæpius eludant magistratuum iudicia,

D quæ ferè in seruos tantum & extremæ conditionis homines comparata videmus. At fieri nullo modo potest, vt malè iactis Reipublicæ fundamentis, id est educatione liberorum, ac familiarum quicquam quod firmum ac stabile futurum sit superexstruatur. Iam verò contentiones, dissidia, lites, quæ fratribus inter ipsos intercedere videmus, viuo ac spirante patre facilè dirimebantur: quia patriam potestatem connubia non minuebant. ac tametsi filios aliquando pater emanciparet, quod pro magno beneficio virtuti liberorum tribui solebat, nihilominus paternā reuerentiæ vestigia in liberorum animis ac mentibus perpetuo impressa exstabant. Quid est igitur quamobrem miremur tot litibus ac iudiciis magistratus impediri, quæ iudicia ferè semper feruntur virum inter & vxorem, parentes ac liberos, fratres ac sorores: quoniam vxor, liberi, serui domestica veterum potestate soluti sunt. Itaque mirum videri non

debet, ſi patria poteſtate ſublata, decus Romanorum ac nobilitata virtus vna cum magiſtratuum ac legum metu repullulantibus vndique vitiis ante imperij occaſum extincta fuiſſe videatur. Prima labes & patribus eripiendæ poteſtatis origo à magiſtratuum ambitioſis decretis manauit: nam cum amplificandæ iuriſdictionis cauſſa rerum omnium cognitionem iudices ad ſe paulatim pertraherēt, imperia domeſtica conquieuerunt: id quod potiſſimum contigit poſt Auguſti Cæſaris occaſum, quo tempore magiſtratus in parricidarum iudiciis conſtituendis ferè ſemper occupatos fuiſſe legimus. Hac enim oratione ad Neronem vtitur Seneca [22], Plures, inquit, parricidas patris tui principatu condemnari vidimus, quàm vllis ætatibus ab Vrbe condita delati fuiſſent. B At nemini dubium eſt in eam rem penitus intuenti, ſi vnus aut alter parricidij accuſatus ſit, decem euadere humana ſuplicia conſueuiſſe: cùm parentum ſalus ac vita mille periculis ſubiaceat, niſi metu numinis ac naturæ bonitate in officio liberi contineantur. Nec debet mirum cuiquam videri, ſi Nero matrem bis necari iuſſerit, nec cæſam luxerit. Cauſam Seneca non ſubiecit, quoniam ſcilicet illis temporibus patrem apud iudices filios accuſare oportuit [23] contra morem maiorum. Nam Ciceronis ætate Q. Fuluius capitale de filio ſuplicium ſumpſit, quòd Catilinæ [24] coniuratos ſecutus eſſet. Tarius verò Senator de filio parricidij quæſtionem habiturus Auguſtum ad ſe vocauit, qui cū eo veniſſet non iudicem ſe tulit, aut iudicis locum, inquit, Seneca occupauit, ſed priuati, C vt qui ad conſilium alterius veniſſet. Quinetiam lege Pompeia quæ in parricidas lata eſt, proximi quique pœna [25] legis obligantur, præter patrem. Vlpiani tamen ac Pauli Iuriſconſulti ætate patria poteſtas vitæ ac necis obliuione quodammodo ſepulta iacebat: cùm alter [26] filium apud iudices à patre accuſandum ſcribat: alter filios à patre exhæredatos non iure conqueri, cùm olim, inquit, illos occidere [27] liceret. Vterque floruit eadem Alexandri Seueri ætate. nulla tamen lex eſt quæ patri ius vitæ ac necis ademerit, ante Conſtantini Cæſaris principatum [28]: nec tamen lex illa Conſtātini leges antiquas diſertè abrogauit: cùm paulò antè Diocletianus [29] reſcripſiſſet magiſtratus in iudicio filiorum patris voluntatem ſequi oportere. Id autem iure ipſo conſtat inueterata conſue- D tudine legem [30] antiquari non poſſe, niſi contraria lege ac ſingulari derogatione ſublata fuerit: ſed vim ſuam retinere, & in vſum reuocari poſſe: vt pleraſque leges duodecim tabularum diuturna vetuſtate antiquatas noua lege abrogari neceſſe fuit, id quod factum eſt Æbutia rogatione [31]: cuius temporibus vitæ ac necis poteſtas filios adhuc in officio continebat. Sed cùm filij paternum illud iugum paulatim excuſſiſſent, Conſtanſtini dominatu, illud etiam ab eo extorſerunt, vt hæreditatis maternæ pater vſumfructum, ipſi proprietatem haberent, quam alienare patri non liceret [32]. deinde à Theodoſio iuniore efflagitarunt vt bonorum omnium vndecunque obueniſſent proprietas [33] ad filios pertineret, patri tantùm vſufructu relicto: at ne moribus quidem noſtris talium bonorum vſusfructus, ſed ne vſus quidem relictus eſt. quo fit vt liberi

22 lib. 1. de clementia.
23 l. inauditum ad l. Cornel. de ſicar.
24 Saluſtius in bello Catilin.
25 l. dat. l. Pompeiam parricid. ff.
26 Vlpian. l. inauditu ad l. Cornel. de ſicar.
27 Paulus l. in ſuis. de liberis & poſthu.
28 l. 1. de emēdat. propinquor.
29 l. ſi filius. de patria pote. C.
30 l. 2. quę ſit lōga conſuet. C.
31 Gellius lib. 20.
32 l. 1. de bonis maternis. C.
33 l. cum oportet de bonis quæ liberis. C.

beri parentibus egestate afflictis obedire, eísque inseruire cogantur aut
fame interire. quinetiam Iustinianus noluit à patre filios sine ipsorum
consensu emancipari[34] posse, id est, sine donatione quam pater filio lar-
giri deberet: cùm tamen olim emancipatio pietatis & officij erga pa-
rentes præmium esset. Inde turpis illa emancipationis mercatura inter
patres ac liberos, vt quæ pater in præmium emancipationis putà militiæ
coemendæ causa filio donaret, id nec cum fratribus conferre aut com-
municare[35], nec eo minus de paterna hæreditate decerpere teneretur,
nisi idipsum emancipationis actu legitimo comprehensum[36] fuisset:
quo iure adhuc vtuntur apud nos ij, qui sanctiones Romanorum pro le-
B gibus habent. Quod si filius quæstuosam artem didicerit, aut vberem
exerceat mercaturam, patri emancipanti donat aliquid legitimę succes-
sionis iure, ne de filij præmorientis[37] hæreditate quicquam delibare
possit, etiam si in emancipando filio caueatur, ne donatio patri supersti-
ti fraudi sit quominus filio præmoriente, hæreditatis legitimæ ius inte-
grum consequatur: placuit tamen hoc quicquid est quod patri donatur,
pro legitima donatum censeri[38]. Ita fit parentū deterior conditio quàm
liberorum, qui tamen diuinis & naturæ legibus parentes alere, aut certè
mutuam[39] alimentorum vicem rependere tenentur. lege quidem Ro-
milia parentes ad annum vsque septimum liberos educare iubentur: ac
tametsi vlteriùs iurisconsulti progrediuntur, nihilominus tamen vt pla-
C num sit liberis à parentibus alimenta non deberi, nullis vnquam legibus
permissum est liberis actione parentes ad alimenta consequēda prouo-
care, sed simplici rogatione[40] impetrata venia magistratus. At etiam
patria potestate, vel potius patriæ potestatis vmbra soluti sunt[41] à Iusti-
niano Patricij, Consules, Pontifices, monachi. at etiam quibus in pro-
uinciis lege municipali vtimur, etiam patriæ potestatis vmbra illa quam
diximus, eximuntur qui vxorem duxerunt: & qui decennium paterna
domo abfuerūt. Inde illud ab interpretib. Iurisconsultorum vsurpatum,
Francos patriæ potestati subditos non[42] esse. quod quidem Accursij æ-
tate fuisse & his quoque temporibus verum esse constat, nec aliud resta-
re quàm patris auctoritatem ad obeundos legitimos actus. & prædio-
D rum gentilium, quæ pater ipse vendiderit, redemptionem: aut hæredita-
tis adeundæ, aut mercaturæ exercendæ causa: tum enim Iudices rogante
patre filios emancipare consueuerunt. Sed frustra Philippus Valesius
Rex Francorum Ioannem filium emancipauit[43] vt ei Normaniæ pro-
uinciā dono daret, ac inutiles sunt apud nos ob eam causam factæ eman-
cipationes, cùm neque is, qui donat, neque is, cui quid dono datur, iure
ciuili Romanorum teneantur. Ad eum modum spoliatis patria pote-
state parentibus quæsitum est, & adhuc quæritur à nonnullis, an filius
patri vim inferenti obsistere, aut illatam iniuriam propulsare iure possit.
Nec defuerunt, qui filium id iure facere posse arbitrarentur: quasi nihil
intersit vtrum pater, an quiuis alius vim inferat. Quod si miles qui vi-
tem imperatoris se iure vel iniuria verberantis confregisset capitale me-
ruit suplicium[44], qua pœna dignus est qui patri manus intētarit? Quin-

34 l. Iubemus. de emancip. C. Nouel. quibus modis naturales. §. generaliter coll. 7. l. cum in adoptiuis. §. 1. de adopt. C.

35 l. 1. §. nec castrēse, de collatione bonor. l. 1. de castrensi pecul. C. l. fori. l. aduocati. de aduocatis diuersor. iudicior. C.

36 l. si quando §. generaliter. de inoffi. testa. C. l. peto. de legat. 2. l. etiam §. si debitor. de bo. ... liber & l. si non. de inoff. c. testam. C.

37 l. 1 § si parens. ... qu... à parente ... emancipatus

38 sic Bald. in l. illud. de collat. & iaco. Arena in l. vt liberi. eod. C. Oldrad. & Nicolaus de Marsil. eod. Iacobus Butrig. in l. scimus. de inoff. testa C. Alexand. consil. 241 lib. 2.

39 cum relatorū sit eadem ratio l. vlt. de Indicta viduitate. C. l. vlt. de except. § 1. de Consul. lib.

40 l. si quis à liberis. § si vel parens. de liberis agnosc. ff. l. de alimentis. de transac. C. Alexā. li. 6. consil 88. post principium.

41 Accurs. in l. si ex causa §. Papin. de minor. Bartol. Angel. Alexand. ad Bart. Ludouic. Bolognin. in authēt. ingressi. Alberic. eod. Alexā. las. Roman. in l. sub cōditione de liberis & posth.

42 Accurs. in tit. de patria potest. §. vlt. de institut. Bald. in cap. 1. §. si dono. de matr. de nouo benefic.

43 anno. 1331. Feb. 17.

44 l. milites. §. si vitē de re milit. nā vitibus cædebātur milites, inquit Plin.

45 Bart. in l. si adulterium. §. liberto. de adult. Angel. & Aretin. & Imol. in l. triticū de verborū obligat. Salicet. in l. 1. de iis qui parentes C. ex l. minimè de religiosis & sumptibus, Panormit. consi. 104. lib. 1.

etiam literis proditum est à quibusdam [45] parentes Reipublicæ hostes occidere licere. Ego verò sic statuo non modò id licere nemini, sed ne scribi quidem sine impietate potuisse: quia parricidis nō solum veniam isti proponunt, sed etiam licentiam reliquis id audendi tribuunt, eósque vltro ad necem paternam specie publicæ vtilitatis inuitant. Nullum enim tantum scelus à patre admitti potest, quod sit parricidio vindicandum. Quæ disciplinæ si sibi consentiant, quàm multi parentes Reipublicæ hostes reperiantur! Qui pater bello ciuili manus filiorum euadere possit? tunc enim victores victis leges dicere, & quoscunque collibuit hostes Reipublicæ iudicare consueuerunt. In reliquis bellorum generibus perduelles etiam iudicantur non modò ij, qui hostibus opem con- B siliúmue dederunt: sed etiam ij, qui arma, qui fruméta, qui res ad victum necessarias vendiderunt: vt Anglorum legibus primo capite maiestatis ac perduellionis reus est, quisquis hosti quoquo modo opem tulit. quæ maiestatis capita non video ab his interpretibus Romani iuris distingui. At ex his disciplinis quæ intimos omnium sensus & animos peruaserūt, id accidit, quod ne posteritati quidem credibile videbitur, exulem Venetum patris eodem exilio damnati caput amputasse, ac Venetias allatum, etiam parricidii crudelissimi honores ac præmia Venetorum legibus [46] proposita, scilicet reditum in patriam, bona, liberos, iura ciuitatis adempta poposcisse, & obtinuisse. At forsitam præstaret vrbem Venetorum aquarum voragine prius absorberi, quàm tanti sceleris immanitati præmia dedisse. Henricus II. rex Francorum æquo animo tulit Maximiliani regis Romanorum excusationes, quāquam minùs legitimas, quòd securitatem publicam suis legatis dare noluisset, atque in eo ipso gentium iura violari confitebatur, sed naturæ iura excusabat, seque quò minus id faceret à patre Ferdinando prohiberi. Quòd si iura gentium violari æquius est, quàm patri prohibenti non parere, quæ paterni parricidij excusatio iusta quæri potest? Sic igitur statuo iustam causam nullam esse, qua parentibus vim liceat intentare. Ac tametsi parricidium illud turbe, turpius etiam parricidij præmium sit: omnium tamen turpissimum est, quòd his propositis præmijs paternæ cedis, nec fratres à cede fraterna, nec proximi inter se à mutuis parricidiis tuti esse potuerunt. Et D certè Sampetra Corsicus nostra ætate à consobrino cui propinquitatis iure coniunctissimus erat, cæsus est, eíque decem aureorum millia quæ tributim Senatus populúsque Genuensis imperari iusserat, dono data fuere. Quanto melius Cicero, qui quæstiones illas ab Antiocho & Antipatro disceptatas reticentia quadam quasi lubricum ac præcipitem locum transilire quàm attingere tutius esse putauit? Quamquam lex ipsa Romanorum vllum præmium exulibus latronum necandorum causa dari vetuit [47]: tametsi Adrianus Augustus exuli, qui latronem occidisset, ignoscendum putauit. Hæc igitur mea conclusio est, principes ac legislatores patriam potestatē diuina lege metiri oportere: seu legitimi liberi, seu naturales, dum tamen ex incestu concepti non sunt, à quib. diuinæ & humanæ leges semper [48] abhorruerunt, Quod si quis obiiciat periculum

46 in statutis Venetorū, & edicto Mediolani 1564.

47 l. non omnes de re milit.

48 l. humilem, & authent. ex complexu. de incestis. C. Bart. in l. suggestio. de verbor. signific. C. Alex. consil. 60. lib. 2. Guid Pap. quæst. Delph. 80. Afflic. decis. 165. Bart. in l. si vt proponis de dignitat. C.

lum esse ne furiosus aut prodigus filiorum bonis ac vita patriæ potestatis specie abutantur, huic repondēdum est, curatores furiosis ac prodigis dari, & in liberos potestatem, quam in se ipsos non habent, adimi consuesse. Si verò pater sapit, aut si furore non torquetur, nūquam sine caussa filium necabit, cùm ne merentem quidem castigare velit. Tantus est enim parentum erga liberos amor, tanta pietas, vt nihil in liberos turpiter, nihil indecorè moliri, sed iustè ac vtiliter consilia pro liberis capere censeantur[49]. Itaque fraus omnis in negotiis liberorum semper à parentum voluntate abesse iudicatur[50]. Quinetiam iura omnia diuina & humana violare nō dubitāt, vt liberos opibus & honoribus cumulare possint. B Ac propterea pater lege[51] Pompeia de Parricidiis non comprehenditur: quia legislator satis prospexit iniustè quicquam aduersus filios cogitare patrem non posse: ac propterea patri tantum adulterum simul cum filia necādi potestatem omnibus ademit[52], quę certissima sunt miniméque dubia argumenta, quibus intelligitur vitæ ac necis potestate parentes abuti non posse, nec si possint, velle tamen. Atqui, dicet aliquis, fuere nonnulli, qui ad filij necem iniustam abuterentur: nullum eius rei exemplum afferunt: demus tamen extitisse non neminem: an propterea bonus legislator legis optimæ rogationem deserat, si quis quid contra legem aliquando peccaturus est? Contritum est illud in iure, quarum rerum rarior est euentus, earum nullam legumlatoribus curam esse oportere[53]. C An est vllum edictum, vlla rogatio, vllum rescriptum quod suis incommodis vacare possit? at qui leges propter sua quædam incommoda tollere volet, omnes ad vnam abrogare necesse habebit, vt prudenter Cato[54] maior disserebat. Quamquam fieri nullo modo potest, vt tantus parentum erga filios amor, cum tanta crudelitate, id est, iniusta liberorum cæde coniugari possit. An tormentum parenti grauius vllum est, quàm filium iure, vel iniuria occidisse! Nostra quidem ætate? cùm in Andium agro pater filium castigare cupiens, quem fugientem cōsequi non poterat, terræ gleba duriore in caput temerè addacta nemine conscio necauisset, laqueo sibi gulam doloris impatientia fregit. Quæ cum satis intelligerent antiqui legumlatores apud Ægyptios in eum, qui sine iusta D caussa filium necauisset, non aliam pœnam decreuerunt, quàm vt cum filij cadauere triduum concluderetur[55]: sapienter illi quidem, cùm propter filij cædem parentibus vitam quibus filius suam deberet, eripi nefas esse judicarent. Sed ne patria potestas reipublicę obesset, eadem solutus[56] erat filius, in iis quæ ad Rempublicam pertinerent. quod Fabius Gurges satis in consulatu suo comprobauit, cùm parentem priuatum ad se venientem ex equo descendere iussit: pater iussa consulis executus, Perge, inquit, filj ista virtute consularem dignitatem tueri. At pater inquies, contra Rempublicam patria potestate confisus aliquid molietur: sit ita: plerique tamen filios Reipublicæ caussa occiderunt, vt Brutus primùm graui certè exemplo: deinde L. Torquatus qui filium de hoste cæso triūphare, deinde securi percuti mandauit, quòd contra iussum imperatoris contráque ius militare[57] dimicasset. Quod ad filiorum exhæredationes

49 l. cum furiosus. de curat. furios. C. l. vlt. Famil. ercisc. C.
50 l. si tutor. de interdicto matri. C. l. si vero § pe de adopt. l. nō solum § de vno. de ritu nup.
51 l. 1. ad l. Pompeiam.
52 l. marito. ad l. Iul. de adult.
53 l. 3. l. 4 & 5. de legib.
54 apud Liuium lib. 35. in orat. pro lege Oppia.
55 Diodorus.
56 l. ille à quo. § vlt. ad Trebel. ff.
57 l. 3. de re milit.

58 Nouel. vt cum de appellat. §. cauſas.

attinet legibus prouiſum[58] eſt ne pater alios iniuſtè ditare, alios ſine cauſa exhæredare poſſet, propoſitis exhæredationum legitimarum cauſſis. Quamquam laudabilior eſt mos antiquus Romanorum, qui nullam actionem aduerſus patris teſtamentum filio dari permiſerunt, ſed inofficioſi tantum querelam[59], vt nihil à filio contra patris dignitatem ac voluntatem tentaretur, ſed id totum religioni, officio, æquitati magiſtratuum relinqui placuit. Sed cum prætores, qui hęredem facere neminem poterant, bonorum[60] poſſeſſionem ſuis decretis darent, cuius poſſeſſionis eadem prope vis erat atque hæreditatis ipſius ſententia decretæ: cum item legitima filiorum definita magiſtratus obligaſſent, parentes paulatim à liberis contemni, & in annos paternos inquirere cœperunt, vt Philippus Rex Macedonum liberis obiecit, quod ſe viuo ac ſpirante hæreditatem ſuam creuiſſent. quæ certè res Ephorum quendam Lacedæmoniorum impulit, vt legem teſtamentariam ferret[61], qua quidem ſua bona legare vti vellet, cuique ius eſſet, cùm antea teſtandi libertas antiquis moribus eſſet adempta: cùm diceret exhæredationis metu filiorum erga parentes ſuperbiam & contemptum coerceri oportere. Ac ſi quis præſtabilius eſſe ducat hæreditates legibus quàm teſtamẽtis deferri, non repugnabo, cùm id lege diuina cautum[62] ſit, ne liberi paternas hæreditates adulationibus ac blãditiis potius, quàm officiis præripiendo fraterna mutuáque caritate ſeipſos ſpoliarent: ſed cur non eadem lege[63] diuina, quæ vitæ ius ac necis in filios parenti tribuit, vtimur? Diximus imperium illud vitæ ac necis parẽtes in eos, quos adoptarent, perinde habuiſſe, atque in eos, quos iuſto cõnubio quæſiiſſent, ac tametſi adoptionum iura Iuſtiniani nouis legibus prope antiquata fuiſſent, nemo tamen ambigit, opinor, quin ius illud adoptionum populorum ferè omnium tam commune fuerit, vt in vſum reuocari mereatur. Iacobum enim legimus Ephrainum ac Manaſſem nepotes viuo patre adoptauiſſe[64], & agri partem, quem armorum iure quæſierat, dono dediſſe. Quod antea Ægyptiis quoque in vſu fuiſſe planum eſt ex ipſo Moſe, quem Regis filia pro ſuo adoptauit[65]. Nec tantum licuit apud Æginetas adoptare filios, ſed eos etiam hæredes habere[66], ſi patri naturales ac iuſto connubio quæſiti liberi nulli extarẽt. Quamquã Ægeus Athenienſiũ rex Theſeũ ex cõcubina quæſitum adoptauit[67], ac regni hęredem reliquit. Inde lex[68] Athenienſibus lata, vt naturales filios Attica matre genitos adoptarent, & in cenſum referrent, vt eodẽ iure parentibus ſuccederent ac ſi iuſto matrimonio quæſiti fuiſſent: quia illegitimum filium definiebant[69], qui ex ciue ac peregrina conceptus eſſet, etiam ſi peregrinam vxorem quantumuis nobilem duxiſſent: quamquam prioribus ſeculis nullũ ferè diſcrimẽ erat inter eos, qui ab vxoribus & qui ab ancillis ſuſciperentur. Nã Iacobus Iſraelites vtroſque & ab vxoribus & ab ancillis ſuſceptos eodem habuit loco: tametſi Sara ex ancilla ſuſceptum ne legitimam hęreditatem cerneret, paterna domo abegiſſet. Quinetiam Diodorus[70] auctor eſt ex ancilla conceptos iiſdem legibus ac priuilegiis apud Ægyptios vti conſueuiſſe, perinde ac iuſtis nuptiis ſuſceptos: plures enim vxores habere licebat,

B C D

59 toto titul. de inoffic. ff.

60 l. 1. de bonor. poſſeſſ.

61 Plutar. in Lycurgo.

62 Numer. c. 23.

63 Deuter. cap. 21.

64 Geneſis cap. vlt.

65 Exodi c. 1.

66 Iſocrates in æginetico.

67 Plutar. in Theſeo.

68 Demoſthenes contra Bœotum, Spudiã, Phęnippũ Leocharem.

69 ſic definit Plutar. in Themiſtocle & Pericle.

70 lib. 2. c. 3.

cebat, Persarum & omnium Asiæ populorum[71] moribus & institutis: ac pene soli Germani ex omnibus Barbaris, inquit Tacitus[72], singulas vxores ducebant. At Romani filios naturales tantùm non alio iure[73] habuerunt quàm peregrinos: nec illos adoptare, vt Athenienses: nec quicquam testamento legare cogebantur: ac ne vllam quidem in eos potestatem habebant.[74]. Theodosij tamen & Arcadij principatu[75] temperata fuit legũ seueritas: ac deinde Zenonis lege[76] obtinuit, vt naturales liberi consequentibus cum matre nuptiis iusti ac legitimi haberentur. Anastasius quoque sanxerat, vt naturales filii adoptione legitimi fierent: sed Iustinus primùm, deinde etiam Iustinianus legem Anastasiam abrogarunt,
B vt iustæ vxores, iusti liberi, iustæ nuptiæ colerentur, neúe gentiles hæreditates & iura successoria naturalium liberorum adoptionib. conturbarentur: quarum adoptionum iura eatenus vim habere voluerunt, si liberi iusto connubio suscepti nulli exstarent. Et quoniam vitæ ac necis potestas eadem[77] erat in adoptiuos quę fuisset in naturales ac legitimos, propterea non licuit fœminis ante legẽ Diocletianam[78] liberos adoptare, cùm ipsæ in perpetua patris, aut mariti, aut propinquorum potestate[79] essent. fallit enim Agellius, qui fœminas ob id adoptare non potuisse tradit, quòd illis in comitio cõsistere non liceret: nam adoptio sine comitiis fiebat. Ita neque apud Græcos fœminis adoptare licebat, vt Isæus[80] orator scribit. Cum igitur Romanorum moribus ac institutis
C adoptionum iura nobilitata fuissent, longè latè propagatis imperij finibus, cæteri quoque populi certatim adoptiones coluerunt, Gothi, inquam, Germani, Franci, Salij, vt quidem videre est in legibus Ripuariorum, vbi verbum ADFATINIRE pro adoptare vsurpatur: & adoptiui liberi eodem iure, quo naturales ac legitimi habentur: quod à Romanis dictum erat. nam antiquis moribus vtrique ex æquo ad hæreditatem paternam vocantur, quasi sui hæredes[81]. Sic enim Cassiodorus scribit regem Herulorum à Theodorico rege Gothorum, & Caroli principis Francorum filium à Luitprãdo rege Langobardorum[82] capillis resectis adoptatum, tametsi legitimo connubio susceptos haberet: vt olim Micipsa rex Numidarum etiamsi legitimam de se prolem videret, nihilomi-
D nus Iugurtham nothum adoptauit, & cum legitimis fratribus ad regni spem vocauit: cùm tamen adoptionum prima potissimáque causa esset, vt cui liberos, aut certè mares natura denegaret, legum auctoritate sarcirentur. Nam Scipio Africanus cùm liberos præter Corneliam matrem Gracchorum nullos haberet, Pauli Æmilij filium, qui Africanus iunior dictus est, adoptauit, eúmque non modo nominis sed etiam bonorum hæredem reliquit. & ita quoque Cæsar dictator, cùm præter Iuliam, quę Pompeio nupserat, liberos nullos ab vxoribus quattuor suscepisset sororis filium Octauium adoptauit, & ex dodrante hæredem testamento reliquit. Hic rursus cum liberos præter Iuliam, quam ipse vomicam suæ gentis appellabat, nullos genuisset, Caium, & Lucium sororis filios emptores per æs & libram à patre Agrippa, domi, deinde iis sine prole sublatis Tiberium adoptauit, Tiberius Caligulam, Claudius Neronem,

71 Herodot. li. 5. Iustin. lib. 4. Tertul. lib. ad vxorem.
72 in lib. de morib. german.
73 scribit Iustin. in nouel. 89.
74 l. 1. de natur. lib. C.
75 l. 2. & 3. eod.
76 l. 4. de natur. lib. C.
77 Gel. lib. 15. c 19.
78 l. mulierẽ de adopt. C.
79 Liuius in oratione Catonis pro lege Oppia.
80 μητρὸς οὐδείς ἐστιν εἰσποιητός.
81 l. vlt. de adop. c. §. sed eam. instit. de hęredit. quæ ab int. l. si te parens. de suis & legit. C. l. pœnę. § & si quidẽ. de adopt. C. l. in arrogato. §. vlt. de adopt. l. certã de iniusto rupto. l. 1. § suos. de suis & legit. & § intestatorũ. de hæreditatib. quæ ab intest. in Institut.
82 Paulus Diaconus lib 6 de gestis Lãgobardor.

Galba Pisonem: sed hic apud exercitum arrogatus[83] est: vt etiam Aurelianus[84] Augustus: quo modo Iustinianus Cosroen regẽ Persarum adoptare, si Cosroes pateretur: sed ille respuit, quòd arbitraretur iter ad imperium ista ratione sibi præclusum[85] iri: falso id quidẽ. Nam Traianus Augustus Neruæ, Adrianus Traiani, Antoninus Pius Adriani arrogatione, imperij Romani principatum adepti sunt. sapienter Adrianus, qui non modò Antoninum Pium adoptauit, sed etiam effecit, vt Pius Philosophum, principum decus, adoptaret, ne ab optimis principibus imperium desereretur. at cùm hic Commodum ad imperii dedecus natum suscepisset, alium qui dignus esset imperio sibi adoptare decreuerat, nisi ab amicis reuocaretur: quia nemo ferè filios, si legitimos iusto B connubio sustulisset, adoptare solebat. Itaque Claudius malè audiuit, quod Agrippinæ illecebris adductus Neronem adoptâsset, quin tamen liberos vtriusque sexus connubio legitimo quæsitos haberet. Sed peregrina omittamus, ac domesticis vtamur exemplis. Ludouicus Andium dux Caroli regis frater adoptatus est à Ioanna, quæ ab impudicitia contumeliose Lupa dicebatur, eíque regnum Neapoleos adoptionis[86] nomine reliquit, repudiato tamen Alphonso Aragonum rege, quem priùs auctoritate Pontificis maximi adoptaret. Post etiam Ludouici nepos à Ioanna iuniore Neapoleos regina, & Henricus dux Pomeraniæ à Margareta Wolmara Daniæ Sueciæ ac Noruegiæ regina adoptatur[87]: nec ita multò post Henricus V. Rex Anglorum non quidem à Carolo VI. Re- C ge Francorum, qui tum furore torquebatur, sed ab eius vxore, quæ filiũ Carolum VII. rerum gestarum gloria clarum publico iudicio damnari, & indignum imperio iudicari passa est. Iustinianus Augustus, vt huic morbo medicinam salutarem afferret, ad filios adoptiuos parentum naturalium ac legitimorum hæreditatem detulit: propterea quòd sæpissimè is, qui filium adoptaret, leuissima de caussa eundem repudiaret: quo fiebat vt idem parentis vtriusque hæreditate careret. iniquè tamen iura patriæ potestatis ademit, cùm nihil aliud adoptanti patri relinqueretur. Præstaret adoptiones iis prohibere, qui naturales ac legitimos filios suscepissent: aut si orbi essent, vt adoptiui legitimorum ac naturalium iure fruerentur. nostris quidem moribus adoptare cuique licet, nullum ta- D men proximis, aut iis, qui ad legitimas hæreditates veniunt, prejudicium creatur: nec plus adoptiuo filio donari aut legari potest, quam qui omnino alienus[88] sit. Adoptionibus autẽ fraudes legibus fieri quęstus est, olim Scipio Africanus maior in oratione[89], quã habuit ad populũ de censura: vt etiã post leges Pappias Poppæas, quibus quidẽ plurima beneficia tributa sunt iis, qui liberos legitimos procreâssent: sed qui liberis orbi erãt fraudes legib. faciebãt. quos enim adoptârant[90] ad breue tẽpus emancipabant, vt Claud. trib. pleb. patriciæ gentis, ab homine plebeio sese adoptandum: curauit[91], vt eiurata nobilitate plebis tribunus fieret: adepto tribunatu mox emancipatus est à patre adoptiuo. Qua re intellecta Senatus decreuit[92], ne post hac adoptiui vlla immunitate publicorum munerum fruerentur, neúe magistratus & honores quisquam liberorum,

83 Tranquil. in Galba
84 Vopiscus in Aureliano.
85 Procopius.
86 Anton. Floré. chron. tit. 22.
87 anno. 1408. Æneas Syluius in Europa. c. 33.
88 Masuer. tit. de proba. ve. s. item & si defunctus. Benedict. in cap. Raynutius in verb. , & vxorẽ num. 758. & 760. Faber in §. 1. de adopt. in institut.
89 Agellius lib. 5. cap. 19.
90 Tacit. lib. 1.
91 Cicero pro domo.
92 Tacit. lib. 1. l. nec ei. de adopt.

rum, quos adoptaret, ſpecie conſequi[93] poſſet: nec ſubſtitutio[94] prohiberi: nec legatorum aut ſtipulationum conditionibus, quæ in ſpem liberorum[95] conceptæ fuiſſent, locum fore: nec propter liberos adoptiuos donationes irritas eſſe, quæ naturalium ac legitimorum filiorum procreatione[96] iure ipſo reuocarentur: nec marium adoptione fœminas ab hæreditatibus ſummoueri[97] quæ legibus per maſculam prolem excludi ſolent: nec filii verbum[98] legibus, aut teſtamentis, aliiſque legitimis actis additum ad eos, quos adoptamus, extendi: quibus fraudibus occurrere neceſſe eſt, non tamen omnino adoptionis leges ac iura conuellere ac labefactare. Atque hæc de mutua parentum ac liberorum
B pietate, déque patria poteſtate, quæ ſecunda familiæ pars eſt.

93 [illegible]
94 [illegible]
95 [illegible]
96 [illegible]
97 [illegible]
98 [illegible]

De imperio herili, & an ſeruitia ferenda ſint in republica bene conſtituta.

CAPVT. V.

TERTIA regendæ familiæ pars eſt in imperio herili, & in mutuis addictorum, eorumq; quibus ſeſe addixerũt, officiis verſatur. & quoniam magnus ſemper in familiis ſeruorum ac famulorum numerus extitit, vel quòd nulla maior opum cogendarum ratio fuerit, quàm in ſeruis ac famulis, ſeruorum ac famulorum multitudinem, nõ immerito familiam veteres appellarũt[1]. Nam
C vt Seneca planum faceret, qua animi moderatione dominus erga ſeruos eſſe debet, maiores ſcribit familiæ caput patrem familias non dominum appellaſſe. Et quoniam penè totus terrarum orbis multitudine ſeruorum abundat, exceptis quibuſdam Europę regionibus, diſſerendum nobis eſt de poteſtate dominica, déque vtilitatibus & incommodis quæ ad Rempublicam, ſi ſeruitia reuocentur, manare poſſint: quæ ſanè quæſtio magnum habet, non modò ad omnes familias ac ſocietates, ſed etiam ad Reſpublicas, pondus ac momentum. Seruorum autem quinque ſunt genera: vnum eorum, qui natura ſerui dicuntur ex ancilla concepti: alterum eorum, qui capti ſunt ab hoſtibus, qui antiquo iure belli ſerui fiebant: tertium eſt eorum, qui ad opera publica damnati fuerunt, qui ſer-
D ui pœnæ appellantur: quartum eorum, qui ſeipſos in ſeruitutem ſponte dediderunt, ac potiſſimum ij, qui ſuæ libertatis pretium acceperunt: extremum eſt eorum, qui à piratis aut à latronibus venditi, bona fide ab emptoribus poſſidentur. Diximus antea libertatem à latronibus minui non poſſe[2]: ita ne ab emptoribus quidem, qui liberum caput à latrone ſcientes ac prudentes emerũt: aut qui alea libertatem alienam ſibi mancipauerunt, vt quondam apud Germanos[3] fieri ſolebat. Quod ad hoſtes attinet, iuſta fuit olim ſeruitus, & quidem omnium ferè populorũ conſentione, præterquam Hebræorum inter ipſos, niſi ſe ſpõte liber homo in perpetuam ſeruitutem alteri dedidiſſet: atque etiam Græcorum inter ſe, apud quos iure belli quaſi pacto conuento Græcos captiuos auri libra redimere fas erat, barbaros verò in ſeruitutẽ abducere[4]. Eadem ferè lata lex eſt apud Polonos Sarmatiæ populos, vt captiui iure belli ſerui

1 l. pronunciatio de verb. ſig. & toto titulo ſi familia furtum l. ſi quis id quod. de iuriſdic. l. verbis legis. de verbo: ſig.

2 l. 1. de leg. tt. 3. l. eius. quia latronibus de teſtam. manumiſ.

3 Tacit. in lib. de morib. Germa.

4 Ariſtot. lib. 5 Ethic. Nicom.

fierent eorum, à quibus capti essent, nisi rex Poloniæ auri drachmam in singula capita pendere mallet. Sed qui pretium libertatis alterius soluit tantisper captiuum non tamẽ vt seruum, retinere suo iure potest, quoad pretium solutum receperit, licet suum tantisper quodammodò dicere possit, lege antiquissima Græcorum[5], quę ab his ad Romanos[6], inde ad omnes populos permanauit. Debitores autem etsi legibus duodecim liceret in membra creditoribus diuidere pro debiti cuiusq; modo, si soluendo non essent: non tamẽ vni creditori licebat, quod multis: quia nec libertatem debitori adimere, nec vitam poterat: erat enim libertas vita certior. quis enim excelso animo ac forti mortem oppetere non malit, quàm turpiter seruire? Itaque lex illa duodecim, quæ liberum caput B creditori addicebat, rogatione Pætilia tribunitia sublata est, ac vetitum ne deinceps hominem liberum ob æs alienum creditoribus adiudicare, néue in membra distrahere fas esset: quæ lex annos amplius septingentos inuiolabilis extitit vsque ad Diocletiani ætatem, qui legem Pætiliam subiecta capitali[7] pœna renouari iussit. Atque hæc quidem seruorum genera nihil ferè cõmune habent cũ iis, qui vel mercede vel etiam sine mercede seruiles operas præstant: qui nullum suæ libertati præiudicium facere possunt, siue pactis conuentis id fiat: siue legatum, seruili conditione subiecta, receperint. at ne seruo quidem cùm manumittitur lex vlla dici potest[8], quæ libertati suæ præiudicet: nec aliud patrono seruus polliceri, quàm operas quas[9] libertus quisque pręstare consueuit. Itaque C conuentiones illas, quibus liberi homines adiecta pœna, pollicentur seruiles operas Gallia iampridem rececit: Britannia probat: quæ adhuc veteris illius seruitutis vmbram præ se ferũt: seruitutem tamen nullam habent, etiam si eiusmodi serui apud magistratus, decurso tẽporis spatio, qui seruiles operas debent, emancipari, ac pileorum iura consequi dicantur. Erat enim pileus libertatis argumentum, quo serui emancipati abrasa capita contegebant, quousque capilli concrescerent. nam Brutus occiso Cæsare[10] numisma percuti iussit sub pilei figura, quasi populum Rom. emancipasset: & mortuo Nerone plebs pileata per Vrbem cucurrit[11]: vt rex ipse Eumenes mortuo Mithridate rege pileatus Romam venit ac Senatui populóque Rom. libertatem acceptam tulit. At liberi ho- D mines, qui sponte nobis inseruiunt, tametsi serui non sint, sed omnes actus legitimos per sese obire possint, differunt tamen ab iis, quos mercede ad operas extra familiam conduximus, in quos nullum omninò imperium habemus: à nobis tamen coerceri possũt, dum id modicè fiat. Etenim domestici famuli patremfamilias reuereri debent, eiusque mandatis ac iussis obsequi, & omnia honesta officia præstare, de quibus officiis, quòd mutua sunt potentiorum ac tenuium inter ipsos quoque ad moralem disciplinam pertinent, non est, opinor, nobis hoc loco disserendum. Sed quantùm ad seruos attinet, duæ quæstiones, ad ciuilem scientiam latissimè patentes, explicandæ nobis sunt. Vna quidem an seruitus naturalis sit, & vtilis Reipublicæ futura: altera quæ qualisque esse debeat dominorum in seruos potestas. Aristoteli[12] quidem seruitus naturæ

5 Dionyss. Halycar. lib. 3. νόμοι κελεύουσι τοῦ λυτρωμένου ἐκ τῶν πολεμίων εἶναι τὸν λυθέντα ἐὰν μὴ ἀποδιδῷ λύτρα. Demosthenes contra Lacritum. Varro in verbo clarigare.

6 l. nã & Seruius de negot. gestis l. qui testamẽto. de testam. l. pater. de captiuis l. senatus. §. vlt. de lega. 1. l. in bello. §. si qui seruum. de captiuis.

7 l. ob æs alienũ. de actio. C.

8 l. Mæuius de condit. & demõstrat.

9 l. 1. §. quæ onerandæ. quarũ rerum actio non datur.

10 Plutarc. in vita Cæsaris.

11 Tranquil. in Nerone.

12 In politic.

turæ congruere viſa eſt. Videmus, inquit, alios quidem ad imperium, alios ad obſequium eſſe natos. At Iuriſconſulti qui ciuilem ſciẽtiam, non Philoſophorum decretis, ſed populari captu ac ſenſu metiuntur, ſeruitutem natura penitus alienam eſſe tradunt [13], ac modis omnibus pro libertate propugnandum putant, & ea, quæ ſiue in legibus, ſiue in teſtamentis, ſiue in pactis conuentis, ſiue in rebus iudicatis obſcura vel ambigua videntur, pro libertate ſic interpretantur, vt nec legibus, nec teſtamentis locum vllũ [14] relinquant. quod ſi tanta, tamq́ue perſpicua vis eſt legum, vt ab iis diſcedi non poſſit, ſibi tamen acerbitatem [15] illam legum diſplicuiſſe teſtantur. Vtra ſit igitur ſententia verior ac melior decer-
B natur? Multa quidem ſunt argumenta, quibus ſeruitutem, & Rebuſpublicis vtilem, & naturæ conſentaneam eſſe docemur. Nam quæ cum natura diſcrepant, diuturna eſſe non poſſunt: ac ſi vim adhibeas, nihilominus ad naturæ leges reuocantur. At ſeruitus ab ipſius orbis originibus, id eſt, poſt aquarum eluuiones ac voragines ortum habuiſſe videtur: nec prius reſpublicæ, quàm ſeruitia, conſtitui cœperunt. ac tametſi trecentos circiter aut quadringentos annos intermiſſa ſeruitia fuëre, nunc tamen omnium ferè populorum ſumma conſenſione probantur. Quinetiam Indiæ populi, qui ad Occaſum poſiti ſunt, etiamſi nulla diuinarum aut humanarum legum præcepta didiciſſent: ſeruitia tamen cum cæteris populis comprobarunt. nec vlla fuit vſquam terrarum reſpublica, quæ ſer-
C uis vacaret: nec vllus vnquam extitit tam integer ac ſceleris purus, qui, cum potuerit, ſeruis vti nollet. Vbique verò gentium vitæ ac necis poteſtas dominis in ſeruos eſt attributa, exceptis oppidò paucis, qui dominorum nimiam acerbitatem leuitate quadam temperauerunt. At veriſimile non ſit omnes vbique populos ac nationes, tot reges ac principes, tam multos legumlatores virtute rerúmque gerendarum vſu clariſſimos ſeruitia tanta conſenſione ſuſcepturos fuiſſe, ſi cum ratione ac natura pugnarent. Quid autem rationi ac humanitati tam conſentaneum, quàm eos, quos iuſto bello ceperis parta victoria, ſeruare, iis etiam victum ac veſtitum ſuppeditare, ſummáque caritate fouere, ac pro tantis beneficiis obſequium & operas exigere? num æquius illud eſt, quàm ca-
D ptiuos crudeliter mactare? inde prima ſeruorum origo. Iam verò legibus diuinis & humanis congruit eos, qui ſua egeſtate legum ac iudiciorum vim eludere ſolent, corpore torqueri [16]: num præſtabilius & humanius eſt ad opera publica ſeruari? hinc etiam ſerui pœnæ dicti. In eadem ac certè deteriore cauſa ſunt ij, qui bellum aliis inferunt iniuſtè, qui alternis bonis, vitæ, libertati denique inſidiantur, qui etiamſi principes ac reges ſeipſos ferant, verius eſt tamen vt in latronum numerum cenſeantur. non eſt igitur natura ipſa alienum, vt plagiarij qui alios iniquè in ſeruitutem abducere armis tentauerunt, ipſi pœnæ ſerui fiant. nam ex eo ſerui dicti ſunt, quòd ſeruarentur, cùm occidi iure potuiſſent: vt nulla de cauſa Iuriſconſulti à grammaticis imperitis coarguantur, quòd ſeruos à ſeruando dici putent. Eſt enim ἐρύω, inquit Euſtathius, τὸ φυλάττω, & apud Heſichium ἔρυσεν, ἔσωσεν, & cũ ſibilo fit ex Eruo ſeruo, vt Ero ſero, & εἴρυμαι

13 l. libertas. de ſtatu hominum.

14 In l. proximè de iis quæ in teſtamen. delent.

15 l. proſpexit. qui & a quib. dum quidẽ inquit Vlpian. ſed ita ſcripta lex eſt.

16 l. j. §. generaliter: de pœnis. l. ſi quis id quod de iuriſdict. l. cũ ab eo. ad l. Iul. repetund.

ſermo, nō à ſerie vt Varroni placuit. nam Feſtus eritudinem interpretatur ſeruitudinem, & ex Æolico digamma fit SERFOS, vt Dafom, Ofom, æfom, veteres dixere, pro dauom, ouum, æuum. Quod ſi contra naturam eſt aliis in alios imperiū vitæ ac necis tribui, nulla ſint imperia, nullum regnum, nulli principatus non contra naturam, quando regibus ipſis ac principibus eadem eſt in ciues ac liberos homines vitæ ac necis poteſtas, ſi capitalem fraudem admittant, quæ dominis in ſeruos. His argumentis, quæ certè non tantum probabilia, ſed etiam quodammodo ad aſſentiendum neceſſaria videntur, occurri non facilè poteſt. Seruitutem tamen ego naturæ conſentaneam arbitrer, ſi robuſtus homo ac diues rerum gerendarum ignarus ac prudentiæ expers inſeruiat ſapienti, qui egeſtate, inopia, corporíſve imbecillitate, quo minus labores ferre B
poſſit, impediatur: ſed quid natura magis alienum, quàm ſtultis ſeruire ſapientes, virum bonum ſcelerato, homines eruditos ignaris? niſi quis iuſtum putet ſeruire ſtulto principi, ſapientem ſeruatorem, inſano ac luxu diffluenti domino, ſeruum ſobrium ac temperantem. at qui bello iniuſto, captiuos ſeruare humanitatis eſſe putant, conſimiliter faciunt, vt latrones ac piratæ, qui ſe vitam iis dediſſe iactant, quibus non ademerūt. Nam ſæpiſſimè vſu venit vt bello iniuſto, cuiuſmodi ferè ſunt omnia, quæ à potentioribus inferuntur, optimi quique viri ſceleratis miſerrimè ac turpiter ſeruire cogantur. Quòd ſi bellum à latronibus, qui ſe reges ferunt, iniuſtè illatum eſt, cur victi non cæduntur, cur capti ad me- C
rita ſupplicia non trahūtur? Quod verò nihil diuturnum videatur, quod natura ſit alienum, id quidem admitto in iis, quæ naturæ ſponte, aut nutu diuino, non hominum arbitrio ac voluntate reguntur. at homini voluntatem Deus omni neceſſitate ſolutam indidit: ſed homines iampridem à recto naturæ curſu deflexerunt: ac tanta vis eſt opinionis deprauatæ, vt legis habeat auctoritatē, ac natura potētius dominetur: nulla enim ferè tanta impietas eſt, nullum tantum ſcelus, quod virtutis non induat nomen. vnum hoc ſit argumentum, quòd nulla gens eſt, nulla natio, quæ humanis ſacrificiis, quibus ad huc Peruſani ac Braſiliani vtuntur, fictos hominum opinione deos olim placari non putarit. & quidem ſumma religione maiorum noſtrorum ad eiuſmodi ſacrificia concur- D
ſus fiebat. Eadem pietate & caritate parentes olim ſenio fractos in Thracum regione à liberis occidi, & iis epulari cōſueuiſſe legimus, ne ſcilicet languerent morbi diuturnitate, ac mortui vermium eſca [17] fierent. Neque maioribus noſtris ſolū humanas hoſtias ſacrificare moris erat: quod ab illis factum eſt vſque ad Tiberij [18] dominatum: ſed etiam Amorræis & Ammonitis filios mactare [19] vſitatum fuit: neque tantùm Barbaris, vt Scythis omnibus ſolenne fuiſſe Plutarchus tradit [20], Sed etiam Græcis, in quibus non modò fuit, ſed à quibus ad omnes populos humanitas peruaſit: nam Achilles apud Homerum, Patroclo humana cæde parentauit: Themiſtocles ipſe, bello Perſico tribus, rex Perſarum eodem tempore duodecim hominibus fecerūt [21]: nec Iuppiter [22] Licius aliter, quàm humana cæde placari potuiſſe dicitur, ambiguitate veteris oraculi ac verbi

17 Herodot. Iuſtin. Plin.

18 Cicero pro Fonteio. Cæſar lib. 6. Plin. lib. 7.

19 Sapient. c. 1. in libris regum.

20 In Artaxerxe.

21 Plutarc. in Themiſtocle & Artaxerxe.

22 Plato in Rep.

verbi φῶς,quo ſine accentu lux & homo ſignificatur. Nam M.Tullius[23] [23] pro Fonteio.
maiores noſtros execratur,quòd humano ſanguine litarent, ſed id ora-
toriè,vt cauſæ inſeruiret,cùm M. Varro id omnibus Italiæ populis tri-
buat:atque etiam vere ſacro vouendi morem fuiſſe,vt quicquid ſeu ho-
minum ſeu beſtiarum eo anno natum eſſet immolari conſueuiſſe. He-
bræis quoque ipſis quodammodo licuiſſe plerique arbitrãtur, ex ipſius
Iephtes[24] ducis Hebræorum voto ſolenni, qui iiſdem ferè temporibus [24] Iudicum c.11.
filiam immortali Deo mactaſſe dicitur, quo Agamemnon Græcorum
imperator Iphigeniam[25]. Sed concepta vota religioſiſſimi ducis veriùs [25] Euripides.
ac meliùs interpretantur eruditi de pudicitia virginis Deo conſecrata,
B quàm de humana[26] cæde, quam lex ipſa diuina execratur. cæteri po- [26] verbum Hebraicum לתנות ambiguum eſt.
puli humanis hoſtiis ſumma religione fecerũt. Quare non eſt,quòd na-
turæ leges ex hominum opinione metiamur, ac propterea ſeruitutem
naturæ conſentaneam eſſe putemus: aut begninitati tribuamus, quod
veteres ſeruarũt eos,quos occidere iure belli fas erat: cùm potius beſtia-
rum in modum auaritiæ ac libidini ſuæ cogerent inſeruire. Quis enim
hoſti vitam ſeruaret, ſi plus vtilitatis ex illius cæde quàm ex ſalute ſpera-
ret? Exemplis abundamus,ſed vnum de multis. Cùm Veſpaſianus Hie-
roſolymam obſideret, miles Romanus aurum in Iudæi cæſi viſceribus
effuſis collegerat: eodem momẽto cæſa ſunt captiuorum viginti[27] mil- [27] Ioſephus in bello Iudaico.
lia,vt aurum, quod ſorbere putabantur à militibus inueſtigaretur. O
C præclarum caritatis aduerſus captiuos exemplum! At nutriuntur, in-
quies,veſtiuntur,pro ſeruilibus officiis educantur:ſed quæ tandem edu-
catio? Cato maior ſapientiæ ac virtutis Romanæ princeps, cum omnia
commoda,omnes vtilitates ac fructus, qui à ſeruis præſtari poterant, ad
extremam vſque ſenectam[28] percepiſſet, vt nihil amplius extorquere [28] Plutar. in Catone maiore.
poſſet, pluris licitantibus proſcribebat, vt ſanguinis extremum illud
pretium,quantũcunque eſſet,corraderet: ne iã ætate defectos gratis ale-
re,aut occidere,aut liberos dimittere cogeretur. Beatior Atticus ille Pal-
ladis mullus,qui ſenio confectus liberè vagari ſine capiſtro, ſine labore
conſueuiſſet. Iam verò cùm nihil connubio ſanctius hominũ generi ab
immortali Deo tributum ſit, ſeruis tamen nullum erat, inter ipſos con-
D nubium, ſed contubernium tantum, adeò vt ſi liber homo captiuus ab
vxore filium ſuſcepiſſet, patre apud hoſtes mortuo, illegitimus[29] cenſe- [29] l. ſi quis prægnante, de captiuis.
retur. Quid execrandos cõcubitus, & effuſas vtriuſque ſexus libidines
commemorem, quas ſerui & nunc perferre & antea pertuliſſe quæruntur?
Nam crudelitatis ac immanitatis in ſeruos exempla colligere ſi quis
velit,infinitus ſit. quamquam exigua ſunt quæ literis prodita legimus,
nec tamẽ hiſtorias præterquam humaniorum populorum ſcriptis con-
ſignatas habemus. Nam catenis[30] vincti agros colebant, vti nunc quo- [30] Columel. lib. 1.
que fit in Africa: & in antris per ſcalas mobiles demiſſi iacebant,vt ſcalis
detractis domini cum hoſtibus domeſticis tutiùs dormirent: ne vel in-
cendio domos, vel cæde dominos perderent. Iam verò leuiſſima quæ-
que peccata ſeruorum,niſi prætioſiſſimi eſſent ſic luebantur,vt criſtalli-
num confregiſſe capitale fuerit. Auguſto quidem apud Vedium Pollio-

nẽ cœnante, vnus è seruis cristallinum fregit: momẽto trahitur ad piscinã murenarũ, quæ humana carne saginabãtur: ille vociferari & ad Augusti pedes confugere, non quidẽ vt capitale[31] supliciũ, quo se dignum iudicabat, sed vt supplicii genus deprecaretur, ne aquis immersus ad Elysios cãpos[32] nunquã peruaderet. sic enim ferebatur, & à plerisq; anima voragine demersa penitus interire [33] credebatur: vt Synesius de sociis Alexandriã nauigantibus tradit, qui tẽpestate suborta, sicas manibus exeruerũt, vt animæ alioqui morituræ, gladio viam aperirent. Augustus commiseratione ductus, inquit Seneca, seruum supplicii metu liberauit, & piscinam cristallinis omnibus confractis impleri terra iussit. Dio tamen verissimus [34] scriptor, negat Augustum à Pollione veniam oblandiri potuisse, B nec piscarium murenarum, quibus nihil Romæ prætiosius erat, oppleri iussisse. id autem probabilius est, cùm Seneca fateatur, Augustum sine iracondia id fecisse, nec amico Pollioni propterea iratum fuisse. Neque id nouum videri debet cum ipsius Catonis Censorij ætate Quintus Flaminius Senator Romanus seruum necari iusserit, nõ aliam ob caussam, quàm vt Cynædo gratificaretur, eíque morem gereret, qui hominem occidi spectaculi causa cupiebat. Quod si dominum necari contigisset, serui qui tunc sub iisdem tectis fuissent, omnes ad vnum occidebantur. nam cùm cæso Pedanio vrbis Romæ præfecto seruorum magna multitudo ad suplicium posceretur, more, inquit Tacitus,[35] à maioribus accepto. plebs Romana, quæ maxima sui parte libertini generis hominibus C constabat, vehementer commoueri visa est, cùm ob vnius culpam quadringentorum hominum, & quidem innocentium, vita peteretur: re tamen in Senatu disceptata, decretum est morem maiorum seruari oportere. Omitto certamina gladiatorum, quibus serui vt populo spectaculum ac mortis contemptum præberent, sese mutuis vulneribus confodere aut bestiarum dentibus lacerari cogebantur in arena. Ac tametsi Petronia lex munerantes seruos bestiis obiici prohiberet, impune tamen ab omnibus perrumpebatur. Certè Neronem iudices [36] dedisse qui seruorum querelas audirent, & Adrianum quæstionem decreuisse legimus, aduersus eos, qui sine causa seruos [37] occidissent, tametsi lege Cornelia [38] tenebantur: nulla tamen earum legum, aut quæstionum vis erat. D extremum fuit, vt serui dominorum metu & iracondia premẽte, ad statuas deorum aut principum confugerent. Sed nec statuæ Cæsaris, nec Dianæ templum [39] quod rex Seruius Romę, seruis asylum proposuerat, nec Romuli statua, quam olim Senatus ad id quoque decreuerat, nec Thesei sepulchrum [40] Athenis: nec apud Cyrenęos statuã Etolemæi, nec Dianæ [41] templum apud Ephesios, ab ira dominorum seruos tueri poterãt. Lege quidẽ Ephesiorũ seruus, qui ad Dianæ fanũ sine causa confugisset domino restituebatur, accepto prius iureiurando ne fuga seruo fraudi esset: sin iustã perfugij causam haberet, domino ereptus Dianæ [42] seruiebat, præter fœminas, quæ illius templi aditu arcebantur. At Tiberius tyrannus omnium callidissimus suam statuam [43] pro asylo proposuit capitali pœna proposita iis, qui seruum à statua detraxissent: vt asy-

lum

31 Seneca lib. 3. de ira.

32 Virgil. 6. AEneid. Tu stigias inhumatus aquas omnémque seuerum Eumenidum aspecies ripámve iniussus abibis.

33 Ita Synesius in epistolis Homeri testimonio, qui verbo ἀπόλωλεν vsus est, vt animã demersi hominis interiisse significaret.

34 lib. 55.

35 lib. 14.

36 lib. 3. de benefic.

37 Spartian. in Adriano.

38 l. liber homo ad l. Aquil.

39 Dionys. Halacar. lib. 4.

40 Plutar. in Theseo.

41 Philostrat. in Apollonio.

42 Achilles Statius in amatoriis.

43 Philostrat. in Apollonio. l. in capitaliu. de pœnis l. 1. de iis qui ad statuas C.

lum istud non tam ad salutem seruorum, quàm ad perniciem dominorum comparatum esset, vt domino quisque inuidiam cōflaret, aut apud principem maiestatis reum, etiam ex leuissima causa faceret: nam Senator quidam, vt est apud Senecam[44], ob id veniam à Tiberio petiit, quòd matellam contingere putârat prius, quàm annullum, qui expressam Tiberij imaginē præ se ferebat digito detraxisset. Indè quoque seruorum, qui ad statuas confugerent, occultæ cædes, cùm domum rediissent, quòd periculum dominis creare voluisse putarētur. At lege diuina sapientissimè cauebatur, vt domus cuiusque seruis asylum esset, néve seruum irato domino reddere liceret. Neque enim omnibus idem quod Platoni con-

44 lib. 3. de benefic.

B tigit, vt quoties irasceretur à seruorū castigatione abstineret: cùm Germani nunquam nisi irati seruos ęquè ac liberos hostilem in modum punirent[45]. Ex quo intelligitur dominorum ac seruorum vitam in maximis periculis semper fuisse. Quis enim seruorum insidias effugere potuisset, Sylla dictatore, qui triginta sestertia liberis hominibus libertatem seruis dominos prodentibus mercedis nomine proposuerat in singula capita eorum, quos ipse proscripsisset? in eo metu ciues fuerunt quoad cæsis sexaginta ciuium millibus & quodammodo pacata Republica seruus aliquis ad extremum domini caput ad Syllam detulit, qui pactam libertatem dedit, sed manumissum de rupe Tarpeia præcipitem dari iussit. Cùm autem aduersus Christianos quæstiones ac suplicia decerne-

45 Tacit. in lib. de morib. German.

C rentur, Christiani seruos metu suplicii emancipare cogebantur. Sublato verò tyrannidis ac supliciorum metu, domini ipsi in seruos tyrannidem exercebant. Itaque Reipublicæ ac familiarum status in perpetuo discrimine versabatur propter coniurationes seruorum. inde tot bella seruilia ab historiarū scriptoribus commemorantur. ac ne Romanorum quidem potentia bella seruilia sine maxima ciuium clade coerceri potuerunt. eodem enim tempore in omnibus Italiæ ciuitatibus præter Messanam[46], serui aduersus Respublicas coniurauerunt. Post etiam Spartaco duce sexaginta circiter millia seruorum arma ceperunt, ac Romanorū tres exercitus[47] fregerunt. Nam vbique seruorum numerus decies maior fuit, quàm liberorum. Et quidem Athenis vno tempore censa sunt

46 Orosius.

47 Plutarc. in Crasso.

D peregrinorum decem millia, ciuium viginti, seruorum autē CCCC. millia. Itaque Cassius in oratione, qua Senatui persuasit Syllanianum Senatusconsultum, habemus inquit, domi seruorum populos, moribus, institutis, lingua & religione inter se plurimum discrepantes. Et certè M. Crassus quingentos seruos in censum retulit, præter eos, quibus ad ministeria domestica vtebatur. Milo verò trecētos vno die manumisit[48] ne pro cæde Clodij Tribuni plebis torquerentur. Et cùm aliquando in Senatu Romano ageretur de commutandis seruorum vestibus, vt à liberis hominibus nota quadam secerni possent, Senator aliquis intercessit, ne si seipsos serui numerare cœpissent, exitium dominis intentarent: cui sanè periculo subiaceret Africa & Hispaniæ pars, si tanta esset, quanta fuit olim multitudo seruorum, propterea quòd seruitutis literæ in ore cuiúsque leguntur: contra quàm veteres, qui non nisi perditos & rubu-

48 Asconius Pædian. in Milonianam.

ſtioris improbitatis ſeruos in ore denotabāt, qui propterea ſtigmatię dicebantur, qui ne manumiſſi quidem iuſta libertate fruebantur[49]. At Lacedæmonij cùm intelligerent ſeruorum, quos ipſi Ilotas vocabant, multitudine domos, vrbes, agros abundare (nam vti quiſque ſeruus plures filios ſuſcepiſſet, eo facilius à domino libertatem ſperare poterat[50]) exercitū ſeruorū, qui bello aptiores eſſent, cogere imperārūt: deinde cōſcripto trium millium exercitu, omnes vna nocte occidi iuſſerunt[51]: idque tanta celeritate ac tanto ſilentio, vt quo perrexiſſent ſciri non potuerit, præter quàm ab iis, qui rei gerendæ præpoſiti fuerant. Itaque propter metum, qui ciuitatibus impendebat, ſeruis arma tractare nō licebat, ſubiecta[52] capitali pœna. aut ſi hoſtium vis vrgeret vt ſeruos ad arma vocarent, eoſdem ſimul ac ſemel à ſeruitute vindicabant. nam Scipio Africanus Maior poſt Cannenſen cladem trecentos ſeruos bello gerendo idoneos[53] manumiſiſſe fertur. Florus tamen[54] octo millia conſcripta fuiſſe tradit: quod etiam factum legimus[55] bello ſociali. At Cleomenes, cùm nec hoſtium multitudini, nec ſeruorum domeſticorum cæſis ciuibus facilè obſiſtere poſſet, ſeruis omnibus libertatem promiſit, quibus argenti ſeſtertium eſſet: vnde milites ſimul ad exercitum cōſcripſit, & pecuniarū vim in ærarium coegit. At ne molles quidem Aſiatici ſeruis ad bellum gerendum vtebantur. contrà Parthj, quibus per leges manumittere ſeruos non licebat, qui eadem pęnè, qua filios caritate cōplectebantur: quo factum eſt, vt in infinitam multitudinem excreſcerēt: nam exercitus Parthorum, qui M. Antonij copias fugauit, quinquaginta ſeruorum millibus conſtabat: nulli præter quingentos ingenui[56]. At cæteri populi ne ad remigia quidem agendis nauibus priùs vtebantur ſeruis, quàm eos manumiſiſſent: id quod ab Auguſto bello Actiaco factū legimus[57]. Ac ne quid in Rempublicam moliri poſſent, opificiis ac ſellulariis artibus impediebantur, quas ciuibus tractare Lycurgi ac Numæ Pompilij inſtitutis non licebat. Nec tamen ita caueri poterat, quin exiſteret aliquis, qui rebus deſperatis ſeruos ad pileum vocaret, vt Viriatus pirata qui Luſitaniæ regnum, Cinna[58], Spartacus, Tacfarinas[59], Symo[60] Gerſonis filius principatum in ſua quiſque ciuitate his artibus adepti dicuntur. Ingruente verò ciuili bello ſerui vt in libertatem ſeipſos vindicarent, hinc inde ad partium duces transfugiebant. Nam poſt ciuile bellum, quod aduerſus Sextum Pompeium geſtum eſt, triginta millia ſeruorum capta ſunt, quos per omnes prouincias ſtato die Auguſtus[61] dominis reſtitui, reliquos quibus dominus defuiſſet ſuſpēdi mandauit. Non alia vi Arabum potentia creuit. nam cùm primùm Homarus Muhameti legatus bellum in Arabia mouiſſet, ſeruis ad libertatem vocatis, tanta vis hominum locis omnibus erupit, vt paucis annis vniuerſum Orientis imperium occuparet. quæ libertatis fama cùm ab Aſia in Europam peruaſiſſet, ſerui primùm in Hiſpania pro libertate arma ceperūt, anno DCCLXXXI. deinde in Gallia Caroli M. Ludouici Pii ætate. vnde extāt eorū leges de cōiurationibus ſeruorū. Poſt etiā Lotharius Ludouici filius bis à fratribus victus ac proſtratus, ſeruis omnibus, qui ad ſe venirent,

49 In iure deditītij vocantur.
50 L. arethuſa. de ſtatu homi.
51 Ariſtot. lib. 2. polit. Plutarc. in Lycurgo.
52 l. 4. in princip. de re milit.
53 Plutar.
54 Epitome 32.
55 Ead. Epito. 74.
56 Iuſtinus.
57 Tranquil. in Auguſto.
58 Appian. in bellis ciuilib.
59 Tacit.
60 Ioſeph. in bello Iudaico.
61 Appian. in ciuilibus.

venirent, libertate promissa, exercitum reparauit: vnde secutum est seruile bellum valde anceps ac periculosum: quippe seruorum exercitus rerumpublicarum ac principum Germanorum statum adeò conturbârunt, vt Lodouicus rex Germanorum copias vndecunque conscribere cogeretur[62]: ac ne labes illa seruilis latiùs serperet, principes Christiani paulatim seruitia manumiserunt, exceptis operis & iure successorio, si liberti sine liberis mortem obirent: quos quidem manusmortuas etiamnum appellamus. Adhuc enim seruitutis vestigia plurima restant in orbe Christiano: plura etiam in legibus Ripuariorum ac Lãgobardorum, quibus serui iustam libertatem consequi aut bona alienare non poterãt, B nisi post duplicem manumissionem: ac sæpissimè in actis legitimis manumissionum subiici solebat, libertatem huic vel illi tributam pro salute patroni. Nihil enim antiquius habuerũt ij, qui prima Reipublicæ Christianæ fundamenta iecerunt, quàm vt Christiani serui assiduè manumitterentur: ac plerique libertatis spe proposita Christiani fiebãt. Quin etiã in Africæ historiis proditum est, Paulinum Nolæ Pontificem cùm omnia, quæ in bonis haberet sub hasta vendidisset, vt ex pecunia coacta captiuos Christianos redimeret, ad extremum Vandalis, quod mirere, seipsum vendidisse. Inde seruorum manumissiones apud episcopos in ecclesia factæ. Ex quo secuta est Constantini Magni principatu tanta tenuium ac egentium hominum multitudo, quibus nihil præter liberta- C tem relictum erat, quique nullas artes didicerãt, vt nulla re grauius ciuitates premerentur. Inde Xenodochia, Brephotrophia, Gerontocomia, Nosocomia, antea penitus ignota Christianorum Pontificum rogatione à principibus[63] feudari & constitui cœperunt. Inde Basilij conciones conquerentis voces ac suspiria languentum in templis vnà cum sacerdotum precibus ac votis confundi ac misceri. Iisdem ferè temporibus Iulianus Augustus Paganos Pontifices Christianorum[64] exemplo, ad Nosocomia & Xenodochia extruenda, ac publicis priuatísque opibus augenda cohortatur. Et quoniam tenues liberti, filios exponebant, vt Christianorum benignitate ac largitione educarentur, Gratianus[65] lege sanxit, vt seruitutem seruirent iis, à quibus educati fuissent. Nec ita mul- D tò post Valens edicto permisit, vt qui otiosè vagari ac mendicare consueuerãt, seruitute mãciparentur: idémq; vetuit, nequis deserta loca peteret, vt vitam in otio transigeret subiecta capitali pœna, qua plurimos, qui contra leges in solitudinem se receperant, affici mandauit. Postea verò quàm Idolorum cultus ac sacrificia Christianorum auctis opibus deseri cœperunt libertatis iacta sunt fundamẽta firmiora: quib. magnum accessit incrementum lege Muhamedis promulgata, qui suæ religionis homines in libertatem asseruit, cuius exemplo Christiani quoque suos certatim à seruitute sic vindicârunt, vt seruitus omnis apud Indos, qui ad Occasum spectant, illa ætate conclusa videretur, qua Christiani seruitutem à suis ceruicibus omnino repulerunt, id est, anno M. CCL. Adhuc enim seruos in Italia fuisse anno M. CC. planum est, tum ex legibus Gulielmi Siciliæ regis ac Friderici II. Cæsaris, tum etiã ex decretis Pontificum

62 Floardus

63 toto titulo de Episcopis & clericis.

64 Nicephorus Calistus.

65 l. 1. & seq. de infantibus libe- ris. C.

Romanorum, Alexandri inquam III. Vrbani III. Innocētij III. vbi agi-
tur de coniugiis [66] seruorum, quæ Iurisconsulti contubernia vocant. A-
lexander quidem creatus est pontifex anno M. C. LVIII. Vrbanus M. C.
LXXXV. Innocentius M. C. LXXXVIII. ex quo planum fit seruitutem in
Rebus publicis Christianorū circiter ea, quę dixi, tempora desiisse. Nam
Bartolus [67] qui floruit anno M. CCC. scribit ætate sua nullos omnino ser-
uos extitisse, nec venalitios homines vsquā haberi: id quidē de imperio
Christianorū interpretor: quod cū à Bartolo didicisset Nicolaus Siculus,
qui Abbas Panormi appellatur, singulari nota dignum existimauit [68].
Nā quod legimus Ludouicū regē, is inquā, qui Hutinus vsupatur, anno
M. CCCXIII. seruos omnes accepto pretio manumisisse, id ego interpre- B
tor de libertini generis hominibus, quos manusmortuas appellamus,
qui liberantur beneficio principali ab eo seruitutis vinculo, quo quidem
extra patroni territorium vxorem ducere bonáue prohibentur aliena-
re: sic quoque interpretari debemus edictum Caroli V. regis Frācorum,
quo quidem ciuitatibus in familias LXX: pagis in centum familias: & ser-
uis in CC. capita cataphractus miles imperatur. Qua ætate Imbertus
princeps Delphinatus seruos omnes vno edicto libertate donauit, íd-
que publicis actis ac municipalib. legibus inscribi mandauit. Eadem
benignitate vsus est in suos Theobaldus Blesensium comes, anno
MCCXLV. Huc etiam pertinet id quod legimus de Sugerio sodaliū Dio-
nysiacorum abbate, qui seruos manu mortuos eatenus in libertatem as- C
seruit, si solum verterent [69]. & Senatusconsultum curiæ Parisiorum quę
Pontifici Catalaunensi seruos de collegii ecclesiastici consensu manu-
mittere licere iudicauit. ac superiori ætate Carolus VII. rex anno. M.
CCCCXXX. plurimos seruilis conditionis homines (sic enim legimus in
actis curiæ Parisiorum [70]) nec ita pridem Henrichus II. rex singulari di-
plomate Burbonios seruos M. D. XLIX. natalibus restituerunt. Horum
ęxemplo Dux Allobrogum seruilem quoque suorum maculam suis e-
dictis detersit M. D. LXI. Quæ omnia in summam libertatis gratiam facta
videmus. alioqui nec magistratus populi rogatione, nec princeps ipse
seruum alienum manumittere [71], at ne ius quidem aureorum [72] annulo-
rum alieno liberto sine patroni consensu tribuere poterat. nam Cōmo- D
dus Imperator aureos annulos iis omnibus edicto suo detraxit, qui ius
illud à principe sine patroni venia extorserant, nec præiudicium vllum
patrono creari voluit [73] aurei annuli adeptione, etiam si princeps homi-
nem natalibus [74] ac ingenuitati restituisset, quód principis [75] solius esset:
nihilominus tamen Tertulliani [76] ætate ius illud quodammodò suum
fecerant patroni, qui manumissos pro ferreis cōpedibus ac flagellis to-
gam indutos candidam secum accumbere, ac nomen suum vsurpare iu-
bebant. Ad extremum Iustinianus sua lege libertos omnes restituit [77]
ingenuitati, ne postea rescripto cuiquam opus esset: quo iure tamen non
vtimur. nam iure nostro necesse est à principe ius illud ingenuitatis adi-
dipisci, vt seruitutis antiquæ labes omnino eluatur, quod & peti & obti-
neri consueuit sine venia patroni: cui tamen licet manus iniicere in li-
berti

66 in Decretal.
67 In l. Hostes de captiuis.
68 In cap. I. de cō iugiis ser.
69 anno. M. CXLI.
70 es ordonnances Barbines.
71 l. ad bestias. de pœnis. l. si proprietatē. de iis qui à non domino. l. nec cōpetit. eod. C. l. si seruo. qui & à quibus.
72 l. 3. de iure aureorum.
73 l. vlt. eod.
74 l. sed si hac. §. sed si. de in ius voc. l. 2. de natalib. restit. C. l. 2. de iure aureorū.
75 l. ead. de natal. restitu. C.
76 in lib. de resurrectio.
77 authentica.
78.

berti bona, quæ ante restitutionem quæsita fuerunt, vbicunque posita sint, vt non ita pridem curia Parisiorum decreuit: postea verò quæsita & sibi habere, & sine liberis, legare cuique suo iure potest. At cùm Rupis candidæ in Aquitania dominus libertinos suæ ditionis seruilem in modum haberet, iis legib. vt nō solum agros colere, fructus legere, ac terere, & omnia quæ iuberet patronus exportare & importare, ædes etiam caducas reficere, patronum captiuum suis pecuniis ab hostibus redimere: denique quatuor ex caussis capitationem consuetam pati cogerentur, verumetiam si domicilium originis sine patroni venia mutarent, capistro domum reducere sibi licere contendebat. cætera quidem B assentiebantur libertini: sed hoc postremum seruitutis iugum curia Tolosana [78] suo decreto excussit. Certè quidem ij, quos Poloni Kometonas appellant, non ita graues operas patronis præstare, sed acerbiora pati coguntur, cùm ab omnibus leni decem aureorum mulcta occidi possint, à patronis verò impunè. Apud Indos quidem superiore seculo in seruos, qui multitudine innumerabiles erant, modis omnibus sæuire, eósque occidere licebat: sed Carolus v. Cæsar lege lata liberos esse iussit. In Gallia verò, etsi extant veteris seruitutis simulacra, seruos tamen nec facere, nec ab aliis emere fas est. Ac si quidem serui peregrini, vt primùm Galliæ fines penetrauerint, eodem momento liberi fiunt, id quod vetere Senatusconsulto Parisiorum decretum est, aduersus legatum quendam C Hispanum, qui seruum in Galliam deduxerat: nec ita pridem cùm mercator peregrinus seruum in Hispania coemptum Tolosam deduxisset, hospes re intellecta seruo persuasit vt ad libertatem proclamaret. rogatione ad octouiros capitales perlata, mercator acciri iubetur: aduocatus fisci ex archiuis deprompsit antiqua (vt fertur) Theodosij magni beneficia, Tolosatibus olim indulta, quibus seruos simulac Tolosam ingressi fuissent liberos fieri placuisset. Mercator se bona fide seruum in Hispania coemisse querebatur, deinde Tolosam venisse vt Genuam proficisceretur, & sic se non teneri legibus Gallorū: summa fuit vt si acerbius secum agerent ac seruum alienum manumittere vellent, pretium sibi restituerent: iudices cognitionem consilii esse pronuntiârunt. Interea do-D minus metuens ne & seruo obsequentissimo, & pretio carere cogeretur, libertatem dedit, pactus operas seruiles quandiu dominus vixisset. Quod attinet ad ea beneficia, quæ Tolosatibus à Theodosio concessa iactantur, refutatione non eget, cùm Viēna, Valentia, Lugdunum, Arelatæ, Nemausus, Romana Delphinatum lectoria, coloniæ Romanorum, & Coloniarū extra Italiam antiquissima [79] Narbonēsis, ea beneficia non habeant: at ne ipsa quidem Roma imperij decus & quæ communis omnium patria dicebatur, id sibi tribuendum putaret. Hîc dicat aliquis, si verum est Muhamedis lege libertatem omnibus, qui suam sectam sequerentur, datam, & Christianorum principum edictis seruitutem sublatam fuisse, cur terrarū orbis seruitiorum ac venalitiorum plenus est? nam Hebræorum legibus, nec seruum Hebræum nec legibus Christianorum [80] habere Christianum homini Iudæo licet. Certè fraus diuinæ

78 anno : :

79 à Narbone deducta Liuius.

80 l. 1. ne Christianum mancipium. C.

legi fit ab omnibus. nam Diuina lex vllum mancipium fieri vetat institutis Israelitarum inter ipsos, nisi sua se sponte quis alteri[81] mancipari, & aurem ad postes subula perforari sibi patiatur: debitores quidem[82] creditoribus addicit, ac propter inopiam Hebręos vendi permittit: sed ęadem anno septimo liberos dimitti iubet. Ac tametsi quis nexum fecerit, ac subulam passus sit, vt sempiterna seruitute teneatur: nihilominus anno Iubilæo legis interpretes omnes libertatem adepturum tradūt, nisi rursus seruire quàm liber esse malit. Vernas autem qui nascebantur ex illo genere seruorum, qui sua se voluntate in seruitutem dediderant anno quinquagesimo liberos abire, ac tubarum[83] clangore libertatem seruis omnibus lex proponit: peregrinos tamē alterius quàm suæ gentis ac religionis habere permittit, in seruitutem perpetuam, eorúmque posteros ac nepotes, vt eodem iure aduersus peregrinos vterentur, quo peregrini aduersus Israelitas. quo genere seruorum nullum melius fuisse scribit Iulianus Augustus[84], Vides, inquit, Syros quàm libenter aliis nationibus inseruiunt: contra verò quantus libertatis amor in Celtarum populis. At Iudæi cùm peregrina Christianorum aut paganorum mācipia sibi coemissent, domestica religione imbutos circoncidebāt: quod Traianus lege[85] singulari vetuit: ac tametsi dominorum religioni acquiescerent, nihilominus seruire cogebant. at peregrinos, qui circoncisi legem diuinam acceperant, iisdem beneficiis cum ciuibus vti lege[86] diuina cauebatur. Eadem, inquit, lex erit peregrino ac ciui. Illud est, quod Deus apud Hieremiam[87] querebatur, seruos ex lege non manumitti, ac propterea dominis ipsis acerbissimam seruitutem ab hostibus impendere. Hinc etiam Philippus Augustus rex Francorum Iudæos publicatis bonis regni finibus exegit, quòd contra leges Christianos circoncíderent, ac pro seruientibus (hoc enim verbo historia Dionysiaca vtitur) sibi māciparent. Cōsimili fraude Mahumedistas vti videmus, qui Christianos homines, quos bello cœperunt, quósque à piratis coemerunt, aut certè eorū liberos circoncidere suáque religione imbuere solent, ac nihilominus ipsos cum liberis & posteris omnibus seruire cogunt: quorum exempla Lusitani secuti venalitios ex Affrica religionem Mahumedis eiurare, ac nihilominus Christiana imbutos cum liberis ac nepotibus perpetuam seruitutem seruire compellunt, iam vt seruorum greges veneant tota Lusitania, & quidem publicè pecudum in morem. Ac tametsi Carolus V. Imperator seruos omnes Americarum insularum liberos esse iussisset anno M. D. XL. nihilominus seditione coorta propter auaritiam ac libidinem potentiorum Gonzala Pizarrus regionis Præses à Carolo defecit, cuius opes cum Lagasca fregisset, ac securi publico exēplo vnà cum defectionis principibus cædi iussisset, seruos omnes ex edicto manumisit, ea conditione tamen, vt patronis operas præstarent. Obtineri tamē non potuit quin Lagasca in Hispaniam redeunte liberti rursus in seruitutem relaberentur, ac potissimum vtilitatis specie quam de venalitiis Domini se adepturos putabant, exemplo Lusitanorum, qui seruitia multis seculis obliuione sepulta in Europa primi reuocārūt, ac breui per vniuersam Euro-

81 Exod. 21.
82 Deuter. 15.
83 Leuit. 25. Hierem. 34. nu. 13.
84 apud Cyrillū contra Christianos.
85 l. circōcidere. de pœnis. ff.
86 Exod. 12. Numero. 49.
87 cap. 34. nu. 13. & sequent.

Europam,vt iam in Italia cęptum eſt, propagaturi.Iampridem enim Af-
frica & Aſia, tum etiam Orientalis Europa ſeruorum greges non aliter
ac pecudũ in omnibus ciuitatibus alere, & ex iis copioſam mercaturam
& quæſtũ facere conſueuerunt.nam ætate ſuperiore Tartari Scytharum
genus, cum maximis copiis Moſcouiam, Lituaniam, ac Poloniæ fines
ferro flammáque vaſtarent,captiuorum trecẽta millia in ſeruitutem ab-
duxerunt: nec ita pridem Sinanus Baſſa ex inſula Goſſa captiuorũ Chri-
ſtianorum ſex millia ſupra trecentos, ac ciues omnes Tripoleos Affri-
cæ,nauibus impoſitos in Græcia vendidit. Itaque mirum videri non de-
bet, ſi Præfectus Prætorio regis Turcarum,& vterque Cancellarius tre-
B centos quiſque ſeruos à principe ineunte magiſtratu accipere conſue-
uerunt. Nam quòd attinet ad Prętorianos Turcarum milites,& eos qui
tributi nomine Chriſtianis imperantur, ego illos pro ſeruis nunquam
habui, cùm in familiam principis conſcribantur, ac ſoli magiſtratibus,
honoribus ſacerdotiis,imperiis,nobilitate fruantur,quæ nobilitas ad ne-
potes vſque pertinet:pronepotes verò ac poſteri deinceps ignobiles ha-
bentur, niſi ſua virtute ac rerum geſtarum gloria dignitatem auorum
tueantur: nam ſoli Turcæ ex omnibus penè populis veram nobilitatem
virtute non generis antiquitate metiuntur: & quò plus à ſtirpe virtutis,
eò longius abſunt à nobilitate. Cùm igitur perſuaſum ſit tot ſeculorum
exemplis à ſeruitutibus bella ſeruilia, defectiones,cõiurationes,Rerum-
C publicarum conuerſiones & euerſiones impendere: tot etiam crudeli-
tates, cædes, libidines, inceſtus in corpora mancipiorũ admitti, quis du-
bitet affirmare ſeruitutes ciuitatibus exitioſas & fuiſſe,& ſemper futuras?
Ac ſi quis putet crudelitatem in ſeruos legum acerbitate coerceri poſſe,
idem cogitet nihil ſanctius,æquius, & melius lege diuina fieri potuiſſe,
quæ etiam à corpore ſeruorum flagella,Romanorum legibus[88] permiſ- 88 l.in capital:ũ: §. in ſeruorũ. de
ſa amouit: ac ipſo iure liberum fieri voluit cui membrum à domino ru- pœnis.
ptum eſſet, quam poſtea legem[89] Conſtantinus probauit. Quis autem 89 l.1. de emen-
de ſerui cæde accuſationem inſtitueret? quis audiret? quis pœnam exi- dat.ſeruor.C.
geret? an is qui ſua nihil intereſſe putaret?cùm Tyrannorum decretis ni-
hil ad ſubditorum animos frangendos efficacius ſit crudelitate? At Hiſ-
D pani ſeruos humaniter curant, educant,inſtituunt,& quidẽ carius quàm
eos, quos mercede conduxerunt: ac viciſſim à ſeruis amantur & colun-
tur.Illud quidem Hiſpanorum ferè proprium eſt, eos quos ad ſeruitu-
tem aut cædem deſignârunt humaniter initio tractare: rerum autem o-
mnium nouarum præclara ſunt principia: nec dubito quenquam magis
officioſum fore quàm ſeruum cui cum domino mutua charitas ac mo-
rum ſimilitudo intercedat: ac propterea ſapienter lege diuina prouiſum
eſt,vt nemo perpetuam ſeruitutem ſeruiat, niſi qui annos ſeptem addi-
ctus fuerit,& qui creditori,cuius mores bene cognitos habuerit,ſeruire,
quàm[90] liber eſſe malit:ſed cùm tanta ſit morum diſſimilitudo,tantæ in 90 Exod.xx.
animis latebræ, tanti receſſus, quis legiſlator in vniuerſum hæc legibus
definire poſſit? ſcitum eſt illud, & ſapientibus planè perſuaſum, Domi
tot hoſtes eſſe quot ſeruos? quod quidem prouerbium ſatis ſignificat,

mancipia nec amicitiam colere, nec fidam societatem. Quid exempla veterum innumerabilia commemorem? mihi satis est vnum superioris ætatis, quod à Iunio Pontano proditum extat. seruus cùm acerbiùs tractaretur, domino absente hostia concludit, vxorem domini contumeliosè affectam vinculis constringit, ac tres eius filios cōprehendit: vbi dominum videt redeuntem, vnum è tribus ex altissimo solario præcipitē dat, deinde secundum: pater tanta rei atrocitate obstupe factus, precibus & lacrimis suplex seruum exorare, ac modis omnibus placare conatur, vt tertium morti eripiat. seruus paciscitur salutem filij ea lege vt dominus sibi ipsi nares præcidat, naribus ex pacto amputatis, seruus cum tanta clade & contumelia dominum vltus esset, tertium quoque deiecit, ac postremò vltionem de seipso, quam dominus cogitabat, præcipiti casu cæpit. omitto veneficia, cædes, incendia, & calamitates à seruis vbique terrarum sæpissimè illatas, ne sim infinitus. At hæc incommoda, inquies, vtilitatibus mutuis compensantur ac sarciuntur: nam vaga illa hominum otiosorum multitudo, tum etiam latronum ac piratarum seminaria velut à stirpe conuellentur: nec furibus vllus, nec prodigis locus relinquetur, si creditoribus debitores validi ac robusti addicantur. mendici verò & egentes qui ciuium alimenta velut in aluearijs fuci depascuntur, quique inerti otio languent (vnde popularium morborum tabes) si seruire atque exerceri cōsuescant, nulli extabūt. eos enim alere, aut occidere necesse est: alere quidem difficile, occidere verò nefas. necare [91] tamen videtur, qui alere cùm possit, alimenta subducit. Hæc habēt veri speciem. Quod enim ad debitores attinet, si soluendo non sint, diuina lex addici creditoribus iubet in annos septem, non tamen in sempiternam seruitutē, vt cauetur lege duodecim tab. quę in Africa vniuersa & Insulis Americarum locū habet quoad creditori satisfiat. nam qui cessionis beneficium debitori, qui nullo scelere obligatur, ademerunt: nec creditoribus, sed carcerib. mancipari iubent, vt Turcæ, nō modò creditorib. sed etiam debitoribus alendi seipsos, eripere potestatem ac vitam videntur. Latrones autem ac piratæ nullis ætatibus plures fuerunt, quàm aucta multitudine seruorum. Qui enim seruitutem pati non potest, erumpere tādem, ac ne deprehendatur vias obsidere, & latrocinari cogetur. Argumēto sit, quod Spartacus gladiator sexaginta millia seruorum ex ipsis Italiæ visceribus ad pileum euocauit: cùm eodem tempore plusquam octoginta millia piratarum toto mari Mediterraneo cum nōgentis nauibus prædarentur, & quingentas vrbes maritimas tāta vi cæpissent, vt Romanum imperium terra maríque grassatoribus obuallatum teneretur. At prudens legislator non censetur, cui latrocinia castigare potius, quàm arcere curæ est. Id autem sine dira illa ac metuenda ciuitatibus seruitute fieri potest, si collegia publica puerorum instituantur, vbi artes & opificia condiscant, vt quidem Lutetiæ ac Venetiis fieri videmus, vbi opificum seminaria maximo Reipublicæ commodo propagantur. Quibus verò in locis seruitia iam iam recepta sunt, non debent simul ac semel manumitti, sed id paulatim fiat oportet, & ab iis auspicandum, qui matura

91 l. vel necare de liberis agn. Ambrosius.

tura ætate artem aliquã didicerunt, vnde ſeipſos ſuſtentare poſſint: alioqui fame, otio, inertia perituri, vt iis contigit quos eodem momento in America manumitti iuſſerat Imperator Carolus v. Quod ſi quis neminem imperio dignum fore putet præter eos qui primùm ſeruire didicerunt, id quidem pro libertate valeat: ſed à pleríſque ſine probabili cauſa vſurpatur: nihil eſt enim, quod magni & excelſi animi vim & aciem magis frangat ac demittat, quàm ſeruitus. nec imperandi maieſtas, præſtantibus naturis inſita, vlla re tam debilitatur quàm ſeruitute: nec quicquam intemperantius eſt eo, qui repente à ſeruitute ad dominatum peruenit: aut cum domina fit quæ ancilla prius extitit, vt Salomõ ſapientiæ B magiſter tradit. quod non modò ad ſecretiorem ſententiã pertinet, quãdo cupiditas intemperanter rationi dominatur: ſed etiam ad eos quibus ſeruilis metus veriſſimas imperandi artes ademit. Quod ſi verum eſt rationi ſemper ac legi diuinę locum eſſe oportere, nec ipſam Palæſtinæ finibus concludi, cur non vbique terrarum lex illa de ſeruitiis ac libertate tam vtiliter, tam ſapienter à Deo lata vim habitura ſit, potius quàm quæ humanis ingeniis excogitata fuere? Quamquam Tartari, qui generis ſtirpem ab Hebræis ducere feruntur, ſeptimo quoque anno ſeruos manumittunt, ea lege vt imperii finibus excedant: quæ conditio à Papiniano [91] repudiata primum eſt, deinde ab eodem probata: ſed in manumiſſionibus perinde habetur, vt ſi ſcripta non eſſet. Hactenus de imperio C Herili, & an ſeruitia ferenda ſint in Repub. bene conſtituta. Et quoniam de ſingulis familię partibus ſatis abũdè nobis diſſeruiſſe videmur, in quibus ciuitatum omnium rudimenta poſita ſunt. nunc de ciue ac ciuitate dicamus.

91 l.6.& ſequent. de ſeruis expor.

Quid ciuis, & quantum ciues à ciuibus, quantum à peregrinis differant: quid item veniat vrbis, ciuitatis, & Reipublicæ appellatione.

CAPVT. VI.

QVÆ de tota familia, déque ſingulis familiæ partibus nobis diſputata ſunt, Rerum omnium publicarum origines conti- D nent. Et quemadmodum fundamenta conſiſtere per ſe ipſa poſſunt priuſquam parietes altius exurgant, ac ſine tecto: ſic familia quoque ſibi ipſi conſtat ſine Republica, & pater familiæ ſummum in ſuos imperium exercere ſuo iure poteſt, nec ab alterius imperio pendere: vt familiæ huiuſmodi quamplurimæ in Mauritaniæ & Americæ regionibus eſſe feruntur [1]: ſed neque Reſpublica ſine familiis, neque vrbs ſine mœnibus & ædificiis ſtare magis poſſunt, quam ſolaria vel tecta ſine parietibus ac fundamentis. Cùm igitur paterfamilias ex ædibus, in quibus domeſticum imperium habet, egreditur foras, ſéque cùm aliis familiarum principibus ad res rationéſque contrahendas coniungit: tunc certè patriſfamilias ac domini nomen amittit, vt ſocium ac ciuem ſe ferat, & quodammodo è familia exit, vt in ciuitatem ingrediatur, ac pro domeſticis negotiis publica tractet. Eſt autem † ciuis nihil aliud

1 Leo Afer. lib. primo.

† *Ciuis Definitio.*

quàm liber homo, qui ſummæ alterius poteſtati obligatur. Prius enim
quàm vlla ciuitas aut Reipublicæ forma extaret, pater quiſque familiæ
ſummũ ius vitæ ac necis habuit in liberos & vxores. Poſtea verò quàm
vis & imperandi cupiditas, tum etiam auaritia, & vltionis appetitus aliis
in alios arma ſuppeditauit, quos bellorum exitus victores fecerat, victos
potentiorum libidini ſeruire cogebat: & qui ducem ſe ferens fortiter
rem geſſerat, non modo familiæ ſuæ, ſed etiam hoſtib. æquè ac ſociis im-
perabat: his quidem vt amicis, illis autem vt ſeruis. Tunc plena illa & à
natura cuique tributa libertas viuendi vt vellet, victis omnino adempta
fuit, & ipſis quoque victoribus ab eo quem ſibi ducem elegerant quo-
dammodo deminuta, propterea quòd ſummum alterius imperium a- B
gnoſcere quenque priuatim oporteret. Inde prima ſeruitutis ac ſubdito-
rum, inde ciuium ac peregrinorum, principis ac tyranni origo. Eò nos
ipſa ratio deducit, imperia ſcilicet ac Reſpublicas vi primum coaluiſſe:
etiam ſi ab hiſtoria deſeramur: quamquam pleni ſunt [2] libri, plena anti-
quitas, plenæ leges [3] primum illud hominum genus nihil prius habuiſſe,
quàm obuios quóſque ſpoliare, diripere, occidere, aut in ſeruitutem adi-
gere, vt alibi dicemus [4]. teſtis eſt hiſtoria ſacra, qua docemur Nimerodũ
Chami nepotem primum omnium homines ſub imperium vi ſubiun-
xiſſe, ac dominatus fundamenta in Aſſyria ieciſſe: hinc robuſtus venator
dictus eſt, quo nomine ſcriptura prædonem intelligi voluit: nã vox He-
bræa ציד latronem, vel vt veteres lateronem ſignificat, à voce צד id eſt C
latus: quòd latrones ſæpiſſime obſiderent latera viatorum, niſi à latebris,
vnde eruptiones faciunt, dici putemus. Id autem Philo Hæbræus ac Io-
ſephus ſuo teſtimonio confirmant, ſcilicet Nimerodum humanis opi-
bus ac potentia tyrannidem crudeliter inuaſiſſe. Atque in eo falli mihi
videntur Ariſtoteles, inquam, Demoſthenes, Cicero, qui Herodotum,
(opinor) ſecuti, principiò reges ob ſummam integritatis ac iuſtitiæ opi-
nionem principatum adeptos fuiſſe arbitrantur: hinc heroica nobis ac
aurea ſecula finxerunt, quæ alibi certiſſimis argumentis ac teſtimoniis
refutaſſe nobis videmur [5]. Nam primæ quæque ciuitates ac imperia
ante Abrahami ætatem ſeruitiorum plena fuiſſe videmus, vt non ita pri-
dem inſulæ ad Occaſum poſitæ ſeruitiorum multitudine redundabãt, D
cum Hiſpani regiones, illas ſuis imperiis ſubiecerunt. Libertas autem ſi-
ne vi maxima, nec niſi perruptis naturæ legibus eripi potuiſſe veriſimile
eſt. argumento ſit illud quod ſuperiori ætate Gaogarum populi, nec
principatum, nec tyrannorum imperium audierant, quoad vnus eorum
peregrè profectus regis Tombuti maieſtatem conſpicatus eſſet. Inde illi
oborta apud ſuos imperandi libido. & quoniam ab inopia premebatur,
mercatores quoſque ditiſſimos bonis ſpoliare, ac latrocinari: tandẽ con-
quiſitis opibus, & conſilio cum amicis communicato, regionis domina-
tum inuadere cœpit: ac deinceps eius filius regem ſe ferens imperium la-
trocinio partũ neceſſe habuit æquitate ac Iuſtitia tueri. Inde Gaogarum
regum [6] initia, quæ maxima incrementa breui ceperunt. Ex quo intel-
ligitur veram eſſe ciuis, quam poſuimus, definitionem, id eſt liberum
homi-

2 Thucid. in proemio. Plutarchus in Theſeo, Cæſar lib. 6.
3 l. vlt. de colleg. vbi collegia prędonũ, & piratarũ lege Solonis probata fuere.
4 in cap. de collegiis.
5 in Methodo Hiſtoriar. cap. 7.
6 Leo Afer.

hominem,qui ſummæ poteſtatis imperio teneatur. liberum dixi : quia tametſi ſeruus multo magis quàm liber homo ſummæ poteſtatis imperio ſubiiciatur,nihilominus tamen omnium populorum conſenſu obtinuit ſeruos ex albo ciuium eximi [7] oportere: quod de vxoribus ac filiis- 7 l. quod attinet de regul. iur.
familias dici non poteſt,quia tametſi domeſticis imperiis obligantur, ac libertas eorum poteſtate domeſtica deminuatur, ciues tamen ſunt. ita quoq; ciuibus omnibus aliquid de libertate naturali detrahitur, vt ſummæ alterius poteſtati ſubiiciatur. At peregrinus homo, ſi ab originis domicilio auulſus,aut ſede relicta in alienam ciuitatẽ commearit, nec ciuis habetur, nec ciuitatis prærogatiua aut immunitate ciuibus tributa frui-
B tur,nec item in ſociorum,qui non planè ſunt peregrini [8] nec in hoſtium, 8 l. non dubito, de captiuis.
aut amicorum numerum cenſetur : licet Græcis veteribus [9] æque ac Latinis hoſtes peregrini appellarentur, vt M. Tullius [10] interpretatur, ex legibus duodecim, lenitate verbi rei triſtitiam mitigante : & quidem nos adhuc populari verbo peregrinos *hôtes* appellamus. qui veteribus Latinis perduelles, nunc verò in Rempublicam coniurati dicuntur. Sed mutatis verbis Græci πολεμίους hoſtes vocant, quia bellum aduerſus eos geratur: ξένους verò peregrinos, quos Accurſius [11] pro iis vſurpauit qui vota cõcepta religionis ergo peregrè proficiſcuntur. Inter eos autem, quos publicis imperiis ac ſummæ poteſtati ſubditos eſſe diximus, alteri quidem naturales,alteri aſſumpti dicuntur:naturales item liberi ſunt aut ſerui:at-

9 Plutar. in Themistocle.
10 in officiis.
11 in l. 1. de hæredib. inſtitu. C. vbi finxit antinomiã, quæ nulla eſt in §. vlt. Inſtitu. de hæredib. inſtitu.

C que hi quidem manumiſſi momento [12] ciues fiunt: peregrini ſerui non item. Quanquam Græci veteres ſeruis quoque ciuium manumiſſis ciuitatem negabant [13]. Nam Demoſthenis oratoris antiquata rogatio eſt, quam poſt cladem Cherronæam ad populum tulerat, vt omnes incolæ ac liberti in albo ciuium cẽſerentur: ne liberti, quorum ingens erat multitudo, ciuitatis dominatum inuaderent, ciuéſque ab honoribus & imperiis ſuffragiorum numero ſummouerent. Quod initio Romani non aduertentes, penè in libertinorum poteſtatem venerunt, niſi Fabius maximus maturè prouidiſſet, ac libertinorum gentes per omnes tribus diffuſas in quatuor coegiſſet, vt triginta & vna tribus ingenuorum ac veterũ ciuium, ſuffragia numero vincerent: neque enim per capita, vt o-

12 l. 5. de captiuis. l. 7. ad municipal. & titul. de manumiſſ. Inſtit. l. ciues. de incolis. C.
13 Plutar. in Demosthene.

D lim Athenis, & nunc quoque Venetiis, ſed per tribus, in comitiis tributis, aut per claſſes in centuriatis comitiis, ſuffragia legebantur. Et quoniam id vnius Fabij Cenſoris prudentia ſine ſeditione geſtum eſt [14], Maximi cognomentum accepit, qua quidem re Appii Cenſoris errores emẽdauit: Is enim libertinos & aſſumptos ciues per omnes tribus diſperſerat. poſtea libertis datũ eſt, vt ex eorũ filiis vnus in patroni tribu cenſeretur. At cùm tribus illæ quatuor libertinorum potentiores viderẽtur, placuit ſorte duci tribũ vnã, in qua libertini [15] omnes ſuffragiũ ferrent. atque hic ſtatus fuit libertinorum, quouſque populus rogatione tribunitia, quæ à P. Sulpitio tribuno plebis lata eſt, iuſſit, vt liberti deinceps [16] in omnes tribus diuiderentur: quæ prima præcipuáque extitit euertendæ Reipublicæ cauſa. Quemadmodum igitur ſerui quidem aut nati ſunt, aut facti: ſic quoque ciues aut fiunt, aut naſcuntur: naturalis ciuis eſt ho-

14 Liuius lib. 9. Florus epito. 20.
15 Liuius lib. 45.
16 Florus epit. 77. & 84.

mo liber eius ciuitatis in qua natus est, siue altero tantũ, siue vtroque pa-
rẽte ciue nascatur. Olim quidẽ Athenis ciuẽ vtroque parente ciue nasci
oportuit [17]: nam qui alterutro tantùm parente natus erat nothus appel-
labatur, qui nec optimo iure ciuis esse poterat, nec maximos in Repu-
blica magistratus, quos archõtes vocabãt, adipisci [18]: tametsi plerique ad
eos magistratus latenter irrepsissent: sed Periclis ætate quinque millia
liberorum hominum qui seipsos pro ciuibus ferebant, subiugum seruile
missa sunt: ac propterea Pericles ipse orbatus liberis, qui vtroque pa-
rente ciues erant, rogationem [19] ad populum tulit, vt inter ciues cense-
retur is, quem Athenis ab vxore peregrina susceperat. eóque pertinet il-
lud quod Liuius [20] scribit, Romanos coloniã cõscripsisse ex iis quatuor B
millibus hominum, quos Romani ex Hispanis mulieribus susceperant:
quia ciues non erant. sed posteà obtinuit vt ciuis esset, qui [21] patre ciue
nasceretur: & plerisque in locis satis est ad ciuem constituendũ matrem
habere ciuem. Qui verò in Africa vtroq; ciue Romano natus esset, non
minùs erat ciuis, quàm si Romæ originem accepisset [22]. Ciuis autem a-
scriptus est, qui se alterius summæ potestati subiecit, & in [23] numerum
ciuium conscriptus est. Nam ciuis honorarius tantum, qui ius suffragio-
rum ac ciuitatis pro suis erga Rempublicam meritis adeptus est, re vera
ciuis dici non potest, quia non sese sub alienæ potestatis imperium sub-
iungi passus est. Ex pluribus ergo ciuibus, siue nati, siue creati sint vel a-
doptione peregrinorum, vel seruorum manumissione conflatur Respu- C
blica, quando ciues omnes vnà continet & eadẽ est imperii maiestas:
tametsi moribus, legibus, institutis, ac infinita gentiũ varietate inter se
differant. Si verò ciues omnes iisdem legibus vtantur, non solùm eadem
Respublica, sed etiam ciuitas eadem est, tametsi ciues huc illuc per vi-
cos, vrbes, ac municipia dispersi à seipsis sedibus seiungantur. Nec verò
potius ciuitas vrbis mœnibus, quàm familia tectis ædium continetur:
contra quàm plerique putãt [24]. nam vt familia locorũ ac regionum va-
rietate diuisa familiæ nomen retinet, cùm omnes serui ac liberi eiusdem
patrisfamilias imperio contineantur: ita quoque ciuitas plurium vico-
rum ac vrbium ciues iisdem legibus ac moribus complexa moderatur.
Rempublicam verò ex pluribus ciuitatibus ac prouinciis, quæ variis le- D
gibus ac moribus vtuntur constitui videmus, quæ tamen summa qua-
dam imperii potestate coercentur. Quin etiam vrbium beneficia quæ-
dam sunt, quæ cum suburbiis non cõmunicantur: & suburbia ipsa præ-
rogatiuam quandam habent quæ vicorum non sit communis: qui ta-
men & subditi Reipublicæ, & ciues sunt vrbani. Nam propriè ciuis vrba-
nus is est, qui vrbis mœnibus ac ædificiis continetur. sed optimo iure est,
nõ qui creatur, sed qui nascitur ciuis, quique singulari quodam vrbano-
rum ciuiũ priuilegio vtitur fruitur. argumento sit, quod Pręfectus mer-
catorum Lutetiæ nemo fit, nisi qui in ipsa vrbe natus est: nec apud Ge-
neuates Syndicus aut secretioris consilii Senator, nisi Geneuæ domici-
lium originis habuerit. quod etiam apud Heluetios & Germanos vsu
receptum est. Atque hæc breuiter de subditis, ciuibus, ac peregrinis, deq;
Reipu-

17 Plutar. in Themistocle.
18 Demosthenes contra Neærum.
19 Plutar. in Pericle.
20 Liuius lib. 43.
21 l. 1. ad municipalem.
21 l. 1. ad municipalem.
22 l. assumptio. ad municipal.
23 l. 1. & 2. l. ciues. de incolis. l. pupillus. §. aduena. de verbor. significat.
24 Bald. in l. ciues. ex l. prouincial. de verbor. signifi. Ancaran. in cap. canonum statuta. de cõstitut. verbo consuluit. Alexand. cõsil. 20. lib. 2. Baldus tamen sibi cõtrarius est in l. specialiter. de testa.

Reipublicæ, vrbis, ac ciuitatis appellatione. Sed quia nemo hactenus quantùm intelligere possum, his definitionibus vsus est, rem ipsam perse obscuram exemplis illustrare placet. Nam sæpe graues controuersiæ tum principib. tum etiam ciuibus inter ipsos intercedunt, propter harum rerum ignorationem: quinetiam illi ipsi disciplinæ ciuilis interpretes[25], à quibus ciuilis scientia petenda nobis erat, sæpe ciuium ac peregrinorum iura, sæpius etiam vrbis ac ciuitatis appellationem confuderunt. Qui verò de republica sine legum ac iuris scientia scribunt, consimiliter faciunt, vt qui nullis omnino iactis fundamentis ædes altissimas moliuntur. Nam Aristoteles[26] ciuitatem definiit, ciuium multitu-
B dinem cui omnia suppetūt ad beatè viuendum: nec differre putat Rempublicam à ciuitate: nec ciuitatē dici, nisi ciues omnes vno & eodem loco contineantur: absurdè illud quidem, & ab hac scientia penitus alienum, vt satis apertè docuit Cæsar his verbis[27]: Omnis ciuitas Heluetia quatuor pagos habet. ex quo satis intelligitur ciuitatis verbo ius ipsum, non locum ac regionem contineri: non vrbem, quæ ab vrbo, id est aratio dicta est, quoniam, inquit Varro, Vrbium ambitus aratro designabatur. Quare qui extra vrbem quid, quod legibus vetitum erit, exportauerit, vt in aliam eiusdem prouinciæ vrbem transueheat, neque rem extra ciuitatem exportasse[28], neque in legem commisisse dicetur. At Paulus Castrensis[29] hanc definitionem latiùs patere scribit, nec putat ad-
C uersus legem peccasse, qui res vetitas exportârit, nisi excesserit ex imperij finibus. Ac tametsi nonnunquam scriptores[30] vtraque confundant, & πόλιν ἀντὶ τοῦ ἄστεως, vt Latini ciuitatem[31] pro oppido, vrbe, ac iure ciuium vsurpant: vrbem tamen, idest ἄστυ ciuitate[32] contineri volunt, non contrà. & quia humaniores sunt, qui ciuilem societatē colunt: propterea vrbani dicuntur, quos posteri[33] minus Latinè ciuiles appellârunt: ab astu verò Græci astutos vocant, eadem origine qua vrbanos, sed sensu deteriore. Ac ne quis putet ea temerè cōfundi, aut verborum esse non rerum controuersiam, fieri potest, vt fortissimis propugnaculis ac mœnibus constructa sit vrbs, ac hominum multitudine rerúmque ad vitam necessariarum copia locuples, nec tamē ciuitas sit, nisi legibus ac magistratuum
D imperiis ciues contineantur: sed verius ἀναρχία est quàm ciuitas appellanda. contrà verò, si vrbs ipsa legibus & armis, rerúmque gestarum gloria floreat, profectò hanc ciuium multitudinem iure sociatam, rectè ciuitatem appellabimus, quæ tamē Respublica non erit: vti sunt vrbes ac municipia Reipublicæ Venetorum. Non enim municipia Vrbis Romanorū, nec vectigales vrbes in prouinciis Respublicę dicebantur, nec Reipublicæ iure ac priuilegio fruebātur: id namq; propriū erat Romanæ ciuitatis vt Respublica diceretur, & iis priuilegiis ac beneficiis quæ Reipublicæ aduersus priuatos ac municipia competūt, sola vteretur: tametsi Respublicæ quoque dicuntur ipsa municipia, sed id minus propriè. Nam Traianus Augustus ad Plinium[34] Iuniorem Asiæ Proconsulem rescribens, negat ciuitatē Bithyniorum ius habere Reipublicę, vt priuatis creditoribus iure pignoris potior esset: & rectè[35] quidē. id enim proprium

e

25 Accur. in l. vlt. de præscript. lōgi temp. C. Cyn. Salicet. eod. Alexād. in l 1. §. si autem. ad municipal. Angel. in l. vlt. de iurisdict. Bald. in l. 3. de naturalib. lib. Bart. in l. si nupta. de inetatis. C. & in l. vrbis appellatio. de verb. sig. Oldrad. consil 176. Specul. in tit. de citat §. 1. Canonistæ. in cap. corā. de elect.

26 lib. 3. cap. 6. Politic.

27 lib. 1. cōmentá.

28 l. Cęsar. de publ canis. l. sed si quis. eod.

29 In l. cætera. de legat. 1.

30 Hebræi לירית vrbē siue municipium appellāt, ליץ ciuitatē, vt Iesa. 10. & 16. & 11. 4. Genes. 4. 18. & Oseæ. 11. 9.

35 Verrius Flaccus in verbo Senatum.

32 Cicero ad Atticū. lib. 4. epist.

33 Sueton. & Spartianus sæpe.

34 lib. 10. epist. & toto titul. de administrat. rerum. & ad municipalem.

53 l. simile. ad municipalē DD. in l 2. in quib. caussis. Bald. in l. vlt. col. 4. de sacrosanct. Alex. cōsil. 104. lib. 6.

erat Romanæ ciuitatis, & iis, quibus singulari iure tributum erat, vt Antiochensium[36] ciuitati; quæ sola in vniuerso imperio priuatis creditoribus iure pignoris potior erat. Ex quibus planum est, vrbem sine ciuitate, hanc verò sine republica dici posse. quinetiam potest ipsa ciuitas sibi constare mœnibus vrbium solo æquatis, vel oppidis ac magis ciuibus vacuis: vt Athenienses bello Persico vrbem penitus deseruerunt, & nauibus salutem sibi quæsierunt: sic enim oraculum Themistocles interpretatus est, ciuitatem[37] non aliter quàm ligneis mœnibus seruari posse: idest ciuium cœtum, ac multitudinem legibus sociatam, aduersus hostium copias non aliter quàm nauibus tutam fore. Idem contigit Megalopolitanis, qui Cleomenis exercitu territi, vrbem omnino desertam esse passi sunt: non minùs tamen vrbs erat, quàm antea, sed neque ciuitas, neque respublica dici poterat, cùm ciuitas quodammodò ex vrbe exiisset. Sic enim Pompeius[38] cùm ducentos Senatores ac meliorem ciuium partem ab Vrbe quam Cæsari reliquerat seduxisset: Non est, inquit, in parietibus respublica. Sed quoniam duces partium ciues à se inuicem seiunxerant, ex vna Republica duas constituisse videbantur. Igitur ciuitatis, vrbis, collegij, curiæ, familiæ denique verbo ius significatur. Et quemadmodum sæpe iudicatum est æde sacra extra vrbis mœnia posita, παροίκους autem ipsos in vrbe priuilegiis vrbanis vti debere: propterea quòd παροικία (quam veteres Latini curiam, vulgus parochiam vocat) mœnium ambitu contineatur: sic quoque de ciuitate iudicandum est. Neque verò cuiquam mirum videbitur quod diutius aliquantùm in hac disputatione hæreo, si meminerit quanti fuit olim Carthaginensibus harum rerum ignoratio momenti. Nam cum in Senatu Romanorum de Carthagine excindenda decerneretur, peruulgata fama Carthaginenses legatos Romam miserunt, ne vrbem rerum antea gestarum gloria clarissimam, ac Vrbis ipsius Romæ decus, monimētúmque victoriarum illustrium delerēt. Nihilominus re diu multúmq; in Senatu agitata, decretū est ad imperij Romani salutem deleri Carthaginem oportere, tum propter loci opportunitatem, tum etiam propter insitam Pœnis perfidiam, qui iam Romanorum socios bello lacessiuerant, & finitimos populos latenter ad defectionem inuitabant. Posteaquam ita decretum esset, legati Carthaginēsium in Senatum venire iubentur, quibus responsum est à Consule, vt in fide Senatus populíque Romani permanerent, obsidibus trecentis ac nauibus populo Romano datis: ciuitatem Carthaginensium saluam fore, iura, priuilegia, immunitates easdem habituros quibus anteà semper vsi fuissent. Legati accepto responso, læti domum redeunt. Interea Scipio Africanus Iunior accepta classe Carthaginē maturè proficisci iubetur, & Vrbem ferro flammáque delere saluis ciuibus ac rebus omnibus quas ex vrbe exportare possent. Scipio Censorinum legatum mittit, qui posteaquam obsides vnà cum nauibus Carthaginensium recepisset, iussit populum vniuersum Carthaginensem ex vrbe excedere: sic tamen vt quæcunque vellet exportare, vrbémque à portu remotiorem condere liceret. Carthaginenses imperio ducis perterrefacti, fidem

Senatus

36 l. Antiochensiu[m] d. priuilegiis creditorū.

37 Plutarchus in Themistocle.

38 Dio. lib. 41.

B C D

Senatus populúsque Rom. appellant: quibus respõsum est populum Romanum semper fidem coluisse, & quæcunque legatis eorum promissa fuissent præstitisse: ciuitatem verò mœnibus vrbis minimè contineri. Ita Carthaginenses verborum ambiguitate decepti vrbem totius Africæ pulcherrimam ardere, & solo æquari viderunt[39]. Ita sæpissimè legati iuris fœcialis ac legum imperiti in pacis actionibus fœderibúsque feriendis grauissimè peccant. Quanquam Modestinus[40] scribit Carthaginem, cùm deleta fuit, ciuitatis nomen amisisse, ac vsumfructum ciuitati relictum etiam ante centesimum annum extinctum fuisse: sed in eodem errore fuit quo legati Carthaginensium, quibus omnia ciuitatis iura, ac
B beneficia relicta fuêre. Eodem errore peccatum est in fœdere percusso[41] inter Bernates & Friburgenses, quo societas contrahitur tandiu vim habitura, quādiu muri vrbis vtriusque stabunt. Abutuntur etiam plerique, qui vrbem, ciuitatem, & vniuersitatem Lutetiam appellant: partibus vrbis in tres regiones diuisis: ac ciuitatem quidem insula definiunt, vrbem verò & vniuersitatem cis & vltra flumen: cùm[42] vrbs ipsa mœnium & suburbiorum ambitu contineatur. aberramus etiam cùm vrbem à suburbiis & cõtinentibus ædificiis seiungimus: propter vrbis Parisiorũ ac suburbiorum diuersa beneficia à regibus indulta. At Vniuersitas est omnium ciuium corpus coactum: Ciuitas verò vrbis ipsius ac municipiorum, tum etiam virorum iisdem legibus ac moribus vtentium coniun-
C ctio, id est præfecturæ & comitatus Parisiorum. Grauius tamen peccatur ab iis, qui ciuem esse negant, qui non sit imperij, suffragiorum, consiliíque publici particeps. Hæc est Aristotelis[43] disciplina, quam in statu populari tantum locum habere confitetur. At definitio inanis est, quæ non sit vniuersorum ex ipsius[44] Aristotelis decretis, quorum constantiam seruare oportuit. nec minus alienum est, quod alibi patricios ac vrbanos ciues magis ciues esse putat, quàm rusticos aut plebeios: impuberes verò ciuitate primùm initiari. At vera definitio nec disiũctiones, nec plus minúsue capit quàm res ipsa, quæ in definitionem cadit. Quãquam illa ciuis ab Aristotele allata descriptio, ne ad popularẽ quidem statum accommodari potest, cùm in Atheniensium statu omnium populari,
D quarta classis quæ ciuium multitudine cæteris triplo maior erat, ab imperiis ac iudiciis arceretur[45]. Quare Athenienses ipsos in sua Republica, & quidem populari, peregrinos fuisse fateatur necesse est, vsque ad Periclis[46] ætatem, quisquis Aristotelis definitionẽ probare volet. Quod verò tradit patricios magis ciues esse, quàm plebeios, id absurdum est, non modò in populari Atheniensium statu, sed etiam Heluetiorum, & Argentinensium, vbi nobiles ferè ab omnibus imperiis summouentur. Verius est à Plutarcho traditum, ciues dici qui legibus ac immunitatibus ciuitatis fruuntur: quod ex ætate, sexu, statu & conditione cuiusque metiendum venit: vt patricij quidem iure patriciorum, plebeij iure plebeiorum. An corporis humani membra de sua conditione querentur? dicétne pes oculo, cur non in sublimi corporis loco positus sum? an propterea pes inter membra non censebitur? At si Aristotelis definitioni lo-

39 Appian. in Lybico. at Florus cap. 49. ait Carthaginienses tunc rebellasse ac obsidione diuturna fracto, deditionẽ fecisse Martio & M. Manlio consulibus.

40 In l. si vsusfructus, quibus modis vsusfr. [illegible]

41 anno M.D.V

42 l. vrbis. de verborum sig.

43 lib.3.c.1.& 4. Polit.

44 lib.6.Topic.

45 Plutar. in Solone.

46 Plutar. Ibid.

cus ſit: quàm multæ ſeditiones, quot bella ciuilia, quãtæ ciuium ſtrages in mediis ciuitatibus exorientur! Certè plebs Romana nõ aliam ob cauſam à patribus ſeceſſit, quàm quòd non iiſdem imperiis ac immunitatibus quibus nobilitas, frueretur: nec aliter ſedari potuit, quàm propoſita
47 Dionyſ. Halicar. corporis humani fabula, qua ſapientiſſimus Senator [47] Agrippa plebem
48 Idem. cum patribus conciliauit. Non Romulus [48] ille creator Vrbis plebem ab imperiis, ſacerdotiis, omníque auſpiciorum iure ſummouit, Patricios ea capeſſere iuſſit, qui ſcilicet generis ſui ſtirpem ducerent ab iis, quos in Senatum legerat, quóſque iis conſcripſerat. Ac populus quidem Romanus cum finitimos armis ſub imperium ſubieciſſet, Sabinos quidem in ſocietatem imperij, & in eandem ciuitatem vocauit: ad honores autem, ſuf- B
fragia, & magiſtratus admiſit Volſcos, Hernicos, Tuſculanos, Arpinates, non tamen in eandem ciuitatem, cùm hi ſuis legibus vterẽtur: qui quòd eadem munera in eadem Vrbe cum Romanis caperent, municipes ſunt appellati. Romanorum igitur ciuium cõditio melior extitit. Cum enim Catilina Romanus, à Patribus, & quidem ab antiquiſſima Sergiorum gente originem duceret, M. Tullium Arpinatem ac nouum hominem contumelioſè appellauit. Ac propterea pleráque Italiæ municipia Romanis legibus quàm ſuis vti maluerunt, vſque ad Tiberium Imperatorem, qui popularis ſtatus vmbram, quam Auguſtus populo Rom. reli-
49 Tacit. lib. 2. querat, penitus ademit [49], cùm ſcilicet popularia comitia à plebe ad Senatum tranſtuliſſet. tunc Italiæ municipia Romanæ ciuitatis leges repu- C
diãrũt. id quod Adriano Imperatori mirũ viſum eſt, inquit Agellius, ſed mirari non debuit. cùm enim populares honores ac magiſtratus ad vnius arbitrium delatos intelligerent, ſuis legibus quàm alienis vti præſtabilius eſſe ducebant. Differt igitur ciuis vrbanus à ciue ruſtico, hic rurſus à municipali: vt mirum videri non debeat, ſi Cæſar legata pop. Romano ſeorſum à tribubus dederit: nã ruſticæ tribus partem populi Romani faciebant, & cum vrbanis æqua ſuffragia ferebant. Tertium genus erat Latinorum, quorum vrbes ſexaginta fuẽre: qui poſt diuturna bella fœdus cum Romanis ea lege percuſſerunt, vt ſuis quidem moribus ac inſtitutis viuerent, ciues tamen Romani fierent, quicunque legitima prole domi
50 Liuius lib. 41. relicta in Vrbem domicilium [50] tranſtuliſſent. Cùm tamen fœderibus D
fraudem facerent, ſuóſque liberos Romanis ciuibus adoptionis aut ſeruitutis ſpeciè manciparent, vt momento manumiſſi iura ciuitatis adipiſcerentur, lege Claudia ex Senatus autoritate ad populum lata, & conſularibus edictis, Latini qui fraude ciuitatem obtinuerant, in vrbes Latinas redire coacti ſunt: ídque factum eſt Latinarum vrbium rogatione. Eo pertinet quod Boëtius ſcribit Romanos ciuitatem amittere cùm in co-
51 Liuius lib. 24. lonias Latinas mittterentur: & colonias [51] Romanorum quæ Puteolos ac Salernum deductæ fuerant, ciuitatem amiſiſſe. quod quidem pertinet ad iura ſuffragiorum. Sic enim Rhemẽſes, Lingones, Bituriges, Meldiunenſes, Xantones, & Heduos liberos Gallorum populos iura ciuium Romanorum ſine ſuffragiis habuiſſe Tacitus ſcribit. Hedui quidem ſocietatis fœdere cum Romanis coniunctiores quàm illi, ac propterea fratres Ro-

tres Romanorũ appellati sunt,& Romani Senatores fieri poterãt. quamquam Aruerni se quoque fratres Romanorum[52] appellabant, & eadem Troianorum gente oriundi. At nemini dubium est, quin coloni Romanorum ciues essent Romani, eodem sanguine creti, iisdem moribus ac legibus, vtentes[53]: sed quò longiùs aberant coloniæ Romanorum ab Vrbe, eo minus lucem ac splendorem Vrbis sentiebant: eo minùs honorum ac suffragiorum participes erant. Itaque coloniæ Romanorũ, quæ Narbonam, Lugdunum ac Viennam deductæ fuerant, præclarè secum agi arbitrabantur, si ius Italicum obtinerent. vrbes enim Italorum omnes societatis fœdere cum Romanis erant coniunctæ, sua tamen liberta-

B te ac suis legibus vtentes: & quoniam Romani armis & opibus sociorum adiuti cæteras gentes domuerant, nec tamen patiebantur socios ad honorum & magistratuum petitionem in Vrbe admitti: sociale bellum in vniuersa Italia contra Romanos exarsit, nec priùs desiit, quàm multis cladibus vtrinque datis & acceptis, Romana ciuitas Italis[54] omnibus paucis exceptis lege Iulia tribueretur. Nam Italię vrbes partim coloniæ, partim municipia, partim Latij, partim Italici Iuris, partim præfecturę dicebantur. ac propterea Liuius[55], Iam inde morem, inquit, Romanis colendi socios, ex quibus alios in ciuitatem atque æquum ius accepissent, alios in ea fortuna haberent, vt socij esse, quàm ciues mallent. Hinc illa Tiberij vox in oratione[56] quam habuit in Senatu, quæ adhuc in æs incisa

C Lugduni habetur. Quid ergo? Nũ Italicus Senator prouinciali potior est? quasi diceret æquo iure Senatoriis honoribus vtrũque frui. Idem tamen Imperator Gallos, qui ciuitatem consecuti fuerant, ab honorum ac magistratuum petitione summouit. Ex quo intelligitur id quod Plinius[57] scribit, Hispaniam habere quadringentas vrbes suprà octo & sexaginta. In iis inquit, coloniæ XX. municipia VIII. latio antiquo donata XLVI. libertate VI. fœderatorum III. stipendiariæ CCCLXXXVIII. Ac tametsi Latini arctissimo societatis fœdere cum Romanis copularẽtur, ciues tamen non fuisse argumento est illud Ciceronis, Nihil acerbius Latinos ferre solitos esse, quàm id, quòd perrarò accidit, à Consulibus iuberi ex Vrbe exire. Nam peregrinos sæpius Vrbe pulsos legimus[58]. Tanta deni-

D que fuit beneficiorum, tanta priuilegiorum inter eos, qui Romanis imperiis tenebantur, præter fœderatos ac liberos populos varietas, vt nihil ferè ciuium omnium Romanorum tam proprium fuerit, quàm ne de libertate aut capite eorum iniussu populi Romani iudicaretur. id quod Iunia rogatione tribũitia factum est, quæ lex sacrata dicebatur, post exactos Vrbe reges ad populum lata[59]: deinde leges Valeriæ Consulares à Consulibus Publio, Marco, & Lucio è gente Valeria[60] variis temporibus latæ, legem Iuniam sanctiùs confirmârunt. Postremò Sempronia[61] ac Portia rogatione, vtraque tribunitia, perduellionis pœna legibus addita fuit, quod sæpe à Magistratibus leges violarentur. Et quidem M. Tullius priusquam Catilinæ coniuratis ciuib. Romanis, gulam in carcere frangi iussisset, Cæsar in Senatu dissuadere cupiens: Maiores nostri, inquit, Græciæ morem imitati verberibus animaduertebant in ciues.

52 Lucanus, Aruerni Romanorũ se dicere fratres sanguine ab Iliaco populi.
53 Liuius lib. 23. 24. 35. Agellius lib. 16. c. 15.
54 Appian lib. 1. ciu. bell. Plutar in Sylla.
55 lib. 26.
56 Tacit. lib. 11.
57 lib. 3. c. 1. & 3.
58 Dio.
59 Liuius lib. 2.
60 Liuius lib. 2. 7. & 10.
61 Cicero pro Rabirio. perduel. Idem in Verrem actione. 1. 4. 7. Valer. Max. li. 8.

De cōdemnatis summum suplicium sumebant: postquā Respub. adoleuit lex Portia aliæque leges paratæ sunt, quibus exilium damnatis permissum est. Quam legem Cicero Consul cum violasset, non modò exulare coactus est, sed etiam proscriptionem passus, domo penitus incensa, ac templo in area constructo, quod populus libertati consecrari rogatione Claudia tribunitia iussit: qua lege territi magistratus in ciues Romanos deinceps animaduertere minus ausi sunt, etiam mutato populari statu. Nam Plinius Iunior Asiæ Proconsul ad Traianum[62] scribēs de Christianorum nocturnis cætibus, Qui ciues erant, inquit, annotauimus in Vrbem remittendos. ac Paulus ipse Christianorū suæ ætatis facilè princeps iussu magistratuum comprehensus, quòd seditiosis concionibus tranquillitatem publicam conturbare diceretur, cùm intellexit Fœlicem prouinciæ Præsidē accusationem audire, ciuem Romanum se professus, Cæsarem appellauit: tametsi enim natione Cilix esset, genere Israelita Beniamiticæ tribus: nihilominus pater ipsius iura ciuitatis Romanæ adeptus erat. Præses re intellecta cùm Romam mitti iussisset, Poterat, inquit, hic homo dimitti, nisi Cæsarem appellasset. alioqui si Romanus ciuis non fuisset, Præses de causa cogniturus erat, Palæstina scilicet in prouinciæ formam redacta: vt antea Publius Pōtius eiusdem prouinciæ Præses, Christum prouincialem hominem populi Romani stipendiarium capitis damnauit, quem tamen aduersariorum manibus ac suplicio erepturus videbatur, si maiestatis crimen, quod illi intentabant, tam facilè effugere potuisset. Itaque Præses maiestatis crimen veritus, ne quid in eo peccasse videretur, capita & instrumenta litis ad Tiberium[63] misit. Nam si Iudæorum magistratus municipales merum imperium ac iurisdictionem habuissent, ipsi cognitionem suscepissent: sed nullam penè iurisdictionem habuerunt, præter quàm[64] quòd iubere, cauere, & in possessionem mittere, pupillis[65] etiam tenuibus dare tutores poterāt. nulla tamen in peregrinos aut prouinciales, multò minus in ciues Romanos, ac ne in libertos quidem manumissos iurisdictio data illis est, sed in seruos[66] tantum, quos verberibus coercere poterant. Iurisdictio tamen defensoribus ciuitatum tandem, id est, trecentesimo & quinquagesimo post anno Valentiniani principatu tributa est. ex quibus intelligitur omne imperium ac iuris dicendi potestatē Præsidibus Romanis datam, cæteris ademptam fuisse. Fallunt enim, qui putant Pontifices Iudæorum, iudicio Christi abstinuisse, quasi religione impedirentur, vt nostri Pontifices tradunt, quo minus pœnam capitalem irrogarent: ex eóque iudicia capitalia tractare, aut sententiam cruentam se ferre prohiberi: quod ab antiquitatis ignoratione profectum est: cùm satis, opinor, perspicuum sit Senatum Iudæorum LXXI. etiam ex Sacerdotibus ac Leuitis coaluisse, & capitalia iudicia priùs exercuisse, quàm Palestina in prouinciæ formā redacta fuisset, vt Chaldæus[67] interpres, ipsique Hebræorum Iurisconsulti in pandectis[68] tradūt. Hoc igitur erat summum ac præcipuum ius Romanis ciuibus tributum, ne à Magistratibus capite aut exilio extra prouocationem punirentur. Neque tamen consequens est pro-

B C D

62 lib. 10. epistol.

63 Tertullian.

64 l. 1. dies. §. duas. de damno. l. iubere. de iurisdic. l. ea quæ. ad municipal.

65 l. ius dandi. de tut. dat.

66 l. magistratibus. de iurisdict.

67 in Hierem. cap. 5.

68 in titulo Sanedrin. Paul. Ricius. Moses Maimō lib. 3. nemore.

est prouinciales, quibus id beneficium denegatũ esset, re vera ciues non fuisse. Aut enim ciues Romani fueruut, aut fœderati, aut peregrini, aut serui, cũ scil. imperij Romani finibus coercerẽtur. at fœderati nõ fuerũt: cùm liberi tantum populi, qui suæ Reipublicæ maiestatem tuebantur, socij Romanorum ex fœderibus appellarentur: neque item hostes aut peregrini, cùm iisdem magistratibus ac imperiis, quibus cæteri ciues vterentur, atque iis etiam à Romanis tributa imperarentur. Oportuit igitur ciues esse, aut rem omnium absurdissimam confiteri, liberos scilicet homines in originis suæ domicilio, qui iure maiestatis teneantur peregrinos esse. Nec verò beneficiorum varietate ciues definiuntur, si alius
B alio plus minúsue consequatur: quæ quidem beneficia variè à principibus tributa videmus. nam Augustus Gallum hominẽ Romana ciuitate donare noluit, etiam rogante Liuia vxore[69]: tributorum tamen immunitate subleuare non recusauit, nec probauit quod C. Cæsar pater legio- 69 Tranquil. in Augusto.
nem illam, quam ex Gallis conscripserat, omnésque Nouocomenses simul ac semel ciuitate donasset: quódq; M. Antonius iura ciuitatis accepta pecunia Siculis vendidisset. Posteri tamen principes non tanta religione ciuium Romanorum iura coluerunt. Nam Antoninus Pius omnes imperio Romano subditos (seruitia semper excipio) ciuitate Romana donauit, non rescriptis, sed lege populis omnibus[70] lata: vt esset Ro- 70 l. in orbe. de statu ho.
ma gentiũ omniũ patria[71] cõmunis. In quo quidẽ Alexãdri magni exem- 71 l. Roma. ad municip.
C plum quodammodò visus est imitari: is enim orbem terrarum ciuitatem communem, sua verò castra ciuitatis illius arcem[72] appellabat. sed 72 Plutar. in Alexand.
Antoninus Orbe Romano contentus est. ac tametsi ciuitas vel potius ciuitatis ac immunitatum largitio cum omnibus cõmunicata videretur: variæ tamen ciuium immunitates fuerunt, vt videre est non modò in Iurisconsultorum[73], qui post Antoninum Pium floruerunt, commenta- 73 l. 2. & toto titulo. de censib.
riis ac respõsis: sed etiam in Principum edictis. Nam Seuerus multo post Antoninum, Alexandrinis dedit, vt Romani Senatores fieri possent. cæteri verò Ægyptij Romani ciues non ante fieri poterant, quàm Alexandriæ ciuitatis iura consequerentur[74]. Non sunt igitur ciues beneficiorũ 74 Plin. lib. 10. epistol.
amplitudine definiendi, vt qui plures habeant immunitates, magis ciues
D quàm cæteri sint appellandi. nam etsi nobilitati apud nos nulla imperantur tributa, vti fit apud Anglos, Hispanos, Germanos: arma tamẽ capere pro Repub. ac cæterorum ciuium salutem tueri tenentur. alioqui si beneficia ciuem efficiunt, peregrini certè ciues appellandi sunt, cùm iura peregrinorum sint interdum vberiora ac meliora quàm ciuiũ ipsorum: quia ius honorarium ciuitatis sæpe tribuitur hominibus peregrinis, qui tamen nullis imperiis aut muneribus necessariis tenẽtur. Nam Ludouico XI. ac cæteris deinceps Regibus Francorum Heluetij iura suæ ciuitatis dederunt. ita rex Persarum Artaxerxes Pelopidarum genti iura ciuitatis dedit[74]: sic Athenienses Euagoram Cypri regem, Dionysium 74 Plutar. in Pelopida.
Siciliæ tyrãnũ, Antigonum ac Demetrium Asiæ reges, imò Rhodios omnes sua ciuitate donarunt[75]: ac pari munificencia Rhodij aduersus A- 75 Liuius. † Combourgeoisie.
thenienses vsi sunt fœdere percusso, quod fœdus cõmunicatio ciuitatis †

appellatur. cuiusmodi fœdus est illud quod inter Valesios, & quinque pagos Heluetiorum minores ictum est anno M. D. XXVII. tum etiam inter Bernates & Friburges M. D. V. ac rursus inter Geneuates ac Bernates anno M. D. LVIII. quorum fœderum ea vis est, vt mutua inter ipsos sit cõmunicatio ciuitatis & amicitiæ fides: & qui ex sociis sua ciuitate deserta sociorum ciuitatem adire malit, momento ciuis ac subditus sit alterius ciuitatis, sine cooptatione, rogatione, aut rescripto singulari. Ius autem ciuitatis honorarium imperio neminem astringit, nisi qui suę originis ac ciuitatis domicilium deserit, vt in alterius principis potestatem veniat. Neque enim reges illi quos diximus, nec item Hercules aut Alexander Magnus, cùm honorarij ciues Corinthiorum fierent, imperiis eorum tenebantur. Cùm igitur fieri non possit, vt idem ciuis ac peregrinus, aut socius ac subditus habeatur: necesse est verum ciuem effici, qui aut nascitur, aut in alterius imperium ac summæ potestatis ditionem cõcedit. Qua igitur ratione, dicet aliquis, Romanorum socij, vt apud nos Hedui ac Massilienses, Romani ciues essent, cùm suæ maiestatis ac Reipublicæ iura tuerentur? aut quid est illud quod M. Tullius exclamat, O iura præclara[77], atque diuinitùs iam inde à principio Romani nominis à maioribus nostris comparata, ne nostrum plus quàm vnius ciuitatis esse possit: (dissimilitudo, enim ciuitatũ varietatem iuris habeat necesse est.) ne quis inuitus ciuitate mutetur, néue in ciuitate maneat inuitus. Hæc enim sunt fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque iuris & retinendi & dimittendi esse dominum. Idem antea dixerat, cæteris omnibus populis concessum esse, vt plurium ciuitatum quisque ciuis esset. quo errore ductos vidi egomet inquit, nõnullos imperitos homines nostros ciues, Athenis in numero iudicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero, cùm ignorarẽt an illam ciuitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Hæc ille. Primùm quod de Atheniensibus scribit, iampridem antiquata fuerat lex[78] Solonis, quæ peregrinos omnes, exceptis exulibus, à ciuitate Atheniensium arcebat: quam legem Plutarchus miratur supra modum, neque prospicit à Solone id factum, vt nemo immunitatibus ac priuilegiis Atheniensium, & ea, quam habuerunt, populari prærogatiua vteretur, nisi Atheniensium imperiis ac legibus obligaretur. at qui alienę ciuitatis imperio tenetur inuitus, profectò iura suæ ciuitatis amisit: quod in reges illos, quos antea cõmemorauimus, aut in Rhodios, qui ciuitatem Atheniẽsium adepti sunt, cadere nullo modo potest. Hoc igitur voluit M. Tullius opinor, neque enim satis sibi constat, eum qui re vera ciuis esset Romanus, id est, qui Senatus populíque Romani legibus obligaretur, alienæ ciuitatis imperio minimè teneri potuisse. Pomponius enim Atticus in Vrbe Roma natus, ciuis Romanus erat & quidem equestris ordinis, qui quod Athenienses coleret, Atticus est appellatus: (ad hunc enim tres imperatores[79] Augusti suæ originis stirpem retulerunt) ciuis Atheniensis fieri noluit: ne, inquit Cornelius Nepos, ius Romanæ ciuitatis amitteret: quod verum est de vera ciuium significatione, non tamen de honorariis ciuibus: qui mul

77 Pro Cornelio Baldo.

78 Plutar. in Solone.

79 Seneca in epistol. ad Lucilium.

qui multarum ciuitatum ciues aſcribi poſſunt, vnius tamen imperiis o-
bligantur: quod ſi plures ciuitates eiuſdem principis imperio teneantur,
omnium ciuis eſſe quiſque poteſt, etiam Romano [80] iure. Tametſi enim 80 l. eius ad municipal.
ſeruus plurium eſſe poteſt, æquè ac vaſſallus: non tamen plurium Princi-
pum quiſquam ſubditus eſſe poteſt, niſi mutuo principum conſenſu:
quoniam hi nullius imperio coercentur, vt illi quibus officia viciſſim à
ſeruis præſtantur: quique à magiſtratibus ſeruum vēdere [81] cogi poſſunt, 81 l. 2. de iis qui ſunt ſui.
niſi ſeruiles operas, quæ ſimul non poſſint, viciſſim à ſeruo præbeantur.
Itaque Principes ſæpe videmus in imperij finibus bella gerere pro ſub-
ditis vindicandis, qui, quem ſequantur, conſtituere non facilè poſſunt, ac
B ſeipſos ſæpe vindicant in libertatem, aut ab omnibus inuaduntur. Cùm
enim Daci Turcarū metu ab rege Poloniæ defeciſſent, poſtea iiſdē præ-
mentibus Polonis, & Turcarum, & Polonorum iuſſa facere coacti
ſunt, & vtriſque pendere tributa, anno M.D.LIIII. At in finibus Lo-
tharingorum & Belgarum, plerique principes ac populi cum Gallo-
rum, aut certè Hiſpanorum imperio tenerentur, tandem omnes e-
iurarunt: ſimiliter & in Burgundionū finibus, quæ regio interdicta dici-
tur, ſex reguli ſummum in ſuos imperium exercent, quod diuturna præ-
ſcriptione bella mutua inter Francos & Burgundiones geſta pepere-
runt. In Lotharingorum verò finibus Comites Lumæ, & Aſperi mon-
tis, iura maieſtatis præ ſe tulerunt. Item in Anglorum & Scotorum fini-
C bus contigiſſe conſtat, in agro vtriuſque imperij finitimo, qui conten-
tioſus dicitur, quem deſertum eſſe patiūtur vtriuſque regni principes, vt
antiquo fœdere cauetur: priuatis tamen pro paſcuis vti fas eſt, ea lege, vt
pecus abigere ac vindicare cuique liceat, quod vel ante Solis ortum, vel
poſt obitum paſcitur: id enim ab Henrico Francorum rege II. cùm ſcep-
tra Scotorum pro nuru regeret, impetratum eſt. Heluetij tamen, qui ha-
bent imperia diuiſa (ſunt enim ciuitates tredecim, quarum vnaquæque
in ſuos ſummum imperij ius habet.) ad oppida, quæ ſunt omnium com-
munia, viciſſim magiſtratus ac præſides mittere conſueuerunt. ſed cum
varia religione vtantur, grauis oborta ſeditio eſt, anno M.D.LIIII. pro-
ptereà quòd Præſes eius prouinciæ communes ſubditos à noua religio-
D ne ad ritus veteres reuocare, pœna propoſita, conabatur: & quidem res
ad arma prolapſura videbatur, niſi Glarēſes, & Abbati cellani, qui vtran-
que religionem probant, legatos ad communes ſocios miſiſſent. quam
quidem ad rem legatus, regis Francorum incredibile ſtudium, curam ac
ſollicitudinem adhibuit, vt inter ſeſe conciliarentur: ídque tandem con-
fecit. Cum igitur perſuaſum ſit principum duorum ſubditum ac ciuem
fieri poſſe neminem, dubium non eſt, ea quæ diximus de iure ciuitatum
peregrinis conceſſo, ad immunitates & honores tantū pertinere. Atque
eo ſpectat Eduardi regis Anglorum edictum, quo Britannos omnes Ar-
moricos, ciuitate donauit. Nam quod ait Cicero, ciuitatem retinere, aut
amittere Romanis, modo vellent [82], licuiſſe: nihil eis licuit, quod omni- 82 l. 5. de capti. l. in bello princip. eod. l. nihil intereſt eod.
bus populis in eo genere non liceret: idque potiſſimum in populari ſta-
tu, vbi ciues ſinguli maieſtatis quodammodo participes ſunt: nec facilè

peregrinos ad iura ciuium admittunt. Nam Athenis ad ciuitatem cum peregrino communicandam sex [85] millia ciuium occultis suffragiis consentire necesse fuit. quibus verò locis ac regionibus Tyranni dominantur, aut quæ soli sterilitate, aut cœli spirabilis intemperie ab incolis deseruntur: nō modò ciues, sed etiam peregrini sæpe à principibus exire prohibentur: vt in Moschouia[84], Tartaria, Æthiopia[85]: eóque magis si peregrinus homo ingenio excellere videatur: cum iura ciuitatis apud Venetos aut Rhagusios non sine mercede, aut magnis in Rempublicam meritis contingant. Ac tametsi Romano [86] iure amittere ciuitatem cuique integrum est: & in Hispania liberum cuique aliò commigrare, & alienæ ciuitati ascribi, dum id testato apud principem fiat: omnibus tamē principibus ac ciuitatibus pro iure maiestatis ac imperij ciues domi continere semper licuit ac licebit. Itaque in sanciendis fœderibus principes illud obtestantur, se fœderatorum subditos ac vasallos minimè admissuros. Cōsimilis est apud Ciceronem[87] clausula fœderis Gaditani, Ne quis fœderatorum à populo Romano ciuis reciperetur, nisi is populus fundus factus esset, id est auctor. Nam in eô versatur illius caussę status, quia Cornelius Balbus ciuis erat fœderatæ ciuitatis, non poterat igitur contra fœdus à Pompeio sine consensione fœderatorum, Romana ciuitate donari. Idem Cicero scribit, fœderibus Gallorum cum Romanis exceptum esse, nequis eorū à Romanis ciuis reciperetur. Iisdem legibus hoc ipso tempore adhuc vtimur. Nam etsi nobiscum Heluetij arctissima necessitudine & amicitia coniūgantur, nihilominus eadem clausula concepta est eo fœdere quod cum illis ictū est anno M. D. XX. Rursus cum societatem & amicitiam quinque Heluetiorum pagi minores inter se coirent, exceptum est ne ciues fœderatorum reciperentur: aut si ius alienæ [88] ciuitatis peterent, non aliter impetrarent: quàm prædiis ac bonis omnibus exceptis. At, ne insula quidem patriciis Anglorū, Scotorum, ac Danorum sine venia principis exire licet: eóque iure à maioribus acceptо etiamnum vtuntur Neapolitani[89]: quod iampridem ab Augusto tractū videtur. is enim seuerissimè [90] sanxit, nequis Senator iniussu principis ex Italia excederet. Hispanis verò ciuibus in Indiam traiicere sine principis venia non licet: quod etiam Carthaginēsium lege cautum fuit, cùm imperator Hanno primus ad Hesperidum seu Canarias insulas appulisset. At Mediolani Senatus decreto nec ius alienæ ciuitatis capere, nec societatem cum vllis principibus aut ciuitatibus coire, nec domicilium in eiusdem imperij finibus commutare fas est, nisi prius impetrata venia & honorario principi soluto. Ita Bythynnis [91] interdictum est olim, ne quemquam in ciuitatem asciscerent, propter eas, quæ Bithynnis contigerant, immunitates, vel iudicis mutandi caussa, vel vt tributis ac vectigalibus sese liberarent. nam in eos lata lex [92] est, vt tributa duobus locis pendere cogerentur: quod etiam nostris legibus receptum est [93]. Subtilius tamen Philippus Longus Rex Francorum[94], ne domicilij mutandi libertas cuiquam eripiatur, néue fraus vlla fiat vectigalibus ac tributis, iubet Magistratus alienæ ciuitati ascriptos mutatis sedibus in suam

asciscant

83 Demosthenes contra Eubulidem.

80 Sigismundus in historia Moscho.

85 Franciscus Aluarezius in historia AEthiopica.

86 l. 5. de captiuis. l. in bello eod.

B

87 pro Cornelio Balbo.

C

88 anno 1520.

86 Mathæ. Afflic. decisi. 265.

90 Tranquil. in Augusto.

D

91 Plin. lib. 10. epist. 84. & 117.

92 l. vlt. de municipal.

93 Philippi Belli anno 1302. Caroli Belli. 1351. Ioannis vt Gallus refert parte 4. Caroli V. & Caroli VII.

94 anno 1318.

ascifcant ciuitatem ea lege, vt eodem ipso anno in ea ciuitate in quam
commigrauerint domum cuius precium tribus aureis drachmis æst.ma-
tur, sibi coemant, ac patrono, penes quem domicilij originis iurisdictio
sit per viatorem notum faciāt: deinde vt in ea ciuitate in quam asciti fue-
rint à Calendis Nouemb. vsque ad sextum Cal. Iull. cōsistere, & eadem
tributa quæ ante consueuerant pendere cogantur: modò nullum litibus
eodem anno cum eo susceptis præiudicium fiat. Ac tametsi cuique inte-
grum est domicilium commutare, nemini tamen patriam repudiare li-
cet [95]: multo minùs [96] censitis & ascriptis glebæ, quos manusmortuas
appellamus. Illud igitur in vniuersum definiatur, ciuitatem inuitū amit-
B tere, aut suo principi præiudicare [97] posse neminem domicilij commu-
tatione: vti nec vasallus patroni obsequium, nec vicissim patronus vasal-
li clientelam ac tutelā eiurare sine iusta causa potest, nisi mutuo vtriuf-
que cōsensu. Sed si expressa fuerit, aut tacita vtriusque cōsensio, cùm quis
scilicet exul à principe consentiente, alterius potestati sponte se su-
biiciat eíque acceptus sit: prioris imperio [99] non tenetur, nec aliter quàm
postliminio postea in priorē ciuitatē, quasi peregrinus redire potest. Nā
sæpissime principes ingeniosos homines præmiorū magnitudine ac im-
munitatum illecebris ad se pertrahunt: siue ad finitimos principes debi-
litandos, siue ad suos ciues erudiendos, siue ad opes & copias cogendas,
siue ad immortalē gloriā quam sese adepturos sperāt, si oppida à se fun-
C data ciuium multitudine ac rerū omniū abundantia reddāt clariora. Sic
Theseus [100] peregrinis omnibus proposita ciuitate Atheniēsium vrbem
totius Græciæ clarissimam effecit. sic Alexander magnus vrbem ad ostia
Nili conditam, quam Alexandriam appellauit, propositis præmiis [1] om-
nium Ægypti vrbium amplissimam & mercatura quæstuosissimam re-
liquit. sic Ludouicus XI. rex iura ciuium Burdegalensium, quæ maxima
sunt, peregrinis omnibus, præterquam Anglis proposuit [2], modò in ciui-
tate sedes constituissent. sic Franciscus maior vrbis illius, quæ est ad ostia
Sequanæ creator, quam portum Graciæ appellant, proposita tributo-
rum immunitate iis omnibus, qui eam incolerēt, breui populosissimam
reddidit. Lōdinum verò nec tantis opibus, nec tanta multitudine ciuium
D abundaret, nisi Richardus rex Angliæ omnes immunitates ciuibus tri-
butas peregrinis proposuisset, qui modò decē annos vrbē incoluissent:
quod quidem spatium temporis ad ciuitatem adipiscendam peregrinis
omnibus æquè proposuerunt ex Heluetiis plerique ac Germani: id au-
tem Romanorum legibus consentaneum est [3]. At Venetias annos qua-
tuordecim incolere necesse est iis, qui iura ciuium plebeiorum adipisci
velint, qui tamen ab imperiis omnibus & omni iure suffragiorum sum-
mouentur. Ferrarienses decēnio contēti sunt, modò incolæ eadem quæ
ciues onera tantisper subeant. Neque tamē satis est ad iura ciuitatis con-
sequenda tempus illud quod leges incolis definierunt, nisi sint exules,
aut sponte aliena ciuitate donari velint, (quam plerique oblatam vltrò
recusant) & asciscantur [4]. Sed Iurisconsulti [5] satis esse definiunt, ad legata
vel hæreditates capiendas tempus præscriptū in aliena ciuitate exegisse,

95 l.2.l.assumptio. ad municipal. & l.1.cod. Bart. l. in l. quæsitu. de legat. 3. ne mille quidē annis origo mutari potest l. sæ'a. §. s'āphiliæ. de fundo instructo. Socin. cōsi.55. lib.1. Panor. consil.62. lib.2.

96 authet. de mādatis principum. §. suscipienter, l. incolas. ad municipalē. Bald. in titul. de maioritate.

97 l.1.l. originē. de municipib. C. l. assumptio. ad municipal. Alex. consi.110 lib.3.

98 decis. cap. Tolos.485.

99 Isern. in cap.1. qualiter vassallus iurare.

100 Plutar. in Theseo.

1 Iosephus lib.3. belli Iudaici.

2 Boerius decis. 13. priuilegia describit. tributa Februario mense 1475.

3 l. ciues. de incolis.

4 l. domicilium. ad municipal.

5 Bald. in l.2. de legat. C. Barto. in l.1. de regula Cato. Castrensis in l.1. de legat.1. argu. l.3. §. quando. de iure fisci. Alexād. consi.29. lib.4. & consi.32. lib.5.

ne ſcilicet teſtamenta rumpantur,aut legata peregrinis (quos diuina lex non minore caritate fouere,quàm viduas ac pupillos iubet fiant) caduca. In cæteris omnibus vt quis optimo iure ciuitatis vtatur fruatur, decurſo temporis illius ſpacio,& peti & obtineri debet. Quemadmodum enim largitio inutilis eſt, niſi & qui dono dat, & cui donatur aſſentiri velit,alter quidem largiendo, alter accipiendo: ita nec ciuis efficitur qui noluit, nec ſi velit poſſit, alterutro principe intercedente. Quare conſules illi, quorum alter Numantinis, alter Samnitibus deditus eſt à patre patrato, quòd pacem iniuſſu populi cum hoſtibus inierant, Romani ciues eſſe non deſierunt:quia recepti ab hoſtibus non fuiſſent. quę tamen quæſtio nondum[6] planè definiri potuit, propter Bruti ac Scæuolæ ſententias in- B ter ſe diſſidentes. Cùm enim Conſul deditus Samnitibus Romam rediens in Senatum veniſſet,Tribunus plebis exire è Senatu compulit: Senatus tamen ita decreuit, iura ciuitatis eum non amiſiſſe, quem hoſtes facta deditione,recuſaſſent: cùm tamẽ ſummo iure & ciuis eſſe deſiiſſet, & ſeruus hoſtium factus[7] eſſet: leniorem tamen ſententiam ſecutus eſt Senatus. Quod ſi peregrinus iura ſuę ciuitatis retinet inuitus,cùm ſeſe alterius principis imperio ſubiecit, à quo repulſam paſſus eſt: multò magis ſi ius ciuitatis alienæ non petiit. Ex quo intelligitur id quod Senatus Neapolitanus[8] non definiit, an is qui totum vitæ ſuæ tempus in aliena ciuitate tranſegiſſet, ſuam retineret? Sunt qui iura ſuæ ciuitatis amiſiſſe putent[9]. Ego illum ciuitatẽ aliter amittere non potuiſſe opinor, quàm C eo quo dixi modo, niſi exul eſſet, aut ſui principis conſenſu patriam repudiaſſet. Nã curia Pariſiorum[10] iudicauit Gallum hominem ciuitatem non amiſiſſe, qui annos quinquaginta Venetiis exegerat, ſed legitimas hæreditates proximorum iure creuiſſe: nihil tamen hoſtile in patriam fecerat, nec crimen admiſerat cuius cauſa ciuitate priuari deberet, nec à principe domum reuocatus iuſſa recuſârat,nec Venetiarum ciuitatem ſibi tribui petierat. Tacita verò conſenſio obeſſe debet nemini, ſi aliter conſentientes[11] voluntatem interpretari poſſimus, niſi apertè quid velit verbis aut factis expreſſerit. Ex quibus intelligitur quid iudicandum ſit de quæſtione propoſita,quam curia Burdegalenſis iudicum omnium cœtu coacto definire non potuit: an ſcilicet Hiſpanus homo in Hiſpania D natus & educatus, Galli tamen filius in Galliam reuerſus à principe reſcriptum impetrare iure potuiſſet, vt iura ciuium conſequeretur. mihi perſuaſum eſt planè peregrinum fuiſſe: nihilominus quæſtio ad principem delata eſt. Quod ſi peregrinus homo ciuile reſcriptum ab alieno principe impetrauerit, nec tamẽ ſub ditione principis illius domicilium conſtituat, reſcriptũ inutile fit: quia fictionem duplicatam legitima iura non patiuntur[12]. Itaque Ludouicus XII. rex Francorum eos omnes, qui reſcripta ciuilia impetrauerant, ac deſerta Gallia domũ redierant, peregrinos eſſe declarauit. Noſtris enim moribus[13] ad iura ciuium cõſequenda,principis reſcriptum impetrare, & impetratum à rationum magiſtris pecuniam pendere neceſſe eſt. Ex quibus non modo intelligitur quantum diſtet peregrinus à ciue, ſed etiam quantum ciues à ciuibus, quos quidem

6 l. vltima. de legationib.

7 d. l. 4. vbi inepta eſt lectio Florentini codicis, vt ſatis intelligitur ex Cicerone in Topicis.

8 Mathęus Afflic. deciſ. Neap. 384.

9 Bal. in l. 2. de infantib. liberis. & in l. 2. de ſtatu hom.

10 anno. 1584. Iunij 14.

11 DD. in cap. qui tacet. de regul. lib. 6. & in l. 2 §. qui tacuit. de interrogat. actio. & in l. cũ oſtendimus. de fideiuſſor.

12 Bar. in l. itẽ illa. de cõſtitutá pec.

13 edictũ 1503. & 1351. & 1355.

quidem si munerum vacatione ac immunitate metimur, infinita sit varietas ciuium: cùm sæpe in eadem ciuitate peregrinum esse præstabilius sit quàm ciuem: potissimùm in ciuitatibus, quæ tyrannorum crudelitate ac libidine premuntur. Nam plerique Florentini ciues rogationem ad principem tulerunt, vt inter peregrinos censerentur, nec tamen impetrauerunt. quinquaginta autẽ peregrinos ad ciuitatem petendam, propositis magistratibus & imperiis, Cosmus pellexerat, quo factum est vt creatis quinquaginta ciuibus, ab iisdem aureorum quinquaginta millia expresserit, nouorúmque ciuium dominatum fraude partum cõfirmauerit, & coniuratorum opes fregerit. Ita quondam Veneti Genuensi
B bello attritis opibus, & ciuitate pecuniis ac ciuibus exhausta, trecentos ciues, quos ipsi citadinos appellant, accepta pecunia in patriciorum albo conscripserunt, vt eadem qua patricij prærogatiua fruerentur. ex quo magnam pecuniæ vim coegerunt, & nouorum ciuium incremento plebeiorum potentiam infirmàrunt. Verum igitur ac proprium ciuis à peregrino discrimen est, quod alter imperio ac potestate ciuili obligatur, alter iussa principis alieni respuere potest: illum princeps ab hostium æquè ac ciuium iniuria tueri tenetur, hunc non item, nisi rogatus & humanitatis officiis impulsus. Cætera quæ ad immunitates ciuium pertinent, vt imperiis, vt magistratibus, vt curationibus, vt sacerdotiis fruantur, ciuium definitione non continentur: etiamsi peregrini vbique ferè
C à muneribus publicis, & potissimũ à sacerdotiis & magistratibus summouentur. ac tametsi Pontifices Romani omnia sacerdotia omnibus tribuere suo iure seculis omnibus tentauerũt, principes tamen ambitiosa illa rescripta Pontificũ sæpissimè reiecerunt: Hispanos reges excipio seruos Põtificum Romanorum obsequentissimos, qui non sine magna mercede impetrauerunt Sixti Pontificis Romani rescripto, ne peregrinis sacerdotia tribuerentur. Longè aliter Heluetii, qui lege in conuentibus promulgata M.D XX. rescripta Pontificis Romani, quibus sacerdotia peregrinis tribuere non dubitarat: publicè laceranda, & qui iis vterẽtur, carceribus, ac vinculis coercẽdos sanxerũt. Polonorũ[14] quoque legibus, iam inde à Casimiro magno vsque ad Sigismundi Augusti principatum,
D peregrini ab omnibus sacerdotiis procul arcentur. quod Germani pactis conuentis, à Pontificibus iampridem expresserunt. quibus concordiæ pactis Metenses comprehensi fuëre: ac meritò questi sunt apud Carolum IX. regem Francorum[15], pacta conuenta Põtificum Romanorum fraude violari. Hoc amplius ciuibus quàm peregrinis tribuitur, quod vbique ferè vacationem[16] quorundam munerum ac immunitatem quandam habent, qua peregrini vrgeri consueuerunt. Nam Athenis ciues ab omnibus tributis immunes fuëre: à peregrinis verò tributum singulare, quod μετοίκιον dicebant[17], exigebatur. Iam verò testamenta ciuibus, non item peregrinis condere licebat: aut si cui quid à peregrino legatum esset earum rerum quę extra patriam quęsita fuissent, caducum fieri legatum, ac principis fisco cessisse, nostrísque moribus cedere cõtritum est. Hoc enim iure in vniuersa Gallia vtimur, quod Italis ferè om-

14 in statutis Poloniæ.

15 anno 1563.

16 Bal. in l. quod fauore. de leg. Alexand. consil. 103. lib. 2.

17 Demosthen. cõtra Neæram.

nibus ac Siculis, imò etiam Asiaticis & Africæ populis commune est:
ídque † Albinagium, nostro sermone vocatur. Quanquam Turcarum
principes non modò peregrinorum hæreditates vniuersas cernere, sed
etiam eorum, quos ipsi Timariotas seu beneficiarios appellant, prædia,
& reliquæ plebeiorum multitudinis hæreditates decimare consueue-
runt. Id ab antiquis [18] Atheniensibus & Romanis originem traxisse vide-
tur. nam hi totam hęreditatem peregrinorum, illi sextam partem seruósque omnes in vrbe natos fisco vindicabãt. Itaq; fallit Diodorus, qui Ægy
ptios æquè ac Romanos bona peregrinorum legitimis hæredibus reli-
quisse scribit[19]: quod satis illum coarguit in Romano iure fuisse peregri-
num. Quid enim frequentius [20] occurrit quàm peregrinorum bona fisco B
cedere? atne peregrino quide à ciue quicquam legari poterat: quod
satis M. Tullius apertè docet, cùm in exilium pulsus, contra leges ciuis
esse non desiisset. Quis, inquit, ciuis Romanus qui mihi legare testamen-
to dubitarit? antea dixerat pro Archia poeta, ipsum iure testamentum fe-
cisse: quod certè nõ licuisset, si Romanus ciuis nõ fuisset. Eodẽ vsus est ar-
gumento Demosthenes[21], vt Euxitenem ciuem Atheniensem esse con-
uinceret: Nonne proximi, inquit, patris superstitis hæreditatem creue-
runt? Et quemadmodum in Gallia perinde vt in Anglia priuati quoque
hæreditates capiunt peregrinorum, qui modò in suæ Iurisdictionis fini-
bus moriuntur: ita quoque Romani peregrinorum, quos in clientelam
suam receperant, hæreditaria bona Romæ relicta more maiorum capie- C
bant: ídque ius applicationis [22] appellabant. Ex quo perspicuum est ius
illud siue applicationis, siue albinagij, antiquissimum ac vetustissimum
esse, & quidem omnium ferè populorum commune. cui Fridericus II.
Germanorum Imperator derogare cupiens, permisit[23] omnibus conde-
re testamenta, ac voluntate arbitrióque suo hæredes scribere, aut si mo-
rerẽtur intestati, proximum quemque hæreditatem cernere. sed legis il-
lius ne in Germania quidem vlla vis est: multò minùs in Italia, vbi cùm
peregrinis multo acerbiùs agitur quàm in Gallia. Nam moribus nostris
ac legibus, peregrino licet prædia tũ vrbana tum rustica, & pecuniarum
vim infinitam quærere, & quæsita prædia se viuo ac spirante vendere[24],
ac distrahere, vel etiã peregrinis æquè ac ciuibus largiri: iúsque ciuiũ exi- D
gua pecunia in ærariũ publicũ collata impetrare, vt testamẽto legare, aut
hęredẽ scribere, quẽ velit, possit. At in plerisq; Germanię regionibus, & in
vniuersa Bohemia ac penè tota in Italia, pręcipuè Ferrariæ, ne glebã qui-
dẽ agri peregrinis iure dominij habere fas [25] est: nec possessionẽ prædio-
rum peregrino accipere licet moribus [26] Peruzinorum: at ne vsumfru-
ctum quidem.[27] Mediolani, aut cum peregrinis cõnubia contrahere, pœ-
na publicationis bonorum [28] indicta. Hoc verò iniquius, quòd cùm pe-
regrinis bona prædia debitorum addicta sunt, eadem ciuibus vendere
necesse est. nec ita pridem Carolus v. Imperator peregrinos omnes lata
lege à ciuium Mediolanensium hæreditatibus summouit[29]. Veneto-
rum etiam moribus peregrino ciuem obligare licet. ea tamen obliga-
tione non tenentur [30] hæredes, nisi quantum ad eos emolumenti perue-
nerit:

† droit d'Aubeine.

18 Demosthe. cõtra Androtionẽ.

19 lib. 2.

20 l. 1. de hæredib. institu. C. l. 1. §. 2. de legat. 3. l. quidã. de pœnis l. neque. §. 1. de militari testa. l. 1. §. penult. de iis quæ pro non scriptis.

21 contra Eubulidem.

22 Cicero ad Q. fratrẽ & in Oratore.

23 l. omnes. communia de succes. C.

24 Iudicatum in curia Parisiorum Idibus Nouemb. 1544.

25 Alexander. consil. 157. lib. 2. nu. 12.

26 Ancharan. in cap. Canonũ statuta. de cõstitut.

27 Alexand. cosi. 168. lib. 6.

28 cõstitut. Mediolanẽ. titulo de pœnis.

30 Baptista Plotus quinquaginta limitationes scripsit ad legem Caroli.

30 lib 1. c. 59. statut. Venetor.

nerit:in quo iuri ciuili Romanorum iniquè derogatur. At moribus Brixiorum vxor peregrini bona prædia, aut prædiorum æstimationem in peregrinos transferre nullo modo potest. Nihil est ergo cur Itali de Gallis querantur, cùm ne pignori quidem Anglorum prædia peregrini creditores subiicere possint: qua de re legati exterarum gẽtium sæpius conquesti sunt: proximos tamen peregrinorum supellectilem ac pecuniam capere permittunt: contrà[31] quàm fit in Lituania, Moschouia, Tartaria, & in vniuerso Turcarum imperio, quibus locis peregrinorum morientium pecunia fisco vindicatur, perinde vt in Gallia: in qua tamẽ peregrinis datum est, vt si extra Galliam moriantur[32] testamentũ condere, ac filios in Gallia susceptos ab vxore, quæ modò ciuis sit, hæredes scribere

B possint. clausulã verò in rescriptis ciuilibus adiectam, MODO HAEREDES SINT REGNICOLAE. iudices sic interpretantur, vt incolæ regni, propinqui eorum qui ciuitatem adepti sunt, ab hæreditate summoueant[33] cæteros qui extra Galliæ fines domicilium habẽt. Filij verò peregrinorum in Gallia suscepti, patris hæreditatem, (non quidem testamẽto, quod peregrinis condere non licet,) sed ab intestato capiunt, si mater[34] ciuis fuerit cùm hæreditas defertur. Hoc amplius ab regibus nostris iure singulari tributum est mercatoribus peregrinis, qui ad nundinas Campaniæ ac Lugduni proficiscuntur: nihil de bonis eorum, si interim moriantur, decerpere fisco liceat. eodẽ iure mercatores Angli in Aquitania fruuntur.

C Artesij verò, Hannones, Turnesij, Cameracenses in eodẽ iure sunt quo ciues, quantum attinet ad iura successionis: ídq; principum nostrorum[36] edicta résque iudicatæ[37] sæpius comprobârunt: iis tamen conditionibus, vt idem nobis liceat quod illis. Mercatores item vrbium illarum quæ ad mare Balticum societatem inierunt, eadem & certè vberiora beneficia iam inde à Ludouico iuniore cõsecuti sunt, & sanctiùs à Carolo VIII. rege confirmata: quæ annis superioribus à Danezio Gallo apud Daniæ regem legato ad Carolum IX. regem missa sunt, vt ab eo renouarentur. Beneficium tamen mercatoribus illis tributum, nõ pertinet ad mercatores peregrinos, qui iura ciuium adipiscuntur, vt Senatus[38] decreuit. Ex his tot ac tãtis regum nostrorum in peregrinos beneficiis nul-

D lum in Græcia, nullum in Asia, nullum in Africa nostri homines impetrare potuerunt. Nam ætate nostra Crozilus Turonensis, qui mercaturam quæstuosissimam antea fecerat, cùm moriens ducenta ferè aureorum millia reliquisset, nihil ad proximos peruenit, sed omnia Turcarum princeps Abrahamo præfecto prętorio dono dedit. Aliud præter ea quę diximus, discrimen est inter ciues ac peregrinos, quod illi ex antiqua lege Pætilia[39] ac Iulia bonis cedere possunt, hi non item: alioqui peregrinis ciuium bona diripere[40] ac foro cedere impunè liceret: quamquam haud pauciores, & certè plures sunt qui foro, quàm qui bonis cedunt. Hoc item differt ciuis à peregrino, quòd hic vbique terrarũ priusquam agere possit, siue in rem, siue in personam, cauere debet iudicatum solui. At nostri[41] ciues nisi bonis aut foro cesserint, cautionem istam præstare non coguntur. In personam verò quum actio intenditur, reus seu ciuis

31 Sigismundus Liber in historia Moscouit.

32 Iudicatũ in curia Paris. Febr. 23. anno 1518.

33 Iudicatum in curia Paris. Martij 7. anno 1533.

34 Iudicatum in curia Paris. 27. Augusti anno 1540. & 1549. 1534. & 1536. die. 11. Martij. Benedic. in cap. Raynuti. in verbo Adelaziam nu. 1042.

35 rescripto Philippi Valesij 1339. & Caroli VII. 1445.

36 anno 1406. & 1482. & 1497. 1549

37 In actis curiæ Parisi.

38 anno 1569.

39 Tacit. lib. 5. Tranquil. in Cæsare. l. 4. qui bonis cedere. C.

40 contra peregrinũ mercatorẽ iudicatũ est in curia Paris. anno 1565.

41 Faber §. sed hodie. Institut. de satisdat. & Iudicatũ in curia Paris. contra peregrinum 27 Martij anno 1567.

42 Durandus in Specul. tit. de satisd §. dicto. vers. sed pone, &c.
43 Gallus. partes. quæst. 49. anno 1385.
44 anno 1567.
45 in authent. constit. 52. & 134.
46 in cap. 1. de Iniuriis & damno dato. Innocent. in cap. olim. de resti tut. spoliat. Cyn. in authent. habita. ne filius pro patre. C.
47 Nouel. cõstit. 52. & l. prouidendũ. de decurion. C.
48 anno 1567.
49 Plutar. in Lycurgo.

seu peregrinus, cauere non tenetur iudicatum[42] solui, vt olim in Romana æquè ac in Parisiorum[43] curia iudicatum erat. Sed eadem curia[44] à maiorum sententia discessit ac iudicauit æquum esse, vt peregrinus siue reus, siue actor fuerit, satisdet iudicatum solui. Est etiam aduersus peregrinos ἐνεχυρασμὸς[45], quam nonnulli oppignerationem[46], M. Varro clarigationem, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iurisconsulti iuniores represallia, nostri homines narcarum ius appellãt, quo aduersus ciues vti non modò Iustinianus[47], sed etiam Friderichus II. Imperator sæpe rescripsit, & curia Parisiorum sæpius iudicauit[48], etiam bello sacro, quo nuper Gallia tota deflagrauit. Postremò peregrinum finibus arcere, atque etiam fines præteruectum eiicere licet, non modò si bellum indictum sit, verumetiam ipso pacis tempore: ne vel ciuium mores peregrinorum consuetudine corrumpantur, vt ob eam tantum causam Lycurgus argenti & auri vsu Lacedæmoniis[49] interdixisse videatur. Indi verò Sinarũ populi Hispanis intimos regionis aditus aperiri vetuerunt indicta capitali pœna. Quamobrem Cicero non satis prospexit quæ mala à peregrinis impendeant, cùm ita scriberet, Malè qui peregrinos vrbibus prohibent eósque exterminant vt Penuus apud patres nostros, Papius nuper. nam ferè ab eiusmodi peregrinis qui magna ex parte exulant ciuium mores optimi deprauantur. At indicto bello qui antea vel socius vel peregrinus erat hostis appellabitur, & iure belli captiuus retineri poterit. quod alioqui non licet nisi debiti aut sceleris alicuius obligatione contracta. Quod si peregrinus inuito vel non assentiẽte principe, alterius imperio seipsum subiecerit, ab eóque ascitus sit in ciuem, nihilominus principi suo æterna in illum auctoritas est, ac ius prehensionis, vt in seruum fugitiuum, etiãsi ad se legatus venerit à nouo principe missus. Sic enim Theodosius Magnus Danum tyrannum perduellem pronuntiauit, ipsiúsque legatos suæ potestati subiectos carceribus ac vinculis mancipauit: sic Carolus V. Imp. Mediolani Ducis legatum duci iussit, cùm intellexit Ducem vnà cum aliis principibus sibi bellum indixisse. ac tametsi Granuella Caroli legatus in carcerem iussu regis coniectus esset, paulo momento eductus est re planè intellecta, scilicet legatos Francorum, Anglorum, ac Venetorum cum securitate publica ex Hispania dimissos. Neque verò Carolus iura gentium violasse, aut in legem[50] commisisse videtur: cùm Romani ciuem transfugam acerbius quàm hostem punirent[51]. Et qui Rinconij ac Fregosij legatorum ad principem Turcarum cædem excusabãt, speciem transfugarum obiecerunt: quòd alter Hispanus esset, alter Genuensis fœderatus, qui à Carolo ad regem Francorum defecerant, vt res nouas cum Turcarum principe molirentur. Quamquam Carolus Imperator, nec factum probauit, & vlturum se promisit, si cædis authores in suam potestatem venirent. Non potest igitur alienæ maiestatis imperio subditus seipsum eximere, non si regiam ipse potestatem adipiscatur: vti nec Barbarius[51] Philippus homo seruilis cõditionis, cùm vrbanam præturam sua virtute sibi peperisset, domino præiudicauit, à quo quidem cum vindicaretur pro libertate transegit[52]. Id enim Iurisconsultorum decretis

50 l. si quis legatus. de legatio.
51 l. 19. de captiuis.
51 l. 3. de offi. prætoris.
52 Suidas in verbo Barbarius.

decretis constitutum est, etiam principes ipsos à suo principe domum reuocari[53] posse. vt non ita pridem Elizabeta Angliæ regina Lenoxium Comitem vnà cum filio qui paulò ante Scotiæ reginam vxorem duxerat, ad se redire iussit, & cùm iussa recusarent, bona eorũ proscripsit, quia contra morem maiorum Angliæ finibus iniussi excesserant, ac connubium regina vetante contraxerant. Ciuis autem vbi vbi fuerit principis sui legibus in personam conceptis obligatur: adeò vt, si quid maritus vxori dono dederit, extra fines suæ ciuitatis, in qua largitio eiusmodi lege prohibeatur, donatio fiat caduca[54]: quia subditos obligandi potestas nullis est regionibus definita. Quo fit vt principes rogationibus B mutuis erga se vtantur vt suos ciues domum reuocent, aut parere cogant iis in locis, in quibus ipsi imperandi ius non habent: aut clarigatione mutua peregrinis manum iniiciunt quousque pareatur. Nam cùm Marchionissa Rotelina quæ Ducis Longauillani tutelam gerebat in ius vocaretur, vt apud libellorum iudices curiæ Parisiorum Nouocastri cõtrouersiã disceptari pateretur, Bernates litẽ euocàrunt, quòd de prædio, quod in eorum finibus positũ erat, iudiciũ constituendum esset. Atque hæc de ciuium ac peregrinorum discrimine quãta breuitate fieri potuit, ne singula subtilius exquirantur. Ciuium autem inter ipsos non minor, atque haud scio an maior varietas reperiatur: (de qua nonnihil antea diximus) non modò patricios inter ac nobiles, sed etiam nobiles inter ac C plebeios. quantum verò plebeij à seipsis differãt, & quæ ad sexum, ad ætatem, ad statum cuiusque pertinent, sigillatim persequi velle prope infinitum sit. Nam fieri[55] potest, & iure quidem, vt ciuium partim ab omnibus muneribus & oneribus vacationem habeant, partim omnia onera subeant: ita quoque societas ita coiri potest, vt sociorum alter commoda ferat, nec vlla detrimenta: aut incommoda[56] collapsæ societatis patiatur. Ex quibus intelligitur nusquam gẽtium vllam esse, aut antea fuisse Rempublicam quantumuis popularẽ, seu veram seu hominum opinione fictam, in qua ciues omnes omnino iure ciuitatis exæquarentur.

53 l. vlt. de decretis ab ord. l. 2. & ibi Bartol. de Eunuchis. Bal. in l. non solum de commerciis C. Bar in l. cunctos populos. q 8.

54 l. mercatores & ibi Bald. de cõmerciis. Alexãd. consil. 116. lib 6. cap. tuæ. cap. vlt. de clericis nõ residẽt. licet alij aliter sentiant in l. si fundus de euictionib.

55 l. ii filij. §. Senatores. l. penult. de Senator. Bar. in l. 1. ad municipal. Oldrad. q. 32. & q. 74. Bald. in c. j. de vassallo milite. Castrensis consi. 292 Bertrãd. cõsi. 92. lib. 2. Alexãd. cõsi. 41. lib. 7. nu. 4. Carol. Molin. ad notas Alexãd. cod. l. 2. de censibus & toto tit. de Senat. l. 1. de dignit. C.

56 l. Mutius. pro socio.

De patrocinio & clientela, quantúmque socius à peregrino, ciuis à socio, cliens ab vtroque distet.

D

CAPVT. VII.

DICTVM nobis est quid publico imperio subditus differat à ciue, quid item ciuis à peregrino: nunc de sociis ac fœderatis. ac primùm de clientibus déque toto iure clientelarum accuratè nobis est differendum, eóque accuratius, quòd cùm nulla sit ad Reipublicæ vim & naturam intelligẽdam fructuosior cognitio, & ignoratio perniciosior: eam tamen ab iis omnibus qui eo de genere scripserunt videmus esse prætermissam. Verbum Clientelæ (quam qui minus latinè, aduocatiam, aut protectionem, appellant) latissimè patet ad omne genus subditorum, seu serui, seu liberti, seu vasalli, seu ciues fuerint, qui summæ cuiusdam potestatis imperio tenẽtur. Nam vt prin-

cipes suæ potestati subditos armis ac legibus ab iniuria vindicare: ita subditi principes obsequio, amore, cura & officiis omnibus colere ac prosequi debent. Hæc prima præcipuáque est omnium clientela, quę cæteras omnes complexa tuetur: putà heri ac serui, patroni & liberti, domini ac vassalli: liberti quidem patronis; vasalli domino, serui heris debent obsequium, sed post principem tamẽ, cui fidem sine exceptione præstant. Ac tametsi protectionis seu clientelæ verbum de iis omnibus dicitur & lege militari cauetur[1], militem qui ducem in bello non protexerit capite puniendum: nihilominus in fœderibus & pacis actionibus, quę inter principes aut populos societate & amicitia coniunctissimos sanciuntur, eam vim habet, vt nec alter alteri pareat nec imperet, sed vt alter B alterius maiestatem obseruare, sine vlla maiestatis imminutione teneatur. Itaque ius illud clientelare seu protectionis, omnium maximum ac pulcherrimum inter principes censetur. Heri quidem à seruis, patroni à libertis, domini à vasallis magnas vtilitates adipiscuntur: at principes populíve, qui alios in clientelam accipiũt, nihil præter dignitatis ac veræ laudis iucundissimos fructus sperare, sed clientes opibus & auxiliis aduersus hostium copias sine mercede tueri debent: cùm ex omnibus humanitatis officiis nullum maius sit, quàm vt quisque maximè opis indigeat, ita ei potissimum opitulari, nec officij mercedem vllam præter gratiam sperare. quod si quid amplius quisquam paciscatur, patroni seu protectoris nomen amittit. perinde vt ex mutuo vel commodato lucri C si quid fiat, & mutui & commodati nomẽ[2] perit, vt mercenaria & quæstuaria locatio dicatur. Nã quiquid alteri se facturũ gratuitò quis promisit, idipsum sine mercede præstare legibus tenetur: quia promisit: sin ex officio id fiat, etiamsi non promiserit, officio tamen merces nõ debetur[3]. At nullius obligatio tam est efficax quàm eorum, qui tenuium cõtra potentiores, bonorum aduersus improbos, innocẽtium contra sceleratos, caput, famam, ac fortunas tueri promiserũt. Itaque Romulus Vrbis Romæ creator, cũ ciuium ordines ac Reipub. leges describeret, vt mutuam omnium inter se concordiam tueretur, patribus quos in Senatum allegerat plebem adscripsit, & vnumquemque Senatorem plebeiorum certum numerum in suam clientelam suscipere iussit, tum etiam omnibus D execrationibus deuouit eos qui[4] clientes deseruissent. Eo pertinet illud quod Festus scribit, patrocinia appellari cœpta, cùm plebs distributa est inter patres, vt eorum opibus tuta esset. Lex verò duodecim sacrosancta de iure clientelari his[5] verbis concepta est. SI PATRONVS CLIENTI FRAVDEM FACIT, SACER ESTO. Plutarchus tamen scribit clientes pecuniam ad collocandas filias Patronis contulisse: quod nusquã alibi scriptũ memini: fraudem enim clientibus hac ratione fecissent: sed fieri potest, vt cliẽtes pro libertis accipiat: tametsi enim vtrique sunt cientes, libertorum tamen aduersus eos, qui se manumiserant obligatio maior extitit, quàm clientum ingenuorum, quorum nulli erant patroni; sed aduocati qui causas clientum suscipiebant. Apud nos quidem libertis, quos manusmortuas vocant, pecuniam imperant Patroni, vt filias

1 l. omne delictũ. de re militari.

2 l. rogasti. si tibi. de rebus creditis, l. 1. §. si cõuenerit. depositi. l. Luci⁹. eod.

3 l. 1. mandati.

4 Dionysius Halycarnas. lib. 2. & M. Tul. in diuinat.

5 Seruius in illud Æneidos, Aut fraus innexa clienti.

filias honestiùs collocare[6] possint. quod à Romanis ad nos permanasse credibile est. Iam verò cùm exteri populi clientes Romanos ab iniuria potentiorum tutos esse animaduerterent, non modò singuli, sed etiam vniuersi, atque adeò vrbes ac prouinciæ, in clientelam Senatorum seipsas dederunt. Sic enim gens Marcellorum vrbis Syracusarum Clientelam, Antonij Bononiensium, ac deinceps alij aliorum præsidium suscipiebant: sic tamen vt quæcunque moriens in Vrbe peregrinus possideret, ea patronus caperet iure applicationis, seu clientelari. ab iisdem Romanis, qui Gallias coloniarum multitudine illustrauerunt, ius hoc clientelare, quod ab aduocatis, non à clientibus, aduocatiam[7] † appel- B lamus, originem traxisse verisimile est. At plurimùm differunt à clientibus ingenuis ipsi liberti: tum hoc maximè quod hi à libertate in seruitutẽ vindicari poterãt, si aduersus patronos ingrato[8] animo fuisse coarguerentur: clientes ingenui non item. liberti suas operas patrono præstare coguntur: clientes verò aduocatos quidem obseruare ac mutua[9] officia non seruiles operas præstare tenentur, nec si quid in fraudem aduocatorum fecerint libertatem am̃ittunt. patroni libertorum hæreditates delibare[10], ex lege consueuerant: aduocati de clientis hæreditate nihil decerpere possunt[11]. Ac tametsi tam multa sunt clientibus cum vasallis communia, vt eodem penè iure censeantur, plurimùm tamen inter se differunt. nam vasallus dominum, summa fide obseruare[12] & C colere, eíque periclitanti opem & omnia humanitatis officia præstare tenetur: ac si domino fraudem fecerit, eiúsque dignitatem suggillârit, aut perfidè illum eiurârit, aut etiam mẽdacium[13] obiecerit, eo ipso feudum iure commissi domino adiudicatur: clienti verò minus officioso, nihil eripi potest. Quod si vassallus sine vlla exceptione fidem dederit, si modò maiorem domino agnoscat neminem: non solùm iuratus, sed etiam iniuratus domini eiusdémq; principis imperio tenetur. quo solutus dici non potest, quãtumcunque feudo cesserit: at clientes aduocatorum imperio non obligãtur. Vassallus siue Rex siue[14] Põtifex, siue quis alius sit, fidem & obsequiũ domino debet, nisi[15] feudo cesserit: cliens ingenuus, siue Princeps, siue priuatus ab omni obsequio & imperio potẽtioris ad- D uocati immunis est. Denique ius feudorum quodammodo nouum videtur, & ante Langobardorum in Italiam incursiones ignotum: at ius clientelare antiquissimum est, & ante Romuli tempora nõ modò Græcis, sed etiam Celtis, Illyricis, Asiaticis, Ægyptiis vsitatissimum[16], vt tenues à potentiorum vi & iniuriis tutiores essent: tametsi nullos agros, nulla prædia haberent, vt vasallus qui sese ab obsequio ac fidelitate liberare non potest, etiamsi rex eligatur, aut à principe adoptetur[17]. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi qui ex Cæsaris cõmentariis soldurios ac deuotos interpretantur vassallos, qui sine feudis nulli sunt: tum quòd deuoti aut serui essent aut parum admodum à seruis different, quippe vitam, caput, ac fortunas pro salute domini consecrarent. quo nihil magis seruile dici potest: nec certè tantùm principi summo debetur. Quæ omnia eo pertinent, vt planè percipiatur, quid quãtúmque intersit inter

6 Gallorum moribus & rebus iudicatis sæpe confirmatum.
7 † ancisen ou auouerie.
8 toto tit. de iure patronat.
9 l. non dubito. de captiuis.
10 l. 1. 2. de bonis libertorum.
11 Dionys. Halycar lib. 2.
12 tit. de fide à vassàl. præstand.
13 iudicauit curia Parisiorũ 23. Decemb. 1565.
14 Bald. in l. sed si hac. §. si libertus. de in ius voc.
15 cap. vnico. de vassallo qui contra constitut. Lotharij.
16 Dionys. Haly. lib. 2. Varro lib. 1. de re rustica.
17 Iudicatum in curia Paris. 1565.

ius clientelare, patronatus, ac feudale, quæ à plerísque propter similitudinem confusa videmus. Vasallus domino dat fidem, nec accipit[18]: cliens dat fidem, accipítque vicissim: vtrique tamen vtrisque mutuis officiis obligantur: sed inferiores superioribus obsequia debent, neque illis mutua debentur. Illud etiam vtrisque commune est, quod actus legitimi ac solennes mutuæ obligationis ab vtrísque dantur & accipiuntur: ídque potissimùm si princeps alium principem percussis fœderibus in clientelam accipit: idque renouatur alterutro principe mortuo. nam ius clientelare non pertinet ad hæredes, nisi fœdere id comprehensum fuerit: & vtcũque caueatur, nihilominus alterutro principe mortuo successorem actis legitimis clientelam profiteri, ac fœdera renouare necesse est. Sed B vt clientelare ius inter principes magis perspicuum sit, disseramus illud, num princeps, qui se alterius clientelæ subiecit, alieno imperio subditus videatur? certè quidem si alteri parere iure vel iniuria necesse habet, iura maiestatis ac summæ potestatis amisit. quid autem principis maiestate indignius aut abiectius est, quàm sese in alterius tutelam & clientelam dare ac superiorem confiteri? Nam clientela inter summos principes aliud nihil est, quàm fœderata consociatio, qua quidem alter alterius maiestatem obseruare tenetur, vt ab iniuria potentiorum tutior esse possit. Fit etiam interdũ sine fœdere ac societate, cùm scil. princeps hostiũ metu alterius fines ingredi cogitur, quem si hostes persequantur, non fit hostiũ, sed illius captiuus, in cuius fines se recepit: vt iudicatũ est ab iis, qui C à regibus Gallorum & Hispanorum ad pacis actiones conuenerant anno M.D.LV. cùm Hispani quidam metu nostri exercitus in fines imperij Anglici euasissent, capti nihilominus & abducti essent à nostris. Cancellarius Anglorum negabat à Frãcis iure capi potuisse. Nam quod dici solet, vnicuique feras aut hostes in agro suo lacessere, ac fugientes in sociorum agros persequi licere, hanc habet exceptionem, nisi socii agrorum domini prohibeant. Fugam enim Hispanorum interceperat Præses Calesiorum, & in suam tutelam ad se fugientes excepisse dicebatur, tametsi à Francis abducti essent. Sed alienæ maiestati subditus, cliens alterius sine sui principis assensione fieri non potest: vt postea dicemus. priùs tamen propositam quæstionem definire placet, num scilicet princeps qui D se clientem alterius profitetur iura suæ maiestatis amittat, vt alteri concedat: ita quidem plerísque videtur, ego verò aliter sentio, maiestatem retinere suam. ídque Proculus responso singulari[19] definiens, Non dubito, inquit, quin fœderati, & liberi nobis externi non sint[20]: neque inter nos atque eos postliminium esse. Etenim quid inter nos atque eos postliminio opus est? cùm & illi apud nos & libertatem suam & dominium rerum suarum æquè atque apud se retineant, & eadem nobis apud eos contingant? Liber autẽ populus est is, qui nullius alterius potestati subiectus est, siue is fœderatus est, siue æquo fœdere in amicitiam venit: siue fœdere comprehensum est, vt is populus alterius populi comiter maiestatem conseruaret[21]. Hoc enim adiicitur, vt intelligatur alterum populum superiorem esse, non vt intelligatur alterum non esse liberum. Et quemad-

18 cap. vnico de forma fideli. cap. 1. de feudo defuncti. l. serui. l. imperialem.

19 l. non dubito, de captiuis.

20 in Pandectis Florentinis legitur detracta negatione.

21 Cicero pro Cornelio Bal. hanc clausulam interpretatur.

quemadmodum clientes nostros intelligimus liberos esse, etiamsi neque autoritate,neque dignitate,neque iure omni nobis pares sunt:sic & eos qui maiestatem nostrā comiter conseruare debēt, liberos esse intelligendū est. His autē verbis quæ fœderibus inserebantur, scilicet COMITER MAIESTATEM CONSERVARE,non significatur sine fraude,vt quidam interpretantur[22],sed eam vim habent,inquit Tullius,vt sit alter populus in fœdere inferior:quod deinceps capite postremo libri quarti copiosé explicatur. Cęteri qui nec subditi sunt,nec socij:aut sociorum sunt socij,aut hostes,aut neutri: quos omnes peregrinorū appellatione complector.Nam socij sociorum,nostri socij non sunt[23]:qui tamen in fœde- 22 lib.1.c.1. de antiquo iure Italiæ. 23 l.socius socij. pro socio.

B ribus sanciendis excipiuntur,vt Rhętorum ciuitates cum Heluetiis antiquo fœdere sociatæ in fœderibus,quæ cum Heluetiis percussa fuēre anno M.D.XXI. disertè excipiuntur:qui tandem æquo fœdere & iisdem legibus cum Heluetiis in Francorum societatem venerūt anno M.D.L. Etsi enim Rhæti cōsociati fuissent æquis legibus eo fœdere quod cum minoribus Heluetiorū ciuitatibus percusserūt anno M. CCCCXCVIII. Heluetiorum tamen imperiis parere cogebantur, si decreta res esset in conuentu Heluetiarum ciuitatum . quod cùm indignè ferrent Rhętorum populi societatem dirimere cogitabant, nisi legatus Francorum rem composuisset. Id verò clam tentabatur à Carolo V. Imperatore, aureorum vndecim millium largitione in principes ciuitatum effusa, qui ma-

C iestatis accusati, & quæstione admota cōfessi,decem aureorum millium mulctę nomine fisco depēdere dānati sunt: vt quidem ex cōmentariis legati Francorum ad Heluetios didicimus. Iisdem Francorum & Heluetiorum fœderibus excepti sunt Geneuates, qui cum Bernatibus societatem coierunt anno M D.XXVII.in annos XXX.deinde fœdera renouārūt anno M.D.L. Vt autem societatū omniū nulla firmior ac stabilior est, ea quę & sempiterna est & eosdē hostes, eosdē etiam amicos habet sine vllius exceptione:sic etiam nulla infirmior ac debilior, quàm quę versatur in solo iure commerciorum & hospitij:quæ tametsi iuris gentium esse videantur,prohiberi tamen à principibus sæpe videmus, ne aut ciues rerum inuectarum copia ad luxum abutantur, aut euectarum inopia pre-

D mantur. Itaque videmus iura commerciorum singularibus pactis populorum ac principum conuentis contineri:cuiusmodi sunt ea quæ à regibus Francorum tributa sunt Balticis ciuitatibus,quas ipsi Osterlanos appellant: & ea quæ Mediolanensibus cum Heluetiis contracta sunt, quibus scilicet tritici modus & æstimatio, quā Mediolanēses Heluetiis permittunt comprehēsa est:quæ pacta legati Francorum abrumpere sæpissimè conati sunt,propterea quòd Heluetij Mediolanos Francorum hostes infestare, aut agros populari nollent, ne frumentatio prohiberetur: quòd cùm Mediolani Præses fecisset anno M.D.L. parū abfuit quin Heluetij cum Mediolanis societatem coirent, aut certè inter fœderatos qui neutri sunt,exciperentur.Huius autem fœderis ea vis est,vt qui eo fœdere excipiuntur,fœderatorum captiui fieri non possint:cum tamen peregrini etiamsi hostes non essent iure capientium fierent: sic enim Pom-

24 l. postliminij. de captiuis. ff.

ponius[24] ad Quintum Mutium scribit: Nam si cum gente aliqua, inquit, neque amicitiam, neque hospitiũ, neque fœdus amicitiæ causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt. quod autem ad eos ex nostro peruenit illorum fit: & liber homo noster ab eis captus fit seruus eorum. idémque est & si ab illis ad nos aliquid perueniat, hæc ille. Sed eo iure nunc non vtimur, propter eam, quę homini cum homine intercedit humanitatis rationem. Hostiũ autẽ appellatione veniunt ij, quibus[25] nos, aut qui nobis publicè denunciârunt, aut sine denunciatione bellum intulerunt: cæteri prædones aut piratæ iudicantur, quibus cum nulla iuris societas aut communicatio intercedere[26] debet. Erat etiam olim apud Græcos pactio, qua ius peti poterat in aliena ciuitate, vt in Græcorum[27] libris legimus: sed tandem omnium populorum summa conspiratione obtinuit, vt peregrinis æq; ac ciuibus ius diceretur. In omni autem fœdere, seu pactione, seu sponsione iura maiestatis cuique principi populóve salua sint oportet: aut alterum in alterius potestatem ac fidem venire, vt sæpe tenues potentiorum opibus & armis leges accipere coguntur: quod in societate quæ æquo fœdere contrahitur fieri non solet, in qua tenuissimæ quæque ciuitates cum potentissimis regibus ac populis æquo iure fœderum exęquantur: nec potẽtiorum maiestatem obseruare, nec loco cedere tenẽtur: vt in eo fœdere, quod Reges Persarum cum ciuitate Thebanorum coïerunt[28]. Persarum enim imperia iisdem penè finibus quibus Solis cursus, ab Hellesponto scilicet ad intimos vsque Indiæ recessus finiebantur: ciuitatem verò Thebanorũ angusta mœnia vt ager Bœotiæ continebat: vtrique tamen æquo fœdere in societatem venerunt. At cùm diximus in fœdere priores obseruari ab iis, quibuscum amicitiam inierunt: non eò pertinet, vt in fœdere tantùm priores scribantur: sed etiam vt in fœderatorum ciuitate & in omni consessu primas sedes obtineant, & fœderatos antecedant: qui si æquo fœdere sociarentur, in fœderatorum ciuitate loco[29] cederent. æquum est enim quemque domi suæ principem locum obtinere. Heluetij quidem antea cum principe Allobrogum sociati erant, ísque inter fœderatos primus erat: contracta verò cum rege Ludouico XI. societate, regem tum propter regiam maiestatem, tum etiam propter pensiones annuas, fœderatorum principem pronunciârunt: cùm tamen omnes æquo fœdere secum ipsi coniugarentur. Cur ergo (dicat aliquis) peregrinorum loco hābentur, qui nobiscum fœdere omnium arctissimo consociati sunt, qui nobiscum eosdem habent hostes, eosdem amicos, qui legibus ac moribus iisdem vtuntur, eosdem simul habent conuentus? sic enim consociati sunt Heluetij. non facit tamen illa necessitudinis & amicitiæ summa consociatio, vt ciues sint omnes omnium: quod si non sunt ciues, peregrinos esse, aut ferè peregrinorum iure censeri necesse est. Nam Latini veteres eodem, quo Heluetij, fœdere cum Romanis societatem coïerant, ac propterea Latini vnam & eãdem omniũ ciuitatẽ esse contendebãt, hac oratione[30] per legatos habita in Senatu Romanorũ: Si societas, (dicebãt ipsi) ęquatio iuris est, si socialis exercitus illis est quo duplicent vires

25 l. hostes. de verbor. signi.

26 d. l. hostes. & l. 1. de lega. 2.

27 apud Demost.

28 Plutar. in Pelopida.

29 l. non dubito. de captiuis.

30 Liuius lib. 8.

B

C

D

vires suas, cur non omnia æquantur? ibi pars viriũ, vbi & imperij pars est. Iidem paulo post. Vnum populum, vnam Rempublicam fieri æquum est. Tum Consul Romanus, Audi Iuppiter hæc scelera, peregrinos Consules, & peregrinum Senatum iu tuo templo &c. Latini querebantur se magistratibus & imperiis, quibus Romani ciues fruebantur, arceri. At Consul peregrinos appellat, qui omnium arctissimo societatis fœdere cum Romanis ita copulati fuerant, vt vna & eadem omnium ciuitas esse videretur. At ne municipes quidem ciues fuisse docet Festus, cuius verba describere placet, Municipium, inquit, id genus hominũ dicitur, qui cùm Romam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen
B fuerunt omnium rerum ad munus fungendum vnà cum Romanis ciuibus præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiẽdo: sicut fuerunt Fũdani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanunini, Tusculani: qui post aliquot annos ciues Romani effecti sunt. Alio modo id genus hominũ dicitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venit, vt Aricini, Cerites, Anagnini. Tertio definiuntur ij qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, vt municipia essent suæ cuiúsque ciuitatis coloniæ, vt Tiburtes, Prænestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Sutrini, Lucẽses. Video autẽ quàmplurimos in eo errore versari, vt Heluetiorum vnam putent & eandem esse ciuitatẽ: cùm tamẽ tredecim Respublicæ finibus & imperio diuisæ sint. Antea quidem omnium vna fuit
C imperij Germanici prouincia, quæ ab Imperatoris vicario regebatur. Principes defectionis fuere Suitenses, Vrani, Vnderualdi, qui anno M. CCC XV. fœdus sanctissimum percusserunt: ac primo capite cauerunt, ne quis imperiũ principis vllius admitteret. Deinde anno M CCCXXXII. Lucerna in societatem venit: aliquanto post, id est anno M CCC. LI. Tigurini societatis fœdere coniuncti sunt: anno sequenti Tugienses, Bernates, ac Biennenses. Post cladem Sempachiam nobilitate Heluetiorum à plebeis fusa ac prostrata, quod factũ memorant anno M CCCC LXXXI. Solodorenses & Glarenses vnà cum superioribus, qui fœdera renouabãt in amicitiam venerunt. Basilea tandẽ accessit anno M D I. vnà cum Schafusianis: quos proximè secuti sunt Abbaticellani ac Friburgenses anno
D M.D.XIII. Ad hæc Heluetiorum oppida accessit cœnobiarcha Sangallus, tum Melusani & Rotuillenses sub annum circiter M. D. XV postremò Valesij anno M D XXVII. quo anno Geneuates, qui sese in libertatem vindicàrant, Bernatibus fœdere coniuncti sunt. quorum omnium societates ac fœdera ad me delata sunt concessu Cruciani Francorum apud Heluetios legati. Ex quibus intelligitur viginti Respublicas finibus & imperio diuisas, æquo fœdere in societatem & amicitiam conuenisse: legibus tamen & conditionibus diuersis. Bernates enim Vranorum: Suitensium, & Vnderualdensium opes & auxilia aduocare possunt: vt Tigurini ac Bernates seipsos vicissim euocant. & ab Lucernatibus euocantur quinque priores, ex quibus Suitenses, Vrani, & Vnderualdenses omnium consequentium auxiliis & opibus, si bello lacessiti fuerint, adiuuantur, variis tamen ex causis. Omnium autem Heluetiorum conuẽtus

ſeorſum à Rhętis, Geneuatibus & Valeſiis coguntur ſingulis annis: & quæ à legatis ciuitatum maxima parte decreta ſunt, omnes tenent. Habent autē ſinguli iura maieſtatis, ſuos inquã magiſtratus, ærarium, agrum ſuis finibus diuiſum, ſtemmata, teſſeram, nomen, numiſmata, ſigillum, iuriſdictionem, leges, mores, & inſtituta à ſe inuicem diuiſa. Si vnius ciuitatis opibus & armis fines agrorum propagati ſint, id propriũ eſt eius ciuitatis, cuius auſpiciis parta eſt victoria: vt quidem iudicauit Frãciſcus I. rex Francorum arbiter ab Heluetiis acceptus. Nam Bernates ex quo in libertatem ſeipſos vindicârunt, quadraginta circiter oppida imperio domeſtico adiecerunt, quibus imperant exercitus, tributa, leges: in quæ tamen cæteri nullum ius habent. quinetiam Baſilienſes, cùm anno M.D. B LX. quinquaginta aureorum millia regi Francorum mutuò dediſſent, fideiuſſores acceperunt Solodurenſes. Quoniã autē præfecturas nouem communibus omnium auxiliis in deditionem acceperunt, ſingulæ ciuitates viciſſim prætorem mittere conſueuerunt ad ius dicendum, vt ſua cuique Heluetiæ ciuitati iura & obſequia tribuantur. Badenſe etiam oppidum vbi conuentus annui cogũtur, commune eſt octo ciuitatum, quæ poſt victoriam Sempachiam ſimul coaluerũt. Satis etiam omnibus perſuaſum eſt, opinor, non vnam omnium eſſe religionem: nec dubium quin armis ac ferro iampridem decernere concupierint. id quod Pontifex Romanus per legatos efficere ſæpe conatus eſt, & confecta res eſſet, niſi ſapientiſſimis regum noſtrorum conſiliis reuocarentur: tum pro- C pter mutuam erga ſocios neceſſitudinem, tum etiam quòd ab eorum ſalute ac tranquillitate ſecuritas Francorum quodammodò pendere videatur. Ac certè vna omnium Reſpublica pleriſque videri poſſit, proptereà quòd decreta in comitiis communibus communi conſenſione probata, omnes tenēt: vt quidem ſatis intellectũ eſt ex eo, quod à ſeptem ciuitatum legatis decretum eſt anno M.D.LIIII. quo tempore, cùm Prætores earum ciuitatum quæ antiquam religionē acerrimè tuentur, communes præfecturas iureiurando adigerent, ne religionum ritus veteres innouarent: qua religionis ſpecie, communes ſubditi carceribus ac ſupliciorum metu à Romanæ religionis Prætoribus catholicis vrgebãtur, niſi ciuitates nouæ religionis interceſſiſſent: & quidem res ad vim & D arma prolapſura videbatur, niſi legati Francorum diſſidia compoſuiſſent, ea lege vt acta iuriſiurandi à communibus ſubditis extorta reſcinderentur, & vt communes ſubditi nouam religionem cõtra fœdus ſuſceptam eiurare cogerentur, ſi maxima pars ciuitatum Heluetiarum ita decreuiſſet. Ad hanc pacis actionem magnum attulerunt adiumentum Glarenſes & Abbaticellani communes ſocij, qui vtramque religionem ſuſcipiunt ac probant. Ex quo efficitur, vt quod maxima pars ſociarum ciuitatum decreuerit, ſingulos teneat. At ne ſocietatem quidem, aut fœdus, aut amicitiam cum vllo principe contrahere ſociis licet, niſi conſpirante omnium conſenſu. Cùm enim ciuitates Heluetiorum, quę nouam religionem probârunt, ſocietatem cum Philippo Heſſorum principe, & cum ciuitate Argentina coiſſent, ab ea ſociis expoſtulantibus diſcedere coacti

coacti sunt. Et qui Romanam religionem colunt societatem cum Austracis contractam deserere coacti sunt. Ac tametsi cum Pio IIII. Pontifice max. fœdus religionis tuendæ causa percussissent, id tamen quantumuis à pontificibus præmiis propositis pollicerentur, renouare tamen noluerunt. Cùm autem ageretur de fœderibus cum Francisco I. rege Francorum sanciendis, diutissimè intercesserunt ciuitates Heluetiorum, quæ noua religione non ita pridem imbutæ fuerant, Zuinglij theologi acerrimis concionibus persuasi qui peregrinis principibus militare nefas esse contendebat: ac tantũ profecit, vt sui non aliter quàm amicitiæ causa societatem cum rege nostro coirent. Renouatis autem cum Henrico
B II. fœderibus, Basilienses & Schaffusiani cum ciuitatibus catholicis non tantùm ad amicitiam sed etiam ad auxiliares exercitus cum Francis sese adiũxerunt: Tigurini tamen ac Bernates suos, indicta capitali pœna, regi Francorum mereri vetuerunt, anno M.D.LIIII. At ciuitas Vnderualdensium Cardinali Tridentino exercitum conscribente subditos ab exercitu reuocauit, capitis ac bonorum proposita pœna si quis alteri, quàm regi Francorum militaret. Quæ certissima sunt argumenta tot esse apud Heluetios Respublicas, quot ciuitates. Ita quoque tres Rhætorum ciuitates[31], quæ quinquaginta collegiis constant, diuisa seorsum imperia moderantur. Quoties autem conuentus habent, maxima Rhętorum ciuitas legatos octo ac viginti mittere consueuit: secunda XXIIII. minima
C XIIII. iis conditionibus, vt ea quæ pars legatorum maxima decreuerit de rebus ad vniuersitatem & communes socios pertinentibus, singulos teneat. Interdum etiam plebs vniuersa cogitur ad ea, quæ in republica grauissima sunt, diiudicanda. Fallũt igitur qui vnam ex tribus ciuitatibus Rempublicam conflari putant. Nam communes conuentus, ager communis, hostes & amici communes, rempublicam non efficiunt eandem: non etiamsi ærarium omnium idem sit: sed summa imperãdi prohibendíque potestas, qua quæque ciuitas suos coercere potest, vt suo loco disseretur: neque enim si plures patresfamiliâs bonorum omnium societatem coëant, propterea vnam familiam efficere possunt. Idẽ iudicandum nobis relinquitur de sociis Italiæ ciuitatibus, quæ æquo fœdere in Romanorum
D societatem venerant, vt eosdem haberent hostes & amicos: singulæ tamen ciuitates suæ maiestatis iura tuebantur: vt Amphyctionum quoque ciuitates septem percussis fœderibus cæteras ferè Græcorum ciuitates in societatem pertraxerunt: & cùm singulis annis conuentus[32] haberent, legati omnium ferè ciuitatum eò conueniebant, vt de rebus rationibus inter ipsos communibus decerneretur, ab iis, quos ipsi Myrios appellabant[33]. Ab his Lacedæmonij quinquaginta auri talenta Thebanis quibus Cadmæam eripuerant contra fœdus, pendere damnati sunt: & quia Amphyctionum decreta contempserant, duplicata est multa. Phocẽses quoque, cùm sacrum Delphorum ærarium deripuissent, id restituere Amphyctionum decreto iussi fuerunt: sed quia decreto non paruerant, agrum Phocẽsium Apollini Delphico iudices sacrum pronunciârunt. Inde Philippo regi Macedoniæ libido incessit vt Pho-

g

31 vulgo Grisones appellant.

32 Pausan. in Eliacis. Strabo lib. 4.

33 Pausani. In Achaicis & Diodorus lib. 16.

censibus bellum sacrum indiceret, & eorum oppida popularetur. Hic videri possit vniuersa Græcia vna & eadem respublica, quæ tamen totidem penè respublicas habuit quot vrbes, quæ Amphyctionum decretis non aliter obligari potuêre, quàm ex pacto conuento, perinde vt in arbitros compromitti solet: at neque Lacędemonij, neque Phocẽses Amphyctionum arbitria receperant: neque ad id inuiti iure cogi poterant: itaque Amphictionum aduersus Lacedæmonios & Phocenses edicta templo Delphorum proposita concerpserunt ac lacerârunt. Et cùm Lacedæmonij Phocensibus opem præbuissent, ab Amphyctionum cõuentu ac fœdere exclusi sunt. Ex quo apparet Lacedæmonios prius Amphyctionũ fœderibus ac societate exceptos fuisse: at quoties inter se so- B
cij discrepant, ad communes socios arbitrium defertur, etiamsi hoc, fœderi comprehensum non sit. Eosdem ferè conuentus maiores nostros ex vniuersa Gallia conuocare consueuisse, idque à Vercingentorige Gallo-
34 lib. 6. rum imperatore factum fuisse scribit Cæsar[34]. Ac tametsi Hedni, Carnutes, Gergobia Arnenorum, Bellocassij haberent optimatum imperia, & quidem à se inuicem diuisa: ac Bituriges in Heduorum: Anarici in Biturigum fide ac ditione essent, nihilominus principum ac ciuitatum inter ipsas dissidia Druidarum decretis ac iudiciis dirimebantur. Ac si quis rebus iudicatis parere recusaret, uic sacris publicis, à qua, igni hominum cõmercio execrãdũ in modũ interdicebatur. Diuisa tamẽ imperia fuêre, ac certi cuique ciuitati fines, & sua cuiq; maiestas. Quòd si fœderatę ciui- C
tates in vnius principis aut plurium optimatum fidem veniant, vna & eadem respublica censetur: quod non facilè iudicari potest. Nã Achæorum societas tribus initio ciuitatibus constabat, quæ æquo fœdere iungebantur, & cùm eosdem hostes, eosdem etiam amicos haberent, salua tamen erat initio ciuitatis cuiusque maiestas: cùm autem assiduis bellis infestarentur, ac sæpissimè cõuentus habere cogerẽtur, legatorum conuentus tandem perfecit vt in vnam optimatum Rempublicam coïrent: ac paulatim Achaiæ totiúsque Peloponesi ciuitates omnes in societatis fœdus pertraherentur: quæ societas ab Achæis nomen accepit, vt Suitensium, quos Heluetij veteres appellabant, ab exiguo Schuitensium pago famam traxit: propterea quòd primi, cæso præside, ab imperio Ger- D
manico defecissent. Et quemadmodum Achæi tyrannorum magistri dicebantur: id quoque nomen summa cum sua laude adepti sunt Suitenses. Quinetiam Italiæ populi post cladem Pythagoræorum, qui populares status ad paucorũ imperia detulerant, turbatis rebus ad Achæo-
35 Polybius lib. 2. Plutar. in Arato. rum opes[35] & fidem confugerunt. Vt autem ex omnibus ciuitatibus eadem respublica conflaretur, autor fuit Aratus[36], qui obtinuit vt in sin-
36 Pausanias in Achaicis. Strabo lib. 6. Polyb. lib. 3. Liuius lib. 32. gulos annos vnus Achęorum prætor crearetur, penes quem belli gerendi imperium esset. Is Achæorum princeps erat, id est omnium primus qui comitia cogebat. Et cùm antea legatos singulæ ciuitates cum mandatis ad conuentus Achæorum mitterent, vt ab Heluetiis fieri solet, Aratus perfecit, vt legatorum cœtus decẽ Demiurgos crearet, quibus decernendi summa potestas esset: cæteris verò legatis consulendi tantùm

ac de-

ac deliberandi. Hæc duo capita vnius Reipublicæ optimatum constituendæ præcipua fuere: in quam paulatim tyrannorum ac populares status concessere, partim sponte, partim vi & armis coacti. Hostium verò spolia non singularum ciuitatum sed omnium fiebant. Ad extremum, tanta fœderatorum conspiratio fuit ac tantus consensus, vt iisdem imperiis, iisdē legibus, eadē religione, eadē lingua, sermone, iisdē iudiciis, eadem disciplina, iisdem moribus, iisdem nummis, iisdem mensuris, iisdem ponderibus vterentur[37], nec tam singuli sibi, quàm omnes omnium similes essent. Quinetiam Macedoniæ reges, Philippus inquam vterque, Antigonus, Demetrius in fœdus Achæorum venerunt, ac Prætores A-

Achæorum societas.

37 Polybius lib. 3

B chæorum creati sunt, salua tamen in suos imperij maiestate. At cùm Romani compertum haberent Græciam inuictam fore, quandiu staret societas Achæorum, Gallo Proconsuli in mandatis dederunt, vt modis omnibus societatem illam dirimeret, neque id frustra tentatum. Nam pleræque ciuitates querebantur fœderis æqui specie imperiū sibi ademptū fuisse. Inde Gallus accepta occasione ciuitates defectionē meditantes Romanorū propositis opibus acrius inflāmauit. Quod cùm Aratus intellexisset, rogationem tulit ad conuentus, vt quæstione decreta coercerentur, qui ab Achæorum societate deficerent: tunc pleræque ciuitates aduersus Achæos rebellârunt, & cum Romanis fœdus percusserunt. Sed cùm Achæis inuicta Romanorum potentia videretur, cum illis pro

C sua libertate amicitiam inierunt: ea lege tamen vt deinceps Lacedemonij quos ab Achæorum imperio Romani quodammodo distraxerant, in Achæorum fide ac ditione essent, nisi de capite ac fortunis omnibus Lacedæmonij ciuis ageretur[38], quod à Romanis callidissimo commento factum est, vt esset perpetua Lacedæmonios inter & Achæos materia dissidiorum ac ciuilium bellorum: nam si omnino Lacedæmonij in Achæorum potestate fuissent eorum opibus societatem valde auxissent: si liberos omnino Lacedæmonios Romani esse paterentur, metuendum erat ne priscam virtutem cum sua Republica recuperarent. Iisdem artibus Romani Ætolorum ciuitates à se inuicem disiunxerunt[39], cùm ex tribus vna Respublica coaluisset, quæ conuentus annuos cogebat, Sena-

38 Pausan. lib. 7.

39 Liuius lib. 31.

Ætolorum societas.

D tum creabat, cui vnus imperator præerat. Nam quò pauciores sunt ciuitates, eò facilius ex omnibus vna respublica conflatur. Difficilius enim tres & viginti Lyciæ vrbes vnam ex optimatibus Rempublicam constituerunt, à quibus Lyciarchos imperator annuus creabatur. Illud tamen proprium fuit eius reipublicæ, quod maximarum Vrbium legati triplex suffragium habuêre in comitiis, mediocrium duplex, minimarum verò vnicum, vt est apud Strabonem. At vrbes tredecim Ioniæ, duodecim Hetruriæ, septem & quadraginta Latinæ arctissimā quidem societatem inierant, ac sæpius, non tamen semper, imperatorem, nec nisi belli gerendi causa creare, & conuentus annuos habere solebant: saluo cuique ciuitati iure maiestatis, vt apud Heluetios. Roma ipsa Latinorum fœdere cōprehensa fuit, ac Seruius ipse Tullius, deinde Tarquinius superbus reges Romanorum à Latinis imperatores creati sunt[40], nihil tamen de

Lyciorum societas.

Ionica societas.

Hetrusca societas.

Latina societas.

40 Dionys. Halycarnass. lib. 4.

regum maiestate, aut ciuitatum imperio detrahebatur, quominus Respublicas arbitrio suo moderarentur. In quo plerique falli possunt, si eiusmodi ciuitatum cõsociationem, Achæorum & Ætolorum Reipublicæ consimilem esse arbitrantur. Sed his nulla Reipublicæ forma, earum quas nouimus, æquari potest, præterquam Germanorum, quam à monarchia penitus alienã, & optimatum Rempublicam esse suo loco planum faciemus. Hoc tamẽ omnium sociarum ciuitatum commune est, quòd imperatorem, cùm bellum aduersus hostes geritur, vel in singulos annos, vel perpetuum facere consueuerunt. Et quemadmodum Achęorum respublica Macedoniæ Reges sibi Duces creauerunt: ita quoque
41 Liuius lib. 27. Latini Romanorum reges: Ætoli Attalum regem [41]: Germani peregrinos principes acciuerunt, Gulielmum Battanorum regulum, Hẽricum, Lussemburgum, Alphonsum x. & Carolũ v. Castiliæ reges, qui tametsi vitæ ius ac necis in suos haberent, alienis tamen imperiis tenebãtur: nam qui belli Prætor aut imperator creatur in aliena ciuitate, statum Reipublicæ alienæ non mutat. Philippus enim Valesius rex Francorum legionum ecclesiasticarum imperator factus est, vt videmus in eo fœdere
42 anno. 1333. quod ictum [42] est inter Philippum Valesium, & Henricum Palatinum comitem, qui post Imperator est à Germanis electus. Nec ita pridem Adolphus Friderici Danorum regis auunculus Balticarum vrbium imperator à ciuitatibus dictus est. At etiam Veneti, quoties bellum gesturi sunt, quemuis potius peregrinum ducem accersere, quàm ciuem consueuerunt. Germanorum verò Imperatores altius quiddã spirant quàm ij quos antea diximus: nec se belli tantùm duces ac prætores, sed etiam monarchas esse contẽdunt: quod an verum sit, suo loco: certè Ferdinandus Imperator Caroli frater, per legatos vetuit Grombachum & coniuratos, qui ab imperiali curia proscripti erant, hospitio ab Heluetiis excipi, quod cùm imperare magis quàm rogare videretur, Heluetij liberi populi aliquantum commoti sunt. Antea quoque Morletus Musæus Regis Francorum apud Heluetios legatus, regem admonuit, Mediolanensem præsidem vetuisse Cardinalem Sedunensem sui iuris principem ac Heluetiorum socium, quo minùs cum Frãcis fœdus iniret: interdictum tamen illud irrisit Cardinalis, & in regis nostri societatem venit: à quo trecentos aureos annuæ pensionis accepit. Non dubito ego quin Germani principes Heluetios, si possint, sub imperium reuocare conentur. Hinc illa in omnibus fœderibus Heluetiorum, quæ cum exteris principibus feriuntur, imperij Germanici exceptio, quę semper tacita quadam ratione inesse dicitur, nisi disertè & expressa clausula reiiciantur. Quod vt fieret aduersus imperatorem in eo fœdere quod Heluetij cum Francisco rege contraxerunt, anno M.D.XXI. curauit Guisca regis legatus, idque habuit in mandatis. Nam ætate superiori Sigismundus Imperator Heluetios ad arma capienda aduersus Fridericum Austriacum, contra fœdera Austriacæ gentis, cùm diceret hoc ab Heluetiis imperij Germanici maiestati deberi: in omnibus autem fœderibus maiestatem superioris tacitè semper excipi: id quod verum est, quantùm ad iura maiestatis attinet:

attinet:non tamen Heluetios opinor,imperio Germanico propterea teneri,ſed Germanorum maieſtatem ſuperiorem cõfiteri, atque adeo Imperatorem ipſum, qui eſt in imperij Germanici fide,ac ditione. Nam in fœdere octo ciuitatum Heluetiarum,Tigurini,Bernates, Suitenſes,Vnderualdi, quòd antea imperij Germanici partẽ feciſſent, exceperunt imperij Germanici maieſtatem,ne Germanis fraudi eſſet, quòd fœdus ſancirent. Nec ita pridem Tigurini, Lucernates, Vrani, Glarenſes per legatos ad Ferdinandum,quum Auguſtæ conuentus haberet,petierunt vt ſibi priuilegiorum libertate vti frui liceret. Ac iampridem antiquo fœdere,quod cum imperio Germanico & Heluetiorum ciuitatibus ictum
B eſt, cauetur ne cum exteris principibus ſocietatem Heluetiis inire liceat, vt bellum intra fines imperij Germanici geratur. Nam propterea Carolus v. Imperator [43] queſtus eſt per literas ad Heluetios ſcriptas, antiqua fœdera cum Germanis percuſſa violari ab exercitu Heluetiorũ, qui non dubitarat coniunctis copiis cũ rege noſtro,Germanorũ agris vaſtitatem inferre. Nec multò poſt ab Heluetiis petiit, vt pœnas ſumerent de exercitu, qui in Auſtriacos agros inuaſiſſet,contra fœdus quod inter Auſtriȩ principes & Heluetios ictum eſt anno M.CCCCLXVII.ac renouatum anno M.D.I. quo fœdere Romanus Pontifex, Imperium Germanicum, ac domus Auſtria excipiuntur, penſionis lege dicta,qua ſingulis Heluetiorum ciuitatibus ducenti floreni in ſingulos annos darentur. Ac rurſus
C anno M D.LIIII. [44] renouatum fœdus eſt. Nam fœdus Francorum cum Heluetiis contractum eſt ad tuendos ſociorum fines, non ad exteros inuadendos: quæ ratio facit quominus Heluetij fines Germanorum & Auſtriæ gentis inuadere velint:non quia imperij legibus teneãtur, quod ſanctiùs cautum eſt in fœderibus Francorum & Heluetiorum renouandis anno M.D.XLIX. quibus excluduntur omnes qui nec Germanis ſubditi ſunt,nec lingua Germanica vtuntur. Ac ſæpiſſime Carolus v.Imperator ab Heluetiis petiit, vt ager Mediolanenſis vnà cum regno Neapoleos,ac Siciliȩ fœderibus Auſtriacis exciperentur,quod planè recuſàrunt Heluetij anno M.D.LV.Idem iudicandum nobis relinquitur de Rhœtorum ciuitatibus ab imperio Germanorum auulſis, quæ nec imperij,nec
D Imperatoris edictis ſe teneri ſatis declarauerũt,cùm ne principẽ quidem Germanũ,qui ab Imperatore Põtifex Rhœtorũ erat deſignatus,ferre voluerint: ſed cùm inter ſe tres ciuitates Rhetorum de Pontificis creatione diſſiderent,Heluetij diſſidiorum,quæ inter ciuitates ſuboriuntur,ex fœdere arbitros ſeſe ferentes, Pontificem eum eſſe iuſſerunt,qui erat à collegio ſacerdotum cooptatus,& in poſterum Pontifices eſſe decreuit eos, quibus Cadorum tribus ſuffragaretur. Et quoniam de iure fœciali,déq; fœderibus diſputatio eſt,dubitari poſſit an ſubditos liceat fœdera ſecum ipſis & cum exteris iungere, ſine ſui principis venia. Principes quidem modis omnibus prouidere ſolent ne id fiat, maximè verò cum exteris. Nam Rex Hiſpanorum ſubditis omnibus interdixit. Et cùm Ludouicus Dux Aureliorum, is qui Lutetiæ cæſus eſt, multorum calumniis premeretur, nihil grauius cæſi manibus obiectum eſt,quàm quòd fœdus cum

43 Anno 1552.

44 Iulij 20.

Henricho Duce Lancastrio clam percussisset. Principes tamen Germani hoc sibi licere putant, & secum, & cum exteris principibus suæ salutis causa societatē coïre, modò id sine imperij Germanici fraude fiat. Nam quæ fœdera aliter contrahūtur, nullius sunt momenti. Cùm autem imperium excipiatur, non propterea excipitur Imperator, vt sæpe quidem, sed nunquam apertius intellectum est, quàm in fœdere, quod Germani principes cum Henricho II. rege Francorum, Chamborti, pro imperij Germanici tuenda percusserunt aduersus Carolum V. Imperatorē anno M.D.LII. quo fœdere Henricum regem superiorem agnouerunt, eiusque maiestatem comiter obseruare spoponderunt, ac belli gerendi ducem communibus suffragiis creauerunt. Rex autem Suecorum & Go- B
thorum vnà cum Marchione Assembergo, ducibus Brunsuicho, & Cliniensi, principe Aurasio, & comite Acutimontano, ac plerísque Germanorum ciuitatibus fœdus suæ salutis ac dignitatis tuendę causa inierunt, anno M.D.LIX. quo anno rex Daniæ, Dux Saxoniæ, Langrauius Hassiæ, duces Bauariæ, & Holsatiæ, pontifex Viciburgensis, & Bambergensis, Nuremberga, Lubeca, ac pleræque item Germanorum ciuitates populíque cum Sigismundo Augusto rege Poloniæ contraxerunt. Quinetiam Carolus ipse Imperator societatem cum duce Bauariæ ac principibus catholicis iniuit, vt Ferdinandum fratrem Romanorum regē designaret. Paulò post etiam Franconica societas contracta est cum Austria gente, duce Bauariæ, tribus Frāconiæ pontificibus, Salisburgensi Archiepisco- C
po, ac ciuitate Nurimbergensi & Augustana. At etiam Ferdinandus catholicæ religionis ergo, amicitię fœdus percussit cum Archiepiscopo Salisburgensi. Antea quidem & in annos quadraginta societas, quæ Sueuica dicebatur, contracta fuerat à ciuitatibus Germaniæ superioris, in qua nihil præter imperium Germanicum exceperunt: nec multò post Vandalorum ciuitates imperiales Lubeca inquam Hamburgum, Vimara, Rostoca, Brema, Sueda societatem simul coierunt, ac belli gerendi causa ducem Holsatium creârunt: In omnibus tamen fœderibus excepta semper est imperij Germanici maiestas. Sed Daniæ nobilitas fœdus pro sua libertate cum Sigismundo rege Poloniæ, ac ciuitate Lubeca aduersus ipsum Daniæ regem percussit: quo maiestatis crimine haud scio an gra- D
uius vllum cogitari possit, si Daniæ rex summam in suos potestatem haberet, ac decus regiæ maiestatis tueretur: qua de re suus erit, ac de toto iure fœciali disputandi locus: prius tamen de iure maiestatis disserendum videtur.

De iure maiestatis. CAPVT. VIII.

MAIESTAS est summa in ciues ac subditos legibúsque soluta potestas, quàm Græci ἄκραν ἐξουσίαν; interdum κυρίαν ἀρχὴν, & κύριον πολίτευμα, Itali segnoriam, Hebræi, תומך שבט id est maius imperium appellant: est enim maiestas, inquit Festus, à magnitudine dicta. Principio definienda fuit maiestas, quam nec philosophorum nec Iurisconsultorum quisquam definiit: quum tamen nihil ad Reipublicæ

Reipublicæ fundamentum.

naturam

naturam intelligendum maius, aut magis neceſſarium eſſe videatúr. Et quoniam ſuperius Rempublicam definiuimus rectam plurium familiarum ac rerum inter ipſas communium cum ſumma perpetuáque poteſtate, gubernationem: explicandum eſt quid veniat ſummæ ac perpetuæ poteſtatis appellatione. Perpetuam diximus eſſe oportere, quia fieri poteſt vt vni pluribúſve ſumma in ciues poteſtas, nec tamen perpetua tribuatur, ſed ad breue tempus, cuius decurſu ſumma poteſtate abdicant. Non igitur ſummi principes dici poſſunt, ſed potius ſummæ poteſtatis ac imperij cuſtodes tandiu ſint, quoad ſummus princeps populúſve depoſitum imperium repoſcat, cuius ipſi ſunt veriſſimi poſſeſſores ac do-
B mini, non aliter quàm qui res ſuas commodato, vel pignori, dederunt[1]: aut ſuam iuriſdictionem imperiúmve alteri fruendum, ſiue ad certum tempus, ſiue precario permiſerunt, ſuæ poteſtatis iuriſdictioníſque arbitri ac poſſeſſores eſſe non deſinunt[2]. Sic Iuriſconſultus[3] præfectum Augusti exacto magiſtratu depoſitum imperium reddere dixit. Nec intereſt vtrum minor maiórve poteſtas tribuatur: alioqui ſi ſumma poteſtas legato principis precario conceſſa maieſtas diceretur, ea poteſtate vti ſuo iure poſſet, aduerſus ipſum principem, cui nihil præter inane principis nomẽ relinqueretur: quinetiam ſeruus domino imperaret: quo nihil abſurdius cogitari poteſt: cùm in omni imperio, magiſtratibus aut priuatis conceſſo principis perſona ſemper excipiatur[4]: vt quãtumcún-
C que ſit imperium, quod alteri tribuitur, minùs[5] tamen ſit eo, quod iure maieſtatis ſibi reſeruauit: nec vnquam ſpoliatus ſumma poteſtate cenſetur, quin earum rerum quas magiſtratibus curatoribúſue attribuit cognitionem ſuſcipere[6], ſiue anticipatione, ſiue concurſu, ſiue euocatione, omnémque poteſtatem magiſtratibus conceſſam eripere[7], ſuo iure poſſit. Ex quibus efficitur nec Dictatorem Romanorum, nec Harmoſten Lacedæmoniorum, nec Eſymnætum Theſſalorũ, nec Archonta Melitenſium, nec Baliam Florentinorum cum populari poteſtate vterentur, nec eos, qui à noſtris hominibus Regentes regni appellantur, nec vllos omnino magiſtratus curatoréſve, quibus ſumma poteſtas eſt, non tamen perpetua conceſſu principis populíve tributa, iura maieſtatis
D habere: ac ne illos quidem antiquos dictatores ſummum ius habuiſſe, tametſi OPTIMA LEGE dicebantur, à quibus prouocari[8] non poterat, & quorum creatione magiſtratus omnes abdicabant: quouſque rogatione Iunia ſacrata Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes, facti ſunt, qui dictatore creato, liberũ ius interceſſionis habuerũt: vt ſi prouocaretur à dictatore, Tribuni cogerent plebẽ, apud quã de prouocatione certabatur. Nam Dictator Papirius Fabiũ Max. I. ac Fabius Max. II. Minutium equitum magiſtros, quòd contra mandatum Dictatorum dimicaſſent, capitis damnârunt: qui tamen ex prouocatione, populi iudicio liberati ſunt: ſic enim Liuius[9], Tùm pater Fabij, Tribunos, inquit, appello & prouoco ad populum, qui plus quàm tua dictatura poteſt, cui rex Tullus Hoſtilius ceſſit. Quibus verbis planũ ſit Dictatorẽ, neq; principẽ, neque ſummũ fuiſſe magiſtratũ, vt pleríque putarũt, ſed curatorẽ, quem noſtri

1 l. qui pignori de vſucap. l. quod nico. de acquir. poſſeſſ.
2 l. more. de Iuriſdict. l. & quia eod.
3 l. 1 de offi. præfecti Auguſtalis.
4 l. vlt. qui ſatiſdare. cor. ſet. de pot. regia. 9. 17.
5 cap. dudum. de præbendis. lib. 6.
6 l. Iudiciũ ſoluitur. de Iudic. l. ſolet de Iuriſdic.
7 Alexand. in l. vlt. de iuriſdict. Panor. in cap. paſtoralis. de offic. ord. Innocent. & Felin. in cap. cu eccleſiarum. eod.
8 Feſtus in verbo optima lege. Plutar. in quæſtion. Rom.
9 lib. 7.

comiſſarium vocant, nec aliud illi tributum fuiſſe, præter curationem belli gerēdi, aut ſeditionis ſedandæ, aut Reipub. conſtituendæ, aut magiſtratuum creandorum, aut claui figendi. Maieſtas verò nec maiore poteſtate, nec legibus vllis, nec tēpore definitur. At ne decemuiri quidem legum ferēdarum, tametſi ſummam ac legibus ſolutam poteſtatem haberent, & magiſtratus omnes creatione decemuirorum abdicâſſent, ius maieſtatis habuêre, cùm eorū imperium legibus duodecim tabularum ad populum promulgatis finē acciperet: id quod curationum omnium commune eſt: nam Cincinatus dictator creatus belli gerendi cauſa, cùm intra dies quindecim hoſtium copias fregiſſet, ac bellum confeciſſet, dictatura ſtatim abdicauit: Seruilius Priſcus intra diem octauum: Mamercus eodem ipſo die, quo dictator dictus eſt. Dicebatur autem Dictator non à Senatu populóve, nec item à magiſtratibus, aut rogatione ad populum, aut vllis legibus, quæ ad magiſtratuum creationem ſemper neceſſariæ fuêrunt, ſed ab Interrege, qui modo patricio ſanguine ortus eſſet: neque enim ſatis erat nobilem eſſe Senatorem, qui Dictatorem diceret[10]. Quòd ſi quis obiiciat Sullam in annos LXXX. Dictatorem lege Valeria dictum eſſe, reponam illud Ciceronis[11], neque dictaturam, neque legem, ſed crudeliſſimam tyrannidem fuiſſe, qua tamen quarto poſt anno, quàm Dictator factus eſt abdicauit, cùm ſcilicet bellorū ciuilium flammas ciuium ſanguine reſtinxiſſet, ſalua Tribunorum plebis interceſſione. Ac tametſi quadrageſimo poſt anno Cæſar perpetuam Dictaturam cum libertate plebis inuaſiſſet, interceſſionem tamen Tribunis plebis reliquit: ſed cùm antea Pompeij ſingulari Cōſulatu Dictaturę nomen de republica ſublatum eſſet, & contra legem Pompeiam Cæſar Dictatorem ſe lege Seruia creari curaſſet, cōiuratione principum cæſus eſt in medio Senatu. Sed demus vni pluribúſve ſummam ac legibus ſolutam poteſtatem extra interceſſionem, aut prouocationem à populo dari, num maieſtatis ius habere dicemus? nam is maieſtatem habet, qui poſt Deum immortalem, ſeipſo maiorem videt neminem: ſic tamen ſtatuo non ineſſe in illis maieſtatem, ſed in populo à quo poteſtatē precariam habent, vel ad certum tempus, cuius temporis decurſu, imperium deponere tenentur: nec populus ſua ſe poteſtate exuere cenſetur, etiamſi ſummum ac legibus ſolutū imperium vni pluribúſve tribuat, idque ad certum tempus, nō precario: & vtróque modo, qui ſummū illud imperium habuit, rerum à ſe geſtarum principi populóve rationem reddere tenetur: princeps verò, populúſve, in quibus maieſtas ineſt, rationem rerum geſtarum nemini, præterquam immortali Deo reddere coguntur. Quid igitur ſi ſummum illud imperium in annos decem vni pluribúſve concedatur? vt olim apud Athenienſes Archon vnus, quem etiam Iudicem appellabant, ſummæ in republica poteſtati præerat: non fuit tamen penes eum Reipublicæ maieſtas, cùm potius populi curator procuratórve eſſet, & rationem imperij geſti reddere teneretur. Quid ſi ſumma illa, quam dixi, poteſtas vni pluribúſve ea lege in annum tributa fuerit, ne rationem rerum à ſe geſtarum reddere cogatur? ſic enim Cnidij in ſingulos

10 Nouus qui primus honorē in republica adeptus erat: nobilis noui hominis filius: patricius qui à patribus & cōſcriptis à Romulo ſtirpem ducebat.

11 In lib. 1. de legibus.

ſingulos annos ſexaginta ciues,quos ipſi Amymonas vocabāt, id eſt, o-
mni exceptione ac reprehēſione maiores. Non tamē fuit in illis imperij
maieſtas, cùm depoſitum imperium anno vertēte populo reſtituere te-
nerentur: hunc igitur magiſtratum quidem ſummū, ac poteſtatem ma-
ximam appellare poſſumus, principem ſummum non poſſumus: nam
alter dominus,alter ſubditus eſt,alter poſſeſſor[12] ac proprietarius impe-
rij,alter,nec imperij poſſeſſor, nec dominus dici poteſt,ſed cuſtos. Idem
nobis iudicandum eſt de iis, quos Franci Regentes regni appellant, qui
vel ob infantiam,vel furorem,vel abſentiam regis creari ſolent, ſiue eo-
rum nomine,manu,ac ſigillo,leges, edicta, reſcripta, iuſſa deniq; omnia
B ſanciantur (vt quidem fiebat more maiorum , ante legem Caroli v.re-
gis Francorum) ſiue regia ſigilla nomenque regium legibus ac manda-
tis proponantur:nihil enim,aut parum admodum inter vtrunque inter-
eſt,cùm quæ à procuratore gerātur, probante domino, ab ipſo domino
geri videātur[13]. At rectores illi regij ac regni procuratores ſunt:ſic enim
Theobaldus Bleſenſium comes, is qui bonus vſurpatur , ſeipſum regni
procuratorem vocabat Quare cùm quid procuratorio nomine impera-
tur,extra regis,aut domini appellationem,non procuratoris aut curato-
ris Reipublicæ ,ſed regis ipſius eſt mandatum. Sic enim Senatus Medio-
lanenſis ac Neapolitanus abſente rege Hiſpanorum omnia cum ſumma
poteſtate regio nomine iubet ac vetat: id enim Caroli v. Cæſaris conſti-
C tutione cauetur his verbis concepta:Senatus Mediolanenſis poteſtatem
„ habeat conſtitutiones Principis confirmandi, infirmandi, tollendi, diſ-
„ penſandi contra ſtatuta, habilitationes,prærogationes, reſtitutiones fa-
„ ciendi &c. A Senatu ne prouocari poſſit &c. & quicquid faciet, parem
„ vim habeat vt ſi à principe factum ac decretum eſſet: non tamen poſſit
„ delictorum veniam tribuere , aut literas ſalui conductus, reis criminum
„ dare. Hæc prope infinita poteſtas Senatui Mediolanēſi ac Neapolitano
lege data,non tam regis Hiſpani maieſtatem, quàm laborem, curas,ſol-
licitudinem minuere videtur: eiuſmodi tamen eſt quæ facilè reuocari
poſſit. Quid ſi tanta poteſtas legato regis aut præſidi quandiu vixerit à
principe fruenda permittatur,nū in eo maieſtatem ineſſe dicemus,cùm
D ſumma ſit ac perpetua poteſtas tributa? alioqui ſi perpetuam interprete-
mur poteſtatem quæ nullum ſit exitum habitura, nulla ſit,præterquam
in populari & optimatū ſtatu,futura maieſtas, propterea quod immor-
talis eſt populus, niſi à ſtirpe ſimul deleatur: aut ſi perpetuum interpre-
temur de regibus & eorum ſtirpe futura, non eſſet maieſtas in illis regi-
bus qui ſuffragiis populi creātur. Si magiſtratus eſt annuus,aut qui tem-
pore definitum habet imperium,is quidem extra tempus,aut ſponte ſu-
perioris, aut per vim imperium retinet: ſi vi retinet imperium, tyrannis
eſt: tametſi tyranni quoque maieſtas eſt,vt qui violēter poſſeſſioni alie-
næ incumbit,tametſi contra legē id fit,poſſeſſio tamen[14] eſt,quod ſi vo-
luntate ſuperioris ſummum imperium in magiſtratu continuatur, non
tamen propterea maieſtatem illi tribuemus,cùm nihil habeat niſi preca-
rio:qui autem precario habet,nec dominus eſt,nec poſſeſſor. Quæ enim

12 l. more. l. licet. l. & quia de iuriſ. omniu iudicū. l. 1. de offic. eius cui mādat. eſt iuriſd.

13 l. certè. §. 1. de precario. cap. mulieres. de ſentent. excōmunicatorum.

14 l. 3. de acquir. poſſeſſ. ff.

tanta fuit vnquam vllius magiſtratus poſt principem, quanta fuit ſuperioribus annis Henrico II. Andium duci poteſtas à Carolo IX. fratre tributa? fuit enim ſumma & quidem perpetua, ſine vlla regalis poteſtatis exceptione: non tamen ſumma fuit cùm legatus ſui principis diceretur: ſubiecta vulgari clauſula, QVOAD VIDEBITVR, quę precariũ imperium ſatis ſignificat. Legati verò poteſtas, æquè ac magiſtratuum omnium principe præſente penitus euaneſcit. Quid ſi populus alicui ſummam perpetuámque, quoad vixerit, poteſtatem dederit? ſubſiſto: nam ſi poteſtas illa legibus ſoluta ſine magiſtratus, aut legati, aut rectoris, curatoríſve appellatione, nec precariò data ſit, profectò iura eidem conceſſa fuiſſe confitendum erit: quia populus ſua ſe ſponte imperio ſpoliauit, vt al- B
teri omnia iura maieſtatis ſine cõditione donaret, perinde vt ſi quis pura donatione rei ſuæ dominium ac poſſeſſionem tradidiſſet: tunc enim perfecta donatio, cõditiones nullas capit[15]. Ad hunc modum de ſummo principe lex ab iuriſconſulto regia dicitur lata fuiſſe, cùm populus EI ET IN EVM OMNEM POTESTATEM CONTVLIT. Sed ſi populus omne ſuum imperium cuiquam tribuat quoad vixerit, idq; cum magiſtratus, aut curatoris, aut legati appellatione, huic neque ius maieſtatis, neque principis ſummi appellatio congruit, ſed magiſtratus aut procuratoris. Et quemadmodum magiſtratus qui legato iuriſdictionem ita mandauit, vt nihil omnino retinere aut agere videatur, non tamen in legato imperandi prohibendíque poteſtas, aut legis actio ineſt, ſed in ipſo[16] C
magiſtratu. quòd ſi præter mandatum quid agat imperétve, nihil agitur, niſi ratum habeat qui mãdauit. neque tamen ratihabitio magiſtratus in rebus grauioribus quæ ad iuriſdictionem pertinent retrotrahitur, vt principis cuius ſumma eſt in Republica poteſtas. Nã quicquid à Carolo V. Delphinate Francorum regni curatore geſtum eſt abſente patre, qui captiuus in Angliam abductus erat, cùm poſtliminio pater rediiſſet ratum habuit legitimis ac ſolennibus actis. Siue igitur curationis in modũ, ſiue iure magiſtratus aliena poteſtate quis vtatur, ſiue ad breue tempus, ſiue in perpetuum, is maieſtatem non habet, etiamſi curatorio inſtrumento rectoris, aut legati, appellatio non contineatur: non etiamſi patriæ moribus, aut inſtitutis, aut lege, poteſtas illa defertur: vt apud D
Scotos antiqua lege[17], regni curatio ad proximum quęque regis pupilli, aut qui minor eſſet annis viginti quinque, deferebatur, iis conditionibus, vt omnia regio nomine gererentur: quæ lex olim abrogata fuit, ne periculum pupillo Regi crearetur à propinquis affectantibus regnum, cuius cauſa, Cæſar ſceleratum eſſe licere putabat. Cætera definitionis propoſitæ membra perſequamur: diximus poteſtatem legibus ſolutam congruere maieſtati. Nam populus ſummum perpetuúmq; imperium, in ciues, ac vitæ, necíſque poteſtatem, legibus omnibus ſolutam, vni ex ciuibus tribuere poteſt, vt quemcunque volet imperij ſucceſſorem deſignare poſſit: & quemadmodum ſuæ quiſque rei moderator & arbiter, purè donare poteſt, non alia quàm liberalitatis ſubiecta cauſa, quę quòd ita confecta eſt, vt nullam poſtea[18] conditionem capiat, vera propriáque acceptio-

15 l. perfecta. de donat. quæ ſub modo. C.

16 l. 3. de offic. Proconſul. l. & quia C. l. ſolet. de iuriſdict. l. etſi de offic. eius qui mã data.

17 Hector. Boët. in hiſtor. Scot.

Legibus ſoluta poteſtas.

18 l. perfecta. de donat. quæ ſub modo. C.

acceptione, donatio appellatur[19]: cæteræ donationes quibus innexa est implexáque alia causa, conditione, donationes non[20] sunt: sic quoque, summum imperiũ conditione aliqua, vel lege datum, summum non est, nec legibus solutum: nisi lex aut conditio maiestati dicta diuinis, aut naturæ legibus sit comprehensa, vtì fit in Rege Tartarorum initiando: nam mortuo principe, populus vnum ex filiis optat, aut qui fratris filius sit, ac sublimem, aureo solio insidere iubet: deinde carmine solenni à maioribus accepto, pontifex, ad regem oratione conuersa, Nos, inquit, abs te petimus ac iubemus vt imperes: Tum rex, Quandoquidem, inquit, imperare me vultis, omnia mea iussa vos diligenter exequi necesse est, vt

B quemcunque occidi mandauero, hunc eodem momento necari: summámque rerum omnium potestatem, arbitrio meo committi. Ad hæc populus clara voce respondet, esto. Rex iterum, mea vox, inquit, pro secure, pro gladio futura est: ad hunc sermonem populus vniuersus applaudit. His ita gestis, de sublimi sede Rex dimouetur, ac vilissimæ tabulæ superpositus humi constituitur, ad quem Pontifex orationem conuertens, Suspice cælum, inquit, ac Deum præpotentem vniuersitatis regem agnosce: nam si iustè imperaueris, omnia ex animi tui sentẽtia consequere: sin muneris officiíque tui obliuiscare, præceps ex alto ac sublimi loco deiectus, regali potestate ac bonis omnibus ita spoliabere, vt ne tabula quidem hæc, cui insideas, tibi relinquatur. Verbis ita conceptis, in

C sublimè attollitur, & ab vniuerso populo Tartarorum rex renunciatur. Hæc tanta potestas à populo regi tributa, ab omni conditione libera, & planè legibus soluta dici potest, quia nihil amplius habet, quàm quod diuinis, ac naturæ legibus imperatur, ac prohibetur. Interdum etiam consimilis ratio ac forma in regibus initiandis & conseruandis adhibetur, tametsi iure successionis potestatem adipiscantur. Nihil tamen abiectius memini, quàm quod in Carintiorum duce initiando fieri solitum accepimus. Extat adhuc non procul ab vrbe Viti in prato marmoreus lapis, quem conscendit rusticus homo ad quem successorio iure delata potestas est: Sic medius inter Bouem atrum, & equam macie tabescentem, constitutus, circunstante populo, ducem nouum pastoris habitu vilissi-

D mo, vnà cum principibus, ac purpuratis magistratibus venientem conspicatus, Sclauonica lingua sic alloquitur, Quis hic, incessu & comitatu tam superbo gloriatur? hîc populus, noster, inquit, princeps: ad hæc rusticus, An est, inquit, iudex? an de patriæ salute sollicitus? an liberæ conditionis homo? an eo dignus honore? an religionis cultor? Est, inquit, populus, ac deinceps erit: tum rusticus leui colapho ducis ore verberato, ab omnibus muneribus vacationem habet: postea princeps lapidem conscendit, & gladium manu vibrans, populo se intuenti, virum bonum, ac iustum fore pollicetur: tum eo pastoris habitu sacra facit: sacris autem, ritè ac more solẽni peractis, speciem illam pastoris exuit, ac principis habitum induens, rursus lapidem conscendit, fidémque à vassallis accipit. Olim quidem, Carinthiæ dux, Imperatoris venator maximus dicebatur: Carinthia verò, cum imperio Germaniæ[21] confusa, Venatoris maximi

19 l.1. de donat.
20 l.1. eod.
Tartarorũ regis renũciatio.
Carinthiorum ducis renũciatio.
21 anno 1331.

munus, & inaugurandi forma vetus obsoleuit: Carinthia verò, Stiria, Croatia, Cilia, Tirolia, cum Austriaca ditione coniunctæ sunt. Quæ autem de regibus Aragonum initiandis traduntur iampridem exoleuerũt: sic autem accepimus fieri consueuisse: Prætor maximus Aragonũ, quem iustitiam magnam appellãt, regem sic affatur: Nos, qui nec virtute inferiores, & potestate superiores teipso sumus, regem te creamus, his conditionibus legibúsque, vt vnus aliquis plus habeat quàm tu potestatis ac imperij. In quo fallit is, qui scribit regem à populo creatum: Nam Sanctius magnus Taraconẽsi regno Mauros post annum septingentesimũ, quàm Hispaniam citeriorem inuaserant fugauit: ac deinceps eius posteri vtriusque sexus, regnum illud successorio iure habuerunt. Quinetiam B Petrus Belluga[22], qui de regno Taraconẽsi accuratè scripsit, negat creandi regis populo ius cõpetere nisi regia gente penitus extincta. Illud item nouum & planè absurdum, vt populi cõuentus rege superiores fuerint, cùm ipse Belluga[23] confiteatur, nec conuocari populi conuentus, nec conuocatos iniussu regis abire posse. Illud etiam absurdius, quòd hæc oratio haberetur à Prætore ad eum, qui iure successorio regnum adeptus erat, quíque Prætorem maximũ creabat, & quoties liberet abdicare iubebat. Nam Martinum Didatum Prætorem maximum ab vxore Alphonsi Aragonum ac Siciliæ regis creatum, & ab eadẽ potestate exutum fuisse constat[24]. Ac tametsi Prætor maximus lites & controuersias, quæ principi cum populo intercedunt dirimere solet, vti fit in Anglia, C vbi lites eiusmodi mox à curia maiore, quę ex Pontificis & patriciis conflatur, mox etiam ab eo magistratu, quem ipsi iustitiã magnam Anglici vocant, & penè ab omnibus Francorum iudicibus disceptantur: nihilominus tamen Rex ipse comitiorum popularium vbique arbiter est ac Censor, vt vel populi rogationes probare, vel repudiare possit, quod ipsum de Castulonum, déque Francorum regibus confirmant[25]: quos etiam potestatem absolutam, sic enim loquuntur, habere tradunt. Quid autem sit absoluta, vel potius soluta lege potestas nemo definiit. Nam si legibus omnibus solutam definiamus, nullus omnino princeps iura maiestatis habere comperiatur: cùm omnes teneat lex diuina, lex item naturæ, tum etiam lex omnium gẽtium communis, quæ à naturæ legibus D ac diuinis diuisas habet rationes. Contrà verò fieri potest, vt quis omnibus ciuitatis suæ legibus, ac magistratuum omnium imperiis solutus sit, qui iura maiestatis non habeat: vt Cn. Pompeius, qui lege Gabinia legibus solutus est[26], cùm imperium ei extra ordinem datum esset in annos quinque, vt aduersus piratas bellum gereret: neque enim nouum est ciuem legibus à populo solui, cùm id Senatus interdum sine populi iussu faceret, vsque ad legem Corneliam[27] Tribunitiam, qua Senatus Romanorum prohibetur quenquam lege soluere nisi ducẽti Senatores affuissent. Nã lege duodecim ita cauebatur: PRIVILEGIA NISI COMITIIS[28] CENTVRIATIS NE IRROGANTO, QVI SECVS FAXIT CAPITAL ESTO. cui legi derogatum erat à Senatu. Qui autem vna lege, pluribúsve, aut omnibus solutus est, eorum tamen imperio qui iura maiestatis

Ratio initiandi regis Aragonũ.

22 In speculo. §. veniamus. titulo.14.nu.6.

23 In d. speculo. c.1.& extremo. ex §. post natale de clerico violatore pacis. in feudi. & in c. imperialem. de prohibita feudi alienat. & ex c. certum.11.q.3.

24 Idem in spec. tit.26.§.Iesu.

25 Petrus Belluga cap. extremo titulo.10.nu.10. & Oldradus consil.69.

26 Plutar. in Põpeio.

27 Asconius in Cornelianam.

28 Cicero pro domo.

iestatis habent tenetur: etiamsi omnibus patriæ legibus in perpetuo solutus sit, vt Augustus: qui tametsi populi Romani princeps esset, idest in Repub. omniũ primus, populo tamen vniuerso, in quo Reipublicæ maiestas erat, inferiorem se simulans rogationes ad populum sæpissimè ferebat, cũ populus leges iuberet non Augustus: & in magistratibus creandis ciuium manus prehensabat, vt candidatos populo commendaret. Eum autem, qui iura maiestatis habeat, nullius imperio teneri oportet: quod argutè significans Tiberius, his verbis ad Senatum, Non aliter, inquit, ratio constat, quàm si nulli reddatur, de iure maiestatis disserebat: cuius est nõ modò singulis, sed etiam vniuersis, leges dare, & latas abro-
B gare: quod ab eo fieri non potest, qui alterius iussis, ac imperiis teneatur. Idcircò lex ipsa[29] principem legibus soluit: legis autem verbo, imperium quoque significatur eius, in quo Reipub. maiestas inest. Itaque videmus in legibus ferendis, exceptionem legum omnium, quæ legi latæ contrariæ sint, abrogatoriam, aut si, cum lata lege quadam ex parte pugnent, derogatoriam subiici[30], siue leges ab aliis retro principibus, siue ab eodẽ principe latæ fuerint. Id enim scitũ est, nõ modo priuilegia, sed ne leges quidem, aut edicta, mortuo principe vim retinere suam, nisi consequentiũ principũ auctoritate, vel consensione tacita, sanciãtur. Nã cùm Bartolus[31] ad Carolum IIII. Germanorum Imperatorẽ legatus esset, vt Peruzinæ ciuitatis priuilegia confirmarentur, obtinuit illud quidem, sed
C ea conditione, vt tandiu vim haberent, quoad reuocarentur à posteris Imperatoribus, quibus, etiam si clausula subiecta non fuisset, præiudicium nullum creari[32] potuisset. Quamobrem Michaël Hospitalis, Francorum Cancellarius, priuilegia, vico sancti Mauri à Carolo IX. Rege concessa, sigillo regio munire, obstinato animo, etiam petente Regina, recusauit, propterea quòd perpetuam tributorum immunitatem continerent, contra naturam priuilegiorum, quæ personis tribuuntur, & consequentium principum potestati præiudicare viderentur: neque tamen, si in perpetuum concessa fuerint, corporibus, aut collegiis, quæ sempiterna sunt, principis largientis vita, diuturniora sunt futura, quæ si à populo, vel optimatum Republica, corporibus, aut vniuersitati in perpe-
D tuum tribuantur, sempiterna fore necesse est: aut certè quandiu ciuitas illa popularis stabit. Nam cùm populi Romani maiestas ad dominatum vnius, à quo priuilegia peti oporteret, delata videretur. Tiberius[33] Augusti successor Indulta beneficia à defunctis principibus, non aliter vim habere voluit, quàm si successores rata haberent, cùm antea principis beneficium, nisi ad tempus datum esset, perpetuum haberetur. Itaque Reges nostri, beneficia corporibus & collegiis tributa, renouare consueuerunt: atque adeò Curiarum omnium iurisdictiones & imperia confirmare. Quòd si princeps nullis maiorum legibus obligatur, quonam modo suis obligaretur? nam aliorum quidem imperium suscipi, sibi ipsi verò imperare[34] nemo potest. Nulla, inquit Pomponius[35], obligatio consistere potest, quæ à voluntate promittentis statum capit: quæ certè ratio, non modò probabilis est, sed etiam ad persuadendum necessaria, sci-

29 l. Princeps. de legibus. l. sacratissimæ eod.

30 l. forma. de offic. præfecti Prætor. C. Bal. in l. cũctos populos, column. 1. de summa trinit. C. & in c. vlt. de offic. Archi. Bald. in l. rescripta. de precib. imperat. C. Alex. cons. 101. nu. 5.

31 Bart. in constitut. ad reprimendu verbo reges, nu. 21. Castrensis cõsi. 107. Oldrad. consi. 108.

32 Bal. in tit. de pace Cõstantię verbo amplius. Felin. in cap. 1. nu. 5. de probat. Afflic. in tit. quæ sunt regalia in proœmio. nu 61 Carolus Ruinus consi. 91. lib. 1. nu. 11.

33 Tranquil. in Tiberio.

34 l. ille à quo. §. tempestiuum ad Trebel. l. penult. de arbitr. cap. innotuit de elect.

35 l. à Titio §. nulla. de verb. oblig. l. si quis in principio de legat. 8.

licet principem suis legibus ac iussis obligari nullomodò posse. Vt enim Pontifices maximos sibi ipsis manus[36] vincire posse negant Pontificij iuris interpretes: ita nec summus quoque princeps, imò nec magistratus, aut priuatus quisquam edicere aut imperare sibi potest. Hinc illa in fine legum omnium ac edictorum subiecta clausula, QVIA SIC NOBIS PLACVIT. Vt ab omnibus intelligatur, leges tametsi iustas, ab vnius iubentis voluntate pendere. Sed legibus diuinis ac naturalibus, principes omnes ac populi æquè obligantur, quas qui perrumpere, aut infirmare tentabunt, diuinæ maiestatis iudicia non effugiēt. Quod igitur summum in Republica imperium legibus solutum diximus, nihil ad diuinas, aut naturæ leges pertinet. Nam inter Pontifices, is qui iura maiestatis om- B nium optimè norat, & qui ferè omnium Imperatorum, ac Principum Christianorum potestatem sibi subiecerat[37], summum imperium eius esse dixit, qui ordinario iuri, (idest, vt ego interpretor, patriis legibus) derogare potest. Num igitur princeps patriis legibus, in quas iurauit, obligatur? Distinctione res opus habet. Si Princeps seipsum sibi iureiurando adegerit, obligatio iurisiurandi, propter ea quæ diximus, consistere non potest[38]: cùm ne priuatos quidem teneat[39] iusiurandum mutua inter ipsos obligatione contractum, si eiusmodi sunt pacta conuenta, à quibus discedere lex ipsa patiatur: etiam si pacta honestati consentanea sint. At si Princeps, alteri principi, iureiurando leges à se vel à maioribus latas non violaturum se promiserit, obligatus tenetur, si quid al- C terius Principis interest: si nihil est quod alterius Principis intersit, ne ipse quidem qui iurauit, obligatur. Ac tametsi Alexander Imolensis, omnibus ferè commentariis, ac responsis statuit, pacta conuenta, quæ nullam vim habitura fuissent, sola vi iurisiurandi vim accipere (quæ sententia nulla vel ratione probabili, vel autoritate confirmari[40] potest) nihilominus tamen Principes suis edictis ac legibus, quas etiam iureiurando confirmauerint, teneri negauit[41]. Idem iudicandum relinquitur, si Princeps Iuratus, quid promiserit priuatis. Quod autē diximus iuratos Principes iis pactis, quæ cum aliis Principibus, aut subditis fecerint, si iusta sint, obligari, non ideò id fit, quòd iurati sunt, aut quia suis legibus obligantur: sed quia iustis conuentionibus quisque tenetur, si quid alterius D intersit: siue iuratus, siue iniuratus sit: & ex iisdem causis, quibus priuatus ac subditus quisque in integrum, si capti sunt, restitui potest: siue aliena fraude ac dolo, siue errore, siue metu circunuentus est: non tantùm in iis quæ ad iura maiestatis imminutæ, sed etiā in iis, quæ ad priuata commoda rationésque domesticas attinent. Atque in eo quidem pleróśque, tam labi ac decipi[42] videmus, qui pacta conuenta, Principum leges esse putant, quàm qui leges pactionatas, (vt eorū verbis vtamur) appellant[43]: cùm scilicet princeps, rogatione populi legem tulit, acceptis ob id à populo pecuniis, vel exacto tributo: tunc enim Aragonenses regem sua lege teneri aiunt, cæteris legibus non item: quibus tamen derogare posse confitentur, sublata causa, propter quam lata lex est: quod vt verum sit, & ratione[44], ac auctoritate confirmari possit, nihil tamen pecuniis opus est, aut

36 c. mandasti. 2. q. 4. licet Archidiaconus contra sentiat, in c. 2. cōstit. lib. 6. ex cap. nemo. 11. q. 3. Io. Andr. in cap. 1. de rap. & in regul. cu. licet de regu. lib. 6. c. dudū de præbend. lib. 6.

37 Innocētius 4. Pontifex max. in cap. innotuit de election. extra.

38 l. iurisgentium. §. si pacto. can. iusiurandum. 22. q. 5.

39 l. vlt. qui satisdare cog. ff.

40 Carolus Molinæus vbique ad notas consiliorū Alexandri.

41 Alexand. cōsi. 224. lib. 6. & Bal. In l. clari. de fidei cōmiss. C. & Canonistæ in glosa distinctionis 11. Panormita. in cap. pro illorum. de præbendis.

42 Bal. in l. donationes. de donat. inter virum & vxorem. C. Cynus & Bar. in l. digna vox. de legib. C. Bart. & Castrens. in l. princeps de legibus. Anton. Butrio, Imola. Panormitan. Felin. in cap. 1. de probat.

43 Petrus Belluga in specul. tit. 1.

44 notat in summa de condic. indeb. & in cap. 1. de probat. & ex l. pen. de donat. inter virū & vxorē. C. Innocētius in cap. nouit. de iudic. & cap. licet. de election.

est, aut iureiurando, si subditorũ intersit legem seruari: vox enim Principis instar oraculi esse debet: dignitas autem principis agitur, si vel subditi tã improbum esse opinẽtur, vt nisi iurato credi non debeat: vel tam auarum, vt pacta conuenta sine mercede seruaturum non putent. Hoc igitur teneamus, principi leges à se latas sua volũtate, ac sine subditorum consensu, abrogare, vel quadam ex parte legib. derogare, vel subrogare, vel obrogare licere, ac semper licuisse, si æquitas ipsa id postulare videatur: derogatio verò, vel abrogatio, vel etiam obrogatio, non obscura, aut ambigua, sed singulari verborum conceptione fieri debet[45]. Quòd si nulla legis abrogandæ causa probabilis est, contra officium boni Princi-
B pis faciat, si legem abrogare velit: nec tamen obligatione maiorum tenetur[46], nisi quatenus vtilitatem ab iis percepit. Exemplo sit illud, quod Aragonenses populi questi sunt apud Alphonsum regem, leges numismatum ab eo deminutas esse, falsa vtilitatis specie, non sine maximo subditorum detrimento, contra pacta cõuenta Iacobi Fortunati regis Aragoniæ anno M.CCLXV. & Petri regis anno M.CCCXXXVI. qui iurati populo promiserunt se numismatũ leges inuiolabiles habituros: eóque nomine, populus septimo quoque anno à singulis singulos exigere Maranedios, (id est duodecimam ferè partem assis Romani) eorum qui Maranedios quindecim in censu habuerint, & in ærariũ Principis inferre tenetur. At regnum Taroconense hæreditarium est, & quidem ad succes-
C sores vtriusque sexus delatum: sublata verò causa legis ferendę, id est tributo, nihil obstat quo minus princeps legem abrogare possit. Non est igitur conuentionum: ac legum perturbanda ratio: cùm lex ab eius voluntate pendeat, qui summuam in Repub. potestatem adeptus est, & qui sua lege, subditos omnes tenere[47], ipse verò teneri non potest: at conuentio inter ciues, ac principem mutuam habet obligationem[48], à qua discedi sine mutuo[49] consensu non potest. In quo genere Princeps nihil habet, quo subditis superior[50] esse videatur: illud tãtùm, quòd sublata causa ferendæ legis, in quam ipse iurauit, nec sua lege tenetur nec iureiurando[51] ciuis tenetur. Quanquam Principes bene à doctrina informati, nullo sese iurisiurandi vinculo patiuntur obligari, cùm de legibus agitur,
D aut certè summum Reipublicæ imperium non habent. Cur igitur, dicet aliquis, Imperator Germanorum, qui Principes omnes Christianos dignitate antecedit, priusquam initiatus & sacris auspiciis inauguratus sit, Iusiurandum præstare solet, verbis à Pontifice Agripinensi conceptis, se leges imperij minimè violaturũ, ciuibus ex æquo bono iura daturum: Pontificis maximi maiestatem comiter obseruaturum, Romanam religionem summa pietate defensurum, pupillos, egẽtes, ac peregrinos, omni charitate amplexurum. Hanc formulam iurisiurandi qua se Carolus v. Imperator obligauit cùm initiaretur, Cardinalis Caietanus ad Pontificem Max. misisse dicitur. Neque id mirum, cùm Imperator Germanorum Principum legibus ac decretis teneatur, vt suo loco dicemus. At etiam Epirotarum Reges, ineunte imperio, patria decreta sese obseruaturos iureiurando spondere consueuerunt: ac subditi quoque principis, ex

45 Bald. in l. humanum. de legibus. C. Archidiaconus, in c. 1. de constit. lib. 6.
46 cap. vlt. lib 6. de rescript. glosa in l. ii patronus. de iis quæ in fraudem.
47 l. non dubiũ. de legibus. C.
48 l. Labeo. de verbor. signif.
49 l. ab emptione de pactis. l. nihil tam naturale. de regul.
50 Cynus. Bald. Bartol. Salic. in l. digni vox. de legib. C. Iaso. in l. 1. de cõstitut. princip. C. Felin. in cap. translato de constitut.
51 Bal. in l. Claris. de fideicõ. C. Panor. in cap. pro illorum. de præbendis, Alexand. cõsi. 224. lib. 6. & consil. 122. & 125. lib. 4.

maiorum moribus & institutis se iussa facturos, Regium nomen sanctum est, & augustum, sed pleríque, non tam reipsa, quàm appellatione, Reges sunt, vt de Regibus Daniæ, & Bohemiæ fertur. Idem quoque de regibus Epirotarum iudicium faciemus. Neque verò maiores nostri, iusiurandum à regibus, vt leges seruarēt extorqueri voluerunt. Testis est formula, ex antiquis Rhemensium Archiuis accepta, quam describere placet. Iuliani ad Erigium regem Anno M. LVIII. Henrico regnante " XXXII. IIII. Calend. Iunij, Ego Philippus Deo propiciante mox futurus rex Frācorum, in die ordinationis meæ, promitto coram Deo & sanctis eius, quòd vnicuique de nobis commissis canonicum priuilegium, " & debitam legem, atque Iustitiam conseruabo, & defensionem, adiuuante Domino, quantùm potero exhibebo, sicut Rex in suo regno vnicuique Episcopo, & Ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere debet: " populo quóque nobis credito, me dispensationem legū in suo iure consistentem, nostra auctoritate concessurum. Consimilis est formula in " Bellocassiorum Bibliotheca, & eiusdem Regis: vtráque tamen Pontificium aliquid sapit. At ego formulā, qua nihil purius ac melius fieri potest, ex antiquissimis Bibliothecæ Gergobiorum Archiuis excerptam, omnibus Regibus ad intuendum & ad imitādum proponam. Iuro ego " per Deum omnipotem, ac promitto me iustè regnaturum: Iudicium, æquitatem, ac misericordiam facturum: quæ certè formula, ex ipsius Hieremiæ [52] verbis expressa videtur. Ego, inquit Deus sempiternus, qui facio iudicium, iustitiam, & misericordiam, & in iis summam capio voluptatem. Quæ formulæ satis indicant, iusiurandum non ita pridem typis excusum in eo libello qui inscribitur Regis initiatio populari sermone: SACRE DV ROY. ab antiqua formula valde diuersum esse: in vtróque tamen, nulla est legis erga principem obligatio posita. At ne reges quidem ipsos, Hebræorum populus, nec Samuel in Saule, nec item Helias, aut Helisæus in regibus renunciandis vlla iurisiurandi obligatione illos deuinxerunt: nulla tamen ex omnibus formulis efficacior visa mihi est, quàm Henrici Andium ducis, cùm Poloniæ Rex à legatis renūciaretur, his verbis concepta: Ego Henrichus Rex Poloniæ, &c. Iuro Deo omnipotenti, quòd omnia iura, libertates, priuilegia publica & priuata iuri communi non contraria, Ecclesiis, Principibus, Baronibus, nobilibus, ciuibus, incolis, per meos prædecessores Reges, & quoscunque Principes " dominos, Regni Poloniæ iustè concessa, & quæ in interregno decreta " sunt, seruabo, iúsque omnibus incolis more maiorū reddam. Ac si quidem (quod absit) sacramentum meum violauero, nullam nobis incolæ regni obedientiam præstare tenebuntur, &c. sic Deus adiuuet. " Hæc formula non regiam maiestatem, sed Principis, (id est in Republica primi) conditionem sapit. Quantùm verò ad imperij leges attinet, cùm sint cum ipsa maiestate coniunctæ, Princeps nec eas abrogare, nec iis derogare possunt: cuiusmodi est lex Salica, regni huius firmissimum fundamentum: quòd si legibus imperii derogatum sit, hoc sarciri solet à magistratibus, mortuo principe, siquid erit contra leges imperij decretum, aut de

Iusiurandum Philippi I. Regis Frācorum, Hērici filium.

[52] cap. 9.

aut de iure maiestatis deminutum, aut de prædiis ad Rempublicam pertinentibus vsurpatum. Hic obiiciet aliquis, Henrichum v. Anglorum Regem, cùm Catharinam Caroli vi. filiam sibi desponderet, & Francorum rex renũciaretur, Iureiurãdo promisisse libertatem, ac maiestatem Senatus Francorum se minimè violaturum, ac modis omnibus operam daturũ, vtius à magistratibus, ex legum pręscripto, diceretur: sic enim iurasse dicitur anno M.CCCCXX.A.D.X. Cal. Ianuar. Sed hoc ideò factum est quòd peregrinus homo in huius imperij, sceptra, cõtra leges & instituta maiorum inuasisset, & Carolum VII. quem per Senatum parricidij damnari, ac regni iure indignum, propalam in curia Parisiorum declara-
B ri iussisset: legibus autem municipalibus quæ de iure priuatorũ latæ sunt, non aliter apud nos derogatur, aut subrogatur, quàm cuiúsque ciuitatis ordinibus conuocatis, Põtificibus, inquam, nobilitate ac plebe, & vnum in locum, per duumuiros à principe datos, legitimè coactis: neq; tamen Princeps iis legibus municipalibus, aut comitiorum suffragiis obligatur, quò minùs iis derogare suo iure, si velit, possit: idque maximè, si æquitas ipsa postulare videatur. Atque in eo quidem Principis maiestas elucet, cùm populi tribus & ordines, humili habitu ad principem rogationes ferunt, nec vllam imperandi prohibendíve, nec suffragiorum potestatem habent: sed Princeps arbitrio suo, ac voluntate, omnia moderatur, & quæcunque decreuit, ac iussit, ea legum vim habẽt. Eorum igitur, qui
C Principem imperio populari teneri, & quidem libris peruulgatis tradũt, minuenda opinio est: id enim seditiosis hominibus ad res nouandas materiam præbet, ac Rerumpublicarum perturbationem affert. Neque enim vlla ratio probabilis adduci potest, cur subditi principibus imperẽt, aut popularibus comitiis vlla potestas tribui debeat, præterquã in ipsius Principis infantia, vel furore, vel captiuitate: vt ei procurator, legatúsve comitiorũ suffragiis creari possit: alioqui si Reges legibus comitiorum ac populi iussis teneantur, inanis est illorum potestas, inane regium nomen futurum: nec tamen sub tali Principe Respublica popularis esse potest, sed optimatum, aut paucorum cœtus, in quo leges ac edicta, nõ eius qui præest, sed eorum qui æqua potestate suffragium habent, auctorita-
D te ac nomine imperantur, qui tamẽ supplices tum vniuersi, tum singuli ad principem rogationes ferant, eíque fidem ac obedientiam præstare se simulent: quæ omnia tam absurda sunt, vt quid maximè non facilè dici possit. Cùm enim Carolus VIII. Francorum Rex apud Turonenses conuentus haberet annos circiter XIIII. natus, tametsi nunquam antea fuerat, nec postea extitit, tanta comitiorum, quanta illis temporibus, potestas, nihilominus Rellus orator populi, sic orationem quæ typis excusa est, ad Regem conuersus, auspicatur: Altissime, potẽtissime, Christianissime Rex, Domine noster naturalis, ac vnice, vestri humiles, ac obedientissimi subditi &c. qui huc vestro iussu venerunt, sese sistunt coram vobis, in omni humilitate, reuerentia, & subiectione &c. mihi mandatum est ab vniuersis, & singulis, vobis exponere bonam voluntatem, affectionem, & firmissimum animi propositum, quod habẽt vobis seruiẽdi,

Conuentus Francorum.

& obediendi, ac subueniendi in omnibus vestris negotiis, ac voluntatibus &c. In summa omnis illa oratio nihil aliud habet, quàm perpetuam voluntatis omnium erga regem testificationem, & suplicem obedientiam ac fidem. Eadem ferè est apud Aurelios in comitiis habita oratio ad Carolum IX. regem, cùm tamen vix annum vndecimum attigisset. Nec aliter Hispanorum conuentus habentur, quinetiam maior obedientia, ac maius obsequium regi exhibetur, vt videre est in actionibus comitiorum, quæ habita sunt Toleti, ab rege Philippo, anno M.D.LII. cùm vix annum quintum ac vigesimum impleßet. Regis autem Hispani ad rogationes populi responsa, eadem formula, quæ apud nos concepta sunt, his verbis, VOLVMVS, DECERNIMVS, STATVIMVS. Quinetiam tributi genus quoddam, apud Hispanos SERVITIVM appellatur. Ex quo perspicitur eos falli [53] qui reges Arragoniæ Iacobi Fortunati[54], beneficiis derogare posse negant: vt enim inane futurum erat beneficium post Iacobi regis occasum, nisi successoris auctoritate staret: ita quoq; necessaria est consequentium regum sanctio, cùm æqualibus imperare ex lege [55] nemo possit. Ac tametsi conuentus Anglorum, qui ferè altero aut tertio quoque anno haberi consueuerunt, maiorem quãdam præ se ferant populi potestatem, vt ferè populi omnes ad Aquilonem positi, libertatem quandam spirant: reipsa tamen populus Anglorum suplex ad regem rogationes ferre consueuit. Cùm autem populus anno M.D.LXVI.[56] communi omnium consensione decreuisset, nihil in comitiis agere priusquam Regina successorem imperij designasset, eíque denunciatum esset comitiorum decretum, responsum tamen ab illa tulerunt sepulchrum sibi, priusquam moreretur, non esse fodiendum: nec tamen illorum consiliis ac decretis vllum fore locum, nec certè decretis comitiorum acquieuit. Iam verò conuẽtus Anglorum nec admitti, nec dimitti possunt, nisi Principis edicto, perinde vt apud nos, & Hispanos fieri solet: quod satis est argumenti, concilia eiusmodi nullam habere imperandi, prohibendíve potestatem. Hoc tamen singulare videri possit, quòd, quæ leges populi rogatione, ac Principis iussu feruntur, non aliter quàm populi comitiis abrogari possunt. Id enim Dellus Anglorũ in Gallia legatus mihi confirmauit: idem tamen cõfitetur legem probari aut respui consueuisse contra populi voluntatem, vtcúnque Principi placuerit. Et quidem Henrichus VIII. Rex, summa regiáque potestate, comitiorum decreta vno verbo sustulit: tametsi reges Anglorum non aliter initiantur, quàm si iureiurãdo promiserint se leges patrias minimè violaturos: quod quale sit, satis explicatum opinor. At obiici potest tributa temeraria, nec apud Anglos, nec apud Hispanos imperari, nec imperata solui, nisi ordinum consensu id fiat: ídque Eduardi, I. Regis Anglorum, veteri lege cauetur, qua populus aduersus Principem, quasi clypeo quodã se tueri sæpe visus est. Ego verò cæteris Regibus non plus in eo genere, quàm Regibus Anglorũ licere puto: cùm nemo sit tam improbus tyrannus, qui aliena bona diripere sibi fas esse putet: vt Philippus Cominius, se in comitiis Turonẽsibus disseruisse scribit, si tamen vrget Reipublicæ necessitas, quæ non

Conuẽtus Hispanorum.

[53] Petrus Belluga in speculo.

[54] anno M.CCLX. & confirmatum anno M.CCCXX.

[55] l. ille à quo. §. tempestiuum ad Trebel. ff.

[56] mense Octobri.

B C D

quæ non patiatur comitiorum vocationem haberi, non est expetenda
consensio populi, cuius salus agitur, quæ post Deum immortalē in Prin-
cipis prudentia consistit: sed erit de toto genere tributorum ac vectiga-
lium disserendi locus. Reges quidem Anglorum, tertio quoque anno,
iam inde ab Henricho I.[57] Rege tributum extra ordinem à populo pe-
tere & obtinere consueuerunt: nam Elizabetha Anglorũ Regina quin-
genta aureorum millia populi consensu expressit, anno M.D.LXX. (vt in
Hispania quoque interdum fieri consueuit) quo genere tributi exigen-
di iam multos annos abstinuerat. Hic tamen aliquis obiiciat, Thomam
& Henrichum, ex illustri Hauardorum gente, capitis damnatos fuisse,
B idque populi comitiis ac suffragiis, postulāte Hēricho VIII. Rege: quin-
etiam Henrichus VI. Rex iisdem comitiorum suffragiis damnatus est: at
id factum est in curia superiore, ordinum Pontificum inquam, ac nobi-
liũ & rogatione curiæ inferioris, vbi plebis legati consimili rogatione ac
decreto damnati sunt comites Northumbellandus, Vesthmellandus, &
cæteri coniuratorum principes, qui aduersus Rempublicam arma cœpe-
rant[58]. Non fuit igitur in populo iudicandi potestas, sed in curia maiore,
datis à Principe iudicibus extra ordinem: alioqui omnes populi legati
qui ad comitia conuenerant, iudicij participes fuissent. Restat illud quod
magis ambiguum videtur: cùm enim Maria Anglorum Regina Philip-
po Hispaniarum principi nuptura esset, conuentus[59] habiti sunt vt po-
C pulus pacta connubialia probaret: sic autem populi decretũ conceptum
est. De pactis sponsalibus Mariæ Anglorum Reginæ cum Philippo His-
paniarum principe, Senatus, populúsque Anglici ordines, in palatio Mo-
nasteriensi simul coacti, ita decreuerunt itáque sanxerunt. Primùm om-
nia imperia, sacerdotia, magistratus, curationes æquè ac fructus omnes,
& prouentus agrorum fiscalium, vectigalium, tributorum, ac totius æ-
rarij publici, & quæcúnque ad iura maiestatis pertinent, placet ordini-
bus vnius Reginæ arbitrio ac voluntati relinqui: nec contractis nuptiis
sceptra regni, summámve potestatē, quæque legibus Angliæ beneficia,
maritis ab vxoribus tribuuntur[60] penes Regem, sed omnia in Reginæ
potestate futura. Omnia autem edicta, decreta, leges, rescripta, coniun-
D ctis Regis ac Reginæ nominibus concipi, & vtriúsque manu ac chiro-
grapho, sigillóque regali confirmari placet, ea tamen lege, vt solius Re-
ginæ auctoritas, sine Rege sufficiat ad legum & edictorum sanctionem:
Regis autem solîus auctoritas nullum sit habitura pondus aut momen-
tum. Hæc ad verbum ex actis publicis, Latinè reddidimus, vt omnes in-
telligant, habere quidem ordines Anglorum auctoritatem quandam,
iura verò maiestatis, ac Imperij summam in vnîus Prīcipis arbitiro ver-
sari. Legum autem ac edictorum probatio ac publicatio, quæ in curia,
vel Senatu fieri solet, non arguit Imperij maiestatem in Senatu vel curia
inesse, sed auctoritatis speciem, sine qua, vel in rebus à Senatu iudicādis,
vel mortuo principe, leges ab eo latæ in dubium reuocarentur. Hoc igi-
tur teneamus, Principis maiestatem, nec comitiorum conuocatione,
nec Senatus populíque præsentia minui: etiamsi videamus principem

57 Polydorus in historia Anglorum.

58 anno 1571.

59 anno 1554. die 2. April.

60 Vulgò appellatur, Courtoisie d'Angleterre, quum maritus vsumfructum bonorũ vxoris habet.

pleráque vniuersis tribuere, quæ singulis denegarentur, aut non ita facilè tribuerentur: vel quia singulorum voces minùs exaudiuntur, quàm vniuersorum: vel quòd princeps alienis oculis & auribus vti consueuit: in comitiis verò, populum videt, audítque per sese, ac pudore, vel religionis metu, vel naturæ bonitate, coactus iustas rogationes admittit. Ex quibus efficitur summum ius maiestatis in eo potissimùm versari, cùm non modò singulis, sed etiam vniuersis leges dantur, iisque imperatur. Sæpe vidimus, sine ordinum conuocatione, aut consensu, leges à principe abrogatas. Neque id nouũ: nam ante Philippi Belli ætatem, qui iudicio vicerat, nullas moribus Gallorum expensas ferebat, cùm satis esse arbitrarentur summam rei quæ in controuersia fuisset adipisci[61]: quod e- B
61 contra l. eum quẽ de Iudic.ff.
dicto sublatum est sine populi aut comitiorum rogatione. Lex item, qua fœminæ à publico testimonio more maiorum arcebantur, abrogata est à Carolo VI. Rege sine populi consensione. Neque modò æquum est, sed etiam necessarium, leges in principis arbitrio perinde esse, vt in potestate gubernatoris ipsa gubernacula, quæ essent inutilia, nisi ad omnem cęli faciẽ & oportunitatẽ moueri & cõuerti possent, vt rectissimè Sextus Cæcilius dicere solebat: ne ipsa nauis cũ gubernatore prius naufragium patiatur, quàm vectores consuli possint. Quòd si magistratibus interdum ea potestas, cogente Reipublicę necessitate, tribuitur, vt de Pompeio diximus, quantò mágis summo principi necessarium? Ob id enim Augustus cùm M. Antonij copias ad Actium fugasset, legibus solutus C
est à Senatu, tametsi, neque regiam, neque summam potestatem haberet, vt suo loco planum faciemus. Post etiam, Vespasianus legibus non modò à Senatu, sed etiam à populo solutus esse dicitur, & summa potestas omnis est in eum translata lege regia, quæ de imperio eius lata memoratur[62], quǽque marmoreis lapidibus inscripta, Romæ extat: quanquam ridiculum videri possit legem regiam ad populum latam fuisse, cùm Tiberius iura comitiorum ac suffragiorum ab Augusto plebi relicta, penitus ademisset[63]. Quòd si necesse est principem aut optimates qui legibus præsunt eisdem obligari, nec leges iubere posse, nisi prius à Senatu fuerint, aut à populo probatæ: certè sine Senatus, aut populi consensu, non poterunt[64] antiquari, quod tamen in Republica populari fieri nul- D
lo modo potest, cùm populus vniuersus sibi seipsum obligare nõ possit: cur ergo populus Roman. iurabat in leges?[65] Id à Saturnino Tribuno plebis initium accepit, vt legibus à se latis arctius Patres obligaret: quod deinceps in omnibus legibus factum scribit Dio Nicæus[66]. Sed aliud est, vniuersos, aliud singulos obligare: ciues quidem singuli iurabant in leges, vniuersi non iurabant: quia singuli vniuersorum imperio tenebãtur. Iusiurandum verò ab vniuersis fieri non poterat: est enim corpus quoddam vniuersitatis à singulis potestate, & natura diuisum, deinde Iusiurandum concipitur à maiore potestate, nihil autem populi vniuersitate in Republica populari maius esse potest: at in monarchia tum singuli ciues, tum vniuersi iurant in fidem vnius Principis, qui post Deum immortalẽ obligatur nemini: est enim iusiurandi ea vis, vt is cui præstatur semper

62 In l.1. de constitut. princip.
63 Tacitus & Tranquillus in Tiberio.
64 l. nihil tã naturale de regul.
65 Plutar. in Mario Appian. lib. 1.
66 lib. 37.

ſemper ſit ſuperior: ac propterea vaſſallus dat quidem, nec tamen accipit fidem, licèt patroni ac vaſſalli mutua ſit fides, & tuendæ ſalutis ac dignitatis vtriuſque obligatio contracta. Quòd ſi verũ eſt ſummum principem poſt Deum æternum nullius iureiurando teneri, cur Traianus Auguſtus ſtans & erectus ante conſulem ſedentem, iurauit in leges? Duplici ratione id factum videtur: altera quidem, quòd adeptus cõſulatum, vnà cum principatu, more Conſulum iurauit, ineunte magiſtratu Conſulari, quod iuſiurandum ab omnibus magiſtratibus Calendis Ianuariis præſtari ſolebat in Capitolio: altera ratio eſt quòd Imperatores Romani ſummam initio poteſtatem non haberent, ſed principes tantùm appel-
B larẽtur, id eſt in Republica omniũ primi, quæ Reipublicæ forma PRINCIPATVS non Monarchia vocatur: principatus autem Ariſtocratiæ forma dicitur, in qua vnus cæteris dignitate prior eſt, vt apud Venetos: Imperator enim ſeu princeps Romanorum, auctoritate quidẽ cæteris, non imperio, præponderabat: ſed maxima pars, pro legitimo principatu tyrannidem exercuerunt. Id autem ſatis intellectum eſt, imperante Caligula crudeliſſimo tyranno, qui cùm reges exteros ac populi Romani ſocios ad cœnam admiſiſſet, de dignitate inter ipſos oborta contẽtio eſt, quibus vt ſilentium imponeret, hunc Homeri verſum ex Iliade vſurpauit, οὐκ ἀγαθὸν ἡ πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς. Parùm, inquit Trãquillus, abfuit quin ſpeciem principatus in regnum conuerteret, & capiti diadema
C circumponeret. Nã in principatu, prętor, ſeu princeps, qui cęteris præeſt, ſummam poteſtatem non habet, vt poſtea de Venetorum ac Germanorum Republica dicemus. Ac tametſi pleríque Romanorum Imperatores ſummam poteſtatem inuaſiſſent, ac populo libertatem variis fraudibus extorſiſſent, Traianus tamen tãta naturæ bonitate, cæteris omnibus præſtitiſſe dicitur, vt mirum videri non debeat, ſi iuraret in leges, vt ſcilicet cæteros ciues ſui exemplo ad leges obſeruandas inuitaret: ſed nullus ex Imperatoribus, ante Traianum iurauit in leges. Itaque Plinius, qui Principis opt. max. laudes pannegyrica oratione complexus eſt, exclamat hunc in modum: Rem, inquit, nouam & nũquam antehac auditam, Iurat is per quem iuramus, & ſub occaſum Imperij Theodorichus vt Se- *Vide locum ad verbum, & huc tranſcribe.*
D natus populíque Rom. gratiam ambiret, Ecce, inquit, Traiani noſtri clarum ſeculis reparamus exemplum: iurat vobis, per quẽ iuratis: ſic enim Caſſiodorus. At vero ſimile eſt, cæteros principes exemplum illud imitatos fuiſſe, etiamſi plerîque hæreditario iure ſummam poteſtatem adipiſcantur. Horum tamen plerique verſus Scythiam & Aquilonem, ita concipiunt iuſiurandum, vt de maieſtate plurimùm detrahere videãtur. Et certè Danorum optimates ac patricij, ineunte Federicho Daniæ rege principatum, interceſſerũt, nec prius illum initiari aut à Pontificibus inaugurari permiſerunt, quàm iuraſſet ſe nullũ ex nobilitate capitis damnaturum[67] aut proſcripturum, ſed iudicium Senatui relicturum, nobiles item omnes in ſubditos, ſuæ iuriſdictioni vitæ ac necis poteſtatem habituros, ídque extra prouocationem, nec principem mulctarum participem futurum: nec item honores aut imperia priuatis daturum, ſed 67 anno 1559.

hoc in Senatus potestate futurum. Ex quibus efficitur Federichum, Daniæ quidem principem esse, Regem non esse, nec iura maiestatis habere. Consimile iusiurandum antea extortum erat à Federicho huius auo, cùm bellum gereret aduersus Christiernũ qui regno exactus est, ac post exilium diuturnum reuersus, tandem in carcere, vbi annos xxv. exegerat, diem extremum obiit. At ne Federichus is, qui nũc principatum habet iusiurandum impunè violare possit, Optimates ac Pontifices, cum ciuitate Lubeca, & Poloniæ Rege fœdus inierunt, qui potestatem non multò maiorem quàm Daniæ princeps in suos habuisse videtur: ex duobus autem alterutrum necesse est, scilicet principem qui iurat in leges patrias, aut non habere summam potestatem, aut perfidum esse, si vel vnam legem abrogarit: vt certè leges interdum antiquare non modò vtile, sed etiam necessarium est, pro locorum, temporum, ac personarum infinita varietate: aut si demus principem quidem legibus solutum iri, sed iis cõditionibus ne legem inconsulto Senatu populóve iubeat, etiamsi contra Senatus populíve decretum legẽ ferre possit, necesse erit principem iureiurando, quo seipsum astrinxerit à Senatu populóve solui: ac subditos vicissim qui iurauerint in leges, tum singulos, tum vniuersos à principe iurisiurandi obligatione liberari, ne perfidi habeantur. Ita fiet vt Reipub. maiestas mox in hanc, mox in illam partem inclinet, nec habeat vsquam locum in quo consistere possit: quibus positis absurditates innumerabiles in Republica consequentur, quæ, cum iure maiestatis, tota ratione pugnent. Plerique tamen ita statuunt, & quidem ii qui plus in eo genere sapere sibi videntur, principem in leges patrias iurare oportere. Quæ quidem disciplinæ iura maiestatis, quæ sacrosancta esse debent, omnino labefactant & conuellunt, & vnius potestatem, cum paucorum populíve imperio conturbant, quò fit vt plerique principes, qui, quod proprium habent, sibi eripi sentiunt, id est legum ciuilium potestatem diuinas ac naturæ leges audacius perrumpant, aut legibus naturæ ac ciuilibus adęquatis, vtrísque se solutos esse arbitrentur. Exemplis igitur ea quæ diximus illustrare placet, vt omnis hæc disputatio planius ac melius intelligatur. Moribus Persarum ac Medorum leges à Regibus latas sempiternas fuisse apud Danielem [68] ter repetitum legimus, ac tametsi Rex Medorum supplicio prophetam eximere vellet, qui fraudem capitalem admisisse dicebatur, nihilominus à principibus prohibitus est, cùm dicerent moribus maiorum edicta regis immutabilia esse oportere: quibus cùm Rex inuitus, vtî videbatur, acquieuisset, Daniel ad bestias damnatus est, & Leonibus famælicis obiectus. Quòd si non licuit Regi terrarum potentissimo suis legibus derogare, profectò subuerti oportet ea, quæ de iure maiestatis iecimus fundamenta: neque id tantùm in regno, verumetiam in pupulari statu. Nam Thucidides belli Peloponesiaci originem ex eo cœpisse scribit, quòd Atheniensium lege Megarenses ab Athenarum portu prohiberentur, in quo iura gentium violari Megarẽses apud socios querebantur. Itáque Lacedæmonij, legatos Athenas miserunt, qui ab Atheniensibus peterẽt vt lex abrogaretur. Ad hæc Pericles, cuius in Re-

68 Danielis cap.6.

Lex Medorũ.

in Republica summa: tunc erga populum gratia & auctoritas fuisse dicitur, respondit more à maioribus accepto leges à populo probatas, & ad columnam publicam appositas immutabiles esse: ex quo consequitur populum Atheniensem non modò suis, sed etiam maiorum legibus obligatum fuisse. Quinetiam Theodosius Augustus, leges à se latas non aliter vim habere voluit, quàm si probarentur Senatus decreto[69], cui Senatores omnes acquieuissent: consimile est illud Ludouici XI. regis in lege, quam de ordine equestri tulit, ne scilicet regi bellum indicere, aut quid aliud quod ad Reipublicæ summam pertineat, sine equestris collegii decreto, suscipere liceret. Quò fit, opinor, vt nostris moribus edicta B regia non ante vim habere videantur, quàm in curia maiore cuiusque prouinciæ patentibus portis promulgata, idque rogatione Procuratoris fisci, deinde curiarum consensione fuerint comprobata. In Anglia verò moribus antiquis receptum est, ne legibus quæ ad Reipublicæ statum pertinent, locus sit, nisi de ordinum consensu ferantur[70]. Hæc argumenta vt verisimilia sint, non tamen efficiunt vt à suscepta sententia, & politica disciplina discedere debeamus. Nam quæ de Medorum moribus, ac regia potestate, in legibus abrogandis obiiciebantur, falsa, & in caput Danielis ab aduersariis excogitata fuisse planum est, cùm iniquo animo ferrent sapientia quidem & stirpe regia clarum, sed tamen peregrinum principem, in summa & gratia & auctoritate plus cęteris valere apud re- C gem, qui vel hominum improborum calumniis circunuentus, vel periculum facere cupiēs, num Deus Danielis hominem morti erepturus esset, illum ad bestias damnauit. Cùm verò admirabilem Dei potentiam, & in suos benignitatem Princeps expertus fuisset, Danielis aduersarios leonibus lacerandos obiecit: in quo certè regem legibus à se latis superiorem esse exitus comprobauit. Cōsimili exemplo Darius, is qui Mnemon vsurpatur, legem, qua Iudæos omnes à stirpe deleri iusserat, Hesteris rogatione[71] antiquauit. Quæ verò Pericles legatis Lacedemoniorum respondit, non tam ad rei veritatē, quàm ad speciem, ab eo quæsita sunt, vt belli gerendi occasione arrepta aduersariorum accusationes, & iudiciorum vim eluderet, vt verissimè Timæus ac Theopōpus scripserunt, D nec Plutarchus ab ea sententia longiùs abest, nec illam refellit. At legati Lacædemoniorum Periclis sophisma Laconico dicterio reiecerūt, cùm legem, quæ de colona pendebat, non tolli, sed conuerti postularēt. Nam si Atheniensium leges immutabiles fuissent, cur tanta apud illos varietas & infinitas legum, quas perpetuis magistratuum rogationibus iubere consueuerāt[72], vt veteres, nouis renascētibus antiquarent? Sed Periclem legatis Spartiatarum, falsa pro veris imposuisse planum fit ex oratione Demosthenis quā habuit aduersus Leptinem, qui legem tulerat ad populum, ne cui priuilegia deinceps irrogarentur, vtque capitale esset iis, qui priuilegii extorquendi causa, aut de lege abroganda, rogationem ad populum tulissent. Demosthenes Leptini acerrimè restitit, ac perfecit vt rogatio antiquaretur: cùm apertè docuisset hac lege populum sua potestate omnino spoliari, nec scilicet deinceps vllum beneficium aut im-

69 l. humanū. de legibus. C.

70 Polydorus.

71 Hester cap. penult.

72 Plutar. in Demetrio, Demosthene, Phocione.

munitatem merentibus tribuere, aut leges à se latas, si Reipublicæ vtilitas id posceret, abrogare posset. Erat etiam actio popularis apud Athenienses aduersus eos, qui rogationem legibus contrariam, ad populum ferebant[73]: non tamen huiusmodi actione magistratibus aut priuatis, legum ferendarum potestas eripiebatur, quò minùs legem nouam antiqua meliorem, probarent. Legibus etiam quibus cauebatur ne mulctam semel irrogatam condonare, aut minuere liceret, sæpissimè derogatum est, & quidem in ipsius Periclis, deinde in Cleomedis, ac Demosthenis gratiam, quum variis populi iudiciis damnati, in singulos triginta aureorum millium mulcta[74] dicta fuisset. Id nostris quoque moribus vsurpari videmus, ne scilicet mulcta fisco soluta repeti possit: quam tamē, causa B

73 Demosthen. in omnib. ferè orationibus.

74 Plutar. in Pericle, Demetrio, Demosthene.

cognita, interdum repeti videmus. Est igitur populis omnibus vsitatum, vt qui leges ferunt, quò plus habeant ponderis, vulgarem hanc clausulam subiiciant, EDICTO PERPETVO ET IRREVOCABILI SANCIMVS &c. tum etiam illud principio cuiusque legis, VNIVERSIS PRAESENTIBVS AC FVTVRIS, quæ verba ad sempiternę posteritatis memoriam inseruntur, ne lex à quoquā infirmari possit. Iam verò nostris moribus leges huiusmodi quæ habent ad perpetuitatem, cera viridi, ac sericeis vinculis, purpurei ac viridis coloris muniūtur: ad edicta tamen temporaria, nec sericei funiculi, nec cera viridis, sed flaua adhibetur. Nō magis tamen vlla perpetua lex est apud nos, quàm apud Græcos, & Romanos, qui in legibus ferendis hanc clausulam subrogare consueuerant, VT C
NEC PER SENATVM, NEC PER POPVLVM, LEX INFIRMARI POSSIT. quæ verba si perpetuam causam haberent, cur populus eodem penè momento, quo legem probârat, abrogauisset? Qua de re Cicero ad Atticum[75] scribens, Scis, inquit, Claudium sanxisse, vt vix, aut omnino non posset, nec per Senatum, nec per populum infirmari sua lex. Sed vides nunquam esse obseruatas sanctiones earum legum, quæ abrogarentur: nam si id esset, nulla ferè abrogari posset, neq; enim vlla est, quæ non ipsa se sępiat difficultate abrogationis: sed cùm lex abrogatur, illud ipsum abrogaretur, quomodo eā abrogari oporteat. Hęc ille. Apertius tamē intelligitur ex oratione Fabij Ambusti aduersus intercessionē tribunorum plebis, qui duos Cōsules è nobilitate, à populo creari potuisse negabāt, cū D
lege priùs lata cautū esset, vt alter Consulū à plebe crearetur. Fabius legē duodecim tabularū vsurpauit, cuius hęc verba sunt. QVOD POSTREMVM IASSIT POPVLVS, ID RATVM ESTO[76]. Videmus igitur Medos, Persas, Græcos, Latinos, iisdē cautionibus, ad leges sanciēdas, ac stabiliendas, vti consueuisse, quibus Reges nostri, qui sæpe legibus à se latis, hæc verba subiiciunt, VT NEC A NOBIS, POSTERISVE NOSTRIS DEROGARI POSSIT, aut illud, NE DEROGATIONIS, CVI NVNC DEROGAMVS, DEINCEPS VLLA RATIO HABEATVR. Nec tamē sibi quis ita legē dicere potest, quin ab ea discedere[77] possit. Itaque posterioribus edictis, ac legibus, superiorū abrogationes, ac derogationibus derogationes ferè semper subiiciuntur. Itaque Solon sapienter, qui noluit Athenienses suis legibus, vltra centum annos[78] obligari. Quanquam se viuo ac spirante, & qui-

Legum ferendarum cautiones.

75 lib. 5. epist. 72.

76 l. sed & posteriores. de legibus. ff.

77 l. à Titio. §. nulla. de verb. oblig. l. ille à quo. §. tempestiuū. ad Trebel. l. si quis in principio delegat. 3. l. penult. de arbitris. Bald. in l. clari. de fideicō. C. Alex. consi. 224. lib. 6. Panor. in cap. pro illorū. de præbend.

78 Plutar. in Solone.

& quidem præsente, suas leges magna ex parte, antiquari se inuito passus est. Ea verò, quæ dicitur legũ publicatio, ac probatio in Senatu, vel commitiis apud nos magnum habet, ad leges tuendas pondus ac momẽtum: non quia princeps huiusmodi probatione teneatur, aut legem sine Senatus populíve auctoritate, vel consensu, iubere per sese non possit: sed id tamen, Senatu probante fieri humanũ est, inquit Theodosius[79], quod Baldus[80], interpretatur non tam necessitatis esse, quàm humanitatis: vt illud quoque, Digna[81] vox est maiestate, regnantis legibus alligatum principem se profiteri: & certè nihil melius, nihil principe dignius, quàm eas leges quas ipse tulerit, factis & vita comprobare: id enim ad cultum
B & obedientiam subditorum erga principem valet plurimùm: contra verò nihil & ad principis, & ad legum contemptum perniciosius, quàm quod edixeris ac decreueris, sine iusta causa perrumpere, ac labefactare, vt Senator ille apud Liuium[82], Leuius est, inquit, & vaniùs sua decreta tollere, quàm aliorum. Sed aliud est vltrò ac spontè quid facere, aliud ad id exequendum obligatione teneri. Quid igitur, si Princeps occidere ac latrocinari lege prohibeat: num necesse habet suis legibus parêre? non hæc hominis cuiusquam, sed ipsius Dei lex est quam ab ipsa natura hausimus & expressimus, qua Principes omnes[88] multò magis, quã subditi obligantur, & ita obligati tenentur, vt nec per Senatũ, nec per populum solui possint, quò minùs Dei præpotentis iudicio sisti cogantur. Deus e-
C nim acerbiorem de Principibus, quàm de reliquis quæstionem exercet, vt sapientiæ magister Salomo, idémque Rex verissimè scripsit: cui congruit Marci Aurelij, eius qui ob sapientiæ studium, philosophus est appellatus, dictum illud, magistratus quidem ipsos de priuatis, principes de magistratibus, Deum autem de principibus decernere, ac iudicare. Hæc duorum principum, qui sapientia, cæteris omnibus excelluisse dicuntur, sententia est: tertium adiungere placet, Antigonum Asiæ Regẽ, cui cùm assentator diceret, omnia Regibus licêre, ac semper licuisse: ita quidem barbaris, inquit Antigonus, ac tyrannis. Primus omnium, opinor, Anaxarchus extitit, qui Alexãdro, blanda oratione persuasit, Iustitiam ob id Ioui assidere, vt intelligeretur nihil à Principibus iniustè fieri posse: capi-
D talis Anaxarchus, & certè dignus, qui crudelissimo supplicij genere plecteretur, ac principum iustitiam illam, in seipso experiretur: cùm enim in potestatem Cypri Regis, cui omniũ infensissimus erat, incidisset, rex illum incudibus superpositum malleis contundi iussit. At quantò veriùs Seneca, Cæsari, cùm omnia licent, inquit, propter hoc minus licet. Qui autem principes, legibus & pactis conuentis solutos esse statuunt, nisi Dei præpotentis: ac naturæ leges, tum etiam res ac rationes cum priuatis, iusta conuentione contractas excipiant, maximã[89] immortali Deo, ac naturæ iniuriam inferunt. Præclarè itaque Romani magistratus, qui in rogationibus, ac legibus; quas ad populum ferre consueuerant, hanc clausulam ad extremum subiiciebant, SI QVID IVS NON ERIT E. E. L. N. R. quibus verbis, significabant, si quid iustum non esset, id populum rogari ius non esse. Omnium tamẽ absurdissimè, qui principem quidem

79 l. humanũ de legib. C.
80 In d. l. humanum.
81 l. digna vox. de cõstitut. princip. l. ex imperfecto. de legat. 3. & l. ex inperfecto. de testamen.
82 lib. 5.
88 Bald. in §. vlt. colum. 1. tit. qui feudu dare. Martini. Laudensi. in tract. de princip. vers. 305. Bald. in l. 2. col. 7. vers. itẽ not. de seruitutib. & aqua Felin. in cap. 1 col. 10. vers. 5. Alexãd. consil 216. c. no. sunt quædam. 25. q. 1. Specul. titul. de leg §. nunc. & DD. in l. vlt. si cõtra ius. C.
89 Accurs. in l. princeps. de legib.

Eius, ea, legẽ nihilum rogatur.

nihil contra leges diuinas contráque naturæ iura statuere posse cõfiten-
tur[90],sed cum hac exceptione,nisi ratione probabili ad id faciendum ad-
ducatur. Quæ enim ratio probabilis excogitari potest, qua leges diuinas
perrumpere debeamus? Inde manant illa. Qui à Pontifice maximo legi-
bus diuinis solutus sit,huic apud Deum immortalem satis cautum[91] esse:
quod quàm verum sit, aliorum esto iudicium. Sed occurretur ab iis,qui
omnia iustissimis põderibus exigũt. Si naturæ legibus,id est rectæ ratio-
ni Principes omnes obligantur, lex autem ciuilis, æquitati sit, & rationi
consentanea, illud quoque consequens est, Principem legibus ciuilibus
obligari : nam eò pertinere videtur illud Pacatij ad Theodosium Augu-
stum,Tantùm tibi licet,quantùm per leges licebit: distinctione res eget, B
vt quæstio planius definiatur. Aut enim in legibus propositis agitur de
eo,quod publicum est,aut priuatum,aut vtriúsque commune: & in vni-
uersum quicquid illud est, aut vtile, non tamen honestũ,aut honestum,
nec tamen vtile : aut vtile simul & honestum est : aut neutrum omnino:
honestum id appello,quod æquitati naturæ cõsentaneum fit:hac autem
æquitate Principes omnes teneri cõstat : cùm quod natura doceat,id le-
gibus naturæ, quibus Principem parere oportet, sit omnino cõprehen-
sum: neque lex huiusmodi ciuilis est,sed potiùs naturalis:eóque magis,si
cum vtilitate coniuncta sit honestas, sin quod iubetur nec honestum sit,
nec vtile, tametsi à legibus alienum esse debeat, princeps tamen iis legi-
bus quibus non tenetur, subditos obligare potest, si nihil habeant cum C
turpitudine coniunctum: sunt enim honesta quædam, sunt turpia, sunt
etiam inter vtráque, media: si turpe opponatur honesto, æquum est ho-
nestati locum relinqui : vt Aristides iustus, cui Themistocles consilium
communicare iussus erat, Atheniensibus respondit,Themistoclis consi-
lium vtile quidem esse Reipublicæ, turpe tamen sibi videri: Athenienses
re intellecta nihil amplius inquirendum,sed consilium illud reiiciẽdum
decreuerunt. Hic popularem in modum loqui necesse est,quando in di-
sputatione de Republica versamur, quę ad subtilitatem philosophorum
exigi non debet: nam illi statuũt nihil vtile esse,quod non sit honestum,
nec honestum, quod non idem iustum sit : sed iampridem lapsa consue-
tudo deflexit de via, vt necesse sit, honestorũ ac vtiliũ,diuisas habere ra- D
tiones. Quòd si decus abest,vtile tamen sit quod iubetur à Principe,non
ipse quidem ea lege tenetur, tametsi subditos sua lege obligatos habet,
modò nihil contra naturam cõtráque diuinam legem iubeatur. Est igi-
tur in principis vnius potestate, leges huiusmodi vtcúnque volet, abro-
gare, iísve derogare, subrogare,obrogare, vt leges vtiliores,aut etiã mi-
nùs vtiles ferat: habent enim honesta, iusta, vtilia, suos quodammodo
gradus. Quòd si Principi licet, duobus propositis vtilibus, quod minùs
vtile sit, iubere, eidem quoque licebit duobus propositis honestis,quod
minus honestum,minúsque iustum sit, amplecti,& hæc quidem iubere,
illa verò prohibere, etiam si lex, aliis quidem ciuibus incommodum,a-
liis afferat vtilitatem: dum tamen publica commoda priuatis, quoad
eius fieri poterit, anteponantur: nec tamen si Princeps aliter decreuerit,
subditos

90 Decius & Anton. Butrio. Innocent. Imola. Panormit. in cap. quæ in ecclesiarũ. de cõstitut. ex l. quoties. de precibus imper. C. Felin. in d. cap. col. 5. vers. limitat. & col. 14.

91 in cap. non est de voto. Innocẽt. in cap. cum olim col. 2. de clericis coniug. & in cap. 1. col. 5. & 14. de constitut. Panor. in cap. cũ venissent. col. 5. de electione. Innocent. Butrio Imola. in cap. 2. de renunciat. Felin. in cap. quæ in ecclesiarum. de cõstitut. col. 7. vers. demũ.

ſubditos honeſtatis, aut æquitatis ſpecie, leges infringere oportet: vt ſi
Princeps, vrgente fame, res ad victum neceſſarias exportari prohibeat, id
quod nonmodò iuſtum, ſed etiam ſæpiſſimè neceſſarium eſt: deinde ac-
cepta pecunia, priuatis quibuſdā id permittat, tametſi mercatorum, qui-
bus affluit frumenti copia, & Reipublicæ detrimento id fiat, non tamen
iis licet euehere frumēta, quoúſq; lex à Principe antiquata fuerit: etiamſi
maxima perrumpendæ legis occaſio præbeatur: cùm ſcilicet ciuitas re-
rum omnium, quæ ad victum & cultum neceſſariæ ſunt, abundat, ipſá-
que ratio naturalis, ſuadeat peregrinis, fame ac inopia oppreſſis, ſuccur-
rere: cùm vetātis legis maior ſit poteſtas, quàm æquitatis, cuius ſpeciem
B obtendere ſuæ cupiditati cuique liceret, niſi planum ſit Principis inter-
dictum, diuinas ac naturæ leges violare. Incidunt etiam ſæpe cauſæ, quæ
vetant Principes ſuis legibus parere, tametſi iuſtiſſimæ ſint, & Reipubli-
cæ valde vtiles: vt ſi prohibeat armorum vſum omnibus ciuibus, præter-
quam prætorianis militibus, aut iis, quos ad vrbis præſidium reſeruarit.
Huic legi Princeps ſi parere velit, legum interitus ſequatur: quia Princi-
pem, ad legum & ciuium tutelam, aduerſus improbos armari neceſſe eſt.
Idem iudicādum relinquitur de legibus, quæ vel ad ſingulos, vel ad pau-
cos pertinent, quæ priuilegia dicuntur: aut ad breue tempus, aut certo
quodam loco feruntur, aut quæ pœnas, quarum infinitam varietatē ha-
bemus, contineat: nam tametſi ſcelerū vltio à natura ducitur, pœnarum
C tamen acerbitas ac leuitas, pēdet ab hominum legibus ac inſtitutis, qui-
bus Princeps obligari nō debet, niſi quatenus leges ciuiles congruunt æ-
quitati naturali, qua ſublata, princeps quidē omnino legibus huiuſmodi
ſolutus eſt, non tamen ſubditi, quibus parere neceſſe eſt quouſque leges
abrogatæ fuerint. Eſt enim nonmodò naturæ lex illa, ſed etiam inter di-
uinas ſæpius repetita, Principum qui Dei conceſſu ac poteſtate, populis
tribuuntur, edictis obediendum niſi cum natura ipſa pugnent: cúmque
legibus à Deo latis, quibus Principes omnes æquè ac populi tenentur, &
quemadmodum patronis fides datur à clientibus, ſine cuiuſquam exce-
ptione, præterquam Regis, qui ſummum in omnes omnium patronos
ius habet: ita quoque Regibus obedientia debetur, ſed poſt Deum im-
D mortalem, cuius ſumma eſt in omnes orbis terrarum Reges, vitæ necíſ-
que poteſtas. His ita conſtitutis, ſequitur principem ſummū, pactis con- *Principes ſuis*
uentis æquè ac priuatos obligari: ſiue cum exteris, ſiue cum ciuibus con- *conuentionibus æquè ac priuatos obligari*
traxerit: cùm enim princeps mutuæ fidei inter priuatos, ac legum om-
nium vindex ſit, quantò magis datam à ſe fidem, ac promiſſa ſeruare te-
netur? quod certè curia Pariſiorum graui oratione ad Carolum IX. Re-
gem [92] non ita pridem ſatis indicauit, cùm negaret à pactis cōuentis cum 92 anno 1563. Menſe Martio.
collegio pontificum, ſine ipſorum conſenſu Regi diſcedere licere, hac
ſubiecta ratione, quòd ius vnicuíque tribuere teneretur. Et quidem mihi 93 Alexāder cōſi.
ſuccurrit Alexandri[93] Iuriſconſulti reſponſum planè diuinum, quódque 97. lib. 3. num. 13.
literis aureis præ foribus Principū, inſcribi decuiſſet, ſcilicet inter ea, quæ Cynus in reſcripta. de precibus imp. offert. C.
caſu quodam improuiſo accidunt, cenſeri, ſi Princeps à pactis conuen- Iacob. Butrigar. in
tis diſcedat, neque id in coniecturam venire, quia duplex eſt obligatio, l. vlt. ſi contra ius vel vtilitatem,

altera quidem naturalis: quid enim tam naturæ[94] cõsentaneum, quàm
iusta promissa seruare? altera propter principis dignitatem, quæ agitur in
fide seruanda, etiam cum sui detrimento, cùm violatæ fidei omnibus vl-
tor, ac vindex esse debeat, nec à principe, crimen perfidia grauius[95], ad-
mitti possit. Itaque in iudiciis, cùm fides Principis agitur, priuatis potius
quàm principi consulendum est: & seuerius de principe, quàm de priua-
tis decernendum: nam si cui Princeps honorem, magistratúmve contu-
lerit, sine iusta causa adimere non posse iudicatur: quod tamen subditis
licet, & cum legibus fiduciariis, beneficium clienti eripere patrono sine
causa liceret, Principi tamen non licebat. Ex quibus intelligitur, labi &
errare Pontificij iuris interpretes[96], qui negant principem suis conuen- B
tionibus, non alia, quàm naturali obligatione, teneri, propterea quòd o-
bligatio iuris ciuilis propria sit: qui error eripiẽdus est: cui enim dubium
esse possit, quin obligatio eiusdem sit naturæ, atque conuentio? Igitur si
conuentio naturalis est, ac gentium omnium communis, obligationes
quoque, & actiones, eiusdem esse naturæ consequens[97] est. At nulla ferè
conuẽtio, nulla obligatio cogitari potest, quæ non sit & naturæ, & gen-
tium omnium communis. Demus tamen aliquot esse pacta conuenta,
quæ à legibus ciuitatis cuiúsque manant, quis negare audeat, Principem
ciuilibus pactis, ac stipulationibus arctiùs obligari, quam priuatos?[98] at-
que ita obligari vt ne summa quidem potestate, quàm habet, iis deroga-
re possit? hæc enim grauissimorum Iurisconsultorum[99] sententiis rece- C
pta & probata videmus: quid mirum? cùm Deus ipse suis promissis te-
neatur, vt rectè sententiarũ magister scripsit. Sic enim apud Hieremiã[100]
clara voce obtestatur. Cogite, inquit, populos omnes totius orbis terra-
rum, vt inter me ac populum meum iudicent, si quid à me fieri debuit,
quod non fecerim. Ne igitur in disputationem reuocemus ea, de quibus
interpretes nonnulli dubitârunt, an scilicet Princeps pactis conuentis,
quæ cum subditis habuit, obligatus teneatur? quod mirum videri nõ de-
bet, cùm ab iisdem fontibus fluxerit illud, Principem cum alterius detri-
mẽto, sine iusta causa, locupletiorem fieri suo iure posse: qua nec Princi-
pum auribus nec legibus[2] naturæ pernicies maior potuit afferri. Quan-
tò æquiùs iudicatum pridem est in curia Parisiorũ, Principem quidem, D
quod sua intersit, reis largiri posse, quod intersit alterius, nõ posse[3]: & pœ-
nis fiscalibus, creditores iure, priores anteferri oportere[4]. Eadem curia
decreuit[5] Principem legibus ciuilibus derogare posse, dum tamẽ id fiat
sine fraude cuiusquam: quæ consequentia sunt iis, quæ antea diximus.
Nam Philippus Valesius, duobus[6] codicillis, quos in Archiuis habemus,
subiecit clausulam derogatoriam patriis legibus, quibus se solutum esse
testatus est: eadem etiam testificatione vsus est, cùm vxori pecuniam, ac
prædia priuata, contra leges largiretur: extat adhuc in actis publicis[7] illa,
tum largitio, tum legis patriæ derogatio. Augustus pater, non idem in
sua Republica sibi licere putauit, quia non habuit iura maiestatis, vt an-
tea dictum vobis est. Ac tametsi in cæteris quidem omnibus legibus pa-

94 l.1. de pactis.
95 Innocent. in cap. ad Apostolicam. de re iudi.
96 Panor. Butrio. Imol. Felin. in ca. 1. de probat. Cardin. cõsi. 147. donans.
97 l. indebiti. de condic. Inde. l. 2. rerum amot. l. ex hoc iure de iustitia. Bar. Bald. Angel. ibid.
98 Bald. in §. vlt. col. 1. tit. qui feudum dare. Martin. Candens. in tract. de princip. vers. 305.
99 Bald. in l. princeps. de legibus. & in cap. 1. §. ad hęr. col. 5. Castrẽsis in l. digna vox, de legib. C. Decius consi. 10. nu. 22. Bal. in l. ex imperfecto. de testa. C. Decius consil. 404. nu. 8.
110 cap. 45.
1 Bart in l. prohibere. §. plane. quod vi. Bald. in cap. 1. de natura. Andi. & in cap. 1. de probat. ex Felin. l. vlt. de trãsa. C. Panormit. in cap. nouit. de iudic. Spec. in titu. de instru. edit. §. nunc dicendum. Ancaran. consi 2. vt factum. Felin. in cap. 1. de probat.
2 l. nam hoc natura. de condic. indeb. l. si priuatus. qui & à quibus. l. toties. de pollicitat. l. Antiochensium. de priuileg. credit.
3 Gallus. q. 284. parte 3 Bar. Bald. Accurs. Alex. idẽ sentiunt in l. venia de in ius voc. C. Panor. consi. 6. lib. 2. Boer. decis. 65.
4 Iudicatũ in curia Paris. anno. 1391. Gal. q. 257. parte. 5.
5 Iudicatũ anno 1351. Idibus Iulij.
6 anno 1347. & 1350. in arca. inscripta, les testaments des Rois. nu. 289.
7 anno. 1330. Nouemb. 21. in regesto D. nu. 66. 8 l. 1. de author. præstanda.

triis ſolutus eſſet, nec tamen in ſua cauſa, ſibi ipſi author eſſe poterat[8]: itaque largitionem vxori Liuiæ facturus, veniam [9] legis Voconiæ petiit à Senatu: quod fruſtrà feciſſet, ſi iura maieſtatis haberet: vt in cauſa Philippi II. Regis, curia Pariſiorum [10] decreuit, cùm agrum Guinarum emiſſet, quem proximi, iure gentili redimere ſe poſſe confidebant: ſed eos curia, ſuo iudicio à redemptione, eam ob rē, ſummouit, quòd Princeps lege ciuili nō teneatur: tametſi eo iure principem teneri, plerique[11], & ſentiant, & ſcribant: quia ius illud, gentium omnium commune, non ciuitatis cuiuſquam proprium eſſe putant: quo tamen iure nihil Romanis iniquius viſum [12] eſt. At ne Romanis quidem legibus, maiores noſtri, B ſubditos obligari voluerunt. Extant Philippi Belli leges, quibus curiam Pariſiorum, ac Monſpelienſium inſtituens, iudices, Romanis legibus minimè teneri declarauit. Extant Academiarum inſtituta, quibus ipſi Reges teſtato declarant, Romanorum leges, ac iura pontificia, publicè quidem doceri velle, iis tamen ſubditos obligari nolle: ne peregrinorum hominum legib. patrio iuri derogaretur. At etiam Alaricus Gottorum Rex capite ſanxit, ne quis Romanorum leges, ſuis opponeret: cui Carolus Molinæus, meus collega, Iuriſconſultorum omnium decus, ob id vehementer iraſcitur, Barbarum [13] contumelioſè appellans: ſed nihil eſt in eo genere ab Alarico decretum, quod prudentiſſimus quiſque Princeps, non fuerit optimo iure decreturus: nam ſubditi, peregrinorum imperium, C tandiu, & meminerint, & ſperabunt, quandiu legibus illorum vtentur. Conſimile eſt edictum Caroli Belli Regis, & curiæ Pariſiorum vetus decretum, quibus Romanorum leges, maiorum noſtrorum moribus ac legibus opponere prohibemur. Quinetiā Reges Hiſpanorum, capitali pœna vetuerunt, Romanorum leges, ſui iuris teſtes appellare, vt ſcribit Oldradus[14]: ac tametſi nihil eſſet in moribus ac inſtitutis patriis quod, cum legibus Romanorum diſcreparet, ea tamen eius interdicti vis eſt, vt ab omnibus intelligatur, iudices in cauſis ciuium diſceptandis, Romano iure [15] non teneri, ac multò minùs Principem ipſum, qui iudicum religionem, legibus peregrinis obligari, pernicioſum eſſe iudicauit. Et quidem maieſtatis ſcelere teneatur qui peregrina iura, peregrina inD ſtituta, ſui Principis legibus opponat: in quo genere, cùm Hiſpani licentia nimia peccarent, Stephanus Caſtulonum Rex Romanorum leges in Hiſpania doceri prohibuit, vt Polycrates ſcribit[16]. quod ipſum ſanctius ab Alphonſo x. Rege cauetur, qui etiam magiſtratus, ac iudices, Principem adire iuſſit[17], quoties patrio iure, nihil de propoſita cauſa ſcriptum eſſet. In quo Baldus [18] fallit, qui Italos Romanis legibus teneri ſcribit, Gallos verò non aliter, quàm ſi rationis, & æquitati congruere ſibi videantur: neque enim minus hi, quàm illi Romanis legibus obligantur: tametſi Italia, Hiſpania, Prouincia, Allobrogum, Septimania, Gallia, Narbonenſis, Lugdunenſis, Romanorum inſtitutis vtuntur, quæ etiam Federicus Ænobarbus Imperator Germanorum, & publicari, & vbique doceri mandauit: tametſi nullum ferè Germani, Romanis moribus locum reliquerunt: ſed plurimùm diſtat lex à iure: ius enim ſine iuſſu, ad id

8 l. 1. de auctor. præſtanda.
9 Dio lib. 56.
10 anno. 1282.
11 Bal. in auth. omnes. col. 2. de cenſib. C. & in q. 1. de nat. feud. hon. con 58 col. 1. lib. 3. Faber in l. digna vox. de cōſtit. princ. Bald. & Caſtrenſis in l. cū de conſuetudine. de legibus.
12 l. dudum. de empt. & vend. C.
13 In conſuetud. Pariſ. tit. de feud.
14 conſi. 69. conſueuit.
15 eo iure vtimur, & Belluga in ſpeculo confirmat.
16 lib. 8. c. 22.
17 lib. 1. tit. 3 lib. 1. ordinat. Hiſpan.
18 Bal. in l. nemo poteſt. de ſententiis & interlo. C. Paris in ſynd. c. cap. 2.

quod æquum,bonum eſt: lex autem,ad imperãtis maieſtatem pertinet.
Eſt enim lex nihil aliud, quàm ſummæ poteſtatis iuſſum. Quemadmo-
dum igitur noſtri Reges Græcorum legibus non obligãtur, ita nec Ro-
manis quoque inſtitutis, niſi quatenus legi naturæ conſimiles ſint: qua
lege,Pindarus omnes vbique terrarum Principes,obligari ſcribit: neque
verò nobis eſt Romanus Imperator, aut Pontifex excipiendus, (vt per-
nicioſis quibuſdam adulatoribus[19] video placuiſſe) qui Cæſarẽ, ac ſum-
mum Pontificem,bona priuatorum, ſuo iure diripere poſſe ſcripſerunt:
quam opinionem, ne Pontificij quidem iuris interpretes, ferre potue-
runt[20],ſed cùm peſtem illam abhorreant,ac multa in eo genere præclarè
diſputent,illud tamen abſurdè, quòd hanc exceptionem ſubiiciunt, niſi B
ſumma, & vt ipſi loquuntur, abſoluta poteſtate vti velit: quod perinde
eſt,ac ſi dicerent,vi & armis oppreſſos ciues diripere fas eſſe,potentiores
enim, hoc iure aduerſus inopiam tenuiorum, vti conſueuerunt: quod
prædatorium ius rectiſſimè appellant Germani. At Innocentius IIII.
Pontifex Romanus,iuris vtriúſque peritiſſimus, ſummam illam,ſine le-
gibus,ſolutam poteſtatem definiit,ordinario iuri derogare poſſe:illi ve-
rò, ſummam poteſtatem ad legum diuinarum,ac naturaliũ abrogatio-
nem pertinere voluerunt. Quid enim ſanctius diuina lege prohibetur,
quàm aliorum opes ac bona diripere? quid ſæpius repetitum legimus,
quàm à rebus alienis manus habere continentes? at etiam, ne quid alieni
concupiamus,ſacratiſſimo decalogo prohibemur. Capitalior certè fraus C
eſt,hac diſciplina Principes imbuere,quàm prędari: nam prædones,ino-
pia ferè ad aliena capienda cogit: principem autem ſic imbutũ, præcla-
ram iſtam iuris,ac iuſtitiæ ſpeciem, ſceleribus ſuis obtẽdere,neceſſe eſt:
quòd ſi peſſimè eſt à natura, peius etiam à doctrina inſtitutus,in tyran-
num euadet,& impudẽter diuina,humana,perfringere,ac temerare non
dubitabit: deinde à prauis cupiditatibus,ac perturbationibus,quæ nobi-
liores animi partes omnino labefactant, incenſus,ab auaritia quidem,ad
proſcriptionem, ab amore,ad ſtuprum,ab ira, ad cædem celerrimè pro-
rumpit: & quemadmodum tonitrua fulminibus priora ſunt etiamſi tar-
dius exaudiantur,ita quóque tyrannus, iniuſtitia armatus,efficit vt mul-
cta accuſationem, condemnatio iudicium antecedat. Quamquam ine- D
ptè, qui, quòd à natura, vel ab honeſtate alienum ſit,Principem efficere
poſſe[21] putant, cùm principis poteſtas, iuſtitiæ ponderibus ſemper exi-
genda ſit: ſic enim Plinius iunior, ad Traianum Auguſtum[22]. Vt enim,
inquit,fœlicitatis eſt,poſſe quantùm velis, ſic magnitudinis velle, quan-
tùm poſſis,hęc ille:quibus verbis efficitur nihil Principes poſſe,quod na-
tura turpe ſit,aut iniuſtum. Iam verò ineptè loquatur, qui potẽtiæ ſum-
mæ tribuat aliena diripere,aut prædari,aut vi ſtuprum inferre: quæ ab a-
nimo fracto libidinis, & cupiditatum impotentia proficiſcuntur. Quòd
ſi Principi non licet mouere terminos,quos Deus opt.max.cuius ipſe eſt
imago viuens, ac ſpirans, ſempiternis naturæ legibus pegit: neque certè
licebit alteri detrahere quod ſuum eſt, ſiue iuſta ratione, ſiue coëmptio-
ne, ſiue commutatione, ſiue legitima proſcriptione, ſiue fœdere cum
amicis

19 Angel. in l.3. §. ſi is quod quiſque iuris.
20 Panor. in cap. 2. de rebus eccleſ. non alie. Felin. in cap. quę in Eccleſiarũ. Raphaël Fulgo. in l. vlt. ſi cõtra ius. C. Faber in §. ſed naturalia nu. 2. inſtit. Bart. & Bald. in l. itẽ ſi verberatum. §. ſi quis. de rei vidic. Bar. Alex. & DD. in l. 1. de cõſti. pecu. Bal. & Angel. in l. 2. de quadriẽnij. C. Bal. in l. bene à Zenone. col. 2. eod. Barto. in l. vlt. col. 1. ſi cõtra ius. C. Cynus & Albericus in l. neminé. de ſacroſan. C. Alex. cõſi. 2. col. 7. & ſequẽ. lib. 1. & cõſil. 101. col. 6. & cõſi. 37. col. 3. Cynus in l. reſcripta. q. 3. de precibus. C. Ang. conſil. 139. col. 2. Alex. cõſi. 89. col. 3. lib. 3. & cõſi. 93. col. penult. eod. Archidiachon. in cap. ius ciuile. & ibi Cardinalis Alex. diſtinct. 1. Dinus in regula ſine culpa. de regul. lib. 6. Paris de ſyndicat. tit. de regũ excellent.
21 l. nepos de verb. ſignif. Alex. cõſ. 59. lib. 4. glo. in l. 1. de cõſtitut. princ.
22 Plin. in Panegyrico.

amicis feriendo, siue pacis actione cum hostibus concipienda si aliter
pax iniri nequeat, quàm priuatorum detrimento, quorum bona sæpe
hostibus fruenda permittunt Principes pro ciuium ac Reipublicæ salu-
tæ: tametsi quibusdam[23] placet, vt suũ quisque teneat, nec de bonis pri-
uatorum publicè deminutio fiat, aut si vrget publica necessitas, ab vni-
uersis sarciendum esse, quæ sententia mihi probatur, si tamen commo-
dè id fieri possit: sed cùm salus priuatorum, bona omnia ciuium, patriæ
salute contineantur, non solùm priuatas offensiones, & acceptas ab ho-
stibus contumelias, sed etiam bona sua, priuatos Reipublicæ[24], non gra-
uatè concedere oportet: nam ferè semper pax habet aliquid iniquum,
B quod publica vtilitate compensatur, & eo quidem iure populi omnes v-
tuntur, vt non modo publica publicis, ac priuata priuatis, sed etiam vtrá-
que vtrísque in pacis actione, mutuis vtilitatibus, ac detrimentis sarcian-
tur. Video plerósque[25] iuris vtriúsque magistros, in ea sententia, & esse,
& fuisse, vt eorum fœderum, quibus exceptum est, ne vlla detrimento-
rum hinc inde acceptorum, quæstio habeatur, inanem esse, nec priuatis
præiudicium afferre: alio tamen iure vtimur, nam in pace Peronensi, vt
Ludouicus XI. Rex Francorum, carceribus Caroli Burgundionum Co-
mitis eriperetur, vno capite cautum est, ne Torcio, sententiã curiæ Pari-
siorum, aduersus Sanusium exequi liceret. Itaque laudatur Thrasibu-
lus, nec immeritò, quòd prostratis ac fusis ex Vrbe Atheniensi triginta
C tyrannis, promulgari iussit legem Amnestias, qua iniuriarum, ac detri-
mentorum, quæ bellis ciuilibus accepta fuerant, obliuio continebatur:
quam M. Tullius, occiso Cæsare in Senatu, graui[26] oratione vsurpauit,
cùm inter partium duces pax iniretur. Enitendum tamen modis omni-
bus est, vt incommoda commodis, & quoad eius fieri poterit, suum cuí-
que tribuatur, aut si minus id fieri possit, sine tumultu, ac bello ciuili,
possessores quidem rerum alienarum, quamuis iniustos, eatenus tueri
oportet, quatenus ex ærario publico, dominis satisfiat: aut si ærarium ex-
haustum fuerit, mutuas pecunias accipere commodiùs erit. Nam Ara-
tus, parta libertate patriæ, post annos quinquaginta, quàm tyrannide op-
pressa fuerat, sexcentos exules restituit, quorum bona proscripta fuerãt:
D possessores tamen prædiorũ, quæ tyrãni ciuibus iniustè ademerant, spo-
liari noluit, cùm multa iustis emptionibus, multa dotibus tenerentur:
neque id sine periculosissima rerum omnium perturbatione fieri posse
iudicaret: sed ciues iurereiurando obligauit, vt pacem & amicitiam inter
se colerent, quoad ex Ægypto rediens, omnia componeret: acceptis e-
nim sexaginta aureorum millibus à Ptolemæo Philadelpho Rege, in pa-
triam rediit, perfecítque æstimandis possessionibus, vt alij pecuniam
accipere ac possessionibus cedere mallent, alij commodiùs putarent
pecunias sibi numerari, quàm sua recuperare. Hoc igitur fixum sit Prin-
cipi, alienis opibus ac bonis manus afferre, aut ea largiri cuiquam, sine
iusta causa non licere. Et quidem omnibus ferè principum beneficiis,
largitionibus, immunitatibus, priuilegiis, hæc verba subiiciuntur, QVOD
SINE MEA, AVT ALTERIVS FRAVDE FIAT[27]. Quæ verba, cum in

23 Hostiensis in cap. quãto. de iureiurãdo. Butrio ibid. col. 2. Innocent. in cap. in nostra de iniuriis.

24 l. itẽ si verberatũ de rei vindi. Felin. in cap. cũ non liceat col. 5. de rescrip. Corn. cõs. 100. lib. 1. Alex. lib. 5. cõsil. 15.

25 Hostiensis in cap. quãto, & ibi Butrio de iureiurãdo. DD. post Innocent. in cap. in nostra. de iureiu. Bal. in l. venia de in ius voc. Castrẽsis in l. 2. de pact. Marti. Laudus in tractat. de confeder. q. 1.

26 Philip. 1.

27 Vulgò dicitur, Sauf en tout nostre droit & l'autrui. Tullius Hostilius apud Liuiũ iisdẽ verbis vtitur in fœdere feriendo.

formula fiduciæ, qua Ludouicus XII. Rex, agrum Mediolanensem cum principatu iure successorio ab Imperatore Maximiliano adeptus est, inscripta fuissent, belli aduersus Ludouicum, renouandi occasionem præbuerunt: nam Sfortia gens, ex his verbis, integrum ius sibi ab Imperatore, in eo principatu relictum esse contendebat: hæc autem clausula, etiási omissa fuerit, inesse tamen censetur: quia nec Imperator, si maximè velit aliud alij tribuere, ac largiri possit. Nam quod omnia Principis esse vulgus iactat, ad Imperium & ad dominatum pertinet, salua cuíq; rerum suarum proprietate[28] ac possessione. Sic enim Seneca[29]. Ad reges, inquit, potestas, omnium pertinet, ad singulos proprietas: idẽ paulò post, Omnia rex imperio possidet, singuli dominio. Quæ ratio facit, vt Reges B nostri, prædia fiduciaria vassallorum, iure proscriptionis fisco addicta, largiri priuatis, aut ea distrahere cogantur[30], vt vassalli Principis, & proscriptorum patroni, suo iure vti frui possint. Quòd si Princeps priuati cuiusquam debitor sit, iudicium accipit, condemnatur sæpissimè, damnatus iudicatum soluit. Sed vt exteri æquè ac ciues, posteritásque ipsa intelligat, qua integritate nostri Reges fuerint, quáque moderatione animi erga subditos se se gesserint, exemplo sit illud quod ex hortis deliciarum, Princeps ipse Curioni decimam exoluere damnatus sit, iudicio curię Parisiorum anno M.CCLXVI. cùm verò Rex alius negligentia procuratoris, vadimonium deseruisset, petiit ordinario diplomate, vt in integrum restitueretur, curia Parisiorum Regem de rogatione proposita depulit, C anno M.CCCCXIX. Non tanta iudiciorum acerbitate cum priuatis agitur, qui ferè semper ex ea causa in integrum restituuntur: ac tametsi minores XXV. annorum, ætatis indulgentia, in omnibus ferè priuatis iudiciis, restitui solent, Reges tamen nostri, etiam infantes, nunquam ætatis beneficio restituuntur: sed in omnibus iudiciis maiores esse iudicantur: contra quam in Republica fieri solet, cum qua semper agitur, quasi minor esset: nam Reipublicæ beneficio, Romani principes in integrum restitui consueuerunt[31]. nos alio iure vtimur: ac Principis agros, ab agris publicis, & eius causam, à causa Reipublicæ diuidere solemus, cõtra quam plerı́que statuunt, qui Rempublicam in integrum restitui debere negant[32], cõfusa Principis ac Reipublicæ causa, quæ in statu populari, sem- D per eodem iure censetur, in cæteris, non item. Hac igitur animi magnitudine magistratus erga Reges nostros sese gesserunt: hac item moderatione Reges iustitiam coluerunt, vt maior priuatorum, quàm principis, & Reipublicæ quàm priuatorum, ratio in causis disceptandis haberetur: extat etiam in actis curiæ Parisiorum, sententia aduersus Carolum VII. Regem lata, qua damnatur syluam Vrbi proximam in Parisiorum vsum cædere, pretio constituto, quam quidem ad rem vix vnquã priuati adigerentur. Tunc certè intellectum est quantùm Rex à tyranno distaret: cùm enim Carolus VII. Anglorum legiones ex intimis Galliæ visceribus exegisset, Vrbe Parisiorum (qui cum Anglis fœdere contracto, sceptra de manibus Regi extorserant) facilè capta, tantùm ab vltione iniuriarum abfuit, vt summa illos benignitate cõplecteretur, séque iudicibus magis

28 Felin. in cap. quæ in Ecclesiarũ, de constitut. col. 11. Bal. consil. 363. sine lib. 3. Iaso in auth. quas actiones de sacrosanctis C. l. in rẽ actio. de rei vindic. ff. Afflict. in cõstitut. Neapol. lib. 4. tit. 10.

29 lib. 7. cap. 4. & 5. de benefic.

30 Gallus q. 55.

Reges Francorũ maiores XXV annis esse iudicãtur, vbi agitur de illis restituendis.

31 l. Rempublicã. de iure Reip. C.

32 Sic Bar. & DD. in l. nã postea. §. si minor. de iureiurãdo. Bald. in l. vlt. quorũ appella. non Recip. Alex. in l. 1. §. nunciatio de noui operis. Accurs. in l. imperatores. de re iudic. & in l. vnica de sentent. aduersus fiscũ. C. Felin. in cap. fraternitatis col. 4. de testibus. Aretin. consi. 20. col. vlt. Afflictus. decis. 340 Castrẽsis & Alberic. in l. Respublica, ex quibus causis maiores. Cynus eod. aut Petrũ à Bella Pertica, in eadẽ sententia fuisse.

magis obſequentem præberet, quàm priuati conſueuiſſent. At iiſdem temporibus Philippus Maria Mediolanenſium princeps, oppreſſa tributorum ac vectigalium pondere Republica, portus omnes, ac fluuiorum aditus obſidebat, ne quis ciuiũ quo vellet traiiceret, niſi priùs ſoluto vectigali[33]. Quibus ergo legibus, & quatenus pactis conuentis princeps teneatur, nobis expoſuiſſe videmur: reſtat explicandum illud, an ſcilicet Rex imperij ſucceſſor, Regum antecedentium promiſſis, ſalua maieſtate, obligari poſſit. Quod, vt paucis abſoluam, prætermiſſa quæſtionum, quæ de hoc genere ſubtilùs diſceptari poſſunt multitudine[34], ſic ſtatuo, Principem maiorum pactis conuentis, æquè ac priuatos obligari, ſi re-
B gnum hæreditario iure obuenerit, vel etiam teſtamento delatum ſit: vt Ptolemæus Cyrenenſium, Nicomedes, Bithyninæ, Attalus Aſiæ, Eumenes Pergami. Coctius Alpium reges populum Romanum teſtamento Regnorum hæredem ſcripſerunt. Quid ſi regnum ad proximos teſtamento deferatur? vt Angliæ regnum Henrichus VIII. Eduardo V. filio reliquit, eíque teſtamento Mariam ſororẽ, huic Elizabetham ſubſtituit, quæ viciſſim imperij ſceptra tenuerunt: diſtinctione res eget: aut enim proximus hæres iure teſtamenti hæreditatem creuit, aut repudiata hæreditate ex lege Regia, imperium accepit: priore modo hæreditariis obligationibus & actionibus tenetur: poſteriore non[35] item, etiamſi iuratus ſit teſtator: neque enim iuris ſucceſſorem tenet[36] iuſiurandum, aut
C obligatio defuncti: eatenus tamen obligatur, quatenus Reipublicę commodo ceſſit obligatio à teſtatore contracta[37]. Itaque Ludouicus XII. Rex, repetentibus tormenta bellica, quæ Carolus VIII. commodato acceperat, repoſuit illud, ſe Caroli hæredem non eſſe: ita nuper Franciſcus II. rex ad Heluetios patris debita repoſcentes, ſcripſit literas[38], quarum exemplum ex Archiuis populari ſermone deſcripſi, ac Latinè reddidi, hunc in modum. Tametſi debita paterna ſoluere non tenẽtur, cùm hæc ſceptra, non hęreditario iure habeamus, ſed regia lege, quæ iam inde vſque à primis Francorum Regibus lata, ad mares proximos imperium detulit, quæ non aliter nos obligari patitur, quàm ad ea fœdera, pactáve, quæ cum exteris principibus, ac populis, ad huius imperij vtilitates &
D commoda, à maioribus noſtris contracta fuére: nihilominus tamen vt patris optimi & cariſſimi fidem religiosè tueamur, legitima eius debita exſoluere decreuimus &c. illud tantùm à vobis petimus, vt ſortis vſuræ ad eum modum, quo veſtris legibus ac moribus cõſueuiſtis, non tamen grauiores à nobis exigantur. Atque id quidem Heluetij communi decreto comprobârunt: & cùm anteà tam graues à noſtris vſuras acciperẽt, vt anno ſexto ferè ſortem æquarent, id eſt duplo quàm in Gallia maiores, ad trientes redegerunt, quæ non niſi anno vigeſimo ſortem adæquârent. Quòd autem reges maiorum obligatione non teneantur, iampridem curia Pariſiorum iudicauit, anno[39] ſcilicet M.CCLVI. Quamobrem falluntur vehementer, qui accipiunt quaſi ab oraculo formulas & verba concepta iuriſiurandi, quod non ita pridem, Rhemenſes pontifices arbitrio ſuo finxerunt, vt eo, reges dum initiantur, nunc vti conſueuerunt.

33 anno 1446 qua de re queritur Boſsius Senator Mediolanẽſis tit. de principe.

An Princeps antecedentium regum promiſſa ſeruare teneatur.

34 His quæſtiones ſubtiliter magis, quàm verè tractant Cynus, Bar. Bald. Salicet. in l. digna. de legibus C. Iaſ. in l. 1. de cõſtit. princ. ff. Felin. in cap. tranſlato de conſtitutionib.

35 Innocent. in cap. veritatis de iureiurando.

36 cap. licet de voto.

37 Bald. in tit. de pace conſtant. in verbo ſucceſſorũ, & in l pe. de bonis quæ liberis. C. & in cap. 1. princip. de natura feudi. text. in cap 1. de probat. & ibi DD. Afflic. deciſ. 282. nu. 7. & deciſ. 17. nu. 5.

38 Ianuarij 19. anno 1559.

Literæ Regis Francorum ad Heluetios.

39 Extat in actis curiæ in libro (olim) fol. 105. lib. 3.

Postea quam enim regni pares duodecim capiti regio coronam imposuerunt, Pontifex Remensis ad regem conuersus: Siste gradum, inquit, ac imperium quod paterno iure antea adeptus es, nunc accipe, quo deinceps, vt verissimus hæres vti frui possis, quod quidem à Deo præpotenti, & à nobis Pontificibus ac paribus ad te iusta traditione defertur. Honesta oratio, modò vera. At nemini dubium est, opinor, quin ante consecrationem, rex imperij possessione ac proprietate potiatur, nō quidem hæreditario aut paterno iure, multò minùs etiam Pontificum aut pariū beneficio, sed lege regia: id quod iampridem Senatusconsulto Francorum [40] decretum est, ne quis regiam potestatem ab arbitrio pontificum pendere existimaret: non quia Senatus de regia potestate, ante initiatio- B
nem dubitaret, sed vt inanes illæ pontificum argutiæ à stirpe cōuellerentur. Id enim ab auorum, extrema memoria contrito prouerbio didicimus, nunquam reges apud nos interire, vt omnes intelligerent mortuo principe ad proximum eodem momento imperij ius ac potestatē transferri, ne esset incerta regni successio, qua peste nulla perniciosior in Republica existere potest. Hoc igitur teneamus, Regem qui legitimo iure ad imperium vocatur, pactis & promissis antecedentium Regum eatenus teneri, quatenus Reipub. commodo contractum est, ídque multò magis si populi totius, vel certè curiarum maiorum decreto & consensu: tunc enim fides agitur, quam Regi non modò decorum, sed etiam necessarium est seruare, quamuis pacta, ciuitatib. detrimentum sint allatu- C
ra. Sed si princeps siue cum exteris, siue cum ciuibus contraxerit, de iis quæ ad Rempublicam pertinent, siue eorum, quos dixi, consensione, si graue detrimentum ex pactis conuentis Reipublicæ infertur, successorem legitimum teneri æquum non est[41]: multò minùs[42], etiamsi populi aut Senatus suffragiis, imperium acceperit: quia nihil omnino iuris habet ab antecessore: aliud igitur iudicandum, si imperium alterius concessu adeptus esset: tūc enim promissis illius obligaretur [43], nisi disertè id exceptum esset. Sed quocunque tandem iure, seu lege, seu testamento, seu populi suffragijs, seu sorte regnum acceperit, æquum est eas obligationes dissoluere, quæ ex vtilitate & commodo Republcæ contractæ fuerunt: alioqui[45] liceret contra naturæ leges alterius incommodis, & qui- D
dem malis artibus, sua commoda amplificare: at ciuitatis interest fidem publicam, quoad eius fieri poterit, colere, ac tueri, ne Reipublicæ ad extremum periclitanti, salutis viæ omnes præcludantur. Ad hanc igitur interpretationem pertinent ea, quæ Parisiorum curia iudicauit anno M. CCLVI. & M. CCXCIIII. Regem scilicet, superiorum regum pactis conuentis minimè teneri: repudiata eorum [46] disciplina, qui Principem de imperio deturbari putant oportere, nisi testamentum anterioris principis exequatur, confusa principum successione. At cur, dicet aliquis, ea distinctione opus est, cùm omnes Principes iure gentium teneantur? nam eo iure conuentiones ac testamenta continentur [47]. Id quidem falsum videri possit, si de vniuerso genere statuamus: demus tamen id verum esse, non propterea consequens est, Principem gentium legibus, potiùs quàm

40 anno. 1468. April. 16.

41 Cynus & DD. in l. digna vox de constitu. princip. C. & Bald. in cap. 1. donat. feud.

42 Argu. l. si quis domum locati.

43 Argu. cap. dilecto. de prębendis. Bal. in l. vlt. de transac. C.

44 Not. in cap. 1. tit. qui success. tene. & cap. vlt. ne prælati vires. & in cap. Abbate, sanè de re iudic. Iaso latiss. in l. 1. col. 3. de constit. princ. cau. nō liceat. 12. q. 1. glosa ibidem Bal. in tit. de pace Cōstantiæ verbo successorum. tex. in cap. 1. de probat.

45 l. nam hoc natura. de condic. indeb.

46 Bald. in proœmio decretal.

47 l. ex hoc iure de Iustitia.

quàm ſuis obligari, niſi quatenus cum diuinis ac naturæ legibus conſpirant,quas quidem ad leges,omnia quæ de Principum obligatione diximus, reuocanda nobis ſunt, at ſi gentium iura quædam iniqua ſint, ea Princeps abrogare poteſt[48], & ſubditos eo iure ne vtantur prohibere, vt antea docuimus de ſeruitiis, quæ iure omnium ferè gentium in Reſpublicas pernicioſo exemplo inuecta,multorum Principum ſalutaribus,ac naturæ congruentibus interdictis,ſublata fuerunt:quod in vno dictum, ad conſimilia traducendum erit:quoniam totius diſputationis caput eſt, ne quid contra diuinas aut naturæ leges ſanciatur: nam,ſi iuſtitia finis eſt legis, lex autem Principis iuſſum, Princeps Dei præpotentis imago ſpi-
B rans, conſequens eſt, vt Principis leges verum exemplar præ ſe ferant legum diuinarum.

48 Ioan.Andr.in cap. vlt. de immunitate Eccleſ.

De Principe alterius fiduciario, vel ærario, an in eum conueniant iura maieſtatis, déque Principum inter ipſos dignitatis prærogatiua

CAPVT. IX.

HAEC quæſtio ſingulari diſputatione tractanda nobis eſt, propterea quòd ad iura maieſtatis pertinet, nec debet cum patrocinio vel clientelari iure, de quo antea diximus, temerè confundi. Nam ius fiduciarium, ſeu feudale, ſanctius eſt pa-
C trocinij iure, quod etiã à magiſtris, ius patronatus appellatur. Hoc quidem antiquius illo,quod tamẽ à Langobardis origine ducta, populos omnes mutua fiduciæ caritate complecti videtur:nuſquam tamẽ vberius, quàm in imperio Turcarum, qui quod nos feudum, ipſi Timar appellant, & beneficiarios ſeu vaſſallos Timariotas: quib. feuda principis beneficio, & quidem precario, non tamen diutius quàm fructuarij, vita fruenda permittuntur iis conditionibus, vt ingruenti bello, Timariotæ equites ſine ſtipendio militari, & eum equorum numerum deducere, qui pro ratione beneficij, cuíque libello cenſuali definiri ſolet. Eſt autem Timar honorarius prædiorum fructus,à Græco vt opinor τιμᾶν,quæ verbi notatio propriam feudi naturã explicare videtur: propterea quòd
D veteri iure, feudum aliud nihil eſt, quàm fructus prædiorum à vectigalibus[1] liberum: & quoniam militiæ ac belli aduerſus hoſtes, gerendi cauſa huiuſmodi beneficia tribui ſolebant,principio militiæ ex caſu, deinde à fide præſtanda, feuda dicta ſunt. hinc enim F.E.D.V.M. dici videtur: quòd qui fidem daret,his verbis vtebatur, FIDELIS ERO DOMINO VERO MEO: contractis autem dictionibus in literas, Feudi appellationem traxerunt:niſi à fœdere vtrinque contracto, deriuari verius ſit. Immunes à vectigalibus eſſe, ac ſemper fuiſſe fiduciarios, argumento eſt, quòd qui à nobis vaſſallus, Langobardorum legibus LEVDE appellatur, quæ vox liberum ſignificat. Aldius autem ex iuſta ſeruitute manumiſſus inde Alaudium & laudimia dicuntur honoraria munera, quæ domino,fidem accipiente à vaſſallo,tribui ſolent. Hæc ad verborum explicationem: pergamus ad id, quod propoſitum eſt. Diximus iura maieſtatis

1 cap.1 de iis qui feudũ dare poſſunt.

eum habere, qui post Deum immortalem subditus sit nemini: quòd si cuiquam seruire, aut imperanti parere cogatur, seu sponte, seu inuitus id faciat, maiestatis nomen amittit. Rectè Poëta nescio quis. Esse scit est seruum, iam nolo vicarius[2] esse: Qui rex est, regem maximè non habeat. Quòd si iura maiestatis non habent fiduciarij seu vassalli, paucissimi admodum Principes in summa potestate constituti reperiantur. Aut si demus, fiduciarios principes, vel ærarios, qui tributũ aliis Principibus dependere cogantur, iura maiestatis habere, certè quidem dominos seruis, patronos cliẽtibus, autoritate, imperio, potestate adæquare necesse erit: sic enim statuunt legum Romanarum interpretes[3] ac magistri: scilicet Mediolani. Mantuæ, Ferrariæ, & Allobrogum duces iura maiestatis habere. Idem quoque tradunt de Comite Astensi[4]: quę tota ratione discrepant, cũ his quæ antea de iure maiestatis diximus. Hæc igitur accuratiùs explicanda nobis sunt, cùm ad iura maiestatis, quæ in Republica præcipua ac potissima sunt, quæque ad dignitatis prærogatiuã, qua nihil Principibus carius est, pertinere videantur. Diximus in capite de patrocinio & clientela, quam nostri protectionem vocant, clientes principes, qui superiorum, in fœderibus, maiestatem comiter obseruare tenentur, iura maiestatis habere: sed vassallus, seu fiduciarius à Cliente differt, distãtque plurimùm. Cliens enim, patronũ in fœdere superiorem eatenus agnoscit, quatenus personæ ac loci dignitas postulat: vassallus non modò superiorem confiteri dominum, sed etiam fidem & obsequium ei supplex exhibere cogitur, aut feudo cedere. Homagium appello, fidelitatem, obsequium, obedientiam & ea iura quæ fiduciarius domino, ex formula beneficij dare, facere, tenetur: quòd vt planius intelligatur nouem omnino potẽtiorum ac tenuiorum gradus statuemus, præter eum, qui post Deum immortalem seipso superiorem confitetur neminem. Primum genus est eorum principum qui sunt in eius clientela, cuius maiestatem obseruant, séque in eius patrocinio dare solent, vt aduersus potentiorum vim tutiores sint. Secundum genus est eorum Principum qui superiorem in fœdere agnoscunt, eíque tributum dependere solent, vel pensionem, vt eius auxilio ac præsidio tutiores sint: quod certè patrocinium dici non meretur, quia mercenarium sit: merces autem officio non debeatur: Tertium genus est eorum, qui à potentiore victi, pacem acceperunt, & iura maiestatis retinẽt iis legibus vt victoris maiestatem comiter obseruent, eíque tributum annuum soluant, nec tamen patrocinium illis, aut auxilium à potentiore debeatur. Quartũ genus est eorum, qui Reges sunt, & iura maiestatis in suos liberè exercent: sed aliorum fiduciarij seu feudatarij sunt aliunde feudo accepto à principe, seu maiore seu minore. Quintum genus est eorum, qui Reges non sunt, nec iura maiestatis habent, sed fiduciam propter feudum contraxerunt: qui à nostris simplices vassalli dicuntur, qui domini dignitatem tueri, ac pro eo arma capere, non tamen semper, nec aduersus omnes. Sextum genus est eorum, qui vassalli ligij vulgò dicuntur, qui data fide, domini dignitatem & existimationem tueri, ac pro eius salute, arma sine exceptione capere, non tamen

B C D

2 Quia serui ordinarii, vicariis imperabant.

3 Castrensis consi.166.lib.2. Dec. consi.191. num.1. Curt.iunior cõs. 1. nu.26. & 30. & consi.91.nu.8.Paris.consi.1.nu.25. lib.1. Bossius titulo. de crimine maiesta. nu.52.& in titul. de regal. nu.5.Soc.cons.4. lib.3. Iaso consil. 227. Cacherran. decis.Pedemont. nu.1.

4 Brunus de comitatu Astensi post Bar.Bal. Angelũ, Castrensem Imolã, Iserniũ, Cumanũ, Alexãdrum, Barbatiã.

Nouem genera tenuiorum aduersus potentiores.

tamen ſemper,aut vbique, ſed eatenus tenentur, quatenus vtilitas feudi aut fiducia contracta patitur. Septimum genus eſt eorum,qui ſubditi dicuntur,ſeu vaſſalli, ſeu cenſuales ſint, ſiue etiam prædiis omnino careãt: qui pro principis dignitate ac ſalute, perinde ac pro ſe ipſis, propugnare tenentur, & eoſdem cum principe hoſtes & amicos habere. Octauum genus eſt eorum, qui quondam ſeruitute liberati,ſeruilem ſpeciem retinent,vti ſunt aſcripti glebæ,& qui à noſtris manus mortuę dicuntur: poſtremum genus eſt ſeruorum. Hæc genera nobis ſecernenda fuerunt ne ſubditi cum vaſſallis, aut clientibus, aut cum vtriſque vaſſalli ſimul miſceantur. Ex his generibus,ij qui non ratione feudi aut fiducię contractæ,
B ſed ex ſui ipſius perſona parere coguntur, ſubditi dicuntur:multò magis etiam ſi præter obligationem, qua ſubditus, principi, cuius imperium ac iuriſdictionem ſubire tenetur, fiduciam cõtraxerit feudo à principe, vel ab ipſius principis ſubdito accepto, ſi modò vtriúſq; princeps idẽ ſit. Quòd ſi ſubditus non ſit,qui fiduciam,accepto beneficio cõtraxit,etiam ſi domini dignitatem ac ſalutem, ſine exceptione cuiuſquam, tueri debeat,ea tamẽ obligatione,deſerto feudo,ſine fraude ſeſe liberare poteſt: at ſubditus quantumvis feudum aut cenſuale prædium deſerat, aut nihil omnino habeat,quod ſuum dicere poſſit, perſonali tamen obligatione, ſeipſum ſine principis ſui conſenſione exuere, nullo modo poteſt. Vaſſallus fidem patrono ſemel tantùm pręſtare tenetur,ſed ne ad id quidem
C cogendus eſt, ſi fiducia ita fuerit contracta, vt videre eſt in antiquis legibus[5] feudorum,contra quàm Carolus Molinæus & ſenſit,& ſcripſit[6]: at ſubditus locis omnibus, ac temporibus fidem Principi dare cogitur[7], etiamſi Pontifex is fuerit[8], qui nullum omnino prædium, Principi acceptum ferat. Neque verò neceſſe eſt ſubditum eſſe,qui ſalutẽ ac dignitatem Principis, ſine cuiuſquam exceptione tueri debet, quales ſunt ij qui noſtris vaſſalli ligij dicuntur: qui interdum aliorum principum ſubditi, interdum reges ſunt: interdum vaſſalli, tamen non ſine exceptione fidem dederint,neque enim retrouaſſallus ſubditus eſt,aut vaſſallus illius, cui dominus inſeruit,[9] niſi omnino eiuſdẽ beneficii ratione. Placet igitur exẽplis hæc illuſtrare. Antea quidẽ Reges Anglorũ fidelitatis iuſiurandũ
D regib. Francorum ſine exceptione dederũt,cũ ampliſſimas huius imperij prouincias, ac beneficia fructuoſiſſima,Regibus noſtris accepta ferrent, vnmeritò ſeſe vaſſallos ligios Francorum confiterentur. Angliam tamen & Hiberniam ſumma poteſtate regebant: quouſque Ioannes, qui fraude in regnum inuaſerat, ſe regnúmque ſuum ac ſubditos omnes dedidit in Romani Pontificis poteſtatem anno M CCXII. contracta ſolenni fiducia principum ac ſubditorum conſenſione: nec tantùm ſe Pontificis Romani vaſſallum, ſed etiam ærarium profeſſus eſt,ac promiſit annui tributi ac cenſus nomine quattuor aureorũ millia[10],pręter tributum illud, quod ab Ina Rege Anglorum promiſſum eſt,anno D.CCXL. ídque à ſingulis familiis exigebatur, quod vulgo tributum ſancti Petri appellabant: legatus Innocentij III. Pontificis Romani, primus à Rege Ioanne fidem accepit, anno M.CCXIII. præſente Cãcellario,ſex Angliæ pon-

5 tit 24 § 1. quæ fuit prima cauſa feudi amittendi. Magiſter in regalibus. deciſione. 13.
6 in conſuetud. feudor § 2. gloſ. 4. nu 26.
7 t t. qualiter iurare debeat cap. 15.
8 Magiſter in regal. deciſ 1. & 13. Mol. in c. de feu. § 46. q 1. & 2.
9 Iſernius in cap. imperialem § illud de prohibita feudi alienat. Bar. in l. Claudius qui potiores qui Guido pa. dec. ſ. Delphinatu 551.

Reges Anglorũ vaſſalli ligij Francorum.

Reges Anglorũ vaſſalli Pontificis Romani.

10 Mille marcas ſterlingorum.

tificibus, ac totidem comitibus, infinitáque populi multitudine consentiente. Extat adhuc apud nos formula fiduciæ, quam ex actis Vaticanis, expressam legimus. Ac tametsi Thomas Morus, Anglorum Cãcellarius negaret Regnum Anglorum esse in fiducia Pontificis Romani, nihilominus Henrichus ipse VIII. legato pontificis Romani, iusiurandum fidelitatis dedit. Tributum autem vtriusque generis exigi, ac solui non ante desiit, quàm Henrichus VIII. anno M.D.XXXIIII. Romani pontificis seruitutem ac religionem excussisset. Id autem animaduersione dignum est, quod in formula fiduciæ, Rex Ioannes suorum scelerum veniam, suplex à legato põtificis precatus est, quo planum fit, patrocinium illud pontificis Romani, quæsitum esse ad eleuandum immane parricidium, quod in Arturum fratris filium, ad quem septra regni successorio iure pertinebant, crudeliter admiserat, ne sacris à pontifice Romano interdiceretur. Iam antea Philippus Augustus Rex Francorum, omnia prædia, quæ in Gallia Reges Anglorum hæreditario iure possidebant, Normaniam inquam, Aquitaniam, Turoniam, Andium, item ac Cenomanorum agros, ob eam parricidij causam, pro iure suæ maiestatis proscripserat: quas regiones, antea beneficij iure, à Regibus Francorum acceperat: tametsi summam in Anglos, Hibernes & Scotos potestatem haberent. Nam principio, Constantinus Rex Scotorum cæteríque principes eius ditionis, cum Adelstano Anglorum rege fiduciam contraxerant: deinde Baluolus Rex Scotorum, fidem quóque Regi Anglorum præstitit, professus se regnum Scotiæ fiduciæ nomine, sub Anglorum patrocinio possidere, exceptis Orcadibus insulis, quę tum erant, ac deinceps etiam fuerunt, in fiducia regum Noruegiæ, quibus reges Scotorum auri vncias octoginta, fiduciæ ac census nomine dependere tenentur, contracto iampridem fœdere inter Danos & Scotos, vt bello finem imponerẽt, quod pro insulis Orcadibus olim susceptum, nec ita pridem, id est anno M. D. LXIIII. rursus excitatum est: quantùm quidem ex literis Danzæi, Francorum, apud Danos, legati, intelleximus. At Scoti Reges, qui post Balnolum, summam rerum tenuerunt, Anglorum obsequium eiurarunt, nec superiores agnoscere, nec se Vassallos Anglorum profiteri voluerunt, tametsi Dauid Rex Scotorũ Eduardi III. Regis Anglorũ, captiuus id summa contentione à suis petiisset: postea verò quàm decennium in carceribus exegisset, dimissus est ab Eduardo, cuius sororem sibi desponderat, ea lege, vt secum amicitiam ac pacem coleret. Iam verò Hiberniæ Regnum non ita pridem Anglorum imperium tulit, excepto tamen Arguelio Comite, qui iura maiestatis semper retinere visus est. Consimiliter Daniæ Reges, qui etiam Noruegiæ partem possident, iura maiestatis sibi vindicarunt: quod quàm verum sit, prius exposuimus. Holsatiæ tamen agrum, regno finitimum, Imperii Germanici beneficio habent, & antea quidem, Daniæ regnum, imperij Germanici feudale beneficium extitit, ipsíque Daniæ duces in fide Germanorum permanserunt, non modò Lothario Imperante cui Canatus Daniæ dux, fidelitatis obsequium [11] præstitit: sed etiam Friderichi. I. Imperatoris, qui primus omnium

Reges Scotorũ vassalli Anglorum.

Daniæ reges olim vassalli Imperij Germanorum.

[11] Heluodus in histor. Sclauorũ cap. 50.

omnium Petro duci Daniæ regia[12] ſtemmata dedit, ac regali poteſtate beauit, iis tamen legibus, vt in fide ac obſequio perpetuò imperij Germanici permaneret: ſed poſteri tandem ab imperio deſciuerũt. At principes illi quos fiduciam contraxiſſe, & prædiatoriam ſeruitutem, data fide promiſiſſe diximus, qui vel in ſuos iura maieſtatis habẽt, vel aliorum Principum ſubditi ſunt, contractam fiduciam eiurare poſſunt, modò ne id fiat in fraudem patroni: quoniam periculo imminente, ſine iuſta cauſa, patronum deſerere capitale eſt, etiam ſi vaſſallus, eo momento, prædium feudale deſerturus ſit: tametſi nulla grauior pœna[13] dicta eſt in fiducia contrahenda, quàm vt feudo cariturus ſit cliens, qui patronum, vr-

12 Tritemius cap. 17.

13 tit. quæ fuit prima cauſa feudi amitt.

B gente bello, deſeruerit: quia fides agitur ac dignitas, cui ſempiterna labes innuritur à cliente patroni deſertore: cùm tanta ſit obligatio fiduciæ, vt etiam aduerſus fratres ac liberos[14], pro ſalute ac dignitate patroni, vaſſallus arma capere teneatur. Nec defuêre noſtra ætate Iuriſconſulti[15], qui etiam in parentes, clientem pro patroni dignitate, armarent: quod mihi probari nulla ratione poteſt, cùm prima præcipuáque fidelitas parentibus debeatur. At ſi vaſſallus idem ſit & ſubditus, qui principem periclitantem deſerat, non modò prædiis, illum ſed etiam bonis omnibus ſpoliari oportet, cùm vel gregario militi, capitale ſit, qui ducẽ in bello non protexerit. Nec mirũ[16] ſi Britanniæ Armoricæ duces, Ioãnes, inquam. I. & Petrus, II. obſtinato animo recuſarent Francorum regibus fidem, pro

14 cap. 1. hic finitur lex.

15 Alex. cõſi. 234. lib. 2. & 236.

16 l. non omne. de re milit. Liuius lib. 1.

C Britanniæ prouincia, ſine exceptione cuiuſquam pręſtare, de qua re controuerſia iterum atque iterum, inter Franciæ, ac Britanniæ cancellarios, coram rege Carolo V. & VI. agitata eſt. Propoſita fuerunt acta fiduciæ contractæ, ac fides à ducibus, ſine exceptione cuiuſquam data, tum Philippo Auguſto[17], tum etiam Ludouico[17] VIII. De vtroque actu, ancipiti ratione dubitari potuit: de altero quidem, quòd Philippo data fides eſt ab Arturo, ſine exceptione cuiuſquam, ea lege, vt ſui tutelam aduerſus Ioannem Angliæ regem ſuſciperet, quod ab eo factum ſit, nec-ne dubitatur, tametſi Arturi parricidiũ vltus eſt: de altero quod Ludouico VIII. data fides eſt à duce, quoad ipſe viueret, ſine præiudicio poſteritatis. At legitimorum actuum ea vis eſt ac natura, vt nec diem recipiant, nec con-

Duces Britannici vaſſalli Francorum.

17 anno 1202.

19 anno 1210.

D ditionem[19], fiduciæ verò iuſiurandum minimè omnium. Exitus controuerſiæ fuit, vt Ioannis ac Petri iuſiurandum ſimplex acciperetur, ne vaſſalli ligij Francorum eſſe viderentur. Quamquam dux vterque, feudo Britanniæ ſpoliari iurè debuiſſet, quod legitimum patronum Francorum regem eiurarent. Neque enim dubitari poteſt, quin Britãniæ Armoricæ duces, Francorum Regibus, iam inde à Clodoneo rege, fidem ſine exceptione dederunt: vt Gregorius Turonum pontifex, omnium, quas habemus, antiquitatum, veriſſimus ſcriptor accuratè tradit: quanquam pleni ſunt hiſtoriarum libri, plena antiquitatis monimenta quibus hæc prodita videmus. Britanni quidem rebellarũt ſæpiſſimè, ſæpius tamen fracti ſunt ac domiti, quinetiam Caroli magni ac Ludouici Pij legatis, fidem & obſequium, datis obſidibus, exhibuerunt: quæ tam ex hiſtoria & Vitaldi Caroli magni nepotis, tum etiam ex Floardi Sigeberti

19 l. actus de regulis.

ſcriptis perſpicuum eſſe poteſt. At cùm rurſus à fide deficerent, Carolo
Caluo Rege, apud ordines accuſati, ac maieſtatis damnati, pœnas[20] dede-
runt: quo crimine non niſi ſubditi[21] accuſari poſſunt. Nam Heriſpo dux,
Carolũ Caluum, data fide, ac pecuniarũ magna vi, placauit, vt antea quo-
que Iudicael dux Dagobertum placarat. Neq. verum, at ne ſimile quidẽ
veri eſſe poteſt Clodoneũ, qui Galliarum imperium Alpibus Pyrenæis,
& vtróque mari, tum etiam Rheno flumine, definierat, aut Carolum
magnum qui gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles,
locis, infinitas domuerat, qui Hiſpaniam, Italiam, Hungariam, Germa-
niam, cis & vltra Rhenum Saxonas, Pomeranos, Polonos, Ruſſios ſub-
egerat, & in extremam vſque Scythiam imperium propagarat, Armori- B
cos duces, in ipſis Galliæ viſceribus, ad imperij Gallici ſocietatem admi-
ſiſſe. At etiam in fœdere cum Rolone, Normanorum duce contracto,
Britanniæ Armoricæ dux retrouaſalus attribuitur à Rege Carolo: quod
ridiculum futurum erat, niſi tunc Armoricæ duces Francorum ſubditi
haberentur. Itaque Britanni duces, Normanorum ducibus, hi viciſſim,
regibus ſuplices, ſine exceptione, fidem dederunt: at fides ſemel data, ac-
ceptáque à patrono, nulla temporum infinitate præſcribi poteſt. Qui-
bus argumentis non modò probabilibus, ſed etiam neceſſariis, ad aſſen-
tiendum perſuaſus ſum, vt Armoricam iam, inde vſque à primis Franco-
rum regibus, imperij Gallici prouinciam eſſe ſciberem: tametſi Argen-
træus[22], Rhedonenſium prætor aliter ſentit. Græorium verò, Pontifi- C
cem Hemonem, Sigebertũ, quibus aſſentior, mendacij contumelia præ-
ſtringit, quibuſcum tamen Vitaldus eadem ſcripſit. Illud etiã abſurdius,
quòd Petrum Druidam primum eſſe putat, qui alieni principatus maie-
ſtatem, Gallorũ imperio ſubiecit, qui regis ſubditus fuit ac propinquus:
nec verò eius liberi ac poſteri, perfidiæ ſcelere ab ea quæ perpetua fuit,
& quidem naturalis obligatio cum Regibus Francorum contracta, exi-
mere ſeipſos potuerint. Quod autem Armoricos duces qui ſcelerata cõ-
ſpirationis fide & conſenſu, cum Anglis ad huius imperij exitiũ, ſeipſos
coniunxerunt, à perfidia capitali vindicare conatur: quod de Regibus
Francorum, ac de omnibus Principibus ita ſcribit, vt à conuitiis, ac ma-
ledictis abſtinere non poſſit: quod ſuos populares, quamquam nomen D
gentile Gallicum vſurpat, omni genere laudum, ad nauſeam vſque cu-
mulare ſolet, quod Frãcorum victorias eleuare & obſcurare ſolet: quod
denique ſibi vni credi vult, & antiquiſſimis ac veriſſimis ſcriptoribus fi-
dem detrahit, certè literis & otio abuti mihi videtur. Nihil autem hiſto-
riarum ſcriptori magis cauendum, quàm, ne ſubditos, à principis obſe-
quio, ac fide, abalienare, & ad defectionem oratione inflammare videa-
tur. Sed vt ad propoſitum redeamus, animaduerſione dignum eſt Ioan-
nem Monfortium & poſteros, etiamſi Armoricam ab imperio Gallico
diuellere conarentur, nihilominus tamen quaſi Monforti, ac Virtutum
Comites, fidem Regibus ſine exceptione ſemper dediſſe, vt in Archiuis
legimus, tametſi quædam iura maieſtatis, in prouincia Armorica, cõceſ-
ſu Regis, exercerent. Ex quibus perſpicuum fit, Vaſſallos à ſubditis, &
clien-

20 anno 859.
21 Bald. Cyn. Salicet. in l. quiſquis. ad l. Iuliam. C.
22 In conſuetud. Britan. & in hiſtoria Brit.

clientibus, atque etiam inter se differre plurimum: eósque iura maiesta-
tis in solidum, ac summam potestatem habere, qui nemini seruire te-
neantur: nam vassallus siue Imperator, siue Pontifex maximus fuerit, fi-
dem, obsequium, obedientiam superiori, quasi domino, præstare tene-
tur: quod quidem obsequium personale, coniunctam habet seruitutem
quandam, etiamsi verbum illud, seruiendi, in legibus feudorum, libertati
naturali præiudicare non videatur: qua quidem seruitute vel obsequio,
beneficiarius nisi feudo carere velit[23], sese liberare non potest: neque e-
nim fiducia vassalli, seruitus realis est: sed personę ita cohæret[24], vt ab ea
diuelli non possit. Quod autē diximus, seruitutis illam speciem à perso-
B na diuelli non posse, adeò verum est vt ne procurator quidem ad fidem
vassalli, nomine pręstādam idoneus[25] sit: quod antiquis feudorū legibus
licebat[26]: sed illud antiquatum est vbíq; gentium, vt ne in Italia quidem,
vnde iura feudorum in vniuersam Europam fluxerunt, procurator fidu-
ciarius admittatur. Nā Ludouicus Sfortia, qui se Mediolanensiū ducem
ferebat, legatū in Galliam misit ad Carolū VIII. regem, vt pro fratris filio
Genuēsi duce, iusiurandū præstaret, sed repulsam tulit. Et cùm ageretur
de fide præstanda à Marchione Saluciarum, curia Parisiorum decreuit,
procuratorem quidem, eius nomine, quòd morbū excusaret admitten-
dum[27], si Regi videretur, sed ea lege, vt cùm primū posset, pręsens, fidem
præstaret. Idem sæpius iudicatum[28] est in consimilibus causis: contra ve-
C rò, vassallus cogi potest in procuratoris patroni verba iurare, eóque iure
vtimur: sin vassallus adhuc impubes est, & id ætatis, vt sensu careat, su-
stinetur actus legitimus fidelitatis, quousq; legitimā ætatē attigerit, qua
fidem præstare possit, nisi patronus procuratorem admittere malit: vt
Ludouicus XI. Rex, per legatum matrem Galeacij impuberis, ducis
Genuensium, in fidem accepit: verba iurisiurandi concipiente Phi-
lippo Cominio Regis legato, cui aureorum nummum quinquagin-
ta millia, annui fructus nomine, soluit. Illud autem in fœdere quod
ictum[29] est inter Ludouicum XI. Regem, & Maximilianum Au-
striæ ducem, disertè cauetur ne vassalli fidem procuratorio nomine
exhibeant, sed præsentes ad id cogantur, nisi morbum vel ætatem,
D aliámve necessariam causam excusarent, vt cum vniuersitatibus &
collegiis iusiurandum exigitur, id à procuratore fieri necesse est. Et-
enim plurimum refert vassalli regis persona, an verò sordidi procu-
ratoris obsequium recipiat patronus. Quamobrem in fœdere, quod
ictum est inter Philippum Bellum, & Henrichum Anglorum Re-
gem, anno M. CCCIII. vno capite exceptum est, vt Henrichus fi-
dem Regi Francorum daret præsens, & quidem sine exceptione,
quòd si morbum necessarium sine fraude excusaret, filium tamen
primogenitum, in Galliam iurisiurandi causa mitteret. Rursus alio
fœdere quod ictum est, anno M. CCCXXX. Eduardus tertius
Rex Anglorum recipit ac promittit se mox in Galliam, fidei præ-
standæ causa, venturum: aut si quidem morbum necessarium si-
ne dolo malo excusaret, cùm primum conualuisset, id effecturum.

23 cap. vnico. de vassallo qui contra constitut. loc.
24 qualiter iurare debeat. cap. 5. & sequent. & tit. quæ fuit prima causa feudi amit. Bald. in l. sed & si hac. §. si libertus. de in ius vocādo. Molin. glos. 4. §. 2. nu. 54. in consuetud. feud.
25 Bal. in l. 4. fine de rerū diuis. nu. 56.
26 §. sed vtrū. per quos fiat inuestitura. Præpositus. in §. omnes col. vlt. de feudo. defuncti, licet contrariū videatur in cap. 1. §. verū de statu reg. lib. 9.
27 anno 1486. Decembr. 9.
28 Contra Maximilianū de Mehaic & dominū Dormoy 1536.
29 anno 1482.

Item alio fœdere quod percussum est, anno M.CCLIX. Ludouico IX. Rege, Henrichus. II. Anglorum Rex sese in Galliam paulò post traiecturum, ad solenne iusiurandum sine exceptione cuiusquam præstandum. Obsequium autem illud, quod ligium appellant, eam vim habet, vt ne Imperatoris quidẽ aut Pontificis maximi persona excipiatur[30]. Formula iurisiurandi quod rex Anglorum prestitit, concepta est eo fœdere, quod anno M.CCCXXXI. inter Philippum Valesium & Eduardum III. percussum est, cuius hæc verba sunt. Rex Anglorum manibus coniunctis, ac in manibus Regis Francorum insertis, Cancellarium Francorum, hęc verba proferentem. VOVS DEVENEZ HOMME LIGE DV ROY DE FRANCE, QVI ICY EST COMME DVC DE GVIENNE, ET PAIR DE FRANCE, CONTE DE POITOV, ET DE MONSTRVEIL, ET LVY PROMETTEZ FOY ET LOYAVTE PORTER. DITES VOIRE. ET LE ROY D'ANGLETERRE DIRA, VOIRE. ALORS LE ROY DE FRANCE REÇEVRA LE ROY D'ANGLETERRE A LA FOY ET A LA BOVCHE. B

Hæc verba fœderis, vtcúmque Latina sic fecimus. Tu quidem euadis in hominem ligium Regis Francorum, vti Dux Aquitanorum, par Franciæ, Comes Pictonum, & Monstroliensium, téque in eius fide & obsequio semper futurum spondes, responde assentior. Hîc rex Anglorum assentiri se dicet: tum rex Frãcorum ad fidem & osculum regem Anglorum admittet. Sanctius est iusiurandum Caroli Regis Nauarræ, cùm fidem Carolo V regi Francorum daret anno M CCCLXX. quia non solùm C vassallus sed etiam subditus erat regis Francorum tametsi iura maiestatis in Nauarros haberet, & in Bearnenses eadem iura sibi deberi prædicaret, vt posteri quoque, sed adhuc de agro Bearnensi sub iudice lis est, Formulæ fiduciæ Arturi II. Petri vtriusque, & Ioannis Montfortij, qui Armoricæ prouinciæ duces fuêre, consimiles sunt: præter verbum ligij hominis. In subditis verò vassallis formula fiduciæ vberior est, ac sanctior, quia duplici obligatione deuinciuntur: exteri vassalli non item, At diu multúmque dubitauit Eduardus III. an iurisiurãdi formulam in fœdere præscriptam, sequeretur: & certè manus suplices habere principio recusabat, & in Angliam redierat, vt populi conuentus, eam ob causam, haberet: eò legati Francorum missi sunt, ac semestre temporis spatium, D in ea controuersia disceptanda transegerunt, tandem rex Eduardus formulam propositam sequi maluit, quàm tot beneficiis, quibus in Gallia fruebatur, carere. Quum verò vassallus idem est, qui subditus, arma, pileum, pallium, calcaria, chirotecas exuere, ac genibus flexis manus suplices in principis aut procuratoris sui manus inserere necesse habet, & ita fidem præstare: at etiam moribus nostris, patrono licet abesse, nec si velit, procuratorem, fidei accipiendæ causa, constituere tenetur, sed vassallus ne prædio fiduciario careat, prædij dominantis locum adire solet, ac pro foribus carmen eo, quem diximus, habitu, vsurpare. At Veromandurum[31] moribus vassallos, fidem patrono præsenti dare oportet: sed si patronus abest, satis officij fecerint etiam præsentes, si per procuratorem id faciendum curent: ne Vassalli dignitas, abiectiore persona procuratoris

30 titul de auxil. vassall. in feudis. Clemẽtin. pastoralis. de re iudic. spec. in § quoniã de feudis.

31 articulo consuetudinis generalis 220.

curatoris minuatur: Quòd si vassallus hęredes habeat triginta vnusquisque fidem, petente patrono, præstare cogitur[32], vt iampridem Philippi Augusti Regis Francorum decreto cautum est, anno M. CCIX. alius tamen alio more vtitur[33]. An igitur vassallum, id est alterius hominem, etiamsi domi Regno potiatur, summam potestatem ac iura maiestatis habere dicemus? an eum qui vilissima obsequia præstare, & vt verbo fiduciæ vtamur, seruiat alteri, summum Principem appellabimus? At plerique Principes agros latè patentes, ac beneficia fructuosissima deserere, quàm seruitutem istam seruire, maluerunt: alij ius maiestatis vt cederēt, nec precibus vllis, nec pretio adduci potuerunt: nam Princeps Aurasius B Ludouico XI. Regi iura maiestatis Aurasij principatus vendere recusauit. Quamquā Regij procuratores iura maiestatis, Aurasio Principe vindicante, sæpe obstiterunt. Iā verò primo capite fœderis Britiniaci Eduardus III. Anglorum Rex, vt omnia iura maiestatis sibi tribuerentur in iis regionibus, quas hæreditario iure in Gallia possidebat, ne fidem, aut obsequium Regibus Francorum præstare cogeretur disertè excepit. Nec aliam ob causam Stephanus Valechiæ præses à Regibus Poloniæ defecit, quàm quòd Rex Polonus, tentorium, in quo Stephanus, suplex, obsequium ac fidem præstabat eodem momento discindi iussit, vt omnium oculis pateret. Hanc contumeliam veteratoriè sibi illatam grauatè tulit Stephanus: neque id mirū videri debet iis, qui meminerint, Calisthenem C Aristotelis propinquum, mortem potiùs optasse, quàm Alexandri magni genibus, adorantis[34] ac suplicis modo aduolui, more Persarum, tametsi Alexander suplices amplexu & obsculo dignaretur: quod etiamnum Imperatoribus Romanis vsitatū erat, cùm regibus sceptra & insignia Regia largirentur: sic enim Tiridates Armeniæ rex Neronis genibus aduolutus est, quem Nero manu præhensum erexit, osculóque donatum, thyaram de capite detraxit, eíque diadema circū imposuit, postremò ad dextram sedere[35] iussit. Quibus autem regna fruenda concedebāt Romani, etiamsi ab iis fidem aut obsequia nulla exigerent, nihilominus tamen Romanis Principibus sponte inseruiebant, ac ministrabant[36]: alij sese Romanorum procuratores appellabant, vt Aderbalus D Numidiæ Rex, Eumenes quidem Pergami rex fuso ac mortuo Mithridate Ponti rege, Romam venit, ac pileum gestans, acceptam populo Romano libertatem tulit: erat enim pileus recentis libertatis argumentum. Prusias verò Bithyniæ Rex quoties Senatum ingrederetur, limen deosculari consueuerat, se mancipium Senatus appellans, tametsi æquo fœdere cum Romanis societatem contraxisset. Ille cultus, quantuscunque sit, qui ab arbitrio cuiusque proficiscitur, nihil aut parum admodum de iure maiestatis detrahere videtur: sed obsequium illud quod ab inuitis vassallis extorquetur, seruitutem sapit, nec Turcarum, ac Persarum Principibus, quicquam grauius esse videtur. Et quidem Suleimanus rex Turcarum Ioānem Hungariæ regem, quem bello cęperat, in regnum libenter restituisset, ea lege vt beneficio acceptum ferret, ac fidelitatem vassallorum in modum exhiberet, nisi Ferdinandus qui Pannonias ad se hæ-

32 § omnes filij. ti. de feudo cogno. Zasius in epit. feud. Par. 7. ait Germanis moribus vnum pro omnibus sufficere, vt etiam plerique Galliæ municipiis, fidem quidem a singulis præstari æquum est, quia non accedit patrono, nec decedit vassallo.

33 Cenomani aliter § 13. & Veromandui: vide Molin § 2 glo. 4 nu. 25.

34 Q. Curtius Arrianus Plutarc. in Alexand.

35 Tranquil. in Nerone.

36 Dio de Augusto.

Polyticus hoc mancipiū risu dignum existimat.

reditario iure pertinere contendebat, obstitisset: ídque Sigismondo Augusto, Poloniæ Regi, per legatos testatus est Suleimanus: vt quidem accepi ex literis quas Stanislaus Rosdrazeroscus ad Annam Mommorantium, equitatus Gallorum magistrum, scripsit, anno M. D. L. V. Quamobrem Franciscus maior Rex Francorum, ad creatores Imperatoris Germanici rescripsit, cauendum esse, ne Carolum Austrium ad imperium vocarent, ne imperij decus ac maiestas, sub vassallum Francorum subiungeretur. Quæ res cùm Imperatorem vehementer pupugisset, Franciscum bello Papiensi captum, non ante dimisit, quàm nexu & fiducia Francorum, Flandria & Artesia omnino liberarētur. At nonmodò vassallus, sed etiam Ligius extitit, nec tantùm Ligius verùm etiam subditus B regis Francorum, id est in ipsa Flandria natus & educatus, quæ tum erat imperij Gallici prouincia: tametsi Gaudauum, Caroli patriam, & vrbes maritimas, pleríque excipi putant: nam Frandriæ Comites, Regni Francorum pares ab hoc regno cōdito semper habiti, & iura maiestatis, semper antea quidem sunt, maximè tamē Atrebatensi excepta, fœdere, quod quidem percusserunt legati Caroli VII. Regis Francorum, cum Philippo II. Burgundiæ Duce. At etiam Carolus V. iam Imperator creatus à Francisco Rege, petiit, vt sibi liceret Atrebatēse tributum à suis exigere, anno M.D.XX. cui Franciscus reposuit id se permissurum, dum nihil de iure suæ maiestatis detraheretur, vt quidem didicimus ex mandatis, quæ legato Francorum in Hispaniam eunti data fuêre. Quanquam grauiores causæ C proponi poterant, quæ Principes Germanorum ab electione Caroli V. summouere debuissent. Neque enim Carolus tantùm vassallus Ligius, & quidem Francorum imperiis, ac legibus subditus, sed etiam Pontificis Romani vassallum se Ligium professus, pro regionibus ac prouinciis omnibus, quibus tunc potiebatur, exceptis admodum paucis in Belgia, & Burgundiæ libero comitatu, quē Arnoldus Comes dono dederat Conrado II. Imperatori anno M.CCV. Deinde Carolus IIII. Imperator, Carolo VI. Delphinatum Principi concessit fiducia contracta, quam ex Archiuis descriptam habemus. At cùm Pontificis Romani vassallum se Ligium professus est, in formula fiduciæ Regni Neapolitani, iureiurando promisit, se, nec imperij Germanici curam, si quando à Principibus Ger- D manorum crearetur, nec Mediolanensem principatum suscepturum, & iis quidem legibus, & conditionibus, in fidem ac patrocinium Romani pontificis acceptus est. Quæ clausula noua videri non debet, cùm sit antiquissimis omnibus actis fiduciarum inserta, iam inde vsque ab Vrbano V. pontifice Romano qui regnum illud, Carolo, Ludouici regis fratri, fruendum concessit, & in actu fiduciæ Edmundi Henrici Regis Anglorum filij, qua regnum illud adeptus est ab Innocentio IIII. pontifice M.CCLV. cuius formulam ex actis Vaticanis descripsimus. Ego Henricus "
Dei gratia Rex Angliæ, nomine Edmundi filij nostri Regis Siciliæ, ple- "
num & ligium vassallagium facio Ecclesiæ Romanæ &c. Et in actu fi- "
duciæ Roberti Siciliæ regis M.CCCXXXVIII. iureiurādo spopōdit princeps, se nec imperium Germanicum, nec Mediolanensem principatum, nec vl-

nec vllum in Hetruria dominatum petiturum, nec vltrò ad se delata, accepturum, aut si contra faceret Neapoleos ac Siciliæ Regno cariturum. Consimile est, Caroli Siciliæ regis Iusiurãdum, anno M.CCXCV. & Ioannæ reginæ, anno M. CCCXLVIII. Nec aliter Ferdinandus Hispaniarum Rex Caroli V. Cæsaris auus maternus, possessionem Regni Siciliæ à Iulio II. Pontifice Romano potuit adipisci, quàm iis quas dixi conditionibus, & annuo censu, vnciarum auri octo millium, præter auxiliares copias, formula fiduciæ veteris comprehensas, cum exceptione agri Beneuentini. Cuius obligationis ea vis erat, vt cùm primùm Romanus Pontifex alicui bellum indixisset, eodem momento Siciliæ Regis opes
B & copias aduocaret, vt etiã aduersus amicos arma caperet. Sic Alphonsum Siciliæ regem, Sextus Pontifex armauit aduersus Florentinos, propterea quòd Pisanum Cardinalem, pontificis Romani legatum, à latere, & quidem subornatum, pontificio vestitu in crucem egissent. Ac nostra ætate Paulus III. Pontifex Carolum V. Cęsarem, qui maximo cum exercitu bellum in Gallia gerebat, ad pacis actiones cõpulit, vt coniũctis cum Francisco rege copiis omnibus, in Principes Lutheranos arma conuerterent: id enim primo capite, pacis Suessionẽsis, cauebatur[37]. Ac tametsi paulò ante, Caroli exercitus à Gallis in Italia cæsus esset, ac prostratus, & exitu dubio in Gallia dimicaturus videretur, nunquam tamen ad pacem ineundam adductus esset, nisi à Põtifice Romano cogeretur. Non quia
C Pontificem publica calamitas, aut Ecclesiæ perturbatæ rationes tam commouerent, quàm Caroli opes, quibus vniuersam Europam facilè domuisset, nisi Francorum armis ac potentia impediretur. Indignum etiam videbatur, quòd Carolus Clementem VII. Pontificem Romanum, cum Cardinalibus obsessum, vrbe direpta, ad turpissimam deditionem compulisset, ac præter ingentem vim auri, quam à captiuis Pontificibus extorserat, (neque enim ante liberari potuerunt, quàm aureorum nummûm CCCC. millia exsoluissent) etiam Neapolitani Regni censu, qui maximus erat, actione pacis, omnino liberatus est: fiduciæ tamen cætera capita eodem, quo antea iure, rata fuerunt. Sic tandem, sed serò admodum, cognitum est tum à Pontifice Romano, tum etiam à Germanis
D Principibus, nihil perniciosius fieri potuisse, quàm alterius principis vassallum, alterius subditum, ad tantum imperium vocare. Romam enim vnà cum suo Pontifice, Germanorum viribus diripuit ac spoliauit: Germanorum verò copias Romani pontificis opibus attriuit. Ac tametsi principatum Mediolanensem, & imperii Germanici sceptra, sub imperiali fiducia teneret, priùs tamen auxilium Pontifici Romano debuisse constat. Nec verò Pontifices Romani licere putant Imperatoribus cuiquam imperare, nisi suo beneficio imperialem coronam accipiant: & quidem Pius V. Pontifex, Ferdinandum Imperatorum per legatos acerbè increpuit, quòd imperialem coronam à se non haberet, quam antea Carolus frater accipere non dubitarat: ac iam illum, interdictionis sacrorum metu, ad id coëgisset, nisi Philippi propinqui & Caroli Francorum regis precibus placaretur. Hîc occurret aliquis, fieri non potuisse,

[37] 27 anno 1544. Septembri mense.

vt Carolus v. Cæsar, Regis Francorum ligius ac subditus, idémque Pontificis Romani imperij Germanici ligius fuerit: cùm nemo vassallus ligius plurium esse possit[38]: etiamsi plura prædia singulis accepta ferat: quia fides & auxilia vni eidémque primò ac præcipuè debentur, & quidem sine exceptione[39] acsi quidem plurium hæredum vassallus ligius fuerit eiusdem prędij nomine, omnibus simul, non tamē separatim: quia tametsi fidelitatis actus legitimus sit indiuiduus, & in seruitutibus indiuiduis, solidum ab hæredibus debeatur[40], quod etiam de fidelitate plerique putant[41]: veriùs est tamen vni tantùm est patronis, quem vassallus elegerit, si dissideant patroni, aut omnibus simul fidem deberi, eóque iure vtimur: quia non debet durior[42] effici cōditio vassalli, quàm si vnus vni hæres esset: durior esset, si plures operas, plura obsequia, pluries fidem B
præstare cogeretur: ídque multò magis in vassallo ligio, qui pluribus seorsum fidem sine exceptione dare nō potest: ligium interpretor ex iure feudorum, cùm plerique appellatione abutantur. Memini quadraginta septem fœdera, quæ reges nostri Philippus v. Carolus v. vi. vii. Ludouicus xi. cum Germanis principibus coïerūt, quibus se auxilio futuros aduersus omnes, excepto imperatore ac rege Romanorū, spoponderunt: nec dubitarunt se vassallos ligios regis Francorum eo iureiurando constituere, excipio Trenerensem Pontificem, qui se socium ac fœderatum Regis appellat, non vassallum: tametsi pensionem perinde vt alij principes à Rege acciperet: nullum tamen prædium à regibus Fran- C
corum habuisse constat: vnius Ducis Gueldrij iusiurandum proponam vt de rêliquis iudicium fieri possit, his verbis Latinè conceptum: "Ego deuenio vassallus ligius Caroli Regis Francorū, pro ratione quinquaginta millium scutorum auri, ante festum D. Rhemigij mihi soluendorum &c. anno M. CCCCI. mense Iunio." Quinetiam inter Reges ipsos sæpe fœdera concipiebantur, his verbis, vt alter alterius se vassallum profiteretur: vt in fœdere contracto inter Philippum Valesium & Alphonsum Castiliæ regem anno M. CCCXXXVI. quæ ab ignoratione legatorū profecta nunc meliùs explicantur. Vt igitur eò vnde digressa est, se referat oratio, nec potuit, nec certè debuit Carolus Cæsar fidem & obsequium Pontifici Romano promittere, sine exceptione Regis Francorum, cuius D
erat & vassallus ligius, & subditus: qui tamen si subditus non esset, modò ligius, aut ne ligius quidē, modò vassallus[43], antiquior tamen fides & obsequium debebatur: aut si æquales essent inter se pugnantes, neutri deberetur: quoniam seruitutū ea lex est, propter indiuiduam sui naturam, vt eorum concursu, quibus exhiberi debeant impediatur: nam inter socios æquales, prohibentis conditio potior[44] est: tametsi in fœderibus iure contractis, auxilium dari consueuit iis, qui iniuriam acceperunt. Illud tamen perspicuum fit à subditis, summam præcipuámque fidem ac obedientiam deberi, cui præiudicium, posteriore fiducia contracta, creari non potest. Itaque in iis legibus, quæ à Ludouico xi. & Philippo ii. Burgundionum duce de ordinibus illustrium equitum latæ sunt, vno capite cauetur, vt cuiuscunque ordinis fuerint equites, obsequium tamen & auxilium

Nemo pluriū vassallus ligius esse potest.

38 Guido Pap. decis. 310. Specul. tit. de feud. §. 1. q. 10. Bal. in l. vnica. §. 1. col. vlt. de caduc. C.

39 Bal. in cap. cęterū. col. 3. de iudic. expl.

40 l. ea quæ. de regu. l. 2. de verb. oblig.

41 Accurs. in l. vsusfructus legatus. de vsufr. Bal. in l. j. q. 22. de rerū diuis. Angel. in l. loci corpus. §. si functus. si seruit[9]. Rom. l. 3. de verboru oblig. Aluarot. in c. 1. §. omnes. si de feudo.

42 l. 2. §. incertā de prætor. stipul. l. damni. 1. §. si is qui de damno. l. cui fundus de cōdit. & demōstrat. l. nec in plures. de exercit. l. quod si nolit. §. si plures de ædilit. tex. in l. imperialē. §. ducatus. de prohibita. Isern. Iacob. Belloni. Bal. Hostiēs. in summa tit. de feud. §. vlt. Martin. laud. in d. §. omnes. Zasius in epito. feud. parte. 7. qui eundē Germanis morē esse tradit.

Actus Iurisiurandi ducis Gueldriæ.

43 Molin. in tit. de feud. glos. 4. §. 2. nu. 3.

44 l. viā cōstitui. de seruit.

auxilium suo, cuíque principi aduersus eos qui bellum inferant, sine dignitatis periculo, ac sine fraude, laturum: dum tamen princeps ipse, cui auxilium debeatur, præsens sit, idque Ordinis Principi, cui equestre decus acceptũ ferat, denũciarit. Quibus rebus intelligitur Carolum Cæsarem, nec Pontifici Romano, nec Imperatoris Germanici creatoribus, fidem sine exceptione regis Francorum dare potuisse: at etiam Tarraconense Regnum Romanis Pontificibus iampridem Reges Aragonum accepto tulerunt, vt videre est in formula fiduciæ, ac iurisiurandi, quod Petrus Rex Aragonum Innocentio III. Pontifici maximo præstitit, his

» verbis. Ego Petrus, Rex Aragonũ, Comes Barcinonæ, dominus Mon- *Fiduciæ formula Regis Aragonum.*
B tispessulani, cupiens præter Deum, principali beati Petri & Apostolicæ
» sedis protectione, muniri, tibi reuerendissime pater, & domine summe
» pontifex Innocẽti, & pro te sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ, & Apostoli-
» cæ sedi, offero Regnum meum, illúdq; tibi & successoribus tuis in per-
» petuum pro remedio animæ, & primogenitorum meorum, constituo
» censuale, vt annuatim de camera regis ducenta quinquaginta Massimi-
» tinæ Apostolicæ sedi reddãtur: & ego ac successores mei, specialiter & fi-
» deles, & obnoxij teneamur: hac autem lege perpetua seruandum forum
» decerno, quia spero & confido, quòd tu & successores tui, quasi beati Pe-
» tri manibus in regem duxeris solenniter coronandum. Actum Romæ
» anno Christi M.CC.IIII. Illud quidem Tarraconense regnum Pontifi-
C cibus Romanis oblatum est, ab Arragoniæ Regibus, ne ob scelera & parricidia vapularent: sed Sardiniæ & Corsicæ Regnum à Pontificibus est ad reges Aragoniæ delatum, vt solent Pontifices aliena magnificè largiri. Id autem perspicitur ex hac fiduciæ formula, quam ex Archiuis Vati-
» canis descriptam habemus. Pontifex max. de fratrum suorum assensu
» dat in feudum regnum Sardiniæ & Corsicæ proprietatem ecclesiæ Ro-
» manæ &c. Per capam auream te præsentialiter inuestimus, &c. ita ta-
» men quòd tu, & successores tui, præstabitis homagium ligium, vassalla-
» gium plenum & fidelitatis iuramentum &c. & cẽtum equites armatos,
» & vno equo ad arma, & duabus equitaturis ad minus per quemlibet, &
» quingentis peditibus terræ vestræ de Arragonia, cum gagiis per trime-
» stre à die, quo intrabunt terram ecclesiæ, &c. & insuper censum duorum
D millium marcarum argenti bonorum, & legalium strelingorũ vbicun-
» que fuerit Romanus Põtifex in festo beatorum Petri & Pauli, annis sin-
» gulis, sub pœna excommunicationis post quatuor menses &c. & post
» tertium terminum, si non solueris, tu hæredésve tui à dicto Regno Sar-
» diniæ & Corsicæ cadetis ex toto, & Regnum ad Romanam ecclesiam reuertetur. Huic cõsimile iusiurãdum præstitit, Iacobus rex Arragonensis, anno M.CCCCLIII. addita cautione, vt leges quæ à Regibus anteà latæ fuissent, abrogarentur, & vt Pontificem maximum ordini Ecclesiastico prouocare à regis sententia liceret. Eodem iureiurando Ferdinandus & Alphonsus seipsos obligarunt, ac fiduciam renouârunt, anno M.CCCCXLV. Extant etiam in Archiuis & publicis actis curiæ Romanæ, Regum vassallorum nomina, hoc ordine posita, Reges Neapolis, Sici-

liæ, Arragoniæ, Sardiniæ, Hierosolymorum, Angliæ, Hiberniæ, Hungariæ: hæc descriptio vetus est eorũ principum qui ante annos CCCLXXX. fidem & obsequium Pontificibus Romanis exhibuerunt. Ex quo verò Lusitaniæ Regnum, Henrici Bononiensis virtute, Mauris ereptum est, Reges ipsi sese vassallos Pontificum Romanorum constituerunt, & nũmûm aureorum duo millia annui censûs ærario Pontificum Romanorum dependerunt. Itaque Innocent. IIII. Pontifex Rom.[45] Regni Lusitani Principes per literas admonuit, vt Regi prodigo curatores darẽt, qui Reipublicæ gubernacula, capesserent: Canarias item ac Hesperides, & Gorgonidas insulas, Reges Hispani à Romanis Põtificibus, fiducia contracta, possidere se professi sunt, iam inde à Ludouico Rege Hispano B
M. CCCXLIII. dicta lege annui censûs quadringentorum florenorum. At etiam vtriúsque Indiæ, & quæ ad ortum Solis, & quæ ad occasum spectat, dominatum sibi reseruauit Alexander VI. Pontifex Romanus, ea lege vt Castiliæ & Lusitaniæ Reges fiduciario nomine, hic Orientis, ille Obitus insulas haberet, cùm scilicet vtríque Regi terrarum orbem iudicio finium regundorũ terminis in Atlantico mari positis, Pontifex Romanus adiudicaret. Restabat in Hispania Granatẽse & Nauarrę regnum, quorum alterum Petro Albreto, alterum Mauris Ferdinandus, Caroli Cæsaris auus maternus ademit, cõcessu Iulij II. Pontificis Romani, præclara pietatis specie, scilicet interdictione sacrorum: ea lege tamen vt vtrínque Regnum à Pontifice Romano fiduciario iure possideret. Ac tametsi Carolus Cæsar Regnum Nauarræ ad se pertinere iactaret iure largitionis Germanæ Fuxææ, quam Ferdinandus secundis nuptiis sibi desponderat: cùm tamen legati Caroli V. iura Regis Nauarræ disceptarent, nec largitioni locum esse perspicerent, interdicta Pontificia iniustissimis rapinis obtendere non dubitarunt. Interdictionis autem causa fuit, quòd Petrus Albretus Rex Nauarræ Ludouici XII. Francorum Regis, qui primus pater patriæ est appellatus, fidem & amicitiam prodere iubente Iulio II. Pontifice max. noluisset: cùm regis Ludouici ligius vassallus esset: nec vlla pontificis obligatione teneretur. Nullum igitur regnum, at ne prædium quidem vllum restabat, quod Carolus Cæsar fiduciario iure non possideret: nam insulas Baleares, Maioricam & Minoricam, Arra- D
goniæ regno adiectas fuisse constat, cùm primùm Iacobi Fortunati hæredibus ereptæ fuerũt. In Belgia verò nihil extabat quod vel regum nostrorum, vel Germanorum supremo dominatu non teneretur. Ac tametsi variis fœderibus nostri principes Flandriæ & Artesiæ principatum Carolo Cæsari cõcesserint, adhuc tamen restat Burgundiæ regio, quam appellant Carolæum comitatum, cuius quidem proprietas ad Regem Hispaniarum, dominatus ad Regem Francorum pertinet, & fiduciario iure ab Hispano rege possidetur, vt in eo ipso se regis nostri vassallum profiteatur. Castiliæ verò regnum iure successorio ad Ludouicum IX. Regem materno iure delatũ fuisse nemini dubium esse potest, qui modò res Hispanicas tractarit, & quidẽ Castiliæ Principes Ludouicum ad sceptra materna, solennibus actis, qui adhuc in Archiuis Francorum extant,

Regnũ Lusitaniæ Põtificibus Romanis obnoxium.

45 cap. grandi de supplẽda negligentia Prælat.

extant, euocàrunt. Non tamen dubito Hispanos illud obiecturos, Blancam Ludouici IX. filiam Castiliæ regi nupsisse, ea lege vt omnia regni iura quæ patri competere potuissent genero concederentur. Id tamen non potuit Ludouicus, nisi Senatus populúsque Frãcorum assensionem præbuisset: cùm filiæ, ac sorores regũ dum collocantur ac nubunt, nihil præter pecuniam de regalibus Francorum prædiis delibare possint. Ac si quis putet regem Francorum prædia materna, aut ea quæ nōdum vnione legitima agris dominicis addicta fuissent largire potuisse, cuiusmodi Castiliæ regnũ videri possit: nihilominus tamen extat in Archiuis Francorum fœdus postea contractum à Carolo V. rege Francorum, & Hen-
B rico Castiliæ Rege M.CCCLXIX. quo quidem fœdere, Henrichus iureiurando spopondit, ac promisit, se regnum Castiliæ, fiduciario iure habiturum, & Francorum Regibus se accepto laturum, Frãcorum fiduciarium se, ac vassallum constituens: propterea quòd Caroli Regis opibus & copiis regnum illud sibi ereptum recuperauerat. Cùm igitur Castiliæ regnum hæreditario iure ad mares & fœminas deferatur, Henrici hęredes, maiorum pactis & sponsionibus obligati tenētur: quæ obligatio nullam vim habitura fuisset sine Senatus & populi cōsensu, nisi Castiliæ regnum hæreditarium fuisset. Aliud igitur de regno Francorum sentiendum & statuendum. Itaque responsum est à prudētibus[46], Philippum Bellum Francorum regem non potuisse Arturum Armoricæ ducem, regi An-
C glorum fiduciarum elocare, nisi regnum Francorum eodem iure à se abalienare, & Anglorum regi concedere vellet: quod ne summa quidem ac legibus omnibus soluta potestate efficere potuisset[47], nisi Senatu populóque Francorum assentiēte: aut certè non maius esset habitura pondus ac momentum, quàm cessio Ioannis regis Francorum, qui pacis actione, quam cum Anglis inierat apud Caletes, omnia iura regni Francorum, cum omnibus actionibus & exceptionibus quæ ad se pertinebãt Anglorum regi concesserat: sed hæc rupta sunt Carnutensi fœdere, quo quidem rex Anglorum, ius illud cessione ad se delatum repudiauit. Idem iudicandum relinquitur de fœdere Tricassio, quod Carolus VI. regni Francorum sceptra detulit ad Henrichum V. Anglorum regem, sine
D populi consensu. Itaque Martinus Pontifex max. nullis Anglorum precibus adduci potuit vt fœdus illud ratum haberet: sed Carolum VII. Caroli sexti F. regem Francorum appellauit, quia Frãcorum imperium nec ab intestato, nec testamento, nec cessione transferri potest, sed regia lege, cui reges, non si velint, derogare possint, nisi Senatus populíque Gallici consensione. Aliorum alia sunt iura, alij mores. Sed hîc mihi à nonnullis occurri possit, an is qui imperii Germanici principatum adeptus est, totum illud vassallorum seruile obsequium non exuat? quemadmodum si princeps aut populus seruo magistratum tribuat, seruitutem ab eius ceruice depulisse, ac libertatem[48] dedisse videatur. Id quidem nemini dubium esse potest, si seruus principis fuerit, alioqui de aliena libertate statuere[49] nec principi, nec populo licet. Ita nec Germanis principibus vllum ius est in alienos ciues ac subditos, cuiusmodi fuit Carolus

46 Cynus in l. 1. de nouat. C. ait Azonem in ea sententia fuisse. idem tradunt Hostiensis, Andreas, I. in cap. dilecti de maioritate & obedie. Corneus consi. 321.

47 Baldus excipit plenitudinē potestatis consi. 333. col. vlt. lib. 1. & Bossius Senator Mediolanensis id fieri posse putat in æqualem, aut maiorē sine feudi trãslatione. tit. de principe nu. 229. & 230.

48 l. Barbarius de offi. prætor.

49 l. ad bestias de pœnis.

Cæſar. At ne imperij quidem Germanici Imperator per ſeſe iura maieſtatis habet, niſi aliunde regnum, omni obſequio ac fiducia, liberum adipiſcatur. At tametſi Imperator ad ſuos creatores & principes Germanorum, quaſi ad ſeruos domeſticos orationem habet, iiſque imperat vt ſeruis, hæc tamē fiunt in ſpeciem antiquę maieſtatis, cuius vmbram quidem retinent, rem verò penitus amiſerunt. Eſt enim in principum & optimatum libero conuentu illius imperij maieſtas. Itaque vniuerſi non ſingulos modò principes, verūetiam Imperatores ipſos imperio ac poteſtate exuere conſueuerunt. Imperator verò nec leges iubere, nec tributa imperare, nec exercitus cōuocare, nec magiſtratus aut imperia tribuere, nec bellum indicere aut finire, nec conuentus admittere aut dimittere ſine optimatum ac principum conſenſu poteſt. Itaque Maximilianus I. Imperator, cùm haberet conuentus in vrbe Conſtantia anno M.D.VII. principes Germanorum admonuit de legati pontificis oratione, qui coronam imperialem à pontifice maximo & peti & accipi oportere contendebat: fruſtrà id quidem, & ad pompā magis atq; ad oſtentationem fieri, quàm ad imperatoris aut imperij decus, cùm ſatis omnibus cognitum eſſet, maieſtatem imperij Germanorum in principibus, non in ipſo Imperatore poſitam eſſe, hæc ille quæ vera ſint, nec-ne ſuo loco diſſeretur. Illud modò qui ſummam poteſtatē legibus omnibus & principum obſequiò ſolutam habeant, aut pauciſſimos, aut eſſe neminem. Nam ſublata Venetorum Republica, nulli ſunt in Italia principes, nullæ Reſpublicæ, quæ imperium ac poteſtatem aut regi Francorum, aut Imperatori, aut pontifici Romano, non ferant acceptam: quod iam de regno Siciliæ ac Neapoleos expoſuimus. Dux autem Mediolanenſis fiduciarius eſt Imperij Germanici, cui dominatum agri Mediolanēſis accepto ſemper tulit, & conſueta vaſſallorum iura exſoluit: certè Maximilianus. I. Imperator annis haud minus XVI. centum ampliùs aureorum numûm millia poſſeſſionis ac fiduciæ nomine, partem à Ludouico XII. rege, partem à familia Sfortiadum conſecutus eſt. Nam qui nunc duces Mediolanenſes appellantur, auorum memoria, id eſt ante annos centū & quinquaginta vicarij dicebantur, & Vrbs ipſa hoſpitium Imperatoris. Galeacius II. & Barnabas frater in formula fiduciæ, ac iureiurando quod præſtiterunt Carolo IIII. Cæſari, non alio quàm vicariorum nomine appellantur. Galeacius verò I. quòd ſuis ciuibus tributū ſine Imperatoris venia imperaſſet, maieſtatis accuſatus eſt, & in arcem Mutinenſem Imperatoris decreto cōiectus in qua tandem, cùm diutiſſimè is vixiſſet, ſquallore ac morbo contabuiſſe dicitur. Eius filius Actius à Ludouico Bauaro Imperatore, primus Mediolani princeps eſt appellatus M. CCCXXXVIII. cùm imperatori centum aureorum millia, turbatis imperij rebus diſſoluiſſet. Secutus eſt Galeacius III. ſocer Ludouici Aureliorum ducis, qui centum millia Florenorum Friderícho III. Imperatori dedit, vt ducis honore ac dignitate potiretur anno M. CCCXCVIII. Is verò qui ſe Mantuanum ducem vocat, & Imperii Germanici principem ſe, & in Imperij Germanici patrocinio ac fiducia eſſe profitetur. At Ferrarienſis dux,

partem

partem suæ ditionis, Ferrariam, inquam, Pontifici Romano, cætera Imperio Germanico accepta non erubuit confiteri. Et quidem censum annuum ac fiduciarium Pontificis Romani ærario dependere consueuit: neque ita pridem, id est anno M. CCCLXXII. Marchio Estensis, vicarius primùm est in Vrbe Ferraria constitutus à Gregorio pōtifice Romano, sub fiducia Ecclesię Romanæ, & annuo censu aureorū florenorū decem millium, ac centum equitum grauis armaturæ ad tuendum ecclesiæ Romanæ statum ac dignitatem, vnà cum stipendio trimestri, quoties res ita postularet, vt quidem ex Archiuis Vaticanis didicimus. Quinetiam Iulius II. Pontifex Romanus Rhegium ac Mutinam quasi ecclesię Romanæ beneficia vindicare conatus est, & aduersus ducem Ferrariensem ac Ludouicum XII. Regem, ad cuius clientelam confugerat dux Ferrariensis, arma cæpit, ac diu bellum gessit, vt fiduciarium ac vassallum ecclesiæ Romanæ in ordinem cogeret, censúmque magna sui parte ab Alexādro VI. Pontifice ac ducis Alponsi facere deminutum pontificibus integrum dissolui curaret. Certè Francorum Reges iampridem principum Ferrariensium clientelam ac patrocinium susceperūt, ex quo Borsus, qui Dux Ferrariensis primus est appellatus, se vassallum ligium Caroli VI. Regis professus est, ac propterea ei permissum vt Francorum stemmata duces pręse ferrent: cuius rei acta publica in Archiuis Francorum adhuc extāt. Quod ad Florentinos attinet illi sese iampridem cum Volaterranis, Aretinis, Pistoriensibus ab imperii Germanici, potestate libertatem redemisse iactant, cùm sex florenorum millia Radulpho Cæsari eo nomine exoluissent. Iisdem etiam temporibus Genuenses, eiusdem principis beneficio, iura maiestatis se adeptos esse testantur, qui tamen cùm à Venetis grauissimas clades accepissent, se primùm in patrocinium Caroli VI. regis Francorum, nec multò post Mediolanis ducib. sponte subiecerunt, ea lege vt regum nostrorum eo nomine fiduciarios se profiterentur. Lucenses verò ac Senenses eadem libertate donati sunt, cùm Henrico V. Cæsari pretium libertatis, hi decem, illi duodecim florenorum millia soluissent. Totidem Petrus Gambacurtius Carolo IIII. Cæsari numerauit, vt summam in Pisanos potestatem adipisceretur. Sed cùm iura maiestatis Imperij Germanici venalia non sint, nec si essent ab Imperatoribus, sine principum Germonoruum cōsensione, distrahi potuerint, perspicuum fit eas pecunias quæ à ciuitatibus Italiæ pro libertate adipiscenda exactę fuerūt, tributi aut pensionis nomine solutas fuisse. Quare cùm Imperatores nec posteris principibus, nec Imperio Germanico præiudicium creare potuerint, nemini dubium est, quin semper liceat ac licuerit Imperatoribus, ciuitates illas in ordinē cogere, non aliter quàm domino in seruum fugitiuum perpetua manus iniectio est [50]. Idque satis intellectum est, cùm Maximiliani I. copiæ in Italiam effusæ, vnà cum Ludouici XII. legionibus ciuitates omnes ingenti metu terruissent, Florentini legatos ad Cæsarem miserunt, vt obsequium præstarent, & imperata facerent. Ille acceptis aureorum quadraginta millibus beneficia à Rodulpho indulta confirmauit, vt scilicet suæ Reipublicæ statum guberna-

50 Bart. in l. vlt. soluto matri. Faber in §. pe. de assignat. lib. Iaso in l. debitorū. de pactis. C. Cyrus in l. 1. de nouat. C.

re ac regere sibi precario liceret. Ac tametsi Cosmus Florẽtinorum dux Senensium libertatem: vi & armis oppresserit, & ad deditionem diuturna obsidione compulerit, non tamen iura maiestatis sibi vindicauit, sed beneficio Hispani regis, qui vicarius, ab Imperatoribus est in vniuersa Italia constitutus, Senẽsium agris ac Republica se vtifrui testatus est, Imperij Germanici clientem ac vassallum se ferẽs. Quod satis est argumenti, Senenses antea sui iuris non fuisse: aut si fuissent, cur Iulius II. pontifex Romanus aureorum triginta millia Maximiliano I. Imperatori dedisset[51], vt eos Vrbinatum duci manciparet. Cur denique Cosmus Medices, fractis Senensium opibus, & euersa Republica aureorum sexcenta millia Hispano Regi solueret, séque imperii Germanici fiduciarium profiteretur? quam pecuniam rex Hispanus duci obtulit, vt Senẽses pristinæ libertati restitueret, vt quidem Hispanus iactabat, id tamen agebatur vt Parmensium Duci Senenses, Parmam autem ac Placentiam Mediolanæ ditioni subiungeret. Non igitur potuerunt Germani Imperatores iura maiestatis Italiæ ciuitatibus tribuere, aut vectigalibus populis libertatem, cùm ne Regibus quidem, qui summam Reipublicæ potestatem habent, id liceat, at ne agri quidem publici glebam distrahere, multò minus proprietatem largiri. Reges enim ac summi principes nõ modò prædiorum publicorum dominium aut proprietatem non habent, sed ne integrum quidem vsumfructum, quippe vsu ipso contenti, cætera Reipub. debeantur. Itaque Carolus IIII. Cæsar cùm beneficia Perusinis tributa confirmaret, hanc legem dixit, QVOAD VIVERET. Vrbem tamen & agrum Perusinum Iulius II. Pontifex Paulo Baleoni ademit, & ecclesiæ Romanæ, vnde distracta fuisse dicebatur, subiecit. Quæ verò Italicarum ciuitatum, aut Florentini Ducis maiestas esse potest, cùm ab Imperatore & ab Imperiali curia iudicium accipere, & iudicata facere cogantur, quoties de re publica, de finibus, de statu inter ipsas agitur: nam tametsi Gennẽses minùs quàm cæteræ ciuitates Italicæ Imperatorum iussa antea fecerint, cùm tamen à Marchione Finali, quem domo expulerant, ac bonis omnibus spoliatum eiecerant, ad Imperatoris Maximiliani II. tribunal vocarentur, sese iudicio stiterunt. M.D.LIX. & cùm arbitrum putarent, non iudicem, Imperator tamen iudicem se ferẽs Gennenses antea vocatos citari iussit, ac post edicta peremptoria cùm abessent, vadimonium deseruisse pronunciauit, hoc addito nisi Feriali suo parerent vrbem & agrum Gẽnensem se proscripturum. Illud autem planum est, qui alterius dominatu ac imperio non teneatur, ab eo iudicari aut proscribi non posse. Nec verò Imperialis curia Mindá, Munsteram, Magdeburgam, nisi Germanorum finibus & imperio tenerentur, proscribere potuisset: multò minùs Imperator Gennam, nisi ditione Germanorum contineretur. Itaque cùm Gennẽses à sententia interlocutoria Maximiliani, Pontificem Romanum appellassent, appellatione deserta, iudicato paruerunt: ac tandem Imperator pro Marchione pronunciauit[52]: cùm se Imperij Germanici vassallum profiteretur: Gennenses verò quasi suum vindicarẽt. Nec multò post ab eodem Imperatore alio iudicio

[51] Guichardin.

[52] anno 1560.

iudicio damnati sunt, cùm in exilium egissent Antonium Fliscum, qui prouocatione ac Cæsarem vicit. Quæ quamquam ita perspicua sunt, vt minimè dubitari debeat quin Italiæ ciuitates citra Rubiconem ac Tiberim, exceptis quibusdam Imperij Germanici finibus, teneantur, planiùs tamen fit vna omnium Italiæ Iurisconsultorum [53] voce, qui negant vllis Italiæ ciuitatibus leges condere ius esse, quæ Romanorum legibus, quas Friderichus promulgari iussit, contrariæ sint. Iam verò Italiæ ciuitates eo fœdere, quod in vrbe Constantia ictum est, anno M. CLXXXI. iura maiestatis, aut nulla habuisse, aut ea repudiasse constat: nam eo fœdere quæ beneficia ciuitatibus Italiæ concessa confirmantur, iura maiestatis
B diserte excipiuntur. Itaque Alexander Imolensis omnium sui temporis Iurisconsultorum peritissimus, Italiæ ciuitatibus, iurisdictionem quidem esse tributam, sed eo nomine iura maiestatis non esse concessa, ídque vel ea ratione, quòd ciuitatibus de suo iure dubitantibus aut discrepantibus iudices ab Imperatoribus dari, ac iudicia constitui soleant. Multò minùs igitur Germanorum ciuitates imperij Germanici finibus comprehensæ iura maiestatis haberent: tametsi quasdam gloriari videamus, de libertatis specie quam ab Imperatoribus olim acceperunt: Nuremberga, inquam, ab Imperatore Federicho I. Isnia ab Othone III. Ægra à Ludouico Bauaro. Sunt etiam quę seipsas in libertatem asseruerunt, cùm principum finitimorum seruitutem acerbiorem ferre non possent, cuiusmodi
C est Vlma, Brunsuicha, Lubeca, nam ea quæ libertas ab illis appellatur, vetus est à muneribus quibusdam vacatio, vectigaliúmque ac tributorum immunitas ab Imperatoribus cōcessa sine vlla maiestatis deminutione. Itaque vrbes illę, quas dixi, imperij Germanici decus venerantur, leges accipiunt, magistratibus parent, Imperialis curiæ iudicia, & comitiorum decreta probant: nec tantùm publica ac priuata iudicia principum, ac ciuitatum inter ipsas, sed etiam priuata iudicia singulorum, ab imperiali curia derimuntur, si à sententia, quæ aureorum quinquaginta summam excedat, prouocatum sit: cùm igitur Imperialis curia propinquū ac ciuitatum iudicia confirmare, aut infirmare suo iure possit, consequens est, nec principes, nec ciuitates iura maiestatis habere: nam vt ait poëta nescio quis, Rescindere nunquam Diis licet acta Deûm. Heluetiorum verò Respublicas antea diximus ab Imperio Germanorum, premente Prę-
D fectorum tyrannide, auulsas: adhuc tamen Imperij Germanici maiestatem sic reuereri & colere, vt ab Imperatore Ferdinando, libertatis acceptæ beneficium sibi confirmari poposcerint: quæ formula quædam est fiduciæ veteris. Citra Rhenum quidem non desunt, qui summā in suos potestatem habere se iactent, alterutum tamen necesse est, aut regum nostrorum, aut imperij Germanici, tertium nihil est, subditos & clientes esse: cùm nemini dubiū sit, qui modò antiquitates Francorū meminerit, nesciat Lothoringię & Arelatēsium regna post Lotharij occasū inter Carolū Caluū Imperatorē Francorū, & Ludouicū Germanorū Regē familiæ herciscūdæ iudicio diuisa fuisse? Id quidē copiosè Vitaldus, Floardus, & Lambertus, optimi antiquitatis interpretes, tradunt. Ius verò cliente-

53 Bart. Bal. Ang. Salic. in l. cunctos populos de summa trinitate. C.

Principes ac ciuitates Germanorū imperij fiduciales.

lare ac fiduciarium, nullis temporibus præscribi, aut excludi posse, nec precariam possessioné, quæ vel à Regibus nostris, vel à Principibus Germanorum extorta fuit iura maiestatis tribuere potuisse ignotum est nemini: quo efficitur precariæ maiestatis possessores, aut regũ nostrorum, aut Imperij Germanici fiduciarios esse. At tametsi pleríque putent Lothoringum ducem iura maiestatis habere, ídque significari brachii armati specie, quo velut emblemate, ad imperij vim & maiestatem iudicandum, vti consueuit: falluntur tamen cùm nihil tam maiestati cõtrarium, quàm seipsum Imperii Germanici Principem profiteri. Item ab Imperiali curia iudices accipere, ac iurisdictionem subire cõsueuit. Nam quòd inter Germanos Principes ordine postremus est, nec antiqui Lotharingorum ducis locum habet, hoc ideo fit, quòd Lothoringiæ imperij Germanici prouinciæ particulam tantùm habet: est enim Lothoringia omnis regio quæ Mosa ac Rheno flumine conclusa est. Itaque Brabantini duces & Imperatores Germanici seipsos Lothoringiæ duces appellant: vt Carolus IIII. Cæsar in fœdere quod cum Ioãne rege percussit, se quoque ducem Lothoringium vocat. Hæc tamen quæ nunc dicitur Lothoringia, Imperij Germanici pars est: & Princeps ipse Imperij fiduciarius: nam Stephanus Bononiensis possessionem Lothoringiæ ab Henricho I. Cæsare adeptus est, & eo nomine fiduciarium se imperij professus, anno M.XIX. Certè quidẽ Federichus Lothoringus Vallimontis Comes, mortuo Carolo duce sine prole mascula, principatum ad se iure proximitatis pertinere contendebat apud Sigismundum Cæsarem coram patribus concilij Constantiensis, ob eam tãtùm causam, quòd Imperiale feudum esset, cuius incapax erat Isabella Caroli hæres, quæ Renato Andium duci nupserat, qui non quidem negauit imperiale feudum esse, sed plerá que id genus ad fœminas delata fuisse. At cùm res ad arma prolapsa esset, Renatus à Federico fractus & captus non ante carceribus, ereptus est, quàm pactis spõsalibus inter Iolandam Renati filiam, & Antonium Federici filium, iis conditionibus vt Federici hæredes Lothoringiam successorio iure possiderent, si Renatus sine prole mascula moreretur. Vtrunque autem accidit, nam Antonius mortuo Nicolao Renati nepote, Lothoringiæ principatum adeptus est. Quòd si Lothoringia Imperij Germanici finibus est comprehensa, neque comes Asperi montis, neque Cumarum dominus qui Lothoringia continentur, iura maiestatis sibi vindicare possunt: cùm ipso iure perspicuum sit, eos qui agrũ certis finibus descriptum habent, eodem iure in singulos[54] vti quo in vniuersos: nisi singulari quodam beneficio immunes ac liberos esse tabulis certissimis testatum sit. Hoc quidem argumento de iure maiestatis deturbari possunt, qui in alieni imperij finibus positi summam in suos potestatem exercent, quod diiudicare difficilius est in iis qui in finibus Regni iura maiestatis vsurpant: cuiusmodi sunt quinque Reguli in finibus Burgundionum, quos tum liberi comites, tum duces pro fiduciariis sæpe vindicarunt: pro quibus cùm bella suscepta fuissent, ipsi ab vtrísque partium ducibus impetrarunt, ne fraudi sibi esset, quòd interim liberi, neutra-

Lothoringicæ dux Imperij Germanici fiduciarius.

Lothoringiæ principatus ad Comites Vallimontis deuolutus.

54 l. qui ex vico ad municipales l. forma de censib. Faber. in l. 1. de iure emphyteut. C. & in l. cunctos populos. de summa trinitate. C. argu. l. pupilli. § territorium. de verb. sig. Soc. cõs. 84. col. 2 lib. 1. & cons. 169 lib. 2. & cõs. 127. lib 1. col. 2. text. in l. æde sacra. de contra empt. & cap. cum episcopi. de offi. ord. in cap. 1. §. itẽ. cũ notis Bal quibus modis feudũ amittatur.

neutrarũ partium essent, quoad belli exitus de re tota decerneretur. Sic tandem diuturna possessione maiestatis abutentes precarium Ius perpetuum fecerunt: sed antea sæpe dictum est ac dicendum est sæpius, nec iura maiestatis, nec libertatem à fiduciariis & vassallis præscribi posse: multò minus si clam aut precario tenentur. In eo genere est Bearnensis regio in finibus Franciæ ac Nauarræ, quam procurator generalis fisci in curia Parisiorum prouinciam huius imperij esse contendebat, refutatis erroribus procuratoris Tolosatium, qui Francorum prouinciam esse negauerat anno M. D. V. ac tametsi adhuc sub iudice lis est, precario tamen Rex Nauarræ vtitur fruitur iure maiesta-

B tis. Consimilis cõtrouersia extitit est principatu Donbarum: quem Lizetus, cùm aduocatum fisci ageret in fiducia regum nostrorum esse oratione copiosa disseruit: nec ducem Allobrogum Imperatoris autoritate, cuius Vicariũ se ferebat, Imperio Germanico attribuere potuisse, quod temporibus calamitosissimis belli ciuilis factum fuisse disputabat, cùm scilicet Dux Aurelius & Burgũdiæ vniuersum Regnum in partes distraxissent M.CCCXCVIII. Ita Princeps Orientalis Friziæ, & qui agrũ interiacentem Angliam inter & Scotiam occupant, qui ager controuersiarum appellatur: tum etiam Abbas Gosenus in Lothoringorum ac Metensium finibus, monasterium cum XXV. pagis summa imperij potestate moderantur. Non aliter Belloioci dominus, cùm primùm sese Fran-

C corum imperiis ac legibus exeruisset, à duce Allobrogum Imperatoris Germani vicario susceptus, & in Imperij fiducia positus, tãdem quoque ab Imperio defecit. Ducem verò Allobrogum Iura maiestatis habere vna voce tradunt Italorum Iurisconsulti[55] iuniores, idque in suprema curia Allobrogum iudicatum esse: quæ omnino cum vicarij ac vassalli munere pugnant. At etiam Ozascus[56] Taurini Præses scribit Allobrogum duces summam illam ac planè imperialem potestatem ab Imperatoribus adeptos esse: quæ certè potestas Imperatoris vicario tribui non potest: vt verissimè Felinus, optimus iuris interpres, scriptum reliquit[57]. Quid enim maiestati tam contrarium, quàm se legatum aut pręsidem (id enim appellatione vicarij significatur) profiteri, à quo iura maiestatis

D habere te putes in ea ipsa prouincia cui præsis? At enim Allobroges ipsi confitentur totáque eorum historia declarat, duces hanc imperij Germanici prouinciam, quæ nũc Sabaudia dicitur imperij feudum extitisse, & ab Henricho V. fiduciarios Comitum dignitatem assecutos, ac tãdem Duces Sigismundi Cæsaris beneficio appellatos fuisse: certè quidẽ antea semper duces, nec ita pridem Carolum patriæ restitutũ Imperatori fidẽ dedisse constat: biennio post, id est M D LXI. procuratorias tabulas ad Arcarum Comitem Cæsaris cubicularium à Duce missas legi, vt nouã fiduciæ formulam ab Imperatore suo nomine postularet, quia non satis copiosa illa sibi videretur quam Augustæ acceperat. Id tamen effici non potest, cùm vicarij munus iura maiestatis eius prouinciæ cui præfectus sit, non admittat: at ne fiduciarium quidem aut feudatarium esse patiatur eius prouinciæ, cuius summam habeat potestatem. Rex Hispanus qui-

55 Sec. ... lib. 3 C... cõ. 196. Brunus consi. 45. Iaso cõsi. 227. lib. 2.

56 In decis. Pedemont. ... 155 & decis. ...

57 in cap. cũ ... de re Iudic. & cap. quã in ecclesiarũ de constitut.

Sabaudia Imperij Germanici feudum.

Duces Saxoniæ & Palatini Comites vicarij Imperatoris.

dem in vniuersa Insubria & Hetruria, Duces item Saxoniæ & Palatini Comites Imperatoris vicarij sunt ac legati perpetui, vt iurisdictionem absente Cæsare exerceant, si qua ciuitatibus aut principibus inter ipsos aut etiam contra Cæsarem ipsum cõtrouersia intercedat: quod quidem munus personale est, non prędiatorium: nec verò potest quisquam fiduciarius esse eius prædij, cui præficiatur. Necesse igitur est Ducem Allobrogum Imperatoris vicarium esse, extra fines suæ ditionis, quod nec Heluetij, nec Rex Hispanus, multò minùs etiam Rex Francorum ferre possit: quinetiam Carolus IIII. Imperator, Carolum VI. Vienensium Delphinatem, vicarium perpetuum creauit, M.CCCLXXVIII. & quia nõdum excesserat ex Ephebis, adiecit ętatis beneficium copiosissimo & gratiosissimo diplomate, vnde aurea sigilla dependent, quod in Archiuis Regum nostrorum me legisse memini. Vicarium autem perpetuum Arelatensi Regno præfecit (excepta Sabaudia) eíque ius vitæ ac necis in Imperij subditos, ac potestatem, quæ à regia proximè abesset, concessit, id est vt capite damnatos suplicio eximere, tributa imperare, vectigalia indicere, vacationes munerum concedere, beneficia ac munera publica largiri, bellum decernere ac finire, leges iubere, aut latas antiquare, prouocationes ad Cæsarem disceptare, & id genus alia efficere posset, quæ ineptè prouinciarum Præsidi, seu vicario ab Imperatore tributa videmus. Arelatensis Regni fines à monte Iura, quem D. Claudij montem vulgus appellant, Arari & Rhodano vsque ad Alpes & mare Ligusticum pertinenti: Germani quidem eoúsque se Imperij sui ditionem protulisse iactant. Sed Prouinciæ Comites ab Imperio Germanico seipsos iampridem exemerunt: inter quos extitit Raymundus postremus, cuius filia altera Ludouico IX. Francorum Regi, altera Carolo duci Andiũ nupsit: hinc ad Comites Andium Prouincia, inde ad Reges nostros Renati Comitis largitione delatã est. Quamquam Philippus Valesius, Caroli VI. proauus Arelatensis Regni ditionem vniuersam ac iura maiestatis sibi coëmit ab Henrico V. Cæsare, cui argenti pondo ducenta millia pretij nomine soluit, coëmptionem verò Imperij ordines ratam habuerunt, cuius ratihabitionis prædem dedit Cæsar Ioannem Bohemiæ regem. Emptionum tabulæ, & solutionis, & ratihabitionis extãt in Archiuis regum nostrorum: quas legi decuisset ab rege Henrico legati ab Allobrogum ducem ad cõtrouersias vtriusque principis componẽdas missi sunt anno M.D.LXII. Illud autem animaduersione dignum mihi visum est, quòd emptionum tabulis omnia iura maiestatis comprehensa sunt, quæ Imperatores Germani sibi tribuunt in omnes Arelatẽsis regni regiones, quibus continentur Allobroges, Belloioci, Prouinciales, Burgundia libera, quam Carolus IIII. Cæsar Philippo Andaci Burgundiæ duci, prole mascula comitum extincta, Imperiali iure fruendam dedit. Ex quo planum fit, reges Francorum in omnes Arelatensis regni populos iura maiestatis habere, nec Imperij Germanorum fiduciarios esse. Vicariũ quoque perpetuum creauit: Ludouicus Bonarus Imperator Eduardum III. Anglorum regem, iisdem, quas modo dixi, legibus & conditionibus, in omnes

Eduardus 3. Anglorum rex Imperij vicarius.

omnes Imperij ſubditos, aut qui Imperiales prouincias ac ciuitates vſurparent: quæſita potius, quàm oblata occaſione, qua Philippo Valeſio regi, qui Cameracum, Payernam & arces finitimas imperij occuparat, bellum indiceret: principum Imperialiũ, quibuſcum Eduardus ſocietatem coïerat, oratione perſuaſus[58], cùm in vrbe Halla coacti docerẽt antiquis Germanorum ac Francorum fœderibus cautum eſſe, ne Franci liberos populos, qui Galliæ finibus cõtinentur, Imperij Germanici ſubditos vexarent, aut ſuæ poteſtati ſubiicerent. Quo argumento nullum efficacius eſt ad iudicandum Reges Francorum imperij Germanici fiduciarios non eſſe: nec Imperatoribus in hoc regno vllum ius eſſe. Id quod
B ſi anteà ignotum fuerat, tunc certè cognitum eſt, cùm Sigiſmundus Cæſar Comitem Sabaudiæ, Lugduni ducem creare vellet, cui acerrimè reſtitit Prætor Lugdunenſis. Itaque neceſſe habuit Cæſar regni finibus excedere, vt ſua poteſtate liberè vteretur. Id autem Caroli VI. regis iuſſu factum eſt, vt, quod anteà peccatum erat, emendaretur: nam Sigiſmundus Cæſar decenti apparatu, ac magnificentia planè regia Lutetiæ exceptus, vt regis auunculum & Cæſarem decuit, cùm in curiam Pariſiorum veniſſet, ſedem regiam occupauit, & equitem creauit Bellocarienſem Prætorem, tametſi curia regem admonuiſſet, nemini hoc in Gallia præterquam regi licere, vt anteà ſæpe iudicatum erat. Quæ ſic à nobis ſcripta interpretor, vt quorundam erroribus, atque imprimis Alciati peccatis
C medeatur. Is enim regem Francorum imperij Germanici ſubditum eſſe ſcribit: quo nihil abſurdius ab eo dici potuit, quem tanta mercede accepta, quantũ in Gallia merebat, vera diſcere ac docere decuiſſet: quod ab errore profectũ eſſe non puto, ſed à gratia, vt Caroli V. Cæſaris, à quo Papiam accitus, ac maioribus præmiis auctus, imperatoris poteſtatem verbis amplificaret: aut vt Bartolum eius erroris autorem ſequeretur, qui eadem de regibus Francorum ſcripſit quæ Alciatus, cùm ſcilicet à Carolo IIII. Cæſare non tantùm ex ſpurio natalibus reſtitutus, ac nobilitatem adeptus eſſet, verùm etiam poteſtatem ætatis beneficio largiendi[59], ſibi ac poſteris, qui modò iura ciuilia docerent, conſecutus. Stemmata quoque ſuæ dignitati ac nobilitati congruentia, leonem, inquam,
D purpureum in area argentea adeptus. Hic igitur pro tot ac tantis benefactis, ſcripſit hæreticos eſſe qui negant Imperatorem Germanicum vniuerſi terrarum orbis dominum eſſe: Id quod ex Antonini Auguſti verbis ad legem Rhodiam colligere videtur, ego quidẽ, inquit[60], mundi dominus, lex autem maris. Quæ verba cùm ad pompam & dignitatis amplificandæ cauſa dicta ſint, refutatione minus egent. Satis enim perſpicuum eſt Romanorum imperium, quo tempore maximè floruit, id eſt, Traiano principe, vix trigeſimam orbis terrarum partem complecti potuiſſe. Eius autem imperij vix decima pars imperij Germanici finibus continetur. Quæ cùm ita ſint, nihilominus tamen Sigiſmundus imperij propagandi cupiditate inflammatus, omnia omnium imperia ſuo ſubiicere tentauit: quamquam ſua ſpe omnino fraudatus eſt. Nam duci Lituaniæ, cuius ditio longiſſimo terrarum tractu ab imperij Germanici

58 Froſſardus l. b. 1. c. 33.

59 Bart. in tractatu de Inſignius.

60 l. deprecatio ad l. Rhodian.

finibus abeſt, regiam poteſtatē, quam ipſe ſibi pepererat, obtulit: coro-
nam ac ſceptra miſit, quæ Dux omnia repudiauit, nec magni Ducis no-
men mutandum ſibi putauit, tametſi Tartarorum ſeruile iugum excuſ-
ſiſſet: ne iſta ratione poteſtatē ac imperium Germanis acceptum ferre
videretur. Quamobrem Poloni quoq; ſceptra regia ſibi ab Imperatori-
bus Germanicis oblata recuſarunt. Sæpe quidem, Germani Polonos ſub
imperium ſubiicere tentarunt: ſed inanes eorum conatus eluſerunt Po-
loni, qui etiam Seleſiam ac Pruſſiam, ab imperio Germanico auulſam,
ſuæ ditioni adiecerunt. Quod Pruteni equites cùm moleſtiſſimè tule-
rint, ac ſępiſſimè apud Imperij ordines de contumelia iſta queſti ordines
de contumelia iſta ſint, nihil tamen Imperatores audendum ſibi putârũt B
aduerſus Polonos à quibus anteà Germanorum exercitus repulſos, ac
fractos eſſe intelligebant. Neque tamen Poloni à Pontificibus Roma-
nis regia ſceptra capere dubitârunt. Et quidem Pontifices Romani cum
Germanis Imperatoribus diutiſſimè de Chriſtiani orbis ſummo imperio
ac poteſtate dimicarunt, & quaſi duces partium omnes Chriſtianos prin
cipes ac ciuitates ad arma vocarunt, tantíſque odiis nonnullæ ciuitates
ac Reſpublicæ, potiſſimùm tamen Italiæ, exarſerunt: vt non maiorem
cladem ab hoſtibus Chriſtiani nominis, quàm à ſeipſis accepiſſe videan-
tur. Nec verò defuerunt qui ſeriò ſcriberent, reges omnes ſacris initiatos
Romani pontificis clientes, ac vaſſallos eſſe[61]. iis etiam ſi furioſi aut pro-
digi fuerint curatores[62], à Pontificibus dari poſſe, quod ab Innocentio C
IIII. Pontifice aduerſus Luſitaniæ regem factum anteà diximus. At ta-
metſi Innocentius ſe regiæ poteſtati in curatore dando præiudicium in-
ferre nolle diceret, ea tamen cautio cum rebus abſe geſtis omnino pu-
gnabat. At etiam Vrbanus v. pontifex Henricum ſpurium Caſtiliæ re-
gem natalibus reſtituere[63] non dubitauit, vt Petrum fratrem iuſtis nu-
ptiis quæſitum de regno deturbaret. Hic igitur Gallorũ opibus nõ mo-
dò de imperio deiectus, ſed etiam à fratre ſpurio cæſus eſt. Tradunt etiã
nonnulli[64] Romanos pontifices in Imperatores iuriſdictionem ipſo iu-
re habere, cæteris autem regibus, reipſa imperare: reges tamen Franco-
rum excipiunt, quos etiam iuris pontificij interpretes[65] confitentur,
poſt Deum immortalem ſe ipſis ſuperiorem agnoſcere neminem. Id e- D
tiam melius Belluga iuriſcõſultus Hiſpanus, & Oldradus ſuæ ætatis de-
cus, qui negant quemquam in orbe terrarum principem rege Franco-
rum ſuperiorem eſſe. Qui verò in cæteros principes Romanis pontifici-
bus poteſtatem tribuunt, Gelaſij pontificis autoritate mouentur, qui
ſtatuit principes à pontificibus Romanis imperio ac poteſtate ſpoliari:
& ab omnibus principibus pontificem Romanum appellari poſſe: Pon-
tifici tantùm ac Imperatori res à ſe iudicatas reſcindere[68], ac principes e-
tiam imperio exuere, aliis non licere[69]: nec principis nomine dignum
quem Romanus pontifex ſua voce nõ deſignarit. Illud etiam abſurdiùs,
quòd Pontifici Romano omnes vbique terrarum ſubditos ſuorum prin
cipum legibus ſoluere, tum etiam immunitatem concedere ac vacatio-
nes à muneribus publicis largiri licere[70]: denique ſolum ac ſupremum
legum

61 Bal. in cap. paſtoralis. de reſcript. ex cap. intelleximus de iureiurando.
62 Bal. in l. reſcripta de precib. imperat. offer. C. Spec. in ti. de leg.
63 cap. per venerabilem. qui filij ſint legitimi.
64 in cap. nouit de iudic. cap. ſolitæ. de maioritate & obedientia gl. in l. 3. de offi. proconſul.
65 Petr. Bellug. tit. 14. § nunc videamus num. 29. Oldra conſi. 69.
66 ca. intelleximus. de iureiurãdo. ext. Bald. in c. paſtoralis de reſcript.
67 cauſa. 2. c. ad Romanam. Hoſtienſis in cap. cũ Ioãnes de fide inſtru. Panor. in ca. ex literis. de probat. ex. c. ego de iureiurãdo. cauſa 9. q. 3. & canone aliorũ & ca. nemo & cano. cũcta per mundũ & ca. nemini. 17. q. 4.
68 not. in l. 1. ſententiã reſcindi nõ C. & in cap. cu literis. de reſtitut. ſpoliat.
69 Bald. in c. 1. de nat. feudi. ex ca. paſtoralis. de ſentẽt. & re iudicata.
70 cap. Clericis. c. quia nulli. de immunitate Eccleſiar.

legum humanarum arbitrum [71] ac iudicem esse putant. Quid mirum si
Principibus imperat is qui Angelos imperio coërcet? Et quidem Clemēs
V. P. M. Angelis imperare non dubitauit. Quoties autem Pontifex Ro-
manus suis rescriptis clausulam DE PLENITVDINE POTESTATIS adii-
cit, omnium Principum legibus ac edictis derogare posse plerique pu-
tant, ac Pontificum dictis scriptísque fidem haberi oportere, nec de rei
veritate ampliùs inquirendum. Baldus [72] tamen scribere ausus est, licere
Pontifici Romano dicere, SALVA reuerētia vestra. Theologi verò Pon-
tificiorum hominum scripta, quibus omnia Pōtifici maximo licere pu-
tant, confitentur quidem, subtilius tamen interpretantur, ídque duo-
B bus verbis, CLAVE NON ERRANTE. Sed quoniam boni ciuis est, sui
Principis ac Reipublicæ maiestatem modis omnibus tueri, ego nec Ia-
cobi Terranæ, qui Pontificis Romani cubicularius fui, nec Caroli Moli-
nei, cuius sempiterna laus est, aut Capitonis, aut aliorum innumerabi-
lium scripta refellere decreui: propterea quòd alius alium Romani Pon
tificis odio vel gratia reprehendit: plerique in disputationes de religione
delapsi, scripta maledictis compleuerunt. Hîc autem de iure maiestatis
agitur, vt planè intelligatur qui Principes in summa potestate sint con-
stituti, qui Pontificis Romani aut Imperatoris ditione teneantur. Prin-
cipio quidem Gregorius Pontifex Romanus, is qui primus seruum se
seruorum Dei appellauit, ab Imperatore Phoca principatum in omnes
C Episcopos adeptus est. posteri deinceps, honores Pontificios ad imperia
traduxerunt, & sacra prophanis miscentes, potentiam religionis specie
incredibiliter auxerunt. At Principes ipsi magnam partem, religionis
metu, cæteri potentiorum exemplo, summos Pontifices reuereri, ídque
potissimùm, cùm Orientis Imperium in ruinam inclinaret: id est cùm
Romani Pontifices Italiæ ciuitates ac populos, quo minus Imperatori-
bus Constantinopoleos parerent, aut tributa soluerent, interdictis pro-
hibuerunt: occasione inde quæsita, quòd Leo, is qui Iconomachus vsur-
patur Imperator, diuorum statuas deiecisset: qua re commota plebs, &
Romani Pontificis authoritate inflammata, Thomam Imperatorem in
Sophiæ templo necauit. Itaque cùm opes Orientis attritæ essent barba-
D rorum incursionibus, ac Principes Græcorum recuperandæ Italiæ spem
abiecissent, Regésque Longobardorum Italiæ imperio potiri vellent, ac
Pontificum Romanorum opibus prohiberentur: nec tamen Longobar-
dis pares essent, ad opes Francorum aspexerūt: auxilia potentissimæ gen-
tis in Italiam euocarunt: nec sua spe fraudati sunt. Nam Pipinus Præfe-
ctus prætorio, qui tunc Palatij magister ac maior domus dicebatur, opi-
bus & gratia florens, ingenti cum exercitu, superatis Alpibus, Longobar-
dorum copias fudit ac prostrauit: Inde Romam profectus, Zacariæ Pon-
tificis imperio Italiæ partem subiecit. Nam Pontifex antea Childerico,
gentis Meroneorum, Rege spoliato, Pipinum Francorum Regem de-
signauerat, sacris etiam more maiorum initiauerat, quem Franci liben-
ter exceperunt, tum quia Caroli Martelli Frācorum Principis filius, qui
rerum gestarum gloria clarissimus erat: tum quia Childerichus propter

[71] Rescriptum Viennæ extat & in extrauagante de maioritate & obedientia 1 Fel. in cap. nōnulli de rescript. nu. 8.

[72] in l. iureiurā-do. de testib. C.

ingenij ſtuporem, imperio minimè dignus videretur: quibus omnibus accedebat ſumma & auctoritas & gratia Romani pontificis, quem vtî Deum aliquem cęlo delapſum populi proſequebantur. Ac tum quidem Pontifex ipſe, ſi Pipinus Longobardos ſubegiſſet, exarchatum Rauennæ ſibi fiduciæ nomine pactus erat, id eſt tredecim vrbes, & Pētapolim prouinciam quæ vrbibus ſexdecim continebatur. Parta victoria Pipinus, vt promiſſum impleret, harum vrbium claues ſacris diui Petri altaribus impoſuit: priùs tamen vtriúſque Prouinciæ dominatum ac iura maieſtatis ſibi poſteríſque ſuis, ac Romani Pontifici deinceps eligēdi poteſtatem ſibi reſeruarat: quibus rebus non modò libenter Pontifex annuit, ſed etiam, vt Pipinus Imperatorem ſe appellaret penè perſuaſit: qua appellatione nemo, exceptis Conſtātinopoleos Imperatoribus, vtebatur. Mortuo Pipino Longobardi rurſus arma capere, Pontifices turbare, hi ad Frācorum aſylum omnia conſilia reuocare. Itaq; Carolus Pipini filius, qui bellicis laudibus abundans magnus eſt appellatus, valido cum exercitu ſuperatis alpibus, non modò Reges Longobardorum, ſed etiam regnum ipſum deleuit, & pontificum Romanorum potentia ſtabili fundamento firmata, Imperator à Pontificibus eſt appellatus: ac viciſſim Romani Pontifices, quādiu Carolus vixit ab eo omnes creati fuêre. Sed poſt Caroli occaſum, qui plus in vrbe Roma, minus tamen in curia Francorum, autoritate & gratia poterant, ſe à collegio Pontificum creari curabant. Ita Reges Francorum, tum externis bellis, tum etiam ciuilibus diſſidiis, quæ inter Caroli magni nepotes grauiſſima extiterūt, perturbati, ſummi pontificis creandi prærogatiuam deſeruerunt. Vitardus tamen bonus antiquitatis author ſcribit tres Romanos Pontifices in Galliam ſupplices veniſſe vt veniam impetrarent quòd iniuſſu Ludouici Pij Regis Francorum Pontificatum ſuſcepiſſent. Ludouicus Pius, vel quia gloriæ minimè cupidus, vel quia ſacrum ordinem irritare nollet, Pontificum Romanorum creationē ratam habuit: cuius erroris illum, tardè tamen pœnituit: eſt enim à collegio Pontificum imperio ſpoliatus, & in monaſterium iniectus: vxor etiam ſeorſum à marito cum ſacris virginibus incluſa, vterque tamen poſt à Principibus ac nobilitate Gallica cleri ſuperbiam acerbiſſimè ferente, in integrum reſtitutus eſt. Mortuo Ludouico, Francorum, Italorum, Germanorum, & Hiſpanorum Imperatore, Imperium trifariam diuiſum eſt, inter Carolum Lotharium ac Ludouicum, & Ludouici liberos, ſed iis legibus, vt ſinguli ſummam in ſuos vitæ ac necis poteſtatem, & omnia iura maieſtatis haberent: ac rurſus Lotharij imperium inter liberos trifariam diuiſum: vni quidem Regnum Lothoringiæ, alteri Regnum Arelatenſe, tertio Italia ceſſit. Ludouicus Germania, Carolus Imperator Frācorum Galliam tenebat: Ita ſingulorum potentia diuiſa debilitari cępit, & Pontificum Romanorum opes augeri, potiſſimum Nicolao 1. Pontifice, qui quòd Reipublicæ gerendæ peritia maioribus præſtabat, primus Lotharium minorem Ludouici Regis Italiæ fratrem acerbius increpuit, eíque ſacris interdicere auſus eſt. Mortuis deinde ſine prole Lothorij liberis, tria illa quæ dixi Lothoringorum,

Arela-

Arelatensium, & Italorum regna Carolus ac Ludouicus patrui inter se diuiserunt. Ludouicus Rex Germanorum, Italiam, quæ illi sorte obtigerat, per legatos regebat. At legatorum potentia, Romanis Pontificibus impar, obsistere nō poterat quo minus Pontifices imperium paulatim proferrēt: ídque potissimùm contigit, cùm Guischardus Normanus, regnum Siciliæ ac Neapoleos, Græcis ac Mauris ademptum, subegisset. Is enim vt Germanorum potentiam minueret ac tutius in Italia regnaret Pontificibus Romanis sese adiunxerat, cùm autem Guischardi posteri, sine prole mascula mortui, Neapoleos ac Siciliæ hæredem fœminam reliquissent, eáque Federicho II. Germanorū Imperatori nupsisset,
B maritus in Italiam profectus, vt sibi potentiam confirmaret, Pontificem Romanum creauit alium, quàm qui erat à collegio Pontificum electus: is autem erat Innocentius IIII. generis splendore ac eruditione clarus. Hic igitur Italia pulsus, in Galliam, Pontificum asylum, veniens, opibus ac potentia Ludouici IX. regis Francorum erectus, vt Germanorum potentiam infirmaret, Friderícho II. sacris interdixit: qui, quòd execrabilem se populis omnibus esse intelligeret, Italiæque motus ingentes aspiceret, in Germaniam trepidus sese recepit, ab Innocentio veniam ea lege consecutus, si deinceps creandi Pontificis Romani auctoritate abstineret. Tandem Friderichus Manfredum spurium Neapoleos ac Siciliæ Reginæ despondit. Huic etiam ab Vrbano V. Pontifice max. sacris
C interdictum est: nec eo contentus, Pontifex Carolum Ludouici IX. fratrem, ad Siciliæ regnū acciri iussit, eúmque in possessionem regni misit, ea lege vt Beneuēti regio, & cætera quæ superiùs diximus, integra Pontificibus Romanis reseruarentur. At Manfredi posteri, qui cum Aragoniæ regibus affinitatem contraxerāt, perpetua aduersus Andium duces, bella pro regno Siciliæ ac Neapoleos gesserunt: sed cùm de recuperando regno pœnitus desperaretur quandiu Pōtificem Romanum hostem haberēt, Aragonenses Romanorum Pontificum se fiduciarios fore spoponderunt, non tantùm regni Neapolitani ac Siciliæ, sed etiam Aragoniæ, Sardiniæ, Corsiciæ, ac Balearū Insularum, partim etiam vt scelerum veniam consequerentur. Interea Pontifices Romani ex alienis incom-
D modis ac dissidiis sua commoda augebant: summáque tranquillitate agro Romano, Spoletano, Beneuentano, bonáque Hetruriæ parte fruebantur. Vrbem verò quondam terrarum dominam, nullo repugnante, suis legibus, oppressa libertate, parere cogebant. Quamquam Carolus magnus Italiæ Imperio potitus, vrbem liberam esse iusserat in patrocinio ac fiducia, ídque Pontifices Romani iureiurando confirmauerāt: vt Augustinus Onuphrius Pontificis max. cubicularius scribit, & ex actis Vaticanis planum fit. At si quis Princeps tyrannidis, aut hæreseos scelere inquinaretur, aut qui Imperanti Pontifici Romano minimè paruisset, ei sacris interdicebatur: qua interdictione execrabilis non modò subditis, sed etiā exteris Principibus ac populis esse videbatur, omniúmque direptioni patebat: nec veniæ adipiscendæ spes erat, nisi vassallum se ac fiduciariū Pontificis Romani confiteretur. Hoc quidē de Regibus

Francorum in de perpetua Regum Romanorū appellatio.

m

Angliæ antea diximus, fiduciarios ac vectigales Ecclesiæ Romanæ factos, propter parricidium Arturi Armoricæ ducis, à Ioanne rege Angliæ admissum: deinde propter cædem Thomæ Pontificis Cãtuariensis censum auctum fuisse. Nec aliam ob causam Pontifices Romani regia dignitate spoliarunt Poloniæ Reges, quàm ob cædem Stanislai Gnesnæ Pontificis, iussu Regis perpetratam, cui sacris interdictum est: tradunt etiam nonnulli propter id parricidium Polonos Pontificum decreto in occipite tonderi iussos quod, an verum sit, affirmare non ausim, nec percontanti mihi cur id facerent, causam aperire Poloni potuerunt: attamen ex antiquitatis memoria constat post illius Pontificis cædem, Poloniæ Reges, etiam si iura maiestatis haberẽt, non alio tamen, quàm ducum nomine appellatos vsque ad Lacoldi Poloniæ ducis ætatem. Is enim coronam regiam ac regium nomen à Ioanne XXII. (summo Pontifice adeptus est) ea lege, vt annuum tributum à Regibus Poloniæ Pontificis Romani ærario penderetur, quod pro lucerna D. Petri adhuc erogatur[73]. At præter ea regna quę diximus, Neapolim, inquã, Siciliam, Sardiniam, Corsicam, Aragoniam, Baleares insulas, Hesperides, Palestinã, quorum Reges aut fiduciarij, aut vectigales Ecclesiæ Romanæ fuerunt, regnum etiam Hungariæ, & vtranque Pannoniam Pontificum Romanorum beneficio, à Regibus teneri iactabant: vt quidem catalogo feudorum Ecclesiæ Romanæ Hungaria continetur. At in Vaticanis actis, legi fiduciæ[74] formulam, qua Ladislaus I. Rex Hungariæ Benedicti XII. Pontificis Romani fiduciarium se profitetur, ab eóque coronam ac sceptra suscepturum promittit. Ladislao verò II. Regi Hũgariæ, quòd Pontificis Romani mandatis minus paruisset, sacris interdictum est[75], nec aliter veniam obtinuit, quàm si centum argenti pondo, annui sensus nomine, Pontifici Romano dependeret. In iisdem tamen actis Vaticanis extat intercessio Principum Hungariæ aduersus pontificis Romani legatum, anno M.CCCVIII. qua cùm diceret Stephanum I. Hungariæ Regem à Pontifice Romano coronam regiam accepisse, acerrimè restiterunt, neque id Romano Põtifici ius esse denunciarunt: nec tamen se prohibere, quò minùs Rex Hungariæ si vellet à Pontifice Romano coronam consequeretur. In extremo plurima sunt edicta legati Pontificis, de statu regni, déque agris publicis Hungarię, ne Regibus quicquam distrahere liceret: ob id enim Andreas Hungariæ rex Honorij Pontificis Romani edicto Romam venire iussus est[76] vt causam diceret, cur agri publici partem distraxisset. Innocentius[77] quoque III. iussit Hungariæ regem vota patris implere: quòd si recusaret, ad proximum quémque regni sceptra delaturum testatus est, quod mirum videri non debet, cùm iisdem ferè temporibus Comitem Tolosatum tributa noua[78] subditis Pontifex imperare vetuisset. Quantùm ad Palestinæ ac Syriæ regnum attinet Godefridi Bononiensis ac sociorum opibus partum, constat regem eo nomine se pontificis Romani fiduciarum professum esse: id etiam catalogo Romano comprehensum legimus: & qui nunc sacri ordinis equitum Hierosolymitanorum magister appellatur, fiduciarius est obse-

73 Thomas Cromerus.

74 anno 1229.

75 anno 1280.

76 Honorij 3. anno 1221.

77 in cap. licet. de voto.

78 in cap. super quibusdã. de verbor. signif.

obſequentiſſimus Pontificis Romani, eíque ſummam poteſtatem, ac ſummum ius vitæ ac necis in equites, accepto ferre conſueuit: tametſi Tripolim Affricæ, fiduciario nomine habere ſe à Carolo v. Imperatore confiteretur, priuſquam in Turcarum poteſtatem veniret, vti nũc quoque Militam inſulam Hiſpaniarum regibus acceptam ferunt. Diximus antea regnum Nauarræ Petro Albreto interdictionis ſpecie ereptum, ab Hiſpanis Regibus ſub Pontificum Romanorum fiducia teneri. Nec ita pridem, id eſt Carolo IX[79]. rege Francorum, Pius v. Pontifex, cætera erepturus erat Ioannæ reginæ Nauarræ eadem religionis ſpecie, niſi Carolus patrocinium eius ſuſcepiſſet, ac Pontificis interdicta prohibuiſſet. Idque B cæteris Principibus, quorum maieſtati præiudicium allatura videbatur Reginæ illuſtriſſimæ proſcriptio, teſtatum eſſe voluit: quia pleríſque perſuaſum erat Pontificem Romanum in omnes orbis Chriſtiani reges ſummũ imperium habere: ac noſtra ætate, cùm Henrichus VIII. Angliæ & Hiberniæ rex, à pontifice Romano defeciſſet, Comes Aiſimundus Hibernus ad Henrichum II. regem literas dedit, quarũ exemplar ex Archiuis expreſſi, quibus ſe fiduciarum eius fore profitebatur, ſi à Pontifice Romano Hiberniæ dominatum impetraret. Diximus Hiberniæ regnum iam inde ab Innocentio III. in põtificum Romanorum fiducia fuiſſe. Mirandulæ quoque & Concordiæ principatum, Rhegium, Mutinam, Placentiam, Parmam, Romanæ ditiones eſſe iactãt, pro C quibus diuturna bella Iulius II. ac III. pontifex vterque geſſit aduerſus reges Francorum: cùm tamen ſatis perſpicuum eſſet ciuitates illas ab Imperio Germanico pendere. De Parma quidem ac Placentia minimè dubium: cætera Mathildem hæreditario ac fiduciario iure ab Imperatoribus habuiſſe confitentur. Quòd ſi demus harum ciuitatum largitionem Põtifici Romano fieri potuiſſe, & factum eſſe, vt Pontifices iactãt, oportuit etiam ſe Imperij Germani fiduciarios profiteri, ſed quia turpe videbatur Pontificem Romanum qui in omnes Principes imperium habere ſe diceret, Imperatoris vaſſallum ac fiduciarium haberi, iura maieſtatis omnium Italiæ ciuitatum, quæ in Eccleſiæ Romanæ dominio eſſent, ab Imperatoribus Romano Pontifici conceſſa fuiſſe, falſò, tamen D prodiderunt. Et certè in actis Vaticanis extat & donationis formula ſine die ac Pontifice, qua Ottho Imperator (quattuor eiuſdem nominis extiterunt, ſed quem ſignificari velit ignotum eſt) dono dat eccleſiæ Romanæ, Piſaurum, Anconam, Foſſabrunum, & Auſanium: altera donationis formula eſt Otthonis IIII. ad Innocentium III. His verbis concepta. Ego Ottho IIII. rex Romanorum ſemper Auguſtus, tibi domino meo Papæ Innocẽtio III. tuíſque ſucceſſoribus eccleſiæ Romanæ, ſpondeo, polliceor, & iuro, quòd omnes poſſeſſiones Eccleſiæ &c. quæ ſequuntur copioſiſſimam omnium prædiorum ac ciuitatum, quæ tunc erant in eccleſiæ Romanæ dominio, ſiue Imperatorum, ſiue aliorum beneficio ac largitione poſſiderentur, confirmationem habent, in quarum ciuitatum numero hæ continentur, COMITATVS Peruſiæ, Reatæ, Salutiæ, Interannæ, Campaniæ, nec non Romam, Ferrariam &c. Marchiam,

[79] anno. 1561.

Anconitanam, terram Comitissæ Matildis, & quæcūque sunt circa Rodicofanum vsque Ceperanum, exarchatum Rauennæ, Pentapolim cum aliis terris, &c. Eadem ratihabitionis formula extat in actis Vaticanis imperio ac authoritate, tum [80] Rodulphi, tum etiam [81] Caroli IIII. Imperatorum, quibus largiuntur, quatenus necesse videretur, ea quæ prius ab Henricho V. Cæsare donata fuerant, vt discordiarum seminaria, quæ Pontificibus, cum Imperatoribus antea fuerant, à stirpe conuellerentur. Ex quibus Pontifices Romani se imperatorum vassallos ac fiduciarios esse negant: & eas ciuitates ab imperio Germanico auulsas, sibi vindicāt: si tamen imperatores prædia publica, ac iura maiestatis, sine Principum ac ciuitatum consensu largiri non potuerunt: nec prædia imperialia aut publica vsurpari debuerūt, multò minùs iura maiestatis, ac patroni, cuius æterna est in vassallum auctoritas fidem vlla temporum diuturnitate præscribere: quæ cùm ita sint, consequens est illud quoque Pontifices imperij Germanici vassallos esse. Idem iudicandum relinquitur de creatione Pontificum Romanorum, quam imperatores sui iuris esse cōtendebant. Nam Federichus II. Cæsar vt ab Innocentio IIII. Pontifice Romano veniam consequeretur, diplomate publico sub aureis sigillis omnibus testatum [82] esse voluit, sibi creandorum Pōtificum ius nullum esse, eius hæc verba sunt. Illum abusum tollere volentes, quem quidam prædecessorum nostrorum exercuisse dignoscuntur in electionibus prçlatorum, concedimus vt electiones liberè fiant. Hæc in actis Vaticanis. Quibus verbis non modò Romanorum, sed omnium Pontificum creationem omnino repudiare videtur. Quamquam illa Pontificum Romanorum creatio ad Reges Francorum pertinet, non ad principes Germanorum, qui nomen imperatorium, Caroli magni regis Francorum armis ac virtute partum, nullo iure vsurparunt. Certè quidem in omnibus antiquis fœderibus, quę cum Regibus Francorum, cæterísque Principibus icta sunt, atque etiam in antiquis historiarum scriptoribus nusquam imperatores, sed Reges Germanorum appellātur, præterquam ij, qui à Pontificibus Romanis coronam accepissent. At cùm Germanorum Regum dominatus in Italia longè latè pateret, ius illud creandi Pontificis Romani vsurpare sunt conati, siue ad potentiam & opes, siue ad ambitum & sordes suffragiorum tollendas: nam Henrichus in Gregorium VI. suffragio Cleri creatum de pontificatu deiecit, & Clementem II. pontificem Romanum renunciauit: deinde Clerum iureiurando compulit, ne quem deinceps ad pontificatum admitterent, sine imperatoris Germanici cōsēsu, vt ex actis Vaticanis didicimus. Itaque mortuo Clemente II. collegium pontificum legatos ad Cæsarem misit, vt Pontificem maximum, quem vellet renuntiaret. Imperator Peponem designauit, qui Damasus II. est appellatus: quo mortuo Clerus ad Imperatorē legatos rursum misit ad pontificē creandū. Is Brunoni, qui Leo IX. dictus est, pontificatum mandauit, eíque Victorem II. suffecit: post cuius occasum Clerus Friderichum pontificem maximum cooptauit: post hunc Alexandrū II. quod cùm intellexisset Henrichus IIII. Imperator, Cadolum

[80] anno 1289.
[81] anno. 1368.
[82] anno. 1219. Imperij anno. 7. regni Siciliæ 22.

Cadolum Parmenſem pontificem eſſe iuſſit: qui tametſi exceptus ab vniuerſa Inſubria, ab Alexandro tamen pontifice eiectus eſt. Alexādrum excepit Hildebrandus, qui Gregorius VII. vſurpatur, à pontificibus cooptatus. Is omnibus laicis interdixit, ne vlla beneficia eccleſiaſtica, ſacerdotiáve in quenquam conferrent, ſubiecta graui ſacrorum interdictionis pœna. Et quidem imperatorem Henrichum IIII. qui Pontifices in Germania renunciarat, publica execratione damnauit: quare commotus imperator ſuperatis alpibus Gregorium VII. qui annos XI. eccleſiæ Romanæ præfuerat vrbe exegit, creato Clemente III. qui deinceps annos XVII. pontificem maximum ſe ferens quatuor pontifices viciſſim à
B Clero creatos de pontificatu deiecit: poſt eius obitum Henrichus V. imperator Burdiuum pontificem eſſe iuſſit. Clerus verò Caliſtum II. natione Gallum, qui Burdinum ſibi ſedere compulit, & Henrichum ad Iuſiurandum adegit, ne deinceps vlla ſacerdotia cuiquam mandaret, ea lege tamen vt comitiis pontificium adeſſe poſſet. Extat illud in actis Vaticanis de imperatore Henricho V. „Pro ſalute animæ meæ dimitto Deo „& ſanctis Apoſtolis Petro & Paulo, ſanctæque eccleſiæ Catholicæ, om„nem inueſtituram per annulum & baculum, & concedo in omnibus ec„cleſiis quæ in imperio meo ſunt, canonicam fieri electionem. Anno poſt ducenteſimo ac vigeſimo nono Ludouicus Bauarus imperator Nicolaum V. pontificem Romanum creauit: at Ioannes XXII. homo Gallus
C qui pontificem Romanum ſe ferebat, tametſi Auenione conſtitiſſet, Ludouicum imperatorem publicis edictis ad ſe venire iuſſit: recuſantem interdictione ſacrorum damnauit: cōtra verò Imperator Ioannem Pontificem in ius vocauit, cùm diceret Pōtifices ſuis edictis ac iuſſis obſequentes eſſe oportere: ſed cùm Pontifex acriùs obſiſteret, Imperatoris ſententia Romæ lata Ioannes honore pontificio indignus iudicatus eſt: ídque Nicolao V. præſente, qui poſtea à Piſanis proditus, & Auenionis carceribus concluſus, dolore contabuit: imperator verò, quòd execrabilis videretur, ab omnibus deſertus eſt. Atque hic octauus[83] imperator extitit, cui ſacris interdixerūt Pontifices Romani, poſt cuius occaſum nihil deinceps imperatores Germani aduerſus Pontifices audendum
D ſibi putarunt. Nam Carolus IIII. Imperator, publicis tabulis, quas ex Vaticano expreſſimus, teſtatum reliquit, ac Innocentio V. pontifici Romano ſcripſit, ſe quidem imperatorem à principibus deſignatum, ſed à Pontifice Romano ſuam creationem ſtabiliri & confirmari, coronam etiam imperialem inde accipi oportere: tabularum principium eſt huiuſmodi: Poſt pedum oſcula beatorum: quæ verba in omnibus imperatorum ad Romanum pontificem literis, iam inde à Ludouico Bauaro ad hæc vſque tempora repetita videmus: extat etiam imperatores coronandi formula, in Vaticano ab ipſo imperatore Carolo IIII. probata, ſed nuſquam obſequia magis ſeruilia, nam imperatorem pontifice Romano ſacra faciente ſubdiaconi munere fungi, deinde ſacris ritè peractis adeſſe oportere, vt equum aſcendenti pontifici ſeruile miniſterium exhibeat, & equeſtria lora manu teneat: poſtea pontificem equi-

83 Friderich. I. Friderichus II. Philippus. Coradus. Ottho IIII. Henrichus. IIII. & V. Ludouicus Bauarus.

tantem aliquo temporis interuallo, habena manu prehensa deducere. Plurima sunt id genus in illis tabulis copiosè expressa. Illud tamen omissum, quod omitti non debuit, Imperatorem scilicet consequi pontificẽ Romanum oportere quocunque proficiscatur, vt ab eo coronam imperialem accipiat: quod quidem à Carolo v. Cæsare factum est cùm in Italiam venisset, ac Romam, vbi pontifex erat proficisci cogitur, & consilium mutare coactus est, ac pontificem, cui Bononiam adire placuisset, vnà cum vniuerso comitatu sequi: vt inferioris Principis obsequium, ad superioris maiestatem apertè intelligeretur. Mortuo Carolo, Ferdinandus imperator efficere non potuit, vt põtifex Romanus sui absentis creationem ratam haberet, quinetiam sæpe minas intentauit pontifex, effecturum se, ne res imperij Germanici tractaret: nec Imperatoris legitimas B excusationes admisit, quoad Francorum & Hispanorum Reges suis precibus ac rogationibus pontificem placarent: quod acerbissimè tulerũt Germani Principes, qui suas opes & copias ad tuendam Imperatoris dignitatem Ferdinando prius obtulerant, vt quidem ex literis legati[84] Regis Erancorum, Viennæ scriptas intelleximus: literarum autem Imperatoris, ad pontificem Romanum subscriptio est huiusmodi, EGO MANVS AC PEDES VESTRAE SANCTITATIS DEOSCVLOR. Ita semper Carolus v. Cæsar, cùm ad pontificem literas daret, quarum exempla videmus, C subscribere solebat. Id autem sine simulatione fiebat, cùm in clarissima populi luce ac maximo Principum illustrium concessu reipsa pontificis Romani pedes humili habitu, & vltra seruilem modum exosculatus sit, Bononiæ, Romæ, ac postremò Massiliæ, vbi Carolus v. Imperator, Reges Francorum ac Nauarræ, duces Allobrogũm, Florentinorum, Ferrariensium, Bulionum, Vitembergensium maximus magister equitum sacrorum, cum infinita principum ac nobilium multitudine qui pedes Pauli III. pontificis max. obsculati sunt, exceptis Bulionum ac Vitembergensium ducibus, qui ecclesiæ Romanæ ritus & sacra deseruerant. Abiectiore tamen habitu dux ille Venetorum, qui, canis ab ipsis Venetis appellatus est, quòd coram Clemente v. pontifice max. laqueum collo inseruisset, deinde pedibus ac manibus quadrupedis in modum gradiens veniam à Pontifice maximo petiisset: nihil tamen sordidius, quàm D quæ omnibus omnium ferè historicorum, qui res pontificum tradiderunt, scriptis continentur de Federico II. imperatore, qui vt filij captiui libertatem redimeret, Alexandri IIII. pedibus aduolutus, & humi proiectus veniam petiit, capútque Imperatorium pontificis pedibus conculcari passus est. Ex quibus intelligitur Imperatorum maiestatem pontificum Romanorum potentia, dicam an Impotentia ita deminutam, vt antiquæ maiestatis vix vmbra quidem restare videatur. Ita quoque pontifices Romani suæ maiestatis decus Soli comparant, seséque Imperatoribus tantò maiores esse iactant, quantò Luna Solis magnitudine[85] superatur: est autem Sole minor sex mille partibus sexcentis & quadraginta quinque si Ptolemæo fidem habemus. At etiam imperatoria munera pontifices Romani sæpius sibi vindicârunt: nã Imperatore mortuo ab impe-

[84] anno 1559. Iulio mense.

[85] cap. solitæ de maioritate & obedient.

ab imperij Germanici fiduciariis Ioanne, inquam, ac Luciuo Vicecomitibus Mediolanensium fidem acceperunt, eósque in vacuam possessionem miserunt: & in actis fiduciæ vicecomites ecclesiæ Romanis, nō imperij Germanici vicarij[86] appellantur: atque imperatori Ludouico, cui sacris interdictum fuisse antea diximus parere prohibentur. Quam[87] ob rem interpretes Iuris pontificij, negant imperatorem suum munus alteri, quàm Pontifici maximo concedere posse: rationem hanc afferunt[88], quòd Imperatores ab hominibus imperium habent, pontifex Romanus ab immortali Deo: quamquā omnia omniū imperia vni sempiternóque Deo accepta[89] ferre decuisset. At Carolus v. Cæsar morbo
B ac senio fractus Imperatorium munus vnà cum tabulis suæ renuntiationis ad creatores Imperatorum misit. Sed vtcúnque Romani pontifices summam non modò Diuinarum, sed etiam humanarum rerum potestatem in omnes principes Christianos sibi tribuunt, seu vi & armis, seu principum voluntate & concessu, seu diuturna possessione ac præscriptione, reges tamen nostri seruitutem pontificum Romanorum ferre ne momento quidem potuerunt, nec interdictionibus vllis, quibus veluti facibus vtebantur pontifices ad incendia Rempublicarum commoueri: nam sacrorum interdictio cęteris quidem populis à principum obsequio & obedientia distrahere solebat: at Regum nostrorum tanta fuit semper, erga populum charitas (quam sempiternam fore confido) tan-
C tus etiam amor populi aduersus principes, vt cùm Bonifacius VIII. pontifex interdictione sacrorum nihil se proficere, nec à regis amplexu populum diuelli posse intellexisset, posteaquam Philippum regem, is qui Pulcher vsurpatur, execratione publica damnasset, vniuersum etiam populum Francorum, & eos omnes, qui Philippum regem esse arbitrarentur eadē impietate & execratione cumulauit. At Philippus coacto principum ac optimatum cætu, cùm Senatum populúmque vniuersum ad tuendam sui regis dignitatem mirabiliter conspirare intelligeret, literas ad Bonifacium scripsit, quæ omnium manibus teruntur, quibus pontificis amentiam coarguit. Idem exercitum breui conscriptum Nognareto duce in agrum Romanum misit: hic pontificem captiuum abduxit: sed
D cùm hominem furore & amentia correptum perspiceret, liberum abire passus est. Ab ea tamen interdictione rex appellauit[90] concilium, cui ius ac potestas erat in pontificem sacris abutentem, ídque Principum ac Senatus decretum factum est. Rex enim post Deum immortalem superiorem, quem appellaret, habuit neminem: ac pōtifex ipsius consilij decretis & imperiis obligatur. Antea quidem Alexander III. Philippo Augusto sacris interdixerat[91], quòd pontificis ambitiosa decreta ferre non posset: literas igitur ad pontificem dedit, quibus nō obscurè aut ambiguè, sed apertè declarat se nullius aut pontificis aut principis imperio teneri: literæ extant in Archiuis Francorum[92]. Ac tametsi Benedictus XIII. & Iulius II. vtérque pontifex eadem interdictione sacrorum vsus est aduersus Carolum VII. & Ludouicum XII. qui patris patriæ nomen adeptus est, vt populum ad defectionem facibus subiectis inflammaret,

86 cap. cū olim. de priuil cleric. cap. & si summus Pontifex. de sent. excommunicat.

87 cap. I. de renūciat. li. 6. notatur. in l. Barbarius. de offi. præt.

88 Bald. in proœmio feudorum.

89 Paul. ad Rom. cap 14. & §. 1. quo modo oporteat Episcopū, illic dicitur imperium & sacerdotiū fonte deriuari.

90 ad superiorē grauātis appellādum. DD. in l. 1. qui & à quo.

91 cap. nouit. de offi. delegat. cap. nō est de spōsal. cap. I. de postu. Prælat.

92 In capsa, quæ inscripta est Anglia.

vterque tamẽ ſua ſpe excidit: quin etiam Interdictionis diplomata, quæ
in Gallia legatus pontificis promulgarat curiæ Pariſiorum decreto pu-
blicè lacerata & conciſa fuerunt: legatus verò, qui principis maieſtatem
temerè violârat, in carcerem iniectus eſt. Nec ita multò poſt Io. Nauar-
rus, qui ſe comitem Palatinum ferebat, pontificis autoritate ac reſcripto
fretus cùm actuarios, qui publicas tabulas conficerent, creaſſet in Gallia
ſpurióſque quoſdam natalibus reſtituiſſet, maieſtatis damnatus eſt, cu-
riæ Toloſatũ decreto [93]. Nec tamen defuêre, qui Reges noſtros ad Pon-
tificum impetranda reſcripta impulerunt, quibus pontifices teſtatum re-
linquerent Reges Francorum nulla pontificum obligatione teneri: ex-
tat in Archiuis Francorum Clementis v. pontificis maximi reſcriptum, B
quo non modò Philippum Pulchrum ab interdictione Bonifacii VIII.
purum, verumetiam ab omni Pontificum poteſtate ac imperio liberum
eſſe pronuntiauit: quinetiam Alexander IIII. Pont. Romanus hoc bene-
ficio, regnum Francorum cumulauit, vt nullam ob cauſam ſacrorum
interdictione teneatur, quòd ſeptem pontificum Romanorum, ſcilicet
Gregorij VIII. IX. X. XII. Clementis IIII. Vrbani V. Benedicti XII. reſcri-
ptis ac decretis, quæ in Archiuis publicè habentur, ſanctius cõfirmatum
eſt, quæ tamẽ Regum maieſtatem potius imminuere, quàm augere mi-
hi videntur, cùm ne curia quidem Pariſiorum ferre poſſit clauſulam vul-
garem AVCTORITATE APOSTOLICA, quæ in pontificum reſcriptis
inſeri conſueuit, & rebus ſæpe iudicatis [94] ea reſcripta omnino reiecit, ni- C
ſi is qui reſcriptum impetraſſet, publicè teſtaretur ſe clauſulæ illius be-
neficio vti nolle. Ex quibus planè intelligitur, nõ modò reges, ſed ipſum
quoque regnum Francorum ab omni Pontificum imperio ac poteſtate
liberum ſemper fuiſſe. Nam quòd Durandus [95] Gallus ſcriptor Reges
Francorum quantùm quidem ad Iuſiurandum attinet, pontificum de-
cretis obligari putat: refutationem nullam meretur: ſed hæc ab eo ſcri-
pta ſunt qui tunc Mendorum pontifex erat: quibus temporibus ſola
iuriſiurãdi ſpecie, põtifices omnium litium ac iudiciorum cognitionem
ſuſcipiebant: quæ veteratoria calliditas, & Regum edictis, & curiarum
maiorum decretis iampridem ſublata eſt. Quòd ſi rex Francorum, pri-
uato nomine cum pontifice contracto, pontificię iuriſdictioni ſua ſpon- D
te ac voluntate obligari poteſt: id quod à Philippo Valeſio factum legi-
mus: cùm à Clemente VI. pontifice Romano triginta ſupra trecenta flo-
renorum millia mutuò accepiſſet: quæ obligatio in pontificem æquè ac
in priuatum [96] cadere potuiſſet. Hanc autem pecuniam non ſine mer-
cede mutuam dedit pontifex, qui quòd gentilis eſſet Turenorum, effla-
gitauit à Rege vt agri Turenorum in prouincia Lemonicenſi à vectiga-
libus omnino immunes eſſent. Scio ego nonnullos ſcripſiſſe regem Frã-
corum à põtifice Ramano coronam accipere oportere, propterea quod
Pipinus coronam regiam à Zacaria pontifice ſuſceperat ad Dionyſij: ab-
ſurdum tamen vno & eodem actu in rebus tanti ponderis quæ cauſam
continuam non habent, ius perpetuum conſtituere velle, cùm ne mini-
ma quidem ſeruitus quæ continuam cauſam non habet, aliter acquiri
poſſit,

93 anno. 1462. Maij 25. Benedic. in cap. Raynutius in verbo, adelazium. q. 242.

94 àrreſtũ 27. Iunij 1536. & vltima Ianuar. 1552.

95 in tit. de appel. §. nũc hacten⁹. & gloſ. & Io. Andr. in cap. per venerabilem, qui filij ſint legitimi.

96 l. ſi quis in cõſcribendo. de pactis. C.

possit, quā interuallo centū annorū[97]. Ac illud inficiari nemo potest, quin
illa Rauennæ & Pentapoleos prouincia Italiæ latissimè patens, ab Regi-
bus Francorum Romano Pontifici fiduciæ nomine data sit, ac Pontifi-
ces Romanos eo nomine Francorum fiduciarios esse: cùm Romani pō-
tifices importunis rogationibus obtinuerint vt Ludouicus Pius Impera-
tor Francorum hāc largitionem aui Pipini ratam haberet, quam ratiha-
bitionem Carolus Sigonius vir antiquitatum Italiæ peritissimus se legis-
se scribit. Ex quo vtrúnque efficitur, & earum vrbium ac regionum lar-
gitionem Pontificibus ab auo Ludouici Pij factam, & iura maiestatis
excepta fuisse. Quid enim confirmatione Ludouici opus esset, si Pipi-
B nus iura maiestatis pontificibus concessisset? Quæ enim bello quæsita
fuerant iure donare, & rebus à se donatis legem dicere poterat: at etiam
Imperator Constantinopolitanus legatos in Galliam misit, vt donatio-
nem illam Pipinus infirmaret, ac reuocaret: sed re infecta discesserunt[98].
Augustinus verò Onuphrius pōtificis Romani cubicularius, qui omnia
Vaticanæ bibliothecæ acta diligenter euoluit, Rauennam, Romandio-
diolam, Vrbinum, Hetruriæ partē ecclesiæ Romanæ donata fuisse con-
fitetur: id tamen ab eo omissum est quod ipsi ex actis Vaticanis hausi-
mus & expressimus, Ioannem scilicet cognomento Digitorum, Con-
stantini magni largitionem, quæ dicitur, aureis literis scripsisse, in cuius
" extremo hæc verba subiiciuntur, QVAM fabulam longi temporis men-
C dacia finxit. Nihil mutandum putauit, quæ certè argumenta omnibus
Laurentij Vallæ rationibus superiora mihi visa sunt, vt Augustini Egu-
bini mendacia refellantur. Is enim Græco sermone Constantini dona-
tionem scripsit, vt fucum faceret: sed fraus facilè ex ipsius oratione & an-
tiquitatis cognitione refutatur: faciliùs etiam ex ipsius Ioannis pontifi-
cis Romani literis, is autem vixit anno M. CCLXXVI. quibus largitiones
illas à Pipino, & Carolo magno factas confitetur: quin etiam extat Ra-
uennæ marmorea tabula, in qua hæc verba continentur, PIPINVS PIVS
PRIMVS AMPLIFICANDAE ECCLESIAE VIAM APERVIT, ET EXAR-
CHATVM RAVENNAE CVM AMPLISSIMIS. cætera vetustas deleuit.
Atque hæc de maiestate Regum nostrorum dicta sint. Hìc omitto Re-
D gem Æthyopiæ[99], quem reges quinquaginta sibi subditos & quidem
ærarios habere Ionius scripsit: sed verius præsides ac prouinciarum præ-
fecti dicantur, cùm & tributa regi soluere, & obsequium seruili habitu
oratione, gestu exhibere cōsueuerint[100]. De cæteris principibus nihil af-
firmare ausim, propter scriptorum inter se dissidentium varietatem: il-
lud tantùm, vno capite Alcorani interdictum esse omnibus principibus
Musulmanis, id est fidelibus, domini appellatione, præterquam Caliphæ
seu Pontifici maximo vicario Muhamedis. Quo interdicto Pontifices
maximi Arabicæ religionis summam antea in omnes Asiæ & Africæ
Principes potestatem vsurpauerunt, ac regiones latissimè potentes quasi
præfecturas ac prouincias principibus dederunt: quam obrē nulli prin-
cipes Musulmani coronam capiti suo imponunt: tametsi antea Asiæ &
Africæ regibus id vsitatum esset. Nam Ioiada pontifex Hebræorum ini-

97 l. hoc iure § ductus aquæ. de aqua quotid.

98 Sigonius & Floardus

99 Ineptè presbiter Ioannes, Negus sua lingua id est Rex appellatur, & Iochabellul id est gemma pretiosa.

100 Franciscus Aluaresiusqui cū legato Lusitaniæ sex annos in AEthiopia exegit.

tiato rege, Ioa capiti coronam imposuit. At principes Musulmani putāt interdictum illud Calipharum esse, nec antiqua lege Alcorani comprehensum: nam ex pluribus libris corruptis vnum iudicio arbitrióque suo Calipha Damascenus cæteris concisis dicitur composuisse. Cùm verò tres pontifices maximi Calipharum nomen mutua imperādi cupiditate vno tempore arripuissent, principes Persarum, Turcarum, Tartarorum, Ægyptiorum, Tunetanorum, Fessarum, Tolesimorum, Bugiorum, Marochorum, populíque Zenetarum & Luntimarum seipsos ab imperio Calipharum exemerunt, vt summa potestate in suos vterentur. Nam reges Tombutorum, Guinearum, & Gaogarum cæteríque qui intimos Africæ recessus occuparunt, Calipharum imperia pœnitus ignorant: nec B iura maiestatis cuiquam accepta ferunt, præter eos qui regis Lusitanorum fiduciarij sunt, & maritimæ Indiæ reges, Calecutius, inquam, Malachius, Canorus, & Cambarrus, quos partim fœderibus, partim vi & armis, subegerunt. Vniuersam præterea oram Affricæ & Indiæ Orientalis suæ ditionis fecerunt, & propugnacula infinitis penè locis ædificarunt, atque in ipsa Ormo Insula, spectāte Persarum rege, arcem munitissimam fundarunt: vectigale etiam acerbissimè à prætereūtibus exigere consueuerunt: quod cùm in ora maris Arabici specie fœderis, quod rex Lusitanus cum rege Æthiopum antea per Lopezam legatum contraxerat, efficere tentarent, Barnagas illius oræ præfectus ab Æthiopiæ rege, vi & armis Lusitanos expulit ac prostrauit, omniáque propugnacula solo exæquauit. C Perspicuum tamen est regem Lusitanum, Castiliæ regis olim fiduciarū fuisse, ac Lusitaniam, cuius magna pars à Mauris vi tenebatur, Henrico Bononiensi, (quem corruptè Bullonium vocant) fratri Godefridi datum ab Alphonso VI. rege cuius filiam sibi desponderat Henrichus. Inde reges omnes Lusitaniæ ad Henrichum vsque cardinalem qui postremus imperauit, stirpem traxerunt: quorum maximus Emanuel & qui bellicarum rerum laude clarissimus extitit. Reges Asiæ & Affricæ quos diximus fregit, ab iísque tributum exegit: nam Asiæ principes & Affricæ, qui alterius imperio tenentur, iidem tributum pendere consueuerunt, veteres Persæ ac Romani, qui reges imperio suo subiecerāt, magnam partem tributarios fecerunt, fiduciam tamen ac iusiurandum illud quod à vassallis exigitur nescierunt. D Nam Philippo II. Macedoniæ rege victo, pax data est ea lege, vt tributū annuū ærario Romanorū penderet, quod Perseus Philippi F. recusans graue bellum suscepit, sibíq; exitiū attulit: sæpe tamē reges illi quibus tributa imperabātur, alios vicissim ad obsequium adigebant, qui tamen in suos vitæ ius ac necis, cæteráque maiestatis iura exercebāt. Nā Dauidis imperiū Palestinę finibus definiebatur, ac finitimos Reges sibi tributum depēdere cogebat: eius tamē posteri mox Ægyptiorū mox etiā Assyriorum imperata faciebāt. Eodem iure reges Illyrici, & Carthaginensium Respublica in Principes suæ ditionis vtebātur, quo Romani in illos, quos annua tributa in ærarium inferre compulerant. Differt autem tributum à pensione: hæc enim fiduciæ nomine, vel vt auxilia bello suscepto ferantur aduersus hostes: illud

verò

verò pro pace fruenda, ferè tamen is qui pensionem accipit, de tributo gloriatur: vt Reges Anglorum tributum appellabant pensionem aureorum quinquaginta millium pace Piquiniaca promissum, quoad Elizabetha Eduardi regis Angliæ filia Carolo VIII. Ludouici regis filio nupsisset. Philippus Cominius negat pensionem aut tributum fuisse: nihil tamen tertium dici potest. Ita quoque Turcarum reges Imperatorem Germanorum tributarium vocant, propterea quod pacem ea lege dixerunt, vt annuum tributum pro fruenda Hũgariæ parte fisco Turcarum inferatur. Venetos item, Rhagusios, & reges Affricæ maritimæ, pacis quidem conditionibus fœderatos, re tributarios appellant. At Præco-
B pus Tartarorum princeps, cuius imperium à flumine Volha patebat vsque ad Boristhenem, omnes principes non modò fiduciarios [1] sed etiam inter ærarios habuit, quibus non modò se, verũ etiam prouinciarum præfectos sedentes adorari iussit. Nam Moschouitarum Cnezius eo habitu aduersus Tartarorum principis legatos se gessit, qui propterea Dux ab aliis principibus antea semper vocari solitus est: tametsi anno M. D. XXIIII. Moschouitarum duces Tartarorum seruitutem excusserunt: ac primus quidem Basilius I. qui se magnum Dei cubicularium & Moschouitarum regem appellabat, ab imperio Tartarorum defecit: hic verò qui nunc imperat, maximi Imperatoris appellatione vtitur: & certè potentia finitimos Reges, excepto Rege Turcarum, aut superauit, aut exæ-
C quauit: non quòd iura maiestatis locorum spatiis, aut regionum amplitudine definiantur: nam Eumenes fractis opibus, nihil præter arcem in qua obsidebatur, suum dicere poterat: cùm tamen de pace ageretur cum Antigono Asiæ rege, qui vt potentia, sic etiam dignitate superior videri vellet, legatis Antigoni respondit, superiorem se neminem accepturum [2], quandiu gladium exertum manu teneret. Inter principes tamen quædam dignitatis prærogatiua, antiquioribus Principibus ac Republicis deberi videtur, tametsi opibus ac potentia inferiores sint: vt quidem videmus inter Heluetiorum ciuitates Tigurinos dignitate cæteris priores esse, quoties conuentus habentur: horum enim legatus quasi Princeps legatos regum ac Rerumpublicarum admittit ac dimittit, sentẽtiásque in comitio rogat: ciuitates etiam ad conuentus vocare consueuit:
D tametsi Bernates opibus & imperij finibus potentiores habeantur: à Tigurinis secundi sunt Bernates, deinde Lucernates, Vrani, qui nec mœnibus, nec vallo sæpiuntur, vtì nec Suitenses, nec Vnderualdenses qui ordine proximi sunt Vranis: sequuntur Tugij, Glorẽses, Basilienses, Friburgi, Solaturẽses. Quòd si quis putet eo quemque ordine esse, quo societatem ac fœdus coïerunt, fallitur: nam primi omnium Schuitenses, Vrani, Tugij, Vnderualdenses fœdus inter se percusserunt. At quoties patrocinium alterius principis, aut cliẽtela quæritur, aut offensionibus acceptis tributum à victoribus imperatur, victi dignitatis prærogatiuam amisisse videntur: quia non est æquum, vt qui iura maiestatis, ac dignitatem sine deminutione seruauit illæso statu, ei qui antea superior, post accepta clade in alterius clientelam concessit, aut tributum soluere cogitur, di-

1 Sigismũdus Liber in histor. Moschouit.

2 Plutar. in Eumene.

Dignitatis prærogatiua.

Dignitatū gradus inter socios ac fœderatos.

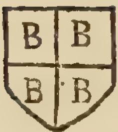
gnitate cedat. Id autem accidit, cùm reges ac principes Romanorū clien-
telam appeterent: cæteri qui cum Romanis æquo fœdere in societatem
venerant, vt Hedni Romanorum fœderati, ac liberi populi, æquales in
fœdere, ac fratres Romanorum dicebantur: dignitate tamen inferiores
erant. Certè quidem Augustus pater in tribuendis honoribus iis, qui in
Romanorum societatem, aut clientelam venerant, valde se religiosum
ac difficilem præbuit: nam Tetrarchus quidem Ethuarichis, hos regibus
inferiores, & vt quæque Respublica antiquitate superior extitit, ita di-
gnitate voluit [3] esse priorem. At tametsi Romani stante Republica po-
pulari, de honoribus ac dignitate minus solliciti viderentur: quia regum
ac principum cura maior est: nihilominus tamen curiosum se præbuit B
Q. Martius Philippus Romanorum legatus, cui cum Perseo rege hono-
ris contentio fuit, vter flumen vtriúsque imperij finitimum transmitte-
ret. Perseus quòd rex esset, ad legatum populi Romani adire recusabat.
Martius hac verborum vrbanitate Perseum pellexit, maior, inquit, ad mi
norem, Perseus ad Philippum: erat enim Martius statura longissimus,
Perseus breuissimus: cuius pater Philippus quoque dictus erat. Perseus
arridens, flumen traiecit. Martius Philippus sociorum ac fœderatorum
legatis qui secum erant, id à se factum esse dixit, vt intelligeretur Ro-
manos dignitate superiores fuisse. Sed grauior fuit causa quam Martius
aut certè Liuius omisit: quòd Philippus Persei pater pacis conditiones
à Romanis accepisset, ac tributum illis pependisset: Perseus hęres Philip- C
pi, si patris factum improbaret, regno debuit abstinere: quamquam im-
perio minimè dignus erat, qui viuo ac spirante patre hæreditatem pater-
nam creuisset, & concubina genitus, fratrem iusto connubio quæsitum
occidisset. Postea verò quàm à Paulo Æmilio fractus ac prostratus re-
gni spem amisisset, literas ad Paulum Æmilium Romani exercitus Im-
peratorem dedit, quibus se regē appellabat, Imperator literas reiecit, nec
reserari voluit nisi prius regia dignitate abstineret[4], quæ in eum tantùm
conuenit, qui summam potestatem habet, nullius principis imperio in-
feriorem. Itaque Franciscus maior rex Francorum Cardinalem Bibie-
nam legatum admonuit non ferendum esse Carolum v. Imperatorem,
qui fiduciarius ac vassallus esset Pontificis maximi, se regem Neapolis ac D
Siciliæ appellare. Legatus cardinalem Iulianum Medicęæ gētis, qui po-
stea pontificatum adeptus est, admonuit, ne id pateretur, contra fiduciæ
tabulas, quibus id prohiberi scripsit, quamquam omnibus fiduciarum a-
ctis quæ ex Vaticano expressimus, nonmodò id non prohibetur, sed e-
tiam regis Neapoleos ac Siciliæ appellatio ac dignitas inseritur. Ita legati
sæpius errore ac ignorantia labuntur. Eadem ratione regium nomē Bo-
hemiæ regi adimere oportuisset, cùm eo ipso se Imperij vassallum ac fi-
duciarium profiteatur: non enim ideò quia finibus angustis Bohemia
continetur, regni appellatione indigna est, vt quidam [5] scripserūt: neque
enim regiam maiestatem locorum spatiis metiri debemus: nam Bohe-
miæ præfecturam Fridericus 1. Imperator regia appellatione suborna-
uit, ea lege tamen vt nihil de maiestate ac iure imperij Germanici detra-
heretur;

3 Iosephus. Trāquillus.

4 Liuius lib. 35.

5 Hostiensis in cap. constitutus. de testibus. Baptista Castellanus in can. scitote. 6. q. 3.

heretur: rex autem esse nemo potest, qui nihil habet quod non alterius
nexu ac mancipio teneatur. Quamobrem Pius IIII. pontifex Roman.
Cosmum Florentinorum Principem regem efficere cùm maximè vel-
let, non tamen potuit, ac Maximilianus II. Imperator à legato Franco-
rum admonitus non incongruè his verbis intercessit, Non habet Italia
regem nisi Cæsarem. Id tamen ad imperij Germanici maiestatem à qua
pendet Florentinorum status, non ad Imperatorem pertinet, etiam si
Principes omnes Christiani, post pontificem max. ei loco cedant, vel
quia Imperij Germanici caput est, vel quia diuturna possessione id con-
secutus videtur. Ita regi Francorum, post imperatorem, cæteri principes
B cedere consueuerunt, non tantùm propter diuturnam possessionem, sed
quia toto terrarum orbe nullîus imperij tanta vetustas, aut tanta regum
series eiusdem stirpes inueniri potest, quanta in regibus Francorum, siue
Christianos, siue Tartaros, siue Turcas, siue Æthiopes, siue Indos, siue
Barbaros spectes. Rectè igitur Baldus[6], quamquam Germanorum im- 6 In consil. peti-
perio subditus, Regem Francorum laudis & gloriæ corona reges omnes ta venia. Oldrad. consi. 69.
superare, eíque meritò cedere scripsit. Extat epistola D. Gregorij Pont.
Rom. ad Childebertum regem, cuius hoc principium est, Quantò cæ-
teros homines regia maiestas antecellit, tantò cæterarum gētium regna
regni vestri culmen excellit. At ne Germani quidem Imperatores ne-
gant, quin imperium Germanicum antea fuerit imperii Frācorum pro-
C uincia virtute Caroli magni natione Galli & Gallorum opibus & armis
parta, deinde ab hoc imperio familiæ erciscundæ iudicio auulsa, vt Lu-
douico Pij filio tribueretur: cùm Carolus Caluus Frācorum imperator,
imperij sedem teneret: at paulatim Othones Germani principes, Ponti-
ficum Romanorum concessu, nomen imperatorium adepti, dignitatis
etiam prærogatiuam, legatorum nostrorum inscitia arripuerunt: vt non
ita pridem rex Hispanus tentauit regum nostrorum legatos anteuerte-
re, sed Venetorum Senatusconsulto deturbatus est, anno M. D. LVIII. ro-
gatione Nuallij legati Francorum: deinde Pontificis max. pro collegio
Cardinalium, & maximo Pontificum omnium consensu: vbi Pontificis
max. exaudita vox est, reges Francorum ecclesiæ Romanæ patrocinium
D semper suscepisse, & optimas fertilissimásque Hispani regis prouincias
ab imperio Francorum auulsas esse: quo nihil verius in eo genere dici
potuit: est enim à regibus nostris pontificum Romanorum auctoritas à
contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Itaque quod antea
peccatum erat in concilio Tridentino quodammodo emendauit: ete-
nim Mendoza legatus Hispanorum cogi debuit aut de concilio decede-
re, aut legatorum antiquum ordinem seruare, ac Francorum subsequi
legatos, qui quum intercederent quo minus Hispanorum legatus ordi-
nem anteuerteret, alioqui se concilium deserturos, ac pontifices Gallo-
rum decedere coacturos, legatus Hispanorum veteratoria fraude & cal-
lido commento, declarauit se nolle quidem anteire, se tamen cogi non
posse vt Francorum legatos sequeretur: Ita seorsum ab ordine omnium
legatorum locum nactus est. Nec multò post legatus Hispanorum ab

Imperatore contendit vt cum legato Francorum eodem ordine & gra-
du consisteret, aut alternis diebus anteiret ac sequeretur: vtrámque con-
ditionem recusauit Buschetus legatus Francorum. Quod cùm Henri-
chus II. rex Francorum intellexisset, rescripsit tanti ponderis esse digni-
tatis prærogatiuam, vt nihil in eo genere ab eo fieri aut dici debuerit,
nisi quod in mandatis haberet. Ferdinandus imperator, ne, vel Francis,
vel Hispanis fauere videretur, vtrorúmque legatos à concionibus &
concessu publico arcendos putauit. Senatus Polonorum eadem nego-
tij difficultate impeditus, nec alios & aliis anteferendos, nec vicibus al-
ternis honores communicandos: sed de legatis in vniuersum censuit, vtî
quisque prior Poloniæ fines ingressus esset, ita dicendi ordine priorem B
futurum. Ita Monlucius Valentinorum pontifex legatus à rege Franco-
rum, qui legatum Hispanorum celeritate superarat, prior in senatum ad-
missus est: quo Senatusconsulto legatus Hispanorum ne posteriore loco
diceret, omnino tacendum sibi putauit. Inauditum erat Hispanos cum
Francorum legatis de ordine contendere: etenim Angli qui odiis capi-
talibus diutissimè cum Francis certauerunt, semper tamen Francorum
legatos prætulerunt Hispanis, quibuscum perpetua amititiæ fœdera,
nulla dissidia intercesserunt: nam mortua Maria Anglorum regina, cùm
in cõsessu equitum ordinis Anglici pridie D. Georgij, de honoribus cuí-
que tribuendis ageretur, pro collegio decretum est, Placere stemmata
regis Francorum cæteris omnibus post principem òrdine priora esse, & C
eò loco constitui, vbi antea regis Hispani stemmata fuissent, cùm Philip-
pus Hispanus Anglorum rex esset. Die sequenti, qui dies equestri ordini
festus est, Sedem regi Francorum ad dexteram proximè Principem re-
seruari placuit: sinistra Hispano regi post Imperatoris sedem vacuã con-
sessa fuêre. At etiam Carolo IX. rege Francorum vexillum Francorum
eiusdem magnitudinis fuit, & ex eadem materia qua princeps ordinis,
suum componi iusserat: & in equitum catalogo regis Francorum post
ordinis principem primo loco scribi consueuit. Apud nos verò, vt hono-
rum contentio inter principes, (qua grauior nulla existere potest) om-
nino præcideretur, in legibus equestris ordinis Frãcorum, quas tulit Lu-
douicus XI. Regi, vno capite cauetur, eo quenque ordine ac loco futu- D
rum, quo in collegium equitum cooptatus fuisset, Imperatoris ac regis
discrimine sublato. Nam vnicuíque principi, qui modò non sit alteriùs
cliens, aut vassallus, aut ærarius, integrum est honores iudicio arbitrióq;
suo tribuere, sibi principem locum reseruare. Turcarum quidem fœde-
rati sunt Veneti, Rhagusij, Genuenses, Moschouitæ, Poloni, Francorum
tamen reges cæteris omnibus anteferendos sibi putarunt: quos etiam
Principum omnium Christianorum maximos, se verò omnium Impe-
ratorum ter maximum, & quidem Musulmanorũ omnium principem
appellat: qua etiam honoris prærogatiua ab ipsis Christianis principibus

affici consueuit: quæ appellatio ab Imperatoribus Constantinopoleos
vnà cum Imperio translata videtur: nam illorum stemmata quadruplici
B. constãt, quibus hæc verba significantur ΒΑΣΙΛΕΥ'Σ ΒΑΣΙΛΕ'ΩΝ, ΒΑΣΙΛΕΎΩΝ
ΒΑΣΙ-

ΒΑΣΙΛΕΥΣΙ. Atque hoc quidem carmine vtebantur reges Assyriorum: sic enim Ezechiel Nabuchodonosora regem regum, id est מלך מלכים appellat, propterea quod omnibus Asiæ regibus imperaret: deinde reges Persarum [7] deuictis Assyriis, eadem appellatione, qua Parthi, deinceps etiam vsi sunt, vt est apud Dionem. Sed nec ei cuius omnia prædia alterius nexu ac fiducia tenentur, regis appellationem, nec Ducibus, Comitibus, aut cæteris huiusmodi principibus maiestatis verbum vsurpare licet. Cùm igitur princeps ærarius aut aliorum fiduciarius, aut cliens summum illud imperium ac iura maiestatis omni obligatione vacua nõ habeat, consequens est vt quæ sint iura maiestatis aperiamus.

Rex, Regum, Regibus imperans.

7 Esdræ.

B

Quæ propria sint iura maiestatis. CAPVT. X.

CVM nihil in terris maius aut excelsius, maiestate regum, post Deum immortalem cogitari possit: eius enim ipsi quodammodo legati ad reliquorum hominũ salutem creantur: æquum est, eorum imperium ac potestatem, & qui qualésq; sint diligenter intueri, vt eos omni fidelitate, cura, obedientia prosequamur: neque de iis aliter, quàm de immortalis ac præpotentis Dei legatis dicamus ac sentiamus: nam qui summum principem, cui debetur obsequium, dedecore afficit, Dei maiestati, cuius est imago viuẽs ac spirans contumeliam infert: cùm enim Deus ad Samuelem [2], à quo populus Israelitarum nouum principem temerè poposcerat, orationem conuerteret, Non te, inquit, sed meipsum spreuerunt. Vt igitur ab omnibus qui qualísque sit summus idémque maximus princeps intelligatur, certis quibusdam miniméque vulgaribus notis definiẽdus est: nam quæ summi principis propria sunt, si eadem subditorum communia faciamus, nemo summi principis appellatione dignus sit. Qui tamen de Republica scripserunt, locum hunc, quo nullus est in disputatione de Republica vberior ac vtilior, non vtî decuerat aperuisse ac illustrasse videntur: siue adulatione, siue metu, siue odio, siue obligatione id factũ sit. Cùm enim Samuel regem quem Deus antea designarat sacris initiatum coram populo quasi sorte oblatum renuntiasset, de iure maiestatis librũ scripsisse dicitur, quem Hebræorum sacerdotes ac magistri à regibus ipsis concerptum ac dilaceratum prodiderunt, vt liberiùs in suos tyrannidem exercent. In quo quidem Philippus Melanchthon meo iudicio fallit, qui quæ à Samuele ad populum de tyrannorum crudelitate ac libidine dicta sunt, ad iura maiestatis pertinere putauit, cùm oratione sua populum à rebus nouandis & conuersione Reipublicæ ad saniora consilia reuocare vellet. Eius hæc verba sunt. Quæ sit principum consuetudo quæritis? bona ciuium diripere, agros decimare, vxores alienas rapere, liberos abducere vt his & illis ad libidinem ac seruitutem abutantur: neque enim verbo משפט, quo vsus est, ius legitimum sed consuetudo significatur: alioqui Samuel secum ipse tota oratione discreparet: cùm enim rerum à se gestarum rationem coram populo redderet, Quis, inquit, vestrûm me vllius sceleris accusare, aut peculatus, aut sordiũ & corruptelæ postulare

1. Samuel 8. Exodi 22. 28. Paul. ad Rom. c. 14. Petri. 2. 17. Hierem. 38. Ezechiel. 17.

2 Samuel. lib. 1. c. 8.

C

D

possit? cuius vestrum munera, siue aurum, siue argentum, siue quid aliud vnquam accepi? hic populus vniuersus ingẽti plausu & acclamatione ac omni genere laudum Samuelem ita cumulauit, vt ab nullo genere vel ordine, ne leuissimum quidẽ munus, accepisse Principem, vel cuiquam iniuriam intulisse apertè confiteretur ac prædicaret. An igitur optimus ille princeps tanta integritate, pietate, ac iustitia, quanta fuisse dicitur, pro iure maiestatis, tyrannorum crudelitates, libidines, ac stupra regibus ad imitandum proposuisset? Græcorum verò qui iura maiestatis attigerit, video fuisse neminem, præter Aristotelem, Polybium, ac Dionysium Halycarnassæum, qui tanta breuitate & obscuritate scripserunt, vt disputationem potius proposuisse, quàm quid sentiendum esset aperuisse vi- B
3 lib.4. de Repub.
deantur. Sic enim Aristoteles[3], tres inquit, sunt omnino Reipublicæ partes, vna in consilio capiendo, altera in magistratibus & munere cuiusque definiendo, tertia in iurisdictione posita: hîc, opinor, aut nusquã alibi iura maiestatis tractare videtur: quia Respublica partitionem illam, quasi totius in partes, nisi de gubernatione ageretur, recipere nullo
4 libro.6. de militari ac domestica Rom. disciplina.
modo possit. Polybius[4] verò iura maiestatis non tam definire, quàm adumbrare videtur his verbis. Est, inquit, mixta Respublica Romanorum ac triblici statu confusa, cùm populus leges iubere ac magistratibus creare, senatus de prouinciis & ærario, déque maximis Reipublicæ negotiis decernere, legatos etiam admittere ac dimittere, Cõsules regia quadam potestate, Senatum Populúmque conuocare, ac bellum arbitrio suo ge- C
rere possunt. Quibus verbis intelligitur Polybium præcipua maiestatis capita complecti, cùm eos, quibus illa tribuit summam Reipublicæ po-
5 lib.4.
testatem, habere definiat. At Dionysius[5] Halycarnassæus scribit Reipub. potestatem Senatui à Seruio ereptam fuisse, cùm populo legum ferendarum, magistratuum creandorum, belli ac pacis, & prouocationis ex-
6 lib.7.
tremæ potestatem dedisset. Idem alibi[6], cùm de tertia plebis secessione agit, M. Valerium Consulem populo suasisse scribit, vt contentus esset leges iubere & antiquare, magistratibus imperiũ dare & adimere, de pro-
7 Castrensis cõsi. 196. lib.2. Decius cõsi. 192. Curtius iunior cõsil. 1. nu. 29. & 30. & cons. 1. nu. 8. Paris cõsi. 1. nu. 5. lib. 1. Bossius tit. de crimine maiest. nu. 52. & in tit. de regul. num 5. de ducib. Mediolani, Mãtuæ, Ferrar. Saraud. Soc. cõsi. 4. li. 3. Iaso cõsi. 227. lib. 1. Cacherranus. decis. Pedemontan. nu. 1.
8 Brunus de comitatu Astensi, post Bar. Bal. Angel. Aret. Castrẽsem Imolam, Iseruiũ, Cumanũ, Alexandrũ, Barbatiam.
uocatione ab omnibus magistratibus cognoscere: cætera Senatui relinqui oportere. Hic præcipua maiestatis capita videtur attigisse, quæ Iurisconsulti iuniores diffusa disputatione, cum magistratuum muneribus D
confuderunt, eáque cum ducibus, Comitibus, Pontificibus, Curatoribus prouinciarum communia fecerũt. Ducibus[7] item Mediolani, Ferrariæ, Mantuæ, Allobrogum, ac plerísque Comitibus ducum[8] subditis summam planéque regiam tribuunt potestatem, & eo quidem errore magna pars implicatur. Et verò, quis non arbitretur eos summam habere potestatem, qui leges subditis dare, qui bellum indicere ac finire, qui magistratibus omnibus imperium tribuere ac eripere, qui tributa imperare, qui vacationes munerum ac immunitates arbitrio suo largiri, qui vitæ ius ac necis habere, qui denique de Republica statuere possint? at hi quos diximus earum rerum summam potestatem habere videntur. Anteà dictum est duces illos Imperij Germanici subditos ac fiduciarios esse, vicarios ac legatos Imperatoris appellari: ab ipsis etiã Imperatoribus in bono-

in bonorum suorum possessionem mitti, vel vt nostri loquuntur, inuestituras accipere, fidem Imperatori dare, denique Imperij Germanorum ciues ac subditos origine ipsa definiri, qui Imperij Germanici finibus nati & editi sint: quis igitur summam potestatem eis tribuat, qui aliena iurisdictione, alienis imperiis, alienis legibus teneantur? Diximus Galeacium I. Vicecomitem Mediolanensium apud Imperatorem maiestatis accusatum, ab eóque damnatum ac diuturno carceris squallore necatum, quòd tributa subditis sine Imperatoris concessu imperâsset. Ac si quis contra leges, vi, clam, aut precario iura maiestatis vsurparit, num idcirco sui principis obedientiam ac fidelitatem eiurabit aut præscribet?
B nam illi seipsos Imperij principes, ac Imperatoris vicarios appellant, nec maiestatis aut Regiæ dignitatis, sed tantùm celsitudinis, aut serenitatis appellatione vtuntur: nec, si velint, possint, nisi prius Imperij Germanici desertores seipsos profiteantur, vt quidem Galuagno Vicecomiti Mediolanensium contigit, qui graues suæ temeritatis pœnas dedit. Planum etiam fecimus Insubriæ ciuitates omnes Imperij Germanici finibus contineri: denique demonstrauimus quot & quantæ absurditates inde consequantur, si demus clientes ac vassallos, (eos intelligo qui nihil possidet quòd non alterius fiducia teneatur) iura maiestatis habere: nam ista ratione principes, ac subditi, domini ac serui, legibus iisdem, ac eodem iure æquarentur. Quæ cùm absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur, falsa
C videri necesse est, eósque qui alterius fiducia tenentur, & quibus Imperatur, seu vi, seu sponte, etiã si cætera quæ diximus iura maiestatis habeãt, summo tamen imperio vacare: multò magis etiam legatos, vicarios, prędes, rectores prouinciarum, Dictatores, tametsi magnam habeant in Republica potestatem, maiestatis iure carere: nam iura maiestatis eiusmodi esse necesse est, vt summo quidem Principi tribui, magistratibus aut priuatis non possint: aut si summis Principibus ac priuatis communia sint, iura maiestatis esse desinant. Et vt corona, si in partes distracta, aut aperta fuerit, nomen amittit: ita maiestatis iura pereunt, si cum subditis communicantur. Quamobrem, cùm Carolus V. Rex Francorum vrbem & agrum Monspeliensem cum rege Nauarro commutaret, vt
D Manta ac Menllanuo frueretur, capita maiestatis in tabulis commutationum enumerari iussit, deinde subiicit ea iura solius Regis Francorum esse, & ab eo in solidum possideri. Illud etiam Iurisconsultorum [9] communi quodam decreto constat, ea iura nec cedi, nec distrahi, nec vlla ratione abalienari à summo principe posse: at ne vlla quidem temporum diuturnitate [10] præscribi, quæ propterea Baldus sacra [11] sacrorum, Cynus indiuidua [12] appellat. Ac si quidem summus princeps ea cum subdito cõmunicauerit, pro seruo imperij socium habiturus est: ipse verò ius maiestatis amittet, nec summus Princeps erit, quia summus is dicitur, qui nec superiorem, nec eiusdem imperij socium habet. Et queadmodum Deus opt. max. Deum sibi parem efficere non potest, quia infinitæ sit potestatis, ac magnitudinis: duo verò infinita vt sint, fieri nullo modo potest: id enim naturæ perspicuis demonstrationibus [13] patet: ita nec Princeps

9 Alexã. in l. filiæ quã pater. de l. e ri & post h. Cl aud. Florentin. & Iaso in proemio feudo. Martin. laude. in cap. I. qui feudũ dare Imola in rub. de verb. oblig.
10 Bald. cõsi. 274. lib. 3 & cõsil. 303. eod. Claud. Aquest. in summa. ti qui feudũ dare. limit. I. & 12 Molinæ. tit. de feudis §. 46. q. I. & 2 Magister præses tit. de Regul. decis. I.
11 In proemio feudo.
12 Cynus in l. si viua matre. de bonis mater. C. Bal. in auth. hoc amplius. de fideicõmissis. C. Angel. Bald. in l. omnes. de præscr. 30. annor. C. Platea. in l. si quis. decurio. Felin. in Rubrica extr. de pręscript. Io. Andr. in cap. vlt. de pręebendis. lib. 6. Alex. consi. 141. lib. I not. 2.
13 Aristot. lib. 2. de naturali audit.

ſummus eſſe poſſit, qui ſubditum Imperij ſocium eſſe patiatur. Ex quo ſequitur iuriſdictionem, quam Ariſtoteles tertiam Reipublicæ partem facit, maieſtatis propriam non eſſe: quia omnibus ferè magiſtratibus æquè ac Principi congruit: nec magiſtratuum creationem quæ in ſubditos etiam conuenit, qui non modò magiſtratuum miniſtros domi ac militiæ, verumetiam ipſos magiſtratus creandi, ſæpe ius habent. Nam Tribuni militares quibus imperiũ ac iuriſdictio militaris tributa eſt, à Conſulibus creari conſueuerant. Interrex etiam Dictatorem dicebat, hic magiſtratum equitum, denique vaſſallis, quibus in fiduciæ formula attributa iuriſdictio eſt, magiſtratus ac iudices creare licet, eíſque imperium adimere. Idem iudicandum relinquitur de pœnis quas à magiſtratibus B decerni videmus: tametſi poteſtatem omnem Principi ferunt acceptã. Conſilium item de Republica capere nõ magis ad maieſtatem pertinet, quàm præmiorum ac pœnarum poteſtas: cùm id proprium ſit Senatus, cuius officium à Principis officio diuiſas habet rationes: potiſſimum tamen in populari ſtatu, cuius ſumma poteſtas penes eſt multitudinem, quæ ſemper eſt conſilio ac prudentiæ inimica. Ex quo perſpicitur nihil eorum quibus Ariſtoteles Rempublicam cõtineri dixit, maieſtatis proprium eſſe. Nec ſatis eſt id quod Dionyſius Halycarnaſſæus de M. Valerio Conſule ſcripſit, legum ac magiſtratuum poteſtatem penes populum fuiſſe ad indicanda iura maieſtatis, vt antea dictum eſt: at, ne legis quidem ſanciendę poteſtas maieſtas propria ſit, niſi principis legem intelligamus, quia magiſtratuum ſuę quoque leges ſunt, quas in ſuæ ditionis homines ferre poſſunt, dum nihil contra Principum leges ſanciatur: quod vt planius intelligi poſſit, leges propria ſui acceptione definiemus recta ſummæ poteſtatis iuſſa, ſiue vnius, ſiue omnium, ſiue paucorum ſit poteſtas. Sunt qui legem [14] à priuilegio diuidant, quod priuilegium vnius ſit aut paucorum, lex autem omnes ciues, aut certè maximam ciuium partem complectatur, aut quia hæc de rebus vniuerſis, illud de ſingulis feratur, ſi conſilio publico tantùm decernatur, id Senatuſconſultum: ſi à plebe ſola, plebiſcitum quod neque patricios teneat, D neque nobiles: ſed cùm ea res ciuilium diſſidiorum materiam præbeat, ſummoperè cauendum eſt, ne plebiſcita in Republica locum habeant, niſi populus vniuerſus iiſdem teneãtur: id quod Romæ fieri neceſſe fuit, poſt graues plebis ac patrum diſcordias, quæ vt ſedarentur M. Horatius Conſul primus Centurialis vniuerſi populi, comitiis rogationem tulit, vt plebi ſeorſum à patribus & nobilitate legem iubere liceret eáque patricios ac nobiles teneret: ſed quia patres iuſſa plebis ferre nõ poterant, eadem lex iterum atque iterum à Q. Hortenſio, & Pub. Philone dictatoribus lata eſt: quibus temporibus plebiſcita dici deſierũt, ſed quod plebs ſciuerat, lex appellari cœpit: ſiue ad ſingulos, ſiue ad vniuerſos pertineret. Quæ verò magiſtratus per ſeſe iuſſerant aut vetuerant, edicta dicebantur, non leges. Eſt enim edictum vt M. Varro definit, magiſtratus iuſſum: edicit etiam magiſtratus cùm interdicit. Edictis autem non tenẽtur vniuerſi, at ne ſinguli quidem, niſi ſint in eius ditione qui edixerit aliquid,

14 Feſtus in verbo, rogatio.

aliquid, quod legibus, aut Senatusconsultis, aut maiorum magistratuum iussis, dissentaneum non sit: neque tamen edictorum perpetua vis est, sed quoad magistratui æquum videbitur, & quandiu imperium habiturus est. Et quoniam Romæ magistratuum annua ferè potestas erat, edictorum quoque vim, ad summum annuam fuisse cōstat. Itaque successores in eodem magistratu, edicta priùs lata, aut probare oportuit, aut improbare, si quid contra leges, aut diutiùs longiúsve, quàm iubentis imperium pateret, ediceretur, ratum non erat: quod cùm C. Verres fecisset, his verbis accusatus est à Cicerone, Qui plurimùm[15], inquit, edicto tribuunt, legem annuam appellant, tu plus edicto complecteris quàm
15 In prætura vrbana.

B lege. Et quoniam Augustus oppressa libertate tribunum plebis[16] se fecerat, sua iussa, more magistratuum edicta vocabat: quæ verò se rogante populus iusserat, leges Iulias: qui mos ab Augusto ad omnes Imperatores posteà dimanauit: qui quòd re ipsa summam potestatem ac imperium contra leges vsurparent, eorum edicta pro legibus[17], ac tandem constitutiones Principum dici cœperunt, siue vnius essent, siue plurium, siue omnium, siue in perpetuum, siue ad breue tempus quid ediceretur: verbis igitur abutuntur, qui edicta, quæ propria sunt magistratuum, leges appellant: illud tamen teneamus, iubendæ legis potestatem eorum tantùm esse, qui summum imperium habent, id est qui suis imperiis non modò singulos, sed etiam vniuersos obligare possunt. Hîc aliquis oc-
16 Tacit. principio lib 1
17 l. 1. de legibus

C currat, Senatum[18] ius facere posse: & quæcunque in Republica maxima fuerūt, de iis Senatum Romanorum decernere consueuisse. Quæ sit aut esse debeat in omni Republica Senatus, auctoritas id quidem suo loco: nunc illud tantū, Senatui Romano ab exactis Vrbe regibus, vsque ad Tiberij Cæsaris dominatum leges iubere non licuisse, sed decreta tantùm annua, quæ tamen nec populum, nec plebem tenebant. In quo plerique fallunt, ac imprimis Conanus, qui Senatui[19] Romano perpetuam legis condendæ potestatem tribuit: nam Dionysius[20] Halycarnassæus, qui M. Varronis commentarios diligenter euoluerat, scribit Senatusconsulta nullam vim legis habuisse, nisi plebs ea probaret: & quæ populus probauerat, annua tantùm erant, nisi rogatione ad populum, vel ad plebem
18 l. non ambigitur. de legib. ff.
19 Lib. 2. cap de senatu.
20 lib. 4 & 7.

D vim legis adipiscerentur. Athenis quoque annua fuisse Senatusconsulta planum est ex oratione Demosthenis aduersus Aristocratem: de rebus autem grauioribus ad populum ferebatur: quod Acharnassi philosopho valde ridiculum visum est, vt sapientes Athenis consilium caperent ac rogationes ferrent, furiosa verò plebs statueret ac decerneret. Senatus igitur consilium capiebat ac decernebat, populus verò decreta consultáve sanciebat: sic enim sæpe Liuius, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. Sæpius tamen magistratus ac Tribuniplebis decreta Senatus quodammodo legis vim habere patiebātur, nisi plebis detrimento forent, aut de populi maiestate detrahere viderentur. Nam Latini qui verborum ac rerum puritatem consectabantur, imperium in magistratibus, auctoritatem in Senatu, potestatem in plebe, maiestatem in populo inesse dicebant[21]: quoniam maiestatis verbū proprium est eorum qui
21 Cicero pro Rabirio Perduel.

Reipublicæ gubernacula moderãtur: ac tametsi lex Iulia, rogatione Au-
22 l. 3. ad l. Iul. maiestat. gusti ad populum lata, maiestatis teneri vellet eos, qui magistratum [22]
23 Liuius lib. 7. & 8. violauissent, ac historiarum scriptores interdum[23], ipsique Iurisconsul-
24 l. Pretor ait de noui operis. ti [24] maiestatis verbum Consuli ac Prætori tribuant, id tamẽ minùs pro-
priè, neque verò nostris legibus maiestatis crimine tenetur, qui Princi-
pes, Duces, Comites, Magistratus læserit: sed is tantùm, qui summũ Prin-
cipem violauerit. Ita quoque Sigismundi Augusti Regis Poloniæ legi-
25 anno 1538. bus, quæ de maiestate latæ sunt[25], solius Principis persona excipitur, quæ
26 l. vlt. ad l. Iul. maiestat. propria maiestatis [26] est appellatio: quò fit vt Saxoniæ, Bauarorum, Al-
lobrogum, Lotharingorum, Ferrarensium, Florentinorum, Mantuano-
rum duces à maiestatis appellatione abstineant, celsitudinis verbo con- B
tenti, aut serenitatis, quam sibi dux Venetorũ tribuit, qui re vera Prin-
ceps est, id est primus, quia nihil aliud pręter cæteros patricios habere vi-
detur, quàm principem in Republica locum ac dignitatem in omnibus
collegiis, quibus præesse, ac suffragium extremum ferre suo iure potest.
Et quemadmodum Romæ Imperia magistratuum singulos ciues tene-
bant, nisi Senatusconsultis derogarent: Senatus verò decreta quæ ple-
biscitis non repugnarent, magistratus ipsos quodammodo obligabant:
sic lege ipsa, id est totius populi iussu, & magistratus, & Senatus, & plebs
ipsa tenebatur, non aliter apud Venetes magistratuum edicta singulos
ciues, & suæ quenque iurisdictionis obligant: decemuirorum autem col
legium magistratibus singulis potentius est: senatus decemuiris conci- C
lium, id est omnium patriciorum coacta multitudo iura maiestatis ha-
bet, ac Senatum cæterósque magistratus imperio continet. Quòd si de-
cemuiri æquatis sententiis dissideant, cogũtur sapientum collegia, qui-
bus etiam inter se discrepantibus, res ad senatum, ac postremò ad conci-
lium patriciorum defertur, si rei pondus & grauitas, aut Reipublicæ ma-
iestas agi videatur. Itaque si quid decernitur pro collegio decemuiro-
rum, hæc verba decreto subiiciuntur IN CONSIGLIO DI DIECI. cui si
coniuncta fuerint collegia sapientum, addi solet CON LA GIVNTA. Si
verò in Senatu quid decernatur, his verbis significatur. IN PREGADI. si
in comitio patriciorũ hæc verba subiici consueuerunt, IN CONSIGLIO
MAGIORE: nam in his tribus collegiis omnia ferè quę ad leges & mores, D
quæque ad Rempublicam pertinent transiguntur: præter illa negotia
quæ septemuiri (id autem secretius est Reipublicæ consilium) decerne-
re per se ipsi consueuerunt. Quamobrem & quæ Senatus, & quę decem-
uiri decernunt, pro legibus quidem eatenus habentur, quatenus æquitas
ipsa postulare videtur: interdum tamen perpetuã vim adipiscuntur, vt
edicta Prætorum, quæ si æqua ac iusta viderentur, successores ea pro-
bare consueuerant: quibus tamen obligari non poterant. At Iulianus Iu-
risconsultus, anteriorum Prætorum, optima quęque edicta in vnum ve-
luti corpus collecta, & in libros nonaginta ordine quæque suo digesta,
Imperatori Adriano obtulit: à quo præfecturam Vrbis Romæ pro tanti
laboris præmio consecutus est, ac nepoti Didio Iulliano ad Imperium
Romanum viam muniuit. Adrianus etiam Senatui persuasit, vt non
modò

modò edicta, quæ Iulianus selegerat, sed etiã eius scripta pro legibus[27] essent, quę tamen edictorum nomen retinuerunt, quod pleró͡sque fefellit, qui leges illas pro edictis Prætoriam habuerunt. Ita quoque Iustinianus Adriani exẽplo multa quę Iurisconsulti ad edicta prętorum post Iulianum scripserant, nutu arbitrióque suo circuncisa pro legibus haberi, sanctione adhibita[28] iussit: quæ etiam edictorum nomen sibi vindicarũt: sed perinde leges sunt, vt ea quæ quisque in sua Republica princeps, de Iurisconsultorum aut Curiarum decretis pro legibus haberi iussit: vt sæpe Reges nostri ius constitutum, quod iudiciorum vsu diuturno comprobatum est, pro legibus valere iusserunt: id est sanxerũt, quod his verbis significatur, SANCIMVS, IVBEMVS. quæ verba maiestatis propria sunt, est enim sancire nihil aliud quàm iubere, vt Posthumius Consul in concione populi, Nego, inquit, iniussu populi quicquam sanciri posse, quod populum teneat. Magistratus autem qui rogationem ad populum ferebat, his verbis auspicabatur: QVOD BONVM, FAVSTVM, FOELIXQ. SIT VOBIS AC REIPVB. VELITIS IVBEATIS. & in extremo SI QVIS ADVERSVS EA FECIT, FECERIT, &c. quam ipsi sanctionem appellabant, qua pœnarum ac præmiorum tota vis continebatur: quibus verbis, nec Senatus in decernendo, nec magistratus in edicendo vti consueuerunt. Pœnas item ac præmia, quæ legibus includi consueuerunt, tota ratione differunt à pœnis magistratuum & collegiorum, quæ ferè mulcta pecuniæ, aut verberibus definiuntur: nec verò capitis pœnam[29] vllis magistratuum edictis complecti fas est, sed tantùm lege ipsa: ídque vetere senatusconsulto[30] cauetur. Hoc igitur primum sit ac præcipuum caput maiestatis, legem vniuersis ac singulis ciuibus dare posse: neque tamẽ id satis est, sed id fiat oportet sine superiorum, aut æqualium, aut inferiorum necessario consensu: nam qui necessarius est superiorum in ferenda lege consensus, hunc re vera subditum confiteri necesse est: si æqualium, imperij socios habere, si inferiorum seu Senatus, seu populi summo imperio vacare: nam principum & Senatorum nomina, quæ in legibus sæpe inscripta videmus, vel ad gratiam, vel ad testificationem, vel etiam ad pondus vtilia videri possint, vt consilio ac prudentia Principum leges latæ videantur, minimè tamen necessaria sunt. Extant adhuc ad Dionysij, leges Philippi .I.[31] ac Ludouici[32] Crassi, quæ præ se ferunt Reginarum Annæ, inquam, & Adellæ, tum etiam Roberti, & Hugonis nomina ac sigilla. Quod autem maiestatis præcipuum caput esse diximus vniuersis ac singulis ciuibus legem dicere: postrema verba ad priuilegia spectant, quæ Principum, qui Reipublicæ gubernacula suo iure moderantur, propria sunt: priuilegium[32] appello legem in vnum aut paucos ciues latam, siue ad eorum commoda, siue ad detrimenta spectet priuilegium, inquit Tullius[33], de meo capite latum est: legem Claudiam intelligit, vt aduersus eum quæstio haberetur de ciuibus contra prouocationem capitali supplicio affectis, de qua sæpe & in Senatu & coram populo quæstus est, cùm diceret lege duodecim exceptum esse, ne priuilegia, nisi comitiis cẽturiatis, id est ab vniuerso populo, irrogarẽtur: sic enim lex duodecim,

(Margin letters B, C, D beside the lines "bis significatur", "pecuniæ, aut verberibus", "tæ videantur".)

27 l. 2. de vete. iure enucle. C.

28 In Proœmio Pandectar.

29 Bart. & Bald. in l. cunctos populos de summa tri.

30 In actis Curiæ Paris. libro olim, fol. 81.

Primũ ac præcipuum caput maiestatis.

31 anno 1060.

32 anno [illegible]

32 Cicero. lib. 3 de legib.

33 Cicero pro domo sua. & post reditum in Senatu.

Priuilegium capitale.

PRIVILEGIA NISI COMITIIS CENTVRIATIS, NE IRROGANTO, QVI SECVS FAXIT, CAPITAL ESTO. quæ tamen priuilegia commodum allatura ſunt, rectius beneficia dicuntur. Id autem omnium Iuriſconſultorum ſcriptis ac ſententiis perſpicuum fit, beneficia, immunitates, vacationes à muneribus, & omnia omnino priuilegia maieſtatis propria eſſe. Si quis illud mihi opponat magiſtratus ipſos ſæpe legibus ſoluere, ſæpiſſimè Senatum id Romæ feciſſe, idem ego illi reponã quod Papinianus, Non quid Romæ fiat, ſed quid fieri debeat, ſpectandũ eſſe: nã lege Cornelia tribunitia prohibetur Senatus Romanorum quemquam legibus ſoluere, niſi ducenti Senatores adſint, quæ exceptio tributa Senatui videtur propter difficilem vniuerſi populi conuocationem. Illud etiam o- B
biici poſſit, conſuetudines non Principis iudicio, vel imperio vim obtinere: eſt autem cõſuetudinis[34] ferè vis eadem quæ legis ipſius: ita princeps legum, populus morum magiſter eſſe videtur. Quæ vt vera ſint, cõſuetudo tamen ſenſim & ſumma omnium voluntate in hominum animos illabitur, ac tẽporis diuturnitate vim acquirit: lex autem momento ſeſe exerit, ac imperantis iuſſu ſæpe nolentibus ac inuitis datur: quam propterea Dio Chryſoſtemus tyranno, conſuetudinem regi ſimilem eſſe ſcripſit[35]. Legum etiam vis multò maior eſt quàm morum: nam legibus mores antiquantur, leges moribus non item, ſed in magiſtratuum officio ac poteſtate poſitum eſt, leges, quæ conſuetudine quodammodo exoleuerunt, ad vſum reuocare[36]: conſuetudo nec pœnas, nec præmia C
proponit: quæ legum propria ſunt, niſi lex quicquam permittat quod antea vetitum eſſet: denique conſuetudo precariam vim habet, & quandiu Principis arbitrio videbitur: at ſi conſuetudini ſanctionem ſubiiciat, legem efficit. Ex quo perſpicitur leges ac mores ab eorum, qui ſummam in Repub. proteſtatem habent, arbitrio ac voluntate pẽdere. Hoc igitur primum ac præcipuum maieſtatis caput eiuſmodi eſt, vt cum ſubditis communicari non poſſit: ac tametſi Princeps aliquando populúſve vni ex ciuibus legum condendarum poteſtatem facit, vt eandẽ vim habeant ac ſi Princeps ipſe condidiſſet, quod Lacedæmonij Lycurgo, Athenienſes Soloni permiſerunt: vtérque tamen ſuæ Reipublicæ procurator extitit, nec ſua, ſed populi poteſtate precario vſus eſt: nec eorum leges vim D
vllam haberent, niſi populus ſubiecta ſanctione illas probaret. Illa quidem leges illi ſcripſerunt, ſed populus iuſſit, tulerunt, ſed populus ſciuit, ac ferè ſemper in populari & optimatum ſtatu, lex ab eo nomen accipit, qui rogationem tulit, ſi lex populo placuit: ſin diſplicuit, antiquatur, id-eſt vt Feſtus ſcribit in morem priſtinum reducitur. Cùm enim decemuiri legum condendarum à populo extra prouocationem Romæ creati, legatos in Græciam ad leges deſcribendas miſiſſent, ac duodecim tabulis optimas quáſque complexi fuiſſent, populum vniuerſum conuocari iuſſerunt, qui leges publicè propoſitas intueretur, ac diſpiceret: tandem poſt trinundinum, quod temporis ſpatium in ferendis legibus præſcribi conſueuerat, populus comitiis centuriatis carmen illud duodecim tabularum pro legibus valere[37] iuſſit, id eſt ſanciuit. Cuius autem poteſtatis

eſt legem

34 l. de quibus l. diuturna de legibus.

35 In lib. περὶ ἔθυς.

36 l 2. quæ ſit lõga cõſuetudo. C. Bart. Bald. Alber. in l. de quib. legibus.

37 Liuius lib. 2.

est legem iubere, eiusdem [38] est abrogare, derogare, obrogare, subrogare, cùm omnino lex antiquatur aut parte sui quadam, aut interpretationem, aut caput aliquod æquitati ac legi consentaneum accipit. Magistratuum quidem officium est leges ex æquo bono interpretari eásque tum ad lenitatem, tum ad acerbitatem [39] flectere, dum tamen caueant, ne leges nimia vi flectendo perrumpant, etiamsi leges iniquæ sibi videantur, sed Vlpianum audiant, Dura lex, inquit, [40] sic tamen scripta est: quòd si legem æquitatis obiecta specie perrumpere iudex audeat, infamia tenetur[41]. Huc igitur pertinet lex antiqua, quam alius Lætoriam, alius Plætoriam, ego Prætoriã esse puto, qua Papinianus de Prætoris iurisdictione latam significat, cùm Vrbano Prætori licere scribit leges supplere, corrigere, emendare: quod quidem modicè vel etiam intra modum fiat oportet: alioqui magistratui, leges arbitratu suo ac volũtate, conuellere ac labefactare liceret: tum etiam suis edictis populum aut Principem tenere, quod absurdum esse antea diximus. Hac igitur iubendæ ac tollendæ legis summa potestate, cætera maiestatis capita venire perspicuum est: vt verissimè dici possit, summum Reipublicæ imperium vna re comprehensum, scilicet vniuersis ac singulis ciuibus, leges dare, à ciuibus accipere nunquam: nam bellum hostibus suo iure indicere, aut pacem cum iisdem inire, tametsi diuersum quiddam habere videntur à legis appellatione, hæc tamen, lege, id est summæ potestatis iussu fieri constat: sic etiam maiestatis proprium est de prouocatione à supremis magistratibus cognóscere, ac maioribus magistratibus imperium dare & adimere: vacationes item munerum ac immunitates largiri: legibus ciues soluere: vitæ ius ac necis habere: nummis pretium, nomen, figuram tribuere: ciues omnes iureiurando adigere: quæ omnia imperandi, ac prohibendi summa potestate veniunt: id est legem ciuibus vniuersis ac singulis dare, nec ab vllo, præterquam ab immortali Deo accipere. Dux igitur qui subditis quidem omnibus legem dat, ab Imperatore tamen aut à Pontifice, aut à Rege legem accipit, aut eiusdem Imperij socium habet, summo imperio vacat, parem dixi, quia superiorem quodammodo is habere videtur, qui eiusdem Imperij socium habet, sine cuius ope & consensu nihil Imperare, nihil efficere potest: multò minus si alterius vicarius est ac legatus. Sed quia legis verbum latissimè patet, propria quædam maiestatis capita definiamus, præter eam quam dixi iubendæ legis potestatem: scilicet bellum indicere, aut pacem inire: quo iure maiestatis nullũ ferè maius [41] esse potest: quia sæpissimè ab exitu belli Reipublicæ exitium aut status pendet: & quia plus à bello periculi, quàm à pace imminet, plebi quibem Romanæ licuit pacem iubere, bellum verò indicere, nisi comitiis populi centuriatis, non licuit: quoad plebi iubendæ legis facta potestas est, vt antea diximus: Itaque bellum aduersus Mithridatem lege Manilia indictum est: & Gabinia lege aduersus piratas: Sulpitia aduersus Philippum II. Macedoniæ regem: pax item facta cum Carthaginiensibus Martia lege. Et quoniam Cæsar aduersus Gallos iniussu Senatus ac populi bellũ gessit, Cato Vticensis [42] cẽsuit in Senatu

(Margin letters: B, C, D)

Secundum caput maiestatis.

38 l. 1. l. 3. de leg. C. l. placuit de iudic. C. l. 1. de constitutio. princ. l. Saluius. de legat. præstan.

39 l. respiciẽdum de pœnis.

40 l. prospexit. qui & à quibus.

41. l. 1. fin. de quęsti. l. 1. ad Turpil. l. cũ prolatis. de re iudic. l. diui. l. pœnã l. relegati, de pœnis. ff.

41 l. 1. vt armorũ vsus. C. authentica de armis. Auferius in titulo. de guerris. & Feraldus priuil. 19. Afflict. tit. 1. lib. 1. constit. Neapol.

42 Plutar. in Catone Vticensi

legiones Romanas domum reuocari, Cæsarem verò Gallis dedi oportere. Ita quoque populus Atheniensis bellum aduersus Megarenses, deinde aduersus Siculos, post etiam aduersus Macedoniæ Reges geri mandauit. Hic exempla quædā breuiter proposui clarissimarum, & quidem popularium Rerumpublicarum: nam de statu regali nemo est, opinor, qui dubitet, omnem belli ac pacis potestatem penes Regem esse: cùm etiam leuissima quæque in eo genere iniussu Regis fieri prope sit capita-
43 anno 1559. le, si Princeps admonere potuit, vt in pace Cameracensi[43], nostra ætate inter Francorum ac Hispanorum Reges omnibus horis ac momentis literæ hinc inde circunferebantur: at in populari & optimatum statu, postea quam indictum est hostibus bellum, cætera Senatus consiliis ac de- B
cretis, interdum etiam imperatoris vnius imperio ac voluntate gerũtur: quia nihil bello periculosius est quàm consilia prodere, peruulgari tamen necesse est si ad populum feratur. Itaque in Græcorum ac Latinorum historiis legimus, bellicas res vnius imperatoris nutu, consilio, voluntate gestas, aut si quid grauius esset Senatus decreto, nec ad populum quicquam in eo genere promulgatum, præter rogationem qua bellum aduersus hos vel illos geri iubebatur. At si quis dicat sæpe consilio Senatus ac iniussu populi Romani bellum indictum esse: id quidem aliquando, rarissimè tamen, contigisse fateor: sed in eo ipso Senatus iura maiestatis vsurpare consueuerat, nisi Tribuni plebis, libertatis custodes, vigilarent ac intercederent: vt apud Liuium, Cõtrouersia, inquit, fuit vtrum C
populi iussu indiceretur bellum, an satis esset. S.C. Peruicêre tribuni, vt Q. Consul de bello ad populum ferret, omnes centuriæ iussêre. Verbo centuriarum satis intelligitur ab vniuerso populo, non à plebe sola id iussum fuisse: quia plebis comitia non centuriatim fiebant, sed tributim. Interdum verò Senatus ipse bellum indici noluit sine populi iussu.
44 lib.1.decis.3. Nam Liuius[44] de secundo bello Punico, latum, inquit, ad populum vel-
45 lib.1.dec.2. lent iuberent populo Carthaginensi bellum indici. Idem alibi[45], Ex S.C.
46 lib.8.dec.1. populi iussu bellum Prænestinis indictũ. Rursus[46]. Ex autoritate patrum
47 lib.9.dec.1. populis Palæpolitanis bellum fieri iussit. Idem paulò post[47] Bellum fieri Æquis iussit. Et cùm aduersus Samnites bellum susceptum est. Patres solenni more indicto, decreuerunt, vt de ea re ad populum ferretur. Verbo D
48 lib.5.dec.1. primæ. solenni significat Liuius id fieri consueuisse. Idem cõtra Hernicos[48], Po-
49 lib.8.dec.1. pulus hoc bellum frequens iussit. Et contra[49] Vestinos, Bellum ex auctoritate patrum populus aduersus Vestinos iussit. Eadem fuit apud Tarentinos, quandiu statum popularem tulerunt, indicendi belli ratio: sic enim Plutarchus. Ex authoritate Senatus populum Tarentinum Roma-
50 lib. 31. nis inferri bellum iussisse. Idem quoque Liuius[50] de statu Ætolorum, qui populari Imperio regebãtur, scribit eorum legibus vetitum, ne quid de bello vel pace decerneretur, nisi in Panætolico & Pylaico concilio. Et quoniam Polonorum, Donorum, Suecorum nobilitas iura maiestatis ad se pertinere contendit, non licet bella Regibus aut indicere, aut indicta suscipere sine auctoritate ac consensu nobilitatis, ídque Casimiri magni lege cautum est, nisi necessitas vrgeret. De pace tamen
Senatus

Senatus decernere iniussu plebis consueuerat, vt videre est in omnibus fœderibus, quæ Romanos inter ac Latinos percussa fuerunt: at etiam sociali bello Senatus omnia iniussu populi confecit, tumultu scilicet Italico, ne populi conuocatio difficilis, ac periculosa dilatio, Reipublicæ detrimentum esset allatura. Quinetiam Imperatores ipsi ac belli duces de bello ac pace iniussu plebis ac Senatus statuebant, ídque potissimũ, cùm extra Italiam bellum gereretur: aut cùm ab hostibus obsiderentur: nam secundo bello Punico tres Scipiones omnia fœdera per se ipsi cum Affris & Hispanis confecerunt: quæ tamen postea vel à Senatu vel etiam à populo probari consueuerant: sin populo Senatuíve displicuissent, nihil

B ratum erat: sed obsides ab Imperatoribus dati vel capite luere, vel hostibus seruire cogebantur: vt Consul Mancinus, qui quòd fœdus à se cum Numantinis ictum à Senatu repudiaretur deditus est hostibus. Illud est quod apud Liuium Senator Carthaginensis Romanorum legatis obiecit, Vos, inquit, cùm Luctatius Consul primò nobiscum fœdus icit, quia neque autoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri. Itaque aliud fœdus publico consilio ictum est. Idem de Manlio Asiæ proconsule, Gallogræcis, inquit, bellum illatum, non ex senatus autoritate, non populi iussu, quod quis vnquam de sua sententia facere ausus est. Id oratoriè ab aduersario contra Manlium absentem dictum est, quia interdum id fiebat, vt exemplis docuimus. At Sp. Posthumius Con-

C sul quia exercitus Romanorum inter Appennini montis angustias obsessus fame prius interiisset, quàm Senatus aut populi iussa exaudiret, pacis conditiones quãtumuis iniquas ab hostibus accepit, vt se exercitúmque Romanum ex illis angustiis eriperet: cùm autem exercitus inermis Romam rediisset vnà cum ipso Consule populus pacis conditiones reiecit. Itaque Consul in concione populi, Cùm me, inquit[51], seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi, qua tamen quando iniussu populi facta est, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea pręter corpora nostra debentur Samnitibus, dedamur per fęciales nudi vinctíque. At ne pacem quidem appellauit Consul, sed sponsionem. Nam iusiurãdum à Consule & à militaribus tribunis cæterísque ducibus expressum est, &

D obsides sexcenti à Samnitibus accepti, quos necare, si vellent, potuissent: sed in eo peccatum est à Samnitibus, quòd à singulis militibus idem Iusiurandum quòd à ducibus non extorserint, vt si populus Romanus pacem repudiaret, ipsi ad Samnites captiui aut in fauces Appennini vnde erepti fuerant redirent: cui conditioni paruissent, vel ab Senatu coacti, perinde vt Consul ipse, quem tamen Samnites à patre putrato deditum accipere recusarent. Nam in consimili causa post cladem Cannensem, cùm octo millia militum captiuorum Annibal Romam misisset, vt libertatem auri pondo in singula capita redimerent, neque Senatus annuere vellet, sed decreuisset deinceps ciuibus Romanis aut seruiendum aut moriendum esse. Consules edixerunt vt milites ante diem statum ad hostes redirent: omnes edicto paruerunt, prætor vnum[52] qui veteratoria fraude datam hosti fidem callida interpretatione eludere tentarat.

51 Liuius lib. 9 dec. 2.

52 Liuius lib. 2. dec. 3. Cicer. lib. 3. offic. Polybius lib. 3.

Hunc Senatus vinctum ad Annibalem misit, aut si durum Senatui vide-
retur iuratum exercitum Samnitibus dedere, pacis conditiones ratas ha-
buisset, vt Ludouicus XII. Rex Francorūm Tremolij ducis sponsionem,
datis obsidibus in capitis pœnam, ratam habuit: contra quam fecit Ca-
nolius dux Anglorum: nam cùm se absente ij qui in arce Erualli obside-
bantur deditionem datis obsidibus se facturos spopondissent, dux An-
glorum in arcem rediens sponsionem repudiauit: quod cùm duci An-
dium qui arcem obsidebat denunciatum esset, obsides occidi[53] iussit.

53 Fossardus. anno 1282.

Alioqui si ducibus pacem aut fœdus arbitrio suo ferire liceret, Principes
ac populos legibus iniquissimis obligarēt: quo nihil absurdius, cū ne pro-
curatori quidem integrum sit, vt vel de re minima transigat iniussus[54]. B

54 l. itaq. de procurat. l. contra §. vlt. de pactis. l. si procurator de cō dic. Indeb. Bald. in l. mandatū mā dati C. Iaso in §. in bonæ fidei. de actio. l. si quis mihi bona. §. sed si mādauit. de acq. hæred. l. 5. l. fideiussor. l. si quis pro eo. mandati.

At in Venetorum & Heluetiorum Rebuspublicis omnia de bello ac pa-
ce per Senatum, nihil ferè per populum decerni consueuit. Et in cōuer-
sione Reipublicæ Florētinorum ab optimatibus ad popularem statum,
vno capite cauetur ne populus vllius rei cognitionē suscipiat, præterquā
legum ferendarum, magistratuum creandorum, & ærarij publici: pacis
autem ac belli summam, & cætera quæ ad maiestatem pertinent Sena-
tus arbitrio permissa. Diximus antea populares & optimatum status bel
licas res etiamsi velint tractare non posse, propter difficiles populi con-
niues, & vt populus semper cogi possit, res tamen periculi plena videtur, C
ea quæ secretiora in republica esse oporteat, pacis inquā ac belli consilia,
manare in vulgus, quæ propterea Senatui relinqui necesse est, ius tamen
ac potestas belli gerendi, aut pacis sanciendæ, optimatibus vel populo in
vtróque statu eripi salua maiestate nequit. Duces verò, legati, ac Senatus
ipse procurationem eorum nomine, qui summam rerum habent, gerere
solent. In monarchia princeps ipse per sese maturè decernit. Nam regna
Polonorum, Danorum, Suecorum, Noruegiorum cùm incerta sunt ac
paulo momento mutabilia, prout nobilitas principe, aut princeps nobi-
litate potentior fit: tum verò pacis ac belli summa ita pendet à nobilitate,
vt status ipse magis aristocraticus quàm regalis esse videtur. Quamo-
brem in fœderibus illorum nomina ac sigilla Ducum, Comitum, Mar- D
chionum, Præfectorum ac Senatorū inseri consueuerunt: vt fœdus Pru-
tenicum Sigismundo Augusto Rege ictum, tribus ac centum sigillis o-
ptimatum sanciri oportuit: nec pauciora sunt in actu legitimæ creatio-
nis Regis Henrici. Tertium caput maiestatis est in magistratibus man-
dandis positum: quo nullum certius[55] est, quantùm attinet ad maiores
magistratus qui aliorum magistratuum imperio non tenentur. Nam

Tertium caput maiestatis.

55 l. 1. ad l. Iul. de ambitu.

exactis Vrbe Regibus, prima lex omnium quæ ad populum latæ sunt, à
P. Valerio Consule, magistratuum creationem populo tribuit. Eandem
legem ad populum Venetorū latam fuisse, cùm in æstuaria coaluissent,
Contarenus[56] scribit. Et quidem lex nulla Senatui populóque Veneto-
rum sanctior est: meliùs tamen in vnius dominatu, cuius imperio & cō-
cessu maxima, mediocria, minima quæque in Republica munera ostia-
riorum, inquam, viatorum, scribat accensorium: corniculariorum qui à
magistratibus Romanis fieri consueuerant, edictis perpetuis Regum
creantur.

56 in Repub. Venetorum.

creantur. Nec vlla ferè est Respublica in qua maioribus magistratibus ac decuriis iudicū non liceat ministros aliquot sibi cooptare. Id tamen fit ab iis qui à populo ius habent, & qui legatos etiam sibi ipsis substituere possunt. Qui autem fiduciarij ac vassalli dicuntur, si modò iurisdictionē habent, magistratuum ac iudicum creādorum in sua ditione ius habent: id autem à summo Principe tributum est. Quis enim dubitat eos quos Duces, Comites, Marchiones, Barones, Castellanos appellamus iudices olim suæ quénque prouinciæ datos esse? Sed in populari statu magistratuum creandorum magistratibus maioribus interdum fit potestas: vt apud Noricos. Censoribus à vetere senatu creatis, magistratus omnes abB dicant: deinde Censores Senatum legunt: tum ipsi Censores quoque abdicant: postea Senatus octouiros, qui antiqui appellantur, tredecim viros, septemuiros, Burgomagistros, duodecimviros priuatorum ac publicorum iudiciorum constituit. Neque id nouum, sed antiqui moris est: scribit enim Aristoteles[57] quinqueviros à populo Carthaginēsi creari solitos, qui centum & quatuor magistratus arbitrio suo dicerent: ita Censores Romanorū Senatores legere consueuisse, Festus Pompeius autor est: atque interdū Dictatores ad id tātùm ab Interrege dictos fuisse, vt Senatum[58] suplerent. Nam Fabius Buteo, qui Dictator à Terentio Consule dictus est, CLXXVII. Senatores in demortuorum locum substituit: tametsi Senator reipsa magistratus dici non potest, vt in disputatioC ne de Senatu dicemus. Quum tamen Consules, aut Dictatores, aut Censores Senatum suplerent, procuratorio munere populi fungebantur. Vt in ipso Turcarum dominatu, qui Cadilesqueri vocantur, Iudicum omnium quodammodo Principes, Cadios & Paracadios, id est iudices ac legatos creare possunt. Et cùm Ægyptus Sultanorum dominatione teneretur, maximus Edegnarus, veluti magister equitum, magistratus omnes creabat, vt olim apud nos magistri palatij. Nec ita pridem Cancellarius Francorum[59] magistratus omnes qui nulla, aut exigua stipendia merebāt, puta trium aut ad summum quatuor aureorum suo iure mandare poterat: quod Francisci I. Regis Frācorum lege vetitum est. Quanquam & magister palatij Francorum & Edegnarus maximus SultanoD rum, imperium omne Regibus ac Sultanis acceptum ferebant, fuit tamē vtrisque valde perniciosum: sed ita paulatim accisum est, vt Carolo VII. Rege legati Prætorū, quos Balliuos & Seneschallos nostri homines appellant, Principis beneficio fieri placuerit, qui tamen à prætoribus antea creari solebant. Interdum etiam collegiis & corporibus iudicum, iudices cooptandi fit potestas, vt in actis curiæ Parisiorum extat lex, Carolo VI. Rege, lata[60], qua iudices curiæ Parisiorū suffragio collegarum cooptari, & cancellarium in curiam ad cooptationem iudicum venire placuit. Lex eadem Ludouico XI.[61] & Carolo VIII. Regibus iterum lata: quibus temporibus non solùm Præsides, consiliarij & aduocati fiscales, sed etiam procurator ipse Regius[62] (qui solus ex omnibus curiarum omnium Iudicibus ac procuratoribus iusiurandum Regi tantùm præstare tenetur) suffragio curiæ factus est: sed eiusmodi seu cooptationes, seu

[57] In polit.
[58] Liuius lib. 23.
[59] sub Caroli furore.
[60] anno 1408.
[61] anno 1465.
[62] anno 144[illegible]

electiones iudicũ nisi Princeps iusserit, aut ratas habuerit, nullum pondus habituræ sunt. At etiam Arcturus Brito Principum omnium ac Senatorum suffragiis magister [63] equitum dictus est, cum Carolus VI. à mente alienatus esset, ac sigilla Francorum non Regis, sed Reginæ imaginem referrent: nihilominus tamen nouus equitum magister gladij regij exercitúsque Francorum ducem se ferens iuratus in leges, magistratum ac imperium eodem momẽto Regi acceptum tulit: vt omnia omnium Imperia ac potestates ab vnius Principis fonte manare, ac deriuari videantur. Quod autem Hungariæ ac Pannoniarum Palatinus maximus à populo quondam factus sit, tametsi potestatem Regi acceptam ferret, non debuit mirum videri, cùm etiam Regum creationem populus sui suffragii esse, ac semper antea fuisse contendat, repugnante tamen Austriaca gente: & eò vsque progressa contentio est, vt populus Hungariæ Turcarum seruitutẽ patrocinij specie optare maluerit, quàm Regis creandi potestatem sibi extorqueri. Non igitur magistratuum creatio sed ipsius Principis probatio, ratihabitio, confirmatio, sine qua nihil possit magistratus, maiestatis vim in sese cõtinet. Si tamen ea creatio ad populum, aut ad collegia ab ipsis Reipub. ac legum conditoribus sic delata esset, vt collegiis, vel populo eripi non posset, profectò Princeps iura maiestatis nõ haberet: quia magistratus imperium populo non Principi accepto ferendum esset, vt sensim Regibus Poloniæ contigit: nam cùm Sigismundi Augusti lege magistratus omnes vniuscuiúsque prouinciæ concilio ac suffragiis crearentur, de maiestate Regum, qui populi quoque beneficio regnant, plurimùm detractum est. Neque tamen id nouum, sed antiqui moris, cuius exempla iam inde à Theodorico Rege Gothorum repetita [64] legimus. Is enim magistratus ac Senatores à Senatu cooptatos rescripto suo probauit: vt videre est apud Cassiodorum, cuius hæc sunt verba [65], Iudicium vestrum P.C. noster comitatur assensus. Cuius igitur summa in Republica potestas est, huic omnia omnium imperia accepto ferenda sunt. Sequitur quartum caput maiestatis, extrema scilicet prouocatio. Eiectis enim ex Vrbe Regibus, Valeria rogatione consulari [66] non modò excepta fuit extrema prouocatio, sed etiam ab omnibus magistratibus populũ licuit appellare. Cùm verò Consules ac cæteri magistratus, prouocantes minùs exaudirent, lex eadem sæpissimè renouata [67] est, sanctius etiam Duilia rogatione tribunitia pœna capitalis subiecta: quam legem Romanæ libertatis fundamentum [68] appellabant. At populus Atheniensis non modò ab omnibus magistratibus vrbanis, sed etiam à sociorum magistratibus prouocantes excepit, vt Xenophontis [69] ac Demosthenis [70] scripta demonstrant. Eandem legem nascente Republica Venetorum latam scribit Contarenus [71], vt scilicet ab omnibus magistratibus ad concilium populi prouocatio libera tribueretur. Nec certè aliam ob causam Franciscus Valorius [72] dux Florentinorum cæsus est, quàm quod ciuibus ad populum prouocantibus capitis suplicium irrogâsset. Id etiam Romæ sæpissimè contigisse legimus, vt magistratus, damnatos ciues contra prouocatio-

63 anno 1424.

64 Cassiodorus. lib. 1. 2. & seq.

65 lib. 1. epist. 6.

Quartũ caput maiestatis.

66 Liuius lib. 24.

67 Liuius lib. 1. & 7. & 10.

68 Liuius lib. 3. Dionysius Halycarnass. lib. 10.

69 In Republica Atheniensium.

70 Pro Aphobo.

71 In Republica Venetorum.

72 Guichardin.

uocationem necarent. Graue[73] est exemplum de Senatu Romano, qui legionem ad Rhegium præsidij causa missam in ipsa Vrbe & in clarissima populi luce securi percuti, decreuit, nec quicquam prouocantibus militibus, ipsísque Tribunis plebis leges sacratas violari querentibus. Hic Papinianus diceret, non quid in vrbe fiat, sed quid fieri debeat spectandum esse. Nam si quis putet à Senatu prouocari non potuisse, fallitur, cùm nihil imperare Senatus vniúsque Tribuni intercessio sæpissimè acta Senatus suspensa teneret. Primus omnium Adrianus Augustus vetuit ne à Senatu prouocaretur[74], nam edictum Caligulæ, quo magistratus omnes extra prouocationem iudicare iussit, pessum ierat. Ac tametsi
B Nero temerè Senatũ prouocãtes eadẽ pœna teneri voluit, ac si Principẽ[75] appellarent, non tamen à Senatu Principem appellari vetuit, quippe qui detulerat prouocationes[76] ab omnibus magistratibus ad Senatum. Hæc tamen cum his, quæ diximus discrepare videtur: si enim à Præfecto Prætorij appellare Principem[77] non licuit, multò minùs à Senatu, verum illud, hoc igitur: nam Prætorio præfectus sub imperij occasum de prouocatione ab omnibus magistratibus cognouit[78]. Quinetiam in omnibus ferè ciuitatibus, plerique magistratus ac iudices extra prouocationem iudicare consueuerunt, vt octo curiæ maiores Frãcorum, quatuor Hispanorum, Imperialis curia Germanorum, Rota Romanorum, Quadragintauiri Venetorum, curia Neapolitana, Mediolana, cæterarúmque
C ciuitatum curiæ maiores, aut omni aut pleráq; iudicia tum publica tum priuata disceptant ac definiunt extra prouocationem: neque enim curiã Imperialem, multò minùs Imperij Germanici ordines in causis capitalibus appellare licet, ex quibus efficitur prouocationem extremam ad iura maiestatis non pertinere. His ego reponam prouocationis verbo, rogationes ad Principem, quas forensis disciplina ciuiles suplicationes appellat cõtineri, quoties contra sententiam maiorum magistratuum prouocare non licet, Principi tamen supplicare licet. Inde iurisconsultis iunioribus[79] in mentem venit, vt suplicationem ad iura maiestatis pertinere putarent: ac tametsi ferè semper ab iisdem iudicibus decreta rursum iudicãtur, quoties rogatio ad Principem de re iudicata fertur: id ta-
D mẽ in eius arbitrio ac voluntate positum est, vt rogationem excipiat aut repudiet, ac sæpius litium instrumenta ad se deferri, & rem integram ad alios, quàm qui sententiam tulerunt transferri iubet, aut etiam per sese cognoscat, in quo maximè Principis, aut populi maiestas elucet: cùm nulli magistratus, aut iudices sententias à se latas iniussi mutare possint: nam qui sententiam semel in acta relatam mutauerit: pœna falsi[80] obligatur. Ac si quidem princeps omnibus ciuibus interdiceret, ne ab vllis magistratibus prouocarent, aut rogationem vllam ad se ferrent, quod Caligulam facere decreuisse diximus: semper tamen subditis aut prouocare, aut rogationem ad Principem ferre liceret: quia nec Princeps eam sibi legem dicere potest, nec subditos quærentes ab aditu suiipsius rogationis ferendæ causa, prohibere: cùm leges omnes huiusmodi ciuiles sint, quibus Principem obligari non posse antea dictum est. Quamo-

73 Valer. max

74 l.1. à quib. appellare nõ licet.

75 Tacit. lib. 8.

76 Tranquil. in Nerone.

77 l.1. de offic. præfecti prætor.

78 Flauius Vopiscus in Floriano.

79 Bal. in l 2 cõclusione 453. de rerũ diuisione. Faber. in Institut. de Attiliano tut. §. vlt. Panor. cõs. 82. lib. 1. Curt. iunior cõsil. 2. col. 1. Panor. & Imol. in cap. nimis. de iureiuran.

80 l. quod iussit. de re iudic. l. relegat. l. diui. l. pœnã. de pœnis. l. 1. fine. de quæstio.

obrem Senatui Francorum ac imprimis Michaëli Hoſpitali Cancellario,nouum & abſurdum viſum eſt,quod qui iudices à Principe dati Alemanum Præſidem ſua ſententia damnauerant, eundem ab aditu Principis, interuallo paſſuum quadraginta millium interiecto prohibuiſſent: cùm ne id quidem à Principe fieri poſſit,tametſi rogationes ſubditorum à ſe perceptas & cognitas reſpuere poteſt. Quare cùm regum noſtrorũ gentilibus & agnatis prædia publica penſionis in modum cum imperio ac iuriſdictione, & iis quæ regalia vocant fruenda tribuuntur, duo maieſtatis capita ſemper excipi ſolent, ſcilicet fiduciarium obſequium, & extrema prouocatio. Interdum tamen obſequium fiduciarium ſiue homagium prætermittitur,vt in formula Ioannis ducis Biturigum,qua cętera imperij ac ſummæ iuriſdictionis capita largitur Carolus V. Rex Frã- B
81 anno.1374.in Archiuis Francorum. corum[81]:extremam tamen prouocationem ac ius maieſtatis excepit:quo verbo maieſtatis omnia quæ ſumma ac præcipua in Republica ducimus, comprehenduntur: ſingulari tamen nota prouocationis extremæ præſidium excipi conſueuit. Itaque Philippus Auſtriæ dux Caroli Cæſaris pater ſe fiduciarium Ludouici XII. Regis profeſſus,declarauit ſe rebus à curia Pariſiorum iudicatis obſequi paratũ,nec Atrebates, aut Flandros,quo minus curiam Pariſiorum appellarent prohibiturum. Extat in
82 anno 1499. Archiuis ea declaratio ſemel[82] atque iterum, quo minus de ſua fide ambigeretur,ingeminata. At etiam Atrebatio fœdere quod ictum eſt inter
83 anno 1505. in Archiuis Francorum. Carolum VII. Regem & Philippum II. Burgundię ducem[83],tametſi bel- C
lis ciuilibus, quibus tota Gallia exarſerat, & capitalibus odiis inter ſe antea diſſiderent,eo tamen fœdere quo Carolus Philippo cætera conceſſit, vt pace frueretur,fidelitas, obſequium,extrema prouocatio, iúſque maieſtatis, in iis prædiis, quæ Regibus Francorum ſui maiores accepto tulerant, excipiuntur. Nec verò Carolus V. Rex Francorum aliam aduerſus Anglos belli gerendi occaſionem arripuit, quàm quòd magiſtratus ac præſides Anglorum, qui Aquitaniam ſub fiducia Francorum moderabantur,prouocantes ſubditos, non exaudirent:quibus temporibus curia Pariſiorum Regem Angliæ vocari iuſſit, ac vadimonium deſerentem
84 In Archiuis Frãcorum. anno 1370. ſua ſententia damnauit, qua quidem Aquitania fiſco vindicabatur[84]. Ac ſi quidem Princeps quenquam extra prouocationem ſubditis impe- D
rare patiatur, pro ſubdito imperij collegam habiturus eſt, vt Franciſcus
85 anno 1517. maior Francorum Rex feciſſe dicitur,cùm duci[85] Lotharingo conceſſit vt arcem Caſteletam ad Mozellam extra prouocationem & ab omni obſequio ac fiducia Francorum liberam deinceps haberet. At cùm eidem Baros ſummo imperio, & extra prouocationem regere precario permiſiſſet, ac poſtea magiſtratus Barenſes iure precario abuterentur, procurator fiſci Regem admonuit ne iura maieſtatis imminui pateretur. Dux Antonius re intellecta,ac Franciſcus filius publicis tabulis precarium ius illud ac Barenſem prouinciam huius imperij profiteri,ac fidẽ & obſequium Regibus noſtris eo nomine præſtare non dubitarunt:cuius profeſſionis tabulæ extant in Archiuis publicis, & in Senatum allatæ ſunt. M.D.LXIIII. Carolo IX. Rege,qui modis omnibus efficere tentauit

vt Ca-

vt Carolum Lothoringum ducem iure maiestatis in ducatu Barēsi gratiosissimo[86] diplomate donaret: sed id frustra, cùm iura maiestatis Rex à se abalienare nullo modo possit, ne curia quidem Parisiorum assentiente, tametsi autoritas aut imperium curiæ nullum videri potest, vbi sit Princeps, quo præsente omnia omnium magistratuum imperia conquiescunt. Optima igitur cautio est, nec ciuibus, nec peregrinis vlla maiestatis iura, ac ne precario quidem tribuere: his enim gradibus sensim ad summum imperium perueniri solet. Ac propterea diu dubitatum[87] est in senatu, an Francisco Alenconium duci, qui me libellorum magistrum & consilij participem fecerat, Iurisdictio in ea prouincia extra prouoca-

86 anno 1573

87 anno 157?

B tionem concederetur, vt antiquis ducibus permitti consueuerat: ac tametsi Regis frater optimus & amantissimus esset, nihilominus tamen ex aduocatis fiscalibus alter præstabilius esse dixit duodecim collegia maiorum iudicum creari, quàm id permitti: etiam si ad breue tempus ea iurisdictio, & extra ordinem datis à Rege iudicibus cum plurimarum litium fideíque & obsequij exceptione tribueretur. In quo certè à maioribus nostris peccatum est, qui nimia facilitate, dicā an necessitate, Normanorum ducibus id permiserunt. His enim artibus, & Armoricerum, & Burgundionum duces à Regibus nostris ad Anglos defecerunt, quòd eadem sibi denegarentur, quæ ducibus Aleconum concessa fuissent, séque magistratuum suorum nomine in curiam Parisiorum vocari gra-

C uiter ferebant, vt ea quæ sui magistratus iniquè decreuerant rescinderentur, tametsi res interdum leuissimas iudices tractarent: qua de re Armoricorum duces tum apud Philippum Bellum, tum etiam apud Philippum Lōgum Regem questi sunt: hinc illorum ad curiam rescripta, quibus declarant se nec ducem Armoricorum, nec suos magistratus in curiam vocari velle, nisi de iure maiestatis lis esset, aut falsi iudicij causa, aut ius petentibus reddere recusassent. Idem iudicandum nobis relinquitur de omnibus Germanorum Principibus ac ciuitatibus, à quibus ad imperialem curiam iusta prouocatio est in priuatis iudiciis, quum litis æstimatio summam aureorum quinquaginta non excedit: aut si lis est ciuitatibus ac Principibus inter ipsos. Ex quo intelligitur nec Germaniæ

D Principes, nec ciuitates, iura maiestatis habere: cùm capitali fraude teneatur, qui sciens prudens à summo Principe prouocārit, nisi ad eum modum prouocaret, quo Græcus ille quisquis fuit, qui à Rege Macedoniæ malè consulto ad eundem bene consultum prouocarat. Certè quidem eo genere prouocandi vsus est Ludouicus Burbonius[88] Princeps Condæus, à sententia Francisci II. Regis Francorum, quam in Senatu causa cognita tulisse dicebatur: quod & Baldus[89] ipse probat. Et quidem Principes omnes Regis illius Macedoniæ exemplum & intueri, & imitari debent: is enim prouocationem illam admisit: & quoniam res à se iudicatas rescindi turpe ducebat, quò minùs leuitatis & inconstantię coargueretur, Machetæ, quem iniquè condemnauerat, damnum illatum de suo sarciuit. Ab hoc capite maiestatis & extremæ prouocationis beneficio pendet, & quodammodo pars est, iure vel iniuria damnatos contra

88 anno 1560.

89 Bal. in l. 1. de relat. C. l. 1. § quæsitū. de appellat. Bal. iterū in l. vlt. de relat.

Quintū caput maiestatis.

vim legum ac iudiciorum liberare: ſiue de capite ac fama, ſiue de bonis omnibus agatur: nihil horum magiſtratus ac iudices damnato concedere, nec ſemel iudicata mutare poſſunt. Ac tametſi Proconſules ac Præſides eandem[90] in ſua quiſque prouincia iuriſdictionem haberent quam omnes Vrbani magiſtratus, non tamen eis licuit ſua ſententia relegatos reſtituere[91]: multò minùs capitis damnatos abſoluere: id enim in omni Republica ſeu bene, ſeu malè conſtituta ſanctiſſimè prohiberi videmus[92]. Ac tametſi Papirius dictator, Fabio Maximo equitum magiſtro capitalis pœnæ veniam petente populo dediſſe videatur: illius tamen iudicij poteſtas omnis à populo pendebat, qui Fabium, quòd ingenti clade hoſtes affeciſſet, pœnæ metu eodem momento liberare potuiſſet, ſed B maluit à Papirio id petere, quàm inuito ac nolenti reum eripere: nam Fabius cùm ſe abſentem capitis damnatum à Dictatore intellexiſſet, populum appellauit: Papirius coram populo ſententiam rectè ac iure latam fuiſſe docuit: quod qua virtute & ſeueritate fuit, facturus non erat, niſi & ab ipſo Dictatore populus appellari potuiſſet, & in populi arbitrio vitæ ius ac necis fuiſſet. Conſimili ferè iudicio Seruius Galba maieſtatis à Catone accuſatus veniam à populo cùm liberos amplexus lachrimarum vim effudiſſet conſecutus eſt. Inde Catonis dictum, Galbam vapulaturum fuiſſe niſi pueris & lachrimis abuteretur. Eadem necis ac vitę poteſtas erat penes populum Athenienſem, vt planum fuit, damnato Demoſthene, & Alcibiade, quos poſtea populus bonis ac famæ reſtituit. C Apud Venetos nullis omnino magiſtratibus, ac ne duci quidem, aut Senatui, aut decemuiris ius eſt reſtituere damnatos, ſed vnius maximi concilij arbitrio relictũ[93] antea quidẽ decemuiri poteſtate abutentes dãnatos reſtituebant: ſed id lege vetitum, niſi coniuncto ſapientum collegio, & eadem omnium conſenſione damnatus reſtitueretur: tandem[94] interdicta eſt omninò decemuiris eius rei cognitione. Ac tametſi Carolus v. Cæſar Senatui[95] Mediolanenſi poteſtatem, quę à regia proximè abeſſe videretur propter ſui abſentiam dediſſet, attamen damnatorum reſtitutionem excepit. Fuit quidem in populari ſtatu Florentinorum penes octouiros ea poteſtas, non tamen vlla lege illis tributa, ſed potius extorta: nam conuerſa Republica P. Soderimus reſtitutiones damna- D torum ad populi maieſtatem lege lata detulit. Certè noſtri Reges nihil, tam regium eſſe arbitrantur, quàm ſuplicio eripere damnatos? at ne magiſtratibus quidem Ducum ac Principum de reſtitutione damnatorum cognoſcere patiuntur: tametſi de venia[96] cognoſcunt, cùm ſcilicet ſceleris purus, caſu quodam vnà cum ſicariis cædi ſe affuiſſe confitetur. At cùm Franciſcus maior Francorum Rex matri poteſtatem feciſſet damnatos reſtituendi, curia Pariſiorum Regem admonendum decreuit, illud cũ ſubditis ſine maieſtatis deminutione cõmunicari non poſſe: quo ſenatuſconſulto mater admonita, iure ſibi conceſſo vti nolle Senatui declarauit: at ne Reginę quidem id concedi poteſt. Nec verò iuri Romanorum quo quidem Auguſta legibus ſoluta putatur, vllus antea fuit in Gallia locus: quin etiam extat in actis curiæ Pariſiorum[97] ſententia, qua

Regina

60 l. ſolẽt de iuriſdict. omn.
61 Plin. lib. 10. epiſtol. ad Traianum.
92 l. relegati. de pœnis. l. is qui re⁹ & ibidẽ Accurſ. & Bart. de publicis Iudic. Ang. in l. ſi deceſſerit. qui ſatiſdare. & in l. j. §. nõ fuit de dolo l. ad beſtias de pœnis. l. 1. de quæſt. Valer. lib. 8. de publicis iudic. Liui⁹ lib. 2. & 25. Bar. in l. acta. de re iudicata ex ea lege.
93 anno 1524. in ſtatutis Venet.
94 1562.
95 in conſtitut. Mediolanenſ. in cap. de Senatu.
96 Iudicatũ in curia Pariſior. 15. Iulij 1419. & edicto Molinæo.
97 anno 1365. Iulio.

Regina damnas eſt, pecuniam à ſe petitã, dum lis interim diſceptaretur, apud acta deponere: vt ſic depoſitam creditori, oblata cautione petere liceret, quod quidem Romano iure iniquum eſt, vt ab executione iudicia auſpicemur[98]. quamquam neque ius illud Francorum proprium, & ſumma æquitate conſtitutum eſt: vt lites à ſtirpe conuellantur, cum apparet ex actis legitimis reum dare oportere: nam eo iure nobiſcũ Angli, Germani, Hiſpani, Itali, Græci, Affri, Aſiatici, (atque haud ſcio an cæteri quoque populi) vtantur. Ipſe quidem in actis curiæ Pariſiorum legi, Arnaldo Corbiæ Francorum Cancellario factam eſſe poteſtatem damnatos reſtituendi: ſed verius dici potuit Cancellarium ſigillorum magi-
B ſtrum, ac primiceriũ, in iura maieſtatis, furioſo Rege ac perturbata Republica, nullo vetante, inuaſiſſe. Quòd ſi quis obiiciat Præſides prouinciarum pleróſque damnatos reſtituiſſe: id enim Prætores Hannoniæ ac Delphinatum[99] Præſides, ipſúmque Ambronum[100] pontificem arripuiſſe conſtat: hæc ſeu beneficia, ſeu priuilegia erepta, & à Regibus contra leges extorta Ludouici XII. lege abrogata ſunt. Diximus antea Principum beneficia quæ etiam legitimè conceſſa fuerunt ſempiterna eſſe non poſſe, quòd ſi iura maieſtatis ab ipſis Regibus ſine ſceptro ac regno concedi non potuerunt, multò minus conceſſa confirmari. At legati Principis, aut regni procuratores iura maieſtatis, non beneficio principis ſibi vindicant, ſed iure magiſtratus aut publicę curationis: vt ij qui ſe Im-
C perij vicarios appellant. In Republica verò bene conſtituta, nec magiſtratibus, nec curatoribus iura maieſtatis temerè committenda ſunt: nec aliter quàm regni procuratori maximo, nec prius quàm Rex Impeij finibus exceſſerit, aut captiuus ſit hoſtiũ, aut impubes, aut furioſus. Nam Ludouicus IX. Rex Francorum, mortuo patre quòd impubes eſſet, matri tutrici datus eſt, cautione interpoſita, ne cuiquam tutelam permitteret. Ita Carolo V. regni curatio permiſſa eſt Ioanne patre ab hoſtibus capto: vt conſimili captiuitate Franciſci maioris Aloyſia mater regni procurationem à filio delatã ſuſcepit: & Carolo VI. furore correpto dux Bifortis Anglus, cùm ſceptra Francorum à peregrinis hominibus tenerentu. Sed vt ad propoſita redeamus: obiiciet opinor aliquis, ſingulare be-
D neficium eccleſiæ Rhotomagẽſi, Principum inſcitia, dicam, an infamia, conceſſum, quod diui Romani priuilegium appellant, cuius fiducia curiæ Rhotomagenſi ac iudicibus omnibus interdicunt pridie quo feſta dies coli conſueuit, ne damnatos ſupplicio afficiant: quod mihi, cùm procurator à principe ad prædiorum publicorum vindicationem datus eſſem, non ſine dolore videre contigit: & quoniam curia damnatos, aduerſus interdictum ſupplicio affecerat, ſacerdotes apud principem queſti ſunt, quos aduocatus fiſci oratione in ſenatu habita refellere non dubitauit: ſed cùm maiorum pontificum gratia plus valeret quàm ratio, beneficium illud, vel potius beneficium cum publico dedecore ac detrimento continuatum eſt: hîc mihi lector admonendus eſt, cùm hæc Latina facerem, ab Henricho III. Rege priuilegium illud ſublatum fuiſſe. Habet tamen cum impio Veſtalium ritu magnam affinitatem: nam ſi

98 l. nimis properè de re Iudica. C.

99 Guido Papus in deciſ. Delphi. 233.

100 Guido Papus id iudicatu ſcribit deciſi. 468.

Iura maieſtatis nec iure magiſtratus, nec curationis ſpecie, niſi legitima Principis abſentia, tribui non debent.

casu Vestalis occurrisset ei quem magistratus ad supplicium duceret periculo eripiebat [1]: qui mos etiamnum Romæ vsurpatur: nam si capitis damnatus Cardinali obuiam factus sit, suplicio liberatur. Illud autem perniciosissimum iudico, quod D. Romani beneficio tributum erat, vt eo frui nemo posset qui leuiter peccarat, sed is tantùm qui scelerum ac flagitiorum execrabilium immanitate omnes omnium impietates longè superarat, vt quę nec diuinis possent, nec humanis legibus, nec Principum gratia condonari, ea D. Romani obiecta specie abolerentur: id autem cum impietate maxima coniunctum est, vt veniam eò gratiorem immortali Deo fore putent, quò grauius ac detestabiliùs peccatur: ego verò nec Principibus vllis, nec mortalium cuiquam veniam largiri licere statuo, si scelus diuina lege capitale fuerit. B Ac si quidem iudex infamiam [2] contrahit capitalem, qui priuatos legibus ciuilibus, quæ paulo momento mutabiles sunt, soluit, quis parricidam ac incestibus omnibus delibutum hominem legibus diuinis iurè solui posse confidat? [3] quòd si ne Principi quidem fas est, quod alterius vel minimum intersit, aut iniuriam alteri illatam condonare, quonam modo contumeliam Deo illatam aut parricidium consultò perpetratum, quod lege diuina capitale est, dissimulare poterit? In quo igitur, dicet aliquis, Principum commiseratio sese ostentabit, aut elucere poterit, si venia siccarij omnes excludantur? elucebit, inquam, si casu cædes admissæ, vel ab eo qui vim illatam repellat, vel si quid in leges ciuiles peccatū sit: vt si arma gestare, vel cōmeatum hostibus dare capitali pœna interdictum fuerit, cōmiseratione C dignus sit, qui aduersarij metu armatus incedat: aut qui hostibus frumēta cùm ære alieno premeretur vendiderit, aut si furti pœna lege ciuili capitalis statuatur: boni Principis est pœnam ciuilem lege diuina [4], id est quadrupli pœna metiri, quæ vetus est duodecim tabulis ac populorum ferè omnium legibus constituta: at parricidam aut eum qui ex incidiis alium occiderit diuina lex ab altaribus sacris auelli, ac mactari iubet: quo suplicio Deus placabilem se ac propitium mortalibus futurum pollicetur. Ferè tamen Principes eo die, quem sanctissimè coli iubent, execrabili scelere conuictum hominem iudicibus eripere consueuerunt. Inde pestes, bella, sterilitates, clades Rerumpublicarum consequuntur: at lex D diuina sceleratorum vltione diuinam vltionem arceri testatur: vix enim centesimum scelus magistratibus innotescit & eorum, qui accusantur magnam partem probationum ac testium inopia dilabi videmus: quod si rei veritate perspecta scelerati Principum beneficio effugiant, quæ tādem peccatorum vltio in Republica futura est? at plerique quod à suo Principe non possunt, à peregrino se adepturos confidunt. Inde Hispanorum querelæ aduersus Henrichum II. Regem Francorum [5], qui à Philippo Rege, vt exules plerósque restitueret obtinuit, qui domum reuersi iudices occiderant. Omnium autem peccatorum quæ à Principibus cōdonantur, nulla laudabilior venia, quàm cùm iniurias sibi illatas ignoscunt: & pœnarum capitalium nulla acceptior & gratior est, quàm quæ acerbissimè de contumelia immortali Deo illata exigitur: sed quid de eo Prin-

1 Plutarc. in Numa

2 l. seruos. de vi publica. C. l. 1. de priuatis carcerib. C. l. 2. de cōmerciis. C. l. nulli. C. ne sacrū baptisma. l. 1. de desertorib. C. & ibi Lucas penna. Fel. in cap. de causis col. 6. de offic. deleg.

3 Samuel. lib. 1. cap. 2.

4 Deut. 19. & 21.

5 anno. 1152.

eo Principe ſperandum eſt, qui ſuas iniurias crudeliſſimè vindicat, alienas verò & eas potiſſimùm quibus contra Deum opt. max. grauius peccatur, ignoſcit? Quæ diximus de reſtitutione damnatorum latiſſimè, vt omnia[6] Principis beneficia, interpretari oportet, etiam ſi reſtitutio detrimẽtum[7] allatura ſit iis ad quos bona damnatorum lege vel more peruentura fuiſſent, intercedere tamen non poſſunt. Verbum reſtitutionis, plerique ad priuata iudicia traducunt, cùm ab inopia conſilij quiſquam captus eſt ac fraudatus, vel qui beneficium ætatis indulgeri ſibi poſtulãt: quæ quidem in pleriſque ciuitatibus Principum quodammodo propria ſunt: non tamen pertinent ad iura maieſtatis: excepto natalium reſti-
B tuendorum iure: cætera, partim magiſtratuũ officio, cauſa cognita, partim legibus ac moribus indulgeri ſolent[8]. Nam legibus Caroli VII. cauetur ne forenſium reſcriptorum, quas pragmatici literas iuſtitiæ vocãt, vlla ratio in litibus diſceptãdis habeatur, niſi cum ęquitate cõiuncta ſint: quod vulgari reſcriptorũ clauſula SI SATIS SVPERQVE APPARET ſignificatur: quæ clauſula omnem magiſtratibus negotii cognitionẽ tribuit: quæ ſi reſcripto deſit, iudices quidẽ facti, lex ipſa pœnæ, Principes autem veniæ poteſtatem habent. Itaque M. Tullius in oratione pro Q. Ligario ad Cæſarem conuerſus, cauſas inquit, egi multas, & quidem tecum, cùm te tenuit ratio honorum tuorum: nunquam iſto modo, Errauit, temerè fecit, ſi vnquam poſthac &c. ad parentem ſic agi ſolet: apud iudices verò
C crimen fictum, falſi teſtes, &c. quibus verbis apertè innuit Cæſarẽ, quòd eſſet in ſumma poteſtate conſtitutus, vitæ ius ac necis habuiſſe: à qua poteſtate iudices ac magiſtratus deſeruntur. Quod attinet ad fidelitatem & obſequiũ, iam antea dictum eſt ad iura maieſtatis pertinere, cùm ſine cuiuſquam exceptione pręſtatur. Nummi verò percutiendi ius, maieſtatis æquè proprium eſt ac legis ipſius poteſtas: cuius enim eſt leges iubere, eiuſdem eſt nũmorum pretiũ, pondus, figuram præſcribere: nam Græca vox νόμος id eſt lex, numo videtur originẽ dediſſe: nihil enim poſt legem magis in Republica neceſſarium eſt quàm numorum pretium, pondus, imago, vt libro[9] ſingulari docuimus: & in omni Republica prudenter cõſtituta, ſolius Principis ius illud proprium eſt. Nam cùm
D Romæ victoriati pretium dictum eſt, lege[10] Tribunitia id factum conſtat: ac tametſi Senatus vt publicæ neceſſitati conſuleret, principio aſſis pretium ſemiſſe, deinde quadrante, ac tandem vncia æſtimandum decreuit: nihil tamen à Senatu decretum eſt quod Tribunorum plebis aſſenſione ratum non haberetur. At etiam Conſtantinus Auguſtus lege ſanxit vt maieſtatis pœna teneret eos, qui numos corrupiſſent: quæ lex omnibus Principibus ſanctiſſima eſt: propterea quod bona damnatorũ ob id crimen, fiſco ſuo, cæteris excluſis, vindicare ſolent: eadem pœna obſtringuntur qui ex optima materia iniuſſi nummos conflauerunt, id eſt ſine Principis conceſſu: & quoniam plerique eo beneficio abutebantur, apud nos, Vicecomes, inquam, Turenorum, Comites Marchiæ, Bleſenſium, Niuernenſium, S. Pauli: Põtifex Agathenſis, Cadurcenſis, Meldenſis, Ambronenſis, omnibus ius illud maieſtatis Franciſci I. Regis

6 l. beneficia. de legibus.

7 vt iudicatum eſt in curia Pariſ. Gallus. q. 284. & 512.

8 Bar. in authen. ex cõplexu. de inceſtis nupt. C. commentator cõſil 1. col. 6. li. 4. Aucara. in cap. 1. de ſpõſalio. & conſil. 320. Panor. in cap. per venerabilem qui filij. col. 6. Rotæ decis. 200. Bal. in l. eã quã. de iure aureorũ annullorũ. C. & cõſ. 306. lib. 2 Faber. in inſtit. de nupt. Fulgoſ. cõſi. 33. col 2. Cuma cõſ. 158. col. 5. Alex. conſil. 67. col 1. lib. 1.

Sextum caput maieſtatis.

Septimũ caput maieſtatis.

9 In paradoxis aduerſus. D. de Maleſtroit.

10 Cicer. in offic.

11 cõtra Bar. in l. 1. de veteris numismatis pot. C. Cynus in l. si quis nummos de falsa monet. C.
12 anno. 1543.

Francorum vnà ereptum est, & eadem lege: quia nec ab vllo Rege concedi[11], nec cõcessum largientis vitam egredi poterat, vt antea dictum est. Nam cùm Sigismundus Augustus Rex Polonorum id beneficij specie Prutenorum Duci permisisset[12], Senatus populúsque publico decreto sanxit ius illud maiestatis ab ipso Rege subdito ac fiduciario tribui non potuisse: quamobrem & Pontifex Gnesnensis Polonorum, & Pontifex Cantuariensis Anglorum Cancellarius de eo iure, quod regibus extorserant iampridem depulsi sunt: & ciuitates omnes Italiæ Imperij Germanorum fiduciariæ percutiendi nummi potestatem ab Imperatoribus antea sibi tributam fœdere Constantiæ amiserunt, exceptis Lucensibus. id enim Lucius III. P.M. ab Imperatore pro suis popularibus impetrauit. B
Quamobrem Petrus Rex Aragonensis Iacobum, qui Baleares insulas cũ summo imperio possidebat, de regno deturbauit, quòd eo iure vteretur, vel vt alij tradunt, abuteretur. Eandem occasionem siue oblatam, siue quæsitam Ludouicus XI. arripuit, vt Francisco Armoricorum Duci bellum inferret, quòd nummum aureum contra fœdus ac fiduciã contractam percussisset[13]. Et quidem Romani, cùm in prouinciis omnibus nummos æreos & argenteos cudi permitterent, ex auro[13] tamen conflari vetuerunt: quòd cùm Ioanni Biturigum Duci Carolus V. Rex Francorum concessisset, ne quid in eo genere peccaretur, nummos omnium probatissimos, & ex auro puro, puto conflauit, ac pecudis villosæ figura signauit. Id autem omitti non debet, quod tametsi cõtra leges cuiquam C
numi percutiendi potestatem princeps dederit, numorum tamen quos ipsi cuderint, vis ac potestas à Principe pendet: maximas autem vtilitates inde adipiscuntur, præter figuram qua Principes mirificè gloriantur. At in Republica Romana Triumuiri monetales nummos publicos, arbitrio suo signabant, quandiu Respublica fuit popularis, adiectis etiam his literis III. VIRI. A. A. A. FF. quas Caulis Prætor Delphinatum sic interpretatur, Ære, argento, auro flauo ferunto, verior tamen est hæc interpretatio Triumuiri auro, argento, ære, flando feriundo. Primus quidem Seruius[14] Romanorum Rex æs graue figura bouis significauit, cùm nullum antea signum præ se ferret, ídque Thesei Regis Atheniensium exẽplo qui eadem figura monetam signarat[15]. Ex quo apparet Græcorum D
ac Latinorum Principes, ea, quæ cæteros angebat, inanis gloriæ cupiditate minimè affectos fuisse: quam tamen Asiæ & Affricę Reges auidissimè concupierunt. Primus in Græcia Philippus Macedoniæ Rex nummos sua figura signauit, qui propterea Philippæi dicti sunt, Persarũ Reges imitatus, qui nummos aureos Darij primùm imagine cusos Daricos appellabant. Et quoniam Ariander Præfectus Ægypti, nummos publicos sua imagine signauerat illum Rex Persarum[16] securi percuti iussit: & eadem pœna Commodus Pecennium familiarem damnauit. At etiã Ludouicus XII. Rex. cùm cætera maiestatis iura Gennensibus à se deuictis concederet, publicos nummos alterius, quàm sua imagine cudi vetuit, cùm antea, & iis etiamnum temporibus, Patibuli figuram Gennenses nummi præseferant. Quòd si nummi percutiendi potestas maiestatis propria,

13 anno 1465.
14 Procopius lib. 3. belli Gothic. & Zonaras.
15 Plinius.
16 Plutarch. in Theseo.
17 Herodot.

propria ſit, vti eſt, idem de ponderibus ac menſuris iudicandum erit, quo tamen iure priuati pleríque, diuturna præſcriptione, quamquam iura maieſtatis nulla præſcriptione quæri poſſunt, abutuntur: quò fit vt infinita ponderum ac menſurarum varietate, graue accipiat Reſpublica detrimentum. Cuius rei admonitus olim Philippus Bellus, & Longus Pulchri filius, vterque Rex, ac longo poſt tempore Ludouicus xi. decreuerant omnia pondera, ac menſuras iiſdem legibus exæquare, ac iam iam curatores dati, menſuras omnes huius imperij inter ſe comparatas exæquauerant, niſi Ludouicum re infecta mors abripuiſſet: liber tamen quò id faciliùs conficiatur, extat adhuc in curia rationalium. Nam Polybius B vt Achæorum conſpirantes inter ſe voluntates doceret, vniuerſam Achaiam & Peloponeſum, non modò eadem religione, iiſdem moribus, iiſdem magiſtratibus, iiſdem legibus, eadem diſciplina: verum etiam iiſdem nummis, ponderibus ac menſuris vſos fuiſſe ſcribit[17]. Ius autem vectigalia, ac tributa imperãdi, perinde maieſtatis proprium eſt vt lex ipſa: non quia ſine tributis aut vectigalibus Reſpublica ſtare non poſſit. Rectè Magiſter Præſes, qui ante Ludouicum ix. nulla in hoc imperio tributa fuiſſe tradit. Si tamen vrget publica neceſſitas imperare tributa, aut ea tollere, id non niſi[18] ab eo qui ſummam poteſtatem habet fieri poteſt, vt Senatus[19] Francorum ſæpe decreuit, & curia Pariſiorum ſæpiſſimè iudicauit[20]. Et quoniam publicæ vtilitatis ſpecie ciuitates & collegia pleráque tributa ſuis imperabant, Carolus ix. cùm Aureliæ C conuentus haberet, rogatione[21] populi, ac rurſus apud Molinæos lege[22] ſanctius lata id vetuit Romanorum legibus[23] & æquitati congruenter. Ac tametſi Senatus Romanorum ac Cenſores ipſi vrgente bello vectigalia quædam ac tributa imperabant, quæ à populo extorqueri nõ potuiſſent, ſæpe tamen tribuni plebis intercedebant. Itaque vectigal illud memorabile de viceſima manumiſſorum in caſtris ad Sutrium lege lata ex authoritate & conſilio Senatus, quaſi ad ſtipendia legionum inuectum eſt: qua re intellecta Tribuni plebis rogationem ad populum tulerunt, indicta capitali pœna, ne quis deinceps in caſtris legem ferret. Quamobrem cùm bello Punico ſecundo maxima eſſet ærarij inopia, lege ad populum D lata, tributum viritim imperatum fuit: quod lege contraria ſublatum eſt, poſteaquam Macedonia Imperio Romano acceſſiſſet, ac tantis opibus vniuerſi, ac ſinguli, direpta Macedonia & Illyrico abundarent, vt agrorum pretia vehementer augerentur: centeſimo pòſt anno cùm Triumuiri Reipublicæ conſtituendæ, Rempublicam diriperent, rurſus populo tributum imperatum eſt: ac multis partibus auctum, quoad Pertinax Auguſtus[24] Princeps optimus noua vectigalia tyrannorum vi & auaritia inuecta ſuſtuliſſet. Hîc dicet aliquis, priuatos non modò vectigalia paſſim, ſed etiam exigere tributa, non modò in Gallia, in qua nihil plebe, vt rectiſſimè Cæſar ſcripſit, contemptius, ſed etiam in Anglia, Germania, acerbius etiam in Dania, Polonia, Noruegia, quæ & temporis diuturnitate & iudiciorum[25] vſu inualuerunt: ídque etiam iis, qui[26] nec imperiũ, nec vllam partem iuriſdictionis habent, curia Pariſiorum

17 lib.3.

18 l.1. vectigalia. noua. C. cap.1. quæ ſint regal. Fab. ibidẽ. Gallus q.60. parte.5. ſtili. forenſis.

20 Lugduni. anno.1557.

21 anno.1534.

22 anno.1560. articl.130.

23 article 33.

24 l.1. vectigalia. C. l. dominis prædiorũ de agricolis & cenſitis C. Alex. cõſ.145. lib. 2. Bald. in l. cum multa de bonis quæ liberis. C. Oldrad. cõſi.124. Paris in repetit. l. placet. l. de ſacroſan. C. Boerius de ciſ. Burdegal.129. & 132. Chaſſ. in. rubr.1. § 4.

24 Herodianus.

25 Iudicatum in curia Pariſ. 1521. Febr. 5. & 1527. maior.

26 Iudicatũ anno 1559. Iunij 19. pro Ludouico Rinouo.

licere pronunciauit. Res ipsa quidem sua se diuturnitate, & antiquissimo præscriptionis vsu quodammodo tuetur: nam diuturnitas temporis efficere potest, vt quod pernicioso more & exemplo inueterauit, potentius ipsa lege dominetur[27]. Sed Molinæorũ lex vno capite[28] vetat tributa præscriptionis specie à subditis exigi: quoniam in sola præscriptione iuriscõsulti[29] plerique ac iudices omnia iudiciorum mométa collocârũt: neque illud spectant, an id quo de agitur præscribi iure possit. Quòd si Pomponius viam publicam[30] vlla temporum diuturnitate præscribi posse negauit, cur isti vectigalium, ac tributorum, cur maiestatis iura præscribi putant? neque enim via publica pertinet ad iura maiestatis. Præstabilius esset confiteri, quod tamen sine capitali fraude nõ potest, ea quę B
diximus ad iura maiestatis non pertinere: aut regnum ipsum diadema, coronam, sceptra denique præscribi posse. Idem iudicandum nobis est de vectigalium ac tributorum immunitate, quam[31] nemo, nisi is qui summam Reipublicæ potestatem habet, alteri largiri potest: id etiam vno capite legis Molinçorum sancitur: neque id satis, sed etiam immunitatis diplomata apud acta curiæ rationalium, inscribi, & ab ipsis vectigalium iudicibus probari necesse est. Quæ sint autem vectigalium aut tributorum genera, & quatenus imperari possint, id quidem suo loco: nũc satis est intelligi, ius illud maiestatis proprium esse: tametsi pleríque putant sallarium vectigal magis quàm cætera maiestatis[32] proprium esse, nulla probabili ratione subiecta. Nam salinas in priuatorum possessione C
& esse & semper fuisse videmus, non modò in ora maritima versus austrum (neque enim à sole cõcrescit ad Septentrionis plagam)[33] sed etiam in mediterranis regionibus, vbi salis fodinæ ac fontes salsi reperiuntur: vt in Hispania, Italia, Gallia, & in agro Craconiensi incredibili copia sales reperiuntur. At etiam Romæ priuatos salinas habuisse legimus[34]: quibus tamen vectigal impositum erat à principe. Nam Lysimachus[35] Thracum Rex, Ancus Martius Romanorũ[36], Philippus Valesius Francorum sallarium vectigal primi in suo quisque regno imperarunt, ac tametsi lege Valeria vectigalium ac tributorum, quæ à regibus inuecta fuerant, immunitas populo Romano concessa fuisset, Liuius tamẽ Censor, nullum Reipublicæ vectigal leuius & commodius, quàm salinarum D
esse putauit, qui propterea Salinator est appellatus: nã illud vectigal aut parum, aut nihil minuit iura priuatorum[37]. Sed quoniam æquor ac mãre ipsum priuatorũ proprium esse non potest, iure quodammodo Principum omnium maris accolarum communi receptum est, vt sexaginta[38] milliaribus à littore, Princeps legem ad littus accedentibus dicere possit: atque id iudicatum[39] est in causa Ducis Allobrogum: nec nisi à summo Principe securitatis tabulas, quas Itali[40] guidagiũm appellant, alij breuia salui conductus, accipere: ne quicquam ex naufragio iuris decerpere priuato licet: vt disertè cauetur lege[41] Friderichi II. Imperatoris. Barbarum id quidem, & antiquis[42] inusitatum, vt cuius opes ac fortunæ naufragio miserè perierint, & quem nostris opibus subleuare debeamus, eius reliquias, quas ad littus eiectas bona fide restitui oportebat, turpiter diripi

27 l. 2. quæ sit. lõga consuet. C.
28 article 23.
29 Alex. cõsi. 87. lib. 3. & Bal. cõsi. 340. lib. 3. & cõsi. 370. & 49. lib. 3. Salicet. in l. vectigalia. col. 1. Soc. cõsi 187. col. 8. Furman. in tract. de gabel. Bal. cõs. 112. lib. 2.
30 l. viam publica de via publica.
31 l. 1. de iis qui vacat. a princ. C. l. immunitatẽ de agricolis & cẽsit. C & toto titul. de Immunitate cõced. C.
32 titulo quæ sint regalia.
33 citra gradum 46. ab æquatore.
34 l. 1. quod cuiusque vniuersi l. inter publica de verb. signif. l. si quis. de vectigal. cap. super quibusdã. de verb. signif §. præterea.
35 Atheue. lib. 3.
36 Liuius lib. 9. decad 1.
37 l. forma. §. salinæ. de censib. l. magis puto prin. de rebus eorum. Alex. in l. diuortio. §. si vir in fũdo. soluto. matri. Ludo. Rom. in l. si feudum eod.
38 Bald. in rub. de reru diuisio. col. 2. & in l. cu proponas. de nautico fœnore.
39 Cacherran. pręses in decis. Pedemontan.
40 gl. Panor. Hostiens. Butrio in cap. super quibusdã de verborũ signif.
41 l. nauigia de furtis.
42 l. 1. de naufrag. C. & tit. de incendio ruina. & naufrag. l. qui leuandæ. ad l. Rhod. l. 1. [illegible] de offic. præsid.

diripi patiamur. Sic tamen viuitur[43], vt qui portus habent eam crudelitatem, tum in ciues, tum in peregrinos exequantur. Ius quæris? error[44] ius facit: at si non peccatur errore, sed scientia, scelus est quod erroris speciæ prætenditur: cùm enim legatus Cæsaris coram Henrico II.[45] Francorum rege questus esset duas naues ad littus eiectas, & ab Iordane Vrsino captas esse, eásque restitui postularet, Annas Mominorantius Magister equitum respondit, ea quæ ad littus fuissent eiecta gentiū omnium iure ad Principes qui littoribus imperarēt pertinere. Ita ius inualuit, vt ne Andreas quidē Doria questus sit de nauibus in littus Celticū eiectis, & à præfecto classis Galliæ direptis. At etiam anchoras alienis littoribus sine
B Principis concessu iniicere non licet[46]: quæ tamen olim iuris gentiū fuerunt. Vacantia verò bona, aut res derelictas vindicare, tametsi cuique[47] Romano iure liceret, nunc verò tantùm iis, quibus imperium est aut iurisdictio legibus vel moribus[48] cōcessa, res amissas, aut desertas post statum tempus quod in re mobili quadraginta dierum interuallo post publicationem definitur, nisi à domino vindicata sit, vsurpare fas est: quadriennio[49] quidem prædia vacantia vindicari à Principe potuisse definierunt imperatores Romani: sed post quadriennij spatiū contra fiscum præscribi. Hæc cùm priuatis tribuantur ad iura maiestatis non magis pertinent, quàm fiscum habere, qui non modò priuatorum communis est, sed etiam suus Principis fiscus est à fisco publico diuisus[50], & prædia
C priuata Principis à Reipublicæ prediis seiuncta, & vtrísque procuratores singuli ab ipsis[51] Imperatoribus Romanorum constituti. Ita Ludouicus XII. Rex Frācorum cùm Imperij huius sceptra adeptus esset, priuata prædia Blesas, inquam Cassiacū, & Monfortiū ab Aureliorū ducatu cæterísque prædiis publicis disiungi, rationésque seorsum reddi iussit. Illud autem inter iura fiscalia summæ potestatis proprium est[52], quod maiestatis damnatorum bona Principi non priuato quæruntur, iis in locis quibus proscriptio bonorum priuatis est aliis in criminibus lege vel more tributa: maiestatis verò crimine pręter ea capita, quę lege Iulia de maiestate comprehensa sunt, veniunt etiam ij, qui erga Deum impietatis[53], aut aduersus Rempublicam deprauatæ monetæ[54] cōuicti sunt. Quam-
D quam Iurisconsulti iuniores centum & quinquaginta capitibus iura fiscalia[55], certè nimis erudita & curiosa subtilitate inuestigarunt: sed ita vt ex vno decem efficiant, quò plura videantur: & iura maiestatis, cum iure fiscali, quod priuatorum etiam proprium est, & publica priuatis confundunt ac miscent. Nam ius nundinarum ad solius[56] Principis beneficium, vt cætera priuilegia pertinet. Clarigationem verò, quam nostri ius represaliorum appellant, & magistratuum vbique ferè, & priuatorum antiquo iure communem fuisse constat. Nam vtî quisque ab hostibus detrimentum accepisset, ita quoscunque potuisset hostium captiuos abducere, vel etiam indiciarum tempore licebat: bello verò etiam si nihil

43 Platea & Lucas penna. in l. 1. de naufrag. C. Afflict. decis. 59. lib. 1. Benedic ad. cap. Raynutius. verbo & vxorem nu. 317. Argentræus in cōsuetu. Britan. art. 55. not. 1. nu. 5.

44 l. 5. de suppellectili leg. l. Barbarius. de offic. prætor.

45 anno 1556.

46 cap. quæ sint regalia. Alex. cōs. 13. lib. 6. col. 4. Iacob. in Inuestitura glo. cum vero.

47 Consuetudo Turonens. tit. de moyenne iustice Artic. 9. tit. des espaues. Biturigū consuet. tit. des heritages. § 1. Niuernen. consuet. tit. des Iusticiers, artic. 1. Burdegalēs. tit. des espaues artic. 105.

48 l. 1 pro derelicto.

49 l. vlt. de bonis vacā. C. intra quatuor de diuersis & tēporal. l. 1. de quadriennij præscrip. antea perpetua erat autoritas fisci. l. 2. fine ad Tertullianum.

50 l. 2. §. hoc interdicto ne quid in loco publico. l. sed Celsus de cōtrah. empt. Plin. in Panegy. Spartian. in Adrian. l. bene à Zenone. de quadriennij præscr.

51 l. cum seruus. §. vlt. de legat. 1. l. 1. de iurisdict. C. l. & cōsensu. § 1 de appellat. l. 3. vbi causæ fiscales. C. toto tit. si aduersus fiscū. C. l. 1. de offic. procurat. Cæsar Augustus primus procuratores instituit vt ait Dio lib. 53. Adrianus aduocatos fisci. postremo comes rerū priuatorū καθολικὸς qui patrimoniū vniuersum curabat. l. vlt. de aduocatis fisci. C l. vlt. de delator. l. neminem de bonis vacantib. 52 Guid. Pap. decis. del. 341. 53 Idem decis. 76. & in cap. vergentis. de hæret.
54 l. 2. de falsa moneta. C. sed Bart. ait in Italia feudatarios ex ea causa bona damnati capere. 55 Lucas Parmēsis in tract. de fisco centum quinquaginta recenset. Castrensis in l. vlt. de priuilegio fisci. in tit. de sententiis aduersus fiscum C. 56 l. vnica. de nundinis. C.

damni ab hoste illatum esset, captiuum tamen abducere nemini non licet: sed pacis aut indiciarum temporibus, ne accepti detrimenti specie, induciæ violarentur, Principes id sui iuris fecerunt, vt non aliter quàm causa cognita in hostes aut in peregrinos, quandiu cum ciuibus versantur, iniicere liceret. Id tamen prouinciarum præfectis, & maiorum curiarum[57] potestati tribui æquius esset, vt antea semper in nostra Republica factum videmus vsque ad Caroli VIII. Regis ætatem: is enim lege singulari clarigationis rescriptum sui beneficij esse voluit: nostri homines marcam appellant, quam, opinor, M. Varro clarigationem, Demosthenes ἀνδροληψίαν, Iustinianus ἐνεχυριασμὸν vocat. Ius item regale nostris propriè dicitur, quo Princeps Pontifice mortuo fructus pendentes suos B
tantisper facit, dum alius Pontifex à collegio cooptatus, vel ipsius Principis beneficio designatus, & in possessionem dato iureiurando, missus fuerit: sed neque id omnibus locis, neque maiestatis ius dici debet. Sunt alia pleráque leuissima, quæ Principum propria ducunt, vel ad decus, vel ad dignitatem: vt rescriptis addere GRATIA DEI: quæ verba Ludouicus XI. Rex Franciscum Armoricorum ducem de suis rescriptis detrahere iussit: tametsi in omnibus ferè antiquis fœderibus vsitata legimus, nec Principibus modò vel ducibus, sed etiam minimis magistratibus, ac legatis ascripta. Vt illud etiam quod Reges Francorum flaua cera in sigillis vtuntur: nam extat in actis curiæ[58] Parisiorum Ludouicum XI. Regem id magni beneficij loco permisisse Renato Neapoleos ac Siciliæ C
Regi, vt flaua cera vteretur. Tilius perperam ceram candidam ascribit, qua nunquam reges nostros vsos fuisse comperio. Sed multò verius ad iura maiestatis pertineat, subditos cogere vt imperâtis lingua ac sermone vtantur, quod Romani subditis sic imperabant, vt etiamnum iis temporibus in vniuersa Europa longè latéque dominari videantur. At Rex Hetruscorum, qui postremus à Romanis fractus est, cætera quidem Romanis, illud assentiri non potuit, vt patrium sermonem mutaret, aut Latinam linguam reciperet, vt Cato Censorius scriptum reliquit. Gallia verò quòd ciuibus Romanis penè redundaret, sermonem Latinum cum patrio ita confudit, vt antiqui scriptores, nostros homines Romanos appellarent: sententiæ verò ac decreta curiæ maioris, id est Parisiorum, La- D
tinè interposita fuerunt (id quod præsides prouinciarum facere iubentur[59]) quousque Franciscus maior patrio sermone vti iussisset: consimili edicto Eduardus III. iudices ac magistratus Anglorum patrio sermone sententias reddere iussit, cùm antea Gallico vterentur. At cùm Arabes Asiæ & Affricæ imperium occupauissent, linguam ac religionem latissimè, & quidem in Hispaniam vsque citeriorem diffuderunt, quam cùm Philippus Rex Hispaniarum obliterari vellet, non potuit tamen. Sunt qui[60] inter iura maiestatis posuerint ex æqua animi sententia iudicare: quod iudicibus omnibus licet, nisi lege prohibeâtur. Quamobrem in edictis, quibus officio magistratuum ac iudicum arbitrio quid permittitur, hæc verba subiiciuntur QVOD IVDICIVM RELIGIONI CONCEDIMVS. Alioqui nec iudicibus[61] contra leges iudicare, nec de legibus in Re-

57 Curia Parisior. Febr. 12. rescriptũ concessit.

58 anno 1468. 28. Iulij.

59 l. decreta. de re iudicata. ff.

60 Bart. in l. 1. vt quæ desunt aduoc. C. Decius consi. 463. Imol. consi. 22. Bald. in l. 1. de vindict. libert. C. Spec. tit. de sentẽt. §. qualiter. ver. 2. Bal. in l. 1. §. quies de offic. præf. vrbi. Cynus in l. si seruus. de noxal. C. Ang. in l. 2. de iis qui sunt sui. Florian. in l. interruptione finium regũdor.

61 l. 1. ad Turpil. Alex. ad Bart. in l. Illicitas. § veritas c. de offi. præsid. Ang. in l. aduo. de re iudic. Io. Andr. in cap. si sacerdos. de offic. ordin. Calderinus in cap. pastoralis. §. quia vero. de offic. de legat.

in Republica probatis ac susceptis disputare fas est: id enim non modò sapientissimis Lycurgi institutis, sed etiam vetere Florentinorum lege prohiberi scribit Ludouicus[62] Romanus: vtrúnque Principi, nisi diuina lege prohibeatur, licere antea diximus: Maiestatis verò nomen ei qui iure maiestatis vacat vsurpare absurdum: sed excellentis aut sacræ maiestatis epithetum sibi ascribere absurdius: est enim alterum leuitatis, alterum etiam impietatis: nam quid amplius præpotenti ac immortali Deo tribuamus, si quod eius proprium est eripimus? Nam ipsi Germani Principes qui hac voce ad splendorem Imperatoris abutuntur, eandem suis literis Regi Francorum ascribunt: sæpe quidem ipsa exemplaria, non
B exempla literarum ad Regē Francorum scripta legimus, quibus hæ notæ V. S. M. id est, vestra, sacra, maiestas, decies inscribuntur. Cætera quæ cuiúsque regionis propria sunt, & quæ Principes quibusdam locis sua ducunt, omitto: neque enim singularium, quæ ipsa sunt infinita, scientia aut disciplina tradi potest: illud tantum, quod antea sæpe dictum, dicendum tamen sæpius est iura maiestatis eiusmodi esse debere, vt summorum quidem Principum omnium propria sint, nec tamen cum subditis communia, quæque nec[63] concedi debeant, & concessa nullo temporum curriculo præscribi possint. At si Princeps publica prædia cum imperio ac iurisdictione, & eo modo fruenda concesserit, quo ipse frueretur, etiam si tabulis iura maiestatis excepta non fuerint, ipso iure tamen
C excepta[64] iudicantur: id quod vetere Senatusconsulto[65], non modò in priuatos, sed etiam in Principes ipsos regiæ stirpis ac gentis decretum est. Quòd si loca publica nullo temporum decursu queunt præscribi, quantò minùs iura maiestatis? Verum illud, hoc igitur. Themistocles quidem apud Athenienses, & Cato Censor apud Romanos in orationibus quas de iure prædiorum publicorum habuerunt vtérque in sua Republica Princeps grauem illam, nec vnquam satis laudatam sententiam vsurparunt[66], Nec mortales aduersus Deum immortalem, nec priuatos aduersus Rempublicam præscribere posse. At etiam qui priuatus aut quacunque potestate præditus in iura maiestatis inuolauerit, capitali fraude obligatur[67].

62 Consil. 302.

63 cap. venientes de iureiurando.

64 Albericus in l. vlt. de iurisdict. Bal. in l. à procuratore madati. C. & in l. si aquam. de seruit. & aq. C. Alex. co. 30. lib. 5. Lucas. Peuna in l. cōtra publicū nu. 7. de re militari. C.

65 In libro curiæ inscripto olim. fol. 81.

66 Plutar. in Themistocle & Catone. l. si appellatione de appellat. C. per Cynum in cap. venientes de iureiurando.

67 l. sacri affatus. de diuersis rescript. C.

FINIS LIBRI PRIMI.

LIBER SECVNDVS DE TOTO GENERE RERVMPVBLICARVM.

CAPVT. I.

Quisqualísque sit Reibudlicæ status.

VONIAM de partibus ciuitatis, ac de maiestatis vniuerso iure satis cumulatè disseruimus, deinceps vt ciuitatis cuiusque status qui qualísque sit commodius intelligatur, dispiciendum est quæ in Republica personæ iura maiestatis habeant. Ac si quidem penes est vnum Reipublicæ totius summa, Monarchiam appellabimus: si penes vniuersos Democratiam: si penes paucos Aristocratiam. His verbis, tametsi minus Latinè quia tamen vsitata sunt, ad id quod volumus accommodatè vtemur, vt nominū ambiguitate sublata, propter varias eorum qui de Republica scripserunt, sentētias, certiùs ac meliùs de vniuscuiúsque statu iudicemus. Nam si Rerumpublicarum formas bonorum ac malorum finibus, aut virtutibus ac vitiis metimur, infinitas esse comperiemus. At in rebus omnibus aptè rectéque definiendis, ipsarum vim ac naturam, non quæ cuique extrinsecus accidunt, intueri oportet: aut certè in varios errores, ac reprehensiones incurramus, vt non modò ex singulis virtutibus ac vitiis, sed etiam ex iis quæ nec bonorum, nec malorum generibus comprehensa sunt, Rerumpublicarum infinitatem, quæ nec scientia, nec præceptis contineri potest, statuamus, vt si Princeps eligatur à formæ præstantia, vel à corporis proceritate, vel à robore, vel à nobilitate, vel ab opibus, (quę sunt extra virtutum ac vitiorum fines) vel à bellicis laudibus, vel ab animi tranquillitate, vel à sapientia, vel à Iustitia, vel à magnificentia, vel à rerum magnarum scientia, vel à frugalitate, vel à continentia, vel à modestia, vel ab aliis seu virtutibus seu corporis aut animi affectionibus conquiratur: ex iísque monarcham definiamus, idémque statuamus de Aristocratia, si de multis seligantur pauci, qui aut generis splendore, aut opibus, aut sapientia, aut iustitia, aut belli gerendi scientia, aut aliis virtutibus, aut etiam vitiis præstent,

præstent, innumerabiles Rerumpublicarum formæ exoriatur: quæ cùm absurda sint, & illa ex quibus hæc sequuntur absurda videri necesse est. Cùm igitur ea quæ rebus singulis accidunt, illarum vim & naturam cuiusque propriam non mutent, tria tantùm Rerumpublicarum genera Monarchiam, inquam Aristocratiam, & Democratiam constituemus. Monarchiam definiemus cùm in vnius dominatu versatur Reipublicæ maiestas, ad eum quem diximus modum. Democratiam cùm omnes, aut maior pars omnium ciuium simul collecta, summum Reipub. imperium habet. Aristocratiam cùm paucis quibusdam ciuibus in reliquos summum ius est: hæc per se ipsa sua luce perspicua sunt. Veteres quidem *Veterũ de Republica sententia.*
B in eo sibi consentiunt, Rerumpublicarum genera tribus pauciora esse non posse: sed alius quartum genus ex tribus conflatum, alius quintum à superioribus diuersum posuit: Plato quartum genus non ex tribus confudit, sed ex duobus tyrannide inquam & populari statu, vel ex optimatibus, id est ex iis qui virtute cæteris præstarent, constituit[1]. Aristoteles præter hæc tria genera quæ diximus, & Platonis quartum genus, & quintum ex tribus superioribus confusum tradit. At[2] Polybius septem enumerat: tria quidem vitiosa, ac totidem laudabiliter cõstituta, septimum ex tribus postremis temperatum. Polybium secuti sunt Dionysius[3] Halycarnassæus, M. Tullius[4], Thomas Morus, Gaspar Contarenus, Franciscus Machiauellus, ac plerique alij vno veluti consensu eam sententiam
C probarunt: quæ quidem antiquissima est, nec à Polybio, qui se authorem[5] videri putat, originem accepit: nec ab Aristotele, sed annos amplius quadringẽtos ante Aristotelis ætatem Herodotus antiquitatis parens, quartum illud genus ex tribus confusum à plerisque laudatũ fuisse scribit: tamen tribus omnino generibus contentus, cætera vt imperfecta repudiat. Ac nisi argumentis non modo probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiendum ab illa Polybij, Tullij, ac cæterorum sententia deducere, talium virorum autoritate vinci meipsum facilè passus essem. Doceamus igitur, eos errare ac decipi, qui quartum illud genus ex tribus temperatum posuerunt: id autem planius confido futurum, si eisdem, quibus illi, exemplis ad illos refellendos vtamur. Posuerunt enim Res-
D publicas Lacedæmoniorum, Romanorum, ac Venetorum ex triplici genere temperatas esse, Monarchia, inquam, Aristocratia, Democratia. At cùm Plato Reipublicæ genus optimum ex tyrannide ac Democratia cõflari diceret, ab Aristotele reprehensus est, qui negat ex his duobus generibus quicquam quod laudabile sit, existere posse: ac præstabilius videri quartum genus ex tribus conficere. In quo quidem Aristoteles seipsum erroris conuincit: nam si nihil optimum ex duobus extremis existere posse confiteatur, quid fiet tribus inter se confusis? Et quoniam hæc disciplina maximos in Republica tumultus ac perturbationes ciere potest, accuratiùs nobis est ac subtiliùs explicanda. Quarum enim ciuitatum contrarios fines ac status videmus, eas legibus inter se contrariis ac discrepantibus moderari oportet: cuiusmodi est Monarchia Democratiæ planè contraria. Et quidem Florentini peruulgata illa veterum de tem- *Respublicæ quæ contrarios habent status, legibus inter se contrariis gubernantur.*

1 lib. 4. c. 7.
2 lib. 6. de militari ac domestic. Rom. disciplina.
3 lib. 2.
4 in fragmentis de Repub.
5 d. lib. 6.

perato Reipublicæ statu disciplina penitus imbuti cùm P. Soderini ac Hieronymi Sauonarolæ seditiosis concionibus Reipublicæ potestatem ad populum detulissent, plebem à magistratibus & imperiis atque omnino à Reipublicæ negotiis arceri commodius esse putarũt, vt antiquioribus ciuibus, aut qui opibus cæteris præponderarent, summa rerum tribueretur: at ne iis quidem omnia oportere sed ea tantùm quæ præcipua ducuntur, legum, inquam, ferendarum, ac magistratuum creandorum, tum etiam ærarij potestatem concedi: cætera magistratibus ac Senatui permitti: vt eo, quod opinione conceperant, temperato Reipublicæ statu fruerentur. Ac si quidem ex tribus generibus modicè temperatis quartum exurgere possit, vim quandam natura diuersam à reliquis habiturum est: vt in concentu harmonica quæ dicitur proportio, ex arithmeticis ac geometricis rationibus arte confusis existit, ab vtrisque tamen vehementer discrepans: vt corpora quæ ex dissimilibus ac dissidentibus naturis coalescunt si misceantur simul, tertium quiddam ab vtrisque omnino diuersum efficiunt. At illud quod ex tribus Reipublicæ generibus conflatur, nihil omnino differt à populari statu: nam si tres ciuitates, quarum vna à Rege, secunda ab optimatibus, tertia à populo regatur, in vnam & eandem coëant Reipublicæ formam, simúlque summa potestas ac imperium omnibus communicetur, quis dubitet quin status ille sit popularis omnino futurus? nisi vicissim imperium Regi, deinde optimatibus, postea populo tribuatur: vt in interregno Romanis Senatores vicibus alternis imperabant: sed rursus ad hæc tria quæ dixi genera Rerumpublicarum relabi necesse est: nec tamẽ diuturna fuerit hæc mutua imperandi ratio, nec magis Reipublicæ vtilis futura, quàm si perturbata familia, vxor marito imperet, tum liberi vtrisque, ac tandem serui omnibus dominentur. Sed qui vnius dominatum cum paucis, simul & vniuersis constituere velit, non possit, ac ne mentis quidem cogitatione id consequi. Nam si maiestas per se ipsa quiddam est indiuiduum, vt antea demonstrauimus, qua ratione vni & omnibus eodẽ momento congruere possit? Maiestatis primum caput est vniuersis ac singulis ciuibus leges dare, iísque imperare: sed qui ciues imperio sese obstringi patientur inuiti? qui rursus imperantem coërcere poterunt? nam si sponte parebunt, maiestas ipsorum labefacta concidet: sin imperia recusabunt vtrique, neque sit qui pareat aut imperet, Anarchia non Respublica fuerit, tyrannide crudelissima deterior. Quòd si populo iubendæ legis & magistratuum creandorum fiat potestas, cætera Senatui ac magistratibus permittantur, popularem statum esse confitendum erit, cùm Senatui ac magistratibus credita, & præcario data potestas, eisdem iubente populo, eripi possit. Sed quæ diximus tametsi perspicua sunt, exemplis tamen, quàm ratione commodiùs illustrabuntur. Polybius enim qui eius sententiæ principem se & authorem videri voluit, Lacedæmoniorum statum ex his tribus quæ dixi generibus constitutum fuisse putat: quod in illa Republica duo Reges Monarchiam: octo ac viginti senatores Aristocratiam: Ephori quinque statum popularem tuerentur, hæc ille. Quid

ille. Quid igitur fiet Herodoto, qui Lacedæmoniorum Rempublicam purissimam Aristocratiam fuisse tradit. Quid etiam Thucididi, Xenophonti, Aristoteli, Plutarcho: qui bellum Peloponesiacũ ob id cœptum & annos amplius viginti continuatum prodiderunt, quòd Athenienses in omnibus Græciæ ciuitatibus popularem statum stabilire conarentur: Lacedæmonij verò omnia consilia belli ac pacis ad optimatum statum reuocarent. Et quidem post victoriam Lacedæmoniorum ad Ægos potamos, Lysander omnes Græciæ ciuitates, quas Athenienses imperio tenebant, ad paucorum statum redegit, & in ipsa Vrbe Athenarum, cùm mœnia solo exæquauisset, euerso populari statu, triginta ciues rerum o-
B mnium dominos constituit, qui triginta tyranni ab Atheniensibus sunt appellati: totidẽ enim, nec plures, imperium Lacedęmoniorum moderabantur. Samiis verò, Sicyonibus, Ægynetis, Milesiis, aliisque Ioniæ ciuitatibus, decemuiros vnà cum Prætore belli gerendi causa præfecerunt, reuocatis ab exilio qui optimatum statum probauerant, & in exilium pulsis qui populare imperium tuebantur. At etiam [5] Maximus Tyrius cùm ciuitates enumerat quæ puram Aristocratiam coluerunt, primos omnium Lacedæmonios posuit, deinde Thessalos, Pellemos, Cretenses, Mãtinæos. Tot ac tam claros scriptores, & quidem Græcos omnes prius mendacij conuincere oporteret, quàm Lacedæmonios de Aristocratia depellere: at illi scriptores iisdem ferè temporibus, quibus Atheniensium
C ac Spartiatarum Respublicæ floruerunt: certè quidem verius ac melius quàm patricius Venetus, quàm Florentinus homo, quàm Britannus statuere de re ipsa potuerũt. Quid igitur Polybium fefellit? erat enim Megalopolitanus Lacedæmoniis finitimus: certè lapsus est, ob regum Lacedæmoniorum appellationem. Nam Lycurgus conuerso Reipublicæ statu, cùm ciuibus vniuersis imperium dedisset, Regum ipsorum cõcessu ac voluntate, qui ab ipso Hercule genus ducebant, ipsis nomẽ regium reliquit, præterea nihil aliud quàm vt belli duces essent. Iam enim antea regia potestas cõcussa & labefacta videbatur, ex quo Aristodemus duos liberos imperio Lacedæmoniorum simul præfecisset (exemplo Messeniorum, quibus Amphareus & Leucippus vnà imperare cœperant) cùm
D vterque rex esse vellet, neuter esse potuit: at cùm mutuis odiis contentionibúsque Rempublicam in partes distraherent, Lycurgo, qui ab eadem, qua illi, stirpe originem traxerat, regiæ potestatis euertendæ occasionem præbuerũt: neque enim præter regium nomen ac speciem quicquam eis reliquum erat, cætera Senatui ac populo concessa: vt exemplo consimili, cùm populus Atheniensis ac Romanus Reges exegissent, Regem sacrificulum ad ea sacra, quæ per leges ac religiones non nisi ab Rege fieri poterant, ad pompam & speciem à pontificibus cooptari iusserunt, qui tamen, nec vllum omnino magistratum nec imperium posset adipisci, quod cæteris sacerdotibus licebat. Ita quidem regia potestate à Lycurgo sublata mansit nomen regium, sed eo iure, quo qui erãt Senatores, id est sine vllo imperio, ac potestate, qui ab Ephoris sępe mulctati, nõnulli etiam capitali [6] supplicio affecti sunt, vt Agis & Pausanias.

5 in orat. 7.
6 Pausan. lib. 4.

Reipublicę verò maiestas penes fuit populum, qui Senatus decreta confirmare, aut infirmare posset. Nam Thucidides ipse eos refellit, qui duplex suffragium cuique Regi tribuunt: sed centesimo circiter anno post Lycurgum Polydorus ac Theopompus popularem statum ad Senatum triginta virorum detulerunt, cùm & populum conuocare difficile, & ratione moderari difficiliùs videretur, à quo tamen sanctissima senatus decreta sæpe conuellerentur, è Republica esse iudicarunt summum imperium senatui permittere: expresso ad eam rem artificiosè Apollinis oraculo, quo Deus ipse iubebat vt deinceps imperium Reipublicæ penes esset senatum: ac ne populus ereptã sibi potestatem lugeret, Ephoros quinque de plebe quasi Tribunos creari placuit, qui regum dicta, facta, & B consilia explorarent, ac modis omnibus efficerent, ne in tyrannidem inuolarent. Et quidem Ephori decimo quoque anno cælum contuentes nocte serena si quam stellam, inquit Plutarchus, scintillas emittere, aut transilire perspicerent, Reges in carcerem coniiciebant: nec ante carceribus eripi poterant, quàm id Apollinis oraculo denunciaretur. Ita quoque Phylactes, Cumarum Regem quotannis in carcerem duci iubebat, quousque Senatus quid de eo statuendum [7] esset, decreuisset. Stetit autem Lacedæmoniorum Respublica annos circiter quingentos vsque ad Cleomenem, qui cæsis Ephoris ac senatoribus & oppressa Republica summum imperium accepit, ac retinuit quoad victus est ab Antigono Macedoniæ Rege. Is igitur Spartam ac Lacedæmoniorum Rempublicam in priorem statum restituit: sed vigesimo post anno cùm Nabis tyrannus in Rempublicam inuasisset, occisus est à Philopomene, qui Lacedæmonios Achæorum imperio adiecit, cuius imperij tandiu prouincia fuit, quoad Gallus proconsul Romanorum ab Achæis illam distraxisset: tandem Imperatores Romani liberam esse iusserunt. Hæc de Lacedæmoniorum Republica quæ magnã partem à Xenophonte, Thucidide Liuio, Polybio expressa fuerunt: nemo tamen accuratius scripsit quàm Plutarchus[8], qui quæ ab aliis aut tenuiter, aut falsò prodita fuerãt, ex ipsis Lacedæmoniorum Archiuis & actis publicis emendauit. Id autem Liuius[9] vno loco apertè significat, vbi Nabim Tyrannum cum Tito Flaminio, sic loquentem inducit: Noster legum lator Lycurgus, non D in paucorum manu Rempublicam esse voluit, quem vos Senatum appellatis, nec eminere vnum aut alterum ordinem in ciuitate, sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt multi essent qui pro patria arma ferrent. Hic tyrannidem popularis status specie obtendit, cùm nihil tunc populare haberet, verissimè tamen dixit Lycurgum principio summam potestatem ad populum detulisse. Videamus cætera, Posuerunt etiam Romanorum Rempublicam triplici genere temperatam fuisse: sic enim Polybius[1] qui Affricani maioris præceptor fuit: Videmus, inquit, regiam potestatem in Consulibus, Aristocratiam in Senatu, Democratiam in populi comitiis eminere. Huic planè assentiuntur Dionysius Halycarnassæus, Cicero, Contarenus, Thomas Morus, ac plerique alij quæ tamen sententia nec veritate nititur, nec ratione. Vbi enim

7 In Apophtheg. Græcorum.

8 In Lycurgo, Agesilao, Agi, Cleomene, & Lysandro.

9 lib. 34.

1 lib. 6. de milit. ac domestica Rom. disciplina.

enim monarchia, id est vnius Imperium, in duobus Cōsulibus fingi potest? at maiestas si esset in Consulibus, certè quidem duobus communicata, propter indiuiduam sui naturam cōsistere non posset: veriùs ac meliùs Gennensium aut Venetorum Duci species regia tribuatur. Quæ autem regia potestas esse potuit in consulibus Romanis, qui nec legem iubere, nec fœdera iniussu populi sancire, nec damnatos restituere, nec verberibus ciuem cædere, nec tributum imperare, nec de pecuniis publicis statuere potuerunt? Nam quod Polybius, Consules gladij ius habuisse in milites scribit, nihil mirum, cùm id quoque Prætoribus, Tribunis militum, & omnibus legionum ducibus, sit ac semper fuerit commune ad B tuendam militarem disciplinam. Iam verò Consules annuum duntaxat, & alternis tantùm diebus imperium habuerunt. Item magister militum apud nos, Bethudeta apud Æthiopes, Edegnarus apud Tunetanos & perpetuam, & multis partibus maiorem habuerunt, quàm vtérque Consul potestatem. Regum tamen subditos se ac seruos, vtí re vera fuerunt, appellabant. Consules verò, quos isti Regibus comparant, à Tribunis plebis coërceri poterant. Nam Drusus Tribunus plebis Philippum Consulem, quòd se in concione loquentem interpellaret obtorta gula in carcerem per viatores trudi iussit, & iure potuisse deinceps intelligetur. Potestatē Consules habuerunt indicto bello exercitus ducendi, senatum consulendi, legatos admittendi ac dimittendi, populum conuocan- C di, magistratus creatos renūciandi, ad populum autem orationem stantes habere, sedente populo, ac fasces sumittere oportuit. Vrbanus Prætor vtroque Consule absente, eandem, quam Consules ipsi[2], potestatem habuerunt: ac post Vrbanū peregrinus, & vtî quisque ordine antecedebat, ita Consulis munere fungebatur. Quod ad Senatū attinet, cui Aristocraticā tribuunt potestatē, ab ea tantùm abfuit, vt nec in vniuersos nec in singulos ciues vllū imperium, nec in magistratum quenquam haberet. At ne senatus quidem, iniussu Consulis, aut Prætoris, absente Consule haberi potuit. Quare Cæsar popularis homo, cùm nihil à Senatu se impetraturum prospiceret, populum quidem sæpe ad concionem conuocauit sui Consulatus anno vertente, Senatum vix vnquam: neque id no- D uum videbatur. Senatus enim quibus temporibus maximam dicitur habuisse auctoritatem, à Consulibus petiit vt extremis Reipublicæ periculis Dictatorem dicere vellent: neque enim imperare poterat: at ne lictorem quidem aut viatorem vllum, quæ Imperij argumenta semper fuerunt, habere. Itaque Senatus Seruilium Priscum misit ad Tribunos plebis, ad quos ille, Vos,[3] inquit, Tribuni plebis Senatus appellat vt in tanto discrimine Reipublicæ Dictatorem dicere, Consules pro vestra potestate cogatis: Tribuni pro collegio pronunciant, placere Consules Senatui dicto audiētes esse, aut in vincula se duci iussuros. Idem Liuius[4] author est Senatū decreuisse, vt Consul rogationem ferret ad populum, qui Dictatorem dici iuberet: quòd si Consul recusaret, vt Prætor populum conuocaret: si ne is quidem vellet, Tribuni plebis, Consul negauit se populum rogaturum, Prætorémque rogare vetuit: Tribuni plebis roga-

2 Cicero in epist. vbi de Cornuto Prætore scribit ad Lentulum.

3 Liuius lib. 4.

4 lib. 27.

runt. Ex quo perspicitur ne minoribus quidem magistratibus, vetante maiore magistratu, Senatum imperare quicquam potuisse. Quod item Polybius scribit Senatum de prouinciis ac ciuitatibus iudicasse, déque coniuratis pœnas sumpsisse, falsum esse conuincit Liuius [5], vbi agit de plectendis Campanis qui ad Annibalem defecerant, Princeps Senatus sic orsus est: Per senatum agi de Campanis iniussu populi non video posse. Idem paulò post, Vt rogatio feratur ad populum, qua Senatui potestas fiat statuendi de Campanis: rogante verò magistratu sic populus sciuit, Quòd Senatus maxima, pars censeat qui assident id volumus iubemúsque. Nec minus fallitur Polybius qui Senatum de prouinciis decreuisse putat, cùm Liuius Romanorum antiquitatum optimus author contra sentiat. Sic enim [6] scribit. Q. Fuluius postulauit à Consule vt palam in Senatu diceret permitterétne Senatui vt de prouinciis decerneret, staturúsque eò esset quòd censuisset, an ad populum laturus: Scipio respondit se quod è Republica esset facturum. Tum Fuluius, à vobis peto Tribuni plebis vt mihi auxilio sitis. Ex his sanè perpetuum fit nihil omnino imperij habuisse Senatum, nec eius decreta sine Tribunorum plebis assensione rata esse potuisse: cætera præcario à populo habuisse. Quæ verò Senatusconsulta rata fuissent consensione Tribunorumplebis, quibus communicari oportuit, ea tamen exequi non poterat Senatus nisi vel Consules id iuberent, vel recusantibus Consulibus, ipsi Tribuni ad populum ferrent. Fuit igitur in magistratibus Imperium: in senatu auctoritas & consilium, non autem Imperium: in populo summa potestas ac Reipublicæ maiestas. Excipio tempus illud quo decemuiri legum ferendarum summam potestatem ad se delatam, post annũ contra leges, retinuerunt, vnde paulò post vi & armis depulsi fuerunt. Tunc oligarchia species Aristocratiæ dici potuit. Ac principio quidem, eiectis ex Vrbe Regibus, Senatores populi suffragiis creabantur [7]: sed eo se labore ac tædio liberari cùm vellet populus, eam curam detulit ad Censores, quorum omnis potestas à populo pendebat: qui Senatus decreta confirmare poterat aut arbitrio suo infirmare. Contarenus idem iudicandum putat de Republica Venetorum, quam ipse ex tribus confusam esse scribit. Est, inquit, in duce, regia quodammodo potestas, in Senatu Aristocratia, in Cõcilio maximo, Democratia. At Ianotus, qui Reipublicæ illius statum, ab ipsis primordiis, & quidem ex actis secretioribus accuratissimè descripsit, in maximis erroribus fuisse Contarenum facilè conuincit. Demonstrat igitur ante Sebastianum Cyanum Venetiarum ducem, à quo trecentesimus circiter annus labitur, Rempublicam planè monarchiam fuisse. Contarenus in eo statu, quo nunc est, octingentos annos stetisse scribit: Paulus Manutius mille ac ducentos: quæ ex actis publicis ac certissima historia falsa esse docet Ianotus. Vt vt sit, perspicuum est his temporibus puram Aristocratiam esse: nam ex vrbis ac ciuium descriptione quæ facta est ante annos triginta, censa sunt ciuium quinquaginta nouem millia CCCXLIX. exceptis infantibus, qui annum septimum non attigerant, & patriciis, penes quos versatur Reipub.

[5] lib. 26.

Sedebat populus in comitiis.

[6] lib. 28.

[7] Festus.

pub. poteſtas, quorum numerus eſt quattuor circiter millium, ex quo numero eximendi ſunt ſacerdotes, ac iuniores xxv. annorum quibus neque ad concilium, neque ad Rempublicam gerendam patet aditus: niſi maiores annos xx. rogatione ad concilium lata, id obtinuerint: nec certè in maximi Concilij comitiis quæ noſtra ac maiorum ætate coacta ſunt, plures quàm mille & quingenti patricij, ac ſemper multò pauciores in eorum actis & ſcriptoribus leguntur. Hic igitur patriciorum cætus ſummam Reipublicę poteſtatem, id eſt omnium legum ac magiſtratuum, belli ac pacis, extremæ prouocationis, vitæ ac necis ius habet, vt Contarenus ipſe confitetur. Quæ cùm ita ſint, quis dubitet Rempubli-
B cam Ariſtocraticam appellare? At ſi optimates nihil aliud quàm legum ac magiſtratuum ius haberent, ſatis eſſet argumenti ad iudicandum ſtatum planè optimatum eſſe, vt antea docuimus: cùm magiſtratuum, Senatus, collegiorum, quæ ſeptemuiri, decemuiri, quadragintauiri, priuatorum ac totidem publicorum iudiciorum nulla ſit omnino, niſi ab optimatum concilio, & quidem precaria poteſtas. Dux verò ſolus eſt ex omnibus magiſtratibus qui imperio vacat, qui nec vocare quemquam ad ſe, nec prehendere, nec iurè rogare, nec plus in vno quoque collegio, ſeu maximo, ſeu minimo poteſt quàm collegarum vnus, præterquam, quod poſtremus ſuffragium ferre conſueuit: at ne Principis quidem vllius, aut populi literas reſerare, aut legatos admittere, aut dimittere, niſi
C pro collegio ſeptemuirorum, aut decemuirorum, ac ne vrbe quidem iniuſſus exire poteſt. Quinetiam Falerium ducem, quòd vxorem peregrinam ſibi deſponderat, decemuiri in crucem egerunt: præter hunc, duodecim duces enumerat Sabellicus, vel populari tumultu cæſos, vel ſupplicio affectos, cùm poteſtate abuterentur. At pileo pretioſiſſimo, & veſte auro ſplendendi prætexta Dux ſubornatur, & Regis in modum obſeruatur: demus hunc regiæ maieſtatis ſplendorem, ſed ſine poteſtate tamen: quòd ſi non rei veritate, ſed ſimulatione ſummam Reipub. poteſtatem definiamus, nulla ſimplex ac pura, nulla non miſta & confuſa videatur. Reſpublica Germanorum, iſta ratione, & quidem multò magis quàm Venetorum, temperata dici poſſit. Nam Imperator Regiæ poteſtatis ſigna multò maiora præ ſe fert quàm dux Venetiarum: deinde Imperatoris ſeptem illi creatores, ac trecenti Principes Ariſtocratiæ formam, tum ciuitatum imperialium legati Democratiam: cùm tamen pura ſit Ariſtocratia, quæ trecentis ferè Principibus ac optimatibus coaleſcit, quibus Princeps vnus præeſt vt concilij iuſſa exequatur, aut magiſtratu abdicare cogatur, vt ſuo loco planum faciemus. Itidem Heluetiorum ſtatum temperatum eſſe dixerint, apud quos Burgimagiſter Regem præ ſe ferre: ſenatus, optimatum ſpeciem: collegia, quæ ipſi Schaffas vocant, popularem ſapere videantur, cùm omnes omnium ciuitates, aut popularem, vt montani, aut Ariſtocratiam, vt ferè cæteri tueantur. Atque hæc opinio temperati ſtatus ita peruaſit hominum mentes, vt hanc quoque Francorum monarchiam, qua nulla magis regia fingi poteſt, triplici genere confuſam eſſe nonnulli & ſentiant & [8] ſcribant: ſenatui quidem

[8] du hallant.

Parisiorum Aristocratiam, comitiis popularem statum tribuant: quæ opinio non tantùm absurda, sed etiam capitalis videri possit. Est enim capitale, regi, subditos dominatu, ac potentia æquare, aut Imperij socios adiungere. Quæ verò popularis apparet potentia cùm ordines coguntur? cùm habentur conuentus? aut quare maiestas summi Principis tam illustratur, quàm cùm vniuersi ac singuli potentes æquè ac tenues humili habitu, id est genibus flexis, & aperto capite Regem adorãt? ad eum rogationes ferunt? ab eo vel admittuntur, vel repulsam patiuntur? An verò Princeps vllus gloria maiore, si gloriam inanem affectat, cumulari potest, quàm cùm subditos omnium ordinum & ætatum, ex alto ac sublimi solio se venerantes, ac humi procumbentes, intuetur? Neque enim B
illa quæ dicitur gloria in ipsius Principis solitudine, sed in subditorum veneratione ac obedientia consistit. Si nulla igitur potentiæ popularis imago fingi potest cùm habentur populi conuentus, multò minùs erit in curia Parium, qui sic appellantur, quòd inter se quidẽ pares sunt, non autem Principi, vt nimis rusticè nõnulli opinantur: at ne magistratuum quidem omnium, totius regni coacta multitudo, illam quam opinione sibi finxerunt, optimatum speciem referre potest: cùm in vnius Principis præsentis persona vbi vbi sit, omnia omnium Imperia ac potestates conquiescant: neque enim magistratus quisquam, præsente principe Impe- C
rare potest: vt suo loco explicabitur. Itaque Rex in Principum ac magistratuum cœtu cùm ius dicit, Cancellarium quidem singulorum sententias exquirere iubet, tum ad se referre, vt eas arbitrio ac volũtate sua non numerare, vtî fit in iudicum decuriis, sed ponderare possit: ac tametsi sępius eam sententiam probat, quę suffragiorum numero vincit, vt tamen intelligatur nõ magistratuum aut iudicum, sed principis solius decretum esse, nec cæteros magistratus Imperium vllum habere, Cancellarius non pronũciat iudicibus aut curiæ hoc vel illud videri, sed clara voce his verbis vtitur, REX VOBIS DICIT. Curia verò cùm ad Regem scribit, antiquis verbis ac formula veterum etiamnum vti solet: est autem hæc literarum superscriptio: REGI [9] DOMINO NOSTRO SVPREMO. princi- D
pium vero literarũ est huiusmodi: SVMME DOMINE NOSTER, QVANTVM HVMILITER [1] POSSVMVS, VESTRAM GRATIAM OPTAMVS. subscriptio in vltima charta huiusmodi: VESTRI HVMILIMI, AC OBEDIENTISSIMI SVBDITI, SERVIQ. HOMINES VESTRAE CVRIAE PARLAMENTI. quæ certè formula non optimatum, aut eorum qui cum Rege eadem Imperij potestate consociantur, sed eorum qui summa veneratione fidelitate, & obsequio Regem colunt ac prosequuntur. Est igitur pura monarchia, nulla populi aut optimatum potestate confusa: quam qui opinione fingunt, ne cogitatione quidem, si velint, consequi possint: certè Aristoteles [2] cùm hanc sententiam de temperato statu subtilissimis põderibus exigeret, πολιτείαν quidem appellari scribit eam Rempublicam, quæ ex Aristocratia ac Democratia conflatur: non tamen quo id modo fieri possit explicat, at ne exemplum quidem vllum affert, vt de cæteris solet: nec vllam sua ætate aut se vidisse, aut vsquam antea fuisse cõfitetur, tametsi

9 Au Roy nostre souuerain seigneur.

1 Nostre souuerain seigneur tãt & si treshumblemẽt que pouuõs à vostre bonne grace nous recommandons.

2 lib. 4 c. 8.

tametsi centum Respublicas vno libro, quem intercidisse ferunt, complexus diceretur: Platonis quidem Rempublicam, nec Aristocratiam, nec Democratiam, sed ex vtraque mistam, appellauit πολιτείαν. At veteres Academici tradunt, id quod reipsa compertum habemus, Aristotelem, cùm Platonis sententias aliter atque scripsisset, prodidisse, atque etiam de industria obscuritatem rebus perspicuis attulisse, quò fit vt qui ex Aristotelis opinione, Platonis sententiā metiuntur, sępissimè, tū alios, tum seipsos fallāt. Nos verò, qui neutri addicti sumus, veram Platonis Rempublicam, quam qui nunquā legerunt diuinā appellant, cæteri contumelia verborum lacerant, ex ipsis fontibus hauriamus. Plato duas Respublicas opinione tantùm sibi finxit: alteram sibi tribuens, alteram, Socrati, quē tamen Xenophon ea quæ à Platone ex ipsius ore magna ex parte prodita sunt, dixisse [3] negauit, & Platonē obliuione notauit. Et quidem Socrates cùm Platonis Phædrum legeret, admiratus, Quam multa, inquit, de me mentitur adolescens! Hoc autem maximè differt Socratis Respublica ab ea quam Plato suam ducit, quòd vxorum ac bonorum omnium communitatem, quam in Socratis ciuitatem inuexerat, de sua sustulerit: vt planum sit differendi potius causa hæc scripsisse Platonem, quàm quòd ita sentiret: cætera in vtráque Republica omnino eadem sunt. Ciuium enim modum certum præscripsit, scilicet quinque millium & quadraginta, nec plures voluit, nec pauciores cēseri: nam hic numerus diuisores habet vno minus sexaginta: quamquā numerus CLXXX. quadruplo minor sexaginta diuisores habet: ciuium autem tres ordines facit, custodes, inquam, milites, & opifices: quos rursus in tres classes distribuit, ex inæquali bonorum censu. Summum verò ius imperandi ciuium vniuersorum multitudini tribuit: leges, inquam, iubendi, & abrogandi: quod satis est argumenti, statum popularem efficere voluisse, hoc amplius, quod ciuium vniuersitati magistratuum omnium creādorum, atque etiam publicorū iudiciorum potestatem facit, quoniam vniuersitatis, inquit, totius interest: denique populo ius vitæ ac necis concedit: neque enim Principem populi, aut magistratum vllum esse voluit, penes quē maius imperium consisteret: nam senatores seu custodes CCCC. esse iubet, qui populi suffragio crearentur. Ex quibus intelligitur Platonis Rempublicam magis omnium maximè popularem fuisse, ac multò magis popularem fuisse, quàm Atheniensium, quam tamen Xenophon ex omnibus maximè popularibus primam esse existimauit: omitto leges DCCXXVI. quas Plato duodecim libris complexus est: hoc tantùm mihi propositum fuit, demōstrare Platonis fictam Rempublicam ex Aristocratia ac Democratia non fuisse constitutam, vt Aristoteles posuit, cuius errorem Cicero, Contarenus, ac deinceps alius alium secuti, cæteros in errorem, bona fide, compulerunt. Hæc igitur nostra conclusio est, nullam vnquam Rempublicam ex duabus, multò minùs ex tribus conflari, at ne opinione quidem fingi, sed tria tantùm genera constitui posse, vt Herodotus inter Gręcos verissimè scripsit: quem Tacitus [4] inter Latinos, secutus, Cunctas, inquit, nationes & vrbes populus, aut primores,

Respublica Platonis.

[3] in libris de factis & dictis Socratis.

[4] lib. 4.

aut ſinguli regunt. Demus tamē,ſi fieri poteſt,aut certè fingamus eiuſmodi Rempublicam,in qua populus magiſtratuum creandorum,ærarij publici, vitæque ius & necis habeat: Nobilitati legum ferendarum, belli paciſque ac tributorum imperandorum ius tribuatur: Regi verò tum vniuerſi, tum ſinguli ciues iureiurando obſtringantur ad fidelitatem obſequiúmve ſine cuiuſquam exceptione præſtandum, & qui omnibus magiſtratibus ſuperior, de ſumma extremáque prouocatione cognoſcat. Nam iſta ratione trifariam iura maieſtatis diuiſa videbuntur: partem optimates ac nobiles,partē populares ac plebei,partem Rex ipſe ſibi vindicabit, ex quibus temperatio illa regiæ poteſtatis, optimatum,ac populi exiſtere videbitur. Id tamen aut factum vnquam,aut fieri poſſe nego: nam optimates ac nobilitas, quæ legum ſummam habeat, id eſt omnibus imperandi prohibēdíque poteſtatem, & plebem & Principem imperio coërcebit, ac Principi obſequium reddi prohibebit: qui verò Princeps iureiurando ſingulos obſtrinxerit,alteri quàm ſibi parere quenquam minimè patietur: & vt maximè ſua quiſque iura tueri volet, nec detrahere quod ſibi arroget, attamen illud cum imperij natura diſcrepat,vt qui imperādi ſummum ius habeat, idem ipſe alteri & quidem ſubdito parere cogatur:ea res efficit,vt vbi iura maieſtatis Principem inter & ſubditos diuiſa ſunt,perturbatis rebus de ſumma rerum ſemper vi & armis decernatur, quouſque vnius, aut paucorum, aut vniuerſorum ciuium ſit ſumma poteſtas. Sed cùm multa ſint veterum,tum verò ætate noſtra exemplum aptiùs nullū eſt,quàm de Regibus Danorum, quos iam inde à Chriſtierno Federici, qui nūc Imperium habet, proauo, nobilitas ſuis legibus penè ſubiecit: Chriſtiernum de regno deturbauit, eiúſque conſobrinum regnare iuſſit,iis legibus ne de bello vel pace,déque capite patriciorum ac nobilium iniuſſu Senatus ſtatuere poſſet: ac pleráque id genus quibus Reges iureiurando obſtrinxit: quæ vt ſtabiliora eſſent, cum Lubeca ciuitate ac Rege Poloniæ fœdus aduerſus Regem pro communi libertate contraxit.Ita quidem diuiſa ſunt iura maieſtatis Regem inter & patricios, & vtrique in perpetuo metu ac diffidentia finitimorum Principum ac populorum ſocietates ac fœdera,quò minùs à à ſe ipſi offenſiones accipiant, exquirunt. Iiſdem fluctibus ac procellis iactatur imperium Suecorum, cuius Rex ita cum nobilitate antea viuit, vt Henrichus Rex, magiſtrum equitum natione Gallum, pro Cancellario verò Germanum hominem haberet, tandem à palatio ac regia ſede in carcerem eſt à nobilitate cōiectus, vbi iam annos ſeptemdecim exegit. Quarum igitur ciuitatum diuiſa ſunt iura maieſtatis, minimè omnium Reſpublicas,ſed Rerumpublicarum corruptiones appellare oportet,vt Herodotus,breuiſſimè ille quidē, ſed rectiſſimè ſcripſit, & quemadmodum corpora rectè à natura conſtituta,ſi mutari contingat, incredibili fœtore ac ſui cōtagione proxima quæque infeſtant,quoad nouam formam adepta fuerint, vt cùm oua incubantur, quæ tamen priuſquam incubarentur, & poſtea quam pulli extiterint ſuauiſſimi ſunt odoris ac ſaporis: ita quoque Reſpublicæ quæ mutantur, diſtractis hinc inde maieſtatis

iestatis legibus ac summa potestate diuisa, requiem à bellis ciuilibus & perturbationibus nullam habent, quoad formam planè consummatam adipiscantur. Nam exactis vrbe Regibus, ad populum maiestas imperij delata est, vt antea docuimus: sed quoniam in populi comitiis, quæ in sex classes distributa fuerant à Seruio Rege, si primæ classis, quæ ex opibus & censu maximo descripta erat, suffragia maiore ex parte sibi congruerent, leges ferebantur, magistratus creabantur, de capite, fama, ac fortunis ciuium decernebatur: nec semper ad secundam classem, raro ad tertiam, rarissimè ad quartam, vix ad quintam, nunquam ad sextam perueniebatur: itaque Reipublicæ maiestas in optimatum ac nobilium cætu
B versabatur, cùm in sexta classe, quæ erat tenuium & infimorũ, pars multò maxima populi censeretur: vix enim cæteræ classes decimam partem ciuium capiebant: cùm itaque plebs adesset comitiis, nec sui ratio haberetur, tumultuari cœpit: inde tres in Auentinum secessiones, quo plebs armata se recepit, vt suam aduersus optimates libertatem ac potentiam tueretur: nec priùs placari potuit, quàm sibi suos magistratus sacrosanctos creare liceret, & quidem tributis comitiis, à quibus patricij arcebãtur. Ita plebs aliquandiu conquieuit, cùm scilicet maiores magistratus, Consules, inquam, Prætores, Censores, centuriatis comitiis, id est ab optimatibus, minores verò magistratus tributis, id est à plebe crearentur. Tunc Respublica temperata quodammodo fuisse videbatur, ex optima-
C tibus scilicet ac plebe: at si quis temporis breuissimi, ac perturbationum, quæ interea Rempublicam labefactarunt, rationem habeat, is profectò confiteatur vix annos xx. aut xxx. in eo statu, quamquam miserrimo, consistere potuisse: nec tamen, nisi ab hostibus vndique vrgerentur, tandiu stetisset: plebs enim paulò post iubendæ legis potestatem, qua Reipublicæ maiestas continetur, arripuit, ac paulatim cætera quoque iura maiestatis, optimatibus inuitis ac diu repugnantibus, extorsit. Quãquam eo ipso tempore quo populus maiores magistratus centuriatis comitiis creabat, plebs ipsa comitiis aderat, & in sexta classe censebatur: ac tametsi rarissimè suffragium ferebat, ferre tamen poterat, si priores classes inter se dissiderent: quod satis est argumenti etiam eo tempore statum fuisse
D popularem. Adhuc tamen obiici potest res omnes publicas tribus generibus non contineri: quia fieri potest vt ex millibus sexaginta ciuium, quæ in ciuitate censa fuerint, quadraginta millia summum Imperium habeant, viginti millibus exclusis: & quoniam maior pars omnium imperat, status erit popularis: contra verò si ciues centum ex illa multitudine, iura maiestatis habeant, status erit Aristocraticus, quia minor pars ciuium collecta, summum imperãdi ius habeat: quid igitur si ex eodem ciuium numero viginti quinque millia summam potestatem teneant? dubitari certè potest, an eiusmodi status sit Aristocraticus, tametsi minor pars ciuium, cæteris reiectis, Imperio potiatur: quoniam plurimùm refert ciues centum, an verò xxv. millia rerum domini constituantur: multò magis si ex centum millibus ciuium, quadraginta quinque millia, an verò ex tanto numero triginta solùm, cæteris exclusis, vt apud

Lacedęmonios, iure maiestatis fruantur. Ego tamen statum semper Aristocraticum esse iudico, si minor pars ciuium cæteris imperet: alioqui si muneri varietas Reipublicæ varietatem affert, innumerabilia sint genera Rerumpublicarum: debet autem ab omni disciplina infinitas remoueri: satis enim est penes maiorem aut minorem ciuium partem Imperium esse, ad Democratiam aut ad Aristocratiam constituendam. Cætera quæ dubitationem afferre possunt, suis quæque locis accuratiùs explicabuntur. Vnum restat in proposita quæstione discutiendum. Respublica Romanorum sub Augusto, ac cæteris deinceps Imperatoribus, vsque ad Flauium Vespasianum principatus dicebatur: cuius Reipublicæ, nec Herodotus, nec Latinorum aut Græcorum quisquam, præter Tran- B
5 In Caligula.
quillum, meminisse videtur. Is[5] enim scribit Caligulam, cùm Reges ac Principes, quos conuiuio exceperat, de dignitate ac generis splendore inter se contenderent,[6] Homeri carmen illud vsurpauisse οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω, εἷς βασιλεύς: ac parùm abfuit quin diadema sumeret ac speciem principatus in regnum conuerteret: hæc ille.

6 Illiad. 2. nō bona est multorum potestas, vnus sit Princeps vnus Rex.

Ex quibus intelligitur sub Augusto post Actiacum bellum, nec popularem statum, nec optimatum, at ne regnum quidem fuisse. At principatus aliud nihil est quàm optimatum, aut populi status, cui vnus aliquis præest, qui à Latinis Prætor à præeundo, & Princeps, id est primus appellatur. Ita Iudæi querebantur Aristobulum Asmonæum principatum in duo regna commutasse, cùm sibi diadema sumpsisset, alterum fratri dedisset. Ac veteres C
quidem Hetruscorum ciuitates Tarquinium Priscum Regem Romanorum ad societatem, ea lege admiserunt, ne ius vitæ aut necis haberet, aut tributa imperaret, aut præsidia ciuitatibus imponeret, aut leges mutaret, sed vt ciuitatum principatus penes Regem Romanum esset: sic enim Florus scribit. Erat autem popularis omnium ciuitatum status. Fuit igitur Tarquinius in ciuitatum comitiis primus, qui multitudinem regeret, nō aliter quàm in Imperio Germanorum, aut in Republica Venetorum, aut Genuensium Imperatores ac duces, qui Principes rectissimè appellari possunt, vt olim eodem sensu apud Athenienses, summus magistratus, ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur: erat tamen Respublica maximè omnium popularis. Si duo magistratus, vt Romæ, treíve, vt in plerísque D
Heluetiorum ciuitatibus, aut quattuor eadem potestate, vt apud Geneuates, principatus dici non potest, quia nemo primus est. At in Republica Romanorum, Augustus callido commento Imperatorem se, id est
7 Tacit. principio. lib. 1.
exercitus ducem maximum[6], ac Tribunum plebis ad tuēda populi commoda, cui tamē libertatem eripuerat, & in annos decem Reipublicę curationem à Senatu penè coactus, vtî videbatur, principatum specie ac simulatione constituerat, cùm legiones quadraginta in prouinciis omnibus collocauisset, & ad corporis custodiam tres adhibuisset, arces etiam, ac fortissima quæque propugnacula præsidiis cōfirmasset, regiam tamen potestatem sine sceptro, sine diademate, sine corona inuaserat: posteri verò crudelissimam tyrannidem, alius alio plus, paucis exceptis exercuerunt: nam Tiberius initio Cōsulibus assurgebat ac decedebat via, inquit Tran-

Tranquillus,postremò fœdissima seruitute Rempublicā oppressit. Hic autem de reipsa,non quid simulatione fiat,exquirendum nobis est:nam qui plus in Republica potest, eundem summum Imperium habere statuunt: de iure si queritur,non quid fiat,sed quid fieri debeat intuēdum. Est igitur principatus nihil aliud quàm Aristocratia vel Democratia,cui vnus de multis dignitate præest: maiestas verò penes est populum vel optimates.

De vnius dominatu CAPVT. II.

B MONARCHIAM Reipublicæ genus esse diximus, in qua penes vnum summa totius Reipublicæ potestas est. Vnum cùm dicimus, ipso monarchiæ verbo satis significatur: nam si duos pluresve adiungamus,nemo eorum summum Imperium habet: quia summus dicitur qui nullius imperio tenetur, & cæteros ciues, tum vniuersos,tū singulos coërcere potest. At Imperium duorū eiusmodi est, vt neuter alterius imperio teneatur, si eiusdem Imperij socij sunt: quamobrem si duobus Regibus ciuitatis eiusdem Imperium summum detur,neuter Rex est,neuter sine alterius consensione Imperare potest: sed vtriusque summa potestas est, quæ Duumuiratus, seu Duarchia Aristocratiæ forma dici possit, tandiu duratura, quoad vterque communi fide & consensu ad ciuium tutelam conspirabit: vt Romulus ac *Triarchia, Oligarchia, Duarchia, Aristocratiæ genere cōprehensa.*

C Tatius, alter Romanorum, alter Sabinorum Rex, post aliquot prælia, percussis fœderibus societatem coïerunt, ea lege, vt populus vterque in eadem mœnia coalesceret, & Quiritum appellatione ab vtróque Rege Imperio communi gubernarentur. At Romulus qui antea fratris parricidio Imperij societatem à se depulerat,peregrinum hominem diu ferre non potuit, sed occidi mandauit, aut certè siccarium deprehēsum excusauit. Longo post tempore Romanum Imperium ab vnius ad duorum dominatum conuerti cœpit, cùm Antoninus Pius M. Aurelium,& Ælium Verum, Imperatores eiusdem Imperij socios reliquit:sed Ælius breui,nec sine veneni suspicione interiit. Est enim ac semper fuit difficilimum summa Imperia duorum tueri: & quod Lucanus scribit, Nulla

D fides regni sociis,omnísque potestas,Impatiens consortis erit:de Duumuiratu potissimum interpretandum est; quia trium pluriúmve potestas stabilis esse potest ac firma: duorum non item: cùm per naturam vnum vni tantùm contrarium sit: plura esse non possunt: tertium enim quasi medium quid extrema copulat. Itaque Imperatores Romanorū quum iisdem temporibus ad eadem sceptra capessenda venirēt, ne mutuò imperij concursu amicitiam ac fidem violarent, diuisum Imperium habuerunt: alter quidem Orientis, alter Occidentis regiones: ac tametsi leges eædem communi vtriusque voluntate in vtróque Imperio interdum peruulgarētur, re tamen,diuisa imperia fuêre. Lacedæmoniorum Rempublicam Rex vnus facilè moderabatur:at cùm Aristodemus Proculum & Eurysthenem liberos simul regnare vellet,tunc oborta contentio est, ac dissidentibus vtrisque, Lycurgus facilimè potestatem eripuit,& con-

uerso statu ad populum summam rerum detulit. Idem antea Amphareo & Leucippo Messeniorum[8] Regibus contigerat. Sed Argiui ne eadem tempestate iactarentur, cùm Atreus & Thyestes patris imperium simul creuissent, populus prudentiorem vniuerso imperio præfecit, vel, vt Lucianus[9] prodidit, doctiorem. Qui verò à Meroneo & Carolo Magno stirpem duxerunt, cùm plures liberi eandem hæreditatem cernerēt, prouincias & Imperia inter se diuiserunt. Nam Clodonei liberi ex vnius patris regno quattuor, æquata potestate, fecerunt: ac Ludouici Pij tres liberi totidem regna inter se partiti sunt: nec plures simul imperium indiuisum diu tenuisse legimus, propter indiuiduam maiestatis naturam, & plenam periculorum Imperij societatem: in qua nullus summum Imperium habet: nisi Princeps aliquis peregrinus sibi despōdeat Reginam apud eos populos qui fœminarum Imperia ferre didicerunt: tunc viri & vxoris imagines, nomina, stemmata simul copulantur, quasi ad vtrósque Imperii maiestas pertineret, vtî contigit, cùm Ferdinādus Isabellam Castiliam, Antonius Burbonius Ioannam Nauarræ reginam: Philippus Hispanus Mariam Henrici Regis Anglorum filiam, penes quam Angli maiestatem in solidum esse voluerunt, ac per se ipsam sine mariti consensu imperare: cętera in speciem marito tributa, vt de Ferdinando Rege Aragonum & Isabella exceptum erat, tametsi edicta vtriusque nomen ac chirographum[10] præ se ferrent. Quo argumento nullum efficacius erat aduersus Manichæos, qui duplices æqua potestate Deos, erroris opinione sibi finxerant, alterum quidem bonorum, alterum malorum principem: quod quidem si verum esset perpetuis bellis ac dissidiis pulcherrimum vniuersitatis concentum, & concordiam perturbarent, quoad alteri victoria cederet, propter discrepantem ac planè contrariam bonorum ac malorum vim & naturam. Quod si vna ciuitas, ne fratres quidem summi Imperij collegas, vt minimum dissideant, ferre potest, quónam modo mundus hic duos Imperatores voluntate ac tota sui natura dissidentes ferat? tres aliquantò faciliùs imperarent, propter eam, quam prius diximus, rationem. Cùm enim Cn. Pompeius & C. Cæsar Marcum Crassum ad amicitiam societatémque Imperij sibi adiunxissent, tanta concordia seipsos ac Romanorum imperium tuebātur, vt vulgus illos Tricipitium appellaret. Postea verò quàm Crassus cæsus est in Caldæa, eodem momento Pompeius à Cæsare dissidere, ac Respublica sæuissimis bellorum ciuilium tempestatibus ac procellis tandiu iactari visa est, quoad vnus omnia moderaretur. Eadem penè, interfecto Cæsare, in triumuiratu contigerunt, cùm Augustus, Antonius, ac Lepidus Imperij Romani corpus vnum in tria membra diuisissent, cùm Lepidus ad Imperium omnino ineptus Augusto fasces summisisset, tametsi Antonius Augusti sororem sibi despondisset, ac Imperium ex æquo inter se diuisissent, regionibúsque à sese disiunctissimi viuerent, non tamen diu conquieuerunt, quin alter alterius dominatu ac potentia quateretur. Inde consecuta est stabilis Imperij salus vnius Imperio confirmata. Illud igitur fixum teneamus nec monarchiam dici, vbi penes duos Imperij maiestas

8 Pausanias lib. 4.

9 Lucian. in lib. de Astrolog.

10 Yo el Roy, Yo la Reyna.

B C D

iestas est, nec eo statu, si dissident Imperium consistere posse. Porrò monarchia omnis in tres quodammodo formas tributa est: aut enim is qui Imperium habet, rerum omnium dominus est, aut Rex, aut tyrānus: nec proptereà monarchiæ status alius atque alius dicitur: sed id ab imperandi varietate manat. Illud enim admonendi sumus, Reipublicæ statum ab imperandi ratione distare plurimùm: quod antea, nemo, quantùm intelligere potuimus, animaduertit. Nam Reipublicæ status Regalis esse potest, gubernatio tamen popularis futura est, si Rex omnia Imperia, sacerdotia, curationes, pœnas item ac præmia omnibus ex æquo distribuat: si verò Princeps Imperia, honores, magistratus patriciis, vel diuiti-
B bus, vel fortibus, vel studiosis tantùm impertiat, regia potestas erit, & quidem simplex ac pura, sed Aristocratica ratione temperata. Ita quoque optimates pauci Rempublicam populari modo regere possunt, si ciues omnes, omnium magistratuum participes fecerint: aut Aristocraticè, si paucis quibusdam, qui aut virtute, aut censu aut nobilitate cæteris præstent: quæ diuersitas eos in errorem impulit qui Respublicas plures tribus, erroris opinione sibi finxerunt. Est igitur monarchia regalis, in qua subditi libertate ac dominio, rerum fruētes sui principis legibus obsequuntur: perinde vt Princeps ipse diuinis ac naturæ Imperiis, obtemperandum iudicat. Dominatus verò dicitur, cùm Princeps vnus, libertatis ac fortunarum omnium dominus, iurè belli factus, aut fœdere, sub-
C ditos, quasi pater familias, seruos moderatur. Tyrannis denique si Princeps imperiosè spretis gentium ac naturæ legibus, subditorum bonis ac libertate ad libidinem abutatur. Eadem distinctio ad Aristocratiam & Democratiam adhiberi potest: nam tyrannis quoque omnium maxima à Marco Tullio appellatur, furentis ac turbulentæ plebis impotentia. Prius igitur est de vnius dominatu, tum de cæteris disserendum: nam principio rerum omnium, quo societas hominum coalescere cœpit, ac Reipub. forma quædam constitui, vnius imperio ac dominatu omnia tenebantur. Fallit enim Aristoteles, qui aureum illud genus hominum fabulis poëtarum quàm re ipsa illustrius, Reges Heroas suffragio creasse prodidit: cùm omnibus persuasum sit ac perspicuum monarchiam om-
D nium primam in Assyria fuisse constitutam Nimerodo Principe, quem sacræ literæ potentissimum venatorem appellant, loquendi genus Hebræis familiare, quo verbo latronem significari volunt. Veteres enim, Plato, inquam, Aristoteles, Xenophon latrocinium inter genera venationum posuerunt, [1] vt alibi notauimus. Nam ante Nimerodi ætatem, æqua erat omnium libertas: primus hic dominatum arripuit, & liberos homines seruire coëgit: qui propterea dictus est Nimerodus, id est dominus metuendus. Eodem penè momento seruitia vbique cōstituta videmus, adhuc viuo ac spirante Semo Noëmi filio. Et quidem sacræ literæ, quoties Assyriorum ac Persarum Reges meminerunt, dominos appellant: subditos verò Principis seruos. Nec Hebræorum tantùm, sed etiam Græcorum scriptores, in ea sententia fuerunt: & quidem hi sese liberos, Asiaticos verò ac Ægyptios seruili contumelia notant. Itaque

Prima monarchia fuit dominatus.

1 ad Oppianum in libris de venatione.

Reges Persarum cùm bellum indicerent, terram & aquam sibi dari poscebant, quo argumento, se rerum omnium quæ terra marique teneantur dominos esse significarent, vt Plutarchus scribit. At etiam [2] Xenophon laudabile putat Medorum institutum, apud quos Princeps vnus rerum omnium dominus esset. Inde adoratio, qua non modò subditi, sed etiam peregrini & exterarum gentium legati aduersus Reges Persarum vtebantur, vt eius dominatu omnia teneri significarent. Cùm enim Themistocles cuius fama illustris, & clara semper antea fuerat, Regem Persarum, Græco more conuenire [3] vellet, Artabanus præfectus, prætorio illum ab aditu depulit [4], nec rogationem vllam ferre passus est, nisi prius adorato Rege: deinde prætorio egressum, humaniter allocutus, factum his verbis excusauit, laudabile est Themistocle, suum cuiusque gentis institutum: vos Græci libertatem, & Imperij æquationem amplexari consueuistis: nos verò nihil tam naturæ consentaneum esse ducimus, nihil tam decorum quàm Regis nostri maiestatem, vt Dei optimi maximi veram in terris imaginem adorare, ac reuereri: quibus consentanea sunt quæ Liuius scribit, Barbaris, inquit, pro legibus, semper dominorum imperia fuerunt. At certè non debet vnîus dominatus tyrannidis appellatione fœdari: Neque enim iniquum est, vt qui hostes iusto ac legitimo bello fregerit ac domuerit personarum ac rerum dominus sit: dum subditis, non aliter quàm bonus paterfamilias, seruis vtatur, vt quidem gentium ferè omnium moribus ac institutis receptum videmus: qui verò iniusto bello fractos imperio subiecerit, isque bonis ac personis seruilem in modum & ad libidinem abutitur, tyrannus est. At ne Adrianus quidem Augustus, seruum histrionem vel aurigam petente populo Romano [5], libertatem quam in theatro dominus dedisset adipisci, sed arbitrio domini priuatim statuẽdum reliquit: Idem etiam antea Tiberius ac deinceps Aurelius Adriani filius vetuisse dicuntur: cùm libertas iusta non videretur quam populi vis ac plausus extorsisset. Ac tametsi pauci admodum Principes sint, quorum dominatu ciues ac ciuium bona teneantur, etiam si tyrannos permultos videamus, sunt tamen & in Asia & in Affrica nonnulli: in Europa verò qui tantùm sibi tribuant, præter Turcarum ac Moschouitarum Principes, scio neminem: certè quidem Moschouitæ se regis Chlopas, id est seruos appellant [6]: nos corruptè sclauos dicimus. Turcarum verò Princeps Sultanum se, id est dominum appellat: non tam propter latifundia, cùm Rex Hispanorum gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinita suo imperio regat: quod quidem imperium iisdem regionibus, quibus Solis cursus definitum est, & quidem Imperio Turcarum decuplo maius: sed dominus Turcarum appellatur, quòd personarum ac fortunarum omnium sese dominum ferat, quos tamen multò humaniùs ac liberius, quàm bonus paterfamilias seruos moderatur: nam eos quos nostri sclauos seu seruos Principis appellamus, Turcæ Zamoglomos id est tributi filios, ipse Princeps non aliter quàm filios educari ac erudiri, eísque iura nobilitatis, quæ ab aliis studiosè ambiuntur, impartiri solet. Timariotarũ autem ordo

2 In Cyri pædia.

3 Dio lib. 57. & Xiphilin. in Adriano.

4 Plutarch. in Themistocle.

5 l. ad bestias de pœnis.

6 Sigismundus liber.

ordo equestris, omnia prędia fiducię nomine Principi accepta fert: ac decimo quoque anno locationes prædiorũ renouare cõsueuit: nec liberos prædiorũ, sed pecuniarũ tantùm ac familiæ hæredes habent, nisi Principis beneficio paternorum prædiorum ac veluti bonorum, possessionem accipiant. Reliqui Principes Europæ qui se rerum ac personarum dominos appellant, nulli sunt. At Augustus Imperator, cuius imperium longè latéque patebat, & cui Reges sponte ministrabãt, domini appellationem semper repudiauit[7]. Neque enim ea, quæ dicimus, iura feudorum, (7 Tranquil. in Augusto) aut vlla omnino prædia, fiduciæ nomine tenebantur: nec vtilis aut directi domini verba exaudita fuerant, at ne in codicis quidem, vel authen-
B ticis legibus, vel pandectarum libris vsquam leguntur. Ac tametsi nulli sunt in Europa Principes, qui directi dominij iure omnia prædia ad se pertinere non putent, non propterea tamen dominus quisquam iure dici potest, cùm vniuscuiusque rei proprietas ad singulos pertineat, tametsi Princeps ad speciem & pompam directum dominium sibi vindicet: quamquam pleraque prędia, quæ allodia dicuntur, ne Principis quidem beneficio[4] possidentur. (4 consuetudo Campan.) Hunni primùm ab extremis Scythiæ oris, cùm Europam penè totam ferro ac flamma vastarent, Langobardos & Alemanos Germanorum gentes, ac Francos Gallorum veteres colonos, ad dominatum rerum omnium occupandum sic assuefecerunt, vt nemo terræ glebam, nisi eorum beneficio possideret. Romani quidem bello
C captiuos aut vendere, aut seruire cogebant, nisi libertatem pretio redimerent, vt cæteri ferè populi: expugnatas autem vrbes, ac populos deuictos agri parte septima[8] mulctabant: quam coloniis ciuium Romanorũ assignabant. (8 Plutar. in Romulo.) At Principes & populi, humanitatis artibus ac disciplinis exculti & eruditi, dominatum, qualem in suos Reges Persarum & Asiæ exercuerunt, vel metu defectionis, vel potentia diffisi, sua deseruerũt. Et cùm antea Reges Assyriorum verberibus summos magistratus ac Principes vestibus nudatos seruilem in modum cædere cõsueuissent: primus Artaxerxes nudari quidem, sed eorum vestimenta,[9] non corpora cædi: (9 Plutarch. in Apophtheg.) & quorum capilli contumeliosè diuelli consueuerãt, eorum pileos conuelli iussit. Aluaresius tamen, qui Æthiopica descripsit, cancellarios ac (*Negus Æthiopum dominatu potitur.*)
D prouinciarum præsides nudatos ac prostratos humi, verberibus lacerari coram Principe se vidisse prodidit, eósque maximo in pretio & honore haberi, quos princeps ita concidi iuberet. Ex his autem quæ Aluaresius scribit, facilè colligitur qui dominatum habeat, in Affrica aut Principem Æthiopum, aut esse neminem. Europæ verò populi, quorum bellica vis maior est quàm Asiaticorũ, & Australium, vix ac ne vix quidẽ dominatum Principum ferre potuerunt: nec ante Hũnorum incursiones in Europam, Principum dominatum pertulerunt. Primus Oduacer Rex Herulorum, qui iisdem ferè tẽporibus Italiam, quibus Attila, Germaniam inuasit, subacta Italia, possessores agri tertia parte mulctauit: liberos homines illeso libertatis statu, ac reliqua parte bonorum, sine vllis fiduciæ pactis, aut directi dominij specie, securos esse permisit. Cæteri verò ab Aquilone populi, cùm Hunnorũ mores ac dominãdi illecebras didicissent,

Allemani, inquam, Langobardi, Saxones, Burgundi, Gothi, Ostrogothi, Angli, & reliqua Scytharum colluuies, se rerum omnium dominos ferentes, fertilissima quæque prædia sibi reseruarunt, cætera fiduciæ nomine veteribus colonis fruenda reliquerunt: exigui vectigalis lege dicta si possessorem mutarent. Illa est imago, illud argumentum antiqui dominatus[1]. Nam militiæ ex casu, (quæ verissima sunt feuda) militibus, quandiu viuerent, fuêre permissa: deinde à parentibus in liberos continuata, præter eos honores qui Ducibus, Comitibus, Marchionibus haberi solebant, nec prædia afficiebant: quo more, etiamnum vtuntur Angli & Scoti, apud quos, ducum liberis, agros & prædia possidere licet, sine vlla ducis prærogatiua. Cùm enim feuda seu beneficia prædiatoria, B militibus quandiu viuerent, tribuerentur, obtinuerunt: vt eorum liberis testamento & ab intestato relinquerentur: si mares nulli essent ad fœminas iure transmitti placuit, præter quam in Germania, vbi fœminæ à possessione feudalium prædiorum arcentur: quo argumento potissimùm vsus est Federichus Comes Vallimontis, aduersus Renatum Siciliæ Regem in concilio Constantiensi, cùm Lotharingorum Duce consobrino mortuo, possessionem ab Imperatore Sigismũdo sibi dari posceret, quia Imperiale feudum esset, cuius Isabella Regis Siciliæ vxor, tametsi Ducis Lotharingorum filia, minimè capax esse dicebatur. Quamquam Rex Siciliæ aliis sese rationibus tueri poterat: cùm enim de legibus feudorum[2] quæritur, seruientis non dominantis prædij mores ac leges intueri oportet: constat autem in vniuersa Lothoringia fœminas feudorum capaces C esse. Ex quibus perspicitur dominatus vestigia in Asia & in Affrica constitisse,, rarissima in Europa restare. Tametsi enim Gulielmus nothus, is qui postea Augustus est appellatus, vniuersam Angliã armis domuisset, séq; edicto publico vniuersę pecuniæ, ac prædiorũ, quæ quisque possidebat, dominum appellari iuberet, nihilominus tamen, præter hostium agros, quos fisco addixerat, proprietatem bonorum omnibus fiduciæ nomine fruendam permisit. At Carolus v. Imperator, cùm Perusinorum regiones latissimè patentes subegisset, suo vnius dominatu omnia teneri voluit, exceptis seruis, qui cùm innumerabiles essent, manumitti iussit: prædia verò possessoribus precario fruenda reliquit; nec ad liberos hæreditario iure transmitti. Callidum ac veteratorium commentum, quo D Lagasca Iuriscõsultus Imperatoris legatus, Gõsulo Pizarra cæteri'sq; defectionis authoribus fractis ac prostratis, vt incolas perpetua obligationis fide in officio contineret, eos ab Rege Hispaniarum possessionem bonorum, mortuis propinquis, petere coëgit, nisi priùs parentes ipsi adhuc spirantes pro liberis id in futurum sibi concedi curarent: quod non sine magna vi pecuniarum, quæ in ærarium publicum inferuntur, impetrari poterat: dum interim potentiores à rebus nouandis prohiberẽtur. Consimili de causa vno capite legis Muhamedicæ cautum erat, ne quis omnino dominatum affectaret, néve vllius prædij dominum sese diceret, præter Calipham Muhamedi legatum Pontificem maximum, quem principio rerum omnium dominum fuisse cõmemorant, à quo Reges Impe-

1 cap. 1. lib. 1. feudor.

2 Iudicatum in curia Paris. Molinæus in titulo feudorum §. 12. q. 20. & 86. cõtra Fabri sententiam in l. 1. de sacros. eccles. C.

Imperium haberent, cui Principes sceptra accepta ferrent, & quidem
precario tantùm, quoad Turcarum ac superioris Asiæ, itémque Affricæ
Reges sua imperia sibi asseruerunt. Hîc tamen dubitet aliquis, num ty-
rannidis appellatione veniat etiam rerum ac personarum dominatus,
quòd naturam ipsam & hominum societatem quæ vniuscuiúsque liber-
tatem ac rerum dominia tuetur, oppugnet. Id quidem quodammodo
cum natura, cúmque ipsa hominum consociatione pugnare videtur. Sed
cùm ea sit hominum seu vis, seu innata cupiditas, vt in otio ac tranquil-
litate diu viui non possit, & identidem bella gerantur, magnam partem
iniustè illata, nonne æquum est eos qui aliis iniquè bellum inferant, vi-
B ctos vel rerum suarum damno, vel morte, vel seruitute, coërceri? Hæc
iusta[3] dominandi lex est, dum tamen crudelitate abstineatur, & quidem 3 l. postliminij. de captiuis.
sacris[4] legibus comprobata. Itaque pater ipse Israëlitarum, cùm posses- 4 Deut. cap. 16.
siones ac prædia nepotibus legaret, eadem suis[5] armis ac potentia quæ- 5 Genes. cap. vlt.
sita fuisse testatum reliquit. Id autem iure gentium certum est, vbi iure
agi potest, ab armis abstinendum: quo iure etiam ciuitates ac Principes
aliena iniustè rapientes iudiciorum ac pœnarum seueritate ab Imperiali
curia coërcentur: ex quo efficitur, vt cùm nullus æquitati, aut legibus lo-
cus relictus sit, armorum vim ad sua tuenda, vel repetenda iustissimam
esse: alioqui si iure belli ac gentium omnium quæsita dominia iniusta
esse demus, ac dominatum cum tyrannide, confusa rerum ac verborum
C appellatione, misceamus, illud etiam confitendum erit, nihil hostem à
prædone nihil verum dominum à tyranno, nihil denique iustum bel-
lum à latrocinio differre: quæ cùm[7] absurda sint, & illa, ex quibus hæc se- 7 l. hoste de captiuis. l. hostes de verbor. signific.
quuntur, absurda videri necesse est. Itaque videmus tyrannides mo-
mento collapsas, ac pleròsque tyrannos breui cæsos & extinctos, domi-
natus verò Assyriorum, Medorum, Persarum, Parthorum fuisse diutur-
nos. Itémque Æthiopum dominum, qui Reges quinquaginta, vt Io-
nius, scribit, vel certè totidem prouincias incredibili maiestate imperan-
di coërcere, ac cæteros Affricæ Reges, exceptis Thunetanis, antiquitate
superare. At illius principis subditi seruos se & esse & haberi gloriantur:
cur autem imperia dominorum quàm regum certiora magísque diu-
D turna sint ratio in promptu est, quòd & dominatus augustior est, & sub-
diti omnia Principi accepta ferunt, séque ob eam rem Principi obliga-
tos putant, tum etiam quod serui conditionis suæ memores metu serui-
li afficiuntur ac deiiciuntur. At liberi homines, sub regia potestate, quo-
ties libertatem opésque suas meminerunt, animos excelsos gerunt, nec
sua sibi eripi patienter ferunt, & illatas à Principe iniurias quacunque ra-
tione possunt, vlciscuntur. Atque hæc de vnius dominatu: deinceps de
regia potestate dicamus.

De Monarchia Regali. CAPVT. III.

EX est qui in summa potestate constitutus, naturæ legibus
non minus obsequentem se præbet, quàm sibi subditos quo-
rum libertatem ac rerum dominia æquè ac sua tuetur, fore
confidit. Subditorum libertatem ac rerum dominationem

adiecimus, vt Regis ac domini distinctionem certam adhiberemus. Superius diximus dominatum iustè quæri, ac dominum eadem æquitate suos, qua pater familias seruos moderari posse: qui tamen si seruos manumittat, ac peculium libertorum proprium esse patiatur, ex domino fit patronus: itidem rerũ omnium personarum dominus in regem euadit, si subditos iusta libertate ac rerum suarum dominio vtifrui patiatur. Itaque Plinius[8] iunior ad Traianum, Principis, inquit, sedem obtines, ne sit domino locus. Persas verò discrimen illud satis intellexisse perspicuum est, cùm Cyrum, qui Medorum potentiam fregit, Regem appellarent[9], Cambysem dominum, Darium verò mercatorem: quia Cyrus maior, summa charitate suos amplexaretur: filius Imperandi seueritate formidabilis esset: tertius tributa ac vectigalia prius inaudita à subditis extorqueret. Ob eam rẽ Alexãder magnus ab Aristotele admonitus[1] esse dicitur, vt Græcos quidem paterna pietate, barbaros verò dominandi maiestate in officio contineret: quod præceptum repudiauit Alexander: Grę-cósque sola virtute non origine: barbaros vitiis & ignauia cẽseri: orbem verò terrarum instar esse voluit vnius ciuitatis, cuius arcem ipse in suis castris positam teneret. Subditos Regi obsequentes esse oportere diximus, vt in eo solida iura maiestatis inesse iudicaretur: eundem tamen naturæ legibus obligari: id est subditos naturali æquitate regere, cuius splendor Solis ipsius luce clarior est. Est igitur regiæ maiestatis præcipuum argumentum, si quàm subditos suis imperiis ac iussis obedientes esse cupit, tam ipse naturæ legibus se præbeat obsequentem. Id autem consequi non admodum difficile est boni principis officia intuentem: si pura religione Deum, pietate patriam, charitate propinquos, benignitate egentes, æquitate singulos, iustitia vniuersos complectatur. Itémque si prudentia & altitudine animi in consiliis: fortitudine & alacritate in rebus gerendis: modestia in prosperis, cõstantia in aduersis vtatur: si denique erga fœderatos amicum se, aduersus hostes formidolosum, erga bonos amabilem, in sceleratos terribilem, in vtrósque admirabilem, in socios fidum, aduersus humiles facilem, in arrogantes excelsum sese præbeat. Regia potestate sic constituta, vt subditi quidem principis legibus, princeps autem legi naturæ pareat, lex vtrínque domina, vel, vt Pindarus ait, regina vtrísque imperans, subditos inter se, & cum principe, iisdem vinculis copulabit: ex eóque suauissimus concentus existet, qui voluptate ac fęlicitate incredibili vtrósque beare possit. Hæc illa est regalis vnius, legitimáque monarchia, quam quærimus, siue regnum successione, vt ferè semper, deferatur: siue lege, vt nostrum, siue populi suffragiis, vt ea quæ ad Aquilonem posita sunt, siue largitione, vt illud Numidiæ, vbi Augustus Iubam regnare iussit: siue cessione, vt regnum Neapolis ac Siciliæ semel atque iterum ad Carolum & Ludouicum Francorum principes: siue testamento, vt antea sæpe Affricæ, nec ita pridem Angliæ, regnum Henrici VIII. voluntate ad Eduardum VI. cui Maria soror huic Elizabetha substituta: siue fraude partum, qualia fuerunt Hieronis, & Pisistrati regna, siue sorte, vt regnum Israëlitarum ad Saulem: siue equi hinni-

[8] in Panegyrico.
[9] Herodotus.
[1] Plutar. in Alexandro.

hinnitu, vt Persarũ ad[2] Darium Histaspin: siue armis ac vi quæsitum, vt regnum Seruij: Neque enim, inquit Liuius[3], præter vim quicquam ad ius regni habebat: siue ob nobilitatem, ac generis splendorem, vt Ægypti à prætorianis militibus, ad Campsonem Ciliciæ Regem delatam accepimus: siue ob iustitiam ac pietatatem, vt Romanorum ad Numam: siue ob senium, vt Arabiæ ac Taprobanes regna ad[4] vetustissimum quẽque, siue ob corporis robur, vt imperium Romanorum ad Maximinum ducem militum tanta corporis firmitate ac robore tantáque amplitudine, vt gygantum semine procreatus videretur: siue ob formæ præstantiam, vt idem imperium ad Heliogabalum peruenit: siue ob longitudi-
B nem ac proceritatem Æthiopum regna ad longissimum quenque deferebantur: siue ad bibacissimum, vt quōdam Scytharum imperia, quemadmodum[5] Aristoteles scribit qui Regem definiit[6] eum, qui suffragio creatus ex ipsius populi voluntate imperat: eundem tamen fieri tyrannum, si vel minimum à populi voluntate discesserit. Quæ descriptio non solùm à ratione deseritur, verùm etiam pernitiosa est: nam ius illud maiestatis quod regis maximè proprium esse demonstrauimus, concidat oportet, si quidem inuitis ac nolẽtibus subditis imperari nihil ab ipso Rege possit, qui etiã leges à populo accipere cogeretur: deniq; omnia populo licerent: iustissimi autem ac optimi quique Reges, pro tyrannis haberentur: nec verò Rex alius esset, quàm magistratus, cui arbitrio popu-
C li precario potestas, & daretur, & eriperetur. Quæ tam absurda, videri necesse est, quàm quod ab eodem philosopho proditum est, barbaras esse gentes, quæ Reges à stirpe quærant, cùm tamen suiipsius Rex ac discipulus Alexander magnus cùm maioribus ac proauis Macedoniæ regibus ab ipso[7] Hercule, genus duxisset: barbari Lacedæmonij, qui ab eadem Heraclidarum stirpe, Reges mille circiter annos pertulerunt: barbari quoque Asiatici, Persæ, Ægypti in quibus non modò fuit, sed etiam à quibus humanitas, artes, leges, disciplinæ ad omnes populos dimanarunt[8]: postremò vnus Aristoteles, cum paucissimis quibusdam Græculis, à barbarie procul abessent. Nihil autem perniciosius cogitari potest, quàm suffragio populi creationem regum permittere, vt suo loco disse-
D retur. Quamquam Aristoteles in eo ipso quoque labitur, quòd regum genera quattuor constituit: & quattuor positis, quinque tamen[9] enumerat. Primum genus eorum, qui populi voluntate & arbitrio imperant, vt quos Heroicis temporibus, eosdem imperatores, iudices, ac pontifices fuisse putat: Secũdum genus, barbarorum esse, cùm scilicet Reges à stirpe ducuntur: Tertium, eorum qui suffragio creantur: quartum Lacedæmoniorum proprium, quos belli duces perpetuos fuisse tradit: postremum genus est eorum qui dominatum adipiscuntur, ac subditos, quasi patresfamilias seruos habent. Quod ad primum genus attinet, reges quidem, iudices, imperatores, ac pontifices fuisse, nulli tamen ex arbitrio ac populi voluntate imperasse, aut imperium à populo accepisse comperiuntur, ante Pittacum ac Timondam: sed principio genus hominum immani feritate barbarum, & crudele fuisse Plutarchus[1] scribit, qui nihil

2 Plutarc. in lib. de sera numinis vindicta.ff.
3 lib. 1.
4 Diodorus Siculus & Plinius.
5 in Polit.
6 Idem lib. 3.
7 Plutar. in Alexadro.
8 Cicero ad Q. fratrem epist. 1. Theodoretus episcopus Cyrẽsis. in libris de Græcarũ affectione. Iosephus contra Appionem.
9 lib. 3. de Republica.
1 Theoseo.

prius aut præclarius ducerent, quàm homines ab hominibus violari, cædi, opprimi, & in seruitutem abduci: quod certè sacris literis consentaneum est, quibus perspicuum fit Nimerodem primum tyrannide cæteros oppressisse, seruitiis omnia compleuisse, ac posteris imperium successoria lege reliquisse: certè quidem & Thucidides ipse verissimus scriptor, & antiquorum historiæ summa regna successione delata fuisse, & Assyriorum inquam, Medorum, Tyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Hebræorum, Lacedæmoniorum, Macedonum, Epirotarum, Sicyoniorum, Celtarum, Atheniensium declarant: at cùm regia proles à stirpe populos desereret, partem reges suffragio sibi creasse, partem optimatibus imperium dedisse: partem in populari statu acquieuisse, præter eos B quorum libertas, vi & armis potẽtiorum oppressa fuisset: vt Herodotus, Iosephus, Berosus, Manetho, Ephorus, Theopompus, Xenophon & antiquissimi quique scriptores prodiderunt: ex quibus facilè intelligitur Aristotelem, in iis quæ de regibus scripsit, decipi & errare. Quod item Spartiatarum duces regum appellatione amplectitur, id quidem absurdè, cùm qui iura maiestatis non habeat, Regem esse non posse superius dictum sit: Reges autem Lacedæmoniorum post ipsius Reipublicæ conuersionem non alios, quàm senatores fuisse, ac magistratuum imperia pertulisse docuimus, at ne imperatoriam quidem illis potestatem in perpetuum tributam fuisse, vt putat Aristoteles, qui perpetuos belli duces appellat, cùm aliis quoque ciuibus communicaretur: vt Lysandro, Leo- C nidæ, Callicratide, Gilippo, quos Lacedæmonij Regibus ipsis premente bello, prætulerunt: at ne Agesilaus quidem Rex imperatoriam potesta-

2 in Agesilao. tem iniussus accepit, vt [2] Plutarchus tradit. Et vt perpetui fuerint imperatores, nihil tamen imperatoria potestas cum regia maiestate commune habet, cùm priuatis ac magistratibus tribuatur: maiestatem verò nec in priuatos, nec in magistratibus conuenire, nec dissolubilem esse antea demonstrauimus. Latini quoque suos imperatores, & quidem perpetuos habuerunt, & Achæi annuos, de quibus tamen pœnas sumere consueuerant. Damocritum enim imperatorem quingentis talentis mul-

3 Pausanias. ctarũt [3]: perinde ac Ephori suos Reges exilio, carcere, mulcta sæpe coërcebant, interdum etiam morte. Hos igitur ex albo regum eximere ne- D cesse est, & eos qui dominatum arripuerunt, quos ab regibus non genere quidem, sed forma differre docuimus. Tertium verò genus, eorum quos suffragio creari, aut successorio iure fieri scribit, nullo discrimine ab aliis regibus secerni debuerunt: alioqui & sextum genus constituere oportuisset, eorum qui sorte ducuntur, & septimum, eorum qui testamento: tum eos qui vi, qui fraude, quíque aliis artibus, ac modis, innumerabilibus regnum adipiscuntur. Monarchas autem distinguere oportet, non imperij consequendi, sed ipsa imperandi ratione, quam tribus omninò generibus contineri diximus, dominatu, regno, ac tyrannide. Quòd autem Aristoteles regum appellatione complectitur etiam eos, qui Reipublicæ constituendæ aut conformandæ causa ad breue tempus creari solent, à regia potestate planè alienum est: cùm nihil aliud sint quàm

quàm curatores, quales fuêre Dictatores in Republica Romanorum, quos Dionysius Halycarnassæus scribit imperio, ac officio similes fuisse iis, quos Thessali, Archos, Lacedæmonij Cosmos, Mitylenæi Æsymnetas vocant: eadem potestate Balia Florentinorum fieri cõsueuerat, id est Octouiri, aut summum Decemuiri Reipublicæ constituendæ, vt quæ decursu temporum deprauata fuerant, tum in legibus, tum in moribus, tum in magistratibus creandis conformarentur: Republica verò constituta, imperio abdicabant qui eadem ratione Reges appellarentur: quod absurdum sit, cùm regia maiestas, nec in magistratum, nec in curatorem Reipublicæ conueniat. Quamobrem quod[4] Cæsar scribit Hednos ma- 4 In commentariis.
B gistratum in singulos annos regali potestate creauisse, satis intelligitur qui magistratus esset, regem esse non potuisse. Ac tametsi præsides prouinciarum, post Alexãdri magni occasum, summum in sua quisque prouincia imperium haberent, regiam tamen appellationem[5] diutissimè re- 5 Plutar. in Demetrio.
pudiarunt: primus omnium Antigonus, victo Ptolemço Lago, diademate caput cinxit, séque Regem appellauit. Eodem momento Ægyptij Ptolemæum, Assyrij Seleucum, Thraces Lysimachum βασιλέας dixerunt. Et vt primum Lotharingorum ac Burgundionum reges se in Imperatoris Germani fide & obsequio futuros iurauerunt, regium nomen & imperium exuerunt, quia reges esse desierant: quamobrem aptè illud Martialis. Qui rex est, regem Maxime non habeat. Est enim augustum regis
C nomen, & quo nullum illustrius esse potest: ipsáque stemmata regalia, aureas vestes, septra, diademata, coronas, cum cçteris cõmunia esse non oportet. Ac tametsi Romani, postea quam Tarquinium superbum exegerant, regium nomen ac multò magis imperium abhorrerent, sæpe tamen à Senatu stemmata regia, sceptrum, inquam, eburneum, diadema, corona, vestis purpurea auro prætexta, crater ex auro solido, ad reges fœderatos missa fuêre[6]. Et in commentariis Gregorij septimi Pontificis 6 Tacit. lib. 2. Appian. Liuius Valer. Maxi.
maxi. Demetrium legimus Istriæ & Croatiæ regem, sceptro, corona, & vexillo designatum: quarum rerum Pontifices Romani, liberales dicam an prodigi, æquè ac Imperatores sæpe fuerunt. Sed nihilo plus in eo genere potuerunt, quàm Anastasius Græcorum Imperator, qui ornamẽta
D consularia, cum Augusti appellatione, ad Clodoneum Regem Francorum misisse dicitur, cùm apud Turones ageret: vt Iustinianus quoque patricij appellatione Childebertum Regem exornandum putauit: quibus rebus alienæ maiestatis imperio quod summum sit detrahi certum est: nisi ab iis accipiantur, qui sint in fœdere superiores. At neque Franci fœdus cum Græcorum principibus vllum percusserant, & Romanos sua virtute de imperio Gallorum deturbauerant. Inter fœderatos quidem, æqua potestate, ornamenta equestria, cingula, annuli aurei dantur, vicissim & accipiuntur sine maiestatis deminutione: consularem verò aut patricium honorem, quæ sunt magistratuum propria, qui accipiunt, superioris maiestatem agnoscunt: at ne regia quidẽ potestas, quç summa est, nisi subditis cõcedi nõ potest: multò minus ei qui iura maiestatis per sese habet: vt Petrus Daniæ princeps, quem Federichus I. regio nomine

subornauit, ea lege vt fiduciarium se Imperij Germanici profiteretur, quod regiæ maiestati repugnare diximus: ille tamen iureiurando se Imperatori obstrinxit[7], his verbis. REX DANORVM magnus se in potestatem Imperatoris tradidit, obsides dedit, iuramentum fecit, se successorésque suos non nisi Imperatoris & successorum eius permissu regnum adepturos. In quo dupliciter peccatum ab eo est, quod & talium ornamentorũ illecebris, quæ ab Imperatore missa fuerãt, suę maiestati detraxit, & sempiterna seruitute, nõ modò seipsum, sed etiã posteros cõstrinxit: qui tamen detectis fraudibus ab Imperio defecerũt: quia cùm Danię regnum senatus ac populi suffragiis acceptum feratur, non modò posteros, sed ne seipsum quidem ea lege poterat obligare: Iisdem ornamentis B Austriæ dux, iisdémque penè temporibus auctus est ab eo ipso Imperatore, ea lege tamen vt in perpetua Imperij Germanici fiducia, in qua tũc erat, ac semper fuerat, præstaret, sed cùm ab imperio, violata fide defecisset, duodecimo post anno regia dignitate & appellatione spoliatus est. Consimili errore Henrichus I. Rex Anglorum Gulielmi Augusti filius, Henrichum natu maiorem, se adhuc viuo, ac spirante, regem inaugurari iussit: nam ille momẽto vt rex est appellatus, imperare, res gerere, maxima quæque obire, denique de principatu cum patre cõtendere, quem imperio spoliaturus erat, nisi morte præreptus esset. Principio quidem Capetorum gens, cùm in regnum inuasisset, vt opes ac potentiam non satis firmam stabiliret, ne mortuis Regibus res ad interregnum delaberetur, filios Reges designari ac initiari curauit. Ita quidẽ Hugo Robertum, hic Henrichum, qui deinceps etiam Philippum consecrari iussit: C quod postea confirmatis opibus ac potentia fieri desiit. Id tamen valde periculosum mihi videtur, si rex inauguratus imperãdi morbo laborat, quia subditi Solem Orientem, libentius quàm Occidẽtem, intueri consueuerunt: nisi plura sint regna latissimis fluminibus aut montibus altissimis, aut mari profundissimo seiuncta. Ita quidem Seleucus vtriusque Asiæ Rex Antiochum filium non modò regia dignitate subornauit, sed etiam Asiæ superioris regno[8] præfecit. Id quidem ferendum est vbi Reges Senatus populísve suffragio creari cõsueuerunt: cuiusmodi sunt Daniæ, Sueciæ, Poloniæ, Tartariæ, Bohemiæ, Hungariæ & Tunetaniæ re- D ges, qui, quem regnare cupiunt, eundem populi suffragiis designandum curant, eíque principes iureiurando obstringere consueuerũt. Sic enim Changius primus omnium Rex Tartarorum, populi suffragiis factus, Horotam filium in spem imperij designaruit regem: Costanus, qui nostra ætate in Suetiæ regnum inuaserat, Henrichum filium, Christiernus hunc Federichum, cui tamen non satis cautum esse putauit, nisi eundem Henrici II. Regis Francorum, fidei ac patrocinio per legatos commendaret, anno M.D.LVI. veritus, ne se mortuo, Ioannes & Adulphus patrui res nouas molirentur. Id etiam omnibus Affricæ maritimæ regibus in more positum fuisse legimus: nec[9] ita pridem Ferdinandus Maximilianum Hungariæ ac Bohemiæ regem se viuo renuntiauit, hic Ernestum: ita sensim erepta suffragia populis obliuione sepeliuntur. Idem à Sigismundo

[7] Tritemius cap. 17.

[8] Plutarc. in Demetrio.

[9] Leo Affer.

mundo Augusto Rege Poloniç frustra tentatum est intercedente Senatu:at tametsi è Republica esse videatur, vt seditionibus occurri possit: id tamen Poloni metuunt ne creatio regum Senatui populóque perpetua huiusmodi successione eripiatur: vt in Austria gente rerum gestarũ gloria clarissima, imperium Germanorũ, tam altè radices egit, vt eius euellendi vix vlla spes esse videatur. Hæc de regali monarchia: sequitur vt de Tyrannide disseramus.

De tyrannide. CAP. IIII.

B TYRANNIS est, in qua vnus homo diuinis ac naturæ legibus sublatis, rebus alienis vt suis, & liberis hominibus quasi mancipiis ad libidinem abutitur. Tyranni vox, olim honesta ac splendida, de eo dicebatur, qui dominationem, ciuibus inuitis ac nolentibus, vi aut fraude arripuisset, tametsi moderatè ac iustè imperaret. Ita quidem Plato Dionysium Syracusarum tyrannum ac cæteri tum philosophi tum amici, eos qui vi suarum ciuitatum summam potestatem adepti erant, tyrannos honestè appellarunt: qua appellatione ipsi quoque tyranni gloriabantur. Probis autẽ æquè ac improbis commune fuisse tyranni nomen, ex eo perspicuum sit, quòd Pittacus ac Periander qui in ordine sapientum à Greçis enumerantur, tyranni sunt appellati. Et quoniam ij qui malis artibus in rerum dominationem inuaserant, fortunas omnes, vitámque suam aduersariorum iniuriis ac periculis omnibus expositas intuebantur, partem milites ad corporis custodiam adhibere, partem prçsidiis, arces & aditus omnes munire ac obuallare: partem aduersarios ac potentiores necare aut in exilium agere, cæteros seruitute premere, aut vectigalibus ac tributis vrgere, aut etiam liberis & vxoribus alienis stuprum inferre consueßent, incredibile sui odium toto terrarum orbe excitauerunt. Nam Dionysius maior, qui Syracusas occuparat, ad vrbis & corporis præsidium decem peditum, totidem equitũ millia præter classem triremium CCCC. rebus omnibus instructissimam habuisse dicitur: ac ne sic quidem paucitati ciuium, quos penitus exarmauerat ac seruilem in modum oppresserat, resisti posse putabat: tametsi non collegia modò ac societates sustulisset, sed etiam proximos vnà vetuisset epulari, & à cœna domum redeuntes diripi à custodibus ac spoliari iussisset, quominus amicitias colerent, & in se conspirarent. Hunc tamen Plutarchus [1] boni principis laudibus cumulauit, vt qui virtute ac Iustitia plurimos, qui honesta regum appellatione abutentes, cùm tamen omnibus vitiis inquinati essent, superasse videretur. Neque verò inani verborum specie ac præclaris appellationibus valde insistendum est: cùm sæpius pessimi quique virtutis & honoris nomina & emblemata laudatissima sibi arrogare: subditi tamen contumeliosissima in eiusmodi principes dicteria iactare consuescant: vt Ægyptij tres Ptolemæos, quorum alius fratrem, alius matrem, alius patrem necauerat, acerbissima Philadelphi, Philometoros, ac Philopatoros ironia notarunt. At etiam augustissima ac sanctissima quæque nomina pessum iêre,

Tyranni vox olim splendida.

[1] In Dione.

cùm qui iis abuterentur fœdissimis sceleribus seipsos contaminarent: sanctum quidem regis nomen est, Tarquinij tamen superbia ac filij stuprum Lucretiæ illatum fecit, vt Romanis odiosum esset. Syllæ crudelitas, quam in dictatura exercuit, dictatores infestos reddidit. Vexilliferos Florentinis inuisos fecit Francisci Valorij effrenata dominandi libido. Tyranni quoque appellationem, propter eos qui patriam oppresserant, populis omnibus teterrimam fuisse perspicuum est. At fieri potest, vt vnus & idem princeps, cuius imperium longè latéque pateat, regem quidem aduersus ciues, dominum aduersus eos quos iusto bello domuerit, in reliquos verò tyrannum se ferat, aut in eadem ciuitate erga potētes quidem ac nobiles crudeliter se gerat: in tenues verò ac plebeios B humaniter. Ac tyrannorum quidem alius alio deterior est: & vt virtutum, ita quoque vitiorum sui sunt gradus: quis enim princeps ita virtutibus cumulatus est, vt nullis omnino vitiis notari possit? quis etiam tyrānus tam perditus, vt non aliqua virtute excellat? Temerè igitur ac stultè, qui de principibus sententiam ferunt, nisi perspectis vniuscuiusque moribus, institutis, rationibus, vita denique tota planè intellecta & cognita: & quo quisque vitio, qua quisque virtute præditus sit, quibus item animi perturbationibus afficiatur, quibus illecebris ac voluptatibus delectetur: vt iudicari possit, an vitia virtutibus æquari, an verò superari C possint: & in eo ipso Persas imitari [2], qui suplicio capitali, etiam sceleris conuictum afficiebant neminem, nisi prius innotuisset ex anteacta vita virtutibus flagitia præponderarent, nécne. Rectè enim Liuius cùm Annibalis virtutes diligenter persecutus esset, ad eius vitia prolapsus, Has, inquit, tot ac tantas virtutes ingentia vitia æquabant. Ne igitur bona malis confusa lateant, aut appellatione tyranni eos etiam amplectamur, qui rerum gestarum gloria claruerunt, tyrannorum omnium teterrimum, cum rege omnium optimo comparemus, vt extremorum comparatione quæ inter vtraque media sunt, melius intelligātur. Optimum Regem cùm dicimus, populari oratione vtimur, nec talem quærimus qui claruerit heroicis illis virtutibus, summa, inquā, pietate, iustitia, con- D tinentia, prudentia, fortitudine, bellicis laudibus, quæ in heroum fabulis ad intuendum & ad imitādum magnificentius quàm veriùs proponuntur: nec vllis omnino flagitiis inquinatus sit: qualis nemo extitit vnquam, nec verò existere possit: sed boni ac iusti Regis exemplar in principum genere conquirimus, qualis ab Homero duobus verbis ἤπιος πατὴρ princeps appellatur: qui vt talis sit modis omnibus efficere conetur: cuiusmodi Codrus fuisse dicitur, qui oraculis admonitus à sui vnius hostium interitum pendere, caput vitámque suam deuouit: quo in [3] numero Mosem fuisse legimus, quem Philo, prudentissimum legislatorem, iustissimum principem, ac prophetam maximum appellat: qui ab immortali Deo precatus est, vt sempiterna impiorum morte interiret [4], & ex albo Selectorum prius eximeretur, quàm populus sibi creditus, tanta supliciorum acerbitate, quantum commeruerat plecteretur: quibus precibus Deum iratum placauit, clarissimo regis omnium optimi, ac patriæ paren-

2 Diodorus lib. 1. & 15.

3 Philo in vita Mosis.

4 Exodi. c. 30.

parentis exemplo, qua voce nullam vnquam Augustus gratiorem au-
disse dicitur: cùm M. Valerius Messala Senatus populíque Romani iussu
patriæ parens est appellatus: nihil enim princeps optimus ab optimo pa-
tre differt, vt eleganter Xenophon dicere solitus erat. Tyranni porro ac *Xenophō* ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐδὲν διαφέρει ἀγαθοῦ πατρός.
Regis discrimen est, quòd hic naturæ leges amplectitur, ille proculcat:
hic religionem, iustitiam ac fidem colit, ille impietate, iniustitia, & per-
iurio delectatur: hic omnia sua studia ad Reipublicæ salutem confert: il-
le omnia vtilitate sua ac voluptate metitur: hic suos ciues locupletari
gaudet: ille ex suorum incommodis ac detrimento ditari studet: hic suas
opes ciuium esse putat, ille non bona tantùm, sed etiam corpora ciuium
B sua ducit: hic publicas iniurias vlciscitur, suas ignoscit: ille suas acerbè vin
dicat, alienas ignoscit: hic in aliorum erratis condonandis facilis, & sui
seuerissimus censor: ille aliorum leuissimas offensiones acerrimè vlcisci-
tur, sibi verò indulgentissimus est: hic ab alienis vxoribus continet sese,
ille de vtriusque sexus impudicitia triumphat: hic reprehēdi liberè, & sua
peccata coargui gaudet: ille graues personas ac liberas linguas capitaliter
odit: hic ciues mutua inter se amicitia, & cum Republica coniungit: ille
inimicitias & odia serit, vt mutuis cædibus pereant, & proscriptionibus
fiscum impleant: hic libenter ciues aspicere, ac vicissim ab iis conspici cu-
pit, ille ciuium, perinde vt hostium, conspectum reformidat: hic ciuium
amore pascitur, ille metu: hic pro ciuibus semper, ille ciues metuit: hic ni-
C hil à ciuibus, nisi publica vrgeat necessitas exigit, ille ciuium sanguinem
ebibit, ossa corrodit, medullas etiam nudatis ossibus exugit, vt eos mo-
dis omnibus debilitare possit: hic vitam sibi acerbā atque insuauem pu-
tat, nisi ad amplissimos honores & imperia optimum quemque proue-
xerit, ille fures omnium maximos, veluti spongias ad opes ciuium ex-
hauriendas adhibere solet: hic magistratus ac potestates liberaliter bene
meritis largitur, vt à sordibus & corruptela puri sint, ille publicè proscri-
bit, vt qui carius emerunt, posteaquàm bene saginati fuerint, supplicio af-
ficiat, bona proscribat, & in furibus puniendis gloriam consequatur: hic
suas rationes ac mores legum ponderibus examinat, ille suis voluptati-
bus leges metitur: hic vitam pro patriæ salute & sanguinem fundere pul-
D cherrimum putat, ille pro se patriam interire cupit: hic à ciuibus amatur
& colitur, ille ciues omnes inuisos habet, & bonis omnibus æquè inui-
sus est: hic ab hostibus lacessitus ad subditorum auxilia recurrit, ille per-
petuum bellum cum ciuibus gerit: hic non aliis vtitur quàm suorum
præsidiis, ille peregrinorum cohortes prætorias ad sui tutelam, & ci-
uium terrorem semper armatas antecedere iubet: hic altissima quiete ac
animi tranquillitate securus viuit, ille perturbationibus secum dissiden-
tibus semper conflictatur, ac formidine perpetua languet: hic beatam
sempiternámque cælestium vitam sperat, ille cruciatus sempiternos: hic
Deum immortalem rerum gerendarum authorem habet: ille conscele-
ratos homines aut malos genios consulit: hic & viuus & mortuus claris-
sima omnium voce ac laudidus cumulatur, ille & viuens & mortuus
fœdissimis contumeliis ac libellis laceratur. Ac tametsi tyrannus opes

honores, imperia, firmam valetudinem, gladiatorium corporis robur multarum magnarúmque rerum cognitionem ac ſcientiam, illámque ipſam quæ tyrannis maximè metuenda eſt flexaminam eloquētiam habeat, nihilo tamen ſanior aut melior, ſed eò deterior futurus eſt: opibus enim abutitur ad explēdas libidines, imperiis ad aliorum libertatem opprimendam: robore ad obeunda facinora: ſcientia ad imperitos circonueniendos, & ad omnia ſacra profana turpiter permiſcēda. Hæ tamen tot ac tam egregię dotes optimo principi, ſi Dei munere & cōceſſu tribuuntur, Deum aliquem cælo demiſſum putes. Quid autem ad hæc quæ diximus confirmanda exemplis opus eſt, cùm tantus fuerit vbique tyrannorum metus, tantum odium, vt etiam homines de ſchola ac fœminæ certatim ad illorum cædem conſpirarent? nam Ariſtoteles, nō Stagirita, ſed is qui Dialecticus dicebatur, Sycioniæ tyrānum ſua manu necauit. Thebe vxor Alexandri Pheræorum tyranni, maritum: neque enim opes ac potentia coniuratos à cæde tyrannorum prohibuerunt. Quænam opes cum Romanorum opibus ac potentia conferantur? quadraginta legiones in prouinciis, ac tres in Italia conſtituerant Imperatores, præter cohortes prætorias: at nuſquā terrarum tot principes cæſi: quinetiam præfecti prætorio interdum eos quorum cuſtodes erant, in ipſo prætorio trucidarunt: vt Cheræa Caligulam tyrannum, prętoriani Sultanos octo. Iuuat Timoleonis & Arati geſta legere [5], ac tyrannos ex ipſa tyrannidis arce tractos ac nudatos, fuſtibus latronum in modum ad necem vſque coram pueris ac plebe verberari, deinde vxores eorum, liberos, propinquos, familiares, amicos mactari, & omnia crudelitatis genera perpeti: ſtatuas etiam tyrannorum accuſari, ac damnatas carnificibus quaſi ad ſupplicium tradi, oſſa deniq; ipſa de ſepulchris detracta, in fœdiſſimas cloacas proiici, leges & edicta lacerari, arces ac domos ſuperbas ſolo exæquari, memoriam denique ipſam obliuione ſempiterna deleri, vt talibus exemplis principes poſteri peſtes illas abhominarentur. Ac tametſi tyranni dum viuerent laudatores ſuos habuerunt quos ad mendacia præmiis allicerent, mortuis tamen tyrannis laudes & orationes laudatorias conciſas ac laceratas, ac pro his contumelioſiſſima ſcripta etiam ad amplificationem prodiiſſe legimus, adeò vt ne vnius quidem libelli fragmentum extet de laudibus tyranni cuiuſquam. Quæ res tyrannos quandiu viuunt ad inſaniam & furorem perducit, quum intelligunt ſe plebi ac inimicorum ludibrio futuros. Ac tametſi putant animos vnà cum corporibus, imò ante corpora, quæ odoribus perfuſa diutiſſimè pręſtant, interituros, quandiu tamen viuunt iam ſentiunt infamiæ futuræ cruciatus: vt Tiberius acerba oratione querebatur: crudelius etiam Nero, qui ſæpius optauit vt ſe moriente, imò adhuc ſpirante terrarum deflagratio conſequeretur. [6]Eam obrem Demetrius, is qui Poliorcetes vſurpatur, pro Athenienſium commodis ac libertate bellum ſuſcepit, vt ex eorum ſcriptis immortalem gloriam conſequeretur, cùm intelligeret Athenas eſſe veluti ſpeculam orbis terrarum, vnde clariſſima fax eluceret, nec illum opinio fefellit: ſed vt primùm ſe vitiis inquinari paſſus eſt, ab iiſdem à qui-

5 Plutarchus in Arato ac Timoleone.

6 Suetonius tradit illud Neronis dictunt ἐμοῦ ζῶντος γαῖα μιχθείτω πυρί tyrāni dicerent ἐμοῦ θανόντος.

B

C

D

à quibus antea laudatus fuerat contumeliosissimè suum nomen dilacerari sensit. At si quis putet tyrannos quia verè laudis gustum nullum habent, minùs quid de se posteritas dicat aut sentiat curaturos, miserrimè tamen viuunt, si vita dicenda est eorum qui perpetuis terroribus exagitantur, & acerbissimos dolorum stimulos sentiunt, cùm se vitámq; suam, vxores item, liberos, propinquos, familiares in perpetuo discrimine versari vident: neque enim fieri potest vt qui subditos odit ac metuit, & quẽ omnes oderunt ac metuunt diu consistere possit, ita fit vt si ab hostibus lacessitus fuerit, momento à subditis oppugnetur, ac ne amicis quidem confidat, sed eos ob leuissimam suspicionem necari iubeat: vt de Nero-
B ne, Commodo, Caracalla, cæterísque tyrannis proditum legimus. Interdum etiam vniuersus populus in tyrannum irruit & eodem impetu: vt in Phalarum, Heliogabalum, Alceten, Andronicum Imperatorem: & quidem in hunc populus Constantinopoleos inuolauit, ac nudatum asino superposuit, vt prius omnes omnium contumelias fœdissimè pateretur, quàm ei mori liceret: ac sæpe fit vt sui necandi occasionem ipsi conquirant, vt fertur de Caracalla, qui Iullium maternum mathematicum rogauit quem in imperio sibi successurum putaret: (id enim tyrannorum commune est vt Caldæos ac dæmonas rerum gerendarum habeant consultores) vates Macrinum fore per literas respondit: quæ quidem literæ in Macrini manus inciderunt: is igitur sibi metuens Caracallam ex
C insidiis occidit. Commodus verò quum siccarij manus euasisset, eos omnes quos ad cædem designarat tabulis conscripsit, quas cùm Martia concubina casu reperisset, séque eo numero comprehẽsam intelligeret, tyrannum occidi curauit. Talibus exemplis plena sunt omnia veterum scripta, quibus perspicitur tyrannorum ceruicibus mille pericula, mille mortes impendere. Regis autem, id est optimi principis, conditio illis planè contraria est: quippe cum subditis tanta consensionis fide & amicitia coniungitur, vt pro eius commodis ac salute caput, vitam ac fortunas profundere non dubitẽt, eúmque carminibus ac laudationibus sempiternis cumulare, ac augere studeãt: vt Xenophontẽ videmus sub Cyri persona: cuius laudes admirabili eloquentia amplificauit iustissimi, ac
D fortissimi regis exemplar omnibus & ad intuendum & ad imitandum proposuisse, & quidem Scipioni Affricano mira cupiditas incessit Cyri laudes æquandi, cùm manibus semper tereret diuinam illam Cyropædiam, atque intantum profecit, vt omnes non modò ætatis suæ reges ac principes, sed etiam superiores virtutibus clarissimis ac rerum gestarum gloria superaret: cuius fama accensi piratæ ad eius ædes in quibus rusticari solebat, propius accesserunt, vt diuinum illum hominem contuerentur: at cùm ipse piratas vim illaturos sibi putaret ac familiam armaret vt temeritatem eorũ consilio, furorẽ fortitudine, audaciã virtute superaret: piratæ proiectis armis suplices petierũt vt illum adorare, ac venerari sibi liceret. Si virtutis decus ac splendor in eo principe barbarissimos piratas (quamquam ne barbari essent sua virtute perfecerat) in admirationem rapuit, quantam virtutis vim in bonis ciuibus fore putamus? Quis

Scipionis Africani laus.

autem Princeps adeo ſtupidus ac demens, qui lætitia incredibili non afficiatur, ſi audiat Bactrianos tanto amore ac beneuolentia Menandrum regem complexos fuiſſe, propter eam, quã de ſua probitate ac iuſtitia apud omnes opinionem excitarat, vt maximis contẽtionibus vrbes certarent, ad quam illarum ſepulturæ honos potiſſimum deferri oporteret, nec aliter contentionum exitus reperiri potuit, quàm ſingulis id permitteretur? Cuius item tyranni malitia ac ſimulatio tanta eſt, quem Plinij Pannegyricus non adigat ad furorem? cùm enim Traianum omni genere laudis ita cumulaſſet Pannegyriſtes, vt nihil addi poſſe videretur, periodũ ita concluſit. Nihil Reipublicæ maius ac melius optandum, quàm vt Dij immortales Traiani vitam imitarentur. Quæ amplificatio B
tametſi cum impietate coniuncta eſt, quis tamen dubitat quin à clariſſimo viro in optimum principem proficiſcatur? & pro cuius abeuntis periculo, & redeuntis ſalute templa omnia complerentur: qui cum diis hac conditione in ſolennibus precationibus paciſci conſueuerat, vt ſe ſeruarent ſi Reipublicæ vtilis eſſet? Quem etiam tyrannum Ageſilai gloria non ſtimulet, audientem ab Ephoris mulctatum eſſe ob id tantùm quòd vnus omnium Spartiatarum oculos ac volũtates in ſe conuerteret? Quis princeps Ariſtidis iuſti cognomẽtum non cupiat & optet? certè quidem multò illuſtrius ac laudabilius eſt, quàm Poliorcetarum, quàm Fulgurantium. Contrà verò, quis cùm Phalaridis, aut Caligulæ, aut Neronis facta narrantur, iracundiam, aut cùm miſerabiles eorundem exitus, læti- C
tiam cohibere poteſt? Hæc igitur optimorum principum ac tyrãnorum, deteſtabilium extrema ſunt omnibus perſpicua: ſed non ita facilè diiudicatur princeps cui cum vtriſque multa communia ac bona malis temperata & confuſa ſunt. Incidunt enim ſępe cauſæ, quæ propter locorum, aut temporum, aut perſonarum varietatem, principes ad aliquid impellunt, quod aliis quidem tyrãnicum, aliis verò laudabile videatur: ne quis tyrannidem ſeueritatis finibus terminandam ſibi putet, cùm ſeueritas in principe ſæpe laudabilis, ſæpius etiam neceſſaria ſit: vel quòd arces ac præſidia quærantur: vel quia imperandi maieſtate ſit terribilis, quæ multò laudabiliora ſunt, quàm preces tyrannorum. Quamobrem rectiſſimè ab [6] Iuriſconſultis decretum eſt, eos qui precibus tyrannorum obliga- D
tionem contraxiſſent, ſemper reſtitui poſſe: iis tamen qui iubente optimo principe idem facerent, reſtitutioni locum non relinqui. Quæ verò bellis ciuilibus ſcelera, proſcriptiones, cædes, ſtupra, inceſtus perpetrantur, ad Rerũpublicarum interitus, aut conuerſiones, non ad tyrannidem ſpectant: neque enim aliter fieri poteſt in violenta cõuerſione, vt in ipſo Romanorum triumuiratu, aut etiam in Imperatorũ creatione, & noſtra ætate Coſmo Medice principatũ Florentinorũ ineunte contigit. Is enim Alexãdro Medice propinquo ſuo aduerſariorũ conſpiratione occiſo, cohortes ad corporis cuſtodiã adhibuit, arces extruxit, præſidiis vrbẽ muniuit, tributa ac vectigalia noua imperauit, quæ medicamẽta, plebi quidẽ & licẽtia populari abutẽtibus violẽta, ſapiẽtibus verò ſalutaria viſa ſunt, prçſertim ciuitate morbis extremis, & incurabili vlcerũ multitudine periclitan-

6 l. ſi per impreſſionẽ, quod metus. gloſ. not. in l. 1. quod metus. cau. conuenior. 23 q. 8. Io. Andre. in cap. Inſinuãte qui clerici vel vouentes.

riclitãte,& in eos ciues qui millies in eum tyrannũ coniurauerãt, qui tamẽ iustissimi ac prudentissimi principis laudẽ est adeptus. Nã sæpe contigit,vt quæ ciuitas principis vnius lenitate ac facilitate nimia perierat, acerbitate alterius ac seueritate sustentaretur. Domitiani crudelitatẽ Senatus populúsq; Romanus nec ferre potuit, & mortui leges omnes ac edicta rescidit: is tamẽ prouinciarum omniũ vna voce laudatus est, propterea quòd nunquam antea Proconsules, Præsides, cæteríque magistratus à sordibus & corruptelis [7] puriores fuissent: at cùm Nerua, qui eius Imperium exceperat, à seueritate procul abhorreret, omnia in miserrimum statum delabi, iura prostitui, iudicia peruerti, tenues potentiorum iniu- 7 Tranquil. in Domitiano.
B riis opprimi: tunc certè Fronto Consul illam, quam in Domitiano prius damnauerant crudelitatem ac tyrannidem votis ardentibus optauit. Cùm verò princeps plebis furentis animos ac licentiam acerbissima seueritate quasi freno indomitam belluam coërcet, non debet illa seueritas tyrannis appellari, ac sæpissimè is qui tyrannidem inuasurus est, furore plebis ad potentiorum opes minuendas abutitur: ita fit vt potentium bona, ac plebis gratiam vno consequatur & eodẽ tyrannidis actu. Omnium tamen detestabilium tyrannorum, nulli minus execrándi sunt, quàm qui ad plebis subleuandam inopiam locupletes extenuant ac proscribunt. Qui verò principis bonitatem, lenitatem, facilitatem, largitionem prudẽtia vacuam, laudant, ne ipsi inopes à consilio ciuili scientia
C vacui laudibus & otio abutuntur, cum eiusmodi facilitas multò magis metuenda sit, quàm principis summa, seu seueritas, seu crudelitas, seu auaritia. Et quidem maiores nostri prouerbio iactabant illud, Ex homine callido ac malitioso bonũ regem fieri: quod delicatis auribus eorum qui non rationibus, sed falsis opinionibus omnia metiuntur, absurdum videri possit. Nam stulta principis minimè mali facilitas ac begninitas facit vt adulatores, ac fures Rempublicam depeculentur, ac sceleratissimis & impudentissimis quibusque honores, imperia, magistratus sine delectu tribuantur: ita fit vt tenuibus sua crudeliter eripiantur, ac pro vnius, multorum tyrannidem perpeti cogantur: scelera verò ac flagitia multa maneant tum sordibus & corruptelis magistratuum, tum etiam
D principis facilitate, sceleratissimo cuique impunitate proposita: denique sub tali principe publica priuatorum commodis cedũt, ac plebs ipsa potentium libidine & auaritia oppressa iacet, perinde vt in corporibus humanis ab ægrotantium capite, ad imbecilliora membra praui humores defluere solent: certè quidem exemplis ad id comprobandum historiæ tum Græcorum, tum Latinorum abũdant: sed domesticis vtamur: nunquam enim calamitosior extitit Respublica, quàm regnante eo Carolo, qui ab ingenij stupore simplex vsurpatur. Floruit etiam sub Francisco maiore imperium hoc legibus, armis, potentia, literis, opibus, artiúmque omnium incredibili varietate, ídque potissimum aliquot ante annos quàm moreretur, cùm ætas ingrauesceret iam sua, nec vlli affabilem se aut facilem cuiquam præberet, sed canes aulicos ac impudentes homines longè à se repelleret: præmia, magistratus, honores, sacerdotia bene

de virtute ac republica meritis, tribueret: largitiones verò ita regeret, vt eo moriente ferè millies ſeſtertium, id eſt decies ſepties centena aureorum noſtrorum millia in ærario publico reſtarent, præter trimeſtria tributa, quorum dies iam venerat: nec vlli Reſpublica tunc obærata fuit, præterquam Heluetiis & argẽtariis Lugdunenſibus vt in officio retinerentur: pax item aut ſocietas cum omnibus principibus ac populis, atque etiam imperij finibus, ad portas vſque Mediolani prolatis: regnóq; ipſo imperatorum ac doctiſſimorum hominum multitudine redundantem. Succeſſit patri Henrichus II. cuius bonitas ac facilitas tãta extitit, vt nulla vſquam maior: ſed cùm vix annos duodecim ſceptra tenuiſſet, omnia peſſum iêre: neque enim tanta principis benignitas dicam, an ſimplicitas, rogationem cuiuſquam repudiare potuiſſet: ita exhauſto breui ærario, magiſtratus ac imperia mercatoribus proſcripta ſunt: tributa acerbiſſimè exacta: ſacerdotia ampliſſima in homines ſordidiſſimos collata: graues ab hoſtibus acceptæ offenſiones: imperium ſuis finibus tantoperè deminutum, & acciſum vltra citráque Alpes, vt omnia quæ annis quadraginta parta fuerant, vna turpiſſimè pacis actione penitus amitterentur, ac moriente Henricho Reſpublica ære alieno grauiſſimè oppreſſa iaceret: certè quidẽ ex rationibus publicis, ferè vicies millies ſeſtertium Rempublicam debuiſſe conſtat: quamquam his omnibus nominis ac famæ iactura grauior erat. Quòd ſi regis Henrici facilitas ſeueritate, leuitas acerbitate, largitio parſimonia quadam temperata fuiſſet, ac pro molli & fracto, magnum & excelſum animum geſſiſſet, bene beatéque vixiſſemus, nec in eas, quas pertulimus, calamitates Reſpublica incidiſſet. At medium illud, dicet aliquis, cùm tenere cuique difficile eſt, tum verò principibus, quos perturbationes variæ è medio curſu reuocant, difficillimum. Demus certè medium illud, acerbitatis ac lenitatis, quod nimium inter & parum veluti recta quædam linea, quæ plus vna eſſe nõ poteſt, inter obliquarum infinita millia conſiſtit, raro à ſapientibus, vix vnquam à principibus attingi: multò tamen commodior eſt in omni Republica, ſeueritas, quàm ſimplex illa, ſtupori ſimilis, lenitas quædam, flagitiorum omnium ac ſcelerum alumna: quæ vt in Pertinace Auguſto nimia fuerat: ſic in Heliogabalo voluptatum omnium impura libido Romanum Imperium euerterat, niſi Seueri Affri, deinde Alexandri Seueri acerbitas, & imperandi maieſtas Rempublicam iacẽtem erexiſſent, cum maxima bonorum omnium conſenſione. Quod igitur à maioribus contritum vetuſtate prouerbium accepimus, ex improbo & malitioſo viro bonum principem fieri, ad eam quam diximus interpretationem reuocandum eſt: alioqui verbum illud ſui proprietate non ſeueritatem modò, ſed etiam impietatis extremum ſignificare videtur, quod maiores noſtri malum dixêre: ſic Carolus Rex Nauarræ malus dicebatur, quo principe nullus ſua ætate ſceleratior extitit. Non igitur principem, nimia ſeueritate immitem eo ipſo tyrannum cenſere ac iudicare oportet. Et quoniam nos in hunc locum deduxit oratio, diſſeramus illud etiam, an bono viro liceat manus afferre tyrannis.

De meſchant hõme bon Roy.

An li-

An liceat manum inferre tyranno, eóque cæso, omnia eius acta, decreta, leges rescindere. CAP. V.

YRANNI vox ignota, pleró∫que [1] impulit in errorem, & in
perniciem principum multorum armauit. Propriè ∫ignificari
diximus eum, qui ∫ociis ac ciuibus inuitis, non cooptatus à
principe, non ∫uffragio populi, non ∫orte, non hæreditario iu-
re, non te∫tamento, non iu∫to legitimóque bello, non ∫ingulari quodam
cæle∫tíque oraculo creatus, in Rempublicam inua∫it, hunc leges & anti-
quorum [2] ∫cripta occidi iubent, & maxima præmia interfectoribus pro-
B ponunt, nobilitatis inquam ∫temmata, ∫tatuas, coronas, bona denique
ip∫ius tyranni: eos enim patriæ, vel vt Creten∫es loquuntur matriæ libe-
ratores e∫∫e iudicabant. Nec in eo genere virum bonum, qui tyrannidem
occupaui∫∫et ab improbo ∫eiunxerunt: neque enim Reipublicæ liberta-
tem ac ∫ociorum principatum arripere cuiquam, probitatis opinione ac
∫pecie fas e∫t: cùm etiam legibus, quæ de imperio latæ ∫unt [3], capitale ∫it
maie∫tatis ius vllum v∫urpare. Hoc igitur fixum maneat eum, ab vni-
uer∫is, & ∫ingulis occidi licere, qui vel regi legitimo pote∫tatem extor-
queat, vel in populari aut optimatum ∫tatu, pro ∫ocio, principem ∫e ∫ua
vnius autoritate ferat. Sed Græcos inter ac Latinos non conuenit, an ∫i-
ne cau∫æ cognitione, an verò rebus planè per∫pectis ac iudicatis id fieri
C debeat: nam lex Valeria tyrannum occidere [4] cuique permittit, deinde
occi∫i cau∫am diiudicare: quæ certè lex ∫uis quibu∫dam fundamentis,
nititur confirmatur: prius enim Re∫publica tyrannidis facibus defla gra-
tura ∫it, quàm incendium ∫emel conceptum re∫tingui po∫∫e videatur.
Quis tyrannum cohortibus armatum in ius vocaret? quis arces ac pro-
pugnacula tenentem comprehenderet? nonne præ∫tabilius e∫t vim adhi-
bere quàm legis actiones nimis religiosè conquirentem leges vnà cum
imperio perdere? At lex Solonis huic [5] omnino repugnat: iubet enim
eum iudicio ∫i∫ti ac iudicari qui tyrannidem affectarit, quæ lex ∫ua etiam
æquitate ∫u∫tentatur: quia plerique innocentes ac boni ciues prius ad-
uer∫ariorum ∫celere ac iniuria, tyrannidis ∫pecie occa∫uri ∫int, quàm de
D rei veritate quæratur: mortui verò ∫emper in eo genere locum obtinẽt
iure cæ∫orum. Sed lex vtraque ∫ibi concors videatur, ∫i Solonis ∫enten-
tia ad eum referatur qui tyrannidis affectatę reus, nec arces occupauerit,
nec plebẽ ∫eduxerit, nec cohortibus armatus fuerit. Lex autẽ Valeria ad
eos qui aperta vi Rempublicam oppugnant, qui arces muniunt, qui mi-
lites con∫cribunt. Et quidem Furius Camillus M. Mâlium Torquatum
tyrannidis affectatæ reum in ius vocari, & cau∫am dicere iu∫∫it, nec inau-
ditum necari permi∫it. Brutus verò & Ca∫∫ius Cæ∫arem inauditum, &
nihil tale cogitantem in ip∫o Senatu, & in clari∫∫ima populi luce trucida-
runt. At Solo qui nimis, religiosè dicam, an ∫uper∫titiosè cum legitimo
iure, tyrannos priùs iudicari, quàm occidi vellet, Pi∫i∫tratum ∫e viuo ac
∫pirante Athenarum tyrannidem occupantem vidit. Harmodius verò
& Ari∫togiton Pi∫i∫trati liberos, neglecta lege, Solonis priuata auctori-

1 Bartol. non ∫atis aptè decem cõiecturis tyrannu probari ∫cribit, in tractat. de tyrannia.

2 Plutar. in Arato ac Timoleunte.

Iu∫ta tyranni cædes.

3 l. ∫acri affatus de diuer∫is re∫criptis. C. l. 1. vt dignitatum ordo.

4 Plutarc. in Publicola.

5 Plutarc. in Publicola.

tate interfecerunt. Hic plurimæ quæſtiones occurrunt, an tyrannus qui
vi libertatem ciuibus, vel fraude eripuit, iure occidi poſſit, ſi popularibus
ſuffragiis poſtea creandum ſe curauerit: nã illa creatio, tyrannidis confir-
matio quædam ac ratihabitio eſſe videtur: iure tamẽ occidi licere ſtatuo,
& quidem citra legis vllius actionem: niſi tyrannus exarmatus abdica-
rit, & vt priuatus quiſque ciuis iudicio ſeipſum ſtiterit: quia [6] non poteſt
id ciuium conſenſione factum cenſeri, quod erepta libertate fiat, etiam
ſi tyrannus ſuplici rogatione populi ſuffragia captet: vt Sylla, qui exerci-
tu fretus, ac legionibus in vrbem admiſſis Dictatorẽ ſe in annos LXXX.
Valeria lege dicendum curauit, (negat Cicero legem fuiſſe) vt item Cæ-
ſar anno poſt Syllam trigeſimo ſexto Dictator perpetuus lege Seruia fa- B
ctus eſt, & Coſmus Medices, qui exercitu coacto poſt Alexandri propin-
qui cædem, Senatum Florentinorum, vt ſe Ducem perpetuum crearent
adegit, tanta vi tormẽtorum emiſſa, vt non aliter Senatus ſuæ ac ciuium
ſaluti conſulere potuerit, quàm Ducis illius creatione. Quòd ſi tyran-
norum liberi ac propinqui longiſſimo temporum, puta centum anno-
rum decurſu arreptam à proauis tyrannidem continua ſucceſſione ſine
interruptione tueantur, ac iuſtis imperiis Rempublicam moderentur,
non debet illud imperium tyrannidis appellatione venire: nam diutur-
na [7] illa præſcriptio temporum legitimæ creationis vim habet: quod au- C
tem diximus iura maieſtatis præſcribi non poſſe, ad priuatos ſpectat, qui
iura maieſtatis, ſtante Republica, vſurpare conantur: non in conuerſione
totius Reipublicæ. Diximus ſine interruptione, ac interpellatione id eſt
ſi nulla in tyrannum, eiúſque liberos conſpiratione, nulla interceſſione
ciues imperantis poſſeſſionem perturbauerint: ex eo enim quodammo-
do perſpicuum eſt eius imperiis ſponte ciues acquieuiſſe, ac iuſtum prin-
cipem comprobauiſſe. Interceſſio verò non minus factis, quàm verbis
explicatur: cuiuſmodi eſt factum Aquilæ Tribuni plebis, qui coronam
ſtatuæ Cæſaris impoſitam ſpectante populo detraxit, nec quicquam fre-
mente Cæſare, qui deinceps amicis, quibus honores aut imperia tribue-
ret, ſubiiciebat illud, Si per Aquilam [8] licet. Hæc de tyranno, ſeu vir bo- D
nus, ſeu improbus ſit, qui nullo iure in Reipublicæ ſummum imperium
inuolauerit. Sed huius diſputationis præcipua quæſtio eſt, de eo princi-
pe, qui vel ſuffragio populi, vel optimatum, vel legitima ſucceſſione, vel
iuſto bello, vel ſorte, vel oraculo cæleſti, principatum adeptus, iura diui-
na & humana peruertit: an eiuſmodi principem, qui loquendi conſue-
tudine tyrannus vocatur, interficere liceat? Plerique certè diuini & hu-
mani iuris interpretes [9], fas eſſe tradunt, ac nonnulli duo verba ſecum
diſſidentia coniungunt, ſcilicet regem tyrannum: quæ diſciplinæ floren-
tiſſima imperia funditus euerterunt. Vt igitur quæſtionis huius nodum
diſſoluamus, monarcham à principe, & ciues à peregrinis ea, quam prius
diximus ratione ſeiungere neceſſe eſt: quia plurimum refert vtrum à ci-
ue, an verò à peregrino tyrannus interficiatur. Nam de pulcherrimis o-
mnibus factis nullum illuſtrius eſt, quàm vitam, famam, ac fortunas
tenuium ac innocentium hominum ab iniuria potẽtiorum defendere,
ac tue-

6 l. ſi per impreſſionẽ & l. qui in carcerem, quod metus. & ibi DD. & gl. In l. 1. quod Iuſſu. cap. cõuenior. 23. q. 8. Io. Andre. in cap. inſinuãtes qui clerici vel vouẽtes.

7 l. hoc iure. §. ductus aquæ de aqua quotid.

8 Tranquil. in Cæſare.

9 Paris de Puteo in ſynd. c. vbi quę rità liceat occidere regẽ tyrannũ. Andr. Iſerni in titul. quæ ſint regalia. Thomas Aquinas in 2. 2. q. 24. articul. 2 Mar. Laud. in tract. de principe §. 3. Angel. de Claua in ſumma verbo. ſeditio. q. vlt. Ant in ſumma tit. 4. cap. 8. §. 1. DD. in l. decernimus de ſacroſanc. eccleſ. C. Bart. in tract. de tyrannia.

ac tueri, quando iudiciorum aditus omnes obsidentur: sic enim Moses Israelitarum Imperator ciues crudelissima seruitute oppressos liberauit: sic etiam Hercules ille, qui penè terrarum orbem emensus, monstra teterrima, id est tyrannos, incredibili virtute necauit populósque innumerabiles ab immanium belluarum dominatu vindicauit, ac pro talibus factis in Deorum numerum relatus est, & cùm eius posteri amplissima imperia innumerabilibus seculis tenuerunt, tum verò cæteri Herculis imitatores Dio, inquam, Timoleon, Aratus, Harmodius, Aristogiton, tyrannorum interfectores & magistri sunt appellati. Eam ob rem Temircutlus, quem nostri Tamerlanem vocant, Tartarorum Imperator cùm
B bellum indixisset Paiazeto Turcarum principi, qui Constantinopolim obsidione cinxerat, professus est se ad castigandos tyrannos, nullá accepta iniuria venisse: & quidem trecẽta millia Turcarum non modò fudit ac prostrauit, sed etiam principem eorum cathenis vinctum in caueam belluarum in modum coniecit. Nec refert vtrum peregrinus aperta vi, aut clam tyrannum, an verò iudicio damnatum morte afficiat: laudabilius tamen est comprehensum vtî latronem ac parricidam, pro scelerum, ac flagitiorum immanitate carnificibus torquendum permittere, quàm militari suplicio plectere. Teneamus igitur illud, peregrino cuiuis licere tyrannum, id est omnium vocibus infamem, ac suorum rapinis, cædibus, & crudelitate nobilitatum interficere. Idem ciui quoque licet in
C eum qui in populari aut optimatum statu princeps est, nec tamen iura maiestatis habet: quales principio fuerunt Imperatores Romani, & iis temporibus duces Venetorum, Genuensium, Lucensium: si sua potestate ad ciuium cædes, stupra, rapinas, abutantur: siue aperta vi, siue Senatu iubente id fiat, vt aduersus Neronem, & Maximinum factum legimus: nam vterque à Senatu capitali suplicio, nullo tamen iudicio constituto damnatus est: & quidem ille vt more maiorum nudaretur, ac fustibus ad necem vsque cæderetur: quia nõ erat in Imperatoribus Romanorum Reipublicæ summa potestas, vt antea demõstrauimus, nec propriè monarchia sed [1] principatus dicebatur: tametsi Seneca Neronem discipulum sic loquentem inducit, Ego mortalium omnium solus electus sum [1 Trãquil. in Caligula. Tacit. in proœmio.]
D vt essem Deorum in terris legatus: ego vitæ necísque arbiter: in me vno positum est, quid de conditione ac statu cuiusque decernendum sit. Hanc quidem potestatem Nero vi ereptam Senatui populóque Romano sibi vindicabat, iure tamen non habuit, cùm esset principatus, perinde vt in Aristocratia Germanorum Imperatores, quos cæteri principes autoritate sua sæpe coërcuerunt, ac de principatu [2] Adulphum & [3] Wenceslaum deturbarunt. Idem iudicium est de regibus Lacedæmoniorum, [2 anno 1296. 3 1400.] post constitutam à Lycurgo Rempublicam, quos magistratus sępe mulcta, interdum etiam capite damnarunt: vt reges quoque Danorum ac Suecorum sæpe de imperio, in exilium aut in carcerem deiecti sunt: quia summum imperij ius in optimatibus ac Senatu, non in regibus ipsis positum sit: quales etiam fuisse dicũtur singularum Galliæ ciuitatum principes, quos Cæsar regulos vocat, qui capitis causam interdum dicere

cogebantur. Quamobrem Ambiorix Leodiensium princeps totiúsque exercitus Gallorum imperator sic de se ipse loquitur: Nostra inquit, iussa eiusmodi sunt, vt nō minorem in me populus, quàm ego in populum potestatem habeam: quibus verbis intelligitur summum imperium in eiusmodi regulis non fuisse: tametsi fieri non poterat vt parem haberet cum populo potestatem, vt antea docuimus. Hos igitur principes etiam si iura maiestatis non attingant, si tamen sceleribus ac flagitiis inquinati, magistratuum animaduersione castigari nequeant, sed opibus ac potentia ad bonorum exitium abutantur, de medio tollere, non modò peregrinis, sed etiam ipsis ciuibus semper licuit ac licebit. Quòd si monarchia quædam est summa vnius potestate constituta, qualis est Franco- B rum, Hispanorum, Anglorum, Scotorum, Turcarum, Moschouitarum, Tartarorum, Persarum, Æthiopum, Indorum, & omnium penè Affricæ & Asiæ imperiorum, vbi reges, sine controuersia iura omnia maiestatis habent per sese, nec singulis ciuibus, nec vniuersis fas est summi principis vitam, famam, aut fortunas in discrimen vocare, seu vi, seu iudicio constituto id fiat, etiamsi omni scelerum ac flagitiorum, quę in tyrannos conuenire antea diximus, turpitudine infamis esset. Nam quod ad iudicium attinet, nulla magistratibus, ac multò minus priuatis in summum principem potestas est, cùm non solùm ab eius vnius omnia omnium imperia pendeant, sed etiam eo præsente magistratuum & collegiorum omnium, potestas conquiescat[5]. Subditis igitur principem iure rogare, C aut in ius vocare, iudiciúmve de vita, fama, ac statu illius constituere, si nefas est, si denique nulla clienti in patronum, seruo in dominum iurisdictio est, quónam modo manus intentare tyranno liceret? neque enim quantùm quisque viribus ac ferro, sed quantùm iure possit, quæritur. At nō solùm is qui principem necauit[6], perduellionis reus est, sed etiam is qui tentauit, qui opem[7] consiliúmve attulit[8], qui texit, qui voluit, qui cogitauit[9]: quod certè factum, leges tantoperè execrantur, vt cùm quis in reatu scelerum omnium conuictus condemnationem sua morte præuenit, integro ac illeso[1] statu mortuus censeatur, nisi principis salutem aut dignitatem violauerit: hanc vnam rem esse putarunt, ob quam perduellionis damnatus[2], ac prius iudicatus, quàm accusatus esse videatur. D Ac tametsi cogitationes hominum flagitiosorum nulla pœna leges persequantur, sed ea tantùm quæ dicto factóve foras in scelus erumpunt, si quem tamen violandi principis praua cogitatio cœperit, etiamsi nihil tentauerit, hanc tamen cogitationem[3] capitali pœna plecti oportere iudicarunt. Certè quidem nostra ætate cùm nobilis homo regem Franciscum I. occidere se voluisse Franciscano sodali religiosè confiteretur, & ab eo sceleratæ istius cogitationis veniam efflagitasset, rex tamen à fraterculo sceleris admonitus confitentem reum comprehendi ac iudicibus curiæ Parisiorum sisti iussit, à quibus capitis damnatus est: nec verò iudices id metu fecerunt, cùm optimi ac clementissimi regis edicta impunè & quidem sæpissimè recusarent. Henrichum item Francisci regis filium Capito furiosissimus homo cùm occidere velle videretur, & in eum

5 in cap. de mutuis magistratuū inter se officiis lib. 3.

6 l. quisquis. ad l. Iulliā maiest. C.

7 l. 1. ad l. Iul. maiesta.

8 Bald. Salicet. in d. l. quisquis.

9 DD. in l. cogitationis. de pœnis. & in l. si quis dicam non rapere. de sacros. in C.

1 l. vlt. ad l. Iulliā maiest. ff. & § pœnalis de actio. institu.

2 d. l. vlt. ad l. Iulliam in fine.

3 doctores in DD. in l. si quis nō dicā rapere. de sacrosanct. & in d. l. cogitationis.

in eum ensem exeruisset, capitis pœnas dedit, tametsi furiosum hominem vbique leges[4] à pœna excusant, cùm ipso furore plus satis torqueatur. Ac ne quis putet principes ipsos legum istarum ac iudiciorum authores fuisse, vt accuratissimè saluti ac dignitati consulerent, sacris legibus & exemplis vtamur. Nabucodonosor Rex Assyriorum Palæstinam totam ferro ac flamma vastarat, Hierosolimam expugnarat, templum incēderat, sacratissima vasa expilauerat, cætera militibus, qui cædes stupris, stupra cædibus miscebant, diripienda dederat, regem ipsum trucidarat, vrbem denique totam ac mœnia solo exæquarat, postremò populi reliquias, quæ tantæ cladi superfuerant, in miserrimam seruitutem, &
B quidem in Caldæam abduxerat: neque satis sibi factum putans, suam statuam ex auro conflari, ac in loco publico ab omnibus adorari quoties tuba exaudiretur, recusantes in ardenti fornace viuos concremari[5] iusserat: quæ cùm in Iudæam allata fuissent, sanctissimi[6] vates ac prophetæ literas ad captiuos dederunt, vt pro Nabucodonosoris liberorúmque salute vota conciperent, ac precarentur à Deo opt. max. vt tandiu superstites regnarent, quandiu cælorum orbes circa terram circūagerentur. Et quidē Deus ipse Nabucodonosorem seruū suū appellare non dubitauit, ac potentissimū orbis terrarū[7] principem effecturum se testatus est: quis autem tyrannorum quot quot vsquam terrarū extiterūt, cum isto comparandus sit: qui suam statuam tam crudeli proposito suplicio coli iube-
C ret? Attamen vates sanctissimus, quem ex oraculo Deus ipse afflauerat, Sedechiæ regis Iudæorum perfidiam, aduersus Nabucodonosorem, cuius erat ipse fiduciarius, verborum acerbitate abhominatur, ac iustissimè interemptum fuisse lætatur[8]. Quid Saül? num sacerdotes omnes crudelissimè mactauit, quòd vnus eorum Dauidem fugientem hospitio excepisset? num Dauidem innocentissimum principem qui tot victorias de hostibus retulerat, occidere sæpe conatus est? at eo ipso tempore quo Dauidi pestem & exitium intentabat Saül bis in eius potestatem incidit: & cùm à militibus strenuissimis, quibus imperabat increparetur, quòd hostem omnium acerrimum quem facillimè necare posset, occidi non pateretur, proposita regnandi certa miniméque dubia spe, consilium il-
D lud execratus est, Egóne, inquit, regem Deo sacrum violari patiar? quinetiam regem ipsum se persequentem protexit, ac ne violaretur acerrimè obstitit, cùm prætorianos milites vino ac somno sepultos euigilari iussit: cùm autem Saul ab hostibus cæsus esset, miles aliquis caput ipsius amputauit, ratus se Dauidi rem gratissimam facturum: eum tamen qui sacrum caput amputarat nulla interposita mora necari mandauit, & mortuum regem sine simulatione luxit. Atqui rex illum iniustissimè ac diutissimè persecutus erat, qui & rerū gestarum gloria clarus, & regis ipsius gener, legionibus etiam hostium, ad quos inuitus sese receperat, ipso rege potentior, factus: denique rex ab ipso Samuele Deo iubente designatus fuerat, ac numinis diuini spiraculo[9] afflatus, nihil tamen contra regem ausus est, sed in exilium proficisci maluit, quàm regi exitium intentare. Qui autem inter Hæbræos, summa vitæ integritate, ac doctrina cæteris

4 l. Illicitas. de offi. præsidis.
5 Daniel cap. 6.
6 Baruc. cap. 1. Hieremiæ. c. 29. ver. 7.
7 Hierem. cap. 25. & Ezechiel. 29.
8 Ezechiel. cap. 29.
9 lib. 1. Samuel. cap. 13.

omnibus præstant, Essæi, inquam, reges subditis sacros esse oportere[9] tradunt. Quid quod lex ipsa diuina sanctissimè vetat principem populi sui aut magistratus verbo violare? quantò magis eorum vitæ insidiari? ac ne de optimis tantùm lata videatur, de vniuersis concepta lex[1] est: quamquam ne vllus disputationi, aut ambiguitati locus relinqueretur, etiam improbos magistratus subditis sanctos esse oportere cauetur. Quæ cùm diuinis & humanis legibus perspicua sint, argumenta contraria refellere hominis est & literis abutentis & otio: quemadmodum igitur eos qui an Deus sit, necne, dubitant, non argumentis sed pœnis acerbissimis refellere oportet: ita quoque statuendũ est in eos, qui perniciosissimis scriptis, subditos in principes armare consueuerunt. Quamquam qui Theologorum[2] eruditissimi habentur, non modò non licere putant subditis, B principes, tyrannidis specie occidere, sed ne verbo quidem violare fas esse, nisi singulari Dei oraculo iubeatur: vt Iehus qui Dei iussu ad regnum Israelitarum vocatus est, vt regis Achabi liberos ac posteritatem à stirpe deleret[3]. Antea quidẽ omnes illius impietates ac scelera, prophetarum etiam, ac sanctissimorum virorum crudelissima suplicia, ciuium exilia, cædes, proscriptiones, atque adeò Iesabelis reginæ, nefaria sortilegia patienter pertulerat: nihil tamen in principem ausus est, quoad iussus parere necesse habuit oraculo Dei præpotentis, cuius fiducia duos reges, ac septuaginta regum liberos, præter alios principes, ac Bahalis, id est, Solis sacrificulos internecione deleuit, ipsámque reginam de arce pręcipitem, C & canibus lacerandam dedit. Hoc igitur singulare Dei iussum, oraculo cælesti proditum, cum improborum ciuium perniciosis coniurationibus nihil habet commune. Et quidem cùm Germanorum principes pro suscepta religione propugnare, & aduersus Carolum v. Imperatorẽ arma capere decreuissent, Martinum Luterum consuluerunt, num id iure diuino liceret: ille negauit[4]: neque tamen principibus id persuasit. Itaque funestum bellum Reique publicæ calamitosum susceptum est, cum ingenti principum ac ciuium strage: quia iusta causa nulla videri potest aduersus patriam arma capiendi: quamquam si Carolus Imperator tyrannide ciues ac Rempublicam oppressisset, cùm iura maiestatis non haberet, iure occidi poterat, vt antea docuimus: sed neq; Luterus eam adhibuit, atque haud scio an perceperit distinctionem: nec putauit eundem D fuisse Caroli ac Principum omnium, paucissimis quibusdam exceptis, cum republica consensum: sed perinde respondit, atque si Carolus summam Imperij solus haberet: multò minus igitur aduersus regem arma capere fas est. Lex diuina filium necari iubet, si vel parentem leuissima contumelia affecerit: num etiam si pater latro, parricida, impius erga Deum & patriam extiterit? supliciis quidem omnibus dignus sit, non tamen filio parentem violare fas est: quia nulla tanta impietas est, nullum tantum scelus, quod sit[5] parricidio vindicandum. At cùm Cicero eàdem quæstionem disceptaret[6], patriam parentibus dixit esse chariorem. Princeps igitur quem patriæ parentem iurè dixeris, patre ipso charior, quippe immortalis Dei munere concessus, & sacer cuique esse debet: quantacunque

9 Iosephus de sectis Iudæor.

1 Petri.2.17. & 1. Timoth. 2. & ad Roma.14.

2 Martin. Lut. Caluin. in Ioan. & in Institut. cap. vlt. lib. 4. sect. 31. Sleidanus in historia. Caluinus Ephoris licuisse scribit in reges qui tamẽ priuati fuerũt animaduertere: cæteris non item.

3 lib. 4. regum cap. 6. & 10.

4 Sleidanus.

5 Quintilianus pater in declamat.

6 in offic.

cunque tyrannide ciues opprimere conetur, iussa quidem ipsius, quæ cum diuinis ac naturæ legibus pugnāt, repudiare quisque potest, ac prius magno animo ac forti mortem oppetere, quàm pareas, si fuga saluti consulere non possis. O quanta sit tyrannorum futura multitudo, si tyrannos subditis occidere liceat! quàm multi innocentes ac optimi principes suorum conspiratione perituri! nam qui tributis ac vectigalibus plus æquo ciues vrget, tyrannum vulgus appellat: & qui contra populi voluntatem quid imperat, vt [7] Aristoteli visum est: & qui cohortes prætorias aduersus improbos habet: aut si coniuratos vitæque suæ insidiatores suplicio afficit. Quæ verò securitas optimis principibus futura est, si ab
B ipsis ciuibus à quibus potissimum seruari debeant, tyrannidis specie occidi possint? Non quod cæteris principibus non licere putem persequi, ac de medio tyrānos omnes, si fieri possit, vno tollere & eodem impetu, vt antea diximus, ciuibus tamen ac subditis non licere statuo. Quāquam Diogenes vrbanè, vt omnia, ac facetè, cùm Dionysium iuniorem de tyrannidis arce depulsum Corinthi cum Histrionibus summa securitate publico in loco lasciuientem comperisset, Næ, inquit Diogenes, indigna teipso conditione vteris: & gratiam, inquit Dionysius, habeo maximam, quod meam vicem grauiter feras: hìc Diogenes, An verò, malum, tui commiseratione id à me dici putas? Ego verò tantam fœlicitatem tibi inuideo, qui cùm seruili & abiecto animo sis ac semper fueris, dignus e-
C ras qui in tyrannidis arce miserrimam vitam traheres, exitúmque patri similem haberes: nunc tamen cum summa tranquillitate animi nobiscum viuis, & viuis securus! Hæc ille. Quis autem carnifex addictum suplicio crudelius torqueat, quàm metus? metus inquam mortis, infamiæ, cruciatus? sunt illæ vltrices furiæ, quæ tyrannos agitant, ac sempiternis terroribus diu noctúque excruciant: tum inuidia, suspicio, trepidatio, vltionis cupiditates, ac mille perturbationes secum dissidentes, mentem de sanitate deturbant, ac multò acerbiùs sauciant & pungunt, quàm crudeles domini, seruos vinculis, fustibus, ac tormentis exulcerare possint. Quid item miserius tyranno contingere possit, quàm subditis omnes disciplinarum ac virtutum aditus præcludere? quàm dementes ac stupi-
D dos, bestiarum in modum efficere velle? quàm vbique exploratores & alienæ vitæ speculatores habere? qui, quæ dicātur quæq; fiant ab vniuersis & singulis, audiant, videāt, ol faciant, atque etiā intimos animi sensus scrutētur? quid fœdius quàm quos amore ac beneuolētia secum & inter ipsos conciliare debeat, eosdem à se ipsis disiungere, vt mutuis odiis ac ac dissidiis pereant? Quis tot animi doloribus ac perturbationibus languente tyranno miseriorem quemquam esse putet? quis mortem optabiliorem non ducat? mortem enim Cæsar miserorum portum, Theophrastus miseriarum exitum, id est τῶν λυπηρῶν ἀνάδυσιν appellat, neuter quidem superstitiosius, quia corporibus animos superstites esse non putarent: multò minus id reputant tyranni, quorum mortem qui optat, securitatem ac tranquillitatem illis optare videtur. Sed ferè semper tyranni quosdam habent in deliciis, quibus quasi spongiis, ad exhauriendum

Le tyran qui tire trop.

7 in politic. B. & in tractatu de tyrannia, tyrannum dici putat à τύρω, id est fortis, vt ipse interpretatur.

ſanguinem abutuntur,quos populus cùm furere cœpit comprehendere,
lacerare ac diſtrahere ſolet:vt Tiberius Seianum,Nero Tigillinum,Dio-
nyſius Phyliſtum, nec ita pridem Henrichus rex Suecorum Georgium
Preſchonem, quos à furente plebe correptos ac diſcerptos legimus: ſic
Antoninus Caracala eos omnes qui ſe ad fratris parricidium impulerát,
quaſi rem gratiſſimam populo facturus trucidari iuſſit: nec mitius adu-
latores ſuos tractauit Caligula. Atque his artibus tyranni ſæpius plebis
inſidias ac furores euaſerunt. Sin ab ipſo tyranno coniurati cædem au-
ſpicarentur, non amici tantùm, ſed etiam vxores, liberi, propinqui,cru-
deliter necabantur: nam poſt Hieronymi, Siciliæ tyranni, cædem, om-
nium amicorum ac propinquorum ſecuta clades eſt,& in fœminas quo- B
que inaudita crudelitate ſæuitum, ſtatuæ deiectæ,omnia edicta reſciſſa,
non tantùm iniqua,ſed etiam vtiliter conſtituta,ne vlla vſquam extarent
veſtigia tyrannorum: ſæpius tamen quæ laudabilia fuerunt probari ſo-
lebant. Inde illud Ciceronis[8],nihil vſitatius, quàm tyrannorum acta va-
lere,& eorum tamen interfectores in cælo collocari. Idem tamen alibi,
Magnum,inquit, τῶν [9] πολιτικωτάτων σκεμμάτων, veniendum ne ſit in conſilium
tyranni, ſi is aliqua de re bona deliberaturus ſit. Sed quæſtionis vtriuſ-
que eadem ratio eſt:nam ſi tyranno de rebus honeſtis deliberanti,conſi-
lium impartiri nefas eſt, ne tyrannis comprobari videatur: edicta quo-
que ac decreta vtiliter abrogare neceſſe fuerit, aut tyrãnidem ratam ha-
bere: certè virorum bonorum conſenſus plurimum valet ad acta tyran- C
ni ſancienda ac ſtabilienda, quæ alioqui ſola tyrannidis opinione ruitura
eſſent. At ſæpiſſimè tyrannorum acta non modò vtilia, ſed etiam ini-
qua quæ ſunt rata ſint oportet, ſi ſaluam Rempublicam eſſe volumus.
Itaque quod Thraſibulus Athenienſibus poſt eiectos triginta tyrannos,
Aratus, Sicyonis, cæſo Nicocle. Idem M. Tullius Romanis occiſo Cæ-
ſare ſuaſerant legem ſcilicet Amneſtias, id eſt omnium iniuriarum obli-
uionem,ac tyrannorum acta valere iuſſerunt:nec aliter lapſa erigi,nec e-
recta diu ſtare Reſpublica potuiſſet. Quæ igitur acta Neronis ac Domi-
tiani traduntur, à Senatu reſciſſa fuiſſe, ad perpetua quædam edicta per-
tinent, quæ quòd ſempiternam iniquitatem haberent niſi abrogarentur
rebus rectè conſtitutis interitum eſſent allatura: quid autem quinquen- D
nio Neronis illuſtrius? quid aptius? quid melius? ex eo quidem Traianus
optimus princeps, in bene gerenda Republica Neroni parem fuiſſe ne-
minem iudicauit. His conſentanea eſt Iuriſconſultorum diſciplina[9], quę
ſucceſſores tyrãnorum ad ea quæ iuſtè promiſerint, fecerint obligari vo
luit: cætera reſcindi. Ita Conſtantinus magnus[1] quæ Licinius tyrannus
iniquè decreuerat,edixerat,vna lege abrogauit, cætera confirmanda pu-
tauit. Idem ipſum à Theodoſio & Arcadio factum legimus, cæſo Ma-
ximo tyranno hac lege. QVAE [2] tyrannus contra ius reſcripſit non va-
lere præcipimus,legitimis eius reſcriptis minimè impugnãdis,ac tametſi
largitiones Maximi,& ea quæ in flagitioſos,ac nihil de Republica merẽ-
tes effudiſſet reuocarent: magiſtratus, imperia, curationes indignis adi-
merent:decreta quoque ac iudicia conuellerẽt,ea tamen quę ſine fraude
ac Rei-

8 lib.14 ad Atticum epiſtola 16.

9 ciuilium quæſtionum.

9 hãc quæſtionẽ variè tractat Bar. in l.prohibere §. planè quod vi. & in tractatu,de tyrannia num.23.& ſequẽ. Iaſo in l.1. col.3.de cõſtitut. Corn.conſil.278. li.3. Albericus in l.2 §. exactis. de origine iuris Martin. Lauden. in tractatu de principe q. 64. Felin.in cap.trãſlato.col.1. de cõſtit.Ancaran.cõſ. 289.Bald.in l.decernimus. de ſacroſanct. C. DD. in l.Barbarius,de offi.prętoris. Bal. in l.digna vox de legibus.C.

1 l.1.de infirmãdis iis quæ ſub tyrãnis in C. Theodoſiano.

2 l. 1. eodem.C. Theodoſiano.

ac Reipublicæ detrimento acta fuerant infirmari noluerunt[3]. Hæc ver- 3 l. valeat eodem. C. Theodosiano.
ba, sine fraude, quæ in lege Theodosia legimus, ad tyrannorum propu-
gnatores & proxenetas pertinent, ne quis bello ciuili aut vrgente tyran-
nide ex alterius incommodis sua commoda augenda sibi putet: vt cùm
de Mediolani principatu armis decerneretur, cuius partē Galli, partem
Hispani, partem Veneti, cætera Sfortiadæ sibi vindicabant, & quantùm
quisque vi & opibus, tantùm iure valeret, Iaso iurisconsultus qui partes
Hispanorum fouebat bona Triuulcij Gallicarum partium ducis vetera-
toria fraude obtinuerat: postea fusis Hispanis Triuulcius Iasonem de in-
iusta possessione depulit, proposita Iasonis ipsius disciplina. Neque ta-
B men in eo genere tanta vis esse debet legum ac edictorum, quanta æqui-
tatis ipsius, quæ nullis legibus coërceri potest: sed eorum religioni arbi-
trióque relinquenda, qui ex rerum, temporum, ac personarum infinita
varietate singula metiri, & quid quemque cuique dare, facere oporteat
prudenter in conformanda Republica dispicere possint. Illud tamē me-
minisse oportet, non eandem singulorum vtilitatem esse oportere, quæ
vniuersorum, sed publica priuatis anteferenda, nisi summa quadam æ-
quitate ac ratione priuata niti videantur: vt si quæstores in ipso belli ci-
uilis ardore, aut vigente tyrannide, aut legitimis hostibus, arces ac ciui-
tates inuadentibus, pecuniam publicam numerare cogantur, illud acce-
pto Respublica ferre debet: sic enim iudicauit curia Neapolitana[4] pro 4 Afflictus in decisio. Neapol. 149. & 150.
C debitoribus Reipublicæ, qui Caroli VIII. Regis Frācorum quæstoribus
debita publica numerauerant: neque verò aliter facere potuissent Gallis
regno Neapolitano ac summa rerum potientibus. Atsi debitores nulla
petitione antecedente, aut pacti cum hostibus debiti, partem numeraue-
rint, vt summæ totius acceptilationem ferant, non modò totius summæ
debitores, sed etiam maiestatis reos esse perspicuum est: Illud igitur te-
neamus, acta legitima tyrannorum & hostium Reipublicæ rata esse o-
portere. Qui autem omnia conuellunt, aut tyrannorum interfectori-
bus præmia largiuntur, vt ipsi regnare possint, opinione ac spe decidunt:
neque enim salui esse possunt, nisi coniuratos ac parricidas sui principis,
quantumuis tyrannus extiterit, suplicio afficiant, vt prudenter Seuerus
D Augustus, qui omnes Pertinacis Augusti interfectores aut coniurationis
suspectos, capitali pœna damnauit: quod certè factum, incredibilem il-
li tum gloriam attulit, tum etiam diutissimè imperandi securitatem[5]. 5 Herodianus in Pertinace.
Ita quoque Vitellius non tantùm Galbæ parricidas, sed eos etiam qui ab
Othone cædis præmia, suplici libello poposcerant, prolatis libellis su-
plicio affecit: quinetiam Theophilus Imperator Græcorum, eos qui pa-
trem occiso Leone Armenio Imperatorem fecerant acciuit, quasi am-
plissima præmia laturos, deinde contractos vnum in locū mactari iussit:
quo facto plerique cædis minimè conscij præmiorum illecebris eò de-
ducti pœnas dederunt. Illud etiam crudelius, sed tamen ad Imperantis
securitatem, quod Domitianus Epaphroditum Neronis libertum capi-
tali suplicio damnauit, quia Neroni sibi gladio iugulum petenti opem
attulisset: tametsi rem gratissimā patrono faceret, qui carnificis manibus

& crudeli supplicio maiorum illum eripiebat. Hæc quidem non tyrannos modò, verumetiam reges optimos fecisse legimus, non tam vt suæ saluti, quàm occisorum dignitati consulerent: vt quidem Dauid aduersus eum qui occisi ab hostibus soceri caput amputatum ad se detulerat: & Alexander magnus Darij parricidam acerbissimè torquendum carnifici dedit, quòd suo principi manus intulisset, cuius tamē caput ac vitam Alexander iusto bello petebat. Certè quidem reges nostri, nulla re magis sancti ac inuiolabiles suis ciuibus fuere, quàm quòd propinquorum ac gentilium salutem non minus quàm suam tuerentur: tametsi nonnullos perduellionis conuictos in ipsis carceribus ac potestate haberent. Nam Ioannes II. dux Alenconius bis ex eadem maiestatis causa capitis B damnatus, quòd cum hostibus aduersus regem Carolum VII. rémque publicam conspirasset, vtriusque iudicij pœnas clementia regis euasit: plerique nimiam regis lenitatem accusabant: sed non intelligunt reges nō tam propinquos quàm seipsos eripere suppliciis, nec tam alienæ quàm suæ consulere saluti: & cùm gentilium sanguinem effundi vetāt, suo sanguini parcere. Imperatores quidem Græcorum, ac Turcarum principes, proximorum cædibus ac suppliciis regiam ipsam infestarunt, nec tam de propinquis quàm de se ipsi supplicia sumpserunt: certè quidem Philippus Cominius in commentariis prodidit, annis non amplius XXXVI. octoginta regiæ gentis principes mutuis cladibus ac suppliciis in Anglia occidisse. Reges item Castiliæ puras à parricidio manus continere non potuerunt: vt enim omittam ea quæ recenter facta commemorantur, rex C vnus in ea gente sex fratres crudeli parricidio peremit: at principum securitas nulla maior esse potest, quàm vt subditi persuasum habeant sanctos & inuiolabiles esse oportere: Quamquam Reipublicæ plurimum interest, stirpem regiam sacrosanctam esse, ne sublatis principibus Respublica concidat, aut inexplicabili seditione perturbata, distrahatur, vt suo loco dicemus. Quæ cùm ita sint prudenter Seleucus Asiæ Rex, qui captum Demetrium Poliorcetem, bellicis laudibus clarissimum, nec liberum abire, nec occidi passus est: alterū enim impietatis erga socerum, alterum imprudentiæ fuisset. Ita Hugo Capetus Carolum, quem in hac vrbe Laoduni post diuturnam obsidionem pontificis Laodunensis per- D fidia cæperat, Aureliorum arce conclusit, ne principatum à parricidio proximi, qui cum cognatione coniūctus erat, auspicaretur, ac regiæ stirpi parcendum esse doceret. Crudelius aliquanto Herichus I. Anglorum, qui Robertum fratrem captiuum & quidem natu maiorem exoculari sempiternísque carceribus coërceri iussit. Nec ita pridem Christiernus huius Federichi Daniæ regis pater, eum quem de regno deiecerat, post exilium redeuntem in arce Calemburgi conclusit, in qua cùm annos XXV. exegisset, priuatus interiit: eadem pietate Ioannes Suecorum Rex, qui nunc sceptra moderatur, erga Henrichum fratrem vsus est, quem à populo repudiatum ne se rémque publicam perturbaret, carceribus continere cogitur: nec aliter Elizabetha Anglorum regina Mariam Scotorum reginam, ad quam totius insulæ principatum iurè pertinere Scoti conten-

contendunt, diuturna captiuitate continet, vt suæ Reique publicæ saluti consulere, ac tandem aliquando in vtriusque regni ius ac libertatem, id quod breui futurum speramus restituere velle videatur. Hic occurret aliquis, periculosam esse captiuorũ huiusmodi custodiam: atque hæc præcipua causa fuit quamobrem Carolus rex Neapoleos, Romano pontifice suadente ac impellente Coradinum Maufredi filium, eadem qua Ptolemeus postremus Ægypti rex crudelitate Pompeium post Pharsalicam fugam necari iussit, cùm dicerent mortuos non mordere: sed neque hic exitiũ effugere, neque ille capitale iudicium, neque eius liberi diutius regnare potuerunt, sed ab Aragoniæ regibus de imperio disturbati, non si-
B ne eorum qui parricidium illud perpetrauerant ignominia sempiterna perierunt. Certè maiores nostri, cùm Ioannem Burgundiæ ducem, Ludouici propinqui Aureliorum ducis parricidium in ipso iudicio temerè confitentem ac præ se ferentem pœnas effugisse perspicerent principum cædem plerósque deinceps impunè laturos iudicarunt, rectè iudicarunt: nam Ioannes publica fide accepta vulneribus confossus interiit, ac cædis illius authores impunè euaserunt.

De Aristocratia. CAPVT. VI.

ARISTOCRATIA Reipublicæ forma quædam est in qua minor pars ciuium in vniuersos, & singulos ciues summæ pote-
C statis ius habet: atque in eo ipso populari potestati contraria videtur, quòd in paucorum statu pars minor ciuium, in populari maior imperat: vtrique tamẽ in eo cõuenit, quòd qui summũ imperandi ius habent, omnibus quidẽ singillatim imperare possunt, collectim nõ possunt. Igitur monarchia eò præstabilior est ac illustrior quòd *Rerũpublicarum discrimen.* vnus vniuersis ac singulis imperãdi ius habet: quod animaduersione singulari dignum mihi videtur. Vt autem monarchia, vel in vnius dominatione, vel in regia potestate, vel in tyrannide cõsistit: ita quoque Aristocraticus status aut ad dominatum, aut ad legitimam potentiam, aut ad paucorum opes spectat, quam propterea Græci oligarchiam appellarũt, cuiusmodi fuit Athenis tyrannorum triginta, Romæ Decemuirorũ le-
D gibus ferendis, ac postea Triumuirorum Reipublicæ constituendæ, qui populi libertatem ac Rempublicam oppresserunt. Aristocratiam verò propriè optimatum statum, id est optimorum ciuium concessu terminauerunt. Nam qui ea faciebant, inquit[2], Cicero, quæque dicebãt multitudini iucunda esse volebant, populares: qui autem ita se gerebant, vt sua consilia optimo cuique probarentur, optimates habebantur. Hæc ille vt causæ inseruiret. Superius diximus ad intelligendam Reipublicæ cuiusque formam, virtutes ciuium ac vitia nihil habere momenti. Neque verò Respublica ex optimo genere ciuium conflari potest: id enim vel sorte fiat oportet, vel ciuium suffragiis, vel tertio quodammodo ex vtroque apto, virtuti quidem cum fortuna nihil commune est: nec ad rerum honestarum consultationes casus admittitur, quòd si populos ad hæc ipsa virtutis suffragia cieri placeat sui dissimiles, id est optimos, non

2 pro Sestio.

ſeligent, ſed quàm maximè ſimiles, id eſt ſtultos, improbos, impudentes, cùm boni ac ſapientes viri, ſi modò ſunt aliqui, minimum efficiant vbique ciuium numerum: quid autem turpius, quàm ſapientium decus ac dignitatem pẽdere ab inſipentium iudicio, dicam, an temeritate? Demus tamen eſſe bonos aliquot ac ſapientes in ciuitate viros, conſpectum certè fugient improborum ac deſipientis multitudinis: nec tamen ſi ad comitia venient ſeipſos ſapientes iudicabunt. Ita quidem Lactantius Firmianus in ſeptem Græcorum ſapientes vrbanè iocatur, qui quidem deſipiebant, ſi ſuo iudicio ſe ſapere arbitrarentur: multò magis ſi aliorum, id eſt ſtultorum opinione tales haberentur. Quòd ſi quis Latinos veteres in eo genere putet imitãdos, vt in exercitu conſcribendo, qui rerum bellicarum laude clariſſimus eſſet, delectum auſpicaretur, & ſui quàm maximè ſimilem cooptaret, ſecundus tertium, hic quartum, atque ita conſequenter vir virum legeret, quem maximè rebus gerẽdis idoneum iudicaret, idque toties fieret quoad optimatum numerus impleretur: optima quidem ratio videretur imperij bonorum ac fortium virorum initio conſtituendi: ſed quis modum ac numerum bonorum terminaret? aut quis Reipublicæ ſponſor futurus eſſet, optimum quẽque ſui ſimilem potius cooptaturum quàm filium, quàm fratrem, quàm propinquum, quàm amicum? & vt fiat, ſi tanta paucitas eſt vbique bonorum, quis illos ab eorum multitudine quos improbos ac ſtultos iudicarent, tueretur? Demus tamen illud ſelectorum numerum, qui optimi ſint, Rempublicam initio conſtitui poſſe, quandiu in eo ſtatu futuram putamus? Quamobrem mirum videri debet nemini, ſi nulli ſint, atque haud ſcio an fuerint vnquam antea ſtatus optimorum: cùm enim Pythagoræi tyrannos aliquot Italiæ in rectam imperandi viam deduxiſſent, ac breui futurũ ſperarent vt populares ſtatus & Oligarchiæ in legitimam optimatum potentiam mutarentur, vt quibuſdam in locis perfecerant, populares homines imperandi cupidi potentiam ſibi ſpecie virtutis eripi cùm perſpicerẽt, plebem in Pithagoræos & audaciſſimum quenque in optimos armauerunt, ac pecudum in morem crudeliter mactarunt, cæteros in concilium coëuntes, exceptis admodum paucis viuos concremauerunt: quæ cædes Pythagoræorum maximos in Italia tumultus commouit[6]. Siue igitur optimi, ſiue flagitioſiſſimi, ſiue ditiſſimi, ſiue nobiliſſimi, ſiue egentiſſimi, ſiue bellicoſiſſimi, ſummum imperiam teneant, modò ciuium pars minor extiterit, Ariſtocratiam appellemus. Partem ciuium minorem non certo numero definire neceſſe eſt, cùm numerorum ſit infinita varietas, quæ in nullius comprehenſionem cadit: Nam ſi demus decem millia ciuium, ex quibus centum ciues ſummam rerum habeant, ſi quidẽ in comitio ſexaginta ciues concordes ſint in lege ferenda, reliquis ciuibus quadraginta qui participes ſunt maieſtatis, itémque nouem millibus ac nongentis, qui ab imperio excluduntur, collectim legem dabũt: ſingulatim verò decem millibus ciuium iidem ſexaginta collecti ſimul imperabunt: nec propterea ius maieſtatis ad ſexaginta ciues contrahetur: ſed quia in omni cætu & collegio legitimo

maior

[6] Polybius lib. 2.

maior pars vbique potior eſt, ſequitur vt ſexaginta concordes, reliquis quadraginta, tum ſingulis, tum vniuerſis, imperare poſſint: niſi lege de maieſtate lata caueatur, vt duo ciuium trientes inter ſe coſentientes, cæteris potiores ſint, quemadmodum in omnibus ferè collegiorum legibus ac inſtitutis [1] præcipi videmus, qua quidē ratione ſexaginta quatuor ciues reliquis triginta ſex ſuperiores erunt. Igitur in optimatum ſtatu ciuium paucitatem ſpectare nihil eſt neceſſe, modò ij qui in cęteros dominationem habent dimidio pauciores ſint vniuerſis. Nam ſi demus centum millia ciuium in Republica, ex quibus decem millia cæteris omnibus imperandi ius habeant, perinde Ariſtocratia dicetur, vt ſi ex decem
B millibus ciuium mille ciuibus imperium detur: nam in vtroque numero decima pars in reliquos omnes imperium habet, nam quò pauciores fuerint, eò ſtabilior erit ac diuturnior optimatum ſtatus, modò ne diſſideant à ſe ipſi. Nam Pharſaliorum & Lacedæmoniorum Reſpublicæ, quarum altera viginti, altera triginta ciuiū principes ex optimis ferè ſelectos habuit, ex infinito penè ciuium numero, diutiſſimè floruerunt. Epidauriis centum octoginta ex omnibus ciuibus imperabant [2]. Vetus item Maſſilienſium Reſpublica ad littus Celticum, omnium quotquot vſquam extiterunt Rerumpublicarum, iudicio Ciceronis, optimè conſtituta [3], ſexcentos ſummo imperio præfecerat, ex quibus tum ſenatores creabantur tum etiam quindecim magiſtratus, quibus treſuiri quaſi
C Prætores præibant. Idem iudicium eſt Rhodiorum ac Thebanorum, poſteaquam populare imperiū ad locupletiores rediit: quo nihil commodius fieri poteſt, ſi optimi ciues haberi non poſſint. Itaque T. Flaminius proconſul, inquit Liuius [4], eam partem ciuitatum Theſſaliæ potiorem fecit, cui ſalua tranquilláque omnia magis eſſe expediebat. Quam rationem Andræas Doria in conſtituenda [5] Genuenſium Republica ſecutus videtur. Is enim de ciuium conſenſu familias octo ac viginti tum ex nobilitate, tum ex plebeiis eorum ciuium qui ſex in vrbe domos haberent, imperij participes fecit, ac plebeios earum familiarum lata lege nobilitauit: optimatibus ita conſcriptis in ſingulos annos ciues decem ex opibus, aut virtute, aut nobilitate cooptandi poteſtatem fecit. Conci-
D lium ex optimatibus cccc. Reipublicę in ſingulos annos præfici voluit, quorum ſuffragiis Dux ipſe & octouiri, in duos annos crearentur: quod quidem collegium octouirorum cum principe, dominationem appellant, quoniam maxima quæque in Republica tractare conſueuerint: niſi quid grauius occurrat, quod Senatus cognitionem poſtulare videatur. Senatus autem centum virorum ſuffragiis occultis optimatum in ſingulos annos creari ſolet. Octouiri, exacto magiſtratu, Reipublicæ toto biennio procuratores ſunt: ac deinceps in octouirorum collegiū, quandiu vixerint, admittuntur: qui verò duces creantur, perpetuam, exacto magiſtratu, Reipublicæ procurationem habent, & ad collegium octouirorum ſemper aduocari ſolent. Præterea imperatorem vnà cum Tribunis militaribus quadraginta, qui annua poteſtate vrbanis legionibus præeſſent, iiſdem optimatum ſuffragiis fieri placuit. Quod ad iuriſdi-

1 l. vltima quod cuiuſque maieſt.
2 Plutarc. in Apophthegmatib. Græcorum.
3 Strabo.
4 lib. 34.
5 anno. 1528.
Genuenſium ſtatus.

ctionem attinet,peregrinos arcessere solent,Prętorem,inquam,vnà cum duobus legatis,quorum alter fiscalia,alter crimina tractat,tum quinque viros priuatorum iudiciorum in biennium, quam ipsi rotam appellant, omnes peregrinos. At Septemuiri litibus extra ordinem definiendis ex albo ciuium accipiuntur, item Syndicatus quinqueuirorum qui quæstiones exercent, tum aduersus Ducem, tum etiam aduersus octouiros exacto magistratu, edicto propalam posito si quis ciuium iniuriam ab illis accepisse queratur: quòd si nemo questus fuerit, innocenter exacti magistratus decretum datur. Eodem ipso anno quo Doria optimatum potentiam Genuæ fundauit, Geneuates monarchiam in popularem statum eiecto pontifice commutarunt. Antea quidem seipsos in liberta- B

Status Geneuatum.

tem vindicare proposuerant, nec se ducis Allobrogum aut pontificis legibus teneri profitebantur: nihil tamen audendum sibi putarunt, quoad de principatu non modò inter ducem ac pontificem, verumetiam pontificem inter ac populum oborta esset contentio:tunc nouandæ religionis studium ac Reipublicæ commutandæ oblatam occasionem arripuerunt. Libertate igitur Reipublicæ reddita, concilium ducentum virorum cum summa perpetuáque potestate stabilierũt, præterquam quod populus iubendæ legis ac maiorum magistratuum creandorum, tum etiam pacis ac belli ius sibi reseruauit, quæ ad iura maiestatis antea pertinere diximus. Iam verò ex optimatibus ducentis Senatum perpetuum sexaginta virorum, & ex eodem Senatu XXV. viros cum perpetua pote- C
state secretiori consilio præfecerunt qui totius Reipublicæ arcana tractarēt. Postremò quatuoruiros magistratus annuos popularibus suffragiis fieri voluerunt, præter eos qui priuatis ac publicis iudiciis præessent. Geneuates igitur hoc maximè differunt à Genuensibus, quòd hi concilium CCCC. virorum ac Senatum sexaginta virorum, cum reliquis magistratibus, altero quoque anno, mutare consueuerunt: illi perpetuum concilium, senatum item perpetuum vtrumque fecerunt, salua tamen ciuibus in singulos annos censura,quæ acerbè exigitur,quo fit vt Geneuatum Respublica stabilior sit,& conuersionibus seditiosisque nouationibus minus opportuna: creatio verò optimatum ac Senatorum apud Geneuates non vno fit & eodem actu, vt in Republica Genuensium ac D
Venetorum,sed mortuo senatore,alius ex optimatum ducentorum cætu in senatum, & ex iis qui origine vel assumptione ciues sunt in cætum ducentorum subrogatur, nulla nobilitatis aut census habita ratione, sed solius virtutis ac illesæ existimationis: quod apud Lacedæmonios factũ legimus. Eadem ferè est Heluetiorum,præter pagos quinque minores,

Heluetiorum status.

Reipublicæ forma, vt apud Tigurinos & Bernates quorum exemplar Geneuates secuti videntur: nisi quod Senatus vterque mutabilis est, & suffragio sodalium qui ex opificibus coalescunt, vulgò Zunfft appellant creatur: sunt autem eius generis sodalitia XI. Schaffusæ, XII. Tiguri, XV. Basileæ, quorum suffragiis duodecim ciues ad concilium maius, duo, trésve ad senatum constituendum seliguntur.Ita concilium maius existit,ducentorum quidem Tiguri, CCXLIIII.Basileæ,LXXXVI.Schaffusę:

Senato-

Senatorum autem Tiguri quinquaginta, Schafusæ XXVI. Basileæ LXIII. qui verò sodalitiorum suffragio leguntur, maioris cōcilij autoritate confirmantur, siue senatores fuerint, siue magistratus. Id tamen singulare est, quòd senatores dimidia sui parte mutantur, reliquis munus continuatur in annum consequentem, vt nouos senatores de rebus anteactis ac gerendis instruant ac erudiant. Basiliensis verò senatus anni consequentis senatores substituere solet, ne Respublica à cōsilio, velut à mente, deseratur: deinde Burgomagistros cum Tribunis tribus Tiguri, duobus Basileæ, quibus nouem viri adiunguntur, ac simul coniuncti XIII. virorum collegium constituunt, quibus Reipublicæ gerendæ ratio &
B arcana concreduntur: nec vlla de re ad senatum, aut ad concilium maius, nisi de XIII. virorum authoritate ferri consueuit. Sunt etiam Tiguri octouiri ærario curando, quibus præest vnus Burgomagister. Item noui senatores Tiguri ac Schafusæ publica iudicia disceptant ac finiunt: in cæteris pagis prætor Imperialis, cum tribus senatoribus, easdem quæstiones exercet: nec verò quisquam in senatum cooptatur, qui aut infamis, aut spurius sit. Ex quibus perspicuum est ciuitates optimatum imperio moderatas, stabiliores esse, quàm populares: idque potissimū apud Bernates, Lucernates, Friburgos, Solodurios, apud quos sodalitia nullum suffragiorum in Republica ius habent: sed ad opificia regenda tantùm coëunt quattuor ciuitatis cuiusque decuriones, sexdecim ciues summæ
C integritatis viros, quos contra nullum anteactæ vitæ dedecus obiici possit, quotannis seligunt, à quibus triduo ante pascha magnum concilium centum optimatum apud Lucernates, ducētum apud Bernates creatur: cuius concilij suffragiis Auoërius, quem ipsi Schuldthessem appellant, cæteríque magistra tus fiunt. Senatus verò XXVI. vir rum apud Bernates, aut XVIII. apud Lucernates, ab iis quos dixi XVI. viris, decurionibus quattuor & Auoërio eligitur annua quidem potestate apud Bernates, semestri apud Lucernates. Iudices itē à quatuor decurionibus & quęstoribus creantur, & à Senatu confirmantur, qui primas prouocationes disceptat: secundæ prouocationes disceptantur à sexaginta viris, qui ex senatu constant, & XXXVI. viris quos Senatus ipse creauerit: postrema
D prouocatio disceptatur in maximo concilio ducentum optimatum, cuius princeps est Auoërius: illic de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium extrema prouocatione certatur. Friburgi eadem ferè ratio initur in concilio ducentum optimatum creando, à quo deinceps Senatus XXIIII. virorum item Auoërius, cum quatuor decurionibus eliguntur. Quibus rebus intelligitur statum quidem eiusmodi optimatum esse, sed populariter temperatum: quia ciuibus omnibus ad omnes magistratus, imperia, sacerdotia, curationes aditus patet, nisi sordes & anteactæ vitæ infamia, aut furor, rerúmve gerendarum extrema imperitia vetaret. Illud etiam populare est, quòd omnes magistratus ferè annui sunt: quæ temperatio potentium ac tenuium in capessendis honoribus Rempublicam efficit multò firmiorem ac stabiliorem, quàm si patriciis, aut locupletioribus tantùm honores cōmunicarentur, quos cōtra plebeij per-

petuis certationibus diffidere consueuerunt: eóque magis, apud Heluetios vbi nobilitate quondam, paucis admodum exceptis, deleta, plebeij dominationem arripuerunt, ac paulatim ad optimates summa rerum delapsa, exceptis quinque ciuitatibus montanis, statum illum moderatione quadã populari melioribus quàm cæteri legibus ac institutis temperauerunt. Nam ferè optimatum status patricios, aut nobiles, aut locupletes tantùm ad honores & magistratus, cæteris exclusis, admittit. Plures tamen optimatum Respublicas ex patriciis aut antiquioribus familiis, quàm ex locupletibus constitutas accepimus: vt Respublicæ Samiorum, Corcyræorum, Rhodiorum, Cnidiorum, ac propè omnes Græciæ ciuitates post Lysandri victoriam populari statu sublato xx. aut xxx. B viris summa vbique tributa potestas est: ciuitas item Venetiarum, quam puram Aristocratiam esse demonstrauimus, item Rhagusiorum, Lucensium, Augustanorum, Nurembergensium optimatum Respublicas ex antiquis ciuium gentibus constituerunt. Nam Rhagusij, quos antiqui Epidaurios appellabant, post euersam à Gothis Epidaurum, Rhagusiam eodem proximè loco fundarunt, & cùm ab Albaniæ regulis desciuissent Aristocratiæ formam ex nobilissimis ciuibus instituerunt, Venetiarum quodammodo exemplar secuti: quamquam nobilitatis decus ac dignitatem maiore quàm Veneti studio prosequuntur: nam Venetorum patriciis cum plebeis iura connubiorum communia sunt: Rhagusiorum patriciis non item: at ne Rhagusio quidem nobili peregrinam nobilem C sibi despondere licet, nisi à Zarafi, aut Cantaro ciuitate originem duxerit, aureósque nummos mille in censũm retulerit: sunt autem xxiiii. gentes nec plures in ea ciuitate honorum ac imperij participes, ex his gentibus familiæ plures ducuntur, ex quibus magnum cõcilium trecentorium circiter optimatum coalescit qui modò xx. annum attigerint: illic creatur Senatus lx. ciuium, consilij capiendi causa, ac prouocationum tum in priuatis iudiciis, si rem litémve trecentis aureis ampliúsve æstimauerit: tum etiam in publicis, in quibus de ciuiũ capite, fama, fortunísve agitur: præter secretius cõsilium xii. virorum cum annuo principe, seu rectore ciuitatis, & quinque libellorũ magistris, quos ipsi prouisores vocant: sex consules priuatorum iudiciorum, quinque publicorum, ac xxx. viri iudicandis appellationibus earum litium, quæ trecentum aureorum summam non egrediuntur. Sunt & alij minores magistratus, de quibus suo loco. Certè quidem hæc Respublica, omnium quas accepimus, purissimam & ab omni populari temperatione remotissimam Aristocratiam colit. Eodem quoque statu moderata Lucensium ciuitas, antiquiores tantùm familias ad imperij societatem admittit, quæ rarissimæ sunt: tametsi anno circiter M.D.LV. censa fuerunt quinquaginta ciuium millia præter fœminas. Ex optimatibus creantur senatores cxx. cum annua potestate ex senatoribus decemuiri cum principe, quem ipsi Vexilliferum * appellant. In his summa Reipublicæ consistit cæteri magistratus censuram, præturam, quæsturam gerunt, de quibus suo loco: nunc satis opinor ad id quod quærimus, varietate exemplorum

Thucidides & Plutarchus in Lysandro.

Status Rhagusiorum.

Lucẽsium status.

* Gonfalõnier.

plorum proposita, quæ qualésque sint his temporibus Aristocratiæ percipiuntur. Et quoniam plerique Imperium Germanorum monarchiā esse & sentiunt, & affirmant, eripiendus est hic error, tametsi breuiter antea nonnihil, sed nunc copiosiùs differendum videtur. Satis quidem persuasum est à Carolo magno Rege, vsque ad Hērichum Aucupem, summam Reipublicæ, imperium successorio iure ad proximum quenque Caroli nepotem fuisse delatum. Caroli verò stirpe sublata, monarchiam suffragio Principum ab Henricho Aucupe deferri cæpisse: sed quoniam ferè semper accidit vt ij ad quos suffragiorū ius in Republica pertineat, iura maiestatis imminuant: id quod potissimùm in Republica Venetorum, cuius regia potestas erat, contigisse diximus: ita quoque creatores
B principis Germanorum iura maiestatis in sese paulatim transtulerunt: quod quando cōtigerit, scripsisse video neminem: quoniam quæ paulatim irrepere solent, vix vnquam percipiuntur: nec nisi conuersione secuta sentiuntur. Neminem autem esse arbitror, qui cùm animaduerterit trecentos circiter principes Germanorum ac legatos ciuitatū, ad cōuentus coire, qui, ea quæ diximus, iura maiestatis habeāt, Aristocratiam esse dubitet: leges enim tum Imperatori, tum singulis principibus ac ciuitatibus, tum etiam de bello ac pace decernendi, vectigalia ac tributa imperandi, denique iudices Imperialis curiæ, qui de capite, fama, ac fortunis omnibus Imperatoris, principum, ac ciuitatum iudicare possint,
C dandi ius habent. Comitiorum autem rationem tripartito inire solent, vt partem quidem ferant septem viri, quos dixi principes esse creatores cum ipso principe, partem cęteri principes, partem legati, qui à liberis ciuitatibus, quæ imperiales dicuntur, mitti consueuerunt: ab his imperij leges ac decreta omnia, quæ recessus appellantur, sanciri, confirmari, & infirmari solent: si vel omnia omnium suffragia eadem sint, vel septemviri cum cæteris principibus, vel principes cum legatis, vel legati cum septemuiris conueniant. Et quoniam Ecclesiastici principes numero vincebant, cæteri principes qui Romanæ religionis ritus iampridem deseruerunt Ratisponenses cōuentus, quos Carolus v. Imperator habuit, anno M.D.XLVI. grauatè, tulerunt, nec vocati affuerunt. Nam filij familias
D ac proximi principum Germanorum suffragij nullum ius habent in comitiis, nisi fuerint principes imperij, quorum certus est numerus eorum qui Duces, Comites, Marchiones, Lantgrauij, Burgrauij, Barones, Episcopi, Abbates appellātur. Tametsi enim Lotharingia dux iura suffragiorum habet cum principibus Imperij, eius tamen propinquus & quidem eiusdem gentis Comes Vallimōtis, vt cæteri eiusdem ordinis Principes, nec ius suffragiorum, nec in principum consessu locum obtinent, sed inter filiosfamilias censentur. Putabam ego quidem antea principes ac ciuitates Imperiales habere iura maiestatis, nec alienis Imperiis ac legibus, sed iure tantùm fœderis ac societatis inter se obligari, quemadmodum Heluetij inter ipsos singulas habent ciuitates, ac Imperia à se inuicem diuisa: sed ab hac sententia discessi, cùm propius animaduerti Germanorum conuentus summum ius maiestatis habere, nec tantùm principes

ſed etiam ciuitates mulcta, exilio, proſcriptione, ac pœnarũ iudiciorúmque acerbitate principes ac ciuitates coërcere, quinetiam ipſos Imperatores de Imperio deturbare ac deiicere: vt Adolphum, imprimis & Venceſlaum: leges autem quæ in comitiis Imperialibus feruntur, non modò principes ac ciuitates, ſed etiam ipſum Imperatorem tenere. Iam verò decem circulares conuentus, qui in ſingulis prouinciis coguntur, vniuerſitatis comitia ſequũtur, rogationes illuc referũt, leges illinc accipiũt, ac decretis parent. Principes autem ipſi, poſt Imperatorem initiatum, & inauguratum, Imperij non Imperatoris ſe fiduciarios eſſe profitentur. Poſtremò iudiciorum omnium priuatorum, quæ aureorum XL. ſummam excedunt, extremæ prouocationis certatio pertinet ad curiam Imperialem: ab eadem curia manant imperia, iuſſa, executoriæ tabulæ ad principes, ad magiſtratus, ad Senatũ vrbis aut prouinciæ cuiuſque. Hæc verò conſtat Iudicibus quatuor ac viginti, quorum prætor eſt vnus ex principibus, cum annua poteſtate: delectus autem habetur ex ordine decẽ prouinciarũ: ſi qua principibus aut ciuitatibus inter ipſas cõtrouerſia oboriatur, ſiue de finib. ſiue de capite, fama ac fortunis agatur, Imperialis curiæ iudices quæſtionem exercent, niſi optimatum imperij vniuerſitas, ad eos quos dixi conuentus, cauſæ cognitionem reuocarit: vt quidem decretũ eſt in comitiis quæ Auguſtæ coacta ſunt anno M.D.LV. vt ſi qua prouincia, Princépſve, aut ciuitas aduerſus Germanos arma cæperit, iudicium conſtituatur apud ordines Imperij, quæ in eam cauſam Vormatiæ indicta fuerunt. Iiſdem comitiis principibus omnibus Imperij interdictum eſt, ne exercitum conſcriberent, néve arma caperent ad auxiliares copias principum peregrinorum, grauiſſima ſubiecta pœna: ſanctiùs etiam interdictum legibus, quæ de Imperio latæ ſunt [5], ne quis princeps, aut ciuitas, appellationem ciuium ad curiam Imperialem prohiberet. Poſtremò princeps ipſe comitiorum, idémque Imperator ac veluti caput optimatum conuentus, in vnum veluti corpus, & Rempublicam colligit eandem: non tamen in eo Imperij maieſtas, ſed in optimatũ conſeſſu ineſt. Nam cæteri qui ſummã Reipublicæ poteſtatem habẽt, principes, duces, & comites creare, at Imperator à ducibus & principibus creari ſolet. Quo igitur modo rex idẽ & ſubditus eſſet? cliẽs & patronus? vaſſallus Imperij, idémque monarcha? Ipſe quidem, literas me legiſſe memini, quibus princeps quidã amicus ac fœderatus Francorum [6], Mommorancium magiſtrum equitum admonuit, iuſtam eſſe regi Henricho II. de Carolo V. Imperatore ac de Rege Ferdinando conquerendi cauſam apud Saxoniæ Ducem & Comitẽ Palatinum Imperij vicarios, quòd contra leges imperij, contráque morem maiorum literas regis Henrici ad Imperij ordines à ſe interceptas reddi vetarent, ac epiſcopum Moguntinum Imperij Cancellarium, cui munus illud incumberet, quò minùs id faceret, prohibuiſſent: eius tamen rei ſumma cognitio penes eſt conuentus ipſos. Illud etiam Imperialibus Hildebergæ comitiis decretum eſt, anno M.D.LIII. ne quis Imperatoris domeſticus Imperij Germanici negotia tractaret. Quòd ſi tributa ex ordinum decreto imperãtur, pecuniæ

5 lib.2.c.28.

6 Anno 1552. Maij 12.

pecuniæ non in fiscum Imperatoris coguntur, sed in vrbes delectas ab ordinibus inferuntur. Augustam, inquam, Argentinam, & Lubecam: ac ne Imperatori quidẽ nũmum è publico ærario mouere fas est. Ex quibus perspicuum fit eos errare, ac decipi qui Imperatorem Germanorum appellant monarcham, & optimatum illud imperium, monarchiam esse arbitrantur. At quantò rectiùs Imperator Maximilianus I. huius attauus, cùm ad Imperij ordines orationem haberet, coronam Imperialem à Romano Pontifice accipere minimè necessarium sibi videri dixit, cùm Imperij maiestatem in ipsis ordinibus inesse intelligerent. Ac ne Imperatori quidem licet conuentus cogere aut dimittere, nisi extra ordinẽ cùm B vrget necessitas: sed in discessione ordinum decernitur de sequentis anni comitiis: non igitur Imperatori cogere comitia licet, quod magistratibus Romanis licebat, & in omni Republica populari ac optimatum semper licuit, dum viritim id fieret non collectim, veteri Romanorum more, quo quidem Consul senatores omnes viritim suo edicto in senatum cogere poterat, & recusantes mulcta, carceribus, pignoribus captis, ac domus ruina coërcere. Principes verò Germanorum ad conuentus adire, ex Imperatoris edicto cogi non possunt, vt satis intellectũ est, Imperante Carolo V. M D. LIIII. at etiam Maximiliano II. vt conuentus haberẽtur petenti recusarũt principes anno M. D LXVI. Imperatori verò prouincias imperij obeũti, occurrũt quidẽ principes pro sua quisq; digni C tate, sed tamẽ quasi peregrino principi. Quod autẽ Imperator arbitrũ se ac iudicẽ ferre solet inter principes ac ciuitates, id quidẽ cõmodè, vt alius quisq; Imperij vicarius, quos antea plures esse docuimus, aut si receptus est arbiter: dat etiã iudices à quibus ipse appellatur: sed omnia ex imperialibus decretis ac præscripto gerit. At quãti est illud, inquies, quod principes quoties ad illũ literas, magnifica oratione sacram maiestatem appellant? qua ne aduersus quidem Reges omniũ maximos serui vtantur: hęc quidem in speciem hominibus, ineptè dicam an impiè, quæ in Deum immortalem tantùm conueniunt tribuuntur: sed nihilo plus Imperatoris potentiam augent, quàm Regis Romanorum, quem etiam effusa talium verborum põpa, iura maiestatis habere putes. Sic enim Georgius D Helfustinus Baro, cùm Ferdinandi regis Romanorum orationem in cætu principum pronunciaret, anno M. D. LVI. principum Germanorum dominum, & quidem summum appellauit, certè Imperij maiestas magis elucet, cùm militias ex casu, ac beneficia militaria sua vnius sponte arbitrióque largitur. Ego quidem id precario Imperatorem habere semper existimaui: contra quam putauit Marillacus regis Francorum apud Imperatorem legatus, qui regem Henrichum admonuit non esse ferendum illud, quòd Carolus V. Imperator Philippum filium extra conuentus, ac sine principum Germanorum consensione vel auctoritate [8] Bruxellis Mediolani ducem designauisset, nusquã enim ab ordinibus comperio id fieri consueuisse: sed quemadmodum Imperator fidem à principibus, Imperij nomine accipit, ita quoq; caduca beneficia, feudáve largitur: nam Ferdinãdus Imperator Granuellam legatum ac procuratorem

8 anno 1555.

Philippi Regis Hispaniarum nomine vt Imperij fiduciariũ, sine principum auctoritate excepit, ac fidelitatis possessionísque acta concessit, vtî vicario perpetuo Senensis principatus ac Duci Mediolanensi. Idem iudicandum relinquitur de sacerdotiorum iure, quæ à principibus ac ciuitatibus, aut ab ipsis collegiis sacerdotum concessa auctoritate Imperiali, ex pactis conuentis inter Pontificem Romanum & ordines Imperij cõfirmantur. Idem etiam publicæ securitatis tabulas fœcialibus ac legatis tribuere solet, quibus antiqua formula, etiãnum vsurpatur, his verbis cõcepta, QVONIAM OMNIA PRO Imperiali auctoritate possumus: Quæ verba demonstrant iura maiestatis in antiquis regibus Germanorum fuisse: cuius maiestatis vmbra si vlla restaret, cur ex ordinum decreto B prohiberetur eas pecunias quæ ad bellum gerendum cogerentur, attingere? Quæ planius intelliguntur, ex eo iureiurando quod ab Imperatore, Cancellarij verba concipiente præstari[9] antea diximus. Sceptra, quidem, regale solium, pretiosissimæ vestes, coronæ, antecessio subsequentibus Christianis Regibus imaginem regiæ maiestatis habent, rem non habent. Et certè tanta est imperij Germanici maiestas, tantus splẽdor, vt Imperator suo quodammodo iure omnibus ornamentis ac honoribus cumulari mereatur: illud etiam Austriæ genti rerum gestarum gloria clarissimæ debetur: sed ea est Aristocratiæ bene constitutæ ratio, vt quò plus honoris eò minùs imperij tribuatur: & qui plus imperio possunt, minùs honoris adipiscantur: vt omnium optimè Veneti in Repub. con- C stituenda decreuerunt. Quæ cùm ita sint, quis dubitet Rempublicam Germanorum Aristocratiam esse? Habent quidem principes ac ciuitates imperia, iurisdictiones, capitalia iudicia, magistratus, sed omnia legibus, quæ de Imperio latæ sunt moderata. At quoties principes ac ciuitates seditionum ac bellorum ciuilium fluctibus iactantur, idem illis, quod cæteris Rebuspublicis contingit, vt scilicet regem se quisque ferat: nam totidem Respublicæ quot ciuitates numerantur. Et quemadmodum vniuersitas Imperij Germanorum, sic maxima quæque ciuitas, Nuremberga, inquam, Vormacia, Vlma Aristocratiam tuentur. Exemplo sit Nuremberga, omnium Imperij ciuitatũ maxima maximéque optimatum statum amplexa, in qua scilicet ex innumerabili ciuium multi- D tudine, octo tãtùm ac viginti tribus ab antiqua ciuium stirpe honorum, ac imperij participes sunt: ac primùm annui censores summæ virtutis & existimationis, quantùm quidem fieri potest, optimatũ suffragio creantur: creatis censoribus, cæteri magistratus abdicant: tunc censores Senatum arbitrio suo selectis XXVI. senatoribus constituunt: deinde senatus de suo corpore XIII. viros ad arcana imperij tractanda seligit: ex eodem Senatu XIII. Ædiles suffragio fiunt: deinde septemuiri, Burgomagistri, quorum eadem ferè, quæ apud Venetos decemuirorum potestas est. Atque hi quidẽ quos dixi magistratus, summa quæque Reipublicæ negotia pertractant: omitto quinque viros publicorum, ac duodecim priuatorum iudiciorum, Præfectum annonæ, duos quæstores, triumuiros tutelares, eadẽ penè qua D. Marci procuratores apud Venetos, quorum exemplar

9 lib. 1. supra in cap. de Principe fiduciario.

exemplar Nurembergenſes ſecuti quodammodo videntur. At tametſi ciuitates aliæ aliis liberiores ſunt, vt quæ ab omni principum ditione ac patrocinio immunes habentur, omnes tamen Imperij Germanici maieſtatem comiter obſeruant. Sunt etiam quæ ſeipſas à tyrãnide principum, in libertatem vindicarunt, vt Brunſuicha, Vormacia, nonnullæ ab Imperio Germanico pridem defecerunt, vt Rhætorum ac Heluetiorum ciuitates. Friburgenſes tamen eo fœdere quod cum Bernatibus de communicãda ciuitate ictum eſt, ſuam ciuitatem Imperij Germanici membrum appellant, tametſi imperium à Germanico diuiſum habent. Vrani verò, Vnderualdi, & Suitenſes libertatem ac Reipublicæ moderãdæ ius
B imperio Germanico acceptum, & quidē tabulis publicis[1] Ludouici Ba- 1 anno 1316.
uari Imperatoris profitentur. Ita quoque Tietmarſi locorum aſperitate confiſi, ac propter difficiles vrbis aditus in finibus Danorum, ſeipſos ab Imperio Germanico ſeiungere non dubitarunt. Fundata ergo Republica ex optimatibus octo & quadraginta cum perpetua poteſtate, in demortuorum locum alios ſubſtituunt. Sed eos non ita pridem[2] Adelphus 2 anno 1559.
Holſatiæ princeps, propinquus regis Danorum, diuturna obſidione ſuis imperiis ſubiicere tentauit. Perſpicuum eſt igitur, non modò vniuerſitatem, ſed etiam ſingulas ciuitates Germanorum, quæ Imperiales dicuntur Ariſtocratiam amplecti. Illud autem cauendum, ne in Ariſtocratia principes Reipublicæ, ac ſummos magiſtratus cum regibus, concilium
C item optimatum cum ſenatu miſceamus: in quo ſæpiſſimè ab hiſtoricis peccatur: ídque potiſſimum in optimatũ paucitate, quam oligarchiam Græci appellant, vt Pharſaliorum Rempublicam viginti optimates tenebant, Lacedæmoniorum XXX. nec plures fuêre in omnibus Græcorum ciuitatibus poſt Lyſandri victoriam: Tietmarſos octo & quadraginta regebant, Cnidios ſexaginta, quos Amymonas ab integritate vitæ appellabant: ſed hi poteſtatē annuam, illi perpetuam habuerũt: ac tametſi rerum geſtarum rationem[3] Cnidij nonquam redderent, non tamē re- 3 Plutarchus in Apophthegmatibus Græcorum.
rum domini fuêre, cùm nihil aliud eſſent quàm magiſtratus, qui iura maieſtatis ſibi concredita optimatibus reſtituerent exacto magiſtratu. Ita quondam Tigurini triginta ſex viros cum annua ſummáque poteſtate
D creabant, ea lege vt ſummum Imperij ius in quatuor menſes haberent: quibus ſeditione ſublatis circiter annum M. CCCXXX. populus ducentos optimates cum principe Senatus imperio præfecit. Atque hi quidem omnes optimatum concilium & Senatum eundem habuerunt: melius tamen qui optimatum concilium à Senatu diuidunt: tametſi enim pauciſſimi ſunt admodum qui Rhaguſiorum Rempublicam anguſtiſſimis finibus comprehenſam moderantur, ex his tamen Senatus ſexaginta virorum conſtituitur: item ex ſenatorum collegio duodecimviri ad Imperij arcana tractanda ſeliguntur. Chiorum quoque Rempublicam, ſublato Imperio Græcorum, ad hæc vſque tempora gubernarunt optimates quidem Genuenſes Iuſtinianæ gentis, ex qua duodecim viros cum annua poteſtate creabant: ex his quatuor viri cum principe pro Republica conſilia capiebant, quorum tamen Imperium erat ſemeſtre, præter

principem Reipublicæ, qui duos annos imperium tenebat. Tandem Turcarum rex superioribus annis Chios imperio suo, pulsis Genuēsibus adiecit. Quæ autem Aristocratiæ commoda, quibúsque periculis illigata, & qua quæque ratione moderanda videatur suus erit locus, restat vt Aristotelis disciplinam, ab iis quæ superiùs diximus planè discrepantem refellamus. Aristocratiæ [4] inquit, quatuor sunt genera: vnum quod pauci tantùm locupletiores tenent: in secundo honores ac imperia locupletioribus sorte diuiduntur: in tertio magistratus à parentibus ad liberos successione deferūtur: postremum est eorum qui dominationem rerum omnium habēt, hæc ille. Idem [5] paulò post quinque Rerumpublicarum genera tradit, regale, populare, paucorū, optimorum, & ex his quintum genus conflari scribit, quod nusquam tamen comperiatur, quæ sanè inconstanter dicuntur. Rerum publicarum confusionem illam minimè ferendam argumentis non modò probabilibus, sed etiam necessariis ad assentiēdum confutauimus antea: doceamus etiam Aristocratiæ formas ab Aristotele allatas consistere nullo modo posse. Primùm quid sit Aristocratia nusquam Aristoteles definiit. Quid enim leuiùs est quàm Aristocratiam appellare, in qua locupletes, aut viri boni principatū habeant? quid si ex decem millibus nouem millia ciuium agros ac pecunias possideant, cæteris ab imperio exclusis, num Aristocratia dicetur? ita quidem ex Aristotelis disciplina, ex quo sequitur, Rēpublicam popularem non esse, in qua populus imperio potitur: quæ disciplinæ si sibi consentiant, nulla sit omnino Respublica popularis, quia fieri potest vt non modò locupletes, eo quo dixi numero, sed etiam maxima pars ciuium, qui virtute cæteris præstent, honoribus ac imperiis soli fruantur: neque tamen vniuerso populo, paucissimis quibusdam semotis, dominante Respublica popularis dicetur: nam si bonos officio perfecto metiuntur, nemo bonus est: si populari modo, bonum se quisque iudicabit, de aliena verò integritate ac virtute iudicare, cùm omnibus difficile, tum verò sapiētibus periculosum semper visum est, ac ne Cato quidem alienæ dignitatis arbiter receptus sententiam ferre ausus est, nec de Q. Luctatio graui sponsione facta, vir bonus esset, nec ne, iudicandum sibi putauit. Demus tamen illud in omni Republica bonos ab improbis numero vinci, imperare tamen: cur nobilium Aristocratiam prætermittemus, cùm à plebeiis multitudine vincantur: cur item antiquarum gentium ac tribuū, etiamsi nobilitate minus præstent, imperium esse negabimus? etenim eiecta nobilitate à plebeiis ex vrbe Florentinorum, qui ex popularibus grandes dicebantur, imperium arripuerunt: certè quamplurimi gentis ac familiæ antiquitate, tametsi honoribus ac rerum gestarum gloria minus clari, honestiores sunt spuriis nobilitatem præ se ferentibus, qui fortasse patrem ciere non possint: formam quoque Aristocratiæ debuit Aristoteles ex corporis lōgitudine, quos in [6] Æthiopia principatum adipisci scribit, constituere: itémque ex eruditione, forma, robore, & id genus corporis animíque dotibus, quę in pauciores cadere videmus: quo modo infinita quædam Rerumpublicarum multitudo sequatur necesse est. Illud

[4] lib. 4. cap. 5. Politic. Aristotelis de Aristocratia disciplinæ.

[5] lib. 4. c. 7.

[6] lib. 3. cap. 5. Politicon.

Illud etiam permirum mihi visum est, quòd Aristocratiæ formam esse putat, in qua locupletes imperia sortiuntur: cùm alibi semper sortem omnino popularem esse dixisset. Athenienses autem maximè omnium populares fuisse, tum Xenophontis, tum etiam Aristotelis opinio est: apud quos tamen honores, imperia, potestates, non nisi locupletioribus tributa fuisse constat[7], vsque ad Periclis ætatem. Ita quoque plebeij ab honoribus, sacerdotiis, ac imperiis, ante legem Canuleiam[8] arcebantur, tametsi status popularis esset, vt antea demonstratum est. Quartum Aristocratiæ genus tribuit Aristoteles, iis qui admodum pauci dominationem rerum omnium, ac personarum habet, quos sine lege imperare scribit. Diximus antea dominationem eiusmodi, tum in monarchia, tum in paucorum manu esse posse, qui eadem ratione subditis, qua domini seruis imperent: quorum imperium ac potestas iusta sit gentium iure, perinde vt patrisfamiliæ qui maiorem seruorum, quàm eorum qui mercede seruiunt curam gerit, eósque chariores habet. Neque enim leges imperia iusta faciunt, sed iustitia ipsa, id est præmiorum ac pœnarum iusta distributio: nec Aristotelis ipsius iudicio quicquam ab immortali Deo maius ac melius optare possumus, quàm summę virtutis ac integritatis regem, qui iustitia ciues, sine legibus regere velit: cùm legibus plerique ad fraudem abutantur: nec se placari aut exorari sinant, vt patricij Romanorum querebantur[9], quòd regibus exactis[1], leges à plebe postularentur, ne ab arbitrio magistratuum vita, fama, fortunæ ciuium penderent. Ita quidem rogatione à Terentio Arsa Tribuno ad plebem lata, & sex annos agitata, ad extremum perlata fuit, vt magistratus iis legibus, quas decemuiri ad id creati conscripsissent, illigarentur. Non igitur lex efficit bonos in Republica principes ac magistratus, sed ęqua iuris distributio, & ea quæ in vniuscuiusque animis ac mentibus inscripta esse debet, iustitiæ vis & ratio: neque verò crudeliores tyranni extiterũt, quàm qui edictorum multitudine ciues obligarunt, quæ etiam Caligula[2], minutis adeò literis proponebat, vt non nisi ab acutissimo Lyncæo legi possent, quò plures ignoratione peccantes irretitos teneret: Claudius verò Imperij successor vno die viginti[3] edicta proposuit: at nullis temporibus tyrannis acerbior, aut sceleratorum multitudo frequentior extitit. Et quemadmodum Aristocratia bene constituta, per sese laudabilis est ac præclara: ita si deprauari cœperit, nihil deterius fieri potest: eóque magis si nobiles ac potentiores in plebeiorum ac tenuium perniciem conspirent: vt olim factum legimus, cùm ad optimatum cœtum ciues applicarentur, se plebis ac popularium hominũ hostes futuros iurabant, quod non tam ad plebeiorum, quàm ad nobilium ac potentium perniciem spectat, vt suo loco dicemus. Atque hæc de optimatum statu: nunc populare Imperium cuiusmodi sit, explicemus.

7 Plutar. in Pericle.
8 Liuius lib. 4.
9 Liuius lib. 2.
1 l. 2. de orig. iuris.
2 Tranquil. in Caligula.
3 Idem Trãquil. in Claudio.

B C D

De populari statu. CAP. VII.

RESPVBLICA popularis est, in qua ciues vniuersi, aut maxima pars ciuium cęteris omnibus non tantùm singulatim, sed etiam simul coaceruatis & collectis imperãdi ius habent: verbi gratia, triginta

quinque tribus, ad summum Romæ fuisse commemorantur: ex his octodecim simul coactæ, reliquis septendecem tribubus, ac singulis ciuibus, triginta quinque tribuum legem dicere potuerunt. Quamobrem Tiberius Gracchus Tribunusplebis à Marco Octauio collega petiit, vt magistratu prius adbicaret[1], quàm octodecim tribus suffragium tulissent, vt imperium ei abrogaretur, propterea quòd Tiberio leges Agrarias ferenti intercederet, & populi commoda oppugnaret. Cùm item L. Rullus Tribunusplebis rogatione Agraria ad plebem lata, peteret vt agrorum publicorũ diribitores essent, quos maxima pars septemdecem tribuum id est nouẽ tribus, suffragio creassent, M. Tullius[2] Consul hanc arripuit reiiciendę legis occasionem, cùm diceret, Tribunũplebis octodecim tribus, id est maiorem populi partem suffragio priuare: sed Tribunus Cõsulem facilè refellere potuisset, quia tribunitia rogatione comprehensum erat, Si plebs, id est maior pars XXXV. tribuum, VELLET, IVBERET. ne de rebus leuissimis vniuersæ plebis concio sæpius conuocaretur. Itidem rogatione Domitia cauebatur, vt si quis flamen, pontifex, augúrve moreretur tribus septemdecem conuocarētur, vt iuberent quem pontificem à collegio cooptari vellent: ita fiebat vt quos nouem tribus iussissent ij à collegio cooptarentur. Cùm igitur maximam populi partem diximus, id ad suffragia singulorum ciuium pertinet, si per capita suffragia petuntur, vt apud Venetos, Rhagusios, Genuenses, Lucenses, & in optimatum statu fieri consueuit: sin per tribus aut per curias suffragia leguntur, satis est maiorem tribuum, aut curiarum, collegiorúmve partem ferre, etiam si plures tribus numero ciuium reliquis tribubus inferiores sint: vt ferè semper contigit in popularibus imperiis. Populus enim Atheniensis in decem tribus diuisus erat, quibus Antigonia ac Demetria adiunctæ sunt, pro Antigoni ac Demetrij dignitate: rursum populus in classes XXXVI. distributus est. Hæc pro variis populi incrementis, ac suffragiorum facilitate mutantur. Romulus quidem principio populum vniuersum, qui tum tria circiter ciuium millia capiebat, in tres partes distribuit: deinde singulas partes in decẽ curias, & vnicuique curionem præfecit: suffragia verò per capita ferebãtur[3]: sed lege Seruia populus in sex classes ex cẽsu & ætate distributus est: ita vt si prima classis, in qua locupletissimi quiq; cẽsebantur, id est, si cẽturię quinq; & octoginta quæ octo millia ciuiũ capiebãt in ferendis suffragiis cõcordes essent, quod fieri poterat, si vnius cuiusq; cẽturię quinquaginta & vnus ciuis idẽ sentirent, cæterarum classium suffragia non rogabantur: quòd si primæ classis duæ trésve centuriæ non eadem cum reliquis iuberent, secundæ classis totidem centuriæ ducebantur, ídque toties in singulis classibus fiebat, quoad octoginta centuriarum numerum implessent: raro ad tertiam & quartam classem, rarissimè ad quintam, vix vnquam ad sextam[4] perueniri poterat; sexta verò classis ex cẽsu Seruij regis, amplius sexaginta millia ciuium tenuiorum capiebat, cùm quinque classibus sexdecim tantùm millia ciuium continerentur: quòd si rationem suffragiorum à Seruio Rege inuectam exactis Regibus tenuissent, non fuisset popularis status,

Non parum refert an per tribus an per capita suffragium feratur.

1 Plutar. in vita Gracchorum.

2 Cicero in Rullum.

3 Liuius lib. 1.

4 Liuius lib. 1. Dionys. lib. 4.

ſtatus,ſed optimatum,quia minor pars ciuium in cæteros omnes Impe-
rium habuiſſet. Itaque plebs à patriciis ter ſeceſſit,cùm potentiorum o-
pibus ac libidine tenues premerentur, nec ante deſtitit quàm tribunos
libertatis cuſtodes de ſuo corpore creandi ius obtinuiſſet: id autem fieri
non poterat,niſi omnia omnium ſuffragia æquarentur:inde comitia tri-
buta primùm haberi cœperunt:& quoniam patricij ac locupletes per tri-
bus diſperſi,tenues ac plebeios magna ex parte clientes potentiorum,ar-
bitratu ſuo ſuffragia ferre cogebant, latum eſt ad populum ne deinceps
tributis comitiis patricij intereſſent: tunc primùm diuiſæ ſunt plebis ac
populi appellationes: populus Senatum, patricios, & plebem comple-
B ctebatur:tunc etiam diuiſa plebs eſt in octodecim tribus,ac paulatim eò
vſque incrementum accepit vt triginta quinque cenſerētur: quibus tan-
dem ſumma Reipublicę, omniúmque legum ac magiſtratuum creādo-
rum data poteſtas eſt, exceptis Conſulibus, Prætoribus ac Cenſoribus,
qui quòd maiores erant magiſtratus, maioribus,id eſt centuriatis comi-
tiis,creabantur,populo per claſſes,vt antea diximus, diſtributo. Et quo-
niam libertinorum & eorum qui adoptione iura ciuitatis conſeque-
bantur,tanta erat multitudo,vt antiquorum ciuium ſuffragia longè ſu-
peraret(id quod ab Appio Cenſore factum [6] eſſe diximus,vt à plebe quæ 6 Liuius lib.6.&
vellet faciliùs impetraret, Fabius Maximus cenſor,gratiam Appij fraude Florus epit.20.
collectam effudit, cùm libertinos omnes, & qui ab iis ſtirpem duxerant
C in quattuor tribus coëgit,vt antiquorum ac ingenuorum ciuium ſuffra-
gia tueretur: quo facto Maximi cognomentum eſt adeptus, quia id ſine
ſeditione,confeciſſet. Tādem Seruius Sulpitius Tribunus plebis trecen-
teſimo poſt anno libertinos in tribus eorum, à quibus libertatem ade-
pti erant[7],cēſeri voluit, ſed ante rogationem perlatam occiſus eſt,poſtea 7 Florus epit.77. & 9.
tamen id factum [8] eſt, Mario vrbe potito,vt patriciorum ac optimatum 8 Idem epit.84.
minueret auctoritatem.Idem antea Demoſthenes, Athenis,ſed [9] fruſtrà 9 Plutar. in Demoſthene.
tentarat poſt cladem Cheronenſem, rogatione ad populum lata, vt in-
colæ ac libertini in ciuium numerum cenſerentur,ſed antiquata rogatio
eſt,tametſi non plures eſſent viginti millibus ciuium.At etiam ætate Pe-
riclis cùm tredecim millia cenſa fuiſſent,quinque millia peregrinorum,
D qui pro ciuibus in cenſum irrepſerant[1], ſub iugum miſſa ſunt: atque hæc 1 Plutar.in Pericle.
præter ſeruorum multitudinem,quæ decuplo maior fuit,quàm ciuium.
Ex quo perſpicuum fit nullam fuiſſe Rempublicam adeò popularem,in
qua ſubditi iura ſuffragiorum ex æquo haberent: & quibus id iure da-
tum eſſet, magnam partem abfuiſſe: cùm verò tributim comitia habe-
rentur interdum vnius tribus ſuffragia, quæ mille ciues capiebat, tribui
decem millium exæquabantur, & qui gloriæ cupidiores erant, capita
tribuum ſordibus aut gratia corrumpere conſueuerāt,cùm minima pars
ciuium comitiis adeſſet. Idcirco ſæpè cauebatur in ferendis legibus ne
iis derogaretur, niſi ſex millia ciuium comitiis interfuiſſent, vt ſæpè vi-
dere eſt apud Demoſthenem: nam oſtraciſmo nullus erat locus, niſi ſex
millia ciuium in eadem ſuffragia conuenirent,vt Plutarchus ſcribit:quæ
tamen populi minima pars erat. At Venetorum [2] legibus quæ maioris 2 In ſtatutis Venet.

ſunt ponderis ac momenti ſanciri ſolet, ne iis derogari poſſit, niſi mille ciues ſuffragiis ferendis affuerint, & ex eo numero octingenti ſecum ipſi in eadem ſententia conueniant. Quam quidem ad rem leges Romanorum, quæ de corporibus & collegiis[3] latæ ſunt adhibuiſſe videntur, in decretis etenim collegiorum duos trientes collegarum adeſſe, & ex iis plura ſuffragia congruere neceſſe eſt. Vix autem omnibus Venetorum comitiis, quæ modò noſtra ætate coacta ſunt, mille quingẽti ciues affuerunt[4]: cùm igitur lex mille ciues adeſſe iubet, duos trientes ciuium qui ſuffragiorum ius habent adeſſe vult, & ex iis octingentos in vnam ſententiam conuenire, quod ideò factum opinor, quòd octingenti ciues maiorem mille & quingentorum ciuium partem efficiunt, cùm ſingula ſuffragia ducuntur, vt Venetiis fieri ſolet: non autem tributim aut centuriatim: vt Romani qui etiamnum ſuffragia tribuum confuderunt vſque ad legem[5] Fuſiam, quæ lata eſt anno ab vrbe condita DCXCIII. quò minùs quid quæque tribus iuſſiſſet intelligeretur ad vitandas ciuium inter ipſos contentiones. Sic Argentina Germanicarum ciuitatum maximè popularis, & Metenſium ciuitas, tametſi in Francorũm poteſtatem venerit, curiatim tamen ſuffragia ferunt, vt Reſpublicæ quoque Rhætorum tres populares curias cogunt ad comitia creandis magiſtratibus ac legibus ferendis: ea tamen ratione vt maiores curiæ maiorem ferant partem ſuffragiorum. Aliter Heluetij montani, ſcilicet Vrani, Suitenſes, Vnderualdi, Tugij, Glarenſes, Abaticellani, qui quòd maximè omnium populares ſunt, comitia, in apertis ac patentibus locis habere ſolent ac ſuffragia viritim ferre, qui modò ciues annum decimum quartum attigerunt, veterique Athenienſium χειροτονείᾳ manibus elatis ſuffragantur: ſed id rariſſimè, id eſt in Amano principe ciuitatis, ac in Senatu legendo, cæteríſque magiſtratibus mandandis, ſæpius etiam imperia continuantur: nam Amanis (qui ferè ſemper toto triennio principatum exercet) ſtans pro concione, veniam à populo precatur, ſi quid in magiſtratu gerendo peccauit: deinde tres ciues deſignat, ex quibus vni populus in annum ſequentem imperium tribuit, deinde legatum ei ſubſtituit Cancellarium, poſtea Tribunum ærarij. Si quid inopinatum occurrat, comitia extra ordinem coguntur. Hoc autem Rhætorum Reſpublicæ ab Heluetiis differunt, quòd hi quaſi manu ſe duci patiuntur, vt qui capita ciuitatis vnius pellexerit, totam ciuitatem in ſuam ſententiam facilè ſe pertractum iri confidat: Illi verò nec precibus, nec illecebris magiſtratuum, commouentur, niſi quis curias ſingulas populariter demulceat. Id quidem facilè intellectum eſt à legatis Francorum, qui regem per literas admonuerunt[6] Rhætorum curias à Francorum ſocietate penè deſciuiſſe, ac iam Hiſpanos plura ſuffragia tuliſſe in curia Cadeorum: ſed paulò poſt detecta fraude populus duci iuſſit ciues factionis Hiſpanorum, qui quæſtione adhibita peculatus damnati ducenta ſeſtertia[7] ærario publico dependerunt: quo facto legati XXVII. ab Heluetiis & Rhætis in Galliam renouandæ ſocietatis cauſa venerunt. Hæc popularium ciuitatũ exempla propoſuimus, vt popularium Rerumpublicarũ vis & natura meliùs intelli-

[3] l. nominationũ. de decurionib. C. l. vlt. quod cuiuſq; vniuerſitatis. ff.

[4] ex hiſtoria P. Bembi.

[5] Dio lib. 38.

[6] anno 1565.

[7] decem aureorum millia.

intelligeretur. Est igitur Respublica popularis in qua populi pars maxima, seu viritim, seu centuriatim, seu tributim, seu curiatim suffragia ferantur, iura maiestatis habet. His tamē dissentanea scribit Aristoteles[7], nec statum popularem ex eo metiendum putat, si maxima populi pars summam habeat potestatem: deinde exemplum affert eius ciuitatis in qua mille sint ac trecenti ciues: si ex his mille locupletes imperio præsint, cæteris exclusis, statum popularem esse negat: neć Aristocratiam iudicari putat oportere, in qua paucis ciuibus summa potestas tribuatur, nisi opibus quoque cæteris præstent: ad extremum ita cōcludit: status popularis est, in quo tenues imperant, etiamsi à cæteris ciuibus numero longè vincantur Aristocratia in qua potentiores dominantur, etiamsi tenues non solùm opibus, sed etiam numero superentur: nec vulgarem opinionem quæ aliter statuat, sibi probari scribit. Ita quidem Aristoteles omnium non modò philosophorum, sed etiam populorum sententiam in Aristocratia ac Democratia definiēda conuellit, vt suam vnius tueatur: quæ certè si locum habeat, omnia quæ de vtroque statu in disciplina de Republica præcipiuntur vno corruent & eodem momento. Decemuirorum enim, qui legibus ferendis creati fuerant, quam omnes[8] scriptores oligarchiam appellant, popularem statum appellare licebit: cùm opibus in summa Reipublicæ inopia minimè præstarent: & ex rerum gerendarum peritia selecti fuissent: recuperata verò populari libertate Aristocratiam appellare oporteret. Idem etiam iudicādum esset, si xx. millia ciuium locupletiorum summa potestate fruantur: quingentis ab inopia semotis: contrà verò si quingenti illi ciues, egestate oppressi, cęteris locupletibus imperent, statum popularem appellare oporteret. Ita quidem Aristoteles Apolloniam, Theram & Colophonem populares ciuitates vocat, quibus indigentissimi ac paucissimi ciues dominabantur. Longius etiam progreditur, cùm popularem statum esse negat, in quo maxima pars ciuium dominationem Reipublicæ adepta, magistratus & honores formosissimis, aut longissimis quibúsq; ciuibus tribuat: in quo dupliciter peccatur, tum in eo quòd popularia imperia cum optimatum imperiis commutat: tum etiam quòd formam Reipublicæ magistratuum & honorum adeptione metitur: cùm statum Reipublicæ ex eorum persona, qui iura maiestatis habent terminare debeamus, vt antea dictum nobis est. Atque hæ quidem absurditates, ac multò maiores ex eo sequuntur, quod Aristoteles gubernandæ ciuitatis rationem pro statu Reipublicæ vsurpauit: cùm tamen fieri possit vt sit regalis status, ac nihilominus populariter gubernetur, quando scilicet princeps omnia omnibus ciuibus imperia, magistratus, honores, præmia, pœnas ex æquo largitur, nulla virtutis, aut nobilitatis, aut diuitiarum habita ratione, moderata verò monarchia optimatū ratione dicetur, si rex idem virtute, aut opibus, aut nobilitate præstātes ciues, ad curationes & imperia vocaret: quòd si populus rerum dominus, honores, sacerdotia, magistratus patriciis tantùm tribuat, vt Romæ factum est, vsque ad legem Canuleiam, status quidē popularis futurus est, sed Aristocratica guber-

7 lib. 4. c. 1. Aristotelis sentētia.

8 Dionysius Halycarnas. Liuius, Plutarchus.

natione moderatus: ſin optimates in ſumma poteſtate cōſtituti, plebeiis tantū honores & imperia largiantur, ſtatus erit Ariſtocraticus populariter inſtitutus: cōtrà verò ſi populi vniuerſitas dominatum adepta, omnibus ciuibus, omnia Imperia, magiſtratus, curationes concedat, aut ciues omnes viciſſim ſorte ad imperium vocētur, ſtatus maximè omnium popularis futurus eſt, ac populari gubernatione conſtitutus: quod Athenis factum eſt[9], Ariſtidis iuſti rogatione, qua ciuibus omnibus ad omnes magiſtratus aditum patere voluit, nulla cenſus, aut nobilitatis prærogatiua, contra quam lege Solonis cauebatur, vt in tribuendis honoribus & imperiis ratio cenſus haberetur: quòd ſi optimates ac locupletes ſummam poteſtatem adepti, ſemotis tenuibus ac plebeiis omnibus, honoribus ac Imperiis ſoli fruantur, ſtatum non modò optimatum appellabimus, ſed etiā Ariſtocratica ratione moderatum. Hic mihi occurrat aliquis in ea ſententia quam tueor fuiſſe ante me neminem: id quidem agnoſco, nec dubito pleriſque nouum videri, ſed tamen neceſſarium eſſe ſtatuo, ad vniuerſam de Republica, quam tractamus diſciplinam, aut in errores inexplicabiles, miniméque ferendos implicari, quibus Ariſtotelem ipſum irretitum videmus, ſenſus ipſos ac rationes neceſſarias oppugnantem. His autem fundamentis malè iactis, nihil ſuper extrui poteſt, quod firmum ſit, aut ſtabile futurum. Ab his etiam fontibus confuſa Rerumpublicarum genera, quæ prius refutauimns, dimanarunt. Statuamus igitur tres tantùm, nec plures Rerumpublicarum formas, ſimplices illas quidem, nec vlla confuſione permiſtas: id eſt iura maieſtatis, omnia omnibus ſimul coaceruatis ciuibus, aut minori ciuium parti, aut vni tribuamus: temperatio verò ſit illa, cùm in vnius ſtatu honores & imperia omnibus, aut in populari poteſtate, optimis aut nobiliſſimis tantùm, aut in optimatum imperio tenuibus æquè ac diuitibus cōmunicantur: qua quidem temperatione iura maieſtatis, non propterea diuelluntur, nec Monarchia Democratiæ, nec Ariſtocratia vtrique permiſcetur: ſed quodammodo inuiolabilis ſtatus vniuſcuiuſque moderatus perſtat cùm ciues inter ſe & cum Republica huiuſmodi gubernatione copulantur: tametſi ſtatus popularis, alius alio plus habet popularitatis, vt ſic loquar, vt tyrannides aliæ aliis crudeliores ſunt: & optimatum poteſtates aliæ aliis acceptiores, ac plebi gratiores, non propterea tamen miſcentur. Nam Heluetij montani adeò populares ſunt, Vrani, inquam, Suitenſes, Vnderualdi, Tugij, Glarenſes, Abbaticellani, vt non modò penes vniuerſos, modò puberes, ſumma ſit Reipublicæ poteſtas, verū etiam magiſtratus omnes ac maxima quæque imperia ſellurariis & opificibus tribuantur: ac ne mœnibus quidem aut vllis propugnaculis ciuitates muniantur: cęteri minus ſunt populares: tametſi enim Bernates ac Tigurini ex opificibus pleriſque ſenatum conſtituunt, maximos tamen in Republica magiſtratus ex patriciis, aut certè ex iis qui generis antiquitate clariores ſunt, creare ſolent: quo fit vt hi ſtabiliores ſint, ac ſeditionibus quàm illi minùs opportuni: Rhætorum verò comitia nimis illa quidem popularia, difficilimè reguntur, & commota vix placantur. Nam libertatis popu-

[9] Plutar. in Ariſtide.

popularis hęc ſumma eſt, vt omnes omnibus æquari poſſint, nec aliter parere velint, quã ea conditione, vt viciſſim imperent iis quibus paruerunt: ac ne ſic quidẽ in officio cõtineri poſſunt, niſi valdè neceſſaria iuſtáque præcipientibus, aut largitionibus ac verborum illecebris demulceantur. Cùm verò multi multis virtutibus, opibus, ac nobilitate excellere nequeant, ferè fit vt nobiles, locupletes, virtute præſtantes multitudo inuidia quadam & animo ipſa maleuolentia ieiuno inſectatur: tum ſi quis generoſo ac præſtanti animo plebis intemperanter libertate abutentis libidine frenos iniicere audeat, húc mulcta, exilio, proſcriptione, morte deniq; dãnare non dubitẽt: eóq; magis ſi locuples erit, aut impe-
B rium affectare videatur: ac ſæpe fit vt potentis vnius ſuplicio vel cæde plebs elata in cæteros quoque violenter prorumpat: idque potiſſimum ſi armis tentata res eſt, ac optimates potentia plebis frangantur: vt contigit poſt Sempachiam cladem qua Heluetiorum, qui montes accolũt, nobilitas penè tota occubuit: cæteri ferre liberum exilium quàm plebis direptionibus & contumeliis patere maluerint: nam quòd Bernates ac Tigurini nobilium illuſtres familias habent, id mirum videri debet nemini, cùm ſecuritate maxima, ac ſine vi, exhauſtis ciuilibus bellis contraxerint cum victoribus ſocietatem: moderatius tamen Heluetij libertate populari, quàm olim Græci aut Itali vſi videntur, qui ſæpe nouas tabulas petebant, aut à debitoribus commota ferè plebis in creditores ac lo-
C cupletes irruebãt, ac domos expilabant, eóſque ad agrorum æquabilem diuiſionem compellebant, interdicta pecorũ & agrorum vltra modum acquiſitione, à quibus Heluetij ferè ſemper abhorruerunt. Ac tametſi congiaria principum ac peregrinorum munera in quibuſdam Heluetiorum ciuitatibus, non in ærarium publicum coguntur, ſed plebi diuiduntur, vt quò plures quiſque liberos habeat, eò plus habeat emolumenti: nihilominus tamen cùm Glarenſes à [1] Morleto regis Francorum legato peterent, vt priuatæ penſiones quas à rege potentiores accipiebant omnibus ex æquo, vnà cum publica penſione, diuiderentur, quod Henrichus rex ſeſe facturum negauit, ac potius de ſua munificentia tantundem detractum iri teſtatus eſt, quàm priuata publicis miſceri pate-
D retur. At etiam Græcorum eò vſque progreſſa eſt licentia, dicam an amentia, vt eos in exiliũ mitterent, qui cæteris virtute præſtarent, teſtis eſt Ariſtides iuſtus, teſtis Damon Athenienſis vterque, teſtis Hermodorus Epheſius, quod quid aliud eſt quàm ab radicibus virtutem ipſam excindere conari? at illi verebantur, ne virtutis ſplendor clariſſimus in vno ciue, aliorum oculos ac mentes ita præſtringeret, vt libertatis obliti excellenti virtute viro ſeruire quàm imperare mallent: eóque magis metuendum videbatur, ſi cum virtute generis nobilitatem aut potentiam, aut rerum gerendarum vſum coniunxiſſet, qui aut volẽtibus, aut inuitis ciuibus libertatem de manibus, adhibita vi, extorqueret. Optimates enim quòd virtute, vel opibus, vel generis antiquitate præſtant, honoribus etiam ac Imperiis prępollere fas eſſe putant, ac propterea ſeipſos à fece plebis ſeduci ac ſeiungi ſemper cupiunt. Cùm igitur tantoperè inter ſe

[1] anno 1560.

dissideant principes, & optimates, ab infima plebe, vix est vt eos vlla ratione æquare, aut Imperiis & honoribus exæquatos inter se & cum Republica conciliare possis. Quamquam Solo id effecturum se iactabat, ac si legum ferendarum ius haberet, leges potentibus ac tenuibus, patriciis ac plebeiis æquabiles laturum: optimates quidem Solonē de Geometrica æquabilitate, intelligere putabant: plebs autem ad æqualitates arithmeticas dictum illud trahebat: ita factum est vt Solonem vtrique amplexi legibus ferendis ac Reipublicæ Atheniensium constituendæ præficerent. Sed hæc, & quæ quanque Rempublicam commoda aut incommoda sequantur, suis locis fusius explicabuntur: nunc satis est Rerumpublicarum descriptiones ac genera, & quid cuiusque proprium, B quid alienū, quid commune sit, quis item in vnaquaque Republica iura maiestatis habeat, qua fieri potuit breuitate tradidisse, nunc Reipublicæ partes ac veluti membra singula, quæ principi Reipublicæ, quasi capiti illigantur, senatum, inquam, magistratus, curatores, collegia, corpora, ordinésque ciuium, quo proposuimus ordine persequamur.

FINIS LIBRI SECVNDI.

DE REPVBLICA,

LIBER TERTIVS

B

De Senatu CAPVT. I.

SENATVS est legitimus eorum cœtus qui de Republica, deque iis qui summam Reipublicæ potestatem habent consilium capit. Sic ordo postulat, vt posteaquam de iis qui iura maiestatis habent, dictum sit, de Senatu deinceps, veluti de præcipua potissimáque, post principem, Reipublicæ parte disseratur. Non quia omnino consistere Respublica sine Senatu non possit: tanta est enim interdum Principis solertia, vel suspecta suorum æquè ac exte-
C rorum fides, vt seipso meliorem ac prudentiorem quem consulere possit, habeat neminem: vt quidem de Antigono [1] Asiæ Rege: de Ludouico XI. Rege [2] Francorum, cuius vestigiis insistere Carolus V. Imperator non dubitauit: itémque de C. Cæsare [3], qui rerum gerendarum tam occulta consilia capere cōsueuerant, vt prius confectæ res essent, quàm cōsilium cæptum putaretur. Ita res maximas illi bello ac pace gesserunt, potentissimorúmque hostium opes, quas nulla vi potuissent, sapientissimis consiliis fregerunt: qua re hostibus terribiles ac metuendi videbantur, quorum exercitus ex improuiso sæpius nihil tale suspicātes fuderunt ac prostrauerunt. Ita duces ac milites talium Principum prudentia freti, ad o-
D mnes opportunitates expediti erant ac parati, vt momento Principis iussa exequerentur: perinde vt corporis humani membra aptè coagmentata rationis vnius arbitrio ac volūtati, etiamsi eius consiliis participes non sint, obsequuntur tamen. Et quidem à plerísque [4] nulla ratione dubitari videc, vtrùm præstabilius fuerit Principem sapientissimum Reipub. siue Senatu præesse, quàm stupidum & ad Imperandum ineptum hominem prudentium senatorum multitudine abundantem, sapientibus quidem neutrum horum probatur. Sed si tanta est principis virtus ac sapientia, vt alienis consiliis carere facilè possit, nihil magis optandum, quàm vt rerum gerendarum consilia quoad eius fieri poterit quàm maximè occulta sint, quoniam prodita ac patefacta, clarissimas ciuitates ac Imperia funditus euerterunt. Quamobrem prudentissimi quique Principes ita se comparant, vt quæ minimè omnium fieri cupiunt, ea identidem

1 Plutarc. in Demetrio.
2 Philippus Cominius.
3 Tranquil in Cæsare
4 Lampridius in Seuero.

ſe iactent eſſe facturos. Quid autem à ſtupido ac ſtulto Principe ſperandum eſt, vt ſapientum cætus ad conſilium arceſſere velit, cùm ſapientiæ argumentum in principe nullum maius ſit, quàm ſapientium virorum delectum habere, vt eorum conſiliis vti frui poſſit? Cùm igitur ſapientiæ decus ac ſplendor rariſſimè inter mortales eluceat, rariùs etiam inter Principes, quos immortalis Dei munere & conceſſu hominum generi datos gratis animis excipere debemus: nihil maius ac melius optandum reſtat, quàm vt prudentium hominum conſiliis, ac prudentia, à qua deſeruntur, vti velint: alioqui inanis ſit eius Principis ſapientia, qui ſtultorum & improborum hominum corona circunſeſſus, Rempublicam opprimi patiatur. Optimis igitur conſiliis non ſolùm in rebus grauiſſimis, B ſed etiam in mediocribus ac minimis (quanquam nihil minimum debet videri quod ad Rempublicam ſpectet) Principem vti oportere iudicamus: quia nihil tanti ponderis eſt ac momenti ad res agendas in omni Rerumpublicarum genere, quàm Senatus auctoritate & conſilio decerni: eóque magis ſi dubitetur vtile ſit nec-ne id quod Princeps fieri velit. Id quidem omnium optimè Carolus v. Rex Francorum is qui ſapientis cognomentum adeptus eſt, facere ſolebat. Cùm enim Anglos qui Aquitaniæ arces & oppida omnia fiduciæ titulo tenebant, regni finibus expellere vellet, rebus omnibus ad ea quæ geri cupiebat ante comparatis, ſuſcepit Aquitanorum querelas aduerſus Prætores Anglorum, qui prouocantes ad regem, vt Britiniaco fœdere exceptum erat, C malè mulctauerant. Rex ſiue conſulto quæſitam, ſiue temerè oblatam arripuit occaſionem: ſed optimatum ac populi, quorum opibus vtẽdum erat, autoritate & conſilio bellum geri placuit. Itaque Principes vniuerſos in curiam Pariſiorum conuocari iuſſit, teſtatus ſe eorum conſiliis ac ſapientia opus habere, vt quę à ſe minus ſapienter geſta fuiſſent eorum animaduerſione caſtigarentur. Bellum illud eo conſilio decretum, felici exitu confectum eſt. At cùm ſubditi vel ſine conſilio, vel cõtra Senatus decreta res geri perſpiciunt, tunc ea aſpernantur, ac pro nihilo ducunt, aut timidè ac molliter imperatorum & magiſtratuum iuſſa exequuntur: legum autem ac magiſtratuum contemptum ſequuntur populi ſeditioſæ voces, & aduerſus Principes ipſos coniurationes ac defe- D ctiones. Eam ob rem Hieronymus Siciliæ Rex vnà cum proximis & amicis omnibus crudeliſſimè interfectus eſt, tum quòd impotenter ac ſuperbè dominaretur, tum etiam quòd Senatum nulla de re cõſuleret. Sic enim Liuius, Regnante, inquit, Hierone, manſerat publicum conſilium: poſt mortem eius nulla de re neque conuocati, neque conſulti fuerunt. Eodem errore grauiter peccauit Cæſar, quòd non modò in Conſulatu, ſed etiam in Dictatura Senatus conſilio nunquam vteretur: at ne Senatui quidem vniuerſo (conſtabat autem circiter mille Senatoribus) ad ſe venienti aſſurrexit: nimis arroganter ac ſtultè id quidem, non quòd Cæſar moribus aut natura ſuperbus fuerit, ſed cùm aſſurgere Senatui vellet à Cornelio Balbo adulatore conſiliorúmque omnium participe quò minus id faceret, prohibitus eſt. At meminiſſe debuerat Romulum crea-

torem vrbis ac primum Romanorũ Regem ab ipsis senatoribns, vt quidem fertur, occisum, ac Tarquinium regem eiectum, cùm vterque Senatum contempsisset, ac suo arbitatu omnia gereret. Quæ res non modò iis, quos dixi, sed etiam Ludouico XI. Regi Francorum, qui nulla de re Senatum consulebat, exitiosa fuit, quod cùm hic noster, quamquam serò, intellexisset, Carolum filium ita institui voluit, vt literas nesciret, modò tria verba teneret, Latina illa quidem, sed eiusmodi, quæ de historia iure detracta sint, vt alienis consiliis potius, quàm suis sapere, ac res gerere consuesceret. Et quidem summa literarum cognitio Principibus sæpissime perniciosa extitit, nisi bene à natura, meliùs etiam à virtutibus B instructi & informati essent: quia nihil tam in Principe metuendũ, quàm multa rerum abditarum cognitio cum scelere coniuncta. Nullus certè Principum extitit, qui extra rei militaris scientiam minùs haberet literarum, quàm Traianus: Nerone verò nullus ferè doctior: hic tamen sceleribus, ille virtutibus parem habuit neminem: hic Senatum capitaliter oderat: ille omnia Senatus consilio gerebat. Cùm igitur Senatus in omni Republica tam sit necessarius, quàm in corpore ipso mens ac ratio, sine qua corpus ipsum non modò sese regere, sed ne momento quidem subsistere possit, primùm de senatoris virtutibus, deinde quis numerus Senatorum esse debeat, & an plura consilia Reipublicæ necessaria sint, tum quibus de rebus senatus consulendus sit, postremò quæ-nã sit in Repu-C blica Senatus potestas ordine disseramus. Principio senatum legitimum cœtum esse diximus, propter eam, quam à Principe vel populo statis temporibus ac locis coëundi potestatem habet. Quibus tamen locis ac temporibus Senatus haberi debeat parum admodum interest, cùm rerum gerendarum variæ occasiones ac opportunitates locum ac tempus sæpe definiant, laudabile tamen est institutum Lycurgi[5] vetantis picturas ad ea loca in quibus Senatus consilia caperet, adhiberi, propterea quòd rerum earum quæ sub aspectum cadunt oblatæ species, mentem, quæ ad consilia intenta esse debet, sæpissimè distrahere solent. Adiecimus ad Senatus definitionem eos esse oportere, qui pro Republica consilium capiãt: vt Senatorem diuidamus à magistratibus & curatoribus Reipublicæ, D quorum consiliis sæpe Senatus ipse, sæpius etiam Principes, sed tamen extra ordinem vtuntur. Senatorem verò à senio, vt eodem sensu γερουσίαν Græci Senatum vocant: quod satis est argumenti, Græcos æquè ac Latinos Senatum legere consuesse ex senioribus, quos nostra lingua *seigneurs* appellat, pro ea, quam senioribus maiores nostri semper exhibuerũt obseruantia: ea spe & opinione, vt qui ætate, iidem & sapientia cæteros superaret: sic enim in legibus Caroli magni cauetur NVLLI per sacramentum fidelitas permittatur, nisi nobis & vnicuique proprio seniori, patronos intellexit non Senatores: quasi senioribus non iunioribus cultus & obseruatio debeatur. Nec modò Græcorum ac Latinorum, verumetiam Persarum, Hebræorum, ac Ægyptiorum moribus senes magno semper in honore fuerunt: ab his enim ad omnes populos iustitia, pietas, humanitas, Reique publicæ bene constituendæ ratio, ad omnes populos per-

[5] Plutarc. in Lycurgo.

1 Deut.cap.1.voces Hebraico hacanim nebonim, & Iodehim habent emphaſim, maiorem quàm Grçcę aut Latinæ illud verò ירוצים bifariã legi põt, iaduhim ideſt ſpectatæ integritatis, vel Iodehim ſcientes. nam Iodeha actiuum ſcientem: Iadua cognitum & probatũ iiſdem literis --ירדץ

manarunt. Quid diuina lex? cùm enim Senatum Iſraëlitarum Deus conſtituere vellet, Cogite mihi,[1] inquit, ſeptuaginta ſeniores, qui cæteris ſapientia, prudentia, ac ſcientia præſtent: ſapientia quidem pietatem ab impietate, prudentia turpe ab honeſto, ſcientia verum à falſo diuidit. Ac ſi quidem adoleſcentes ſapientia rerúmque gerendarum vſu (quod fieri non poteſt) excellentes haberemus, ex his tamen Senatum, vel potius Iuuenatum legere non modò ridiculum, ſed etiam periculoſum eſſet: quia nec ſenibus, nec iuuenibus huiuſmodi conſilium probaretur: quod alteri id ætatis ſe illis æquales, alteri ſapiẽtia ſuperiores eſſe arbitrarẽtur. At in Republica gubernanda non minus, atque haud ſcio an plus opinio valeat ac ſimulatio quã res ipſæ. Opinatur vulgus, & rectè opinatur, aut nunquam, aut raò admodum iuuenes ſapientia præſtare: atqui ſunt huiuſmodi nec plebem regere, nec improbos ad officium reuocare, nec in concione populi quæ vtilia ac iuſta ſunt perſuadere poſſunt. Nihil autem in ciuitate pernicioſius quàm ciues de Senatu déque magiſtratibus malè opinari. Itaque Solo iuuenem ab aditu Senatus arcendum ſibi putauit, quamtumuis ſapientia præſtaret, Græci melius patrio ſermone quàm Latini εἰς καὶ ἄριστα δοκοῖοι γνώμης ἔχειν· & antea Lycurgus è ſenioribus Senatum conſcripſerat. Hinc beneficia, honores, vacationes munerum à legibus huic ætati tribui videmus: tum propter corporis imbecillitatem, tum etiam propter ſapientiam & rerum gerendarum vſum. Nec propterea tamen omnibus id ſenibus tributum eſt: at ne iis quidem qui cùm antea virtute, ac ſapientia excellerent eorũ ætas ſic ingraueſcat vt mens ipſa vel ægrotare, quod quidem Hippocrati viſum eſt, vel à iudicio & ſapientia deſeri, vel inſtrumentis ad ratiocinandum natura datis vti non poſſe videatur. Hos enim Plato, qui ſeniores Reipublicæ cuſtodes fecit, à publicis muneribus & conſiliis quaſi liberam vacationem daret, ſeducendos eſſe putauit. Quamobrem literis ſacris non ſolùm ſeniores in Senatum conſcriptos, verumetiam ſapientia ac virtutibus omnibus ab immortali Deo cumulatos videmus, quos propterea Hebræi non קננים ab ætate ſenili, ſed à ſapientia חכמים poſteriores corrupta Græcorum voce Sanedrim appellant. M. Tullius eleganter, vt omnia, Senatum mentem, rationem, intelligẽtiam Reipublicæ dixit: nec minus Reipublicæ neceſſarium Senatum eſſe putauit, quàm humano corpori ad ſe ſuſtentandum, & ad intelligendum, mentem ac rationem. Ex quo quidem ſatis innuit, Senatores diuturno rerum gerendarum vſu, qui indocilis eſt, ad prudentiam & ad rerum maximarum diiudicationem comparatos eſſe oportere: nam quæcunque in bello ac pace, quæ in legibus ſanciendis, quæ in deſcribendis ciuium ordinibus, quæ in conformandis populorum moribus, quæque omnino in conſtituenda Republica præclarè geri videmus, à mentis agitatione & conſilio prudenti omnia proficiſcuntur. Quamobrem Græci τὸ ἱερὸν τὴν βουλὴν, quaſi recto conſilio nihil ſacratius eſſet, Hebræi יסוד quaſi fundamentum rerum omnium aptiſſimè appellant: quibus verbis ſignificant rectis conſiliis, & ſapienti Senatu ſublato quaſi Reipublicę concuſſis fundamẽtis omnia ſurſum deorſum ruitura.

ruitura. Sapientiæ ac prudentiæ nominibus quoties vtimur, ſemper cum fide ac iuſtitia cõiungi volumus, neque enim minus, atque haud ſcio an magis pernicioſum ſit ex improbis ac flagitioſis hominibus, quantumuis rerum gerendarum vſu & experientia valeant, quàm ex imperitis, Senatum conſcribi: hi quidem ſi non prodeſſe, certè quidem Reipub. valde nocere non poſſunt: illi perditis conſiliis vt ſeipſos vlciſcantur, Rempublicam euertere non dubitant, dum inter medias Reipublicæ ruinas ſoli conſiſtere poſſint, ac ſæpiſſimè competitorum ſententias, tametſi Reipublicæ ſalutares acerrimè oppugnant, & odia priuata ad Reipublicæ exitium cõparant, vt nihil aliud ferãt, quàm ciuitati luctuoſiſſimum B de aduerſariis triumphum. Aliud item genus eſt Senatorum, qui nec inuidia, nec odio, nec amore cuiuſquam ducuntur, ſed pertinacia quadam ab ea, quam adamauerunt ſententia diuelli ſe, aut rationibus vllis perſuaderi nunquam patiantur: ac ſæpe argumentorum vi ac multitudine armati veniunt in Senatum, quaſi ad hoſtes debellandos, ne vel in dicendo peccaſſe, vel ſententiam mutaſſe videantur. Peius etiam qui cuiquam aſſentiri turpe, ac præclarè ſecum agi putant, ſi vt clauum clauo, ſic opinionem opinione trudant: qua peſte haud ſcio an vlla capitalior cogitari poſſit, nec minus ab ea fugiẽdum, quàm nauigantibus à ſcopulis & præruptis ſaxis, quæ medio mari interdum occurrunt. Et quemadmodum prudens Gubernator, ſi portum tenere tutò nequeat, ventis obſequitur, C ac vela remittit, ne vi tempeſtatis abreptus naufragium patiatur, quouſque compoſitis fluctibus ſecundi venti flare cœperint: ita nec ſapientibus vnquam laudata eſt in vna ſententia, cùm de Republica deliberatur, perpetua permanſio, id quod non modò cum animi peruicacia, verumetiam cum arrogantia coniunctum eſt: contrà verò mutare interdum ſententiam, non modò laudabile, ſed etiam vtile ac Reipublicæ ſalutare eſt, & ad nouos caſus temporum, nouorum conſiliorũ rationes accommodare, cõcordibus ſuffragiis imperitorũ interdum opinionẽ laudare. Quare prudẽter Thomas Maurus Anglorũ Cãcellarius, qui in ea, quam opinione ſibi finxerat Vtopiorũ Republica, quæ in Senatu decernenda forẽt, eorum diſceptationem differri voluit in proximum ſenatum, nec D eodẽ die quo propoſita fuiſſent diiudicari: nec iis quibus à ſuſcepta ſententia diſcedere turpe videtur, in eo quod temerè fortaſſe dixiſſent perpetuò permanerent. Senatorem igitur in limine Senatus, odium in aduerſarios, gratiam aduerſus amicos, peruicaciam & arrogãtiam ex ſe ipſo exuere oportet, ea ſolùm intuẽtem quæ vel ad immortalis Dei cultum, vel ad Reipublicæ commoda ſpectant. In quo quidem laudabile commemoratur inſtitutum Lacedæmoniorum[1], qui quæ de Republica ſemel decreta fuerant ita tuebantur, vt quæ antea probauerant, ipſi oppugnarent: quia non licebat de legibus ſemel ſuſceptis diſputare: quod poſtea Achæorum[2] ac Florentinorum[3] Reſpublicæ à Lacedæmoniis vtiliter traxerunt: literarum verò cognitio ſemper eſt Senatori neceſſaria ac potiſſimum antiquitatis & Rerumpublicarum diſciplina: vt omittam legum domeſticarum ſcientiam, qua quidem vacare non debet: magis

1 Plutar. in Lycurgo.

2 Liuius lib. 38.
3 Guichardin.

tamen necessaria fides, iustitia, integritas: quarum virtutum adiumento, quæcúnque volet sine multa eloquentia facilè persuadebit. Sed hoc imprimis senatori cauendum, ne peregrinorum Principum largitionibus deprauari se, aut vlla fiducia, beneficióve illigari patiatur: quod tametsi capitale esse debet, nihil tamen frequentius in omnium oculos incurrit, excipio Venetiarum ciuitatem, quæ ab hoc sordiũ genere adeò purum habet senatum, vt etiam sacerdotes, quantumuis ciues ac patricios ob id à comitiis procul arceant, quòd iurati putantur nihil contra Romani Pontificis vtilitates & commoda se facturos: contritum est illud quod ante suffragia ciues in comitio acclamare solent, FORA I PRETI. Quinetiam Hermolaum Barbarum (quem virum?) ac non ita pridem Cardi- B nalem Mulanum exilio damnarunt, quòd cùm legationem apud Pontifices Romanos obirent, in collegium Cardinalium cooptari se paterentur iniussi. Ego verò triginta quinque Cancellarios huius Imperij, nec pauciores in Anglia ex antiquitatibus commemorare possum in Cardinalium cætum, aut in collegium pontificum cooptatos. At etiam apud Polonos, quia Gnesnensis Pontifex, regni Cancellarium se ferebat, necesse fuit Regibus procãcellarium arbitrio suo creare, qui nulla iurisiurandi obligatione Pontificibus Romanis teneretur. Principum autem familiarissimos ac legatos donis ac largitionibus, tum ciuium, tum peregrinorum effusis, corrumpere translatitium est, semper excipio Venetos, ídque tam apertè, vt etiam Cotignacus Francorum apud Turcas le- C gatus, Græcam vxorem iniussus acceperit: alius item, nec multò post, sororem Valachiæ Principis Mehemeto Bascia, & Naxi duce annuẽtibus, vxorem ducere non dubitarit: & quoniam Valachiæ Princeps ab iis filiæ nuptiis, quas antea inuitus probarat abhorreret, regnum illud ei ereptum est, ac Bathoro, qui nunc Polonorum sceptra moderatur, cõcessum. Hæc in Republica bene constituta minimè ferenda sunt. Atque hæc præcipua mihi visa sunt optimi Senatoris ornamenta. Est vbi generis antiquitas ac familiæ decus spectatur, vt Venetiis, Rhagusię, Norembergiæ, id etiam apud Polonos cautũ est lege Sigismundi Augusti, anno M.D.L. vt nemo Senator legeretur, nisi qui patre nobili natus esset. Alibi census spectatur, vt quondam apud Athenienses lege Solonis, & in ple- D rísque Græcorum ciuitatibus, vt & nostra ætate apud Genuenses Doria lege, certè Augustus neminem in Senatum admisit, nisi qui vicies sestertium in censum retulisset: quibus autem ad censum opes defuissent, suppleuit: non quia opes ad consilia pro Republica capienda necessarias arbitraretur, sed ne tenuitas & inopia, senatorium decus labefactaret: néve cæteri suis opibus elati, tenues contemnerent: vt ferè fit in optimatum statu, vbi Senator censu legitur. Vetere autem Romanorum instituto, nemo Senator fiebat, nisi qui magistratus & honores in Republica gessisset. Quare Censores quinto quoque anno in senatorium ordinem ferè legebant eos omnes qui magistratum gesserant: id est qui Consules, Prætores, Ædiles, Curules, aut ad summũ, Quæstores fuissent. Et quoniam Mariana clade nonaginta Senatores cæsi fuerant, Sylla Dictator factus,

Senatorum propria.

factus, vt Senatum ordinem, cui fauebat suppleret, viginti [5] Quæstores creauit: Cæsar quadringinta[6], vt eodem momento Senatores fierent, & sententiæ dicendæ ius haberent, quod [7] antea non licebat, nisi à Censoribus lecti fuissent. Qui certè mos laudabilis est, ac in omni Republica bene constituta, probandus. Nullus enim in Polonia Senator, nisi Palatinus, Pôtifex aut Castellanus sit aut antea fuerit, legationémve obierit, aut Imperator exercitum duxerit. Nec verò in Senatum Principis Turcarum cuiquam patet aditus, præter quam quatuor Imperatoribus bello gerendo creatis, quos ipsi Bascias appellant, duobus Cancellariis, seu Cadileschieris, ac duodecim prouinciarum præfectis, seu Belerbæis.

5 Appian. lib. α. ἐμφυλ.
6 Dio lib. 43.
7 Valer. Max. lib. 2. c. 1. de factiô max. & P. Crasso.

B Quod verò Senatores conscribi oportere diximus qui magistratum gesserint, nô ad eos pertinet qui sordibus ac pretio magistratus adepti sunt: neque enim virtutes illæ, quas Senatori necessarias esse diximus, iustitia, inquam, fides, integritas, prudentia, rerúmque gerendarum vsus, ac iuris diuini & humani scientia, vlla mercede, vllo censu, vllis pecuniis comparantur. Porrò Senatorem senatui probari nouû est atque inusitatum, quippe quos vel censores, vel anteacti magistratus & honores adepti, satis probauissent: id tamen Gothicis temporibus, conuersa Republica, factum legimus. Sic enim Theodorichus apud Cassiodorum, Admittendos in Senatum examinare cogit sollicitus honor Senatus. Quantum attinet ad senatorum numerum, maxima raritas sit oportet eorum qui
C tantis virtutibus quantas in senatore ciuitatis desideramus, clari sint. In popularibus tamen & optimatum imperiis, vt seditiosis ambitiosorum hominum vocibus, qui maiestatis participes sunt, occurratur, Senatorum numerum augere sæpe necesse est: vt Athenis quadringenti senatores Solonia lege singulis annis creabantur[8]: quibus cêtum adiici placuit, vt quinquaginta è singulis decem tribubus sorte ducerêtur: quibus item centum adiecti, cum populo duarum tribuum, Antigonidis, inquam, ac Demetriadis, incrementum accessisset: tametsi vix vnquam supra viginti millia ciuium cêsa fuerunt: ex quo perspicuum fit Senatum trigesimam & eo amplius ciuiû partem cepisse. Plato trigesimum ac prudêtissimum quenque in Senatum allegit: cùm enim Rempublicam ciuium quinque
D millibus & quadraginta constare vellet, centum sexaginta octo ciuibus Senatum conflauit. Romulus quoque centum Senatoribus, hoc est trigesima parte ciuium[9], cùm tria millia censa fuissent, Senatum constituit: non sorte, sed nobilissimum quenque selegit: id est eos quorum maiores seruitutem non seruierant: postea verò Sabinis in vrbem ex fœdere admissis, centum priori numero conscripsit: quibus post exactos Reges Brutus centum adiecit. Hic tercentum Senatorum [1] numerus annos ferè quadringentos nec augeri nec minui visus est. At Ciceronis ætate circiter sexcentos fuisse perspicuum fit ex eo quod CCCCXV. senatores suffragium tulisse scribit, cùm questio aduersus P. Claudium, qui sacra Bonæ Deæ, oblato Pompeiæ stupro violarat, decreta fuisset: at cû Senatui tunc adesse Senatores non cogerentur, nemini dubium esse potest, plurimos in omnes Imperij Romani prouincias dispersos, plures item rebus agen-

8 Plutarc. in Solone.
9 Dionys. Halicarnass. lib. 2.
1 Dio Nicæus.

dis,aut morbo senióve impeditos abfuisse. Posteà Cæsar Dictator, quò plures haberet obligatos ad Imperium stabiliendum, non modò ciues omnium ordinum, sed etiam peregrinos in Senatum allegit: tunc mille circiter Senatores fuisse tradunt. At Augustus pacata Republica è tanto numero sexcentos tantùm selegit, quos etiam ad trecentorum numerum antiquum reuocare decreuerat: tametsi ciuium Romanorum numerus in infinitum excreuisset: non est igitur multitudinis in legendo Senatu habenda ratio: sed earum virtutum quas Senatori necessarias esse diximus: aut si ambitiosis popularium hominum rogationibus satisfieri oporteat, vt in populari statu, cauendum est ne sententiæ ferendæ potestas senatori detur, nisi maximos quosque magistratus gesserit. Nam B in Cretensium[2] Republica, omnibus ciuibus in senatum veniendi ac sententiæ ferendæ ius erat: non tamen cum statuēdi potestate, quia soli magistratus de re proposita decernebant. In senatu Achæorum soli decem Demiurgi[3], cum Imperatore suffragium ferebant, sed eò nunquam progredietur sapiens legislator, si in popularibus imperiis aliter seditionibus occurri possit: quia res est periculi plena, quæ in Senatu decreta fuerint manare in vulgus: id quod necesse est in tanta multitudine senatorum: nec materia seditiosis hominibus perturbandæ Reipublicæ deerit, si quæ multitudini placuerint, pauciorum arbitrio conuelli videantur. Huic morbo Græci veteres vt mederentur, consilium selectorum creabant, qui πρόβουλοι & πρόσκλητοι dicebantur, vt arcana Reipublicæ tractarent, ac rebus vrgentibus per se ipsi maxima quæque pro Republica C procurarent: quibúsque de rebus in Senatu deliberari, quid item ad populum ferri oporteret prospicerent: alioqui Senatum cogere, sententias rogare, disceptare, decernere, nec facilè est, nec nisi temporis diuturnitate confici potest: dum interim rerum bene ac vtiliter agendarum momenta fluunt ac labuntur. Fuit enim Senatorium munus apud Romanos imprimis illustre ac dignitatis plenum: nunquam tamen Augustus efficere potuit vt Senatores ordinario Senatui, qui Calendis & Idibus ad summū cogebatur, adessent: tametsi mulctarū magnitudine absentes vrgeret: quod cùm Senatoribus graue esset, eorum qui mulctam deberent quintum quēque sorte duxit[4]. At etiam Ruscius Cæpio præmiis senatores ac illecebris excitauit, cùm testamento pecuniam reliquisset iis D qui in senatum venirent: neque enim pauciores quinquaginta vlla de re deliberare poterant: si decernendum esset, ducētos adesse oportuit cùm trecenti, aut quadringentos, cùm sexcenti lecti fuissent, duos scilicet Senatorum trientes, quod in omnibus collegiis necessarium est[5]. Augustus tandem ipse coactus, necessitate sublata, ducentos sufficere decreuit, quasi duos trientes trecentorum, qui legitimus erat numerus senatorum à Bruto constitutus. At in libera Republica Senatus nec legitimus, nec indictus haberi poterat, nisi Consuli, aut absente Cōsule maiori magistratui placuisset. Nam toto Cæsaris Consulatu vix ter haberi potuit legitimus[6] senatus, cùm intereà Cæsar à populo quæ vellet, largitionibus effusis extorqueret. Meliùs Solo, qui præter Senatum annuum, quem ex ciuibus

2 Aristot. lib. 4. polit. cap. 14.

3 Liuius lib. 32.

4 Dio lib. 54.

5 Dio lib. 54.

6 Tranquil. in Cæsare.

ciuibus cccc. conſtituerat, Areopagitarum conſilium ex ciuibus ſexa-
ginta ſelegit, qui per omnes honorum gradus eò perueniſſent, vt impe-
rij arcana tractarent, ac rebus extremis, ne quid detrimenti caperet Reſ-
publica, prouiderent. Cuius conſilij quanta neceſſitas eſſet tunc intelle-
ctum eſt, cùm Pericles, vt plebis [7] gratiam captaret, Areopagitarum au- 7 Plutar. in Pericle.
ctoritatem ſuſtuliſſet, & ea quæ prius in Areopago tractabantur ad po-
pulum trãſtuliſſet: non multò poſt Reſpublica tum externis, tum etiam
inteſtinis bellis concuſſa ruere cœpit. Habuerũt etiam Ætoli præter Pa-
nætolium conſilium ſanctius vbi arcana imperij tractabantur, de quo Li-
uius[8], ſanctius eſt, inquit, apud Ætolos cõſilium, quos Apocletos appel- 8 lib. 35.
B lant: idem paulò poſt, Arcanum hoc gentis cõſilium, antea dixerat legi-
bus Ætolorum cautum eſſe, ne de pace, bellóve, niſi in Panætolio, & Pi-
laico conſilio ageretur, ac tametſi Cartaginẽſium ſtatus popularis eſſet,
nihilominus, præter ſenatores cccc. fuit aliud conſilium xxx. ſenato-
rum qui diuturno rerum agendarum vſu prudentia præpollerẽt, de quo
Liuius, Cartaginenſes, inquit[9], xxx. legatos ſeniorum Principes ad pa- 9 lib. 3.
cem petẽdam mittunt: id erat ſanctius apud eos conſilium, maximáque
ad ſenatum regendum vis: eo conſilio Romani caruerunt. Itaque mira-
tur Liuius Græciæ & Aſiæ legatos qui Romam venerant, nihil eorum
quæ Rex Eumenes in ſenatu contra Perſeum Macedoniæ regem egerat,
ex tanto ſenatorum numero intelligere potuiſſe: Eo, inquit, ſilẽtio clau-
C ſa curia erat, ex quo intelligitur poſt ea tẽpora nihil in ſenatu decretum
fuiſſe, quod non peruulgaretur. Itaque ſenatores in arcanis imperij ſcri-
barum munere fungi, ac iureiurando ſingulos obſtringere cogebantur,
ne res manaret in vulgus [1]: nondum legibus [2] pœna capitalis erat iis con- 1 Capitol.
ſtituta qui Principis arcana publicarent. Quid autem eorum quæ in ſe- 2 l. ſi quis aliquid. de pœnis. ff.
natu agerentur latere potuiſſet, cùm quingenti aut ſexcenti ſenatores
præter ſcribas acta Senatus intelligerent? at etiam prætextatis pueris, vſ-
que ad Papyrij tempora, aditus erat in ſenatum. Auguſtus omnium pri-
mus ex ſenatoribus aliquot ſelegit, quibuſcum deliberaret de rebus iis,
de quibus in Senatu decernendum eſſet. Poſt Auguſti mortem Tiberius
à Senatu petiit vt viginti ſenatores ſibi darentur, à quibus conſilium ca-
D peret de rebus iis quas ad ſenatum ferri oportebat. Horum deinceps
exempla ſecuti ſunt Imperatores poſteri, Galba, Traianus, Adrianus,
Aurelius, Alexander Seuerus, de quo Lampridius, nullum, inquit, decre-
tum fecit ſine Iuriſconſultis xx. ac pleríſque ſenatoribus rerum geren-
darum vſu peritis, qui quidem quinquaginta ſenatorum numerum ex-
plerent, ne pauciores eſſent, quàm in Senatuſconſulto conficiendo ne-
ceſſarij viderentur. Ex quo intelligitur ſanctius illud quinquaginta ſena-
torum conſilium, vnà cum Principe, non tam de rebus ad Senatum fe-
rendis, quàm decernendi cauſa conſtitutum fuiſſe, vt ſenſim Senatui re-
rum maximarum cognitio erepta cõſilio Principis tribueretur: quia Se-
natorum tanta multitudo Principem conſequi, nullo modo potuiſſet:
id quod in monarchia Principe prouincias obeunte, aut bellis gerendis
impedito neceſſe eſt. Nec aliam ob cauſam Theologi veteres ac poëtæ

3 Valer. lib. 2.

Palladem Ioui decumbenti assidere finxerunt[3] non Palladi Ioue͂, quàm vt intelligamus Senatum Principi semper adesse, non autem Principem domicilio Senatus affixū esse oportere, quod à Principis maiestate non modò alienum sit, sed omnino fieri non possit. At tametsi multa sunt in omni Republica quæ à senatu decernūtur, de quibus nec ad populum, nec ad optimatum cætum ferri necesse est: in monarchia tame͂ aut Principem ea intelligere, aut populari opinione à Principe intelligi oportet, vt grauior sit eorum quæ à senatu decernūtur auctoritas ac fides, ne subditi querantur quicquam temerè à Principe sine consilio, vel à Senatu fieri, quod Princeps optimus non probaret. Certè quidem Turcarum Princeps Senatui rarius interesse consueuit, sed interiore ac proximo Senatus habendi loco ferè semper consistit, aut consistere putatur, vt omnes omnium sententias audiri, gestus etiam vniuscuiusque liberè contemplari, nec tamen ipse videri possit: ita fit vt senatores, qui Principem se assiduè intueri putant in officio contineantur. Hîc forsitan dubitet aliquis, si tam angusta sit Respublica, aut prudentium hominum tanta raritas, quanta ferè est vbique, non modò senatus, sed ne sanctius quidem illud consilium, quod diximus, constitui poterit. Senatum quidem à consilio sanctiore in angusta Republica diuidi non admodum necesse fuerit: vt in Republica Pharsaliorum, quæ angustissimis regionibus finiebatur, viginti viri pro cætu optimatum, pro Senatu, pro consilio sanctiore fuerunt. At Lacedæmonij, quorum imperium post Lysandri victoriam longè latè patebat, optimatibus triginta, iisdémque senatoribus contenti fuêre: ex eo tamen numero duodecim arcanis Imperij tractandis constitutos apud[4] Xenophontem videmus, & eandem omniū Græciæ ciuitatum formam Reipublicæ fuisse, præter exiguas aliquot ciuitates, quibus decem viros, qui summum Imperium & Senatum haberent, quique pro Republica sanctiora consilia caperent Lysander præfecit. His verò temporibus nulla ferè ciuitas est siue optimatum, siue populari, siue vnius imperio regatur, quæ præter Senatum non habeat sanctius consilium, ac præter vtraque triumuiratum, que͂dam qui secretiora Imperij arcana tractet: idque potissimum in monarchia. Augustus ipse, qui in gerenda Republica parem habuit neminem, præter senatum, quem sexcentis senatoribus compleuerat, sanctius consilium viginti virorum selegerat, ac præterea Mæcenate͂ & Agrippam sibi familiares & amicos, quibuscum Imperij arcana communicare solebat. Nam cùm dubitaret pacata Republica post Actiacam victoriam Imperium retineret necne? Męcenatem & Agrippam[5] adhibuit ad consilium, præter eos neminem: nec Cæsar quenquam habuit, præter Quintum Pædium, & Cornelium Balbum[6], quibus cum τὰ μυστικώτατα litteris occultis communicabat. Illud est quod innuit Cassiodorus de arcanis Principum, Arduum nimis est, inquit, Principis meruisse secretum. Antea quidem Curia Parisiorum huius Imperij Senatus erat: sed cum litibus iudicādis occupari placuisset, nec facilè ab vrbe distrahi posset, reges consilium illud, quod quia res magnas sub Carolo VII. tractabat, magnum dictum est, instituerunt: cùm

4 lib. 3. rerum Græcar.

5 Dio lib. 35.

6 Tranquil. in Iullio.

cùm autem rursus litibus extra ordinem disceptandis lege Caroli octaui implicaretur, ac multò magis Ludouico XII. Rege, qui curiam XX. iudicum constituit: Franciscus maior rex consilium illud magnum ab arcanis Imperij summouit, cùm aliud consilium selectorum Principum & amicorum sibi comparauisset, quod familiare Latinis, nostris hominibus priuatum dicitur. Mortuo Francisco Henrichus filius aliud quoque consilium quæsijt, quod quia paucorum hominum esset, angustum siue strictum appellarunt. Postremò cùm familiare seu priuatum illud consilium senatorum multitudine redundare videretur, Henrichus III. Henrici F. aliud consilium instituit, quod quia de Reipublicæ statu non
B de litibus consulendum esset consilium, status placuit appellari. Præterea necesse fuit cubicularium consilium haberi, in quo rex à cubili exurgens, ea quæ in Senatu decreta sunt, iuberet aut vetaret: illic Principum literæ referantur, legationes referuntur, mandata explicantur, Omitto consilium Tribunorum ærarij, quod Henricho II. Rege institutum est, ac rationum magistris sensim ereptum. Præterea Duumuiratum esse oportet ex amicissimis ipsius Principis qui gratiam non ætatis flore, sed virtute ac prudentia collegerint, constitutum. Quod de consilio cubiculario diximus, paucorum est admodum: ac tametsi Carolus IX. Idibus Nouembris M.D.LXIII. edixisset vt cùm à somno deseretur Principib. ac proximis, atque iis quos ad consilium acciri placuisset, in cubiculum
C pateret aditus, lex ea tamen antiquata est. Qui tot consiliorum varietatem non probant, eosdem multò plura quæ in Hispania videmus, improbare oportet: Septem enim consilia totidem curiarum multitudine seiuncta, & Prætorio Princeps comprehensa sunt, vt quo libuerit Princeps adire, ac singulorum sentētias exquirere facilè possit. Quòd si quis putet consiliorum multitudine tantum imperium, quo nullum maius extitit vnquam vacare non posse, cogitare debet Venetorum fines, non admodum latè patentes, quatuor habere consilia, præter Senatum, ac cætum omnium optimatum. Est enim consilium sapientum quod marinum dicitur: deinde consilium sapientum qui, quæ terra gerantur curare possint: item consilium Decemuirorum, & Septemuirorũ, quibus,
D vt collegiis omnibus Dux ipse præesse potest: quæ consilia tametsi collegiis & officiis seiuncta sunt, sæpe tamen pro rerum & causarum opportunitate consociantur. Est etiam Senatus sexaginta virorum, qui cum magistratibus numerũ duplicare consueuit. Quid igitur obest in angusta Republica senatum à consilio sanctiore diuelli? angustum est imperium Rhagusiorum, & iisdem ferè finibus quibus vrbis mœnia, comprehensum: nec latius imperant Geneuates, quàm primo ab vrbe lapide: in vtraque tamen ciuitate Senatus sexaginta viros: consilium verò sanctius in hac XXV. in ille XII. capit. Nurembergæ Senatus XXVI. senatoribus, consilium sanctius XIII. constat: præter consilium septem Prætorum qui Burgomagistri appellantur. Suitensium ciuitas, vt valdè exigua sit, ac sine oppido, sine mœnibus, sine arce imperium tueatur, nihilominus tamen præter senatum XLV. virorum, consilium habet septemuirorum

quibus præest Æmanus: eadem consilij constituendi ratione vtuntur Vrani, Bernates ducentos Senatores habent, Lucernates cētum: vtrísque tamen consilium sanctius est, his quidem XVIII. illis XXVI. Aliorum alius est vtriúsque consilij numerus, eadem ratio tamen. Quinetiam apud Basilienses, præter vtrunque consilium, quatuor viri, duo, inquam, Burgomagistri, cum totidem collegiorum principibus[7], arcana tractāt: apud Bernates eodem funguntur munere duo Prætores Auoerij, & signiferi quatuor. Vtile est igitur, ídque diuturno vsu comprobatum, in omni Republica præter Senatum, sanctius consilium creari. Hoc tantùm differunt, quòd quæ in Senatu vel consilio sanctiore decreta sunt, in popularibus & optimatum Imperiis ferè à magistratibus iniussu plebis, aut optimatum explicantur: quæ dubia, aut grauiora, sanctiori consilio videntur, de iis ad Senatum ferri consueuit vt decernatur. Quæ à Senatu salua Imperii maiestate iuberi nequeunt, ad optimatum cætus, aut ad populi comitia referuntur. Contra fit in monarchia, in qua nihil cum plebe aut cum optimatibus communicatur: & quæ Senatui dubia aut grauiora visa sunt, de iis ad sanctius consilium fertur, si res ad maiestatis iura pertinet principis arbitrio reseruatur. Ac tametsi cætera Senatus in monarchia per sese explicare videatur, omnia tamen à Principe iuberi videmus. Quæ de consilii capiendi ratione diximus, nusquam ferè melius, quàm Venetiis fieri consueuerunt. Quarum enim rerum anceps est deliberatio, in vtróque consilio sapientum, ea cum decemuiris coniunctim expediri solent: ac propterea decretis subiiciuntur hæc verba CON LA GIVNTA. Si consilium propter sententiarum discrepantiam, exitum reperire non potest, cumulantur Septemuiri: sine hac quidem ratione quicquam, propter dissidentium varietatem, decerni potest: cogitur Senatus vniuersus vbi res explicatur: quòd si salua maiestate Reipublicæ Senatus auctoritas non sufficere videatur, aut inter sese dissideant, id ab optimatum omnium cætu constituitur. Id etiam olim Cartagini propemodum fieri consuesse tradit Aristoteles[8]. Quæ igitur in optimatum aut popularibus Imperiis Senatus decreuit, ea optimates populúsve iubet, si res ita postulabit: contra quam in monarchia fieri videmus: nā quò plus quisque Princeps sapere sibi videtur, eò minus à Senatu consilium capit: sæpius tamen Senatus authoritatem, vt sit res acceptior, exquirit; aut lites difficiles, aut quæ ferè sunt inexplicabiles in senatu disceptari iubet. Ista quidem ratione Tiberius Imperator senatum litibus extra ordinem disceptandis occupauit, quò minus quereretur ereptam sibi de rebus grauioribus decernendi potestatem. Nero rursus appellationes ad Principem à senatu iudicari voluit. Ita sensim ex senatu curiam iudicum effecit: cùm tamen in libera Republica senatus nunquam, nisi iubente populo, aut de coniuratis[9] aduersus Rempublicam iudicaret. Sic enim M. Tullius Verrem incusans, Quo, inquit, confugient socij? quem implorabunt? ad Senatum deuenient, qui de Verre supplicium sumat? non est vsitatum, non est senatorium. Atque in eo quidem fallunt plerique, qui quod Senatores in quęstionibus publicis aut soli, aut vnà cum equitibus,

7 Zunfftmaister.

8 lib.2.c.6.polit.

9 Polybius lib.6.

tibus[1], aut cum Tribunis ærariis sorte duci vident, Senatum iudicia tractare putant: aliud est enim Senatum iudicare, aliud senatores à Prætore quæstionis ad iudicãdum sorte duci: curiarum & collegiorum varietas, ac munerum diuersitas id efficit. Neque enim senatus ante Neronem ordinariam habuit vlla de re iudicandi potestatem: at ne[2] Augustus quidem senatum voluit de capite, deque fortunis senatorum iudicare, tametsi Mæcenati æquum esse videretur. Ac tametsi Tiberius[3] id faceret, extra ordinem tamen, nec ante Adrianum[4] ordinariæ iurisdictionis in modum Senatui tributum est, vt de senatorum capite iudicaret. Ita quoque Philippus Bellus, Senatui Francorum, qui Regibus adesse consueuerat, & cum iis de Republica consilium capere, interdum etiam de causis grauioribus, extra ordinem cognoscere, ordinariam iurisdictionem cum Imperio dedit, ac Lutetiæ in Prætorio Principis ius dicere, lege lata, iussit. Quo factum est vt ex Senatu, curia iudicum, ex Prætorio, tribunal decursu temporis constitueretur: curia tamen Parium seu Patriciorum Franciæ etiamnum appellatur, qui Pares à Ludouico iuniore Rege primùm instituti sunt, quãtùm quidem coniectura consequi possumus, ex edicto Caroli v. Regis, quo quidem Matisconensem Comitem Franciæ Parem esse iubet anno M.CCCLIX. & eodem edicto declarat Pares duodecim ob eam causam esse creatos, vt cum Regibus pro Republica consilium capiant. Ac tametsi plures sunt Francorum curiæ eodem Imperio ac potestate, litibus iudicandis constitutæ, singulari tamen appellatione vna quæque vtitur, puta curia Tolosatum, Rhotomagensis, Burdogalensis, Diuionensis, Gratianopolitana, Aquæsextia: Parisiensis verò curia parlamentum sine loci adiectione appellatur, tum in literis ad Regem, tum etiam in legibus & edictis. Sed Carolo IX. Rege cum Senatusconsultum illud, quo Rex in curia Rhotomagensi Principum suffragiis Imperio extra curatorem moderando idoneus ex lege Caroli V. renunciatus est[5], curia Parisiorum minimè probaret, Rex adhuc impubes curiam admonuit, vt litibus iudicandis solùm intenderet, testatus Parisiorum curiam à maioribus suis ad id solùm constitutam fuisse, non autem ad Regum aut regni procurationem: leges autem ac edicta quæ iussisset, vt in Curia Parisiorum promulgarentur, ea publicari mandauit: quòd si quid minus æquum videretur, se admoneri quidem velle, si tamen re intellecta legem promulgari placuisset, eodem momẽto parere iussit. Curia Regis edicto vehementer perturbata est, & quoniam iudicum duæ erant sententiæ æquales, vna quæ edictum publicari vellet, altera quæ recusaret, curia rursus Regem admonendum putauit, ne ad ea quæ iniqua viderentur probanda ac publicanda curia cogeretur. Rex iratus senatum, quem familiare consilium seu priuatum appellari diximus, vocari iussit, eiúsque authoritate Senatusconsultum A.D. VIII. Cal. Octobr. factum est, quo quidem curia Parisiorum prohibetur edicta, quæ deinceps à principe publicanda mitterentur, in dubium reuocare. Id etiam antea Francisco Rege cautum erat anno M.D.XXVIII. Sed Carolus IX. vt curiæ autoritatem ac dignitatem minueret, acta curiæ postrema ad se

1 Asconius Pædianus.
2 Dio lib. 55.
3 Tacit. lib. 5. & sequent.
4 Spartianus in Adriano.
5 Augusti 15. anno 1563.

deferri ac circonduci se præsente mandauit. Mortuo Carolo IX. consilium familiare seu priuatum quod in infinitam senatorum multitudinem excreuerat, litibus quoque iudicandis adeò impediri cœpit, vt nunc ordinaria curia iudicum esse videatur: nam Henrichus III. vt antea dixi, Senatum nouum instituit, quod consilium status appellauit, pauciorum quàm antea, quòd intelligeret prudentiorum sententias non pondere, sed numero superari: quodq; difficilè semper fuerit arcana quæ cũ multis communicantur, latere posse, aut garrulos senatores de senatu deiicere, nisi ad eum modum quo Athenienses, occultis scilicet suffragiis τῆς ἐκφυλλοφορίας. Romani Censores Senatorem loquacem cum perpetua ignominia, nisi populi iudicium subire mallet, senatu arcebant. Quanquam B sæpe Romani censores nimia facilitate in senatum recipere, ac rursus nimia seueritate senatu mouere consueuerant. Nam [5] Fabius Buteo Dictator supplendo senatui creatus senatores CLXXVII. eodem momento legit. Lentulus verò ac Gellius Censores LXIIII. vna litura senatu mouerunt. At præstaret in eum ordinem, nisi virtute ac sapientia præstantem legere neminem, quàm in summum honoris gradum probos æquè ac improbos euehere, deinde elatos præcipiti ruina deturbare: quanquam id sine seditione, aut certè sine perturbatione Reipublicæ ac imperanti dedecore fieri non potest. Certè quidem Anglorum senatus stetit iam annos CCCC. ex quo primùm Cantuariensis Pontificis rogatione constitutus est XV. Senatorum: nec video plures XX. postea fuisse creatos: C quanquam his temporibus vix duodecim numerantur. Floruit tamen, ac floret legibus & armis imperium illud eo senatorum numero. Nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Francorum, & Henrichum I. Anglorum Regem ictum est, quò sanctius esset senatores XVII. vnà cum principe iurati sunt. Nõ dubito in omni Republica pleró sque inani gloriæ cupiditate, vel gratia, vel impudentia, vel sordibus ac pecunia inuitis quodammodo Principibus ac populis sancti senatus adita perrumpere: sed his morbis occurri potest, si lege Solonis vtamur. Is enim in senatum Areopagitarum neminem admitti voluit, præter eos qui per omnes honorum gradus ad altissimum Reipublicæ culmen, sine vlla infamiæ labe, conscendissent: sic enim iudicabat, in eo senatu consistere facilè posse, qui ad præcipites locos ac prærupta veluti saxa dubio aditu peruenire potuissent. Quare mirum videri non debet, si laus Areopagitarum Senatus toto terrarum orbe claritate conspicua fulsit. Heluetij quidem D montani eos senatoria dignitate frui patiuntur qui summos in Republica magistratus gesserunt: sed cùm de rebus grauissimis deliberãdum est, licet vnicuique senatori duos trésve ciues, quos arbitrio suo legere volet, in senatum ducere. Quò fit vt plerunque quadringenti aut quingenti senatores, quíve sententiæ ferendę ius habeant, in senatum cogantur. Est autem multitudo sapientibus consiliis semper inimica. Atque hæc de numero senatorum. Dicamus deinceps de iis qui sententias rogare debeant, & quibus de rebus deliberandum sit. Principio quidem Consulare munus erat, vt senatum de rebus agendis consulerent, vnde Cõsules diceban-

De iis qui sententias rogant in Senatu.

[5] Florus epit. 98.

dicebantur[5]: aut si Consules ab vrbe abessent, morbúmve excusarent, vrbanus Prætor more maiorum Consulari munere fungebatur[6]: ciuium ac peregrinorum rogationes excipiebat, legatos admittebat, literas ab Imperatoribus in senatu legebat, singulorum sententias rogabat, senatus decreta perscribi iubebat, senatum denique dimittebat. Apud Græcos eodem munere fungebatur Prætor maximus, qui Atheniensibus ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur, ac cæteri deinceps vbi quisque renunciatus esset: alibi πρόκλητοι ac πρόβουλοι, qui eodem ferè munere fungebantur, quo qui Prouisores Ragusiis, Aduocati Venetis dicuntur, qui quæ in senatu agenda, quibúsve de rebus in senatu deliberandum sit proponere solent.

6 Cicero in epistolis de Cornuto Prætore Vrbano.

B At in omnibus ferè Græcorum ciuitatibus, Prætor maximus per accensum clara voce primum quéque, qui Reipublicæ vtilia consulere vellet, dicere iubebat: quod Liuius[7] Græcis in more esse scribit, vbi agit de Achæis. Ætolorum verò consuetudinem singularem, Imperator Achæorum Philopœmen vehementer laudabat[8], ne scilicet is qui quod vtile sibi videretur proposuisset sententiæ ferendæ ius haberet. Ea res in popularibus & optimatum imperiis ambitiosa decreta factiosorum hominum, qui alios in suam sententiam pertrahere solēt, quodammodo prohibere potest. Genuensium verò morem probare non possum, vbi Princeps quæ in senatu agenda sint proponere solus possit. Est enim negotiorum multitudine ferè semper obsessus, nec aditu facilis, vt ea quæ Rei-

7 lib.32.

8 Liuius lib.35.

C publicæ vtilia sint à singulis, & omnes omnium rationes ac sensus capere queat, & vt ingenio tantùm valeat, res est tamen periculi plena, vni ciuium tantam potestatem tribui, vt quæ velit ad senatum ferre, aut à rerum vtilium cognitione ac deliberatione cæteros prohibere possit. Illud etiam perniciosum, tantæ autoritatis esse ciuem vnum qui primus sententiam ferat, vt cæteri quæ sentiant liberè profiteri non audeant. At maiores nostri longè aliter: rogantur enim sententiæ cuiusque à Rege ipso qui nonmodò Princeps, sed etiam Rex est Senatus, aut ab eo qui Principi proximus est in Senatu: sed ita vt ab infimis, qui nec sessionis, nec suffragij ius vllum, sed aditum habent in senatum, sententiæ prius exquirantur, ne potentiorum gratiosa oratio cęterorum minuat authoritatem. Ita

D fit vt Principes aliorum argumentis ac rationibus collectis, optima quæque sequantur. Meliùs igitur nos quàm Hebræi qui מופלא & נשיא aut Romani, apud quos Consul Principem senatus, aut eum qui in annum sequentem Consul designatus esset, sententiam rogabat: contra quàm in concione populi: nam priuatis[9] primùm, deinde magistratibus minoribus, tum maioribus fiebat dicendi potestas: ne tenuiorum libertas magistratuum ac potentiorum auctoritate minueretur. Quod sub tyrannis Principibus in senatu factum legimus: qui vt suarum crudelitatum ac libidinum autorem haberent senatum, quę fieri vellent in senatu proponi curabant: id autem improbare capitale fuisset. Ista quidem vis est non rogandi senatum quæ velit, sed cogendi. Ex quo Plinius[1] iunior de Domitiano videmus, inquit, curiam elinguem, in qua dicere quod velles, periculosum, quod noles miserum esset: quia vnus solus censebat quod

9 Dio lib.38.

1 In Panegyrico.

omnes ſequerentur. Traianum verò cùm in cæteris omnibus, tum in eo maximè laudat, quòd eo rogante ſententias liberè dicere liceret, vinceréntque ſententia non prima, ſed melior. At veterum Hebræorum moribus Rex ab aditu Senatus abſtinebat, ne aut ei quiſquã, aut ipſe cuiquam repugnaret: ſic enim tradunt in ſuis commentariis. Optandum etiam illud eſt, vt ieiuno ſenatu conſilia capiantur: neque enim ſatur quiſquam rectè conſiliũ dabit, vt prudẽter à Philippo Cominio dictum. Certè quidem Salomo Principes execratur eos, qui cum religioſo cultu ac rerum ſublimium contemplatione, mentem ſub auroram alere debeant, languentis & fractæ libidinis impotentiam cibatione ſaginant: ac nouis alimentis cupidatum incendia fouent. Hoc ille tribus verbis, Væ inquit, B Principibus qui manè comedant. Quæ res eò deteſtabilior eſt quò plerique vino madefieri pulcherrimum putant. Quid enim fœdius, quàm vetus inſtitutum Germanorum, qui non niſi inter pocula de rebus grauiſſimis conſultarent, vt vel vniuſcuiuſque intimos [2] animorum ſenſus cum vino incaluiſſent aperirent, vel ad perſuadendum diſertiores fierẽt? ſed ab his moribus nunc longiſſimè receſſerũt: neque enim poti de rebus quidem domeſticis ac priuatis contrahere tutum eſſe putant, vt ea iudici cauſa ſufficiat ad ea quæ geſſerunt infirmanda. Sequitur vt de iis quæ in ſenatu deliberanda ſint dicamus. Romani quidem in ſenatu de religionibus primùm, ac de cultu deorum agere conſueuerant, quaſi à rebus diuinis omnium actionum humanarum initia duci, & in iiſdem terminari C deberẽt. Certè Romani populos omnes, vt Polybius[3] ipſe atheos ſcribit, religionum ac Deorum cultu & obſeruantia ſuperarũt: idémque ſtatuit hac vna re maximum illud Imperium à Romanis fundatum ac propagatum fuiſſe. Sequitur vt poſt immortalis Dei cultum, de rebus maximis, maximéque, ad Rempublicam pertinentibus decernatur, vt de bello ac pace: nam in vtroque non minùs pernicioſa eſt exquiſita dilatio, quàm deliberatio præceps. In omnibus autem rebus quæ in deliberationem cadunt, bene à ſapientibus præcipitur, id non eſſe faciendum quod dubites iuſtum ſit nécne: eadem quoque vtilium ac inutilium diiudicatio eſſe debet: eſt enim ferè ſemper alterum cum iuſtitia, alterum cum iniuria coniunctum: quòd ſi abeſt omnis iniuſtitiæ opinio, ne id quidem fa- D ciendum quod niſi conſequamur maius detrimentum allaturum ſit, quàm vtile futurum, ſi idipſum adipiſcamur. Sin commoda aut incommoda rerum agendarum perſpicua ſint, non dubitandum, ac ne deliberandum quidem quid optandum ſit aut fugiendum. Difficultas tamen grauior occurrit, cùm id quod in deliberationem cadit, plures ac maiores vtilitates in ſpeciem habere videtur ſi idipſum conſequamur, quàm incommoda quæ ad nos peruentura ſint, ſi eo careamus. Veterum tamen ſententia verior eſt, rerum dubiarum, & quæ in caſu poſitæ ſunt, quoties agitur de Republica, nullum pondus eſſe oportere. Quare prudentiſſimi quique ita cauendum ſibi putant, vt Principes quidem ciuitatis, minimè malos homines earum ſententiarum, quarum dubius eſt ac incertus euentus, autores eſſe malint, quàm ſeipſos, vt culpa vacare, ſi res ma-

2 In lib. de moribus Germanorũ.

Quid in ſenatu, quibúſve de rebus deliberandum.

3 lib. 6. hiſtoriarũ qui eſt de domeſtica ac militari Romanorũ diſciplina.

res malè cesserit,aut si prosperè, laudem ferre possint. Quanquam nihil laudabile debet aut præclarè gestum videri,quod ab exitu pendeat:argumentis enim certissimis ac rationibus oportet quare quicque agendum sit non euentis docere: sapientem verò, potius aduersos exitus metuere oportet,quàm sperare secundos. Nunquam igitur bonus senator in fortunæ illecebris spem collocabit consiliorum suorum: tametsi sæpe videat eorum, qui temerè ad res agendas aggrediuntur,exitus esse fælices. Nam Theologi veteres, qui fabulis sapientiam texerunt, Deam illam, quam fortunam appellabant, à consilio Deorum arcere non dubitarũt, ne id quod à prudentia quæri debet,à temeritate fortunę expressum esse B videatur. Nihil tamen sæpius laudari,nihil sæpius quàm exeuntis consilia metiri videmus. Quòd si lege militari capitale est contra iussum Imperatoris hostem lacessere,etiamsi certam victoriam laturus sis: quantò capitalius est in incerto casu spem consiliorum ac Reipub.statum collocare? Quare ne quid temerè ac imprudenter in consilio capiendo decernatur,Thomas Maurus ea quæ in deliberationem ventura sint,pridie in senatu proponi putat oportere: quod quidẽ probo, si de priuatorum qui senatui intersint commodis non agatur:alioqui tutiùs est eo ipso die de re proposita decerni,ne ambitiosi homines recta consilia peruertant, & publica priuatis postponant: quod plerúnque fit argumentorum ac rationum subtilitate potiùs,quàm veritate,quæ lucet ipsa per sese,ac sua C perspicuitate contenta est: perspicuitas autem argumẽtatione eleuatur. Eloquentiam quidem ad populi conciones adhibere,& aures imperitæ multitudinis orationis suauitate permulcere, oculos etiam verborum luminibus præstringere,ac rationum illecebris mentes ab infamia & furore ad sanitatem perducere, non modò laudabile, verùm etiam sæpe necesse est: sed hæc omnia procul à senatu amouenda sunt, si modò ab iis senatoribus, quos dixi,id est à sapientibus consilia exquirantur: ac Laconica breuitate vtendum, vt sit omnibus dicendi locus:ne quis orator cùm in possessionem dicendi venerit, senatores optimos ac prudentes excludat:ac propterea veteri Areopagitarum senatusconsulto,nec proœmiis licuit, nec epilogis vti. Ratio verò sententiæ ferendæ occultis suf-D fragiis,vt apud Venetos,aut locorũ mutatione,vt apud Romanos, mihi probari non potest:ac potissimùm si plura sunt capita quæ in deliberationem cadunt, quorum alia quidem probantur,alia reiiciuntur:in quo genere, sententiam diuidere oportuit, vt Latini loquuntur,& senatores sæpius loco moueri: At cùm Veneti in eas difficultates delabuntur, occulta suffragia deserere, & clara voce sententiã ferre coguntur: quod etiam ab illis fieri solet, cùm de capite,fama, ac fortunis omnibus iudicatur: quòd quidem suffragiis occultis ac tabulis,quibus etiam Græcorum ac Latinorum Iudices vtebantur,sine summa iniuria fieri non potest. Senatus autem Reipublicæ tametsi certarum rerum consultationibus minimè tenetur,illud tamen cauendum,ne iurisdictione implicari se patiatur, nisi de Principum capite ac fortunis omnibus, aut summorum magistratuum & curiarum controuersiæ, aut coniurata collegia, Rempu-

Fortunã Theologi à consilio Deorum arcere nõ dubitarunt.

Oratores arcẽdi à Senatu.

blicam, nisi occurratur, perturbare posse videantur. Itaque Tiberius ineunte [4] Imperio testatus est in senatu, se magistratuum ordinariam iurisdictionem ad cognitiones traducere nolle. Qui verò senatum litibus disceptandis impediunt, rem senatu minimè dignam faciũt. Debet enim senatus in iis quæ ad Rempublicam pertinent, & in rebus grauissimis[5], non in minutis ac leuibus controuersiis occupari. Restat extrema pars nostræ definitionis, qua diximus senatum ad id constitui oportere, vt iis qui Reipublicæ summam habẽt, consilium impertiri possint: consilium diximus, ne imperium senatui vllum tribueremus. Si quærimus an senatui vsquam imperium detur, facti quæstio est, si verò fieri debeat nécne, omni dubitatione sublata, fieri oportere negamus: quoniam id salua maiestate, non potest, ac multò minus in monarchia, quàm in populari aut optimatum statu. Atque in eo quidem regis maiestas elucet, cùm potest, quæ cuiusque sententia in senatu melior, non numero sed pondere diiudicare. Quòd si quis putet absurdum videri, miniméque decere ceteris quidem magistratibus omnibus imperium dari, Senatui verò denegari: cùm aliorum magistratuum imperia controuersiæque à senatu diiudicentur, cogitare debet necessarium magistratibus imperium tribui, sine quo nec res militaris, nec domestica administrari potest. Itaque leges de imperio ac iurisdictione magistratuum ferũtur, vt quatenus quisque ciuibus imperare, quibúsve de rebus iudicare debeat intelligatur. Sed nusquam in Republica bene constituta, senatui imperium tributum fuisse videmus. Nec verò maiores nostri, nec Hispani, nec item Angli Senatoribus iurisdictionem aut imperium vllum dederunt. Sed nec senatus magistratuum acta iudiciáve abrogare, aut rescindere possunt: nec vim vllam habent, Senatusconsulta, nisi Princeps ipse, aut optimates, populúsve qui iura maiestatis habẽt decreta senatus valere iubeant. Itaq; ad acta Senatus Principis nomẽ & sanctio in monarchia solet adhiberi: nec absente Principe quicquam à Senatu geri potest, nisi post à principe ratum habeatur. Docuimus antea Principis præsentia magistratuum & collegiorum omnium potestatem ac imperium conquiescere, ac sustineri: quòd si nulla potestas est senatus absente principe, multò minus præsente, vbi nam futurum est imperium Senatus? Si Senatus litem disceptare ac finire per sese non potest, quo nam modo ea quæ ad Reipublicæ statum pertinent definire possit? Quare videmus ea quæ à senatu decreta sunt, ad Principem ferri, aut si leuiora sunt Principis tamen imperio, manu, ac sigillo confirmari. Nec verò id nouũ est, cùm Rege Clotario II. Endobaldus Comes Prætorianus Senatum haberet, vt consulta senatus ad Regem perferret, vt ea vel reiiceret, vel probaret. Sed dubitatio maior est in popularibus & optimatum imperiis, potestas senatui dari debeat nécne: cùm Principis ac populi, vnius ac multorum tantùm sit discrimen. Scribit enim Polybius Senatum Romanorum [6] ærarii [7] dispensationem habuisse, ac de pecuniis publicis statuere potuisse, legatos magistratibus prouinciarum dedisse, triumphos decreuisse, religiones probare aut improbare consueuisse: scribit enim Tertullianus nullus

4 Tranquil. in Tiberio.

5 Liuius lib. 26. & Polybius lib. 6. senatum non nisi in grauissimis caussis Reipublicæ occupari consueuisse.

6 lib. 6.

7 Cicero in Vatinium. AErarij dispẽsatio ita fuit penes senatum, vt nũquam à populo sit appetita.

nullius numinis cultum Romanos sine Senatuscōsulto suscepisse. Quin etiam maiestatis pœna tenebatur, qui rogationem vllam ad populum, sine Senatus auctoritate, tulisset. Neque id Romæ tantùm, sed etiam Athenis capitale fuit: Itaque Thrasibulus & Androtio maiestatis accusati sunt, quòd sine Senatusconsulto rogationes ad populum [8] tulissent. Quæ lex non modò omnium Græciæ ciuitatum communis [9], sed etiam his temporibus apud Venetos sanctissimè colitur. Quæ vt vera sint, non efficitur tamen in senatu imperium fuisse, sed consilium & authoritatem; cùm in populi potestate semper fuerit, ea quæ per senatum decreta fuissent, infirmare: vt Dionysius [1] Halycarnassæus apertè demōstrat, ac Liuius

8 Plutar. in Lysia, Demosthenes cotra Androtionem.
9 Aristot. lib. 4 de Repub.
1 lib. 2.

B ipse quoties hanc formulam vsurpat, SENATVS DECREVIT, POPVLVS IVSSIT. vbi Festus Pompeius verborum significatione abutitur, cùm verbum iussit interpretatur decreuit. Est enim senatus decernere, populi iubere: sic enim Liuius de Scipione Affricano, Nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Tribunorum quisque minimus, sola intercessione consulta senatus perrumpere poterat. Antea docuimus argumentis ad assentiendum necessariis, senatum, ne minimis quidem magistratibus [2], imperare potuisse: eo potissimum argumento, quòd Romanorum senatus decreuit, vt Consul, si videretur, rogationem ad populum ferret, ecquem vellet Dictatorem creari? si consul nollet vt Prætor id faceret: si ne is quidem vellet vt Tribunus rogaret. Cōsul rogationem

2 Liuius lib. 4. lib. 27. & 30.

C ferre noluit, ac Prætorem senatui parere vetuit. Si senatus tantùm imperij habuisset, quantùm vel Consul, vel vnus ex Tribunis plebis, ista oratione nonquam vteretur. Idem alibi, Decreuerunt patres, inquit, vt M. Iunius Prætor Vrbanus, si ei videretur, decemuiros agro Samniti, Appulóque, quod ad eius publicum erat, metiendo diuidendóq; crearet. Quòd si quis putet hæc verba, SI EI VIDERETVR, imperium significare, fallitur: nam Fuluius Consul, cùm senatusconsultum legisset, in hæc verba: Integram rem ad senatum reiiceret, si ei videretur: interpretatū esse quid magis è Republica duceret æstimationem sibi permissam: agebatur de capite, déque fortunis omnibus Campanorum, quorum partem Consul posthabita senatus autoritate securi percuti, partem sub hasta venire iussit.

D Magistratuum verò maiorem in Republica dignitatem fuisse, quàm Senatu, ex eo apparet, quòd qui literas ad senatum populúmque Romanum darent, si magistratus complecterentur, ordine senatu priores erant, vt planum est ex ipsis literarum inscriptionibus in hanc formulam CN. Plancus Imp. Cos. desig. S. P. D. Coss. Præt. Tribb. pleb. Senatui, populo, Plebíque Rom. Oratoriè igitur Cicero Vatinium proscindit, Esne, inquit, patriæ certissimus parricida, ne hoc quidem senatui relinquebas, quod nemo vnquam ademit, vt legati ex eius ordinis auctoritate darentur: ac Liuianus [3] ille, cùm de triumphis agit: Nunquā antea de triumpho per populum actū: semper æstimationem arbitriúmque eius honoris penes senatum fuisse, ne Reges quidem maiestatem eius ordinis imminuisse: oratoriè agit, quia nulla res erat quæ senatui, magistratu rogationem ad populum ferente, non adimeretur, vt exemplis antea docui-

3 lib. 28.

mus. Sed vtcunque Senatus pro ſua auctoritate conſulta faceret, nihil tamen eorum, quæ decreuiſſet, imperare aut exequi poterat: at ne lictores quidem aut viatores, quæ ſunt magiſtratuũ & imperij argumenta[4], vllos habuit Senatus: magiſtratus patrũ decreta, ſi eis videretur, exequi iubebant: nec facilè in reprehenſiones incurrebant, ſi quid ex authoritate Senatus imperarent. Itaque cùm Senatus Cæſarem coërcere nullo modo poſſet, illud Senatuſconſultum, quod extremis Reipublicæ temporibus fieri ſolebat, vſurpauit, VIDEANT Conſules ac cæteri magiſtratus ne quid detrimenti capiat Reſpublica. Hoc Senatuſconſulto, inquit Cæſar, armati Conſules, &c. quibus verbis auctoritatem quidem in Senatu, ſed imperium in magiſtratibus fuiſſe perſpicuum eſt. At ſi Tribunus aliquis Senatuſconſulto intercederet, non modò Senatus auctoritas, ſed Conſulum quoque & aliorum magiſtratuum imperia conquieſcebant. Erant enim aliquot Tribuni plebis in limine Senatus, ante quàm aditus illis in Senatum ex lege Atinia pateret, ad quos Senatus decreta deferebantur, vt ea probarent, ſuperpoſita litera T. vel reſpuerent hoc verbo VETO[5]. Atque hi quidem Tribuni plebis popularis libertatis cuſtodes liberam interceſſionem ſemper habuerũt, niſi lege lata populus negotium propoſitum Senatui, ſublata interceſſione, omnino permitteret: vt Sempronia[6] rogatione quam C. Gracchus ad plebem tulit, vt Senatui poteſtas fieret, eo anno de prouinciis conſularibus decernendi, ſublata Tribunorum plebis interceſſione: nam populus ſæpiſſimè prouincias arbitrio ſuo magiſtratib[7] dedit, ſine ſenatus auctoritate. Ærarij verò diſpẽſationem penes ſenatum fuiſſe video, ſed eatenus, & quandiu plebi placuiſſet, id eſt precario: qui autem precario quid habẽt, nihil ſuum dicere poſſunt. Argumento ſit quod militibus, veſtes ex ærario publico dari placuit Sempronia lege. Ita ſæpe Triumuiri Venetorum, qui Reipublicæ aduocati dicuntur, nonmodò ſapientum ac decemuirorum, ſed etiam Senatus decretis intercedere poſſunt, & ad optimatum cætum negotia tractanda perferre. Hîc rurſus obiiciatur, ſi nulla fuiſſent imperia Senatus, nihil inter Senatuſcõſultum & auctoritatem intereſſet: hoc abſurdum, illud igitur: nam ſi ſenatores pauciores fuiſſent quadringentis, aut certè ducentis poſt legem Iulliam, non poterat Senatuſconſultum fieri, ſed id quod paucioribus ducentis[8] placuiſſet, auctoritatem appellabant: vt etiam rogatione Cornelia Tribunitia interdictum erat Senatui quemquam[9] legibus ſoluere, niſi ducenti ſenatores ſenatui adeſſent. Hæc vt vera ſint, vtî ſunt, non tamen efficitur imperium in Senatu fuiſſe. Eſt enim decretorum ea vis & natura, etiamſi à magiſtratibus ipſis interpoſita ſint, vt nihil præter rei cognitionem præ ſe ferant: & quemadmodum ſententia iudicis nullius eſt ponderis ac momenti, niſi iuſſa ſequantur, ita nec decreta Senatus vllam vim, ſine magiſtratuum imperiis, habuerũt. Omnia verò Senatuſconſulta, quamtumuis imperio magiſtratuum confirmarentur, annua fuerunt: vt rectè ſcripſit Dionyſius[1] Halycarnaſſæus, non autem perpetua, vt putat Conanus[2]. Cur igitur, dicat aliquis, Senatus trecentos ciues Romanos, qui reſtabant, cæſa legione, quæ ad Rho-

4 Gellius lib. 13. cap. 12.

5 Liuius lib. 6.

6 Saluſtius in Iugurth. Cicero in prouinciis cõſularibus.

7 Cicero pro lege Manilia. Appian. lib. 1. Liuius lib. 28.

8 Dio lib. 54.

9 Aſconius in Cornelianam.

1 lib. 9.

2 lib. 1. cap. de ſenatuſconſultis.

Rhogium præsidij causa missa fuerat, Romam perductos nudari ac fu-
stibus cæsos securi percuti oportere decreuit, damnatis nec quicquam
prouocantibus ac intercedentibus Tribunis plebis leges sacratas violari.
Agebatur militaris disciplina, quæ nihil ferè habet cum domesticis legi-
bus ac moribus commune. Deinde Senatus quidem consulto, sed impe-
rio Consulari, cæsi sunt ciues. Præterea tanta erat sceleris ad Rhegium
admissi crudelitas & immanitas à præsidiariis militibus, qui vrbē, quam
ab hostium incursionibus seruare debuerant, ipsi crudelissimè diripue-
rant, vt nulla suppliciorum magnitudo sufficere videretur. Quæ causæ
cùm inciderant legum apices ac subtilitates, potissimum inter armorum
B strepitus minùs exaudiebātur[3]. At quoties Senatus aut Consules ipsi iu-
ra maiestatis, ac leges perrumpere conabantur, Tribuni plebis intercede-
re solebant. Quod enim C. Cornelius Tribunus plebis rogationem tulit
ad populum, ne deinceps Senatus contra libertatem populi, contráque
iura maiestatis decerneret, satis significat Senatum sæpe contra leges iura
maiestatis vsurpauisse[4], non tamē quid fiat, sed quid fieri debeat intuen-
dum. At senatum postremis temporibus ius facere potuisse cōstat[5]. Ve-
rum id quidem, sed iam Senatus esse desierat, ac potius curia quædam
iudicum esse videbatur. Quanquam magistratus ipsi, Prætores, inquam,
Ædiles, atque adeò Iurisconsulti magnam partem Romani iuris confe-
cerunt: sed hæc ab arbitrio principis aut populi pēdebant, sine cuius san-
C ctione ac iussu, nulla vis erat legum, aut edictorum, aut decretorum, aut
iuris constituti[6]. Cùm igitur nulla sit in populari, aut optimatum impe-
rio Senatus potestas, multò minùs in monarchia fore iudicandum est:
eóque minus quò Reges suæ maiestatis iura meliùs quàm populi tueri
solent. Quod autem diximus rogationem ad populum inconsulto Se-
natu ferre non licuisse, id quidem lege Poplilia & Hortensia cauebatur:
semper tamen licuit inconsulto Senatu rogationes ad plebem ferre: ac
tametsi lege Cornelia Consulari, rogationem ad plebem inconsulto se-
natu ferre vetitum esset, ea tamen lex paulò post abrogata est lege Pom-
peia. In quo plerique verbis populi ac plebis Romanæ magna licentia a-
butūtur, ac potissimū Græci, & qui scriptores Græcos interpretātur Ro-
D manæ[8] antiquitatis immemores. Illud etiam animaduersione dignum
est, quòd magistratibus etiam si rogatio quam ad populum laturi erant
Senatui displicuisset, postea quam Senatum consuluerant, ferre tamen
licebat[9]. Idem iudicādum est de eo quod Iosephus tradit, Mosem vetuis-
se ne Rex inconsulto Senatu ac Pontifice maximo quicquam de Repu-
blica statueret: quod nusquam lege diuina cauetur: si tamen ita cauere-
tur, non propterea Reges Senatus aut Pontificis placita sequi necesse ha-
berent: tametsi Romani Imperatores seipsos principes sui senatus appel-
larent, vel socios, vel etiam indulgentissimos dominos, vt Tiberius[1] in-
eunte Imperio senatores vocabat. Quantùm verò principes Senatui aut
Senatus principibus tribueret, duobus verbis Plinius iunior significat, v-
bi de Senatus decreto quodam agit, Voluntati tamen inquit principis
sui, cui in nulla re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi. Nec

3 Valer. Max. lib. 8. Appianus lib. 1. bellorum ciuil.

4 Dio Nicæus. Asconius in Cornelianam.

5 l. non ambigitur. de leg. ff.

6 Id autem ius constitutum dicitur. in l. in rerū. rerum amotarum. l. Gallus. de liberis et posthu. quod ab Iurisconsultorum authoritate pendebat. Auferius in decis. Tolo. q. 405. Bald. in l. humanum de legibus. C.

7 Plutar. in Pompeio.

8 Appiani interpres lib. primo plebē pro populo vertit. Ottoman. in cap. 2. de Romanis senator.

9 l. Ius senatorū. de dignitatibus. C.

1 Tacitus.

verò ſenatores vſquam magiſtratus aut curatores appellantur, quia nec ſinguli, nec vniuerſi vllum imperium habent: neque apud nos vlla lege aut edicto, vllóve regis diplomate, ſed breui tabella ſine ſigillo, nudo tantùm regis chirographo ſenatores fiunt, ac Principis arbitrio ſenatu mouentur: cæteri magiſtratus lege creantur, ac diplomate regia manu ac ſigillo maiore confirmantur, nec principis arbitrio, nec niſi capitali fraude contracta, & quidem publico iudicio damnati magiſtratu abdicare à principe coguntur. Si quis exquirit quam ob rem Senatus in Republica bene conſtituta debeat imperio vacare: hæc potiſſima ratio eſt, quòd Senatus idem conſiliorum arbiter ac Reipublicæ princeps eſſet, & quæ de bello, de pace, de legibus, de magiſtratibus, déque vniuerſa Republica fieri oportere cenſeret, eadémque iuberet quæ cenſuiſſet, nulla populi, vel optimatum, vel regis eſſet in Republica poteſtas, ſed ab vnius Senatus arbitrio, nutu, ac voluntate omnia penderent: quod ſalua maieſtate fieri non poteſt. Ex quo intelligitur eos qui Imperium Senatui tribuunt Reipublicæ interitum ac ſtatus euerſionem moliri. Itaque cùm apud Venetos Decemuirorum conſilium maiorum noſtrorum ætate in iura maieſtatis ſenſim inuaderet, lege ab optimatibus lata omne imperium illis ademptum eſt, ac ne quid ſine Septemuiris de Republica ſtatuerent interdictum. Eandem ob rem Sexuirorum, qui cum principe arcana imperij tractant, poteſtatem bimeſtrem eſſe placuit, tum vt plures ciues viciſſim eo fruantur honore: tum etiã ne diuturna imperia quibuſdam inuadendæ libertatis cupiditatem ingenerarẽt: mea tamen ſententia commodiùs eſt ſenatores perpetuos eſſe, quales fuêre Romanorum, Pharſaliorum, Maſſilienſium, Lacedæmoniorum, Areopagitarum, & his temporibus Polonorum ac Geneuatum, qui enim tanta varietate mutabiles efficiunt, vt Veneti Rhaguſij, Lucenſes, Genuenſes, Nurembergenſes, non modò Senatus ſplendorem obſcurant, ac Reipub. dignitatem labefactant, verumetiam Rempublicam in apertum diſcrimen coniiciunt, dum arcana permulgantur, ac nouis ſenatoribus rerum præteritarum ignaris ſumma Reipublicæ gubernacula cõmittuntur. Quod cùm Florẽtinis valde periculoſum videretur, rogatione P. Soderini principis Senatus in conſtituenda Republica cautum eſt, vt cùm cæteri quidem ſenatores LXXX. ſemeſtres eſſent, qui principes ſeu Imperatores in Republica fuiſſent perpetuò manerent, vt ab iis noui ſenatores de ſtatu Reipublicæ commodius informarentur. Genuenſes eandem legem in mutabili Senatu ferre coguntur, qua ſcilicet perpetui ſenatores ſunt qui Reipublicæ principes ac ſyndici fuerunt. Meliùs tamen Rhaguſij quàm Veneti, quorum exemplar in conſtituenda Republica ſecuti videntur: nam hi Senatores quidem in ſingulos annos, non tamen vniuerſos, hoc eſt ſimul ac ſemel ſed viritim ac viciſſim mutant. Quòd ſi tanta eſt honorum cupiditas, vt non aliter iis ſatisfieri poſſit, quàm vt ciuibus omnibus in Senatum viciſſim pateat aditus, Solonis factum imitari oportet: is enim populari ſtatu Athenienſium conſtituto, mutabilem Senatum quadringentorum ciuium in ſingulos annos conſtituit, ſanctius tamen conſilium

Cur Senatus imperio vacare debet.

B C D

consilium Areopagitarum perpetuum fecit, vt veluti fixo ac stabili cardine mobilis illa Senatus ac magistratuum omnium annua conuersio quodammodo cohæreret. Atque hæc de Senatu dicta sint, sequitur vt de officialibus & curatoribus Reipublicæ dicamus.

De officialibus & curatoribus. CAPVT. II.

VM in vniuerso iure publico multa sint frugifera ac fructuosa, tum verò de personis publicis disputatio fructuosissima semper visa est: ac tametsi pleraque peruulgata de magistratibus & contrita putantur, ferè tamen in abdita obscuritate la- *Officialium & Curatorũ Reipublicæ discrimen.*
B tent: quod qui eo de genere disseruerunt nihil perspicuè definiant. Igitur à definitione auspicandum opinor. Officialis est publica persona quæ munus habet lege definitum. Curator qui munus publicum extra ordinem sine lege imperantis arbitrio gerit. Peregrinis verbis aut parum Latinis, à quibus deserimur; vtendum nobis est, ne verborum obscuritate rei difficultas augeatur. Quanquam Officialis verbum terendo Latinum plerique fecerunt: ac Paulus ipse officia [1] appellat munera publica Tranquillum secutus. Vt autem definitiones à nobis positę clarius elucescant, personarum publicarum distributionem à capite arcessere commodius est. Personas publicas appello, quæ publicis muneribus incumbunt: harum autem duo sunt genera, alterum sine imperio, alterum cum impe-
C rio coniunctum. Sine imperio sunt, qui religiones & sacra publica curãt (fuerunt etiam sacra priuata quæ familiaria dicebantur) vt pontifices ac sacerdotes: item Senatores, legati, quique iussis magistratuum ciues parere cogunt, vt scribæ, notarij, viatores, lictores, accensi, cornicularij, & id genus alij, qui quòd imperio vacant, magistratuum administros se ferunt, quibus omnibus munera sunt legibus & edictis comprehensa, hos igitur officiales, siue officiarios, sine imperio appellemus. Et quoniam magistratuum descriptione Respublica seu lege agere, seu bellum gerere, seu imperare, seu iudicare, seu imperata exequi oporteat, vacare nullo modo potest, de toto officialiũ genere disseramus. Respublicæ principio à curatoribus regebantur, ante quam magistratuum ac legum vis
D intelligeretur: omnia, inquit Pomponius manu regia tenebantur. Aristoteles quidem vniuersum genus ἀρχὰς [2] appellat, quos magistratus interpretantur: ἀρχὴν autem seu magistratum definit, qui consilij publici, iudiciorum, ac imperij particeps est: quod verbum ad eos tantùm magistratus pertinet, quibus imperandi ius est. Est enim Græcis ἀρχεῖν, τὸ ἐπιτάττειν, id est imperare, quod in scribas, viatores, ac cæteros magistratuum ministros conuenire nullo modo potest. Illud tamen in magistratus definitione ab Aristotele allata absurdum videri potest, quòd qui non sit consiliorum ac iudiciorum publicorum particeps, magistratus nomen non mereatur: quæ disciplinæ si sibi consentiant, nulli aut certè paucissimi sint in Republica magistratus, cùm magna sit in Republica bene constituta senatorum raritas, quos tamen imperio vacare docuimus, & maximam partem precarium munus habere. Inter Iurisconsultos qui rectè

1 l. munus tribus. de verbor. signif.

2 lib. 4. de Republica.

magistratum definiat, habemus certè neminem. Id enim Goneanus difficile semper sibi æquè ac Ferreto visum esse[2] testatus est: & certè in ea quam sibi proposuit definitione magistratus, errore labitur: magistratum enim definit, potestatem populi Romani ordinariam. At oportet definitiones esse viuersorum: singularia verò nec definiri, nec vlla disciplina comprehendi possunt: præterea potestatis verbo magistratus prouinciales ferè semper significantur, vt postea dicemus. Cuiacius[3] præter definitionem Aristotelis, tres allaturum se spopondit: sic enim ille, Magistratus, inquit, est persona publica quæ iurisdictioni præest: vel quæ pro tribunali ius dicit: vel quæ iurisdictionem ac iudicium publicum habet. Ista quidem ratione quatuor futurę sunt vnius & eiusdem rei defi- B nitiones: quo nihil est à Dialecticorũ[4] præceptis ac doctrina, atque adeò ab ipsa natura magis alienum, quæ non patitur vnius rei plures vna definitiones esse. Descriptiones quidem rei cuiusque innumerabiles sunt, quia rerum earum quæ cuique accidũt, καὶ τῶν συμβεβηκότων infinita est multitudo: quæ tamen rei vim ac naturam terminare nullo modo possunt. Istud quidem in arte ratiocinandi grauiter, multò grauiùs tamen in legitima scientia peccatur, quæ à magistratibus iuris initia, stirpem & originem ducere videtur. Nam id quod in magistratibus primum ac præcipuum est, imperandi scilicet prohibendíque potestas ab his tribus definitionibus abest: magistratuũ enim legati, & ij quibus iurisdictio mandatur, ius dicere, ac pro tribunali iudicare, ac decernere solent, non sunt C magistratus tamen. Pontifices ipsi ius dicunt ac iudicant, & quidem pro tribunali. Cùm enim Lentulus Pontifex de consecratione domus Ciceronis ad Senatum decreta collegij pontificum ac de lege Claudia referret, sic auspicatus est[5], Pontifices religionis sunt iudices, legis Senatus. At neque veterum Romanorum, neque nostræ aut Arabũ religionis Pontifices, vllam habent imperandi aut prohibendi potestatem, tametsi iudicia publica ac priuata exercent, in ius vocare, præhendere, coërcere, punire, sententias exequi non possunt: at ne viatores quidem aut lictores vllos habent. Contrà verò sæpe fit vt is imperare possit, cui iudicandi potestas est adepta: quod postea perspicuum faciemus. At quæstores[6] parricidij, quibúsque extra ordinem iudicãdi fiebat potestas, imperare, pro- D hibere, in ius vocare, præhendere, coërcere, iudicare denique poterant, neque tamen magistratus dici poterant. Quæ cùm ita sint harũ omnium definitionum nulla stare potest. Illud etiam animaduersione dignum, quòd ex his definitionibus magnam magistratuum, curatorum, ac ministrorum perturbationẽ sequi necesse est, cùm nulla distinctio adhibeatur[7]. Carolus Sigonius, qui magistratus definitionem diligenter inuestigasse videtur, in eo lapsus est, quòd Magistratum definiat, qui rerum humanarum curam habet, deinde omnibus magistratibus iudicãdi, imperandi, auspicandi, & exequendi potestatem tribuit. Deus opt. max. rerum humanarum procurationem gerit. At non debet latiùs, aut angustius definitio quàm res quæ definiatur patere, & in omnes respublicas, etiam si auguriis & auspiciis careant, magistratus descriptio in hac quam de re-

2 lib. 2. de iurisdict.

3 In notis cap. 1.

4 Aristot. lib. 6. Topi.

5 Cicero in epistolis ad Atticũ.

6 l. 2. de origine iuris.

7 lib. 3. c. 5. de iure prouinciarum.

de Republica instituimus disciplina valere. Diximus imprimis officiales omnes seu magistratus fuerint, seu magistratuum ministros, publicas esse personas, quæ hoc ipso à priuatis differunt, quòd hi Reipublicæ negotiis non implicantur: adiūximus ordinarium munus tractare, vt à curatoribus, quos nostri commissarios appellant, distingueremus, hi enim muneri publico, sed extra ordinem incumbūt: vt olim Dictatores, Quæstores, Paricidij, ac cæteri iudices extra ordinem à populo, rogante[8] magistratu dati. Postremò posuimus ordinarium illud munus lege lata præscribi ac definiri: quia nisi lex in eam causam feratur, officialis non dicetur, sed curator. Atque id non modò his temporibus vbique fieri, sed o- 8 in l.2. de origi. iuris.
B lim Græcis æquè ac Latinis factum videmus, cautius tamen ac vberius nostri principes minima quæque munera, tum legibus promulgatis, tum etiam diplomatorum varietate, quæ sigillo ceræ viridis, ac sericeis funiculis viridi ac purpureo colore, tum etiam verborum discrimine à cæteris edictis quæ temporaria sunt, secerni iubent. Curationum verò diplomata nec cera viridi, nec funiculis sericeis, nec formula perpetui tēporis concepta sunt. Ac tametsi corporum & collegiorum iura principum beneficio constituta sunt: si tamē iudicum aut magistratuum eiusdem collegij numerum princeps augere velit, illud edicto fiat oportet: ídque etiamnum in vilissimis ac sordidissimis muneribus, quod publica sunt sępe fieri videmus: plena sunt curiarum nostrarum acta, quibus san-
C ctiones ac publicationes continentur. Quod autem diximus, leges de officiariis perpetuas esse, ad muneris perpetuitatem spectat, etiamsi annui sint aut semestres, qui publicis muneribus incumbant. Romæ quidem omnes magistratus annui fuerunt lege Villia[9] præter censuram, 9 Liuius lib. 40.
quam in menses octodecim, tandem in quinquennium prorogari placuit, quia tantum munus breuiori tempore explicari non posset. Florentiæ semestres erant Senatores: Venetiis sexuiri sanctioris consilij bimestres: at etiam arcis Rhagusiæ Præfectus post horas XXIIII. abdicat præfectura, quæ perpetua quidem est, sed imperium præfecti cuiúsq; diurnum. Omnia tamen hæc munera legibus definiuntur, non quia leges tabulis describi, aut in æs incidi, aut cereis, plumbeísve sigillis, aut funicu-
D lis versicoloribus ac sericeis subornari oporteat: quæ vt fidem faciant legum earum quæ feruntur, leges tamen non efficiunt[1]: nullius enim populi leges sanctiores aut magis diuturnas fuisse videmus, quàm quæ his omnibus caruerunt: leges, inquam, Lycurgi, quæ quod scribi prohiberētur, Rhetas appellarūt. Sic enim persuasum habuit inuiolabiles ac diuturnas fore, si animis ciuiū non tabulis, mētibus nō libris inscriberētur. Athenienses tamē plebiscita, id est ψηφίσματα in ęreas tabulas incisa pro columnis pendere voluerūt, ne quis erroris specie peccatū excusaret. Cùm enim centum senatores conscribi placuisset, Antigonidis ac Demetriadis tribuum accessione, lex ad populū[2] perlata est: quod in cæteris quoque muneribus fieri cōsueuisse tradūt Græci scriptores[3]. Nec alio iure Romani vtebantur. Consules enim creati sunt lege Iunia[4]: Tribuni plebis lege[5] Duillia: cùm verò alterum Consulē plebeium creari placuisset, 1 l. non figura. de actionib. 2 Plutarc. in Demetrio. 3 Demosthenes Isæus, Plutarchus. 4 Dionysius lib. 4. Liuius lib. 2. 5 Dionys. Halycar. lib. 10. Liuius lib. 3.

6 Liuius lib. 6.
7 Liuius lib. 6.
8 Liuius lib. 40. Festus lib. 16. in voce rogatio. l. 2. de orig. Iuris.

id lege Licinia factum[6] est: Prætorem quoque Vrbanum lege Sextia[7]: sex item Publicarum[8] quæstionum Prætores lege Cornelia ac Bæbia. Infinitum sit cætera persequi: plenus est tamen Codicis Iustiniani liber primus ac duodecimus, quibus perspicuum fit singulis officialibus singulas leges esse latas. Munus ordinarium diximus, propterea quòd leges etiam de curationibus ferebantur ad populum: id est iussu populi, magistratu rogante, quam Romani legem[9] appellant: vt Gabinia lege Pompeio homini priuato imperium in annos quinque extra ordinem datum est, vt bellum contra Piratas gereret; & lege[1] Manilia contra Mithridatem. Et quoniam bellum illud breui conficiendum erat, nihil oportuit magistratum, cuius ordinarium ac perpetuum munus esse debet, creari, B sed extra ordinem huius belli conficiendi curam optimo Imperatori committi. Tempus autem rogatione Catuli definitum est annis quinq; bello Piratico gerendo, vt si bellum diutius protraheretur, populus imperium Pompeio noua lege prorogaret, aut nouum substitueret Imperatorem, sin bellum illud citius conficeretur, Pompeius Imperio abdicaret. Huiusmodi curationes extraordinarias nostri homines commissiones appellant. Dictatura quoque curatio fuit, non ordinaria potestas: quia Dictator non nisi extra ordinem ab Interrege, vel etiam à Consule sine lege dicebatur, si res ita postularet: & quoniam creato Dictatore magistratus omnes abdicabant, placuit imperium ei semestre dari, quòd si negotium, cuius causa Dictator fiebat, citius confecisset, imperio ab- C dicabat. Nam Æmylius Mamercus Dictator creatus vno die rem gessit, die sequenti abdicauit, testatus imperia diuturna sibi displicere. Curationum autem omnium ea vis est, vt imperantis arbitrio reuocari, aut prorogari possint: ac tametsi curationes in popularibus & optimatũ imperiis, stato tẽpore ferè definiantur, in monarchia tamen & extraordinarium & precarium munus est nullo temporis interuallo definitum. In popularibus imperiis maius imperium Curatori datum, breui temporis interuallo terminari necesse est, ne diuturna potestas ambitiosis hominibus tyrannidis affectandæ præbeat occasionẽ: nam propterea dictatura semestris erat, nec vlli vnquam in libera Republica, præter quam Furio Camillo, Imperium diutius prorogatum videmus: cùm enim populus De- D cemuiros legibus ferendis extra ordinem cum annua summáque potestate creasset, iisque in alterum annum Imperium prorogasset, quousque leges duodecim tabularum ex optimis quibusque ciuitatum institutis selectæ fuissent, Decemuiri consuetudine Imperandi, Reipublicæ libertatem oppresserant, nisi de manibus imperium illis, non sine maxima perturbatione ciuitatis, ereptum esset. Quæ res plebem excitauit ad creationem Tribunorum, vt libertatis custodes essent: & ex omnibus magistratibus, creato Dictatore, aliáve potestate extra ordinem soli imperium[2] retinerent. Aliter Florentini, qui ferè sexto quoque anno decemuiros, aut octouiros cum summa potestate, nullo imperij tempore definito, extra ordinem Reipublicæ constituendæ causa creabant, quibus creatis, magistratus omnes abdicabant. Id autem hominibus Imperandi

9 lib. 1. tit. 2. Institut.

1 Cicero pro lege Manilia.

2 Festus in verbo optima lege.

randi cupidis Reipublicæ inuadendæ occasionem dedit. Periculosa est enim non modò in popularibus & optimatum imperiis, sed etiam in monarchia ipsa magistratuum omnium abdicatio: quod tamen in hoc imperio nunquam video contigisse, præter quam Ioanne Rege ab Anglis capto: tunc enim Carolus v. regni procurationem à patre adeptus, quinquaginta curatores Reipublicæ constituendæ fecit, vt de omnibus magistratibus quibus potestas interim erat adempta, libera quæstio haberetur. Tunc fluctibus ac procellis seditiosorum hominũ vehementer iactata est Respublica gubernatoribus destituta, sed hęc suo loco. Vt autem planius magistratuum & curatorum disciplina intelligatur, hos quiB dem precario, illos quasi commodato munere fungi putemus[2]: precarium autem semper repetere licet: commodatum non item, sed tempore definito. Sic enim Tacitus lusit de Galba Imperatore occiso, cùm trimestre Imperium gessisset, Precarium, inquit, seni Imperium breui transiturum, non quia Imperium precario haberet, sed quia ingrauescebat ætas iam sua, & cùm imperio minimè idoneus videretur, id matura morte, sibi etiam si occisus non esset, breui ereptum iri prospiciebat. Curationes item omnes, etiam si tempus definiatur, cōfecta re, ante tempus desinunt. Extat in actis[3] Curiæ Parisiorum vetus decretum aduersus viatores, qui cum Iudicibus quæstionum publicarum extra ordinem Tricassium missi, post tempus quæstionibus definitum munus exercerent, C eos curia abdicare iussit, cùm officiarios non esse iudicasset. Hic diutius hæreo: quod tametsi rerum gerendarum vsu peritis facile videatur: cæteris tamen nouum est, quinetiam Demostheni cum Æschine ob id tantùm cōtrouersia grauissima fuisse videtur. Nam rogatione ad populum à Ctesiphonte lata, vt aurea corona Demosthenes in theatro, pro suis erga Rempublicam meritis, donaretur, ob id potissimũ quòd vrbis Athenarũ arces ac mœnia reficienda ac sarcienda diligenter curauisset: Æschines Demosthenis aduersarius omniũ maximus, rogationi intercessit: causas intercessionis ex legibus conquisierat, quibus cauebatur præmia laturum esse neminem, nisi qui gesti magistratus rationem populo reddidisset. Demosthenes quòd sua dignitas agebatur, pro Ctesiphōte, vel poD tius pro corona orationem habuit omniũ elegantissimam, cuius status in vnius verbi significatione penè versatur, scilicet quid sit magistratus, id est ἀρχὴ, eum enim qui sarta tecta curasset, id est τειχοποιὸν οὐκ ἀρχὴν εἶναι, ἀλλ' ἐπιμέλειάν τινα καὶ διακονίαν esse docuit. Latini veteres curationem quam videtur Tranquillus in Augusto commissionem appellare. Admonebat, inquit, Prętores ne paterentur nomen suum cōmissionibus obsolefieri. Ex quo intelligitur munus illud publicũ mæniũ sarciendorũ non ordinariũ sed extraordinariũ fuisse: quia non est perpetua murorũ reficiendorũ necessitas. Mirum videri debet nemini si Demosthenes munerum publicorum, magistratuum inquam & curatorum differentiam tenuit, propterea quod in rebus agendis & in media Republica diutissimè versatus esset. Aristoteles verò nusquam illa distinxit, vt nec cæteri quoque philosophi, qui tametsi de Republica scripserunt, quam ne digito quidem

2 l. & quia de iurisdict.

3 In libro cui titulus est Olim

tractarāt eos tamē Laërtius quorū vitam describit, πάντες ἀπειροκάλους τῶν πολιτείων πραγμάτων fuisse iudicauit. Nec mirum cuiquā debet videri si Carolus Sigonius ac Nicolaus Gruchius scriptis cōtrariis de imperio se mutuò impetiuerunt, nec seipsos explicauerunt, quia literas forenses ac senatorias non attigerant. In Caroli magni legibus curatores missi appellantur, à mittendo, Germani Skak en veteri verbo vtebantur, vnde Scacarium curiam appellabant iudicum qui extra ordinem in prouincias mittebantur. Hic forsitan dicet aliquis, eos iudices quos libellorum curiæ, & Castelli commissarios Parisiorum vocāt, ordinariam potestatem habere, & quidem perpetuam legibus ac edictis comprehensam. Huic dubitationi satis fiet si intelligant iudices libellorum vetere instituto curatores tātùm B
fuisse, ac precarium imperium habuisse, sed vtilitatis publicæ causa perpetuum postea imperium illis tributum est, manente veteri appellatione, qua etiamnum iudices curiæ libellorum commissarij Parlamenti dicuntur, quasi dati iudices qui imperantis arbitrio reuocantur: at iudices curię libellorum ne ab ipso quidem Rege reuocari nunc possunt, nisi iudicio capitali damnati fuerint, aut sponte abdicarint: id enim Ludouici XI. lege cauetur: non quia magistratus curator esse non possit: nihil enim sæpius occurrit, sed quia non potest idem magistratus eiusdem muneris curationem & magistratum simul ac semel obire. Neque enim mandata extra ordinem quæ magistratibus dantur excitādæ iurisdictionis causa, curationes appellari debent, nisi tempus locúsve iudiciorum [4] mute- C
tur. Nec verò parui momenti res est, cùm etiam Iuriscōsultorum decretis planum sit, iudicium non consistere, si iudex datus, quasi magistratus ordinario iure cognitionem eius rei susceperit, quam extra ordinem iudicare debuisset: hoc tamen[5] ita verum est, si rei cognitionem iure magistratus non haberet: alioqui si cognitionum concursus erit, hoc est si quasi iudex datus & magistratus de re proposita iudicare possit, ordinaria magistratus cognitio potior futura est: vt sua vi magistratus iudice dato pręstat, si vtriusque par est imperium: & magistratuum acta firmiora sunt ac stabiliora iis quæ extra ordinem explicantur. Illud etiam perspicuum est, curationes quæ magistratuum imperium ac potestatem exhauriant, minus esse gratiosas, nisi ad conformandos magistratuum mo- D
res, ac sordes eluendas curationes suscipiantur: vt Venetiis quinto quoque anno, Genuæ singulis annis fieri consueuit ab iis quos Syndicos appellant, qui repetundarum quæstiones exercent, quod quidem munus Athenis magistratibus ordinariis tributum erat: vt Romæ lege Bæbia, cùm antea Quæstores iudicésve à populo extra ordinem darentur. Fuit etiam gratiosa extra ordinem cognitio iudicum, quos Vespasianus [7] Imperator dedit terminandis litibus quæ bello ciuili in infinitum excreuerant, & quibus iudicandis vix omnium magistratuum ætas sufficere potuisset. Memini Carolo IX. Rege Frācorum decretam esse quæstionem extra ordinē, de agris dominicis ac publicis, prouinciæ Normanorum[8]: iudicibúsque ordinariis ereptam cognitionem: ac tametsi Rhotomagensis curia diu reluctarentur, iussis tamen iterum atque iterum à Rege manan-

4 l.1. de variis cognit. Iacob. Butrigar. in l. qui procuratorē. princip. de procurat. Lanfrac. in repetit. cap. quoniam cōtra. de probat. DD. in l. & quia de iurisdict. Fel. in cap. licet. de offic. ordinarij. Angel. consil. 137.

5 Bald. Io. Andr. Panorm. Felin. Cardin. in cap. cum ex officij. de præscrip. extra.

6 Argument. l. 3. de militari testa. l. societatē. §. arbitrorum pro socio. & ibi. DD. Bal. in l. si miles. de testam. milit. Felin. in d. c. cùm ex offic.

7 Tranquil. in Vespasiano.

8 anno 1570.

manantibus paruit: cùm mihi procurationem regis gerenti de agris publicis, non modò cum ipsis curiæ prouincialis principibus, verumetiam cum vrbis ipsius Rhotomagensis & collegiorum omnium vniuersitate lites susceptas esse docuissem. Sed vt planius & vberius totum genus curationum percipiatur, siue de prouinciis moderandis, siue de bello gerendo, siue de pecunia publica, siue de sartis tectis, siue de iurisdictione agatur, curationes omnino vel à principe, vel à magistratibus, vel ab ipsis curatoribus à principe datis deriuantur: quartum nihil est: rursus curatores dantur ex albo magistratuum aut priuatorum, si curatio ad magistratus dirigitur, aut negotium iure magistratus illis competit, aut ab officio *Diuisio Curationum.*
B alienum est. Item curatio extra prouocationem datur, vel vt prouocationis ratio habeatur, seu princeps appelletur, qui iudicem dedit: seu magistratus cui iudicis dandi sit potestas: seu principis iussu magistratus extra ordinem de appellatione à iudicibus curatoribúsve datis cognoscat. Interdum etiam iudices dantur ab eo iudice[9] quem princeps ipse extra ordinem iudicare iussit: si mandato id comprehensum fuerit, litis instruendæ[1] non tamen iudicandæ causa: aut instruendæ ac iudicandæ salua tamen executione si prouocatum sit, aut denique iudices à magistratibus dantur, vt de iure, vel de facto, vel de vtroque cognoscant, ídque cum imperio, vel sine imperio. Hæc distributio omnes curatorum formas complectitur. Id quidem in Republica Romanorum constat, magistratibus, Consulibus, inquam, Prætoribus, Quæstoribus imperium fuisse etiam procul ab vrbe, cùm Italiæ finibus Romana ditio terminaretur: propagatis verò extra Italiã Imperij finibus, placuit curatores pro magistratibus, qui prouincias regerent creari, qui tametsi vno verbo potestates appellarentur, quia tamen pro Consulibus, pro Prætoribus, pro Quæstoribus prouincias suscipiebant Proconsules, Proprætores, Proquæstores dicti sunt: Sic enim Liuius de Philone, qui primus omniũ Romanorum, extra Italiam proconsulatum gessit: Actum, inquit, cum Tribunisplebis est ad populum ferrent, vt cum Philo consulatu abiisset, pro Consule rem gereret. At cùm imperium latissimè proferri cæpisset, Senatus ferè semper prouincias decernebat iis, qui magistratu excesserant:

9 l. à Iudice. de iudic. C.

1 authen. ad hæc de Iudicis. C. cap. vt debitus de appella. capit. super quæstionũ. de offi. delegati. Ioan. And. in cap. cùm Bertoldus de re iudic. & ibid. Panor. post Innocẽtiũ & Hostiẽsem. Bal. in l. more. de iurisd. Aufreri. in decis. capel. Tolosã.

C

D qui vel comparabant inter se, vel sortiebantur prouincias: nisi bellum grauissimum in prouincia geri oporteret, tunc ad populum ferri consueuerat, vt forti ac strenuo imperatori prouincia extra ordinem daretur. Nam Scipioni Affricano qui per ætatem magistratũ adipisci non poterat, imperium extra ordinem rogatione Tribunitia datum est, vt bellum in Hispania & in Affrica gereret: quò faciliùs Annibalem ab Italia reuocaret. Ita quoque Paulo Æmylio belli aduersus Perseum in Macedonia gerendi mandatum à populo imperium est extra ordinem, & extra sortem. Item Pompeio contra piratas imperium lege Gabinia, & contra Mithridatem lege Manilia datum iis omnibus qui anno superiore magistratum gesserant summotis. Id tamen rarius fieri consueuerat, quia ferè semper Consules, Prætores, Quæstores magistratu defuncti, prouincias anno sequente sortiebantur, nisi mutuo consensu inter se

comparare possunt. Et quoniam sors belli contra Mithridatem gerendi, Cornelio Sullæ obtigerat, P. Sulpitius Tribunusplebis rogationem tulit, vt eadem prouincia Caio Mario extra sortem summoto Sulla daretur: qui re intellecta cum legionibus Romam reuersus, funestissima suorum ciuium strage vrbem primùm, deinde totam Italiam fœdauit. Sic quoque Catoni Vticēsi decreta est prouincia aduersus Ptolemæum Cypri regem: qua prouincia suscepta Claudius se Catoni linguam euellisse iactabat, quæ contra extraordinarias potestates semper libera fuisset. Interdum etiamsi sceleris cuiusdam immanitas atrociorem cognitionem postularet ad populum ferebatur, qui rem arbitrio patrum permittebat: Senatus verò iudices quæstionis dabat: vt cum L. Tubullus Præ- B
tor inter sicarios sordibus tribunal fœdissimè inquinasset[2], populus lege lata, iussit Senatum anquirere: Senatus verò ad Cn. Scipionem quæstionem detulit. Ita quoque Tiberius Augustus senatum de cædibus inter Nucerios ac Neapolitanos querere iussit: Senatus Consulibus[3] cognitionem mandauit. Quanquam si extra vrbem in Italia atrox aliquod scælus admissum diceretur, Senatus iniussu populi quæstionis iudices dabat, vt[4] Polybius scribit: exemplum est apud Ciceronem in claris oratoribus de cæde crudelissima, cuius cognitionem Senatus ad consules detulit. Quibus exemplis propositis[5], perspicuum est eos quibus à principe populóve, si modò iura maiestatis habent, extra ordinem quæstio mandatur, iudices dare posse, quod eatenus verum est, nisi mandato disertè C
comprehensum fuerit, ne iudex alius, quàm qui à principe datus est, de re cognoscat, aut de iure[6] maiestatis agatur: nam cùm legato pacis actiones ac fœderis leges hostibus dicere permittitur, id alteri mandare non potest. Idem sentiendum si de[7] capite, fama, ac fortunis omnibus agatur: iudicij quidem constitutio & quæstio mandari poterit, iudicium ipsum non poterit, nisi iudex datus morbum, legitimámve absentiam excusaret. Iustinianus[8] tamen sanctiùs ac meliùs cauit, ne iudices à principe dati aliud aliis committerent, præter litis instructiones: ac ne id quidem satis esse putauit, sed etiam iussit, iudices à principe lectos de prouocatione, ac instructione litium cognoscere. Sed in republica bene constituta, singulari rescripto singula mandata contineri oportet. Cùm autem D
plurima de toto genere curationum disputari possint, siue bellicis de rebus agatur, siue de vrbanis, summa tamen capita breui oratione percurram, ne videar infinitus. Illud imprimis constat, siue imperium, siue munus, siue mandatum, quod curatoribus rerum agendarum seu commissariis datur, terminari mandantis[9] occasu, vel reuocatione[1] mandati, vel adeptione[2] imperij, ac magistratus ab eo cui quid mandatum est, si vtriusque par imperium esse cæperit: quia tunc alter alteri imperare non potest, reuocatio verò quæ imperantis edicto rescriptóve continetur, ad eos etiam æquè pertinet, qui mandatum iudiciúmve solutum ignorant[3], ac si cognitum haberent. Ac tametsi quæ gesta sunt reuocatione mandati secuta, inter eos tantùm qui sponte ac voluntate curatori paruerunt vim habitura sint, etiam si mandatum solutum esse intelligerent:

2 Cicero lib. 2. de finibus.
3 Tacit. lib. 14.
4 lib. 8.
5 l. à Iudice de Iudic. C.
6 Bald. in l. 1. de iure aureorū. C. & in l. scripta. de precib. imperat.
7 l. 1. de offi. eius cui mandat.
8 auth. ad hæc. de Iudic. cap. super quæst. de offic. de leg. cap. statū. de rescriptis.
9 l. si quis alicui. §. morte. mādati.
1 l. Iudicium soluitur. de iudic. ff. l. & quia de iurisdictione.
2 d. l. soluitur.
3 cap. dudum de prębēdis. cap. penult. eod. cap. ex literis. de offic. de leg. Felin. in cap. cæterum.

rent:aduersus alios verò,nihil omnino valeant summo[4] iure:ipsa tamen æquitas eos obligat, quoúsque curatores iudicésve dati, mandatum reuocatione sciant esse solutum. Vt enim[5] ante acceptum mandatum curator iudéxve datus nihil agit quod firmum ac stabile futurum sit,etiam si cura sibi commissa fuerit, eadem æquitas facit, vt acta gesta valeant à iudice reuocato, nisi reuocationem sui planè intellexerit. Itaque Celsus[6] acta præsidis prouinciæ valere putat, nisi se reuocatum intellexerit: ac tametsi pontifex Innocentius[7] aliud iudicandum putabat, si de capite vel fama queratur,non[8] tamen in sentētia permansit,vtcunque summus princeps, & vtriusque iuris péritissimus esset, suis scriptis non maiorem
B quàm reliquis autoritatem tribui oportere testatus est, nostrorum verò regum actuarij ac primicerius ipse in mandatis ac rescriptis quibus quid fieri mandatur,hæc verba inscribere solent: A DIE QVA RESCRIPTVM SIGNIFICABITVR. quæ si rescripto defuerint, intelliguntur tamen inesse. Ita quoque morte[9] mandantis soluitur mandatum re integra, alioqui curator rei gerendæ præpositus negotium sibi creditum conficere potest,dum id fiat sine fraude[1]: fraus autem legi fit,quoties curator non quidem à viatore, aut accepto rescripto, sed aliunde certo sit principem mortuum rebus integris, agit tamen, res integra non est, quæ salua Republica, saluóque priuatorum iure,seu de publicis, seu de priuatis rebus agatur,à curatore deseri nō potest:siue princeps,siue magistratus[2] man-
C dauerit.Res integra non est in bello si acies instructæ fuerint, nec saluo exercitu Imperator receptui canere posit:prœlium committere debet[3], etiam si principem intelligat mortuum esse,aut vetitum ne prœliū committat:res integra non est,si seditio populi coorta,aliter sedari nō potest, quàm si de authoribus suplicium sumatur, id exequendum est, deinde rescribēdum[4], inquit,Iuriscōsultus: tametsi priùs mors aut interdictum imperātis interuenerit.Sed rescripta Principum iurisdictionis causa,quas nostri iustitiæ literas appellant,longè differunt ab iis quæ singulari iussu à principe imperantur,quas vulgus forēse, literas status appellat: harum enim mortuo principe nulla vis est:illę verò suam vim retinēt:nec principis occasu robur amittunt: sæpe tamen successor imperij ratum habet
D id quod alterius iussu confectum est, etiamsi re integra mortuus esset: eóque magis si vtiliter gesta res est: quod magistratui aduersus curatorem iudicémve à se datum[5] minimè liceret. Atque hæc de toto genere curatorum dicta sint. Magistratuum verò potestas ac imperium morte principis non terminatur, tametsi more maiorum, apud nos, quibus omnia publica munera curationis in modum ac precario dari consueuerant, mortuo rege sustinentur quodammodo actiones curiarum maiorum:nam mortuo Ludouico XI.Rege curia Parisiorum decreuit,vt publicis muneribus incumberetur,dum interim mandata noui Regis acciperētur, vt antea vetere senatuscōsulto decretū erat, anno M.CCCLXXX. At curia Tolosatum Carolo VII.Rege mortuo sibi vacationem quidem ab omni iurisdictione indixit, quousque rescriptum à Rege accepisset: si quid tamen incideret quod curiæ authoritate egere videretur,id curiæ

4 Immol.Panor. Butrio. Fel. in d. cap.cæterum.
5 in curia Romana.decis.Rotæ in nouis. 459. Archidiaco. in cap. sæpe.de offic.de leg.
6 l. si forte.de offic.præsid.
7 Innocēt.in cap. qualiter.de accusat.est quem Bar. sequitur in l.Barbarius.de off præ tor. nu.18. Rom. in l. 15 cui.de verbor. obliga.Cardin.cōs.115.Rom. sing.50.
8 Innocē. in cap. ex cōquæstione. de restit.spoliat. Archidiac.in cap. 3 de probat.
9 l.& quia.de iurisd. Io.And.Bal. Imol.Hostien sis, Panor. in cap. cū venisset.de testibus. Ang.in l.1 de iurisd. Bal in d.l. & quia.i.notet. l. si quis aliqui. l. mandatū. mandati.
1 argum.l.eius.si certū. & l.si ego. §.1 de iure dot ū.
2 l. venditor. de iudic. cap. 2. de offi. deleg.l.vbi cœptū. de iudic.
3 l.nā & seruus §. si viuo.de negot. gestis.
4 l.filio.§.hi autē. de iniusto rupto.
5 l. obseruare.de offic. proconsul. cap. ex parte de cani. de rescrip. Molin.tit. de cēsib. in cōsuetud. Parisiens. §. 52. glo.1.nu.131.

iussis ac edictis factum iri, sine vlla Regis appellatione. In quo maiestas principis agebatur: quia nemini dubium est, antiquissima huius Imperij lege, id est Salica, proximo cuique stirpis regiæ mortuo rege sceptra deberi: ac regia potestate prius vti, quàm initiatus sit, vt in curia Parisiorum pridem [6] iudicatum est, contra quam nõnulli temerè scripserunt: quamobrẽ non debuit curia Tolosatũ de principis imperio ac maiestate dubitare: qui si nullus tũc fuisset, ne ipsa quidẽ curia vllã potestatem haberet. Aliud iudicandũ erat, si reges optare ac populo creare liceret, vt in Polonia, Dania, Pannonia, vbi mortuis regibus imperii maiestas ad populũ recasura sit: tũc magistratus, nõ principis vtũtur appellatione in interregno, quia rex nullus est, sed quasi à Senatu populóq; imperiũ haberent, legitimos actus, ac munera quiq; sua obeũt, propter vim legis ac imperij quod magistratuum proprium est: curatores verò iudicésve dati mortuo principe imperium retinere nullomodò possunt, quia nihil ex vi legis aut ordinariæ potestatis gerunt: non quia curationes odiosæ [7], magistratuum verò munera gratiosa sint: est enim (vt antea docuimus) sæpe curatio gratior ac Reipublicæ vtilior quàm ordinaria potestas. Quod enim curia Parisiorum iudicauit [8] rescripta iussáve regis parem, mortuo rege, retinere potestatem quam viuo ac spirante habuissent, ita verum est, si cœpta res & inchoata sit. Quare si magistratuum potestas est annua, & ante tempus magistratui definitũ rex intermoriatur, magistratus tamẽ, continuata potestate, legis actiones, siue inchoatis, siue rebus integris exequetur, quia potestas eius à lege perpetua, non autem à rescripto temporario pendet: ac priùs legem abrogari necesse est, quàm magistratui potestatem. Cùm enim Tribunos militum potestate Cõsulari, propter patrum ac plebis dissidia, creari placuisset, non priùs creatio Consulum repeti potuit, quàm Licinia lege Tribunatus illa potestas de republica tolleretur: ac [9] nostra ætate cùm duos curiæ Parisiorum præsides ex albo curiæ demere placuisset, non quidem ipsis erepta potestas est, id enim nolentibus sine iudicio capitali fieri non poterat, sed in posterum ne in mortuorũ locum alteri substituerentur lege [1] sancitum est: nostri suppressionem appellant: vt ea quæ Carolo IX. Rege est [2] omnium magistratuum qui ab Imperio Francissi regis, qui creati fuerant: lata lex est rogantibus omnium ordinum legatis, qui ad Aureliorum conuentus conformandæ Reipublicæ causa conuocati fuerant. Ac sæpe fit vt vnus vna lege magistratus fiat: sæpius etiam plures, vt viatores sexaginta vna lege creati sunt à Francisco [3] rege I. & Prætores iudiciorum publicorum in vniuersa Gallia vno creati sunt, & eodem [4] momento: cùm antea Prætor idem publicorum ac priuatorũ iudex esset. At non modò scribas curiarum, sed etiam ministros eius officiales creari placuit lege lata [5]: vt minima quæque munera, quæ in Republica Romana seruis sine lege ab ipsis magistratibus mandari cõsueuerant. Nec satis est lege magistratus ac cæteros officiales creari, sed etiam successoribus rescripto singulari ad testificationem adepti magistratus opus est, non tamen noua lege. Inde fit vt rescripta curationum ad magistratum aliquem, puta ad Prætorem Parisiorum,

[6] anno 1498. 19. April.
[7] DD. in cap. fin. de offic. deleg. & in cap. gratum. eod. Bart. in l. 1. de Iudic. Cuneus Albericus. Castrensis. Bal. in d. l. eius. qui certum.
[8] anno 1381. Octobris.
[9] anno 1544.
[1] In actis curiæ rege Francisco. fol. 95. verso & fol. 99.
[2] anno 1560.
[3] anno 1544.
[4] anno 1527.
[5] 1544.

B C D

ſiorum, vel mortuo Prętore ad ſucceſſorem[6] in eadē Prætura pertineāt, quia princeps magiſtratum non perſonam eligit: ſin cuiuſquam delecta ſit perſona cuius nomen reſcripto comprehenſum fuerit, eo mortuo ſucceſſor in eodem magiſtratu curatione defungi non poteſt, quia princeps nō magiſtratus, ſed perſonæ delectum[7] habuit. Hoc etiam differunt curationes ab officiis, quòd hæc latiſſimè patent, curationes verò anguſtiſſimis finibus continentur, quàm multa magiſtratuum religioni relinquuntur! quàm multa æquitati[8] permiſſa! curatori nihil extra reſcriptum licet, eóque minus ſi de Republica, de fœderibus, de pacis actionibus, de finibus imperij, de principis dignitate agitur, in quibus explicandis mandatum egredi capitale eſt. Interdum legatorum mandatis hæc clauſula ſubiicitur, SI QVID ampliùs fieri oporteat, pro locorum, temporum, ac perſonarum varietate curabit legatus: vel ea quæ eſt apud Æſchinem pro ſua legatione, VT legati pro ſua prudentia quæ è Republica eſſe iudicabūt exequantur: non pertinet ad ea quæ non aliter quàm ſingulari mandato debēt explicari: hoc eſt ad fœdera concipienda, aut conuellenda: ſed ad ea tantùm quæ his leuiora videbuntur: nam ſi quid largiendum hoſtibus eſt aut ſociis, quò imperium eorum cum Reipublicæ incommodo proferatur, id legatis ſine mandato ſingulari non licet: at ne procuratori quidem, cui cætera omnia credita fuerint libera ſolutáque agendi poteſtate, non licet tamen de re aliena quicquam largiri, aut accepto ferre, ac ne iuſiurandum quidem ſuſcipere, aut referre ſine ſingulari[9] mandato: quantò minùs in Republica licebit? rata quidem haberi poſſunt[1] quæ ſine mandato geſta fuerunt: iure tamen ſine mandato fieri nequeunt. At tametſi priuatis in rebus mandato rectè paruiſſe interpretamur eos, qui vberiùs ac meliùs quàm iuſſi fuerant, negotium geſſerunt, in publicis tamen non eadem vtimur interpretatione: miles enim qui hoſtem inuaſit, aut magiſter equitum qui prælium conſeruit, tametſi vterq; victor opima ſpolia de hoſtibus retulerit[2], capitali tamen pœna obligātur, ſi vetante Imperatore id fecerint, Quid enim præclarius vnquam aut ſempiterna gloria dignius fieri potuit, quàm à Fabio equitum magiſtro Papirij Dictatoris factum eſt? is enim viginti millia hoſtium centum ciuibus tātùm amiſſis internecioni dedit, ſed quia vetante Dictatore in hoſtem inuaſerat, capitis poſtulatus eſt, nec aliter quàm Dictatore placato populi precibus ſuplicium euaſit. Itaque C. Cæſar[3] Syllanum legatum rectè ac prudenter feciſſe ſcribit, quòd manus cum hoſte non conſeruiſſet, tametſi victoriam certam relaturus videretur: quia nihil debuit, inquit, contra iuſſum Imperatoris tentare. At ne duci quidem exercitus, iniuſſo, niſi victoriam relaturum ſe certò ſciat, aut vrgentibus vndique hoſtium copiis, prælium inire licet, quantò minus vetāte Imperatore? Ac tametſi Paulus Termæus Tribunus militum Gallici exercitus ab hoſtibus captus fuiſſet, exercitu fuſo ac proſtrato, is tamen qui triūpharat malè acceptus eſt ab Hiſpanis, quòd Belgia in Francorum poteſtatem ventura fuiſſe videretur, niſi viciſſet. Hæc ad eos pertinent, qui aut legati ſunt, aut aliorum imperio tenentur: non autem de

6 Bar. in l. terminato de fructib. & litiū expenſis. C. Panor. in cap. 1. quod metus. Feli. in cap. quoniā de offi. deleg.
7 arg. l. inter artifices. de ſolut.
8 l. penul. de iuſtitia. l. reſpiciendum de pœnis.
9 l. cōtra § vlt. de pactis. l. trāſactionis de tranſact. l. mandato de procur. l. procurator. totorū. eod l. iuſiurandū. § vlt. de iureiurando. l. 3. de acceptilat.
1 l. quod ſi de ſpeciali de minorib. vbi Bal. l. penult. rem ratam. l. hoc iure de regul. l. vlt. ad Macedò. C.
2 l. 3. de re militari.
3 lib. 2. belli ciuilis.

iis,quibus propter vim imperij ac magiſtratibus bellum gerere licet, vt
Conſulibus,aut legatis abſente Cōſule, vt etiam apud nos magiſtro mi-
litum, vel eo abſente antiquiori Mareſcallo: iis enim poſtquā indictum
eſt bellum,omnia quæ bello gerendo neceſſaria ſunt volūtate arbitrió-
que ſuo regere fas eſt: ſiue hoſtem laceſſere,ſiue prælium conſerere,ſiue
arces obſidere, ſiue hoſtiū caſtra inuadere,niſi à principe prohibeantur.
Vrbes verò captas hoſtéſve abductos dimittere, aut pacem inire iniuſſi
non debent: tametſi in popularibus Imperiis hæc ad viuum referari ne-
queunt,ſed omnia ferè Imperatores per ſeſe obeunt, quæ in monarchia
ab vnius principis arbitrio pēdent:quia faciliùs eſt vnius,quàm omnium,
principis quàm multitudinis exquirere volūtatem. Itaque videmus non B
modò belli gerendi ſed etiam rerum omnium poteſtatem à populo Ro-
mano Imperatoribus ſæpe tributā: vt cùm aduerſus Hetruſcos bellum
4 lib.10. geri oportuit,Omnium rerum,inquit Liuius[4], arbitrium & à Senatu, &
5 lib.32. à populo,& à collega,Fabio conſuli permiſſum.Idem[5] alibi, Initio libe-
rum pacis ac belli arbitrium permiſſum. Hoc tamen intererat inter eos
qui ex vi magiſtratus, & eos qui accepto extra ordinem imperio bellum
gererent, quod magiſtratuum acta ratihabitione non egerent niſi quid
factum eſſet,quod ad populi maieſtatem pertineret: cæterorum verò a-
ctiones ratas haberi à Senatu populóve neceſſe fuit, ſi quid vltra manda-
tum feciſſent. Nam Pompeio belli aduerſus Mithridatem gerendi data
poteſtas eſt: aliis tamen principibus ac populis bellum indixit: regibus C
nonnullis ſceptra dedit, quibuſdam ademit: largitione agrorum ac pe-
cuniarum quos voluit locupletauit: quæ omnia vt Senatus rata haberet
ſæpiſſimè petiit: cùm tamen id obtinere non facilè poſſet,affinitatem ac
ſocietatem cum Cæſare contraxit, vt mutuis opibus & gratia ſeipſos ad-
6 Dio & Plutar. in Pompeio. uerſus[6] accuſationes inimicorum faciliùs tuerentur.Quòd ſi quis dicat,
belli rerúmque agendarum ſummam Pompeij arbitrio ac volūtati per-
miſſam, nec ratihabitione opus fuiſſe, fallitur: nā huiuſmodi verba quæ
reſcriptis continentur. EIVS ARBITRIO, VOLVNTATI, PRVDENTIAE,
7 l. hæc vēditio. de l.in vēditio.ne §.de tempore de cōtrahend.empt. l.creditor.§.Lucius.mandati. 8 l.5.§.fideiuſſor mandati. RELIGIONI PERMITTIMVS, ſic[7] interpretari oportet, vt optimus ac
prudentiſſimus quiſque faceret, ita vt Reipublicæ vtilitatibus & com-
modis caueatur: in quo genere ſi quid peccatur, id Reſpublicæ præſtare D
oportet, nec vllus eſt erroris, aut imperitiæ excuſationi[8] locus: potiſſi-
mùm in iis qui non oblatam,ſed quæſitam:non delatam,ſed extortā cu-
rationem acceperunt: ſi enim in priuatis ac leuibus negotiis,qui manda-
tum etiam gratuitum ſuſcepit, imperitiam aut errorem excuſare nō po-
teſt:quænam in Republica gerenda excuſatio futura eſt? Et vt plenius
curationum ac officiorum vis ac differentia percipiatur,placet veterum
Romanorum exemplis vti, & ea cum noſtris conferre. Sic enim Feſtus
ſcribit,Cum Imperio eſſe dicebatur apud antiquos,cui nominatim à po-
pulo dabatur imperium:nos commiſſionem expreſſam appellamus ſine
magiſtratus honore: quem qui adeptus eſt, imperium quoque dicitur
eſſe adeptus:quia magiſtratus ab imperio diuidi non poteſt. Nam cùm
Hannibal Vrbē obſideret,Placuit, inquit Liuius, omnes qui Dictatores,
Conſu-

Conſules, Cenſoréſve fuiſſent cum imperio eſſe, donec receſſiſſet hoſtis à muris, id eſt imperium illis tributum eſt extra ordinem ſine magiſtratu, ad Vrbis tuendæ procurationem. Ita M. Tullius de Cæſare Octouiano, Demus, inquit, Imperium Cęſari, ſine quo res militaris geri non poteſt, quia Octouianus adhuc adoleſcens nec per leges magiſtratum adipiſci, nec legiones ducere, multò minùs ſine imperio munus imperatorium obire poterat, Cicero ſuadet vt cura belli gerendi cum imperio illi extra ordinem detur: qui locus Sigonium & Gruchium exercuit vehementer, neque enim Cicero ſi Octouianus Conſul aut Prætor fuiſſet, his verbis vteretur, quia iure magiſtratus imperium habuiſſet. Magiſtra-
B tuum verò & Curatorum creandorum ratio, non ſolùm munere, ſed etiam rogandi forma differunt: nam magiſtratus creari ſolebāt ex legibus antea latis, magiſtratu populũ ita rogante, QVOS VELLENT CONSVLES FIERI. In curationibus verò his verbis[9], VELLENT IVBERENT vt huic imperiũ eſſet: vt antea de Scipione Affricano diximus, cùm per ætatem magiſtratum adipiſci non poſſet. Itaque Cicero in Rullum, Omnes, inquit, poteſtates, imperia, curationes ab vniuerſo populo proficiſci conuenit: poteſtatis verbo magiſtratus prouinciales, qui propriè ſic dicebantur, intellexit: imperia verò ad eos quibus vrbani magiſtratus ordinario iure, vel extraordinario munera cum imperandi poteſtate concedebantur: curationes ad ea munera quoque pertinent, quæ etiam ſine imperio
C tribuuntur. Oratoriè tamē Cicero vt cauſæ inſeruiret, quia maxima pars magiſtratuũ, ac curatorũ nō ab vniuerſo populo, ſed à plebe ſemotis patriciis, ac tributis non centuriatis comitiis fiebant, vt antea docuimus: nā imperator propriè dicitur de eo cuius edictis exercitus parere tenetur: dux autem, de eo qui quòd ſtrenuus eſt & militaris diſciplinæ peritus aciem inſtruit, caſtra metatur, arces obſidet, imperatore tamen inferior eſt. Ita Cicero bellum duce Xantippo Lacedæmonio, Imperatore verò Aſdrubale cōtra Romanos in Affrica geſtum ſcribit. Idem de Pompeio, Toties, inquit, imperator antequam miles: verbum autē curationis eos omnes complecti, qui ſine magiſtratu munus publicum gerūt docet Cicero[1], Idem transfero, inquit, in magiſtratus, curationes, ſacerdotia, nam
D his tribus omnia ferè munera publica complexus eſt. Ita quoque Vlpianus curatorem Reipublicæ diſertè à magiſtratu diuiſit, tum in eo libro quem de curatore Reipublicæ ſcripſit, tum alibi ſæpiſſimè[2]. Græci λογιστὴν appellant, qui mulctam dicere non poterat[3], id quod omnibus magiſtratibus licuiſſe antea docuimus. Omnes autem curationes in magiſtratus abeunt, quoties ordinarium munus, lege lata, fit ex eo quod antea extra ordinem gerebatur, id noſtræ Reipublicæ exemplis docuimus. Romanorum exemplum eſt de Tribunis militum, qui antea curationis in modum à Conſulibus fiebant: ſed anno ab vrbe condita CDXLII. rogatione Tribunorum[4] plebis lata lex eſt, vt munus ordinarium eſſet, & populi beneficio tribueretur: quod poſtea ſemper fieri conſueuit, niſi tam graue bellum impenderet, vt extra ordinem Tribunos militum legi oporteret: vt in bello Macedonico aduerſus Perſeum Regem, Licinius &

9 Liuius lib. 26.

1 Verrina quarta.

2 l. 4. §. graui. l. 3. §. primo & penult. de administrat. rerũ ad ciuitat. l. magiſtratus reipublicæ l. curator eod. l. 7. de offi. procōſul. l. 1. & 2. de operib. publicis l. 2. & 17. de vſuris. l. vlt. de muneribus. l. penul. de collegiis. l. 5. §. hæc verba. quod vi aut clā.

3 l. curator. de modo mulctæ. C.

4 Liuius lib. 9.

Cassius Consules rogationem ad populum tulerunt, vt eo anno [5] Tribuni militum à Consulibus legerentur: vtî factum est. Ita quoque Consules, Prætores, ac cæteri magistratus seruos ex familia viatores, scribas, accensos, cornicularios arbitrio suo legere consueuerant; vt in hoc Imperio factum est vsque ad Philippi Belli ætatem, qui Prætoribus prouinciarum viatores creandi potestatem ademit, iis tamen qui prædiatoriam iurisdictionem haberent, viatores & actuarios sibi creare permisit[6]. Nec ita pridē, id est maiorum nostrorū ætate, Procurator fisci aduocatos, qui principis causas agerent, arbitrio suo legere cōsueuerat: nunc verò vt magistratus ordinarij à principe creantur. Atq; hæc de officiariis & curatoribus in vniuersum dicta sint, sequitur vt de magistratibus, & quæ cuiusque propria sint explicemus. B

5 Liuius lib. 42.

6 In actis ratiociniorum.

De magistratibus. CAPVT. III.

MAGISTRATVS est officialis qui publicum imperium habet. Parum refert quibus verbis, si Latina desint, vtamur, modò rem teneamus. Officialem genus esse diximus personarum publicarum, quæ munus ordinarium lege definitum habent. Curatorem verò publicam personam, quæ munus publicum extra ordinem imperantis arbitrio gerit. Prius erat vt de curatoribus quàm de officialibus diceremus: cùm illi priùs extiterint, quàm legibus vllis vteremur. Nam Principum voluntas, verba, nutus, pro legibus initio fuerunt: C ab iis enim curationes domi ac militiæ manare ac precario dari: ab iisdem arbitrio suo reuocari consueuerāt. Illud est quod [1] Pomponius scribit, manu regia principio Romanorum Rempublicam gubernari ac teneri, nec legibus vti consueuisse. Certè quidem Iosephus, optimus antiquitatis interpres, Israëlitarum originem ab vltimo principio repetens in libris aduersus Appionem Grammaticum, docuit Mosem primum omnium mortalium leges scripsisse. At ne quingentesimo quidem post anno verbum legis exaudiebatur: argumēto sit quod Homerus tot ac tam multis libris quæ scripsit nusquam νόμου verbum vsurpauit. Quare necesse fuit omnia curatoribus committi, cùm sine legibus ordinaria imperia, munera, potestates constitui non potuerint, nec principes se legibus teneri paterentur, quò minùs quæ vellent arbitratu suo statuerent: arbitrium autem illud ac summa potestas legibus imminui videtur, quibus magistratui imperium certis conditionibus ac temporibus fruendum datur: si quidem nisi potestate abutatur adimi non possit. Quamobrem nostri principes, qui iura suæ maiestatis nulla ratione minui patiuntur, in mandandis magistratibus adhuc vetere clausula vti solent, QVOAD NOBIS VIDEBITVR, qua quidem precarium non ordinarium imperium significatur: tametsi videtur inanis ea clausula in hoc imperio, cùm Ludouici XI. lege ordinaria munera semel à principe ex legibus tributa inuitis ante tempus, nisi fraudem capitalem admiserint, adimi non possint. Eadem lex est omnium penè ciuitatum ac Rerumpublicarum communis: sed ea clausula, qua etiamnum principes in tribuendis honoribus ac imperiis D

1 l. 2. de orig. Iuris.

periis vtuntur, significat omnia imperia extra ordinem à regibus olim precario data fuisse, quod Rebuspublicis vtile sit nécne suo loco disseretur. Sed priùs definitionem magistratus à nobis allatam suis ponderibus exigamus. Officialem in genere collocauimus, propterea quod omnes magistratus officiales sunt, non item omnes officiarij magistratus: hoc igitur maximè inter se differunt, quòd hi quidem imperium habent, illi non semper. Græci meliùs, qui ἀρχὰς & ἄρχοντας vocant magistratus id est imperantes, παρὰ τὸ ἄρχειν, quod est imperare ac edicere. Latini magistratus, quasi magistros vocant, id est moderatores ac duces. Dictator verò in maxima potestate constitutus, magister populi dicebatur [2]: nam Di- 2 Festus in verbo optima lege.
B ctatoris vox imperatorem significat, quasi edictator: est autem edicere nihil aliud quàm iubere, sed magistratus proprium est: sunt enim edicta, magistratuum iussa, vt scribit Varro in libris de lingua Latina, si modò is author est: sed quisquis est, non debuit Dictatorem interpretari, quòd ab Interrege diceretur: nam ea ratione magister equitum dictator quoque vocandus esset cùm à dictatore diceretur: nec dictatorem sed dictatum appellare oporteret. Meliùs ergo Dionysius Halycarnassæus Varronis domesticus, qui Dictatorem quasi edictatorem, id est imperatorem appellari scribit: ac propterea populi magister dicebatur. Superiùs diximus definitionem magistratus ab iuris interpretibus, & ab ipso Aristotele allatam stare nullo modo posse: in eo tamen nobis cum Aristotele conue-
C nit [3], quòd vtrique imperium magistratui tribuimus. Idem tamen eos o- 3 lib.3. polit. καὶ μάλιστα ἐπιτάττειν. id est imperare.
mnes quos officiales dicimus, ipse ἀρχὰς appellat [4], nomine scilicet proprio 4 lib.6. polit.
magistratuum quibus imperium est in Republica, quos partē facit ἀναγκαίους, partem πρὸς κοσμὸν, καὶ εὐταξιάν, vt γυναικονόμους, παιδονόμους, deinde magistratuum administros viatores, inquam, scribas, lictores, actuarios enumerat, quos ipse magistratuum complectitur appellatione, qui tametsi imperio vacāt, imperij tamē participes esse scribit, his verbis [5], τῆς ἀρχῆς μετέχοντας. 5 Initio lib.3. polit.
Alibi hæret ac dubitat nū iudices, & oratores veniāt magistratuū appellatione, cū ab imperio deferātur: quę dubitationes magnā in hac disciplina perturbationē pepererūt. At M. Cato cùm viatores, actuarios, & scribas plecteret [6], Vos, inquit, vestræ conditionis memores esse decuit, nec ma- 6 Plutar. in Catone Vticensi.
D gistratus, sed ministros vos esse. Hebræi vno verbo iudicū שופטים publicas personas quæ imperium habent complectuntur: cæteros שוטרים id est ministros vocant. De oratoribus seu cōcionatoribus quos ipse ἐκκλησιαστὰς vocat, cùm imperio vacarent nemini dubium est eos magistratus non fuisse: sed quæ incommoda Reipublicæ aut vtilia viderentur suadere aut dissuadere consueuisse: quod Athenis priuato cuique licebat [7], modò an- 7 Plutar. in Phocione.
num quinquagesimum attigisset: cæteris verò iubente magistratu. Romæ nemini fas erat ad populum orationem habere nisi concessu magistratus. Quod de iudicibus dubitat, magistratus sint nécne, facilè est ad explicandum, si demus iudicum allatam ab Iustiniano [8] diuisionem aptè 8 In auth. de Iudicib.
sibi cohærere: partem enim iudicum magistratus esse, partem sine magistratu esse scribit. Eorū igitur qui participes sunt publici muneris, quod lege definiatur, id est officialium quosdam magistratus esse, qui scilicet

imperium habeant, cæteros magiſtratuum miniſtros appellari conſtat. Ea diuiſio neceſſaria viſa nobis eſt, vt negationes, quæ rectam partitionem vitiant, effugeremus. Imperatores ſuis legibus miniſtros magiſtratuum, qui imperio carent, ſæpiſſimè officiales[9] appellant. Sed quoniam verborum inopia laboramus, verbum illud de toto genere dici commodiùs oportere iudicauimus, tum vt verbo miniſtrorum vteremur ſuo loco: tum etiam vt hanc diſciplinam ad vſum forenſem ſenatorium ac militarem accommodaremus: nos enim officiarios appellamus, populari verbo, qui muneribus publicis & ordinariis incumbunt, ſiue imperium habeant, ſiue ab imperio deſtituantur. Iuris quidem interpretes[1] noſtri Accurſium ſecuti, curatorum ac magiſtratuum rationem, ita quia Romanorum antiquitates ac mores minùs intelligerent ſæpiſſimè confuderunt. Magiſtratuum quatuor genera ſtatuũt, Illuſtres, ſpectabiles, clariſſimos, perfectiſſimos, quibus merũ imperium tribuunt. Quanquam Patricios, qui cæteris[3] omnibus dignitate præponderant, omiſerunt, & Auguſtales, qui clariſſimis ſuperiores erãt. Hos enim[4] gradus honorum conſtituit Iuſtinianus, Patricij, Illuſtres, Spectabiles, Auguſtales, Clariſſimi, ſiue Specioſi, & Perfectiſſimi: quæ in[5] priuatos ciues æquè conueniunt atque in ipſos magiſtratus. Quod verò quibuſdam[6] tribuunt ſine munere dignitatem, vt Comitibus & Marchionibus, quos tamen Imperium ac iuriſdictionem habere confitentur: huius opinionis leuitas à ſe ipſa confutata non deſiderat orationẽ meam: nec item illud quod gymnaſiarcham iuriſdictionem in diſcipulos habere putant[7]: quod quidem ſi demus, magna perturbatio publici ac priuati iuris ſequatur neceſſe eſt. Alexander Imolenſis, Iuris omnium ſuæ ætatis peritiſſimus propius abeſt à vera magiſtratus definitione quàm cęteri, cùm magiſtratus eos tantùm eſſe ſtatuat, qui ſunt ordinarij iudices: ſed ne id quidem ſatis eſt. Etenim magiſtratus etiam dicitur is cui imperium eſt ſine iuriſdictione: vt Cenſores ac tribuni plebis: contra verò iuriſdictionem habent ordinariam plerique ſine imperio, ſine viatore, ſine lictore: vt olim quidem, & vbique nũc pontifices qui de rebus ſacris, ſanctis, ac religioſis iudicant. Pontifices, inquit Lentulus, religionis ſunt iudices, legis Senatus. Ex quibus perſpicuum fit eam quæ de imperio ac iuriſdictione eſt, déque magiſtratibus diſputationem, non eſſe ab interpretum riuulis, ſed ab ipſis iuriſconſultorum ac hiſtoricorum fontibus hauriendam. Scribit enim Vlpianus[8] omnibus magiſtratibus, præterquam duumuiris, licere ſuam iuriſdictionem penali iudicio tueri: quod non modò ad mulctam pertinet, ſed etiam ad manus[9] iniectionem. Hic tamen, dicat aliquis, magiſtratuum appellatione venire quoque Duumuiros, alioqui fruſtrà exciperentur[1]. Idem tamen negat iuriſdictionem Duumuiros habuiſſe, aut vllam litium cognitionem, præter[2] quam quòd poterant in poſſeſſionem mittere, ac iubere cauere, quæ magis imperium ſapere, quàm iuriſdictionem videntur. Hæc Vlpianus, qui etiam in eo genere cauſarum Duumuiros Prætoris iuriſdictionem exercuiſſe ſcribit[3]: quoniam dilatio periculoſa videretur, ſi ad Prætorẽ iri oporteret. Ob eam cauſam tutoris

9 lib. 1. & 12. Cod. Iuſtin.
1. Bart. In authẽt. vt ab illuſtri. cõſtitut. 23. Bald. in l. 1. de offic. eius cui. nu. 4.
2 Accurſ. in d. l. 1. de offic. eius.
3 l. 1. de proximis ſacrorũ ſcrinior. C. l. 29. de vſuris. C.
4 lib. 12. C. & in authẽ. vt ab Illuſtri.
5 l. ſpecioſas. de verbor. ſig.
6 Bartol. in l. nec magiſtratibus. de Iniuriis.
7 Bar. in l. omnes populi de iuſtitia.
8 l. 1. ſi quis ius dicenti.
9 l. cum ab eo. ad l. Iul. pecul.
1 l. 1. l. dies. §. duas. de damno. infecto. ff.
2 l. iubere. de iuriſdict.
3 l. 1. l. dies. §. vbi. de damno.

tutoris[4] dandi poteſtatem fecerunt Duumuiris, ſi tenues eſſent pupillorum fortunæ. Ex quo planum fit nihil eos iure ſui magiſtratus, ſed Prætoriæ tantùm iuriſdictionis partem habuiſſe precarij. Qui verò mandatam, aut precariam habent iuriſdictionem, nihil ſuum dicere poſſunt. Siue igitur Duumuirorũ poteſtas in imperio, ſiue in iuriſdictione tantùm poſita fuerit, vt[5] Paulus velle videtur, precaria certè fuit. Ex quo intelligitur Duumuiros magiſtratus non fuiſſe. Qui autem imperium ac iuriſdictionem habent, & vocare, & prehendere, & iudicio pœnali iuriſdictionem tueri, & iudicata exequi poſſunt. Quibus imperium eſt ſine iuriſdictione, præhendere quidem licet, cætera non licent. Atque in B eo fallunt, qui quod antiqua lege Ateria Tarpeia[6] magiſtratibus omnibus mulctæ dicendæ facta[7] poteſtas eſt, iudicium magiſtratibus omnibus fuiſſe arbitrãtur: nam ſi mulcta publici iudicij cauſa diceretur à magiſtratu, puta à Tribunoplebis, licuit aut mulctam dependere ſine cauſæ cognitione, aut ad populum prouocare, vbi certatio mulctæ fiebat, vt ſæpe videre eſt apud Liuium[8], ídque factum eſt lege[9] Icilia, quia mulcta non quidem ex ſeſe infamiam[1] irrogaret, ſed ex cauſa publici criminis: vt ictus fuſtium nõ minuit exiſtimationem, ſed cauſa. Quòd ſi mulcta diceretur ei qui magiſtratui ſe vocanti non pareret, aut rogatus non reſponderet, aut ex alia cauſa quæ dignitatem non violaret, magiſtratui licebat pignoribus captis mulctam exequi extra prouocationem, quia C Tarpeia lege, modus mulctarum magiſtratibus erat definitus, vt ciues inobedientes coërceri poſſent illeſo ſtatu. Erat autem mulcta minima vna ouis, maxima duo boues, aut oues XXX. quæ quòd pro varietate pecudum grauiorem aut leuiorem efficerent pœnam, aut difficilius in Vrbem agi, & curari poſſent, æſtimari placuit ouem quidẽ decẽ aſſibus, bouem centũ aſſibus: id eſt totidẽ æris põdo. Sed poſtea auctis opibus, ac finibus Imperij propagatis, extraordinariæ mulctæ inuectæ ſunt, ſi cauſa grauior occurriſſet: vt de Fuluio ſcribit Liuius[2], quòd ſe Prætore aduerſus hoſtes exercitus in fugam conuerſus eſſet, & initium fugæ à Prætore ortum fuiſſe diceretur, Tribuniplebis mulctam triginta millium æris Fuluio dixerunt: cùm antea ſuprema mulcta eſſet duo boues, aut oues D XXX. Et quoniam huc nos oratio deduxit, Agellius nobis eſt ab errore purgandus. Is enim in noctibus Atticis[3], ſcribit mulctam ſupremam fuiſſe triginta boum, vel ouium duorum, ex eo colligit, maiorem in Italia boum quàm ouium copiam extitiſſe, ac propterea Italiam dictam fuiſſe, ἰταλὰς enim Græcis ac Varroni bos dicitur. At Dionyſius[4] Halycarnaſſæus Varronis domeſticus lege Tarpeia mulctam omnibus magiſtratibus, quum antea Conſulibus tantùm liceret, permiſſam fuiſſe ſcribit: modum tamen lege definitum, ne ſcilicet amplius quàm duos boues, aut oues triginta ad ſummum mulcta, egrederetur. Conſimili errore peccat Feſtus[5] Pompeius, ijſdem verbis, quibus Agellius, vt alter alterius ductu & auctoritate lapſus eſſe videatur: vtérque etiam ſcribit olim oues[6] maſculino genere dici, quòd nuſquam reperias, tametſi boues ſæpius genere fœminino vſurpari videamus: ſed fieri potuit vt duos oues

4 l. ius dandi de tutor. dat.

5 l. ea quę ad municipal.

6 anno ab V.C. 297.

7 Dionyſ. Halycarnaſſ. lib. 8. Gell. lib. 11. cap. 1. Feſtus lib. 14. in voce peculat.

8 lib. 25. triginta milli a æris mulcta dicta eſt Fuluio à magiſtratu.

9 Dionyſ. lib. 7. Cicero Philip. 2.

1 l. 2. de modo mulctar. C.

2 lib. 25.

3 lib. 11. cap. 1.

4 lib. 10.

5 in verbo penult.

6 Gellius lib. 11. c. 1. Feſtus in verbo ouem & in verbo ouibus & in verbo peculatus.

pro duos boues legerent. Ac ne quis putet in Romanis antiquitatibus Dionysio Halycarnasseo homini Græco plus à me tribui, quàm Agellio, quàm Festo Romanis ciuibus, ipsi à se refelluntur: nam vterque confitetur[6] minimam mulctam fuisse vnius ouis, maximã triginta boum aut duorum ouium: oportuisset igitur minimam mulctam vnius bouis extitisse. Neque tamen video in Romanarum antiquitatum peruestigatione quẽ Dionysio Halycarnassæo anteferre debeamus, excepto Varrone, cuius hic domesticus fuit ac familiaris, & ex eius fontibus optima quæque hausit: nam libros qui de lingua Latina circonferuntur non esse Varronis, tum ineptiæ declarãt, tum etiam quòd in illis legitur multam per antiphrasim dici: Agellius verò scribit Varronem libro vno & vicesimo rerum humanarum multam verbum Sabinum appellare: sed posteriores Grammaticos per antiphrasim dici putare: quo argumẽto perspicuum fit eos libros non esse Varronis. Hæc tamen quæ de pecorum æstimatione diximus, autoritate Demetrij Phalerei confirmantur. Is enim scriptum reliquit argenti drachmam legibus Solonis constitutam fuisse iis qui lupam occidissent: qui verò lupum quinque drachmas: drachmam autem ouis pretium extitisse, quinque verò drachmas bouis vnius: quòd lupa facilius ouem capit, lupus robustior bouem : ex quo planum est etiã in ipsa Attica boues triplo vtiliores quàm in Italia fuisse: nam ferè decem asses seu denarius drachmæ præponderat. Alius item est error apud Agellium eodem loco: vbi multam quæ suprema dicitur, in singulos dies dictam fuisse tradit demendum est verbum dies: lex enim voluit à singulis ciuibus si plures ex eodem delicto tenerentur, non posse grauiorem mulctam exigi: alioqui non licuisset eodem die magistratibus, si plures peccassent sæpius mulctare, ex quo scelerum impunitas & magistratuum contemptus sequeretur: argumento sit illud exemplum Agellij, Marco Terentio quando neque citatus respondit, neque excusatus est, ego ei ouem multam dico. Alius item error est apud Festum[7], vbi legem de mulcta T. Menenium Lanatum, & Sestium Capitolinum Consules sanxisse scribit: est enim inauditum à Consulibus leges sanciri, nam lex ea lata est anno CCXCVII. ab V. C. quo Sp. Tarpeius, & A. Aterius Cõsules creati sunt: sed sexto post anno T. Mænenius, & P. Sestius Capitolinus consules, rogationem ad populum tulerunt, vt pecudum mulcta ære æstimaretur decussi vel decem æris pondo in singulas oues, centum in singulos boues. Quod verò solis consulibus mulctam dicere licuisset Dionysius scribit, mirum videri nõ debet, cùm eo tempore quo lata lex est, nec Prætor, nec Ædilis Curulis quisquam erat creatus. Cicero cùm Platonis exemplo scriberet leges Reipublicæ illius, quam cogitatione sibi finxerat, de magistratibus ita canit[8], Magistratus nec obedientem ciuem multa, vinculis, verberibúsve coërcento, ni par maiórve potestas, populúsve prohibessit, ad quos prouocatio esto. Cùm magistratus iudicassit inrogassítve, per populum multæ certatio esto. Idem paulò post, Omnes magistratus auspicium iudiciúmve habento. Qui putant easdem leges fuisse Romanorum, quas apud Ciceronẽ videmus, errore labun-

6 Festus in verbo ouibus & in verbo peculatus.

7 in verbo peculatus.

8 lib. 2. de legib.

labuntur: postea docebimus: non omnes magistratus iudicium habuisse: id tamen Ciceroni vtile visum est: Iurisconsulti verò, non modò iis magistratibus qui suo iure habeant, sed etiam, qui aliis acceptum ferant iurisdictionem, ea quoque necessaria putant, sine quibus [9] iurisdictio inanis sit ac inutilis futura, id est imperium quod iurisdictionioni cohærere dicitur. Ex quo sequitur Pontifices, qui imperio caruerunt, iurisdictione propria caruisse, cognitionem tantùm, seu notionem habuisse. Nā quod Lucullus Pontifex in Senatu dixit, Pontifices religionis [1] iudices fuisse, legis Senatum, eò pertinet, vt perinde illis, cum quęritur de religionibus, ac cæteris in sua [2] arte peritis credi oporteat: aut vt iudices dati, seu ad fa-
B cti quæstionem nudam, qui propriè recuperatores, seu ad æquitatis cognitionem, qui verius arbitri iure dati, non tamen ex compromisso: sæpe tamen iudices appellantur. Itaque Vestales quę pudicitiam prostituerant semper à Prætoribus Vrbanis apud Liuiū coërceri videmus, à Pontificibus nunquam: & cùm Publius Clodius Pompeiæ Cæsaris stuprum inferre in templo Bonæ Deæ conaretur, Senatus frequens de violatis religionibus quæstionem decreuit. Nascentis verò Christianæ religionis initio, Pontifices Christianos ne minimam quidem vllius rei iurisdictionem, aut cognitionē in sacerdotes ipsos habuisse testis est Augustinus[3], testis Nicephorus[4], testis Iustinianus[5], qui tamen illis cognitionem in sui ordinis homines concessit[6]. Nec maiores nostri pontificibus vllam im-
C perij partem tribui voluerunt, idque sæpissimè curia Parisiorum suis decretis testatum reliquit. Cur ergo, dicet aliquis, tribunalia, mulctas, carceres, quæstiones pōtificibus[8] permitti videmus? quid hæc nisi imperium & quidem merum significant? At etiam Philippus [9] Bellus, ac Ludouicus Belli F. Parisiorum Pontifici prehensionem in sua diœcesi permiserunt. Ego verò superiora illa in vocatione quidem, non in imperio versari statuo, quia magistratuum executio est: eodem tamen momento adempta est prehensio Pontifici Parisiorum, quo fuerat concessa, idque Senatusconsulto[1]: ac tametsi non ita pridem Henrichus II. ex impietatis causa[2] prehensionem omnibus pontificibus dedisset, paulò post tamen[3] lex illa abrogata est. At etiam Pontifices ipsi suis decretis nullam rei vl-
D lius executionem habere se profitentur[4]. Prehensio quidem intra tribunalis ac subselliorum fines septáque permissa illis est apud nos, dum tamen vlterius ne progrediantur[5]. Et cùm multæ cōtra leges temerè à pontificibus nostris decernerentur, curia Parisiorum liberā vniuscuiusque prouocationem suscepit: post etiam vocatio illis est erepta quam ipsi citationem viuam appellant. Extat enim Senatusconsultum vetus, quo Parisiorum Pontifex [6] grauiter mulctatus est, cùm ea vocatione vteretur. Cùm autem iurisiurandi ac numinis violati specie, omnem pontifices apud nos omnium penè rerum cognitionem ad se pertraxissent (nam Alexander [7] Imolensis iusiurandum sufficere putauit ad tribuendam Pontificibus iurisdictionem) curiæ maiores iurisiurandi causa, cognitionem vllam suscipere vetuerunt. Tandem etiam interdicta illis est possessionum de sacerdotiis cognitio, idque post diuturnas acerbissimásque

9 l. vlt. §. qui mādatū, de offi. eius cui.
1 Cicero ad Atticum. lib. 4.
2 l. 1. de vētre inspiciendo.
3 in epistola 69. & 163. 164. 165.
4 lib. 7. c. 43.
5 Authen. de sanctissimis episcopis. §. si quis. l. repetita. de episcopis & Cleric. C.
6 in d. authētica. & in l. repetita.
7 Galius aduocatus fisci parte. 5. q. 276.
8 c. cū episcopis de offi. ordin. lib. 6. cap. nouimus. de verbor. signif.
9 notat Gallus q. 275. & 363. parte. 5.
1 Gallus q. 276.
2 edicto remoranti facto.
3 anno 1562.
4 cap. cum nō ab homine. de iudi.
5 Boërius notat in cōsuetudines Biturig. §. 15. Gallus q. 276. Baldus, Cynus. in l. episcopale de episcopali audient. C. Iordan. Bri. in repetit. §. cōtrahētes. col. 19. curia Parisiorū vetuit. anno 1395. curia verò Tolosana etiā in clericos prehēsionem ademit. Benedictus in capite Raynutius. num. 424.
6 anno 1546. notat. Gallus q. 275.
7 consil. 63. lib. 3.

contentiones, Martini v. Pontificis Romani decreto cautũ, quod adhuc extat in archiuis publicis[8]. At ne Hiſpani[9] quidẽ eccleſiæ Romanæ acerrimi vindices, epiſcopos publica aut priuata vlla iudicia tractare voluerunt, niſi quæ religionis & ſacrorum cauſa ſuſcipiantur: in qua ſententia video fuiſſe Felinum vtriuſque iuris bonum authorem[1], & qui pontificia decreta ſubtilisſimè interpretatur. Ac tametſi decreta[2] quædam ambitioſa plus authoritatis ac poteſtatis pontifici Romano, quàm omnibus principibus ac populis tribuant: ipſe tamen [3]Innocentius IIII P. Maxim. ac optimus quiſque iuris interpres[4] hæc decreta iampridem repudiarũt, quæque Pontificem Romanum cæterorum pontificum principúmque concilio prætulerunt[5]. Ac Bartolus[6] ipſe cùm timidè ſcripſiſſet, maieſtatis non teneri ciues, qui aduerſus principẽ pro ſalute ac dignitate Pontificis Romani propugnauerint, erroris ſui veniã deprecatus eſt. Mihi quidem Reipublicæ vtilius videtur pontificibus aut imperium cum tanta cauſarum, quantam habent cognitione dari, aut illam iuriſdictionem ad puram de religionibus cognitionẽ traduci, vt Romanos veteres, vt Heluetios, item Geneuates, ac Germanos feciſſe videmus: mòrum tamẽ cenſuram Pontificibus tribui neceſſe eſt: qua ſublata, non video quænam ſit occultorum ſcelerum, ac impietatis vindicandæ ratio futura, de qua ſuo loco dicemus. Nec tamen debet Pontificibus mulctæ irrogatio permitti, aut omnino illis imperium tribui: cur enim magiſtratus Pontificis ſententiam iniquam exequi cogatur? nam omni cognitione pontificia magiſtratibus interdictum eſt, niſi prouocatio ſit quaſi à pontifice, poteſtate abutenti, ad curias ſuperiores, quod rariùs fit apud nos, propter pœnę grauitatem, ſi temerè prouocatũ eſſe iudicetur. Sic enim vtriuſque iuris interpretes[8] definiunt, acta magiſtratuum, qui de cauſis pontificum cognouerunt rata nõ eſſe: vt ea quæ pro tribunali pontificũ explicata fuerint, quę ad magiſtratuũ cognitionẽ pertinẽt nullius momẽti[9] eſſę confitẽtur: ita vt ſi ſacerdos inceſtus, aut falſi cõuictus ſit corã magiſtratu qui etiã reũ habeat, de crimine confitentẽ nulla ratio cõfeſſionis habetur pro tribunali põtificis: id enim pontificio decreto[1] cõprehenſum eſt. Sed cũ incidiſſet hæc facti ſpecies, in qua legatus Põtificis acta geſta corã magiſtratu ad ſe reuocaret, ac reſcinderet, prouocatũ eſt ad curiã Pariſiorum, vbi diu dubitatum memini, an probationes perſpicuas, quibus ſacerdos apud magiſtratum conuictus erat, irritas eſſe oporteret: nam de cæteris actis minus ambigebatur: ad extremum curia in conſilio decerni oportere iudicauit[2]. Et cùm rurſus conſimilis cauſa me pręſente apud Iudices rerum capitalium diſceptaretur, eadem curia cauſam iterum ampliauit, & ad conſilium detulit, ne vel Pontificum ambitioſa decreta abrogare, vel ſceleratis peccandi licentiam præbere videretur. Quid enim abſurdius eſſet, quàm permittere ſacerdoti, qui lege Cornelia de falſis conuictus ſit, publicatis atteſtationibus, cauſa retractata, teſtes reiicere, ne cõponantur ac teſtimonia conuellendo, cùm nulli amplius teſtificari poſſint, in media Republica impunè graſſari? maiores noſtri nunquam[3] publica iudicia de ſacerdotibus diuiſa cognitione tractarunt: curia verò Pariſio-

8 decretum illud ad verbũ deſcripſit Guido Papus cap. 1. q. Delphin.
9 lex regni parte. 3. tit. 19. l. 2.
1 Feli. in cap. quæ in eccleſiarũ de conſtitut. colu. 2. verſa. concluſio.
2 in can. nemo & gloſa. eodẽ. 9. q. 3.
3 in cap. quanto. de iureiurando.
4 Ioan. Andre. in cap. per inquiſitionem. de ſentẽtiis excõ. & Hoſtieſ. in cap. quãto. de trãſlat. Pręlat. conciliũ quidẽ Põtifici Romano ſubditũ eſſe, ſed illud adiecit, claue non errante.
5 in Clemẽt. ne Romani. de electio. & in cap. ſignificaſti. de electio. quæ abrogata ſunt decreto Concilij Conſtantiæ.
6 in extrauagãt. ad reprimendum verbo rebelles.
7 In cõcilio Sardæo de religionibus cognitio Pontificibus tributa eſt. ca. ſi quis 6. q. 4. cap. ſi inter epiſcop. cap. ſi epiſcop. 11. q. 3.
8 Bart. in l. magiſtratibus. de iuriſdict. & in l. diuus. de cuſtodia reorũ. Imola in cap. 1. de offi. ord. Felin. in cap. at ſi clerici. de iudic.
9 Bald. in l. placet de ſacroſanct. C. Ancharun. in regula ea quo. de regul. lib. 6.
1 in cap. at ſi clerici. de iudic. & in cap. olim. de reſcriptis.
2 anno. 1569. 26. Februar. Felinus copioſè diſputat in d. cap. at ſi clerici.
3 Anfrerius in ſtilo parlamẽti. parte. 3. art. 62. tit. de Gallinis.

Parisiorum tametsi iustis sæpe decretis Pontificia placita vel sustulit, vel æquitate temperauit, nunquam tamen iustiùs quàm in ista causa, quæ cùm sæpius ampliata fuisset, tandem lege apud Molinços[4] lata, decretum illud pontificij iuris apud nos sublatum est. Ita paulatim pontificia iura suis finibus circonscribere oportet: nam principio nascentis ecclesiæ Christianæ angustis admodum regionibus terminabatur pontificia cognitio, latius patere voluit Iustinianus hac lege, Si quis[5], ait, aduersus clericos, monachos, diaconos, asceterias, actionem habeat, episcopus iudex esto: sententiam verò episcoporum magistratus exequitor: sed verba legis quæ sequuntur, magistratui permittunt vt de sententia episcopi
B cognoscat, nisi iudex à principe datus sit. Quæ verba plerósque conturbarunt, dubitantes an episcoporũ sententias exequi debeant, priùs quàm de sententiæ æquitate cognouerint. Si nulla prouocatio intercesserit[6], plerique sententiam sine cognitione exequi putant oportere: sin prouocatum sit, de appellationis æquitate querendum[7]: alij negant[8] id licere: sic tamẽ statuo si de re ipsa seu de materia iudicij quæratur, nec aduersus pontificia decreta iudicatum sit, nullam esse magistratuum cognitionem oportere, sin pontifex apertè iura pontificia conuellere sua sententia conetur, siue in re ipsa, siue in forma iudicandi peccauerit, magistratuum cognitionẽ fore: hoc est si decretis & authoritate pontificia abutatur. Erit etiam magistratuum cognitio, si Põtifex in iudicando contra
C leges imperij sententiam ferat, etiam si decretis pontificum inniti videatur: vt pleraque sunt pontificia decreta, legibus in Republica latis omnino contraria: magistratus imperij leges authoritate pontificia labefactare non patietur. In cæteris magistratus pontificum sentẽtiam bona fide exequi par est, & eo quidem iure vti solemus: eodem vtuntur Orientales populi, apud quos pontifices nudam cognitionem, magistratus verò nudam habent executionem: quare nec lictorem habent Põtifices, nec viatorem, quæ præcipua sunt imperij ac magistratuum argumenta. Sed dubitari potest omnes magistratus habeant iurisdictionem nécne? cum M. Messalla & M. Vario[9] scriptum reliquerint magistratuum partem habere vocationem, partem prehensionem, partem neutrum: qui prehen-
D sionem haberent, viatorem habuisse, præterea nihil: qui vocationem & prehensionem, iis lictores cum fascibus datos fuisse: qui autem nec vocationis ius, nec prehensionis haberent, vtrósque & viatoribus & lictoribus caruisse: prehensionem appello manus iniectionem siue in pignora, siue in corpora, nostris enim moribus plerísque prædiatoriam iurisdictionem habẽtibus, prædijs manum inijcere licet, corporibus non item. Hic agitur de Romanorum magistratuum imperio ac potestate, quod breuiter complecti necesse est, vt magistratuum in omni Republica potestates ac imperia clarius illucescant. Maiores igitur magistratus, Consules, inquam, Prætores, Censores, & inter curatores Dictator, Interrex, tum etiam prouinciarum Proconsules, Præsides, Proprætores, Præfecti, atque omnes omnino prouinciarum rectores, vocare & prehẽdere non modò ciues priuatos viritim, sed etiam minores magistratus potuerũt,

4 articul. 39.

5 auth. de sanctiss. episcopis.

6 cap. inquisitionis. §. prohibemus. de hæretic. lib. 6. Fel. in cap. at si clerici.

7 Cynus in l. ab exequutione. quorum appellat. non recipiuntur. Bart. l. 1. & l. vlt. si quis ius dicẽti. & in l. diuus §. 2. de custod. reorum. Salicet. in l. ea quidẽ. de accusat. C. Feli. in cap. ad audientiã. de iudic. Oldrad. cõsil. 89. textus in auth. de sanctissimis. § si verò.

8 Bal. in auth. clericus. de episcop. C. Innocetius in cap. primo de offi. ord. Panor. eo. Imol. & Panor in cap. ad audientiã de rescriptis. Ancharanus. in cap. at si cleric. de iudic. Lucas Penna in l. 1. de priuileg. scholar. Angel. in l. magistratibus de iurisdict. textus est in cap. ad falsariorũ. de crimine falsi. cap. degradatio. de pœnis. lib. 6. cap. in præsentia. de offi. ordin.

9 Gellius lib. 13. cap. 12.

Quæ fuerit magistratuũ Romanorum potestas.

exceptis Tribunis plebis, quorum corpora quòd sacrosancta essent, violare nefas erat: nec solùm vocare ac prehendere, sed etiam mulctare, ac pignoribus captis, tum etiam carceribus coërcere, postremò insulas ac domos eorum qui imperanti magistratui non parerent, euertere ac diruere licuit. At Tribuni plebis vocationem quidem non habuerunt, sed ciues omnes viritim (non tamen vniuersos) atque adeò Consules ipsos, ius erat in carcerem duci iubere. Nam Liuius Drusus Tribunus plebis, Philippum Consulem quòd se in concione interpellaret, (id enim per leges[1] capitale fuit) obtorta gula in carcerem egit, præterea licuit illis intercedere non modò magistratibus omnibus ac vniuerso Senatui, sed etiam vnius Tribuni intercessio, cæterorum collegarum actiones prohibere B
poterat, tanta potestate freti vocationem ac iurisdictionem vsurpare contra leges non dubitarunt. Cùm tamen Labeo Iurisconsultus à Tribuno plebis in ius vocaretur, iussa recusauit, publicè testatus Tribunos plebis non iuri dicundo, sed intercessionis causa creatos fuisse, vt vim prohiberent. Itaque P. Sempronius Tribunus plebis, cùm Appius censor post exactum legis Æmyliæ tempus Imperium deponere nollet, carcerem denuntiauit, nisi Æmyliæ legi paruisset: sed cùm Tribuni tres collegarum septem decreto intercessissent, Appius censuram retinuit: quod autem vnius Tribuni plebis intercessionem cæterorum collegarum acta prohibere diximus, ita verum est, nisi plebs imperium illi ac magistratum tributis suffragiis ademisset, vt rogatione Sempronia Tiberij Gracchi factum est aduersus Marcium Octauium Tribunum Agrariæ legi, C
quò minùs perferri posset, intercedentem. Hinc illa Tribuni ad nobilitatem oratio, Faxo[2], inquit, ne iuuet vox ista VETO, qua collegas nostros concinnentes tam læti auditis: idem paulò post, Contemni iam Tribunos plebis, quippe quæ potestas iam suam ipsa vim frangit intercedendo: non posse æquo iure agi, vbi imperium penes illos, penes se auxilium tantùm sit, nisi imperio communicato, nunquam plebem in parte pari Reipublicæ esse. Querebantur Tribuni, plebem nullos habere magistratus qui imperare possent, intercessionem quidem & auxilium habere Tribunos, imperio tamen vacare: nec aliter plebeios patriciis æquari posse, nisi magistratus & imperia vtrisque communicarentur: itaque rogatio- D
nem tulerunt, vt Consules ex plebeis perinde fierent atque ex patriciis: quod cùm à patriciis obtineri non potuisset, placuit Tribunos militum consulari potestate ex vtroque ordine creari: idque annos quadraginta quinque continuatum est, quoad Consul è plebe crearetur. Illud oratoriè à Tribuno dictum, imperio carere Tribunos plebis: cùm tamen imperij partem, hoc est manus iniectionem ac intercessionem haberent. Cùm enim Vlpianus[3] verborum proprietate vteretur, negauit ius esse vocandi Consules, Prætores, Proconsules, & cæteros qui imperium habent, & iubere possunt in carcerem duci. Ex his perspicuum fit eos esse magistratus quibus etiam si vocare in ius non liceat, ijdem tamen ciui manus iniicere possint: quales fuêre Tribuni plebis, quales item apud nos Triumuiri Procuratores Principis, item Triumuiri, Aduocatores apud Vene-

1 Dionys. Halycarnass. lib. 5.

2 Liuius lib. 6.

3 l. nec magistratib. de iniu. & in l. 1. de in ius vocando. l. sed & si §. hęc clausula. ex quibus causis maiores.

Venetos. Neque enim illud assentior Plutarcho[4], Tribunos plebis magistratus esse negan̄ti,quòd lictoribus carerēt,sella curuli carerent: Hasce quidem magistratuum notas esse scribit: viatores enim habuerunt: quod imperij argumentum definit M. Messala. Illud etiam minus verè,quod Appius Consul dixit in controuersia, quam in concione habuit aduersus Tribunumplebis, de qua Liuius[5], Tribunus, inquit, viatorem mittit ad Consulem, Consul lictorem ad Tribunum,priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu, id enim ad eleuandam Tribunorum potestatem: quæ tamen tanta fuit vt Licinius Stolo Dictatorem Manlium imperio abdicare coëgerit[6]: alius item duos Cōsules in carcerem adegit,

4 In problem. Rom.
5 lib. 6.
6 Florus epit. 55.

B quod rogantibus Tribunisplebis decem ciuibus vacationem à militia concedere noluissent. Sed illa tribunitia potestas mœnibus[7] Vrbis terminabatur. Itaq; M. Fabius, & L. Valerius Coss. qui propter intercessionem Tribunorum delectum militum habere prohibebātur, sellas extra Vrbem portari iusserunt, vt Tribunorum vim frangerent. Sæpe tamen Tribuni plura quàm per leges liceret audebant: sæpius edicta proponebant, sæpissimè in ius vocabant, ius dicebant, iudices dabāt. Hinc Liuius[8], Communiter, inquit, edicunt Tribuni, ne quis Consulem faceret, si quis fecisset se id suffragium non obseruaturos: vniuersis quidem imperare nemo poterat, singulis tamen imperabant, cùm nullo iure id possent. Ius etiam contra quam liceret, dicere consueuerant[9] in basilica Portia. Nam

7 Dionys. lib. 9.
8 lib. 3.
9 Plutarc. in Catone maiore.

C Asconius Pædianus Tribunos, Quæstores, Triumuiros capitales, non in sellis curulibus, sed in subselliis iura dixisse scribit. Quin etiam Appianus[1] Liuium Drusum Tribunumplebis in iure dicūdo diligentissimum fuisse testatur. Et certè Pomponius[2] inter eos magistratus, qui ciuibus ac peregrinis ius in vrbe redderent, Tribunosplebis collocauit. Quare Cicero[3] Tribunosplebis appellatos fuisse dixit, vt de Prætoris iniuria cognoscerent: quænam cognitio futura esset si iurisdictione caruissent? At non modò iudices dabant, sed etiam Ædiles Æditruos suæ iurisdictioni sufficere consueuerant[4]. Iurisdictionem autem quam non habeas alteri mādare non possis: cùm tamen Tribuniplebis iuri dicūdo creati non essent, nec vocationem vllam haberent, perspicuum fit eos in alienam iurisdi-

1 lib. 1. emphylion.
2 l. 2. de origine iuris.
3 pro Quintio.
4 Dionys. lib. 6. Florus epit. 19. Gellius lib. 10.
5 l. more. l. solet. de iurisdict.

D ctionem inuasisse, vt rectè Labeo docuit, seque vocātibus Tribunis imperium recusauit. Quod de Tribunis idem iudicandum relinquitur[6], de Ædilibus curulibus quib. si Varroni credimus nec vocandi ius fuit, nec manus iniiciendi: itaque nec lictores habuerunt vllos, nec viatores: Prętoriæ tamen iurisdictionis partem magnam vsu cæperant, quòd Prætores vrbani, quia causarum multitudine vndique premerentur, facilè ferebant: principio quidem vt iudices à Prætoribus dati ad pecuniarum, & supellectilis distractionem, deinde ad prædiorum cognitionem: post etiam ad meretricias causas & fœminas prostitutæ pudicitiæ, quibus corpore quæstum facere non licebat, nisi apud Ædiles publicè profiterentur: vt quas libido non potuisset, verecundia publicæ professionis contineret: quia verò postremis temporibus pudorē vnà cum pudicitia exuerant nobiles etiam ac illustres fœminæ, quæ apud Ædiles profiteri non

6 Gellius lib. 13.

7 Tacit.lib.2. erubuerant, Tiberius Augustus quęstionem publicam in illas decreuit[7]:
quibus temporibus Ædilium Curulium repressa audacia est, & quatenus, quibúsve de causis iudicare ac prehẽdere liceret, legibus definitum: tametsi suæ originis principio nec vocationem viritim haberẽt, nec pre-
8 Piso annalium. lib. 4. Dionysius lib. 10. hensionẽ: etiam si plebis comitia[8] habere possent. De Quęstoribus ambigitur. M. Messala & vocationem illis, & prehensionẽ omnino ademit: at non modò viatorem, sed ne sellam quidem Curulem, qua Æediles curules gestabantur habuisse docet Asconius, quos tamen Quæstores in subselliis iura dixisse tradit. Igitur confitendum est eos Prætoriæ iurisdictionis particulam arripuisse, quam sine imperio exercere eo modo potuerunt quo Æediles Curules, quo Pontifices, quo iudices dati, quorum B
9 l. à diuo. de re Iudica. sententias magistratus exequebantur[9]. Exacto tamen magistratu, Quæstores interdum in prouincias cum imperio mittebantur, vt C. Grac-
1 Plutar. in Gracchis. chus proquæstor in Sardiniã missus[1] est. At prouinciæ rector plus in pro-
2 l. obseruare l. solent de offic. procons. uincia imperij habuit, quàm omnes[2] in vrbe magistratus. Quantùm ad Censores attinet, Fr. Ottomanus & Carolus Sigonius antiquitatis vterque peritissimus, potestatem quidem habuisse confitentur, imperium negant: quod qua ratione fieri possit non video: nam potestatis verbo,
3 l. potestatis de verbor. signific. inquit[3] Paulus iurisconsultus, in magistratu imperium significatur. Vlpianus verò vt significaret prouinciæ præsidem gladij ius ac merum imperium, & quidem omnibus vrbanis magistratibus æquale habuisse, po-
4 l. 3. de iurisdictione. testatem[4] appellauit: ac propterea Alexander[5] Augustus negauit se po- C
5 Lampridius. testatum mercatores esse passurum. At sæpe legimus edicta Censorum
6 Liuius lib. 40. Zonaras tomo. 2. in antiquitatibus. Quinetiam M. Varro ac Messala[7] Censores non mo-
7 Gellius lib. 13. c. 12. dò magistratus, sed etiam maiores magistratus, cæteros minores appellant: Consules, inquam, Censores, Prætores. Idem Varro[8], Prætori, in-
8 lib. 1. de lingua Latin. si modò is autor est. quit, exercitum vrbanum conuocare non licere, Consuli, Censori, Interregi, Dictatori licere. Et cùm Annibal ad vrbem castra admouisset, Placuit, inquit Liuius, omnes qui antea Dictatores, Consules, Censorésve fuissent, cum imperio esse donec hostis à muris discessisset, quo modo priuatis imperium daretur, si priùs in magistratu non habuissent? cùm ne Prætoribus quidem, qui non modò lictores, sed etiam ordinarium imperium habuerant id permitteretur. Si, inquam Tribuniplebis, quos D
Messala minores magistratus vocat, imperium habuerunt, cur Censores
9 In Catone maiore. imperio vacarent? Certè quidem Plutarchus[9] Censoribus plus imperij tribuit, quàm vllis magistratibus: eius tamen scriptis non ita assentior, quin sæpissimè Græcum hominem in Romanorum antiquitatibus offendere videam. Illud igitur pleró sque fefellit, quod etsi Censores imperium haberent, à iurisdictione tamen defererentur, fallit enim Augustinus Onofrius, qui Censores de quibusdam criminibus, quæ tamen nulla recenset, iudicasse scribit: aut enim publica fuissent, aut priuata: de his Prętor vrbanus, ac postea Præfectus vrbi: de illis prætores publicorum iudiciorum, ac Triumuiri capitales iudicabant: mores quidem populi
1 lib. 4. de Republica apud Nonium. castigauerunt: sed plurimum refert vtrum crimina vindices, an de moribus censuram feras. Censoris iudicium, ait Tullius[1], nihil ferè damnato affert,

affert, præter ruborem: itaque vt omnis ea iudicatio verſatur tantummodò in nomine, animaduerſio illa ignominia dicta eſt: non dixit infamiam, ſed ignominiam, qua plerique pro infamia temerè abutuntur. Carolus Sigonius[2] ignominiam definit infamiam eſſe: quinetiam capitalia quædam eſſe iudicia ſcribit[3], quibus infamia irrogatur, tametſi crimine vacāt: quod valde alienum eſt ab iuris diſciplina, qua qui publico iudicio damnatus eſt, infamis[4] fit: qui autem miles ab Imperatore ſua culpa miſſus eſſet, ignominioſus quidem erat, non tamen infamis, quoad Prætoris edicto[5] id comprehenſum fuiſſet. Iuris interpretes ignominiam appellant infamiam facti, de qua quidem Caſſius[6] ſcribens, ſenato-
B rem qui ſenatu motus eſt teſtificari, niſi reſtituatur non poſſe putat: dixit ſe putare, quo verbo etiam vtitur Vlpianus[7], cùm ait ſe putare ei quæ in adulterio deprehenſa eſt & abſoluta notam obeſſe: quoniam is quem ſentētia iudicis liberauit, ab omni infamia tutus eſt, non tamen ab ignominia. Calliſtratus[8] quoque ſe putare ſcribit dignitatem minui ac violari, quando quis ordine mouetur. Feſtus item Pompeius militarium pœnarum tria genera conſtituit, deprehēſam, caſtigationem, ignominiam, deprehenſa, inquit, caſtigatione maior, ignominia minor: lex infamiam addit. Alioqui ſi Cenſorum nota infamiam irrogaſſet, infames fuiſſent LXIIII. Senatores quos Lentulus & Gellius cenſores vna litura ordine mouerunt: item equites quadringenti, quibus Valerius & Sempronius
C Cenſores equos ademerunt. Quinetiam populum vniuerſum infamem fuiſſe oportet, ſi quidem Liuius Salinator in cenſura tribus omnes notauit, & inter ęrarios retulit, quòd ſe publico iudicio damnauiſſent, deinde Conſulem & Cenſorem feciſſent. Metiam tribum[9] excepit, quæ nec pœna dignum, nec honore iudicaſſet. Poſtremò collegam ſuum CL. Neronem notauit, qui par pari retulit. Itaque Cicero vbi agit de cenſura, Illud, inquit[1], commune proponam, nunquam animaduerſionibus cenſoriis hanc ciuitatem ita contentam, vt rebus iudicatis fuiſſe: exemplum affert de C. Geta ſenatore, qui ſenatu motus eſt à cenſoribus, deinde cēſor ipſe factus: tum ſubiicit, Quòd ſi iudicium illud putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore ac dignitate priuantur, ſic
D hominibus ignominia notatis, neque ad honorem, neque in curiam reditus eſſet: timoris enim cauſam, non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerunt: quare qui vobis in mentem venit hæc appellare iudicia, quæ à populo Romano reſcindi, abiuratis iudicibus repudiari, à magiſtratibus negligi, ab ijs qui eādem poteſtatem adepti ſunt ſolent commutari? Ex quibus perſpicuum eſt, cenſores omni iuriſdictione caruiſſe. Nam Prætores publicanorum cauſas, & ea quæ de tributis, vectigalibus, ſcripturis, ſartis tectis, & publicis locationibus prædiorum à cenſoribus geſta fuerant diſceptabant[2]: quoniam cenſorum Imperium à iuriſdictione Prætoria diuiſas habuit rationes. Itaque rectoribus prouinciarum apud nos imperium datur ſine iuriſdictione tamen: niſi quid agentium arbitrio ac voluntate decernant. Habuerunt etiam Triumuiri[3] capitales iuriſdictionem ac Imperium, deque publicis ac priuatis criminibus iudi-

2 lib.2.c.3.de Iudic.
3 eodem loco.
4 l. infamem de publicis iudic.
5 l. 1. de iis qui notantur.
6 l.2.de ſenatoribus.ff.
7 l.palam.de ritu nuptiar. §. quæ: ff.
8 l. cognitionū. de variis cog.
9 Valer. Max. lib. 2.
1 pro Cluentio.
2 Cicero in Prætura vrbana.
3 Cicero pro Cluētio. Valerius Max. lib.8.cap.4.

cationem,ſed inter peregrinos tantùm,& extremæ cōditionis homines,
non inter ciues:niſi forſitā magiſtratuū tāta eſſet indignitas,tantę ſordes,
tantum flagitium, vt cæteri magiſtratus cognitionem Triumuirorum
capitalium,& publicam animaduerſionem libenter diſſimularent[4]. Præ-
terea Triumuiri capitalia iudicia populi ac magiſtratuum exequi cura-
bant[5]. Ex quo intelligitur Romæ quoſdam magiſtratus fuiſſe,qui origi-
nis ſuæ principio imperium non haberent, aut imperium quidem ſine
iuriſdictione,vtrunque tamē vſurpauiſſe. Ego verò magiſtratus appella-
tione venire nō puto eos qui imperio vacāt: honore quidē aut munere
publico frui, magiſtratu non item. Etenim muneris verbū latiſſimè pa-
tet,ad eos etiam qui munera ſine dignitate gerūt: honor verò ad eos qui B
cum dignitate muneri publico præſunt. Honor,inquit Calliſtratus[6], eſt
adminiſtratio Reipublicæ cum dignitate:ea autem eſt diuinarum aut hu
manarum rerum:quæ ad humana pertinent,ea tribuuntur cum imperio
ordinario,vt magiſtratibus,vel extra ordinem,vt curatoribus Reipubli-
cæ ac prouinciarum: aut ſine imperio, vt cæteris qui vel ærario pecuniiſ-
que cogendis, vel annonæ, vel mœnibus & ſartis tectis,vel ad aquarum
vim arcendam, aut deducendam, vel ad hoſtes repellendos. Qui rebus
ſacris, aut ſanctis,aut religioſis ſine Imperio ſalua dignitate pręficiuntur:
ſunt ſacerdotes, & qui religiones curant. Itaque patricij apud Liuium
querebantur ſalios ac flamines ſine Imperiis ac poteſtatibus relinqui, cę-
teris pleraque munera ſeruilia,quædam etiam quibuſdam viliſſima,non C
tamen ſalua dignitate tribuūtur. Scribas autem & actuarios ſeruis com-
municari vetuit Valentinianus[7]. Qui autem muneribus prophanis cum
honore ac dignitate curandis ſine imperio præficiuntur, ſunt legati, ſe-
natores ac cæteri qui ad Reipublicæ conſilia admittuntur. Quibus au-
tem iudicatio cum honore datur, ij vel cognitionem ſine Imperio, vel
Imperium ſine iuriſdictione, vel vtrunque coniunctum & connexum
habent: cuiuſmodi exempla ſuperius attulimus. Dictatores verò, Inter-
reges, Præfecti Vrbi Latinarum feriarum cauſa, ac rectores prouincia-
rum magiſtratus ſæpe à ſcriptoribus appellantur, non tamen ab iis qui
verborum ac rerum ſignificationem propius contuentur. Fit etiam ſæ-
piſſimè vt qui maximos honores gerunt, omni imperio ac poteſtate ca- D
reant: vt apud Venetos Cancellarius ex plebe creatur, qui quidē honor
maximus eſt, ſine imperio tamen. Procuratores D. Marci magnis etiam
honoribus cumulantur,ſed imperio vacāt,de legatis principum, de pon-
tificibus,de ſenatoribus idem iudicium eſt:carent enim imperio ac iuriſ-
dictione, cùm tamen vtrunque minimis quibuſdam magiſtratibus tri-
buatur. Quod verò diximus munera quædam publica eſſe,quæ ſalua di-
gnitate geri non poſſunt, id pro legum ac morum varietate varium eſſe
comperio. Exemplo ſit illud, quod Romani lege cēſoria carnificē mœ-
nibus vrbis arcendum eſſe voluerunt[8]: qua lege etiamnum Toloſates v-
tuntur,cenſoria lex ad eos carnifices tantùm pertinebat qui gulam dam-
natis laqueo frangerent:non ad lictores,qui vel fuſtibus ad necem vſque
furca ſuſpenſos cæderent,aut ſecuri percuterent:hoc tamen noſtris mo-
ribus

4 Valerius lib. 5. c. 9. & lib. 5. cap. 1.

5 Saluſtius in Catilinari bello.

6 l. honor. de muneribus.

7 l. generaliter. de tabul. C.

8 Cicero pro Rabirio perduelle.

ribus æquè indecorū eſt, vt illud. Is etiam carnificis loco habebatur qui ſe vulneraſſet vt moreretur, inquit Feſtus. Viatorum & accenſorū quondam ſeruilia fuêre, nunc honeſta munera putantur. Tantam igitur honorum ac munerum, tantam etiam curationum publicarum diuerſitatem, qui vna magiſtratum, ſine ἀρχόντων appellatione complectātur, doctrinam vniuerſam de muneribus & honoribus, déque magiſtratibus & curatoribus conturbant. Ad creationem autem eorum qui publicis muneribus implicantur, tria ſpectari debent: primùm creatores ipſi, deinde ex quo ciuium ordine quiſque cuique muneri pręficiatur: poſtremò qua ratione quóque modo id fiat. Primum maieſtatis proprium eſſe docui-
B mus. Secundum etſi maieſtatis quoque proprium ſit, plurimum tamen legibus in eo genere tribui ſolet: eóque magis in optimatum ac popularibus imperiis. In vniuerſum tamē munera tribuuntur ex virtute ac prudentia cuiuſque, vel ex opibus, vel ex nobilitate, vel ex his inter ſe coniunctis: nulla eſt enim Reſpublica tam barbara, quæ nullam harum rerum in tribuēdis muneribus rationem ſequatur. Quid autem ex his potiſſimum ſequi debeamus, nō eſt huius loci. Tertium quod in creandorum officialium ratione verſari diximus, id ipſum à delectu pendet, aut à ſorte, aut ab vtróque ſimul: delectus autem fit, aut clara voce, aut manuum extenſione, id eſt χειροτονεία, qua Græci veteres, & his quoque temporibus Heluetiorum quædam ciuitates vtuntur: aut denique tabellis,
C aut ſpherulis, aut calculis, ídque bifariam occultis, inquam, aut apertis ſuffragiis. Sorte ciues ex vno, pluribúſve, aut ex omnibus ordinibus ducuntur, ætate legibus definita. Delectus verò ſortitioni rariùs à veteribus miſcebatur, quo genere tamen Genuenſes ac Veneti ſæpius vtuntur: vt Romani ſemper in iudicibus publicarum quęſtionum ducendis, qui ex ordine ſenatorio tātùm ante legem Semproniam, vel ex equeſtri, ac Senatorio lege Sempronia: vel ex vtróque ac Tribunis ærariis lege Aurelia ſemota plebe ſorte ducebantur. At in populari ſtatu, oportet ciues vniuerſos de ſingulis, aut minore ciuium parte collectim iudicare extra ſortem ac delectum: neque enim in ciuiū vniuerſitate vllus delectui poteſt aut ſorti locus eſſe: aut quoſdam ciues ſorte, vel delectu, vel vtroq; mo-
D do de ciuibus ſingulis: aut quoſdam de quibuſdam ſorte tantùm, vel delectu tantùm, vel vtroque coniunctim: aut ex omnibus ordinibus partem delectu, partem ſorte ductos de quibuſdam ciuibus: aut ex omnibus quoſdam ſorte ductos, cùm quibuſdam ex vno pluribúſve ciuium ordinibus acceptis: aut partem ex omnibus, partem ex ordine certo ciuium ſorte ac delectu. His generibus omnia quæ cogitari poſſunt in iudicum aut magiſtratuum creatione, aut eorum omnino qui publicis muneribus præſunt continentur. Æſchines orator Athenienſium τῶν ἀρχόντων genera breuius & obſcurius, quàm pro tanta ciuitate ſic diſtribuit[9]. 9 contra Cteſiphontem.

πρῶτον γένος πᾶσι φανερώτατον οἱ κληρωτοὶ, καὶ οἱ χειροτονητοὶ, ἄρχοντες. δεύτερον δὲ ὅσοι τὶ διαχειρίζουσι τῶν τῆς πόλεως ὑπὲρ τριάκοντα ἡμέρας, καὶ οἱ δημοσίων ἔργων ἐπιστάται. τρίτον δὲ ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. καὶ εἴ τινες ἄλλοι αἱρετοὶ ἡγεμονίας, δικαστηρίων λαμβάνουσι, καὶ τούτους ἄρχειν δοκιμασθέντας.

Hîc omnes qui publicis muneribus præficiuntur, (excipio res diuinas) ſiue ordinaria ratione, ſiue extra ordinem curatores adhibeantur, ſiue

pareant, siue imperent, ἀρχόντων id est magistratuum appellatione complexus est. Itaque [1] Demosthenes Æschinis de magistratibus diuisione repudiata magistratus appellat, qui in templo Thesei sorte ducebantur, quique imperandi potestatem à populo extra sortem accipiebant. M. Varro duo genera magistratuum Romanorum facit, maiores & minores, quòd hi minoribus, illi maioribus auspiciis crearentur. Commodiùs opinor munera publica versari dicemus circa res diuinas, aut humanas: quæ circa res humanas versantur ordinaria sunt, quæ officia dicuntur, vel extra ordinem, vt curationes. Ordinaria munera ad honores aut ministeria pertinent: honores aut cum imperio tantùm, aut cum iurisdictione tantùm, aut cum vtroque coniunguntur: aut vtroque carent: huius generis sunt ordinarij legati Reipublicæ ac senatores: ad illud pertinent iudices ac magistratus. Curatio eadem ratione diuiditur. Eorum verò munerum quæ ad ministeria spectant, quæque honore vacua sunt, quædam ignominiosa sunt, quædam sine vlla ignominia exercentur. Singula verò partitionis huius membra rursus diuidi possunt: magistratus enim aut maiores dicuntur, qui maiestatis tantùm imperio tenentur, aut minores: hi rursus duorũ sunt generum: alteri qui maiorum magistratuum imperiis obligantur, ac magistratibus inferioribus imperant: alteri qui in priuatos tantùm imperium habent. Persequamur igitur hæc tria magistratuum genera, ac de officiis cuiusque disseramus.

[1] pro Ctesiphonte.

B

C

Quid quantúmque à magistratibus maiestati debeatur.

CAPVT. IIII.

CVM magistratuum persona post principem perpetua, præcipuéque in omni Republica necessaria sit, & cùm magistratibus imperia ac munera quæque maxima tribuantur ab iis qui iura maiestatis habent, quærendum imprimis est, quid quantúmque à magistratibus maiestati debeatur: hæc enim magistratuũ prima, post Deum immortalem, officia disquiruntur. Nam hoc maximè princeps à magistratu, & vterque differt à priuato, quòd princeps quem sibi conferat aut anteferat in Republica videt neminem, quippe in altissimo & immortali Deo proximo gradu collocatus, ciues omnes longò interuallo infra se despicit, priuatus verò nemini ciuium imperare publico iure potest, etiam si priuatis ac domesticis imperiis familiam moderetur: sed magistratui personam sæpius conuertere, sæpius gestum, motum, orationem, vultum mutare necesse est, vt officia ritè exequatur. Ea autem implere nemo potest, nisi planè intellexerit quæ obedientia maiestati à se debeatur: quóque modo superioribus parere, æquales obseruare, inferioribus imperare debeat. Vt igitur prouerbio contrito appositè dictum est, Magistratus virum cùm varias velut in theatro personas agere cogatur: ita quoque Vir magistratum: nam si digna magistratu persona fuerit, magistratui dignitatem adiicit: sin minus, tantundem

Quãtum princeps à magistratu, & vterque differat à priuatis.

D

& magiſtratui detrahitur, & Reipublicæ maieſtati: vt Liuius de Quinto Flaminio, nō qui ſibi honorem, inquit, adieciſſet, ſed indignitate ſua vim ac ius magiſtratui quem gerebat dempſiſſet. Vt autem commodiùs definiamus quænam principibus à magiſtratu obedientia debeatur, priùs intelligendum eſt, quid cuique magiſtratui princeps imperare iure poſſit. Eſt autem magna eorum quæ à principibus imperantur varietas ac diſſimilitudo. Quædam enim perpetuam vim legum habent in omnes ciues, aut in maximam omnium partem, aut in pauciores quoſdam, idq; ad breue tempus, quædam verò priuilegia continent, aut beneficia, aut præmia erga merentes, aut pœnas aduerſus improbos, aut curationes ad
B ſarta tecta, ad vias publicas, ad aquas ducēdas, aut ordinaria munera, aut legum interpretationem, aut edicta belli gerendi, aut exercitus conſcribendi, aut tributorum imperandorum, aut pecuniarum extra ordinem cogendarum, aut legationis mittendæ, qua vel principibus ob res proſperè geſtas gratulandum, vel calamitatibus condolendum, vel connubia tractanda, vel ſocietas coëunda, vel fœdera ferienda ſint: ſæpiſſimè quoque princeps quæſtiones extra ordinem haberi, iudicia reſcindi, lapſos reſtitui, damnationes aboleri iubet: ſæpius etiam de priuilegiis ac beneficiis agi ſolet, quibus largitiones, aut vacationes munerum, aut excuſationes, aut iura ciuitatis, aut ingenuitatis, aut nobilitatis, aut equeſtris ordinis, aut nundinarum, aut corporum & collegiorum dantur. Hæc om-
C nia duobus generibus complectimur, quæ reſcripta iuriſdictionis, aut ſtatus appellamus: tametſi in vtriſque verbum IVBEMVS inſeri conſueuit: ſed ſingulorum ferè ſuæ ſunt clauſulæ, ſua ratio, ſuæ formulæ, ſui actuarij: quinetiam chartarum, ſigillorum, funiculorum, ceræ denique varietas rerum diuerſitatem ſignificant. Latini quidem veteres MANDATA[1] principum appellabant ea quæ inſtructiones nobis dicuntur, tum ad legatos, tum ad præſides prouinciarum, tum etiam ad Imperatores exercitus. Sic enim Iuſtinianum legimus de mandatis librum compoſuiſſe: ſed omiſſa verborū ſubtilitate, rem teneamus, & ea, quæ reſcriptis principum continentur, quam vim habeant diſſeramus. Principio hæc verba VNIVERSIS PRAESENTIBVS ET FVTVRIS: ad leges, aut ad conſtitu-
D tiones, quæ vt perpetuæ ſint feruntur (quanquam nihil in rebus humanis perpetuum) non autem ad curationes, edictáve tēporaria pertinent. Sed clauſula quæ iuriſdictionū reſcriptis inſeri conſueuit, ſcilicet QVANTVM SATIS EST &c. ad iudicis fidem, æquitatem, religionem, prudentiam refertur, vt ea probare, aut repudiare ſuo iure poſſit: quæ verba in cæteris reſcriptis, quæ ad Reipublicæ ſtatum pertinent, nunquam inſeruntur: tametſi interdum facti quæſtio ad magiſtratum dirigitur, his verbis, SI PARET &c. Itaque illud in vniuerſum de toto genere diplomatum, ac reſcriptorum, quibus iuris, aut facti quæſtio magiſtratui permittitur, nihil quod magiſtratui vim afferat iuberi poteſt. Quin etiam [2] noſtris legibus ac moribus ſanctiſſimè cauetur, ne iudices vllam habeant reſcriptorum huiuſmodi rationem, niſi quatenus æquitati ſunt ac veritati conſentanea. Quanquam nihil omnino talibus reſcriptis opus eſt,

[1] in conſtitut. 1. & in l. mandatis de pœnis.

[2] conſtitutionibus Caroli VII. art. 66. & Philippi Belli art. 11.

cùm hæc omnia Romani magistratus pro iure suæ potestatis exequerentur: ac tametsi mos ille inueterauit, non modò in hoc Imperio, verumetiam in Hispania, Germania, Britannia, & vbique ferè, prçter quàm in popularibus & optimatum Imperiis, nihil tamen ad principum maiestatem aut splendoris, aut vtilitatis accedit: quinetiam detrahitur eorum dignitati & auhoritati plurimùm: priuati verò sordibus & corruptelis eorum, qui vtilitatis specie inescuntur, vexari consueuerunt: quæ omnia æquiùs erat aboleri, si rogatio populi ad Aurelios conuentus perferri potuisset. Nam ea clausula QVANTVM SATIS ERIT QVOD LIQVEAT, eadem est cum illius edicti clausula[3] SI QVA MIHI IVSTA CAVSA VIDEBITVR. Cætera verò quæ Vrbano Prætori tributa fuerũt[4] B lege Prætoria, vt leges supplere, emendare, corrigere posset, non ad magistratuum iura, sed ad maiestatem pertinẽt: quæ quoniam vrbanæ præturæ honori concessa fuerant, honorarium ius à Latinis, nobile officium ab interpretibus nostris appellatur[5]. Quemadmodum igitur officia conturbantur, cùm princeps ea quæ sunt magistratuum in se conuertit, ita quoque iura maiestatis eleuantur, cùm arripiũtur à magistratibus. Bene verò quòd reges nostri, tametsi lapsos erigant, & contra legum acerbitatem in integrum restituant, ea tamen beneficia magistratibus discutienda relinquunt, & quidem hac conditione & clausula, SI IVSTVM SIT, si æquitati, si veritati, si rationi consentaneum: quæ verba, peregrino cuidam summos in hac Republica honores tractanti displicuerunt, quasi regiam minuerent maiestatem: quod minùs mirum videri debuit: C cùm in alienæ ciuitatis legibus & institutis peregrinus esset. Quid si reges Ægypti legisset quondam in magistratibus creandis eos solenni iureiurando adegisse, ne suis mandatis obedirent, si quid iniquum iuberetur? sic enim Plutarchus[6] scribit. Hæc igitur quæ diximus rescripta iuris, cùm in arbitrio ac voluntate magistratuum posita sint, omittamus: pergamus ad ea, quæ quòd ad Reipublicæ statum, & ad publicas, non ad priuatorũ rationes spectant rescripta status appellantur: de quibus quæstio duplex est, vna quidem an comperta rei veritate, quæ magistratus officio discutienda sit, cætera magistratus exequi, ac potissimum iniusta præcipienti principi parere debeat? altera an erepta magistratui non mo- D dò æquitatis, sed etiam veritatis quæstione, iussa principis iniqua repudiare oporteat: eóque dubitatio maior est, si grauiùs vrgeantur. Nam ferè princeps rescripta publica priuatis precibus ac literis faciliora reddit: interdum etiam publicis rescriptis mandata precibus mista sunt, nẽ princeps omnia ab inuitis extorquere, sed pleráque persuadere videatur. Ego verò sic statuo, nulla re magis eleuari iura maiestatis, quàm precibus principis erga subditos. Nam si honestum est quod iubetur, quid precibus opus? si turpe, cur iubetur? Nunquam enim magistratum de iure precari, nec de iniuria deprecari oportet: quid autem regis maiestate ac dignitate magis alienum, quàm aduersus subditos orationum illecebris iussa miscere? quanquam hæc inter se ipsa pugnant, ac discrepant, vt iubere simul ac suadere te posse putes. Scitum est illud τῶν τυράννων δεήσεις παραγγελ-

3 l. 1. ex quibus causis maiores.
4 l. penult. de iustitia.
5 Bart. Alexand. Alber. ad l. imperium.
6 in apophthegmatis.

παγγέλματα εἶναι. Demus igitur illud, nihil acerbius imperari, quàm quod princeps orationum blanditiis suadet: si veritatis, & æquitatis quæstio omnis magistratui est adempta rescripto, nihil contra principis iussa potest, nisi vnicuique compertum sit rescriptum intuenti, aut falsum, ac vitiosum[7], aut absurdũ[8] ac legi naturæ dissentaneum esse: vt si princeps infantes ac impuberes mactari iubeat: quemadmodum de Pharaone & Agrippa legimus: aut bona ciuium, prædari & aliena diripere, vt nostra ætate Albertus Marchio Brandeburgicus, qui quas vrbes expugnauerat, eas militibus diripiendas exponebat, pœna capitis indicta qui non strenuè bona ciuium expilaret; tametsi iustam causam contra patriam arma capiendi nullã haberet. Quòd si magistratui extra fines prouinciæ, aut supra quam iure debeat imperanti, omnibus imperium recusare fas[9] est: tametsi honestum sit illud quod iubetur: quātò minùs principi turpia & iniusta præcipienti parebitur? terminos enim ac fines imperij à natura ipsa positos mouet, ac suæ iurisdictionis leges ab immortali Deo sacratas perrumpit. Quòd si quis dicat principem, qui contra naturæ leges quid iubeat futurum neminem: rectè ille quidẽ, is enim principis nomen ac dignitatem amittit[1], qui à ratione discedens diuina iura conuellit. Superius quid quantúmque principi pro iure maiestatis liceat, satis opinor, copiosè diximus, vnde plurima, quæ huius disputationis communia sunt, deriuantur: neque enim intelligi potest quæ obedientia maiestati debeatur à magistratibus, nisi priùs percepta sint & planè cognita iura maiestatis. Hic verò quæritur quæ principũ iussa magistratus, & quatenus exequi debeat: nam sæpe iniqua, sæpè turpia iubentur: quæ magistratus ipsi libentiùs ac turpiùs exequũtur, quàm iubeantur: vt non ita pridem bellis ciuilibus, quibus tota Gallia conflagrauit, præses curiæ Normanorum, cuius nomen obliuione sempiterna speliendum est, iussus aureorum triginta millia iis qui nouam religionem profitebantur extra ordinem imperare: ipse, qui hanc procurationem sibi decerni petierat, trecenta millia extorsit: præmia poposcit: tulit ille pro temporum calamitate maxima. At Tiberius inauditæ crudelitatis tyrannus, Ægypti Præfectum acerbè increpans, quòd grauiora tributa, quàm iussus erat exegisset, Tonderi, inquit, meas oues, non cutem detrahi volo. Ergo magistratus iussa principis exequetur, quæ à diuinis, quæ à naturæ legibus non erunt aliena: etiam si cum iure cæterarum gentium discrepare videantur: quæ quidem à principibus pro rei cuiusque publicæ commodis aut incommodis, mutari non est alienum natura. Tametsi enim princeps imperij leges ac mores seruare iuratus, & iniuratus ex officio debet: si tamen contra iusiurandum, contráque principis officia quid imperet, non ideo magistratus imperata recusabit: quia non est in officio magistratus positum diiudicare id quod princeps in legibus humanis sanciat iustum sit necne? Si tamen legem antiquare iubetur, quæ vtilitate nouis legibus præponderet, iussa tantisper sustinebit, dum principem admoneat, idque non semel ei, sed sæpius faciendum est: sin princeps admoneri nolit, aut admonitus vtilia respuat, certè magistratus iterum atque

7 Rotæ decisi. de except. in nouis. Felin. in cap. decæte. o. col 2. Panor. in eod. col. 7. Hostiẽsis & Imola. in cap cùm cõtingat. de rescrip.
8 Imola. in Clementina. 1. de re iudic. col. 9. Bart. in l. à diuo de re iudic. text. in cap. pastoralis de rescript.
9 l. vlt. de iurisdict.
1 Bald. in l nuptæ de senat. & in l. imperiũ de iurisdict. Innocẽtius. in cap quę in ecclesiarũ de constitut.

bb

iterum imperanti principi obediet: ſatis enim fecit officio: quinetiam prima iuſſa exequetur, ſi dilatio periculum eſſet allatura. Atque eò pertinet id quod ab Innocentio[2] IIII. priuſquam Romanus Pontifex eſſet, ſcriptum eſt, etiam iniqua principum iuſſa exequi oportere, non tamen ſi legibus naturę[3] contraria ſint. Huc etiam Iuriſconſultorum[4] diſciplinę ſpectant, principem iuri naturæ derogare poſſe, id eſt, vt ipſi interpretantur, gentium legibus & inſtitutis, ne quis verborum obſcuritate, ac iuris naturæ homonymia diuinas aut naturę leges violari patiatur. Ac tametſi Anaſtaſia[5] lege reſcripta principum contra leges indulta priuatis à magiſtratibus ſuſcipi prohibeatur, hoc tamen ita verum eſt, niſi legibus derogatum fuerit ſingulari clauſula reſcripto comprehenſa: principem ta- B
men ſui officij, vti diximus, accuratè iudex admonebit: quòd ſi rationibus principem à propoſita ſuſceptáque ſententia diuellere non poteſt, mandatis iterum à principe repetitis obedire oportet: etiam ſi publicis vtilitatibus damnum allatura videantur. Expectabit igitur altera iuſſa, vt legibus[6] cauetur. At etiam Theodoſia lege[7], quæ Ambroſij Mediolanenſis Pontificis optimi rogatione lata eſt, diſertè cauetur, vt totos dies triginta iuſſa principis ſuſtineantur, ſi ſeuerius aliquos puniri mandauerit. Legi ferendæ occaſionem dedit ſeptem millium hominum cædes in Theſſalia Theodoſij iuſſu facta, quòd quæſtores ac magiſtratus aliquot interemiſſent. Ambroſius Imperatorem execratus eſt, eique ſacris publicis ob eam rem interdixit, nec prius reſecrari paſſus eſt, quàm ea lege la- C
ta. Inde opinor manant illa, quæ etiamnum à Romanis Pontificibus impetrantur reſcripta, monitoria, inquam, iuſſoria, executoria. Idem nobis iudicandum relinquitur, ſi princeps antiquatas ſua vetuſtate vel magiſtratuum in curia leges renouari, pœnáſque exigi mandauerit, non antea magiſtratus pœnam irrogabit, quàm leges iterum promulgari iuſſerit: quid enim iniquius, quàm tu pœnam à me repoſcas, qui tādiu legem iacere, ac impunè violari paſſus es? Hoc enim ab arcanis veterum tyrannorum à Nerone Imperatore repetitum legimus. Traianus verò optimi principis laudibus clariſſimus, leges quæ vetuſtate extabuerant[9], ſanctius renouari iuſſit, ne cui fraudi eſſet, quod publico omnium errore in legem commiſiſſet: ius enim ſæpiſſimè in errore publico[1] poſitum eſt, D
niſi quid peccatur in naturæ legem, quam contrà probabilis error nullus eſſe poteſt. An igitur magiſtratus ea iuſſa exequetur, quæ putat, quāquam falsò, naturæ contraria? quæ enim natura iuſta ſunt, prauis opinionibus interdum ſic obſcurantur, vt quid ſequendum, quidve fugiendum ſit non facilè intelligatur: ita ſæpe Iuriſconſultorum ac philoſophorum diſſidentes ſententiæ, ac tam variæ populorum, támque diſcrepantes inter ſe leges ſunt, vt ex iiſdem cauſis interdum pręmia in vna ciuitate propoſita ſint, ex quibus pœnæ in aliis ciuitatibus irrogantur: pleni ſunt libri, plenæ hiſtoriæ, plena populorum, ac principum ſcita, quæ ſingula qui perſequi volet, infinitus ſit, ſed optima eſt cautio ſapientum qui vetant id facere quod dubites iuſtum ſit nécne, quoniam ipſa dubitatio iniuriæ opinionem affert: quantò magis id locū habet ſi perſuaſum habeas id quod

2 in cap. cum inceperit de offic. deleg.
3 can. nō licet. 10. diſtinct. Bald. in cap. cum adeo. de reſcript.
4 Accurſ. & Cynus in l. ſi contra ius. DD. in l. 1. de cōſtit. princ. & in cap. quę in eccleſiarū. de conſtit.
5 l. vlt. ſi contrarius. C.
6 auth. de mādat princ. §. deinde. & auth. vt nulli iudicum. §. & hoc Bal. in l. puniri. ſi cōtra ius. C. l. vlt. ſentētiam reſcindi. C. Bart. in tracta. de repreſal. q. 6. & in auth. vt determinatus ſit iudicū. Bald. cōſi. 309. Anchara. conſi. 35. & 339.
7 l. ſi vindicari de pœnis. C.
8 cap. literis de reſcriptis.
9 Plin. lib. 10. epiſtol.
1 l. 2. de offi. prætor. l. 3. de ſuppellectili legata. ff.

id quod iubetur, natura ipsa turpe ac iniustum esse? Si verò de ciuili iustitia quæritur, iussa exequenda tibi sunt, etiam si putes, id quod præcipiatur iniquitate ciuili non carere. Itaque in omni Republica, magistratus in leges iurare coguntur, ne in dubitationem ac disceptationem reuocetur, id quod cuique magistratui fixum ac persuasum esse debet. Et quidem Romani magistratus, priusquam imperium deponerent (id autem fieri solebat Calendis Ianuar.) nouos magistratus in leges iurare cogebant, ídque peractis in Capitolio sacrificiis solennibus, alioqui magistratu, nisi iurati[2] essent intra quinque dies abdicabant. Ac sæpe magistratus[3] ipsi lata lege ad iusiurandum adigebant eos ciues, qui quò mi- 2 Liuius in fine lib.31. 3 Appian. lib. 1. ciuilium.
B nùs lex perferri posset intercesserant: quod facere cùm recusasset L. Metellus Numidicus, quia non probaret leges Appuleias, rogatione tribunitia exilio pulsus est. Ita quoque promulgatis in Curia Parisiorum Ludouici XII. Regis cōstitutionibus, quòd eas plerique improbarent, procurator[4] fisci rogationem tulit, vt iurati iudices secundum eas leges iu- 4 anno 1498 25. Iullij.
dicarent, indicta maiestatis pœna iis qui eas in disputationem reuocarent, vt in actis curiæ legimus: licet enim cuique ante promulgationem de legibus, déque earum æquitate disserere: cùm verò perlatæ sunt, non licet. Antea quidem Ludouicus XI. Rex edicta quædam iniqua in Curia Parisiorum publicari iusserat: curia recusauit, propterea quod iniqua vnicuique videretur: rex sua iussa ingeminans minas adiecit, capitis etiam
C indicta pœna nisi curia paruisset. Lanacrius Præses re intellecta regem adiit corona iudicum purpuratorum stipatus, non vt culpam deprecaretur, sed vt mortem precaretur: cùm diceret se suósque collegas mortem male, quàm legis propositæ promulgationem pati. Rex incredibili magistratuum fortitudine & constantia perterritus legem abrogari, ac rescriptum præsentibus iudicibus lacerari iussit, testatus se nulla deinceps edicta laturum, quæ curia improbaret: precatus etiam est à iudicibus, vt ea qua proposuerant fide & æquitate semper iudicarent. Incredibile dictu est quanti fuerit ea res ponderis ac momenti ad regem in officio retinendum, qui semper antea suo arbitrio ac nimia imperandi licentia abuti consuesset. Priùs enim quàm regnum esset adeptus, curiæ Præsides
D acciri iusserat, vt quod in actis curiæ extabat, delerent: scilicet, DE EXPRESSO mādato: quæ verba subscribi curia iusserat beneficio Comiti Cenomanorum indulto: testatus se, ni priùs id fieret, Vrbe non excessurum, nec mandatum sibi à Rege Imperium suscepturum: curia quidem illa verba cancellari iussit: sed, vt litura extaret, acta seruari mandauit: quę adhuc incorrupta seruantur. Hæc autem verba, de expresso mandato, 5 anno 1442. 28. Iullij.
quibus interdum hæc subiiciuntur, multis vicibus iterato: quæ principum rescriptis curiæ conscribi curant, eam vim habent, vt cæteri magistratus ac priuati nullam, aut non magnā earum legum rationem habituri, eadem dissimulatione faciliùs antiquari patiantur. Hoc igitur curiarum arcano stetit hoc Imperium, quod alioqui ereptis legibus, ac priuilegiis extortis à principibus ruiturum fuisset: nam Reges optimi, qui largitionibus effusis canes aulicos explere nullo modo possint, ista ra-

tione ſuorum beneuolentiam cum Imperio diutiſſimè retinuerunt. Sed quæri poteſt, an magiſtratu abdicare priùs liceat, quàm iurare in eas leges, quas vel cum naturæ legibus pugnare, vel certè cum iniquitate coniunctas eſſe putes: quæ tamen cæteris magiſtratibus ac multitudini probantur: nam iuſtitiæ vis ac rectæ rationis momenta non niſi à pauciſſimis, iíſque ſapientibus percipi ſolet: ſapiens autem, veluti iuſtitiæ norma quædam, multitudinis aduerſarius eſt omnium maximus: quòd ſi ita eſt, cur ſapiens inſanienti magiſtratuum multitudini aſſentiri cogatur? Sic tamen ſtatuo, pauciores magiſtratus, vt cæteris aſſentiantur cogi oportere, nec ferendos, ſi potius magiſtratu abdicare velint: alioqui ſi magiſtratui iuſtitiæ ſpecie, leges communi cõſenſu receptas quantumuis ini- B quæ ſibi videantur, eiurare liceret, hoc idem cęteri ſibi fas eſſe ducerent: tum Rempublicam gubernatoribus vacuam procellis ac tempeſtatibus obiicerent: tum etiam maieſtatis iuſſa identidem recuſarent. Itaque Ludouicus XII. inter laudatiſſimas leges, hanc quoque iuſſit, ſi tres, pluréſve fuerint in collegio, decuriáve iudicum dictæ ſententiæ: pauciores ſententiam mutare cogendos, vt plurium iudicia ſequantur. Curia Pariſiorum diu dubitauit an legem promulgaret, quia durum videbatur & abſurdum, vt quis non ex animi ſui ſententia, vt Romani in ſentẽtiis ferendis dicere ſolebant, ſed contra quam ſentiret iudicare cogeretur: ac potiſſimùm in iis quæ iudicum religioni ac prudentiæ concredita fuiſſent: cuiuſmodi ſunt omnia ferè tum publica, tum priuata iudicia. Cùm ta- C men curia prouideret ob ſententiarum multitudinem ac varietatem in eodem collegio, lites exitum reperire non poſſe: legem promulgauit, quæ temporis decurſu vtiliſſima viſa eſt. Quanquam huic quoque veterum Romanorum ratio accedit, vt iudicés ſæpe ſententiam mutarent, ac pluribus ſeſe adiungerent. Sic enim Plinius[6] iunior, quoniam pars iudicum damnauerat, pars reum abſoluerat, cæteri exilio pellendum cenſuerant: vtrique tandem & qui damnauerant, & qui abſoluerãt, tertiam ſententiam ſecuti ſunt. At noſtra lex eò melior eſt, quò pauciores pluribus ſeſe adiũgere cogit. Quod enim in omnibus corporibus & collegiis pluribus placuit, id æquum eſt plus valere, ac ſuffragiorum numero vincere. Eſt autem in omnibus conſultationibus, ac rebus agendis optima D veterum ratio, propoſitis pluribus honeſtis ac vtilibus, id quod iuſtius ac vtilius ſit amplecti, pluribus verò propoſitis periculis grauiora declinare: alioqui nullus actionum humanarum exitus reperiatur, Iuſtitia verò naturalis dici non poteſt, quæ in dubium reuocatur: cùm id quod natura iuſtum ſit nec obſcurum eſt, nec ab hominum erroribus & opinione incerta, ſed ab ipſius ſempiternæ mẽtis clariſſimo & immutabili ſplendore manat. Nec tamen priùs quemquam magiſtratu abdicaſſe video, quàm Ludouici legem illam probaret: ac ne tum quidem cùm virtute magiſtratus & Imperia, non ſordibus & gratia quærerentur: neque enim regia lege quiſquam Imperio abdicare prohibetur: id tamen æquius eſſet, quàm arbitrio ac voluntati magiſtratuum permittere, vt Rempublicam deſerere, quàm ſententiam malint. Quare Procuratores Regis ſæpe magi-

Lex Ludouici xij.

6 lib.8.epiſt.

magistratus ac iudices,vt ex legibus ac moribus iudicarēt,compulerunt:
& cùm apud Tholosates agerem,Bartholomæus Præses inquisitionum,
cùm suæ decuriæ iudices omnes contra legem regiam in curia promul-
gatam sententiam ferrent,coactu curiæ totius concilio sententiam mu-
tare, & ex legibus iudicare coēgit, & iustè quidem: quis enim vt magi-
stratum peteres, aut oblatū acciperes impulit? accepto Imperio, vel ere-
ptis suffragiis,vel pecuniis & ambitu quæsito, iuratus leges,quas antea le
gere potuisses, aut certè debuisses, eiurabis? tu falsa iuris ac iustitiæ opi-
nione fraudem magistratui quem geris, fraudem legibus,fraudem prin-
cipi,fraudem Reipublicæ facies? Fit tamen interdum,vt quę leges per se-
B se iustissimæ cuique videantur, causa tamen ex improuiso oblata,iniustę
appareant. Tunc certè principem admoneri oportet,vt sæpissimè in cu-
ria Parisiorum factum memini, qui re senatui communicata, legibus la-
tis obrogare aut subrogare solet: nostri declarationem appellant:quam
principis propriam [7] esse antea docuimus. Sed ne tum quidem magi- 7 l placuit de iu-
stratui contra legem iudicare fas est, etiam si sententiam sustinere licet, dicib. C. l. 1. de legib. C.
quoad principis voluntas elucescat: in cæteris ex legibus iudicandum,
non de legū æquitate magistratui disputandum: alioqui si iudex contra
legem sciens prudénsque iudicauerit, ab ipsis legibus infamia [8] notatur: 8 l. 1. ad Turpil. l relegati. de pœnis.
sin errore id faciat, cùm ex legibus se iudicare putet, non quidem [9] infa- 9 l. cum prolatis. de re iud. cata
mia dignus est, sed perinde est, ac si nihil iudicasset, at ne appellare qui-
C dem à sententia, quæ nulla est, Romano [1] iure necesse fuit. Refert autem 1 l. si expressim. quando appellare non est necesse.
plurimùm, vtrum de legibus latis, an verò de ferendis agatur: illas e-
nim seruare quenque oportet, ac magistratus omnium maximè, quos
etiam si scienter aberrauerunt, infamia legum ac periurij [2] sequitur: sed 2 can. infames. 2. q. 5.
priusquam ferantur, de ijs differere oportet, ac iustis ponderibus eas exi-
gere maiores magistratus, ad quos præcipuè legum promulgatio perti-
net: principem sui officij sæpius admonere, etiam si priuata vnius ciuis
vtilitas agitur: ac multò magis si ex ea promulgatione grauissima Rem-
publicā incōmoda sequantur: contra verò si quodāmodo lex iniqua fue-
rit maxima tamē ex ea lege ad Rēpublicam incōmoda peruētura sint: le-
gis iniquitas vtilitatis specie proposita minùs apparet, vt veteribus etiam
D Rerūpublicarum moderatoribus visum est: nec tamē eò vsq; progrediē-
dū, vt quātacunque vtilitas appareat, à ratione deferamur, & iniustitię ve
lis abripi nos patiamur: vt Lacedęmonij quondā, qui iustitiā omnē vtili- 3 Plutar. in Alcibiade.
tate publica metiebātur [3]: hinc leges omnes, huc omnia iudicia, huc deni-
que cōsilia reuocabāt. Præstat igitur magistratu abdicare, si lex ipsa diui-
nas, aut naturę leges oppugnet, aut vnicuiq; turpis & iniqua videatur: quē
admodū Cancellarius Philippi II. Burgundionū principis fecisse dicitur,
in re multò leuiore: quanquā princeps inuictā Cācellarij constantiā cō-
spicatus iussa reuocare, quā forti ac sapiēti viro carere pręstabiliùs esse iu-
dicauit. Hæc igitur animi vis ac fortitudo, principes ab infamia, leges ab
interitu, Respublicas ab excidio sæpe seruauit. Cū verò Reipublicæ mor-
bis, ac principū peccatis mederi cōstantia nō potest, pręstat aliquid indul-
gere, quā Reipublicæ vulnera à principibus illata exacerbare, eósq; ab in-

ſania ad furorem adigere: vtì Papinianum feciſſe legimus. Hunc enim ab Imperatore Seuero filiorum & Imperij Romani tutorem datum Imperator Antoninus Caracalla iuſſit parricidium fratris excuſare: Papinianus recuſauit, cùm diceret parricidia difficiliùs excuſari quàm admitti. Fortiter ille quidem magis quàm ſapienter. Nam Caracalla fures, ac fratris cruore nondum ſatiatus Papinianum occidi mandauit[4]: ac poſt tanti viri occaſum, qui ſolus hominis impetum regere, ac furentem audaciã reprimere potuiſſet, à cædibus & crudelitate non priùs deſtitit, quàm ſeipſum cum Imperio perditum iret. Quod ſic à nobis dictum velim, non vt hominis diuiniſſimi laudes egregias vlla ſui parte minuerem, id enim fieri nullo modo poteſt, ſed vt magiſtratus intelligant, quatenus B peccata principum, quæ auferri non poſſunt, ferre debeant. Non debuit igitur Papinianus tanto viro, ideſt ſeipſo Rempublicam orbare, ſed Principi vel potius ſuo dolori indulgẽdo ſibi Rempublicam, ac ſeipſum Reipublicæ ſeruare. Fortiter quidem & ſapienter facturus, ſi nondum parricidium fuiſſet admiſſum. Turpiter Seneca, eiúſque collega Burrha, eodẽ honoris gradu quo Papinianus collocati, qui nullam ſcelerati conſilij excuſationem habuerunt, cùm Neroni matrem, quam à naufragio caſus eripuerat, necare perſuaderent[5]: conſilium igitur, & iuſſum, & factum omnium crudeliſſimum ſempiterna infamia ac dedecore cum authoribus ſuis cumulabuntur. Quid ſi princeps aliquid iuſſerit: deinde conſilium re non integra reuocarit, an edicto poſteriori magiſtratum obedire oportet? id quidem oportere primo cuique intuenti videatur: ſed res C diſtinctione illuſtranda eſt: ſiquidem cœpta res omitti ſine publico detrimento non poteſt, edicto locus non erit: ídque potiſſimum in bello: rectè enim Marcellus Conſul, Multa[6], inquit, magnis ducibus ſicut non aggredienda, ita ſemel aggreſſis non dimittenda. Id quidem militiæ. Domi verò, ſi princeps edictum, quo ciues iudicari, aut damnatos plecti iuſſit, re inchoata & affecta, nondum tamen confecta mãdatum reuocarit, omnia ſunt omittenda, vel potiùs intermittenda: contra quàm Fuluius Conſul, qui capta Capua cùm in autores defectionis animaduerteret, ac iam Senatorum maximam partem ſuplicio affeciſſet, acceptis literis vt rem integram remitteret ad Senatum[7], priuſquam eas reſeraret, non ignarus quid in eis lateret, reliquos Senatores ſecuri percuſſit. Non quidem D tenebatur Conſul imperio Senatus, cui nihil omnino imperij fuiſſe docuimus, ferè tamen magiſtratus prouinciarum & imperatores Senatus conſultis, perinde vt legibus parere conſueuerunt. Certè quidẽ Gandanenſes XXXVI. viros capitali ſupplicio affecerunt, non aliam ob cauſam, quàm quòd ciuem vnum capitis damnaſſent, mortuo Carolo Burgundiæ duce, priuſquam Imperium illis eſſet prorogatũ: tametſi neceſſe non fuerit, vt ſimilibus exemplis ſuperius diſſeruimus. Illud autem ferè perpetuum[8] eſt, eos qui imperium habẽt, ſuo iure mãdata exequi poſſe etiam poſt imperij tempus, ſi is qui mandauit ſciens prudens factum diſſimularit, nec prohibeat cùm poſſit. Quæcunque diximus, de iis mandatis dicta ſint quæ nullam ad magiſtratus facti quæſtionem detulerunt.

Quid

4 Spartian.

5 Tranquil. in Nerone. Tacit. lib. 14.

6 Liuius lib. 24.

7 Liuius lib. 26.

8 l. vlt. quod cum col. 1. de exact. militaris. C. cap. olim de offic. de leg.

Quid igitur si rescripta iussáque pro compertis ac veris, narrant ea quæ nec publicè, nec magistratui cognita sunt? hîc rursus dispiciendum an facti quæstio magistratui singulari mandato adempta, an verò permissa: si hoc, minimè dubiũ est quin magistratus ea quæ rescripto narrãtur quærere [8] debeat vera sint necne? sin magistratui quæstio omnis est erepta, dubitari potest an inquirere possit, potissimùm si princeps declarauerit se vera compertáque narrare, vt magistratibus omnem eripiat dubitandi occasionem. Veriùs est tamen vt vtroque casu magistratus de rei veritate cognoscat. Ac ne magistratus ea de re dubitarent, Constantinus id lege sanxit[9], vt magistratus veráne sint quæ rescripto narrantur inquirat:

B siue id mãdatum fuerit, siue omissum: ac tametsi nihil apertè caueat cùm magistratus de rei veritate cognoscere prohibetur: inquiret [1] tamen, si dilatio quæstionis nullum Reipublicæ aut priuatis detrimentum sit allatura: quia non debet alterius vtilitatis causa alteri incommodum creari, multò minùs Reipublicæ. Et in vniuersum ea quæ in legibus, priuilegiis, rescriptis, testamentis, sententiis narrãtur nullum veritati præiudiciũ inferre possunt[2]. Ac tametsi vrgente Mediolani Sfortiadarum[3] tyrannide, cautum esset vt rescriptis ac legibus fides omnino haberetur: ea tamen lex recepta vrbe & agro Mediolanensi à regibus Francorum abrogata est. Ac si fidem habere oportet rescriptis & legibus, id solùm intelligendum de iis[4], quibus leges edictáve principis obscura declarantur: quan-

C quam potius sanctiones debent quàm narrationes appellari. Sed si Princeps de fide, integritate, prudentia, religione cuiusquam suo rescripto testificatus, in curationibus, magistratibus, aut muneribus, ac largitionibus tribuendis, tantùm abest vt ea testificatione magistratus contentus esse debeat, vt etiam maiore diligentia inquiri oporteat, quasi princeps non fuerit ea beneficia imperito vel imprudenti concessurus[5]: contra verò si cuiquam magistratum imperiúmve princeps dederit, non erit ampliùs inquirendum[6], quia princeps honore dignum iudicauit: nisi aut permittat, aut regionis moribus ac institutis id fieri consueuerit: vt postremis[7] temporibus Romæ fiebat, & vbique ferè morem inualuisse videmus, ac potissimum in iudicibus renunciandis. Quinetiam Gotis Impe-

D rãtibus iudicium de senatoribus fiebat, priusquam in senatum admitterentur[8]: sic enim Theodorichus Gothorum Rex apud Cassiodorum, Admittendos in Senatum examinare cogit sollicitus honor Senatus. Quòd si quis veritatis specie principi quisquam obrepserit, commodis ac vtilitatibus rescripto comprehensis, summouendus erit: eóque magis si largitionibus effusis ærarium exhauriatur: cui morbo vbique grassanti mederi potest, si legi Valesię locus sit. Nam Philippus Valesius rex Francorum largitiones ac dona repeti iussit ab iis, qui quod antea ex eadem causa adepti fuerãt donationum tabulis reticuissent: id quod etiamnum Mediolani[9] fieri solet. Cùm enim Reipublicæ intersit plurimùm quid quisque pecuniarum ac beneficiorum, quæ quisque præmia ac priuilegia cõsequatur, accuratissimè in eo genere magistratibus est incumbendum, ac potissimùm in popularibus imperiis, in quibus cùm publica

8 l. vniuersa de rescriptis. C. 3. ca. ex parte. de rescriptis.

Magistratus facti quæstionẽ habet.

9 l 4. si cõtra ius. C.

1 Castrensis consil. 156. Alexand. consil. 10. lib. 7. Panor. in capi. ad audientiam. col. 3. de præscrip. Innocent. in cap. inquisitionum. fine de senten. excommunicat.

2 l. epistola de pactis. C.

3 Bossius Senator Mediolanensis. tit. de Princip.

4 Castrensis consil. 158. ex animato. col. vlt. Decius consil. 168. co. vlt. Felin. in cap. cum venissent de re iudi. col. 2. nu. 7. Curtius senior consil. 49. & seq.

5 l. vt gradatim de muneribus. ald. in l. præscriptione. si contra ius. C. Innocent. in c. super literis. de rescript. Bar. in l. Aurelio. §. Sticho deliberat. legata.

6 l. disputare. de cri. sacri. leg. C. l. quidã. de re iudica.

7 l. vt gradatim. de muneribus.

8 Cassiodorus. in formulis.

9 in tit. de rescriptis in constitut. Mediolanensib.

omnia omnium direptioni patent, tum verò seditiosis hominibus ob
eam causam perturbandæ Reipublicæ occasio datur. Itaque duodecim
tabulis sanctissimè de toto genere priuilegiorum ita cauetur[1], PRIVILE-
GIA nisi comitiis centuriatis ne irroganto, qui secus faxit capital esto.
Constantinus[2] verò hunc in modum, Nec damnosa, inquit, fisco, ne legi-
bus contraria impetrari oportet: sunt autem omnia priuilegia legibus
contraria: alioqui priuilegia non sint. Quarè si alteri iussioni obtempe-
randum est, vti oportere diximus, sic tamē interpretari[3] oportet, vt Rei-
publicæ incommoda, quoad eius fieri poterit, sarciantur: & vt iuriscon-
sulti volunt, ea quæ contra leges, contráque publicam vtilitatem à pri-
uatis extorquētur, non oportet gratia, sed odio digna iudicare[4], nec ver- B
borum interpretatione augere: vt ij qui beneficia militibus concessa, ad
militiam forensem ac cælestem, speciosa verborum pompa traxerunt, vt
rusticos homines, quibuscum eadem beneficia communicari æquius e-
rat, tributorum multitudine premerent. Et quoniam de priuilegiis ac
beneficiis disputationem non instituimus, hoc potissimum magistratus
admonendi nobis videntur, vt quàm accuratissimè fieri possit, beneficia
concessu principum tributa dispiciant: cùm satis vnicuique compertum
sit, indignissimum quemque ea, non tam impetrare, quàm à principibus
inuitis extorquere: quanquam in eo genere, non modò principibus, sed
etiam diuinis & humanis legibus, fraudes innumerabiles fieri videmus,
ídque tot verborum argutiis, ac tanta subtilitate, vt nulla ratione magi- C
stratus, nisi aperta vi occurrere posse videantur. Eiusmodi est ea clausula
DE MOTV PROPRIO, quæ à Romanis pōtificibus ad omnes principes
manauit: nullus enim ferè princeps est, qui in tribuendis honoribus ac
beneficiis, aut priuilegiis perrumpendis ea clausula non vtatur: tametsi
erepta beneficia sępe ignotis, ac indignissimis hominibus tribuantur.
Est enim Romæ campus qui floridus appellatur, non tam florum quàm
testium copia fertilissimus, vnde testimonia decerpere cuique licet, vt
iis sacerdotia dentur, qui in extremis Asiæ aut Affricę oris versari solent,
ídque MOTV PROPRIO: quaquidem clausula omnes omnium fraudes
facilè excusantur[5]: si modò fidem Pontificij iuris interpretibus[6] habea-
mus: sed iampridem fraudes illas de nostra Republica valere iussimus. D
Et quoniam principes ac magistratus improborum hominum fallaciis
circonuenti, vix ac ne vix quidem euadere potuissent, prudenter cautum
est, vt rescripta principum, nisi eodem ipso anno quo impetrata sunt, ma-
gistratui oblata fuerint, nullius momenti[7] futura sunt: nec priùs vim ha-
bitura, quàm eorum executio magistratuum authoritatem sequatur. At
etiam Mediolanensi lege rescripta principis ad Senatum anno, ad magi-
stratus mense definiuntur: hoc item vberiùs cauetur, vt non modò dies
& Consul, sed etiam hora qua quicque iusserit princeps ipso rescripto
contineatur: idque nostra[8] rogatione cùm ad comitia Blesensium le-
gatione fungeremur cautum est: idque Iurisconsultorum[9] auctoritate
fecimus. Quid igitur si princeps suo rescripto magistratui quæstionem
veritatis expressa clausula ademerit? Refert enim plurimum, an princeps
falsa

1 Cicero pro domo sua.

2 l. nec damnosa. de precibus. C.

3 cap. vlt. de filiis presbyt. And. Panor. Bald. Butr. Imol. in cap. causā quæ. de rescript. Felin. eod.

4 l. si quādo. de Inoff. testa. C. l. 2. §. merito. nequid in loco publico. l. quod verò. l. ius singulare. de leg.

5 c. si motu proprio. de præbendis. l. 6. Clementina. si Romanus. eod. decisio. Rotæ. 282.

6 c. ad audiētiā. 1. de rescr. And. Panor. Felin. eod. extr.

7 cap. plerunque de rescript. Felin. cap. eā te. de rescrip. col. 3. Panor. in cap. dilectus 2. de præbēdis Masuer. in practica tit. de literis not. §. itē literæ. c. vt debitus. de appel. cap. vt nostrū eo. cap. si capitul. de cōcess. præbēdæ.

9 anno 1577.

9 Accurs. in glos. vlt. l. si ex plurib. §. vlt. de sol. Bal. laudat in l. imperator. 1. cōmentario primo. & in l. vlt. col. 4. de edic. diui. Adria. C. Io. Andr. Panor. But. in cap. pastoralis. de rescriptis. extra. test. in cap. si à sede.

falſa pro veris, & planè incognita pro cõpertis ſuo reſcripto inſeri man-
dauerit, an verò facti quæſtionem magiſtratibus eripuerit, ſi enim in mi-
litem ſacerdotium cõtulerit, aut ſacerdotem exercitum conſcribere iuſ-
ſerit, cùm tamen hunc ducem exercitus eſſe arbitraretur, illum verò ſa-
cerdotem, vtriuſque reſcriptum ſuſtineri oportet, quia probabili errore
aut fraude princeps circonuentus[1] eſt. Sed cùm princeps ipſe diſertè ve-
tuit magiſtratus facti quæſtionem ſuſcipere, nullo probabili errore du-
ctus eſt. Quamobrem magiſtratus inquiſitione omiſſa, principem ad-
monebit ac bona fide vera narrabit, & propoſitis incommodis à ſuſcepta
ſententia, quantùm quidem poterit diuellet: ſi minùs id præſtare poteſt,
B imperanti parebit, alioqui Reipublicæ maieſtas à magiſtratuũ arbitrio
penderet. Illud etiam multò magis metuendum, ne vnius aut alterius
exemplo cæteri magiſtratus, deinde priuati iuſſa principis populíve con-
temnere pergant: ex quo Rerumpublicarum interitus ſequuntur. Quòd
ſi putes nihil principem quod turpe ſit, aut iniquum imperare oportere,
rectè tu quidem putas: at nihil omnino contra decus vel dignitatem, vel
quod in reprehenſionem cadat à principe imperari debet: nec magiſtra-
tibus etiam ſi minùs rectè ſentiant, vlla vis inferri, quia nihil tam impe-
ritæ plebis animos à principis & legum obſequio detrahit, quàm in legi-
bus ferendis ſenatui aut magiſtratibus vim afferre. Sed hic de magiſtra-
tuum officio quæritur: ecquid agendum illis eſt, ſi princeps populúſve
C officium deſerant ſuum, & contra leges ciuiles, contráque publicam vti-
litatem quid iubeant: an propterea magiſtratum ab officio diſcedere
oportet? At leges ipſæ iubent magiſtratui etiam iniuſta præcipienti obe-
diendum eſſe: ne, inquit lex, Prætoris maieſtas contempta videatur: qua
in ſentẽtia video fuiſſe, quos viros[2]? Cicero ſæpe tribunitios furores exe-
cratus eſt: idem tamen tribunorum interceſſionibus etiam iniquis[3] ob-
temperandum ſcribit. Parere iubet lex inquit interceſſori, quo nihil præ-
ſtantius: impediri enim bonã rem meliùs eſt quàm concedi malè. Antea
dixerat nihil exitioſius ciuitatibus, nihil tam contrarium iuri, ac legibus,
nihil minùs ciuile & humanum, quàm compoſita & conſtituta Repu-
blica quicquam agi per vim. Videmus ſæpe ciues in principem armari,
D leges violari, iura omnia peſſum ire, cur ita? quia magiſtratus ipſi defe-
ctionis authores ſunt, falſa iuris ac iuſtitiæ opinione, At inquiunt, iniqua
lex eſt, nec poſſumus, nec parere debemus: honeſta quidẽ oratio, ſi non
potes, ſed illud quod non debeas vnde didiciſti? quibus ex fontibus hau-
ſiſti? tu tibi priuatos etiã iniuſta præcipienti verberibus, carcere, mulcta,
extremo denique ſupplicio parere cogas, nec tamen Imperanti principi
obedies? at negabis iniquum eſſe quod imperas: negat etiam princeps
iniquum eſſe quod iubet: túne arbiter eris? aut ſi te arbitrum feras, cur
non idem de tuis erga priuatos edictis ferendum putes? Quanquam ma-
giſtratum vt peteres, nemo coëgit: abdicare nemo vetat, ſi tibi lex ini-
qua videtur, facit igitur imperandi libido, vt priuatis quidem imperare
velis, principi tamẽ populóve parere nolis. Hoc igitur fixum teneamus,
principi iniqua præcipienti obedire præſtabiliùs eſſe, quàm iuſſa recu-

1 Bart. l. in l. ſi pater. de hæred. inſtit. C. Bal. in l. eã quã. de fideic. C. text. in l. cũ tale. de condit. & demonſtrat. §. quod autem.

2 Iuriſconſulti l. prætor ait. §. ait prætor. de operis noui. l. penult. de inſtit. l. ſermo §. cum prætor. ad Trebel. Plato in Critone. Cicero pro Cluẽt. 3. lib. 3.

ſantem cæteris magiſtratibus ac priuatis rebellandi materiam & exemplum præbere: ſin contra diuinas aut naturæ leges quid iubeatur, patria; bonis, vita denique ipſa priùs debes, quàm fide, iuſtitia, integritate, religione ſpoliari. Vno vel altero exemplo vtemur. Saul iuſſerat ſacerdotes omnes ſe præſente necari, nemo fuit qui iuſſa non recuſaret præter Doëgum: is ad vnum omnes interemit. Petronius Syriæ Præſes iuſſus eſt Imperatoris Caligulæ ſtatuam in templo Hieroſolymorum collocare, vt in cæteris omnibus Deorum templis factum erat. Iudæi ſtatuas Imperatoris de ſuis ſacellis deiecerant. Petronius principem admonuit ſe Imperata facere ſine graui ſeditione & cladibus non poſſe. Altera iuſſa afferuntur, & quidem crudeliſſimis Petronio propoſitis pœnis ni pareret. B

Memorabile exemplum prudentis magiſtratus.

Itaque Petronius veteranorũ legionibus, præſidiariíſque militibus coactis, exercitum conſcribit, ac Hieroſolymam pergit iuſſa facturus: nihil enim à ſua religione, nihil à diuinis, nihil etiam à naturæ legibus alienum ſe facturum arbitrabatur. At Iudæi cùm de Petronij aduentu allatum eſſet, vrbes, agros, domicilia deſerere, ac Præſidi obuiã inermes ire, ſi precibus illũ exorare poſſint, aut ſeipſos militibus mactãdos præbere. Ergo ſuplices hominem legationibus fatigãt: ſed cùm nihil proficerent innumerabili multitudine coëuntes, & quidem exarmati circõſtantibus vndique legionibus per ſacra, pérque religiones obteſtantur, vt priùs mori liceat, quàm ſacratiſſima Dei ſempiterni templa hominum ſtatuis inaniri, ac fœdari conſpiciant. Præſes inauditam populi tum religionem, C tum fortitudinem admiratus, precibus etiam ac lacrimis miſerrimæ plebis commotus, ab illa quam non metuebant ipſi crudelitate alienus, ſingulos domum redire iuſſit, ac promiſit ſe ad Cæſarem rurſus literas daturum: ac priùs mortem quàm crudelia iuſſa obiturum. Caligula tamen furore ac inſania demens Petronio literas ſcripſit acerbiſſimas, & ſupliciorum crudelitatem ſpirantes, ni iuſſa faceſſeret. Sed nauis cum vectoribus tempeſtate abrepta eſt, priúſque de tyranni cæde in Iudæam allatum eſt, quàm crudelitatum nuncius eò perueniret. Atque ita Petronius cùm ſummam erga Deum religionem, aduerſus tyrannum prudentiam, in ſubditos charitatem præ ſe tuliſſet, ſapientiſſimi Præſidis officia omnia impleuit. Hoc tamen præcipuè intuendum eſt, ne religionis, vel potiùs D ſuperſtitionis inanem ſpeciem principum iuſſis obtẽdamus. Cùm enim magiſtratus religionem ac leges diuinas humanis obtendit, de principis religione malè ſuſpicari neceſſe eſt. Oportet igitur veriſſima certiſſimáque ſempiterni Dei religione ac doctrina imbutum, & ab omni impietate ac ſuperſtitione penitus alienũ eſſe. Sed me pudet eorum, quos paganos appellamus, exemplis vti, cùm ad noſtra relabor. Iam enim pridem pietas erga Deum feruere deſiit, atque adeò tepefacta eſt, vt verendum ſit, ne tandem omnino refrigeſcat. Diſſeruimus qualem ſe magiſtratus erga principem ferre debeat, dicendum deinceps qualem erga priuatos eſſe cupiamus.

De ma-

De magistratuum erga priuatos imperiis, officio, potestate.

CAPVT. V.

MAGISTRATVM diximus publicam imperandi prohibédíque potestatem habere: publicè autem imperandi ius habet, qui iussis aut vetitis minus obtemperantes cogere potest: tametsi enim Modestinus[1] scripserit legis virtutem esse in iubendo, vetando, permittendo, ac puniendo: magistratuum tamen ea vis est potiùs quàm legis, quæ per seipsa muta est: magistratus autem lex est viuens ac spirans, cuius hæc maximè propria sunt: lex autem, quæ Imperia
B ac vetita præ se fert, inanis esset, nisi magistratus, qui potentius lege dominatur, pœnas intentaret. Ad ea verò quæ permittuntur, nihil opus est lege, quæ ipsa in iussis propriè versatur: ac verbum legis aliud nihil est, quàm summę potestatis iussum: & qui contrà quàm prohibetur quid facit, contra iussa facit: pœna verò nunquam à legibus irrogatur, nisi magistratus authoritate ac iudicio constituto sententia feratur. Ex quo perspicuum est vim legum in iis positam esse qui publicum imperium habent, seu fuerit princeps, seu populus, seu magistratus: quibus imperantibus nisi pareatur, cogendi potestas est: id autem fit pœnarum irrogatione, quam Demosthenes neruos Reipublicæ appellauit, ὀυδὲν inquit, ὄφελος τῆς πολιτείας νεῦρα ὀυκ ἐχούσης κατὰ τῶν ἀδικούντων. diximus cogendi potestatem,
C vt magistratum ab eo seiungamus, qui iudicandi quidem, sed imperandi potestatem non habet: ac multò minùs cogendi, vt Pontifices cæteríque iudices quibus Imperium nullum est. Nam qui olim à Pretoribus, cæterísque magistratibus dari consueuerant, non suas ipsi sententias exequebantur, sed ij qui eos[2] dedissent, si modò eas probarent: in ius tamen iudices dati priuatos ad se vocabant, sed nemo qui nollet obtemperabat, nisi magistratus ipsi pro iure suæ potestatis imperarēt. Itaque nec edicto tenebatur, qui vocatum ad iudices priuatos vi exemisset[3], quia Imperandi iure carerent: nostris verò moribus iudices dati, & vocare ad se, & sentētias, nō impetrata venia magistratuū, vt pōtificibus necesse est, per viatores exequuntur: & priuatos suis edictis, quæ sua manu ac sigillo consi-
D gnāt, parere cogūt, sed iis tantū iudicibus permittitur, qui aliunde per se ipsi, aut vnà cum collega Imperare possunt: non item priuatis ciuibus, si iudices à magistratibus dati fuerint. Diximus primam cogendi potestatem in prehensione bonorum ac personarum positam esse, diximus item prehensionem à vocatione sæpe seiungi, & cui prehensio sit, non propterea vocandi, aut iuris dicendi, aut captos dimittendi ius esse: hæc enim propria sunt eorum quibus publicè iudicium est, seu de fama ac dignitate, seu de capite, seu de fortunis omnibus decernatur: & partem quidem magistratuum priuata, partem publica iudicia tractare: partem mulcta, partem verberibus, partem exilio, partem suplicio capitali punire: idque cum libera prouocatione, vel extra prouocationem iudicare: eos verò qui damnati sunt suplicio liberare, maiestatis proprium est, supra leges omnes, supráque magistratuum omnium iura, imperia, pote-

1 legis virtus de legibus.

2 l. à diuo de re iudic.

3 l. 3 ne quis eum qui in ius vocatus est.

Summum ius maiestatis.

ſtates. Ex quo perſpicuum fit duo imperij publici genera eſſe, alterum quidem ſummum legibus ac magiſtratuum imperio ſolutum, alterum legitimum quod legibus obligatur: hoc magiſtratuum propriũ eſt, illud verò maieſtatis: maieſtas quidẽ in Republica nihil ſe ipſe poſt Deũ immortalem maius, nihil etiam ſibi æquale habet: magiſtratus verò principis maieſtatem ſuſpicit, eiúſque legibus ac iuſſis obligatur: priuati deniq; poſt Deum immortalem maieſtatis legibus, ac magiſtratuum Imperiis tenentur. Quo fit vt nemo in Republica verbis Impero ac iubeo vti poſſit, præterquam ij qui iura maieſtatatia habent: quæ verba nõ modò Imperium, ſed etiam voluntatem[4] Latinè loquentibus ſignificant: cùm omnia omnium Imperia ac voluntates, ab eius vnius qui iura maieſtatis B habet arbitrio ac voluntate pendeant. Itaque ſolius principis, populíve, aut optimatum, pro varia ciuitatis forma, proprium eſt vti verbis, volumus, iubemus, quibus magiſtratus vti non poteſt, nec itẽ edictis, quę ſunt magiſtratuum iuſſa, capitalem pœnam ſubiicere. Inde quæſitum eſt ab iuriſconſultis, & adhuc ſub iudice lis eſt, an gladij poteſtas quã ipſi merum Imperium appellant, principis propria ſit, executio verò magiſtratuum: an verò magiſtratuum quoque ſit illa poteſtas communis. Quæ quidem quæſtio diſputata eſt ab Azone & Lothario iuris peritiſſimis, eiúſque arbitrium delatum eſt ad Imperatorem Henrichum v. qui tunc Bononiam venerat, equi ſponſione facta. Lotharius ſponſione vicit, arbitri recepti ſentẽtia: ſed Iuriſconſultorum penè omnium ſuffragiis Lotharius quidem equum, Azo verò æquum[5] tuliſſe dicitur: pleríque tamen Lotharij ſententiam ſecuti ſunt. Vberiùs igitur ac pleniùs explicanda quæſtio eſt, cùm ad Imperij vim ac naturam & ad iura maieſtatis penitus intelligẽda pertinere videatur. Quæſtionis obſcuritas inde manat, quòd nec Lothario, nec Azoni antiquitatis magiſtratuúmq; Romanorum diſciplina ſatis percepta cognitáque fuerit. Principio quidem exactis vrbe regibus, magiſtratus Romanorum[2] gladij ius in ciues nulli habuêre: at etiam verberum poteſtas illis eſt Portia lege adempta[6] anno CCCCLIIII. qua quidem rogatione populus Romanus non modò magiſtratus omnes, ſed etiam ſeipſum gladij poteſtate in ciues ſpoliaſſe videtur, cùm liberum exilium capite damnatis ex omnibus criminibus D permiſiſſet. At etiam ſi de fama ac dignitate ciuium ageretur, iudicium erat plebis: ſi de fraude capitali, qua ciuitas amitti poſſet, ageretur, populus comitiis centuriatis iudicabat: vt legibus ſacratis[7] cauebatur: ac tametſi leges, interdum violarentur, non tamen impunè violauit Cicero, cui quòd de coniuratis Catilinæ ſuplicium Conſul ſumpſiſſet, aqua & igni interdictum eſt, ac ducenteſimo ab vrbe lapide bonis omnibus publicatis, exulare neceſſe fuit. Multò poſt leges Valerius, Semproniam, & Portiam, quæ ſe cures & verbera à tergo & à capite ciuium Romanorum amouerant, latæ ſunt Corneliæ leges, quibus à plebe ad Prætores quæſtionum ordinarios publica iudicia delata ſunt[8], ſiccariorum, inquam, peculatus, maieſtatis, repetundarum: quibus legibus Prætori quæſtionis cuiuſque definita ſunt iura, iudicia, pœnæ, formulæ, à quibus diſce-

4 notat Donat. in illud Terentij: animo iam nunc otioſo eſſe impero id eſt volo, & iubeo te ſaluere, id eſt volo, qui ſcis an quæ iubeã faciat; Donat. id eſt velim.

An gladij poteſtas principis propria.

5 Alciat. lib. 1. parado. cap. 1. & 6. Molin. §. 1. glo. 5. nu. 58. in conſuetu. Pariſ.

2 Liuius lib. 7. & 10.

6 Liuius lib. 10. Cicero pro Rabirio perduel. Saluſt. in Catilinã.

7 Cicero pro Rabirio perduel. & pro domo ſua.

8 lib. 2. de orig. iuris.

discedere nullo modo [9] licebat: iudices etiam ex ordinibus lege constitutis sortiri ac subsortiri necesse fuit: deinde accusationibus ac defensionibus publicè admissis, iudicia tabellis ferebantur: tabellę enim tum notis literarum, tum etiam colorum varietate distinctæ sententiam præ se ferebant, A.C.N.L. id est absoluo, condẽno, non liquet: interdum etiam ampliare quæstionem solebant, id est decernere vt amplius quæreretur: tabellæ verò in vrnam coniiciebantur, deinde numerabãtur: si numerus tabellarum ex litera C. præponderaret cæteris, Prætor indutus purpuream togam, pro tribunali ex editiore loco (nam cæteri iudices sorte ducti in subselliis sedebant) hæc tria verba pronunciabat, REVS PARVM B CAVISSE VIDETVR: vel non iure fecisse videtur: vel prouinciam spoliasse videtur. Hæc illa fuit Romanorũ in iudicando mista modestiæ grauitas, ne mentiri, aut temerè quicquam, quod minùs compertum esset, affirmare viderentur. Consimile est illud, SI QVID MEI IVDICII EST. Quod autem Festus scribit magistratum ea verba pronunciare, PARVM cauisse videri reum, quem de consilij sententia capitis condemnat: capitis pœnam intelligit qua ciuitas amittitur. Mox sequebatur pœna legum, reus exilium optabat. Quæstores damnati bona cogebãt in fiscum, si ea fuisset ex legibus pœna constituta: quibus legibus nisi reus paruisset, Triumuiri capitales, comprehensum in carcerem duci iubebant: habuit ergo (dicet aliquis) Triumuir capitalis imperium in ciues: nos tamen superius in peregrinos tantùm eius Imperium patere docuimus: rectè quidem, sed exilio damnati peregrini sunt, quia ciuitatis ius amiserunt. Consimile est illud Martiani iurisconsulti ad S.C. Turpilianum [1]: Si iudex, inquit, pronunciauit hæc verba, Calumniatus es, condemnauit eum: & quamuis de pœna nihil subiecerit, attamen legis potestas aduersus eum exercebitur: hîc omitto libellorum inscriptiones, testium ac tabularum inquisitiones. Hæc fuit publicorum iudiciorum antiquis Romanis vsitata ratio, qua quidem intelligi facilè potest, Prætores quæstionum publicarum nudam habuisse legis actionem: gladij verò ius nõ modò non habuisse, sed ne verberum quidem, aut leuissimæ animaduersionis in ciues. Quòd si mulctæ certatio esset ex publico crimine, quod legibus cõ- D prehensum non fuisset, tributa plebis comitia cogebantur: si de capite, fama, ac fortunis omnibus quæreretur, populus centuriatis comitiis iudicabat, vterque extra ordinem, vt solent qui in omni Republica ius maiestatis habent: nec tabellis aut notis suffragia ferebantur, quia lex ipsa, non populus arbiter pœnæ fuisset. Erat autem ferè huiusmodi aut consimilis sententia. Si M. Posthumius ante Calendas Maias non prodisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: ipsi aqua & igni placere interdici. Hæc apud Liuium [2] Asconium [3], Ciceronem [4] vberius ac fusius. Mutato Reipublicæ statu, ereptísque populo iudiciis ac suffragiis, Prætores tamen publicarum quæstionum, aliquandiu iudiciorum illum ordinem tenuerunt. Id enim satis apertè innuit [5] Papinianus, qui Azoni » ac Lothario disputandi præbuit occasionem, his verbis, Quæcunque » specialiter lege, vel senatusconsulto, vel principum constitutione tri-

[9] Cicero in Verrem & eodem Asconius.

[1] l. prima. § si iudex.

[2] lib. 26. & 27.
[3] in Cornelianã & Verrinas.
[4] pro Rabirio perduellion.

[5] l. 1. de offi. eius cui mandata.

buuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quæ verò iure magi- "
gistratus competunt, mandari possunt: & ideò videntur errare magistra- "
tus, qui cùm publici iudicij exercitionem habeant lege vel Senatuscon- "
sulto delegatam, veluti legis Iulliæ de adulteriis, & si quæ sunt aliæ simi- "
les, iurisdictionem suam mandant. Huius rei fortissimum argumentum "
est, quod lege Iullia de vi nominatim cauetur, vt is cui obtigerit exerci- "
tio possit eam, si proficiscatur mandare. Non aliter itaque mandare po- "
test, quàm si abesse cœperit, cùm alias iurisdictio etiam à præsente man- "
detur. Hæc Papinianus, quem Lotharius sic interpretatur, vt velit prin- "
cipes ac populos, qui iura maiestatis habēt, magistratibus pœnarum exe-
cutionem dedisse, arbitrium verò, ac potissimum gladij potestatem sibi B
reseruasse. Azo verò ius ipsum gladij in magistratus translatum fuisse iu-
dicabat. Vera igitur Lotharij sententia fuisset, si semper eum ordinem
iudicandi quem diximus, Prætores publicorum iudiciorum tenuissent:
sed in eo ipso fallitur, cùm Papiniani definitionem illā ad omnes omni-
um temporum, ac locorum magistratus pertinere putauit: qui tamen ma
xima sui parte pœnarum arbitrium & gladij ius habent, & quidem iure
magistratus, & Imperij legibus solutum. Cùm enim principes decursu
temporū perspexissent iudicia illa publica, quæ tabulis ac sorte fiebant,
cum iniquitate coniuncta fuisse, quòd in tanta causarum ac locorum va-
rietate vnum & idem pœnæ genus statuerent, tribus literis paulatim iu-
diciorum ordinem mutarunt. Principio quidem Augustus tribus tabel- C
lis, quibus iudices absoluere, condemnare, aut non liquere sibi signifi-
carent, quartam adiecit, qua iudicibus ignoscere culpam liceret iis qui a-
liena fraude in legem commisissent, vt Tranquillus[6] scribit. Deinde iu-
diciorum ordo ac circuitus penè inexplicabilis conuersus est, manente,
inquit, Martianus[7], pœna legum iudicio cuique constituta, quam nec
augere, nec minuere licebat[8], quæcunque varietas causarum incidis-
set. Cum verò eiusmodi crimen esset, quod extra ordinem iudicari o-
porteret, princeps, aut Senatus interdum extra ordinem magistratui,
aut etiam priuato, cuius religionem ac integritatem exploratam[9] ha-
beret, mandabat, vt legibus soluti pœnas irrogarent. At Papinia-
ni ætate, Seuerus Præfecto vrbi omnium criminum quæ intra, quæ- D
que extra mœnia centesimo ab vrbe lapide admitterentur, cogni-
tionem extra[1] ordinem dedit. Vrbani verò Prætores, qui de pri-
uatis criminibus ordinario iure iudicabant, iudicia quædam publica,
non iure magistratus, sed lege ad se delata tractabant: cuiusmodi e-
xemplum affert Papinianus[2]. Interdum etiam de crimine extraordi-
nario Prætor à Præfecto vrbi, interdum Præfectus vrbi à Prætore præ-
uentus cognitionem suscipiebat. Præsides verò prouinciarum, quia
omnem omnium vrbanorum magistratuum iurisdictionem habe-
rent, ac de omnibus criminibus extra ordinem cognoscerent, arbi-
trióque suo pœnam statuerent, & capitale suplicium, præter quam
ciuibus Romanis, irrogarent, gladij ius habuisse nemini dubium esse
potest: nam propterea Vlpianus potestatem[3] appellari scribit. Illud
autem

6 In Augusto.
7 l. ordo. de publicis.
8 l. 1. ad Turpil.
9 Tacit. & Tranquil. in Tiberio. & Vespasiano.
1 l. 1. de offi. præfecti Vrbi.
2 in d. l. 1. §. 1. fine.
3 l. 3. de Iurisdic.

autem iure ipso constat, eos qui extra ordinem cognoscunt, quamuis pœnam statuere posse, dum tamen modum non excedāt: sic enim scribit Vlpinianus [4], modum excederet qui ob leuissimam iniuriam capitale suplicium, vel ob crudele parricidium mulctam irrogaret. Ex quo planum est eos magistratus qui capitalium iudiciorum cognitionem habēt extraordinariam, gladij ius habere, & quidem iure sui magistratus: quibus verò lex præscripsit quid quoque modo iudicēt, nudam legis actionem habere, gladij iure carere. Atque hæc breuissimè de Lotharij & Azonis hypothesi, quam ad thesim & quæstionem infinitam trahere necesse est, vt pleniùs & vberiùs disseratur. Primùm igitur quæri debet an
B magistratuum munus Reipublicæ, an principis propriū sit: an verò eius qui magistratum gerit, an sibi cum Republica commune: deinde si potestas magistratibus concessa magistratuum propria sit, quatenus sunt magistratus, an principis ipsius: executio verò magistratus an vtriusque communis. Quod ad primam quæstionē attinet, omnia magistratuum munera Reipublicæ dominio sunt (præterquam in ea Republica, quam vnius dominatu teneri diximus) comprehensa, creatio verò eorum qui ius maiestatis habent, nec priuatis hæreditario iure à principe tribui potest, nisi popularibus comitiis, & ordinum diuturna tacitáque consensione id fiat: vt in hoc Imperio, Duces, Comites, Marchiones, & qui arces prouinciarum habent à principe, iurisdictionem ac imperium olim
C habuêre precarium, deinde Capeti concessu perpetuum: tandem hæreditario iure in masculos transmissum: postremò etiam fœminis concessum tanta principum ignauia, vt Imperia, iurisdictiones, potestates perinde ac prædia ipsa iure commerciorum in omnibus ferè Occidentis regionibus ac Imperijs sub hasta proscribere liceat: vt eodem iure [5] quo cætera hæreditaria venaliáque[1] bona habentur. Hęc igitur iurisdictio, quæ quòd prædiis cohærere videtur, nec tamen cohæret, prædiatoria dicitur, eorum propria est, & quidem iure dominij, qui prædia hæreditario, alióve iure possident, modò Reipublicæ maiestati, à qua omnia omnium Imperia iurisdictionésve manarunt, accepta ferant, saluis Imperii legibus, & extremo prouocatione iure. Sunt etiam
D munera quædam publica, sine Imperio tamen, vt pleráque viatorum munera prædiatoria, ac potissimum in Normania, & qui apud nos ceram sigillo regio accommodare consueuerunt, hæreditario iure beneficio D. Ludouici acceperunt. Plerique comitis stabuli tum in Campania, tum in Normania, & magni Cubicularij munera iure hæreditario temporis diuturnitate præscribere tentarunt: sed rebus in curia Parisiorum [6] sæpissimè iudicatis summoti fuêre. Tametsi Conestabilis seu comitis stabuli verbo maiores nostri pro cēturione, & Conestabliam pro centuria militū vsurparunt, sic enim Frossardus sæpe: & in actis curię rationū publicarū memini me legisse ccc. conestabiles in exercitu fuisse. Cùm item Simo, Comes Montifortis se fidei Marescalū appellaret, vtî nunc quoque Mirepósius comes, curia Parisiorum eam dignitatem eiurare coëgit[7]. Et eò quidem cupiditas Imperandi proruperat, vt Tribu-

4 l. hodie de pœnis.

Duces, Comites, Marchiones, Castellani olim curatores precaria potestatē habentes.

5 Faber. in Instit. de leg. un. a patr. & in auth. ingressi. col. vlt. de sacrosanct. eccles. C. Petr. Iacob. in summa. de causis. ex quibus fondū amittat. col. 5. Guido Papus decis. Delphin. q. 59. 133 220. & consil. 176. col. 3. verbo aliter. Iaso in l. de quib. de leg. col. 16. nu. 65. Decius consil. 208. col. 2. nu. 9. & cōsi. 269. col. 3. nu. 8. & cōs. 690. col. 2. nu. 8. Benedict. ad cap. Raynutius verbo duas. nu. 67. 68. 69 Fabr. Ripa. lib. 1. de legib respōso. 1. nu. 70. Stephan. Bertrand. cōsi. 15. col. 3. nu. 16. lib. 1.

6 anno 1272.

7 anno 1274.

ni militum quos Franciæ Mareſchalos appellamus, Imperium ſucceſſorio iure ad poſteros tranſmittere conarentur, niſi curia Pariſiorum graui Senatuſconſulto facti temeritatem [8] repreſſiſſet: quo quidem Senatuſconſulto Tribunatum militiæ, ſeu Mareſcalli munus, in regis dominio eſſe, exercitium verò penes Tribunos militum quandiu viuerent curia declarauit. Ac tametſi Tribuni militum bello cōfecto Imperium domi exercere non poſſint, nihilominus tamen iure ſui magiſtratus, ſi magiſter militum abeſt ab exercitu, merum habent imperium, cui nihil eſt cum vrbana iuriſdictione commune. Id autem ex antiquis Romanorum moribus ac inſtitutis ad nos tranſlatum videtur. Nulli magiſtratui in vrbe, at ne vniuerſis quidem magiſtratibus ſimul fas erat ciuem Ro- B
manum verberibus cædere, poſt rogationem Portiam [9]: Conſuli tamen, Prætori, cæteríſque exercituum ducibus gladij ius erat [1], ſine quo militarem diſciplinam tueri nullo modo potuiſſent: ex quo Polybius regiam poteſtatem Conſules habuiſſe putauit, cùm tamē cæteris ducibus idem abſente conſule liceret. Nec verò magiſtro militum gladij poteſtas tributa fuit, ſed habet iure ſui magiſtratus, vt eo abſente Tribuni quoque militum belli gerendi ius habent: quod ſine mero Imperio geri nullo modo poteſt. Sed cùm centuriones indicta cauſa milites ſæpiſſimè in legionibus deducendis necarent, Henrichus II. Francorum rex id fieri vetuit, Franciſci Colinæi peditum ducis rogatione. Cùm igitur duces exercituum in omni Republica gladij ſummum ius habent legibus ſolu C
tum, & quidem extra prouocationem, nemo dixerit nudam penes eos legis actionem, in principe ſolo poteſtatem ineſſe. Conſequens eſt igitur, vt eam quam habent iure ſui magiſtratus poteſtatem ac iuriſdictionem, ſe præſentibus alteri [3] mādare poſſint, ex Papiniani diſciplina: quod non liceret ſi ex legibus cognoſcere, ac pœnas legibus definitas irrogare [4] neceſſe haberent. Ac propterea Papinianus Prætorem vrbanum iuriſdictionem mandare potuiſſe ſcribit, etiam præſentem, quia lege Prætoria poteſtas ei data eſt leges corrigendi, moderandi, ſuplendi: quæ poteſtas arbitrio ac voluntate iudicantis, non legis neceſſitate coërcetur: quæ verò extra iuriſdictionē vrbanam Prætoribus lege, Senatúſve conſulto tributa [5] fuerant, ea mandare non licebat. Ex quibus altera quæſtio D
ſuperius propoſita eluceſcit: ſcilicet Imperium ac iuriſdictionem, quæ cuique magiſtratui iure magiſtratus congruit, magiſtratuum propriam eſſe, tametſi honor ac dignitas perſonarum propria non ſit. Id enim Papinianus apertè declarat, cùm legatos, & eos quibus mandata iuriſdictio eſt, proprium nihil habere [6] ſcribit: ſequitur ergo vt ipſorum magiſtratuum propria ſint. Ita quoque Præſidem ſcribit ſummam poteſtatem in prouincia poſt principem habere: non fuit igitur in ſolo principe poteſtas. Quare quæſtionis præcipua ratio in eo vertitur, vt quædam ſint magiſtratuum propria, tametſi honores perſonarum proprij non ſint: ſed quaſi depoſitos habeant, hoc enim verbo lex [7] vtitur, & eodem vtimur ipſi, cùm Prætorē vrbanum Pariſiorum Præturæ cuſtodem appellamus: Aliarum ciuitatum Bailliuos, id eſt cuſtodes: ſic etiam Florentini

8 anno 1361. 22. Ianuar.

9 Cicero pro Rabirio Perduel.

1 Polybij lib. 6.

2 Liuius lib. 2. Seneca lib. 2. de ira. Cic. Philip. 3.

3 l. ſolet l. more. de iuriſdict. omnium iudi.

4 d. l. 1. de offi. eius l. 1. §. vlt. ad Turpil. l. ordi. ad municipalē. l. ſi qua pœn. de verb. ſigni. c. iudices. 3. q. 7. l. ſi quis reū de cuſtod. reorū. Ant. Butr. Imol. Panor. Decius. in c. de cauſis. de of. deleg. Bal. in l. & ſi ſeuerior ex quibus cauſis Bald. conſi. 443.

5 l. nec mandāte. de tutorib. dat. l. cū ij. §. ſed nec mādante. de trāſact. l. etſi de. offi. eius cui.

6 l. 1. §. qui mādatam. de offi. eius cui. l. etſi eod.

7 l. vnica. de offi. præfecti Auguſt.

rentini Octouiros Reipublicæ constituendæ, maiestatis ac Imperij summi custodes, Balliam vocabāt. Vt igitur Lotharij & Azonis quęstionem definiamus, & ab hypothesi ad quęstionem infinitā deducamus: quoties magistratibus aut curatoribus præscripta lex est, qua quid fieri oporteat, seu domi, seu militiæ (nam latissimè patet ea definitio) nihil habēt præter legis actionem: cætera quę religioni, fidei, æquitati, integritati, prudentię eorum tributa sunt, vt pro arbitrio ac volūtate sua statuant, hæc inquam magistratuum propria sunt. Etenim lege, æquitate, legis actione, & magistratus officio ciuitates omnes ac Imperia continentur: lex ipsa ad legis actionem, æquitas ad magistratus officium refertur. Item iudi-
B cium lege terminatur, decretum æquitate: nam quicquid ex æquitate arbitrióque suo iudex causa cognita statuit, decretum [8] appellatur: cùm autem ex legis aut imperantis præscripto iudicat, propriè iudicium est: ac propterea principis decreta [9] dicimus non iudicia, quia princeps legibus non tenetur. Atque in eo fallunt qui decreta aliter definiunt, quàm quæ princeps, aut Senatus, aut magistratus arbitrio ac voluntate sua statuunt. Itaque videmus iurisconsultos principis cognitiones ac decreta, non iurisdictionem aut iudicia vocare: huc enim referuntur Pauli libri decretorum in cognitionibus prolatorum. Quoties item magistratus, aut iudex datus extra legem & quasi vinculis solutus arbitratu suo cognoscit ac decernit, non lege agit, nec legis actionem exequi dicitur: ac
C propriè arbiter à Festo dicitur, qui totius rei potestatem habet. Itaque Cicero [1] aduersario obiecit quòd iudicem & arbitrium confudisset, Eundem tu arbitrium & iudicem sumebas? Eidem & infinitam largitionem remittebas, & eundem in angustissimam formulam concludebas? hic de arbitro iure dato, non de arbitro recepto agitur: quinetiā Aristoteles ipse δικαστὰς ἀπὸ τῶν διαιτητῶν eadē ratione distinxit. Alterius quidem munus quodammodo seruile est, quia legibus inseruire cogatur: alterius verò ingenuum, quod iurisconsulti nobile vocant: alter in facti, alter in æquitatis cognitione versatur: alter in potestate legis, alter legibus solutus est. Hæc verò planiùs intelligi non possunt, quàm ex eo quòd Iurisconsultus negat appellari posse à pœna quam
D ex lege [2] magistratus irrogauit: sed ex eo tantùm quod magistratus in legem commisisse reum iudicauit, à pœna tamen quam iudex arbitrio suo extra ordinem decreuit prouocari potest: qui enim à lege, idem à principe appellat: id autem capitale est. Ex quibus intelligitur nulla ratione Alciatum [3] ac Molinæum [4] Lotharij sententiam secutos, quòd illam, quam diximus, distinctionem non adhibuerunt. Nam Molinæus putat Prætoribus ciuitatum, quos Balliuos ac Seneschallos appellamus, ereptam nostris legibus fuisse potestatem legatos constituendi, quia vsuariis, inquit, similes essent, qui alijs vsum cedere non possunt: quod absurdum esse superius docuimus. Neq; enim ita pridem Carolus [5] VII. Rex Prętorum legatos suo beneficio creari voluit. Nā si Molinęi sentētia ratione vlla niteretur, cur Papinianus ea quę quisq; iure magistratus habet mādari posse scriberet? cur leges, edictáq; de

8 l. nec quicquā §. vbi. de offic. proconsul.
9 l. 1. de constitut. princip.
1 pro Roscio Comædo.
2 l. cū prolatis de re iudic. Felin. in l. cū non ab homine. de iudiciis.
3 lib. 2. paradoxor. cap. 6.
4 §. 1. gl. 5. nu. 58. de feudis.
5 articul. 105. in constitut. Caroli septimi & Caroli 8. art. 73.

legatis proconſulum, ac de iis quibus mandata iuriſdictio eſt, ſi apud nos Prætores vſuariis ſimiles ſunt? nam Romæ magiſtratus annui fuerunt, nobis verò perpetui: multò verius igitur quàm illi mandare potuerunt. Cæteri iuris interpretes, quòd Romanis ciuitatis deſcriptionem, mores, inſtituta, magiſtratuum munera minus intelligerent, variis erroribus ſe ipſos implicauerunt[6]. Argumento ſit illud, quòd legatum proconſulis, cum eo cui mandata iuriſdictio eſt, & vtrunque cum iudice dato confuderunt[7] vna de legati appellatione: quod quàm abſurdum, & ab iuriſconſultorum ſcriptis alienum ſit, ex ijs quæ ſuperiùs explicata ſunt, quæque deinceps explicabuntur, facilè intelligi poteſt. Illud autem animaduerſione dignum eſt, quod in popularibus & optimatum imperiis, qualia fuerunt Græcorum ac Italorum, hoc vnum propoſitum eſt, vt magiſtratus omnes, quoad eiùs fieri poterit, legum vinculis obſtrictos teneât, vt ab officio ne tantillum quidem ſi velint diſcedere poſſint, ac veteres multò magis quàm noſtræ ætatis homines: in regia verò poteſtate contra fieri ſolet, nam in iudiciis publicis omnia ferè pœnarum genera, & in priuatis id quod cuiuſque intereſt, magiſtratuum arbitrio decernẽdum relinquitur: ac tametſi Iuſtinianus id quod cuiuſque intereſſet lege ſibi definiendum[8] putauerit: lex ea tamen omnino inutilis fuit, quia quod cuiuſque intereſt, in facto non iure conſiſtit, quibus verbis Paulus[9] omnes omnium interpretum ſententias, nõ modò innumerabiles, ſed etiam pœnitus inexplicabiles, quaſi à ſtirpe reſecuiſſe videtur: vt intelligant id quod intereſt non modò in priuatis, ſed etiam in publicis iudiciis, fidei, æquitati, religioni, prudentiæ denique magiſtratuum relinqui oportere, quod regia conſtitutione apud nos cauetur, & iudiciorum vſu receptum eſt: propter cauſarum, locorum, temporum, ac perſonarum varietatem: quæ quòd infinita ſunt, nullis legibus, nullis ſcriptis, nullis tabulis comprehendi, multò minus in diſciplinam cadere poſſunt. Diximus antea lege Prætoria, vel, vt apud Cẽſorinum, lectoria, in creando Prætore Vrbano, ius ei datum fuiſſe, vt leges corrigeret, ſupleret[1], emendaret, quatenus in priuatis iudiciis id fieri oportere iudicaret: creatus Prętor primùm gratias agebat pro roſtris[o], ac populo ſuo edicta quoque modo ius dicturus eſſet explicabat: deinde in albo publicè ſcriptũ proponebat: quæ tamen nec leges fuerunt, nec vim habuerunt legum: ſed edicta, id eſt magiſtratus iuſſa, quibus nec populus, nec plebs, nec Senatus, nec cęteri magiſtratus, ac multò minus Prætor ipſe qui ea iuſſerat tenebatur: ſed ſinguli tantùm ciues, cùm de priuatis negotiis ageretur. Itaque Cicero[2] Verrem imperio ac poteſtate Prætoria abutentem increpans, Qui plùrimum, inquit, edicto tribuunt legem annuam appellant: tu plus edicto complecteris quàm lege: nam magiſtratus quantacunque poteſtate præditus ſit, legibus derogare non poteſt, multò minùs eas abrogare[3] hæc enim maieſtatis propria eſſe docuimus: ſed Papiniani[3] dictum ad legum interpretationem æquabilem ſpectat. Quare nec Prætori licuit[4] bonorum poſſeſſionem ei dare qui per leges hæreditatem adire, nec hæredem facere, qui per legem hæres ſcribi non potuiſſet: ſed eum ſua ſententia

B C D

6 Bartol. Fulgo. Alex. Caſtrẽ. in l. 1. de off. eius. Cynus in l. vnica. q. 4. qui pro ſua iuriſdict. C. Bal. in l. nec quicquã. §. vbi. de offi. procõſul. Io. And. in addit. ad ſpec. tit. de iudi. deleg. Ludo. Rom. in l. Imperiũ. de iuriſd. Anto. Imola. Panor. Felin. in cap. alias & in c. quod ſedes de offi. de legati. Bal. in l. geſt. col. 1. de re iudi. C.

7 Canoniſtæ in tit. de offi. & poteſtate deleg. & & DD. in l. imperium. de iuriſdic.

8 l. vnica. de ſentẽtiis quę pro eo quod.

9 l. quatenus de regulis.

1 l. penult. de iuſtitia.

o Cicer. in Rullum orat. 1.

2 in Prætura Vrbana.

3 in d. l. penult. de Iuſtitia.

4 l. non eſt de bonorum poſſeſſ.

tentia hæredem declarare[5], quem lex[6] aut testator hæredem fecisset. At tametsi pleráque Prætorum edicta legibus duodecim tabularum iustiora essent, nihilominus tamen primus quisque Prætor ea commutare, & abrogare poterat, ac noua edicta proponere, aut leges quę sua vetustate extabuerant, in vsum reuocare. At propterea populus Æbutia[7] rogatione leges duodecim, quæ temporis diuturnitate obsoleuerāt, pœnitus abrogauit: qua lege nihil opus esset, si Prætores vrbani legibus duodecim derogare potuissent. At ne Prætores quidem ipsi ex suis edictis semper ius dicebant, sed ab ijs interdum discedebant, si causarum æquitas id postularet: nonnulli tamen odio, vel gratia priuatorum ea commutabant:
B quod oratoriè Cicero Verri probro dedit: Ille, inquit, nulla religione motus, cōtra quam edixerat decernebat. Nam rogatione Cornelia Tribunitia cautum erat, vt Prætores ex iis edictis, quæ ineunte magistratu proposuerant, ius dicere cogerētur[8], nec ab ijs discedere liceret. Sed cùm ea lex aduersus vim legum lata fuisset, quæ quemquam suis legibus obligari minimè patiuntur, paulo momento[1] euanuit: tametsi quod quisque iuris in alium statuisset, eodem in sua ipsius causa vti cogeretur, cùm in eum ius dici oporteret: magistratibus tamen edicta sua commutandi potestas ea lege non est erepta, siue edicta annua (quæ etiam perpetua dicebantur) siue semestria, siue menstrua, siue diurna, siue horaria fuissent. Quod enim, inquit Vlpianus[2], iussit, vetuítve Prætor, contrario
C Imperio tollere potest, licèt de sententiis contra: quia decreta cum cognitione causę facta mutari ac rescindi sine iniuria nō possunt: nec quicquam stabilius esse debet rebus[3] iudicatis, quibus ciuilis societas maximè continentur. In quo plerique interpretes fallunt, qui iussa magistratuum præcepta vocant, non item edicta: at nihil aliud est edictum, vt ait Varro, quàm magistratus iussum: inde alius error manauit, scilicet præcepta magistratuum obligare neminem: sic enim tradunt magistri[4] quę disciplina si æquitati consentanea sit, cur lex obedire magistratui, etiam iniqua[5] præcipienti iubet? cur Mætianus[6] Reipublicæ interesse scribit, vt iniustis & ambitiosis decretis pareatur? At nihil sanctius, non modò legibus, sed etiam sapientum scriptis ac decretis continetur[7]. Quan-
D quam multò æquiùs ac faciliùs est edicto diurno, vel horario, quàm annuo parere, si de iniquitate edicti queramur. Ipsæ verò leges, sententiæ, decreta nullam omnino vim habitura sunt, nisi iussa sequantur. Itaque Prætores ac cæteri magistratus raro admodum iudicabant, sed in iudicibus dandis, in edicendo, in sententiis iudicum quos dedissent, exequendis occupari consueuerant. Quòd si eorum iussa, quæ isti nuda præcepta vocant nullam vim haberent, nulla decretorum, nulla iudiciorum vis futura fuisset. Nam propterea magistratibus omnibus[8] suum Imperium pœnali iudicio, nisi pareatur, tueri fas est. Grauiùs etiam peccatur ab istis, quòd magistratibus vim inferentibus (sic enim loquuntur) siue in iure, siue extra ius resisti fas esse[9] putant. At plurimum refert vtrum in iure, an extra ius quid fiat: nam magistratus extra ius, id est cùm publico munere abstinet, priuatus quodammodo videtur: ac si quemquam

5 l. ex diuerso de rei vindic.
6 l. lege obuenire. de verborum sig. §. sed remota. de bonorū. poss.
7 Gellius lib. 16.
8 Asconius in Cornelianā. Dio lib. 26.
9 l. a Titio. §. nulla. de verb. oblig.
1 Asconius in Cornelianam.
2 l. quod iussit. de re Iudicat. l. si opus. de operis noui. l. qui vetāte. de regul.
3 l. iudex. de Iudiciis.
4 Bart. in l. pater filiū. §. [illegible] de legat. 2. Cynū preceptore secutus, Durandus [illegible] lo de [illegible] [illegible] secutus Iacobum Rauennatem.
5 l. prætor ait §. ait prætor. de noui operis.
6 l. seruo § cū prætor. ad Treb. [illegible] venissēt de restit. in integrum.
7 Plato in Critone. Cicer. lib. 3. de leg. & pro Cluētio.
8 l. si quis ius dicenti.
9 Bart. Bal. in l. vt vim. de iustitia. Zasius. ad §. quadrupli. de actio. DD. in l. meminerint. vnde vi. C. & in 2 q. 1. Iaso ad l. quod prætor. ne quis eū qui in ius.

verbo factóve violauerit, ei obsisti iure potest: at ius in sua prouincia
dicenti, si nec imperij, nec iurisdictionis fines egrediatur, obtemperan-
dũ est, siue iustè, siue iniustè quid imperet: [1] sin suis se finibus non conti-
neat, & supra quam quod per leges licet quid iubeat, parere nemo tene-
tur: Sed intercessionibus erit, & prouocationi locus: quòd si prouocare
non liceat, aut licet quidem, sed prouocantem magistratus non exau-
diat, resisti tamen non debet, si damnum illatum sarciri potest: alioqui si
magistratus prouocantem verberibus, aut securi cædere tentarit, vim il-
lam repellere cuique, ac innocentium hominum vitam tueri licet: sed
eatenus vt sine populari seditione, ac sine fraude [2] id fiat, non magistra-
tus violandi causa, sed eius qui iniuria opprimitur eripiendi. Nam cùm B
Appius Claudius cupiditate ac libidine puellæ accensus, legibus vim af-
ferret, & contra libertatem vindicias abiudicaret, Virginius pater vt fa-
miliæ decus seruaret, filiæ vitam quàm pudicitiam perdere maluit: ita-
que filia publicè occisa totam ciuitatem commouit. Hæc fuit hominis
desperati audacia non ferenda: neque talibus factis Reipublicæ quie-
tem perturbare debemus, quæcunque vis à magistratibus inferatur.
Quanquam priuatorum iudiciũ non est, vis à magistratu inferatur néc-
ne? quòd si magistratuum aut principis ista cognitio est, frustrà quæri-
tur, an magistratibus vim inferẽtibus priuati vim vi repellere possint: sed
hoc tantùm, an magistratibus, qui contra prouocationem capitales sen-
tentias exequi, & suplicia damnatis irrogare conãtur, obsisti iure possit? C
licere non dubito, dum id sine fraude ac tumultu fiat, quoties de capite
agitur: sin de bonis, aut mulcta, aut prehensione iudicium feratur, non li-
cere statuo: quum hæc vel intercessionibus, vel prouocationibus, vel a-
ctionibus iniuriarum, vel suplicationibus sarciri possint.[3] In cæteris cau-
sis nulla lege seu diuina, seu humana magistratibus vim inferẽtibus ob-
sistere fas est: vt malè à doctrina, peius etiam à ciuili disciplina imbuti tra
dunt plerique[4]: quorum disciplinæ si sibi cõsentiant, ciuitatum omnium
ac imperiorum status misceri, ac perturbari necesse est. Nam si magi-
stratibus vim afferre licet, idem aduersus principem licebit, ac leges o-
mnes, quę de vi priuata, ac publica latæ sunt, impunè perrumpere ac vio-
lare. Atqui videmus legumlatores ac iurisconsultos nihil prius habuis- D
se, quàm vt vim omnem non modò à magistratibus, sed etiam à priuatis
prohiberent. Itaque Prædones qui in alienas possessiones inuaserunt, si
vi deiecti fuerint restitui lex [5] iubet: eos verò qui deiecerunt suo iure
spoliari[6]. Ac tametsi qui iurisdictionem prædiatoriam habent, suó quo-
dammodo iure manus prædio fiduciario iniicere per sese plerique pos-
se putent, cùm fiduciarius officium deserit suum: veriùs tamen est in sua
causa id non [7] posse: quia iniuriosum & iniquum est, vt quisquam in sua
causa iudicet[8], aut ius dicat sibi ipsi. Iam verò lex [9] ea quæ vetat priuatos
id facere quod per magistratum fieri debeat, hanc rationem habet, ne oc-
casio sit maioris tumultus faciendi. Neque lex illa duodecim, VIS IN
POPVLO ABESTO, de vi publica priuatáve tantùm agit, sed vis etiam
est, cùm ea quæ per iudicem debent, priuatorum autoritate geruntur.
At ne

1 prætor ait. §. prætor ait de operis noui.

2 Bal. in l. si quis filio. §. 2. de iniusto rupto Bart. in l. vt vim. de iustitia. Innocẽtius in c. si quãdo cap. pastoralis de offi. de leg. l. 1. vnde vi. C.

3 l. nec magistratibus. de iniuriis.

4 Spec. in tit. de citat. §. sed nunquid Feli. in c. ex literis. de restitu. spol. Decius cõsi. 459. Afflict. lib. 1. consuet. Neapol. tit. 1. nu. 78. Bart. in l. prohibitum. de iure fisci.

5 l. 3. Of. si de fundo de vi. & vi armat. l. si pignore. §. si præd. de pig. l. 1. §. si præd. & l. bona fides depositi. l. ita vt si fur vel præd. cõmodati.

6 l. si quis in tantã. ad l. Iul. de vi. C. l. extat quod met⁹. l. quẽadmodũ al. §. 1. ad l. aquil. l. ex stipulatione. de acquir. vel amittẽda poss. l. vnica. de sufrag. C. l. dotis solutio. l. in rebus iure dot. C.

7 ex l. creditores ad l. Iul. de priuat. cõtra Molinęum §. 1. glo. 4. nu. 7. in consuetud. Paris.

8 l. 1. ne quis in sua causa iudicet. C.

9 l. non est singulis. de regul.

At ne domino quidem rebus ſuis,quæ modò ſint in alterius poſſeſſione,
ſigillũ apponere licet per leges: cur ergo licebit ei qui prædiatoriam iu-
riſdictionẽ habet alienis prędiis manũ per ſeſe iniicere? Ergo repudiãda
nobis eſt Platonis ſententia, qui ſtuprum per vim puellis aut pueris illa-
tum,propinquis non magiſtratibus vindicandum relinquit in libris de
legibus cap.CCCCLXXXIII.Sed quæritur,magiſtratui ſuam iniuriam iu-
dicio conſtituto vindicare liceat néc ne? de qua quid ſentire debeant Iu-
riſperiti[2] nondum conſtituerunt. Eo tamen iure vtimur, vt magiſtrati-
bus omnibus liceat mulcta,pignoribus captis,carceribus eos caſtigare &
coërcere pro modo ſuæ iuriſdictionis,qui ſe verborũ temeritate & con-
B tumelia violarint[3]. Sed ſi tanta ſit iniuriæ atrocitas, vt verberibus aut ca-
pite punienda videatur, magiſtratus qui iniuriam[4] accepit iudicio debet
abſtinere. Quòd ſi decuriæ iudicum, collegióve magiſtratuum iniuria
illata ſit, vniuerſis licebit, quod ſingulis non liceret: ratio ea videri po-
teſt, quòd publicas iniurias non priuatas vlciſcuntur: lex autem quæ in-
iuriarum actionem diſſimulatione aboleri iubet, ad priuatos refertur,
non ad magiſtratus,quos qui violauerit,lex ipſa maieſtatis crimine obli-
gauit[5].Itaque iniuria quæ per ſe ipſa leuis eſt,illata magiſtratui[6] atrocior
fit,non tantùm vbi ius dicit, id eſt vbi ſalua Imperij maieſtate, ſaluóque
more maiorum[o] id licet, verumetiam locis omnibus inuiolabilis,& ſa-
croſanctus eſſe debet: nam eo verbo vtitur lex Horatia de ſacroſanctis
C magiſtratibus,quæ ſic concepta[7] eſt: QVI Tribuniplebis,Ædilibus,iudi-
cibus nocuerit,eius caput Ioui ſacrum eſto: familia ad ædem Cereris,Li-
beri, Liberæque venum ito: verbo Iudicum plerique Conſules intelligi
putant,quod falſum eſt,quia lata lex eſt anno ab V.Cõdita CCCIIII.qui-
bus tẽporibus nondũ Cõſules dicebantur iudices,inquit Liuius[8],ſed Prę-
tores. Principio prętores dicti ſunt,deinde iudices, & cũ iuriſdictionem
conſularem ad Prętorem vrbanũ transferri placuiſſet, Conſules ſunt ap-
pellati[9]:quod M.Tullius ſatis ſignificat ſua lege[1] his verbis concepta: RE-
GIO Imperio duo ſunto: iíque præeundo,iudicando,conſulendo,Præto-
res,Iudices,Conſules appellantor.Cùm autem lex Horatia iudices poſt-
poſuerit Tribunis plebis ac Ædilibus æditui, (nondum enim Curules
D creati erant) magiſtratus omnes ac iudices in vniuerſum complexa vi-
detur : non enim de Tribuniſplebis tantùm lata fuit , nec rogatione
tribunitia, ſed Conſulari, ſcilicet ab Horatio Conſule. Hæc item
lex Horatia lata eſt anno quadrageſimo quarto poſt legem[2] Iuniam ſa-
cratam de Tribuniſplebis, vt lege ſingulari ſanctiùs illis cautum eſſet
quàm cæteris. Ex quo planum fit ad omnes magiſtratus,ac potiſſimum
pertinere ad iudices, quorum vita periculis omnibus obſtricta eſt, cùm
de capite, fama, ac fortunis omnibus ciuium iudicare cogantur. Illud e-
tiam optimè, quod lex Horatia Ioui ſacrum eſſe iubet caput illius qui
Iudicibus NOCVERIT, non dixit occiderit, ſed nocuerit: non in iure tan-
tùm, ſed vbi vbi iudices fuerint: cùm enim apud nos quidam reus gene-
ris nobilitate clarus vni è iudicibus curiæ Pariſiorum gladio vulnus in-
tuliſſet extra ius, curia dextram ei amputari, deinde corpus in membra

1 d.l.extat. quod met.&l.in rebus. de Iure dot.

2 Bar.Bal.Alber. Salic.in l.qui iuriſdic.de iuriſdic. Panor.Felin.But. Barbatius.Decius in cap. cũ veniſſent de Iudic.Oldrad.conſi.7.

3 ex l.1.ſi quis ius dicẽti.l.itẽ § adiicitur.de iniuriis.

4 Angel.in l.qui iuriſdict.de iuriſdict.

5 l.1.ad l.Iul.maieſtat.

6 l.aut facta. de pœnis.

o l.4.de interrogat.in iure fac.

7 Liuius lib.3. Dionyſ. Halycarnaſſ.lib.5.

8 lib.3.

9 Varro lib.2.de lingua Lat.Feſtus lib.14.

1 lib.3.de legib.

2 Dionyſ. Halycarnaſ. lib.6. Liuius lib.2.Cicero pro Seſtio.

ſecari, bonis publicatis, & grauiſſimam iudici mulctam pendere iuſſit. Malè Papus noſter, qui vulnus in actione interrogatoria illatum Iudici ſcribit: eſt enim inauditum reos gladiis accinctos à Iudicibus interrogari. Sin magiſtratus veſtitum diſſimularit, aut noctu vicos obambulauerit cuiquam iniuriam illaturus, ſi offenſionem à quoquam acceperit, non quaſi magiſtratui iniuriam illatam vindicare oportebit: vt Aulus Hoſtilius Ædilis, cùm noctu meretricis fores perrumpere tentaret, grauiter & quidem impunè[3] ictus eſt: quod mirum videri non debet, cùm etiam Tribunuſplebis, qui puero ſtuprum obtulerat, à Triumuiro capitali comprehenſus contra leges ſacratas, ac peregrinorum in modum ab eo damnatus[4] fuerit: nam cæteri Tribuniplebis collegam ſine auxilio deſeruerant impotenti magiſtratus libidine permoti. Idem erit iudicium ſi perſonati fuerint magiſtratus, ac publicè vagari velint, vtî Romæ fiebat feſtis diebus magnæ[5] matris Deorum, iniuriam non vt magiſtratui, ſed vt priuatis illatam coërceri oportet ſi errore perſonarum peccatum eſt. At non modò magiſtratus violare, ſed etiam non colere, non venerari nefas eſt, vt quibus Imperium Dei præpotentis munere & conceſſu tribuatur: quod certè Romanos, à quibus iuris ac iuſtitię fontes toto terrarum orbe dimanarunt, multò quàm cæteras gentes ſanctiùs obſeruaſſe videmus. Nam equiti Romano coram Cenſoribus altius oſcitanti quàm decorum[6] videretur, equus ademptus eſt. Vectius item ciuis Romanus cũ prętereunti Tribunoplebis non aſſurrexiſſet[7], occiſus eſt à plebe: lex ipſa ſacrilegium vocat non reuereri magiſtratum[8]. Non eandem apud Græcos, magnam tamen fuiſſe magiſtratuum venerationem ex eo intelligimus, quòd in Areopagitarum[9] Senatu ridere nefas eſſet. At illis temporibus ac locis, Imperia virtute non ſordibus, aut ereptis pecunia ſuffragiis quærebantur: fuit certè tempus illud quo virtuti præmia proponebantur: ſed leges de ambitu, & antiquitatum hiſtoria ſatis ſignificant etiam Romæ magiſtratus & honores de lapide, vt ait Cicero, ſæpius emptos fuiſſe: nam vtcunque vel gratia, vel opibus, vel armis Imperia quærantur, non ſine diuino numine, conceſſu, autoritate tribuni confitendum eſt. Teſtis eſt illa Dei vox ad Samuelem Iſraëlitarum principem iam ſenio fractum, cuius Imperia cùm populus repudiaret. Non te, inquit, ſed meipſum contempſerunt. Quòd ſi quis eſt qui ſe numinis religione perſuaderi non patiatur, cogitare debet priuatorum erga magiſtratus obſequium ac venerationem ad Reipublicæ ſalutem ita neceſſariam eſſe, vt ſine ea vix vllus humanæ ſocietati locus eſſe poſſit. Quod veteres theologi fictis fabulis apertè ſignificãt, cùm πειθαρχίαν deam, id eſt ſubditorum erga magiſtratum obedientiam, Iouis vxorem fuiſſe tradunt, & ex eo connubio εὐτυχίαν, id eſt fœlicitatem procreari. Ergo magiſtratus ſuæ virtutis, integritatis, ac prudentiæ opinionem excitabit, nec patietur ſua indignitate magiſtratui quem gerit, ac Reipublicę dedecus vllum inuri: nam quæ à priuatis leuius peccantur, grauiſſima fiunt pondere & autoritate perſonarum. Quamobrem Solo legiſlator magiſtratum ebrium ſuis legibus[1] impunè occidi voluit: iniqua certè lex, quia

[3] Gellius.
[4] Valerius Max. lib. 8.
[5] Herodianus in Commodo.
[6] Valerius Max. lib. 2.
[7] Plutar. in vita Graccor. Veturium vocat.
[8] de quæſtor. & magiſt. offi.
[9] Aeſchines contra Timarchum.
[1] Laërtius

lex,quia verendum ſit,ne ebrietatis ſpecie magiſtratuum vita ſæpiſſimè periclitetur: ex eo tamen colligimus quãta integritate,ſeueritate ac prudentia magiſtratus cæteris præſtarent. Neque tamen eos imitari debemus,qui aut pœnarum acerbitate ſeueritatẽ, aut facilitate nimia gratiam & lenitatis opiniónem affectant: vtrumque ab officio magiſtratus alienum eſſe lex[2] ipſa docet. In quo fallunt plerique,qui æquitatem lenitate & commiſeratione definiunt:at nihil æquitas habet cum vtroque commune, ſed ab extremis,crudelitate,inquam, & miſericordia deflectens, clementiam, id eſt mediocritatem vtriuſque vindicem tuetur. Si flagitium pœna legitima grauius erit,magiſtratus qui extra ordinem cognoſ-
B cet,quaſi arbiter æquitatis pœnam augebit: ſi leuius eſt, pœnam legitimam eadem æquitate temperabit[3]. Et certè grauius peccat magiſtratus commiſerationem affectans,quàm ſi crudelis videatur:quoniam hæc ciues in officio metu legum ac pœnarum continet: illa mores ac leges ciuitatis ſoluit, peccandíque licentiã impunitate propoſita ſolet afferre. Itaque ſapienter lege diuina tenuium inopia & commiſeratione in iudicio permoueri[4] prohibemur. Sũt qui nec miſericordiam in iudicium, nec crudelitatem adferunt:ſed eam quæ magiſtratum decet grauitatem ac ſeueritatem tueri non poſſunt: vt quidem noſtra ætate curiæ maioris Præſidem ſæpe vidimus pro tribunali iudicia exercentem, ſententias capitales vrbanitatis ſalibus aſpergere, & audientibus riſum ciere. Aliter
C Auguſtus pater,qui tametſi ſumma integritate Imperij maieſtatem tueretur,vix vnquam tamen capitis ſuplicium irrogare poterat,quin ex imo pectore ſuſpiria duceret[5]. Plerique verò ſcelerum atrocitate ſic inflammantur, vt ab iniuriis & contumelia verborum ſibi temperare non poſſint:vt de Claudio Imperatore ſcribit Tranquillus[6], cùm Tribunali præeſſet,in reum tanta iracundia exarſiſſe,vt cultellum quem manu tenebat in os illius adegerit. Nec tamen omitti debet magiſtratuum cohortatio grauis & efficax aduerſus improbos, vt peccatorum magnitudinem intelligant & ſentiant, eóque magis cùm leniùs quàm per leges plectendi videantur: habet iſta verborum acerbitas cum pœnarum moderatione maximam vtilitatem. Sed iniurioſum eſt,miniméque magiſtratus Im-
D perio ac prudentia dignum, quem capite damnaueris,etiam verborum contumelia vexare. Fuit Papirius Curſor omnium ſuæ ætatis, qua nulla virtutum feracior fuiſſe dicitur,domi ac militiæ clariſſimus, imperandíque maieſtate adeò terribilis, vt ferociſſimos quoſque orationis vi trepidare cogeret:ſed illam verborum acerbitatem pœnarum lenitate temperabat: cùm enim Prætor Præneſtiuorum copias auxiliares ex fœdere promiſſas deduxiſſet, bello planè confecto & victoria parta, Papirius Conſul Prætorem orationis ac vultus ſeueritate incredibili exterruit, deinde lictorem faſces expedire, tum ſecurim tenentem truncum arbuſti excindere iuſſit. Prætor vitam Papirio acceptam tulit, cùm ſecurim ad ſe feriendum expediri arbitraretur. Si Prætorem ſuplicio affeciſſet, metuenda erat defectio Præneſtinorum. Idem Papirius de Romano ciue ſuplicium ſumpſiſſet,vt minima quęq; peccata ſeueriter punienda ve-

2 l.reſpiciend.de pœnis.

3 d.l. reſpiciendum de pœnis.

4 Exod. capi.23.

5 Seneca in lib. de Clementia.

6 in Claudio.

niunt ad tuendam militarem disciplinam: quia vix in bello bis peccatur, vt veteri prouerbio dictum est. Nec tamen seueritatis fines Imperatorem egredi oportet, nec eos ductores militum imitari, qui vt strenui videantur, non hostes, sed ciues indicta causa trucidãt: cuiusmodi fuit Piso Proconsul quem Seneca scribit à multis vitiis integrũ fuisse, sed prauum, & cui placeret, inquit, pro constantia rigor. Is cùm iratus duci iussisset eum qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfecisset, quem nõ exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum non dedit: damnatus extra vallum deductus est, & iam ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio suplicio præpositus cõdere gladium spiculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam: nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occidit, & eum qui non perierat. Quid ergo indignius? quia vnus innocens apparuerat duo peribant. Piso adiecit & tertium, nam illum centurionem qui damnatum reduxit, duci iussit. Constituti sunt in eodem loco perituri tres ob vnius innocẽtiam. Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te quia causa damnationis commilitoni fuisti: te quia iussus occidere imperatori non paruisti. Excogitauit queadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Istud quidem & imperatore, & Romano, & Pisonum gente indignum: sed eò indigniùs, quòd nec prouocare, nec principi suplicare, nec suplicium euadere licebat. Restat vt de magistratuum mutuis erga seipsos imperijs & officijs disseramus.

De mutuis magistratuum inter ipsos Imperiis & officiis.

CAPVT. VI.

Tres magistratuum ordines.

TRes sunt in omni Republica magistratuum ordines, supremi qui maiestatis tantùm Imperio tenentur: medij qui superiorum quidem iussis obligantur: inferioribus tamen ordine imperant. Infimi verò qui superiorum magistratuum legibus coërcentur, nec vllum præterquam in priuatos Imperium habent. Eorum item qui in ordine supremo collocãtur duo sunt genera: vnum eorum qui magistratibus omnibus imperare possunt, ac solius maiestatis Imperium agnoscunt: alterum eorum qui maiestatis quidem solius Imperijs obligãtur, nec cæteris omnibus qui in mediis, & extremis ordinibus collocantur imperare possunt, sed ijs tantùm qui suæ iurisdictionis ac potestatis finibus continentur. Primi generis paucissimi sunt, ac multò pauciores in ciuitatibus quàm olim fuisse comperiantur: quippe diuturno rerum gerendarum vsu compertum est, nihil periculosius esse, quàm è magistratibus eminere vnum aliquem, qui cæteris omnibus tum priuatis, tum etiam magistratibus imperare iure possit, quique vno tantùm gradu absit à maiestate: eóque periculosius, si summus ille magi-

magiſtratus, nec parē habeat, nec Imperij collegam, & Reipublicæ opibus ſuas confirmare poſſit: vt quondam Præfectus Prætorio, qui poſt Imperatorem omnibus magiſtratibus vrbanis ac prouincialibus imperabat: & qui ab omnibus Imperij Romani magiſtratibus[1] appellari poterat: ab ipſo verò ne Imperatorem quidem[2] prouocare licebat. Primus omnium Seius Strabo ſub Auguſto, deinde Seianus ſub Tyberio Præfecti fuerunt Prætorio Principis: ſed hi legionibus tantùm Prætorianis imperabant. Cæteri deinceps Imperatores eum honorem tribuendum putarunt iis, quorum integritatem, fidem, & amicitiam pœnitus exploratam haberent, & quos Imperatoria quodammodo legatione fungi voluerunt, eáque obire quæ ipſi Imperatori obeunda fuiſſent: cognitiones inquam, imperiales ſuſcipere, legatos admittere ac dimittere, prouocationes à magiſtratibus omnibus prouinciarum ſuſcipere: quo munere quia nemo, niſi qui iuris ac legum peritiſſimus eſſet, fungi poterat, Imperatores pro ducibus legionum iuriſcōſultos ad eum honorem prouexerunt: Otho quidem Imperator Martianum: Seuerus Papinianum: Alexander Vlpianū, Tandē verò ſub Gręcis Imperatoribus duos Prætorio Pręfectos, ac poſtremò tres creari[3] placuit: vt tantæ poteſtatis opes diuiſæ minuerentur, ac pluribus honores communicarentur. Eiuſmodi fuit apud maiores noſtros magiſter palatij, & qui Francorum princeps dicebatur: nec ita pridem Henrichus dux Andium ſummus Caroli regis legatus, & qui in Turcarum Imperio Baſſa ordine primus eſt. Item veterum Sultanorum Edegnarus. Hoc tamen differunt, quòd in Imperio Turcarum principis liberi Baſſis omnibus imperare, & præire ſolent. Edegnarus verò cæteris omnibus imperabat, exceptis tantùm ijs quibus arces Imperij ac propugnacula credita fuiſſent: quod quidem inſtitutum, ſiue Orientis principes à noſtris, ſiue nos ab illis accepimus, cum Italis tamen, Germanis, Gallis, Hiſpanis, ac cæteris quoque populis amplectimur. Nō debet igitur magiſtratui ſummum in cęteros omnes imperium tribui, niſi Reſpublica aliter ſeruari non poſſit: nec tamen autoritate ac ſpecie magiſtratus, ſed curationis in modum: vt Dictatori Romanorum, Archo Theſſalorum, Æzymnetæ Lacedæmoniorum: qualis etiam apud nos regni procurator ſeu rector creatur, ſi Rex ab Imperij finibus abeſſe cœpit, aut impubes eſt, aut furioſus. Nam præſente principe omnia magiſtratuum & curatorum Imperia conquieſcunt, & quemadmodum fluuiorum vis & impetus vnà cum nomine abſorbetur, cùm ab oſtiis in mare confuſi labuntur: & ſiderum omnium ſtellarúmque tum errantium, tum inerrantium lux nulla percipitur cùm primùm Sol exoriri cœpit, quaſi lumen acceptum Soli reſtituere videantur: ita quoque Senatus auctoritas, ac magiſtratuum omnium Imperia præſente principe conquieſcunt. Itaque principis iuſſa qui conſilium pro Republica, aut ſententias in cognitionibus exquirit: ſeu in Senatu, ſeu in curia iudicum, ſeu apud ordines, ſeu coram populo id fiat, his verbis vtitur, REX IVBET, vel DICIT, contra verò ſi rex abſit, is qui princeps eſt Senatus, ſeu Procancellarius, ſeu curiæ Præſes, ex Senatus, vel curiæ ſententia iubet ac

B C D (margin section letters)

1 Flauius Vopiſcus in Floriano.
2 l.1. de offi. præfecti prætor.
3 lib.1.C. de offi. præf. prætorio.

decernit. At cùm Gulielmus Poyetus meus popularis Francorum Cancellarius & magni consilij Præses, (vt tempora ferebant) collectis omnibus iudicum suffragiis, si aliter iudicandum sibi arbitraretur, ea formula vti consueuisset, Rex dicit, maiestatis accusatus est. Quamobrem plerique fallunt, qui putant eas leges ac rescripta, quæ præsente principe in Senatu vel curia promulgantur, à Senatu vel curia probari: cùm nulla sit aut Senatus, aut curiæ potestas: promulgatio verò fit iubente principe: nam procuratoris eius rogatio, vel consensus præsente domino, nihil habet omnino momenti. In popularibus Imperiis, magistratus summi æquè ac infimi coram populo fasces summittunt, ac stantes concionem habent ad populum sedentem: rogationes enim Romanorum magistratuum supplici formula fiebant, VELITIS, IVBEATIS. populus verò cùm suffragaretur, clara voce ante legem Cassiam tabellariam, his verbis vti consueuerat, OMNES qui hîc assident volumus, iubemúsque. Post leges tabellarias literę tabellis inscriptę, A. & V. R. significabāt ANTIQVO, & VTI ROGAS. Itidem populus Atheniensis sedens[4] suffragium ferebat, magistratu stante, quandiu ad populum orationem haberet. Hîc dicet aliquis, si magistratus coram populo nihil imperarēt, sed tātùm rogationibus vterentur, cur Tribunus plebis viatorem misit ad Appium Consulem, vt illum concionari prohiberet? cur vicissim Appius lictorem ad Tribunum? frequens erat huiusmodi concertatio coram populo inter magistratus, ac potissimum Consules inter ac Tribunos: nihil tamen præsente populo imperari iure potuit. Et quidem memini cùm adolescens controuersia inter curiam Parisiorum ac vectigalium de togis purpureis oborta esset, non procul ab Henricho II. Rege Francorum, Magister qui tunc curiæ maioris princeps erat, viatorem misit ad iudices curiæ vectigalium, ac vlterius progredi vetuit: ille responsum tulit, nullam esse Magistro in curiam vectigalium imperandi potestatem: nec tamen si ius Imperandi haberet, id præsente principe rectè facturum. Rursus obijci potest, si præsente principe nullum magistratibus imperandi ius est, magistratus non esse, nec tanta dignitatum & honorum ratio præsente principe haberetur. Ego magistratibus nihil decedere iudico, sed imperandi ius præsente principe sustineri: vt etiam, creato Dictatore, magistratuum omnium Imperia sustinebantur: deinde rebus à Dictatore gestis, & Imperio abdicante, magistratus eodem quo antea iure Imperabant. Nam videri plerísque potuit magistratibus creato Dictatore Imperium abrogatum fuisse, ex his verbis quæ sæpius in Romanorum scriptis occurrunt: CREATO Dictatore magistratus abdicāt, quæ ad eum quem dixi modum interpretari oportet: alioqui abdicante Dictatore, nouum magistratibus Imperium à populo petere oportuisset. Nam si minori potestati coram maiore imperare liceret, seruus domino, priuatus magistratui, subditus principi imperaret, aut certè intercederet, ac inferiores suo iure, quò minùs superiorum iussa facerēt, prohiberet: quæ salua Imperij maiestate fieri nullo modo possunt. Quamobrem Claudius Imperator ineptè, vt omnia, Prætoribus ius dicentibus assidebat, & quidem

4 Plutarch. in Phocione.

quidem inferiore[3], non pro tribunali, aut principis loco. Fit tamen interdum vt Rex ipse deposita quodammodo maiestate de sua causa magistratus iudicare iubeat: quia iure ipso[4] receptum est, vt par, maiórve potestas iudicium accipiat, si se alterius Imperio ac iurisdictioni summisit: quod non modò in priuatis ac magistratibus, sed etiam in ipsis principibus locum habet: siue aliorum principum, siue suorum iudicia subire malint. Ac tametsi in sua causa iudices esse possunt, quibus ab immortali Deo rerum omnium arbitrium legibus solutum conceditur, vt est apud Xenophontem[5], æquius est tamen, ac verius magistratuum iudicia, quàm sua subire. Sed ne regium nomen, ac principis splendor oculos
B magistratuum præstringeret, aut maiestas vlla sui parte minueretur, prudenter à maioribus nostris institutum est, vt in caussis omnibus publicis, in quibus Reipublicæ aut principis priuato nomine interesset, regium nomen reticeretur, ac procuratorio nomine ageretur: quod cæteri principes, & qui prædiatoriam iurisdictionem habent, imitantur. Id quidem Augustus Imperator ad Præsides prouinciarum rescripsit, ne paterentur commissionibus, sic enim Tranquillus scribit, nomen suum obsolescere. Illud tamen singulari quodam more à maioribus nostris receptum est, vt si rex aduersus priuatos in priuatis iudiciis restitui velit, procurator regius sedem ac locum mutet, ne publicam, sed priuati causam agere videatur. Quod autem diximus præsente principe magistratuum Impe-
C ria sustineri, ad vniuersam principis familiam pertinet, quandiu principem concomitantur: in eos enim nullum magistratibus Imperandi ius est, prçterquam ijs magistratibus, quos princeps curiali iurisdictioni prçfecit. Quæri tamen potest, An magistratus priuatum ab aula principis prohibere possit, etiamsi prouinciæ fines non excesserit? Habet ea res dubitationem: sic tamen statuo disputatione prætermissa, magistratum qui extra fines suæ iurisdictionis damnatos excedere iubet, quibus finibus principis prætorium fuerit, ab aula principis tacitè prohibere: expressa verò principis aula prohibere non potest. Ita locus est Iurisconsultorum cautionibus, Expressa[6] nocent, non expressa non nocent. Quamobrem Senatui ac potissimùm hospitali Cancellario valde nouum vi-
D sum est, iudices à principe datos, Alemano rationalium præsidi, qui meis consiliis familiariter vtebatur, cùm illum sua sententia damnarent, eidem aditu ac prætorio principis ad sexagesimum lapidem interdixerũt: Senatus principis re intellecta id nemini, præterquam principi licere decreuit. Atque hæc potissima causa fuit cur Præses ἀνάκρισιν à rege obtinuit, quia non modò acerbum, ac durum est ab aditu principis subditos arcere, quò minus rogationes ferre possint, verumetiam id salua maiestate fieri nullo modo potest. Ac tametsi curiæ superiores huius Imperij extra fines suæ iurisdictionis exilio damnare consueuerunt, inane tamen[7] esset iudicium earum, nisi regia mandata sententiis subscriberentur. Quemadmodum igitur principis præsentia omnem omnium magistratuum potestatem suspensam tenet: ita quoque de magistratibus superioribus erga inferiores iudicãdum est. Nam curiarũ superiorum iudices

3 Tranquil. in Claudio.

4 l. est receptum. de iurisd. l. si quis in conscribendo. de pactis. C.

5 lib. 3. ἀναβασ. l. & hoc Tiberius. de hæred. b. instituend. l. serui de furtis.

6 l. expressa. de regul.

7 l. relegatorum. de pœnis.

ac magiſtri libellorum in hoc Imperio, cùm in prouincias ac prætorum tribunalia veniunt, maius Imperium habent, Prætorúmque poteſtatem coërcent ac retinent: quod in vniuerſum de ſuperioribus magiſtratibus aduerſus inferiores dictum ſit, Iudicium[8], inquit Paulus ſoluitur vetante eo qui iudicare iuſſerat, vel qui maius Imperium in ea iuriſdictione habet. Imperij autem verbo non ſolùm iubendi prohibendíve poteſtas, ſed etiam magiſtratus ipſe ſignificatur: vt cū Cicero [9] maius Imperium à minore rogari ius non eſſe ſcribit. Hoc Maſſala Iuriſconſultus exemplis illuſtrat, A minore, inquit, Imperio maius, aut à maiore collega rogari iure non poteſt: quare neque Conſules aut Prætores Cenſoribus, neque Cenſores Conſulibus aut Prætoribus turbant aut retinent auſpicia: at Cenſores inter ſe, rurſus Prætores, Conſuléſque inter ſe, & vitiant, & obtinent. Hæc Maſſala, quæ ex libro XIIII. Caij Tudituni ſe deſcripſiſſe profitetur, ſed conſequentia non congruunt: aut deſcribentis errore in eo peccatum eſt, quòd Prætorem Conſulis collegam appellat, cùm dici debuerit Prætorem Prætoris eſſe collegam: niſi demus Conſules, Cenſores, Prætores, collegas ob id fuiſſe, quòd ijſdem auſpiciis, ijſdem comitiis, id eſt maioribus, cæteri magiſtratus minoribus auſpiciis & comitiis crearētur: alioqui Collegarum verbo Latini nunquam eo ſenſu abutuntur: nam quo iure Prætor Conſulis collega diceretur, cùm à Prætore ad Cōſulem legitimè prouocaretur? Æmylius Lepidus Conſul prouocantem ab Oreſte Prætore excepit[1], ac decretum Prętoris contrario decreto reſcidit. Item Luctatius Conſul triumphū Valerio Prætori[2] qui hoſtem fregerat ademit, quia Conſul exercitus Imperator erat non Prætor, tametſi Conſul ipſo die pugna abfuiſſet. Illud etiam ad vim Imperij maius eſt, quòd Conſul faſces vbique XII. Prætor duas in vrbe, ſex ad ſummum in prouincia haberet: ex quo dicebantur Proprætores ἑξαπελέκεις. Sic enim cauetur Lectoria lege, quę lata eſt de Imperio Prætoris vrbani, qui omnium Prætorum maximus erat, Prætor[3] vrbanus duos lictores apud ſe habeto, íſque ad ſupremum ſolis occaſum ius inter ciues dicito. Hoc igitur fixum ſit, nō modò eiuſdem Imperij collegas, ſed etiam magiſtratus pari poteſtate ſe inuicem iure[4] rogare non poſſe: multò minùs eos qui maius Imperium habent. Sed an collega, aut pari poteſtate magiſtratus, minórve Imperio parem aut ſuperiorem prohibere poſſit? incidunt enim ſæpe controuerſiæ graues inter magiſtratus, eóſve qui ſine magiſtratu precarium Imperium acceperunt: quibus publicæ actiones ac iudicia turbantur, ac retinentur, Plurimum autem intereſt prohibeátne quis ſua interceſſione, an verò imperet? De collega ſatis perſpicuum eſt, etiam ſi nullum Imperium habeat in collegam, intercedendo tamen ab actionibus publicis illum prohibere poſſe: nam Piſo Prætor inter ciues ac peregrinos Verrem Prætorem vrbanum ciues inter ac ciues ſæpe turbauit: ac ſuum iuxta Prætoris vrbani tribunal transferri iuſſit, vt iniqua Verris, & iniurioſa decreta[5] prohiberet, ac ciuibus ab vrbano tribunali ad ſe confugientibus, vtî licebat per leges, ius diceret. Itaque M. Tullius in libris de legibus, Magiſtratus, inquit, nec obedientem,

8 l. Iudicium. de Iudic.

9 ad Atticum lib. 2.

1 Valer. lib. 7. & lib. 5. cap. 4. Plin. lib. 7. c. 36. Feſtus in verbo pietati.
2 Valer. lib. 2. cap. 3.

3 Cenſorinus.

4 l. 3. §. vlt. l. nam magiſtratibus. de arbitris. l. apud de manumiſſ. vindi. l. minor. de minoribus.

5 Aſconius & Cicero in Verrinis actionibus.

dientem, & nociuum ciuem mulcta, verberibus, vinculis coërceto, nisi par maiórve potestas prohibessit. Nec satis est, illud Prohibessit, quia nihil magistratus præsente collega Imperare, aut decernere potest, nisi apertè assentiatur, aut se Imperio socij sponte subiiciat. Sic enim Paulus[6] scribit. Apud eum cui par Imperium est, manumitti non posse: & Prætorem apud Prætorem manumittere non posse. Neque pugnat Vlpiani dictum[7] illud, Consulem apud Cõsulem manumittere posse: quod quidem intelligi debet de Consule, quo die fasces ac Imperandi ius habet: tametsi enim Prætores semper fasces & imperium haberent, quoniam diuisis muneribus rem gerebant, Consules tamen qui eiusdem muneris B participes erant, nunquam simul eodem die fasces habuerunt, vt Verrius[8] Flaccus scribit: At propterea Liuius Salinator Consul triumphum Claudio Neroni collegę eripuit, tametsi vtriusque consensione ac præsentia aduersus Asdrubalis copias pugnatum fuisset: quia penes Liuium imperandi ius ac fasces eo die fuissent. Nam L. Cęsar, (vt est apud Festum Pompeium) maiorem Consulem dici putauit eum, penes quem fascęs essent: vel eum qui prior Consul factus sit: idque Paulus ipse confirmat, Prudenter illud quidem, nam si Imperium eodem tempore fuisset, nihil pacatum, nihil stabile, nihil firmum in publicis actionibus esse potuisset. Quamobrem creatis Romæ decemuiris Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum, legi subrogatum[9] est illud, vt viciss C sim Imperandi ius ac fasces haberent. Si quis rationem exquirit, cur collega turbare collegam potest, si eodem momẽto Imperium habeant, ea ipsa est, quod in re communi[1] prohibentis conditio potior est: erat autem Imperium Prætorum omnium commune, tametsi diuisam haberẽt iurisdictionem: quæ ratio valet etiam cùm de vi ac potestate legum quęritur, vetantis maior vis est quàm Imperantis. Quod autem dixi magistratus pari potestate aut collegas Imperio collegarum non teneri: hoc ita verum est, si numero pares vtrique fuerint: nam in omnibus corporibus & collegiis, qui numero, ijdem potestate superiores[2] sunt: non poterit igitur minor pars collegarum prohibere maiorem. Si concors & vna omnium sententia fuisset, decretis edictísve inscribi consueuerant hæc D verba, PRO COLLEGIO[3]: quæ suo loco explicabuntur. Cur igitur, dicet aliquis, Messala scribit, Consulem ab omnibus magistratibus concionem auocare posse, ab eo neminem? deinde Prætorem ab aliis quàm à Consulibus: minores magistratus nusquam, nec concionem, nec comitiatum auocasse? nam ex eo perspicuũ fit minores magistratus maiorum actiones & Imperia prohibere non potuisse. Ego auocationem in Imperio versari statuo non intercessionem: interest autem plurimum vtrum quid iubeas, an fieri prohibeas: vt deinceps planum faciemus. Sed illud prius animaduertendum, Messalæ disciplinam, in cæteris quidem magistratibus valere, in tribunis plebis non item: qui tametsi minores magistratus fuerint ac minoribus auspiciis & comitiis creati, nec Imperandi ius habuerint, intercedere tamen ac maiorum magistratuum, ipsiúsque Senatus actiones prohibere potuerunt. Si quid etiam fieri iuberent, & maior

6 l. apud. de manumissis vindicta l. apud. de manumissionibus.

7 l. 1. de offi. consulis.

8 Festus in verbo maiorem.

9 Liuius lib. 3.

1 l. in re cõmuni. de regul. l. Sabinus. cõmuni diuidũdo. l. per fundũ rusticorũ. DD. in cap. cũ omnes. de cõstit. l. fistulam vrbanorũ præd.

2 l. vlt. quod cuiusque vniuersitatis.

3 in verbo pro significat.

magistratus eorum iussa repudiaret in carcerem duci iubebāt. Sic enim Senator Seruilius. Vos, inquit, Tribuniplebis Senatus appellat, vt in tanto discrimine Reipub. dictatorem dicere Consules pro vestra potestate cogatis. Tribuni pro collegio pronunciant, placere Consules Senatus dicto audientes esse, aut in vincula se duci iussuros. Ac tantùm abfuit vt Consulibus liceret concionem à Tribunisplebis auocare, vt ne loquentes quidem interpellare fas esset: id enim Icilia lege [4] cauebatur capitali subiecta pœna, nisi is magistratus qui tribunum in concione interturbaret mulctam eius arbitratu dependeret. At etiam Philippus Consul Drusi Tribuniplebis iussu in carcerem obtorta gula coniectus est, quòd se concionantem interpellasset. Quod item diximus collegas qui numero vincunt, Imperio cæteris potiores esse, locum non habuit in Tribunisplebis: cùm vnius Tribuni vox, non modò Senatus, verumetiam magistratuum omnium & collegarum actiones prohiberet: contra verò vnius Tribuniplebis acta valebant, nisi apertè collegarum aliquis intercessisset. Nam Liuius [5] publicanorum locationes irritas fuisse scribit, sub vnius Tribuni rogatione promulgata. Pauciorū etiam collegarum intercessione plures Tribunosplebis prohiberi potuisse planum fit ex eo, quod cùm Appius Censor Imperium ac Censuram contra legem Æmiliam vi retineret, Sempronius Tribunuspl. in populi concione, Ego te, inquit, Appi, in vincula duci iubebo, nisi Æmyliæ legi parueris: approbantibus sex Tribunis actionem collegæ tres auxilio fuerunt, summâq; inuidia omnium ordinum solus Censuram gessit. Consimile est exemplum de M. Tullio Cicerone, qui fuso Catilinæ exercitu C. Antonij collegæ auspiciis, cùm in Vrbe solus dominaretur, ac plebis opes & gratiam in se vnum conuerteret, nouem Tribuniplebis decreuerant Pompeij [6] exercitum acciri oportere, ad Ciceronis potentiam coërcendam, nisi vnius Catonis Tribuniplebis intercessio collegarū actionem prohibuisset. Cùm item Scipio Asiaticus repetundarum reus in carcerem duceretur, vnus Sempronius Tribunusplebis Gracchorum pater intercessit. Hæc tamen tanta Tribuni vnius potestas, quo minus auctoritatem Senatus, imperia magistratuum, & collegarum potestatem sua intercessione frangeret, rogatio ad plebem de collegarum consensu ferebatur, vt Imperium ei abrogaret. Nā Tiberij Gracchi rogatione tribunitia Marco Octauio Tribuno commoda plebis & leges agrarias oppugnanti [8] magistratum priùs abrogare necesse fuit, quàm lex Sempronia de agrorum diuisione perferri potuisset. Atque eò pertinet illius Tribuni ad patricios oratio, Faxo inquit, ne iuuet vox ista Veto, qua collegas nostros tam læti concinentes auditis: contemni iam Tribunosplebis, quippe potestas Tribunitia suam ipsa vim frangat intercedendo. Sed illa Tribunorum intercessio pro libertate plebis, & contra vim comparata fuit, non ad Tribunorum tuendas vtilitates. Cùm enim L. Cotta Tribunusplebis creditorum actiones eludere conaretur, fiducia sacrosanctæ potestatis, collegæ palam denunciarunt, nisi creditoribus satisfaceret, se illis auxilio futuros. Ad extremum placuit collegium Tribunorum iisdem legibus

Marginalia:
4 l. Dionys. lib. 7.
Vnius Tribuni plebis intercessio magistratuū omniū & collegarum actiones prohibere poterat.
5 lib. 43.
6 Liuius lib. 48. Cicero in prouinciis consularib. Plutarc. in Cicer.
8 Plutarc. in vita Gracchorum.

bus,quibus cætera collegia teneri: vt ſcilicet plurium collegarum ſuffragiis decreta cęteros obligarent: vt ex Liuio intelligi facilè poteſt: ſic enim ſcribit. Ex auctoritate Senatus latum eſt ad populum, ne quis templum arcémve iniuſſu Senatus, aut Tribunorum plebis maioris partis dedicarit. Poſt etiam lege Attilia latum[9] eſt ad plebem, vt tutores fœminis ac pupillis à Prætore vrbano, & maiore parte Tribunorum plebis darentur. Qui mos ita inualuit, vt Senatus Quintum Pompeium Rufum Tribunumplebis in carcerem duci iuſſerit, quòd populi comitia vnus[1] prohiberet, alioqui furor vnius Tribuni vniuerſæ Reipublicæ ſtatum perturbaſſet. Itaque Conſul concionem populi habiturus, magi-

B ſtratus omnes ſe minores ne de cælo ſeruarent edicto vetabat: nam Ioue tonante, aut fulgente, aut ſi dexter auium volatus aſpiceretur, aut comitiali morbo quiſquam corriperetur, aut quid aliud mõſtri editum eſſet, comitia vitiabantur, ipſique magiſtratus re infecta concionem dimittebant, auguribus Deos iratos, aut minimè propitios denunciantibus. Ac tametſi augures nuntiationem haberent, magiſtratus verò ſpectionem, magiſtratuum tamen maiorum comitia minores turbare non poterant: licèt vitioſa comitia, & vitio creati magiſtratus dicerentur[2]: maiores verò magiſtratus aut pari poteſtate, & turbare & obtinere poterant. Qui autem vitio creati fuerant, magiſtratus auguribus denuntiantibus, Imperium ſæpe nemine querente retinebant: interdum tamen magiſtratu

C abdicare cogebantur: cùm enim C. Figulus Conſul vnà cum collega acceptum exercitum in Hiſpaniam tranſmiſiſſet, nihilominus tamen vterque Conſul domum reuocatus eſt ex Senatus decreto, & Imperio abdicare coactus: cùm Augures antea Tiberio Graccho Conſuli, conſularia comitia habenti[3], auſpitia contraria nuntiaſſent. Non poterant igitur minores magiſtratus maiorum comitia turbare, aut concionem auocare, ſed æquales tantùm ac pari poteſtate. Tribuni verò plebis, tametſi comitia maiorum magiſtratuum aut concionem auocare non poſſent, cæteras tamen actiones ſua interceſſione impediebant: aut niſi interceſſioni obtemperaretur, vim afferebant, ac ſępe vulneribus ac cędibus res gerebatur: nam Aſellium Prætorem vrbanum ſacrificantem

D deturbauit Tribunuſplebis opificum multitudine ſtipatus, eúmque necari paſſus eſt, quòd debitoribus contra fidem creditorum apertè faueret. Item Appius Saturninus Tribunuſplebis Munium Conſulem creatum in ipſis populi comitiis occidit. Et quemadmodum actiones publicæ turbantur ac impediuntur, æqualium aut maiorum magiſtratuum interceſſione, vel Imperio tantiſper geruntur: ita rebus geſtis prouocationi locus eſt, à minoribus ad maiores magiſtratus, ſalua cuiuſque iuriſdictione ac poteſtate. Quòd ſi minor magiſtratus maiorum Imperia vel actiones dum geruntur prohibere non poteſt, multò minùs acta geſta conuellere, aut aduerſus ſententias ac decreta reſtituere[4] poterit: cùm ne à maioribus quidẽ ad æquales magiſtratus liceat[5] prouocare. Quinetiam legatus, aut datus à magiſtratu iudex, ſi parem poteſtatem Imperiúmve adeptus ſit, legatus eſſe deſinit, ac[6] iudicium ab eo ſuſceptum

9 Liuius lib. 39. Iuſtinian. de Attiliano tut.

1 Dio lib. 40.

2 Varro Feſtus Pompeij Cicerò Philippica 2.

3 Cicero lib. 2. de natura Deor. & 2. de legibus.

4 l. 3. ſi aduerſus rẽ iudic. C. l. minor. autẽ de minorib.

5 l. 1. §. ſi quis de appell.

6 l. iudicium. de iudic.

ſoluitur. Quamobrem ſi par, minórve poteſtas, prouocantem à maiore, paríve poteſtate exceperit, iniuriarũ agi poteſt aduerſus magiſtratum, & eum qui minorem poteſtatem, imperijve collegam appellauit. Nam Cæſar adhuc Prętor apud Quæſtorē accuſatus, quòd coniurationis Catilinæ particeps & ſceleris conſcius fuiſſet, accuſatorem & Quæſtorem grauiter mulctatos in carcerem adegit, ac potiſſimũ quæſtorem, quòd apud ſe, inquit Trãquillus, maiorem poteſtatem compellari paſſus eſſet. Curia Pariſiorum graui decreto iudicibus ac magiſtratibus eorum qui prædiatoriam iuriſdictionem habent interdixit, ne regios magiſtratus iudicéſve ſuis edictis aut interdictis obligarent: ſin aliter facerent, coërceri à maioribus magiſtratibus pro iure ſuæ poteſtatis permiſit. Sed quęri poteſt, an magiſtratus minor legato, eíve cui maior magiſtratus Imperium mandauit, obtemperare teneatur, teneri putant plerique, cùm legatus nihil ſuo [7], ſed eius qui mandauit Imperio vtatur: alioqui ſi minori magiſtratui Imperia legati, eiúſne cui maior magiſtratus iuriſdictionem mandauit repudiare liceat, priuatis idem licebit. Quanquam illud quoque addi poteſt, eos qui legati Prætorum noſtris appellãtur, Imperium ac poteſtatem lege adeptos, ac ſuo iure nõ alieno beneficio Imperare videri. Sic tamen ſtatuo, cùm legati ſint, nihil ſuo iure, ſed nomine prætorio imperare, vt quidem curia Pariſiorum iudicauit, Prætoris Turonenſium prouocatione ſuſcepta aduerſus legatum, qui ſuo nomine edicta ac decreta concipiebat. Procul omni dubio res erat ante Caroli VII. regis edictum, quo quidem legatorum poteſtas ac Imperium, non à Prætoribus, vt antea, ſed ab ipſo rege legibus promulgatis accipi oportuit: veriùs eſt tamen ea lege prætorum quidem honorem augeri, poteſtatem verò minui: vt Senatus primùm, deinde Imperatores ipſi legatos Proconſulibus dare conſueuerant, non propterea tamen Imperandi ius à Senatu vel à principe, ſed à Proconſulibus habuerunt. Itaque Vlpianus[8] negat apud legatum Proconſulis eſſe legis actionem, non quòd legatis omnium magiſtratuum non licuerit in ſua prouincia manumittere, vt Iacobus Cuiacius[9] putauit, qui hæc verba, Ex quo prouinciam ingreſſus eſt, deleri putat oportere: quæ caſtigatio ſi ferenda eſſet, legatis in prouincia nec edicere, nec decernere, nec iudicare, nec iudices dare liceret: hæc enim propriè ſunt, ac dicũtur legis actiones, quas legatos in ſua prouincia exercuiſſe legimus[1]: at etiam Duumuiri non modò manumittere in ſua prouincia, ſed etiam tutores dare[2] potuerunt. Non eſt igitur in legatis, aut in ijs quibus mandata eſt iuris dicendi poteſtas ipſa legis actio, ſed in eo qui mandauit: at ne magiſtratus quidẽ qui alterius Iuriſdictionem exercet, ſuo nomine quicquam imperare[3] poteſt. Ex quo manat illud, à legato eóve cui mandata iuriſdictio eſt, ad eum qui mandauit appellari[4] non poſſe: quia idem à ſe ipſe appellaretur: ac tametſi Proconſul de iniquitate ac iniuria à legato priuatis illata cognoſcat, hoc tamen ideò fit, quòd legatus non habet vniuerſam Proconſulis iuriſdictionem ac poteſtatem: non enim capitali ſuplicio damnare[5] potuit: hoc igitur ſi faceret, Proconſulis cognitio fuit. Ita quoque magiſter militum, & legati princi-

7 l.1. quis & à quo appelletur.

8 l.2. de offi. proconſulis.

9 lib.1. cap.1. obſeruat.

1 toto titulo. de offi. proconſul.

2 Paulus lib.5. ſententiarum.

3 l. etſi prætor. de offi. eius cui mãdat. 3. de offi. proconſulis.

4 l.1. quis & à quo.

5 l. ſi quid erit de offi. proconſul.

principis ſummum quidem imperandi ius habent, & omnem in milites animaduerſionem, non tamen in principis agnatos & proximos publicum iudicium conſtituere poſſunt. At ne epiſcopi quidem maiorum pontificum & archiepiſcoporum legatis ſeu officialibus parere tenẽtur: vt curia Pariſiorum in cauſa pontificis Tricaſſiorum[6], ac rurſus pro Niuernenſi[7] pontifice iudicauit. Quæ autem de magiſtratuum imperio ac poteſtate diximus, iuriſdictionis ac prouinciæ cuiuſq; finibus definiuntur, nam extra territorium, inquit Vlpianus[8], impunè ius dicenti non paretur. Sed qui poteſtate ac imperio pares ſunt, an etiam honore ac dignitate pares cenſeantur. Ego nihil habere dignitatem cum Imperio
B commune exiſtimo: ac ſæpiſſimè fit vt cui plus honoris, eò minus Imperij tribuatur: quo quidem arcano nullum ferè maius eſt, ad tuenda optimatum & popularia imperia vtilius. Qui prior deſignatus erat Conſul, idem in faſtis, in legibus conſularibus, in Senatuſconſultis, in publicis actis prior erat ordine: ſi vtérque ſimul deſignatus fuiſſet, qui ætate, idem honore collega ſuperior fuit, vſque ad legem Pappiam[9] Poppæam, quæ Conſulem honore ſuperiorem eſſe voluit, qui vxorem duxiſſet, aut ſi vterque vxorem haberet, eum qui numero liberorũ vinceret: Inter Prætores quorum idem erat collegium, eadem poteſtas, vrbanus dignitate cæteris anteibat, qui propterea maximus[1] Prætor dicebatur, quòd primus omnium creatus eſſet, & abſentibus Conſulibus Conſulare munus
C obiret. Inter archontas Athenienſium, tametſi poteſtate pares eſſent, vnus erat qui annalibus & actis publicis nomina dabat, ac propterea ἄρχων ἐπώνυμος dicebatur. Curiæ maiores in hoc Imperio eandem ferè poteſtatem habent: curia tamẽ Pariſiorum, tum antiquitate cæteris, tum etiam dignitate excellit: ac ſingulari quodam iure Curia Parium appellatur. Carolo quidem VII. rege Senatus, quem magnum conſilium vocabant, pro Republica conſilia capiebat: nihilominus tamen Ludouici XII. lege cautum eſt[2], vt quoties ageretur in legibus, aut reſcriptis de magno conſilio, & Curia Pariſiorum, quam parlamentũ vocant, curia ordine prior eſſet. Cùm item innumerabiles penè ſint regij procuratores, vnus curiæ Pariſiorum dignitate cæteris potior eſt: nam cæteri iuſiurandum curiæ
D cuiúſque iudicibus præſtare ſolent: Procurator verò curiæ Pariſiorum vnius principis iureiurando tenetur. Militaris diſciplinæ ac bellicarum rerum arbiter ac moderator is qui apud nos magiſter militum, ſeu Conneſtabilis dicitur, aut inter Mareſcalos ſeu Tribunos militum, qui primus eum honorem adeptus eſt: domeſticæ verò diſciplinæ ac iudiciorum princeps eſt Cancellarius ſeu primicerius: vterque vtriuſque diſciplinæ magiſter in ſumma poteſtate conſtitutus: nec alter alterius Imperio tenetur, ſed vterque vtrique æqualis eodem gradu ac ordine incedit: nihilominus magiſter militum dignitate ſuperior eſt: dextrúmque principis latus occupat, Cãcellarius ſiniſtrum: ac ne quis putet eum ordinem magiſtro militum tribui, quaſi gladium principis ad dextrã præ ſe ferre teneatur, quoties locorum anguſtiæ non ferunt vtrunque ſimul incedere, magiſter militum antecedit, deinde Cãcellarius, quem Prætorio Præ-

6 anno 1550.
7 1553.
8 l. vlt. de iuriſd. l. 3. de offi. præſid.
Honorum ac imperij diuerſa ratio eſt.
9 Nicephor. lib. 7. Sozomenes.
1 Feſtus in verbo maiorem.
2 anno 1499.

fectus ſequitur:quæ ſic à me dicta ſint,non vt de honoribus aliquid definirem,ſed vt quantùm honor ab Imperio diſtaret intelligeretur. Cùm verò neque in maiorem, neque in parem vllum imperium ſit, quæri poteſt inter principes eiuſdem feudi dominos,an alter alterius ſi quid peccauerit Imperio coërceri poſſit? Etenim iuriſdictio ſua vi ac poteſtate ſingulis ſolida[3] debetur, cùm in[4] partes diuidi non poſſit.Reges quidem ac magiſtratus ſuis quibuſdam finibus imperia terminare ſolent: in collegio verò magiſtratuum nullus per ſe ipſe imperare poteſt, niſi ab vniuerſo collegio Imperium acceperit. Sunt tamen qui putant inter plures dominos fiduciarij prædij, in quo iuriſdictio inſit, eum qui quid peccauerit aliorum poteſtate ac Imperio poſſe coërceri, propterea quod cul- B
pa contracta Imperium ac iuriſdictionem amiſit:ſic enim[5] curia Romana iudicauit:rectè quidem decretum eſt, ſed ratio nec vera,nec probabilis videri poteſt: alioqui confitendum ſit ante iudicium ſententiam ferri poſſe:aut priuſquam ſententia feratur exequendum eſſe: cur enim Imperio ac iuriſdictione ſpolietur, quem nondum[6] iudicatum, & inauditum eſſe apparet? Ac ſiquidem epiſtolæ,decreta,edicta,comminationes rei iudicatę vim haberent, quod per lèges fieri nullo modo[7] poteſt,ſemper tamen iudicium conſtitui oporteret, factū ſit nécne, id quod in quęſtionem cadit: quinetiam legibus iudiciariis perſpicuum eſt etiam in ipſos confitentes ſentētiam ferri oportere[8] à iudice, qui in parem eiuſdem feudi dominum nullum Imperium habet: vt Iuriſperiti[9], qui quod æ- C
quius melius eſt iudicant, vno penè conſenſu confitentur, aliorum alia[1] mens eſt, propterea quod vnumquemque vbi peccauerit, ibi puniendum eſſe putant, quod ita verum eſt,ſi nihil iudicium conſtitui vetat eo loco vbi peccatur. In collegio quidem magiſtratuum ac iudicum,ſi collegarum maxima pars conſentiat, nemini dubium eſt quin iudicium in collegam,aut etiam in minorem collegarum partem conſtitui poſſit: vt in Senatu Romano fieri cœpit poſt eam legem, quam Adrianus de Senatoribus iudicandis tulit. Idque per omnes huius Imperij curias fieri videmus. Sed inter dominos eiuſdem feudi diuerſa ratio eſt, quoniam ſingulis ſolida iuriſdictio competit: nec niſi viciſſim[2] iudicare poſſunt, nec plura[3] tribunalia vnius & eiuſdem iuriſdictionis habere, niſi patro- D
ni nouo conceſſu. Atque hoc differt à iuriſdictione ſeruitus, quòd hæc ſingulis ſimul ac ſimul ſe fruendam patiatur:illa non item,contra quam plerique[4] putant: propter feuda Ducum, Comitum,Marchionum quæ legibus feudorum indiſcretam naturam habent. Sed nec neceſſe nobis eſt,nec locus poſtulat eorum diſciplinam argumentis refutare, qui iuriſdictiones prædijs ita cohærere putant, vt ſeruitutes. Illud tantùm,Principem qui feudum quantumcunque ſit, alteri dono dederit, aut vendiderit, non propterea cohærentem iuriſdictionem dono dediſſe,aut preſcripſiſſe videri, vt quidem ſæpiſſimè iudicauit curia Pariſiorum, ac tandem Philippi Belli lege ſanctius cautum eſt, quò minùs dubitaretur: vt plerique in legato religionis[5] pietatíſve cauſa facto legi locum eſſe non putant, ſed non rectè putant, cùm lex in vniuerſum lata ſit. Cùm igitur nec pa-

3 l.imperialē §. prætere.a.de prohibita feudi alienat.
4 Bart.in l.inter tutores de adminiſtrat.tut.
5 Rotæ deciſ.253. in nouis. Ang. in l. eſt receptū. de arbitr.idē putat.
6 l.1.de exēptione rei iudic.C.
7 l.1.cōminationes epiſtolas.C.
8 l.1.de confeſſis. C.
9 Bar.in d. l.inter tutor. Andr.Barba. ad Bart.ita cō ſuluiſſe tradit cōtra Bald. in d. §. pręterea.Bart.ſuā ſententiā confirmat ex l. ſi vt certo.§.ſi duo.quem Pan.Butrio Imola in cap.prudentiā. ſequūtur.Caſtrēſis in l. eſt receptū.de iuriſdic. & in l.cætera §.ſi duob.de legat. 1. Dominicus Geminian. in cap.2. de arbit.lib.6.Ancaran.in c.poſtulaſti de foro cōpet.
1 Felin.in d.c.prudentiā.& Pano.in c.inferior.de maioritate.
2 l ſi vnus.iudicatū ſolui. d. l. 2 §. ex iis.
3 Molinæus in conſuet.feudor.
4 Bar.in d.l.inter tut.But.Imol.Panor. Domin.Geminian. Fel.in d. c.prudentiā. Bal. in c. de legatorū. de offi.delegat.
5 ex Bald.ſentētia in c.quāto.de Iudi.Oldra.cōſ.252. Bart. in l.1.de iuriſdi.om. iudicū. fine.Oldrad cōſi. 176.factū.Bald.in l. à procuratore. de re iudicata. & cōſi.338.conſiderandū & cōſi.293. thema.& cōſ.322. lib.4.Aluaro. in c.vnico col.vl.§. fin.l.quib.modis feudū amit. Lud. Rom.cōſi.444.

nec pari potestate magistratus, multò minus eiusdem prędij iurisdictionísq; domini mutuò sibi imperare possint: maiorum magistratuum, aut imperantis suo iure patroni cognitio erit. Nostris quidē moribus curiæ maiores regiorū magistratuū inter ipsos de Imperio ac iurisdictione cōtrouersias sibi reseruarūt. Quòd si decreta résve iudicatas in aliena prouincia exequi oporteat, id fiat oportet impetrata venia, quanquā noua lege mos ille de hac Republica sublatus est, ac viatoribus toto ferè imperio omnia omniū magistratuū iussa exequi licet. Principibus verò, qui alienæ maiestatis Imperio non tenētur, mutuis rogationibus inter ipsos vti necesse est, quādo maioris potestatis Imperio cogi nō possunt: vt coguntur
B magistratus, qui ne petita quidē venia sententias aliorum magistratuum in sua prouincia exequi patiuntur. Veniam autem petere à maiore, aut ab æquali potestate in exequendis in aliena prouincia rebus iudicatis, antiqui moris[6] est & exempli. At stante Imperio Romano, principum iussis opus fuisse videtur: sic enim Iurisconsultus, Sententiam, inquit, Romæ dictā, possunt Præsides in prouinciis, si hoc iussi fuerint exequi. Æquiùs est tamen id cum bona magistratuum venia impetrare, quàm vi extorquere: vt in consimili causa de Hibero [7] quodam legimus, ad quem Imperator, Alloquere, inquit, illum ne rem iniustam faciat, quia principum iussa contentionis materiam magistratibus præbere solent, qui se inuitis æqualium aut minorum magistratuum decreta in suo territorio exequi
C vident: quæ concertationes magistratuum in priuatos sæpissimè redundant: vt Marcellum Consulem legimus, Nouocomēses verberibus non aliam ob causam cædi iussisse, quàm vt intelligerent se iura ciuitatis à C. Cæsare accipere non potuisse. Grauius tamen priuatorum damno peccatur, cùm inter summos magistratus, curiásve maiores de Imperio certatur: vt cōtigisse memini ob rem iudicatam in curia Parisiorum, quam Curia Burdegalensis in sua prouincia exequi permisit, accepto principis iussu, ea lege tamen, vt de intercessione ac prouocatione cognosceret, si prouocaretur: cùm viator intercessioni non paruisset prouocatum est ad curiam Burdegalensium, actor prouocantem præoccupauit in curia Parisiorum. Princeps controuersiam ad magnum consilium detulit,
D cuius decreto iudicatum est negotium ad curiam Parisiorum pertinere: cùm suæ quenque legis [7] ac sententiæ interpretem esse[8] oporteat: agitur autem de rei iudicatæ interpretatione, cùm reus exequenti viatori maioris curiæ decreta, à quibus per leges prouocari non potest, intercedit: quòd si viator intercessioni non obtemperauerit, prouocari solet: non tam à sententia curiæ maioris, quàm ab iniuria viatoris, qui intercessorem non exaudit: id autem necesse est, nisi curia, summota intercessioné, iudicatum exequi mandauit. Quid si magistratus æqualium, aut inferiorum rogationes contempserit, nec decreta exequi patiatur? certè maiorum magistratuū edictis, aut si summi fuerint magistratus, inter quos de Imperio controuersia oboriatur, Principis rescripto cogendi[9] sunt: id enim significant hæc Vlpiani[1] verba, SI HOC IVSSI FVERINT, scilicet à principe, non autem à magistratibus, cùm Præsides prouinciarum

6 l. episcopale. de episcopali audiēt. C & c. Romana. §. contrahēte. de foro cōpetenti. li. 6. l. Iudices de fide instrumēt. Oldr. cōs. 167. lib. 2. q. 3. Fel. in cap. significasti de offi. deleg.

7 l. quidā Hiberus. rusticorum.

7 l. 1. l. nō dubiū. de legib. C.

8 l. 1. §. vlt. de prętoris stipul.

9 Alex. Bart. Cuma. in l. à diuo. de re iudic. l. 1. de seruis fugit. Aufrer. q. 411. Tolos. Fel. in ca. vlt. de foro competenti.

1 in d. §. sententiam.

summum, post principem, in sua quisque prouincia imperium haberet. Cùm autem legibus aut edictis quicquam fieri iubetur, hanc habet interpretationem, vt in sua cuique prouincia pareatur: quia nullum est extra territorium magistratui ius imperandi. Maiorum quidem nostrorum ætate viatores regios ab ijs qui prædiatoriam iurisdictionem habēt, veniam petere necesse fuit, quoad curiarum maiorum grauissimis decre-
2 Burdegalæ. anno 1517. Martij. 5. & 1519. Decēbris 3. & 1525. Ianu. 123. & Gratianopoli. Guid. Pap. q. 346.
tis [2] prohiberentur: propterea quod maiestas quodammodo imminui videbatur. Sed quæri potest, an magistratus suam sententiam, à qua prouocatum est, exequi possit, post stata tempora, quæ nostri fatalia vocant, ab inueterato eorum errore, qui libros Codicis Iustiniani, & Græcorum leges νεαρὰς Latinas fecerunt, in quibus pro κυρίας ἡμέρας legerunt κηρίας ἡμέρας, B
3 Cicero lib. 3. offic.
qui dies in legibus duodecim stati [3] appellantur, vt in hac lege SI STATVS DIES CVM HOSTE, id est cum peregrino: eodem sensu à M. Tullio κύρια δόγματα, decreta Philosophorum certa ac rata vocantur. Nec verò Latinorum quisquam aut Græcorum κυρίας ἡμέρας κηρίας aut fatales appellauit. Iurisconsulti sæpe dies sessionum à continuis diebus seiunxerunt: quod si quid intra certum tempus à magistratu fieri iubeatur, statutum
4 l. 3. de tēporib. appel. & in l. ad perēptorium de iudiciis.
5 l. 3. quæ in fraudem. l. 2. iudicatum solui.
tempus, & edictum peremptorium [4] Iuriscōsulti vocant: cùm verò tempus, quo lis terminari debeat, lapsum fuerit, litem mori [5], nos instantiam perimi dicimus, antea verò litem viuere: sed iurisconsultorum nemo fatalem diem, aut fatalia tempora vsurpauit, omnis error ab vnius literæ υ, in η, deriuatur: nam cum verbo κὴρ seu קר quo Græci æquè ac Hebræi fa- C
tum significarent, necesse fuit κηρίαν ἡμέραν fatalem diem interpretari: Demosthenes sæpe κυρίαν vocat, quod Latini statum diem, nostra praxi præfixam appellamus: sic enim Demosthenes contra Mediam, ἐπειδὴ ἧκεν ἡ κυρία τοῦ νόμου, item contra Stephanum κυρίαν ἐγγράψαι. interdum etiam ἡμέραν διαμεμετρημένην ad Nicostratū Iuniores Græci ἡμέραν ἐμπρόθεσμον, & ὡρισμένην nusquam
6 ad Theophilū.
tamen κηρίαν appllarunt. Synesius [6] quidem Pontifex vitæ postremū diem κυρίαν metaphoricè appellauit, ne κηρίαν diceret, verbum à Christianis hominibus & à vera religione alienum. Veriùs igitur ac meliùs pro fatali-
7 vt in l. properādum. de iudic. C.
8 In l. 3. de tēporib. appellat.
bus [7] appellationum diebus, statuta tempora dicamus, sic enim Iurisconsultus [8] vocat. Leges autem Iustiniani Græco sermone, priùs quàm Latino scriptas fuisse nemini dubium esse opinor. Codicem item Theodo- D
sianum & Hermogenianum, ex quibus Iustiniani codex ferè totus conflatur, Græco æquè ac Latino sermone scriptos fuisse planum est, & ab homine Græco potiùs quàm ab eo qui Latinè loqui didicisset, legē Pro-
6 de iudiciis. C.
perandum [6] interpretatam: cùm planè Græco more scribat, & reum interpretetur fugientem, id est φεύγοντα. Nec mirum debet videri, quòd Græci Romanorum leges ac ipsius Iustiniani institutiones Græcas fecerunt, cùm etiam Thomæ Aquinatis pleráque scripta, & posteriores Aristotelis libros τῶν μετὰ τὰ φυσικά, quæ interciderant ex Arabicis Græca fecerint, quasi postliminio ciuitate restituta. Sed vt vnde digressa est, eò redeat oratio, nihil necesse est appellatione deserta magistratus superioris, ad quem prouocatum erat Imperio, ad exequendas res iudicatas vti: quod antea maiorum nostrorum ætate fieri consueuerat Principis rescripto, quod

quod nostri pragmatici Iustitiæ literas appellabant, quæ Caroli VIII. lege pœnitus sublatæ fuerunt, satis est apud iudicem qui sententiam tulit, appellatione deserta petere vt iudicatum exequi iubeat: nisi superior magistratus, quem damnatus appellauit, iudicatum exequi priùs vetuerit, quàm de prouocatione cognitum sit, nisi dilatio Reipublicæ valde perniciosa foret: tunc enim magistratum sententiam, etiam capitalem exequi, deinde rescribere[9] oportet: alioqui in causis, in quibus de capite quæritur, post appellationem, tametsi deserta fuerit, nec magistratus superior exequi iudicatum prohibuerit, non licet exequi tamen. Quòd si magistratus prouocãtem supplicio affecerit, capite[1] puniendus est ipse, B eóque iure vtimur: at etiam lege Sempronia[2] qui verberibus ciuem contra prouocationem cęderet, maiestatis legibus tenebatur. Quæ hactenus de mutuis magistratuum inter ipsos officijs dicta sunt, ad eos pertinent qui eiusdem Imperij finibus coërcentur. Quid igitur iudicandum est, si reus in hoc Imperio à magistratibus damnatus, in Græciam confugerit, an Turcarum princeps rogante Francorum Rege, aut etiam priuato cuius interest, iudicatũ sine causæ cognitione exequetur? Quæstionem non dissimilem in priuato cuiusdam iudicio, in curia Parisiorum agitatam fuisse memini. Venetus mercator Francum hominem ad Venetiarum Prætorem in ius vocauit, Francus cùm iudicio sisti se promisisset, vadimonium deseruit, damnato à Prætore Franco, mercator in Galliam C petita à principe venia per legatum, vt fieri solet, mutuis inter principes officiis, ac iure gentium ferè omnium communis rescriptum exequẽdæ sententiæ causa impetrauit. Francus intercedit, & cùm intercessioni non obtemperaretur curiam appellat. Plerísque videbatur sentẽtiam exequi oportere: alioqui si curia de sententia Prætoris Venetiarum cognouisset, Venetorum Respublica curiæ Parisiorum decreta rescindere, & eodem iure conuellere acta potuisset, non tam iniquitate sententiæ, quàm maiestatis vindicandæ causa. Placuit tamen illud quæri, an Francus se Venetorum iurisdictioni ex pacto subiecisset: deinde an ex moribus Venetorum Prętor, post edicta peremptoria, ac statuta legibus Venetorum tempora sententia lata fuisset, quibus cognitis sententiam exequi oportere D curia iudicauit. Atque hæc in priuatis iudicijs. Sed si de capite non tantùm nostri ciuis, sed etiam ad nos cõfugientis peregrini agitata quæstio fuisset, non priùs exequi sentẽtiam oportuisset, quàm re integra de causa cognitum esset. At etiam Adrianus[3] Augustus Præsides prouinciarum suscipere ἀνακρίνειν, eo verbo lex vtitur, id est rursus iudicare voluit de ijs, qui ab Irenarchis eiusdem Imperij Romani damnati fuissent. Certè quidem Heluetij, Geneuates, Lucenses, Genuenses, ac cęteræ ciuitates, peregrinos alibi damnatos ad se confugientes, integro statu priùs iudicari iubent, quàm exteris principibus subditos reposcentibus restituant. Sic enim omnes vno ferè consensu[4] iurisperiti tradunt, principem non teneri peregrinos ad se confugientes reposcentibus dedere. Demus illud certè, si de iure ciuili quęratur, sed illi sine vlla distinctione iuris gentium ac naturæ, omninò negãt subditum repetenti principi restituendum. Vnus

9 argumẽto l. si quis filio. §. 4. de iniusto rupto.

1 l. addictos. de episcopa. audient. C. Faber in l. à pro cõsulibus de appel. C.

2 Cicero pro Rabirio perduelle.

3 l. diuus Adrianus. de custod. reor.

4 Bald. in l. 2. de seruis fugit. C. Odofred. in authẽt. qua in prouincia. vbi de crimine. C. Iacob. Bellouisius in §. cõtrahentes de foro cõpetenti. nu. 115. Afflict. in cõstit. Neapol. lib. 2. ti. 3. nu. 88. Chassan. in cõsuet. Burgũd. tit. 12. nu. 14. Fulgos. cõsil. 149. col. 2. Boer. decis. 29. Imol. in Clemẽ. pastoralis de re iudic. Aufre. in addit. ad decis. capel. Tolos. q. 319. Bart. in l. qui sepulchri. de sepul. violato. Angelus in l. hæres absens. de iudic. Felin. in c. vlt. de foro cõpet. nu 15.

5 in l.1.vbi de crimine agi oport. C.

Baldus[5] id ea conditione æquum esse scribit, modò ciuitas ea, quæ damnatum ad se fugientem recepit, sceleris pœnam exquirat ac vindicet. At si confitentur principes iuris ac iustitiæ legibus obligatos teneri, illud etiam subditos suo principi restituendos esse confitendum sit: non tãtùm ad probationum necessariam in capitis discrimine perspicuitatem, quæ haberi nullo modo potest, nisi testes cum reis componantur, quam nostri pragmatici confrontationem vocant: verumetiam vt ijsdem in locis quibus peccatũ est vltio sequatur: id enim omniũ maximè ad pœnarũ vtilitatẽ, & ad exemplũ publicę vltionis pertinere videtur. Quòd si magistratus in eadẽ Republica mutuas operas, & officia sibi inuicẽ, ac Reipublicæ, cui post Deũ immortalẽ omnia debemus, prestare oportet, ne scelera multa maneãt, cur ab ea obligatione, quæ diuinis ac naturæ legibus cõsentanea est, principes liberãtur? Itaq; Muhamedis Imperatoris Constantinopoleos, eius inquã qui magnus est appellatus, egregiũ factũ laudatur, quòd parricidam, qui Iulianum Medicem ante aras crudelissimè trucidarat, ab vrbe Constantinopoli, quo sese receperat, vinctum Laurentio Medici, ac ipsi Florentinorum ciuitati reposcenti restituit: non enim Florentinorum copias, quæ tenues erant, sed immortalis præpotentísque Dei vim ac potentiam extimuit. Nostri quidem Reges in hoc Imperio reos petentibus principibus restituere solent, nisi de maiestate, aut de Imperij finibus ac statu rei quæratur. Quæ quidem causa triplici iudicio terminata videtur: curiæ scilicet Parisiorum[6], Romanorum[7], ac Tholosatum[8]. Romanæ curię iudices, Anglorum regi fugitiuum ciuem reposcenti denegandum esse decreuerunt, suberat probabilis causa, quia regnum illud fide ac beneficio ecclesiæ Romanæ tenebatur, alioqui ciuem alienum repetentibus principibus restituere oportet, vt curia Burdegalensis[9] solenni iudicio decreuit. Quanquam id quoque fœderibus excipi solet, & exceptum est eo fœdere, quod Heluetij cum Carolo v. Imperatore pro agro Mediolanensi percusserunt. Quamobrem Henrichus II. Rex Francorum, cùm per legatos à Senatu populóque Geneuate petiisset, vt Baptistam Didatum, Italum hominem, reum peculatus sibi redderent, rogati sæpius denegarunt: tandem Rex quæstus est apud Bernates se aduersus senatum populúmque Geneuatem, qui tunc erat in patrocinio Bernatum, se iure clarigationis vsurum. Bernates ex templo fœcialem ad Geneuates miserunt, vt fugitiuum regi redderent: sic tandem publicæ pecuniæ depeculator à Geneuatibus desertus est, ne vel potentissimi regis, vel etiam Heluetiorum inimicitias in se excitarent: vel furibus ac sceleratis hominibus asylum aperire viderentur. Hæc quidem ex literis legati Francorum ad Annam Mommorantium magistrum militum expressimus, vt reprehensionem effugere non possint, qui aliter sentiunt & scribunt. Sic enim statuo, reum fugitiuum, sceleris conscium sine summa alienæ maiestatis iniuria, retineri nõ posse. Eam enim ob causam tribus omnes Israëlitarum[1] aduersus vnam quę paucissimis quibusdam exceptis deleta fuit, coniurauerunt, quòd sceleris turpissimi conscios, nec rogati redderent, & inultos apud se fouerent.

6 Boërius in consuetu. Biturig. §. 21. de iurisdict.
7 Oldrad. cõ. 124. Faber in §. est & inter de publicis Iudic.
8 Boër. decis. 27.
9 anno 1517. 24. Decembris.
1 Iudic. 20. cap.

Nec

Nec aliã ob rem Hippotæ populi internecione deleti ſunt, vrbe eorum funditus à Thebanis exciſa, quòd Phoxi Bæoti ſiccarios tueri, ac pro iis propugnare, quàm rogantibus Thebanis reddere maluiſſent. Si tamen ciuitas certò ſciat fugitiuum hominem, quem hoſpitio excepit, tyranni crudelitatem effugiſſe, nec ſceleris vllius conſcium eſſe, non modò prodere innocentem & peregrinum crudeli tyranno turpe ſit, ac iniurioſum, verumetiam pro miſerrimi hominis capite ac ſalute dimicandum erit: cùm ne lex quidem diuina [1] ſeruum fugitiuum irato domino reſti- 1 Deut.16.&23.
tui patiatur. Atque hæc de officijs & Imperio, déque toto magiſtratuum iure dicta ſint, quæ de vniuerſa diſciplina dici poſſe exiſtimaui. Veterum
B autem magiſtratus cum noſtris conferre, non eſt huius inſtituti: quos tamen, & ſi nominibus & appellatione diſſentiant, re tamen ipſa ferè eoſdem fuiſſe videmus. Nam in ſacris libris [2] Salomonem legimus ab Aza- 2 lib.2.regum.
ria Pontifice ad res diuinas inſtitui: Ioſapham verò conſilij principem ſeu cancellarium: Eliphoram & Aiam ab epiſtolis. Banaiam magiſtrum militum: Azariam ſororium ſuum proregem. In Imperio Turcarum maximus Baſſa magiſter militum, ſecundus ab illo maritimæ claſſi præfectus eſt. Bellerbei duodecim prouinciarum præſides: Sangiachi vrbium ſingularum præfecti: Cadileſchieri duo togatorum ac iudicum principes, alter in Aſia, alter in Europa: Mophtes ipſe Pōtifex maximus & legum dubiarum arbiter eſt ac iudex ſummus. Eoſdem ferè magiſtra-
C tus in Affrica & Æthiopia creari proditum eſt, tametſi appellatione differant: quinetiam ab illis magiſtratuum quorundam nomina didicimus & expreſſimus: cuiuſmodi eſt magiſtratus, quem Græci θαλασσιάρχην, Latini claſſis Prætorem, noſtri æquè ac Arabes Almiral[3] appellāt: & magiſtrum 3 Leo Affer.
regiæ domus noſtri eodem planè ſenſu, quo rex Æthiopum maximum Bethudetam Hebraico nomine appellat. Cùm autem in omni Republica magiſtratus in curias & collegia diſtribuantur, ac plura ſint corpora collegiáque priuatorum, quàm magiſtratuum, reſtat vt de corporibus & collegiis diſſeramus.

De corporibus, collegiis, & vniuerſitate, quæque ex his commoda aut incommoda
D *ſequantur.* CAP. VII.

OLLEGIVM eſt legitima trium pluriúmve perſonarum eiuſdem conditionis conſociatio: corpus verò plurium collegiorum coniunctio. Vniuerſitas eſt omnium familiarum, collegiorum, & corporum eiuſdem oppidi iuris communione ſociata multitudo. Hoc ampliùs habet Reſpublica pręter vniuerſitatem, quòd omnium ciuium ac oppidorū multitudinem Imperij maieſtate complexa tuetur. Has ego definitiones ab omnibus, qui de Republica, déque publico iure ſcripſerunt, prætermiſſas ad hanc diſciplinam adiungere neceſſarium duxi: quia ſine definitionibus certis, quod firmum ac ſtabile futurum ſit, conſtitui nihil poteſt. Licet autem contrahere totum genus humanum gradatim ad Reſpublicas Imperij finibus ac ma-

Collegiorū, corporū, vniuerſitatis ac Reipublicæ differentia.

iestate diuisas, ab his ad vniuersitates, deinde ad corpora, tum ad collegia, postremò ad familias, ab his ad singulos: vt hęc non multò magis inter se, quàm partes à toto differre videantur. Omnium verò ciuilium societatum origines à familia deriuantur, quæ ipsa naturalis est societas, & ab ipso naturæ parente principio generis humani fundata. Cùm autem ratio diuinitus nobis insita fecisset hominem hominum appetentem, cúmque his sermone & vsu congruentem, eadem fecit vt profectus à charitate domesticorum ac suorum curreret longius, & propagatione familiarum gauderet. Cùm item familiæ à prima sui origine sensim discederent, ciuili societate naturalem placuit imitari. Est enim Respublica ciuilis societas, quæ sine collegiis & corporibus stare per se ipsa potest, sine familia non potest, quinetiam Respublicæ dissolubiles sunt, quia ducuntur ab hominum legibus ac institutis, familiæ verò, nisi priùs intereat omne genus humanum, interire non possunt. Ex quo intelligitur ab vnius familiæ radice, quam Deus immortalis conseuerat, quasi stirpes primùm fuisse propagatas, quibus domicilia tectáque sibi, vt ab iniuria cæli ac ferarum animãtium tutiores essent, ædificare necẽsse fuit, & cùm in eam multitudinem excreuissent, vt eadem regione cõtineri non possent, quippe domiciliorum coniunctione, vicos, deinde vicorum continuatione pagos auxissent, aliò proficisci, ac nouas sedes quærere oportuit. Itaque locis ac regionibus generísque proximitate disiuncti, cùm nullis Imperiis ac legibus tenerentur, vtî quisque vi ac robore cæteris præstabat, ita finitimos de locis ac domiciliis depellere, aut fontis ac loci amœnitatem eripere, aut de pascuis deijcere conabatur. Ea vis à valentioribus illata, fecit vt imbecilliores loca natura tecta ac munita conquirerent, aut arte ac prudentia munirent, vt se, liberos, vxores, familiásque suas, ab aliorum iniuriis, fossa, vallo, mœnibus denique tuerentur: inde oppida vrbésque constitutæ. Sic enim de rege Seruio scribit Dionysius, in locis montanis firmissimísque collibus perfugia quædam disposuisse, quæ Græci pagos appellant, quo se agrestes ex agris per hostiles irruptiones reciperent. Sed ne mœnibus quidem hostium vis arceri poterat, quo minus ij qui sese propugnaculis cinxerant, à potentioribus obsiderentur. Fuit enim primum genus hominum rapinis, cædibus, ac latrociniis deditissimum, & cui nihil priùs esset, quàm grassari & occidere, aut imbecilliores seruitute premere, vt verissimè[1] Plutarchus cum historia sacra[2] congruenter scribit. Ac multis ante seculis Thucidides historicorum, qui in Græcia floruerunt, longè clarissimus, Græciam vniuersam paulò ante sua tempora potentiorum latrociniis ac direptionibus infestam, nec propter latrocinia vllam infamiam contractam fuisse: sed qui terra maríque obuios haberent, ab iis sine contumelia quæri consueuisse, an latrocinium, an piraticam exercerẽt? Nec tantùm Plato, eiúsque discipulus Aristoteles, latrocinium inter venationis genera posuerunt: sed etiam legibus[3] Solonis latrocinandi causa societatem iure contrahi potuisse planũ fit, his verbis, ἐπὶ λεΐαν οἰχόμενοι, quod Latinus interpres cùm absurdum ac falsum putaret aliò detorsit: nã quid aliud est ἐπὶ λεΐαν οἴχεσθαι quàm

1 In Theseo.
2 Genes. 6.
3 l. vlt. de collegiis. ff.

B C D

quàm prædari? & λεία quid nisi ἐκ τῶν πολεμίων λάφυρα, Hebræis venatores vocantur latrones. Nec minus Latinis veteribus, quàm Græcis aut Hebræis permissa latrocinia fuerunt: vt quidem perspicitur ex primo fœdere inter Romanos & Cartaginenses contracto, quo quidem ita cauetur[4], Ne vltra promontorium Pulchri prædæ aut mercaturæ gratia Romani nauiganto, à quibus latrocinijs cæteri populi serò abstinuerunt: nam Cęsar sua ætate cùm de Germanis scriberet, Latrocinia, inquit, nullam habent infamiam, quæ extra fines cuiúsque ciuitatis fiunt: atque ea iuuentutis exercendæ, ac desidiæ minuendæ causa fieri prædicant. Hæc igitur latrocinandi licentia, homines ad amicitias & societates coëundas adegit: nam principiò sodalitia cōtracta fuerunt ab ijs, qui quòd ex eodem puteo seu φρέατρος aquam haurirent, φράτορες seu fratres sunt appellati: inde quoque φρατρίαι dictæ, aut qui ex eodem fonte, quem Dores πάγαν appellant, vnde pagi dicti sunt: vt Latini quoque comessari dixerunt eos, qui in iisdem vicis, quos Græci κώμας vocant, conuictu communi fruebantur, vt Festus[6] scribit. Ex quibus perspicitur societates hominum inter ipsos vitæ tutius commodiúsque degendę fuisse quæsitas: eásque primùm ab eo, qui virum inter & vxorem intercessit, amore profectas. Inde fluxisse mutuam parentum ac liberorum pietatem: tum fratrum ac sororum inter ipsos charitatem, post etiam proximorum & agnatorum amicitiam: ac postremò affinium beneuolentiam, quæ tandem refrixisset, nisi mutua iuris communione societates, ac sodalitia ex corporibus & collegiis constituerentur: quibus societatibus homines sine Republica cætus inuiolabiles diutissimè conseruarunt. Nam populus Israëlitarum diu sine regibus[7], sine populari, sine optimatum statu summa cum tranquillitate floruit: cùm scilicet tribus singulæ necessitudine agnationis, vniuersę verò iuris ac sacrificiorum communione sociarentur, si hostis ingrueret Imperatorem creabant[8], eum scilicet quem Deus immortalis numine afflarat: cùm igitur vnus, omnes imperandi prohibendíque maiestate coërceret, ex societatibus, corporibus, & collegiis Respublica existere cæpit. Itaque legum latores ac principes, qui Respublicas primi fundauerunt, nullum ad eas continendas stabilius fundamentum esse iudicarunt, quàm societates ac sodalitia tueri. Nam Pompilius Numa[9] rex Romanorum, nòn modò collegia omnis generis opificum, sed etiam mercatorum instituit, eósque sacrificiis solennibus ac epulis, quæ statis anni diebus fierent obligauit: idque Solonis exemplo fecisse videtur, qui omnia[1] omnium ordinum, ac generum collegia, iísque statuta, quæ modò legibus contraria non essent, condere permisit. At Lycurgus ciues non tantùm sodalitiis ac societatibus, sed etiam perpetuis conuiuijs deuinxit, quæ communia quòd amicitiæ causa colerentur, φιλίτια dicta sunt: non φειδίτια, vt Plutarchus à parsimonia deduxit. In cæteris ferè Græcorum ciuitatibus, ἑταιρείαι, & in Italia sodalitia vbique coli consueuerunt: in quibus non modò lites & controuersiæ maxima sui parte sine magistratibus ac iudicibus dirimebantur, verumetiam amicitiæ radicibus altissimis hærebant: quippe sapientissimis quibúsq; hominibus persuasum

4 Polyb. lib. 3.

6 in verbo comessari.

7 Iudicū cap. 16 & 21.

8 Iudic. cap. 3. 6. 9. 10. 20. 21.

9 Plutar. in Numa. Dionys. Halycarnass. lib. 2.

1 l. vlt. de colleg. Plutar. in Solo.

erat, amicitiam ad hominum cætus ac societates stabiliendas ac retinendas ipsa iustitia potiorem esse: cùm lites quidem iudiciorum exitu, non tamen odia finiantur, amicitia verò, quæ societatibus alitur, non modò lites, sed etiam controuersiæ à stirpe conuellantur, & summa cum tranquillitate ac beneuolentia ciues inter se ipsi, & cum Republica cõcilientur. At legum omnium diuinarum & humanarum hic scopus, his finis est, vt hominum societatem & cõcordiam inter ipsos, & aduersus Deum pietatem tueantur: id autem omnium maximè fieri potest, si vna fuerit omnium ciuium in amicitia, quæ sine virtutibus esse nulla potest, conspirantium fides ac voluntas. Quamobrem Cretenses[2] olim omnis ætatis, ordinis, ac sexus simul publicis in locis epulabantur, vt illam quam dixi charitatem ac mutuam inter ipsos beneuolentiam fouerent, sed postea sexus & ætates suis quibusdam ordinibus ad perturbationẽ ciuium vitandam, placuit describi. Nec aliam ob causam legibus diuinis[3] conuiuia sacra statis temporibus summa lætitia coli iubentur, quàm vt religione erga Deum, & amicitia inter se ciues conciliarentur. Quæ conuiuia principiò nascentis ecclesiæ Christianæ, quòd mutuis amplexibus & osculis terminarentur ἀγαπὰς appellarunt. Ac tametsi multa vetustate pridem extabuerunt, imago tamen veterum conuiuiorum sacris epulis etiamnum adumbratur. At Veneti non ficta, sed vera conuiuia, sæpius etiam Heluetij ordinibus ciuium & opificum in collegia descriptis, summa cura prosequuntur, si verò lis oborta fuerit in sodalitio, communi consensu dirimitur, sententia non chartis, sed tabulis, non atramento, sed creta descripta. Nec tantùm veteribus fuêre sua opificum omnium & mercatorum collegia, verumetiam philosophorum, maximè tamen Pythagoreorum[3], quibus non studia modò, verumetiam conuictus fuit communis. Atque hæc de origine collegiorum, quæ temporum decursu legibus certis ac institutis sanctiùs ac meliùs temperata fuêre. Vt igitur ordine singula explicentur quæ de collegiis differere oporret, primùm quæ collegij cuiusque potestas sit, & quæ beneficia cuique tributa, deinde qua ratione moderari, quoque modo in officio retineri debeant, postremò an collegiis Respublica vacare possit nécne, & quæ cuique Reipublicæ collegia maximè necessaria sint ordinẹ differamus. Omnia igitur collegia aut rerum diuinarum aut humanarum causa sunt constituta, quæ ad res humanas pertinent, aut iurisdictionem habent, aut iurisdictione vacant: hæc iuuentutis educationem continent, aut medicorum, aut scholasticorum hominum, aut mercatorum, aut opificum, aut agricolarum sodalitia, illa verò magistratuum ac iudicũ descriptionem, de quibus superiùs dictum est. Rerum diuinarum, ac publicæ pietatis causa collegia in infinitum penè numerum excreuerunt, quæ legibus, moribus, victu, cultu, institutis, ratione, vestitu differre videmus. Cùm autem duo pluráve collegia in vnum coëunt, vt fit sæpissimè, quòd ex duobus pluribúsve coalescit, non collegium, sed corpus appellari debet, tametsi verborum ambiguitate sæpius vtráque confunduntur. Aliud est enim collegium tribunorũ, aliud Prætorum, aliud Quæstorum: at cùm

[Margin notes:]
2 Aristot. in Polit.
3 Numeri.9. Leuit.23.
3 Iamblicus in vita Pythagoreorũ.
Collegiorum genera.

[Margin letters: B, C, D]

at cùm hæc tria collegia in vnum & idem corpus coëunt, ineptè collegium, nec tamen vniuersitas appellatur, quæ ipsa ex omniũ ciuium collegiorum & corporum, addam etiam pagorum eiusdem regionis cætu & conuentu existit. Corpus igitur appellabimus, quod ex pluribus collegiis aut personis conditione dissimilibus coalescit. At beneficia quædam quibusdam collegiis dantur, quæ cæteris eripiuntur. Item singulis collegiis sępe coire licet, vniuersis non licet. Id autem commune est, non modò collegiorum omnium & corporũ, sed etiam vniuersitatis, quod sunt cætus in Republica iure sociati, id est summi principis beneficio & concessu, sine quibus corporum & collegiorum ius ac nomen amit-
B tunt: ac propterea in definiendo collegio, legitimam diximus consociationem, quod non solùm ad coëũdi potestatem, verumetiam ad locum, vbi coïri debeat, ad tempus, quoque modo, & quæ in collegio tractare liceat. Verbum autem consociationis eò pertinet, vt sit aliquid collegarum omnium inter ipsos commune, aut si nihil commune fuerit, ne collegium quidem sit: satis est conuentum esse communem, procuratorẽ, aut actorem communẽ, ac beneficia collegio tributa collegarum omnium communia: nec tamen ærarium commune, aut communem conuictum esse necesse est. Quare non satis aptè definiunt[2] qui collegium appellant trium hominum simul cohabitantium societatem, qui bona, pecuniámve in commune quærant: quæ ipsa quidem omnium bo-
C norum, & conuictus societas est, collegium tamen non est, contrà verò collegium erit, vt nec bona, nec communem conuictum, nec ærarium habeat commune: dum tamen lege principísve concessu tributum sit, vt certis locis ac temporibus simul cogantur, quibúsve de rebus inter se agant: vti sunt collegia opificum. Quædam tamen ea quæ diximus habẽt ferè inter se communia, vt ea quæ religionis[3] causa simul sociata videmus. Collegarum autem numerum definire nihil necesse est, modò ne sint pauciores tribus: alioqui collegium non[4] sit. Quare nec Censorum, nec item Consulum collegium dicebatur, vt Prætorum, Tribunorum, & Quæstorum. Collegas autem, nec eodem imperio ac potestate, nec eadem conditione esse necesse est. At fieri potest vt collegarum vnus
D in singulos, non tamen in vniuersos habeat coërtionem: vt nostri pontifices, & qui ab Hebræis detorta voce abbates, Latinis principes collegij dicuntur. Quòd si vniuersos coërcendi ius habet, non collegium, sed dominatus in summo principe, in cæteris familia dicitur, aut gymnasiũ, si modò consistorium eiusmodi fuerit, vt nullos habeat collegas. Nam cui præest Pontifex maximus Romanorum, collegium dici non potest, quia Pontificis summa est, non tãtùm in singulos, sed etiam in vniuersos vitæ necísque potestas, aut si iure nõ habeat, re ipsa habere videtur. Quæri tamen video, & quæsitum est à doctis, an Põtifex in cætu sacerdotum, Abbásve, collegarum nomine ac iure censeantur: & adhuc sub iudice lis est. Ego verò quæstionem, ea quam dixi ratione terminari oportere existimo, scilicet collegam esse Põtificem, collegiíve principem, etiamsi coërcendi singulos ius habet, dum tamen nullam in vniuersos habeat

2 Bartol. in tit. de colleg. Accurs. in l. 1. quod cuiusq; vniuersitat.

3 l. 1. §. sed religionis. l. 1. de sacros. sanct. C. l. vlt. de iurisd. C. l. collegiũ de hæred. institut.

4 l. Neratius de verb. signif.

An collegij princeps sit collega.

potestatem: sed in sententia ferenda suffragio collegarum vincatur. Quamobrem errore labuntur[5], qui collegas ipsos collegium à philosophis appellari putant, qui enim tam ineptè philosopharetur, vidi neminem: collegij autẽ verbo ius significatur, & in vno[6] collega cæteris mortuis, ius ac bona ipsa collegij consistere possunt: at ne omnibus quidem collegis morte extinctis bona[7] fisco vindicantur, nisi lege lata ius habendi collegij sublatum sit: nullum autem collegio beneficiũ maius tribui potest, quàm vt ei legari testamento[8] possit. Cætus verò iure prohibiti collegia non sunt, nec quicquam iis testamento relinqui potest, tametsi singulis collegis legari[9] possit. Ego verò necessarium duco ad illicitos cætus & collegia coërcenda, lege prohibendum non modò vniuersis, sed B
etiam singulis quasi collegis legata relinqui. Cùm autem collegium sine ærario consistere posse diximus, illud etiam intelligendum est collegium ea lege creari posse, ne ei donatione testamentóve quicquam relinquatur. Primus quidem[1] Antoninus collegijs omnibus legata donationésve fieri permisit, præterquam collegijs Iudæorum, quibus tamen religionis causa coire, & synagogas habere[2] licuit. Nam Octouianus Augustus[3] Præsides prouinciarum, & Norbanus proconsul Ephesiorum magistratus interdicto vetuit Iudæorum cætus & collegia perturbare, aut quo minus religionis causa publicè coirent prohibere. Quinetiam Augustus sacrificium diurnum ac perpetuum Hierosolymis Tauro, Hirco & Ariete pro sua Reique publicæ salute fieri iussit: ac diurnis C
largitionibus Iudæorum[4] tenuitati opem tulit. Ac tametsi Senatorum collegium maximum, maximéque Reipublicæ necessarium sit, si quid tamen Senatui legaretur, peti non aliter potest quàm si Senatui legari permittatur. Nam cùm Senatui Romano legatum esset à Russio Cæpione, ea lege vt iis tantùm capere liceret, qui in Senatum venirent: hæredes Cæpionis Senatu legatum petẽte deberi negarunt: ac pro hæredibus contra Senatum iudicauit Domitianus Imperator, vt Tranquillus[5] scribit. De collegiorum definitione satis, de potestate dicamus. Ea verò cuiusque collegij legibus ac rescriptis terminari consueuit, quare nihil de singulis, sed de vniuerso iure disputandum est. Præcipua Reipublicæ collegia sunt magistratuum ac iudicum, quia non modò collegas sin- D
gulos, ac minorem totius collegij partem, sed cætera quoque religiosorum, & opificum collegia, pro iure suæ potestatis moderantur & coërcent. Atque hoc maximè collegia magistratuum à cæteris differunt, quòd hæc communia tantùm negotia cuiusque collegij procurant: illa verò tum sua, tum aliena, ac potius aliorum quàm sua causa sunt cõstituta. Sed quemadmodum sapientem sibi primùm, deinde cæteris sapere, ac iudicem de seipso, priùs quàm de cæteris iustè iudicare necesse est: sic enim eleganter Hebræi charitatem à seipso quemque prius auspicari oportere putant, id est efficere vt rationi appetitus pareant, ratio imperet: ita futurum est vt suum cuique tribuatur, quæ potissima iustitiæ totius pars est. Non aliter collegia magistratuum ac iudicum rectè & ordine ius sibi ipsis, tum singulis, tum vniuersis prius dicere necesse est, quàm quid

5 Bart. in l. aut facta de pœnis.

6 Innocẽt. in cap. 2. de operis noui. Alex. cõsi. 74. lib. 4. cõtra. & cap. dilect. de excessib. prælat.

7 l. 96. §. 1. l. 114. §. quæ ab intestato. de lega. 1. l. 50. de manumissis testa. l. 6. §. est fisco ad Trebell. l. 6. §. certè. si quis. omissa causa. l. 1. §. 1. l. vlt. de successor. edict. l. 1. § diuus. l. 41. de iure fisci. l. 18. de vsucap. l. 19. de vniuersis. & tẽporal. l. 20. de inoffi. testa. C. l. 22. de appel. & cap. cũ dilecti. de rescript. l. vlt. de collegiis.

8 l. senatus de rebus dubiis. l. omnibus. ad Treb. ff.

9 l. cum senatus. de rebus dub.

1 l. 1. de Iud. C.

2 toto tit. de Iudæis. C.

3 Philo in legatione ad Caligulam.

4 Philo in orat. ad Calig.

5 in Domitiano.

quid de cæteris statuant. Dubitari tamen possit, an collegia magistra-
tuum ac iudicum, ab aliis quàm à seipsis iudicari præstabiliùs sit: quæ
dubitandi argumenta sint, in vtranque partem suo loco explicabuntur:
sed vt breuitati studeamus, si collegiũ ex ignaris aut vitiosis hominibus
conflatum sit, aut superiorum magistratuum imperio coërceri possit,
de hoc superiores magistratus, de illo, quod alterius collegij potestate
coërceri non potest, principem ipsum iudicare oportet. Si collegarum
virtus ac prudẽtia ea sit, vt minimè de vniuersis dubitari, tametsi de sin-
gulis possit, præstat collegio iudicium collegarum singulorum, quàm a-
liis committi, quia habent sua quæque collegia quædam arcana, cæteris
B nec percepta nec cognita, quæ tamen in vulgus manare aut cum aliis
communicari non patiuntur, deinde collegarum inter ipsos beneuo-
lentia ac dignitas mutuis iudicandi officiis alitur ac sustentatur. Eam ob
causam potissimum Adrianus[6] Senatores à Senatu iudicari voluit. Item
mercatorum iudices de mercatorum negotiis iudicare commodiùs vi-
sum est, eóque iure, quod ab Italis expressimus, magna bonorum om-
nium consensione vtimur. Cætera medicorum & opificum collegia,
quæque religionis causa sunt cõstituta, tametsi iurisdictione ac Imperio
vacant, coërcendi tamen ac modicè, vel potiùs intra modum castigandi
ius habent, seu mulcta, seu verberibus, seu carcere, prout legibus ac insti-
tutis cuiusque collegij cauetur. Nam lege[7] Aquilia tenetur qui seruum
C cùm acerbius castigat, & Cornelia de siccariis qui fraude occidit, quan-
tò magis liberum hominem, & quem virtutibus ac disciplinis informa-
re debuisset? Atque in eo quidem Lacedæmonij grauiter peccabant,
quòd in ara Dianæ pueros æquè ac puberes, tanta verberum atrocitate
cædebant, vt interdum animam[8] efflarent, quia ne gemitus quidem aut
suspiria ducere licebat: ne cæsi molliùs se gessisse viderentur. Ac tametsi
Fridericus[9] II. Imperator, Academiarum rectoribus iurisdictionem in
homines de schola dederit, ac gymnasiarchę in suos habeant, vtî semper
more maiorum habuerunt, verberum coërtionem, id tamen pertinet ad
leuiora peccata: non ad eam, quam magistratus in priuatos habent, iu-
risdictionem, vt plerique[1] opinantur. Nec verò Imperator Germano-
D rum, aut Pontifex Romanus eam potestatem, prę terquam in suos, prin-
cipibus collegiorum, aut collegiis ipsis tribuere possunt. Gregorius qui-
dem XI. Romanorum Pontifex, eo rescripto, quo quidem Vrbani V. &
Innocentij VI. rescripto Parisiorum Academiæ renouauit, illud vno ca-
pite excepit, vt si scholasticus homo scelus admiserit, Pontificis Parisio-
rum sit cognitio, altero capite pro debito quenquam necti prohibuit.
Sed nostri Reges ac magistratus Pontificiis legibus se non teneri sæpe
declarauerunt. Attamen collegia quæ religionis causa constituta sunt,
grauioribus legibus & pœnis aliquanto atrocioribus, quàm cætera obli-
gantur. Ac propterea[2] patria potestate soluti sunt, qui sese deuouerunt,
tametsi ab ea sententia plerique[3] discrepant: ego verò si quid sentiam
exquiratur, sic statuo patrię potestatis vim ac decus deuotionibus filio-
rum minui non posse, cùm natura legum humanarum norma sit, lex

6 Dio in Adriano.

7 l.5.§.vlt. ad l. Aquil. l. itẽ quęritur. §. itẽ locati. l. 1. de emenda. C.

8 Plutar. in Lycurgo.

9 auth. habita. ne filius pro patre. C.

1 Bald. Salic. Castrens. Bart.

2 Accur. in l. si ex causa §. Papin. de minor. sequitur. Bart. Bal. & Alex. ad Bart. Ludouic. Bologuin. in authent. ingressi. de sacrosanct. C. Albert. ibi. nu. 12. ait opinionẽ esse doctorũ. & Archid. in can. nõ dicatis. 12. q. 1. & glo: quã sequũtur Panor. & Fel. Guid. Pap. singul. 26. Bart. & Cune. in l. patre furioso de iis qui sunt sui. Dinus in l. ergo. de acquir. rer. do. Boer. decis. 121. Alex. in l. sub cõditione. de liberis. & posthu.

3 Bal. incõstanter in l. vlt. §. 1. de bo. quæ lib. c. And. in c. vlt de iudic. lib. 6. arg. l. vlt. §. si autẽ. de bonis quæ liberis. C. Spec. in titu. de statu monarch. ver. 12. Iac. Butrig. in authẽt. si qua mulier. & ibi Bal. de sacros. C. Angel. in l. sub condit. de lib. & posthu.

autem naturæ liberos parentum obſequiis arctiſſimo vinculo conſtrinxit, qua ſeipſos eripere ac liberare non aliter poſſunt, quàm emancipatione legitima, aut ſi parentes reticentia quadam, votis liberorum conceptis, quibus obſiſtere poterant, acquieuiſſe videantur, quæ tamen aſſentio liberos à cultu parentum non excuſat, tametſi liberi deuoti collegiorum[4] filij, quibus[5] etiam collegia hæreditario iure ſuccedebant, ſeruili conditione cenſeantur. Ob eam rem interpretes iuris Pontificij religionibus collegiorum deuotos ab omni Pontificum coërtione liberos eſſe tradunt, idque rebus in curia Pariſiorum[7] ſæpe iudicatis confirmatum memini. Quare qui monaſterium vitæ genus profitentur, de iis quæ ante concepta vota geſſerunt[8] accuſari non poſſunt, quod quidem B
interpretandum eſt de peccatis leuioribus, ne religionis ſpecie ſcelerum ac flagitiorum impunitas ac latebræ quęrantur, ſed ne ſequatur impunitas magiſtratuum eſt prouidere, & lege diuina iubente ſiccarios ab altaribus ſacris auellere ac trucidare, vt nō ita pridem apud Toloſates è monaſterio ad extremum ſuplicium duo Deauratæ[9] monachi, contumelioſiſſimè tracti ſunt, quòd monaſterij principem, cuius coërtionem ferre non poterant, crudeliſſimè occidiſſent. Ita quoque nihil prohibet Abbatem in ius à monachis[1] vocari, non tantùm ſi de priuato, ſed etiam ſi de publico iudicio quæratur, quinetiam ab eius ſententia liberam prouocationem habere ſæpe iudicauit curia Pariſiorum, idque fieri poſſe non impetrata venia teſtis eſt Nicolaus Abbas Panormitanus, ac rebus C
iudicatis decreuit curia Burdegalenſis[2]. Quòd ſi collega decreto collegij mulcta grauiore puniatur, aut à collegio arceatur, iudicis ordinarij cognitio erit. Tametſi veteri iure collegam decreto collegarum à collegio prohiberi potuiſſe docet M. Tullius[3] his verbis, Mercuriales & Capitolini M. Furium hominē nequam equitem Romanū de collegio eiecerunt, & Plutarchus[4] Lacedæmonios ſcribit collegā de cætu collegarum deturbari potuiſſe, quod quidem Nicolaus Panormitanus etiam in collegiis, quæ religionum cauſa conſtituta ſunt, licere[5] ſcribit: aut priuare fructibus & commodis collegarum, non tamen verberibus cædere, aut vinculis conſtringere, aut atrociore pœna coërcere, vt quidem Pariſiorum[6] curia ſæpe iudicauit. Sed quæri poteſt an collegij decreto caue- D
ri poſſit, ne quis collegarum alibi, quàm apud collegium, ſi lis eſt cum collega, iudicium conſtitui patiatur: & ſi quidem ita decretum ſit an qui legi non paruit, ſed collegam in ius vocauit pœna decreto comprehenſa teneatur: Sceuola[7] decretū valere, ac pœnam cōmiſſam peti poſſe ſtatuit. Ego verò, ſi de crimine publicóve iudicio quæratur, decreto locum non[8] eſſe iudico: at ne in priuatis quidem iudiciis, niſi omnium collegarum aſſentione decretum illud factum ſit, perinde vt in receptis arbitriis, nemo qui noluit obligatur: nam in omnibus collegiis & corporibus, atque adeò in omni cætu ac ſocietate ſi quid ad omnes ſeorſum à communione pertinet, id ſingulorum[9] aſſenſione ac voluntate fiat oportet:

4 Alexā. in l. ſub cōdi. de liberis & poſthu.
5 Bart. in auth. ſi qua mulier. de ſacroſa. Bal. in l. cū adoptiuus. de adopt. Angel. Bar. Paul. Alexan. in l. ſub cōditione & in l. apud hoſtes. de ſuis & legit. C. Caſtrēſ. cōſil. 293. lib. 1. Ancaran. in c. de cætero. de teſtib. Stepha. Bertrād. cōſ. 66. lib. 3. cōſi. 116. eod. lib. Iaſ. in l. qui ſe. vnde lib. C.
6 Bald. in l. 1. nu. 42. qui admitti. C. Innocent. in c. cū olim nu. 4. de. priuil. Iaſo. in l. 1. nu. 42. de vulgari. & in l. cū fundus §. 1. nu. 17. ſi certū. Ludo. Roman. in l. qui hęres. §. nequè de acquir. hæred.
7 Felin. & Panor. in cap. paſtoralis. de offic. ordin.
7 an. 1427. Febr. 27. ex text. in c. ea quæ c. ſingulis de ſtatu regul. deciſ. capel. Tholoſan. 309. Guid. Pap. deciſ. Delphin. 59.
8 cap. admonere. 25. q. 2. can. ſcripturæ. de voto. Bart. in auth. ingreſſi. nu. 34. Panor. in cap. cū in eccleſiarū de offi. ordin.
9 anno. 1560. menſe Iunio.
1 Arg. l. 1. de precib. imperat. offert. C. Innocent. in cap. inſinuāte. qui clerici vel vouēt. c. monachi. de ſtatu monach.
2 anno 1544. Decemb. 15.
3 ad Q. fratrē. lib. 2. epiſt. 7.
4 in Lycurgo.
5 in cap. cū cōtingat. col. 9. de foro cōpetenti. & prag. de cōcub. §. quod ſi gloſ. in verbo pertinet. not. in c. quāto. de offi. ordinar.
6 anno 1514. Oct. 15. & 1391.
7 l. vlt. de decretis ab ordine. rum præd. & §.
8 l. non diſtinguemus §. Iulianus de receptis. arb.
9 cap. de lecta. de exceſſibus prælatorum. l. per fundum ruſticorum præd. & §. religioſum. de rerum diuiſio.

ſin ea

ſin ea res vniuerſorum ſit, maximam omniũ partem cõſenſum præbuiſſe ſatis eſt, dum nihil fiat contra leges[1] eius qui collegij creator eſt, quaſque princeps Imperio ſuo valere iuſſit: licet igitur collegio ac vniuerſitati ſaluis legibus, ad eum quem dixi modum, decreta facere, quæ omnes collegas ſeorſum, ac minorem collegarum partem collectim teneant[2], dum tamen duæ collegij partes decreto conſentiant: maiorem verò omnium collegarum partem collectim obligare nõ poſſunt, multò minùs vniuerſos: vtî nec princeps[3] ſuis legibus, nec teſtator[4] teſtamẽto, nec priuati ſuis pactis, à quibus communi cõſenſu diſcedere[5] poſſunt, nec quicquam eſt tam rationi ac naturæ cõſentaneum, quàm quo quic-
B que modo fiat, eodem diſſolui[6]. Sed dubitari poſſit, an quæ omnium conſenſione ac voluntate pro collegio decreta ſunt, maxima pars omnium, aut etiam collegij duæ partes antiquare poſſint? ego, ſi de iure vniuerſorũ quęratur, poſſe non dubito[7], ſin de iure ſingulorum ſeorſum agatur ſingulos aſſentiri oportere. Quamobrem ſi Reipublicæ conuentus ex omnibus ciuibus cogantur, & in tres ordines diſtribuantur, nihil à duobus ordinibus decerni poteſt, quo vni ex tribus incommodum inferatur, ſi res ad ſingulos ordines ſeorſũ pertinet. Qua quidem ratione duos Francornm ordines vt ſententiam mutarent perfeci. Nam cùm eſſem prouinciæ Veromanduorum legatus Blæſas miſſus, quo Henrichus III. Rex vniuerſæ Galliæ conuentus habebat[8], quæſtio grauis eſt
C inter ordines oborta, an æquius melius eſſet rogationes populi coram principe diiudicari à triginta ſex viris, quos ordines ſinguli ſuffragio creaſſent, quàm ab ipſo principe ac Senatu. Iam ordo ſacer ac nobilitas non ſolùm ita decreuerant, ſed etiam magnam noſtrorum partem ereptis ſeorſum ſuffragiis & maxima præmiorũ propoſita ſpe in ſuam ſententiam pertraxerant. Ego ambitioſorum hominum conſilia ſubodoratus, amplius deliberandum eſſe reſpondi. Id enim agebatur, vt quæ ab vniuerſis non potuerant, à pauciſſimis populi nomine extorquerentur. Ergo re maturiùs agitata ſine mandato ſingulari, à nobis id fieri poſſe negaui: nec ſi mandatum à populo haberemus, ſine maxima totius Reipublicæ pernicie fieri poſſe docui: & in meam ſententiam collegas per-
D traxi, qui hanc prouinciam mihi dederunt, vt cæteros quoque ordines à propoſita ſuſceptáque ſententia dimouerem: ſed cùm Archiepiſcopus Lugdunẽſis ſacri collegij princeps, acerrimè obſiſteret, ego more maiorum, & exemplis eorum quæ in comitijs Aureliorum geſta fuerant, legibúſque Imperij, ac moribus Hiſpanorum, & Anglorũ, æquè ac Francorum docui nihil à duobus ordinibus, quo vni ex tribus præiudicium crearetur, ſtatui poſſe: deinde rationibus & argumentis propoſitis cur id pernicioſum videretur, perfeci vt cæteri ordines ſententiam mutarent, quam tamen ſi non mutaſſent nihil quod ſtabile ac firmum eſſet, noſtro collegio diſſentiente decernere potuiſſent. Princeps re intellecta me ordines arbitrio meo moderari dixit, ídque coram Ruzæo Andium Pontifice, dolorem quem ex eo cæperat diſſimulante. At ſi res ea quæ in deliberationem cadit, collegas ſingulos ſeorſum à communitate non

1 l. vlt. de collegiis.
2 l. 3. & quod cuiuſque vniuerſit.
3 l. princeps. de legib. l. à ait. §. nulla. de verbor. obligat.
4 l. ſi quis in princip. de legat. 3.
5 l. ab emptione de pactis.
6 l. nihil tam naturale. de regul.
7 Innocẽt. in cap. humilius. de maioritate & obediẽt. Ludo. Rom. In tit. de arbitris. col. 15.
8 anno 1577. Nouembri.

afficit, ſed vniuerſos tantùm, dè ea decerni poteſt à maxima collegarum parte, id quod ab vniuerſis & ſingulis antea decretum fuerit cæteris diſſentientibus abrogari poſſit, etiam ſi exceptum eſſet, ne decretum aliter antiquaretur, quàm ſi omnes id probarent: quia ſemper maximam partem omnium in eo genere præponderare oportet, vt qui numero, iidem ſuffragio vincant, ſaluis, vt ſæpe dixi, ac dicendum ſæpius eſt, Reipublicæ legibus, & collegij cuiúſque inſtitutis. Quamobrem fallunt[9] qui putant id à potiſſima collegij parte antiquari non poſſe, quod omnium collegarum conſenſione decretum eſt, quod quidem ſi probabile ſit, illud quoque probandum erit, vnum ſcilicet collegarum omnium voluntates ac decreta prohibere poſſe, cuius ſeorſum à cæteris nihil interſit. Iam B
verò lege [1] quæ de collegiis & corporibus lata eſt, cauetur, vt quod maior pars decreuerit, ſingulos teneat, maiorem verò partem terminarunt, cùm duæ[2] partes ad ſummũ, cæteris ſiue præſentibus, ſiue etiam abſentibus, ſimul conſpirant: neque enim adeſſe omnes oportet, vt decreta rata ſint, dum tamen omnes vna cogantur. In iis verò quæ pondus habent ac momentum, non ſatis eſt omnes vocari, ſed etiam duas ad ſummum partes adeſſe, tametſi non omnes conſentiant, niſi lege caueatur duas partes in eadem ſuffragia conſentire oportere, quod iudiciariis legibus Ludouici XII. regis Francorum cauetur, vt iudicum duæ partes, non tamen pauciores, in maioribus curiis priuatum iudicium terminare poſſint, nam in publicis pares ſententiæ reum liberant, qui tamen damna- C
tur, ſi vel vnius ſuffragio maior pars vincat minorem, Sic etiam Gregorij X. Pontificis Romani decreto, duas collegij Cardinalium partes ferat oportet, qui Romanus Pontifex futurus ſit. Interdum etiam neceſſe eſt omnes collegas vnum & idem ſentire, vt lege Tribunitia decem Tribunos plebis eadem ſentire oportuit, aut apertè diſſentire neminem, vt Tribunorum decretum ratum eſſet: tunc decreto hæc verba inſerebantur, PRO COLLEGIO, qua de re ſuperiùs dictum eſt. Si nulla lege id caueatur, maior pars ſuffragio potior erit, ſed eum quem diximus collegarum conſenſum in ipſo collegio fieri neceſſe eſt: alioqui[4] nihil proficit collegas omnes ſeorſum conſentire etiam apud acta, nec verò ſibi vllum incommodum eiuſmodi conſenſu creare poſſunt: neque enim pro colle- D
gio[5] fit, quod collegæ ſeorſum faciunt. Plus ergo poterũt duæ partes collegarum coactæ ſimul, quàm omnes collegæ ſeorſum conſentientes. Hic tamen quæritur, Ecquis collegas conuocabit? plerique[6] putant ſeniorem id ſuo iure facturum, ſed quoniam imperium recuſantibus, nec mulctam irrogare, nec eos coërcere poteſt, inanis vocatio futura eſt, niſi ſponte pareant collegæ. Quare nec Senatus toto Cæſaris Conſulatu haberi potuit, Cæſare maiore magiſtratu vetante, vt ſuperiùs dictum eſt. Aliorum[7] alia ſententia eſt, vt ſcilicet duæ collegarũ partes cæteros pro iure ſuæ poteſtatis cogant, ſed quis duas partes collegarum vocare poſſit, omittunt: quanquam ſatis eſt duas partes ad decernendum[8] adeſſe. More tamen à maioribus accepto, qui ætate ſuperiores ſunt, cæteros elicere ſolent miniſterio ſeruorum, aut campanæ ſonitu, vel tuba, more

Græcis

9 Panor. ita ſentit in cap. cõſtitutus. de appel. glo. in cap. ſi cui de elect. lib. 6.
1 l. quod maior ad municipalẽ l. 3. l. nominatim de decurio C. l. vbi de tutor. l. 3. de decretis.
2 l. 3. l. 4. l. item quod cuiuſq; vniuerſ. Bart. Angel. Caſtrẽſ. ibid. Auto. Panor. in cap. paſtoralis de reſcrip. §. & l. 2. de prædiis curialiũ.
3 c. ſi ad ea. de cõceſ. preb. ca. quod ſicut. de electio. Panor. in capit. bonæ. eod. Felin. in cap. cum omnes. de conſtitut.
4 l 2. C. Panor. Felin. Anton. Butr. in cap. cùm omnes de conſtit.
5 Accurſ. in l. ſicut. quod cuiuſq; vniuerſit. Bart. in l. aut facta. de pœnis. Panor. in cap. gratũ. de poſtul. prælat.
6 Innocẽt. in cap. 1. de maiorit. Panor. Imol. Butrio in cap. cũ nobis olim de elect. Bar. in l. 1. de albo ſcribendo Panor. in cap. quæſiuit. de iis quæ fiũt à maiore parte. Bal. in l. 1. de fide inſtru. & in l. obſeruare. de decurio. C. Ludo. Roman. in l. ſi verò §. de viro. fallẽt 34. ſoluto matri. Cardinalis in cap. licet de elect. Imol. in cap. cũ omnes de cõſtit. & in l. 1. §. fuit quæſitum ad Trebel. Bald. in c. 1 col. 6. de iudic. Tiraquel. in tractatu. primigen. nu. 116. & 117.
7 Panor. ſui oblitus in cap. cũ omnes de conſtit.
8 l. 3. & 4. quod cuiuſque vniuerſitat.

Græcis quondam ac Romanis vſitato: quum magiſtratuum edicta Cornicularius σάλπιγγι deinde clara voce promulgaret: edictum autem in ſingulos ciues conceptũ erat, quia vniuerſis imperari nõ poterat. Qui non paruiſſet edicto, hũc magiſtratus pignoribus captis, interdum etiam ruina domus cogebat: vt M. Antonius Conſul Ciceronem niſi in Senatum vocatus veniret domum eius euerſurum ſe minatus eſt. Res igitur difficultate caret, ſi is qui collegas vocat imperium habet. Sed ſi collegium à magiſtratu deſeritur, aut magiſtratu non vacat, ſed collegas vocari nolit, debet is, cuius intereſt magiſtratus[9] Imperio ac poteſtate id efficere, eóque iure vtimur. Poteſt tamen maior pars collegarum ſimul ſingu-
B los, niſi vocati adſint recepto vocandi more, fructuum & commodorum parte mulctare, dum tamen id moderatè fiat, ſi decretum fuerit. Tametſi enim collegiis omnibus & corporibus licet decreta, ſaluis rei cuiuſque publicæ legibus ac ſtatutis, & quantacunque pœna pecuniaria plectere, vt iuris vtriuſque[1] interpretes ſentiunt: id tamen vſu receptum eſt, vt in eo genere grauiter mulctare non liceat. Abſurdum eſt autem leges aut decreta facere nulla ſubiecta pœna, cuiuſmodi decreta fieri à collegio poſſe tradunt[2], niſi is qui legem iubet peccantes arbitratu ſuo punire poſſit. Quod autem diximus vniuerſitatem aut collegium legitimum decreta ſaluis legibus facere poſſe, etiam eò pertinet, ne in deliberationem collegij veniant ea, de quibus non modò decernendi, ſed e-
C tiam deliberandi poteſtas legibus eſt adempta, ne pœna committatur quæ aduerſus illicita[3] collegia decerni conſueuit: ſed de rebus tantùm ad collegium[4] pertinentibus deliberare fas eſt. Atque hæc de iure ac poteſtate collegiorum & corporum, nunc de ratione pœnarum ab iis exigendarum dicamus. Quanquam vbi nihil peccatur, ibi nulla pœna exiſtit, at neque collegium, neque vniuerſitas peccare poteſt, immo ne cõſentire[5] quidem, aut dolo malo[6] quid agere: ac propterea nulla doli mali actio eſſe poteſt aduerſus collegium, aut vniuerſitatem, etiam ſi collegæ omnes, aut ſinguli ciues eiuſdem ciuitatis, aut Reipublicæ totius ordines ſeorſum ac ſingulatim conſenſum præbuerint, quod tamen fieri non poteſt, quia nec impuberum, nec furioſorum vllus eſt conſenſus: ſed
D quoniam ea quæ à maiore parte collegarum aut corporum, aut ciuitatis acta, geſta fuerunt, ab omnibus geri videntur, idcirco de collegiis & corporibus pœnæ ſumuntur, ius coëundi eripitur, beneficia adimuntur, mulctæ indicuntur, ſi modò peccatum eſt collegis omnibus, aut potiſſima collegarum, aut etiam ciuium parte, concionis aut cætus habendi cauſa ſimul collecta, vt quidem iudicauit curia Pariſiorũ[7]. Quòd ſi pœnę grauiores verberum, aut cruciatus, aut capitis exigendæ ſint, ab ijs tantùm exigi oportet, qui ſceleris participes & conſcij fuerunt[8]: cùm etiam in priuatis delictis, quæ à pluribus peccantur, ea tantùm actione in ſingulos & in ſolidum vindicantur, ita vt vnius ſolutione cæteri liberentur: ſi tamen vnus aliorum conſpiratione & conſenſu peccauit, omnes tenentur in ſolidum, nec vnius ſolutione[9] cæteri liberantur. Hic verò abſurdum videri poſſit, magnam collegarum aut ciuium eiuſdem vniuer-

ff

9 gloſ. in cap. ſi capitulo de conceſ. præbendæ.

1 l. vlt. de colleg. l. vlt. de decretis ab ordine. Panor. in cap. cũ omnes de conſtit. & in c. nuper de decimis. Bal. in d. cap. cum omnes.

2 Panor. in cap. quæ in eccleſiarũ de cõſtit. Angel. cõſi. 267. Bar. in l. omnes populi in §. an hoc. & 24. q. 2. Innocẽt. in cap. cũ acceſſiſſent. de cõſtit. Io. Andr. in cap. cu omnes. de cõſtit. Acaran. in c. 1. licet. cauſam. de probat.

3 l. ſub prætextu. de extraord. crimin. l. ſemper. §. quibuſdã de iure Immunitatis Bart. ibid.

4 Accurſ. in l. 2. quæ. ſit lõga cõſuetudo.

5 l. 3. § 1. de acquirenda poſſ. l. 1. de libert. vniuerſitatis

6 l. ſed ex dolo. §. 1. de dolo. Innocẽt. in cap. graue de ſentent. excõmunic. Angel. & Caſtrenſ. in d. § 1.

Quis modus in pœnis collegiorũ & corporum exigendis eſſe debeat.

7 pro ciuitate Corbilionẽſi ex l. ſẽper. §. 2. quod vi. l. aliud. de regul.

8 l. aut facta. de pœnis. & ibi Bar. & Panor. in cap. gratũ. de poſtul. prælat. l. ſemper. §. 2. quod vi.

9 d. l. ſemper. § 2. quod vi.

ſitatis partem innoxiam cenſeri, ac nihilominus vniuerſos mulctari, Quid facias? cùm etiam in decimandis legionibus fortiſſimus quiſque ſortiatur [1], ac pro ignauiſſimo puniatur: eo quidem argumento vſus eſt Caſſius Senator, cùm Senatuſconſultum Sillanianum perſuaderi Senatui vellet, & ſeruos quadringentos innocentes, ob vnius qui latebat culpam, capitis damnari. Omne, inquit, magnum exemplum habet aliquid ex iniquo, quod publica vtilitate compenſatur. Non videtur tamen, dicet aliquis, ex abſurdis abſurdum iure concludi. Ego verò nihil iuſtius aut meliùs fieri poſſe puto, quàm pluribus propoſitis incommodis grauiſſima quæque declinare: eóque magis ſi de ſceleribus quæratur, quæ inulta eſſe non oportet. Nam ſi à pluribus quiſquam cæſus, aut violatus B ſit [2], omnes inſolidum tenentur, tametſi vnius ictu occiſus ſit: quod ſi apparet quis occiderit, ac ſine coniuratione aliorum id factum ſit, ſolus ille tenetur: ſi non apparet cuius ictu perierit, nec coniurati fuerint, omnes quidem à pœna corporis liberantur [3], pecunia tamen mulctantur. Nihil autem ad verum & iuſtum eliciendum efficaciùs eſt quàm quod admittitur, vt abſurdiora & iniuſtiora declinare poſſimus: nã ſi plures trabem alienam extulerunt, nemo furti tenetur, ſi verborum ſubtilitati hæreamus. Hîc non agitur de oppidorum & vrbium direptione, de ciuium internecione, quæ ab hoſtibus inferuntur, in quibus quo quiſque ferè innocentiùs ſe geſſit, eò patitur acerbiora, ſed quid princeps in ſuos à ſe deficientes ſtatuere debeat quæritur. Romani quidem vt cæteras gentes æ- C quitate ac iuſtitia ſuperarint, non tamen ſemper eam quam diximus iuris & æquitatis diſciplinam ſecuti videntur: ſed interdum ciuitates ac ciues non modò vniuerſos, verum etiam ſingulos plectere non dubitarũt, acerbiùs tamen in autores, quàm in cæteros animaduertendum eſſe putarunt: argumento ſit illud, Valerius Leninus, inquit Liuius [4], Agringento capto, qui capita rerum erant virgis cæſos ſecuri percuſſit, cæteros prædámque vendidit. Idem alibi, Quoniam, inquit, defectionis autores meritas pœnas à diis immortalibus, & à vobis habent P.C. quid placet de innoxia multitudine fieri? tandem ignotum eſt illis, & ciuitas data. Conſul verò Fuluius, cùm Capuam quæ à Romanis defecerat, diuturna obſidione expugnauiſſet, octoginta ſenatores prçter XXVII. qui venenum D hauſerant ſecuri percuſſit, trecentos præcipuæ nobilitatis carcerum vinculis ac diuturno ſquallore necauit: cæteri ciues quaſi ſeruitia ſub haſta venierunt. Atella Calatiaque in deditionem acceptæ, ibi quoque in eos qui capita rerum erant animaduerſum. Alter Conſul Appius ipſo collega ſeuerior etiam de ſociis coniuratis quærendum cenſebat: ſed Fuluius vetuit, ne Campanorum perfidia falſo delati ſocij ad defectionem prouocarentur. Ex quibus perſpicuum fit, qua ſeueritate Romani coniuratos ac rebelles puniendos cenſuerint, quandiu ſtetit Imperium populare. Imperatores verò Romani, partim venia & commiſeratione, partim acerbitate ſupliciorum crudelitatem inauditam exercuerunt. Egregium & immortali gloria dignum Aureliani Auguſti factum, qui cùm Thianam vrbem obſideret, iuratus ne canem quidem militares gladios

euaſu-

1 ſic Tacitus ſcribit lib. 14.

2 l. vulgaris §. penul. de furtis. l. ſi plures de Iniuriis l. ita vulneratus. ad l. Aquil.

3 l. itẽ mela. §. ſi plures. eod. cap. ſacris. de ſepulturis.

4 lib. 25.

euaſurum,ſi vrbem expugnaret: Vrbe capta,cùm ad crudelitatem illum improbi exacuerent,canes ad vnum [5] mactari iuſſit. Eadem Clementia Henrichus v. Germanorum Imperator Brixiam ferro ac flamma delendam eſſe iudicio conſtituto decreuerat[6], expugnata vrbe ciuibus pepercit,ne plebs innoxia, improborum pœnam lueret: atque in eo Dei optimi maximi bonitatem ſecuti ſunt, qui non modò bonos cum improbis perire noluit, verumetiam ciuitatibus ac ſceleratorum hominum peccatis, propter aliquot egregiæ virtutis ciues parcendum eſſe iudicauit[6]. At verò Antoninus Caracalla vt contumeliam ſibi ab Alexandrinorum plebe illatam vlciſceretur, quòd in illum dicteria iacerent,præſidia militum & cohortes Prætorianas plebi ludos ſpectanti commiſcuit, deinde data teſſera penè innumerabiles promiſcuæ multitudinis ciues Alexandrinos, vtî quiſque obuius fuiſſet, trucidari iuſſit:id quod antea Hieroſolymis quoque exequi mandarat. In vrbe verò Theſſalonica Theodoſius magnus ſeptem circiter ciuium millia occidi mandauit, vt quæſtorum ac magiſtratuum aliquot cæſorum mortem vlciſceretur. Non tanta crudelitate quidem, ſed grauiore contumelia Xerxes Rex Perſarum,qui vrbis,quæ poſtea ab euentu Rhinocura dici cæpit,ciuibus omnibus nares amputari iuſſit. Omnium tamen crudelitates Sylla ſuperauit, qui præter ſexaginta ciuium Romanorum à ſe occiſorum millia, etiam vrbis Præneſte ciues omnes ſuplicio affecit præter hoſpitem, qui cum cæteris mori maluit, quàm patriæ ſuæ certiſſimo parricidæ vitam acceptam ferre. Eadem crudelitate in Abydenos vſus Philippus II. Rex Macedonum Romanis ſeruire ac tributa pendere coactus eſt. Sunt tamen ac fuerunt ſeculis omnibus plerique qui fortiter mortem oppetere, quàm ſeruire maluerunt. Ac maiorum noſtrorum ætate Piſani cùm Florentinorum imperia, tametſi iuſta ferre non poſſent,ab iiſdem defecerunt,Carolo VIII. Rege Francorum fauente,deinde Borgiæ impuriſſimi Pontificis Romani ſpurio ſeipſos dediderunt,qui cùm eos deſeruiſſet, primo Genuenſium, poſt etiam Venetorum nec quicquam patrocinium appetiuerunt, poſtremò diuturna obſidione fracti in Florentinorum poteſtatem redierunt: à quibus tamen ſumma facilitate ac lenitate veniam conſecuti ſunt. At Ludouicus Niuernenſium & Flandriæ comes, cùm Gandanos diutiſſimè obſeſſos fame ac inopia ad deditionem compuliſſet, acerbiſſimas ac libero populo minimè dignas conditiones propoſuit, vt ſcilicet omnes laqueo in collum inſerto ex vrbe ſuplices ad ſe venirent, poſtea decreturum ſe quid agendum foret. Quæ conditiones populum in tantam animi deſperationem adduxerant, vt quinque circiter ciuium millibus armatis ex vrbe prodeuntibus,comitis exercitus quadraginta millium hominum fuſus ſit ac poſtratus:parta victoria cæteras Flandriæ vrbes præter Audenardam ſui Imperij finibus adiecerunt. Comes ipſe fuga dilapſus Imperium vna cum dignitate turpiter amiſit. Tanta clade illata Gandani multò quàm antea arrogantiores principum ſuorum nunquam deinceps imperia ſponte pertulerunt. Tum enim, intellectum eſt,nullos deſperatis ciuibus in principem fero-

[5] Vopiſcus in Aurelia.

[6] Bart. in l. aut facta de pœnis

[6] vt de Sodoma.

tiores hostes reperiri, nec vllum bellum iustius videri quàm quod necessarium sit. Necessarium fuisse planum est cùm deditioni turpissimæ mors immineret omnium crudelissima & morte ipsa contumelia grauior ferenda: vt illa ętate libido principibus incesserat crudelitatem contumelia cumulare: nã Frederichus II. Imperator Germanorum, vt acceptam ab vxore Mediolani cũ summo dedecore iniuriã vlcisceretur, vrbem obsedit, expugnauit, diripuit, cædes stupris, stupra cædibus miscuit, principes supliciis omnibus subiecit; domos ac mœnia solo æquauit, cæteros qui furorem militum euaserant, contumelia morte grauiori affecit. Dagobertus etiam Rex Francorum atrocius, qui posteaquam Pictanum ferro flammáque deleuisset, quòd suis opibus hostem fouerent, solum execratione sempiterna exarari iussit, ac sale sterilitatem cieri: ex quo salsi Pictones etiamnum appellantur. Grauiter igitur peccant vtrique & qui subditorum defectionem inultam esse patiuntur, & qui crudelitatem ac libidinem in fractos ciues & sæpe innoxios explere pulchrum putant. Sed laudabile sit in plectendis ciuibus supliciorum acerbitatem lenitate temperare: eóque temperamento Rempublicam seruare: imitãtem Carolum Ludouici IX. regis fratrem, qui postea regnum Neapolitanum adeptus est: is enim accepto imperio à rege vt in Monspelianes, qui regios quæstores ac magistratus occiderant, animaduerteret, arces quidem vrbis ac mœnia solo exæquauit, ciuitati iura collegiorum & corporum eripuit, campanas sustulit, ciues centum ac viginti aureorum millibus mulctauit. Sunt qui putant sexcentos sorte ductos ad suplicia tractos fuisse, quorum tertia pars incendio, totidem suspendio, cæteri aquis perierint. Ita quidem iudicatum ac decretum fuerat ad terrorem, sed princeps optimus innoxios exemit, cùm cædes illa magistratuum nullo suscepto consilio, vel ciuium concione conuocata temeritate ac licentia plebis contigisset. Eadem lenitate Carolus VI. rex Francorum Parisios rebellantes pœnitus exarmauit, ac autoribus suplicio affectis ciuium vniuersitatem graui mulcta coërcuit. Demus tamen ciues omnes suscepto consilio, re deliberata, ac populi totius suffragiis & conspirantibus singulorum animis defecisse, nouum sibi principem creauisse, ac scelus contumelia cumulauisse: non est tamen Principis, non dicam optimi, sed ne prudentis quidem de omnibus pœnas quas possit exigere, ne sempiternam suæ existimationi ac famæ, qua nihil principi charius esse debet, contumeliam inurat: etiam si hoc saluo Reipublicæ statu, quod tamen difficilimum est, efficere possit. Sapienter ergo T. Quinctius, cùm legiones seditiosè tumultuantes plectere salua Republica non posset, nec milites in vrbem redire tutum arbitraretur, ipse Romam profectus rogationem ad populum tulit, Ne cui militum fraudi esset secessio, id summa Senatus populísque Romani voluntate obtinuit. Consimili prudentia Scipio Affricanus pater seditionem exercitus ad Sucronem XXXV. militum suplicio compescuit. Hîc Liuius, Certabatur, inquit, vtrum in autores tantùm seditionis XXX. animaduerteretur, an plurium suplicio vindicanda defectio mágis esset quàm seditio: vicit senten-

ſententia lenior, vt vnde orta culpa eſſet, ibi pœna conſiſteret, ad multitudinis caſtigationem ſatis eſſe. Scipio verò in oratione ad milites, Se, inquit, non ſecus quam viſcera ſecantem ſua cum gemitu & lachrimis xxx. hominum capitibus expiaſſe octo millium noxam. Ac cùm Appius Conſul, temeritate dicam an arrogantia maiore, exercitum tumultuantem coërcere conaretur, Tribuni militum ac centuriones reſtiterunt, cùm nihil periculoſius eſſe dicerent, quàm eos vi coërcere velle, in quorum obſequio ac fide Imperij tota vis conſiſteret. Ac ſi quidem nihil eſſet in pœna totius exercitus aut ciuium exigenda metuendum, id tamen in popularibus pœnis præcipuè ſpectandum, vt pœna quidem
B ad paucos, metus ad omnes perueniat, vt non minùs diſertè quàm prudenter eſt à Marco Tullio dictum. At ne principem quidem, ſi fieri poteſt, pœnarum iudicem, ac multò minus ſpectatorem eſſe oportet, ne ſuorum animos vlla pœnarum aut vltionis acerbitate exaſperet, quinetiam legatorum ſuorum ac magiſtratuum, tametſi iuſtam ac iudicibus neceſſariam ſeueritatem lenitate quadam moderari æquius erit, imitantem Antiochum magnum Aſiæ regem, qui cùm Hermeam magiſtrum militum de Seleuciæ ciuibus, qui à ſe defecerant, pœnas ſumeret: Hermeas plurimos proſcripſit ac deportauit iura collegiorum ac vniuerſitatis, cæteráque beneficia vrbi conceſſa dempſit, ac mille talentis Atticis vrbem mulctauit. Rex Antiochus exules reuocauit, ciuitati be-
C neficia reſtituit, decima ferè parte mulctæ [6] contentus. Sed exemplis noſtrorum hominum libentius vtor. Henrichus II. rex Francorum Annam Mommorentium magiſtrum militum rebellantes Aquitanos propter ſalarium vectigal, ac præcipuè Burdegalenſes caſtigare iuſſerat, ille cum iudicabus re communicata publicas ædes in quibus ciues conuenerant ſolo æquari, beneficia ab antiquis retro principibus vrbi conceſſa lacerari, defectionis autores capite plecti, exercitum omnibus ſtipendiis & commeatu ſuſtentari, ac cētum circiter aureorum millia fiſco dependeri iuſſit: rex abolitionem ciuitati, ac beneficia paucis quibuſdā exceptis, reſtituit, mulctam etiam, & exercitus ſtipendia indulſit. At Carolus V. Imperator Gandanorum defectiones & iniurias ſuis maioribus illatas v-
D no vltus eſt & eodem iudicio, non tam crudeliter quàm prudēter. Cùm enim ſua edicta publicè lacerare prætorem vrbanum ciues coëgiſſent, & legatos ad Franciſcum I. regem Francorum miſiſſent, vt patrocinium vrbis reciperet: eóque recuſante cæteros ad defectionem inuitarent, Senatus Hiſpanorum vrbem ſolo æquari oportere decreuerat, ciuium bona in fiſcum cogi: Imperator tamen patriæ ac vrbi, in qua natus & educatus fuerat, pepercit: triginta defectionis autores capite puniit, iura corporum & collegiorum omnia ſuſtulit, ciuitatem agri publici parte ac beneficiis omnibus priuauit: arcem denique munitiſſimā pecunia ciuium conſtrui ac præſidio militum firmari iuſſit, ſententiam ipſius Imperatoris à Gandanis accepimus cum Franciſco Andium ac Belgarum Duci à cōſiliis eſſemus. Non ita multò poſt Franciſcus ipſe, qui Gandanorum patrocinium repudiarat, Rupellanos ob ſalarium vectigal rebellantes,

6 Polyb. lib. 5.

orationis maiestate perterruit, ac pecunia mulctauit, supplicio tamen affecit neminem, quinetiam integra libertatis & collegiorum iura ciuitati reliquit: testatus illud, non minorem sui vindicandi occasionem habuisse, quàm Carolum v. suas tamen laudes ciuium salute quàm exitio, & clemētia, quàm crudelitate cumulare maluisse. His exemplis propositis intelligitur quid de vniuersitatis & collegiorum pœna statuendum sit: nam qui lenitatem affectant, iisdem ciuibus iterum atque iterum rebellandi materiam præbent, quod præcipuè in republica principi cauendum est. Nemo prudentius Carolo v. in eo genere se gessisse videtur. Idem tamen qui seuerus in Gaudanos extitisse videtur, summa lenitate in omnes ordines Hispanorū vsus est, cùm non modò ab se defecissent, B verum etiam Calabriæ ducem regem creauissent, qui beneficium illud tam perniciosum repudiauit. Carolus neminem ex tanta multitudine puniendum putauit: prudenter ille quidem, quippe vniuersa Reipublicę membra secare oportuisset. Etsi enim salutare est putre membrum ad vniuersi corporis salutem vrere ac secare: num propterea si omnia membra extabuerint, aut gangræna inficiantur, sectionibus erit ac vstionibus vtendum? vetat maximus Hippocrates desperatis morbis inferre medicamenta: eóque minus si corporis potissima præcipuáque membra tabes inuasit. Quamobrem vt hanc quæstionem concludamus, si vniuersitatis consilio ac fraude peccatum est, res ea quæ sit vniuersitatis publicari debet: si nihil est quod publicari possit, pecuniæ mulcta irroganda est, C sed ab iis tantùm exigenda, qui consilium opémve dederunt, cùm ab vniuersitate id fieri non possit: prioris quidem species est in l. iubemus nullam. de sacrosanctis. C. posteriores in l. j. de magistratibus conueniēd. ff. si nocentes ab innoxiis discerni nequeāt, omnes pecunia puniendi sunt: l. authent. de pace, iuramento, pœna verò corporea non est exigenda, nisi à singulis & vniuersis grauiter peccatum sit, vt in l. metum §. animaduertendum de eo quod metus. Nec verò vniuersi peccare videntur si vexilla sequantur, nisi vniuersorum ac singulorum deliberatio antecedat: vt rectè Bart. definit in l. aut facta. de pœnis. sed vniuersitate mulctata sceleris conscios non eximit à pœna. His ita explicatis, quæ ad collegiorum pœnas spectant, restat vt videamus an collegiis, & corporibus D Respublica vacare possit. Illud initio posuimus, homines hominum societatis appetentes vbique esse ac semper fuisse, paulatímque ex familiari ac naturali societate in collegium, in corpus, in vniuersitatem, in ciuitatem denique coaluisse, & hæc quæ videmus Imperia constituisse: quæ amicitia imprimis, ac mutua hominum inter ipsos charitate ac iustitia niti videmus, quæ ipsa sine societatibus stare nullo modo potuissent. Quamobrem qui dubitat vtrum collegiis ac sodalitiis Respublica vacare possit, is mihi dubitare videtur, vtrum sine charitate & amicitia, sine qua ne mundus quidem ipse momento subsistat, Respublicæ stare possint, & cùm seditiones à corporibus & collegiis in Rempublicam manare vident, ea ipsa de Republica omnino tolli putant oportere. Quo errore ferè semper ij peccant, qui leges enumeratione ac selectione malorum

lorum bonis prætermissis accusant iniquè. Demus enim, id quod verum est, è collegiis ac sodalitiis perperam institutis grauissimas in Rempublicam pestes serpere, & cōiuratos improborum hominum cœtus vrbium ac ciuitatum exitia moliri. Nam sæpe sodalitiorum ac religionum specie, detestabiles ac impiæ superstitiones fouentur. Argumento sint vetera Bacchantium sodalitia, quæ ad religionis speciem quęsita, execrabiles ac nefarias vtriusque sexus libidines, & crudelissima parricidia tandiu texerunt, quoad adytis patefactis vrbem terrarum dominam, ac Italiam totam odore teterrimo conspurcarent. Quę certissimis fuerunt comperta & comprobata testimoniis, ac propterea perpetuo Senatusconsulto
B Bacchanalia sublata fuêre: eodémque momento lata lex est, ne vsquam deinceps nocturna sacra fieret[7]: Id quod antea Damonax Atheniensis in Græcia efficere tentarat, cùm diceret sacrificia nocturna sibi semper suspecta fuisse. Præstat igitur sacra quæcunque tandem sint in conspicua ciuium luce fieri, quàm nocturnos cætus religionis specie coïre. Qua de re Cato Cēsor grauissimus testis, Ab nullo genere, inquit, non summum periculum est, si cætus & concilia, & secretas consultationes esse sinas. Sed eò minùs caueri potest, cùm falsa diuinitatis opinio flagitiis prætenditur. Quod rectissimè Flaminius Consul in oratione quam habuit ad populum de tollendis Bacchanalibus, Nihil, inquit, in speciem fallacius praua religione, vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit ani-
C mum timor. Hæc ille. Rara principio sodalitia quibus latebræ quæruntur, nec priusquam incrementum acceperint sentiuntur, sed ad extremum prauis humoribus vnum in locum aggestis, tumor erumpens vniuersum Reipublicæ corpus labefactat. Argumento sit quod ætate nostra, cum multa seditiosorum hominum concilia semper extiterunt religionis specie quæsita, tum verò nulla magis perniciosa colluuies citius erupit, quàm Anabaptistarum, qui duce Sleidano sartore vrbem Westualliæ maximam, pulsis principibus sub Imperium ac ditionem suam subiecerunt, nec nisi valido Imperij Germanici exercitu expugnari ac profligari potuerunt. Pythagoræi moderatiùs, qui sapientiæ studia professi, maximos quosque Græciæ ac Italiæ principes, in sui admirationem
D & imitationem conuerterant, quorum opibus ac potentia freti, populares status ac tyrannides euertere vbique sunt conati, vt optimatum ac sapientum imperia stabilirent. Sed eorum conatus irritos fecerunt populares & ambitiosi homines, qui seditione plebeiorum excitata, conuentus Pythagoræorum ferro flammáque deleuerunt. Ex quo maximi motus in Italia & Græcia extiterunt[8]. Quamobrem prudenter Romani pontifices ac Reipublicæ Christianæ principes, quum Iudæis cætus & synagogas, quas olim Tiberius primùm, deinde Claudius ac Domitianus vetuerāt, habere ad cultus diuinos permiserunt[9], sed ea lege vt sacra publicè facerent. Id etiam Pharao rex Ægyptiorum vltione diuina perterritus Mosi permiserat: sed conditionem respuit[1] Moses, cùm metuendum esse diceret, ne Iudæos peregrina & legibus improbata religione vtentes Ægyptij lapidibus obruerent. Et quidem res omnium difficillima

7 Liuius lib. 39

8 Polyb. lib. 3.

9 toto tit. de Iudęis. Cassiodorus lib. 5. can. qui syncera. 45. distinct. cap. quinto. cap. post miserabilē de vsuris. lib. 6. & 28. q. 1. can. sæpe. vide cōsi. Ioan. de Lignar. nu. 19.

1 cap. 14. Exod.

ſemper viſa mihi eſt, religiones peregrinas corporibus & collegiis tribuere, ſeu publicè, ſeu clam ſacra fiant: quia plebs vbique religionibus deditiſſima, ritus à publica religione diſcrepantes ferre non niſi grauatè poteſt, nec magiſtratuum imperiis, nec militari præſidio contineri, quò minùs in furorem ſæpius erumpat, non modò in tenues, verumetiam in potentiſſimos quoſque. Thomam enim Imperatorem diuorum aras ac ſtatuas euertentem, plebs irritata in ipſo Sophiæ templo mactauit. Nec ita pridem cùm Francofurdi ad Mænum quatuor religiones ciuitas admiſiſſet, Romanam inquam, Iudaicam, Lutheranam, & Helueticam, cæteras quidem longioribus interuallis & opinionum varietate magis diſſidentes pertulerunt. Helueticam verò quæ propius aberat B à Lutherana, oborta ſeditione penitus vetuerũt[2]. Minus id metuendum in antiquiſſima religione, quæ ſuo quodãmodo iure poſſeſſionem tuetur ſuam, qualis eſt Iudæorum religio, à qua cæteræ præter διαβολολατρείαν, origines duxiſſe videntur: quam propterea Chryſoſtomus gentium matrem appellat[o]: hanc enim principes tum pagani, tum Chriſtiani, tum Iſmaëlitæ innumerabilibus ſeculis pertulerunt: eoque nòmine aurum[3] coronarium exegerunt, Imperatores Romani, vtî nunc quoque Germani, qui Imperatrici vectigal illud cõcedere ſolent[4], vt religionis ſuæ cultu ac beneficiis quibuſdam fruantur, quæ maxima ſunt in Polonia à Cazimiro[5] magno rege Poloniæ conceſſa Heſteris cuiuſdam Iſraëlitidis fœminæ, qualia fuerunt olim à Rege Perſarum huic genti[6] in gratiam C alterius Heſteris tributa. Facit igitur religionis illius antiquiſſima vetuſtas ac ſumma Iudæorum inopia, quibus nuſquam terrarum prædia poſſidere licet, quo minus pro ſua religione, próque libertate propugnare poſſint. Sed ſi tantus fuerit principum ac populorum in noua religione conſenſus, vt ſine Reipublicæ exitio prohiberi non poſſit, ſapientiſſimi quique Rerum publicarum moderatores in eo genere gubernatorem imitantur, qui cùm eò quò cupiat pergere non poſſit, eò quò poteſt curſum dirigit, ac ſæpe velificatione mutata, procellis ac tempeſtatibus obtemperat, ne ſi portum tenere velit, naufragium patiatur, ferenda igitur ea religio eſt quam ſine Reipublicæ interitu auferre non poſſis. SALVS enim Reipublicæ extrema lex eſſe debet. Quamobrem Con- D ſtans Imperator Arrianorũ religiones & collegia pertulit, non quia tam illis quàm Reipublicæ ſaluti faueret: ac Theodoſius ipſe pater καθολικώτατος, Arrianorum religionem quam nulla vi excindere potuiſſet, ferebat: poſt etiam Leno vt omnes omnium religionum cætus inter ſe & cum Republica coniungeret, edictum ἑνωτικὸν, id eſt vnionis ac trãquillitatis promulgari iuſſit, eius etiam exemplo Anaſtaſius legem ἀμνηστίας iuſſit, concionatores moderatos amplexatus. Neque tamen dubium eſt, quin princeps ſi velit ſectam excindere poſſit, niſi Dei præpotentis ope ſuſtineatur: neque ad id efficiendum armis opus eſt, modò princeps honoribus & imperiis arcere velit, & factis potius quàm verbis ab ea religione quam extingui cupit abhorrere. Etenim humana conditio eiuſmodi eſt, vt amet ea quæ principes amplectuntur, earum verò rerum quæ mente perci-

2 anno 1562. Maiomenſe.

o tomo. 2. pag. 907.

3 l.1. de auro coronario C.

4 Martin. de Cazar. ſect. 4. de princip.

5 In conſtit. Polonor.

6 Heſter. cap. vlt. ac penult.

percipiuntur, quò maiorem vim ad ea vetanda adhibuêre, eò minus proficias. Quid autem perniciosius, quàm principem in subditos armari, & eos quos Imperio debuerat, armis oppugnare, ac periculum sui facere, vinci possit à suis nécne? Quòd si principes qui plus sapere videntur, difficilimè in religionum varietate ciuium concordiam tuentur, quid sperandum de iis principibus, qui rerum gerendarum vsum nullum habent? qui ab assentatoribus obsidentur? qui à calumniatoribus vrgentur? qui à furiosis impelluntur? quibus hoc vnum propositum est, vt sese aliorum opibus & cruore expleant? Nam principio nascentis ecclesiæ, tam multa impudenter in Christianos scripta sunt, ad eorum cœtus & concilia tollenda, vt nisi extarent, incredibilia videri possint. Testis est Athenagoras[7] orator, testis Tertullianus[8], testis Origenes cōtra Celsum: quorum scripta quædam extant, quibus intelligitur Christianis obijci consueuisse, quòd Athei essent, quòd omnia tollerent numina Deorū, quòd in sodalitiis ac secretis conciliis infantes ex mutuis incestibus conceptos mactarent, iísque vescerentur. Id quod etiamnum Epiphanius de Gnosticis tradit, scilicet in mortario partus ex incestu natos, vitellis farina, melle, & aromatis admistis contundere ac pinsere, placentásque facere consueuisse, vt ex iis vescerentur, idque sacramentum fuisse corporis & sanguinis. Quæ calumniæ incredibiles viderentur, nisi maiorum nostrorum ætate aduersus templarios, & non ita pridem in eos qui religionū sectas renouarunt, consimiles accusationes proditæ fuissent: ob quas tamen collegia Templariis in Gallia concessa[2], tandem Bonifacij VIII. decreto sublata fuerunt, ac magister ipse ordinis cum magna collegarum multitudine crudelissimis flammarum supliciis absumptus esset, vt agrorum lati fundia accusatoribus darentur: Sed Germani scriptis prodiderunt summa calumniatorum iniuria damnatos fuisse. Iisdem artibus Iudæos Gallia[9] & Hispania pulsos legimus, quòd pueros cruci configere dicerentur, ac fontes sanguine leprosorum labefactare: vt eorum bona fisco vindicarentur. Vt igitur quæstionem propositam definiamus, collegia Rebuspublicis vtilia sint nécne? nihil certè ad Imperia popularia tuenda ac retinenda potentius ac melius cogitari potuit vnquam: sed ad euertēdas tyrānides nihil collegiis accommodatius: nam quę Respublicę maximè inter sé dissident, contrarijs legibus ac moribus nituntur: populus igitur collegiorum & conciliorum multitudine gaudet, quæ tyranni funditus euertere conantur, quòd intelligant à ciuium amicitia & conspiratione, tyrannidi exitium impendere: at regia potestas & optimatum status nec omnia probant, nec pœnitus tollenda putāt, sed quę Reipublicæ necessaria videntur, ea optimis legibus ac institutis in officio continent. Numa rex opt. opificum sodalitia & φρατρίας primus constituit: Tarquinius superbus[1] sustulit, ac populi conciones prohibuit, quinetiam Senatum abolere cōstituit, nec morte senatorū quemquam substituendū putauit. Tarquinijs Vrbe pulsis, Senatū trecentorū patrū cōscribi placuit, & omnia collegia, conciliáque opificum ac ciuium restitui. Cùm verò plebs impotētius Tribunorum ope dominaretur, ac Senatus

7 In apologia ad Antoninum.
8 In apologia pro Christianis.
2 Bar. in l. aut facta. de pœnis.
9 sub Dagoberto, Philippo Augusto, Philippo Longo regibus, & ab Hispania sub Ferdinando vltimo & Emanuele rege Portogalliæ.
1 Dionys. Halycarnas. lib. 6.

ſexcentos ferè optimates ac principes ciuitatis caperet, collegia magna ex parte Senatuſconſulto[2] ſublata, nec multò poſt, inquit Cicero, non modò vetera rogatione Tribunitia[3] reſtituta, ſed etiam innumerabilia alia noua conſcripta fuêre: quod factum eſt à Claudio Tribuno plebis, qui vt gratiorem ſe populo exhiberet, eiurata nobilitate, ac patriciorum ordine, homini plebeio ſe adoptandum dedit. Cùm autem Cæſar dictaturam oppreſſa Republica arripuiſſet, collegia vetuit[4], quæ poſtea Auguſtus pacata Republica reſtituit[5]. At Nero Imperator eadem[6] ſuſtulit: ex quo perſpicitur eos qui tyrannidem affectant, cætus ciuium ac ſocietates excindere velle: nam Dionyſius Siciliæ tyrannus, ne proximos quidem ſimul epulari patiebatur, ſed quum à cœna redirent ſpoliari iubebat[7]. Ita quoque Nero vicos Vrbis noctu obſidebat, & obuios à cœna redeuntes ab amicis ſpoliare ac cædere conſueuerat. Regia tamen poteſtas optimis legibus ac inſtitutis moderata, nihil corporibus & collegiis firmius aut ſtabilius habere poteſt. Nam ſi opibus, ſi pecunijs, ſi exercitu regi opus eſt: id omnium optimè à collegiis & corporibus fieri ſolet. Quinetiam illi ipſi qui conuentus, quos Hiſpani curias, Angli parlamenta vocant, aboleri cupiunt, vrgentibus periculis ad conuentus, velut ad ſacram anchoram confugiunt, vt ſeipſos Remq; publicam ab hoſtibus tueantur. Vbi enim melius de curandis Reipublicæ morbis, de ſanandis populis, de iubendis legibus, de ſtatu cõformãdo, quàm apud principem, in ſenatu, coram populo agi poteſt? Illic querelæ tenuium, illic potentiorũ iniuriæ, illic furta, peculatus, ſordes quæ ſæpius ignaro principe fiunt explicantur: Illic ordinis cuiuſque rogationes exaudiuntur. At incredibile dictu eſt, quanta gratulatione principem comitia habentem plebs intuetur! quàm libenter concionantem audit! quàm ab eo videri quiſque geſtit! quanti eſſe putat ſuas rogationes accipi, qui etiam ſi repulſam multarum rerum patiatur, æquius tamen ac meliùs ferre ſolet, quàm ſi eo ipſo quod cupit à principe contempta fruatur. Quamobrem ſapienter ab Anglis & Hiſpanis inſtitutum eſt, ſi quidem illud teneremus, populi conuentus tertio quoque anno haberi, & vt princeps libentius id faceret, nullum imperari tributum poterat, niſi populi conuentus haberentur: id quod etiamnum factum memini, quam ab Andium Duce Franciſco in Angliam iuſſus legationis cauſa traieci nostri reges non ita ſæpe vt Angli comitia cogunt, ſed cùm ſexdecim prouinciæ, in hoc Imperio numerentur ſex habent ſua quædam ſingularia comitia, quæ vt omnino tollerentur modis omnibus tentatum eſt ab iis qui ſua ſcelera ac peculatus peruulgari metuunt, vt etiam Carolo VIII. Rege Imperium ineunte, cùm vniuerſæ prouinciæ conuentus haberi oportere vna voce conclamaretur, non defuerunt qui maieſtatis crimen ingererent ijs, qui in ſenatu cum populo idem ſentirent, quibus acerrimè reſtitit Philippus Comminius, rerum gerendarum vſu clariſſimus ſenator, ſed quàm ſint neceſſaria totius populi concilia, ex eo perſpicitur, quòd quibus populis ſua concilia cogere licet, cum ijs optimè agitur: cæteri populi tributis ac ſeruitute vrgentur, nam ſingulorum voces minus exaudiuntur

2 Aſconius in Cornelianã. Saluſt. in orat. Porcij Latronis.
3 Cicero in Piſonẽ & pro Seſtio.
4 Tranquil. in Iullio.
5 Tranquil. in Auguſto.
6 Tacit. lib. 14.
7 Plutarc.

B C D

diũtur: totius verò prouinciæ clariſſima vox eſt,& rogatio efficax,quam ne princeps quidem ipſe,ſi velit, repudiare poſsit. Quanquam innumerabiles ſunt conciliorum vtilitates.Nam ſi conſcribendi exercitus,imperanda tributa,cogenda pecunia ſit,tum ad hoſtes repellendos,tum ad latrocinia perditorum hominum coërcenda,tum ad portus,arces,mœnia, ſartatecta, vias, & cætera id genus ſarcienda, quæ nulla ratione poſſent à ſingulis, omnium optimè ab vniuerſis conficiuntur: vt enim omittam cætera. Septimania prouincia,quam noſtri Lingoccitanam vocãt,ſcholam annis ſuperioribus erudiendæ iuuentuti Nemanſi propoſitis præmijs aperuit:Buzacum nobiliſſimum latronem,quem nulli iudices,nul-
B læ curiæ, nulla vis magiſtratuum coërcere potuerat comprehenſum iudicari, & extremo ſuplicio affici curauit: cuius ego rei ſpectator fui, ac populum incredibili lætitia exultantem aſpexi, cùm homine graſſatorum omnium maximo ſe liberatos intellexerũt: tametſi decem amplius aureorum millia ad id rationibus expenſa fuiſſe memini. Et vt prouincia à latronibus tutiſſima eſſet, multò ampliora præmia, quàm vllæ prouinciæ latrunculatori propoſuerunt. Sed quæ de conciliis prouinciarũ diximus quàm ſint Rebuſpublicis vtilia, quàm prouinciis ſalutaria, quàm ciuitatibus ſingulis neceſſaria, omnium optimè Heluetij ac Germani ſentiunt, eóque melius, quo fructus percipiunt longè quàm nos vberiores. De Heluetiis notum eſt, & libris accuratè perſcriptum:
C de Germanis obſcurius, habent tamen non modo ſingulæ ciuitates ſua collegia, corpora, iura vniuerſitatis: verumetiam decem Imperij prouinciæ,circulos ipſi appellant,ſua ſingulis annis comitia cogũt, quorum rogationes ac decreta ad vniuerſos totius Imperij conuentus referũtur: quibus Imperiũ illud ſtare videmus, & quibus ſublatis ruere neceſſe eſt. Diximus modum ac mediocritatem quæ in rebus omnibus debet,in collegiorum & conciliorum numero optimatibus ac regibus tenendum eſſe:nam qui omnia ſuſtulerit tyrannidẽ ſtabilire velle videatur: ſin promiſcuè omnia permittantur, nec regum poteſtate, nec optimatum imperiis facilè coërceri poterunt. Interdum etiam tot ac tantas fraudes contra publica commoda ab opificum ſodalitijs ſtrui animaduertimus,
D vt in hoc Imperio,prohiberi, aut magna ex parte circuncidi neceſſe fuerit:opifices verò in varias vrbis regiones diſtribuere,nec eodem loco,nec eadem via omnes omnium ſedes conſtituere, vt in pleríſque ciuitatibus fieri video, niſi locus ipſe propter aquarum copiam, aut alterius rei vtilitatem neceſſarius omnibus videretur: quia præterquam quod ſinguli opifices,ſingulis vrbium regionibus vtilius collocantur:etiam hac rogatione monopoliis faciliùs occurri poteſt. Nec tamẽ ſtudijs & otio deditos homines cum ſalſamẽtariis, vel ἀπολοιχυιτὰς, aut coriarios cum ſcholaſticis miſcere oportebit. Vt autem ingentes vtilitates ab hominum ſocietatibus & conciliis Reipublicæ comparantur,ita nihil eſt quod Rempublicam æquè frangere ac debilitare poſſit,quàm ſi collegia & corpora omnino tollantur, quod prudenter Romanos deuicta Macedonia feciſſe videmus, ac cœtus omnes & concilia prohibuiſſe, tum etiam victis

7 Liuius lib.35. Achęis, Memmius[7] Consul inquit Liuius concilia omnia singularum Achaiæ nationum, & Phorensium, & Bæotorum aut in alia parte Græciæ deleuit. Postea verò quam Romanorum imperio inquit Strabo, acquieuissent, antiqua genti cuique concilia sunt restituta.

De ordinibus ciuium. CAP. VIII.

VONIAM de collegiis & corporibus diximus, restat etiam vt de ciuium ordinibus disseramus. Nam si in rebus omnibus ordinem conuenientem inquirimus & consectamur, confusione verò ac perturbatione nihil aspectu fœdius ac deformius esse iudicamus, quanto magis in Republica enitendum est ciues a- B
pta ac decenti collocatione sic constituere, vt primi postremis, medij vtrisque, omnes omnibus nexu quodam ac vinculo inter se & cum Republica coniungantur? Est enim sapientum opinio vetus & contrita, supremum huius vniuersitatis opificem ac parentem Deum in orbe condendo nihil maius ac melius præstitisse, quàm quod permistas & confusas rudis materiæ partes discreuit, certóque ordine suis quanque in sedibus collocauit. Nec verò quicquam ordine aut ad intuẽdum pulchrius, aut ad animi oblectationem iucundius, aut ad vsum commodius esse potest. Atque ciues omnes omnibus dignitate, ordine, loco ita exæquare conantur, vt nihil primum in ciuitate, nihil postremum, nihil medium, sed omnes omnibus sine vllo sexus, ætatis, conditionis discrimi- C
ne confusos esse velint: perinde faciunt vt ij qui hordeum, frumentum, orizam, millium, legumina in vnum aceruum accumulant: qua ex re, & singulorum seminum, & vniuersi acerui vsum amittunt. Quamobrem nullus vnquam legislator tam imperitus extitit, qui non aliquam ciuium descriptionem, censum & ordinem fieri oportere arbitraretur. Ordinem hîc appello ciuium partem à cæteris conditione, aut statu aut sexu discretam, conditione quidem nobiles à patriciis, equites à plebeijs, sexu verò fœminæ à viris, statu denique ingenuj à libertinis, statu liberi ab vtrisque diuiduntur. Seruos antea ex albo ciuium eximi omnium penè populorum[1] consensu diximus, quinetiam instrumentorum loco seruos Aristoteles vsurpauit, cæteri aut pro pecudibus, aut infra pecudes D
habuerunt: & adhuc sub iudice lis est[2], num serui sint in fructu. Ego verò si mihi tabellæ ac iura suffragiorum in hac disputatione tribuantur, seruos æquè ac liberos homines ciuitate donari cupiam. Quæ enim tam arrogans est ista hominũ temeritas, dicam an impietas, vt humanæ conditionis obliti, diuinum hoc animal, non seruire modò suæ libidini turpiter erepta libertate cogant: verumetiam pecudum instar, aut deteriore conditione esse velint? Sed vt serui sint abiectissimæ conditionis homines, num propterea ciuium nomen non merentur? Sunt in humano corpore membra non turpia illa quidem (quia nihil quod sit à natura turpe esse potest) sed tamen ita pudenda, vt nemo nisi valde impudens ea reuelare sine pudore debeat: num propterea tamen corporis membra esse desinunt? pedes ipsi perpetuo labore corporis totius molem sustinent ac cir-

Vniuersitatis descriptio.

1 l. quod attinet de regul.

2 l. vetus quęstio. de vsufr. ff. l. antiqui. si pars hæredi. l. iustissimè. de ædilitio. ff.

ac circunferũt, ſæpiúſque luto, ſordibus, puluere ſquallent: quis tamen vſque adeò demens, à corpore reſecandos putet? Quòd ſi mẽbra iſta partes corporis & ſunt & vocantur, cur non eadem ratione ſeruos, qui aſſiduis ciuium oneribus & imperiis grauiſſimis vrgentur, ciuitatis mẽbra dici non patiemur? ſi hoc abſurdum putamus, ciuitatis finibus exterminandi ſunt, ac veluti putria membra reſecandi: ſin eos in ciuitate, in familia, in obſequio retinere volumus, ciuitatis quoque participes eſſe oportet. Certè quidem cùm ſudditi ſint, non peregrini, partem ciuium facere, & in ordine ciuium cenſeri neceſſe eſt. Quæ ſic à me dicta velim, non quòd ſeruitia de Republica noſtra iampridem ſublata reſtitui cupiam,
B ſed quoniam eò vis hominum & audacia prorupit, vt ſeruitia ſenſim irrepere ac redire videamus, proſpiciendum eſt ne duriùs quàm humana conditio ferat, in poſterum accipiantur, & vt ſuum quendam in ciuitate locum atque ordinem retineant. Sit igitur in ciuitate ſeruorum infimus ordo, placet enim ab his auſpicari. Quod enim Tullius obiecit Antonio quod affinitatem ita contraxiſſet, vt ſe ordini infimo commendaret: de libertinis dictum voluit, non de ſeruis, quia nullum in Romana ciuitate ordinem ſerui habuerunt, nec Metelli oratio de marítandis ordinibus ad ſeruos pertinebat, cùm his omnino interdiceretur iure connubiorum, ſed contubernia tantùm mutua habere licebat, vt Paulus ſcribit libro[2] 2 l.14.§.ſeruiles. de ritu.nupt.l.49. de manumiſ.teſt.
11. ſententiarum, quanquam illud ineptè cum iura ſanguinis perinde vt l.35. edilitio.l.3.
C ciues tuerentur, & ab inceſtis[3] nuptijs æquè vt alij prohiberentur, tametſi cætera connubiorum iura non haberent. Et quoniam ſæpius incerto de inceſtis.C.l.9. de ſucceſſionib. 3 l. adoptiuus.de ritu nupt.ff.
patre ſerui naſcebantur, etiam incerta proles erat, nec propterea gentem habere ſerui libertiníque generis homines dicebantur: patricij verò ſoli ſe gentem habere iactabant: hinc illa Decij aduerſus patricios oratio[4]: 4 Liuius lib.4.
Semper iſta audita ſunt vos ſolos gentem habere, an hoc ſi Claudiæ familiæ non ſim, nec ex patricio ſanguine ortus, ſed vnus Quiritium quilibet qui modò me duobus ingenuis ortum ſciam reticere poſſim? ex quo ſatis innuit nec ſeruos, nec libertinos gentem habuiſſe, & gentiles fuiſſe qui ex ingenuis naſcerentur: hinc illa vox à noſtris vſurpata, vt qui nobiles ſunt gentiles[4] dicantur. Sed patricij longiùs progrediebantur, 4 gentilhomme
D vt eos tantùm gentem habere iactarent, quorum maiores nulli ſeruierant ſeruitutem, quia plebeiorum multitudo ferè à libertinis originem habuiſſe credebatur. Proximi ſunt ſeruis ſtatuliberi: deinde ordo libertinorum, qui diuerſa conditione vbique, vt ſeruorum quoque varia genera fuerunt. Vt enim alias ciuitates omittam, Romæ quatuor genera libertinorũ fuiſſe videmus, Romanos, inquã, Latinos, Iunianos, Dediticios, quæ quòd contrita ſunt ac peruulgata prætermitto, ſatis eſt digitum ad fontes intendiſſe, ne in ciuitate libertinorum ordines confundantur. Statuliberorum ordo medius erat inter ſeruos ac libertinos, quia cùm libertas eorum ſuſpenſa[5] teneretur, meliore quidem conditione fuerunt quàm ſerui, deteriore quàm liberti. Atque hi quidem ordines ex ſtatu ſuo quiſque gradu collocantur. Cæteri ciues ex conditionibus variis pro morum varietate deſcribuntur. Illud tamẽ omnium 5 Vlpian.lib.2.Inſtit.c.2.

gg

ferè populorum commune eſt, vt nobiles à plebeijs ordine ac dignitate diuiderentur, ex quo primum Nimerodus latro nobiliſſimè conſceleratorum ſuique ſimilium ingenti manu ſtipatus crudeli ſeruitute tenues oppreſſit, ac in dominatum Aſſyriorum primus inuaſit, vt ſuperius diximus. Is igitur nobilitatem ſcelere partam poſteris ad imitandum reliquit, eaque opinio peruagata tam altè radices egit, vt quo quiſque vi ac cædibus potentior, eò nobilior eſſe crederetur, quouſque optimis legibus & humanitate populi meliùs informati nobilitatem virtute non ſcelere quæri oportere iudicarent. Et quoniam alius alia vittute præſtat, & quarum virtutum in vna ciuitate maxima laus eſt, earundem alibi contempta iacet, idcirco nunquam potuit vna populis omnibus conueniẽs B definitio nobilitatis afferri, ſed ex more cuiuſque regionis dignitas & infamia iudicantur. Nam Peruſinorum[6] ac Florentinorum moribus, non ita pridem qui militare cœpiſſet ex ignobili nobilis efficiebatur, nobis verò non quidem ſtatim, ſed ſi militiam poſteri ſequãtur, nobilitatem quaſi temporis diuturnitate adepti putantur: non item Venetiis, qui ab illuſtri vetuſtate earum gentium quæ publicis conſilijs ac negotiis intentæ ſemper fuerunt, nobilitatem patriciorum metiuntur. Ac tametſi Decuriones Romano[7] iure nobilium appellatione cenſeantur, quæ lex apud Pictanos trium ordinum conſenſu recepta eſt, nuſquam tamen alibi. Militiam verò per ſeſe nobilitare, non modò Florentinis ac Peruſinis, ſed etiam legum interpretibus[8] pleriſque video placuiſſe: atque imprimis Alciato[9], qui eius ſententiæ Triuultium Tribunum militum autorem ciere non dubitauit. C Certè quidem apud Ægyptios non niſi Calaſyris, ac multis poſtea ſæculis, Sultanorum dominatu non niſi Memmelucis militare, armáve geſtare licebat, qui propterea immunitates maximas conſequebantur. Cæteri tamen populi dignitatem à militia ſeiunxerunt, nec propterea qui miles eſſet, nobilem cenſuerunt, quam in ſententiam maximi[1] quique Iuriſcõſulti cum Platone vno penè conſenſu ierunt. Ac tametſi Romani bellicis laudibus populos omnes longè ſuperarunt, ac maxima beneficia in milites contulerunt, non propterea tamen dignitatem militari gloria terminarunt, cùm & libertinis militare liceret[2], nec turpitudine vitæ ac rebus iudicatis infames[3], qui ab honoribus arcebantur, à militia vacationem[4] haberent. D At cùm ciuibus omnibus ſumpta virili toga militare neceſſe[5] fuerit, ciues omnes nobilitatem adepti fuiſſent, quod abſurdum ſit, quia ſi omnes ciues nobiles, nemo nobilis cenſeatur. Quamobrem L. Siccius Dentatus à Dionyſio Halycarnaſſæo plebeius vocatur, eiuſq; oratio extat aduerſus patricios, qua quidem gloriatur ſe annos quadraginta pro patria ſtipendia feciſſe, centum ac viginti prælijs dimicaſſe, vulnera quinque & quadraginta vno die duodecim omnia aduerſa corpore excepiſſe, quatuordecim coronas cinicas, tres obſidionales, torques aureos tres & octoginta, bachialia aurea centum & ſexaginta, haſtas decem inſignes, phaleras xxv. tuliſſe. Is igitur tanta virtute ac fortitudine clariſſimi viri laudibus cumulatus erat ac[7] nobilitatus, tametſi Romanorum legibus ignobilis eſſet.

Illi enim

6 Bart. & Plat. in l. 1. de dignitat. C.

7 l. vlt. de decurionib. C.

8 Salic. in l. 1. de iuris & facti. C. ex l. 2 §. in filij. de decurio. Guid. Pap. deciſ. 388. l. inter alias. verbo militari. de pala. lac. larg. C.

9 Alciat. in lib. de ſingulari cer. ex ſententia Triuultij.

1 Bar. in l. 1. de dignit. C. Io. Plat. ibid. Lucas Penna. in l. mulieres. de dignit. C. Faber. in l. milites de quæſtion. Bald. & Ang. in l. filiusfa. §. veterani. de procurat. Salic. in l. nõ prohibentur qui accuſare. Albericus. in l. milites. locati. C. Roman. ſing. 507.

2 Florus epitome 74. l. ſi duob. de militari teſta. l. operis. de operis libert. & l. vlt. de libertis. C.

3 l. infamia. de decurion. l. 1. de infami.

4 l. ſi quis filio ex hæred. §. irritum. de iniuſto.

5 Plut. in Graccis.

7 Saluſt. in bello Iugur. de Mario.

Illi enim nobilem[2] primùm definiebant, qui noui hominis filius esset, nouum autem qui primus in sua gente magistratum[3] curulem adipisceretur, ac statuæ sibi erigendæ ius haberet, vt Caius Marius & M. Tullius Arpinas vterque, nouus vterque. Alter igitur Quæstor primùm, deinde Ædilis, postea prætor, tandem Consul factus in concione ad populum de sua nouitate exultans: ego, inquit[8], nouus homo primus omnium claustra nobilitatis refregi &c. Alter septies consulatum adeptus, in oratione quam habuit aduersus nobilitatem, Contemnunt, inquit[9], nouitatem meam, ego illorum ignauiam: mihi fortuna, illis probra obiectantur. Quòd si me iure despiciunt, faciant idem maioribus suis, qui-
B bus vti mihi nobilitas ex virtute cœpit, nunc videte quàm iniqui sunt, quod ex aliena virtute sibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt, scilicet quia imagines non habeo, & noua nobilitas est, quã peperisse meliùs est, quàm acceptam corrupisse. Nam Cicero sex habuit in consulatu competitores[1], duos patricios, quatuor plebeios, ex quibus duos nobiles, duos qui primi ex suis familiis magistratum adepti essent, solus Cicero equestri loco natus erat. Igitur pater huius Ciceronis, Marij, Catonis Censorij, Quinti Pompeij, Curij, Philonis, Genutij, ignobiles ex plebe fuerunt; ipsi verò noui, eorum filij nobiles. Sed qui à Senatoribus Romulo Imperium ineunte scriptis, quique à conscriptis à Publio Valerio Consule originem duxissent, patricij dicti sunt, cæteri plebei fue-
C runt aut equestri loco nati: quanquam ordo equestris medius erat inter senatores ac plebem, quòd ex patriciis ac plebeis constaret: sed qui in Senatum lectus erat eques esse desinebat: vt videre est de Liuio & Nerone Censoribus, qui cũ publicos adhuc haberẽt equos, alter ab altero vendere iussi sunt: nam post cladẽ à Veijs acceptã equo publico stipendia fieri cœperũt. Patricias autẽ gẽtes circiter XL. video Romæ fuisse[1], earũ verò quæ nobilitatem sua virtute posteris pepererunt Ciceronis ætate circiter triginta[2], quarum gentium septem fuerunt eiusdem nominis cum patriciis, scilicet Pompilia, Martia, Tullia, Iunia, Mutia, Claudia, Sempronia. Et quoniam plebeis ad honores aditus ante legem Camileiam interclusus, & à patriciis obuallatus tenebatur, nec tamen ex patriciis quis-
D quam nobilis censebatur, nisi maiores haberet qui magistratum curulem adepti essent, plerique patriciorum qui à Senatoribus quidem originem duxerant, nec tamen maiores ciere possent, qui magistratum curulem gessissent (id autem ex ipsis statuis intelligebatur) ignobiles habebantur. Ita fiebat vt quidam post legem Camileiam ex plebe nobiles, quidam verò ex patriciis ignobiles essent, id est obscuri & ignoti, vt M. Æmylius Scaurus patriciæ gentis maiores habuit ignobiles, ipse nouus homo Præturam, Consulatum, Censuram adeptus, ac Senatus princeps factus, posteritati peperit nobilitatem[3]. Erat igitur nobilitas Romanorum in populi suffragijs & arbitrio posita. Illud autem absurdum & iniquum, vt sceleratissimus quisque patricida, quamtumuis obscuro genere natus esset, beneficio magistratus curulis nobilitatẽ ad posteros propagaret, qui verò summis virtutibus, pietate, iustitia, temperantia, forti-

2 Asconius in orat. in toga candida.

3 id est qui ædilis curulis, Prætor, Censor ve fuisset.

8 In Rullum orat. 1.

9 apud Salustiũ

1 Asconius in orat. Cic. in toga candida.

Patriciæ gentes.

1 Syluiam, Pompiliã, Potitiam, Martiã, Hostiliã, Tulliã, Tarquiniam, Fabiã, Antoniam, Iuniam, Sergiã, Iulliam, Geganiam, Nuntiam, AEmyliã, Cleliam, Valeriã, Horatiam, Posthumiã, Meneniã, Virginiã. Sulpiciã, Furiã, Lucretia, Quinctiã, Papyriã, Claudiam, Seruiliã, Corneliã, Manliã, Cassiã, AEbutiã, Pinariam, Veturiã, Sẽproniã, Mutiam, Aquiliã, Quintiliã, Hortensiam.

Nobiles gentes.

2 Liciniam, Aureliam, Deciam, Cæciliã, AEliam, Domitiã, Claudiã, Mutiã, Portiam, Curiã, Fabriciã, Coruncaniã, Aciliã, Mariã, Põpeiam, Liuiam, Iuniã, Tulliã, Fuluiã, Semproniã, Atiliam, Calpurniã, Matiã, Pompilium, Luctatiam, Plautiam.

3 Cicero

tudine, eruditione claruiſſet, & patricio ſanguine ortus eſſet, niſi maiorum ſtatuas demonſtraret ignobilis haberetur. Ea vis eſt huius verbi apud Latinos, qui eodem planè ſenſu γνωειμὸς à Grçcis appellatur, & ἐπιφανὴς, id eſt qui in hominum notitiam ex aliquo, ſeu turpi, ſeu illuſtri facinore venerunt: ſæpius tamen accipitur in meliorem partem, nam qui ἐυγενεῖς dicuntur, ad generis ſplendorem referunt, quæ apud Romanos in patriciis potiſſimùm elucebat, qui quod penè intermortui eſſent. C. Cæſar lege Caſſia, deinde Auguſtus lege Seruia pleraſque nobiliorum gentium in patriciorum ordinem ſublegerunt. Nam ante legem Camileiam ſolis patriciis pontifices ac ſacerdotes eſſe, ſolis ſacra facere & auſpicia habere fas erat: poſtea verò quam Genutius primus ex plebe Conſul factus, B
ſuis auſpiciis prælio commiſſo cum ingenti clade exercitus cæſus eſſet, Patres, inquit Liuius, nõ tam publica calamitate mœſti, quàm feroces infœlicis Conſulis plebei ductu fremunt omnibus locis, irẽt, crearent Cõſulẽ, ex plebe trãsferrent auſpicia quo nefas eſſet. Antea Appius Claudius Conſul in concione interroganti Tribuno cur è plebe Conſulem fieri non oporteret? reſpondit, quòd plebeius nemo auſpicia haberet, ideóque decemuiros connubium decreuiſſe, ne incerta prole auſpicia turbarentur. Plebs ad id maximè indignatione exarſerat, quòd auſpicari plebei tanquam inuiſi diis mortalibus negarentur poſſe. Ac tametſi plebi omnia cum patribus tandem communia fuerint, honores, inquam, imperia, iudicia, auſpicia, curationes, ſacerdotia, conſilia, poteſtates, ſta- C
tuæ, triumphi, cæteráque in Republica maxima, nunquam tamen obtineri potuit, vt plebeius homo interregem diceret, aut flaminem dialem, aut Martialem, aut Quirinalem proderet, aut in Saliorum collegiũ cooptaretur. Vt autem ſtatua apud Romanos inſigne fuit adeptæ nobilitatis, ita noſtris olim Stemmata inſignibus ſuperpoſita nobilitatis decus indicabant. Inſignia quidem vnicuique ſibi fingere ſemper licuit[6] ac licebit, non tamen ſtemmata[7] imponere illuſtriúmve familiarum inſignia[8] vſurpare. At Græci veteres nobilitatem non adeptione magiſtratuum, quos apud Athenienſes poſt Ariſtidis legem & Ephialtis ſeditioſas conciones ſorte quiſque, pauca ſuffragiis obtinere poterat, ſed nobilitas aut à ſtirpe regum, aut heroum, puta Heraclidarum, Æacidarum, D
Cecropidarum & aliorum id genus ducebatur, aut qui ob res tum à ſe, tum à maioribus præclarè geſtas publico decreto coronam auream, immunitates, ſtatuas, primos conſeſſus, victum in Prytanæo aliíſve publicis in locis optimatum populíve decreto addita laudatione conſequebantur, cuiuſmodi Athenienſium eſt illud decretum apud Plutarchum de Lycurgo Lycophronis filio, Placuit, inquit, populo Athenienſi vt bene meritis gratia referatur, laudare Lycurgum Lycophronis filium Butadem virtutis & iuſtitiæ ergo, & populum ſtatuam ei æneam in foro collocare, præterquam vbi lex erigi vetat, victum verò præbere in Prytanæo in perpetuum poſterorum Lycurgi natu maximo. Item Iſæus orator ſcribit Harmodij tyrannicidæ poſteris victum publicum, proëdrias & immunitates fuiſſe conceſſas. Quod[1] Ariſtoteles omnibus ferè Græco-

6 l. ad cognoſcẽdum de ingenuis. C.
7 lege Henrici III. regis vetitũ præterquam nobilibus.
8 Panor. in cap. dilecta ex l. I. de iis qui potẽtiorum not. C. Bal. in l. I. quæ res vendi nõ poſſunt. C. & in l. vlt. pro ſocio.

1 in polit.

Græcorum ciuitatibus commune fuisse tradit: vt liberis eorum qui pro
patria fortiter occubuissent victus de publico darētur. Sed nimia facili-
tate, dicam, an lenitate Græci statuas merentibus erigebant, quas leuis-
sima offensione accepta, maiore contumelia deiiciebant: cùm enim De-
metrio Phalereo statuas vrbe tota CCCLXV. Athenienses decreuissent,
omnes tamen vno disturbarunt & eodem momento, neque id solùm,
verūetiam tanto furore cōminuerunt, vt nullius fragmentum restaret,
præter eam quæ in arce Palladis conclusa fuerat. Hebræis autem illu-
strium ac nobilium virorum duo genera fuerunt, alterum ab Aaronis
stirpe, qui soli sacerdotes erant, alterum à stirpe[9] regum: cùm enim gens 9 Iosephus.
B illa summam bonorū omnium in religionibus ac diuini numinis cultu
collocaret, ita sacerdotes, qui proximè ad immortalis Dei numen acce-
derent, nobilissimos omnium iudicabat. Singularem autem delectum
Deus adhibuerat in Aarone designando, eoque post grauissimas populi
secessiones & clades confirmando. Itaque quoties extremum populo
exitium Deus pronunciari[1] iubet, illud identidem ingeminat. כעם כבען: id 1 Iesa.24. Oseæ. 4.
est sacerdotis ac plebei eandem fore conditionem. Itaque cùm Antiochi
nobilis seruitutē excussisset, gēs Asmonœorū de stirpe Aaronis pōtifica-
tū maximū vnà cū regno tenuit, annos circiter CC. id est vsq; ad Herodis
magni dominationē. Rectè quidē Hebræi, nā si adepto pecuniis ac sordi
bus magistratu curruli nobilitas posteritati cōmendatur, quid causæ est
C quamobrem Dei æterni sacerdotiū nobilitare non debeat? si quidē mu-
neribus non personis dignitatē metimur. Certè sacerdotij dignitatē[1] o- 1 consi.190.& Ias. in l. generaliter. colu.2. de in ius vocan.
mnibus honoribus ac muneribus anteferri putant oportere Iurisconsul-
torum doctissimi quique, nec inter plebeios[2] censeri rerum diuinarum 2 ex l.2. vt nemo priuat. Salic. col. 4. q.7. de iuris & facti. C.
administros & sacrorum moderatores: neque hæc noua est, sed ab vlti-
ma antiquitate ducta sententia. Nam vetustissimi reges, vt augustiorem
ac sanctiorem regiam potestatem efficerent, pontificiam[3] dignitatem 3 Aristo. in polit.
exercuerunt: nec modò Græci, verumetiam Romanorum reges, atque
adeò Imperatores ipsi pontifices sese maximos appellarunt, quæ institu-
ta Arabum summi principes ijdem & pontifices secuti videntur. Chri-
stiani quidem reges, cùm religione prohiberentur profana sacris, arma
D religionibus miscere quod proximum erat effecerunt: id est sacrum or-
dinem non modò plebeis, sed etiam patricijs, neque his tantùm, verum-
etiam ducibus, comitibus, cæterisque magistratibus omnibus prætule-
runt, vt primos concessus & à rege proximos prima loca in cœtibus, in
concilijs, in legum rogatione, in beneficiorum ac immunitatum largi-
tione consequerētur. Quid ni? cùm Celtarum antiquissimi populi Drui-
das, qui sacrorum ac iudiciorum principes erant, non modò plebeis, sed
etiam equitibus ac regulis superiores haberent. Itaque Cæsar[4] in ordi- 4 lib.6.
num descriptione primo loco Druidas, deinde equites, postea plebem
collocauit. Nam equestris ordo apud maiores nostros, validissimo e-
quitatu populos omnes Cæsaris[5] ipsius ac Marci Antonij testimonio[6] 5 de bello ciuili. in Affrica gesto.
superabat, vt propterea κελτοὺς dictos fuisse putem, est enim κέλης ἵππος ὁ ἄζυξ, 6 Plutar. in vitâ Antonij.
quem Latini sellarium vocant. Diximus antea Turcarum & Arabum

principes in ſingulis imperijs etiamnum Mophtas pontifices maximos præcipuis honoribus colere & obſeruare, & eorum quæ in iure maxima ſunt, maximéque ambigua ſummam ad illos deferre. Veneti tamen ſacerdotes à concilijs, ab imperijs, à magiſtratibus ſummouere conſueuerunt: ne fortaſſe Pontifici maximo, cuius obſequijs ac iureiurando obligantur, ciuitatis arcana proderent. Eſt igitur apud Venetos patricius omnium primus, cùm in eo inſint iura maieſtatis. Patricios ſequuntur nobiles, qui extra patriciorum album cenſentur, poſtremò plebeij, vtrique tamen citadinorum veniunt appellatione. At Florentini, priuſquam vnius dominatu omnia tenerentur, non tantùm nobilitatem ab ordine ſacro, ſed etiã nobiles à plebeijs, ac plebeios triplici rurſus ordine diſcre- B
uerant[2], quorum qui opibus præſtabant grandes appellabantur, ſecundo cenſu populares, tertio fex ipſa plebis. Meliùs Ægyptij veteres, qui vniuerſitatem ciuium in ſacerdotes, milites, & operarios diuiſerant[3], ſacerdotibus ac militibus, quos ipſi Calaſyros vocabant, immunitate[4] ab omnibus vectigalibus tributa. Paulò aliter Hippodamus Mileſiorum legiſlator, populum in milites, opifices & agricolas partitus eſt, cuius ſcripta Ariſtoteles aut non percepiſſe, aut non ſatis prudenter coarguiſſe videtur[5], vt perſpicuum fit ex ijs quę apud Stobæum reſtant fragmentis. Illud etiam neſcio quo modo Platoni[6] venit in mentem, vt facta ciuium diſtributione in cuſtodes, milites, & agricolas, militum ordinem, ſub cuius clypeis ac tutela ciues eſſe oportet, à cuſtodibus diſcreuerit. C
Porro cuſtodes rerum gerendarum vſu ac prudẽtia cæteris omnibus excellere, iiſque imperare[7] voluit, nulla claræ ſtirpis aut diuitiarum habita ratione. Prudenter iſtud quidem à ſapientiſſimo viro decretum eſt, qui tametſi ab antiquiſſima patriciorum ſtirpe, & ab ipſo Solone Athenarum legiſlatore maternum[8] genus duceret, veræ tamen nobilitatis ac Imperij decus in virtute poſitũ eſſe iudicauit, idq; antea ſcitè Euripides[9],

ὁ μὲν γὰρ ἐσθλὸς εὐγενὴς, ἔμοιγ' ἀνὴρ. ὁ δ' οὐ δίκαιος, κἂν ἀμείνονος πατρὸς ζηνὸς πέφυκε δυσγενὴς εἶναι δοκεῖ.

Veram igitur nobilitatem virtute metiamur, cùm ea ſit non modò philoſophorum ac theologorum[1], verumetiam poëtarum[2], hiſtoricorum[3], ac iuriſconſultorum penè[4] omnium conſentiens opinio, qui negant vllum ſine honeſtate nobilitati locum relinqui: ac duobus propoſitis, ge- D
neris inquam ſplendore ac virtute, ſuperiorem ac dignitate priorem virtuti locum[5] eſſe oportere decreuerunt, ſeu de imperiis & honoribus, ſeu de teſtium grauitate ac pondere quæratur. Proximam à virtute nobilitatis cauſam plerique in ſcientiarum abditarum ac præſtantiſſimarum cognitione poſuerunt, quas qui aſſecuti fuerint nobiliſſimos lex ipſa[6] diſertè appellat, quos, inquit, ſciẽtia nobiliſſimos facit, vel vt Caſſiodorus[7], ex obſcuro nobilem efficit doctrina. Quantò nobilior vtroque, quem virtus moralis cum virtute mentis cúmque ſcientia concurrens nobilitauit? Si tamen à ſcientiarum præſtantia ſeiungatur integritas, huic priorem ordine locum tribui æquum eſt, præterquam in illis muneribus in quibus diſciplinarum cognitio neceſſaria ſit. Imperatorem enim rei militaris peritum, tametſi improbis moribus, exercitui præeſſe æquius eſt, quàm

2 Machiauel.
3 Diodorus.
4 Geneſ. cap. 47. Diodorus.
5 in Polit.
6 in lib. de legibus.
7 lib. 3. & 9. de legibus.
8 Laërtius Proclus in Timæum.
9 id eſt bonus vir mihi quidẽ nobilis: improbus verò etiãſi Ioue ipſo meliore patre edit⁹ ſit, ignobilis tamen videtur.
1 Hieronymus in epiſtola ad Demetriadem.
2 Ouidius in Triſtibus.
3 Plutarc. in lib. cõtra nobilitatẽ.
4 Cardinal. Alex. & Cardinal. Florent. in c. penult. de præbend. Hoſtienſ. Io. And. Anton. Butr. Albericus Angel. in l. ſi quis ſtipulatus ſit ſtichũ. §. ſi quis ita. de verb. oblig. Bal. in l. ſi qua de ſecũdis nupt. C. & in l. nobiliores. de cõmerciis. C. & in l. prouidendũ de poſtul. C. & ibi Salicet. Lucas Penna. in l. mulieres. colu. 1. de dignit. C. Angel. & Platea in l. 1. de cõditis in publicis horr. C.
5 Bal. in c. penult. de probat. ex l. pronunciatio. §. matrem de verb. ſign.
6 d. l. prouidendũ. de poſtul. & in l. nobiliſſimos & ibi Cynus, Faber, Bal. Angel. Salic.
7 lib. 9. epiſt. 7.

quàm virum bonum ſcientiæ militaris ignarum, ſed de his ſuo loco. Illud tamen quod Plato ſtatuit, eos qui obſcuro loco nati, virtutibus præſtant, ordine ſuperiores eſſe oportere, quam qui clara ſtirpe creati, iiſdem virtutibus excellãt, abſurdum mihi videtur. Et quidem duobus his propoſitis, æquum[8] eſt vt auorum virtuti ac nobilitati detur aliquid, atque in ea ſententia fuerunt iuriſconſulti, ſiue de honoribus adipiſcendis, ſiue de ordine & cõſeſſu agatur, primas eſſe tribuẽdas ijs qui virtute ſimul & auorum claritate commendantur. Quem verò princeps nobilitauit, tametſi nec ſua, nec maiorum virtute, nec vlla ſcientiarum cognitione clarus ſit, omnium tamen iuriſconſultorum[9] conſenſu nobilium ordine ac

B loco cenſeri placuit. Ac propterea Plinius de Traiano ſcribens, Cæſaris eſſe dicebat, vt nobiles efficeret ac tueretur. Sed hanc nobilitatem Bartolus[1] non ineptè ciuilem appellauit: ex quo ſatis innuit hominum quidem opinione fictam nobilitatem fuiſſe adeptos, veræ tamen nobilitatis ſine virtute decus nullum habere. Demus igitur eos nobilitatis ciuilis decerpere fructus, quibus principum munere & cõceſſu tribuuntur, ſeu nobilitas illa pecunijs & ſordibus, ſeu ætatis flore ac fœdiſſimis obſequijs parta fuerit. Sed illud qui tribuere poſſint in eos tantùm conuenit qui iura maieſtatis habent, non etiam in eos quos Bartolus, principatum[2] habere ſcribit, ſi aut ſuperiorum iuſſis teneantur, aut habeant Imperij ſocios & collegas, qui ne natalibus quidem reſtituere[o] poſſunt. Multò mi-

C nus verum eſt quod[3] quidam ſcripſêre, principum comites ac domeſticos nobiles eſſe: vt enim vacationibus munerũ ac immunitatibus fruantur, non propterea tamen nobiles iudicandi ſunt, niſi magiſtratus & imperia maiora geſſerint. Sed quæritur & antea ſæpe video quæſitum, an ſit nobilitatus qui militiam ex caſu, ſiue feudum adeptus eſt, id quidem pleriſque video placuiſſe[4], modò Imperium maius feudo innexum & adiunctum fuerit, vtì ſunt duces, comites, marchiones, aut ſi fiduciæ[5] tabulis ac legibus ab ipſo principe nobilitas diſertè rebus ipſis expreſſa, & poſſeſſoribus tributa ſit. Hinc illa feudorum nobilium ac ignobilium origo manauit. Sed noſtris moribus, quibus feuda eodem, quo cætera prædia iure cenſentur, quod ad perſonarum ius attinet, nihilo nobilior

D eſt opifex qui ducatum hęreditario iure, aut pro emptore, quàm ſi prædium vectigale poſſideret: certè maioribus noſtris abſurdum viſum eſt, quam à ſe non haberent à iure prædiatorio dignitatem expiſcari, ac perſonas ipſas rebus, quaſi picturã tabulæ cedere: indignius etiã iura nobilitatis in hominum cõmercia venire. Duarũ autẽ rerum omniũ maximarũ, virtutis, inquã ac nobilitatis nullũ eſſe cõmercium clara voce teſtatur Euripides, μόνον δ' ἂν, inquit, αὐτὰ χρημάτων οὐκ ἂν λάβοις γενναιότητα καὶ ἀρετήν. Cũ igitur noſtris æquè ac Germanorũ, Hiſpanorum, Britannorum, Italorum moribus omnia iſthæc ſeu feuda, ſeu beneficia, ſeu militias ex caſu appellare placet in commercium veniant, quis quenquam ex eorum adeptione clariorem ſe fore putet? At ignobiliſſimis quibuſque cerdonibus feudum adeptis licet vaſſallos creare[5]: ac nobiliſſimo cuique neceſſe eſt vaſſallum ignobilem excipere: Quibus ex rebus efficitur, opes & copias

8 Cyn. in l. prouidendu de poſtul. C. Panor. in ca. 1. in 1. no de donat. Aluaro. in c. 1 col. 3. quis dicatur dux Bal. in l. nobiliores de cõmerciis. Corn. in vlt. not. cõmunia legat. C. Hoſtiẽſ. Pano. Io. Andr. in c. clerici de iudic.

9 Bald. in l. ſacrilegij de diuerſis reſcrip. C. Bart. in l. 1. de dignit. C. & Platea. ibi. Imola in c. multa de prębendis. C. I. an. Rayn. in tract. nobilitat. q 1. Alber. in l. Imperatores. ded: cu io. l. quęris de natalib. reſtit Caſtrẽſis in l. quoties vbi ſenatores. C.

1 in l. 1. de dignit. C.

2 Bart. & Plat. in l 1 de dignit.

o Guid. Pap. ſing. 486.

3 Angel. Peru. Aretin. Corn. Iaſ. in l. omniũ. qui teſtamẽ. fa. C. Plat. in l. 1. de domeſticis & proleſt.

4 Io. Andr. Hern. c. 1. ſi vero. de pace iuramento.

5 Iacob. Bello. in proemio feudor.

5 Bald. in cap. 1. §. Marchio. titu. de ijs qui feudũ dare. Aluarot. Cardinal. Alexád. ibi Guido Pap. deciſ. Delphi. 4. & 5

quantæcunque ſint, nec veram parere ac ne parturire quidem nobilitatem, tametſi Euripides ex opinione vulgi perſonā ſic loquētem inducit, πλὼ δ' εὐγένειαν ἐν χρήμασι. & in Aulide οἱ δαίμονες ἐν πᾶσι κλεινὸ καὶ περίβλεπτοι βροτοῖς. Quanquam non tantùm vulgares ac plebeios, ſed etiam ipſum Ariſtotelem[6] legimus primum dignitatis ordinem in opibus, deinde in claris natalibus, poſtremò in virtute poſuiſſe, quod ordine primò decuerat, id poſtremò collocauit. Solo quidem ciues Athenienſes ex opibus ac fortunis ad honores[6] & imperia ſelegit, cuius rei cauſam deinceps ſuo loco explicabimus. Quæ opinio tam altè radices egit, vt non modò copias, opes, fortunas, nobilitatem ingenerare plerique[8] putent, verumetiam ab inopia decus omne nobilitatis aboleri ac obliterari, ſed obſcuræ ſunt au- B
toritatis. Auguſtus[9] quidem cenſum Senatorium tenuibus ſuppleuit, ne ab inopia clariſſimus ordo premeretur. Sed Bartolus[1] apertè ſcripſit nec ab opibus dari, nec ab inopia adimi nobilitatem. Neque enim M. Æmylius Scaurus ab inopia generis claritatem ſibi putauit ereptam, quinetiam gentis Æmyliæ ſplendor illum ab accuſatorum gratioſiſſimorum potentia vindicauit[2]: num igitur ſi carnifex ignominioſiſſimus ſit, ac locuples ordine tenuibus ſuperior erit? negabunt opinor: quantò minus parricidæ, ac flagitiis omnibus inquinati homines, quibus opes affluunt claros ac nobiles iudicare debemus? Semper enim Romani opes à nobilitate ſeiunxerunt. Sic enim Tacitus de Caſſio & Syllano: Alter, inquit, opibus vetuſtis, alter generis claritudine excellebat, & M. C
Tullius Roſcium nobilitate ac pecunia municipij facilè primum fuiſſe dixit. Itaque cùm reges noſtri bellis vrgentibus, ac præmente ærarij inopia nobilitatis iura promercalia feciſſent, ac plerique turpitudine vitæ infames pecuniarum vi nobilitarentur, princeps lata lege declarauit neminem eorum nobilem propterea iudicandum, quo minus ordine, ac muneribus ignobilium cenſeretur ac fungeretur. Quid enim abſurdius aut pernicioſius quàm dignitatem quæſtu, ordinem pecunijs, nobilitatem opibus metiri? cùm ſępius aut furtis, ac rapinis, aut tyrannorum effuſa in deterrimum quenque largitione, aut caſu quodam, (tametſi nihil caſu fit) ac fortunæ temeritate, vnde fortunas dici putant, dentur & eripiantur? At honeſtas nihil habet cum fortuna commune, nec veræ D
virtutis ac nobilitatis poſſeſſio furtis eripi, nec incendio abſumi, nec aquarum voragine abſorberi, nec vlla vi perire poteſt. Sed quoniam inani opinione ac popularibus hominum erroribus, quibus iura tum publica, tum priuata conſtant, plerique ducimur, illud etiam obtinuit vt qui principum conceſſu, vel ſua virtute, vel opibus, vel eruditione, vel militari laude nobilitatem adeptus ſit, eam non modò ad poſteros[4], verumetiam ad adoptiuos[5] transferre poſſit. Id quidem contra theologorum ac philoſophorum decreta, quibus ſatis intelligitur putre lutum ſuæ originis omnes habuiſſe: id eſt τὸ πηλὸν πάντων προπάτορα γένους ἔχειν. ſed aliud eſt in ſapientium hominum conſeſſu, aliud in fece plebis de ordinibus ac dignitate diſputare, legibus autem ſuę quenque ciuitatis aſſentiri, non modò eſt ac ſemper fuit honeſtum, verum etiam neceſſarium. Auorum tamen

6 lib 4. politic.

7 Plutar. in Solo. Ariſtot. lib 2. Politic.

8 Platea. in l. 1. fine. colu. 1. de dignit. Soc. cōſi. 18. Benedictus in c. Raynutius. in verbo & vxorē. nu. 966.

9 Tranquillus. in Auguſto.

1 in d. l. 1. col. 3. de dig. C. & cap. ſignificantibus extra de offi. deleg. Felin. in cap. aures. de reſcriptis.

2 Plin. iunior. Valer. lib. 2.

4 l. 1. de dignit. & l. ſenator. & l. ſi ſenator eod. C. Bal. in l. cū in antiquiorib. de iure deliberādi. C. Lucas. Penna. Bart. Plat. in d. l. 1. de dignit.

5 l. liberos. l. ſenatoris. de ſenatorib.

tamen virtutes, merita, claritatem non vltra pronepotes[6] propagari voluerunt, & quidem ad legitimos tantùm, non etiam ad nothos [7] & spurios. Certè quidem Turcarum moribus dignitatis ordo ex virtute cuiusque ponderatur: nec vltra nepotes auorum virtus aut nobilitas propagari consueuit, prudenter illi quidem, vt sui quisque generis claritudinem intermortuam renouare studeat, aut ignobilium ac plebeiorum ordine censeatur. Nostris verò moribus deprauatis & corruptis, quò quisque à virtute maiorum, à quibus originis claritatem accepit, remotior est, eò nobilior iudicatur, nec si flagitiis omnibus ac turpitudine vitæ probrum contraxerit, ordinem aut nobilitatem amittit, nisi rebus iu-
B dicatis infamia [8] notatus sit, nec tamen si à flagitiosa vita & consceleratorum cœtibus discesserit, vt bonorum cõsortio sese adiungat, nobilitatem semel amissam, nisi principis restitutione ac rescripto singulari recuperaturus[9] est. Et quemadmodum à maioribus nobilitatem accepit, sic etiam ad posteros infamiæ contumeliam traducit[1], seu iure, seu iniuria damnatus sit, quia iudicata res pro rei veritate habetur [2]. Quid mirum? cùm sine iudicio qui sordidas artes, miniméque illustri viro dignas exercet in plebeiorum ordinem redigatur[3]? Sed quæ sint sordidæ artes, ardua quæstio est, propter varias gentium leges in eo genere sui quamdissimilimas. Herodotus[4] quidem scribit sua ætate sordidos omnium populorum moribus haberi consueuisse, qui opificia tractarent: in qua
C sententia Xenophontem [5] fuisse legimus, rationem tamen subiecit philosopho minimè dignam, quòd scilicet talium artium opifices assiduo labore vrgeantur, & vmbratilem ac sedentariam vitam sequantur, quid enim arte imperatoria laboriosius? quid iudiciaria magis vmbratile ac sedentarium? quid tamen vtraque in omni ciuitate clarius ac nobilius esse potest. Meliùs Aristoteles[2], qui opifices omnes in Græcorum ciuitatibus à consilio, ab Imperiis, ab honoribus summoueri scripsit, quòd animi excelsi vim ac robur mercede conducti penitus amittant. Certè quidem sapientiæ magister[6], agricolas, fabros, figulos, statuarios, cæterósque opifices ab Imperiis, ab honoribus, à cõsessu iudicum arcet. Lycurgus[7] item ac Romulus[8] suos ciues ab opificiis omnibus procul seduxerunt: hic ta-
D men agriculturam ac militarem, ille verò militarem tantùm permisit, & quò minùs dubitaretur, idipsum Dionysius Halycarnassæus repetẽs, hoc lustro, inquit, qui puberes essent supra centum millia censa: mulierum autem seruorum, mercatorum, artésque sordidas exercẽtium (siquidem Romanorum nemini cauponariam artem aut vlla opificia tractare licet) triplo plus quàm turbæ ciuilis. Sunt tamen qui Numam Pompilium legi Romiliæ derogasse putant, cùm opificum collegia instituisset: quasi nec ex peregrinis potuerint, nec item ex seruis conflari. Id etiam confirmari videtur ex eo quod Cicero in Catilinari bello nonnullos extitisse diceret, qui circum tabernas concursarent pretio sperãtes sollicitari posse animos egentium: quod item Tribuniplebis opificum turba sese aduersus consularem libidinem munire consuessent. Sed ijs obstat ac repugnat quod Dionysius Halycarnassęus scribit, scilicet septimo lustro cen-

6 glo. in l. 1. de dignitat. C. ex l. diuo. de quæst. glo. in l. liberos. de senator. Bart. in d. l. 1. Isern. & Afflict. in cõstit. Neapolitanas ex l. 1. de priuileg.
7 Bar. qui nothus & quidẽ sacerdotis erat filius id cõfitetur in l 1. de dignit. C. Bald. in l. cũ legitimæ. de Incestis. C.
8 l. infamem. de public. iudic. l. si qua. de secũ. nupt. C. Bal. ibid. l. 1. vbi senatores. C. Bar. & Plat. in l. 1. de dignit. col. 4. Bal. in l. cũ antiquiorib. de iure deliberand. C.
9 l. imperialis. de nupt. C. l. 1. de sententiam passis. C.
1 Faber in l. diuo. Marco. de decurio. C.
2 l. ingenuum de statu hom.
3 l. nobiliores de cõmerciis. C. l. ne quis. de dignit. C. Bart. & Plat eod. Curtius senior cõsil. 18 Fel. in c. super eo. de testib.
4 In Euterpe.
5 in OEconomicis.
2 lib. 3. & 8.
6 Eccles. cap. 38.
7 Plutar. in Lycurgo.
8 Dionys. Halycarnass. lib 2.

ſa fuiſſe centum millia ciuium præter opifices: quibus verbis planum fit Numam legi Romiliæ non derogaſſe, cùm Seruius rex à Numa tertius primum cenſum egerit[9]. Nec arguit ciues fuiſſe quos Tribuni, quos ſeditioſi ciues ad defectionem ſolicitabant: cùm etiam ſeruitia ſæpe ad pileum vocarentur, vt C. Cinnam feciſſe legimus. Quinetiam Cicero de opificibus, quos Catilinæ coniurati ad ſeditionem inflammabant, ita loquitur, Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus frequentia ciuium ſuſtinetur, alitur otio. Abſurdum videretur opifices ciuium frequentia ſuſtineri, ſi ciues fuiſſent. At lege militari[1] Romanorũ ciues ſumpta virili toga ſtipendia facere cogebantur ad annum vſque quinquageſimum quintum: nec Romano ciui ad honores aditus pate- B bat, niſi decennium militaſſet. Quamobrem duo millia ciuium ſub haſta venijſſe proditum eſt à Liuio, quòd annos quatuor ſtipendia nulla feciſſent. Quæ in opifices cadere nullo modo poſſunt: quos etiam Liuius vno loco ſcribit ad bellum gerendum minimè idoneos eſſe. Grauius eſt etiam Ciceronis illud teſtimonium, Illiberales ſunt (inquit) & ſordidi quæſtus mercenariorum omnium quorum operæ, non quorum artes emuntur, eſt enim in illis ipſa merces autoramentum ſeruitutis. At vbi de ciuibus Romanis agit, nihil abiectũ, nihil vile, nihil denique niſi cum dignitate aut ſentit aut ſcribit[8]. Ex quo intelligitur aut ſeruos, aut certè inquilinos & infimæ conditionis homines, opificia Romæ tractaſſe: aut ſi Romani ciues manumiſſione fierent libertinos tamen fuiſſe: & quo- C dammodo ciuium Romanorum ius amiſiſſe: non aliter atque nobiles apud nos qui ſeſe ſordidis, & quæſtuariis artibus dediderunt, nobilitate ſic etiam, ordine, illos gradu dignitate deciſiſſe[9]: niſi veniam[1] à principe noſtri impetrauerint, quod vrgẽte neceſſitate, aut premente metu, quæſtuariis artibus ſeſe implicarint. Quanquam de mercatura non ſatis conuenit Iuriſcõſultis & antiquitatum ſcriptoribus inter ipſos, dignitati repugnare videatur nécne. Senatoribus quidem lege Claudia Tribunitia vetitum legimus ne quis maritimam: nam in qua pluſquam ccc. amphorarũ eſſet, haberet ad fructus vectandos: Quæſtus omnis, inquit Liuius, patribus indecorus viſus: quam legem Hortenſius ſua ætate mortuam eſſe dicebat, vt eſt apud Ciceronem: ex quo intelligitur non mo- D do cæteris ciuibus id ſalua dignitate cuiuſque licuiſſe, verumetiam ne ſenatores quidem à mercatura pœnitus abſtinuiſſe: aut certè inſtitores habuiſſe, vt patriciis quoque Venetis, Hiſpanis, Anglis in more poſitum videmus. Equitibus verò Romanis mercaturam conceſſam aut certè vetitam non fuiſſe argumento eſt illud Ciceronis in Verrem, L. Prætius ſplendidiſſimus Eques Romanus qui Panormi negotiatur: & Q. Mutius Eques Romanus qui Syracuſis. Multò minùs igitur plebeijs interdicta mercatura fuiſſet. Tametſi vetere Romanorum inſtituto mercari ciuibus non turpe videretur: non tamen id licere videbatur, vt quidem ex Dionyſio Halycarnaſſæo planum fit, qui ciues cenſos fuiſſe ſcribit ſupra centum millia: mulierum autem & mercatorum, & ſordidas artes exercentium triplo plus quàm turbæ ciuilis: nam hic videtur mercatores ex albo

9 Dionyſ. lib. 4.

1 Plutarch. in vita Gracchorum.

8 pro Cæcinna, pro Rabirio perduel.

9 l. nobiliores de cõmerciis. C. l. nequis. de dignitat. C. auth. de teſtib. §. 1. Bartol. & Plat. in d. l. 1. de dignit. Curtius ſenior cõſi. 18. Feli. cap. ſuper eo. 2. de teſtib. And. Iſern. in cõſtit. Sicil. & Afflic. tit. vt dignitat. ordo ſeruetur.

1 Maſuerius tit. de talliis. §. itẽ qui nobilitate. ex l. ingenuũ. de ingenuis. C. Guid. Papa decis. 196.

ex albo ciuium Romanorum eximere voluiſſe. Neque id tantùm Romanis, ſed etiam Spartiatibus ac Thebanis in more poſitum fuiſſe videmus. Quanquam Spartiatibus auri & argenti vſu ſublato nullus mercaturæ locus erat relictus: id tamen placuit Lycurgo[2] ſingulari lege ſanctiùs caueri. Thebanis[3] verò ciuibus non aliter magiſtratus petere aut oblatos capere licuit, quàm ſi totos decẽ annos mercatura abſtinuiſſent. Tandem aliquando legibus[4] imperialibus ordini mercatorum omnes aditus ad honores & imperia præcluſi fuerunt: neque id tantùm, verumetiam nobilium ordini æquè eſt interdicta negotiatio[5], vt mercatoribus[6] militia. Quibus legibus aut ſordida, aut non ſatis honeſta mercatura pleriſque videtur[7]. Certè quidem Plato[8], Ariſtoteles[9], Apollonius[1], Thyanæus mercaturam virtutibus inimicam eſſe ſtatuunt. Quinetiam populum ſanctum diuina lex à mercatura videtur arcuiſſe his verbis, Non erit mercator in populo tuo, id eſt רכיל, quæ vox impropriè quidem impoſtorem ſignificat, propriè verò mercatorem, eſt enim רכל mercari: eóque ſenſu ferè ſemper vſurpatur[2]: videtur enim diuina lex quæ ciuibus fœnerari[3] vetuit non peregrinis eadem vetuiſſe, ne quid emere liceret quod carius Iſraëlitæ ciui diuenderetur, cui conſentaneum eſt illud quod Sapientiæ[4] princeps ille ſcribit, Mercatorem manus à ſcelere puras vix habiturum. Quamobrem ſæpiſſimè prophetæ[1], ſæpius etiam ſacrarum literarum interpretes[2] mercatorum genus ita execrantur, vt Chryſoſtomus non obſcurè aut ambiguè, ſed perſpicuè mercatorem Deo placere poſſe negauerit: propter negociatorum mendacia, periuria, fraudes: quódque ad lucra turpia, vt Vlpianus ſcribit[3], proniores ſunt. Illud tamen admonendi ſumus, quòd Deus immortalis populum, quem ſingulari quodam iure ac delectu ſibi ſacrauerat, abſtinere mercatura prohibuit, ad cæteros populos non æquè pertineret, vt multa[4] ſunt id genus interdicta, quæ ad ſanctiſſimum populum, non etiam ad cæteros ſpectant: quoniam hunc puritate ac integritate cæteris excellere voluit. Eſt enim mercatura non tantùm ciuitatibus vtilis, ſed etiam honeſta: nec ſolùm honeſta verumetiam neceſſaria. Quid enim ſi ſolo tam ſterili condita ſit ciuitas aut eo loco poſita vt in ea non modò commodè viui, ſed ne viui quidem poſſit? cuiuſmodi Athenas fuiſſe accepimus, qualis eſt etiam noſtra Limogea, Nuremberga Germanorum, ipſiuſque maris mediterranei decus Venetia: quę quatuor ciuitates, ſine mercatura nunquam tales tantæque extitiſſent. Quamobrem M. Tullius[5] ex albo mercatorum, aut certè ſordidorum hominum exemit eos qui vberè & quæſtuoſam, non qui ſordidam ac tenuem exerceant mercaturam. Mercatura, inquit, ſi tenuis eſt, ſordida putanda eſt: ſi magna & copioſa, multa vndique apportans, multiſque ſine vanitate impartiens, non eſt ad modum vituperanda. Ego illud Platonis[6] ſubiungerem, ſi modò ciuibus neceſſaria, aut certè vtilia aduexerit, & inutilia euexerit. Ac propterea iuriſconſulti plerique negotiationem rerum omnium affluentia copioſam nihil natalium ſplendori, nihil ordini, nihil nobilitati derogare tradunt[7]. Id quidem fortaſſe in Italia, Britannia, Luſitania locum habeat: non item

(Margin letters: B at "tura pleriſque videtur"; C at "ſtomus non obſcurè"; D at "ſed ne viui quidem".)

2 Plutar. in Lycurgo.
3 Ariſtotel. lib. 3. polit.
4 l. ne quis. de dignit. C. l. ſi cohortalis. de cohortalib. C. l. humilem de inceſtis C.
5 l. nobiliores de commerc. C.
6 l. 1. negotiatores ne militent.
7 Bart. Plate. Lucas Penna. Bald. in d. l. nequis. Faber. in l. fallo de dignit.
8 in legibus.
9 lib. 7 polit. c. 9.
1 apud Philoſtratum.
2 Ezechiel. c. 27. ver. 5. & 28. ver. 16. & cantici. 3. ver. 6.
3 Deut. 23.
4 Eccleſ. 24.
1 Ezech. cap. 82. Zacharias cap. 4. pſal. 70.
2 Homelia 21. in Mathęũ. Apollonius apud Philoſtratũ. Auguſti. in pſal. 70.
3 l. Iuſtiſſime. §. proponitur. de ędilit. edicto. ff.
4 vt quę de ſacrificiis ac ciborum delectu tradũtur.
5 libro 1. offic.
5 in libris de legibus.
7 gloſ. in ver. publicè in clem. de vita & honeſtate cleri. Ancharan⁹ Card. Florentin. ibid. Alciat. regu. 1. præſumptionũ. Tiraquel. in lib. de nobilit. Rebuffus in auth. habita ne filius pro patre. C. & ex l. honoribus. §. 1. de vacat. munerum.

in Gallia, nec rursus in Germania. Illud tamen vbique verum est quod Cicero scribit, sordidos iudicari qui mercantur à mercatoribus, quod eodem loco ac momento vendant: quia nihil proficiant nisi admodum mentiantur: nihil autem turpius est vanitate. Quamobrem prudenter illi quidem qui non modò nobilitatem, verumetiam magistratus ac milites negotiari vetant[8], ne mercaturæ specie sordibus ac rapinis aditus aperiantur: nec ferendum est vt qui per sese non potest, seruorum ope ac ministerio[9] fraudem legi faciat. His tamen sordidiores sunt rerum turpium quantumuis pretiosarum mercatores, opificibus ac operarijs ordine inferiores collocādi, vel potius è ciuitatibus, quantùm quidem fieri poterit exigendi: neque enim omnino id effici potest, cum turpium & B
honestorũ, vtiliũ ac inutilium nō sit vbique lex eadem. Picturam & statuariam Græcorum ac Latinorum opinione nobilitatam accepimus, quid enim Protogene clarius? quid illustrius Appelle? cuius vna tabula, quæ, quòd artificiosissimè accurata esset, Rhodum obsidente Demetrio ab interitu seruarat, trecentis ampliùs talentis æstimata fuisse dicitur. Et Fabio nobilissimo viro laudi datum est, inquit Tullius, quod pingeret: omnium tamen artium Hebræi sordidissimam arbitrantur. Turcarum verò ac totius Orientis & Affricæ legibus ac institutis non modò sordidum sed etiam capitale est acu, vel penicillo, vel fusione quicquam seu stirpium seu animātium, seu rerum earum quas natura procreauit, vllis picturis aut lineamentis adumbrare. Item Romanis medicorum serui- C
le & abiectum munus fuisse legimus[4]: ac medicinam à liberalibus disciplinis disiunctam[5]: quam tamen in summo pretio Hebræi & Græci semper habuerunt: eadem à nostris coli cœpit, cùm Arabes primùm chirurgos ac pharmacotribas, quibus quasi instrumentis ac ministris vtendum esset, à medicis seiunxissent. Ac tametsi colendi sunt[6] in ciuitatibus medici, non tamen ferendum est oratoribus ac iurisconsultis exæquari, scientiam enim ciuilem ac legitimam, nō modo artium, sed etiam scientiarum omnium moderatricem & architectonicem clarissimi philosophi definierunt[7]. Romam quidem sine medicis annos ampliùs sexcentos floruisse, testis est M. Cato[8]: sine legibus legitimáque disciplina ne momentum quidem vlla ciuitas stare potest. Agricolarum item & pa- D
storum ordo laudabilis, quippe duabus antiquissimis artibus ciuitates, pagos, villas, familias rebus maximè omnium necessariis sustentare docuerunt[7]. Certè quidē nulla re Cyrus maior tantoperè gloriatur quàm de agris suo labore ac industria consitis: Serranus item, Curius, Cincinatus, Torquatus, Cato non minùs vrbana quàm domestica laude illustres ob id maximè laudantur, quod attritis opere rustico manibus salutem publicam stabilirent: quæque modò arantium boum iuga rexerant, triumphalis currus habenas retinerēt. Sed illa potissimùm ætate fiebant, cùm ab aratro Consulares ad Dictaturam vocarentur. Omnium[9] certè rerum quibus aliquid acquiritur, nihil agricultura ac penaria melius, nihil vberius, nihil dulcius, dicerem etiam nihil homine libero dignius, id est, vt Theophrastus scripsit, οὐδὲν μᾶλλον ἀνδρὸς τοῦ ἐλευθέρου ἄξιον, nisi seruilem in mo-

8 l.1. negotiatores ne milit.

9 l.2 §.1 de admi. rerum ad ciuitat. Bar. in l.3. §. si procurat. quod quisque iuris. ff. Alciat. in l. mercis. de verb. signif.

4 in l. Thais. §. Lucius. de fideicom. libert. l. alimēta. de alimētis & cibar. l. Seio. de annuis legat. l. 1. §. ne autē. de seruo communi. ff.

5 l.1. §. medicorũ. de variis. cognit. l.1. de decretis decurio. C. l. ambitiosa. de decretis ab ordine. Aristophanes scatophagos appellat.

6 Eccles. cap. 38.

7 Plat. in Gorgia Aristot. lib 1. politic. cap. vlt. Pano. cap. cęterũ. col. 2. de iuramēto cal. & in c. clerici de Iudi. vbi Fr. Aretin. & Dec. l. aduocatos diuersorũ iudicũ. l. laudabili. tit. sequēti. C.

8 Plin. Dioscorid.

9 Plin. lib. 2. c. 3. collumell. Guid. Pap. decis. 41. de l. & 296. & 392. Benedict. ad c. Raynutius. verbo dotem. nu. 52. Arist. & Xenophon in œconomicis.

in modum mercede conductis hominibus nobilissimæ artes contumeliosè manciparentur. Diximus sordidas artes censeri quarum merces autoramētum sit seruitutis: vt mirum videri non debeat si Romani sub Imperij occasum agricolæ à militia[1] summouerētur. Ex quo consequēs erat vtrunque ordinem, agricolarum, inquam, & Pastorum inter operarios collocare. Nam ordinum dignitatem, pro moribus ac legibus cuiusque ciuitatis temperandum esse necessitas ipsa, ratione sæpius repugnante, cogit. Carnificis munus vbique ferè gentium sordidissimum iudicatur: neque enim per leges censorias carnifici domicilium in Vrbe habere[2] licuit: vti ne hac quidem ætate apud Tolosates licet. At Hebræorum legibus, nobilissimos quosque, si testes capitalium scelerum fuissent, eosdem carnifices habere non modò fuit honestum, sed etiam necessarium[3]. Quinetiam in Anglia proximus quisque parētum, fratrum, propinquorum, qui modo in crucem aguntur, extremum pietatis officium est agere carnificem, iisque de trabe humili pendentibus gulam frangere: nostris verò moribus huic muneri, tametsi sordido, quæstuosa præmia proposita videmus, ne tā necessario ciuitatibus munere deseramur: vt quondam Gandani contigisse accepimus: vbi iudex patrem ac filium eiusdem sceleris conuictos ac damnatos sortem ducere iussit, vter vtrius carnifex esset: patri sors obtigit: sed cùm ætas ingrauesceret iam sua, precibus eblandita gratia obtinuit vt filius ætate robustior eo munere fungeretur. Ergo filius intrepidè parentis iugulum hausit: cuius impietatis ac sceleris sempiterna vestigia, quæ inuiti spectauimus, Gandanenses æreis statuis in Vrbe media, & quidem publico ac patenti loco etiamnum extare patiuntur. Est etiam in ciuitatibus otiosorum hominum ingens numerus qui nec bello, nec pace vllis artibus aut disciplinis implicantur: quos è ciuitatibus exterminare aut publicis operibus vrgere necesse est, cùm nullo in ordine collocari possint: eóque magis si nihil habeant vnde otiosam vitam tueri possint. Hos enim Ægypti rex Amasis nō aliter atque grassatores supplicio capitali afficiebat. Commodiùs Parisienses qui robustos ac valentes operibus publicis vrgent: senes aut ægrotos humaniter alunt & curant: parentibus ac bonis orbatos pueros ac puellas partim literis, partim mechanicis artibus quatuor distinctis collegiis præter nosocomium maximum maximísque opibus auctum studiosissimè erudiunt. Si partis aut vetustis opibus ciues otium colant, tametsi turpi ac ignaui otio fruūtur: ferendi sunt tamen, vt nihil aliud quàm Rebuspublicis inopia laborantibus opitulari possint. Quòd si rerum cælestium ac sublimium contemplatione mentem pascant: ciuium omnium beatissimos & in primis ordinibus censeo collocandos. Sin vitæ genus actuosum malint quàm quietum: ad honores & magistratus subeundos, si nulla obstat vitæ turpitudo, arcescere multò vtilius[7] est quàm egentes: quia puriores à sordibus & corruptelis futuri sunt quàm qui premūtur egestate. Quamobrem locupletes sæpe nobilioribus ordine[8] conferri, interdum lex anteferri[9] iubet in magistratibus & honoribus adipiscendis: si nulla vitæ anteactæ infamia obest, idq; consentaneum est moribus

(margin letters B, C, D)

1 l. colones de agricol. C. l. vlt. de mācip. & col. l. 2. de præpositis sacri cubic. C. l. milites locati. C. l. originarius de agricolis. C.

2 Cicero pro Rabirio perd.

3 Deut. cap. 1. & 19.

7 in authent. de defensor. ciuitat. §. 1. & l. rescripto de munerib. l. ad subeunda de decurio. C. Iserni in titu. de pace iuramentō. cap. 1. Platea in l. nequis de dignit. C. Afflict in cōstit. Siciliæ col. 2. not. 2.

8 l. 1. de custod. reo. ca 2 de testibus. Alexan. cōsi. 209.

9 l. rescripto. de ponderatis muneribus.

ac legibus Indorum, quos Plinius ad honores & imperia optimum ac locupletissimum quemque prouehere scribit. Quo igitur ordine ciues collocādi sint, ad ceremoniarum cuiusque ciuitatis magistros arbitrium deferendum est, propter morum ac legum dissimilitudines propè infinitas. Hoc tamen ordine ciues in monarchia non incommodè collocari posse putem: vt Regem ipsum qui extra ciuium ordinem longè antecedat, sequatur ordo sacer: secrum ordinem Senatus: Senatum ordo militaris, atque in primis Imperator ipse exercitus seu magister militū: deinde duces, comites, Marchiones, prouinciarum præsides, Landegrauij, Burgrauij, Barones, Castellani, Vassalli cæteríque milites, quibúsue ea cura more maiorum incumbit. Postea ordo togatorum qui collegia B magistratuum & curias iudicum suis decurijs aptè distinctas complectatur: ipsósque oratores, iurisconsultos, causidicos, aduocatos, pragmaticos, procuratores, scribas, actuarios, notarios, viatores, apparitores, accensos, præcones, cornicularios, carcerum custodes, totámque turbam forensem: quam proximè sequatur ordo medicorum, Chirurgorum, Pharmacopœorum: quibus subiungantur scholastici homines quíque iuuentutem erudiunt ac erudiuntur: diuinarū, inquam, & humanarum legum, medendíque professores, physici, mathematici, dialectici, rhetores, historici, poëtæ, grammatici. Post togatorum ordinem mercatores, negotiatores publicanos, argentarios, nummularios, proxenetas, collocandos opinor: eósque potissimùm qui ciuitatis annonā, quæque C ciuibus alendis quàm maximè necessaria sunt, inuehere curant: cuiusmodi sunt frumentarij, macellarij, cetarij, piscatores, pistores, fartores, coqui: quibus subiungemus agricolas ac pastores: his denique opifices, qui quod innumerabiles prope videntur, vtilissimos quosque priorem locum obtinere oportet: architectos inquam, hoplotechnitas, fabros lignarios, lapidarios seu latomos, metallarios, monetales, bractearios, aurifices, fusores, vitrifices, pyrothecnitas, fornacatores, figulos, cornuarios, eborarios, cerearios: item textores quíque lanificia tractant: id est sericam, vellera, pilósque animantium, linum, canabim, xillum, cæteráque id genus: ex quibus telam, funes, vimina, vestes, aulæa, vela, papyros, carthas parari videmus: quos proximè sequuntur coriarij, pelliparij, ful- D lones, tinctores, sartores, sutores: quibus opificiis typographica etsi vetustate non sit conferenda, nobllitate tamen cæteris omnibus anteferenda videtur. Nam pictores, statuarij, sculptores, pigmentarij, tibicines, histriones, saltatores, arenarij, agitatores, ludiones, pantomimi, scenici, mangones, aut ciuitatibus exigendi, aut postremo loco statuendi mihi videntur: vt ijs etiam priores sint balnearij, tonsores, nautæ, caupones, stabularij, lecticarij, aurigæ, vespilones, libitinarij, lictores, carnifices: propterea quòd alteri quidem sordibus egerendis, ac lustrandis ciuibus ac ciuitatibus necessarij sunt: alteri sordidissimis artibus turpiúmque aut inauiū voluptatum efficientibus non modò ciuium mores corrumpunt, sed etiam ciuitates ipsas funditus euertunt. Ordines autem ciuium ita descripsimus non tam vt dignitas, quàm vt conditio cuiusque intelli-

intelligatur. Neque verò nisi rarissimè & quidem vrgente necessitate ciues à ciuibus ordine diuidendi sunt: quòd ea res seditionum ciuilium materiam afferre possit: cùm alij ab alijs non tantùm seiuncti sunt sed etiam ordinis discrimine se notari sentiunt. At ne ciues quidem vnius conditionis vna ciuitatis regione constituendos esse diximus, nisi ad id aut locorum angustiis, aut aquarum opportunitate ciues cogantur, vt lanios, coriarios, pellipa rios, balnearios, quandoquidem aquarum vsu ac lotionibus perpetuis vtuntur, secus aquarum riuulos, domicilia constituere: & oplothecnitas seorsum à togatis & scholasticis hominibus collocare oportet: cæteros opifices, mercatores, ac mercenarios homi-
B nes vtile est à se inuicem disiungi, ac singulis regionibus distribui, vt ciues omnes omnium opera faciliùs vti possint: ne ab extremis ad extrema vrbis loca sæpius vrgente periculo recurrere cogantur. Ad hæc illud etiam accedit, quòd eiusdem conditionis ciues diuersis regionibus seiuncti, non ita facilè contra Rempublicam conspirare, aut legibus fraudem facere possunt. Ac si conuentus omnium ordinum fieri necesse sit, quoniam ordines ab ordinibus quodammodo distingui oportet, vt ordinum [a] dignitas quædam seruari possit: cauendum in primis ne ciuium partitio fiat bifariam: nec tamen ordines plures tribus in comitijs constituantur: nam inter duos oborta contentione ad vim facilè prorumpitur, aut æquatis ordinum suffragiis infecta re disceditur: cùm vnum vni tan-
C tum contrarium sit: plura vni contraria per naturam esse non possint: sed tertius alterutri sese adiūgat oportet, ad vtrunque conciliandum: si plures tribus fuerint pari numero, eadem incommoda sequuntur: cùm par numerus bifariā scindatur, si numero impares sint, opinionū multitudo discrepantiam difficillimè conciliari poterit. Quinetiam vtilius fuerit vnum omnium ordinum oratorē esse quàm plures pluribus, modò conueniat omnibus ordinibus quid agendum, quid sentiendum, quid petendum: vt antea quidem apud Turones & Aurelios, vbi conuentus haberi placuit: sin ordines inter se diffideant: suum cuiusque ordinis oratorem esse necesse est, vt non ita pridem apud Blesenses conuentus, cùm Pontifices de nobilitate, noblitas vicissim de pontificibus, plebs de vtris-
D que grauiter cōquereretur, tres oratores creari necesse fuit: at ne isto quidem modo satis plebi caueri potuit, quin oratores præuaricationis insimularentur: ex quo graues plebis querelę manarunt in vulgus. Hæc præcipuè cauenda sunt in monarchia, in qua vnus est omnium arbiter controuersiarum: in cæteris ciuitatum generibus vt plures sint oratores, in suffragium tamen itur. Sed omni ciuitatum generi valde vtilis, in optimatum verò statu necessaria est illa quam dixi ciuium in tres ordines distributio, vt duobus dissidentibus tertius dissidia componat, aut alterutri adiunctus nolentem à suscepta sententia deducat: si duæ factiones exoriantur, qui sapiunt, quíque saluam Rempublicam esse volunt, tertiæ factionis principem excitare, séque illi adiungere oportet: tres enim duces partium facillimè, duo difficillimè conciliantur: inde seditiones ac bella ciuilia: ídque præcipuè in optimatum statu: quoniam inter optimates

a l.1.vt ordinum dignit.C.

ac plebem tertium nihil esse potest: cùm in optimatum cœtu omnia insint iura maiestatis, nihil in plebe: in populari verò ciuitate patribus ac plebi communia sunt iura maiestatis: tertium igitur ordinem creare facilè est, vt Romæ ordo Equestris quodammodo sequester fuit inter patricios ac plebem, & ex vtroque ordine cōflatus: sed quoniam patricij & Equites vix vniuersi populi quinquagesimam partem constituebant, plebs impotentiùs dominabatur, ídque præcipuè intellectum est, cùm lege theatrali locus senatui primū: deinde Equitibus in spectaculis seorsum à plebe datus est: qua de re sic Liuius. C. Atilij Serrani, L. Scribonij " Libonis Ædilium curulium ludis Romanis primùm Senatus à populo " secretus spectauit, præbuítque sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis B tandem quod multò antè debuerit tributum censentibus amplissimo " ordini, aliis demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum " adiectum esset interpretantibus, & omnia discrimina talia quibus ordi- " nes discernerentur, & concordiæ, & libertatis æquè minuendæ esse, ad " quingentesimum quinquagesimum sextum annum in promiscuo spe- " ctatum esse: quid repente factum, cur non immisceri sibi in cauea patres " plebem vellent? cur diues pauperem consessorem fastidierit? nouam & " superbam libidinem ab nulllius antè gentis senatu neque desideratam, " neque institutam: postremò Affricanum quoque ipsum quod Consul " auctor eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Hæc ille. Ex quibus intelligitur " ad popularem libertatem & cōcordiam tuendam ordines ordinibus ita C collocari oportere, vt omnes omnibus societatis & communionis iure faciliùs conciliari possint. Hoc igitur Affricani factum non modò à plebeis sed etiam ab ipsis patribus quorum gratiam, sibi peperisse putabatur, reprehensum est: sic enim Tullius, non solùm à sapientissimis hominibus, sed etiam à seipso accusatum fuisse scribit: propterea quòd à plebe per vim illud extortum erat quod sponte patribus ad illam vsque ætatem concessum fuerat: quia tametsi promiscua subsellia fuissent, nunquam tamen ante patres ex plebe quisquam spectare sustinuerat[3]. Centesimo circiter anno pòst, lata lex est à L. Roscio Othone Tribuno plebis, vt Equitibus locus esset in XIIII. gradibus proximis à scena: cùm enim magistratus cæteríque senatores in primis ac scenæ propioribus locis D ex lege censoria commodiùs spectarent & audirent, altiores ac remotiores gradus minùs honesti iudicabātur, & tametsi capacissima essent theatri loca, & quæ sæpius sexaginta millia ciuium caperent, non tamen ciues omnes continere poterant: itaque lege Roscia theatrali necesse fuit Equitibus in gradibus XIIII. locum seruari[4]: & quoniam erepta latenter plebi suffragia videbantur à Roscio Tribuno, quem popularis libertatis ac dignitatis custodem esse oportebat, cùm ipse spectatum venisset ab Equitibus, quorum gratiam sibi conciliarat, ingenti plausu, à plebe verò maximo strepitu acceptus est, cúmque certatim plebs & Equites clamoribus & conuitiis mutuis exarsissent, theatrum vniuersum ac ludos ita conturbarunt, vt necesse fuerit Ciceronem consulem populum vniuersum à theatro seuocare. Ergo Consul prudens ac disertus plebis impo-

3 Valer. maxim.

4 Trāquil. in augusto.

impotentis animos graui oratione repressit, & obiurgatione consulari tumultum ita sedauit, vt populus in theatrum placatus rediret. Hinc illa Plinij[6], vox in laudes Ciceronis, Te suadēte tribus Roscio theatralis legis auctori ignouerunt, notatásque se discrimine sedis æquo animo tulerūt. Erat autem pœna lege theatrali dicta ne quis, nisi censum Equestrem haberet, in XIIII. spectaret. Sed cum plerique attrito bellis ciuilibus patrimonio spectare ludos è XIIII. non auderent metu pœnæ theatralis, Augustus[7] pronunciauit non teneri ea quibus ipsis parentibúsve Equester census vnquam fuisset. Fœminarum ordinem non attingo: illud tantùm: ab omnibus magistratibus imperiis iudiciis, cœtibúsque publicis B & consiliis procul arcendas esse statuo, vt muliebribus domesticísque negotiis intentæ sint. Atque hæc de ciuium ordinibus dicta sint. Quibus autem rationibus secessioni ciuium ac ciuilibus procellis occurratur, suo loco fusiùs differemus.

6 lib. 7.

7 Tranquil. in Augusto.

FINIS LIBRI TERTII.

C

DE REPVBLICA

LIBER QVARTVS.

De ortu, incremento, statu, conuersione, inclinatione, occasu Rerumpublicarum.

CAPVT. I.

Es omnes publicæ originem ducunt vel à familia, quæ sensim propagatur: vel momento existunt, cùm populi multitudo è ciuitate D colonia deducta, quasi apum examen ex aluearibus, aliò euolat, surculúsve aut ramus de arbore decerptus in solo peregrino consitus, qui si radices egerit, fructum profert multò suauiorē quā quę arbores exiguis seminibus aut sponte nascuntur. Vtriusque tamen generis ciuitas vel potentiorum vi constituitur, vel eorum qui se libertatémque suam sub alterius Imperium ac arbitrium sponte subiecerunt. His ergo iactis radicibus si bene consita Respublica fuerit, principio contra ventorum conspirantium vim, contráque hostiles impetus: deinde contra morbos qui in intimis visceribus latent se ipsa confirmat, ac temporis diuturnitate robur acquirit, quousque ad summum

Origines ciuitatum.

peruenerit, quem statum florentem appellare licet, qui propter incertos casus, dubiámque rerum humanarum varietatem diuturnus esse non potest. Intereunt enim aliquando Respublicæ non tantùm confectæ & absolutæ, sed etiam quæ in eo sunt vt absoluantur, & quæ inchoantur adhuc & informãtur, primísque lineis ac rudimentis designantur. Ac sæpe fit vt maxima quæque imperia suapte grauitate ac pondere: alia verò armis ciuilibus: nonnulla popularibus morbis: pleraque hostium impetu: quædam vi diuina momento subuertantur: pauca vetustate caduca fatiscant, suáque senectute tabescant. Nulla tamen imperia maiores motus, aut casus grauiores sentiunt, quàm quæ sunt florentissima: nec propterea sunt vituperanda. Et quemadmodum Demetrius, is qui vrbium obsessor est appellatus, neminem putabat infœliciorem quàm qui diutissime in summa rerum omnium affluentia pacatè vixisset, nec casus aduersos vnquam esset expertus: quasi hunc ipsum fortuna abiectum & indignum iudicaret qui cùm luctaretur: ita ciuitates quædam aut voluptatibus ac turpi otio ignauiter diffluunt: aut ita deprauatę sunt vt ad misericordiam potiùs quàm ad inuidiam quemquam commouere possint. Ergo diligenter nobis intuendi sunt Rerumpublicarum ortus & obitus, & quæ cõuersionis cuiúsque causæ fuerint, priusquam iudicium feramus, aut eas ad imitandum proponamus. Conuersionem ciuitatis appello, cùm status ipsius conuertitur ac omnino mutatur, id autem fit cùm Imperium populare ad vnum, aut paucorum potestas ad omnes ciues defertur, contráue. Non enim legum, aut religionis aut loci mutatio appellanda conuersio est, sed ἀλλοίωσις, id est, vt sic loquar, alteratio quædam, permanente Reipublicæ statu: qui conuerti potest sine vlla re religionis ac morum, regúmve, præter eas quæ ad maiestatem pertinent, conuersione: vt cum nostra ætate status Florentinorum ab Imperio populari ad vnum peruenit: neq; enim ætas Reipublicæ vrbis ac mœnium diuturnitate terminari debet, vt velle videtur Paulus Manutius, qui Rẽpublicam Venetorum quæ nunc est, mille ac ducẽtos annos stetisse scribit, quæ tamen tres pertulit conuersiones, vt mox dicemus. Fit etiam interdum vt nec vrbis, nec ciuium, nec item morum ac religionum vlla conuersio aut vis vlla sequatur, nec detrimentum quisquam accipiat, Respublica tamen intereat: vt cùm Rex aliquis se regnúmque suum, ac populum vniuersum sub alterius Imperium subiungit: aut hæredem regni testamento relinquit: vt proditum est de Attalo Asiæ, Coctio Alpium, Ptolemęo Cyrenensium, Eumene Pergami, Nicomede Bythinię, Polemone Ponti regibus, qui populum Romanum hæredem tot imperiorum reliquerunt: tunc enim regna sublata sunt, ac Respublicæ in prouinciarum formam redactæ: non autem conuersio Rerumpublicarum ab regia potestate deflexit ad popularem, contrà verò si ex vna pluribúsve ciuitatibus ac prouinciis totidem monarchiæ populareśve status Imperij summi potestate diuidantur, non est illa conuersio, sed origo Rerumpublicarum: vt cum Heluetiorum ac Rhætorum prouinciæ, ab Imperio Germanorum defecissent, octodecim Respublicæ exiterunt impe-

Imperij summi potestate à se inuicem diuisæ. Interdum ex duabus vna fit & eadem Respublica, vt Romanorum ac Sabinorum coniunctis eodem Imperio ac fœdere duobus regibus ac populis, nec alter alterius iugum aut leges pertulit, sed æquatis Imperiis in eandem ciuitatem vtrique coaluerũt: ac ne Salbini Romanis adiũcti alterius imperio accreuisse viderentur, placuit vtriusque populi nomine sublato Quirites appellari, quo nomine deinceps magistratus in concionibus semper vsi sunt: tametsi Romulus, qui ne socium ferre videretur fratri non pepercerat, Tatium non multò pòst occidi iussisset. Non igitur Respublica Sabinorum interiit, aut Romanis accessit, vt quibusdam visum est tametsi cæteri populi nec Sabinos, nec Quirites, sed Romanos appellarent: quia nomen Vrbi ac populo semel inditum mutari nunquam potuit: vel quia Romanorum plenior est quàm Quiritium appellatio: vel quod vtrique in Romanorum mœnia coaluissent. Id enim ad quæstionem Cunei Iurisconsulti definiendam pertinet, qui dubitat an vnius Reipublicæ ciues si cum alterius Reipublicæ ciuibus in vnum & idem corpus coniungantur, subditi sint eorum quibusdam copulãtur: negat Bartolus[1], exemplóque vtitur Raymundi Tolosatum Comitis: definitione certè nõ peccat, sed exemplo, nam eo fœdere quod inter Ludouicum IX. Regem Francorum & Raymundum Tolosatem ictum est, filia Comitis Alphonso Ludouici regis fratri sponsa fuit iis legibus vt si liberis iusto matrimonio quæsitis destituerentur, Comitis vniuersa ditio huic Imperio coniungeretur, saluis tamen moribus ac legibus populi cui nisi assentienti tributa imperare non liceret. Alphonso sine liberis mortuo prouincia Narbonensis, ac Septimania, quæ antea ab ipsis regibus fiduciario iure ac legibus maiestatis tenebantur, soluta fiducia ad principem redierunt: ita quidem vtile dominium fuit cum directo coniunctum. Erat igitur Septimania huius regni prouincia non Respublicæ. Si tamen prouincia ab hoc Imperio auulsa fuisset, legibus fœdere comprehensis subdita fuisset, quia non æquis legibus in fœdus venerat. Sed vt pleniùs vberiùs hęc disserantur, omnes Rerumpublicarum conuersiones, aut sponte fiunt aut necessitate, aut voluntate quidem, sed coacta, quæ tamen ipsa voluntas appellatur[2]: necessitas item violenta quædam est, quædam verò naturalis conuersio cùm necessitate coniuncta. Tametsi enim ortus rerum occasu laudabilior est, & nasci quàm mori iucundius, hic tamen fluentis naturæ torrens alterum alterius consequens esse declarat, vt quæcũque[3] oriantur, etiam si seculis innumerabilibus steterint, aliquando tandem aboriri: sed quemadmodum mors ea tolerabilior iudicatur, quæ post diuturnam ac placidam senectutem sensim irrepsit: ita quoque Reipublicæ conuersionem, vel occasum iudicamus naturæ congruentẽ, quem post infinita penè secula paulatim fieri necesse est: neque enim violentum dici potest, quod naturæ consentaneum sit: cum cursus ætatis cuiusque rei certus sit, & ætati cuique tempestiuitas data: adeò vt extingui suo tempore optabile videatur. Mutãtur autem Respublicæ tum in melius, tum etiam in deterius, seu naturæ congruenter, seu violenter id fiat: quæ

1 in l si conuenerit. de pignoratit.

2 metum. §. mulier quod metus.

3 Plato in Phædone & Timæo. Aristot. lib. 1. de cælo.

tamen violentos habent motus, celeriter ferri necesse est: naturales verò conuersiones minùs sentiuntur. Omnium autem conuersionum nulla facilior est, quàm quæ imperantis & subditorum consensu ac voluntate fit: siquidem is qui summũ Imperium habet, optimatibus aut populo cedere quàm imperare malit: vt Syllam accepimus incredibili violentia Dictaturã, nec sine crudelissima ciuium strage arripuisse, ac Reipublicę summam potestatem à populari statu in monarchiam conuertisse: eundem tamen quadriennio post summa ciuium voluntate Imperium populo reddidisse. Sic etiam optimates Senensis Reipublicę summum Imperium populo communi consensu dederunt: quod postea Paudulphus tyrannns violenter inuasit. Et quemadmodum humanis corporibus variæ accidunt mutationes tum ab elementis, tum à corporis animíque habitu, tum ab humorum temperatione, tum ab educatione alimentorúmque varietate: ita quoque ciuitatum conuersiones, siue in hanc, siue in illam partem, aut ab amicis, aut ab hostibus, aut ab vtrisque simul contingere possunt: ídque sæpius inuitis ciuibus ac populis, quos vt infantes ac furiosos sæpe sanare necesse est: nam Lycurgus non modo leges ac mores, sed etiã ciuitatis statum inuitis ciuibus cõmutauit, ac summũ Imperium, quo seipsum ac proximos regiæ stirpis Heraclidarum spoliarat, populo dedit, accepto graui vulnere, & altero (præmium virtutis) orbatus oculo. Et quoniam tria omnino Rerumpublicarum genera nec plura esse docuimus, sequitur sex omnino conuersiones perfectas haberi: scilicet à monarchia ad popularem statum: à populari ad monarchiam: ab optimatibus ad populum: à populo ad optimates: item à monarchia ad optimates: ab optimatibus ad monarchiam: & cuiusque generis sex imperfectæ ἀλλοιώσεις, quas minùs Latinè alterationes dicemus: scilicet à regia potestate ad dominationem: à dominatione ad regnum: à regno ad tyrannidem contrá ve: à tyrannide ad dominatum contrá ve. Idem iudicandum de optimatum ac plebis Imperio legitimo, vel sine lege, vel factioso. Ἀλλοίωσιν diximus, cùm rex in tyrannum euadit, aut populare Imperium inturbulentæ plebis impotenriã, quam Græci vocant ὀχλοκράτειαν, quia status non mutatur. Hic monarchiæ cõuersionem in δυάρχιαν omitto, quia duarchiam oligarchiæ genere comprehendi superiùs docuimus: alioqui à monarchia ad τριάρχιαν, τετράρχιαν, & id genus alias conuersiones innumerabiles, quæ non modò in disciplinam non cadunt, sed etiam absurdissimæ sunt, partitionem fieri oporteret: nam vbi ab vnius Imperio discesseris pluralitas sequitur, quæ vt Iurisconsulti tradunt, duorum numero continetur: vt superiùs dictum est. Præter eas quas attulimus conuersiones, interdum status quidem non interit, sed tandiu sustineri videtur quoad de Imperij maiestate decernatur: atque interea curatores Reipublicæ dantur: aut magistratus per sese sine curatore Rempublicam moderantur: nam mortuo Vrbis creatore Romulo, interregnum dicebatur tempus illud vnius anni, quo Senatores vicissim interreges fuerant, non tamen iure maiestatis imperabant, sed procuratorio nomine: quia maiestas Imperij ad Senatum populúmque Romanorũ reciderat, quoús-

4 l. vbi numerus. de testib.

quouſque regem ſuffragiorum communi conſenſu creaſſet. Eſt etiam cùm ſublata monarchia, vel ariſtocratia, vel democratia, ſequitur Anarchia quædam, cùm nec Imperij maieſtas vlla, nec magiſtratuum, nec curatorum Imperium eſt: vt mortuo Iephte Iſraelitarum [5] principe, res ad anarchiam redierat, ac ſolius Dei regis optimi maximi procuratione ac nutu Imperij maieſtas ſuſtinebatur: ſic enim ſacris literis proditum eſt. At cæſo Dione Syracuſarum principe, pura fuit anarchia: item Abuſahite Foſſarum rege mortuo populus annos octo [6] ſine regibus miſerrima conditione vixit, id quod etiam accidiſſe memoratur, cæſis pluribus Ægypti Sultanis: nam Prætoriani milites, qui Memmeluchi dicebantur,
B ſine principe tandiu fuerunt, quoad Campſonem Caramaniæ regem arceſſerent. Conſimiliter Ruteni bellis ciuilibus exhauſti, ac fatigati tres Germanos principes ſibi crearunt [7]. Cùm igitur res ad puram anarchiam redit, ideſt cum nec imperat, nec paret quiſquam, interitus eſt Reipublicæ non conuerſio: etiam ſi familiæ & collegia mutuam amicitiam colant. Quod ſi ius eſt optimatibus aut populo creandi principis, eóque mortuo magiſtratus Imperij vim ſuſtineant: maieſtas ipſa vel ad optimates, vel ad populum recaſura videtur: nec debet anarchia cenſeri. Itaque poteſt, Republica interempta, populus iura familiaria ſocietatéſque & commercia tueri: ſed vniuerſo populo deleto, Rē quoque publicam interire neceſſe eſt: vt Thebanis accidit, quos Alexander magnus inter-
C necione, ac vrbem ipſam ferro flammáque deleuit, præter Pindari poëtæ domum in cuius limine ſcriptum erat, μὴ καίετε στεγὰν τοῦ πινδάρου. Sic etiam Madianitæ, Amorrhæi, Iebuzæi, Phærezæi ab Iſraëlitarum populo à ſtirpe deleti ſunt: ac Bizantiorum Reſpublica tum interiit, cùm Seuerus Imperator Vrbem ſolo exæquauiſſet, ac populum vniuerſum interemiſſet agro Bizantino Perinthiis cōceſſo. Id verò monarchiæ proprium eſt, quod cæſo ac pulſo rege, ſi rex alius ſuccedat, etiam legibus, moribus, ac religionibus mutatis, non tamen Reſpublica mutatur, quia ſtatus Imperij ac maieſtas idem permanet qui antea fuit: vt noſtra ætate Anchemo rege Teleſiorum à populo exacto ſeptra tulit Abyamenus: quem ſtatim Ariadenus Ænobarbus de Imperio diſturbauit: ipſe quoque non
D multò pòſt ſpoliatus eſt ope Caroli v. Imperatoris, Abuchemone reſtituto: qui quòd crudeliſſimam de aduerſariis vltionem cepiſſet, rurſus eſt ab Ariadeno eiectus. ἀλλοίωσις igitur fuit, Imperij conuerſio nulla fuit: vt Imperium Romanum eodem anno quatuor Imperatores tenuerunt viciſſim, cùm alius alium ſpoliaret, ac potentiori dominatus cederet. Interdum etiam inuitis ac nolentibus imperium defertur. Nam Claudius primùm, deinde Cordianus maior ad Imperij ſceptra nolentes ac inuiti pertracti ſunt, noſtráque ætate Tripolitani Affricæ, cùm ab Iachia rege Tunetano defeciſſent Mucamenem regem fecerunt, cui, cùm veneno ſublatus eſſet, ſuffexerunt Heremitam, quem ad imperium pertraxerunt inuitum ac nolentem. Is igitur imperauit, quoad Petrus Nauarrenſis Tripolim vi cepiſſet, ac regem in Siciliam deportaſſet, quem Carolus v. Imperator in ſolitudinem priſtinam redire iuſſit. Et quemadmodum

5. Iudicum cap. 17. & vlt.

6 Leo affert.

7 anno 851. Cromerus.

Heremita rex inuitus à Tripolitanis creatus.

plerique in ipso ætatis flore, nōnulli in pueritia, quidam in infantia multi antequam nasci licuerit aboriuntur: ita quoque imperia videmus ac ciuitates priùs excindi quàm armis aut legibus florere potuerint: quasdam abortiuo similes priùs extingui quàm oriantur: vt nostra ætate Anabaptistarum Imperium in Munstera Westualliæ metropoli priùs sublatum est quàm ortum fuisse putaretur: cùm Leidanus sellularius opifex regem se ferens triennium Imperij maiestatem ac sceptra inuasisset: qui tamen ab imperiali exercitu obsessus, & Vrbe expugnata supplicio affectus est. Statum verò seu florem Reipublicæ non perfectum quidem illum aut numeris omnibus absolutum intelligimus, cùm nihil in rebus humanis stabile ac perfectum sit: sed cùm ad summum suæ virtutis ac B laudis culmen peruenit: vel quo longiùs abest ab omni genere vitiorum: id autem intelligi nequit nisi post occasum Imperij cuiusq;. Cùm enim Romanorum Respublica regiam potestatem, tyrānidem, oligarchiam, democratiam denique & ὀχλοκρατείαν pertulerit, nunquam tamen clarior fuit quàm in populari potestate: populare verò Imperiū illustrius quàm ætate Papirij Cursoris. Illa, inquit Liuius[7], ætate, qua nulla virtutum feracior fuit, nemo erat quo magis innixa rex Romana quàm in Papirio Cursore staret. Hoc iudicium fuit Romanorum de Reipublicæ ætate omnium florentissima: quia nunquam, militaris ac domestica disciplina magis culta fuisse dicitur, nunquam leges, mores, instituta, fides, religio maiore in pretio, nec vitia acerbiùs castigata fuerunt: vt mirum videri C non debeat, si tanta extiterit illustrium virorum seges. At nondum, dicet aliquis, ex Italia excesserāt, nondum in Græciam, in Asiam, in Affricam arma protulerant, sed ne Italiam quidem totam sub Imperium subiunxerant, nec aureis laquearibus capitolium splendebat: sed fragmine contectum erat. ego verò Imperij laudem non latifundiis, aut regionum amplitudine, sed virtutis finibus terminari puto: vt incultos horrētésque lucos plus habere iudicemus maiestatis ac venerationis quàm viridicatas & digestis in quincūcem arboribus consitas syluas: ita Romam squalentem & impexam quam bene comptam & vnguentis delibutam augustiorem ac maiestatis pleniorem fuisse duco. Nunquam enim Romanorum potentia maior fuit quàm Traiano principe, qui non modò Ara- D biam fœlicem, sed etiam vltra Euphratem prouincias amplissimas Imperio adiecit, & supra Danubium extructis pontibus incredibili substructionum mole, cuius vestigia etiamnum restant, regem Decelabum ac Daciam subegit, ferocissimásque gentes ac immanitate barbarissimas Romanorum legionibus fregit: ciuitas verò ipsa ac Imperij totius caput libidine, auaritia, luxu, mollitie ita diffluebat vt nullum antiquæ virtutis vestigium extare videretur. Nec Lacedæmoniorum Respub. cùm Græciam totam, & Asiæ partem suis armis domuisset, florentissima fuit, iam enim auri & argenti viam in ciuitatem contra leges admiserant: iam Lycurgi disciplina pene extabuisse videbatur: nec multò pôst Imperium illud præcipiti casu collapsum est. Conuersionum autem, quæ Rebuspublicis accidunt, causas enumerare singulas difficile est, sed ad disciplinam vniuer-

[7] libro. 9.

Papirij cursoris ætate Roma virtutibus florentissima.

vniuersæ complecti eáque exemplis illustrare satis erit. Frequens est illa quæ intermortua regis stirpe facit vt principes Reipublicæ de Imperio armis decernant: aut maximæ paucorum opes, cum extrema multitudinis inopia: aut magistratuum & honorum inæqualis distributio: aut immoderata cupiditas imperandi: aut iniuriarum appetitæ vltiones: aut tyrannorum crudelitates: aut metus pœnarum: aut religionis ac morum mutatio: aut voluptatum fruendarum, aut libidinis vindicandæ appetitus. Hæc igitur singula explicanda sunt. Docuimus antea Rerumpublicarum origines à tyrannide initium habuisse, inde ad dominatum, post ad reges eorúmve liberos quasi successorio iure imperia peruenisse.

B Pleni sunt libri, plena antiquitatis memoria primum imperatorem in Assyria quòd acerbiùs dominaretur, Nimerodum, id est amarum dominatorem appellatum: cæteri deinceps ab eo dominatum acceperunnt, non modò agrorum ac possessionum, sed etiam personarum, quousque Arbaces Præfectus Medorum de regia potestate Sardanapalum inter medios fœminarum greges libidinosè lasciuientem deiecit. Huius imperium duo præfecti inter se diuiserunt: alter Assyriorum, qui & Caldæi dicti sunt: alter Persarum Imperium adeptus est, ac tandem vtrunque ad Cyrum regem delatum, cuius filius Cambyses sine regia stirpe mortuus occasionem principibus præbuit aduersus magos, qui regiam inuaserãt, coniurandi: quibus cæsis decem principes comparauerunt inter se, vt cu- *Prima imperia vi occupata sunt.*

C ius equus ante Solem ortum hinniret, regno potiretur: sic Darius regnũ adeptus est, ac deinceps eius posteri maximum illud Imperium tenuerunt vsque ad Alexandrum magnum qui reges Indorum ac Scytharum subegit, eorúmque imperia cum auitis & ijs quæ sua virtute pepererat, coniunxit. Si cæteras gentes conquiramus, reges vbique ijsdem temporibus imperasse comperiemus: Ægyptios, inquam, Æthiopes, Græcos, Macedonas, Corinthios, Sicyonios, Celtas, Athenieses, Lacedæmonios, Lydios, Cretenses, Latinos: qui vi & armis imperia consecuti, posteris ea iure successorio reliquerunt: nisi alius alium regno spoliaret, aut extincta regum posteritate optimates imperia retinerent: ac si quis è plebe Imperij particeps esse vellet, hic fabulam audiebat leporum, qui se *Origines Aristocratiæ.*

D leonibus exæquabant: aut si populus vniuersus iura maiestatis tueretur, honoribus tamen ac magistratibus soli [4] principes fruebãtur: nam mortua stirpe regum apud Athenienses princeps vnus decimo quoque anno creatus est: quousque populare imperium constituisset Solo, qui tamen honores ac magistratus non nisi cum optimatibus communicauit: at tametsi regibus Romanorum exactis, populare Imperium Brutus ac Valerius Publicola constituissent, omnes tamen honores, imperia, sacerdotia, magistratus ad patricios deferebantur: primus quidem Aristides ac Pericles Athenis, Canuleius Romæ aditum ad honores & magistratus plebi aperuerunt. Sed cùm diuturno rerum gerendarum vsu perceptum esset monarchiam omnium tutissimam esse, populares verò ac optimatum status difficillimè constitui difficiliùs etiam retineri, toto ferè terrarum orbe optimatum ac popularia imperia exegerũt, vt ea regibus

4 Aristot. lib. 3. cap. 13. polit.

ac proximo cuique ſucceſſoria lege tribuerent: aut ſi reges à ſtirpe deficerent, ipſis vel adhuc ſpirantibus, vel teſtamento adoptare liceret: vt in
5 Leo Affer. Affrica[5] fieri conſueuit: aut mortuis regibus optimates creandorum regum poteſtatem ſibi reſeruarunt, vt Carinthij, Hungari, Bohemi, Poloni, Dani, Noruegi, Suedi: qui ſæpe reges de Imperio deiecerũt, ſi vel crudelitate, vel libidine, vel ignauia decus Imperij conſpurcarent: aut regi philoſopho ſtrenuum Imperatorem ſubſtituebant: vt Romani pro Numa Pompilio rege ſapientiſſimo & religioſiſſimo, Tullum Hoſtilium ducem fortiſſimum regem fecerunt: ſic Iſraelitæ tametſi Samuelem diuiniſſimum principem haberent, ducem tamen exercitus ſibi petierunt.
Ac ferè ſemper crudeliſſimos tyrannos excipiunt iuſtiſſimi ac modera- B
tiſſimi reges, quorum enim exitus perhorreſcunt, eorum facta imitari pudet, vel quòd certis legibus & conditionibus imperiũ accipiunt. Nam Marco Antonio libidine ac luxu diffuenti, ſucceſſit Auguſtus ſapientiſſimus ac temperantiſſimus princeps: Neronem flagitioſiſſimum, Galba Imperator optimus excepit: Vitellium ebrioſum ac libidinoſum Veſpaſianus continentiſſimus: Heliogabalum naturæ portentũ Alexander Seuerus virtute nemini ſecundus: quod mirum videri poſſit, cùm Heliogabali ſororius eſſet, & cum eo ſimul educatus: ipſa verò imperandi natura ſæpiſſime ex hominibus probis improbos: è ſapientibus inſanos: à ſtrenuis ignauos: ex humilibus ſuperbos efficit: quid enim Neronis quinquennio, quid adoleſcentia præclarius? quid Tiberij principio modera- C
tius? paulò minùs, inquit Tranquillus, quàm priuatum egit. dominus appellatus à quodam denuntiauit ne ſe ampliùs contumeliæ cauſa nominaret: aduerſus conuitia & famoſa de ſe carmina, ſubinde iactabat in libera Republica liberas eſſe linguas oportere, bonum & ſalutarem principem, & Senatui ſeruire debere, & vniuerſis ciuibus ſæpe, & plerunque
6 In Tiberio. cap. 27. 28. 29. 30. etiam ſingulis. Hæc Tranquillus[6]: ſed confirmatis imperij opibus ac ac potentia, nemo crudelior vſquam, aut libidinum inaudita fœditate turpior extitit. Sic Herodem iuniorem ſcribit Philo ſex annos iuſtè im-
7 Ioſeph. peraſſe, triginta duos crudeliſſimam in omnes tyrannidem exercuiſſe[7]: nam ſeptuaginta ſenatores regiæ ſtirpis, excepto Semnea, interemit: nobiliſſimam coniugem occidit: tres filios trucidauit: ac iamiam moritu- D
rus optimos quoſque viros ac principes necari iuſſit, vt ſe mortuo luctus ingens ſequeretur. Ex quibus perſpicuum fit tot ac tantas virtutes initio principatus diuturnas eſſe non poſſe: cuius ratio ea videri poteſt, quòd qui principio tam clarus ac illuſtris apparet, ſimulationem vultu tegat neceſſe eſt: in quo genere Tiberius omnes ſuperaſſe dicitur. Ab iis autem qui artes ſimulandi ac diſſimulandi tam curioſè didicerunt, nihil verum, nihil ſanctum, nihil rectum ſperare debemus, ſed omnia, ficta, vana, veteratoria, verſuta. Qui autem inſita ſibi vitia primo cuique detegit, tametſi non admodum ſapit, ſupra modum tamen improbus eſſe non poteſt, ac ſperandum eſt & iuſtum & integrum aliquando fore: qualis extitiſſe dicitur Ioannes Francorum rex, qui quem oderat ne intueri quidem potuiſſet. Itaque nihil turpiter aut ſcelerate ab eo factum memo-

memoratur. Nec verò debet cuiquam mirum videri, si pauci principes summa virtute clari extiterint: nam si bonorum ac fortium tanta vbique raritas est, nec tamen ex eo numero reges creantur: quibus autem imperia successione obueniũt, eorum educatio tot vitiis inquinari consueuit, vt quæ maxima sint non facilè dici possit: certè miraculo proximum est, ex vitiorum gurgitibus vnum aliquem emergere posse. Si quis tamen virtutibus clarus extiterit, quasi fax in altissimo loco posita suo lumine ac splendore omnia complet: nec tantùm viuus ac spirans laudibus cumulatur: verumetiam mortuus suauissimos suæ virtutis odores liberis ac posteritati relinquit, cui, etiamsi sceleratè vixerit, patriæ virtutis gratia indulgetur: Cambyses enim multa crudeliter ac turpiter gessit, hunc tamen ab odio & inuidia populorum ac principum vindicauit summa virtus Cyri patris, cuius imago & oris dignitas in hominum animis ac mentibus tam altè hæserat, vt etiam grati essent qui nasum aquilinum, qualis in Cyro fuisse dicitur, haberent. Commodum Imperatorem Aurelij patris virtus amabilem fecit, tametsi patri omnino dissimilis, gladiatorem moribus ac vultu referret: quinetiam populum Romanum ludos in circo spectantem, vno iusserat & eodem occidi momento, quod risum tenere non potuisset intuentem in arena pro Imperatore tam strenuum támque ingeniosum gladiatorem. Itaque imperia quæ à stirpe quærũtur, rarissimè conuerti videmus, si patrem optimum filius etiam sceleratus exceperit, quia eius Imperium consimile est arbori amplissimæ, quæ tam altè radices agit, quàm rami sursum latè repandi explicantur: qui autem nouus ad Imperium accedit, nulla maiorum virtute ac potentia commendatus, arbori excelsæ quidem similis est, sed quia non satis firmis radicibus hæret, rapido ventorum turbine conuellitur. Ergo tyrannum tyranni filium in summo discrimine versari necesse est: nisi maximis opibus ac finitimorum principum potentia, aut maiorum diuturna successione regnum adeptus sit: neque enim noui principis virtutes, filium flagitiosum à suorum coniuratione vindicare possunt: vt quidem Hieronymo Siciliæ tyranno contigit, qui Hieronis aui Imperium excepit: auus autem nullo iure Imperium Siciliæ arripuerat: sed tot ac tantis virtutibus claruit, vt cùm priuatus esset, Imperio dignus videretur: itaque Imperiũ annos ferè L X. sine armis ac sine præsidiis summa omnium voluntate moderatus est: nec modò suis charus, sed etiam finitimis omnibus, ac in primis populo Romano charissimus. huius nepos, vt auum magnificentia superare videretur, præsidiis Imperium firmare se posse putauit, tum omni luxu diffluens arroganter in omnes se gessit: ac omnium in se odia excitauit: Senatum, in quo imperij auiti firmissimum fundamentum extiterat, omnino spreuit: illud etiam suæ calamitatis extremum fuit, quod à societate Romanorum, nulla offensione accepta, discessit. Quamobrem cùm & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suę amisisset, coniuratione ciuium crudelissimè cum amicis ac proximis omnibus, imperio ad plebem redeunte, cæsus est. Consimilem ferè exitum habuit Dionysius iunior, cuius pater in Rem-

Patris virtus liberos commendat.

ii

publicam fraude inuaserat, firmissimísq; præsidijs ac propugnaculis potentiam confirmatam diu tenuerat: eo mortuo filius rerum gerendarum imperitus ac luxu perditus, Dionem auunculum in exilium egit, deinde bona illius proscripsit. Itaque rebus desperatis, ab exilio in patriam cum exercitu rediens, Dionysium imperio spoliauit, ac tyrannidis arces funditus euertit, nec multò pòst, Dione occiso, populus summam Reipublicæ potestatem accepit. Ex quo intelligitur nouos principes, sine summa virtute, Imperium difficillimè tueri: quod etsi planum est, planius tamen fit Herodis exemplo, ad quem Cæsar, propter Antipatri parentis militarem virtutem, Imperium Iudæorum ex Senatuscósulto detulerat: ac tametsi apud Marcum Antonium & Augustum Octauianum gratia B plurimum valeret, nihilominus tamen vt Imperium confirmaret, arces validissimas extruxerat, ac magnam vim pecuniarum in tenues effuderat, tributorum etiam tertia parte populum subleuarat: cùm tamen populi gratiam talibus illecebris sibi comparare nullo modo potuisset, iureiurando potentissimos quosque ac optimates sibi obligauit, plerósque etiam maximis beneficiis cumulauit: cùm tamen aduersa valetudine affectus esset, intellexit populum lætitia exultare: quæ res illum penè ad insaniam adegit. Eo mortuo populus Iudæorum quinquaginta legatos Romam misit, vt regia potestate soluti, Romanorum Imperiis parerent: quod certè obtinuissent, nisi apud Augustum cui Herodes auri talenta M.D. testamento reliquerat, summa gratia filius valuisset: omnes ta- C men Herodis posteri, qui permulti fuerunt, annis LX. sublati sunt: quia nouus homo Imperium nulla sua virtute partum inuitis ciuibus acceperat. Imperij autem conuersiones eò citiùs accidunt, si tyrannus auaritia, aut impotenti libidine, aut vtroque vitio fractus lãguescat: plures tamen voluptas perdidit, quàm crudelitas: quia crudelitate homines perterrentur: at libido tyranni non modò subditos ad odium, verũetiam ad contemptum excitat: cùm intelligunt hominem voluptatibus deditum impotentis animi esse: nec Imperio dignum videri qui imperare sibi non possit. Itaque innumerabiles penè tyrannos perdidit voluptas: Sardanapalum, inquã, Canadem, Dionysium iuniorem, Hieronymum, Heliogabalum, Amyntam, Periandrum, Pisistratum, Tarquinium, Aristocra- D tem, Timocratem, Childericum, Andronicum, Rhodericum, Appium Claudium, Galeacium Sfortiam, Alexandrum Medicem, Petrucium Senensem, Lugtacum & Megalum, Scotiæ reges, qui omnes ab Imperio exciderunt, cùm impuræ libidini quàm virtuti seruire maluissent. Ac maiorum ætate duæ Affricę vrbes potentissimæ à rege Fessarum defecerunt, propterea quòd Præfectus sponsam alienam regis exemplo rapuisset: quo statim occiso, rex ipse Fessarum Abusahira cum sex liberis cæsus[8] est à domestico seruo quod eius vxori stuprũ intulisset. Nec aliam ob caussam populus Constantinus Affricæ maritimæ, Delcaiedi, qui à religione Christiana transfugerat, Imperium, quàm regis Tunetani filium perpeti honestius putauit. Cur ætate nostra Muleasses de regno deiectus nisi ab intemperantia? qui tametsi exul in Italia & Germania vagare-

8 Leo Affer.

vagaretur, ac de opibus Caroli V. Imperatoris, in quo spes omnes collocarat, omnino desperaret, nihilominus ad pauonis vnius quo vescebatur, condimenta vix aurei nummi centum sufficiebant, vt quidem Ionius scribit: & vt suauitatem ac dulcedinem, quæ ab harmonia proficiscitur, iucundiùs molliúsque hauriret, oculos velabat: quòd duobus sensibus duplicem voluptatem simul percipi non posse didicisset: sed non sine vltione diuina ferro candenti oculorum humores sensim exsiccante, iussu filiorum obcæcatus est, ac Imperio spoliatus. Crudelitas verò per sese Imperij conuersionem non affert, nisi tanta fuerit tyranni feritas, vt hominem ex homine penitus exuisse videatur: qualem fuisse accepimus B Phalarim, Neronem, Vitellium, Commodum, Caracallam, Ecelinum Patauinum: quorum tamen sæuitia in plebem non tanta fuit, vt propterea cæsi fuerint, sed in principes & gratiosos homines, qui tyranno semper metuendi sunt: quibus etiam contumelia quàm crudelitas ipsa sæpe grauior est. Exemplum domesticum habemus Bodili illius, qui quod verberibus Childerici regis Francorum iussu cæsus esset, non modò regem, sed etiam reginam vterum gestantem occidit. Iustinus verò III. Imperatotor trucidatus est ab Atelia magistro militum, cuius filium interemerat, & vxorem seruis contumeliosè prostituerat. Archelaus item rex Macedonum ab eo necatus est, quem Euripidi poëtæ verberandum prodiderat: eiúsque nepos rex Macedonum ab eo est interfectus, cuius C pudicitiam ab Antipatro impunè violari passus erat, ac vltionem petentem irriserat. Optimatum item status apud Mytilenæos, populo cessit, propter contumeliam nobilium plebeijs illatam, quum scilicet prætereuntes fustibus otiosè verberarent; Megacles [9], arrepta occasione, plebem in patricios inflammauit, vt eos necarent: ac ne longiùs exempla petantur, Henrichus non ita pridem rex Suecorum, nunc verò captiuus, regno exutus est, quòd ciuis rogationem, non modò contumeliosè repudiarat, verumetiam crudelissimè, & quidem sua manu occiderat: populus regem vt Imperio abdicaret, compulit, ac fratrem iuniorem sceptra capessere iussit. Id autem omnium ferè tyrannicidarum commune est, vt vel Imperio, vel bonis tyranni cæsi, vel summis honoribus ac maD gistratibus præmiorum iure fruantur: vt Brutus vterque: alter quidem quòd Tarquinium regno exegisset, alter verò quòd Cæsarem necasset. Arbaces quoque Præfectus Medorum, qui Sardanapalum in tantam desperationem adduxerat, vt seipsum viuum cum regia supellectile & concubinis concremaret, regnum adeptus est. Ludouicus Gonzaga, à quo gens Gonzagarum claram originem duxit, cæso Bonacolsio Mantuæ tyranno, princeps suffragio populi creatus est, cuius posteri ad hæc vsque tempora Mantuæ principatum præmij iure tenuerunt: non aliter ac Veneti, qui cæso Ecelino tyranno Patauium receperunt. Nec tamen desunt plerique, qui nulla præmiorum vel Imperij spe, nullo amore patriæ ducti, hoc vnum propositum habēt, vt illatas sibi suísque iniurias vlciscantur: vt is qui legiones Arabum ac Mahumetanorum ab oris Affricæ in Hispaniam accersiuit, vt contumeliam sibi à Roderico Hispaniæ rege,

[9] Aristot. polit. 5. cap. 10.

qui vxori suæ stuprum intulerat, illatam vindicaret. Ex quo Arabes Hispaniarum Imperio septingentos annos potiti sunt. Postremum genus est eorum, qui nec Imperij, nec magistratuum, nec bonorum spe, nec vltione iniuriarum, nec priuatis inimicitiis ad cædem tyranni ducti, nec mortem crudelissimam euasuros se confidentes, id vnum propositum habēt, vt tyrannide patriam liberare possint: quales Harmodius & Aristogito Athenis: quales item ij qui Domitianum & Caligulam occiderūt: quod potissimùm euenit, cùm erepta libertas est populo eius dominatu qui fraudibus, aut aperta vi Imperium inuasit. Nam Alexāder Medices Pontificis maximi propinquus, & Caroli v. Cæsaris gener, Florentiæ dominatum armis soceri adeptus, ferocissimos quosque ac potentissimos exegit, præsidio militari vrbem firmauit, custodibus cinctus & armatus semper incessit: Laurentij tamen Medices, non tātùm proximi, sed etiam familiaris ac domestici coniuratione interfectus est, cùm suam ipsius sororem ei subornasset Laurentius, vt hominem exarmatum inter amplexus & oscula sororis, cui stuprum inferre cogitabat, siccario necandum exhiberet: at ne milites quidem quos ad corporis custodiam peruigiles conquisierat, cùm in cęnaculo sese oblectarent cædem principis senserunt. Nec tamen Laurentius tyrannide partiam, nec seipsum periculo liberauit, sed tandem à siccario Venetiis cæsus est. Cosmas verò Medices, qui post Alexandri cædem præsidio militari, & amicorum opibus, ipsiúsque Romani Pontificis gratia dominatum adeptus erat, tametsi iustissimè ac prudentissimè imperaret, & arces munitissimas in ipsa vrbe haberet, vix tamen coniuratorum, qui sępe caput illius ac vitam petierunt, manus euasit: & qui nunc dominatur, propè fuit vt Puccini coniuratione nō ita pridem interficeretur: nec tutus erit sine præsidio, quandiu ciues præmia virtutis ac libertatis & meminerint & sperabūt. Quod cùm intelligeret Dionysius [a] maior, qui suæ ciuitatis Imperium fraude consecutus erat, quadraginta millia hominnm, præter milites prætorianos locis omnibus disposuerat, vt Siciliæ partem teneret, ac Syracusanis imperaret: quem tamen Plutarchus multa laudabiliter gessisse ac reges quamplurimos virtute superasse confitetur: certè ab alienis vxoribus non modò abstinuit, sed etiam filium, quod alienam rapuisset, acerbissimè increpuit: nec diuturnum eius Imperium futurum verissimè est auguratus. Quòd si quis putet imperia, quæ vi ac metu retinentur, non fore diuturna, verissimè putat: sed tyrānum qui semel verecundiæ fines transiliit, bene & gnauiter impudentem esse oportere, tradunt cōiuratorum manibus turpiter ei pereundum. Hoc tamen vitæ genus cōtrarium est omnino regiæ potestati: quæ eò firmior ac stabilior est, quò minùs princeps sibi metuit. Itaque prudenter Numa, qui trecentos curules, quos Romulus ad sui corporis custodiam adhibuerat, à se repulit, testatus se nec populo, qui suæ fidei seipsum commiserat, diffidere posse: nec inuitis ac repugnantibus imperare velle. At Seruius infimæ conditionis homo cùm ad regnum, sic enim Liuius, præter vim nullum ius haberet, præsidio militum vsus est, & gratiam popularem sibi adiunxit summáq; integri-

a Plutarchus.

integritate ac fide se gessit: prudēter ille quidē cùm à patriciis, qui seruile Imperiū indignissimè ferebant, desertus esset: neque enim humanitas illū aut integritas ab inimicorū manibus eripuissent. Quid enim Iullio Cęsare humanius? quid vrbanius? quid magnificētius? quid illustrius? quid generosius? attamen tot ac tantæ virtutes illum seruare non potuerunt, quominùs à Bruto filio, [1] cæterísque incredibili conspirationis fide & consensu coniuratis in medio senatu crudeliter mactaretur. Admonitus antea vt corporis custodias sibi adiungeret, ingenuè respondit mori semel præstabilius esse, quàm metu tandiu languere. Illud quidem non satis prudenter, quòd præsidia respueret, cùm tamen sui nominis ac dignitatis hostes infensissimos viuere pateretur. Longè aliter Augustus, qui omnes Cæsaris auunculi coniuratos interfecit, non tam pietatis officio, quàm suæ ipsius securitati consulens: deinde præsidio & corona militari cinctus vim facilè repulit: at tametsi fractis Sexti Pompeij ac lepidi opibus, victo etiam ad Actium Marco Antonio, qui sibi ipsi postea manus attulit, ferocissimis quibusque ciuibus cæsis ac sublatis tutissimè imperare posse videretur, nihilominus quadraginta legiones in prouincias dispersit: tres in Italia, nec procul ab Vrbe, disposuit, ac prætorianos milites ad sui corporis custodiam habuit: senatores iniussos ex Italia exire vetuit: legionibus prætores Equestris ordinis, aut infimæ nobilitatis præfecit: magistratuum vrbanorum creationem inter se ac populum partitus est, sic tamen vt prehensos candidatos ad populum manu duceret, ereptísque suffragiis, & populi gratiam, & magistratus sibi obligatos haberet. Ius verò tam assiduè dicebat, ac tanta integritate, fide ac diligentia Iurisdictionem, ærarium, legiones, prouincias curabat, vt vnus omnium magistratuum munera obire videretur. Ex quo quidem perspicitur Augustum verbo quidem Tribunumplebis, & principem appellatum, re ipsa regem fuisse. Illud etiam valde populariter ab eo factum memoratur, quòd Reipublicæ debita, quæ bellis ciuilibus contracta fuerant, ac debitorum tabulas lacerari & cremari iussit. Vix tamen tantus ac tantæ virtutis & prudentiæ princeps sceleratas coniuratorum manus euasit. Sed cùm ciues omnes æquè ac peregrini eius virtutem, bonitatem, iustitiam planè perspectam & exploratam habuissent, eiúsque beneficio in summa tranquillitate ac pace viuerent, bellorum ciuilium memoriam, & crudelissimas ciuium strages ac proscriptiones execrari, Augustum verò non quasi dominum, inquit Seneca, sed quasi parētem optimum colere & adamare cœperunt: ita paulatim Augustus custodias à se dimittere, & cum priuatis ciuibus habitu & cultu priuato versari cœpit: ac populare Imperium ferocissimæ nationi ereptū ad vnius potestatem conuertit. Omnes autem conuersiones, quæ ab optimatum aut populi potestate in monarchias abeunt, initium habuisse constat ab eo magistratu, qui plus in Republica potestatis aut Imperij haberet: aut cùm à finitimis regibus ac populis victi ciues fuissent: aut cùm vnius quàm plurium dominatum maluissent. Primi generis exēpla libris omnibus prodita sunt. Sic enim Pisistratus, cùm summum in Republica magistratum adeptus

B (margin letter beside "tatis hostes infensissimos…")
C (margin letter beside "est, sic tamen vt prehensos…")
D (margin letter beside "tiam planè perspectam…")

[1] Plutar. in Bruto filiu Cęsaris fuisse scribit.

Augustus verbo princeps, re tamē ipsi rerū omniū arbiter ac moderator.

esset, in populi libertatem inuasit, vt Cypselus Corinthum: Thrasibulus, Gelo, Dionysius, Hiero, Agathocles Syracusas: Panætius & Icetes Leontium: Phalaris Agringentum: Phido Argos: Periander Ambraciam: Archelaus Cretam: Euagoras Cyprum: Polycrates Samum: Anaxilaus Rhegium: Nicocles Sycionem: Alexander Pheram: Mammercus Catanam: Decemuiri Reipub. constituendæ, deinde L. Sylla, post etiam C. Cæsar: Romanum Imperium: Scaliger Veronam: Bentiuolus Bononiam: Maufredus Fauentiam: Malatestæ Ariminum: Baleo Perusium: Vitellus Tifernam: Sfortia Mediolanum: & innumerabiles id genus, qui cùm Prętores essent ciuitatum, aut exercituum summam potestatem arripuerunt. Id enim omnibus constare oportet, eum, qui Reipublicæ arces & exer- B citus habeat, Reipublicæ dominatum habere. Quamobrem in popularibus & optimatum Imperijs prudenter constitutis, & maximi honores sine Imperio, & maxima imperia non sine collega tribuuntur: aut si periculosum sit in rebus gerendis Imperij consortem habere, vti est in re militari, ad breue tempus Imperium dari oportet. Nam propterea Romani summo Imperio præfecerant duos Consules. Cartaginenses duos Suffetas qui vicissim alternis diebus Imperium haberent. Ac tametsi societas Imperij sæpe rebus gerendis inimica sit: minùs tamen conuersionibus est oportuna popularis aut optimatũ Respub. quæ summum imperium duobus tribúsve socijs ex æquo distribuit: quàm si vni detur: vt apud Athenienses Archonti Eponymo: apud Rhodios Pritanni: apud A- C chæos & Ætolos annuo Imperatori: apud Genuenses Duci. Nec aliam ob causam Dictaturæ tam breue Imperium fuit, quam tamen curationem fuisse diximus: ac si quidem re gesta Dictator abdicare nollet, maiestatis accusari poterat. Quinetiam apud Thebanos quandiu floruerunt in populari statu, lege cautũ erat vt eius caput sacrum esset, qui exercitui præfectus, vel diem vnum magistratus, tempore legibus definitio, Imperium non deposuisset. qua lege Pelopidas & Epaminõdas capitis damnati sunt, quod exercitum cui præerant, stato tempore non dimisissent: tametsi non sine graui Reipublicæ periculo id fieri potuisset. Inde quoque annui magistratus, annua imperia, annuæ curationes in popularibus & optimatum Imperijs. At etiam Sexuiris, qui cõsilij capiendi causa Ve- D netorum Principi adesse iubentur, Imperium bimestri curriculo definitum est. Nec verò Athenis plus vno die Archonti claues arcis habere licuit: & qui arci Rhagusiorum etiamnum præficitur, diurnum munus habet, & capite obuoluto in arcem deducitur. Hoc igitur summopere cauendum est in popularibus & optimatum Imperijs, ne magistratuum imperia legitimum tempus excedãt: nisi Respublica, adempto Imperio, in summum discrimen casura videatur: vt Furio Camillo Dictatura in sex menses iterum prorogata fuit, quod antea nemini concessum fuerat. Itaque lege Sempronia cautum est, ne prouinciale Imperium cuiquam vltra quinquennium prorogaretur. Cui legi si locus fuisset, Cæsar Imperij Romani statum non mutasset: sed Pompeio & Crasso annuentibus, Imperium Galliarum, quod in quinquennium ei datum erat, post exa-
ctum

Reipublicæ dominus est qui plus potest.

ctum tempus in alios quinque annos prorogatum est: quo nihil perniciosius fieri potuit, cùm Cæsar incredibili cupiditate imperandi laboraret, & cui ex Imperio Galliarum tantum auri & argenti accesserat, vt Paulo Consuli, ne sibi aduersarius esset, octingenties H S, Curioni verò Tribuno plebis, vt suas partes tueretur, millies dederit. Adiecerat populus Rom. stipendia decē legionū, quandiu Imperiū Galliarum haberet. Quæ tāta potestas Imperiū Romanū peperit Imperatori omniū, qui vnquā extitisse dicūtur, fortissimo ac audacissimo, addam etiā nobilissimo: vt qui pro concione populi Rom. dicere non dubitaret, se materno genere à regibus, Paterno à dijs originem duxisse: denique cum aduersarios

Id est DCCCC. millia nūmūm aureorum.

B omnium maximos haberet Catonem ac Ciceronem, alter Cæsarem diligentiæ incredibilis τέρας appellarit[2]: alter cum de Cæsare loqueretur, à sobrio tyranno metuendum esse dixit. Cùm autem suæ liberalitatis ac benignitatis fontes omnibus aperiret, tum verò id vnum studebat vt populi gratiam, inaudita magnificentia, ludis, venationibus, gladiatoriis muneribus, congiariis, conuiuijs, & omnibus illecebris aucuparetur, quinetiam Reipublicæ agros & pecunias plebi diuidere non dubitauit, vt plebis opibus magnificentiæ laudem promereretur. His artibus cùm populo libertatem eripuisset, nihil prius habuit quàm populi opes ac potentiam modis omnibus circuncidere & amputare: nam octoginta millia ciuium, qui frumentum ex publico accipiebāt, in colonias remotissimas

2 in epistol. ad Atticum.

C relegauit: reliquis collegia sodalitiáque dempsit. Ex quibus perspicitur, id omnibus ferè popularibus & optimatum Imperijs commune fuisse, vt ab ijs, quibus potentiam & Imperium, infinitum dederant penitus euerterentur: quod Iulianus Augustus, is qui transfuga est appellatus, eo emblemate significauit, quo aquila ijs ipsis cōfigitur sagittis, quibus suæ pennæ aptarentur. Atque hæc de popularis & optimatum imperij in vnius dominatum conuersione. Popularis verò potestas ad optimatum relabitur, cùm vel Reipublicæ opes ab hostibus attritæ fuerunt, vel ingenti ciuium exercitu cæso ac prostrato: contra verò popularis potentia tum maximè incremētum accipit, cùm parta de hostibus victoria domum reuertitur. Cuius conuersionis cùm multa sint exempla, tum verò

Conuersio à populari ad optimatum statum.

D nullum est accommodatius quàm de Atheniēsibus ac Syracusanis: nam Athenienses à Syracusanis, duce Nicia, ingenti clade fracti ac prostrati, repente statum popularem in aristocratiam mutarunt, & ex ciuibus vniuersis CCCC. ciues Imperium arripuerunt, qui tamen seipsos pro quinque ciuium millibus ferebant: quod Pisandri fraude factum est. Cùm verò plebs Imperio spoliatam se quereretur, & in concilium suffragij ferendi causa veniret, vi & armis est ab optimatibus repulsa, pluribus suorum interemptis[3]. Plebs autem Syracusana eodem quo Atheniēses momento statum optimatum in popularem conuertit. Nec multò pòst Athenienses, cùm de Alcibiadis aduersus Lacedæmonios victoria allatum esset, arreptis armis optimates quadringentos de Imperio non tantùm depulerunt, sed etiam maximam partem, Thrasylo duce, interfecerunt. Consimiliter Thebani ab Oenophitis victi popularem statum ad opti-

3 Xenophō. Plutar. in Nicia.

mates detulerunt. Romani verò post vtranque Pirrhi regis Epirotarum victoriam, etsi statum non mutarent, re ipsa tamen Imperij maiestas penes erat trecentos Senatores: plebs autem Senatus ac magistratuum imperia nunquam libentius ac faciliùs pertulit. Sed cùm ager Tarentinus ac ciuitas ipsa in potestatem Romanorum venisset, plebs agrorum publicorum, quos optimates temporis diuturnitate quodammodo præscripserant, seditiosis ac turbulentis concionibus poscere, nobilitatē aspernari, omnia miscere cœpit. At post ingentes illas quas à Pœnis acceperūt offensiones, secundo bello Punico, nihil plebe contēptius, quousque Cartago domita, Pœni fracti, Perseus captus, Antiochus prostratus, Macedoniæ & Asiæ regna sublata fuissent: tūc secutæ sunt agrariæ actiones, B ac seditiones Graicanæ, quibus plebem ferociùs exultantem Tribuni in optimates armauerunt. Non aliter Florentini oligarchiam à Clemente Pontifice Romano constitutam euerterunt, libertate plebi reddita, cùm primùm intellectum est Romam direptam, ac pontificem maximum cum cæteris pōtificibus obsessum teneri. incredibile est quo furore plebs indomita in Medicæos bacchari cœpit, qua rabie statuas eorum deiecit, stemmata deleuit, acta omnia rescidit. Populares autem Heluetiorū status ab arrogantia quidem & libidine Præfectorum origem habuerunt, sed incrementa maxima secuta sunt victoriam Sempachiam, circiter annum M.CCCLXXVII. quibus tēporibus optimates ac nobiles fusi ac prostrati popularibus cesserūt. Harum igitur conuersionum præcipua causa est in plebis temeritate posita, quæ, vt frangitur offensione accepta, ita quoque arrogātiùs ob victoriam insolescit: nec hostem habet capitaliorem quàm nimis prosperos rerum gestarum euentus: nec magistros prudentiæ meliores quàm casus aduersos: quibus fracta & abiecta sapiētum consilijs insistit, eísque gubernacula moderanda relinquit. Ex quo quidem perspicitur nihil ad plebem in officio cōtinendam vtilius esse, quàm externis bellis implicari. Quæ potissima ratio fuit cur Scipio Affricanus iunior Cartaginem deleri nollet, ne si bellum aduersus hostes nullum esset, cum ciuibus esse inciperet. quam etiam ob causam Onomadesmus Chiorum imperator paccata Republica ac seditiosissimis quibusque cęsis aut exilio pulsis, reliquis parcendum esse decreuit, ne, si domi hostem D nullum haberent, amicis bellum inferrent. Sed hic hostes domi habere vtile esse: ille cum peregrinis semper dimicandum putabat, ne cum ciuibus dimicaretur. Vterque rectè. Hic enim in ciuibus retinendis non tantùm obsides habuit quibus cæteros exules in officio retineret, verumetiam debiliores vtrosque reddidit. Alioqui verendum sit, vt exules desperati, coniunctis copijs & opibus, Reipublicæ seposito metu bellum inferant, ac popularem statum mutēt: vt quidem accidit Heraclæis, Cumanis, & Megarensibus, cùm plebeij nobilitatem vniuersam in exilium egissent, quippe nobiles coniunctis amicorum copiis trium ciuitatum populares status euerterunt, ac optimatum deinceps Imperium stabilierunt. Sæpius tamen popularis potestas in monarchiam conuertitur: ídque potissimùm ex ciuili seditione: vel si summo magistratui infinita potestas

Bella hostium necessaria ad tuendos populares status.

potestas detur. Ex victoria, inquit Tullius, cùm multa, tum certè tyrannis existit: illic agit de bellis ciuilibus inter Pompeium & Cæsarem. quia ferè semper in ciuili bello scinditur populus, ac duces partium armati si concurrant, cui victoria obtigerit, nemini dubium est quin armis ac potentia fretus, Imperium vel cupiditate laudis incensus, vel vt suæ securitati consulat, retinere velit. Contrà verò tyrannides (vt plurimùm) abeunt in populares status: quia populus qui nec modũ tenere, nec mediocritatem colere potest, tyrannide semel sublata cum omnibus summum illud imperium communicare cupiens, tyranni proximos omnes & amicos tanto odio persequitur, vt neminem reliquum esse velit. hinc

Quamobrem à populari ad monarchia mutatio fit sæpius.

B optimatũ cædes, exilia, proscriptiones: quibus casibus ferocissimus quisque intemperantissimæ plebis, quasi belluæ indomitæ rabiem effugere quàm imperare præstabilius ducit. Id quidem Athenis post occisos Pisistratidas accidisse constat: Romæ exactis regibus: Syracusis occiso Hieronymo: ac rursus eiecto Dionysio: Florentiæ post Athenarum ducem, qui magister militum occubuit in clade Pictauiensi, ex vrbe pulsum: Mediolani Galuagno eiecto: plebs enim Mediolanensis annos quinquaginta populare Imperium tenuit: quod postea recidit in tyrãnidem Toresanorum. Heluetij non aliter Imperium illud populare stabilierunt, quàm tyrannis ac tyrannorum amicis omnibus fusis ac prostratis. Sic etiam Thessali, post Alexandri Pheræorum tyranni cædem: & Senenses

C Alexandro Diche tyranno Hieronymi Seuerini coniuratione occiso, ac factione optimatum, qui à Mõte nouo dicebantur, ex vrbe eiecta, plebs Imperium inuasit. Nec dubium est quin post Alexandri Medicis tyranni cædem, Florentinorum plebs Imperium ac dominatum Medicibus ereptura fuerit, si tyrannum cæsum fuisse certò scisset: cùm enim Laurentius Medices solus penè cum siccario Caracoculo cædis conscius esset: ac tyranni non modò familiaris & domesticus, verumetiam amicissimus esse crederetur, nemini persuadere poterat se tyrannum occidisse: momento tamen fuga dilapsus, Cosmæ propinquo potestatis arripiendæ præbuit occasionem. Hæc autem conuersio tyrannidis in democratiam, aut democratiæ in tyrannidem frequens est, cùm bello ciuili de-

D cernitur: sin ab hostibus ac peregrinis subacta sit Respublica, Imperio victoris adiungitur: nec conuersio sed interitus appellatur: nisi victor, quod rarissimè fit, victis Imperium ac rerũ dominatum restituat: quemadmodum Lacedæmonij socias ciuitates Atheniensium bello Peloponesiaco à se deuictas, atque adeò vrbem ipsam Athenarum sua libertate frui, quàm Lacedæmoniorum Imperio adiungi maluerunt: vbique tamen pro popularibus optimatum imperia fundauerunt: contrà quàm [4] Athenienses qui optimatum imperia vbique euertere conabantur. Refert igitur plurimum ab hostibúsne an à ciuibus Reipublicæ conuersiones oriantur. Est etiam interdum plebis, quę imperandi summum ius habet, temeritas & inconstantia tanta, vt rerum nouandarum perpetua cupiditate feratur: eóque sępius accidit nationibus illis quæ cæteris ingenio præstant: vt de Atheniensibus, Megarensibus, Syracusanis, Florentinis,

4 Thucidides Xenophon Plutar. in Lysandro.

Genuensibus proditum est: tunc enim se quisque Imperio dignum iudicat, ac sibi sapere plus satis quisq; videtur: nec, nisi difficillimè, recta præcipientibus cedit. si verò genus hominum ingenij acumine minus præstat, morem gerit, & in consiliis capiendis faciliùs acquiescit, quàm quos argumẽtorum multitudine ac differendi subtilitate superare necesse est: ex quo peruicacia sapientibus consilijs inimica, rerúmque publicarum variæ conuersiones sequuntur. Et quidem Athenienses[5] centum paulò minùs annis, quinquies, Florentini septies statum Reipublicæ commutarunt: quod nec Venetis accidit nec Heluetijs, quos ingenio minus valere constat. Quis enim nescit Florentinos ingenij acutissimi, Heluetios verò obtusiores semper fuisse? At cùm ijsdem ferè temporibus monarchiam execrati, ac statum popularem amplexi fuissent, Heluetij annos ferè quadringentos in eodem statu permanserunt: Florentini verò non multò pòst ad Aristocratiam conuersi sunt: cùm qui opibus ac nobilitate cæteris præstarẽt, plebeijs æquari nollent. Optimates igitur Imperium adepti, cùm de principatu inter se contendere cœperunt, tum verò mutuis odijs ac proscriptionibus tantopere seipsos attriuerunt, vt à popularibus hominibus, qui aduersus nobilitatem arma cœperant, facilè vincerẽtur ac fugarẽtur: nobilitate fusa, populares de Imperio decertarũt inter sese, atq; hi potissimũ qui grãdes dicebãtur: nã plebeiorum tres ordines fuere, hi tamen crudeliùs quã illi, quòd nõ iudiciis aut legibus, sed armis decernebant: & cùm mutuis cædibus exhausti fuissent: medius ordo plebeiorum gubernacula cœpit: hi rursus, cùm inter se de honoribus & Imperijs ferro dimicarent, plebs infima potentior euasit, quæ cædibus ac sanguine ciuium omnia compleuit: nec cædibus tantùm, sed etiam rapinis & incendiis ciuitatem adeò fœdauit, vt Lucenses, quia grauissimis Florentinorum casibus & commiseratione permoti fuerant, ex vrbe effusi Florẽtiam venirent, ac vicinos arma ponere, pacémque suadere conarentur: quorum orationibus persuasi, à cædibus tandem conquieuerunt. Itaque legatos ad Põtificem Romanum mitti placuit, vt regiæ stirpis vnum aliquem mitteret, qui Florentinorũ Imperium suscipere vellet. Et quidem casus obtulerat Carolum Neapoleos ac Siciliæ regem, D. Ludouici fratrem. Is igitur & Pontificis maximi, & Florentinorum oratione persuasus Florẽtiam venit, Imperium suscepit, dissidia composuit, ciues inter se & cum Republica coniunxit, conciliatis ciuium animis, & constituta Republica, cùm ad regnum Neapoleos euocaretur, legatum vrbi præposuit. Sed nõ priùs ex vrbe excesserat, quàm Florẽtini Imperiũ legatorũ pertęsi, ad popularem statum redierunt, ac bella ciuilia renouarunt: quæ vt componerentur, ad monarchiam redire necesse fuit. Itaque Ducem Athenarum acciri placuit. Dux igitur Imperium adeptus, ciues arma ponere iussit, & cohortes ad corporis custodiam adhibuit, vt seditiosos ac rebellantes coërceret. Sed cùm libertate ciues spoliatos, & custodiarum terrore in seruitutem redactos se arbitrarentur, odia mutua in principem conuerterunt, ac latenter primùm, pòst etiam aperta vi, tres in ciuitate coniurationes eruperunt: ac tandem ciues vniuersi tantis

[5] Thucidi. Xenophon. Plutar.

B C D

in prin-

in principem odijs exarſerunt, vt prætorium ac prætorianos milites obſidione cingerent, quæ obſidio nō aliter ſolui potuit, quàm ex vrbe cum domeſticis omnibus excederet, tametſi vix annum integrum Reipublicæ gubernacula tenuiſſet. Ciuitas magiſtri metu liberata ariſtocratiæ formam conſtituit, populari non diſſimilem: deinde mutatis ſubinde magiſtratuum nominibus ac muneribus, & curatoribus Reipublicæ, quam ipſi Balium appellabant, non aliter ac furioſis & infantibus ſæpe datis, vix annos viginti ſtatum eundem continuaſſe memorantur. Et quemadmodum ij qui à febrium ardore inflammantur, mox huc, mox illuc circunferri ſe iubent, quaſi in locorum ſitu, non in ipſis viſceribus morbi
B hærerent: ita Florentini tandiu conuerſiones ac motus ciuitatis pertulerunt, quoad in Coſmam medicorum peritiſſimum inciderint, qui popularibus morbis ciuitatem ſanauit, & arce triplici cōſtructa validiſſimiſq; præſidiis vbique diſpoſitis, dominatum annos ferè quadraginta confirmatum liberis reliquit: quo nihil magis ſalutare ſeditioſiſſimæ ciuitati ab immortali Deo optari potuiſſet. Hæc breuiter de ſtatu Florētinorum, quæ incredibilia viderentur, niſi ab ipſis Florentinis[6] memoriæ prodita fuiſſent. Conſimiles tragœdias habemus ab Affricæ populis, qui ingenij acumine Italos ſuperare dicuntur, quot populares ſtatus experti fuerunt? Argumēto ſit Segelmeſſa[7] ciuitas in Bugiæ maritimæ finibus, quæ cùm à regis Imperio deſciuiſſet, ſtatum popularem adamauit: ſed poſteà
C tot ac tantis ſeditionibus agitata eſt, vt cùm ciues nec regem nec ſeipſos imperantes ferre potuiſſent, cōmuni conſenſu domos omnes ac mœnia ſolo æquarunt, vt in ſua quique familia ruri principes eſſent. Plebs item Togodæ ciuitatis optimatum poteſtatem pertæſa regionem deſeruit[8]. Quamobrem Affricæ populi, cùm populares & optimatum ſtatus ferre non poſſent, monarchiam vbique ferè conſtituerunt. Ac tametſi optimatum ſtatus populari melior pleríſque videatur, duplici tamen incommodo afficiuntur optimates, niſi concordiam & amicitiam colant: alterum enim ab hoſtibus, alterum à plebeijs impendet. nam ſi optimatibus inter ipſos graues controuerſię fuerint, plebs in optimates armari cōſueuit, vt Florētiæ contigiſſe docuimus. Iiſdē tempeſtatibus iactati ſunt Ge-
D nuenſes, Senēſes, Agripinēſes, Lyndauij, Argentinēſes, quibus Florentini quę diſcordiæ nobiliū ac plebeiorū nō ſingulos modò ciues, ſed integras funditus afflixerunt & euerterunt Græcorum ciuitates. Grauius autem periculum imminet, cùm peregrinis omnibus patet aditus in vrbem: in qua ſenſim opes & incrementa accipiunt, & cùm opibus ac potentia ciuibus pares eſſe cœperint, ab honoribus & Imperiis prohiberi ſe grauiter fuerunt. quo fit vt ſi ab optimatibus iniuriam acceperint, aut tributorum pondere grauati fuerint, ad vim & ad arma concurrant, ac diſſidentes inter ipſos optimates de Imperio deiiciant. Certè quidem Lindauij, Argentinenſes, ac Tigurini, optimatibus cæſis aut exilio pulſis, populare Imperium, ex quo dixi modo, ſtabilierūt: ac ne deinceps optimates popularem ſtatum euerterēt, legibus eorum ſanctiſſimè cautum eſt, ne quis ſummos in vrbe magiſtratus conſequatur, niſi priùs ex infima

6 Antonin. pogius. Machiauel.

7 Leo Affer.

8 Leo Affer.

plebe compertum sit originem traxisse. At Corcyræorum plebs, quæ ex peregrinis coaluerat, patricios ac optimates, initio belli Peloponesiaci, comprehensos in vincula coniecit, quos postea[9] crudelissimè trucidauit: quam cladem optimatum Imperij secuta conuersio est. Idem contigit Rebuspublicis Samiorũ, Sybaritarũ, Trezeniorũ, Amphipolitarum, Calcidensium, Thuriorum, Cnidiorum & Chiorum, quorum optimates, cùm peregrinorum multitudinem in ciuitatem sine Imperiis & honoribus admisissent, ipsi de Imperio ac ciuitate deiecti bonísq; omnibus spoliati, & magnam partem cæsi fuerunt. Quo nihil est in Venetorum Republica magis metuẽdum: in qua soli patricij, honoribus & Imperijs fruũtur, cæteris tum nobilibus, tum plebeiis, qui ab ipsis Citadini vocantur, exclusis. Id autem intellectum est, cùm anno M.D.LV. censa fuerint ciuium quinquaginta nouẽ millia CCCXLIX. supra annum vigesimum: fœminarũ verò LXVII. millia DLVII. monachorũ duo millia CLXXXV. vestalium II. millia LXXXII. Iudæorum M. CLVIII. quæ summa conficit CXXXII. millia CCCXXX. ciuium quibus si adieceris tertiam partem totius summæ eorum qui iuniores sunt annos XX. quoniam hominis vita sexaginta[1] ferè annis terminatur: numerus ciuiũ fuit circiter CLXXVI. millia CCCCXL. extra peregrinos. Patriciorũ verò siue optimatum numerus eo censu non fuit compreheẽsus: id enim ex actis compertum erat: vix tamen ac ne vix quidem tria millia fuisse, tum præsentium, tum absentium perspicuum est ex historia Sadoleti ac P. Bembi Cardinalis, qui testatum reliquerunt, maximum concilium patriciorum mille & quingentorum fuisse sua ætate, qua maximè Respublica ciuibus abundauit. Ac certè mirum mihi visum est quamobrem Veneti cẽsum peruulgari, ac typis quoque mandari voluerunt. Eodem errore peccatum est olim ab Atheniensibus, quorum ciuitas, cùm populosissima esset, habuit X. millia peregrinorũ, XX. millia ciuium CCCC. millia seruorũ. Romani verò nõ modò seruorum censum latere voluerunt, sed ne vultu quidẽ, aut corporis cultu cognosci, tametsi decretum esset à quibusdam seruos vestitu designari oportere: sed vicit eorum sententia, qui perniciosum esse diceret ac metuendum, ne serui cùm numerare seipsos cœpissent, ipsi dominos seruitute premerent: sic enim Seneca scribit. At patricij Veneti certissimis argumentis ac toto corporis cultu suam testificãtur paucitatem. Stat ergo ciuitas illa non tam legibus, quàm incredibili concordiá patriciorum, & libertate summa qua frui cuique licet. Plebem quoque magistratus infimos, & aliquot dignitates adipisci patiuntur, à quibus summouẽtur patricij. Et cùm ab armorum ac militari exercitatione abhorrent, tum verò voluptatibus ac luxu diffluentes, summa pace ac tranquillitate libentissimè fruuntur. Optimatum autem status, in populares commutari sine vi externa, aut domestica non possunt: tametsi popularis potestas sępius, nullo penè sentiente, conuertitur ad optimates: ídque bifariam: cùm vel tenues agricolæ, opifices, etiam mercatores rebus priuatis ac domesticis intenti, publicas sponte deserunt: vel cùm ciues numero minuuntur popularibus morbis, offensionibúsve acceptis, tum à seipsis

9 Thucid.

Census Venetorum anno 1555.

1 l. hæreditatum ad l. falcidiam.

B C D

ſeipſis tum ab hoſtibus:peregrinorum verò numerus & incolarum quibus patet in ciuitatem aditus ſine iure ſuffragiorum ac Imperij, ſenſim augetur: ita fit vt minima pars ciuium ſummam habeat Imperij poteſtatem: quam ariſtocratiam eſſe docuimus. Eiuſmodi fuit eorum, quas dixi,ciuitatum conuerſio à populo ad optimates: qualis etiam cõtigit Venetis, Lucenſibus, Rhaguſianis, quorum imperia, cùm olim popularia fuiſſent, temporis diuturnitate Ariſtocratica,nullo penè id ſentiente, euaſerunt. Hæc autẽ vtraque conuerſio & facilis eſt,& minimè omnium ſeditionibus oportuna,nec aliter impediri poteſt quàm ſi peregrini ab aditu ciuitatis prohibeantur:vel colonię deducãtur,vel ad honores & im-

Conuerſiones popularis ſtatus in ariſtocratiã.

B peria admittantur: eóque magis, ſi rei militaris ac bellicæ laudis ſtudia ciues ſequantur: alioqui verendum eſt,vt optimatibus ac nobilitate bellis exhauſta, plebs Imperij gubernacula per ſeſe arripiat: vt Tarenti contigit,cùm Iapiges vno prælio Tarentinorum nobilitatem à ſtirpe excinderent:nã ex eo popularis ſecuta poteſtas eſt Themiſtoclis ętate. Quamobrem Argiui,optimatibus à Cleomene cæſis,plebeios in partem Imperij ſibi conſociarunt:vt ſponte ac ſumma voluntate tribuere viderentur, quod inuitis ac nolentibus plebs ereptura fuiſſet. Nec verò plebis Romanæ licentia patribus tam metuenda fuerat, niſi Veientes vno prælio trecentos Fabios patricios omnes eiuſdem gentis occidiſſent, nec multò pòſt duodecim familiæ Potitiorum, qui ortus ſui primordia ad Deos re-

Cauſa popularis imperij ad optimates.

C ferebant, vno & eodem anno extinctæ ſunt, vt Liuius ſcribit. Itaque Veneti meliùs ab vrbana quàm à militari diſciplina inſtructi, ſi bellũ, quod non niſi ſumma neceſſitate coacti ſuſcipiunt, aduerſus hoſtes gerẽdum ſit,Imperatorem quidem patricium,belli verò duces ac milites mercede locare conſueuerunt: quàm prudenter,ſuo loco diſſeremus. Monarchia verò non facilè mutatur amiſſa nobilitate, niſi principis genus omnino interiret: ac ne tunc quidem monarchia deſinet, ſi dux aut imperator aliquis ſtrenuus principem ſe ferat. Turcę quidem vbicunque armis & opibus ſuperiores fuerunt,regium genus ac nobilitatem internecione deleuerunt, vt plebem omnino exarmatam quaſi pecudes agerent:ex quo Rerumpublicarum in Oriente interitus, & maxima Imperij Turcarum

D ſecuta ſunt incrementa. Cùm item Francorum nobilitas prælio Fontenaïo penè tota mutuis armis conciſa ac proſtrata fuiſſet: partium duces tanta clade attoniti Lotharius, in quam, Ludouicus & Carolus fraterno fœdere coniuncti,tres eodem tempore monarchias tenuerunt.Sed nihil in ariſtocratia tam metuendum,quàm ex optimatibus aut plebe dux aliquis imperandi cupidus exiſtat, qui plebem in optimates armare, ac ſe ducem ferre velit. hinc enim ariſtocratiæ ac optimatum certiſſimus occaſus. Ad hunc modum Thraſylus primùm, deinde Thraſibulus Athenis: Marius & Cæſar Romæ:Fr. Valorius ac P. Soderinus Florentiæ plebem in optimates armauerunt. quod eò magis metuendum eſt,ſi hominibus fœdiſſimis ac turpiſſimis maximi honores tribuantur: ac bene de virtutibus & Republica meriti ſummoueantur: quæ res non ſolùm optimo cuique grauis eſt ac minimè ferenda, verumetiam ſeditioſis ac

popularibus Tribunis inflammandæ plebis aduersus optimates occasionem affert. Neque enim aliam ob causam Oritarum Imperium plebs optimatibus vi extorsit, quàm quòd Heracleotem, turpitudine vitæ infamem, ad summos honores prouexissent. quæ res etiam Neroni & Heliogabalo exitium attulit, quòd turpissimis quibusque hominibus summos honores tribuerent. Id autem omnium maximè metuendum est in optimatum Imperio, quod aristocratica ratione gubernatur: id est, cùm ab omnibus honoribus ac Imperijs plebs summouetur: quod, etsi æquo animo ferre difficile est, ferendum tamen: si optimo cuique gubernacula concedantur: sed cùm sceleratis ac indignissimis hominibus tribuuntur, audacissimus quisque oblata occasione plebem ab optimatibus seducet, eóque faciliùs, quo minùs optimates inter se concordes erunt: quæ pestis cùm omnibus Imperijs ac ciuitatibus tum verò optimatum generi maximè omnium fugienda est. Discordiæ verò ex rebus leuissimis sæpe nascuntur, quæ veluti scintillæ flammas excitant, ac postremò bellorum ciuilium incendia maxima totam ciuitatem peruadunt. Nam Florentiæ bellorum inter optimates initia cœperunt ab eo qui ex Budelmontorum gente nobilissima nouas nuptias sibi quæsierat, diuortio facto cum priore sponsa. hinc nobilium familiarum inter ipsas odia, dissidia, cædes quæ ciuitatis statũ funditus euerterunt. Eadem ex causa graue bellum Ardeates inter se excitauerunt, quòd mater filiam nobili, tutores plebeio collocare vellent: sed cùm nobilitas à plebeijs fusa ac fugata esset, Romanos[2] acciuit, plebs Ardeatum ad Volscorum opes aspexit. Nec aliam ob causam Delphorum ciuitas[3] ab optimatibus ad plebem conuersa est. Status item Milesiorum ab aristocratia in popularem abijt, dum certaretur nobiles inter ac plebeios, vtri[4] duarum pupillarum tutelam consequerentur. Item Hestiensibus statum mutandi occasionem dedit lis inter priuatos suscepta de petitione hæreditatis. Bellum autem sacrum, quod Phocensium Reipublicæ non conuersionẽ attulit, sed interitũ, dicitur originẽ habuisse ab vnius virginis collocãdæ cõtrouersia. Quinetiam Ætoli & Arcades mutuis bellis seipsos diutissimè attriuerũt, ob vnius apri caput: vt Carthaginenses & Bizachij propter leuissimum myoparonem. Picti verò & Scoti crudelissima bella diutissimè inter se gesserunt, quæ nullis fœderibus placari potuerunt, tametsi pacem annos ferè sexcentos antea coluissent. bellorum causa fuere canes erepti. Rursus Heluetij bellum grauissimum susceperunt aduersus Carolum Burgundionum Ducem, quod non aliter quàm ipsius Ducis occasu finem accepit: cùm Heluetiis currus pelliũ ablatus esset. Sæpe quoque Respublicæ mutãtur, cùm agitur de repetundis aduersus potentiores, ac rerum gestarum rationes exquiruntur. in quo genere optimis quibusque metuendum est, potissimùm in populari statu, vbi agitur de capite, de fama, de fortunis omnibus. vt enim omittamus externa, domesticis abundamus, & quidem recentibus exemplis eorum qui huic Imperio faces subiecerunt, ac bellorum ciuilium incẽdia excitarunt, quibus vniuersa Gallia penè deflagrauit, cùm decies millies HS ab illis repeteretur. Nec mirum si

2 Liuius lib. 4.
3 Pausan. lib 4.
4 Aristot. lib. 5. polit.

rum si peculatus accusationem metuerent, cùm Pericles summæ vir integritatis,[5] & qui suas opes pro Republica[6] Atheniensium magnificè semper effudisset, ne rationes redderet bellum Peloponesiacum excitarit[7], quod non priùs finem accepit, quàm omnes Græcarum ciuitatum status conuerterentur. At vir frugi cùm semper fuisset, & Reipublicæ ærarium annos ferè quinquaginta curauisset, nihilo tamē locupletiorem fuisse tradit Thucidides virissimus scriptor, & quidem ipsius Periclis aduersarius omniū maximus: à quo etiam in exilium ostracismo pulsus est. Eandem ob causam Coij, ac Rhodij statum optimatum in popularem mutauerunt. Ac tametsi Cæsar imperandi cupidissimus esset, non tamen B Imperij tanta in eo cupiditas extitit, quātus erat metus ne rerum à se gestarum rationem[8] priuatus reddere cogeretur, vt palam aduersarij iactabant. Meminerat Scipiones, Rutilium, Ciceronem, tametsi summa integritate ac religione Rempublicam gessissent, populi iudicio fuisse damnatos. Quòd si bonis metuendum, quid fiet improbis? qui præter quàm quòd perturbata Republica iudicium euasuros se confidunt, illud etiam propositum habent, nunquam faciliùs publica depeculari aut bonos occidi posse quàm bello ciuili: ac si quidem improbi quoque perituri sint, (vt sępissimè cōtingit eos qui bello ciuili causam dederunt, miserrimè perire): illud tamen in ore habent quod Catilina, incendium scilicet domi suæ cōceptum, quod aqua nō potuerat, ruina restinctum iri. Et quidem C proximè abfuit quin Rempublicam Romanorum funditus euerteret, aut Imperium occuparet, ni Cicero Consul peruigil eiúsque collega C. Antonius audacissimum ciuem difficilimè tamē cum suis interemissent. Neque enim debuerat Cicero, (quod cum bona illius venia dictum sit) Catilinam de ciuitate deijcere, sed cōiuratione detecta illum in ipsa Vrbe opprimere. Nam qui se domo ac ciuitate pulsum videt, nemini dubiū est, quin si possit Rempublicam euertat: quod certè Catilina facturus videbātur, si Caij Antonij copias fregisset: cùm Cęsarē ac patricios quāplurimos suæ gentis & coniurationis conscios haberet in Vrbe, qui ciuitatis conuersionem moliebātur. Catilina quidem ex Vrbe excedente magna & perniciosa sentina Reipublicæ exhauriebatur: sed opprimi quàm in D patriam armari præstitisset. Tutius est igitur, eiusmodi hostes, si amicos habere non possis, penitus obruere, quàm ciuitate exigere: nisi ostracismo locus esset, vt quondam Athenis, Argis, Ephesi fieri consueuisse legimus. nam quò quisque plus opibus, gratia, virtute cæteris præstitisset, eò citiùs relegari saluis opibus ac dignitate consueuerat: sed tamen ad breue tempus, quòd semper decennio ad summum terminabatur. Nec propterea quisquam ciuis patriæ bellum huius relegationis causa[2] intulisse memoratur. Sed periculi plena res est è ciuitate potentissimū quemque bonis omnibus ereptis, contumeliosè exigere: quia sæpe fit vt exul rerum dominationem vi & armis sociorum adipiscatur: vt Dio Syracusanus, qui tametsi exularet, non tamen priùs bellum intulit Dionysio, quàm ab eo proscriptus esset. Item Martius Coriolanus, qui exilio pulsus Romanos in tantam desperationē adduxit, vt nisi matris ac fœminarum

5 Plato. Thucidides.
6 Plutar. in Pericle.
7 Pluta. ex Theopompo Ephoro Thucidide.
8 Cicer. ad Atticum.
Periculosum est potētiores in exilium agere.
2 Plutar. in Aristide.

(quas ad eum Romani miserant) precibus & lacrymis exorari se pateretur, de Republica actum fuisset. Consimiliter exules Medicææ gentis, ac Tigurini optimates de ciuitatibus deiecti, amicorum ac sociorum copiis & opibus patriam obsederunt, ac periculoso difficilíque bello ciues diutissimè fatigarunt. Hic dicet aliquis, tutiùs videri ciuem improbum mœnibus arcere, quàm in intimis Reipublicæ visceribus peste laborare: concedam illud: sed quanto stultius est eum, quem opprimere debeas, extra ciuitatem emittere, qui emissus bellum ciere ac renouare & velit & se posse confidat? Cyrum iuniorem maiestatis reum, Artoxerxes Persarum rex in carcerem coniecerat, & catenis aureis regalem in modum vinciri iusserat: deinde maternis precibus exoratus nexu liberauit. at non B priùs libertatem adeptus est, quàm regi grauissimum bellum intulit, adepturus Imperium fraterna cæde, aut patriam perditurus nisi ab exercitu regis circũuentus & interfectus esset. Diximus eiusmodi hostes aut necandos esse, aut ingentibus beneficijs & gratia obligandos: imitantes Augustum qui coniuratos in patrem ac seipsum interfecit, exceptis paucissimis, quibus non solùm veniam dedit, verumetiam beneficiorũ multitudine in perpetuum sibi obligauit. Extremus fuit [9] Cinna, quem Augustus perduellionis reum peregit, non leuibus cõiecturis, sed argumentis necessariis ad assentiendum, literis inquam ab eo scriptis quibus caput Augusti petebat: ei tamen pepercit Augustus: sed non eo contentus fuit, nisi cum hoste acerrimo sempiternum fœdus feriret, eúmque maximis C beneficiis cumularet. Et cum Cinna capitalem sententiam ac supplicium expectaret, hac oratione aduersus eum vsus est Augustus, Vitam tibi Cinna, inquit, iterum do, priùs hosti, nunc insidiatori ac parricidę. Ex hodierno die amicitia inter nos incipiat: contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas: hæc ille. Neminem deinceps Augustus habuit chariorem: ab eo etiam scriptus est hæres omnium bonorum Augustus: nec postea quisquam iuuẽtus est qui optimo principi insidiaretur. Sic quoque Veneti capto Gonzaga Mantuanorum principe, quo nullus generi nomini que Veneto capitalior hostis erat: quique suas opes & copias cum rege Ludouico ad Venetorum euersionem coniunxerat, eum tamẽ captum Senatus populúsque Venetus nõ libertate modò, verumetiam Imperatoria potestate subornauit: quibus beneficijs auctus deinceps in summa fide & amicitia permansit. Illud est quod Pontinus Samnitum Imperator consultus dixisse fertur. Romanum exercitum inter angustias Apennini montis interceptum delendum esse aut fœdus sempiternum cum Romanis feriendum. sic enim futurum, vt vel ingenti clade Romanorum vis frangeretur: aut libertate vitáque à Samnitibus accepta Romani fidem amicitiámque colerent sempiternam. Conuersiones autem Rerumpublicarum sæpius accidunt in angusta ciuitate quam in maximis Imperijs: quia ciuium paucitas facilè diuiditur ac scinditur in partes: in gens verò ciuium multitudo non item: quia potentissimos inter ac infimos, multi ciuium ordines interiecti sunt, & potentium & mediocrium: bonorum item ac improborum: senum ac iuniorum,

[9] Seneca lib. de clementia. Dio lib. 55.

niorum,qui extrema ſimul coniungunt, aut in plures factiones abeunt. quòd ſi plures duabus fuerint, tertia factio duas amicitia copulabit, aut cum altera conſociata alteram franget ac ſuperabit. Itaque plures vno ſeculo in Græcorum & Italorum ciuitatibus conuerſiones, quàm multis ætatibus in hoc vel Hiſpanorum Imperio commemorantur. Neque enim dubitandum eſt, quin extrema ſecum ipſa diſſideant, niſi mediorum concordia coniungantur: quippe ſceleratis aduerſus bonos ſempiternum bellum futurum ſit, tenuibus aduerſus locupletes, niſi mediocrium hominum coniugatione ſecum ipſi & cum Republica copulētur. Quinetiam vnius fluminis aut vacuum ædificijs interuallum ciues ab a-
B micitia ſæpe diuellit. Itaque Ioſephus Mauritaniæ ac Feſſarum princeps ex duobus oppidis interuallo à ſe inuicem diſiunctis vnam eámque maximam Feſſarum vrbem continuatis ædificiis perfecit: in quo ſanè prudentiſſimi principis laudem eſt aſſecutus: quia non ſolùm ædes ædibus, ac mœnibus mœnia, verumetiam animos ciuium incredibili odio flagrātes, ac perpetuis bellis diuiſos, amicitia ſempiterna deuinxit. Id ipſum quoque Clazomenijs accidit, vt cùm altera pars vrbis in continente, altera pars eſſet in inſula, ſemper inſulanis cum cæteris ciuibus diſcordię ac bella intercedebant: vt Athenienſibus qui in Piræo, cùm ijs qui incolebant editiorem vrbis locum, quem ipſi Aſtu vocabant, tandiu diſſidia ac diſceſſiones interceſſerunt, quoad Pericles muris longiſſimis portum
C vrbi coniunxiſſet. Eandem ob cauſam grauiſſimę ſeditiones vrbanis ciuibus Venetorum cum nautis interceſſerant, & quæ ciuitatem in extremum diſcrimen deduxerant, niſi Petri Lauredani ſumma virtus & grauitas motus compoſuiſſet. Fit autem ſæpiſſimè, vt propter ciuiles diſcordias Reipublicæ conuerſio ſequatur: ſi princeps aliquis finitimus ciuitatem cædibus ciuium exhauſtam, vel ciues ipſos luctantes repente oppreſſerit: vt quidem Angli ſępe Gallos ſecum diſſidentes fregerunt. Item Feſſarum princeps Teſſam vrbem ciuili ſanguine exhauſtam facilè ſubegit. Item maiorum noſtrorum memoria Philippus II. Burgundionum princeps Bouinas ac Dinam ciuitates vnius tantùm fluminis interuallo ſeiunctas, cùm ſe mutuis bellis diu attriuiſſent, Imperij ſui finibus adiun-
D xit, quas tamen antea ſuperare nulla vi potuerat. Conſimili caſu præſes Thunarum ac Teleuſinæ prouinciæ regē ſe tulit, cùm Mauritanię reges inter ſe de ſumma rerum contenderent. Et Lachares Athenienſium dominatum occupauit, cùm ciuili diſcordia Rempublicam conflictari perſpexiſſet. Quinetiam Romanis in media Vrbe pugnantibus ſeruorum & exulum manus in capitolium inuaſit, nec niſi ſumma vi deiici, nec vlla re faciliùs Romani ad concordiam cogi, quàm ab hoſte arcem occupante, potuerunt. Sunt igitur periculoſiſſimæ ciuitatibus diſcordiæ ciuiles, ſi nulla cum finitimis principibus ſocietas intercedit: quia priùs hoſtis ciues inter ſe diſſidentes opprimit, quàm ſuccurri poſſit. Cùm igitur nec montium præruptorum immanis altitudo, nec maris immenſa profunditas, nec locorum deſertiſſimæ ſolitudines, nec ſubſtructionum moles ingentes, nec hoſtium innumerabilis multitudo regnandi cupiditatem

coercere possit: quomodo à finitimis hostibus, si mutuis armis cadat, abstineretur? Atque ideo magis metuendum quo fuerint angustiores Imperij fines, vt Lucensium, Geneuatum, Rhagusiorum, quorum imperia vnius vrbis ambitu, & angustissimis regionibus continentur: vt qui vrbe potiatur, statum ciuitatis euertere possit: at vbi longè latéque imperia patet, vbi plurimæ arces, vrbes, prouinciæ, regiones, mutuis auxiliis consociantur, vnius vrbis euersionem aut prouinciæ direptionē non sequitur Reipub. occasus. Hoc tamē habet singulare monarchia, quòd rege capto stat Imperium tamen: at in popularibus & optimatum Imperiis, si sedes imperij, in qua optimates aut populus iura maiestatis tuetur, capta fuerit ab hostibus, actum est de Republica. Cùm enim Romani Capuam cœpissent, secūdo bello Punico, cætera Campanorum oppida deditionem fecerunt. Ita quoque Senarum Vrbe expugnata, Cosma Florentinorum duce, secuta est Imperij euersio: neque enim multò pòst arces omnes & oppida in hostium potestatem venerunt. Rex autē captus, aut precibus, aut pretio liberatur, aut proximus quisq; ad Imperiū vocatur. ac fit interdum vt princeps Imperio cedere, ac priuatus viuere malit, quàm subditos tributis vrgere. Et quidem nulla res æquè terruit Carolum v. Imperatorem, quàm quod Franciscus I. rex Francorum declarauit se, si oblatas pacis conditiones repudiaret, Imperium Galliarum Francisco filio daturum. Tametsi enim Itali, Angli, Hispani, Belgæ, Veneti, ac Pontifex ipse maximus vna cum Carolo Burbonio magistro militum in Frācorum & huius Imperij exitium societatem coissent, ac nostras legiones ad Pappiam fugassent, Regem denique ac nobilitatis decus in Hispaniam abduxissent, Imperium tamen Francorum saluum & incolume stetit, nec ausus est hostium exercitus in Galliam penetrare: nec ciuium proborum cum Carolo Burbonio victore coniurata manus vllam attulit Reipublicæ conuersionem, at ne motus quidem vllos excitauit: quippe intelligebant hoc Imperium firmissimis legibus ac moribus antiquis quasi ædificium, artificiosissimè ac penè inuiolabili materia coagmentatum stare, nec nisi difficilimè vi externa concuti posse. at ciuitates nonnullas videmus, tam malè sibi cohærere, vt leuissimo impulsu ruituræ videantur. Neque tamen vllum est Imperium quod temporis diuturnitate non conuertatur, ac tandem aliquando euertatur. sed beatior est eorum cōditio, qui conuersiones in vtramuis partem & obitum minùs sentiunt: vt de Republica Venetorum diximus, quæ ab vnius dominatione ad omnes, ab his ad paucos ita peruenit, vt conuersiones illas nemo percepisse videatur. Aliud item exemplum habemus de Imperio Germanorum, quod à Carolo magno constitutum, & ad posteros eius delatum vnius dominatu tandiu stetit, quoad excisa Caroli stirpe Imperatores principum suffragio creari cœperūt: & cùm potestate abuterentur, placuit imperandi leges & conditiones principibus definire: ex quo sensim monarchia dilabi, ac optimatum potestas confirmari cœpit. Ac nisi Austriacæ, gentis illustrissimæ principes vndecim rerum gestarum gloria clarissimi, quasi iure successorio, dum alius alium, se viuo, Imperatorem

Singulare monarchiæ.

Francisci regis captiui propositum.

Conuersio Imperij Germanorū ad optimates.

B C D

torem designari curat, Imperij Germanici maiestatem quodammodo tuerentur, iampridem Imperatores ducibus Venetorũ pares, atque haud scio an inferiores fuissent. Eadem cõuersio contigit Polonis, post Iagellonis gentem à stirpe extinctam: & Danis cùm Christiernum regem subditi spoliassent, ac Imperium certis legibus & conditionibus fruendum iurato fratri dedissent. hunc Federichus filius excepit, qui ijsdem legibus quibus pater iura maiestatis cũ optimatibus diuisit. nec dubium est quin summum Imperium adepturi sint optimates, si Federichus sine liberis moriatur. Tametsi enim Hungari, Bohemi, Poloni æquè ac Dani creandorum regum ius habeant, ferè tamen parentes ad fututum Imperium
B designant liberos, qui iura maiestatis multò meliùs tueri solent, quàm peregrini. ac si quidem Imperium à proauis ad pronepotes successorio iure peruenerit, paulatim ab optimatibus ad reges iura maiestatis redeũt: quæ conuersio & facilis est, & Reipublicæ salutaris. Sic enim Casimir magnus rex Polonorũ à proauis Imperium adeptus, iura maiestatis fortiter tuebatur: sed eo sine prole mortuo, Poloni Ludouicum Hungariæ regem Casimiri propinquum ad sceptra quidem Poloniæ capessenda accersiuerunt, sed maiestate plurimum deminuta: ac multò magis post Ludouici sine mascula prole occasum, cuius filium Iagello Lituaniæ dux cum regno Poloniæ suscepit. Huius posteri principes ducentos ampliùs annos Imperium quasi successorio iure ad se delatum susceperũt, ac mo-
C narchiæ iura diligenter coluerunt, quousque Sigismundus Augustus regnum liberis ac propinquis masculis orbatum reliquisset. Tunc populus ad Henrichum Caroli IX. Francorum regis fratrem Imperium detulit. sed ijs legibus vt potiùs princeps, quàm rex esse videretur. Et quidẽ cùm Metim vna cum Duce ac Pontifice Lingonum, ad legatos Ponolorum excipiendos missus essem: ac Lutetiam vna cum legatis reuersus, de imperandi legibus multa dedicissem, summa fuit Senatum Poloniæ regi futuro conditiones imperandi duriores daturum fuisse, si Francorum principum salua dignitate id fieri potuisset. Ad hunc igitur modum iura maiestatis ab vnius dominatu ad optimates, ab his ad populũ redeunt, nisi monarchiæ leges immutabiles ferãtur: vt in Pontificis maximi crea-
D tione, cuius maiestas nõ est à collegio pontificum accita: nec item sacræ militiæ Magistri potestas ab equitum collegio imminuta, quia suis legibus nituntur. Ac tametsi collegium pontificum, mortuo Pontifice max. Iullio II. potestatem futuri pontificis imminuere decreuisset, nihilominus tamen Leo pontifex à Iullio quodammodo designatus cæteris omnibus augustior visus est. Nihil autem periculo propius, quàm rege sine liberis mortuo vnum aliquem existere qui opibus ac potentia cæteris præstet, eóque magis si regnandi cupidus fuerit. neque enim dubium est quin dominatum cæteris principibus, si possit, eripiat: vt quidem Hugo Capetus, intermortua Caroli magni stirpe, cùm præfectus Prætorio, opibus & gratia plurimum valeret, Carolum Lotharingiæ Ducem, qui vnus cum Ottone filio ex omnibus Caroli magni nepotibus restabat, de Imperio deiecit: id quod Ottomanis principibus metuendum est, qui

qui tametsi habēt Turacanos, Ebranes, Michaelitas suæ gentis ac nominis principes, nihilominus tamen si Ottomanorum familia penitus intereat, verēdum est, vt qui plus opibus & gratia possit inter Prætorianos milites, de Imperio dimicaturus sit, ac principibus, qui minùs potētia valent, dominatum erepturus: quod maximos bellorum ciuilium motus in Oriente excitaret, propter eam, quam de Ottomanorum virtute & imperandi maiestate opinionem populi conceperunt. Memorabile exemplum habemus de conuersione imperij Lacedæmoniorum. nam fuso ac fugato Cleomene rege ab Antigono, Spartiatarum populus summo Imperio tres annos præfuit; sed cùm allatum esset Cleomenem regem in Ægypto cæsum fuisse, ex Ephoris quinque à populo creatis, B duo, arreptis armis, tres collegas sacrificantes occiderunt: deinde populus Agesipolim regiæ stirpis Heraclidarũ suffragio regem creauit. sed cùm ante Cleomenem duo reges creari consueuissent, Lycurgus nouus homo ereptis pecunia suffragijs rex etiam à populo creatus est, Chilone regiæ stirpis propter inopiam à petitione diadematis summoto: qui tātam suo generi ac dignitati contumeliam illatam ferre cùm non posset, magistratus omnes interfecit. Ita Lycurgus qui cædem euaserat, solus dominatum tenuit, cùm Heraclidarum gentem penè deleuisset. Atque hæc de Rerumpublicarum interitu & conuersionibus dicta sint, quæ præuideri possint nec ne, differendum nobis videtur.

C

An Rerumpublicarum conuersiones prospici possint?

CAPVT. II.

VONIAM Theologorum ac philosophorum omnium decretis constat, res humanas nec præcipiti casu, nec fortunæ temeritate ferri, consequens est Rerumpublicarum interitus & conuersiones à Deo, vel à natura, vel ab hominum arbitrio ac voluntate pendere: id est à diuina potestate, nullis interiectis causis, aut ab ipsa naturalium causarum & effectionum serie ac consecutione sic apta & ab immortali Deo colligata, vt prima extremis, media vtrisque, omnia omnibus inuiolabili nexu cohæreant: quam Plato[9] ex Homeri D sententia cathenam auream, id est σειρὰν χρυσῆν, Zeno fatū, cæteri Stoici pronœam, Augustinus, Panętium (opinor) & Senecam secutus, Deum appellauit. Grauiter autem ab ijs peccatur, qui naturā Deo mutant: quasi Deus naturæ legibus obligaretur, vt Iouem fabulæ ferunt Adrastiæ decretis teneri. rectè tamen Augustinus qui fatum aut nullū esse, aut Deum ipsum fatum esse scripsit: quia nihil constans, nihil firmum, nihil immutabile præter Deum. Ea verò quæ Dei munere, & concessu tributa est hominum generi volūtas, Hebræorum ac Theologorum doctiorum consensione libera est, & omni necessitate[1] soluta: nam si nostrarũ voluntatum cælestes quædam sint & appetitionum causæ necessariæ, non solùm humana voluntas libera non sit, sed ne voluntas quidem sit: & ineptè velle dicatur, quem vlla vis cogat. Ab hac igitur Stoicorum, ac fatalium hominum

9 in Thæteto.

1 sic Moses Maymo in epistola aduersus astrologos.

minum inerti atque ignaua disciplina Possidemus[a] ipse Stoicorum suæ ætatis princeps iampridem & optimi quique tum philosophi tum etiam peritiores theologi procul discesserunt. quinetiam Philippus Melanchthon, qui pro seruili voluntate acerrimè propugnauit, liberas hominum voluntates in actionibus humanis ac ciuilibus esse confitetur. Cùm autem humana voluntas tam varia sit, támque sui dissimilis, vt nihil ex ea constituere possis quod ad rerumpublicarum euersiones aut conuersiones accommodari queat, nihil eo de genere definiemus. Quæ autem diuinis consiliis geruntur, maximam partem abdita sunt humanis cogitationibus, & hominum sensibus omnino retrusa: nisi Deus opt. max. va-
B tes quosdã eximiæ integritatis ac sanctitatis singulari munere afflauerit: vt veteres quondam Hebræos, qui certissimis oraculis multarum ciuitatum & Imperiorum conuersiones ac interitus prodiderunt, experientia ipsa posteritati comprobatos. Rariùs autem diuina potentia sese exerit sine causarum interiectione: ídque non sine impetu maximo ac inopinata vi facit: vt cùm ciuitates quinque Sodomorum incendio mirabili ac flammis vltricibus in vrbes delapsis vno perdidit & eodem momẽto, locum etiam aquarum dulcium ac piscium affluentia plenissimum teterrimo sapore sic mutauit, vt omni pisciũ generi pestifer sit ac lethalis: ipsa verò tellus vberrimę fertilitatis, cineribus ac putido sulphure ita cõspersit, vt nec salutaribus plãtis vllum, nec frugibus locum in ea regione
C reliquisse videatur. Ita quoque Burrham & Helicẽ ciuitates Græcorum tanta voragine aquarũ ac tam repente obruit, vt etiam ij qui ex vrbibus in naues conscenderent mirabili aquarum insurgentium vi à portu prohibiti omnes inundarẽtur. Consimili vltione diuinitus illata tres ac viginti vrbes Italiæ immanis terrarũ hiatus vno hausit momento, vbi postea Pontinæ paludes exundarunt. Item duodecim vrbes Asiæ terris discedentibus vna labes derepente dicitur absorbuisse. Cùm igitur humana voluntas libera sit ac varia sempérque sui dissimilis: diuina verò occulta & abdita: restat naturæ vis, quæ nec penitus obscura est, & cõstanti quodam causarum ac effectionum tenore moderata cursum tenet. Causas autem cohibentes in se efficiẽtiam naturalem, quæ multæ ac variæ sunt,
D non ciuiles dicimus quas proximè sequitur conuersio vel occasus ciuitatum: vt cùm nulla benefactis præmia proponũtur, nulla supplicia peccatis, quis huiusmodi Rempublicam breui nesciat interituram? omnium enim causarum, nulla certior, nulla grauior, nulla denique ab obitu ciuitatis propiùs abest quàm ista: sed causas cœlestes naturæ vi quadam manantes inquirimus: tametsi iuuat omnes intueri ac prospicere. Et quemadmodum hominẽ aliter pictor, aliter medicus: & animum aliter physicus, aliter theologus contemplatur: sic quoque Rerũpublicarum conuersiones aliter politicus, aliter astrologus, aliter theologus diiudicat. politicus in ciuitatis euersione principis iniurias, magistratuum sordes, legum iniquitatẽ accusat: astrologus cœlestum siderum vim & efficientiam contemplatur, vnde varios animorum motus hominibus ad res nouandas ingenerari putat: theologus verò pestes omnes, bella, frugum

[a] Galen. in libris de placitis Hippocrat. & Platon.

ſterilitatem, ciuitatum denique ac populorum interitus[1] à diuini numinis & religionum cõtemptu manare conſtanter affirmat: ob idq; Deum iraſci, ſapientiſſimos quoſque magiſtratus in ſtuporem agere, ac ſua ſidera in principes armare. habet ſuas quiſque cauſas, quarum ope & concurſu ciuitatis interitum fore ſapiens auguratur. Nam in eo quamplurimos magno errore labi videmus, qui ſiderum ſcientia & perueſtigatione Dei præpotentis maieſtati quicquam detrahi putant, quæ tamen ex ijs clariùs eluceſcit, cùm adiumento cauſarum cæleſtium ea fiunt, quàm ſi ab ipſius Dei manu ac poteſtate, nulla interiecta cauſa, gererẽtur. Quis autem cæleſtium corporum vim & affectionem in vniuerſa natura admirabilem non ſentit? non propterea tamen vlla naturæ neceſſitas facit, B
quominùs ab immortali Deo coërceri ac retineri poſſit: quippe qui naturæ legibus, quas ipſe iuſſit, ſolutus eſt: nõ quidem à Senatu aut à populo, ſed à ſeipſo, quia maximus eſt: nec quicquam niſi quod rectum ac iuſtum ſit efficere poteſt, quia optimus, & perẽnem populorum omnium curam[2], ſed tamen ſecuram gerit, quia maximus eſt. At cùm omnia quæ ortus ſui principium habuerunt, fluxam quoque habeant ac diſſolubilem naturam, vt certiſſima minimeque dubia demonſtratione perſpicuum[3] ſit: cõſequens eſt etiam non ciuitates modò, verumetiam omnia quæ poſt originis ſuæ primordia ſeculis innumerabilibus floruerunt tandem aliquando caſura. Ac tametſi Plato philoſophorum princeps, nec ratos orbium curſus, nec cæleſtium corporum vim ac naturam, quæ tũc C
denſiſſima caligine ac obſcuriſſimis nubibus obtegebatur percepiſſet[4]: cùm Reipublicę formam præclara mentis agitatione talẽ ſibi finxiſſet, vt ſempiterna fore videretur, ſi à legibus & inſtitutis nõ aberraret, nihilominus tamen interituram affirmauit: quippe qui in clariſſima luce proſpiceret ludibria rerum omnium, quæ vt oriuntur, ſic etiam aboriri neceſſe eſt, nec quicquam firmum aut ſtabile eſſe præter rerum omniũ parẽtem, tametſi Sophocles de toto genere Deorũ ſcripſerit[5] μόνοις οὐ γίνεται θεοῖσι γῆρας, οὐδὲ μὴ θανεῖν ποτε. Quæ cùm ita ſint, nulla tam præclara inſtituta, nullæ tam ſanctæ leges, quæ ab obitu certiſſimo reſpublicas vindicare poſſint. Quibus argumentis Secundus philoſophus Stoicæ familiæ Pompeium poſt cladem Pharſalicam fractum ac deſperatum erexit. Nec propterea, qui D
cauſarum in natura ſeriem ad ciuitatum conuerſiones & occaſus pertinere putant, hi mentem hominis voluntate libera ſpoliatam, ac multò minùs præpotentem Deum fati neceſſitate deuinciunt. Non enim ſi antecedentibus cauſis omnia conſertè contextéque naturali colligatione fierent, idcirco fati neceſſitate fieri iudicaremus: cùm diuina poteſtate natura ipſa cohibeatur. Quamobrem ſæpe videmus ſtirpes & animantia quæ certos vitæ fines habent, vi extrinſecus illata terminos, quos natura pegit anteuertere, ac citiùs quàm per naturam licuiſſet interire. De hominũ genere in ſacris literis illud ſæpiſſimè[6] te ſtatũ habemus, eos qui integritate ac virtutibus cæteris præluxerint, vitæ ſuæ terminos diutiſſimè prorogaturos: cõſceleratos verò vitæ ſuæ curſum breuiorẽ habituros, ac celerrimũ exitiũ ſibi ipſis illaturos. Quibus conſtat certos eſſe terminos

1 Pſal. 107. Leuit. cap. poſtremo. Iob. c. 12.

2 Eſayæ. c. 19. Benedictus populus meus Aegypti & opus manuum mearum Aſſyrius hæreditas autem mea Iſrael.

3 Plato in timæo. in Phædone. Ariſtot. lib. 1. de cælo Eſayæ c. 43. & 45. Pſal. 90. primus ſum & nouiſſimus ero.

4 Plato ſciẽtiam ſiderum φυγὰν εἰς βάθος appellauit. nam Soli Lunã proximè ſubiunxit.

5 Soli dij ſenectã non ſentiunt nec mortem.

6 Exodi c. 19. Leuit. c. poſtremo. Deuter. 6. in fine capitis. Iob. c. 12. Samuel. c. 2. lib. 1. Ezech. cap. 33.

vitæ cuiusq; ab immortali Deo fixos, qui ſcelere breuiùs cõtrahi, virtute longiùs proferri poſſint. Ita quoque imperia ſuos habẽt ortus, ſua incrementa, ſtatus, conuerſiones, occaſus: quando tamen conuerſionis cuiuſque momenta futura ſint, quando moriendi dies finitus, nulla diſciplina perceptum aut cognitum videmus. Quòd enim Plato imperia tunc ruitura ſcripſit, cùm modulationis ſuauitas & concentus periret, leuius eſt quàm vt refelli debeat: hæc tamen ſuo loco. Plerique ciuitatum conuerſiones aberrantium & inerrantium ſiderum vi ac poteſtate petendas eſſe putarũt: ſed res ipſa difficultatem habet infinitam, quę fortaſſis explicari poſſet, ſi Rerumpublicarum eadem eſſet quæ rerum omnium origo
B à natura petita. Iam verò ſi ſtatus aut obitus ciuitatum ab illis ſempiternis ignibus eorúmque mutuo cõcurſu ac traiectionibus penderẽt, nulla tamen certa diſciplina tradi aut percipi poſſent: cùm tanta ſit eorum qui ſiderum vim orbiúmque cæleſtium curſus notarunt varietas & inconſtantia, vt eandem ſtellam alius recto, alius auerſo curſu ferri eodem momento ſcripſerit, quæ tamen in cęlo ſtabilis ac immobilis conſpiceretur: *Errores aſtrologorum.* vt ſua ipſi temeritate refellantur, qui ſtellarum vim in ciuitates, quíque ad quamlibet multos annos effecturæ ſint, ſine errore prædicere ſe poſſe iactant. At ne in ipſo quidem Lunæ curſu qui minus habet obſcuritatis, dogmatum ſuorum conſtantiã ac conuenientiam tueri potuerunt. Certè Leouicius qui Alphonſi decreta ſecutus eſt, ſuperiorum planetarum
C concurſus altero pòſt menſe prodidit, quàm in cælo apparuiſſent. Ac tametſi I. Mercator ex retroactis ætatibus Solis ac Lunæ deliquia quædam à maioribus prodita notauerit, vt rationem vniuerſi temporis à mundi conditu certiùs meliúſque iudicaret: nihilominus tamen eius obſeruationes ruinam minantur. poſuit enim Solem in ipſius mundi originibus Leonem tenuiſſe, Iullium Maternum nulla probabili ratione ſecutus. Arabes verò ac cæteri Aſtrologi Solem in Ariete fuiſſe putant. Vtrique tamen aberrãt à ſcopo, alteri quidem quarta circuli parte, alteri dimidia: ſi quidem in iugo Solem poſitum initio fuiſſe, non modò antiquiſſimis populorum omnium moribus ac inſtitutis: verumetiam diuiniſſimis teſtimonijs teſtatum habemus: quibus feſta dies collectionis frugum ex-
D tremis [7] anni diebus coli iubetur: ſcilicet die ſecunda & vigeſima menſis [7] Exodi. cap. 23. verſ. 16.
ſeptimi, quem ante migrationem ex Ægypto primum fuiſſe Moſes diſertè ſcripſit[7]. Id autem ſæpius ab eo quo minùs ambigeretur, repetitum [8] Exod. c. 12. verſ. 2.
legimus. cùm enim diem feſtum Abib id eſt culmorum quem Græci πεντηκοστὴν vocãt coli iuſſiſſet, ſubiecit [9] hęc verba, וחג האסיף תקופת השנה id eſt, Et [9] Exod. cap. 34. ver. 22.
feſtum collectionis frugum vertente anno. At extremum ſuperioris anni momentum, ſequentis initium eſt, vt Orus Apollo veteres Ægyptios annum ſignificaſſe ſcribit, dracone in orbem circumacto. Ioſephus [1] autem optimus antiquitatis interpres menſem Abib qui Caldæis Niſan, [1] cap. 3. lib. 1. antiquit.
nobis verò antea Martius nunc Aprilis, ordine primum fuiſſe tradit propter adeptam libertatem excuſſa Ægyptiorum ſeruitute. menſem autem qui Caldæis Ethanim Hebræis Tiſri dicebatur, is erat October, natura primus, qui poſtea incidit in Septembrem. Hæc non modò Ioſephus,

2 in genesim. verumetiam omnes ferè Hebræorum magiſtri, Eleazar [2], inquam, Abraham [3] Ezræ, F. Ionatas, Caldæus interpres [4], ac cæteri ferè omnes id confirmant. quod quia magnum pondus habet ad Rerumpublicarum euerſiones diiudicandas, planiùs explicandum nobis eſt. Schola vetus Iſraëlitarum libros Moſis de Originibus ab Autumno auſpicatur: ac Samuel antiquiſſimus Hebrȩorum magiſter primam Tecupham ſeu conuerſionem annuam in autumni ȩquinoctio ſtatuit. quibus planum fit antiquiſſimæ gentis dogmata & inſtituta cum lege diuina congruere ac conuenire. Eadem fuit de anni principatu diſciplina veterum Ægyptiorum & Caldæorum, à quibus artes quæ Mathematicæ dicuntur non modò originem acceperũt, ſed etiam ab ijſdem ad omnes populos dimanarunt. B ſic Iullius Firmicus tradit Ægyptios à maioribus acceptum poſteritati tradidiſſe, Solem in extrema parte libræ initio poſitum fuiſſe. Eadẽ fuit Indorum ſentẽtia, qui adhuc Solis & Lunæ cultores ſunt, vt Hiſpani prodiderunt. Ac tametſi Græcorum annus à ſolſtitio æſtiuo initium haberet, nihilominus tamen Aſiatici Olympiadas & anni caput ab autumno incipiebant. Quinetiam Romani ab vltima antiquitatis memoria ab idibus Septembris menſem auſpicabantur: lex, inquit Liuius [5], vetuſta eſt, & priſcis ſcripta literis, vt qui Prætor maximus ſit, idibus Septembris clauum pangat. clauum hunc Feſtus annalem appellat [4], qui quotannis, inquit, figebatur in dextra parte capitolij, vt per eos clauos numerus colligeretur annorum. Auguſtus etiam ludos Olympicos ſeptembri menſe C inſtituit. Ac tametſi aſtrologi nouam anni rationem à Moſe traditam (vt cæteri ferè populi) ſequantur, & à ſectione verna incipiãt, nihilominus cæleſtium conuerſionum tabulas ab Ægyptijs & Caldæis acceptas ordiuntur ab autumni [5] ſectione. Quæ antiquitates, tótque ac talium virorum auctoritas, tametſi rem ſatis perſpicuam ac minimè dubiam efficiunt, nihilominus ipſa natura nos eò deducit, vt ab autumno mundi origines cœpiſſe confiteamur. Nam ſi demus, id quod neceſſe eſt, hominem ab immortali Deo, ac cætera quoque animantia eo ſtatu condita fuiſſe, vt nutricibus non egerent: neceſſe eſt omni animantium generi, atque in primis homini fruges maturas, & arbores fructibus ad veſcendum graues, & ad intuendum iucũdas, vt eſt in libris [6] ſacris Originum, D ínque hortis amœniſſimis conſitas fuiſſe: quod fieri nullo modo poteſt, niſi mundus autumno ineunte conditus ſit, quoniam circa Iordanem creatus [7] eſt Adamus, vbi fruges vere ſpicam nondum exeruerunt: eſt enim menſis Abib dictus, quia fruges vere nouo illis in locis in culmos exurgunt: arbores verò vix effloruerunt. neque enim naturæ lex eſt ab orbe condito, nec temperies veris & autumni mutata. Quamobrem & Plutarchus in Sympoſiacis, cùm quæreret oua ſint auibus priora nécne: definit aues priùs eſſe procreatas, & quȩcunque maximo ſinu mũdi continẽtur, omnibus ſuis partibus abſoluta fuiſſe: alioqui ſi Deus hominem vagientem, ſi vitulos pro bobus, ſi oua pro auibus procreaſſet, nutrices quoque ad lactendum, & aues ad oua incubanda creare oportuiſſet. quæ ſi abſurda ſunt & ridicula, & illa ex quibus hæc ſequuntur abſurda videri neceſ-

3 in cap. 7. Danielis.
4 lib. 1. reg. cap. 8. verſu 2.
5 lib. 7.
4 in verbo clauus annalis.
5 Ptolemȩ. in lib. magnæ cõſtruct. Alphon. tabulæ.
6 Geneſ. c. 2.
7 Geneſ. c. 2.

necesse est: scilicet veris initio mundum conditum, & virgulta pro arboribus fructiferis, & cætera denique inchoata nec perfectionem assecuta fuisse. Ex quibus planum fit, eos terrare grauiter qui vltima mundi principia à verna sectione, ac diem ipsum à meridie repetentes, tum sacras literas, tum etiam antiquissimam Indorum, Caldæorum, Ægyptiorum & Latinorum memoriam inanibus coniecturis abolere conantur: quia scilicet frigora sequãtur autumnum: veriti opinor, ne Adami infantis nuditas algeret. Cùm igitur astrologi falsa, vt si quoque, cęlestiũ conuersionũ principia posuerint: ac summopere inter se de siderum ac stellarum cursu dissideant, nihil de rebus humanis & ciuitatũ interitu con-
B stanter tradere possunt. Quanquam perridiculũ est vrbium conditione Rerumpublicarum origines & conuersiones metiri, quod illi faciunt: quinetiam iactis substructionum fundamẽtis, de casibus futuris ædium, de incendio, de ruina temere affirmant: quod certè ab insania & furore proximè abest: quasi naturæ constantissimns ordo ab humana leuitate, & orbium cælestium vis ab opificis & latomi arbitrio penderet. legibus [8] quidem cauetur ædium exustarum æstimationem ab ætatibus fieri oportere: sic enim in exemplari Hetruscorum legitur: tametsi Cuiacius antiquarum lectionum diligentissimus interpres eorum sectam sequitur, qui QVANTITATIBVS, legendum putant. sed hac ratione marmoreas ædes augustissimas viliùs æstimari oporteret, capacibus horreis
C luto ac materia putri cõstructis. At Vitruuius & architecti omnes ex ædium exustarum ætatibus, (nisi parietes lateritij fuerint, hos enim Plinius æternos, si ad perpendiculum erigantur, appellauit) accepti damni æstimationem inire solent. Sed ad Vitruuium[9] & architectos, taliũ quæstionũ arbitria referamus. Quod autem ab ædificiorum & vrbium fundamentis de Imperij statu, qualis futurus sit, iudicari putant oportere, refutatione minùs egeret, nisi M. Varro, quem Tullius Græcos ac Latinos omnes eruditione superasse scribit, Taruntium Firmianum iussisset horoscopum Vrbis Romæ explicare: sic enim Plutarchus & Antimachus Lyrius tradunt. Is igitur causas ex progressu Reipublicæ, & antecessiones ex consequentibus comparans, leuissimis & inanibus cõiecturis tra-
D dit iacta fuisse vrbis fundamenta anno tertio sextæ Olympiadis A.D.X. Cal. Maias sub horã à Meridie tertiam, Saturno, Marte, ac Venere Scorpionem, Ioue Pisces, Sole Taurum, Luna iugum, Geminis cæli medium occupantibus, oriente Virgine. At cùm huius thematis cardines pręcipui ad Mercurium pertineant, & hominum studiosorum mercaturæ philosophiæ, literarum denique omnium thesis illa cælestis notã prę se ferat, quî fieri potest vt in Romanos mortalium omnium bellicosissimos homines ista conueniant? Quanquam Taruntius pudendo errore lapsus est, qui situm orbium cælestium cum natura ipsa discrepantem, posuit: id est Solem Veneri ἐκ διαμέτρου & planè oppositum, cùm tamen Venus à Sole quàm lõgissimè discedit, ad summum octo & quadraginta partibus abest. quod quidem excusandum & μνημονικὸν ἁμάρτημα venia dignum videretur, si aliud agenti excidisset, vt Augerio Ferrerio excidit, qui in libro

8 l. domos. de legat. I.

9 Vitruuius lib. 2. c. 8. Nõ enim quę sunt molli cæmẽto subtili facie venustatis nõ eæ esse possunt in vetustatẽ nõ ruinosæ. Itaq. cũ arbitria cõmunium parietũ sumutur, non æstimãt eos quanti facti fuerint, sed cũ ex tabulis inueniũt eorũ locationes pretio pręteritorum annorũ singulorũ deducũt octogesimas. & ita ex reliqua summa partẽ reddi iubẽt pro iis parietibus sententiamq; pronuntiant, eos non posse plusquam annos octoginta durare. De lateritijs verò, dũmodo ad perpẽdiculũ sint stantes, nihil deducitur, sed quanti fuerint olim facti tãti semper ęstimãtur. Ex his apparet legẽdũ esse examinatis ætatibus in l. si domos. de legat. I.

de iudicijs planetarum Mercurium Veneri, & vtrunque Soli opposuit: quod per naturam fieri non potest: cùm Mercurius à Sole partibus triginta nunquam discedat. Tametsi Io. Picus Mirandulæ princeps ex hac motuum cælestium demonstratione Iullium Maternum falso coarguit, quod Solem in Ortu, Mercuriũ verò in decima domo collocaret, quod, inquit, fieri non potest, nisi Sol à Mercurio absit circuli quadrante: nec animaduertit globum ad Aquilones ita constitui posse, vt Sole oriente, Mercurius meridianum imò duabus ante meridiem horis decimum domicilium attingat: nec tamẽ à Sole Mercurius triginta pertibus absit. At Plutarchus scribit Antimachum Lyrium testatum reliquisse, Solem lumine defectum, quem tamen circuli diametro à Luna abfuisse tradit. Illud etiam falsum, quod Solis ingressum in Tauri signum xxi. die Aprilis contigisse tradit Taruntius: cùm diem tertium ante Calẽdas Mayi Taurus illa ætate occuparet. Quanquam Lucas Gauricus qui clarissimarum vrbiũ themata cælestia collegit, toto cælo discrepat à Taruntij proposito themate. Is enim iugum (vt Manilius) in Oriente ponit. Sed de rebus omnibus absurdissimis nulla est absurdior, quàm vrbium euersione ciuitatis interitum metiri, cùm superiùs demonstratum sit salua ciuitate vrbem sæpius euerti ac solo æquari: vt de Cartagine docuimus: & saluis mœnibus ac ædificijs Rempublicam sæpius interire. Nihilo sanior est Hieronymus Cardanus, qui vt abdita & retrusa subtiliùs quàm cæteri tractaret, & admirabilitatem sui apud imperitos, earum rerum excitaret, maximarũ ciuitatũ ac Imperiorũ origines & incrementa ducit ab ea stella quæ extremam caudam Helices occupat: quam Vrbi Romæ nascenti verticalem fuisse tradit: inde Romanũ Imperium Constantinopolim, pòst in Galliam, hinc in Germaniam eiusdem stellæ beneficio deducit. Quæ tametsi ab homine leuissimo prodita fuerint, rerum tamen cælestium ignari homines mirantur. Hæc igitur refellenda nobis sunt. Nam cùm intelligeret extremam stellam Helices populis omnibus fieri quotidie verticalem, perpendicularem verò iis tantùm qui subiecti sunt circulo quem ea stella describit: Cardanus subiecit verticalem esse oportere cùm Sol meridianum circulum attingit, quo in statu fuisse putat cum Romulus creator Vrbis, fundamenta iaceret. Id autem per naturam fieri non potuit: vt scilicet extrema Vrsæ maioris eadem hora, id est meridiana cum Sole verticalem circulum attingeret. cùm enim ea stella nunc posita sit in xxi. parte Virginis, ex ratione motus octaui orbis necesse est in xix. parte Leonis extitisse, cùm Vrbis fundamẽta substruerentur: Solem verò in xix. parte Arietis, vt Solis antecessiones declarant. Aberat igitur stella triente circuli, ac viginti partibus à verticali, cùm in eodem signo, & eadem parte signi qua Sol esse debuisset: si vera sit Cardani doctrina: qui tamen cùm sciret eandem stellam multis oppidis nascentibus iam ab orbe condito verticalem fuisse, & quidem Sole meridiano, præoccupatione vsus adiecit vni tantùm monarchiam deberi: sed cur potiùs Romanis, à quorum vertice duodecim gradibus abest, quàm Scotorũ piscatoribus qui Orcadas accolunt, aut Noruegis,

& cæ-

& cæteris ad Aquilonem populis, quibus eadem ſtella non modò verticalis eſt Sole meridiano ac menſe Septembri, ſed etiam perpendicularis? Illud etiam abſurdius, quòd ab extrema Helices Imperium Conſtantinopolim delatum fuerit, cùm mille circiter annos ante condita fuiſſet, quàm Imperij ſedes illic collocaretur. Iam verò vrbis illius horoſcopum ex bibliotheca Vaticana Lucas Gauricus deſcripſit, vt quidã olim à Porphyrio literis proditum affirmant ſatis inconſtanter ac temere, cum Porphyrius[2] mundum æternum eſſe acerrimè tueretur: horoſcopus autem vrbis præ ſe fert annum mundi.5838. Mayo menſe, die Lunæ, hora 2. M. o. poſt ortũ Solis. vt quidem Gauricus ex Vaticano deſcripſit: cui ſubiicit

2 Ita Proculus diſcipulus tradit in Rempub. Platonis.

B hæc verba: Subtrahe 5200. anni mundi, Bizantij 3838. poſt Chriſtum 638. Sole Taurum, Luna & Saturno Leonem, Ioue ac Venere Cancrũ, Marte & Mercurio Geminos in Ortu, Aquario cæli verticem occupantibus, feria ſecunda poſt ortum Solis. Aliud eiuſdem vrbis thema cæleſte Valẽs Antiochenus obſeruaſſe dicitur, ſuperiore tardius quadraginta momentis. Illud verò perabſurdum, quod Gauricus Conſtantinopolim conditam tradit anno Chriſti DCXXXVIII. trecẽtos annos poſt mortem Porphyrij, quam tamen conſtat ante Chriſtum quingentos amplius annos floruiſſe: deinde captam à Turcarum exercitu putat anno Chriſti M. CCCCXXX. cùm tamen expugnata ac direpta fuerit anno Chriſti M. CCCCLII. A. D. III. Cal. Iunij: quę ante mille & octingentos annos à Gal-

C lis capta fuerat, & in qua regnatum erat ab illis vſque ad Clyarum Thraciæ regem, quemadmodum Polybius ſcribit: quo tempore Bizantium dicebatur: ac rurſus à Pauſania rege Lacedęmoniorum[1] bello Medico: itémque ab Alcidiade[2] Athenienſium duce: pòſt etiam à Seuero Imperatore triennium obſeſſa, expugnata, direpta, ac ſolo penitus exęquata, reliquis ciuibus in ſeruitutem abductis, & agro Perinthiis attributo circiter annum Chriſti ducenteſimum: nec multò pòſt inſtaurata eſt, & à Conſtantino magno valde locupletata, cùm illuc Imperij ſedem tranſtuliſſet: ac rurſus ab exercitu Imperatoris[3] Galieni crudeliſſimè ferro ac flamma vaſtata ciuibus omnibus cęſis, aut in ſeruitutem redactis: nec tamen domicilium Imperij Græcorum eſſe deſiit, quoad iterum Galli du-

1 Thucidides.

2 Plutar. in Alcibiade.

3 Dio. Xiphillinus.

D ce Balduino dominatum vrbis ac Imperij Græcorum inuaſerint, à quibus anno pòſt quinquageſimo expulſi fuere, ducibus Palæologis, qui recuperata vrbe regnauerunt vſque ad Turcarum expugnationem. Quas Imperij conuerſiones, & vrbis ruinas ne attigit quidem Gauricus, nec Cardanus ipſe ſuſpicatus eſt: alioqui res tam abſurdas ac ſecum diſſidentes nunquam, opinor, ſcripſiſſet. Sed cur huic ſtellæ, quam inepti quidam aſtrologi Saturniam eſſe putant, plus quàm cæteris tum magnitudine, tum natura clarioribus tribuit? cur Regulum maximam inerrãtium, cur Meduſam, Spicam, Canem, Vulturem clariſſimas: cur denique ſtellas mille ſexaginta (tot enim præter vagas numerantur) quibus Hebręorum mathematici triginta ſex addiderunt, ab orbis Imperio ſummouet? Infinitus ſim, ſi omnes omnium errores in eo genere complecti velim: ſed eos modò refellere placet qui plus ſapere ſibi videntur: cuiuſmodi eſt

Petrus Alliacus Cardinalis. Is enim Rerumpublicarum ac religionum ortus, cõuersiones, obitus, à superiorum planetarum concursu pendere scribit. Ac mirum mihi visum est quamobrem I. Picus Mirandulæ princeps istius hominis errores sanè pudendos in cælestium orbium doctrina pro certis & compertis demonstrationibus habuerit: cùm enim post orbem conditum anno centesimo decimo quinto, vsque ad annũ Christi M. CCCLXXXV. triginta sex Iouis & Saturni concursus tradiderit, vix tamen vllus eo, quo decuit loco ac tempore, describitur. Leupoldus, Alcabitius, Ptolemæus in eadem quoque sententia fuerunt: scilicet populorum migrationes, bella, pestes, eluuiones, incendia, sterilitates, frugum inopiam & copiam à concursu planetarum, ac potissimùm superiorum, B Iouis, inquam, ac Saturni, pendere, eóque magis si Mars cum vtroque simul coniungatur. Et quidem quoties concurrunt, sequuntur ea quæ etiam prudentissimos rapiunt in admirationem: tametsi nulla vis necessitatis hominum generi à cælo impendet. Sed quicquid illud est, Petrum Alliacum grauissimè errare constat, qui congressus illos ab vltimo principio repetens, annorum septem millia ab orbe condito fluxisse putauit, Alphõsi, Eusebij ac Bedæ secutus errores, quos non modò Hebræorum, sed etiam Christianorum omnium summa consensio nõ ita pridem repudiauit, cùm intellectũ est ex antiqua Bibliorum interpretatione[4], mille & quingentos ampliùs annos peccatum fuisse. Itaque Philonis Hebræi rationem certiorem sequuntur: is enim inter Iosephum & Hebræos recentiores mediam ferè rationem amplexus est: nam Iosephus annos C CCCXLII. Philo CLX. à cæteris Hebræis dissentit. ex hoc igitur colligunt hunc annũ, qui à Christo nato millesimus est, & quingentesimus octogesimus tertius, quo Bodinus hæc Latino sermone scripsit, fuisse ab orbe condito quinquies millesimum quingentesimum trigesimum primum: vel ad summum 5550. Quare fallit Alliacus qui ante septem millia annorum superiorum planetarum concursum posuit anno post orbem conditum trecentesimo ac vigesimo: id autem mille ac ducentos annos ante conditam vniuersitatem contigisset. Idem etiam putat mũdo nascenti, cuius ipse horoscopum describit, Cancrum in Ortu fuisse, Solem in Ariete (id quod antea falsum esse argumentis ad assentiendum necessariis D demonstrauimus, Lunam ac Venerem in Tauro, Saturnum in Aquario, Iouem in Piscibus, Martem in Scorpione, Mercurium in Geminis: quæ cùm orbium cælestium motu ac natura ipsa pugnant: quod cuique propiùs intuenti, & ad hæc vsque tempora subductis rationibus dirigenti planum est: vt omittam illud quod cùm Solem in parte XIX. ♈. Mercurium in XV. ♈. collocauit, alterum ab altero sex & quinquaginta partibus seduxit repugnãte natura, vt superius docuimus: scilicet Mercurium, cùm longissimè à Sole discedit, triginta tantùm circuli[5] partibus abesse. Sed hoc sibi proposuerat, contra decus ac maiestatem planetarum fore, si nascente mundo alibi quàm in suo quenque solio & carpento collocaret: quæ imperitorum commenta leuiora sunt & ab antiquitate Caldæorum remotiora, quàm vt refelli mereantur. Quãto certiùs ac meliùs qui ab

[4] In genesim de ætatibus lapsi sũt interpretes in numerorum notis.

[5] Ptolemæ. lib. 12. magnæ construct.

qui ab his quas intuemur, planetarum traiectionibus & cōiunctionibus ad initia recurrens, antiquitatibus Hebræorum & Copernici animaduersionibus perspectis, de temporis retroacti & Rerūpublicarum conuersionibus ac statu iudicant: (si tamen hac ratione iudicium vllum ab omni impietate ac temeritate remotum fieri possit.) Neq; verò sperandum est, nisi forsitan innumerabilibus seculis, vt tres planetæ superiores in prima parte Arietis concurrant: ex quo quidem & Rerūpublicarum, & vniuersitatis interitum à flammis cælestibus futurum arioli nostri temere augurantur: tametsi trium superiorum congressus futurus est in parte IX. Arietis: quæ tamē cōiunctio vera nō est, id est, quæ nō per cen-
B tra sed per orbes planetarum fiat: vt neque anno sequenti, à Christo 1584. tametsi Mars vnà cum Saturno in secunda parte Arietis copulabitur, & in eodem signo Iupiter, sed ab illis duodecim ferè gradibus distabit. quæ coniugatio vix anno pòst octingentesimo recurret. Ad hunc modum licet annales intuentē, conuersiones ciuitatum literis ac posteritati mandare, & ex antecessionibus consequentia iudicare: salua tamen Dei præpotētis maiestate, qui nullis naturæ legibus obligatur, ac ne suos quidem obligauit. In quo plerique grauiter peccant, qui cælestium orbium leges nullas esse putant: cùm tamen earum vis ac potestas summa semper fuerit, non tantùm in hæc quæ videmus elementa & in omne animantium genus, sed etiam in eos qui belluarum vitam viuunt, vt est in sacris [6] literis: bonis tamen nihil omnino ab his metuendum. Nam plerique anno 1524. quo trium planetarum superiorum centra coniugata sunt in decima parte Piscium, ceteris planetis cum capite Draconis Aquarium, aut Pisces aquatica signa occupantibus. Certè quidem eo anno ac mense Februario coniugationes planetarum inter ipsos, præter inerrantia sidera, viginti fuerunt: quæ res omnium admiratione dignissima visa est. Itaque astrologi, toto terrarum orbe conspirantes ad mundi huius interitum, leuissimorum hominum mentes ingenti metu perterruerunt, cùm aquarum eluuionibus terram inundatum iri tam cōstanter affirmarent, vt non defuerint qui sibi naues ad aquarum perfugia fabricarent: atque in primis Auriolus Tolosas, humani quidem iuris consultissimus, sed qui
D leges diuinas aut ignoraret, aut irrideret, immemor sempiterni fœderis, quod cum Noha ab aquis erepto Deus percussit [7]: iuratus mundū hunc nunquam deinceps aquis interiturum. Annus quidem ille aquarum & imbrium intemperantia laborauit: nullæ tamen vrbes, nullæ regiones aquis immersæ memorantur. Igitur ad præcepta de conuersionibus & obitu Rerumpublicarum tradenda, non satis est maximos illos trium planetarum superiorum, sed etiam medios concursus, qui ducentesimo & quadragesimo quoque anno, & qui vigesimo fiūt, intueri, tum defectiones Solis ac Lunæ, atque inferiorum planetarum inter se & cū superioribus conspirationē & cōsensum, ac deniq; traiectiones mutuas, & inerrantium siderum vim ac potestatem, & cum errātibus habitudinem accuratè obseruare. Veterum quidem nōnulli animaduerterunt eiusmodi superiorum planetarum congressus, aut frugū inopiam, aut populares

6 Iob 39. & 40. vbi agit de legib. cæli super terrā.

7 Genes. 7.

morbos, aut interitus animātium, aut populorum motus, aut eluuiones aquarum, aut vrbium incēdia, aut conuersiones Imperiorum consequi, non quidam vbique, sed certis quibusdam regionibus ac locis. Ex quo quidam coniectura quadam iudicauerunt hoc vel illud signum, huic vel illi regioni à Deo tributum. Indę cælestia signa duodecim quadrifariam diuiserūt, ex elementorū vi ac potestate: & præcepta quædam posteritati reliquerunt, quæ quòd experientia diuturna nòn satis probata fuissent, artem efficere non potuerunt: vt mentiti sunt Caldæi, qui se CCCCLXX. millia annorum in experiundis natiuitatibus posuisse iactabant [8], quo suam illam scientiam certiorem esse persuaderent, & vendibiliorem redderent. Atque hæ Caldæorum nugæ longè latè ad omnes populos dimanarūt, nulli tamen ineptiùs quàm Indi Sinarum qui ab orbe cōdito DCCLXXXIII. millia annorum & septingētos sexaginta duos, anno superiore fluxisse tradunt: cæteri non tam impudenter mentiuntur sed impudenter tamē. Linus enim scriptorum apud Græcos antiquissimus, Orpheus, Heraclitus, anni maximi periodū CCCLX. millibus annorum complectebantur, vnde CLXXXIIII. millia fluxisse arbitrabātur. Sacerdos verò Ægyptius historiam annorum XX. millium literis hieroglyphicis comprehensam esse iactabat coram [9] Solone. paulò pòst Herodotus historiæ parés appellatus, ab ijsdem Ægyptijs accepit tredecim annorū millia in sacris literis extare. Dodorus cæteris iunior cùm in Ægyptū veritatis inquirendæ causa profectus esset, audiit sacerdotes quosdam qui dicerent trium ac triginta millium annorum antiquitates apud Ægyptios haberi: sed cùm rei veritatem iustis pōderibus exigeret, comperit omnem eorum antiquitatem tribus annorum millibus ac septingentis constare: cuius temporis ratio ab orbe condito cum Philone planè congruit, ducentis paulò minùs annis. Et certè Calisthenes Aristotelis magistri oratione persuasus, cùm cæteri Persarum opibus intenti Babylonem diriperent, libros & antiquitates Caldæorum conquisiit, ac omnē Caldæorū historiam annis M. DCCCCIII. comprehēsam animaduertit: quod quidem tempus congruit cum historia sacra, si ab ætate Nimęrodi, qui primus dominatū Caldæorū adeptus est, tēpora ducātur: & eo quidem historia verior est quo à Simplicio [1] Christianorum hoste prodita est, vt alibi docuimus [2]. Itaque Ptolemæus, qui quàm longissimè Caldæorum antiquitates ab vltima memoria repetens, eorū inquam, qui ratos orbium cursus notauerant, motuum cælestium principia non longiùs ducit quàm à Nabonassare, & ab ijs Lunæ deliquiis quæ illius dominatu contigerunt, idest, anno mundi ter millesimo DCCL. Floruit autem Ptolemęus Adriano imperante quadringentis circiter annis post Nabonassarem. Quamobrem mirum videri debet nemini, si nec trepidationis motum esse suspicatus est, nec orbis octaui conuersionem tenuit: at ne æquinoctia quidē rectè animaduertit: quippe XXVI. Septembris post ortum Solis æquinoctium fuisse tradit, quod Hipparchus CCLXXXV. annis eodem mense ac die contigisse decuerat, sub mediam noctem: quorum errores vix ætate maiorum nostrorum deprehendi potue-

8 Cicer. in diuinat.

9 Plato in Timæo.

1 in lib. 1. de cælo Arist.

2 Bodini methodus historiar. c. 9.

potuerunt: nec ita pridem Io. Regiomontanus trepidationis motũ priùs ignotum demonstrauit. quo igitur modo casus humanos ac ciuitatum conuersiones & occasus arte conclusissent, qui ne cælestes quidem motus tenuerunt: multò minùs populorum historias, quum vix decimam orbis terrarum partem cognitam haberẽt. Quamobrem ineptè illi quidem, qui librum Quadripartitum Ptolemæo tribuunt, vbi triplicitas ignea datur Europæ, & iis regionibus quę Occasum inter & Aquilonem interiacent: Asiæ aëram, & iis locis quæ posita sunt inter Aquilonem & Ortum: Aqueam Affricæ: cæteris locis Terrestrẽ. Neque verò planetarum superiorum concursus secuta sunt ea quæ sequerentur, si certa præ-
B cepta fuissent. Quòd si quis putet, vt plerique ineptè, mutatis signorum sedibus, vim & naturam cælestium orbium mutari, profectò priùs vniuersam de siderum vi ac potestate scientiam ab illis traditam subuertat oportetet: cùm stellæ inerrantes à conditu mundi quartam ferè orbis octaui partem decurrisse comperiantur: sed ex quo primùm à Caldæis cęlestium orbium cursus, sub regę Nabonassare notari cœperunt, ad hanc vsque ætatem integrum ferè signum εἰς τὰ ἑπόμενα, vel, quod idem est, æquinoctia stellarum inerrantium cardines eodem spatio εἰς τὰ προηγούμενα anteuertisse. Nihilominus eadem est quæ fuisse dicitur domiciliorum vis ac potestas in hominum natiuitatibus comprobata, id quod etiamnum Cardanus ipse confitetur: quẽ tamen scribere non puduit, Britan-
C nos, Hispanos ac Normanos, olim mites ac moderatos, nunc mutatis regionibus siderum, vafros, astutos, latrones factos: quia Sagitarij legibus olim gubernarentur, nunc verò Scorpionis. huic igitur idem reponi debet, quod Cassius Caldæo cuidam astrologo, qui vetabat bello Parthos antè lacessere, quàm Luna Sorpij sidus euasisset: ad quem Cassius, Non Scorpiones, inquit, metuo sed Sagittarios: propterea quòd Romanorũ legiones[3] in Caldæa fusæ ac prostratæ fuerãt Parthorum sagittis. Et quidem si Cardani opinio vera sit, rerũ natura omnino subuertatur necesse est, quę tamẽ eadẽ est quę semper fuit. Qui enim ad Aquilonẽ positi sunt populi cæteris statura longiores, robustiores, bellicosiores sunt. Tales etiam Vitruuius, Plinius, Cæsar, Strabo, Plutarchus fuisse ante mille &
D sexcentos annos scripserunt: ac propterea iocosos esse, bibaces, ingenio rudi, assa voce, oculis cærulęis, flauo capillo. Australes verò tristes, minutos, macilentos, debiles, glabros, nigris oculis, crispo capillo, voce clara. stellarum tamen superiorum concursus in eodem cæli domicilio, puta, Scorpione suam vim (si qua vis est) in Asia & Europa exeruisse constat, non in Affrica, quam Scorpionis sidere gubernari tradunt. Priùs enim quàm Imperij Romani conuersio fieret, & à populari statu ad vnius Cęsaris dominatum transferretur, superiores plenetæ magno cõcursu coïerunt in Scorpione: ac septingẽtesimo pòst anno rursus eadem coitio recurrit: quo tempore Arabum legiones innumerabiles noua Mahumedis religione suscepta, aduersus Græcorum Imperatores rebellarunt: Asiæ Orientalis magnam partem suis armis domuerunt: instituta, ritus, mores, ceremonias leges Christianorum abrogarunt: cùm tamen Asia

Cassij iocus in Caldæum.

[3] Plutarchus in Crasso.

ſitu contraria ſit Europæ. Eadem coniunctio incidit in annum Chriſti M. CCCCLXIIII. quam ſecuti ſunt populorum varij toto ferè terrarum orbe motus. Zadamachus enim rex Tartarorum à ſuis de Imperio deiectus eſt: Henrichus V. Rex Anglorũ à ſubditis captus & occiſus: Eduardus IIII. ex priuato rex factus: Friderichus III. Hungaria pulſus à Matthæo Coruino, qui ex priuato rex electus eſt: Ludouicus XI. rex Francorum à ſuis obſeſſus: Alexander Albanorum regis filius in aula Turcarum educatus contra Turcarum principem arma cepit. Illud tamẽ animaduerſione dignum, quod planetarum ſuperiorum magni concurſus, vim in Scorpione maiorem exerunt, quàm in cæteris ſignis: eóque magis ſi Mars accedat. Eodem concurſu coierunt iidem planetæ, ſed in Sagitta- B
rio, anno LXXIIII. cui Europã ſubiici putãt. Nihilominus tamen grauiſſima bella tũ in Italia, in qua Imperatores quatuor eodẽ anno occiſi ſunt, tũ etiam in Palæſtina, in qua decies centena hominũ millia cæſa memorantur, ac Hieroſolyma expugnata. Ducenteſimo & quadrageſimo pòſt anno, alia coniugatio planetarum in Capricorno facta eſt, quam mirabiles non modò Rerumpublicarum, ſed etiam regionum conuerſiones ſecutæ ſunt Conſtantino magno duce, qui quatuor Imperatoribus profligatis ac cæſis, & Imperij ſede ab Occaſu in Orientem tranſlata, Deorum fictos & inanes cultus perpetua lege ſuſtulit. Iidẽ planetæ cùm in Aquario centeſimo pòſt anno coïſſent, Gothi, Franci, Gepidæ, Heruli, Hungari ab Aquilonis regionibus quaſi apum examina effuſi prouin- C
cias Imperij Romani occuparũt, Vrbémque ipſam, Imperij domicilium, expugnatam crudeliſſimè diripuerunt. Rurſus anno M.D.XXIIII. cùm in Piſcibus ſuperiorum planetarum concurſus, immo viginti coniugationes contigiſſent, maximi populorum motus in Europa ſecuti ſunt. plebs aduerſus patricios armata Germaniam totam conturbauit, quo bello centum millia hominum cæſa memorantur[1]: Rhodus Chriſtianis eſt erepta: Friderichus Chriſtierno fratre pulſo Daniæ regnum occupauit: Goſtanus ex priuato Suecorum regem ſe tulit: Rex Francorum ad Papiam fuſo exercitu ab Hiſpanis captus eſt. Maximam quoque planetarum ſuperiorum in Leone copulam anno M.DCCLXIX. & quatuor eodem anno eclipſes, ſecuta eſt euerſio Imperij Lomgobardorum, ac regis D
ipſorum cædes: Italia Gallorum Imperio Caroli magni auſpiciis adiecta: deinde Germania, & Hungaria ſubactæ: & cùm Saxones Deorum inanium cultus deſerere cogerentur, Arabes vi & armis ſuam quoque religionem in Europa propagarunt. Nihil tamen in eo genere temere affirmandum eſt, vt Cyprianus Leouicius, qui de futuro planetarum penè omnium concurſu cum eclypſi Solis anno M.D.LXXXIIII. mundum interiturum quaſi ex oraculo pronuncians, Procul dubio, inquit, alterum aduentum filij Dei ac hominis in maieſtate gloriæ ſuæ prẹnunciatur. Si tam certus erat de mundi occaſu, cur Ephemerides annorum triginta conſcripſit in illud tempus, quo cæleſtia ſidera collapſura & Res omnes publicæ interituræ ſunt? Eadem temeritate Albumazar religionis Chriſtianæ finem futurũ ſcripſit anno Chriſti M. CCCCLX. Item Abrahamus is, qui

1 Sleidanus vt minimũ 50000.

is, qui princeps dictus est, auguratus est anno Christi M. CCCLXIIII. Iudæorum Messiam aliquem futurum (sic enim Imperatores strenuos Hebræi vocant) qui suos gentiles à Christiana seruitute erepturus esset. Nihilo sanior fuit Arnoldus Hispanus, qui Antichristum anno Christi M. CCCXL. venturum prædicauit. At Leouicius scire potuit ab orbe condito ad hæc vsque tempora, ducentas ac septuaginta superiorum planetarum coniugationes extitisse: in quo numero magnæ sunt XXIIII. id est, quæ post annos ducentos & quadraginta recurrunt, Ioue & Saturno in eadem, vt loquuntur, triplicitate coëuntibus, minores anno quoque vigesimo: mediocres Saturni ac Martis, trigesimo quoque anno in Cancri
B sidere. maximā Iouis ac Saturni in Ariete, quę post annos circiter DCCC. recurrit. tametsi Messahala maximam omnium appellat, cùm tres planetæ in Ariete coëunt: quod tamen non video futurum anno M. D. LXXXIIII. vt Leouicius putat cū Iupiter à Saturni & Martis copula duodecim gradus secedat, quæ coïtio ne per orbem quidem dici potest. Sed cum idem concursus & certè maior, vnà cum obscurissimis Solis ac Lunæ deliquiis Carolo magno Imperatore contigisset, non propterea tamen mundum hunc interiisse videmus. Hebræorum quidem philosophi tradunt post septimum quenque millesimum annum, humani generis ac Rerum omnium publicarum interitum sequi propter aquarum eluuiones ac deflagrationes: ac post septies septem annorum millia, cæ-
C lestium orbium ac mundi totius occasum fore: tum rursus sempiterni Dei potestate mūdum renouandum, ídque lege diuina, quanquam obscurè, significari aiunt, cùm septimo quoque anno, agrorum cultus deseri iubetur: ac post septies septimum non modò agricultura deseri, sed etiam serui ac debitores liberari, & ad sua quisque prædia redire iubetur. Certè quidem diuturna obseruatione tandem cognitum est ac perceptum, trepidationis motum septem annorum millibus absolui: ac septies septem millibus nouum orbem circumagi: quæ veteribus Caldæis ac Ægyptiis incognita fuerunt. At tametsi veteres Hebræorum philosophi non modò rerum diuinarum ac cælestium scientiam, sed etiam abditas naturæ causas diuino munere & concessu habuerint, & ab iis ad o-
D mnes mortales rerum pulcherrimarū cognitio profecta sit, vt Porphyrius omnium suæ ætatis philosophorum maximus confitetur[a]: cúmque hæc Hebræorum disciplina eorum impietatem conuellat, qui mūdum æternum, aut Deum otiosum innumerabilibus seculis fuisse statuunt: nihil tamen Hebræi fato tribuunt, nec siderum cælestium decreta vlla metuunt: sed omnia diuinæ voluntatis arbitrio regi ac mutari affirmant, vt qui rerum naturam, ac mūdi fundamenta quoties volet, quatere possit: vt quidem intellectum est in aquarum eluuionibus, quæ orbem terrarum absorbuerunt anno ab orbe condito M. DCLVI. Non tamen dubito quin præcepta quædam de Rerumpublicarum conuersionibus & obitu certiora tradi possint, si quis modò retroacti temporis inde vsque ab orbe condito certam rationem ineat: & alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens prouehatur altius, ac historicorum inter se dissidentium

a In epist. ad Boethum. Theodorit. in lib. de affectionū Græcarum curat.

varietatem componat: tum etiam ex omnibus Solis ac Lunæ deliquiis ad vltima conditi orbis initia recurrens, demonstrationibus certissimis vniuersi temporis rationem complectatur, verissimorúmque scriptorum narrationes inter se, & cum cælestium corporum siderúmque traiectionibus & coniugationibus comparet: eáque cum numeris, quorum in vniuersa natura maxima vis est, annectat & coniungat, quæ infinitis obscuritatibus inuoluta, & in intimis naturæ recessibus abdita ac retrusa, non inanibus coniecturis sed perspicuis argumentis veniunt demonstranda. Id autem minimè sperandum est ab iis qui verborum quàm rerum ac scientiarum auidiores sunt: qui de schola profecti syllabas aucupantur: qui animi peruicacia quadam mundi origines conturbant, & an- B
num, quem ab autumno debuerant, à veris initio, & diem quem ab occasu opportuit, à meridie auspicantur, immemores tenebras luce, cōfusionē ordine, chaos vniuersitate priùs extitisse, ac toties illud in sacris originibus repetitum, vespere & mane dies vnus. multa quidem in Geraldo Mercatore temporum emandatissimo scriptore probo: sed quod aliunde initia ducit quàm à Libra probare nō possum. annum autem certissima ratione docuimus, non modò ex antiquissimis omnium penè populorum institutis, verūetiam ex purissimis sacræ scripturæ fontibus, ab autumno initium habuisse. Id ipsum rursus ab humanis casibus & cōuersionibus Rerumpublicarum confirmare placet: ex quibus cōsequentia certiùs ac meliùs cernūtur, & rerum maximarum conuersiones circa C
autumnum, id est, paulò antè, aut paulò pòst æquinoctium autūni, cùm Sol iugum subiit initium habuisse. Ac primùm illud constat, aquarum
3 Genes. 6. & 7. diluuia ab autumno cœpisse, & in autumno desiisse[3]. Terrarū verò motus ingentes, qui ciuitatibus sæpe ac regionibus exitium attulerunt, autumno contigisse legimus: cuiusmodi fuit illa Constantinopoli terræ la-
4 Cuspin. bes, quę tredecim hominum millia hausit[4] anno M.D.IX. Septēbri men-
5 Iordanes. in annalib. se: ac rursus eodem mense in eadem ciuitate terra discessit anno[5] M.
CCCCLXXIX. Item anno Christi DXLV. terrarum concussio tanta extitit
6 Cedrenus in Iustiniano. Septembri[6] mense, vt vniuersa penè Europa cōtremuerit. Eodem mense Septembri quo ad Actium pugnatum, est terræ motu in Palęstina decem hominum millia perierunt. Ac superiori ætate, id est, anno M. D. D
XXVII. XXVI. mensis Septembris terræ motus Puteolis ingens factus est. Tertia die eiusdem mensis anno Christi M. D. LVI. tanta vis tempestatis, imbrium ac fluminum Lucarnæ contigit, vt nusquam maiorem fuisse
7 Lycosthenes. proditum sit[7]. Eodem mense ac die Prætorium Magdeburgense cum ciuibus, qui choreas agebant, ignibus cælo delapsis penitus deflagrauit.
8 Sueton. Dio Cassius. Eodē mēse[8] ac die Augustus & Antonius de Imperio Romano tātis opibus ad Actium certarunt vt nusquam antea maiores fuisse videantur: ex quo Imperiū Orientis & Occidētis in vnius Augusti dominationem cōcessit, Macedonū Imperiū, quod tanta cum gloria ac tandiu floruerat,
9 Liuius lib. 45. Plutar. in AEmylio eodē mēse ac die, Perseo rege victo & capto, Romanis cessit[9]. Sulimanus Turcarum rex Hungariæ regnum eodem die ac mense subegit, & regem captiuum abduxit. Eodem die ac mense recurrente, Arabes ac Mauri

Mauri Rhodericum Hispaniarum regem Imperio spoliauerunt. Eodem die ac mense redeunte Ludouicus XII. rex Francorum Mediolanum vnà cum Ludouico Sfortia duce cepit ac omni ditione spoliauit. Consimili die Imperator in Affricam traiecit, ac regnum Algerium [1] inuasit. Die sequenti, id est, quarta Septembris Sulimanus Segetum arcem Europæ munitissimam obsedit, die septima Septembris expugnauit anno Christi M.D.LXIIII. Die IX. Septembris Iacobus rex Scotorum ab Anglis occisus est exercitu fuso ac prostrato [2]. Eodem die in orbem redeunte, Concilium possiacum in Gallia Carolo IX. rege coactum est anno M.DLXI. ac de noua religione suscipienda decretũ: quod maximos in Gallia
B motus excitauit. Eodem die ac mense Alexander magnus Darium regem Persarum cum exercitu CCCC. millium hominum fugauit ad Arbelam, ac regnum Persarum suo Imperio adiecit. Die decima mensis Septembris Ioannes Burgundionum Dux Caroli VII. regis iussu trucidatus est, ex quo grauissimis bellis tota Gallia exarsit. Cõsimili die ac mense cæsus est à coniuratis Petrus Aloysius Placentinorum tyrannus. Die XI. Septembris Palæologi Imperium Græcorum, fusis Belgarũ principibus, à quibus annos quinquaginta regnatũ erat, recuperauerũt. Die XIII. copiæ Heluetiorũ ad Marinianum prostratæ sunt, ingenti clade à Francis accepta anno Christi M.DXXI. Eodem die recurrẽte Turcarum exercitus Viennam Austriæ metropolim obsidere cœpit. Die XVII. Franco-
C rum legiones Pictani fugatæ sunt ab Anglis capto Ioanne rege. Eodem die vel potiùs consimili labente pacem inierunt Franciscus maior rex Francorum, & Carolus V. Imperator, cùm vtriusque exercitus ingens de Imperio Galliarum dimicaturus videretur in agris Suessionum anno M.D.XLIIII. quo quidem anno die ac mense planetæ superiores vnà coierunt. Eodem die eiusdem mensis anno M.D.LXXI. classis Christianorum ad Naupactum Turcarum classem cum ingenti cæde fugauit. Die sequenti, hoc est XXIIII. Septembris, Constantinus magnus Imperatorem Maxentium prelio vicit, anno, Christi CCCXXXIII. vnde annorum Epocham deinceps ordiri iussit Constantinus magnus, & in Fastis Græcorum eo die temporis nota hæc adiicitur [2] ΝΟΚΤΙΟΝΩΝ: ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΑ-
D ΝΩΝ ΕΝΤΕΥΘΕΝ ΑΡΧΗ. Eodem ipso die annalibus nostris [3] proditum est anno M.C.LXXXVI. astrologos Orientis ex superiorum planetarum concursu prospexisse graues orbi terrarum calamitates & acerbissimos casus Rebuspublicis impendere. In eo tamen peccauit scriptor historiæ, quòd mense Aprili duas ecclipses, alteram quidem Lunæ die quinta, alteram Soli XI. contigisse tradit: quod per naturam fieri non potest. Illud etiam memorabile est, quòd die XXVII. Septemb. anno Christi M.D.LXVII. Carolus IX. rex Francorum à suis obsessus est decimo ab vrbe lapide, nec nisi Heluetiorum præsidio ac celeri fuga coniuratorum manus euasit. Henrichus verò Gostani F. rex Suecorum eodem momento à suis Imperio spoliatus & in carcerem coniectus est. Die XXVIII. Septembris Ammathes Turcarum princeps Christianorum confertissimas legiones ad Nicopolim memorabili clade fudit ac prostrauit. Bonifacius item

1 Bentiz

2 L. Sur

3 Historia Dionysiaca.

Casus humani memorabiles.

octauus pontificia dignitate ab exercitu Gallorum spoliatus est Septembri mense anno M.CCCIII. Sub finem eiusdem mẽsis anni M.DLIX. Franci ciuilibus armis prẹlio Moncanturensi acerrimè dimicauerunt. Eodem mense maximos orbis principes interiisse legimus: Augustum, inquam, Tiberium, Vespasianum, Titum, Domitianum, Aurelianum, Theodosium magnum, Valentinianum, Gratianum, Basilium, Cõstantinum V. Leonem IIII. Radulphum. Fridericũ III. Carolum V. Imperatores Romanorum & Græcorum. E regibus verò Francorum Pipinum, Ludouicum iuniorem, Philippum III. Carolum V. qui sapiens est appellatus: & Ludouicum eius gentilem Hungariæ ac Poloniæ regem. Illud etiam memorabile est quod Lotharius & Carolus Caluus hic Francorum, ille B Germanorum rex vterque Ludouici Pij Imperatoris filius die XXIX. Septembris occubuerunt: prior anno DCCCLV. alter DCCCLXXVII. Carolus verò V. & Sulimanus maximus vterque Imperator, eundem natiuitatis annum, & eundem occasus mensem habuerunt, scilicet Septembrẽ. Antoninus Pius & Franciscus maior rex Francorum eodem Septembri mense nati, Martio Septembri opposito mortui sunt. Augustus verò pater eodem mense Septembri vitæ initium[4] ac finem A.D. XIIII. Cal. Septembris habuisse memoratur. Quibus rebus intelligitur, autumnum & eum mensem, à quo mundus originem cepit, illustrium principum & conuersionum, quæ tum orbi vniuersorum ciuitatibus accidunt, notam quodammodo præ se ferre. promximas conuersiones ciuitatum ac mo- C tus in Arietis signum, quæ altera Solis est periodus, incurrere videmus: tertia & quarta circa solstitia non quia mundi initia ab Ariete ducantur, sed propter Solis periodos insignes. Quamobrem non debuit Leouicius imperitorum hominum somnia secutus, mundi origines ac interitum in mensem Martium conferre: ac multò minùs mundo proximũ exitium intentare. Antea quoque Leouicius Maximiliano Imperatori totius Europæ dominatum scriptis pollicebatur, vt aliorum principum (sic enim scribit) crudelitatem ac tyrannidem castigaret: de quibus tamen moderatiùs scribere decuerat: sed ab eo dominatu quem inani spe conceperat, tantùm abfuit Maximilianus, vt sibi viuenti ac spiranti, & quidem Germanorum exercitu spectante, Sulimanus Imperator longè latéque po- D pulatis Imperij finibus Segeti arcem Europæ munitissimam, de manibus extorserit. Iam verò Leouicius qui de mundi exitio tam constanter affirmat, regum finitimorum pericula imminentia & quidem proximè futura non vidit. Quanquam valde ridiculum est, quòd mundum anno M.DLXXXIIII. interiturum denũciat, vnà cum Christi religione: quoniam Christus sub aquea, (sic enim scribit) triplicitate natus sit: in qua planetas superiores coire necesse est, scilicet in Piscibus: quæ sanè sentẽtia nõ modò impietatis, sed etiam inscitiæ plena seipsam refellit: seu astrologorum decretis vtamur, qui planetas sua domicilia euertere posse negant: quod tamen Ioui in Piscibus accideret: seu Platonis[2] ac Philosophorum omnium doctrinam teneamus, qui eluuiones aquarum & incẽdia vicissim fieri tradunt: seu diuina promissa Nohemo facta, pro certis ac veris habeamus.

4 Gellius lib 15. Tranquil. in Augusto.

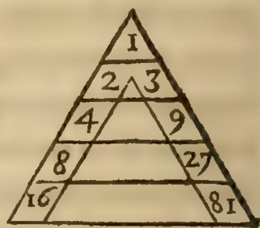
2 In Timæo Aristot. lib. de mundo.

beamus. Neque tamen ſtellarum congreſſus ac ſiderum cæleſtium vim inanem eſſe arbitramur: quæ eo magis ſeſe oſtentat quò propiùs Solis aut Lunæ deliquia coniunctiones maximas comitantur: vt pridie quàm Alexander magnus Darium cum legionibus fudit ad Arbelam, & Romani Perſeum regem: ex quo Imperij vtriuſque ſecuta conuerſio eſt, obſcuriſſima [3] Lunæ deliquia apparuerunt. vt etiam initio belli Peloponeſiaci, quo Græcia tota deflagrauit, Sol die ſerena vehementer obſcuratus eſt, cùm Pericles Imperator vela facere auſpicaretur. Qui verò cæleſtium ſiderum vim aut contemnunt, aut penitus ignorant, quaſi attoniti hærent, quòd eodem momento Rerumpublicarum conuerſiones, ac B motus populorum ſimul ac ſemel cieri vident: vt quidem Polybius ἄθεος ad ſtuporem vſque miratur iiſdem temporibus nouos principes orbi terrarum cōtigiſſe: Philippum, inquam, iuniorem, Macedoniç: Achæum Aſiæ: Ptolemæum Philopatora Ægypto: Lycurcum iuniorem Spartæ: Antiochum Syriæ: Annibalem Cartagini: & iiſdem penè temporibus omnes arma cepiſſe: Cartaginenſes aduerſus Romanos: Ptolemæum aduerſus Antiochum: Achæos & Macedonas, aduerſus Ætolos ac Lacedæmonios: pòſt etiam eodem anno tres Imperatores totius orbis clariſſimos, Scipionem ſcilicet Affricanum, Annibalem, & Philopœmenem interiiſſe: vt Liuius ſcribit. Eodem quoque tempore Carolum IX. Francorum & Henrichum Suecorum reges à ſuis obſeſſos: Mariam Scotorum C reginam clariſſimam à ſuis Imperio ſpoliatam, & ab iis à quibus eripi decuerat carceribus addictam: regem Tunetanum ab Algeriæ rege regno exutum. Anglorum reginæ bellum à ſuis, æquè vt Philippo regi à Belgis & Granatenſibus illatum: Galliámque vniuerſam bellis ciuilibus exarſiſſe, nec principes alios hoſtes quàm ſubditos habuiſſe. quæ aſtrologi ad planetarum ſuperiorum congreſſus in Leone anno M.D.LXIIII. referri iudicabant. At Copernicus aſtrologorum ſuæ ætatis facilè princeps, vt veterem Eudoxi diſciplinam de terræ motu renouauit: ita quoque Rerumpublicarum conuerſiones & occaſus ab Eccentrici motu quem terræ attribuit, pendere putat, quæ quidem opinio tam abſurda eſt, vt minimè omnium refelli mereatur. Poſuit enim eam vim, quam ſideribus D omnes philoſophi tribuunt, terræ deberi: hoc eſt, terreſtria cæleſtibus, caduca ſempiternis imperare. nec minùs abſurdum eſt, quòd terræ varios ſiderum motus attribuit: ſtellas verò inerrantes partim mobiles partim immobiles, & Solem immobilem in centro mundi conſtituit: denique terrarum globum à centro longiſſimè ſeduxit: & in cælo collocauit: poſtremò ſtellarum errantium partem mobilem partem immobilem ſtatuens, omnium philoſophorum ac theologorum decreta humanóſque ſenſus, ſcientiarum omnium fundamenta, labefactare ſe poſſe putauit. Ptolemæus quidem coniecturis & argumentis non tam neceſſariis ad aſſentiendum quàm probabilibus vſus Eudoxum refutauit: quibus ſatis à Copernico fieri videtur: quem tamen Philippus Melanchthon diuinis oraculis & literarum ſacratiorum auctoritate refellit: eo potiſſimùm loco [5] vbi Sol ab ortu ad occaſum curſum obire dicitur, vnius diei

3 Plutar. in AEmylio & Alexan. magno.

5 Pſal. 19.

interuallo. Potuit etiam illud afferri quod Iosua Solem ac Lunam consistere iussit: nisi quis putet multa id genus sacris literis mandari, quibus imperitorum animi erudiantur: vt cùm Luna stellarum omnium post Mercurium minima, cæteris omnibus excepto Sole[6] maior esse dicitur, At Copernici disciplina perspicua demonstratione, qua nemo hactenus vsus est, refelli potuit: scilicet vnius[7] corporis simplicis vnum esse naturalem motum: cęteros motus aut contra naturam, aut aliunde cieri. cùm igitur terra corpus simplex sit, & quidem homogeneum, vt cætera elementa, consequens est vno eóque proprio motu agitari. At Copernicus triplici motu terrã moueri confitetur, vt necesse sit duos motus violentos esse: nihil autẽ quod violentũ sit diuturnum esse potest: aut certè a- B liunde quàm à se moueri oportet eo motu qui fit præter naturam. Nam isto quidem modo quo voluit Copernicus terram rapido motu totam circumagi, necesse est horis quatuor ac viginti, deinde circa Solẽ annuo spatio, tum motu trepidationis, ac pręter eas motiones naturali quodam impetu singulas terræ particulas recta deorsum labi, vt omnia quæ sui ponderis grauitate stant. motus est etiam cum terra violenter quatitur ac discedit, vnde labes & hiatus existunt. Ex quo quidẽ apparet ex ipsius Copernici disciplina, terrã brutam ac stupidam suíque ponderis grauitate solidam, quinque motus omnino dissimiles ac discrepantes habere. Quæ cùm absurda sunt, & ea quæ posuit Copernicus falsa videri necesse est: scilicet ab Eccentrico terræ conuesiones Rerumpublicarum pende- C re. Sed ad Platonis sententiam veniamus. Is enim Respublicas conturbari & occidere putauit, cùm suauitatis illius, quæ ab harmonia existit, concentus interrumpitur ac violatur: id autem fit, cùm in numero nuptiali ab illis rationibus, quas musici διὰ τεσσάρων ac διὰ πέντε vocant, longiùs discesseris. numerũ verò nuptialẽ definit, qui ab vnitate incipiẽs dupla ac tripla ratione scinditur, vt dextra quidẽ mares, id est, impares, sinistra fœminæ, id est, pares numeri, continua serie hunc in modum constituantur: media verò loca numeris perfectis, imperfectis, quadratis, sphæricis, cubicis, vt nulla numerorum ratio desit, compleantur. hæc autem numerorum series infinita esse potest, quia toni vis ac potestas æquè est infinita partitione, vt dimẽsio quęlibet. D Ita Reipublicę bene constitutæ forma stabilis erit, quãdiu rationes rectas, & aurium suauitati congruentes seruabit: dupla quidem, seu diapason ab vnitate ad binariũ: sesquialtera, à binario ad ternarium, quæ fit διὰ πέντε: sesquitertia, trium ad quatuor quæ fit διὰ τεσσάρων: tripla quæ fit διὰ πέντε καὶ διὰ πασῶν, quæ quòd omnes concentus complectitur, σύστημα vocatur. Si vlteriùs progrediare ad eam rationem quæ est quatuor ad nouem, insuauis ratio & auribus supra modum ingrata futura est. Illud est quod voluit Plato, vt quidem opinor: quoniam qui facem in locis tam obscuris prætulerit, habemus neminem: vt non immeritò quæsta sit antiquitas nihil Platonicis numeris obscurius esse. Nã Foresterius lõgissimè à Platonis sententia discedit, cùm rationes triplas & quadruplas consectatur: quo-

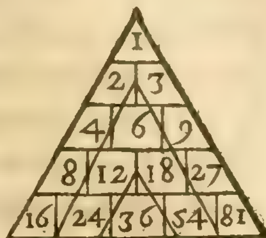
[6] Genes. cap. 1.

Demonstratio aduers. Coper.

[7] Aristot. lib. 1. de cælo.

Platonis de Rerũpublicarum cõuersione sententia.

quoniam numeri nuptialis fundamenta, ac trianguli latera, quæ ex dupla tripláque ratione existunt, labefactat. illud etiam absurdũ, quòd eandem rationẽ inter XXVII. & LXIIII. esse putat, quæ est trium ad quatuor: cùm sit trium ad $7\frac{3}{27}$. At Plato iubet aream trianguli numeris compleri: & iis quidem numeris qui ex mutuò marium ac fœminarum complexu existunt: vt si duo ducantur in tria, gignitur senarius, qui medius complet aream vacuam, quæ est inter quatuor & nouem: qui duo numeri nulla quidem ratione concentum efficiunt: sed vtriusque ad senarium ratio eadem est, quæ trium ad quatuor, id est, sesquialtera seu διὰ πέντε. Item si ducantur duo in sex, ac rursum tria in sex, duo numeri
B prodeunt 12. & 18. qui complebunt aream trianguli vacuam, quæ inter 8. ac 27. interiacet. Item si ducantur 2. in 12. & 3. in 18. procreantur 24. & 54. ac rursus 3. in 12. vel quod idem est 2. in 18. exurgunt 36. qui tres numeri 24. 36. & 54. aream trianguli complebunt quæ vacua erat inter 16. & 81. quorum numerorum interiectorum rationes mutuæ, & cum proximis quibusque numeris accommodatæ, perpetuum continent suauitatis tenorẽ, etiãsi in infinitũ trianguli latera porrigantur, cuius hæc sit forma. Si igitur rationum quæ suauem concentum efficiunt, delectus habeatur, in perpetua serie numerorum sempiterna Respublica futura sit: si quidem ab harmonia Rerumpublicarum status pẽdet. Sed ab ea, inquit Pla-
C to, disceditur, vt necessariò pereant concentus, & Respublicæ tandem intereant. Num potiùs metuendum est, vt ciues ab optimo & naturæ congruenti legum ac morum concentu discedentes, leges iniquas amplectantur? Neque tamen dubium est, quin maxima semper fuerit harmoniæ in Republica vis ac potestas, vt non modò Platoni verum etiam Aristoteli[5] quoque placet: tametsi non putat Cicero cantibus Reipublicæ, mutatis, Respublicas mutari: sed vita victúque ciuium mutato. Cuius rei memorabile exemplum habemus de Republica Cynethẽsium Arcadiæ populorum, qui neglectis canendi legibus, vrbanitatem ac humanitatem cum feritate commutarunt, & grauissimis bellorum ciuilium fluctibus tandiu ia-
D ctati sunt, quoad Reipublicæ ac ciuium interitus sequeretur[6]. Id quidem mirum omnibus visum est, quamobrem ex omnibus Arcadibus soli Cynethenses tam feroces ac barbari essent: quousque Polybius omniũ primus animaduertit propter desertũ musicæ studiũ id illis accidisse: cùm sanctissimis maiorum legibus accuratè caueretur, vt omnes ciues ad annum vsque trigesimum in ea studia diligenter incumberent. qua quidem ratione primi legum latores sapienter Arcadiæ populos feroces ac barbaros vt qui montes accolunt, ad humaniorem & mitiorem vitæ cultum pertraxerunt. Idem propè iudicandũ relinquitur de Gallis quos Iulianus[7] Imperator, is qui transfuga appellatur, barbaros ac feroces, & libertatis studiosissimos appellat: qui nunc tamen nullis Europæ populis humanitate cedunt: nulli magistratibus tractabiliores, nulli principibus magis obsequentes. optimè certè sunt à natura, meliùs etiam à disciplina

5 Lib. 7. & 8. politic.

Maxima musicæ vis est in Repub.

6 Polib. lib. 4.

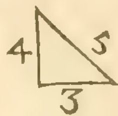
7 In epist. ad Antiochum Mysopogona.

Gallia musices studio addicta. instituti: & maximas suauissimè canēdi laudes omnium finitimorum iudicio assecuti dicuntur. Illud etiam animaduersione dignum, quòd omnes ferè Gallorum cantus ac moduli, quibus etiamnum rustici summopere delectantur, Ionici sunt aut Lydij, quem musici quintum & septimum appellant: à quibus tamen Aristoteles ac Plato pueros & fœminas abstinere, ac Doriis modis exerceri voluerunt, quem nostri primum tonum vocant: vt mista modestiæ grauitate, quę huius moduli propria est, imbuerentur. Ionicos autem ac Lydios incredibilem vim ad molliendos animos habere putant. Rectiùs in Asia minore Ionici ac Lydij prohibeantur: cùm cęlo Asiatico nihil mollius sit: vtiles temē esse iudico populis montanis, & qui ad Aquilonem positi sunt, quorum natura propter B locorum ac cæli intemperiem, ferocior & agrestior est. Eam ob rem ecclesiæ Christianæ duces olim ac Pontifices in sacris laudibus cantus Ionicos ac Lydios vetuerūt, Doriósque solùm probauerunt, quibus etiamnum in sacris precibus sæpius quàm reliquis vti solemus. Et quemadmodum fera animātia solent à mansuetariis vnguibus ac dentibus detractis exarmari: sic etiam Ionici ac Lydij cantus, hominum ferocium & crudelium animos feritate detracta, multò mitiores & tractabiliores efficiunt: quod quidem Gallis contigisse puto, qui huius Imperij leges non tandiu pertulissent, nisi mores illorum, quos Iulianus Imperator, feroces ac seruitutis impatientissimos fuisse tradit, flexibiles musica reddidisset. Nulla tamen ex omnibus quæ attulimus, de conuersionibus futuris in- C teritúque Rerumpublicarum iudicādo, præcepta certa videmus: tametsi probabiles cōiecturas habemus: quarum nulla certior aut facilior mihi videtur quàm quæ ex numeris elici potest. Sic enim opinor Deū opt. max. qui rerum omnium naturam mirabili sapientia coagmentauit, ac singula suis quibusdam numeris, modo, ratione, concentu, futura colligauit, Res etiam publicas suis quibusdam numeris circūscripsisse, vt stato quodam annorum decursu, etiāsi optimis moribus ac legibus vtan-
2. lib. 8. de Repu. tur, intereant tamen vt Platoni[2] cum Aristotele[3] conuenit. Quando ve-
3. lib. 5. de Repu. rò id futurum esset, neuter definit: nisi Platonem numeris obscuris id significare quisquam putet libro octauo de Republica: quē ad scopulum non modò Academici omnes, sed etiam omnium penè philosophorum D
4. lib. 5. cap. 12. polit. familiæ nauim afflixerunt. primus quidem Aristoteles[4] locū hunc quasi vallum transiliit, neque vt solet, magistrum momordit, cùm propter obscuritatem non haberet qua parte illum carperet. Proculus septem quidem Platonis de Republica libros satis accuratè interpretatus octauum attingere noluit rei difficultate, vt opinor, reuocatus. Theoni quoque Smyrnæo nō modò Platonicæ philosophiæ, sed artium quoque mathematicarū peritissimo (alius est Theon Alexādrinus qui ad Ptolemæum cōmentarios Græcè scripsit) cùm Platonis Rempublicā interpretaretur aqua hęsit: nec sibi locū hūc interpretandū putauit. M. Tullius numerorū Platonis obscuritatē vno verbo excusauit. Marsilius Academicorum omnium, quantumquidem opinor, acutissimus, se quid Plato vellet eò loci, nescire planè confitetur. veritus ne idem illi vsu veniret quod

Iam-

Iamblicho, qui tribus verbis rem per se obscurissimam non illustrasse, sed obscuriùs inuoluere voluisse videtur. Philo Hebræus Platonis vbiq; imitator numerum illum quinquaginta esse [5] putauit: ídque significari scribit orthogono scaleno qualem Pythagoras tribus numeris 3.4.5. com plexus est, eóque referri putat verba illa Platonis, sesquitertia radix quinario coniuncta: est enim 3. ad 4. ratio sesquitertia. sed in eo fallit quòd numerum planum inuexit, cum appareat Platonem solidum numerum quæri voluisse: qui omnia numerorum genera præter perfectis complectatur. Philo tamē ex his radicibus 3.4.5. singulatim in se ductis tres quadratos efficit, vnde cōflantur quinquaginta numeri omnes plani: at Platonis verba cētesimū cubū cōplectūtur. Præterea nulli sunt dimetientes lateribus incōmēsurabiles, vt in numero Platonis: cuius verba describere eáq; interpretari placet: tū quòd interpretes inter se plurimùm discrepāt: tū etiā quòd eius numeri ignorationē ciuitatū moderatoribus propè capitalē esse prędicat. Sic igitur Plato: ἐστὶ δὲ θείῳ μὲν γεννητῷ περίοδος ἣν ἀριθμὸς περιλαμβάνει τέλειος. ἀνθρωπείῳ δὲ ἐν ᾧ πρώτῳ αὐξήσεις δυνάμεναι καὶ δυνασόμεναι τρεῖς ἀποκαταστάσεις τέτταρας δὲ ὅρους λαβοῦσαι ὁμοιούντων καὶ ἀνομοιούντων καὶ αὐξόντων καὶ φθινόντων πάντα προσήγορα καὶ ῥητὰ πρὸς ἄλληλα ἀπέφηναν. ὧν ἐπίτριτος πυθμὴν πεμπάδι συζυγεὶς δύο ἁρμονίας παρέχεται τρὶς αὐξηθείς, τὴν μὲν ἴσην ἰσάκις ἑκατὸν τοσαυτάκις, τὴν δὲ ἰσομήκη τῇ προμήκει ἑκατὸν μὲν ἀριθμὸν ἀπὸ διαμέτρων ῥητῶν πεμπάδων δεομένων ἑνὸς ἑκάστων ἀρρήτων δὲ δυοῖν ἑκατὸν δὲ κύβων τριάδος. ξύμπας δὲ οὗτος ἀριθμὸς γεωμετρικὸς τοιούτου κύριος ἀμεινόνων τε καὶ χειρόνων γενέσεων. Id est (vt ego interpretor.) Rerū quidē earū quæ diuinitus oriantur, ambitum numerus complectitur perfectus. humanarum verò is numerus in quo reperiantur numeri superantes ac superati ex incremento ac decremento tribus interuallis quatuor terminis comprehensis, ex quibus efficiuntur cum similes, tum dissimiles inter se numeri aucti atque imminuti: qui propriis nominibus efferantur, & inter sese comparentur. quorū sesquitertia radix quinario cōiuncta duos concentus efficiat, ter aucta, vnum, æqualem æqualiter. centies centum. alterum æqualem vna parte sui longiorem centum ex dimetiētibus quæ inter se comparari possint, detractis quinariis vnitate minoribus: duabus verò ineffabilium rationum. centum verò solidorum ipsius ternarij. Atque hic numerus geometrica ratione cōflatus in rebus humanis potentissimus est ad eos qui meliorem quíque deteriorem originem sortiuntur. Hîc Plato non aliter quàm Polypus ne irretiatur atramento vndiquaque suffuso elapsus est. In quo quidem Heraclitum, ad cuius scripta interpretanda Delio natatore opus esse dicebat, imitari visus est, ídque iam inde ab Heraclito commentum, cùm sæpissimè discipulis illud ingereret σκότισον [1], non tantùm à Platone, sed etiam ab Aristotele sæpius vsurpatum est; vt rerum difficillimarum & in abditis naturæ arcanis retrusarum, caligine peritis æquè ac imperitis obducta, admirabilitatē sui excitarent. Id potissimùm animaduertimus in libris de natura, quos Aristoteles se dedita opera ita scripsisse gloriatur, vt intelligi nollet [2], Platonis Timæum obscurissimum imitatus: quod de se ipse Lucilius scripsit se non intelligi quàm reprehendi maluisse. Sed Platonis fucum detegere placet ex iis quod apertè scribit, vt de iis quæ verborum obscuritate inuoluit, certiùs iudicari possit. Voluit enim res eas quę diuinitus oriātur,

5 in libris de vita Moisis.

B C D

1 id est loquere obscuriùs.

2 Gellius.

perfecto numero definiri. Sed quæ tandem res eſt quæ ortus ſui princi-
pium immortali Deo non alia cauſa interiecta, aut intercedentibus cau-
ſis non debeat? cæleſtia quidem & angelos per ſeſe nulla interiecta cauſa
Deum procreaſſe non tantum Plato, ſed ipſi quoque Manichæi confi-
tentur, qui impiè terreſtria à malorum principe ortum habuiſſe putabãt.
Terra quidem procreauit ſtirpes & animantia bruta: aquæ verò piſcium
& auium genera: vtrunque tamen Dei præpotentis iuſſu. ad hominis ve-
rò procreationem [3] angelos adeſſe voluit. quanquam Ariſtoteles [4] for-
mas rerum omnium diuinitus quodammodo infuſas eſſe putauit cùm
ſcriberet in omnibus ineſſe τὸ θεῖόν τι. mentem verò hominis non obſcurè
aut ambiguè ſed apertè [5] dixit θύραθεν ἐπεισιέναι, id eſt (vt ego interpretor) ὕ-θεν [6], θεόθεν, οὐρανόθεν, non traduce ſemine, vt de reliquis animantibus: de qui- B
bus tamen in vniuerſum Maro, Igneus, inquit, eſt ollis vigor & cæleſtis «
origo. igitur omnia perfectis numeris includi, ſi Platoni credimus, con-
fitendum ſit. Demus tamen Academicis (quod impium eſt) hæc terre-
ſtria quæ tractamus aliunde quàm ab omnipotente Deo ortum habuiſ-
ſe. an propterea perfecti numeri vti prǽſtantiores rebus diuinis tribuan-
tur? at potiùs terreſtribus perfecti numeri conuenirent. quia perfecti nu-
meri quotquot ſunt, pares ſunt, fœminę ſunt, alioqui perfecti non eſſent.
nec plures ſunt ° quatuor intra cētum millia. ſuprà perfecti quoque ſunt
numeri, ſed qui nec ad res diuinas, nec ad humanas aut terreſtres accom-
modari poſſint °. Cùm igitur ſenarius ſit primus perfectorum, rebus di- C
uinitus procreatis congruere debuiſſet, ex Platonis ſentētia: videmus ta-
men viliſſimis animantibus cõuenire. lepores enim, legibus diuinis im-
mundũ animal & ſancto populo vetitum, ſex annos ad ſummũ viuere
ſcribit Ariſtoteles. totidem annos muribus immundiſſimis tribuit. Infe-
ctis quoque muſcarum generibus quibuſdam, puta veſpis & apibus ſex
anni à Marone [4] tribuuntur, & aluearia ipſa ſexangulari figura ſemper
conſtructa. quę tamen animantia, excepto lepore, putredine cõcreſcunt.
At numero Deus impare gaudet, vt ait Poëta: & impares numeri mari- «
bus tribuuntur. Nam quòd Seneca ſcribit, Septimus quiſque annus æta-
ti notam imprimit, de maribus tantùm dictum eſt: nam fœminis annus
quiſque ſextus ætati notam aliquam indidit: vt cùm mares anno decimo D
quarto, fœminæ duodecimo pubeſcant. Feriæ quoq; diuinæ omnes ſe-
ptenariis aut imparibus numeris concluduntur. naſcuntur etiam quam-
plurimis in locis adamantes ſexangulo lęuore ab ipſa natura diſtincti, vt
Plin. lib. 33. prodidit: ídque contritum eſt in Pyrenæis. Eſt igitur abſur-
dũ quod Plato rerum diuinarum origines & occaſus perfectis numeris
tribuit. At Porphyrius Philoſophorum ſuæ ætatis clariſſimus cum illud
Platonis ex Timæo interpretaretur τοῖς μὲν αἰωνίοις ἐνακισχίλια ſcribit rerum
omnium publicarũ ſtatus, ac dęmonum vitam anno ad ſummũ milleſi-
mo definiri. Plutarchus in libro περὶ τῆς ἐν τῷ Τιμαίῳ ψυχογονίας longiùs progre-
di putat dæmonũ vitam: ſed neuter perfectos numeros conquiſit. Quod
ſi Plato in tanta perfectorum numerorum paucitate qui rebus diuinitus
ortis conueniret explicare non potuit: quibus tandem numeris rerum
huma-

3 Faciamus hominem: ad angelos oratio habetur.
4 In libris de ortu & interitu.
5 In libris de partibus animant.
6 Superne, diuinitus, cælitus.
o Numeri perfecti intra centum millia. 623. 496. 8128.
o Numeri perfecti ſupra centum millia. 130816. 2096128.33550336 5368545 28.
4 Lib. 4. Georg. Plinius ſeptennes eſſe ad ſummũ verior eſt ſententia Maronis.

humanarum tantam varietatem expediret? aut si numerum illum sciisset cur à musis precaretur ac vota faceret vt numerum illum indicarent? Quamquam necesse est ex verbis Platonis nõ vnum aliquem numerum, sed corpus geometricum exprimere voluisse in cuius lateribus ac dimetientibus annis illa numerorum varietas quam hac tabella complexi sumus, contineatur:--

Tabula ad numerorum vim ex Platonis loco superiore explicandam, quæ vltra denarium extendi potest.

B

Numeri superantes.	Superati.	Abundantes.	Diminuti.	Similes in ratione sesquialtera plani oblongi.	Longitudines.	Latitudines.	Dissimiles oblongi plani.	Longitudo.	Latitudo.	AEquilateri trigoni plani.	Quadrati.	Solidi cubi. 10.	Numeri sphærales. Sphæræ decem.	Diametrales.	Mares impares.	Fœminæ pares.	Centesimus cubus.
10	1	12	2	6	3	2	6	3	2	3	1	1	125	1	3	2	1000000.
9	2	18	4	24	6	4	8	4	2	6	4	8	216	3	5	4	
8	3	20	8	54	9	6	12	4	3	10	6	27	625	17	7	6	
7	4	24	10	56	12	8	15	5	3	15	16	64	1296	41	9	8	
6	5	30	16	150	15	10	20	5	4	21	25	125	3125	99	11	10	
5	6	36	22	216	18	12	24	6	4	28	36	216	7776	239	13	12	
4	7	40	26	384	24	16	30	6	5	36	49	343	15625	577	15	24	
3	8	42	32	600	30	20	35	7	5	45	64	502	46655	1393	17	16	
2	9	48	34	864	35	24	42	7	6	55	81	729	78125	3363	19	18	
1	10	54	38	1536	42	32	48	8	6	66	100	1000	279939		21	20	
					48												

C

quia geometrica ratione numerum conflari scribit, nec rationes surdæ siue ineffabiles vllæ in numeris comperiuntur: corpus tamen illud perfectum esse non potest cùm sex omnino perfecta sint nec plura excogitari possint corpora in tota rerum natura, scilicet globus, pyramis, cubus, octaedrum, dodecaedrum, Isocaedrum: at cùm Plato altera longiorem quæri iubet, satis indicat numerum illum perfectis corporibus quæ vsquequaque ęquabilia suíque quàm simillima sunt, congruere non posse. non est etiam parallelepipedum cuius definitio repugnat cubo: centesimus autem cubus à Platone proponitur in eo corpore solido: nec cilin-

D drus cuius extrema sunt circularia: nec item prisma cũ extrema prismatis latera sint æqualia, trésque pyramides[a] semper cõplectatur: at in corpore geometrico Platonis partim inæqualia sunt inter se latera, partim æqualia. Quod si quis putet corpus solidum esse in cuius extremis sint orthogoni scaleni sesquitertia ratione quinario coniuncta hunc in modum: nusquam tamen dimetientium incommensurabilium nec eorũ numerorũ qui hic à Platone proponũtur vlla mẽtio extabit: nec si corpꝰ illud duplicaueris hoc modo:

[a] Euclides lib. 11. de finit. c. 11. & 12. proposit. lib. 12.

4 5 3

figura solidi corporis trigoni cuius extrema scalenis describuntur. 3.4.5

4 5 3 5 4

figura solidi quadrãguli ex trigonis duobus præcedentis figuræ duplicata cũ diametris.

4 5 3

ídque protendas in denarium aut ampliùs nulla ratio incommensurabilis alteri existet nec quadratum, nec cubus: nec dimetientes illi ineffabiles & ἄρρητοι quos Plato proposuit exurgunt: sed omnia geometriæ legibus inter se comparata mensuram admittunt. nec tantùm in magnitudine sed etiam in numeris. nam quadratorum parium diameter duplo & vnitate plus potest quàm latus: quadratorum verò imparium vnitate minùs potest quàm duplum in numeris: cùm tamen in geometricis rationibus semper hypothenusa duplum vtriusque lateris orthogoni potestate contineat[3]. Id autem perpetua serie numerorum perspicuũ est, si latus quadrati primi diametro coniunxeris, sequẽtis quadrati latus exurget: verbi gratia vnitas primi quadrati latus est, eadémque suiipsius diameter: si vnitati coniũxeris vnitatem exurget binarius, radix quadrati sequentis. diameter verò secundi quadrati conficitur si præcedentis quadrati diametro duplicatum latus adiunxeris: cùm enim primi quadrati latus sit vnitas, dimetiens quoque vnitas, si vnitati bis vnitas addatur exurget ternarius secundi quadrati dimetiens. aut si radicem quadratorum inquiris duplicatum secundi quadrati latus & præcedentis latus coniunctum efficit radicẽ quadrati sequentis vt binarius duplicatus cum radice primi quadrati quæ est vnitas efficit quinarium radicem quadrati sequentis. Sic quoque duplicato diametro & antecedentis quadrati diametro coniuncto efficies diametrum sequentis quadrati: vt ternario secũdi quadrati diametro adieceris vnitatem, primi quadrati diametrum, exurget septenarius dimetiens tertij quadrati: Quo fit vt omnium quadratorum dimetientes sint impares & latere sui quadrati maiores differentia lateris præcedentis. cæterorum verò quadratorum seu parium, seu imparium, qui diametros habent ineffabiles, id est ἄρρητους, quas nostri inepte surdas appellant, quod nullo numero designari possint, geometricis demonstrationibus rationes perspicuæ sunt. hæc autem dimetientium cum lateribus incommensurabilis ratio nusquã reperiatur in solido corpore superiùs proposito, quantumuis cõtrahatur. Hîc dicet aliquis centesimum cubicum procreare 1000000. & in solidi corporis figura exprimi posse cuius denarius sit linea, centenarius superficies, mille verò corpus denarij: rursus denarij linea sit centum quæ in se ducta cẽties centum efficiat hoc est decem millia superficiem, procreabit corpus centenarij: eúmque cubum esse τελείους Platonicæ: demus illud certè: nusquam tamen in eius cubi lateribus illa varietas numerorum pariũ, imparium, oblongorum, lateralium, solidorũ & dimetientium incõmensurabilium reperiatur. Quòd si quis ex orthogono scaleni 3. 4. 5. effici putet. 12. numerum in sese concentus omnes complectentem: & radicem esse magni numeri, quem fatalem nonnulli putarunt, scilicet 1728. cui si detrahatur prior numerus. 1. eíque addatur vnitas relinquetur nouenarij cubus 729. est illud quidem partim verum partim in coniectura positum: non tamen efficit eam quam ex Platonis verbis inquirimus dimensionum rationem. Multò minùs cætera corpora non rectangula conueniunt. Quæ à nobis accuratiùs exquisita sunt, vt planũ sit ex partium singulari enumera-

[3] Ex 49. lib. 1. Euclid.

Latera quadratorum. 0. 1. 2. 5. 12. 29. 70. 169. 408. 985. 1686.

Diametri quadratorum. 1. 3. 7. 17. 41. 99. 139. 577. 1393. 3363.

Quadrati ineffabiles. 33. 73. 129. 201. 393. 513.

Quadrati pares dimetiẽtiũ ineffabilium. 16. 36. 64. 100. 196. 256.

Quadrati impares dimetientiũ ineffabiliũ. 9. 49. 81. 121. 169. 225.

Nã tetragonicum latus quadrati 33. inter 5. & 6. latus quadrati 17. inter 4. & 5.

Numeri fatales 1728. 729. *radix.* 12. 9.

meratione nullum corpus geometrica ratione coagmentatum ad eas
quas Plato poſuit numerorum rationes accommodari poſſe: vt rerum
humanarum periodos ac fines ex his eliciamus. Denique vt planum ſit
Platonem eo loco ſui ipſius oblitum eſſe, ſatis indicant rationes geome-
tricæ ineffabiles quas eo corpore cōplecti voluit, quod ab arithmeticis
rationibus ac numeris planè eſt alienum. Altiùs igitur intuentem opor-
tet eos numeros inueſtigare, qui rerum humanarum cōuerſiones ſigni-
ficare poſſint, & qui diuturnâ experientiâ probati ſint, nō leuibus & ina-
nibus coniecturis: cuiuſmodi ſeptenarium eſſe ſtatuo, & nouenarium,
eorúmq; quadratos & cubicos. 49. 81. 343. 729. Vt enim ſenarius qui pri-
B mus eſt omnium perfectorum mores fœminarum aut habitum ac natu-
ram immutat, ita ſeptenariū mares quodammodo immutare antiquiſſi-
ma vetuſtas comprobauit[1]. & vt ſeptenarius ac nouenarius hominibus
initium naſcendi tribuere ſolent, ita quoque numerus ex vtriuſque pro-
pagatione coaleſcens exitum afferre cōſueuit. Idem ego ad Reſpublicas
trāsferro, vt numeri ſeptenarij ac nouenarij quíque ex eorum quadratis
& cubicis exiſtunt, Rebuſpublicis ſæpius occaſum & interitum afferant.
Quod enim attulimus ex Seneca & Cēſorino[2], ſeptimum quenque an-
num ætati notam imprimere, ac pericula vitæ fortunarúmque omnium
in ſeptenarios incurrere, ad mares pertinere interpretor: & quidem eius
ſentētiæ autorem vſum habeo, quo magiſtro nec melior quiſquam nec
C certior eſſe poteſt. nam ſextus quiſque annus certiſſimam ſui notam fœ-
minis omnibus relinquit: ac primùm anno ſexto corporis & animi ro-
bur in illis augetur, aut vita definitur. duodecimo puberes ſunt, decimo
decimo octauo nubiles: & in ſenarios ſi morbi incurrant periclitan-
tur quæ maribus ſeptimo, decimoquarto item vno & vigeſimo acci-
dunt. vt non immerito Plato pares numeros fœminis, impares mari-
bus tribuat. Plutarchus verò ſcribit[3] veteres Romanos conſueuiſſe ma-
ribus nono die nomen imponere, fœminis octauo ac propterea veteres
opinor octauo quoque die Neptuno ſacra facere cōſueuiſſe: quod aqua
fœminarum generi conueniat: vt maribus ignis. ſeptenarium verò me-
tuendum eſſe arbitrabantur. At lex diuina circūcidi iubet mares octauo
D die, quod ſacri Hebræorum interpretes factum iudicant, vt Sabbathum
inter natiuitatem & circuncinſionem intercederet, ac infanti robur ad-
deret: etenim diē ſeptimum qui naſcenti mundo natalis extitit, bonis o-
mnibus & gratia cęleſti Deum abundè[4] cumulare Moſes ſacris literis te-
ſtatum reliquit: quæ bonorū affluentia, & copia cæteris diebus nuſquam
tributa perſpicitur, mirabili quadam & abdita philoſophis omnibus na-
turæ cauſa. Nihil tamen in humana natura videtur admirabilius, quàm
annum ſexageſimum tertium ſenibus ferè omnibus vltimum eſſe. Ob-
ſeruatum eſt, inquit Agellius[5], in multa hominum memoria, expertúm-
que in ſenioribus pleriſque omnibus ſexageſimum tertium vitæ annum
cum periculo & clade aliqua venire, aut corporis morbíque grauioris,
aut vitæ interitus, aut animi ægritudinis. Extat etiam Auguſti ad C. ne-
potem epiſtola A.D. IX. Cal. Octobres huiuſmodi. Aue mi Cai, meus

1 Hippocrates de partu ſeptimeſtri Cēſorinus de die natali.

2 lib. de die natali cap. 5.

3 In quæſtio. Roman.

4 Geneſ. 2. Exo. 20. Deuter. 5.

5 lib. 15. cap. 7

ocellus iucundissimus, quem semper mediusfidius desidero quum à me abes. sed præcipuè diebus talibus qualis est hodiernus oculi mei requirũt meum Caium, quem vbicunque & hoc die fuisti spero lętum & bene valentem celebrasse quartum & sexagesimum natalem meum: nam vt vides κλιμακτῆρα communem seniorum omnium tertium & sexagesimum euasimus &c. Attigit Augustus septuagesimum septimum, quo etiam anno Atticus extremum diem obiit. Innumerabiles quidem, non modò tenuium & infimorum, verumetiam illustrium virorum enumerare possumus, qui annum tertium & sexagesimũ vitæ diem extremum habuerunt: sed literarum studiis clariores tantùm ciere placet: Aristotelem, inquam, Ciceronem, Bernardum, Bocacium, Erasmum, Lutherum, Melancthonem, Syluium, Alexandrum Imolensem, Cardinalem Cusanum, Linacrum, Sturmium. Ac propterea veteres Gręcorum theologi septenarium Apollini, nouenarium musis sacrauisse videntur, vt Plutarchus scribit. Quod si quis curiosiùs ista consectari volet, comperiet hominum vitam ferè septenariis, aut nouenariis, fœminarum verò senariis definiri. nouies nouenarium Plato dicitur impleuisse: Petrarca decẽ septenarios: & eo die quo in lucem venerat in orbem redeũte mortuus esse: Galenus decem: Staseas Peripateticus duodecim: Heli XIIII. Hippocrates XV. D. Hieronimus, Hiero rex Syracusarum, & Isocrates tredecim: Plinius, Bartolus, Cæsar Octo. Lamechus annos septingentos septuaginta septem expleuit: Methusala (qui mortalium omnium vitam diuturnitate superauit) nongentesimum ac septuagesimum attigit. Abrahamus septenarios XXV. Iacobus XXI. Isacus nouenarios XX. Dauid decem septenarios. Infinitum sit omnes enumerare. Is tamen quem maiorum nostrorum memoria ac historiæ Ioannem de temporibus* appellant, annos vixit CCCLXI. id est tres & quinquaginta septenarios. Homines item constat nono mense semper nasci, vel septimo, quos Græci ἑβδομαγενεῖς appellant: qui tardiùs aut citiùs, non viuunt. Quamobrem Hippocrates puerum die septimo membris omnibus consummari ac perfici scribit: deinde incrementa capere: septimo mense natum viuere, octauo neminem vixisse: septimo anno dentes expleri, septem diebus inediam passos, etiam si diutius vixerint, interituros tamen, vt Plinius ipse ab extrema memoria obseruatum scribit. Lex item diuina diem mundi totius ac rerum omnium quasi natalem sanctissimè & consecrauit & coli iussit: cui vni ex omnibus Deus opt. max. benedixit: quem omnis antiquitas experientiâ diuturnâ cæteris hebdomadæ diebus ita dissimilem prodidit: vt vetere prouerbio contritum sit, diem septimum nullum præterire, quo Sol se non præbeat hominibus conspiciendum: quo die veteres Hebræi dęmonum impetus coerceri, mentibus etiam sapientiam, corporibus robur, agris fertilitatem infundi constanter arffirmant. annus item septimus lege diuina sacer est, & septies septimus. nec dubium est quin occulta quædam vis insit in vtroque ad Rerumpublicarum conuersionem vel occasum: vt mirum videri non debeat, si numerus hic ab Hebræis sacer dicatur: quem Caluinus Galenum opinor secutus perfectum appellat, vbi

Septenarij potestas.

agit de

agit de requiete Sabbathi, quòd ad ſtuporem miratur toties ac tam ſanctè colendum omnibus proponi, vt & capitis pœna violatoribus addita ſit, & in eo legum omnium diuinarum ſumma contineri videatur. non tamen perfectus eſt, quia impar, & quidem maſculus: omnes autē perfecti pares ſunt & fœminæ. perfectum enim mathematici definiunt qui in eaſdem partes integras diuiditur, ex quibus conflatur, vt nihil deſit aut ſuperſit. vt ſenarium partiri licet his tribus numeris 1.2.3. in partes integras, ac ex iiſdem conflatur. Eodem errore peccauit Lactantius[2], qui ternariū & denariū perfectos & plenos appellat: tū etiā Cicero[3], qui pleroſq; in errorem impulit, quòd ſeptenarium & octonarium plenos vocat nu- [2 In lib. de opificio Dei.] [3 In ſomnio Scipionis.]
B meros, quos Macrobius ſolidos, alij perfectos interpretantur: neutrum de ſeptenario dici poteſt: octonarius verò ſolidus quidem eſt non tamen perfectus. Cōſimili errore labitur Plutarchus[4], qui ternarium perfectum [4 In ſympoſiacis.] eſſe ſcribit: tametſi Ariſtoteles maximam eius numeri[5] vim in vniuerſa [5 lib. 1. de cælo.] natura in eſſe putet. Lapſus quoque eſt Philo, qui decem[6] millia perfectiſſimum putat. [6 In lib. de plantatione Noa.] Perfecti numeri quatuor ſunt, vt antea diximus, nec plures intra centū millia: ſcilicet. 6.28.496. & 8128. è quibus vnus potiſſimū ad conuerſiones ciuitatū accommodari poteſt, ſcilicet 496. cæteri non item. conflatur autem ex ſeptuaginta ſeptenariis annorū & numero perfecto. atque illud eſt ab antiquiſſima memoria proditum, ciuitates omnes anno quingenteſimo conuerti aut euerti. Numeri autem bifariam &
C ad principes & ad imperia referuntur: vt ſi quis diceret imperium hoc Francorum occaſurum poſtea quàm tres & ſexaginta reges ſceptra tenuerint, quia numerus hic ex ſeptenario & nouenario in ſeſe ductis exiſtit: vt Ieſaias Romuli æqualis, qui nouem adhuc reges in Iudæa regnaturos ex oraculo diuino prodidit: deinde imperij Iudaici euerſionem fore. nouem item reges Perſarum futuros: aut ſeptimum regem Romanorum de regno deiectum iri. conuenit autem numerus principū, cùm annis quibus regnatū eſt in Iudæa, ſcilicet CXLXXII. qui numerus ex ſeptenariis ſex & viginti conſtat: Romæ verò CCXLIIII. nam ſeptu ageſimo quinto ſeptenario, id eſt 245. eiectus eſt Tarquinius ſuperbus. Hieremias vates tunc vixit cum oraculum Ieſaiæ expleretur: ac pronunciauit
D populum liberatum iri anno ſeptuageſimo captiuitatis: vt certè liberatus eſt, ac ciuitas vnà cum templo reſtituta. Idem [2]Ieſaias Tyrum vrbem [2 Ca. 24.] clariſſimam anno ſeptuageſimo poſt oraculum deſertam fore: deinde ab eiuſdem vrbis euerſione anno pòſt ſeptuageſimo inſtauratū iri. Idem numerus congruit Athenienſium Reipublicæ, in qua ſeptem principes, [3 Appianus.] quos illi δικαστὰς appellabāt, annos ſeptuaginta imperarunt[3]. Vrbis verò expugnationem, & victoriam Athenienſium ad Salaminam conſimili die contigiſſe poditum eſt[4]. Qui verò ab Academicis fatalis numerus [4 Plutarc.] appellatur, id eſt 1728. quadratus videtur expleri à Nini dominatu ad Alexdāri magni victoriam ad Arbelam & imperij Perſarum euerſionē, Nam Herodotus, Theodorus Trogus Pompeius, Iuſtinus & Cteſias à Nino imperium illud auſpicantur. Cùm verò acerbiſſimis calamitatibus oppreſſa eſt Hieroſolyma, expugnata, ac ſolo æquata, templum

dirutum, rex Sedechias occisus, populus abductus, iisdem temporibus Ægyptij à regibus Assyriorum defecerunt: Atheniẽses Pisistratidas, Romani Tarquinios eiecerunt. Templũ autẽ steterat annos CCCCXXVII. ex integris septenariis. Et quoniam maxima est historicorum inter ipsos discrepantia, Fastis Romanorum vtamur. Igitur ab Vrbe cõdita ad illud tempus, quo post Actiacam victoriam, qua fusus est ab Augusto M. Antonius, & Imperij Romani summa potestas ad eum delata Ianúsq. quart. Clusus, numerãtur anni DCCXXIX. qui nouenarij solidus est ac plenus. Idem annorum numerus recurrit ab euersione Imperij Lõgobardorum, ad illud tempus quo Ludouicus XII. rex Francorum easdem regiones, fusis ac fractis Venetorum & Sfortiadum copiis, suæ potestati subiunxit. B Idem numerus est annorum ab euersione Imperij Pictonum & Scotorum victoria vsque ad Mariæ Stuardæ captiuitatem: & ab Egberto Saxone qui Anglorum imperium solus tenuit, vsque ad Mariam Anglorm reginam quæ prima Gynæcocratiam eius insulæ occupauit. Ab Augusti dominatu post Actiacam victoriam & Ianum quart. Clusum vsque ad Augustulum Imperatorum Romani nominis extremum quem Oduacer Herulorum rex eiecit, & occupatum à Gothis Imperium, numerantur anni CCCCXCVI. quem numerum perfectum esse diximus & ex septuaginta septenariis constantem esse cum senario perfecto: nam in Fastis anno sequenti. qui est septuagesimus primus septenarius, Oduacer imperare cœpit. Illud etiam animaduersione dignum, quòd primus C Imperatorum Augustus summa fœlicitate ac prudentia magnum illud Imperiũ auxit & annos ampliùs quadraginta obtinuit. Augustulus verò, & nomine, & imperio deminutus vix annum integrum imperauit: id autem contigit A.D.X.Cal. Septembres. Ita Constantinus primus Imperij domicilium Constantinopolim quidem transtulit: extremus verò Imperator Græcorum qui vrbe capta cæsus est à Muhamede Constantinus dicebatur. Iam verò ab Vrbe condita vsque ad Augustulum, numerantur anni 1225. qui numerus ex septenariis integris existit. Id autẽ Vectius Augur maximus futurum prædixerat, vt Cẽsorinus ex Marco Varrone scribit. Idem numerus est annorũ à Nino ad Sardanapalum, quem Arbaces Medus imperio spoliauit, & regnum ad Medos transtulit. Iam D verò à Saule primo rege populi selecti, vsque ad Sedechiam occisum & imperij euersionem, recurrit numerus ille perfectus annorũ 496. Quod autem Iosephus [5] vtriusque templi incendium & vrbis expugnationem eodem die, scilicet nona mensis quinti accidisse tradit, sed ei cum libro Regum & cum Hieremia non conuenit. Totidem anni scilicet 496. numerantur à Carano primo rege Macedonum vsque ad Alexandrum magnum postremum Heraclidarum qui in Macedonia imperium habuerunt. Sunt qui aliquot annos addunt, alij detrahunt. Quamobrem nulla nisi certissimis historiarum scriptoribus prodita monimenta proferre velim, at quæ ex ipsis Romanorum Fastis haurire cuique licet. cuiusmodi est illud quod ab V.C. vsque ad eius direptionem à Gallis Senonibus, anni CCCLXIIII. numerantur. qui numerus ex septenariis integris constat.

Item

[5] Lib. 10. antiq. c. 11. & lib. 7. c. 9. & 10. belli Iudaici. nam Hieremias cap. 39. & 52. ait mense 4. die 9. captam fuisse vrbẽ quod ipsum confirmat Ioseph. li. 10. ca. 11. antiq. sed idem Ioseph. lib. 7. c. 9. belli Iudaici ait mense 5. die 10. id factũ. liber autem Reg. 4. c. 25. ait mẽse 5. die 7. captam vrbem fuisse.

Item ab V.C. ad cladem Cannẽsem Terẽtio Varrone Consule quo Respublica est in extremum delapsa discrimen, anni sunt DXXXIX. id est septuaginta septem annorum septenarij. Inde vsque ad cladem à Germanis sub Quinctilio Varrone acceptam labuntur anni 224. numerus ex integris septenariis constans: & vtraque clades contigit die secunda Augusti, vt ab antiquis Romanis proditum est. Nec minùs memorabile est illud quod Tarapha annalium apud Hispanos certissimus scriptor, Mauros & Arabes in Hispaniam inuasisse tradit anno Christi septingentesimo septimo, & quidem anno septimo Rhoderici regis, & imperium tenuisse annos septingentos septuaginta: nec penitus ante Ferdinandum
B Aragoniæ & Castiliæ regem expelli potuisse. Illud etiam animaduersione dignum quod ab Amani supplicio & liberatione Iudæorum, vsquè ad Macabæi victoriam aduersus Antiochum nobilem Syriæ regem eiúsque legatos, anni fluxerunt 343. qui septenarij solidus est numerus: & vtraque victoria obtigit die XIII. mensis Adar. Idem numerus est annorum ab Augusto, cùm id nomen est à Senatu consecutus, vsque ad Constantinum magnum, quo principe magna Rerumpublicarum ac religionum secuta conuersio est. Quod autem ferè senarij fœminis vitæ diem extremum afferant, nihil exemplis ad id confirmãdum opus esse putaui, ne in rebus leuissimis hærere viderer: illud tantùm, quòd anno M. D. LXXXII. cùm princeps Aurasius lethale vulnus accepisset A.D. XII. Cal.
C Apriles, qui erat illi XLIX. & cùm de illius vita desperaretur, valetudinem recuperauit, cùm annum quinquagesimum attigisset. at Carola Burbonia eius vxor altero pòst mense diem extremum obiit: cùm attigisset annum XXXVI. qui senarij quadratus est: vt maritus XLIX. septenarij quadrato percussus fuerat: quòd scribendum non putarem, nisi ab ipso principe Aurasio id accepissem cùm Antuerpiæ Francisco duci à consiliis essem. Nec omittendum videtur quod Tacitus[6] scribit fuisse qui annotarẽt A.D. XIIII. Cal. Sextiles principium incendij Vrbis Romę Nerone principe ortum, quo & Senones captam Vrbem inflammarunt. alij eò vsque progressi sunt, vt totidem annos menses & dies inter vtraque incendia numerent. Postremum est, quoniam eò nos oratio deduxit, vt aliquid
D respondeam iis qui mea scripta carpere quàm probare maluerunt: quòd oracula Danielis de Imperiorum ortu & obitu mihi non liquere [7] dixerim. Non enim dubito, si homo sapientissimus, quæ afflatu diuino hauserat & expresserat, suis quæque temporibus apertè definiret, omnia in quibus hæremus, perspicua fuissẽt ac sine dubitatione futura. Suę quidem ciuitatis statum, Cyro regnum ineunte, quo soluta captiuitas est ex oraculo Hieremiæ [8], quod quidem ipse ab excidio vrbis ac templi auspicatur, non à Ioachimo vt quidam putant: & populus sanctus postliminio reuersus, definiit hebdomadibus annorum septuaginta, id est annis 490. & quidem dilucidè: cùm oraculum redditum sit anno postremo captiuitatis qui erat septuagesimus ab vrbis ac templi excidio, vt oraculis oracula, temporáque ipsa temporibus apta serie continuarentur. qui longiùs tempora protrahunt, centum ac viginti annos vno hiatu

6 Lib. 15. in quo tamen quid velit diuinari non potest.

7 In lib. de methodo historiar.

8 Hiere. c. 25. & Daniel. c. 9.

relinquunt. At Prophetes temporis initium ab oraculo acceptum diserte numerari docuit oportere : quo quidem postliminio rediit populus, ac principem sibi magistratúsque constituit: vnde ciuitatis instauratio non in murorũ ac insularum substructionibus. Rectè enim Pompeius, Vrbe deserta, in parietibus Rempublicam non consistere dixit. At historici quamplurimi [8] à Cyri dominatu vsque ad Herodis magni principatum, qui captis Hierosolymis, cæsísque omnibus Senatoribus ac rege ipso, Iudæos imperio spoliauit, numerant annos cccccxc. alij aliter, ac tanta inter eos varietas ac discrepantia, vt non modò à singulis, sed etiam ab vniuersis omnes omnium opiniones refellantur. Quæ verò de imperiis Daniel scripsit, apertè ille quidem Medos, Persas, & Græcos ad B Babylonis imperium vocauit, præter eos certè neminem. Quartum imperium ad Romanos non pertinere docuimus, cùm illic de Babylone quæratur, quam Romani nunquam subegerunt: quod cùm tentauissent Euphrate transmisso, sæpe illi & quidem ingentes ab inuictissimis Parthis clades acceperunt. Ineptiùs tamen, qui quartum illud imperium tribuũt Germanis, qui ne per somnium quidem vllam imperij Babylonici particulam viderunt. Quæ quòd à nobis alibi disputata [9] sunt, omitto: ea temen Frankebergerus Saxo Lipsiorum Pontifex Lutheri autoritate: Dresserus verò homo de schola nulla subiecta ratione, maledictis refellit: hunc ego disertum putabo si quàm malè didicit tam bene dicere condiscat. Sed quoniam homo iracundus, commune ingeniosorum hominum malum, mihi subirascitur quòd de oraculis diuinis temere affirmare non ausim, ne quid in rebus tam arduis & ab omnium sensu retrusis offendam: docere debuerat, cur quinquaginta imperia, quæ denotaui [1], decies Germanico maiora, quæque imperij Babylonici magnã partem complexa sunt Danielem omisisse putet? cur itẽ Daniel de se ipse primo capite scripserit se ad primum vsque Cyri Persarum regis annum vixisse? cur tamen anno tertio Cyri diuinum oraculum se diuinitus [2] hausisse? & quamobrem capite sequenti Darij Persarum regis meminit, qui trigesimo ac septimo pòst anno inauguratus est quàm Cyrus imperare cœpisset. Neque enim Berosus verissimus Caldaicarum antiquitatum interpres, quem Ctesias ac veteres secuti sunt: nec Megasthenes Persicarum, D nec Herodotus historiæ parens appellatus, nec Græcorum quisquam aut Hebræorum Darium ante Histaspim quẽquam fuisse tradunt, (excipio Iosephũ qui à Beroso eo loco defecit.) Sed ne acerbiùs agere, ac nimis vrgere videamur, quid est quamobrem Daniel capite xi. Darium tres successores Persas habiturum scribit: quartum è Græcia venturum, qui potentibus copiis imperium adepturus sit? Hunc enim Alexandrum magnum fuisse ambigit nemo, qui Darium Codomanum de imperio Persarum disturbauit, cuius fuit pater Darius Achos, auus Darius Mnemon, abauus Darius Nothus, ad quem Daniel orationem conuertit. quod si ita est, certè Danielem oportuit annos ducentos ac viginti superasse: si modò pubes in Caldæam captiuus abductus erat: id quod necesse est cùm disertissimè ac prudentissimè loqueretur. hæc autem tum ex sacris li-

8 Iosephus, Eusebius, Mercator, Philo.

9 In methodo historiarum.

1 In methodo.

2 Cap. 10.

cris literis apertiſſimè, tum etiã ex Herodoti ac Ioſephi antiqua hiſtoria colligere quiſque poteſt. Cyrus enim imperij anno trigeſimo mortuus eſt: Cambyſes ſexto: Darius Hiſtaſpis trigeſimoſeptimo: Xerxes XXI. Artaxerxes XLIIII. Darius Nothus XIX. Mnemon XXXVI. Darius Achos XXVI. Codamanus X. ſumma annorum CCXXVIII. Daniel enim captus fuerat cum Ioacimo rege. Et omnia liquere ſibi putent interpretes oraculorum: & hebdomadas ſuo quiſque iudicio ſumma aſſeueratione definiant: qua ratione tueri poſſunt qui ſubtiliſſima omnia tãdem diſcuſſerunt illud Zachariæ [2] & Aggæi [3], qui anno ſeptuageſimo captiuitatis deſinente ſcripſerunt, Dario Notho, vt ipſi volunt, imperãte: Annus hic, inquiunt, ſeptuageſimus agitur, &, ſi non ab excidio templi ſed ab edicto Xerxis ſeptuaginta annos numerari velint, profectò neceſſe eſt Zerubabelem & Nehemiam populi duces annos ducentos quinquaginta impleuiſſe, cùm id ætatis eſſent Cyro imperium ineunte, vt populum à Caldæa in Palęſtinam deducerent: quos vſque ad Darium vltimum vixiſſe Nehemiæ ipſius teſtimonio confirmare non dubitant [4]. Hîc igitur omnes hiſtorici acerrimè conflictantur. alius enim quinque modò reges Perſarum: alius ſex: plerique ſeptem: nonnulli octo: quidam nouem: ſunt etiam qui decimum commenti ſunt. Certè Genebrardus quinque tantùm fuiſſe aſſeuerat in Chronologia: Funccius verò decem. In tanta igitur ſententiarum varietate de duobus alterum fieri poteſt, vt earum nulla, alterum non poteſt, vt plus vna vera ſit: quę qualiſque ſit affirmare non poſſim: nec ſi poſſim velim: ac modeſtiùs opinor, quàm illi, mihi nõ liquere ſcripſi: quibus tamẽ aſſentiar ſi modò ſuorum decretorum conſtantiam tueri poſſint. Quanquam multa quæ in Danielis ſcriptis reperiuntur D. Hieronimus repudiauit: cætera quæ non Caldaicè ſed Græcè ſcripta ſunt à Theodotione, Hebræi non probant. His igitur propoſitis exemplis, licet Rerumpublicarum ortus & occaſus coniecturâ quædam conſequi, ac rerum antecedentium cauſas, ſiderúmque varios concurſus ac traiectiones intuentem eò vſque progredi quò rerum earum diſciplina ferre poteſt: nihil de rebus ab immortali Deo procul ab hominum ſenſu remotis aut temere affirmantem aut leuiter aſſentientem.

[2] cap. 7. & 5.
[3] cap. 2. 3.
[4] Ioſeph. Scalig. lib. 6. cap. de hebdomad. Daniel.

Reipublicæ faciem, leges, inſtituta, vno mutare & eodem momento pernicioſum eſſe.

CAPVT III.

QVEMADMODVM ciuitates oriantur, quibus etiam augeantur incrementis, quàm variæ cuiuſque conuerſiones, & quibus coniecturis eorum interitus aſſequamur, ſatis opinor, aperuiſſe videmur. Sed quoniam ea quę de ciuitatũ interitu futuro diſputata ſunt, nulla certa demonſtratione nitũtur, & ab hominum popularium ſenſibus & cogitatione remotiſſima ſunt, nec tamen ſi demonſtratione ac certioribus præceptis traderentur, neceſſitatem inferrent, reſtat vt ea, qua Deus immortalis homines beauit prudentia, ciuitates regere, earúmque conuerſiones & occaſus proſpicere ac declinare

modis omnibus studeamus. Est enim vna omnium philosophorum, etiam eorum qui otiosè quid in cælo fiat disputant, disciplina, siderum affectione ac potestate non teneri sapientem: sed eos tantùm qui belluarum impetu & cupiditate feruntur, nec se rationis ac legum optimarum imperio duci volunt quibus Sapientiæ magister Salomo rotarum tormenta acerbè intentauit: quibus verbis significat orbium ac siderum cœlestium vim nullam erga bonos, maximam aduersus improbos futuram. Cùm igitur siderum affectio ac potestas, ope diuina, id est prudentia, Dei optimi munere & concessu homini tributa, declinari possit: ipsósque medicos artis præcepta tradere perspiciamus quibus morbi contra naturam curari, aut certè minui queant, cur sapiens Reipublicæ moderator conuersiones & occasus futuros non prospiciet? cur legibus optimis laboranti ciuitati non medebitur? cur salutē non procurabit? aut certè si tanta mali vis est, tam certum exitium vt nulla hominum sapientia prohiberi possit, nihilominus tamen id assequetur quod periti medici, qui ex diebus decretoriis & ex ipsius morbi causa, de interitu qualis futurus sit certiùs meliúsque augurantur: ac opportunè ciues suos admonebit, ne Reipublicæ cadentis ruinâ penitus opprimantur. Et quemadmodum medici ægrotum in ipso morbi statu ac dolore acerbissimo, si salutaria fuerint symptomata meliùs sperare iubent quàm si dolor ac febris remissior esset: contrà verò hominem explorata spe salutis valentissimum & ea temperatione constitutum vt nulla præstantior esse videatur, in summo salutis periculo versari magnus Hippocrates iudicabat: ita quoque sapiens Reipublicæ moderator, qui ciuitatem hostibus vndique circunsessam intuetur, si quidem in tanto discrimine sapientissimis gubernacula tributa videt, ac ciues magistratuum imperiis, magistratúsque ipsos legibus inseruire diligenter & accuratè, bene de Repub. sperare iubebit. cùm tamen ignaui ac rerum humanarum imperiti desperatione frangantur. In eo statu fuit Respublica Romanorum post tertiam cladem ad Cānas acceptam. sociarum ciuitatum quamplurimæ, quę antea in officio ac fide permanserant, à Romanis defecerunt Annibalis victorias ac fortunam secutæ: quia ferè ab omnibus de Romano imperio desperabatur. ex omnibus tamen nemo Rēpublicam grauiùs afflixit quàm Terentius Varro Consul, qui tantæ cladi, qua sexaginta millia ciuium cæsa fuerant, cum paucissimis superstes literas ad S P.Q. Campanum, scripsit actum esse de Republica, ciuium ac sociorum robur interiisse: quæ res Campanos, tametsi opibus ac potentia cæteris præstarent, tanto metu perterrefecit, vt non modò Romanos desertos esse paterentur, verumetiam quamplurimos sociorum ad Annibalem ipsum pertraherent: cùm offensionem & cladem acceptam minuere Consul debuisset. At Scipio, qui postea Affricanus dictus est, plerósque ciues de Republica desperantes bono ac forti animo esse iussit: eósq; qui ciuitatē deserere cogitabant, in officio permanere, ac pro Republica propugnare accepto iureiurando, coegit. Nec verò Senatus tot periculorum circonstantium metu territus est, sed prudentia maiore Rempublicam tueri visus. Ac tametsi plebs vbique pro insita

Sapiētem siderū imperio non teneri.

Quale iudiciū fuerit de Romana ciuitate post cladē Cānensem.

insita leuitate ac rerum imperitia in omnibus ferè ciuitatibus Annibalis laudes post tot ac tantas de Romanis victorias prædicaret, Senatus tamē cuiusque ciuitatis Romanis fauebat. Sic enim Liuius[2], Vnus veluti morbus omnes Italiæ populos inuaserat, vt plebs ab optimatibus dissentiret: Senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnas rem traheret. Quinetiam Hiero Rex Syracusarum, qui cæteros id ætatis regis sapientia superabat, multò quàm antea diligētiùs Romanorum amicitiam coluit ac societatem: suísque illos opibus iuuare ac tueri non dubitauit: quinetiam auream victoriæ statuam in ea rerum desperatione Romanis dono dedit, quippe Senatus prudentiam incredibilem in rebus agendis sæpissime expertus B esset. Hæc igitur sapientium iudicia fuere, qui quòd Romanos intelligerent rebus extremis summa prudentia constantiáque Rempublicam moderari, nec vnquam antea leges in maiore pretio fuisse, nunquam domestica aut militari disciplina ciuitatem magis floruisse, (vt Polybius earū rerum spectator & scriptor tradit,) bene de Republica sperādum iudicabant. Carthago verò tot ac tantis victoriis elata, tot regionum ac populorum domina & in summo fœlicitatis gradu collocata, nunquam propiùs abfuerat ab interitu: cuius rei certissima indicia fuerunt, quòd nec legibus esset in Republica nec virtuti locus: omniáque impetu populari ac plebis impotentia gererentur: vt necesse fuerit paulò pòst ab altissimo honorum gradu præcipitem deturbari, ac Romanis inseruire, vt cōtigit C Scipione Imperatore. Prima igitur Rerumpublicarum bene ac prudenter gerendarum lex est, earum statum, & cuiusque vim ac naturam, tum morborū causas intueri. Qua de re fusiùs à nobis superiore libro disputatū est. Neq; verò cuiusmodi sit optimū ciuitatis genus intelligi satis est, nisi vniuscuiusq; statū, quē mutare nō liceat, tueri posis: aut si periculū erit ne pro conuersione Reipublicæ euersio sequatur, pesimam Rempublicam habere quàm nullam præstabilius est: & languentem ægrotū moderata victus ratione quoquomodo sustētare, quàm incurabili morbo medicinam, quæ vitam auferat, conquirere velle. at ne medici quidē, nisi extremis ac desperatis morbis, extrema remedia quæri iubent. Hoc igitur locum habet non modò in Republica, sed etiam in legibus ac mo D ribus immutandis: in quo certè grauiter peccatur ab iis qui ab alienis ciuitatibus leges acceptas ad eam quæ planè contraria ratione dirigatur Rempublicam adhiberi putant oportere. Docuimus antea quibus legibus monarchia consistit iisdem popularem statum, & ea instituta quibus alitur populi libertas occasum inferre tyrannis. ac tametsi plurimæ leges omni ciuitatum generi salutares sunt: nondum tamen sapientibus inter ipsos conuenit, an lex iniqua, quæ sua vetustate nititur, antiquari debeat, vt noua vtilior feratur? quia lex optima fit perniciosa, si sua nouitate cæterarum legum afferat cōtemptum: ipsa verò vetustatis species tam chara cuique est, vt lex antiqua sine magistratibus seipsam tueri facilè possit: legum verò nouitas vix vlla præmiorum spe, aut metu pœnarum, aut magistratuum officiis consistere potest. quò fit vt ea quæ putatur nouæ legis vtilitas non tanta sit, quanta sunt incommoda, quæ ex v-

[2] lib. 24.

Legum præcepſ abrogatio periculosa.

nius aut omnium legum contemptu profectura sunt. In summa nihil ferè exitu perniciosius est legum nouitate[3], si de statu Reipublicæ quæratur. Atque hæc ratio magni ponderis semper visa mihi est: eóque maius periculum imminet, si leges quibus stat Respublica, mutari aut moueri contigerit: nam leges quæ seruitutũ ac testamentorum iura continent, quæque de rebus rationibúsque contrahendis feruntur, interdum mutari conuenit, vt melioribus locus sit: sed qui leges quæ ad statum Reipublicæ pertinent, mutare salua Republica conatur, perinde facit vt ij qui ædium altissimarum substructiones & fundamenta renouare se posse putant saluis ædibus, quæ nisi ruant plus tamen ipsa concussio domus incommodi, quàm noua materia vtilitatis est allatura: eóque magis cùm ciuitas quasi vetus & caduca domus, diutissimè stetit in eodem statu. Est enim ab antiquis accepta, & posteritati diu probata ciuitatum conseruandarum disciplina, scilicet in ea Republica quæ diutissimè floruit eodem statu, quantacunque vtilitatis species appareat, in sperata cõuersione, nihil esse mutandum. Quamobrem veteri Atheniensium lege, quam etiam Publius Philo Dictator tulit ad populum, cauebatur ne vlla rogatio ad populum inconsulto senatu ferri posset, maiestatis subiecta pœna iis qui in legem commisissent: quam legem amplexa Venetorum Respublica inuiolabiliter tuetur, cùm ne ad Senatum quidem de Republica inconsulto Sapientum collegio ferre liceat. Sed in Locrensium ciuitate seueriùs agebatur quippe rogationem laturus laqueum collo insertum gestabat, quo ei gula frangeretur, nisi legem persuasisset Reip. vtilem. Stetit ergo ciuitas illa diutissimè antiquissimis institutis ac legibus florens, cùm qui leges rogaret, nullus reperiretur, quousque luscus homo rogationem ad populum tulisset, vt qui sciens prudens oculum lusco eripuisset, vtroque oculo ipse orbaretur: suæ rogationi ferendæ occasionem aduersarius dederat, quòd minas sæpius intentaret oculum se illi erepturum, etiamsi pœnam legis laturus & oculo altero cariturus esset. populus æquitate vel potiùs necessitate rationis persuasus, legem iussit: qua tamen nihil legi talionis, quæ populorum omnium quodammodo communis erat, derogabatur: qui enim malitiosè alterum excæcauisset, æquum erat vt ipse excæcaretur. Quòd si quis plerásque leges sæpius mutari doceat oportere, vt qui de annona, de mercibus euehendis aut inuehendis, de pœnarum acerbitate aut lenitate, quæ paruo momento mutabiles sunt, assentior ego quidem: cùm vis ipsius necessitatis nulla legum obligatione teneatur: leges enim nouæ si spem afferũt, vt tanquã in herbis non fallacibus fructus appareat, nõ sunt illæ quidem repudiandæ: sed agitur de legibus quæ statum ciuitatis continent: quas si fieri possit, immutabiles esse & velim & optem: non quia Respublica legibus inseruire debeat: cùm Reipublicæ ac societatis tuendæ causa leges omnes ferantur. nec leges quisquam legum sed Reipublicæ causa saluas esse velit. Est enim hæc Rerum omnium publicarum prima ac præcipua lex, SALVS POPVLI SVPREMA LEX ESTO. Nam quæ ratio Themistoclem mouit, vt vrbẽ Atheniensium mœnibus ac propugnaculis muniret, ea-

[3] Plato legũ mutationes trad. esse perniciosas lib. 7. de legibus.

ret,eadem ratio Theramenem adduxit vt mœnia diruenda ſuaderet: id eſt, ſalus populi: alioqui ciuitatem vnà cum ciuibus Lacedæmonij perdidiſſent. Nulla igitur tam ſancta lex eſt,quam non oporteat vrgēte neceſſitate mutari. Quamobrem ſapienter Solo [4], qui promulgatis legibus Athenienſes iureiurando adegit, vt eas centum annos ſtabiles eſſe paterētur: vel quia neminem eorum qui iurarent,diutius victurum arbitraretur: vel vt intelligeretur leges omnino immutabiles eſſe non poſſe. Lycurgus item Spartiatas in leges quas tulerat, iurare compulit, ac tandiu legibus illis viuere, quoad ex Apollinis oraculo rediret: nec poſtea reuerti voluit, vt perpetua iuriſiurandi religione ciues obli- B garet. Et quidem præſtat legis conditionem vtcunque iniquam ferre, ac paulatim non vtendo antiquare, quàm momento abrogare. Ita Romani pleraſque leges XII. tabularum ſenſim exoleſcere quàm abrogatione tolli maluerunt: ne id cæteris legibus XII. demeret auctoritatem. cùm verò diuturna obliuione ſepultæ fuiſſent, id eſt, anno pòſt ſeptingenteſimo quàm latæ fuerant, placuit Æbutia rogatione leges duodecim inuſitatas,quę ſua vetuſtate iampridem extabuerāt, abrogari,ne cuiquā in poſterū fraudi eſſet,ſi in eas leges cōmitteret. Sed ea eſt hominū natura, ea mēs,vt paulatim à recto curſu deflectat,ac pręcipiti lapſu ſæpiſſimè cadat,niſi alterius ope fulciatur:& quemadmodum praui humores vel ab alimentorum impuritate,vel copia collecti, tandē C morbos contrahunt,& corpori exitium inferunt:ita quoque in hominū animis vitia ſæpe vel ab educatione turpi,vel etiam ab ea quæ ineſt in ho nū ingeniis prauitate collecta,foras erūpunt,vt neceſſe ſit noua ſupplicia nouis peccatis,& acer biores pœnas grauioribus flagitiis irrogari. Id autem ſenſim fiat oportet. Nam cùm [5] Agis rex Lacedæmoniorum veterē Lycurgi diſciplinam,& leges diuturna magiſtratuum negligentia collapſas reſtituere vellet, momento ciuium omnium tabulas & cautiones palam proferri iuſſit, vnóque incendio comburi. deinde agrorum omnium diuiſionem æquabilem facere ac bonorum omnium æquationem multis antea ſeculis ſublatam,exemplo Lycurgi reſtituere tentauit,quod etſi à plēriſque non modò tenuibus, ſed etiam à locupletibus peteretur, D quia tamen modum tenere neſciit, non tantùm ſpe rerum gerendarum decidit, verumetiam incendium in Republica maximum excitauit, quo poſtea ipſe cum amicis ac proximis omnibus deflagrauit. nam improbi ciues illum ex aditu templi detractum in carcere ſuffocari iuſſerunt. Decuerat enim rem omnium difficillimam, id eſt,Lycurgi inſtituta, longo interuallo repetentem & bonorum æquationem meditantem,opes amicorum ac præſidia ſibi comparare: deinde potentiorum voluntates exquirere, ac illecebris in ſuam ſententiam pertrahere, vt antea Lycurgus fecerat:tum auri argentíque vſum prohibere,vt iſta ratione pro ferro vileſceret,tandem etiam pretioſam ſupellectilem. ſed violare populi libertatem, tentare manſuetudinem, commutare diſciplinam, ac paulo momento maximam ſanguinis copiam educere, nondum purgato prauis humoribus corpore, tum vſtiones ac ſectiones ad ægroti debile corpus

4 Plutarc. in Solone.

5 Plutar. in Agi.

adhibere velle, non est illud curare, sed necare. Non igitur medicos tantùm in sanandis Reipublicæ morbis, verumetiam naturã ipsam, vel potiùs ipsum naturę parentem imitari oportet, quē nihil violenter aut momento, sed omnia sensim ac paulatim efficere videmus. Veneti sapiēter, qui nihil ausi sunt adhuc viuo ac spirante Augustino Barbarino Duce, cuius potentia ciuibus non ferenda videbatur: ne principi iam seni contumeliam facerēt, vel Reipublicæ tranquillitatem conturbarent: sed eo mortuo futuris principibus leges tulerũt, vt moderatis imperiis vterentur. Diximus antea Germanis Imperatoribus, ac regibus Daniæ & Poloniæ imperia ista ratione paulatim accisa, quibus tamen ornamenta regia in speciem permissa fuere. Quemadmodum igitur viuenti adhuc principi imperium minuere, aut omnino eripere velle ciuitatibus perniciosum, ita principi ipsi periculosum, multis magistratibus, aut iis qui Reipublicæ opibus ac potentia armati sunt, imperium vno abrogare & eodem momento: vel etiam superiorum principum domesticos honoribus simul ac dignitate spoliare. Et quidem huius Imperij fundamentum firmissimum in eo esse arbitror, quòd mortuo principe magistratus omnes imperium retinent, qui ciues in officio Rémque publicam tueantur. ac tametsi mortui principis domesticos & familiares nouo principi mutare omnino liceat, id tamen periculosum sapientibus visum est, nec nisi cum bona venia, & sine contumelia faciendum: aut certè priùs exarmandos qui opibus & gratia statum Reipublicæ conturbare posse videbuntur. Quod cùm Imperator Galba minimè prouidisset, ac Pisonem in spem Imperij adoptasset, Otho Prætorianorum militum opibus & gratia potens ac florens, cùm se neglectum videret, Galbam vnà cum Pisone, vt solus imperaret, trucidauit. Quæ incommoda in optimatum ac populari statu minùs metuenda sunt, quantumquidem attinet ad iura maiestatis, quam optimates aut populus immortalis tuetur: sed in summi magistratus, aut Imperatoris creatione, vt superiùs dictum est, aut in ferendis legibus, quæ plebis iura minuant, aut quæ optimatibus vtilitatem, plebi damnum allaturæ videantur, metuendum est à secessione plebis, & à Reipublicæ perturbatione. In summa, quoties de imperio magistratibus abdicando, vel de collegiis & corporibus tollendis, vel de iure immunitatum minuendo, vel de pœnis augendis, vel de populi moribus sanandis: vel de rationibus rerum à potentioribus gestarum exigendis, vel de religionibus à superstitione purgandis, hæc omnia paulatim fieri commodius est, quàm vim adhibere, aut momento omnia conuertere velle. Cùm enim Carolus v. is qui sapiens est appellatus, regni Francorum procurationem, adhuc iuuenis captiuo patre gereret, imperitorum consilia secutus magistratibus omnibus vna lege imperium abrogauit, creatis curatoribus quinquaginta, qui quæstiones peculatus ac repetundarum exercerent: quæ lex ingentes motus in tota Gallia excitauit: quibus vt remedium quæreretur, Carolus non multò pòst in Curia Parisiorum proceribus coactis ex Senatusconsulto legem abrogauit: extat adhuc in actis Curiæ Senatusconsultum in hanc ferè sententiam. Cùm

regiæ

regiæ poteſtati ac Procurationi quam gerimus, non modò quæ ab aliis,
ſed etiam quæ à nobis ipſis & in Rempublicam,& in ſingulos peccantur,
emendare conſentaneum ſit, rebus planè perſpectis & cognitis, quæ de
imperio magiſtratibus adempto noua lege iuſſimus, placet abro-
gari, vt quidem abrogamus, & apertè declaramus, legis illius, quæ im-
portunis quorundam rogationibus erepta eſt,nullam vim fore,& quæ a-
cta geſta ſunt,cum magno noſtro dolore acta geſta fuiſſe, nec illam ma-
giſtratuum ac honorum abrogationem quàm non iure factam eſſe con
fitemur, cuiquam fraudi eſſe, aut cuiuſquam ius ac dignitatem violare
nos vlla ex parte voluiſſe,ac proinde legem illam iure à nobis reſcindi &
B abrogari teſtamur,vt omnibus magiſtratibus ſalua omnia & integra re-
ſtituantur. Hæc ille. At Carolus IX. cùm magiſtratuum multitudo penè
innumerabilis, temporum licentia graui Reipublicæ incommodo ex-
creuiſſet,magiſtratibus & Quæſtoribus quos honoribus ac ſtipẽdiis ſpo-
liari neceſſe videbatur,imperia munerá ve adempta non ſunt: quia id ſine
ſumma[6] iniuria fieri non poterat,cùm pretium reſtitui per inopiam æra-
rij non poſſet: nec tamen ſi reſtitui potuiſſet contumelia vacaret cui
imperium ſine cauſa abdicaretur, cùm pleriſque dignitas vtilitate prior
& charior ſit: multò magis ſi pretio & honore ſpoliarentur,metuendum
erat ne violata dignitas, & quæſtus præſens, ac ſoluti pretij ſpes erepta
pleriſque rerum nouandarum occaſionem præberet. Profuerunt igitur
C nobis aliud agentibus ærarij anguſtiæ & caſus imprudentiæ ſuccurrit: vt
pictori quondam equum pingenti,cùm ex tędio ſpongia in opus impa-
cta eſſet,quod ars imitari nõ potuerat,caſus expreſſit, ita magiſtratuum
multitudinem morte extingui placuit, cùm pretium reſtitui non poſſet.
Neque tamen ſi principis tantæ fuiſſent opes ac potentia, vt vel nutu
quæ vellet,momento efficere poſſet,prudenter facturus videretur impe-
ria magiſtratibus vendita eripere: quia non modò is qui iniuriam acce-
pit,ſed etiam cæteri ciues alienis iniuriis & caſibus commouẽtur. at quò
quiſque potentior eſt, eo iuſtiùs ac moderatiùs cùm in omnes, tum ma-
ximè in ſubditos ſe gerat oportet. Prudenter ergo Senatus populúſque
Baſilienſis qui deſerta Pontificis Romani religione, (quam execrabatur)
D monachos ac veſtales de veteri poſſeſſione eiicere noluit, ſed in poſterũ
nouos admitti vetuit, vt collegia illa morte collegarum paulatim extin-
guerentur. quo factum eſt vt è Cartuſianis omnibus ſponte collegium
deſerentibus vnus iura collegij tueretur, ac ſine moleſtia otioſiſſimè vi-
ueret, nec tamen ritus veteres ac religionem ſemel ſuſceptam mutare co
geretur. Eadem lata lex eſt in comitiis Corienſibus[3], vt ſcilicet nouę re-
ligionis Pontifices prædiorum eccleſiaſticorum fructibus alerentur,nec
tamen monachi antiqua collegia deſerere cogerẽtur,modò ne deinceps
vllos admitterent. Ita quidem fuit vtriſque ſalua ratio: & qui nouam,&
qui veterem colerent religionem. iniquum enim fuiſſet eos qui nõ mo-
dò otiosè viuere,ſed etiam qui nihil agere,vt iocabatur Lucilius,qui nul-
lum opificium,nullam artem exercere didicerant,de veteri quantumuis
iniuſta prædiorum poſſeſſione deiicere: qui tamen in ſumma deſpera-

Senatuſcõſultũ quod Carolo V. Procuratorũ factum eſt anno 1559. May 28.

6 §. Nos autem in feudis. de prohibita feudi aliena.

3 Anno 1558. Nouembr.

tione constituti Rempublicam perturbare potuissent. Iisdem fluctibus ac procellis religionum iactata Gallia, cùm plerique Fratrum Sodalium vitam eiurassent, ac iudicia familiæ erciscundæ proximis intentarent, edicto sanctissimè cautum est, vt in monasteria reuerti cogerentur: quo tamen edicto lex ea oppugnari videbatur qua cuique data fuerat nouæ religionis profitendæ licentia. Sed hoc agebatur, vt non modò magistratibus ac iudicibus familiæ cum monachis erciscundæ iudicia constituere, sed ne alimenta quidem apud iudices petere liceret: alioqui iura familiarum, & nobilissimæ quæque domus insperatis iudiciis, ac prædiorum diuisionibus conturbarentur: quia non modò Pontificiis decretis, ac legibus ciuilibus, sed etiam moribus nostris, qui monasticam vitam pro- B
fessi sunt, ab omni spe adeundarum hæreditatum[8] prohibentur. Quæ autem de magistratibus & collegiis morte tollendis dicta sunt, locum habent in omnibus seu decretis seu legibus[9], quę non nisi ad futura pertinent. Ac tametsi tyrannide nihil fœdius minúsque ferendum sit, ferenda tamen potiùs est, quàm exitio Reipublicæ tollenda. & quidem nihil in eo genere commodiùs, quàm si tyrannus liberis orbatus sit vna cum tyranni morte tyrannidem abolere. Sin tyranni tanta vis est, vt bonos omnes de medio tollere, magistratus etiam omnes ac Senatum morte abolere conetur, (vt Tarquinius superbus, quíque pestem illã imitantur facere sibi proposuerunt:) esset forsitan vis adhibenda, ea qua superiùs dixi ratione, ne temere subditos in principes armare velle videamur, C
Deum igitur præpotentem naturæ parentem imitemur, qui omnia paulatim. nam semina per quam exigua in arbores excelsas excrescere iubet, ídque tam occultè vt nemo sentiat. rerum etiam omnium extrema inter se discrepantia maximéque contraria, mediis interiectis ordinibus inter se aptis tanta prudentia coniungit, vt nulla vis adhibeatur. Et quoniam eò nos deduxit huius quæstionis conclusio, vt leges sæpius mutare ciuitatibus sit perniciosum, differamus etiam illud consequenter, an magistratus in ciuitate bene constituta mutabiles an verò perpetuos habere præstabilius sit.

8 Authen. ingressi de sacrosanctis. C.

9 l. leges de legibus. C.

Præstátne magistratus mutabiles an perpetuos habere? D

CAPVT IIII.

QVONIAM nulla re ciues ac ciuitates sæpius conturbari solent quàm pro magistratuum & honorum adeptione, hanc etiam quæstionem ad disciplinam ciuitatis pertinere opinor. Magistratus annuos, an perpetuos habere præstabilius sit nécne? qua quidem quæstione haud scio an omnium quæ de Republica disputãtur, aut ad diiudicandum difficilior aut iucundior ad intelligendum. Quæ sic à nobis proposita est, vt inquiramus tãtùm, cæteri verò qui plus ingenio possunt ac rerum gerendarum vsu, decernant. Summa ratio igitur quæ magistratus annuos esse iubet, ea videtur esse, quòd Rerum omnium publicarum præcipuus idémque optimus finis est virtus: nec legisla-

Quæ ratio facit vt magistratus annui esse debeant.

legiſlatori ac ciuium gubernatori optimo præſtantior finis ad intuendum propoſitus eſt, quàm vt virtutibus omnibus, quantum quidem fieri poterit, præſtantes, & quam optimos ciues efficiat. Quod nulla re melius conſequetur, quàm ſi maxima virtutis præmia omnibus ad intuendum veluti certiſſimum ſcopum, & ad conſequendum proponat. Virtutis autem præmium maius nullum eſſe poteſt honore ipſo, quem vtilitate ac quæſtu metiri velle contra decus eſt, cùm virtus hoſtem nullum habeat vtilitate quæſtuóſa capitaliorem, ſiquidem vtilitas à virtute, cui natura ipſa cohæret, ſeiungatur. Quòd ſi curationes, imperia, magiſtratus, quos Latini rectiſſimè honores appellant, à theatro virtutum auferantur,
B vt priuatorum, & quidem indigniſſimorum ciuium ædibus ac latebris perpetuò includantnr, quis erit, honore ſublato, virtuti locus? cùm ea ſit hominum natura, vt non niſi difficillimè ac propoſitis præmiorum multorum illecebris ad virtutem impelli poſſint. Ergo ciuitatis moderator optimus ciues omnes honoribus ac magiſtratibus pro ſuis quenque meritis frui patietur: quod fieri non poſſe videtur, ſi magiſtratus in perpetuum tribuantur. Hoc item principi optimo propoſitum eſſe debet, vt ſeditionum ac ciuilium diſcordiarum ſtirpes ac fibras omnes quoad eius fieri poterit, ab ipſis radicibus euellantur. Atque in eo quidem omnibus ciuitatum creatoribus conuenit inter ipſos, nihil Rebuſpublicis tam neceſſarium videri, quàm vt ciues mutuam inter ſe concordiam ac tran-
C quillitatem tueantur: quia tametſi virtutem è ciuitatibus plerique exegerint, ne illius ſplendore tenuium oculi præſtringerentur, ac optimo cuique dominatus tribueretur, nihilominus tamen vt in ſumma licentia viuerent, quam ongiſſimè à ciuitate profligari putarũt oportere ciuilia bella, quæ improborum æquè ac bonorum ruinam & exitium complectuntur. Seditionum autem ac diſcordiarum ciuilium cauſa eſt præmiorum inæqualitas: pacis verò & concordiæ comes, eſt æqualitas illa quę in tribuendis honoribus, & rerum inter ciues communium æqua diuiſione ſeruatur. Qui igitur honores ac magiſtratus pauciſſimis quibuſdam ciuibus tribuit, (id quod neceſſe eſt ſi perpetuos eſſe velit:) idem ſeditionum ac bellorum ciuilium incendia inter ciues excitabit. Atque his qui-
D dem rationibus, virtutis inquàm fruendæ, ac diſcordiarum fugiendarũ cauſſa, efficitur magiſtratus annuos eſſe oportere. At non modò virtutis præmia tolluntur, & ciuilium bellorum ſemina propagantur, verumetiam perpetuandis honoribus & imperiis ſupplicia peccatis propoſita eripiuntur: cùm tamen pœnarum ſceleratis irrogãdarum, quàm pręmiorum virtuti tribuendorum optimo legiſlatori cura maior eſſe debeat: quoniam is qui pefecta vitæ officia conſecutus ſit, maximum omnium præmium in ipſa virtute fruenda poſitum arbitratur: ſceleratos autem ab iniurioſa facinoroſáque vita quis prohibeat, niſi ſuppliciorum metu terreantur? Quis autem ſupplicia perpetuis magiſtratibus, aut pœnas irrogabit iis quos attingere nemo poſſit? quis illos accuſare audebit? quis in carcerem duci iubebit? quis conuictos damnabit? num collegæ eiuſdem imperij? nũquam profectò ſuas ſibi manus, nunquam ſua ſecabunt

Seditionũ cauſas præcidere oportet.

viſcera.quid ſi ſcelerum ac peculatus ſocios habeant? pudore potiùs afficiantur & commiſeratione ſui ſimiliũ quàm flagitiorũ immanitate ad irroganda ſupplicia duci patiantur. Ac ſi quis forti animo accuſatorẽ ſe aut delatorem ferat,capitalem fraudem admiſerit, niſi teſtimoniis Sole ipſo clarioribus reum conuictum teneat: & quidem eorum ſcelerum quibus latebræ obſcuriſſimæ quæruntur. Demus iudicem accuſatum,conuictum,confitentem,iudices tamen Procollegę carmen illud contritum ac populare vſurpabunt, FRATER NOSTER EST: Quod repetundarum ac peccatorũ omnium emplaſtrum appellant. Ita ne milleſimus quidem vno ſeculo merita ſupplicia laturus eſt. Si verò imperia annua ſint,metu accuſationis futuræ terrebuntur,ac toties trepidabunt,quoties illam Tri B

1 Liuius lib. 41. bunorum ad Manlium orationem [1] meminerint,Priuatum rationem rerum ab ſe geſtarum redditurum,quoniam Cõſul noluiſſet. Quid autem præclarius quàm eos qui iuriſdictiones,imperia,curam ærarij ac munera publica geſſerunt, priuatos aliquando rerum geſtarum rationem reddere? Quæ certè maxima laus eſt à Plutarcho [2] Romanis tributa. quòd adoleſcentes ad accuſandum eos qui ſordium & corruptelæ rei tenerentur,quaſi harpocraticos ac ſagaciſſimos canes in feras impellerent ac incitarent. qua quidem re non ſupplicia peccãtibus irrogabantur, verumetiam ciues omnes acriùs ad virtutis ſtudia incitabantur,ac potiſſimùm iis qui alios accuſauerant, quibus ſatis compertum erat vitæ ſuæ & omnium actionum exploratores nunquam defuturos, ſi quid ab iis peccaretur. Quibus vtilitatibus vacare neceſſe eſt eas ciuitates quæ perpetua magiſtratuum imperia eſſe patiuntur. Quamobrem Claudius [3] Imperator legem veterem quæ exoleuerat renouari prudenter iuſſit, vt quibus ſorte prouincię obtigerant,in eas omni excuſatione ſepoſita proficiſcerentur, ne quis exacto magiſtratu aliam ex alia legationem aut curationem obiret: qua ratione ſcelerum impunitas continuis imperiis & honoribus ſequebatur. Neque vllis legibus effici poteſt, quin improbi magiſtratus collegarum ac ſociorum præſidia quærant. Quamobrem Annibal Imperator rogationẽ ad populum Carthaginenſem tulit,vt in ſingulos annos iudices legerentur,ne quis biennium cõtinuum iudex eſſet. Placet verba Liuij [4] deſcribere: Iudicum ordo,inquit,& tempeſtate do- D
» minabatur Carthagine, eò maximè quòd iidem perpetui iudices erant:
» res, fama, vitáque omnium in illorum poteſtate erat: qui vnum eius or-
» dinis,& omnes aduerſos habebat: horum in tam impotenti regno Præ-
» tor factus Annibal vocare ad ſe Quęſtorem: idem pro nihilo habuit,nam
» aduerſæ factionis erat: & quia ex quæſtura in iudices potẽtiſſimũ ordinẽ
» referuntur,iam pro futuris mox opibus animos gerebant: id indignum
» ratus Annibal viatorem ad prehendendum Quæſtorem miſit, ſubdu-
» ctúmque in concionem non ipſum magis quàm ordinem iudicum (præ
» quorum ſuperbia atque opibus nec leges quicquam eſſent,nec magiſtra
» tus) accuſauit: & vt ſecundis auribus accipi orationem animaduertit, le-
» gem extemplo promulgauit pertulítque. Hæc ille. Ac tametſi eorum qui perpetuum imperium habent nonnulli ſumma integritatis ac virtutis

1 Liuius lib. 41.
2 In Lucullo.
3 Dio lib. 60.
4 Lib. 33.

virtutis laude cumulantur,cæteris tamen aut propinquitate,aut affinitate ferè coniunguntur. quo fit vt qui vnum reiicere velit, cæteros etiam reiiciat oportet.certè non ita pridem in Curia Parisiorum,quę hoc quidem tempore centum & quinquaginta iudicibus cõstat:cùm lis esset inter principem Curiæ Chr. Thuanum & Io. Tilium Curiæ Scribam, qui absentis filiæ causam susceperat, sexaginta iudices,propinquitatis subiecta causa,reiecti sunt. Ac prudenter in Septimaniæ prouincię conuentu, communi omnium ordinum decreto, mandatum est Io. Durando vniuersitatis Actori[5], vt rogationem illam, quæ cum cæteris cõiuncta erat, potissimùm vrgeret,ne deinceps in eadem Curia iudicum proximi crea- 5 Anno 1557.
B rentur.ac rursum triennio pòst eadem rogatio Aureliis, quo princeps Galliæ conuentus accersiri iusserat,lata est: nihil tamen obtineri potuit, nec poterit quandiu perpetui honores in Republica tribuentur. Et quidem Carolus v.rex Francorum, ac Philippus is qui Bellus vsurpatur, decreuerant, iudicem deinceps in ea vrbe,in qua quis natus esset,futurum neminem:vt consimili edicto M.Aurelius[6]. imp.vetuit quemquam suæ ciuitatis rectorem esse:cuius legis tanta vtilitas visa est,vt etiam ad Assessores pertinere voluerit: & ad hæc vsque tempora tum in Hispania, tum etiam in plurimis Italiæ ciuitatibus tam salutaris iudicatur:vt Prætor vrbanus vbique ferè peregrinus sit. quod etiamnum legati Moschouitarũ ab ordinibus Polonorum petierunt. Vtriusque tamen & Philippi & Ca- 6 Xiphi. in Anto. Philosoph.
C roli lex apud nos tũc exoleuit cùm perpetui magistratus esse cœperũt: tametsi lex illa à vetustissimis Gallorum moribus repetita fuisset,vt quidẽ Cæsar[7] scribit de Heduis:quorum legibus sanctissimè cauebatur vt omnes potestates annuæ essent: nec fas erat duos eiusdẽ gentis simul magistratum gerere:aut quandiu viueret is qui magistratum deposuisset:at ne duos quidem eiusdem gentis Senatores esse.nec vtrisque simul,nec alteri fas erat quandiu alter qui Senator iam fuerat,vixisset. Iam verò publica vtilitas, quæ subditis omnibus curæ esse debet, ab iis omnibus deseretur, quibus nec honores nec imperia, nec magistratus vllos gerere licebit. Quis enim ciuem priuatum de publica vtilitate dicentem audiet? quis orationi fauebit? Ita fiet vt omnes priuatis commodis intenti, publica de- 7 Lib. 7.
D serta esse patiantur:quia magistratus,quod antea sperauerant, semel adepti, minùs de publica vtilitate soliciti videbuntur. At illud quanti est ad vitam bene beatéque degendam, vt qui Rempublicam gesserint,ac prudẽtiam humanæ vitæ ducem rerum gerendarum vsu didicerint, beatum illud otium cum dignitate colere, rerúmque naturalium ac cælestium vim tranquilla mente publicis vacua negotiis contemplari ac percipere possint? est enim verissimæ sapientiæ ac beatæ vitæ parens & magistra mentis agitatio:quam homines publicis negotiis intẽti,ne per somnium quidem gustare possunt. Quanquam in perpetuis imperiis, vix est vt rectè omnia gerantur ab iis qui non modò negotiorum, sed etiam magistratuum & curationum multitudine obruũtur:vt Carthagine[8] quondam licebat: quod Platoni[9] & Aristoteli perniciosum videtur:quia singulos singula munera rectè curare difficile est,plura nemo possit. hono- 8 Aristot. in Polit. 9 Plato in legib.

rum tamen & imperij cupiditates ambitiosissimos quosque abripiunt: vt imbecillis ac veternò languens stomachus eo plus appetit quo difficiliùs coquere potest. Nec enim suæ dignitati conuenire putant in mediis consistere, nisi ad summa quæque euolare conentur. Quamobrem legibus Venetorum licet iis qui maiores magistratus gesserunt, minores ad se delatos repudiare: quod perniciosum mihi videtur: quasi magistratus & imperia, non publica vtilitate, sed inanis gloriæ auiditate metiri oporteat. Quantò igitur perniciosius est perpetuos esse magistratus, vt paucorum cupiditati Respublica seruire cogatur? verendum est enim vt ij qui magistratuum & curationum multitudine cupiditatem explere non possunt, tandem coacti desistant, aut cum Reipublicæ interitu intereant ipsi. Cùm enim in Campo Martio magistratuum creandorum comitia haberentur, pontes angusti pluribus locis dispositi erant, vt suffragiorum tabellæ à prætereuntibus exciperentur: & qui sexagesimum annum attigissent, admonebãtur vt loco cederent, ne à multitudine opprimerentur: non quia senes de pontibus in flumen præcipites darẽt, vt quidam opinantur: quãtò igitur præstabilius est eos qui in magistratibus & imperiis consenuerunt, priùs abstinere quàm de altioribus locis præcipiti casu deturbari! Est autem honorum ac imperij locus adeò leuis ac præceps, vt in eo diu consistere ac perstare nemo possit. casus autem, non modò eius qui labitur, sed etiam circonstantium ruinam sæpissimè trahit. Cùm enim C. Marius per omnes honorum gradus ad sextum Consulatum peruenisset, tametsi ætas ingrauesceret iam sua, nihilominus Mithridatici belli prouinciam de manibus L. Syllæ, cui sorte obtigerat, extorquere conatus est, vt septimum Consulatum ac perpetua imperia domi suæ concluderet: At cùm Sylla populari tumultu contra leges & prę-ter morem maiorum sibi absenti & iam exercitum habenti prouinciam eripi videret, Vrbem cum legionibus occupauit, ac bellum ciuile tam crudeliter gessit, vt tota penè Italia ciuium sanguine redundaret, nec tantùm duces partium Marianarum, sed etiam socios, amicos, proximos, affines, proscriptionibus, exilio, morte mulctaret. At etiam cùm decemuiri Reipublicæ constituendæ ac legum ferendarum à populo Romano imperium annuum accepissent, ídque in alterum annũ prorogatum esset, perpetuam potestatem, ac populi libertatem inuaserant, nisi vi & armis (non sine grauissimo ciuitatis periculo) depulsi fuissent. Superiùs dictum est non aliam ob causam populares & optimatum status tyrannos pertulisse, quibus imperia diuturna dedissent, aut contra leges prorogassent: vt Pisistrato Athenis: Philoni argis: Cypselo Corinthi: Dionysio Syracusis: Panætio Leontij: Cæsari Romæ. Quod prospiciens Æmylius Mamercus, rogationem tulit ad populum Romanum, vt deinceps Censoria potestas sesquiannua [1] esset, cùm priùs in annos quinque tribueretur: ac postridie quàm Dictator creatus fuisset abdicauit, testatus illud apud populũ, Vt sciatis, inquit, quàm mihi diuturna imperia non placeãt. Eò pertinet etiam lex Cornelia Tribunitia, ne magistratum eundem intra decem annos petere liceret. nec multum abfuit quin Gabinius Tribunus-

1 Liuius lib. 3.

bunusplebis à Senatoribus in ipso Senatu interficeretur[2], quòd belli Piratici prouinciam in annos quinque Pompeio sua rogatione tribuere nō dubitasset: cuius rei ratione optimam Dio subiecit, quòd qui diutissimè imperarunt, non modò cæteros contemnunt, sed etiam imperantibus magistratibus parere dediscunt: quod eodem ferè sensu scribit Cassiodorus, Antiquitas, inquit, prouinciarum dignitatem voluit annua successione reparari, vt nec diutina potestate vnus insolesceret, & multorum prouectus gaudia reperirent. Nec verò vlla re tandiu Assyriorum ac Persarum imperia steterunt, quàm quòd exercituum ducibus ac legatis in singulos annos potestates & imperia darentur. At maiorum nostrorum ætate liberi, vt parentum imperia ac potestates retinerent, interdictis agere non dubitauerunt: vt quidem ij qui Connestabiles Campaniæ, Normaniæ, Britanniæ dicebantur: tum etiam ij qui Fidei Mareschallos se appellāt: Cubicularius item maximus: atque adeò Viatores beneficiarij plerique. Andibus etiam, Turonibus ac Cænomanis Rupæorum domus Præturas hæreditarias fecerat:: nisi D. Ludouicus præscriptionem illam nouæ legis interruptione sustulisset. prudenter ille quidem: cùm intelligeret Duces, Marchiones, & Comites qui precarium olim imperium habuerant primò quidem annuum, deinde perpetuum, tandem etiam hæreditarium fecisse indulgentia regum nostrorum. Quanquam cæteri penè populi eodem errore peccarunt. Ex quo intolerabiles vbique non modò Gynæcocratiæ, verumetiam βρεφοκρατεῖαι: ac potestatum mercatura omnium fœdissima secuta est. Neque tamen magistratuum emptorem imperio spoliare æquum est [3], nisi reddito pretio. Quæ pestis Rerumpublicarum ab iis originē traxit, qui potestates & imperia perpetua fecerunt: quo nihil legislatores ac philosophi perniciosius ciuitatibus accidere posse summa consensione tradiderunt. Et quidem Celtarum, Græcorum, ac Romanorum antiquissima imperia, quæque apud Heluetios, Germanos, Italos ciuitates diutissimè floruerunt, annuos magistratus habent: quales etiam Thomas Morus in ea Republica quam omnium optimam iudicabat, futuros optauit. His ferè argumentis vtuntur qui magistratus & imperia perpetua fieri negant oportere. Qui verò perpetua malunt, nihil tam breui spatio, id est annuo rectè geri putant: quia priùs imperium deponere necesse est, quàm quid gerendum sit, intelligatur: aut rebus perceptis & planè cognitis cùm operi manus admouere cœperis, repēte nouus magistratus aderit, qui manum de tabula: tum huic alius atque alius identidem substituetur: noui omnes. Ita Respublica magistratibus rerum gerendarum vsu peritis semper caritura est. Sed demus populum aut principem, ipsósque magistratuum creatores, publica munera non nisi experientia diuturna probatis hominibus daturos: cùm tamen tot festi dies, ne fasti, intercisi, comitiales, præliares maximam anni partem hauriant, publicas æquè ac priuatas actiones conturbari, bella inchoata sustineri, iudicia cœpta interrumpi, accusationes improborū aboleri, supplicia differri, Rem denique publicam maximis in periculis deseri necesse est. Quam quidem ad rē exem-

[2] Dio.

[3] §. his autem de prohibit. feudi. alie.

Magistratus perpetuos esse commodius videtur.

plis abundamus eorum,qui annuas habuere potestates. Et enim vsu ve niebat vt qui belli gerendi prouinciam suscepisset, antequam eò peruenire potuisset, vel cùm eò peruenerat rebus affectis & inchoatis reuocaretur:vt cùm Scipioni Africano successorem dare placuit,Multis,inquit Liuius, & in Senatu & ad populum acta res est: postremò eò deducta vt Senatui permitterent: patres igitur iurati (sic enim conuenerat,) censuerunt vt Consules prouincias inter se compararent. At Scipio cùm intellexit successorem sibi datum,pacem cum hostibus fecit,maiore hostium commodo quàm facturus fuisset, nisi vereretur victoriarũ spem ac fructum sibi à successore ereptum iri,vt sæpe dixisse fertur. Bellum verò Mithridaticum annos viginti protractum est,propter eam quam dixi imperatorum successionem:dum interim occasione rerum fœliciter gerendarum oblata ac deserta hostis imperium longè latè propagaret. Quinetiam in ipso prælij cum hostibus conferendi momẽto, imperatorem exercitum deserere sæpius oportebat, etiamsi successor nullus daretur: vt quidem Epamynondas ac Pelopidas,quorum potestas eo momento defierat,quo prælium cum hostibus committendum erat: qui tamen cùm sine maximo Reipublicæ detrimento imperium à se deseri nõ posse perspicerent, prælium commiserunt ac victoriam clarissimam reportarũt, quæ Thebanos, & socios ab interitu seruauit, & Lacedæmonios ingenti clade affecit. Domum reuersi cùm triumphare debuissent, maiestatis accusantur, & capitis damnantur, quòd exercitus ac imperia post tempus lege definitum retinuissent[4]. Quis autem nescit quàm multæ arces, vrbes,oppida,mutatis Prætoribus in hostium potestatem venerunt?plures etiam ab ipsis ducibus proditæ sunt, cùm honore spoliatos se intelligerent,vt acceptas iniurias vlciscerentur. Quanquam Tiberius imperator aliam quoque probabilem causam habuisse videtur:cùm amici quererentur illum potestates ac imperia perpetua fecisse,reposuit illud,hirudines quæ multo sanguine hausto rumpuntur quiescere,recentium morsus esse acerrimos: sic nouos magistratus quicquid sanguinis est ac medullarum auiditate summa haurire:vt veteri prouerbio dicitur, Nõ parcit populis regnũ breue. At Tiberij principatu potestates & imperia donari, non vendi:impetrari, non peti:bene de virtute meritis tribui, non turpi mercatura licitantibus adiudicari consueuerant: quid igitur Tiberius si hac ætate viueret? Nam quod Alexander Seuerus imperator mercatores potestatum minimè ferendos esse dicebat, eãdem causam quam Ludouicus XII.rex Francorum adiecisse fertur,quòd quæ auersione emi solent, sigillatim diuenderentur. Quanquam nec imperij decus tueri, nec cum maiestate imperare potest qui se breui priuatum fore metuit: quòd si dignitas & imperandi maiestas magistratui detracta fuerit, quis parebit? quis metu contineri poterit?quis imperata exequetur? Sin perpetua potestas erit,& cum dignitate imperabitur,& cum obsequio parebitur:nec magistratui metuendum erit ne aliquando priuatorum contumelias, aut improborum calumnias ferre cogatur. Sed principum impotenti libidini, ac potentiorum opibus sese opponet, próque tenuibus fortiter

4 Xenophon lib. 7 Rerum Græcorum. Cic.lib.1.de diuinat.Plutar.in Epamynóda. Appianus in Syriaco.

B C D

fortiter propugnabit. vt plerique principes magistratuum virtute & constantia territi, ab iniuriosa facinorosáque vita abstinere, leges optimas iubere, iniquas abrogare sæpe coacti sint, cùm intelligerēt imperia perpetua fortissimis viris eripi non posse, ac populi rumores extimescerent, apud quem virtutis splendor maximus est, ac fortium virorum integritas vehementer probata. In summa, si magistratus prudentes, fortes, ac rerum magnarum vsu peritos esse volumus (omnes autem velle debemus) perpetuos optare necesse est: quia fieri non potest vt tam arduum munus quàm est imperij natura, siue vrbanis, siue bellicis in rebus, siue in ciuium causis diiudicandis, siue in ærarij publici cura, tam breui spatio à
B nouis magistratibus aut planè cōdiscatur, aut rectè exerceatur. Et quemadmodum earum familiarum perniciosa ratio est, quæ seruorum mutatione delectatur: ita quoque Rerumpublicarum exitiosa disciplina, quæ magistratuum nouitate ac varietate pascitur. ab iis enim noua consilia, nouæ leges, noui mores, noua instituta, noua edicta, noua iudicia, noui ritus, nouæ legis actiones, noua denique rerum omnium facies ad Remp. permanare consueuit: vnde veterum legum ac morum priscorum sequitur contemptus. Id quidem perspicere cuique licet in veteribus institutis Græcorum ac Romanorum, apud quos noui magistratibus simul ac renuntiati fuissent, nouas rogationes ad populū ferebant: quippe hoc vnum illis propositū esset, vt sui memoria apud posteros extaret: at
C qui inanis glorię morbo laborāt, magnę quā bonę famę cupidiores sunt. Sed quid opus argumētis? nū quicquā meliùs ab hominum inuētis constitui quàm lege diuina potuit vnquā? At Deus ipse ciuitatum moderator optimus, perpetua potestate magistratus ac iudices subornauit, & cùm omnia quæ ad virtutem homines & ad beatam perfectámque vitam impellerent amplexus fuerit, an ea quæ dicuntur virtutis præmia omissurus fuisset? Quinetiam Plato in ea, quam Diuinam appellabant, Republica magistratus ferè omnes perpetuos esse decreuit. Ex quibus perspicitur ea quæ attulimus argumenta tū authoritate diuina, tū etiā diuturno clarissimarum Rerumpublicarum vsu confirmari: Persarum, inquam, Ægyptiorum, Parthorum, Æthiopum, Turcarum, Moscho-
D uitarū, Polonorum, Germanorum, Frācorum, Danorū, Suecorum, Anglorum, Scotorum, Hispanorū, Italorum, paucissimis quibusdam exceptis, qui perpetua magistratuū volubilitate, ac seditionum perpetuis fluctibus agitantur. Tot igitur gentes, tot nationes, ac populi, qui & bellicis laudibus, & domestica disciplina tandiu floruerunt, perpetuandis honoribus tot ac tanta quæ videmus imperia moderantur: quæ tandiu stare non potuissent in magistratuum paulo momento mutabilium creatione. Atque hæc in vtramque partem argumenta, non modò probabilia, sed etiam ad assentiendum necessaria videri possint, aliis quidem vt ad breue tempus, aliis vt in perpetuum honores ac magistratus tribuantur. quibus interdum adhibentur orationis lumina, quæ non modò imperitorum, sed etiam acutissimorum virorum oculos præstringant, quæ partim à nobis in medium allata sunt vt assensionem quisque cohibeat,

quoad iustis ponderibus singula exigantur. Nam cùm sæpè in tuendis hominum societatibus ac ciuitatibus moderandis, tum verò duabus in rebus grauiter peccatur: altera quidem quòd legum incommoda plerique omissis vtilitatibus auidè consectantur: altera quòd ab extremis ad extrema vitiosa decurrunt, cùm in mediis consistere debuissent. Plato perpetuos in sua Republica magistratus omnes esse voluit. istud quidē extremum Aristoteli vitiosum visum est: itaque ad aliud extremum delatus, Platonis sententia repudiata, omnibus ciuibus ad honorum petitionem aditum aperuit: neuter tamen opinor ad quæstionem definiendam adhibuit eam quam decuit Rerumpublicarum distinctionem: cùm in eo potissimùm quæstionis huius cardo vertatur. Eodem errore lapsus videtur Michael Hospitalis Francorum Cancellarius, vir doctus in primis, ac domestica disciplina clarissimus: is enim omnia imperia precario tribui putabat oportere, atque id modis omnibus efficere tentauit. Antea sæpe diximus, ac dicēdum sæpius est, quarum ciuitatum cōtrarij sunt fines, earum contrarios mores esse oportere. leges enim quibus populi libertas alitur, vnius dominatum ac potentiam euertunt. eius generis sunt leges annales de magistratibus, quæ vt omnibus ciuibus aditum ad honorum petitionem aperirent, anni decursu potestates ac imperia terminauerunt. quoniam æquum erat ciues omnes, qui imperij summi participes essent, ad honorum petitionem admitti: quod fieri non potuisset, si in perpetuum imperia tribuerentur. Item æqualitas illa, quæ statum popularem alit ac tuetur, mutua obediendi ac vicissim imperandi ratione conseruatur: ne diuturna imperandi consuetudo dominatum arripiendi ciuibus ambitiosis vllam præbeat occasionem. At in monarchia, in qua vnius est imperij maiestas, non necesse est, at ne vtile quidem, subditos imperandi cupiditate excitari, sed potiùs obediendi consuetudine: quod potissimùm locum habet, cùm omnia vnius vel dominatione vel tyrannide tenentur: quoniam in hac quidem tyranni vis, in illa subditos natura seruos fecit: quibus si detur imperium, monarchiam vtramque interire necesse est. Quamobrem tyranni qui non minùs subditos oderunt, quàm subditis odiosi sunt, peregrinos sibi asciscunt, aut eos ciues, quorū fidem & amicitiam compertam habent, vt iis tantùm & corporis sui custodiam, & imperia perpetua committant: ne cæteri ciues imperandi consuetudine ac dulcedine tyranni potentiam ad se trahant, aut tyrannidem funditus subuertant. Is autem qui iure dominatum adeptus est, & qui natura subditos obsequentes fecit, nec annua, nec perpetua imperia facit, sed ea precario tribuit, vt omnia ab eius arbitrio ac voluntate pendeant. Qui rex est, quoniam subditos eo loco habet quo pater optimus liberos, non seruilem in modum sed liberali conditione tuebitur: leges de magistratuùm imperio ac iure laturus, nec omnia omnibus imperia communicabit, nec item omnes magistratus in perpetuum tribuet: sed pro cuiusque virtute ac meritis, rerúmque gerendarum vsu delectum singularem habebit: vt alios quidem annuos, alios perpetuos esse patiatur: aliis item precario curationes & imperia cōcedet si res ita postulabit:

Duabus rebus grauiter in Republica peccari solet.

B C D

vt in

vt in omnibus mediocritatem auream, & quid quęque maximè deceat intueatur: non committet igitur vt prouinciarum Præsides ac rectores, aut Curiarum & ærarij Principes imperio perpetuo fruantur: vt sit accusandi locus, rerúmque gestarum rationes reposcantur à priuatis, quod minimè sperandum est ab iis qui perpetuum & quasi summum in Republica imperium habent. erit etiam patriciorum ac nobiliū in tribuendis honoribus habenda ratio, vt plebeio nobilis anteferatur, si virtute aut experientia vtrique pares sint: qui verò minus habent virtutis aut eruditionis non omnino ab honoribus & imperiis arceantur, vt seditionibus occurri possit, sed cùm iis coniungantur qui diuturno rerum vsu ac
B virtute præstant. Nec tamen legibus à se latis princeps ita inseruiet, quin illos ipsos, quibus perpetuum imperium potestatémve dederit, priuatos esse iubeat, si aut corporis, aut ingenij vires publicis muneribus impares sint: modò id cum bona gratia & sine contumelia fiat, Augusti prudentissimi principis exemplo, qui Senatores eo munere indignos sponte Senatui se ipsos subducere permisit. aut si quidem imperij abrogatio contumeliam habitura videatur, honoribus ac immunitatibus frui permittet, rebus tamen gerendis curatores dabit. Cùm autē iuris dicendi æquabilitate ciuitates & imperia maximè omnium egere videantur, collegia iudicum perpetua creabuntur, ea potissimùm quibus de capite, fama ac fortunis omnibus ciuium iudicandi sit potestas, prouocatione summota:
C non solùm vt diuturno vsu iudicandi prudentiam ac peritiam sibi comparent: verumetiam vt plures eadem potestate coniugati perinde vt magna vis aquarum, difficiliùs corrumpantur. Nemo, inquit Plinius [5], omnes, neminem vnquam omnes fefellerunt: meliùs omnibus " quàm singulis creditur. Nam sæpe fit vt vnius prudentia ac virtute om- " nes eiusdem Curiæ iudices sordibus corrupti, vel etiam errore lapsi eri- " gantur. Et quidem memini Potierum summæ virtutis ac integritatis iudicem, (qui duos suæ virtutis hæredes patriæ reliquit) capitalium causarum iudices in Curia Parisiorum à proposita susceptáque sententia reuocauisse, & innocentissimam mulierculam impietatis ream, vt tempora ferebant, capitali supplicio non sine summa pietate liberauisse. Id au-
D tem maiorum nostrorum institutis ac diuturna experientia perceptum est & cognitum, plures consilio communicato meliùs ac certiùs quàm singulos iudicare: tametsi Aristoteles singulorum sententias seorsum exquiri putat oportere, ídque in plurimis Græcorum ciuitatibus fieri consueuisse tradit. Vtramque rationem Romanos tenuisse autor [6] est Asconius, vbi aliam esse rationē tradit, cùm vniuersi iudices cōstituunt, aliam cùm singuli sententiam ferunt. Quam ob rem ęquiùs ac meliùs in Europa ab vniuersis iudicatur quàm à singulis in Affrica, vbi vnius prouinciæ iudex singularis de prouocationibus arbitrio iudicióque suo decernit. Est enim Caira vrbium ferè omnium maxima: in qua iudices quatuor seorsum de aliis atque aliis rebus iudicant: vnus itē qui de omnibus prouocationibus sine collega & quidem sua voluntate statuit: qui sordibus vel gratia facilè vinci potest: tametsi Cadileschierus vterque iudicum

[5] In Panegyrico.
[6] In diuinat.

omnium principes arbitrio ſuo iudicibus imperia ſolet abrogare. Nam omnia imperia ac poteſtates precario dantur & accipiuntur. Diximus nec omnia munera perpetua,nec annua eſſe oportere,potiſſimùm in regia poteſtate.ſunt enim pleraque ſine imperio,viatores, inquam ſcribæ, actuarij,cornicularij,& id genus alij,qui facilè accuſari,damnari,& coerceri poſſunt:& minores quique magiſtratus:qui ſæpius mutari ſine magno Reipublicæ incommodo ac priuatorum detrimento non poſſunt. Senatores item quibus rerum agendarum prudẽtia non niſi vſu diuturno comparatur,perpetuos & Romæ,& Lacedæmone & Ariopagi fuiſſe, & vbique eſſe oportere iudico, vt in perpetua magiſtratuũ mobilium varietate, Senatus ſit conſtans & immutabilis, in eóque velut in cardine B cætera imperia mutabilia conquieſcant.Id quod à Platone minùs prouiſum eſt, cùm Senatum in annos ſingulos ſorte duci voluit in libris de legibus cap. CLXXIIII.Summis verò magiſtratibus,quibus nihil niſi à principe poteſt imperari, annuũ debet aut precarium imperium tribui: non modò in optimatum ac populari ſtatu,verumetiam in monarchia, tum ne in iura maieſtatis inuolare poſſint,tum etiam vt rationum reddendatum metu in officio cõtineantur.Quæ item collegia perpetuam poteſtatem habent,ea ſi mutanda veniant, (vt ferè in optimatum ac populari ſtatu neceſſe eſt) collegas non ſimul,ſed viciſſim mutari commodiùs erit. vt Senatus Rhaguſiorum,cui conſilia Reipublicæ ac iudicia rerum capitalium ex prouocatione tribuuntur: & cùm aliquandiu depoſito magi- C ſtratu domeſticis rationibus ac ſtudiis intenti fuerunt,rurſus ad munera publica velut in orbem alacres redeunt. Illud tamen in omni Republica proſpiciendum erit,vt quibus ſumma poteſtas datur,ne ſit perpetua,aut ſi perpetuam eſſe velint, ne ſingulis ſed collegio tribuatur. Hac igitur poteſtatum & imperij temperatione, illa quæ ſuperiùs à nobis allata ſunt incommoda iam nulla erunt: quia nec magiſtratus vno mutabuntur & eodem momento: nec Rempub.gubernatore vacuam ac deſertam: nec publicarum actionum pernicioſas interruptiones vllas eſſe patiemur:nec verendum erit vt magiſtratus ſordidi rerum geſtarum rationem nunquam reddere cogantur.Nam qui annuos magiſtratus, annuos Senatores,annuas poteſtates, annua denique imperia & cupiunt & optant,præ- D ter eas quas attulimus difficultates, non proſpiciunt iſta ratione vel homines imperitos & ignaros ad ea quæ obire nequeant, munera publica vocari: vel Rempublicam hominum prudentiſſimorum & omni rerum gerẽdarum vſu ac diſciplinis inſtructiſſimorum plenam eſſe oportere. quãquam id per naturam fieri non poteſt, vt omnes omnia poſſint, cùm vix ſingula munera ſinguli rectè obire videantur: quibuſdam ſumma conſilij capiendi prudentia eſt,qui nullam imperandi dignitatem habent. Quòd ſi ad eum quem dixi modum honores concedantur, metuendum minùs erit ne non ſatis magna præmia virtuti propoſita ſint: quia tanta magiſtratuum multitudo dignitatem ac decus præmio detrahit:& quò pauciores erunt,& omnium virtuti patebunt,eò ab omnibus auidiùs appeti neceſſe erit: vt ſcopum quidem vnum omnes intuentur,

ſed quia

ſed quia pauci feriunt, eò præmia maiora ſunt ac magis expetita: nec tamen aditus cuiquam præcludetur præterquam ignauis ac vitioſis hominibus qui ſibi vias honorum turpiter præcludũt ipſi. Ita quidem ſeditionum cauſis ſublatis, ciues ſumma pace ac tranquillitate fruentur. Rationum etiam à magiſtratibus repoſcendarum laudanda lex eſt à maioribus noſtris, & ab Italis ſæpe vſurpata, creatis curatoribus, quos Græco verbo ſyndicos appellant, quales à D. Ludouico, & Philippo Bello Francorum regibus olim creatos accepimus. Forſitan incommoda plerique ſcrutabuntur: ſed iniquum eſt incommodis legum propoſitis vtilitatum nullam haberi rationem: cùm nulla lex omnibus cõmoda eſſe poſſit, vt Cato
B Cenſorius dicere ſolebat. Ego, ſi decernendum ſit, legem ſemper vtilem eſſe ſtatuo, cuius incommoda vtilitatibus leuiora ſint. in quo ſæpiſſime peccatur ab iis qui omnia incommoda de legibus ſalua Republica, detrahi poſſe putant: & cùm in ea pericula inciderũt quæ non proſpexerãt, leges accuſant, eáſque ſępius mutant, cùm ſeipſos accuſare ac mutare debuiſſent. Argumento ſit illud quod Ludouicus XI. rex more maiorũ initiatus ſtatim ineũte imperio, Caroli patris domeſticos ac familiares omnes aula exegit, ac principes generis propinquitate ſibi cõiunctos quàm lõgiſſimè à Republica gerẽda ſummouit, qui ſumma conſpirationis fide & cõſenſu cum hoſtibus coniurati aduerſus principẽ rebellarũt, & in eas anguſtias illum adegerũt, vt penè coronam de capite decuterent, ac ſce-
C ptra regalia de manibus extorquerent. Rebus tamen compoſitis & pace imperio parta, magiſtratus omnes, & miniſtros magiſtratuum ſua lege perpetuos eſſe iuſſit: ac filium domeſticos & familiares, quos per omnes honorum gradus prouexerat, à ſe abalienare, & quò minùs ſibi ſapere videretur, literis operam dare vetuit: cùm intelligeret eos principes qui literas multas didicerunt aliena conſilia repudiare. ſed illa de toto genere officialium lata lex, ne cuiquam imperium niſi volenti, aut morte, aut ſcelere admiſſo eriperetur, inuiolabilis hactenus extitit: cui etiam ſubrogatum eſt vno capite[7], quo cauetur magiſtratu abdicare cogendum neminem cuiuſcunque criminis cauſa, niſi iudicatus ac damnatus ſit: cui legi locum eſſe iuſſit, non ſolùm ſe viuo ac ſpirante, verumetiam Caroli
D filij principatu: quod etſi iure non poterat, ſucceſſores tamen legi paruerunt: tametſi maiorum formula magiſtratuum tabulis inſeritur, vt imperio vel munere publico fruantur quoad regi libuerit: quæ verba nõ perpetuum imperium, ſed precarium tribui ſignificant[8]: niſi legibus vel moribus aliter caueatur: clauſula tamen reſtat inanis illa quidem, vt intelligatur omnia imperia à regibus noſtris olim precario data fuiſſe, ac rurſus dandi ius eſſe Philippi Belli principatu de perpetuis imperiis ac poteſtatibus tribuendis deliberatum quidem, non tamen decretum fuerat. At Philippus Valeſius curationes abrogauit, vt magiſtratuum poteſtas, quæ ſemper antea precaria fuerat, perpetua deinceps eſſet. Argumento ſit, quod inter eas laudes quæ Roberto Regi Francorum tribuuntur, illud etiam celebratur, quòd imperium ac poteſtatem non niſi turpitudine & infamia vitæ notatis abrogauiſſet. Ex quo intelligitur Roberti

7 XX. Septemb 1482.

8 Alex. in l. principal. lib. de rebus credit.

maiores aliis legibus ac moribus vti consueuisse. Putant plerique magistratus meliores futuros ac imperia sanctiora, si more maiorum precario darentur: id tamē falsum esse docuimus:& vt verum sit, perniciosum tamen esset: quia satis vnicuiq; perspicuum est principes ab adulatoribus & canibus aulicis ferè semper obsessos, turpissimum quæstum ac mercaturam magistratuum facturos: aut imperia optimis quibusque, qui ferè semper aulicorum hominū vitam vitiis omnibus inquinatam oderūt, identidem erepturos. Hæc autem precaria tribuēdorum magistratuum ratio tyrannidem, aut dominationem, non regalem monarchiam sapit. regnum enim legibus oportet, (quantum quidem fieri poterit) non principis arbitrio ac voluntate gubernari: vt quidem domino licet, quem B subditi velut aliquem Deum cælo delapsum adorant ac metuunt, eiúsq; arbitria pro naturæ legibus habēt: De rege aliter statuendum est, quem à subditis amari potiùs quàm metui oportet: eius autē amandi ratio compendiaria futura est, si præmia quidem omnia, omnes item honores, ac magistratus, paucis quæ denotauimus exceptis, ab eo tribuantur, nec nisi iudicio constituto eripiantur. quibus enim iure ac legibus erepta potestas est, de principe queri non possunt. Budæus quidem qui precario imperia dari optabat, non satis perspecta Philippi Valesij ac Ludouici XI. lege, Curię Parisiorum iudices annuos esse putauit ac plerosque in suam sententiam pertraxit. argumento esse poterit iusiurandum illud solenne Idibus Nouembris in singulos annos repetitum, & rescripta quæ à prin- C cipe quotannis ad Curiam antea mittebantur: quibus precariam tantùm curationem aut certè annuam non perpetuam potestatē significari putabant. At illi acta Curiæ rationalium minimè perspexerant, in quibus intueri cuique licet Curiam Parisiorum lege Philippi longi constitutam fuisse, eíque perpetuum & ordinarium imperium tributum: cui Prætores duo, vnusúe Prætor max. præesset: ac primum quidem omuium fuisse Burgundiæ comitem regis proximum: vt Imperialis Curiæ Germanorum Prætor max. vnus est ex ordine principum. Itaque quoque diutissimè Prætor Curiæ Parisiorū vir militaris fuit ac sagatus, non, vti nunc est, togatus. argumento sit quod in albo Curiæ Parisiorum qui Prætor maximus est, quem nos primum Præsidem appellamus, is Miles appellatur: D cæteri iudices non item, qui tunc sexaginta fuere, nunc verò centū quinquaginta. Ex quo perspicuum fit Curiam Parisiorum ordinariam ac perpetuam potestatem habere, nec principum rescriptis annuis ad lites iudicandas opus habere. Tametsi Henrichus II. rex Francorum cùm ab adulatoribus circunuentus in Curiam ad edicta legésque promulgandas venisset, quas Curia publicari nollet, palam dixit, Curiæ potestatem nullam fore nisi suo rescripto eam quotannis renouaret: qua re attoniti plerique hęserunt: nihil temen rescriptis opus, nec item annuo iureiurando, quæ tum necessaria videbantur, cùm Curia extra ordinem à principibus cogebatur: ordinaria verò ac perpetua potestate Curiæ tributa, ac iureiurando semel à iudicibus singulis ineunte magistratu concepto, frustra iusiurādum repetitur. Nam magistratus annui Romanorum mutabiles, quot-

quotannis iuratos esse oportuit, ineunte nouo magistratu: Senatores verò quia perpetui erant semel iureiurando adigebantur. Idem iudicium est de sigillo regio, quo Curiæ maiores apud nos, & autoritate ac nomine principali imperando prohibendóque vtuntur: quinetiam literæ Curiarum ad principem regia stemmata præ se ferunt: tametsi cæteri Prætores ac minores iudices priuato sigillo vtuntur, & imperant non regia sed Prætoria potestate. quæ quidem argumenta certissima sunt, Curias maiores extra ordinem lites olim disceptasse, ac veluti Senatores imperanti principi adesse consueuisse. quem quidem morem semel à Curia Parisiorum probatum, cæteræ Curiæ imitari quàm proprio sigillo vti
B malerunt: quarum tamen Curiarum ordinaria perpetuáque potestas est, ac rege mortuo imperium adhuc retinẽt: quod quidem si precarium esset abrogaretur, vt curatorum omnium imperia, munera, potestates principis arbitrio, vel morte definiuntur. at Curiæ magistratúsque ordinarij rege mortuo nec cultum mutant, nec lugubri veste vtuntur. noui tamen principis nouo rescripto imperium, vt cæteris quoque magistratibus confirmatur. Neque tamen improbanda eorum principum ratio, qui precariam potestatem magistratibus tribuunt, ac voluntate arbitrióque suo imperium illis abrogant, si iusta causa subest, vt quidem Anglorum reges consueuerunt: cùm etiam in optimatum ac populi statu, qui legibus arctiùs quàm principes obligãtur interdũ populis magistratibus
C imperium abrogare, aut curatores rebus gerendis creare necesse habeat: hinc apud Romanos Dictatorum creatio. Quinetiam Octacilio Consuli abdicatum est imperium Fabij Maximi rogatione, cùm bello grauissimo Respublica premeretur [1], cui gerendo minimè idoneus esset. quòd si adepta potestate morbus sonticus, puta, furor aut cæcitas, cui mederi non poterat, magistratuum actiones prohiberent, magistratibus imperium abrogari necesse erat. Tametsi L. Torquatus, ad quem populus tertium Consulatum detulerat, valetudinem oculorum excusauit: quod indignum duceret ei fortunas ciuiũ ac Rempublicam cõmitti, qui alienis oculis vti cogeretur, nihil tamẽ prohibebat acie ingenij omnia prospicere optiméq; ciuitati cõsulere. At quãta multitudo cæcorũ, surdorũ, mu-
D torũ quibus nullũ ingenij consiliique lumen est, nulla rerum gerendarũ vsu parta prudentia, nullæ animi vires quibus seipsos tueri possint, qui tamen ipsa Reipublicæ gubernacula capessere non dubitant? Quod autem diximus in monarchia omnes potestates ordinarias paucis exceptis perpetuas esse oportere: in popularibus verò & optimatum Imperiis annuas, sic temperandum erit, vt semper excipiantur aliqui magistratus qui perpetua quadam stabilitate mobilium magistratuum vices sustineant. nulla sunt imperia Venetiis, nullæ potestates, nulla collegia iudicum, ac ne Senatores quidem ipsi perpetui, præter principem (cuius perpetua quidem est, sed valde accisa ac truncata potestas) procuratores D. Marci, Primicerium seu Cancellarium, consilij publici, quatuor Senatus Scribas. Itaque Florentini beneficio Ludouici XII. regis crudelissima Valentini Borgiæ tyrannide liberati, ducem perpetuum esse voluerunt, vt

[1] Liuius lib. 24.

iñ tanta magistratuum omnium cõuersione ac volubilitate, aliquid esset stabile, in quo ciuitas acquiesceret: sed quoniam eum statum Florentini turbulentissimi diu ferre non potuerant, in grauiores seditiones ac difficultates quàm antea delapsi sunt. quòd si Senatum perpetuũ habuissent qui Reipublicæ curam gereret, non tot ac tantis seditionum fluctibus, ac bellorum ciuilium procellis iactata, & quassata Respub. fuisset. Quibus explicatis quærendum illud etiam, an magistratus oporteat in ciuitate bene ac prudenter moderata concordes esse.

An magistratuum concors animus Reipublicæ salutaris sit futurus? B

CAPVT V.

S tvd quidem frustra nos quærere, ac de re minimè omnium obscura dubitare videamur. Quis enim ambigit quin magistratus in ciuitate bene prudentérq. moderata concordes esse debeant, vt communem omnium vtilitatem & ciuium inter ipsos concordiam tueantur? Est illa profectò sapientibus probata sententia, beatam Rempublicam humani corporis imaginem referre. huius autem membra omnia inter se apta ac mirabili coagmentatione colligata, officium ac munus à natura sibi tributum accuratissimè obeunt, mutuísque præsidiis & auxiliis ad vniuersi corporis formam & salutem procurandam incredibili consensu & concordia conspirant: quæ si dissiderent C inter se, nec mutuas operas sibi vicissim præstarent, & dextra manus sinistram truncaret, & pes alter alterum supplãtaret, ipsíque digiti oculos configerent, cæteráque membra proximorum alimenta ad se attraherent, ac officia deseri, & corporis vniuersi partiúmque singularũ turpem deformationem & interitum consequi oporteret: non aliter de Republica nobis est iudicandũ: cuius dignitas & salus ex mutua ciuium inter se & cum principibus beneuolentia existit. id autem minimè sperandum est, si magistratus ipsi Reipublicæ principes, quos ciuium concordiam & charitatẽ mutuã exẽplo suo alere decuit, inter se dissideãt. quinetiã factiones in ciuitate existere, ac partium duces occultas primùm, deinde apertas inimicitias in Reipublicæ perniciem fouere, ac postremò ciuilia bella erumpere, aut si prohibeantur, nihilominus publicas actiones magistratuum discordia impediri, ac ciuitatem conturbari necesse est. idémque futurum de Republica quod de puella quam cùm riuales ac proci adamare & amplecti debuissent, in partes crudelissimè distraxerũt. Quæ autem de hostibus victoria speranda, si duces exercitus mutuis armis seipsos confodiant? quæ iudicia futura si iudies mutuis odiis contrarias sententias tueri quàm æquitatem malint? Nam sæpe magistratuum ac iudicum inter se discrepantiũ simultates in Reipublicæ ac priuatorum exitia redundarunt. Ac si quis ciuium vitam, caput, fortunásque tueri sibi proposuerit, alius odio aduersarij inflammatus acerrimè illum oppugnare ac perdere conabitur. quod quidem Agesilaus rex Lacedæmoniorum fecisse fertur, vt Lysandri quem oderat, & gratiam minueret[a], & auctoritatem D

Argumẽta quibus erudiuntur magistratus ad concordiam mutua inter ipsos.

[a] Plutar. in Lysandro.

ritatem

ritate, eius omnia iudicia, omnes sententias non tam causarum iniquitate quàm eius odio rescindere ac iactare solebat. Cùm igitur ciuiles discordias, ciuilia bella, (pestem Rerumpublicarum) à magistratuum inter se dissidentium odiis oriri, & ab iis incrementa suscipere cuique planum sit, consequens est magistratuum concordiam ciuitatibus non modò vtilem, sed etiam necessariam esse. Hæc argumenta probabilia videri possunt. Qui tamen subtiliùs ista disquirunt, ex magistratuum discordia Reipublicæ salutem existere iudicant. Est enim virtutis ea vis & natura, vt nec virtuti contraria sit nec inter se viri boni quantumuis dissideant, inimici esse possint: sed improborum & aduersariorum iniuriis lacessiti *Magistratuum discordia vtilis.*
B luxurient atque efflorescant: nec virorum fortium virtus tam conspicua sit, quàm cùm sine acerbitate contendunt suíque similium ardore ac velut incendio quodam inflammantur, competitorũq. æmulatione ad res præclaras incitantur. Cùm enim Taxilas rex Indorũ Alexandro magno bella maxima gerenti, & omnia omnium imperia ad extremos vsque fines populanti, regnum suum per legatos si opibus egeret, libenter obtulisset: sin opibus abundaret, Alexandri opes se non recusaturum diceret: hîc Alexander, qui nec victor poterat, nec victus acquiescere, cùm armis non liceret, virtute dimicauit: Non mihi, inquit, Taxilas hanc laudis palmam præripiet vt magnificentia me & vrbanitate superare videatur: sed luctandum nobis est. itaque illum ego regni alterius amplitudine ac
C pecuniarum vi cumulatissimè augeo. Sic etiam Tullus Hostilius rex ad Metium Albanorum Dictatorem, Quas tu nobis, inquit, ciuiles discordias obiicis, vtiles ciuitati nostræ iudicamus: contendimus enim inuicem vtri pro Republica meliùs & acriùs propugnabunt. Quòd si contentionum ac laudis studia fortes inter ac bonos ciues vtilis est ac præclara ciuitatibus futura, quantò magis hominibus ignauissimis, vt ad virtutem impellantur aut à vitiis deterreãtur, necessaria debet videri? Omnium enim vtilitatum quæ maximæ ab aduersariis decerpi solent, nulla maior est quàm id præstare, ne aut vitiis illos vincere, aut ab illis virtute vinci videamur. Quòd si præclara est & vtilis contentio ciuitati, in qua principes ac magistratus de virtute certant, quantò vtilior futura contentio bono-
D rum aduersus improbos? si verò magistratus omnes improbi erunt, non modò vtilis est, sed etiam necessaria luctatio: alioqui si concordes erunt, & publica, & priuata libere ac omni metu seposito depeculari licebit. tunc Reipublicæ saluti meliùs succurri non potest, quàm si mutuis odiis & accusationibus suas ipsi sordes, expilationes, peculatus, ac furta palam detegant: vt nunquam meliùs cum gregibus & armentis agitur, quàm si lupi se inuicem vorare consuescant: vt quidem Philippus Cominius Anglorum principes mutuis cædibus & capitalibus iudiciis saluti plebis publicæque securitati consulere scribit. Et cùm Appius Consul acerrimè intercederet, ne Tribunorum plebis numerus duplicaretur, Cincinatus illum interpellans, Desine, inquit, Appi: nam quo plures Tribuni fuerint eo difficiliùs concordiam tuebuntur: ac sæpissime Tribunitiam vim suorũ intercessione frangi ac debilitari necesse erit, cùm vnius intercessione

omnium actiones prohibeantur. Prudēter ille quidem: stetit enim Respublica Tribunis sæpe dissentientibus, quæ concordibus momento ruitura fuisset: ac tandiu stetit quoad Pub. Claudius homo improbus, anno pòst quadringentesimo rogationem tulit ad plebem, ne vnius Tribuni intercessio collegarum actiones impediret. Itaque Cato maior, Romanę sapientiæ decus, nec seruorum in sua familia, nec magistratuum in sua ciuitate cōcordiam [1] ferre poterat: sed latenter & occultè inimicitias & odia serebat: vt mutuis accusationibus quasi vulneribus, improbi caderēt: boni verò laudem adipiscerentur: nec fieri posse putabat vt in tam magna seruorum ac magistratuum concordia, alteri rem publicam, alteri priuatam, vel impunitate proposita, vel certè accusationis metu sublato, non diriperent. Itaque non dubitauit quinquagies accusare, ipse verò quadragies accusatus est: vitæ tamen anteactæ ac rerum laudabiliter à se gestarum conscientia fretus omnium aduersariorum facilè calumnias elusit. Quibus rebus ciuitatem ciuium optimorum ac fortissimorum abundantissimam reddidit. Quid? num Senatus Romanorum magnam pecuniæ vim Marco Bibulo decreuit, vt Consulatum emeret ac Cæsaris opibus obsisteret, qui Luceium amicum ad petitionem Consulatus callidè subornarat, quò faciliùs [2] omnia nutu arbitrióque suo cōcordi & cōsentiente collega gereret? Quinetiam Cæsar [3] ipse clarissimus rerum Gallicarum testis de moribus maiorum nostrorum scribens: In Gallia, inquit, nō solùm in omnibus ciuitatibus, atque in omnibus pagis partibúsque, sed penè etiam in singulis domibus factiones sunt: earúmque factionum principes sunt: qui summam auctoritatem eorum iudicio habere existimantur, quorum ad arbitrium iudiciúmque summa omnium rerum conciliorúmque redeat. Idque eius rei causa antiquitus institutum videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilij egeret. Suos enim quisque opprimi & circunueniri non patitur: neque aliter si faciat, vllam inter suos habet autoritatem. Hæc eadem ratio est in summa totius Galliæ: nanque omnes ciuitates in partes diuisæ sunt duas. Hęc ille. Quibus rebus intelligitur ciuitatibus salutaria semper extitisse magistratuum ac principū inter se dissidia quibus scilicet improbi bonorum virtute, aut mutuis accusationibus frangantur. Neque id solùm Romanis æquè ac maioribus nostris, verumetiam Lycurgo sapientissimo legislatori vtile visum est: cùm ipse inter vtrunque regē Lacedæmoniorū discordias sereret: legatos etiā qui inimicitias exercerent, simul coniugauit, ne Rempublicam conspirationis mutua consentione proderent. Quòd verò corporis humani membra omnia contagione [o] quadam amica sibi esse, eáque sublata hominem interiturum putant, argutè magis illud quidem quàm verè dici videtur: cùm ex repugnantibus maximéque inter se contrariis humoribus ac partibus hominis natura tota coagmentata sit: & in qua pugnent calida frigidis, humida siccis: scilicet flauæ bili ac felli amarissimo dulcissima pituita: cupiditati belluarum in modum exultanti, ratio diuina: qua partium discordia ac temperatione tum de homine, tum etiam de mundo ipso sublata, vterque momento sit inte-

[1] Plutar. in Catone maiore.

[2] Sueton.

[3] Lib. 6. Comment.

[o] συμπάθειαν Græci Cicero contagionē appellat in lib. de fato.

ſit interiturus. Principes igitur in ciuitate inuicem repugnare ſibi nō repugnat moribus ciuitatis bene conſtitutæ,ſiue in Senatu,ſiue in iudiciis, ſiue in rebus rationibúſque contrahendis, ſiue omnino in inueſtigatione veri, cuius ſplendor maximus inter extrema potiſſimùm elucet. Ac mihi propiùs res hiſtoriáſque Romanorum intuēti prudenter ſuos magiſtratus quantum quidem licuit, ingeniis ac voluntatibus inter ſe diſcrepantes ſimul coniunxiſſe videntur. Cùm enim proſpiceret Senatus Claudium Neronem conſulatum adeptum iri, fortem quidem ac ſtrenuum imperatorem, ſed animi quodam impetu magis quàm prudentia in hoſtium exercitus irruere cōſuetum, Senatus, quod graue bellum ad-
B uerſus Hannibalem & Haſdrubalem in Italia gerēdum eſſet, Liuiū Salinatorem ad Conſulatus petitionem promouit, prudentiſſimum in primis, ac diuturna rerum bellicarum experientia doctum, atque id ætatis quæ & collegę feruorem temperare, & iam ingraueſcens à collega ad bellum acriùs inflammari poſſet. Ita quidem vterque vtrique eodem munere coniunctus memorabilem de Pœnis victoriā fuſo ac cæſo Haſdrubale domum retulerunt,quæ Cartaginenſibus certiſſimum exitium, Romanis ſalutem,& imperatoribus gloriam peperit ſempiternam.Eoſdem Senatus ad Cenſuram deſignauit: ac tametſi clara in primis eſſet vtriuſque &vna omnium voce concelebrata virtus,ſic tamen inter ſe diſſidebant vt in ipſa Cenſura,in qua modeſtiæ miſta grauitas elucere,& o-
C dia concepta reſtingui aut certè conquieſcere debuiſſent, alter alterum ignominia notaret. Eadem prudentia Romani Fabium max.& M. Marcellum ad bellum Annibali inferendum coniugarunt: maximum vtrunque imperatorē & militaris diſciplinæ peritiſſimum : ſed hic prælij cum Annibale conſerendi cupidiſſimus,ille hoſtem patientia frāgere doctus: hic comminus hoſtem laceſſere, ille impetus modò ſuſtinere:hic acerrimus & audaciſſimus pugil,ille moderatiſſimus cūctator:hic gladius, ille Romanorū clypeus eſt appellatus: & vtriuſq; virtute imperiū non tātū [4] ab interitu impēdēti ſeruatū eſt,ſed etiā lōgè latè propagatū.Quòd ſi bonorū ac fortium ciuiū æmulatio tot ac tantas vtilitates ciuitatibus affert, quantò maiores futurę ſunt,ſi aduerſus improbos inimicitiæ exarſerint?
D Atq; hæc argumenta in vtrāq. partē probabilia videri poſſunt. Quid autem ſtatuendum ſit non ita facilè diiudicari poteſt. Neque enim magiſtratuum modò, verumetiam Rerumpublicarum ſtatum intueri oportet. Illud tamen de toto genere Rerumpublicarum ſtatui poſſe opinor, minores magiſtratus inter ſe contendere,ciuibus vniuerſis potiſſimùm in popularibus imperiis vtile eſſe: Et, quoniam populus non alios rerum communium procuratores habet quàm magiſtratus ipſos,publica magiſtratuum direptioni facilè patebunt, niſi mutuis accuſationibus coerceantur. In monarchia verò vtiles ſunt interdum maiorum magiſtratuum contentiones,cùm vnius poteſtate regantur,à quo facilè caſtigari poſſint: modò princeps nec amens ſit, nec inſanus,nec infans,qui alienæ poteſtatis imperio teneatur. At in optimatum & popularibus imperiis,ſummos in Republica magiſtratus inimicitias & odia exercere val-

4 Plutar. in Marcello.

de periculosum iudico nisi publicæ fuerint quàm suæ vtilitatis cupidiores: qualis fuit controuersia Scipionis Affricani maioris cũ Fabio max. & iunioris cum Catone maiore: Liuij Salinatoris cum Nerone: Lepidi cum Fuluio: Marci Scauri, cum Catulo: Themistoclis cũ Aristide: quorum egregia de virtute contentio Reipublicæ semper fuit salutaris. Si verò imperandi nimia cupiditas & honorum contentio inter improbos ciues & in summa potestate constitutos oboriatur: cuiusmodi fuit Marium inter & Syllam: Cæsarem & Pompeium: Augustum & Antonium, Thucididem & Periclem, status conuersionem aut euersionem impendere ciuitati necesse est: eóque magis in optimatum quàm in popularibus imperiis, quod pauci optimates iura maiestatis habent, & honoribus B soli semota plebe fruuntur: qua occasione belli ciuilis inter principes ciuitatis oblata libertatem cum imperio inuadunt: aut partium duces opibus superiores aduersarios opprimunt: aut ad vnius dominatum Respublica delabitur: At in monarchia maiorum magistratuum inter ipsos cõtentiones minùs metuendæ sunt, quia principis imperio sedari, & improborum sordes ista ratione elui facilè possunt. Omni ciuitatum generi necessaria est ad cohibendas contentiones quæ ciuitatibus interitum allaturæ videantur, summorum magistratuum disparitas, seu potentia, seu numero: ne qui numero pares sunt, si sententiis dissident, actiones publicas impediant: aut qui plures erunt, ambitiosorum hominum vim frangere & conatus perrumpere possint: idque potissimùm in popularibus C imperiis vtile esse iudico. Et quidem ea res opinor impulit Vranos, Tugienses, Vnderualdos, Glarenses, qui maximè omnium populares sunt, vt tribus Amanis non duobus summum imperium tribuerẽt: nam duos inter se dissidentes tertius facilè conciliare potest: ac minùs opportuna seditioni ciuitas est, quàm si duobus summum imperium tribuatur, vt apud Bernates, Lucernates, Solaturios, Friburgenses, Basilienses, Schaffusios, Tigurinos. vtilius esset quatuor coniungere, vt Geneuates ac Schuitenses consueuerunt: aut plures quatuor impari numero, vt olim Athenienses nouem Prætores quos ipsi Archontas appellabant: vt pauciores cæteris assentirent, aut numero vincerentur. quod à duobus fieri non potest, nisi alternis diebus ac vicissim imperent, vt Suffetes Carthaginen- D sium, & Consules Romanorum. Quamobrem nostris legibus fiscales vbique tres creari placuit, vt tertius dissidentes collegas conciliare inter se aut alteri sese adiungere posset. qui magistratuum impar numerus in populari & optimatum statu magis est quàm in monarchia necessarius: & in hoc statu maiorum magistratuũ cõtrouersiæ minùs metuendæ. Et quemadmodum Deus opt. max. vniuersitatis ac naturæ parens mũdum hunc ex orbium contrariis inter se conuersionibus, tum ex siderum ac elementorum discrepantibus naturis, tum etiam ex animantium, stirpiúmque contraria vi ac potestate coagmentatum mirabili concordia moderatur: sic etiam rex (imago spirans ipsius Dei rerum omnium principis,) ex dissidentium inter se magistratuũ dissimilitudine concordiam ac salutem ciuium tuetur. & vt in fidibus & cantu ipso, quem absurdum

& eun-

& eundem aures eruditæ ferre non possunt, concentus ex dissimillimis vocibus, grauibus inquam & acutis, tum mediis inter vtrasque artificiosè confusis ac temperatis discordia quædam concors efficitur & cõgruens: ita quoque ex potentibus ac tenuibus, ex summis & infimis tum etiam mediis ordinibus interiectis, atque adeo ex ipsa magistratuum inter ipsos discordia salus omnium concors existit, arctissimum in omni Republica vinculum incolumitatis. Nam cùm Cæsari Bellouacis acerrimum bellum inferenti Tribunos legionum duos aduersarios inter se omnium maximos haberet, iussit in hostes odium conuertere: atque hi spectante Cæsare sũma laudis contentione de hostibus victoriam retulerunt: quã
B hostibus dedissent nisi Cæsaris imperio ac potestate coercerentur: quod cùm sæpissimè tum verò Ludouico XII. rege Francorum accidit, vt Ducis Vrbinatis, & Cardinalis Papiẽsis, qui Pontificis maximi exercitum ducebant, contentiones acerrimæ victoriam regi faciliorem pepererunt: quem in statum Romani delapsi videbantur contentione inter Fabium max. & Minutium Romanorum duces oborta, quę Annibali victoriam, Romanis exitium attulisset, nisi Fabius pro salute publica inimicitias deposuisset, ac collegam vnà cum exercitu Romano ab interitu sua virtute liberasset. Perniciosæ sunt igitur in imperio populari maiorum magistratuum contentiones, si priùs suis cupiditatibus quàm Reipublicæ seruire malint. Itaque Marco Lepido & Q. Fuluio creatis Censoribus, acres illas
C inimicitias quas antea semper exercuerant, Senatus frequens vt salutis publicæ causa deponerẽt, persuasit. Id quod à Senatu sæpe factum legimus, cùm Tribunorum plebis furor in Consularem libidinem exarsisset, quæ ciuitati detrimentum allatura videretur. Sed quæ pericula Imperio populari à maiorum magistratuum grauissimis contentionibus, eadem, atque haud scio an interdum maiora, ab arctissima illorũ amicitia impendẽt, nisi publica commoda priuatis anteponant. Quamobrem cùm Cæsar, Crassus, & Pompeius summam societatis fidem & amicitiam, affinitatibus & conuiuiis confirmarent, totámque ciuitatem ad se pertraherẽt, Cato Vticensis, qui velut è specula futuros casus ac tempestates prospiciebat, palam dixit Rempublicam lenociniis principum proditam esse ac
D prostitutam. Duobus tamen propositis periculis, grauiora sunt quæ ab acerrimis contentionibus, quàm quæ ab amicitia arctissima principum impendent, si magnis opibus ac potentia præstant: quia concors amicitia paucorum, qui plus cæteris possunt, etiam si priuatis cupiditatibus & cõmodis omnino inseruiat, minùs est Reipublicæ nocitura quàm discordia: ac præstabilius est paucos simul imperium seruare, quàm perdere: quod futurum est, si graues illæ inimicitiæ ad arma ciuilia prorumpant. Hoc quidem cum significaret Liuius de Caluinio Cãpano, Hominem, inquit, improbum sed non ad extremum perditum, qui malet incolumi, quàm euersa patria dominari. At M. Tullius tametsi tricipitiũ illud Cæsaris, Crassi, ac Pompeij valde metuendum esse diceret, nihilominus tamen Crasso cum legionibus Romanorum in Caldæa occiso, & Iullia Põpeij celeri morte præuenta exclamauit [5], Vtinam Cn. Põpei amicitiam [5] Philip 2.

cum Cæſare nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes. quoniã illorum amicitia creuerant Cæſaris opes liberis ciuibus, ac Reipublicæ populari metuẽdæ: amicitia verò, quã Iullia Pompeio collocata vtcunq. tueri potuiſſet, Craſſi cæde dirempta, ad Pompeium & Cæſarem ſumma rerum delapſa eſt, quorum alter cùm parem ferre, alter maiorem non poſſet, armis ciuilibus dimicandum neceſſe habuerunt vter vtri imperaret. Quòd verò maiores noſtri factiones principum ciuitatibus vtiles eſſe putabãt, vt quidem Cæſar ſcribit, vix eſt vt mihi perſuaderi poſſit, cùm ipſius Cæſaris iudicio factiones principum ac ciuitatum exitiũ illis attulerint, aliis quidem Germanorum aliis Romanorum opes aduocantibus: quoniam aut vtriſque aut certè victoribus ſeruiendum erat. Nec verum eſt principum in Anglia cędes mutuas tenuibus ſalutares eſſe, vt Cominius ſcribit: B
quinetiam cùm in Angliam legationis cauſſa profectus eſſem, ab incolis didici nihil eos niſi principum factiones ac ciuiles diſcordias metuere: quas vt commodiùs dirimere & frangere poſſint, ſæpiſſimè conuentus omnium ordinum habere conſueuerunt. Atque hæc quidem de magiſtratuum erga principem obſeruantia, tum de officiis erga ſe mutuis, & aduerſus priuatos: nunc ordo poſtulat, qualem ſe princeps erga ſubditos gerere iudicémne agere, & colloquia cum illis habere debeat nécne, qua breuitate fieri poterit diſſeramus.

An maieſtati principis iudicem agere, & cum ſubditis colloquia ſerere conueniat? CAPVT VI. C

NOVA ſanè queſtio nonnullis, miniméque dubia videri poſſit, cùm veteribus omnibus tum philoſophis tum hiſtoricis inter ſe conueniat, iuſtitiæ fruendæ cauſa reges eſſe creatos, vt quidem Heredotus de Medis, Tullius de Romanis ſcribit quinetiam veterum Græcorum reges non alio quàm iudicum nomine fuiſſe appellatos teſtis eſt Æacus, vnde genus Æacidarum, teſtis Minos, teſtis Rhadamantus Græcorum reges, qui quòd æquitate ſumma ius dicerent ab Ioue ſempiternum iudicandi ac imperandi munus apud inferos adepti dicuntur. Nec Homerus aliter ferè Græcorum reges appellat quàm ποιμένας λαῶν, quæ vox non iudicia modò verumetiam populi procuratio- D
nem eiúſque tuendi ſolicitudinem ſignificat. Qui verò poſt Æacidarum gentem apud Athenienſes quaſi præ reges fuerunt, δικασταὶ ſeu iudices appellabantur. Ac tametſi Hebræorum Imperatores belli gerendi cauſa ſępe Deus excitaret, nihilominus tamen שופטים, id eſt iudices dicebantur. Quinetiam cum Samuel conſenuiſſet, atque ingraueſceret ætas iam ſua, populus regem ſibi poſtulauit hac lege & conditione, vt aliorum regum moribus ac inſtitutis populo ius diceret. Id autẽ principis aduerſus ſubditos obligatio poſtulat, quæ quidem obligatio mutua eſt & vtrinque contracta, vt non magis principi parere ſubditi debeant, quàm princeps ſubditis ius dicere. Neque enim ſat is eſt à magiſtratu iubente principe id fieri, cùm ſubditi fidem principi & obſequium præſtare iuſſi, procuratorum miniſterio vti non poſſint. Ac multò magis neceſſariũ videtur principem

cipē per ſeipſum ius dicere, quàm ſubditos procuratorio nomine fidem principi dare: quia ſubditi obſequium ac fides in dubium minimè reuocatur: ſed is quem princeps iudicare iuſſit, vel ſordibus, vel gratia vel odio ad iniquè iudicandum adduci poteſt: quod in principē minimè conueniat, qui Deo rationem iudiciorum reddere teneatur: & qui opponere illud non poſſit, ſe ſuorum iudicum religionem ac fidem ſecutum. Quid autem maius aut efficacius ad mutuam principis ac ſuorum coniunctionem & cōcordiam quàm ſubditos à principe iudicari, & ſingulorum res rationéſque cum principis actionibus communicari & comparari, qua communitate ſublata, veluti quodam ſubditorum cum principe com-
B muni vinculo, hinc inde ſeceditur, & ea, quę vtriſque communis eſſe debet, charitas & amicitia paulatim refrigeſcit. putant enim ſubditi contumeliam ſibi à principe inferri, cùm ius dicere dedignatur, & quidem æquiore animo ſententiam principis iniquam plerique ferunt quàm repulſam: eóque libentiùs quo contumelia grauior eſt, quàm iniuria. ſin princeps ipſe rogationem acceperit, legerit, diſceptauerit, etiamſi minùs quàm oportuit, quā decuit conſequantur, ſibi tamen ſatisfieri putant. At quanti ſunt illa nō modò principē Protribunali ſedentē intueri, audire, ſed etiam ab eo videri, audiri, cauſam agere. hęc certè incredibilē lętitiam ſubditis omnibus allatura nemini dubium eſt. ac ſi princeps vlla virtute clarus ſit, mirabilem etiam ſui amorem in omniū animis excitabit. Iam
C verò magiſtratuum imperia, ac iudicia ipſe ſua auctoritate iudicando efficiet multò clariora. Et cùm magiſtratus iniquè ſæpe, vel gratia, vel odio, vel metu, vel etiam legibus iniquis coacti iudicent: aut principis interpretatione ac reſcripto ad iudicandum egeant, ſæpe fit vt cùm mortalis ſit hominum natura, lites tamen immortales ſint: quas ſi princeps ipſe iuriſconſultorum ope diſceptaret, cùm legibus ſolutus ſit, non argutias legum ac formularum momenta, ſed æquitatem conſectaretur: ac breui lites omnes à ſtirpe reſecaret. Item tot prouocationes, ſupplicationes, euocationes, ac iudicia iudiciorum varietate cumulata, & eadem de re tot ac tam multa reddi non oporteret: ſiquidem à principe prouocari nō poſſet. Illa verò magiſtratuum ac iudicum tanta ſtipendia, quæque ob
D rem litémve dicendam pecuniæ tam multæ à ſingulis & vniuerſis minimè extorquerentur, nec ſordibus vel gratia tot erepta dicam an empta iudicia videremus. quāquam venalia iudicia, venales ſententiæ ſub haſta ſæpe proponuntur, ſed ſoluto pretio, nec merces corruptas redhibitoria actione reddere, nec pretium repetere licet. Eſt etiam in pleriſque iudicibus tanta ſæpe vecordia, tanta inſcitia, vt plerique vi & armis, quàm apud eiuſmodi iudices iure agere malint, quos princeps ipſe, ſi ius diceret, nutu ſolo ab iniuria ad mutuam concordiam reuocaret. Sed vt nulla maior vtilitas ad Rempublicam peruentura ſit, quàm quòd princeps iudicandi conſuetudine iuris ac iuſtitiæ vim in animo penitus expreſſam habeat, quid ab immortali Deo maius ac melius tum principi tum ciuibus optandum, quàm vt accuratiſſimè & aſſiduè ius dicere conſueſcat? Aliarum quidem artium ac diſciplinarum ſcientia princeps carere facilè

potest, iudicandi scientia non potest, quæ ipsa regalis est, & regum maximè propria: cùm arte imperatoria, quæ rem militarem continet aduersus hostes tantùm vti, legitima verò scientia nec domi nec militiæ vacare possit. Sed ne argumentis omnia differantur, exemplis sapientissimorum & quammaximè illustrium principum vti libet. Quis autem Salomoni sapientiâ in toto mortalium genere comparandus est? At non ante rex initiatus erat, quàm ab immortali Deo id vnum precatus est, vt quantum sapientiæ ad populi iura iudiciáque disceptanda satis esset, tantum sibi tribueretur. quæ vota tametsi somnianti Salomoni exciderant quasi à vigilante facta fuissent tam grata Deo fuerunt, vt in eum omnes sapientiæ ac scientiæ thesauros abundantissimè & cum ingenti mortaliũ B omnium admiratione effudisse videatur: vt omnes intelligerent Deum non modò sapientiam illi afflauisse, sed etiam iudicandi munus regibus ipsis à Deo tributum fuisse. Quis item Augusto rerum maximarum vsu ac prudentia comparandus? assiduè tamen ius dixisse fertur: ac ne morbum quidem excusare solitum, quominus in lectica ius diceret. Quanquam illa populi Romani ac temporum, non Augusti propria laus est, cui, si aliter faceret, imperare non licuisset: vt quidem anus illa ad Adrianum Augustum rogationem in aliud tempus reiicientem quia sibi non

Spartian.

tantum otij esse diceret, Noli igitur,[6] inquit illa, imperare: qua oratione permotus imperator constitit, vt roganti ius diceret. Si tantus princeps, & cuius imperium iisdem finibus quibus Solis cursus terminabatur, satis C officio fecit, cur ij qui particulas eius imperij adepti sunt ius rogantibus dicere recusabunt? cur non potiùs omni studio, labore industria in id vnum iucumbent, cùm nulla sit laudabilior philosophiæ pars, inquit Plinius,[7] quàm agere negotium publicum, cognoscere, iudicare, promere, & exercere iustitiam, quæque philosophi doceant, in vsu habere? Quòd si legitima sciẽtia iurísque dicendi munus principibus tot ac tantas vtilitates parit, quantò vberiores futuræ sunt, si illa ipsa quæ maiestatis propria sunt per seipsam tractabit? cætera quidem princeps magistratibus committere iura maiestatis eorúmque cognitionem exuere non nisi cũ imperio ipso potest. Næ illi valde cæci, surdi, muti, qui quæ sua sunt, & quammaximè propria nunquam nisi alienis oculis intuẽtur, alienis auribus audiunt, nec nisi aliena sæpiúsque peregrina lingua loquuntur! superiùs quidem docuimus non modò peregrinarũ gentium, sed maiorum etiam nostrorũ exemplis ignauiam regum, qui omnia domesticis crederent, sibi posterísque suis exitium attulisse. Hæc argumenta speciosa quidem videntur iis, qui arcana imperij & abditã tuendæ maiestatis disciplinam non satis perceptam & vsu cognitam habuerunt. Mihi verò propiùs intuenti, non modò necessarium non videtur, sed ne vtile quidem ciuibus principem per sese ius dicere. Concedam tamen id præclarum fore & regali maiestate dignum, si demus tales fore principes, quales Scylax Indorum reges opinione sibi finxerat, id est tanto subditis præstantiores, quanto Dij mortalibus superiores sunt. Quid enim præclarius esset, & ad splendorem illustrius, quàm in clarissima populi luce

7 Lib. 2. epist.

Cur princeps ius dicere non debeat.

luce positum principem per seipsum æquitate summa iudicare? bene de Republica meritis sua præmia, sceleratis & facinorosis supplicia irrogare? necesse est enim virum bonum ac sapientem esse, qui non nisi bonorum ac sapientum cœtu delectetur: & integritate ac iustitia præstare, qui summa æquitate ius dicat. Sed quis vitiosum principem populo ad intuendum, & ad imitandum proponat, nisi qui & principem irrideri, & populum deprauari velit? quæ enim leuissima sunt in cæteris peccata, in principe flagitia iudicantur: nec magis latere possunt, quàm in ore ipso ac vultu fœdissimus cancer: nam regiæ fortunæ sublimitas regum actiones obscuras esse non patitur. Est autem subditis omnibus quasi
B lex ab ipsa natura insita, vt omnia principis dicta, facta, gestus, mores accuratissimè imitentur: atque in id vnum intentos habeant oculos, studia, mentes, vt eius singula vitia, virtutes, omnem denique corporis & animi habitum ipsis animis & mentibus expressum habeant: vt rectissimè Plinius vitam principis censuram appellauerit, eámque perpetuam, ad quam dirigimur & ad quam conuertimur. Hæc illa est ab antiquissima vetustate posteritati tradita disciplina, primùm ab ipso Sapientiæ magistro, deinde à Platone, Cicerone, Liuio, Cassiodoro repetita: qualis scilicet fuerit ciuitatis princeps, talem quoque populum futurum. Meliùs etiam Theodoricus rex Gothorum apud Cassiodorum, cùm ad Senatum populúmque Romanum scriberet, Facilius est, inquit, errare na- "
C turam, quàm dissimilē sui princeps possit Rempublicam formare. Quid "
exemplis in re tam perspicua opus est? domesticum illud tamen de multis. Franciscus maior rex Francorum, & Mansor Affricæ ac Hispaniarum Imperator, alio quidem vterque tempore ac loco bonas artes ac disciplinas incredibiliter amplexatus est: repente principes, patricij, nobiles, sacerdotes, milites, opifices, omnis denique ætas, omnes sexus tantis studijs omnium artium ac disciplinarum scientiam prosecuti sunt, vt nullis vnquam seculis, nullis vsquam regionibus tanta doctorum hominum seges quàm sub illis principibus extitisse videatur. Cùm igitur tantùm valeat principis imago, ad conformādos, & in vtramque partē mutādos suorū mores, summopere cauendū est, ne principē nisi optimè à
D disciplina, vberiùs etiā à natura informatū, populo spectādum exhibeamus: aut si vitiosus erit, suorū oculis quasi pestē popularē modis omnibus subducamus. Non propterea, dices tu quidem, principem vitiosum oportet à publicis actionibus, à foro, à Senatu, à iudiciis abstinere: cùm nemo tam sit deprauatus vt nullis virtutibus, nulla laude excellat, nulla vitia dissimulare possit: quarum virtutum ac vitiorum delectum habituri sunt ciues: vt hæc quidem declinare, illas amplecti facilè possint. Ego verò vitia potiùs imitaturos quàm virtutes existimo: eóque faciliùs quò citiùs ad vitia quàm ad virtutes gliscit hominum natura: & cùm vnus sit ad virtutem rectissimus aditus, innumerabiles vltro citróque sinuosi anfractus, quis dubitet quin praua potiùs quàm recta sequamur? Fuerunt in Alexandro magno rarissimę virtutes, sed rerum à se gestarum gloriam ac decus turpissima ebrietatis consuetudo fœdauit: quum etiam talenti

præmium propoſuiſſet ei qui pocula vini ampliora ſiccaret: in quo certamine quadraginta cum eo qui præmium tulerat effuſis viſceribus propemodum ſpectante rege crepuerunt ac perierunt. Hunc igitur morem non modò Græci, ſed turpiter cæteri quoque principes imitari ſtuduerunt. Mithridates verò, etiam iis qui auidiùs vorarent ac biberent præmia propoſuit, & in vtroque genere victoriam, ſi vincere ab intemperãtia vinci, fœdiſſimam adeptus eſt. Virtutes verò ſimulare, aut vitia diſſimulare, cùm omnibus, tum verò principibus difficilimum ſemper viſum eſt: quia cupiditatibus imperare, domitas habere libidines, perturbationes cohibere minimè omnium didicerunt: quæ qui neſciat, malus eſt ſimulationis magiſter futurus. Dionyſius iunior Platonem Syracuſas acciri iuſſerat, hominis virtutibus ac fama illuſtri excitatus: vt primùm viri verba, voces, ſapientiam guſtauit, momento hiſtriones, ebrietates lenocinia, meretrices ſeſe à principis conſpectu ſubduxerũt: ſed quia vultum mutarat non mentem, & libidinum illecebras, non ipſas libidines exegerat, diu vitia diſſimulare non potuit, nec Platonẽ diu ferre, qui non priùs aula exceſſerat, quàm princeps ad conſueta flagitia non quidem omiſſa, ſed paululum intermiſſa rediit. tantùm valent principis ad immutandos ſubditorum animos illecebræ, multò faciliùs tamen ad vitia quàm ad virtutes. Sed domeſtica libentiùs quàm externa memini. Franciſcus maior rex accepto vulnere capillos, quò faciliùs curaretur, tonderi iuſſerat: repente domeſtici omnes, principes, nobilitas, magiſtratus, opifices, omnes denique ordines capillos omnino de capite decuti curauerunt: ac ſi quis maiorum veſtigiis inſiſteret, aut tonderi turpe duceret, cum omnium riſu excipiebatur: cùm tamen regum inſigne ab huius imperij primordiis ſemper antea fuiſſet, nec niſi patriciis ac nobilitati capillitium nutrire fas erat: cæteri ſeruili habitu tonderi tandiu coacti ſunt, quoad Petrus Lombardus Pariſiorum Pontifex obtinuit, pro ea, quæ tunc erat Pontificum in reges autoritate, vt plebi capillos alere liceret. At principis aſſentatores, non modò animi, ſed etiam corporis & naturæ vitia modis omnibus affingere conãtur: & vt procul ridentem aſpexerint, rident: ſi claudus eſt claudicant ipſi. Alexander magnus & Alphonſus rex Aragonum colla contorquebant, hic quidem à natura, ille verò à conſuetudine deprauatus [8]: aulici canes vtriuſque vitium modis omnibus ſtudebant imitari. Quid igitur ciuitati pernicioſius quàm principum vitiis ſubditos imbuere velle? Illud etiam exitioſius, quòd principum peccata, leuiſſima (quanquam leue nihil in eo genere videri poteſt) amplificare ſtudent aulici, vt quocunquè proficiſcantur, populi mores deprauari ſit neceſſe: vt locuſtarum & erucarum examina populatis frõdibus ac frugibus etiam in poſterum ſemina relinquunt, quæ agros & arbores quantumuis puras ac fertiles inficiant. Demus tamen vitioſum non eſſe principem, (rarum mortalibus ac Dei conceſſu tributum donum, quum vix ſingulis ætatibus ſinguli principes tolerabiles reperiantur) & ſummæ virtutis eſſe, vitiis item vacare: tametſi maximum interuallum ſit interiectum inter eos qui virtutibus imbuti ſunt, & qui à vitiis deſeruntur, vix tamen

8 Plutar. in Pyrrho.

tamen fieri poteſt vt non aliquid excidat principi, quod ſpectantibus riſum mouere poſſit. at multum de principis eius dignitatē detrahitur, qui aut ineptus ſit, aut eſſe videatur. Demus igitur illud quoque, nec vitioſum, nec ineptum eſſe, at ne videri quidem, ſed præclaris virtutibus informatum, ipſa tamen ſubditorum cum principe conſuetudo, maieſtatem plurimum minuit, & eius contemptum parit: contemptum verò ſequitur contumacia, & à principe defectio. quòd ſi princeps ſe populo terribilem ac metuendum oſtentarit, vt maieſtatem ſuam tueatur, metum quidem fortaſſe ſuis incuſſerit, ſed tantundem de amore ſui detrahat oportet: amor autem ſuorum multò magis ad Reipublicæ ſalutem
B quàm metus neceſſarius eſt, eóque magis, quò qui amat, violare metuit quem amat: qui verò metuunt nec amant, hoc vnum ſtudent vt quē metuunt oderint, & oblata occaſione, ſi poſſint occidant. Ac mihi quidem altiùs cogitanti, videtur Deus opt. max. viam compendiariam principes humanos docuiſſe, quam ſi ſequantur, & amari poſſint, & metui: quia ſeſe mortalibus non niſi latenter & quidem dormientibus, nec niſi pauciſſimis quibuſdam ſummæ ſanctitatis ac integritatis viris inſinuat[9]. Cùm [9] Numeri. 12.
verò decalogum ſua voce promulgauit, & fulgura, tonitrua, flammas, ac tubarum mirabiles ſonitus & clangores tanta vi excitauit ac tantis terroribus populum perculit, vt omnes proni ac trepidi procumberent: cùm illam rerum faciem nec contueri poſſent, & à Deo precarentur ne dein-
C ceps vocem eius, quam ferre non poterant, audire cogerentur, ſed per Moſem, quæ vellet, iuberentur. Deum igitur qui non niſi mente conſpiciendum ſe præbet, ſuas leges reſonantem ſemel audiuit vna omnium ſelectiſſima gens: cùm tamen omnibus locis ac regionibus, omnibus horis ac momentis mortales omnes, imò verò omne animantium genus ſumma charitate ac bonitate ſempiterna foueat, & bonorum omnium cumulis abundantiſſimè augeat. Principem igitur in Reipublicæ adminiſtratione illam quam Deus in mundi procuratione adhibet ſapiētiam imitantem à ſubditorum & à populi conſpectu ſe quantum licebit ſubducere, nec ſe niſi cum maieſtate ſumma contuendum præbere: ſua conſilia & arcana cum pauciſſimis ſummæ ſapientiæ ac integritatis homini-
D bus, quorum delectum ſingularem in primis habebit, communicare: & eos ſuarum legum interpretes adhibere: ſubditos denique ſumma benignitate & charitate fouere, & ab omnibus hoſtibus ſumma prudentia ac potentia tueri oportet. Extat liber de mundo ad Alexandrum magnum, in quo quidem Deus vniuerſitatis moderator, cum rege Perſarum potentiſſimo comparatur, qui in arce ſuperba triplici muro ac fortiſſimis propugnaculis munitiſſima, omnibúſque deliciarum generibus abundantiſſima domicilium habet: ac tametſi mortalium nemini viſenda eſſet præterquam pauciſſimis quibuſdam amicis, nihilominus tamen ab extremis Indiæ & Helleſponti finibus quæcunque in Imperio gererētur, breui temporis interuallo diſpoſitis vndiq; flammarum per ſpeculas indicibus & exploratoribus intelligeret ac ſentiret. At nulli principes tam magnum Imperium tandiu tenuerunt: nulla vſquam ſubditorum erga

principem obediētia maior, nec iustiora vllius principis erga suos imperia extiterunt. Iam verò principes illi qui libidini seruire didicerunt, à luce & cōspectu multitudinis se ipsos in latebras subducere consueuerunt, vt liberiùs omnibus voluptatum generibus expleantur: vt quidem Tiberius optimus simulationis artifex insulam desertissimam ad fruendas voluptates conquisierat, turpiter ille quidem: minùs tamen imprudenter quàm qui impurissimarum libidinum odore teterrimo loca publica æquè ac priuata conspurcant: qui cùm plus exemplo quàm scelere ipso peccant, tum etiam in vniuscuiusque mentibus & animis sui contemptum ingenerāt. at princeps qui modò sapit quoties sese populo cōspiciendum præbet, (quod quàm rarissimè faciet,) seipsum ita comparabit vt ore toto ac vultu maiestatem mista modestiæ grauitate spirare videatur: ac potissimùm in sermone in quo dignitatem & pondus sententiarum inesse oportet: ac dicendi genere vtetur quod sit vtcunque à populari remotum: quæ si paulò difficiliora principi videbuntur, præstabilius erit vel parcissimè loqui, vel omnino conticescere: cùm sciamus homines in tantis rebus, aut vt contemnant, aut metuant, aut oderint, aut amēt, opinione non minùs quàm aliqua certa ratione commoueri: ac si verum est quod Sapientiæ magister scribit, stultos quandiu vocem continent sapientissimos iudicari, quantum principi publicam orationem habituro enitēdum erit, vt ore, vultu, verbis, omni denique, actione cum dignitate maiestatem tueatur? nam hæc singula pro legibus, pro exemplis, pro oraculis haberi consueuerunt. In quo Tiberius nequid peccaret nouum morem inuexit, vt scriptis conueniretur ac responderet. Moris erat, inquit Tranquillus, eo tempore principem etiam præsentem scripto adire[1]. Ab iis verò qui sæpius sermonem habent in concione, apud Senatum, coram populo, multa peccare necesse est, quæ principis contēptum allatura sint, aut existimationem violatura, vt nō immeritò Græcus nescio quis diceret, Principem non aliter publicè, quàm in tragœdia, si modò sapit, verba facturum. Intelligo quæ quisque dicturus sit, nec meam sententiā omnibus probabilē videri: scilicet principē ab oculis ciuiū subducere, sermones non nisi cum amicissimis serere, multis multa iure rogantibus nihil respondere, ac ne loquentes quidē subditos audire velle: absurda illa quidem ac principe minimè digna videri. Ego verò principē suorum ciuium conspectum omnino refugere ac latebras quærere nolo, vt reges Indiæ nonnulli: sic enim de rege Borneo nostra ætate proditum est, qui præter vxorem & liberos alloquitur neminem, videtur à nemine: sed domesticus aliquis ex abditis locis arundine ori admota solet adeuntes conuenire: ne frequēs sit in populi corona, ne omnibus aditu facilis, ne multus sit in suorum, nisi proximorum & familiarium colloquiis: ne iocis, dicteriis, lusu, exercitatione publica voluptatem quærat: his enim rebus principis maiestas, quā modis omnibus illæsam esse oportet, & existimatio valde minuitur atque eleuatur, eóque magis quò maior erit & augustior princeps. Neque enim in eo genere Turcarum, aut Æthiopum, aut Tartarorum, aut his omnibus maiorem Hispaniarum

1. Tranquil. in Tiberio.

rum

rum Principem cum regulis æquare oportet: ne ridiculi videantur, si ne aspici quidem à subditis se patiantur, vt illi, quos non nisi demissis in terram oculis alloqui fas est, & à quibus non nisi aduerso vultu & corpore disceditur. Quanquam ad interioris Affricæ reges nemo nisi adorans, & puluere antea conspersus verba facit[1]. Quòd si quis putet Orientis & Austri reges his moribus ac institutis vti oportere, quod seruilis & abiecta sit subditorum natura: Aquilonis verò populos ingenuam quandam animi vim ac præstantiam habere; quæ seruitutem huiusmodi ferre non possit. Istud quidem suo loco, & quæ regionis cuiusque natura sit differetur: video tamen reges Angliæ, Poloniæ, Moschouiæ, qui ad A-
B quilonem positi sunt, Gallorum & Italorum principibus augustiores, ac multò accuratiùs quàm nostros maiestatem tueri suam. Occurritur etiam à plerisq;, principes qui suorum ope ac solicitudine publica omnia gerunt, ab illis interdum regno spoliari. eius rei exempla de Sardanapalo & Childerico promere non dubitant: quorum tamen alter inops à mente, alter omni voluptatum genere diffluens ad seruitutem, quam ad imperium aptior erat. sed absurdum est vnius aut alterius principis exemplo præcepta concludere velle. nunquam certè Gallorum populi magis obsequentes fuere, aut regum maiestas augustior, quàm primis illis regibus, qui non nisi Calendis Maij sese populo conspiciendos proponebãt: omnia Præfecti Prætorij, quem Palatij Magistrum appellabant, im-
C perio gerebantur. Sed huic morbo ac periculo facilè occurri potest, si ad præfecturam Pretorianam duos trésve collegas princeps adhibeat, vt Imperatores Orientis fecisse videmus. ita fiet vt potentia singulorum deminuta, regia maiestas augustior sit ac tutior futura. Nam cùm Tiberius Seianum, Cõmodus Perennium, Theodosius II. Eutropium, Iustinianus Bellissarium, Xerxes Artabanum, Childericus Pipinus summam rerum & corporis sui custodiam solis tribuerent, in ea quæ dixi pericula inciderunt. Quòd autem ad iurisdictionẽ attinet, multò meliùs magistratuum quàm Principis officio exerceri posse non dubito. Quis est enim qui nescit tam multa in boni iudicis officio posita esse, vt peritissimos etiam ac diligentissimos fugiant? plura certè principem antè præterlabi necesse est
D quam percepta sint. at in eo sæpe quod aures præteruectũ est, status causæ versatur. Ac si quis principem dixerit iuris ac iustitiæ peritissimos viros habiturum, quales Augustus, Traianus, Adrianus, Aurelius, Alexander habuisse feruntur, id quidem non ita difficile Romanis principibus sic educatis videbatur: sed aliis moribus ac institutis nũc viuitur. Quis autem non videt tam multas vbique litium dilationes tot subterfugia reorum, tot pragmaticorum fraudes, tot circumforaneorum rogationes & clamores non modò principem nõ laturum, sed ne magistratus quidem sine incredibili molestia, quę deuoranda illis est, ferre posse? at ne res quidem omnium in ciuitate maximas maximíque ponderis ac momenti princeps capere potest: quo igitur modo tot rebus litibúsque iudicandis sufficeret? si munus illud suscipiat, nec tamen rectè atque ordine exequatur, pro iure iniuriã illaturus est. In quo certè Demetrius, is qui obsessor

[1] Leo Affer.

Periculum nè princeps qui omnia alteri cõmittit, imperio exuatur.

eſt appellatus, Macedoniæ rex, cùm iudicandi munus obire velle videretur, ac rogationes quamplurimas à ſingulis accepiſſet, oblata occaſione omnes ex intimo ſinu in flumen contumelioſiſſimè effudit[3]: cuius facti inſolentia & indignitate Macedones ſic exarſerunt, vt non multò pòſt exercitus illum deſeruerit: deinde totius populi conſpirãtibus omnium animis ſecuta defectio eſt, regnandi poteſtate ad Pirrhum delata. Si principē iudices ac iudicia daturũ putes vt lite conſtituta, deinde planè percepta & cognita ſentētiā ferat: erit tamē in iudicũ arbitrio qualis ſentētia feratur, niſi princeps ipſe facti quęſtionē, teſtimonia, tabulas, leges, mores & cætera quæ ad lites inſtruēdas pertinent, exquirere volet: ſed quis non potiùs litium ac iurgiorum requietem optet? quibus autem principibus tantum ab re ſua otij eſt, vt etiamſi maximè velint, ea tractare poſſint? Demus tamen vniuerſi populi iudicia principem non modò velle, ſed etiam poſſe diſceptare: nego principis maieſtati conuenire lites ac iudicia ordinaria pertractare: qui præterquam quod pleraque reſcripta, decreta, iudicia in Prætorio, principum vel gratia vel pecuniis regio nomine erepta videmus, illud iniquum eſt, ſubditos à neceſſariis negotiis rebúſque domeſticis auelli, vt principem huc illuc vagantem conſequantur: ac multò commodius videretur liti cedere quàm cum tanto detrimēto litigare. Cùm autem nulla ſit principe cognitio dignior quā quæ eſt de capite, de fama, de fortunis omnibus, quis accuſator reos apud principem agere? quis peragere velit? quis audeat? quis poſſit in tanto fortunarum ac vitæ diſcrimine ſi reus euaſerit? Etenim cùm principes vix vnquam reos damnare conſueuerint, & damnatos ſæpiùs reſtituant, non modò nulla peccatorum vltio, ſed ſumma improborum impunitas iſta ratione in Republica ſequeretur: quo nullum certius eſt citò perituræ ciuitatis argumentum. Cui calamitati cùm variis legibus occurri ſoleat, tum verò nuſquam commodiùs quàm lege Conani Scotorum regis: indictum illud appellant Mediolanenſium moribus vſitatiſſimum: quo quidem ſanxit arcam perforatam in maximo cuiuſque vrbis templo conſtitui, in quam cuique latenter iniicere licet delatorios libellos, quibus ſcelus admiſſum, locus, tēpus, teſtimonia, rei denique, & conſciorũ perpetrati criminis nomina perſcripta ſint. magiſtratus ſtato die vrnas aperiunt, quæſtionem habent: reo damnato bonorum dimidia pars delatori cedit. Quæ ratio vindicandorum criminum perfacilis eſt apud ordinarios magiſtratus ac iudices, quæ nec à principe expediri poteſt, ac ne commodè quidem explicari. Quamobrem Tiberius ineunte imperio palā dixit in Senatu, & magiſtratibus ſæpe reſcripſit[4], magiſtratuum iuriſdictionem nec mutare, nec ad ſe pertrahere velle: maius eſſe quod à principe quàm quod à maieſtate petatur. Neque verò mirum cuiquam debet videri, cur iudicandi munus antiquorum regũ propriũ nunc verò magiſtratuum ſit: quia cùm nullis adhuc legibus populi vterentur, ſed regia manus ac volũtas pro lege haberetur[5], neceſſe erat cauſas ciuium à principibus iudicari: promulgatis verò iudiciorũ publicorũ ac priuatorum legibus, & quæ quibus peccatis ſupplicia, quæ merentibus

3 Plutar. in Demetrio.

4 Tacit

5 De orig. iuris.

bus præmia dari oporteret, necessitas illa sublata est, & à principibus ad iudices delata. Sed hîc occurri potest, principem non modò rerum omnium magnarum scientia eruditum, sed etiam omnibus præclaris virtutibus subornatum: eius autem imperium tam angustis finibus terminari posse, vt vel vnius oppidi regionibus sine cuiusquam inuidia concludatur: eum verò iucundissimos pacis ac suauissimæ tranquillitatis percipere fructus: quis regnum illud ac regem quoque ipsum in summa fœlicitate non putet constitutum, si princeps iudicandi munere per se ipse fungatur? Ego verò si quid sentiam exquiris, nec illi quidem principi tam beato nec ciuibus tam fortunatis vtile puto principem iudicare: non
B quia sui principis maiestatem subditi tanto cultu & amore prosequuntur, vt nec satis libere ausint lites interdum odiosas, aut non sine aduersariorum inuidia exponere: aut quia negotiorum multitudine princeps obruatur: sed quia nihil tam principis proprium est quàm clementia: regis quàm misericordia: maiestatis quàm lenitas. Et cùm tanta esset in Tito Imperatore morum facilitas vt illum humani generis delicias appellarent, ad iudicandi munus difficillimè accessit, ac ne quemquam capitis damnare cogeretur[6], Pontificis max. munus libentissimè amplexus est: cùm tamen Imperatores cæteri qui etiam Pontifices erant, à iudiciis capitalibus minimè omnium abstinerent. nihil est autem veræ iustitiæ tam contrarium quàm commiseratio, nec iudicis officio quicquã magis
C repugnat quàm misericordia: cùm diuinis æquè ac humanis legibus iudex cuiusquam misereri prohibeatur. id enim maiestatis tam proprium esse docuimus, vt ab ea diuelli non possit. Igitur princeps vtramque personam pro tribunali agere cogetur, scilicet parentis clementissimi, & integerrimi iudicis. Ac si quidẽ principis animus suapte natura lenis est, nemo tam sceleratus erit, qui supplicia legibus decreta non effugiat, si principem habiturus est qui lacrymis, qui precibus, qui casibus humanis commoueatur. Etenim Augustus prudentia nemini secũdus parricidam cum interrogaret, sic auspicatus esse dicitur. Certè patrem non occidisti. quibus verbis nõ modò reum erudiebat quid principi, eidémque iudici responsurus esset, verumetiam parricidij veniam humanissimè largiebatur.
D Quinetiam Neronem ferunt cum iudicio capitali subscribere rogaretur, Vtinam, inquit, literas nescirem. At M. Tullius cùm Ligarium, quẽ Cæsar damnare proposuerat, defenderet, his verbis Cæsarem paululum ab iracũdia placatum, vrgere cœpit. Causas Cæsar, egi multas & quidem tecum, cùm te tenuit ratio honorum tuorum, certè nunquam hoc modo, Ignoscite iudices: errauit, lapsus est, non putauit, si vnquam posthac. ad parentem sic agi solet: ad Iudices, non fecit, non cogitauit, falsi testes, fictum crimen: Dic te Cæsar de facto Ligarij iudicem esse, &c. Quibus illecebris, ac verborum luminibus Cicero Cæsarem ita commouisse dicitur, vt non priùs orationis breuissimæ partem dimidiam audiret, quin reus plura cõsequeretur quàm sperarat. Si Cæsar Orator omnium suæ ætatis & quidem Ciceronis iudicio clarissimus[7], quíque fortitudine ac prudentia parem haberet neminem, aduersarij omnium maximi elo-

6 Tranquil. in Tito.

7 In Bruto

quentia fractus ignouit ei quē capitaliter oderat, quis princeps aliquanto leuior qui deserti hominis fictam orationem, aut muliercularum gemitus ac suspiria, aut voces & lacrymas puerorũ sustinere possit? Rex Agesilaus rerum gestarum gloria & gratia florens importunis amici precibus coactus ad iudices literas dedit, quibus petiit vt reus si falsò accusaretur, causæ bonitate vinceret: sin iure conuictus esset, vt tamen in Agesilai gratiam absolueretur: & quibuscunque modis supplicio eriperetur. O quammulti pœnas legum effugerent, si iudices principũ literis, non modò occultis, sed etiam patentibus rescriptis obsequerentur! quid principem facturum putas si iudicaret? Non igitur conueniunt iudicia maiestati. Ac siquidem procliue est in eo genere principem labi ac decipi, B quanto procliuius populo iudice, qui sceleratissimos quosque pœnis eripere, optimum quēque damnare consueuit: vt quidem Athenienses ac Romanos sæpius fecisse videmus. Nam cùm Sergius Galba summus Orator maiestatis accusatus & conuictus teneretur, oratione & actione ad misericordiam accõmodata filiolos amplexus populo commēdauit, ac lacrymis effusis facilè pœnas euasit. Itaque Cato maior, qui reum peregerat, dixisse fertur, Galbam nisi pueris & lacrymis abuteretur, vapulaturum fuisse[8]. At viri fortes & rerum præclarè gestarum conscientia freti, qui nec precibus, nec lacrymis abuti poterant, si vel inēdax Orator, vel calumniator improbus accusaret, iniquissimè damnabantur. Principem verò non Oratores, sed assentatores, non apertè, sed latenter variis C fraudibus circunueniunt. Itaque nobilitas Poloniæ, vt magistratuum ac legum pœnas effugeret, beneficium à Ludouico Poloniæ & Hungariæ rege extorserat, vt se iudice nobiles causam agerent, quoties de capite aut fama quęreretur[9]. ex quo flagitiorum omnium impunitas secuta est, ac si quando rex accusatorum potentia & gratia coactus nobilem damnauerit, nunquam tamen vllius sceleris causa quisquam capitali supplicio, sed annui tantùm carceris pœna tenetur. Demùs principem non facilè misericordia commoueri, verendum tamen vt in iudiciis crudeliter se gerat. nam cùm mediocritatem tueri cuique difficile est, tum verò principibus difficilimum. Si princeps optimus sit ac virtutes amplectatur, sceleratos capitaliter oderit: cùm sapientissimus quisque aduersus improbos indi- D gnatione vltra modum commoueatur. quid exemplis opus? pleni sunt libri, plena antiquitatis memoria. Cùm Augustus incredibili prudentia Romanum Imperium moderaretur, frequenter iudicabat, ac damnatorum pœnas initio grauiter ac molestè atque interdum acerbiùs ferebat, vt Seneca scribit[1], quàm qui plectebantur: quia tamen in iudiciis adeò frequens erat vt sæpissimè damnare necesse haberet, seuerior fiebat. Itaque cùm Mecænas familiaris ac domesticus illum pro tribunali quamplurimos variis suppliciis addicere animaduertet, & iracundia quadam flagitiosorum multitudine permoueri, nec tamē ob iudicij frequentiam illum conuenire posset, tabella in sinum cõiecta carnificem appellauit[2]. hîc Augustus constitit & vt iracundiam liberius exultantem cohiberet, iudicium soluit. Quamobrem maiores nostri prudēter, qui Curiam publico-

8 Valer. lib. 2.

9 anno 1373. in Constitu. Polon.

1 In lib. de ira.

2 Seneca in lib. de ira.

blicorum iudiciorum, quam nostri homines Tornellam appellant, ita instituerunt, vt singuli Curiarum singularum iudices velut in orbem statis temporibus in ea iudicarent, ne perpetua capitalium iudiciorum consuetudo insitam vnicuique à natura clementiam omnino eriperet, & animos efficeret quàm pro natura crudeliores, quia quantò quisque melior est, tantò difficiliùs, inquit Theophrastus [3], aduersus improbos iracundiam cohibere potest, quin aliquando in furorem erumpat. Nam Claudius Imperator cùm accusatorem tot ac tam multa scelera de reo narrantem audiret, continere sese non potuit quin turpiter & contumeliosè pro tribunali gladium in os eius produceret [4]. Si princeps ad cru-
B delitatem natus sit, tribunal cruore ciuili fœdabit: vt Caligulam ferunt quinquaginta reos capitali pœna, & quidē ex diuersis criminibus eadem sententia damnasse: ac sæpe ob id ipsum tantùm reos supplicio addixisse vt ceruicibus secandis voluptatem & gloriam quæreret, aut gladij aciem experiretur. Igitur si modus ac mediocritas illa quæ crudelitatem inter & misericordiā interiacet, quæque tam necessaria [5] iudicibus est, in paucissimis reperiatur, quis in principibus fore putet, in quibus acerrimæ quædam cupiditates insunt ac vehementes animorum perturbationes quibus ad extrema quæque præcipites aguntur? Ira priuatorum in principe indignatio: iracundia cęterorum, in principe furor appellatur. Sit tamen princeps ab omni perturbatione liber: qui nec ira, nec odio, nec gra-
C tia, nec misericordia commoueatur: sit omnium virtutum ac sciētiarum orbem complexus: sit etiam iudicandi peritissimus: sit denique omnibus curis ac negotiis vacuus: nec metuēda sint ea quæ diximus incommoda: sequuntur tamen grauiora quæ illum à iudicando prohibere debeant. Nam cùm principi multa ad Imperium retinendum vtilissima præcepta tradi possunt: tum verò nihil tam necessarium est, quàm vt omnes illum, (quantum quidem fieri poterit,) amore ac beneuolētia, nullus odio prosequatur. Illud autem omnium optimè consequetur, si pœnæ ac præmia pro meritis cuiusque decreta sint. Et quoniā gratiosissima sunt præmia, pœnæ verò odiosissimæ: principem oportet, vt ametur & colatur, omnia, præmia tribuere, magistratus, inquam, imperia, sacerdotia, cura-
D tiones, munera, beneficia, restitutiones: pœnam verò irrogare nemini: sed magistratibus integerrimis ac prudentissimis permittere pœnarum irrogationem. Ita fiet, vt principem pro suis erga singulos benefactis subditi omnes summa beneuolentia complectātur: inimicitiarum omnium sublata, & in magistratus ac iudices deriuata causa. Hoc ipsa natura nos docuit, quæ inter apum examina regibus aculeos detraxit, quò minùs cuiquam nocerent: ac tametsi sacræ literæ nos erudiant pestes omnes, morbos, calamitates, & casus humanos ab vltione diuina pendere: omnium tamen theologorum, qui res diuinas accuratiùs tractant, summa consensio est nihil horum Deo opt. max. vt ab effectrice causa fieri sed concessu quodam, & causa non prohibente deriuari: quam quidem causam Hebræorum loquendi mos verbo Hiphil vbique significat: paulò aliter Græci, qui ad fabulas omnia traduxerunt, Iouem tria fulmina iacu-

3 Seneca lib. 3. de ira.
4 Tranquil. in Claud.
Caligulæ crudelitas.
5 l. respiciēdum de pœnis.
Imperandi ars optima.

lari,quas Latini manubias albas,rubras,atras appellant:albas quidem esse innoxias quia Iouis vnius consilio[6], & amica traiectione ad Solē fieri soleant sine cuiusquam offensione.Id solum fulmen,inquit Seneca, placabile est quod mittit Iuppiter. Rubras verò fieri traiectione ad Planetas minores,quæ consilia Deorum minorum vocant, quo fulmine aut fruges, aut animantia bruta feriuntur,homines non item : tertium fulminis genus atrū esse dicitur,quod traiectione ad superiores planetas,quę consilia Deorum maiorum appellantur,fieri consueuit:ex quo cædes hominum sequuntur.Nam Iouialis Theologia triplex illa quidem & ad philosophos, & ad Pontifices non minùs pertinet quàm ad poëtas:prima quidem ad mundum,& ad causas in natura positas:secunda ad ciuitatē, quæ B sacris & sacrificiis cōtinetur, tertia ad theatrum spectat:vt M. Varro,eleganter scribit lib. vno & vicesimo rerum humanarum.Omnium tamen constans opinio est,Deorum omnium principē,quem ipsi Iouē esse putabant, nec irasci cuiquā,nec violare quēquā,at ne dānare quidē:sed mediis interiectis causis,&Angelorū Imperio ac potestate omnia procurari. Ac propterea veteres Ægyptij legē inde vsq; à Prometheo legislatore repetebāt,qua reges nō modò prohiberētur occidere,sed etiā supplicia spectare[7]: ne ex illis spectaculis vllum in spectatoribus crudelitatis vestigium restaret. Mihi quidem arcanum hoc imperij nostri permagnum visum est, quod ad beneuolentiam subditorum erga reges plurimùm valet, à regibus omnia præmia largitiones,honores, magistratus curationes, imperia proficisci : à magistratibus verò pœnas ac supplicia decerni C & irrogari. Nam cùm Gulielmus Poyetus meus popularis Francorum Cancellarius violatæ maiestatis reus, & aduersariorum gratiosissimorum inuidia circumuētus fuisset, noluit princeps qui offensionem acceperat,se iudicem ferre,at ne iudicio quidem adesse:quin etiam cùm reus Parisiorum iudices omnes reiecisset,placuit ex omnibus Frācorum Curijs iudices selectos, & ab omni sordium suspicione vacuos ad eum iudicandum acciri. Ex quo intelligi potest quanto iuris ac iustitiæ cultu stet hoc imperium, cum iisdem ferè temporibus Thomas Morus Anglorum, & Hieronymus Moro Mediolanensis Cancellarius vterque maiestatis causam dicerent: quorum alter coniuratos & eiusdem sceleris in principem reos pro iudicibns haberet: alter aduersarios omnium D maximos. Sic igitur subornatis testibus, & cum reo compositis cum summa omnium ordinum inuidia, vir sanctissimus ac integerrimus capitis damnatus est,nec priùs testes patrio more GILTHI[8],vna voce effuderant, quàm successor in eodem magistratu iudex idem & accusator rege assentiente senis laudatissimi ceruicem carnifici feriendam præberet, quæ crudelitas magnam Henricho regi apud bonos omnes inuidiam conflauit. Hîc forsitan diceres illustrium personarum dignitatem id postulare, vt quoties de capite, de fama,de fortunis omnibus agitur, princeps ipse suscipiat cognitionem.Cùm enim Dux Alenconius Caroli VII.Francorum regis propinquus perduellionis reus esset, Senatus regi consulenti respondit[9] iudicium illud nec constitui, nec terminari posse nisi

6 Porphirius qui à Festo paululum dissentit in verbo Manubiæ.

7 Plutar.in Opuscul.

8 Id est reus conuictus.

9 anno 1458.26. April.

nisi à Paribus Franciæ rege ipso præsente. Idem Ludouico xi. regi de causa Renati Siciliæ regis Senatum roganti responsum est[1]: etiam si in causa iudices interloqui oporteret, regi abesse non licere. Hæc quidem ex actis Curiæ didicimus & expressimus. nihilominus tamen regi sententiam ferre non licebat: cùm ne iudicio quidem maiestatis reges olim affuerint, tametsi principum ac Parium causa ageretur. Et quidem extat in actis Curiæ[2] testatio Ducis Burgundionum, qui tunc erat à rege secundus, qua publicè intercessit, quominus Carolus vi. rex iudicio perduellionis, quod aduersus regem Nauarræ constitutum erat, adesset. Consimili intercessione Pares Franciæ coram Carolo v. rege obtestati

B sunt, ne iudicio Ducis Britannorum interesset, aut si morem maiorum innouare vellet, vno consensu Senatui ac posteritati testatum id voluerunt, ac suæ declarationis acta sibi decerni petierunt. Curia testationis acta Paribus ac procuratori regio decreuit. Itaque cùm de fortunis omnibus Marchionis Salussiarũ Frãcisco i. Rege Francorũ ageretur, magna contentione certatum est, ac necessariis argumentis rationibúsque tũ diuinis tum humanis[3] demonstratum regem à iudicio penitus abstinere oportere. ac tametsi regio procuratore causam vrgẽte iudicio rex interfuerit nec sententiam tulerit, qua Marchionis bona iustissimè publicata fuerunt, nihilominus plerisque visum est iudicium illud ereptum fuisse. Quamobrem cùm Calisthenis ac Philotæ aliorúmque coniuratorum

C perduellium capita peterentur, Alexander magnus[4] nec se iudicem ferre, nec iudiciis interesse iustum putauit: ne iudicibus metum incussisse aut liberam iudicandi potestatem ademisse videretur. Nam si contra naturam est, vt eundem iudicem & accusatorem feramus[5]: rex autem in omnibus publicis iudiciis accusator sit: quanto id verius est in crimine perduellionis, quo reus principis vitam aut famam violauisse dicitur? Quamobrem D. Ludouicus iudicia maiestatis aduersus Petrum Britanniæ Ducem, & Thomam Flandriæ comitem, tractare noluit: nec Philippus Longus rex Francorum Roberti Flandriæ comitis causam, sed omnia iudicanda permisit Paribus, quorum Imperio ac potestate iudicia cõstituta sunt & sententia his verbis concepta, "Nos Pares Franciæ ad re-

D "questam & mandatum Regis venimus in suam curiam Parisius, & tenui- "mus curiam cum xii. aliis personis &c. Item sententia aduersus Petrum "Maledoctũ qua Britanniæ fiducia ab eo adiudicatur, lata est ab Archie- "piscopo Rhemensi, duobus Episcopis, octo Comitibus, Mathæo Mom- "morantio, Vicecomite Bellimontis, & Ioanne Suessionensi, & hac for- "mula concepta, NOTVM facimus quod nos coram carissimo domino no- "stro Ludouico rege Francię iudicauimus &c. quibus verbis perspicuum fit rege quidem authore, ac sæpius præsente, non tamen iudice maiestatis iudicia disceptari consueuisse. Cùm verò Alphonso Pictonum Comite mortuo rex Neapoleos hæreditatem iure legitimo ad se delatam creuisset, quam D. Ludouicus iure accrescendi ad se pertinere diceret, iudicio abstinuit. Nec Franciscus maior in iudicio aduersus Carolũ Burbonium perduellem constituto sententiam sibi ferendam putauit, tametsi pręsens

1 anno 1475.

2 anno 1386. Martij 3.

3 Bald. Perus. & Innoc. in c. verũ de foro cõpetẽte Andr. in cap. 1. de cleric. cõiungat Pan. in c. cæterũ de iudic.

4 Q. Curtius.

5 l. 1. ne quis in sua causa. C. l. qui Iurisdict.

adesset. Quinetiam cum de fide à comitibus Campaniæ præstanda ageretur, iudicium ab aliis principibus rege præsente constitutum est ac terminatum, cuius sententiæ formula[6] sic concepta est, IVDICATVM est à Paribus regni videlicet Rhemensi Archiepiscopo, & Lingonēsi, Gulielmo Catalaunensi, Ph. Bellouacensi, Stephano Nouiomensi, episcopis, & Othone Duce Burgundiæ & aliis episcopis & Baronibus &c. nobis audientibus & iudicium approbantibus. Quòd si æquum ac verū est, principem iudiciis abstinere oportere cùm quid sua interest, vt in omnium beneuolentia velut in arce munitissima acquiescat : quantò magis in causis capitalibus maiestatis ac perduellionis id fieri oportet? Succurrit in mentem quæstio habita aduersus Valerium Burboniæ coniurationis reum Præside Selua : & quæ à coniuratis Tarrariæ expressa sunt Brinone Rhotomagensi[7] Præside ac iudice quæstionis: quibus quæstionibus planè intellectum est non aliam coniurationis ac rebellandi causam Carolo Burbonio fuisse, quàm quod Franciscus rex, & publicam, & matris causam nimis fouere videretur: cùm agri publici ex Imperij legibus ac more maiorum sublata fiducia Reipublicæ vindicarentur: quæ Burbonius iure legitimo ad se delata contendebat. Si rex iudicio penitus abstinuisset, quanquam abstinuit quodammodo, si tamen iudicibus integerrimis ac procuratoribus fisci tractanda omnia reliquisset, nec Respublica, nec rex ipse tot ac tantas calamitates pertulisset. Nam quæcunque sententia feratur, semper tamen is qui causa cadit iniuriam sibi à iudicibus illatam opinatur. Illud verò alienum quod à quibusdam obiicitur, Si princeps ipse iudicet, iudicia breui explicaturus sit, prouocationibus & rogationibus ad principem omnino sublatis. Quis est enim qui nescit quàm magnis expensis litigandum: quàm multas ambages ac dilationes, quā multos anfractus, quot repulsas ac molestias deuorare oportet eos quibus aliquid in aula negotij est? Neque verò putandum est iudicia eo meliora fore quo breuiora. Tametsi enim Thucidides, Areopagitarum sui temporis facilè princeps, in eadem qua cæteri sententia fuisse videatur, scilicet scelerum vltionem repente fieri oportere: ego tamen Plutarchi imò verò Hebræorum sententiam statuo veriorem esse. Hi quidem moram[8] in iudiciis publicis trahi oportere necessarium esse ducunt ei qui rectè iudicare volet. Ille verò in eo libello quem de sera numinis vltione scripsit, perspicuè docet homines ab immortali Deo admoneri, tardissimè ad capitales sententias veniendū esse: vel vt res ipsa magis cōspicua sit: vel vt ab improbis priùs fructum aliquem decerpere liceat, quā moriantur: vel vt scelerum aliquando pœniteant: vel vt grauiùs puniantur: (sunt enim eo acerbiora suplicia quo diutius impendere videntur) vel vt æquiùs ac meliùs de alterius capite iudicetur. neque enim fieri potest vt si iudex vltionis appetitu, vel perturbatione, vel aliorum temeritate feratur, quantæcunque sit integritatis ac prudendiæ, rectè iudicet: quid igitur de principe sperandum qui vtroque vacat? Sententiæ magistratuum minorum à maioribus emēdari solent: quis autem quæ à principe iudicata fuerint rescindere poterit? Is enim qui priore iudicio non satis

6 anno 1216. Iulio.

7 anno 1523.

8 in lib. pirke auoth. הוו סתונים ברין.

ſatis accuratè cauſam explicauit: aut qui quid errore prætermiſit: ſi prouocandi locus eſt omnia commode ſarcire poterit: ſed ſi princeps ipſe prima iudicia tractauerit, nullus erit prouocandi locus aut erroris emendandi relictus. Quæ ſic à nobis diſputantur, vt principem omnino à iudiciis arceamus niſi ſumma ſapientia præſtet, aut prudentiũ hominũ conſiliis ſua iudicia conſtitui ac terminari velit: & eiuſmodi cauſæ fuerint, quæ principis cognitione ac iudicio dignæ videantur: imitantem præcepta Iethronis, qui Moſem Iſraelitarum principem difficillima cauſarum omnium iudicatione pene obrutum, ea ratione ſubleuandum putauit, vt de rebus tantum arduis, & ab ordinaria magiſtratuum iuriſdi- *Quæ res principis cognitione dignæ videantur.*
B ctione remotis cognoſceret: cætera magiſtratibus ac iudicibus permitteret. Id quod etiam ab Romulo factum legimus. is enim Senatui ac magiſtratibus mandata iuriſdictione ordinaria, grauiſſimas[9] tantum cauſas ſibi reſeruandas eſſe putauit: Ac tametſi Imperatores Romani latius aliquanto ſua iudicia manare vellent, nihilominus tamen certis quibuſdam regionibus finiebatur imperatoria cognitio: quas principum aſſentatores, aut etiam principes ipſi ſæpius egrediebantur: vt de Claudio Imperatore quo nullus in iudicando ineptior fuiſſe dicitur: de quo Tranquillus ita ſcribit, Alium negantem rem cognitionis, ſed ordinarij iuris eſſe, ſubito cauſam apud ſe agere coegit. ſed hoc tam inepte, vt quidam Græcis verbis, quæ ab omnibus ferè intelligebantur, ſtultum ſenem appellare [9] Dionyſ. Halyca. lib. 2.
C pro tribunali nõ dubitaret: καὶ σὺ γέρων εἶ καὶ μωρός. Alius foro abeuntem ſupplantauit, ac humi proſtrauit, eóque tandem progreſſa eſt Imperatoris amentia, vt dormientis os ac vultum pueri domeſtici atramento deformarent ac fœdarent. Atque eo delabi neceſſe eſt principem qui prudentiæ expers difficilimas quaſque res ſpectante populo gerere, & ſui contemptum ac riſum omnibus excitare pulchrum putet: quo nihil in monarchia pernicioſius fieri poteſt. Principem igitur qui frequens in iudiciis, in Senatu, coram populo eſſe volet, hunc ego ſapiẽtia Salomonem, prudentia Auguſtum, moderatione Aurelium æquare, aut rariſſimè in publicum prodire; rarius etiam ius dicere volo: eóque minus ſi ad eum ſpectandum conueniant peregrini: qui quę minus laudanda videbũtur, non
D modo in animi, ſed etiã in ipſa corporis deprauatione, aut non ſatis ſplendido cultu, quæque à ſubditis excuſari ſolent, turpia iudicabunt: ac minima quæque apud exteros cum amplificatione vituperabunt. Rex Ageſilaus ſui fama ac rerum geſtarum gloria Orientem impleuerat: quem tamen rex Ægyptius cum humi fuſum, ac viliſſimo Græcorum pallio indutum, corporis etiam ſtatura puſillum & claudũ intueretur, vehementer deſpexit. quod etiam Ludouico XI. regi patrum memoria contigiſſe proditum eſt. Is enim ad fines regendos, & ad lites diſceptandas quæ regi Caſtiliæ cum rege Nauarræ intercedebant, arbiter receptus riſum & contemptum ſui apud Hiſpanos excitauit cum hi ſplendido cultu non modo pueros, ſed etiam equos aureis veſtibus ac phaleris inſtratos deduxiſſent: regem Francorum cultu viliſſimo ſordeſcere turpe ducebant. nulla in eo dignitas oris, nulla maieſtas: ſed hominem diuorum peragratio-

nibus deuotum diceres cuius imagunculis pileus vsquequaque cõsutus, vestis squallida, totiúsq; comitatus vilissima species: ac ni regis exercitus in planitie apparuisset, nostros homines Hispanorum seruos esse putares. Tandem Ludouicus reputans hominum opinione laudabiles aut vituperatione dignos principes iudicari, cum intellexit Venetiarum Legatos magnifico apparatu ad se venire, regias vestes indutus & ex sublimi sede conspicuus, regalem speciem illis ostentauit. Inde laudatur Tarquinius Priscus quod ex Hetruria fasces, trabeas, sellas curules, annulos, phaleras, paludamenta, prætextam, togas pictas, aureos currus ad triumphum cæteráque regalia decora aduexisset, quibus maiestas principis conspicua emineret. Cauebit ergo princeps, cum ad principis colloquium accesserit, quod quam [1] rarissimè fieri debet, ne quid in cultu corporis ac multo minus in oratiõe ac gestu appareat quod vituperatione dignũ videatur. quoniã præsentia ferè semper minuit eam quam quisq; de seipso excitauit opinionem ac famam. Quæ autẽ diximus maiestati iudicia non conuenire, multo magis in statu populari quam in monarchia locum habẽt: cum difficilimè populus cogi, difficiliùs etiam ratione ac prudentia regi possit, ac seditiosis sæpe concionibus, aut factionibus iudicia perturbari sit necesse. Quam rationem publicorum iudiciorum quòd sæpe bella ciuilia Romæ excitauisset, Cornelius Sulla Dictator præter [2] perduellionem, à populo transtulit ad Prætores quæstionum. Certè quidem nulla res vnquam ciuitatibus tam exitiosa fuit, quam auctoritatem Senatus & imperia magistratuum ad principem aut ad populum trãsferre: quia quò minus principi ac populo tribuas, saluo iure maiestatis, eo Respublica firmior est ac stabilior futura: vt rectè Theopompus rex Lacedęmoniorum iudicauit cum Ephoris Imperium daret, & Senatus auctoritatem foueret, vxori quęrenti cur suas opes à seipso imminui pateretur, reposuit illud, ista quidem ratione stabiliores futuras. Difficile est enim ædificia excelsa, nisi sustentaculis validissimis ac firmissimis fundamentis nitãtur, diuturna fore. hæc autem in Senatu ac magistratuum officiis posita sunt. In quo genere Veneti cum multa prudenter, tum illud prudentissimè, quod qui iura maiestatis habent, non modo iudicia nulla disceptant, sed nihil omnino eorum attingunt, quæ vel à magistratibus, vel à Senatu commode explicari possint. Cõcilium optimatum, in quo quidem Reipublicæ tota maiestas consistit, cogitur fere nunquam, nisi magistratuum creandorum aut legum ferendarum causa. cætera per Senatum, aut per magistratus expediuntur. Quæ si laudanda res est in optimatum potestate quanto laudabilior futura in populari statu? cum in omni cætu ac multitudine hominum, qui consilij capiendi, aut Reipublicæ constituendæ causa coguntur, quo plures fuerint, eo magis temere ac imprudenter decernitur ac iudicatur. Neque vero mihi probari potest Xenophontis clarissimi viri sententia, qui in eo libro quem de Atheniensium Republica scribit, popularem statum tum maximè cõtineri putauit, cùm rerum omnium cognitio ad populum defertur: & cum omnia sorti ac iugo cedunt, id est πάντα κλήροις καὶ ζυγοῖς: quæ sanè res popularia imperia penitus

1 Philippus Cominius.

2 Cicero pro Rabirio perduelliõ. & pro domo sua.

Nõ est eripienda Senatui aut magistratibus sua potestas.

nitus euertit. Nā cùm à Senatu Areopagitarū cōſilia ad populū authore Pericle tranſlata fuiſſent, ciuitas inops à mente, inops à conſilio temere ferri, ac [3] paulò pòſt præcipiti caſu ruere cœpit. At Heluetiorum ſtatus du centos amplius annos domeſtica non minus quàm militari laude florēs, legibus minimè omnium popularibus, vt ita dicam, conſeruatur. nihil enim populo ferè tribuitur, præter magiſtratuum creationem: cætera maieſtatis iura modice, vel etiam intra modum cum plebe communicātur. Nec vero ſtatus Romanorum vllis temporibus à ciuilibus armis lōgius abfuit, aut magis claruit, quàm cum à Senatu & à magiſtratibus, ſalua maieſtate populi, omnia gererentur. Cùm autem Gracchus vterque legibus maximè omnium popularibus de Senatus auctoritate, déque magiſtratuum imperiis quantum quidem potuit, detraxiſſet, vt populi opes ac libertatem augeret, ſecuta eſt Reipublicæ miſeranda conuerſio: nec deinceps ab armis ciuilibus aut à ſeditioſis concionibus ciuitas conquieuit quoad populi libertas vnius dominatione oppreſſa fuiſſet. Deterius etiam Megarenſes, quos Plato ſcribit ab intemperandi libertate ac licentia populari cùm ſcilicet omnibus omnia licerent, in extremam ſeruitutem fuiſſe delapſos. optimum verò Reipublicæ genus eſt in quo Senatus conſilio, ac magiſtratuum imperiis ſalua maieſtate, id enim ſemper excipiendum nobis eſt, omnia gubernātur. alioqui ſi princeps, populúſve Senatus auctoritatem, magiſtratuum imperia, munera, iuriſdictiones ad ſe traduxerint, verendum eſt vt omnium ope deſerti tandem ſua ipſi maieſtate ſpolientur. Ac turpiter, meo iudicio, peccant qui principum opes ac potentiam augere ſe poſſe confidunt, cùm illis omnia licere, & illorum nutu, verbo, voce, omnia iura, imperia, leges conuerti oportere iactant: ne quid in Republica tam ſtabile ſit ac firmum quod eorum arbitratu non mutari poſſit: vt Caligulæ in mentem venerat, qui etiam in iuriſcōſultorum poſſeſſiones inuadere auſus eſt, cùm diceret, Faciam vt nihil rogantibus reſpondeant niſi. Eccum [4], id eſt ecce eum. Hæc autem opinio in principum animos ſenſim illapſa, incredibilem ingenerat tyrannidis affectandæ cupiditatem. His explicatis definiendum etiam illud videtur, an princeps ſe ducem partium ferre debeat in ſeditione ciuili.

[3] Plutar. in Pericle

[4] Alluſit ad æquum.

An princeps in bellis ciuilibus partium dux eſſe, an etiam bonus ciuis in ſeceſſione alterutri factioni ſeſe adiungere debeat: quæq; ſit ciuilium diſcordiarum congruens medicina.

CAPVT VII.

QVEMADMODVM principem erga ſuos ſe gerere oporteat, & quatenus ſubditis, quibúſque de rebus ius dicere, tum etiam in quo genere ciuitatis iudicia maieſtati minimè cōuenirent: ſatis, opinior, ſuperiùs explicatum eſt: ſequitur vt diſſeramus etiam illud, An princeps in ciuilibus ſeditionibus, partium ducem ſe ferre, item bonus ciuis ſectam quam ſequatur optare debeat néc ne? Primum illud ſtatuamus, ciuium ſeceſſiones, ac diſcordias omni ciuitatum

generi exitiosas, ac modis omnibus declinandas esse: aut siquidem nullis consilijs prouideri, vel prouisæ caueri non potuerint, medicinam quæri oportere, quæ salutem laboranti Reipublicæ pariant, vel certè morbum minuant. Ac tametsi ex ciuilibus seditionibus existunt sæpe salutares exitus, quibus mores ciuium ac leges conformantur, quæ sine seditione non extitissent: non propterea tamen ciuium secessio per se ipsa salutaris est, neque enim si ęger vacuatis humoribus, aut sectionibus vel vstionibus curatur, propterea morbus corpori vtilis esse potest, vt Fauorinus ex quartana maxima commoda existere putabat. ita sæpe fit vt bellis ciuilibus imporbi ciues cadant, aut exilio pellantur, ac veluti putria membra vrantur, vt cæteri pacem ac tranquillitatem colant: sæpe B quoque leges optimas iuberi, iniquas abrogari contingit, quod sine ciuili tumultu fieri non potuisset. Quas vtilitates qui bellis ciuilibus acceptas ferunt, perinde faciunt vt qui adulteria, furta, cædes, ac Rerumpublicarum interitus salutares ex seipsis esse opinantur: cùm nulla sit impietas tanta, nullum tam graue scelus, ex quo nihil vtilitatis ad vniuersos vel ad singulos, vel ad vnum aliquem perueniat, quinetiam illa ipsa facinorosorum hominum flagitia Deus opt. maxi. ad improborum vltionem & ad sui gloriā trahere consueuit. Vt igitur morbi ac vulnera, ipsæque animi ægritudines ac perturbationes, tum corporibus tum mentibus noxiæ sunt, ita quoque bella ciuilia Rebuspublicis ac ciuitatibus pestifera sunt ac perniciosa. Quòd si quis putet tyrannis vtilia esse, næ ille C fallitur. etsi enim tyrannis alitur mutuis ciuium inter ipsos accusationibus, ac maximè potentiorum casibus & proscriptionibus sustentatur: concordia verò ciuium & conspirantibus omnium animis labefactatur: non ex eo tamen efficitur armis ciuilibus tyrannidem confirmari: quoniam necesse est ciues aut tyrannum aut seipsos mutuis armis conficere: aut si tyrannus partem ciuium in reliquos armare velit, verendum ei est, vt vel armis ciuilibus cadat, vel ab iis ipsis quos armauerit tandem feriatur: sin demus tyrannos ciuium quammaxima strage delectari, & ex arce quasi è specula otiosè luctantes contemplari: illud tamen confitendum erit, nunquam eos quos armauerint obsequentes habituros: nec tyrannum quemquam adeò furiosum & amentem esse, qui non malit D incolumi quàm euersa ciuitate dominari. Quamobrem tyranni cùm multa metuunt, tum illud maximè, ne ciues arma capiant, & modis omnibus, quasi feras bestias, quæ non nisi detractis vnguibus ac dentibus quiescunt, exarmare conantur. Neque verò plures tyrannorum casus accepimus quàm ex bellis ciuilibus extitisse. Ac tametsi exhausta ciuibus vrbe tyranni potentia videatur augeri, minuitur tamen, quia victores armati primùm de ciuibus ouant vt tandem de tyrãnide ipsa faciliùs triumphare possint. Ac meo iudicio nullam Florentini probabilem causam habuere, cur Pistoriensium, quos sub imperium subiunxerant, factiones occultè fouerent: quos enim mutuis armis atteri posse putabant, vt Florentinos rerum dominos faciliùs ferrent, non prospiciebant ferociores euadere qui armorum vsu ac libertate fruuntur, quàm qui pace

pace & otio delectantur, qui vim ac robur animi delicijs affluentibus amittunt. Cùm autem omni ciuitatum generi metuenda sunt bella ciuilia, tum verò popularibus & optimatum imperiis semper exitiosa fuerunt. nam vnius dominatu & imperio discordiæ ciuiles sedari possunt, cùm qui dominatur, imperandi ac prohibendi maiestate subditos coercere possit, aut bonorum ac fortium ciuium, qui improbis obsistere valeant, partes tueri: at in Democratia, & Aristocratia, nemo futurus est qui vniuersis imperare possit: nisi maxima pars ciuium à factione remota simúlque coacta seditiosos ac rebellantes parêre cogat. Factionem intelligo, non aliquot ciuium, sed multorum, qui vniuersitatem conturbare possint. Paucitas verò ne capiat incrementum, principio coerceri debet. quod futurum est si princeps arma ponere iubeat, & ab integerrimis ac prudentissimis iudicibus controuersiam dirimi patiatur. Aut si tanta mali vis est, vt nec leges inter armorum strepitus exaudiantur, & magistratuum imperia seditiosorum ciuium metu conticescant: principem in monarchia, aut in populari statu Prætorem maximum cohortes Prætorias, aut etiam turmas equitum vbique disponere, ac seditionis capita repente, si fieri potest, opprimere oportet: vt supplicium quidem ad paucos, metus ad omnes perueniat: ne dilatio duces partium supplicij metu in eam desperationem adducat, vt Reipublicæ perniciem moliantur. Sunt enim ac semper fuerunt fortes ac boni ciues qui pro patriæ salute mori non dubitent: plures sunt tamen qui patriam pro se perire velint. Tales igitur ciuitatum pestes opprimere derepente necesse est, ne sæpius in vno homine salus summa Reipublicæ periclitanda sit: etiãsi ob priuatas inimicitias ciuiles discordiæ exoriantur. Quòd si factio principem aut Rempublicam opprimere tentabit, minimè dubitandum est, an princeps se aduersarium ac hostem ferre debeat seditiosorum qui se principis ac Reipublicæ aduersarios omnium maximos profitentur: alioqui si cum de statu ac fortunis Reipub. aut etiam de principis capite agitur, ipse otiosum spectatorem se præbeat, non modò audacissimos, sed etiam ignauissimos quosque ad se opprimendum inuitabit. Si parua manus est coniuratorum, patietur magistratus ipsos lege agere, ac suppliciorum acerbitatem sua lenitate moderabitur, eóque citiùs quò pauciores comprehensi fuerint, vt tum boni ciues in officio contineantur, tum improbi ab incœpto deterreantur, nec tamen nimis curiosè & anxiè de coniuratis omnibus inquirendum erit, ne tormentorum vis arcana extorqueat quæ ignorari quàm sciri præstabilius sit. expressa tamen rei veritate, nec coniuratorũ in caput principis supplicia differre, nec facilè cuiquam in eo genere ignoscere debemus. Cùm enim nobilis quidam Normanus apud nos fraterculo sodali confiteretur se Franciscum regem occidere voluisse, nihil tamen ausum esse, & flagitiosę voluntatis sponte pœnitere: sodalis reo confitenti ac scelus deprecanti, quantum quidem poterat, ignouit: eundem tamen paulò post ad regem detulit, qui reum comprehensum ad Curiam Parisiorum mitti iussit: Curia capitali supplicio, quasi perduellionis conuictum, damnauit.

Singulare in vnius dominatu.

Prudentiùs tamē, opinor, rex ignouisset, quia cogitationis illius ac volūtatis, quā propter scelerū atrocitatē leges coercēt, hominē pœnituisset: ac sui ipsius proditor & accusator priùs extitisset quàm accusaretur. At cùm Q. Gallius Augustū occidere non modò proposuisset, verùetiā cōfidenti audacia consilium exequi conaretur, à Senatu Romano perduellionis damnatus est: eundem Augustus supplicij metu liberatum ad fratrem prouinciæ Præsidem misit: sed priùs occisus est quàm eò perueniret: quod quidem Augusti iussu factum interpretabantur: eadem consilij calliditate qua C. Cæsar Marcum Marcellum aduersarium omnium maximum, cui rogante Senatu pepercerat, necari iussisse dicebatur. Verius est tamen nec Cæsarem, qui ferè principes omnes naturæ clementia B quadam superarat: nec Augustum in tam sublimi honorum ac maiestatis sede collocatum, suam dignitatem occulta cæde eorum, quos iustissimis supplicijs afficere potuissent, fœdare voluisse: cæteri factum excusabant, vt suæ saluti consulerent, & clementiæ famam, quam de se ipsi excitarant ista ratione tuerentur. At si coniuratorum in principem magna fuerit multitudo, cauendum erit ne supplicio addicti torqueantur in caput coniuratorum: etiam si tyrannus omnes solo nutu necare possit. quia multò plures coniuratorum amicos ac proximos in sui odium excitabit, quibus forsitan nec opes, nec gratia, nec propinquitates, ac multò minùs voluntas deerit ad vltionem reposcēdam: quarum rerum si metus abest, nihilominus tamen principes crudelitatis opinionem o- C mni ratione declinare oportet. In quo genere est à Nerone grauiter peccatum[1], qui coniuratione in sui exitium ac perniciem detecta, cùm quæstionibus ac tormentis omnes coniurationis conscios exquireret, effecit vt rei, quam de tyranno non potuerant, de tyranni sectoribus vltionem acciperent, cùm Neronis amicissimos ac domesticos quasi coniurationis participes incusarent: quos ille omnibus suppliciis affecit. Inde secuta est legionum ac prouinciarum aperta defectio. Quamobrem Alexander magnus, posteaquam de Parmenione ac Philota déque cæteris coniuratis pœnas sumpsisset, legi Macedonum[2], quæ proximos quinque coniuratorum in principem morti addicebat, noua lege derogauit. Nulla re tamen coniuratio meliùs caueri potest, quàm si præoccupata dissimule- D tur: vt rectè Tacitus, Optimum, inquit, remedium insidiarum est, si non " intelligantur. Cùm enim Hanno Imperator Carthaginēsis Senatores ac " principes omnes ciuitatis nuptiarum specie necare proposuisset, Senatus re intellecta decreuit legem sumptuariā promulgari oportere, qua numerus conuiuarum ac sumptus seuerissimè definiebatur. Hoc Senatusconsulto[3] sine tumultu ac cæde cuiusquam oppressa cōiuratio est. Sic Eteocles Lacedæmoniorum Imperator[4], cùm insulam Chiū aduersus Athenienses præsidio militari tueretur, milites occulta coniuratione decreuerant in insulæ dominatum cæsis incolis inuadere: coniurationis verò tessera fuit arundo: Imperator re intellecta amicorum corona stipatus vrbem obire cœpit, ac militem sibi obuium arundinem gestātem occidit: tum repente edixit eos omnes occisurum qui arundinem gestarent: ita coniu-

1 Tacit. lib 14. & Tranquil. in Nerone.

2 Q. Curtius Arrianus.

3 Iustin. lib. 21.

4 Xenophō lib. 2. Rerum Græcarum.

coniurati qui essent, sciri noluit: incolas tamen iussit militibus stipendia soluere, vt conspirandi occasione sublata, conquiescerent. Ergo diligenti cuique Imperatori ac magistratui danda est opera, vt non tam seditiones tollere quàm præoccupare studeant. nam seditio semel accensa quasi scintilla impetu populari repēte agitatur, ac totam vrbem prius inflāmare solet, quàm restingui possit. Nec iussa sunt expectanda principum, qui quæ aduersus eos occultis insidiis parantur, minimè omnium intelligunt. Ac ferè fit vt exteri ac peregrini principes aliorum principum arcana, scripta, gesta, sermones intelligant: & quæ domi gerantur penitus ignorent. Pelopidæ coniuratio de arce Cadmæa recuperanda, prius B Athenis peruulgata fuerat, quàm quid gestum esset à coniuratis, vt euentus docuit. nam paulò antè quàm dux Archias vnà cum præsidio cæsus esset, admonitus fuerat per literas[5] Pontificis Atheniensium, vt sibi caueret: quas literas ne inter cœnandum legeret, contritū prouerbium vsurpauit, In crastinum negotia. Quis nescit Carolum v. Imperatorem omnium ferè quæ vsquam gererentur ab aliis principibus, aut colorem aut conscium fuisse? at eam coniurationem, quam Mauritius & Albertus Brandeburgicus familiares ac domestici Cæsaris susceperant, quámque ad exitum perduxerunt[6], ne suspicatus quidem est. Quid externa persequor? Ambasiana coniuratio, quâ penè tota Gallia deflagrauit[7] priùs ab Italis, Germanis, ac finitimis populis intellecta est, quam ab iis ipsis quos C contra suscepta fuerat, subodorata fuisset: quibus tandem Cardinalis Granuella per literas rem ipsam dicitur aperuisse. Coniuratorum tamen sex millia fuisse plerique scripserunt. Ex quo perspicuum est coniurationes earum rerum, quas vi & armis multorum confici oportet, periculosos ac difficiles exitus semper habuisse: quia nec à paucis expediri, nec à multis taceri possint: ac sæpissime à mulierculis coniuratorū arcana manant in vulgus. nam Philotas meretrici coniurationem aduersus Alexandrum magnum detexit, à qua cum sociis proditum ferūt[8]. sic Fuluia detulit Catilinæ coniuratos ad Ciceronem. & nostra ætate occulta consilia Prioris Campani, qui Gallorum triremes agebat, quíque Venetiarum ciuitatem diripere proposuerat, à meretrice prodita sunt. Difficile est tamen D eum, qui magno ac forti animo tyrannum occidere, ac mori simul proposuit, à suscepta sententia & ab inferenda vi prohibere, si propositi conscium quem metuere possit, præter seipsum habeat neminem. qualis Scæuola fuisse dicitur, qui primus ab euentu genti suæ nomē indidit, quod dextram ardenti rogo sponte supposuisset, quia regis Porsennæ legatum pro rege occiderat[9]. Non minore audacia dicam an fortitudine Lazari Seruiæ regis domesticus Pazetem Turcarum regem inter medias legiones occidit, vt domini necem & stuprum reginæ illatum vindicaret. Ita quoque Philippum Alexandri magni parentem Pausanias toto exercitu spectante trucidauit. Quinetiam Petrum Aloisium Placentiæ tyrannum in sua ipsius arce Prætorianorum militum præsidio stipatum coniurati necarunt. & is qui Domitianum Imperatorem occidit, in latebris abditum eadem fraude transfixit qua dux Israelitarum Aodus Moa-

5 [illegible]

6 anno 1552.

7 anno 1560.

8 Arrianus

9 Dionys. Halycar. non putat id verum esse.

bitarum regem. Ac nisi Cosmus Medices, is qui principatum Florentinorum adeptus est, vbique ferreo thorace armatus fuisset, nec cohortes Prætoriæ, nec arces illum seruare potuissent ab hominum desperatorum manibus, qui in abdita quæque loca sæpissimè penetrarunt, vt illum interficerent, quocunque tandem supplicio perituri fuissent. cùm enim Senatum haberet Pretoria cohorte circonstante, non defuit qui principem sicca transuerberare conaretur, ignarus illum interiore tunica fuisse armatum. eodem momento siccarium præcipitem dari iussit. Sed quibus artibus eas côiurationes ac pericula principes declinare possint, superiùs diximus. Nunc etiam illud differatur, quæ ratio principibus est ineunda, si secessiones ciuium in Republica extiterint, nec vlla in principem odia, B nullæ inimicitiæ contractæ fuerint, quid principi agendum sit? nam sæpe controuersiæ existunt inter ciues eiusdem vrbis, sæpius inter oppida diuersa, nonnunquam etiam inter prouincias. princeps igitur omnia prospicere debet: eóque accuratiùs cauere, si præsides prouinciarum, aut magistratus eiusdem vrbis secessionum principes fuerint. nam quæ in eo genere leuissima ducas, paulò momento grauissima comperiuntur: & vt maximæ tempestates, quæ calamitatem agris inferunt, ab exhalationibus ac vaporibus leuissimis excitantur: ita quoque bella ciuilia, quæ ciuitatibus exitium afferunt, sæpe ex rebus minimis exoriuntur. Argumento sit illud, quod Iustiniano Imperatore non modò ciues singuli, sed etiam vniuersi, ac oppida ipsa factionibus diuisa fuere, vt quem quisque colo- C rem adamauerat, pro eo quasi pro aris & focis propugnandum putaret, ídq; potissimùm ludis Circensibus. hinc æmulationes, odia, contétiones, primo quidē verborū post etiā verberū: ac tādē eò delapsa res est, vt cùm magistratus vrbis Cōstātinopoleos aliquot seditionis authores duci iuberēt, aduersa factio lictoribus & magistratibus vi depulsis supplicio addictos eripuerit: ac cæteros carceribus effractis liberauerit. nec tamen plebs cōquieuit, sed eodē furore Sophiæ templū maximū incendit: & vt impunitatem, quam positis armis sperare nō poterat, adipisceretur, Hypatium factionis ducem trepidante & in latebris abdito Iustiniano, Imperatotem creauit[1]: eóque amentia processit, vt triginta circiter hominū millia vno die caderent: ac nisi dux ipse partium idémque nouus Impe D rator cæsus esset, plebs Iustinianum Imperio spoliarat: qui tamen ex eiusmodi factionibus oblectationem initio ceperat. Ita quoque Syracusis cùm duo corriuales de amasio inter se certarent, cæteris initio risum ciebant: qui tamen ciues vniuersos armauerunt, ac tantis odiis & animis pugnatum est, vt ferocissimis quibusque cæsis plebs armata pulsis optimatibus imperium arripuerit. Priùs igitur quàm ex eiusmodi scintilla incendium cōceptum serpere possit, aut frigida infusa, aut suffocatione restingui oportet. Nam cùm Alexander magnus intelligeret Ephestionem & Craterum sibi amicissimos æmulatione mutua diffidere, & ad sui tutelā fortissimos quosque duces pertrahere, vtrosque blandis sermonibus simul, deinde seorsum seductos acerrimè increpuit, iuratus se hostem ei futurum qui primus alterum verbo violaret: qua obiurgatione ac metu iniecto

Ex rebus leuissimis grauissima bella oriuntur.

1 Procop. lib. 1. de bello Persico. Zonaras in Iustiniano.

iniecto vtrunque vtrique conciliauit. Ac certè Ludouicus noster, is qui pro sua religione erga Deum, pietate in proximos, charitate in singulos, iustitia in omnes, in diuorum numerum relatus dicitur, cum maxima sui nominis gloria illud etiam perfecit, vt nulla inter principes controuersia fuerit, quam non ipse pro sua æquitate ac prudentia terminaret [2]. Hoc autem summopere principi cauendum erit, ne in finiendis principum litibus gratia vel odio cuiusquam commoueri videatur. Atque in eo prudenter sibi cauit Archidamus rex Lacedæmoniorum, qui cùm duos sibi amicitia coniūctissimos contendere inter se videret, eos in templum deduxit, & ab vtroque petiit ecquem arbitrum reciperent? cùm Archidamū optassent, iureiurando vtrunque adegit se quæ iuberet facturos: datā fide, sic orsus est: Vos, inquit, veto hinc discedere quoad in amicitiā bona fide redeatis. ita prudēter vtriq; vtrumq; sine sui offensione ac inuidia cōiunxit, & ab vtroq. gratiā retulit: quo nihil principi carius aut antiquius esse debet: cùm nulla sint propugnacula principibus certiora, nullæ arces validiores quàm subditorū erga principē fides ac beneuolētia. Hîc non agitur de tyrannis qui nulla re magis quàm intestinis potentium odiis, ac mutuis cædibus delectantur. sæpe fit tamen vt rebus compositis tyrannum inimicitias serentem ipsi adoriantur: vt quidem Columnarum & Vrsinorum factiones ad concordiam & amicitiam redierunt, cùm intelligerent Alexandrum VI. Pontificem Maximum hoc agere, vt ex eorum casibus & calamitate Spurij sui Borgiæ opes ac potentiam augeret. Interdum etiam tyrannus quum potentiores in ciuitate propinquitatibus & gratia florere videt, nec pares aduersarios quibus obsistere possint habere, tenuibus occultè fauet, eósque in locupletiores armare solet ac nefario scelere sibi obligare quò minùs in gratiam mutuam redire possint: vt quidem Ioannes Bentiuolius Bononiæ tyrānus fecisse dicitur, cùm Marischotorum gentis principem ab aduersariis necari facilè permisit, vt eo scelere conciliari prohiberet, & mutuæ amicitiæ spem omnem à stirpe conuelleret. Quanquam nihil fraudes illi profuerunt, nec regis Francorum gratia, quominus de tyrannidis arce tandem deturbaretur. Capitalium autem scelerum obligationes ciuitatibus in primis exitiosæ sunt: quoniam amicitiarum & concordiæ spe sublata desperati homines in omne scelus prorumpunt, nec vllis promissis ab insania deduci possunt: vt cum legio Carthaginensium bello confecto domum reuocaretur, milites stipendia sibi petierunt, quæ cùm denegarentur, oppida quæq. munitissima occupant ac diripiunt. & quoniam ducibus metuendum erat ne proderentur, militem quemque fortissimum inaudita scelerum crudelitate ac immanitate obligarunt: Hasdrubalem Imperatorem, ac legatos cum omnibus Carthaginensibus, qui in eorum potestatē venerant, crucibus affixerunt: vt necesse fuerit Carthaginensibus nouos exercitus cum veteranis conscribere, ac difficili diuturnáque obsidione rebelles, qui vinci non poterant, fame conficere, ac modis omnibus enecare [3]. In quo genere belli principem oportet se perduellium hostem acerrimum ostentare. Sed si principibus secum ipsis sub eodem rege contentio est,

[Margin letters: B, C, D]

[2] Historia Ioinuillæ.

Scelerū obligatio exitiosa.

[3] Polyb.

quos quidem pro iure maiestatis, nec verbis, nec præmiorum spe placare possit, arbitros summa integritate ac prudentia præstantes, & quales ipsi optauerint, dare oportet, vt rex ab omni inuidia & maleuolentia suorũ procul summoueatur. Nam si controuersias quæ principibus inter ipsos intercedunt, aliorum principum arbitrio ac sententia terminari æquum est: eóque iure populi omnes vtuntur: quantò id æquius est in eadem ciuitate, iudices eos dari qui ab omni odio, gratia, inuidia, sordibus puri sint? Princeps enim priuatos [4] cogere potest vt arbitrium recipiant: idque potissimùm inter propinquos ac potentes fieri oportet, ne ab æquitate ad vim, & ad arma præcipites ferantur. Sed hoc maximè omnium principi fugiẽdum erit ne alterum odio, alterum gratia prosequatur: ea res enim B multis principibus ac ciuitatibus exitiosa fuit. Nam Pausanias Philippũ Macedoniæ regem occidit quod Antipatro, à quo fuerat cõtumeliosissimè constupratus, non modò apertè faueret, sed etiam ius petenti [5] denegaret. Nec aliam ob causam Henrichus VI. Anglorum rex diuturnum illud ac funestissimũ bellũ excitauit, quo annis triginta vniuersa Anglia deflagrauit, & octoginta circiter principes, si Cominio credimus, hausit, quàm quod rex Lancastriæ factionis ducem se ferre non dubitaret aduersus Hyorchos, qui fusis ac prostratis aduersariis regem ip u m & quidem in carcere cum propinquis omnibus interemerunt. Quòd itẽ Marchio Pesquerensis aduersus Carolum V. Imperatorem coniurauit, in causa positum erat, quod Carolus Proregis Neapolitani partes tueri eique nimis fauere videretur. Infinitum sit Burgundionum & Aureliorũ nostrorum factiones, bella ciuilia, principum cædes, ac totius Galliæ miserandũ statum oratione persequi: quæ omnia ob id cõtigerunt quòd ij qui propinquos æquo iure & eadem amicitia ac fide tueri debuissent, regiæ maiestatis obliti quasi Aduocatorum & Oratorum officia susceperunt, vt viderentur partium duces: & cùm alteri alteram factionem prætulissent, aliorum quidem se socios, aliorum hostes quàm reges esse maluerunt. Quòd si quis obiiciat principes eò sæpe trahi, & quidem inuitos, cùm plerique peruicaci animo nulla se ratione aut iuris æquitate duci velint, ac ne vllis quidem amicorum precibus exorari se patiantur. ego principi, quem eò necessitas adegit, facilè assentiar, vt cùm omnes iuris aditus ad D conciliandos suorum animos frustra tentauerit, illud tandem quod æquitate non potuit armis consequatur. futurum non est enim vt qui nec amicis velit nec ratione obtemperare, paucos habeat suæ socios temeritatis. Principi tamen modis omnibus enitendum, ne subditos seipso potentiores esse patiatur. Sed incidunt sæpe causæ, in quibus tantæ sunt difficultates, tãta latet obscuritas, vt nullius arte aut prudentia explicari possint. vt si cui contumelia occultè illata fuerit, quam qui intulit inficiatur, nec vllis argumentis præterquam iis quæ in cõiectura versantur, quid veri sit appareat: inter plebeios quidem expedita res erit iudici, quippe nisi perspicuis testimoniis damnare debeat neminem: sed ij qui arma tractant, qui de generis nobilitate gloriantur, putãt dignitatem violari suam, ni satisfiat ei qui iuratus iniuriam se accepisse affirmat.

vitam

4 B l. in l. æquissimum de vsufructu. cap. placuit. 90. distinct.

5 Plutar. in Alexandro.

vitam quidem ac fortunas ſubditorum in arbitrio ac poteſtate tyrannorum eſſe confitentur: dignitatem negant. His igitur in cauſis populi qui ad Aquilones poſiti ſunt, ſingularia certamina decreuerunt: plenæ ſunt leges Langobardorum, Saliorum, Ripuariorum, Anglorum, Burgundionum, Danorum, Allemanorum, Normanorum: quæ nec legibus diuinis, nec Pōtificio iure, nec aliorum inſtitutis probantur[6]: niſi aduerſus legitimos hoſtes bellum indictum fuerit, ídque ducis exercitus auctoritate & conſenſu. interdum etiam duces ipſi vt ſuorum ſanguini parcerent, ſingulari certamine de ſumma rerum decernebant: vt Romulus, Coſſus, Marcellus, hoſtium reges ſingulari pugna fregerunt: ita Hundi-

Monomachia origo.

6 cap. Monomachia. 2. 5. q.

B gus rex ſaxonum Roem Danorum regem monomachia vicit: Carolus item rex Neapolis Petrum Aragonię regem ſingulari pugna, vt de regno decernerēt prouocauit neq. id nouū, cum Scipione Affricano Romanorum Imperatore Corbis & Orſua de principatu contendentes, negarunt ſe alium deorum hominúmve quam Martem iudicē habituros. Et quidem præſtat nobilium controuerſeas certamine legitimo, ac more maiorum, (qui monomachiam in perſpicua miniméque dubia cauſa non admiſerunt,) dirimere quàm ciuilibus armis concurrere: Si perſonæ illuſtres tot ac tantis odijs exarſerint, vt placari nullo modo poſſint: duobus enim propoſitis incommodis maius declinādum eſſe ſapientes rectiſſimè præcipiunt: mores ante inueteratos ac multis ſeculis probatos,

C non modò difficile, ſed etiam periculoſum eſt conuellere conari. Nam cùm Raotaris[7] rex Langobardorum monomachiam ſuſtuliſſet, eandem non multò pòſt importunis ſuorum rogationibus reſtituit, teſtatus belluarum hunc morem ſibi vehementer diſplicere. Nam ſublata monomachia ſecutę ſunt crudeliſſimę innocentium hominum, & occultæ cædes, quæ forſitan propoſitis periculis & infamia ſempiterna non contigiſſent, (certè quidem D. Ludouicus nulli pietate ſecundus, monomachiam primus omnium apud nos ſuſtuliſſe dicitur[8]. quam legem Philippus Bellus Ludouici nepos iterum promulgari iuſſit: idem tamen biennio poſt omnium ferè ordinum rogatione ſuam ipſius legem antiquare quodammodo coactus eſt: cùm occultis cædibus fortiſſimus quiſque

7 In legibus Langobard.

8 Nous defendōs batailles par tout en noſtre domaine en toutes querelles.

D caderet. Philippus II. Burgundionū dux non quidem duellū ſuſtulit, ſed nō niſi legitima cognitione magiſtratuū decerni voluit: cū temere apud Batanos id cuique liceret: pernicioſo Danorum exēplo, apud quos olim Fronto rex omnia cauſarum ac litium genera ſingulari certamine definiri permiſit[9]. Ruteni verò & Hungari nō aliter quàm ſi de cauſa iudicanda non liqueret. At Melphitanus princeps nullum ad ſeditiones militum coercendas, & ad cædes occultas remedium tam ſalutare eſſe ducebat, quàm monomachiam imperatoris autoritate & conceſſu decerni, ea lege tamen vt virtus à victore necaretur, & in profluentem ſine ſepultura mergeretur: conſtituto ad certamina ſubeunda loco publico quem flumem vndique cingebat. Hanc igitur legem militarem tulit cùm Inſubriæ à rege Francorū præfectus eſſet. Cùm enim ſublata ſpe fugæ & auxilij, vincendum aut cum infamia ſempiterna moriendum eſſet milites

9 Saxo Grammaticus.

modeſtè deinceps ac temperáter ſocietatem & amicitiam inter ſe coluerunt. Iam verò cùm nec Romanis mendacium putaretur[1] iniurioſum, nec maiores noſtri ſingulare certamen ob illatum alteri mendacium decernerent, tandem noſtra ætate contumelioſum[2] ac propè capitale eſſe cœpit: atque id potiſſimùm contigit Fräciſco I. rege Francoru m, quum in principum corona virum bonum eſſe negaret, qui mendacium oblatum armis non reieciſſet: quod in Carolum v. Imperatorem, à quo quidem verbo violatus contumeliam mendacio ritu ſolenni oblato reiecerat, dictum videbatur: id tamen poſtea deinceps apud nos in legem abiit, vt iam inter nobiles, aut milites nemo, qui mendacium oblatum patienter pertulerit, vir bonus aut fortis cenſeatur ſed ignauus. Inde graues controuerſiæ, vulnera, cædes, ad omnes ordines ciuium permanarũt. tandem Henrichus II. qui monomachiam decretam, magno illuſtrium virorum concurſu terminari non ſine acerbiſſimo dolore viderat, lege[3] perpetua in poſterum controuerſias armis dirimi vetuit. Ac ne labem vllam infamiæ ſubiret is cui mendacium temere quiſquam oppoſuiſſet, Carolus IX. legem ſanctiùs renouari iuſſit, cui etiam illud ſubrogauit, ſe dignitatis & exiſtimationis periculum eorum nomine qui mendacium oblatum vi & armis non vlciſcantur recipere ac ſubire velle: nunquam tamen tanta ſiccariorum multitudo antea in Gallia fuiſſe videtur, quanta extitit ſublato duello. Quis enim ſine riſu exciperetur qui ob mendaciũ oblatum iudicem appellaret? Iudicio tamen nobilitatis ac centurionum graue m infamiæ labem patricius miléſue contraxiſſe videatur, qui vi & armis illam ſeu petulantiam, ſeu contumeliam non refellat: nec facilè profectò tam ſtultæ opinionis prauitas dicam, an leuitas, ex hominum animis eximi poterit. Itaque quod antea diximus duellum ad grauiora declinanda incommoda ferendum eſſe, non propterea id lege ſanciendum putamus, ſed principis reſcripto ac maiorum magiſtratuum cognitione decernendum. Illud certè incommodum cauebitur cui ſine duello prouideri nequit, quod gentiles vicini, amici, ac propinqui ob vnius acceptam iniuriam ad arma concurrere quodammodo cogãtur: etenim ſæpiſſimè improborum hominum vis ac furor in bonorum ac fortium ciuium capite redundant. Illud autem in cauſæ cognitione potiſſimùm verſatur, ne duello controuerſiam vllam, niſi quæ capitalis fuerit, & cuius perſpicua probatio extorqueri non poſſit, dirimere liceat: iiſque legibus & conditionibus, vt cui arma erepta fuerint eidem vita eripiatur, ac infamiæ ſempiterna labes inuratur: quæ pœnarum acerbitas, & infamiæ metus, pleroſque tum à duello, tum etiam ab iniurioſa facinoroſáque vita prohiberet. Nam Philippus Bellus duella ſublata non aliter nobilitati reſtituenda putauit quàm cauſa à magiſtratibus cognita, vt vetere Senatuſconſulto cauetur. Idem Senatus in cauſa Fuxæi comitis aduerſus Arminiacum, negauit locum eſſe duello quoties controuerſia iuris exiſtit, quod etiamnum Bearnenſium lege municipali continetur. quinetiam legibus Neapolitanis[4] monomachia decernere non licuit, niſi de perduellione aut cæde fortuita quæreretur: cùm anteà

1 Cicero pro Murena.
2 Bart. in l. item. § ait pretor. de iniuriis. DD. in l. ſi liber. de con i. t. ob cauſam. & in c. 1. de vaſſal. qui cõtumax. Barba. in c. 1. Raynoldus de reſta n. Dinus. Bart. Caſtrẽſ. Angelus. in l. ſi extraneus. prin. de acq. hered. Cardin. Alexã. in c. neque. 9. diſtinc. & actionẽ iniuriarũ eſſe etiã ſi quis addiderit tu mentiris ſalua reuerentia.
3 anno 1548.
4 Tit. 32. de pugna ſublata cõſt. Neap. if. dict.

antea quocunque crimine oblato præter furti causam aduersarium prouocare certamine liceret, sine causa maiorum[5] nostrorum moribus non video licuisse. Nulla tamen legibus Hispanorum[6] duelli iusta causa probatur. Quid igitur, si contentiones inter familias aut inter collegia eiusdem ciuitatis ex iisdem causis oriantur, quibus inter priuatos, an armis experiri fas est? monomachia certè locum non habet: nam ipsa nominis μονομαχίας & duelli interpretatio repugnat. at tametsi trium Horatiorum ac totidem Curiatiorum certamen Tullo Hostilio rege decretum fuerit: id tamen belli Albanos inter ac Romanos finiendi causa ferendum erat: nec interest quo numero aduersus hostes decernatur: sed aliud
B statuendum est ciuibus inter ipsos, quorum vitam, famam, ac fortunas tueri, aut si cui quis noceat, legitimo iure agere oportet. & quoniam iura quædam familiaria sunt, & sua collegiorum statuta, iudicibus hæc accuratè discutienda erunt: ac omni studio prospiciendum, vt si metus seditionis ciuitatem inuaserit, magistratus cohortes armatas locis omnibus disponat. Id autem sæpenumero accidit, cùm de capite potentiũ vel gratiosorum ciuium agitur: aut cùm supplicia inusitatis legibus ac moribus irroganda sunt: cùm enim Senatusconsulto Syllaniano quadringentos seruos ad extremum supplicium ob vnius culpã trahi oporteret, quia populus Romanus rei nouitate ac indignitate vehementer commouebatur, Nero legionem omnibus Vrbis regionibus disposuit,
C vt plebem coerceret. quòd cùm ab Imperatore Iustiniano in consimili ferè causa prętermissum fuisset, ingẽs illa seditio quam superiùs diximus, vrbem Constantinopolim vno velut incendio repente inflamauit. Nec ita pridem duæ clarissimæ vrbes, Lutetia, inquam, & Antuerpia, graui seditione iactatæ fuerunt, cùm religionis causa damnatos populus supplicio liberaret. Inde Belgarum à rege defectionis primordia cœperunt. Neque id nouum est, sed in ipsius populi Romani luce contigisse legimus, cùm Voleronem seditiosum ciuem fustibus cædi iussisset Consul, plebs illum supplicio exemit ac Tribunum creauit, vt popularem aduersus optimates libertatem tueretur: quibuscum perpetuum erat intestinúmque bellum: quod aliter sedari non poterat, quàm si hostis ciues vr-
D geret. Quamobrem hoc præcipuum magistratibus ac Senatui studium fuit, vt ciuibus hostes opponerent, aut si hostes defuissent, belli semina vndique conquirerent, alioquin à bellis ciuilibus nunquam conquieturi. Neque verò bella ciuilia magis exarserant, quàm parta pace cum populis omnibus, bellóque aduersus Pœnas primùm confecto. tunc enim Ianum Consules cluserunt: quod contigerat antea nunquam. Ac mihi propiùs in eam rem intuenti, nihil videtur bellicosis nationibus tam perniciosum quàm pax: nec militibus quicquam magis infestum quàm otium. Itaque C. Marium Imperatorem quidem omnium optimum fuisse historiæ prodiderunt: sed pessimum domi ciuem, quia pacem ac tranquillitatem colere nesciret. An verò populum bello assuescere præstabilius sit quàm paci, suo loco disseretur. Cùm autem ciuium secessiones omni ciuitatum generi periculosæ, tum verò popularibus Imperiis ma-

[5] Faber. in § per contrarium de hæredit. quæ ab intest. deferun.
[6] Petrus Bellugà. in speculo. tit. 26. §. iesu.

ximè omnium metuendæ sunt, ac summa diligentia præoccupandæ: si tamen seditio prius coorta fuerit quàm prospiceretur, sapientissimos ac summa virtute præstantes viros, qui populi motus orationis lenitate ac prudentia regere possint, adhibere oportebit. Et quemadmodum ij qui à furore affecti saltant, nec aliter curantur quàm si lyricus aut cytharistes inconditos saltantium motus imitari studeat, vt paulatim grauioribus modis furiosorum hominũ saltationes cohibere possit: ita magistratuum necesse est initio sese ad pupuli furentis animos accommodare ac tempestati obedire, vt tandem portum feriat: Nam qui vim adhibent, perinde faciunt vt ij qui torrentem præcipiti casu de rupibus altissimis labentem sistere se posse confidunt. Qui autem armis subditos coercere conantur, nisi opibus ac potentia valent, Rempublicam in summum B discrimen adducunt. neque enim plebs impotentia animi victoriam assecuta victis parcere consueuit. Quòd si princeps eam quam de populo sperarat, quémque armis frangere tẽtarat, victoriam non reportarit, magnum sui ipsius contemptum in animis non modò ciuium, sed etiam hostium ac peregrinorum ingenerabit. Et quidem cùm alibi sæpenumero tum verò sæpissime Senatus Romanorum deprehendit eos, qui vim ad sanandum plebis furorem adhibuerunt, grauiter peccauisse: qui verò lenitate sermonis populi voluntates flexerunt, ciuitatem penè cadentem erexisse. Appius Consul populo petenti nouas tabulas, quibus debitores liberarentur, acerrimè restitit atque iterum plebem à patribus secedentem acerbè tractari censuit oportere, nec aliter ad officium reuocari posse: sed priore actione Seruilius, altera Menenius Agrippa iudicarunt plebem, non acerbitate sed potiùs lenitate ac facilitate ad officium esse reuocandam. quod Agrippa re ipsa docuit, ac pereleganti corporis humani fabula tenues cum potentioribus exemplo salutari conciliauit, & arma vtrisque de manibus extorsit. Quæ res illi summam omnium beneuolentiam, & cum Reipublicæ salute gloriam peperit immortalem. Quòd si feræ bestiæ nunquam fustium ictibus mansuescunt, sed mansuetarij comitate ac facilitate: quis plebem ferarum omnium ferocissimam orationis asperitate tractabiliorem fore putet? Dãdum est igitur aliquid plebi: ac siquidem seditio ab inopia rei frumẽtariæ proficiscatur, tenuibus frumentum de publico erogandum erit: nec oratione vtẽdum, quia venter aures non habet, vt Cato dicere solebat: licet etiam plura polliceri quàm præstare possis. Nam in eo genere Platonis & Xenophontis sententia probabilis est: Magistratibus scilicet non aliter quàm medicis aduersus pueros & ægrotos mentiri licere. Sic enim Pericles populum Atheniensem comœdiarum ac ludorum illecebris, tum etiam frumenti ac pecuniarum in tenues diuisione permulcere solebat: & cùm feram illam popularem oculis, auribus, ventre, modísque omnibus cepisset, edicta salutaria, quæ per famem, aut furorem exaudire non licuisset, promulgabat. Quòd autem diximus populo dandum aliquid esse, & interdum ea quæ cum iniquitate coniuncta sunt permittenda, maximè verò in popularibus & optimatum Imperiis hoc ita vrgẽte necessitate verum esse statuo, ad se-

C

D

ad secessiones cohibendas: alioqui perniciosum est plebis impotẽtis libidini semper inseruire: sed eã ita moderari necesse est vt libertatis fræna nec constringi, nec omnino laxari videantur: ac tametsi præceps & lubrica sit licentia popularis, perniciosius tamen est apertè populum oppugnare, quàm illecebris flectere velle: vt Appius, Coriolanus, Metellus, Phocio, Hermodorus: qui cùm omnia populo denegarent, séque plebis aduersarios omnium maximos profiterẽtur, seipsos Rémque publicam aut perdiderunt, aut in summum discrimen adduxerunt. Ac tametsi nulla res principibus ac magistratibus difficilior visa est, quàm maiestati miscere facilitatem: nihil tamen popularibus Imperiis tam necessarium esse

B potest. Et quemadmodum Sol cum cæteris sideribus oritur, & occidit rapidissima cælorum omnium conuersione, idẽ tamen paulatim ab Occasu cursum retroagit: & quò sublimiùs à terra sursum euehitur, eò minor apparet: ita principem ciuitatis, populi voluntates ac studia quodam modo sequi oportet, vt faciliùs ea quæ volet, in posterum consequatur. Nec si possit princeps vniuersum populum arbitrio suo cogere, vim adhibere debet, sed moderatis Imperiis ac iussis vtendum. Quis enim medicus tam imperitus, qui sectionibus & vstionibus, si aliter morbos curare queat, vtendum putet? Quis item princeps aut magistratus in populari statu plebem, quam nutu potest aut oratione salutari in officio retinere, armis cogere velit? Multa quidem earum rerum libris omnibus exempla

C proponuntur, nullum tamen illustrius est quàm Pacuuij Calauini Campani, qui cùm popularem statum tueri & ab optimatibus diffidere videretur, nihilominus tamen cùm intelligeret plebem Senatores vrbis Capuæ necare proposuisse, ac parricidum vehementer execraretur, simulauit ore ac vultu se populi voluntates & consilia probare. Is igitur Senatores eodem in loco conclusos admonuit, se populi cõcionem habiturum, próque eorum salute propugnaturum, ac bono animo esse iussit. In concionem progressus hilari vultu sic populum alloquitur, Quod sæpe, inquit, optastis Campani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili Senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorũ, quas præsidiis clientiũ seruorúmque tuentur, cũ sum-

D mo vestro periculo, sed tutam habebitis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite. de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam. Sed ante omnia ita vos irę indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atque vtilitatem vestram habeatis. nam Senatum omnino non habere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut, quod vnum liberę ciuitatis consilium, Senatus habendus est. Itaque duæ res agendæ vobis sunt, vt & veterem Senatum tollatis, & nouum cooptetis. Inde consedit & nominibus in vrnam coniectis, citari quod primum nomẽ ex vrna excidit, ipsúmque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomen malum & improbum, pro se quisque clamare & supplicio dignum. Tum Pacuuius, Video quæ sententia de hoc sit data: eiicitur, pro malo & improbo bonum Senatorem & iustum eligite. Primò silentium erat inopia potioris subiiciendi. cùm tamen aliquis omissa verecundia quempiam nominasset,

multò maior extēplo clamor oriebatur,cùm alij negarent nosse,alij probra, humilitatem sordidámque inopiam & pudendæ artis aut quæstus genus obiicerent. Hoc multò magis in secundo & tertiò Senatore est factum, vt ipsius pœnitere homines appareret. Ita dilapsi homines, notissimum quodque malum maximè tolerabile dicentes esse, iubētésque Senatum ex custodia dimitti. Ergo prudenti vnius hominis consilio non tantùm ab interitu seruata ciuitas est, verumetiam releuata atque recreata: cùm Tribunus ille plebis indomitę furorē simulatione cōpescuisset, ac planum fecisset, non modò cædem Senatorum in sempiterna posteritate crudelem visum iri: verumetiam cęsis Senatoribus ciuitatem sine cōsilio desertam ciuilium discordiarum incendio propter honorum contentiones deflagraturam. Quòd si furor plebis ad arma proruperit, ac ciuili sanguine seipsam resperserit, perarduum est pérque difficile ad sanitatem reuocari. Atque in eo genere nonnulli domos suppositis facibus incenderūt, ne Respub. discordiarum incēdio periret: cùm scilicet ciues repente positis armis ad incendium restinguendum concurrerēt. Quòd si quis animi præstantia quadam ac virtute cæteris excellat, qui orationis grauitati ciues ad pacem & concordiam adducere velit, hunc vnum populi motus placaturum, aut video neminem: quod eleganter Maro his versibus expressit.

Ac veluti magno in populo cùm sæpe coorta
Seditio est, sæuítque animis ignobile vulgus,
Iámque faces & saxa volant, furor arma ministrat.
Tum pietate grauem ac meritis si fortè virum quem
Conspexere, silent, arrectis auribus astant:
Ille regit dictis animos & pectora mulcet.

Tales fuisse diximus Periclem Atheniensem, Menenium Agrippam Romanum: Petrum Loredanum Venetum. Cùm enim ij qui nauticam in portu tractabant, cæteros ciues armis procul summouerent, nec magistratuum imperiis, nec auctoritate Senatus coercere possent, Petrus Loredanus ciuis priuatus clara voce ac manu elata ciues arma ponere iussit, ac ciuilem discordiam momento sedauit. Ex quo intellectum est, virtutis singulare decus ac maiestatē plus in Republica valere, quàm leges, quàm arma, quām edicta, quàm magistratuum omnium iussa. nam qui nulla vi, manu, copiis, lapidibus, ferro, fascibus coerceri potuerant, vnius ciuis autoritate, nutu, arbitrio, voluntate ad sanitatem reuocati sunt. Est etiam in religionis metu magna vis ad plebem coercendam. Còm enim Florentini tanto ciuilium armorum furore inter se exarsissent, vt ciuium strage ac sanguine vrbs ipsa redundaret, nec vlla vis humana alios ab aliorum cæde diuellere posset, Franciscus Soderinus Pontifex ornamēta Pōtificia indutus, ac sacerdotum corona comitatus crucem præeunte, inter medios ciuium cuneos processit: repente ciues religionis metu arma posuerunt. Ita quoque Iadus Pontifex Hebræorum Alexandro magno ad vrbem Hierosolymorum vnà cum exercitu venienti, sacris vestibus subornatus occurrit: cuius specie ac splendore exterritus

territus Alexander Pontificem adorauit, ac tantùm abfuit vt regionem aut ſacram vrbem diriperet, vt etiam maximis beneficiis illam amplificaret.[5] Eadem arte Vrbanus Pōtifex max. Attilam ab vrbis Aquilææ obſidione dicitur auertiſſe. Sed interdum tanta ſunt ciuium inter ipſos odia vt ſociorum ac finitimorum ope ad eos conciliandos opus ſit. Etenim Lucenſes ex vrbe effuſi Florentinorum grauiſſimis caſibus & calamitate quam ex ciuili diſcordia contraxerant, permoti, Florentiā ad pacis actiones componendas peropportunè venerūt: quæ res non modò laudabilis, ſed etiam vtiliſſima ſemper viſa eſt, non tātùm ciuitati perituræ, verumetiam iis qui concordiam ciuium tueri volunt. Fit enim ſæpenumero vt B ciues à diſcordia abhorreant & pacem cupiant, ſed ſalua dignitate peti non poſſe putent: quo fit vt nullus ciuilium calamitatum exitus reperiatur, niſi quis medius intercedat: quod in popularibus & optimatum imperiis multò difficilius eſt quàm in monarchia, in qua vnius imperio ac poteſtate ciues ſecum ipſi & cum Republica faciliùs coniunguntur: niſi princeps ſe partium ducem malit quàm regem videri: quæ res exitium ei procul dubio eſt allatura, ſi de rebus aliis quàm de maieſtate quæratur: vt quæ ſuperioribus annis controuerſiæ de religionibus extiterunt, quibus adhuc vniuerſa penè Europa conflictatur. Imperia quidem Suecorū, Scotorum, Anglorum, Danorum, Heluetiorum, Germanorum, religiones & ritus antiquos mutarunt, ſtante Rei cuiuſque publicæ forma: tametſi C non ſine grauiſſimis calamitatibus acerbiſſimóque bonorum ac fortium virorum occaſu. At cùm ſemel conſtituta & omnium conſenſu probata religio fuerit, ne poſtac in diſputationem deducatur cauendum eſt, vt omnes ſeditionum viæ, omnes aditus intercludantur, & præſidia pacis muniantur. Quarum enim rerum diſputationes in vtrâque partem feruntur, earum omnium probabilis eſt ac dubia ratio. Quid autem ab impietate propiùs abeſt, quàm leges diuinas, quarum ſempiterna ſit natura, & quæ omnium animis ac mentibus aſſenſione certiſſima hærere debeant, probabilibus argumentis in dubium reuocare? Nihil eſt enim tam firmum ac ſtabile (niſi demonſtratione clariſſima miniméque dubia nitetur) quod argumentorum vi ſubuerti non poſſit: at rerum diuinarum D diſciplina non in demonſtrationibus aut perſpicuis rationibus, ſed in aſſentione ſola verſatur. Et qui demonſtrationibus ac libris peruulgatis id conſequi ſe poſſe putant, non modò illi cum ratione inſaniunt, ſed omnium religionum fundamenta labefactant. Extat Lycurgi[6] lex antiquiſſima, quam Florentini, diſputatores omnium acutiſſimi, in populari ſtatu iuſſerunt, Ne ſcilicet de legibus ſemel receptis ac probatis diſſerere liceret. Intellexit vir ſapientiſſimus leges diſputatas in dubium reuocari: dubitationem verò iniuſtitiæ opinionem afferre: ex quo legum ac magiſtratuum cōtemptum & Reipublicæ interitum ſequi neceſſe eſt. Quòd ſi Philoſophi ac mathematici ſuarū diſciplinarū principia in diſputationē reuocari non patiuntur, quæ dementia eſt de religionibus non modò priuatim, ſed etiam publicè diſputare velle? Quanquā Anaxagoras niuē eſſe atram, & Fauorinus quartanam hominibus vtilem eſſe tuebantur.

[5] Ioseph. in anti

[6] Plutar.

De religionibus diſputare pernicioſum.

ff

Carneades verò cùm iustitiam maximis laudibus extulisset, perendie iniustitiam præstabiliorem esse plerisque persuasit. Sed Aristoteles eos qui quærerent nix alba sit nécve: egere sensu dicebat: qui verò dubitarent Deus sit nécne: pœnis esse non argumentis refellendos. tametsi Deũ sempiternũ & esse, nec plures vno existere posse necessaria demõstratione [7] cõfirmauit. Quare prudẽter Orientis & Affricę populi ipsiq; Hispaniarũ reges de religionibus disserere sanctissimè prohibuerunt. Et cùm Moschouiæ populi, qui Græcorum ritus probarunt, variè de religionibus sentirent, ac seditiosis concionibus in sectas distraherentur[8], rex Moschouitarum ne quis de religione dissereret capitali pœna sanxit: sed curionibus ac Pontificibus exhibuit librum, quo quid cuique de rebus diuinis persuasum esse vellet, continebatur, vt eum populo ad legendum & ad intuendum proponerent, capitis pœna subiecta, si quid vllius interpretatione additum detractúmve esset. Certè quidem Moses cùm omnia quæ ab immortali Deo didicerat & expresserat, accuratissimè descripsisset, ac populo exposuisset, vno capite legis, populo adhuc in deserta solitudine vaganti, iussit sacerdotes ac Leuitas legem diuinam clara voce ac disertè legere ídque assiduè, vt omni ætati ac sexui perspicua & cognita esset: altero capite legibus diuinis quicquam addi detrahíve prohibuit. Itaque cùm in monte Sionis septem essent collegia, nonnulli cccc. fuisse putant, quibus lex diuina docebatur, ac plerique seorsum præcepta de religionibus traderent, nemini tamen disputare fas erat, vt quidem Optatus Mileuitanus scribit[9]: quippe iudicabant nihil tam à rebus diuinis abhorrere quàm disputationes, quæ ad res probabiles ac dubias pertinent, non ad eas quarum assensio certissima cuique esse debet. Cùm igitur de rebus diuinis disputationes non tantùm dubitationem ac religionum interitum, verumetiam Rerumpublicarum euersionem afferãt, eas profectò sanctissimis legibus prohiberi oportet. Quod ab Imperij Germanici ordinibus post diuturna bella ciuilia cautum est, vt Romanam & Saxonicam religionem mutua concordia principes tuerentur: illud etiã subrogatũ, ne de religionibus capitali pœna indicta, disputaretur: quam pœnam Germanorum magistratus, ac potissimùm Augustæ cùm à nonnullis exegissent, vniuersa Germania conquieuit. Iam verò cùm legislatores omnes ac philosophi, atq; adeò Polybius ipse[1] Atheos religionem Rerum omnium publicarum firmissimum fundamentum esse, ab eáque subditorum fidem in principes, obedientiam erga magistratus, pietatem in parentes, charitatem in singulos, iustitiam in omnes pendere confiteantur, seuerissimis legibus cauendum est ne res omniũ sacratissima puerilibus ac sophisticis concertationibus, ac potissimùm iis quæ publicè fiunt, vilescat: probabilibúsque argumentis in dubium reuocata ex animis auditorum ac disputantium tandem eripiatur. Nec audiendi sunt qui subtilioribus rationibus omnia se persuadere posse putant, quoniam summa ratio est, quæ pro religione facit, vt eleganter respondit Papinianus[2]. Quanquam rectissimè Aristoteles[3] vtrosque ineptire scribit, & Oratores qui demonstrare, & Geometras qui persuadere quæ volunt, conantur:

7 lib. 6. Phis. & 12. meta.

8 Sigismũdus Liber in historia Moschouitarũ.

9 lib. 3.

1 lib. 6. de militari ac domestica Rom. disciplina.

2 l. & si quis de religiosis. ff.

3 ad Theodectẽ.

nantur: quoniam nec probabilia demonstrari possint, nec certa necessariáque argumentis persuaderi debeăt. Hic non definio quænam in tanta populorum de religionibus inter se discrepantiŭ varietate, optima censeri debeat, (quanquam quod verum sit, plus vna esse non potest, & ad religionem adipiscendam quæ vera, quæque præpotentis Dei voce promulgata sit, non disputationibus, sed assiduis ad Deum æternum deorŭ omnium parentem ac principem rogationibus vtendum:) si tamen princeps aliquis certissimas de lege diuina, déque vera religione assensiones animo comprehensas habeat, subditósque opinionum varietate ac multitudine sectarum distractos in suam pertrahere volet: vim amouere oportet: nam quò grauiora supplicia irrogabis, eò minùs proficies: cùm ea sit in hominibus insita vis ac natura vt ad aliquid assentiendum sponte duci velit, cogi nolit. Hæc mea fuit ad Elizabetham Anglorŭ reginam & ad optimates ac Senatores oratio, cùm de Campiano Iesuita déq; catholicis quæstiones capitales haberentur. Principem igitur oportet vera religione vtentĕ non inani specie ac simulatione ficta, sed ardentibus votis ac precibus sempiternum Deum colere: qua quidem ratione subditorum mentes ac voluntates in sui vnius admirationem & imitationem conuertet, ac sectarum omnium radices ac fibras amputabit. Cuius rei cùm multa sint argumenta, tum verò nullum ad hanc rem accommodatius quàm de Theodosio maiore: qui ineunte Imperio pruouincias omnes Arrianorum plenas reperit, quorum opes ita creuerant sub Imperatoribus Arrianis, vt non modò confirmata esset eorum disciplina conciliis octo, quæ variis temporibus Tyri, Sardis, Syrmi, Mediolani, Seleuciæ, Nicææ, Tharsi, Arimini coacta fuerant: ac potissimùm synodo Ariminensi, quæ sexcentorum Pontificum concordibus animis ac sententiis Arrianam sectam comprobarat: verumetiam pœnarum ac proscriptionum acerbitate sectas aduersariorum punirent: noluit Imperator Arrianos, quos tamen capitaliter oderat, vllis suppliciis coerceri: sed vtrisque, Arrianis inquam & catholicis sua templa concessit, & in singulis oppidis duos vtriusque religionis Pontifices haberi permisit. ac tametsi catholicorum Pontificum importunis rogationibus edicta quædă aduersus Arrianos promulgari iussisset, facilè tamĕ irrita esse passus est, vt ipsius ad Ambrosium literæ demonstrant his verbis. Trade, inquit, Arrianis Basilicam: mei nanque sunt omnia iuris; quod etiam Rotaris rex Langobardarum sua lege permisit. Nihilominus tamen cùm sine simulatione decreta concilij Niceni tueretur, ac liberos & propinquos eadĕ religione imbuendos curaret, Arrianorum sectam in Europa labefecit ac debilitauit plurimùm: tametsi Asiæ & Affricæ populi etiamnum Arrianorŭ placita Muhamedis auctoritate tueantur. Turcarum quidĕ rex maximus summa veneratione religionĕ à maioribus acceptă colit, neq; tamen peregrinas aliorum religiones execratur, sed suo quemque ritu viuere patitur, eos inquam, qui Romanam, qui Græcam, qui Iudaicam, qui Æthiopicam, qui Persicam sectam sequŭtur: & Calogerontas Christianos summa charitate quotidianísque largitionibus fouet, non mino-

re pietate quàm olim Augustus Iudæos, quibus non modò suæ benignitatis fontes diurnis eleemosynis aperuit, verumetiam sacrificia perpetua Hierosolymis pro sua Reíq; publicę salute publicis expẽsis quotidie fieri mandauit[4]. Idem enim veteres populi quod Turcæ ab Elhari doctrina persuasum habuerunt, omnes omniũ religiones, quæ à pura mente proficiscantur, diis immortalibus gratas esse: quàm sapienter non disputo: si quis tamen propria superstitione rogatus[5] iurasset, iusiurandum legibus probauerunt. Ac tametsi peregrinas religiones in Rempublicam non facilè admitterent, vt bello Veienti datum Ædilibus negotium est ne qui nisi Romani dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur: nihilominus tamen suo quemque ritu, sua quemque religione priuatim intra vrbem frui facilè patiebantur: ac Romani ipsi sacra Isidis & Æsculapij in vrbem receperunt, ac Pantheon diis omnibus consecrari permiserunt. Soli ex omnibus populis Iudæi peregrinos ritus execrabantur, ex quo populorum omnium in seipsos odia excitauerunt. Nam cùm Anthiochus nobilis Hierosolymam obsideret, Iudęi pacti sunt octo dierum inducias, vt festum euasionis immortali Deo sacrum colerent. libenter assensit Anthiochus, vt est apud Plutarchum: nec eo contentus tauros & arietes ad victimam summa cum lætitia vsque ad portas vrbis deduxit. Post inducias vrbem expugnauit, eámque vt Polybius, Strabo, Timagenes, Apollodorus scripserunt, diripuit. Cùm verò sacrificium ritu Græcorum pararet, Pontifes ac Leuitæ cum execratione templum deseruerunt. Hic Anthiochus quasi deorum contemptores ad Græcorũ ritus & sacrificia compulit: porcos etiam in templo mactari, iísque Iudæos vesci iussit: recusantes omni suppliciorum genere cruciauit. ea res ciuitati religionis ac Reipublicæ cõuersionem peperit. At Ptolemæus Lagus, vt scribit Agatarchides, deinde Pompeius Hierosolymam, vt est apud Vegetium, post obsidionẽ diuturnam cœperunt eodẽ die quo Iudæi sub Antiocho pacti erant inducias, sed à sacrilegio manus habuere continentes: Crassus non item: nec Flaccus, quem Cicero negat aurum tempo sancitum expilasse: qua in oratione vt causæ inseruiret, dixit Iudæorum deos à seruitute Romanorum suos cultores non eripuisse. Cùm igitur Iudæi cæterarum gentium numina execrarentur, maximum sui odium & contemptum apud omnes excitaueruut. Cùm enim Quadrato Iudææ præside gregarius miles sacrificantibus Iudæis pudenda in ipso templo reuelasset, tanta seditio secuta est, vt viginti millia Iudæorum cæsa sint, quo tempore Iudæi ex Senatusconsulto Roma exacti sunt. qui solum vertere noluerunt, religionem mutare, aut seruire coegit Tiberius: sed hoc Romæ tãtùm: idem enim Tiberius Pilatum qui clypeos sanciuerat, in templo Iudæorum collocare, aut quicquam de eorum religione detrahere prohibuit. Alexãder verò Seuerus Imperator in sacris familiaribus Abrahamum, Orpheum Herculem & Christum sibi proposuit ad colẽdum. Cùm autem Christiani æquè ac Iudæi triginta illa deorum millia quæ Pindarus sua iam ætate venerabatur, execrari cœpissent, & in hominum mentibus deorum contemptum ingenerarent, principes ac magistratus illos

4 Philo in legatione ad Caium.

5 l. qui iurasse de iureiurando.

illos acerbiſſimis ſuppliciis inſectari cœperunt niſi Chriſtum eiurarent. ac Iudæi ipſi Chriſtianorum accuſatores ac delatores erant, ne eadem impietate obligari viderentur, ſuæ religionis antiquitate freti. Atque hinc religionum innumerabilis multitudo, aliis aliorum ritus execrantibus: hinc Rerumpublicarum variæ quoque conuerſiones extiterunt. Ac tametſi crudelitates incredibiles tyranni in ſuos antea exercuiſſent, nunquam tamen hominum mentibus ante regem Antiochum quem modò diximus, imperandum ſibi fas eſſe putauerunt. Quæ ratio facit vt Theodoricus Imperator religionis cauſa cruciari pateretur neminem, ne vel impietatis ſpecie aliena bona diripere, vel liberas hominum voluntates,
B quæ nullis Imperiis poſſunt, conſtringere velle videretur. ſic enim ad Senatum Romanum ſcribens, Religionem, inquit, imperare nõ poſſumus; quia nemo cogitur vt credat inuitus. quæ quidem ratio Caſſiodori omnium efficaciſſima mihi viſa eſt ad ſupplicia, quæ religionis ſpecie irrogantur, tollenda. Impios quidem ac peregrinos ritus quos maxima pars ciuium potentiorum execratur arceri à ciuitate vtile eſſe duco, ad tuendam ciuium inter ipſos amicitiam, quæ præcipuè rerum diuinarum cõſpiratione & conſenſu alitur ac ſuſtentatur: ſi tamen eadem religio populorum finitimorum ac multorum ciuium opinione probatur, non modò ſuppliciis vindicari non debet, ſed etiam prouidendum, quoad eius fieri poterit, vt ſi publicè citra ſeditionem non liceat, ſacra tamen priuata fa-
C cere nemo prohibeatur: alioqui futurum eſt, vt qui alienis ſacrificiis intereſſe nefas eſſe ducunt, & ſuis carere cogũtur, omnem omninò religionis opinionem exuant: ac ſublato diuini numinis metu, nec legibus humanis vllum nec virtuti locum relinquant: ſed omnia in omnes ſibi licere putent. Quanquam quid vetat ſanctiſſimorum Prophetarum cõſiliis inſiſtere: quorum[6] alter quidem ſuis popularibus in ſeruitutem Caldæorum abductis perſuaſit, vt cùm antè idola procumbere cogerẽtur, Deum tamen ſempiternum mente colerent: alter Naami[7] Syriæ regis domeſtici pura religione initiati excuſationem accepit: ſiquidem regi ſacrificanti peregrino deo adeſſet: quippe mẽtem purã ab impietate ſeruaret. fallunt enim qui humanis Imperiis ac legibus Reſpublicas non vltionis diuinæ
D metu contineri arbitrantur. Et quemadmodum ex omni ciuitatum genere nullum deterius eſt anarchia, in quá nemo paret, nemo imperat, ſed in ſumma ſcelerum omnium impunitate ac licentia viuitur: ſic etiã nulla peſtis ciuitatibus grauior accidere poteſt numinis carẽtia, quam Græci ἀθεισμὸν vocant: & certè non parum peccant qui[8] πολυθεότητος, & ἀθεότητος eandem pœnam ſtatui putant oportere: aut θεῶν ἀπειρίαν τὸν αὐτοκράτορα θεὸν ἀναιρεῖν. Nam ſuperſtitio quantacunque fuerit, homines tamen in legum ac magiſtratuum metu, & in mutuis vitæ officiis continet: impietas autem aduerſus numina omnem ex animo peccãdi metum penitus euellit. Duobus igitur propoſitis incõmodis, ſuperſtitione, inquã, & atheiſmo, maius declinare oportet: quando verò religione, quæ in vnius ſempiterni Dei vero cultu verſatur publicè vti non licet, ac ne publicæ religionis cõtemptu ad impietatem ciues, aut ad ſeditionem incitare videamur, publicis

6 Baruch.

7 Heliſæus.

8 Id eſt infinitate deorum poſitã Deum opt. max. tolli.

ſacrificiis adeſſe præſtat,dum tamen in vnius ſempiterni Dei cultu mens acquieſcat. Quòd verò plerique mirantur quamobrem in ipſis eccleſiæ Chriſtianæ primordiis, tanta ſectarum ac numinum, tanta religionum multitudo quantam Tertullianus & Epiphanius fuiſſe memorant, id eſt centum circiter ac viginti,ſine bellis ciuilibus contineri potuerit: in cauſa fuit ipſa diſcrepantium inter ſe opinionum varietas.nihil enim periculoſius eſt quàm in duas ſententias ſcindi ciuitatem, ſiue de legibus, ſiue de religionibus,ſiue de rebus aliis ciues inter ſe diſſideant:quia vnum vni per rerum naturam contrarium quidem eſſe poteſt, plura vni contraria fingi non poſſunt:itaque cùm plures inter ſe diſcrepāt,medios quoſdam interiectos eſſe neceſſe eſt inter extrema contraria. Ac propterea Solo B lege cauit,vt in ciuium ſeceſſionibus,vnam quiſque factionem ſequi neceſſe haberet. quod periniquum pleriſque viſum eſt:cùm qui factionibus abſtinet vt placidus & quietus pacem colat, boni ac moderati ciuis laude cumulandus videatur,illud etiam iniquius quòd quam opinionem cum ſcelere coniunctam putes,eandem tueri cogare,ac pro iis quos contra ſentias propugnare: ſiquidem ex omnibus ciuium ſententiis nulla tibi probabilis videatur. Poſtremò ſi quam ex omnibus probaueris opinionem ſequi & armis defendere neceſſe habeas, etiam aduerſus parentes,vxores,liberos,propinquos arma capere,eóſque quos tueri debeas,ſi contrariam ſectam ſequantur,necare licebit.In ſumma,diuina[9] lex multitudinis opinionem ab eo quod verum & honeſtum ſit aberrantem ſe- C qui vetat. Nihilominus lex illa ciuitatibus vtilis videri poteſt,ac potiſſimùm popularibus & optimatum Imperiis, quæ ſummo principe, à quo ciuium concordia ſperanda ſit,deſtituuntur. Nam callidiſſimus quiſque ciuis in populari ſtatu ſe quàm lōgiſſimè poteſt, à ciuilibus armis ſubducit,niſi victoriam certiſſimam ſe adeptum iri confidat, nec ſe vitámque ſuam, aut fortunas periculis, nſi ſumma neceſſitate coactus opponet. ac ſæpenumero fit vt ſeditioſiſſimus quiſque diſcordiarum ſemina conquirat, nec vlla re magis quàm ciuili ſanguine delectetur,vt cæſorum bona diripiat,ac honoribus alienis fruatur,Salios Martis ſacerdotes imitatus, quos antiqui πυροφόρους appellabant:proptèrea quòd execrationibus rite factis inter aciem vtramque faces coniiciebāt,ac prælia miſcebant,eodem D momento ſeſe belli periculis ſubducentes. Quòd ſi legi Solonis locus erit,ſeditioſi ciuiles diſcordias ciere metuent,cùm eadem ſibi quæ aliis pericula imminere putabunt. Boni verò & quieti ciues,qui otium ac tranquillitatem rerum omnium pulcherrimam ducunt,ſi factioſos ſequi neceſſe habeant, modis omnibus diſſidia ciuium proſpicere eáque prohibere,aut ſi proſpici non potuerint, placare tamen modis omnibus conabuntur. Nam bonorum ciuium virtus ac ſumma auctoritas valet plurimùm ad inſanos & præcipites in officio cōtinendos, quibus inteſtinum ſempiternúmque bellum futurum eſt, niſi ſapientum conſiliis ad ſanam mentem deducantur.Quibus argumentis ac rationibus lex Solonia ciuitatibus vtilis eſſe videatur. Quanquam ſi in fœderibus ac ſocietatibus principum inter ipſos vtile eſt vnumquemque plus cæteris omnibus poſſe,

Cur plures ſectæ Rempublicā continent, duæ verò ſtatum euertunt.

9 Deut.12.

An lex Solonis de factionibus vtilis ſit.

posse,aut certè cũ potentioribus coniungi,quantò id verius ac vtilius est in bellis ciuilibus, in quibus qui neuter est, æquè ab omnibus deseritur & præda fit omnium communis? Nam cùm Theramenes discordiarum inter ciues otiosus spectator fuisset, miserandum præbuit omnibus spectaculum suæ calamitatis. Quisquis igitur in bellis tũ ciuilibus, tum externis neutram partium sequi volet, hunc saltem oportet vtrosque inter se conciliare: aut si putat alienas discordias sibi bonísque ciuibus vtiles fore, quoniam salus bonorum in exitio improborum consistit, enitẽdum tamen erit sapienti ciui, vt concordiam tueri videatur. Fit enim sæpenumero vt qui apertè concordiam simulant, occulta dissidia serant: quo ni-
B hil est immortali Deo detestabilius[1]: nisi hoc agatur vt sceleratis ac flagitiosis inter ipsos bellum sit sempiternum. vt enim rarissimas virtutes, quę mutuam inter se concordiam tuentur, plurima inter se dissidentia circonstant: ita quoque bonorum raritatem obsidet improborum maxima multitudo, qui bonos momento perderent, nisi mutuis bellis pestem & exitium sibiipsis inferrent. Quamobrem Deus sæpissime gloriatur se hostium suorum ope suos hostes acerrimè vlturum. Ad ea quæ diximus sedandarum inter ciues discordiarum præcepta pertinet illud etiam, vt commotis ciuibus Nolæ ac tintinabula prohibeatur: quod factum legimus in Monspeliensi ac Burdegalensi seditione: quas tamen restitui non sine magna mercede placuit: quàm sapienter non disputo: Certè Turca-
C rum rex, ac cæteri principes Orientis inuentum illud Nolanorum Campaniæ cùm à suis ciuitatibus quamlongissimè repulissent, maximam bellorum ciuilium occasionem à suis ceruicibus depulerunt. Clangor enim cùm mẽtes hominum à quiete deturbat; tum verò sonitus Nolarum eo quo ad incendia concepta modo quatiuntur, etiam sapientes à sanitate in furorem præcipites agere consueuit. Arma quoque seditiosis eripi si possunt, non modò tuendæ ciuium salutis amuletum singulare est, sed etiam bellorum ciuilium curandorum necessaria medicina. Quanquam Italiæ ac multò magis etiam Orientis principes arma ferre, aut longioribus gladiis subditos, præterquam eos quos adhibent ad corporis custodiam, accingi non patiuntur: neque nouum est illud institutum, sed ab vl-
D tima antiquitate repetitum. Nam Aristoteles Barbaros in ipsis ciuitatibus ferro accinctos fuisse miratur[2]. At nostris, æquè ac Germanorum & Anglorum moribus, id non modò licet, verumetiam Heluetiorum legibus necessarium est: vnde cædes ac seditiones sæpe deriuantur. nam qui armatũ se cõtuetur, arrogantior fit, & ad inferendã tenuibus iniuriã audacior: leuissimáq. iniuria affectus ad cędẽ ferocior. qui verò exarmatus erit nec quẽquam iniuria violabit, nec violatus occidet: nec ignominiam contrahet eorum qui ferro accincti iniuriam illatam armis repellere, ac vitæ discrimen subire recusant. At Turcarum legibus etiam militiæ exarmatum esse oportet, si hostes longiùs absunt: arma verò carris ac iumentis ferè circunferuntur: omnes tamen populos bellicis laudibus ac victoriarum gloria superarunt. Si hoc militiæ fit ab iis quos barbarissimos esse putamus, quantò æquius est domi ciues exarmatos esse? Lute-

1 Prouerb. Septẽ sunt quæ odit Deus, & octauũ, quòd abominatur anima eius eos qui discordias alunt inter fratres.

2 In polit.

tiæ quidem Parisiorum ne breuissimos quidem gladios baiulis ferre licet, quòd antea in contentionibus, quibus sæpissime implicantur, ad cædem irati prorumperent. Eadem lex in omnes si valeret, plures cædibus ac seditione vacuas ciuitates haberemus. Neque enim prudentis legislatoris est parricidia tam acerbè vlcisci, quàm ne fiant prospicere ac modis omnibus cauere. & vt medicus quisque peritissimus iudicatur, non tam qui morbos curare, quàm qui valetudinem tueri & morbis occurrere solet: aut si qua morbi vis inopinatò partem vllam corporis inuaserit, ægrotum primò conquiescere iubeat, deinde doloris acerbitatem modis omnibus leniat, dum interim morbi causas omnes ac symptomata putare, salutarémque medicinam conquirere licebit: ita principem optimum ciuitatis secessiones ac factionum incendia anteuertere, aut concepta repentè extinguere, deinde seditionum causas omnes scrutari & contueri diligenter oportet, vt quamoptimis legibus in posterum declinari possint. Causas autem secessionum easdem reperiemus, quas ciuitatibus conuersiones & interitus afferre superiùs diximus: pœnarum, inquam, ac præmiorum iniquam diuisionem, iniurias tenuibus illatas, nimias paucornm opes: summam multitudinis inopiam, impunitatem denique sceleratorum. atque hoc postremùm maximè omnium ciuitatibus exitiosum esse antea sæpe diximus, ac dicẽdum sæpius est: propterea quòd plerique tum principes, tum magistratus dum lenitatis gloriã affectant, improborum pœnas subire se non putant. At illud est quod Salomo toties ac tam sæpe cauendum præcipit, ne fideiubeamus: non quia mutuam inter nos charitatem prohibere velit, sed vt omnes intelligant eos qui sceleratorum prædes fuerunt, eósque meritis suppliciis eripuerunt, alieni sceleris obligationem luituros. sic enim vates ille ora laceratus regi Acabo certissimum exitium prænuntiauit, quòd Benadabũ regẽ Syriæ captiuũ vadatus esset. Quod vni regi dictũ est, latissimè patet ad omnes principes ac magistratus, qui pestẽ sibi ac ciuitatibus capitaliorẽ inuehere nullã possunt quàm flagitiorum impunitatem, quam plerique sordidi magistratus ac iudices prouocantibus proponunt, vt cæteros turpissimi quæstus causa ad sese pelliciant. Quamobrem sapienter prouisum est legibus Imperialibus, vt cùm in priuatis iudiciis Curiam Imperialem prouocare cuique integrum sit, modò summa aureos quinquaginta excedat, in publicis tamen non liceat. At ne in Scotia quidem à Prætoribus publicarum quæstionum, quæ occultissimis rationibus iniri solent, maiores iudices prouocare fas est. Et quibusdam inferioris Germaniæ prouinciis scelera quæ certissimis testimoniis non possint, coniecturis vindicantur: quæ ratio iudiciorum iam inde à Carolo magno ad hæc vsque tempora continuata vtilissima comperta est, vt atrocissima quæque scelera, quæ clam perpetrari solent, ista ratione vindicentur, & facinorosos deterreant ab iniuriosa vita. Ex quo manauit illud veteribus incognitum, vt pro modo probationum pœna decernatur: qui mos iampridem apud nos inueterauit. Ad seditiones etiam coercendas in posterum, pœnam seditiosis irrogare necesse est: quod

Scelerum impunitas ciuitatibus exitiosa.

B C D

quod qua ratione fieri debeat superiùs diximus, cùm de corporũ & collegiorum pœnis exigendis disputaremus. Sed quæ de collegiis & corporibus pœnæ sumuntur, ad maiorem populi partem accommodari nõ possunt. Non enim si membri vnius, puta pedis aut manus vstio vel sectio corpori salutaris est, propterea caput ægrum secabit medicus: sed magni Hippocratis præcepta sequutus desperatis morbis medicinã adhibere cauebit. Præter eas quas diximus secessionum causas potissima præcipuáque est in Oratorum licentia, qui hominum mentes ac volũtates quò volunt facilè ducunt, & vnde volunt deducunt: vt non immeritò maiores nostri Herculem Celticum non iuuenili robustóque corporis habitu & claua insignem, sed caluum & senecta venerabilem effingerent, cuius ab ore catenarum maxima vis ad aures multitudinis infinitæ perueniret, quæ dicentẽ sequeretur[3]: vt omnibus perspicuũ esset, nullas principũ opes ac legiones plus valere, quàm admirabilem illam dicẽdi vim ac facultatem eius qui populorum animos & languentes erigere & ad bellum inflammare, & ad vim paratos exarmare, & ardẽter ad virtutem cohortari, & à vitiis acriter reuocare, & ad mores hominum orationem moderari, mox à beneuolentia ad odium, mox ab odio ad beneuolentiam deducere posset. Qua quidem incredibili dicendi vi ac potestate paucissimi ad laudem, plerique ad Rerumpublicarum euersionem abutuntur: atque ij potissimùm qui sic loquuntur vt vitio, sic viuũt vt virtuti bellum indixisse videantur. Cùm enim ars illa præcepta contineat, quibus falsa pro veris obtrudere, rerum faciem commutare, ac modis omnibus audientium animos fallere ac decipere possis, mirum debet videri, si quis est qui artibus tam perniciosis rectè vtatur: cùm M. Tullius Oratorũ sui temporis facilè princeps, hoc primùm Oratori propositũ esse scripserit, vt nihil contra quàm persuadere velit, id dicendum putet, vel vt Aristoteli videtur, tam fallaci fuco rerum naturam velare queat, vt fraus detegi non possit, id est primam Oratoris optimi legem esse, vt omnia mẽdacio ac simulatione tegat. Itaque ab iis qui Oratorum clarissimorum laudem ab omni æuo adepti dicuntur, populorum motus, legum abrogationes, mutationes religionum, rerum denique publicarum conuersiones & interitus cœpisse, & eosdem calamitosos exitus habuisse videmus. Neque enim Græcorũ & Romanorũ tantùm exẽplis abundamus, verumetiam eorum qui Affricæ & Occidentis omnia Imperia religionis specie conturbarunt: ac nonnulli sceptra regibus extorserunt: id quod accidit Marochi regibus qui à Iosepho genus ducebant, quos seditiosus quidam concionator de regali solio præcipites dedit: ac tametsi Eques Asinarius vulgò diceretur, nihilominus duodecim legiones in regem armauit[4]. Consimili fraude is qui primus inter Persarum reges Sophus est appellatus, Vssuncassani regis gẽtiles de Imperio deturbauit. Nec ita pridẽ Leidanus sellularius opifex arrepta religionis Anabaptistarum occasione regem se ferens in Munsteram Westuallliæ metropolim inuasit, vnde non nisi ab imperiali exercitu & obsidione diuturna[5] depelli potuit. Item Hieronymus Sauonarola, ordinis pædicato-

3 Lucian.

4 Leo affer.

5 Sleidanus.

rum Soderini consilio statum Florentinorum ab optimatibus ad populum transtulit: nõ aliter atque Ephialtes Orator Periclis suasu summam Imperij ac publici cõsilij potestatem Areopagitarum Senatui ademptã seditiosis concionibus plebi attribuit. Denique Germaniæ plebem vniuersam in patricios armauerunt Oratores bello rustico, quo quidẽ centum circiter hominum millia cæsa feruntur[6]. Quàm sæpe exaudita vox est concionatorum qui principes ac populos ad vim, ad cædem, ad arma ciuilia modis omnibus inflammarent! vt quondam Nestorius qui coram Imperatore & in clarissima Constantinopoli luce ausus est dicere, Da mihi Cæsar, da, inquit, terram hæreticis vacuam, ego tibi cælum: excinde mecum hæreticos, ego te victoriam de Persis spondeo relaturum. B hunc propterea πυρόφορον appellarunt. nam si princeps hominis impudentissimi ac seditiosissimi consilia sequeretur, Imperium ciuibus vacuum reliquisset: ac Nestorium hęreticorum principem mox interfici iussisset. Est igitur ab eloquentia improborum ciuium multò magis metuẽdum quàm à peste, quàm à gladio furentis: ea tamen nihil laudabilius aut admirabilius est, si quis vir bonus ad laudem vtatur, vt & sceleratis exitio, & innocentibus præsidio, & improbis terrori, & probis ornamento sit: eámque exerat in sanandis populis, in suadendis legibus, in moribus conformandis, in castigandis erroribus, atque omnino in bonorum ac malorum finibus oratione eleganti ac numerosa designãdis: siquidem oratio non oblectandarum aurium causa nobis est à natura, sed ad verum decus C tributa. Et vt serpentes verborum quibusdam illecebris capiuntur: sic hominum ferocissimorum barbaries ac feritas eloquẽtiæ dulcedine ac suauitate, vt est apud Platonem, incredibilem in modũ mitescit. Nec vlla res est quæ vel seditiosos coercere, vel plebis furẽtis impetus retinere, vel insanos ad sanam mentem reuocare, & in quamlibet partem arbitratu suo flectere audientium animos, eósque pulchritudinis suæ splendore obstupefactos faciliùs possit quàm eloquentia regere: eóque magis in populari statu quàm in cæteris: quia in eo plebs imperita dominatur, nec aliter potest quàm diserti Oratoris facultate retineri. Quę res facit, vt quò quisque plus eloquentia potest in populari ciuitate, eò maiores opes & honores adipiscatur: cùm ab iis pœnarum ac præmiorum iura, leges, arma, imperia, curationes, belli denique ac pacis summa pendere videatur. D

Tyrannis verò nihil tam metuendum quàm eloquentia clari Oratoris, qui vel tyrannum odit, vel tyrannidem execratur.

[6] Sleidanus.

FINIS LIBRI QVARTI.

LIBER

DE REPVBLICA
LIBER QVINTVS

B

De conformando ciuitatum statu pro regionum ac populorum varietate, quibúsque disciplinis populorum mores dissimilésque naturæ percipiantur.

CAPVT. I.

VÆ ad vniuersam Rerum omnium publicarum disciplinam pertinerent, quæque singularum propria essent, abundanter nobis superioribus libris disseruisse videmur. consequens est, vt, quæ quibus populis leges congruant, quis cuique ciuitati status conueniat, quibúsque rationibus gentium mores ac naturæ percipiantur, explicare: ne aut formam ciuitatis à populi moribus alienam instituamus: aut naturæ leges hominum arbitrio ac volũtati repugnante natura seruire cogamuss: quod plerique facere conati florentissima imperia funditus euerterunt. Id autem eò accuratiùs faciendum nobis est, quòd omnium qui de Republica instituenda præcepta tradiderunt, qui hanc disputationem attigerit videmus fuisse nemine. Quemadmodum igitur in toto genere animãtium non modò innumerabiles sunt figuræ, verumetiam earum quæ figuram eandem habent, maxima varietas est: sic hominum inter se admirabilis est ac penè incredibilis dissimilitudo, variáque pro locorum diuersitate natura: cùm in eodem climate Orientis & Occasus modica declinatio magnam efficiat hominmm inter ipsos diuersitatem. eorum item quibus idem est circulus Meridianus, qui ad Aquilonem sedes habẽt, ab iis qui ad Austrum positi sunt, corporum & animorum habitu plurimùm distant. Quinetiam inter eos qui non solùm sub eodem circulo Meridiano, verumetiam sub eodem tractu ab Æquatore æquè remoto, sub eodem cæli gradu, sub eodem ferè puncto, differunt accolæ montis ab iis qui in conuallibus domicilia quæsierunt. Et inter locorum naturas quantum intersit, videmus alios esse salubres, alios pestilentes: multáque sunt alia quæ inter locum & locũ plurimùm differant. quo fit vt eiusdem vrbis homines, non tantùm pro dissimili

temperatione, verumetiam pro diuersitate locorum dissideant inter se
plurimùm: vt mirum videri non debeat si seditionibus sæpius iactantur
vrbes inæquali situ positæ, quàm quæ æquabilem planitiem habent: vt
Roma ipsa, cuius mœnibus septem montes claudũtur, idcirco seditioni-
bus præter cæteras sæpissime agitata est, quòd locus inæqualis ad id ma-
gis opportunus esse videretur. Quam quidem ad rem cùm Plutarchus
minùs aduerteret, penè ad stuporem miratur tres Athenis de statu con-
uertendo factiones extitisse. nam qui Astu editiorem vrbis locum acco-
luere, populari statu gaudebant: qui regionem vrbis humiliorem, oligar-
chiam cupiebant: qui Piræum, potiorem ducebant plebis & optimatum
temperationem. Causas ipsi naturæ congruentes mox aperiemus. Quòd B
1 In libro ἠθικοὶ χαρακτῆρες. si Theophrasto[1] mirum videtur Græcorum nationem moribus & insti-
tutis vsque adeò sui dissimilem, quis nõ miretur ciues eiusdem ciuitatis,
eiusdem vrbis tantopere inter se differre? Neque verò tribuendum illud
est gentium confusioni, cùm scriberet Plutarchus de Solonis ætate qua
generis Atheniensium puritas ac simplicitas tanta fuit vt solo Attico
procreati esse putarentur: qua de re gloriatur Aristides in Panathenæis,
vbi Athenienses mortalium omnium nobilissimos appellat, quod γηγενεῖς
& αὐτόχθονες esse opinaretur. Sed ne longiùs aberrare videamur, quis nescit
Heluetios ab extremis Gothorũ finibus oriũdos, moribus, legibus, insti-
tutis, religione, statu, differre ac distare plurimùm? nam qui montes inter
eos accolunt, vt Rhætorum quoque natio, cæteris habentur ferociores C
ac bellicosiores: statu verò magis populari, & licentia maiore fruuntur,
cæteri tractabiliores sunt, ac vitæ cultu aliquãto splendidiores: aristocra-
tiam quoque magis probare ac licentiam indomitam agrestium homi-
num feritati cõgruentem, arctioribus quibusdam legibus ac religionum
vinculis constringere solent. Hæc porrò naturæ consentanea ratio spe-
ctanda in primis est ei qui Rempublicam fundare, ac ciuitatem optimè
instituere volet. Cùm enim Florentinorum temporis decursu & inqui-
linorum, qui in eam ciuitatem coaluerant, aucta multitudo fuisset, anti-
quioribúsque gentibus ac familiis, quæ bellis ciuilibus extinctæ fuerant,
ciuitas exhausta videretur, status popularis esse desierat, quia ciuium pars
multò maxima ab honoribus & suffragiis arcebatur, nec magistratuum D
poterat Imperio cõtineri. Itaque Senatum cogi placuit vt deliberaretur,
popularémne an optimatum statum habere præstabilius esset. Hîc Se-
nator Vespucius aristocratiam laudare, ac plebis impotentis licentiam
execrari: & cùm multa in eam sententiam dixisset, Venetorum statum
florentissimum, qui ex optimatibus constabat, velut exẽplar suis ciuibus
proposuit ad intuendum & ad imitandum. At Petrus Soderinus popula-
re Imperium, si non æquè laudabile videretur vt optimatum, Florenti-
nis tamen commodius esse contendebat, & eorum ingeniis ac naturæ si-
Statũ ciuitatis ad naturã accõmodare oportet. milius. legislatori verò necessarium esse statum ciuitatis ad populi cuius-
que mores ac naturam accommodare. Venetos quidem aristocratiam
suis moribus conuenientem amplexari: & Florentinorum mentes ad li-
bertatem popularẽ esse natas: nihil autem quòd repugnãte natura fieret,
diutur-

diuturnum aut ſtabile futurum.peruicit Soderinus,& Senatuſcõſultum in ſuam ſententiam factum eſt. quàm verè vterque, poſtea diſſeretur. Quod item Belgæ ab Hiſpanorum imperio defecerunt, hãc potiſſimùm defectionis cauſam fuiſſe conſtat,quòd Hiſpanorum mores ſuis diſſimillimos ferre non poſſent. abeſt autẽ cælum Hiſpanorum ab extremo Belgarum tractu duodecim ferè partibus in latitudinem, à qua morum diſſimilitudines præcipuè oriuntur. Veteres etiam Epheſios, Mileſios Syracuſanos moribus non admodum Florẽtinis diſſimiles fuiſſe legimus, nec optimatum modò Imperia abhorruiſſe,ſed ne ciuem quidem cæteris meliorem ferre potuiſſe : quòd ſi quis virtutibus & animi præſtantia B cæteros ſuperaret, hunc relegare conſueuerant. Athenienſes tamen & Epheſij humaniores: Syracuſani, Florentini,Carthaginenſes ferociores: cuius rei cauſa fuiſſe videtur,quòd hi ad Occaſum,illi ad Orientem poſiti ſint.Eſt autem Orientis natura mollior quàm Occaſus:populi quoque vrbani, iactabundi, loquaces. Sic enim Legatus [a] ille Rhodius in Senatu Romanorum, Gentes,inquit,aliæ iracundæ,aliæ audaces, quædam timidæ:in vinum,in venerem proniores aliæ ſunt:Atheniẽſium populum fama eſt celerem & ſupra vires audacem ad conandum: Lacedæmoniorũ cunctatorem:non negauerim totam Aſiæ regionem inaniora parere ingenia,& noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe.Quibus verbis Legatus ſuorum ciuium errori parcendum ideo ſuadebat quòd ita nati eſſent. C Plutarchus etiam Athenienſem populum ad iram & miſericordiã procliuiorem fuiſſe ſcribit:& qui adulationibus gauderet:& vrbana dicteria non ingrato animo ferret:Carthahinenſes verò ad crudelitatem & vltionem promptiores,quíque ſubditis impotenter dominarentur,dominantibus humiliter ſeruirent: caſus item nec proſperos, nec aduerſos æquis animis acciperent. At populus Romanus nec offenſionibus acceptis demiſſior videbatur, nec parta victoria elatior,ſed moderatos ac domitos animi motus præ ſe ferebat:adulatorũ verò ac leuium Oratorum inanes conciones auerſabatur: grauitate ac ſeueritate vſque adeò delectatus, vt Catoni Cenſuram petenti,ac ſeuero Cenſore ciuibus opus eſſe iactanti, [3] populus eum honorem, qui omnium maximus erat, tribuere mallet, D quàm nobiliſſimis quibuſque blanditiarum illecebris populum demulcentibus. Idem quoque populus ad Manlium Torquatum ciuem omnium imperioſiſſimum nec petentem, at ne cogitantem quidem detulit Conſulatum. Is igitur in concione delatum honorem repudiauit, cùm diceret nec populum imperia Torquati,nec Torquatum populi vitia ferre poſſe:ac ſapienter facturum ſi alium Cõſulem faceret: nihilominus tamen populus Conſulem eſſe iuſſit.Sed ex illis actionibus, quas Atheniẽſes ac Romani Oratores poſteritati reliquerunt, perſpicuè ſanè intelligitur, Romanos magiſtratus populi maieſtatem veneratione multò maiore coluiſſe quàm Athenienſes,qui populi patientia ſic abutebantur, vt cùm neſcio quis magiſtratus populum conuocari iuſiſſet, populus edicto paruit, diutiſſime expectauit: ad extremum Orator roſeis ſertis & corollis redimitus in concionem proceſſit, ac palam dixit ſe

a Liuius lib. 45.

3 Plutar. in Cenſorio.

amicos eo die conuiuio excipere velle: quo dicto abiit, hîc populus arrisit. Item Alcibiadi concionem ad populum habenti coturnix è sinu euolauit: populus coturnicem consequi & captam ad eum deferre. Hoc si Carthagine fecisset[4], lapidaretur. Romani tantam Oratorum leuitaté impunè certè nō tulissent: cùm etiā Romano ciui qui paulò altiùs quàm Romanæ grauitatis decus postularet, coram Censore hiauerat, iura ciuitatis adempta sint[5]. Principem ergo ac legislatorem populi mores ac naturam regionis in qua ciuitas est, nosse priùs oportet quàm legum aut ciuitatis conuersionem moliatur: cùm de omnibus Rerumpublicarum arcanis nullum maius sit, quàm ad varios gentium mores ac naturas ciuitatis cuiusque leges ac formam congruentem accōmodare. Nam B quòd Baldus rationem negat locis ac regionibus terminari: hoc ita verum est, nisi locorum ac regionum ratio quædam singularis aliter atque aliter statuere iubeat. vt enim sapiens architectus ædificium diuturnum ac stabile futurum ad subiectum cuiusque regionis materiam aptare debet: ita quoque optimum principem ciuitatis ad populi regionísque naturam leges accommodare oportet: quando non idem omnibus licet quod Busyri Ægyptiorum regi quem Isocrates ob id etiam vehementer laudat, quòd regionem ac gentem omnium maximè ad regnum stabiliendum aptissimam conquisiisset. Principio igitur naturas eorum qui ad Aquilones & Austrum positi sunt inquiramus: deinde eorum qui ad Ortum & Occasum: post etiam singularem illorum qui montes, qui val- C les, qui palustria, qui arentia loca, qui maritimas regiones accolunt, temperationem. Quibus explicatis quantum disciplina valeat ad immutanda hominum ingenia differetur, nec tamen illud assentiemur Polybio & Galeno qui cæli ac soli naturam necessaria quadam vi mores hominum immutare contendunt. Vt enim ex naturalibus causis vitia nasci possint, extirpari tamen & omnino tolli, vt is ipse qui ad ea propensus fuerit à tantis vitiis auocetur, non est id positum in naturalibus causis, sed in voluntate, studio, disciplina: quæ tolluntur omnia si necessitati locum demus. Quæ vt planiùs percipiantur, trifariam regiones ab Æquatore ad Polū vtrumque diuidemus: ita vt cuique regioni partes cæli triginta dentur: tot enim ab Æquatore ad vtrumque Polum numerantur: D prima regio quæ ab Æquatore propiùs abest, ab ardoris intēperie calidissima esse dicitur, vt quæ ad Aquilonem spectat, frigiditate rigidissima: inter vtramque calore ac frigore modicè temperata interiacet. rursus regiones singulas bifariam subdiuidemus: nam regio quæ partes cæli quindecim priores ab Æquatore capit, temperatior est, cōtra quàm plerique magno errore putant, quàm quæ Tropicis vtrisque subest. Item regio quę à trigesima circuli Meridiani parte ad XLV. porrigitur, multò mitior est quàm quæ à XLV. ad LX. propter vtriusque Poli propinquitatem. Hinc ad LXXV. regiones quidem multo frigore rigent, coluntur tamen ac populorum multitudine abundant. postremò regio quindecim partium cæli à LXXV. ad XC. & si omnino deserta non videatur, illic tamen tanta est frigoris ac niuium intemperies, vt non satis cōmodè viui,

[4] Plutarchus.
[5] Valerius.

dè viui, at ne viui quidem possit: sed quicquid hominum restat, ferè in antris ac latebris bestiarum more versatur,[6] aut vagatur in syluis. His finibus regionum descriptis, de gẽtium moribus ac natura certiùs ac meliùs iudicari potest. Nec verò satis est intelligi ad Aquilonem positos robore quidem, magnitudine, forma, colore præstare Australibus, ab his tamen ingenij præstantia superari. Nam qui ab vtroque Polo quindecim gradibus absunt, exigui sunt, debiles, macilenti, & à frigoribus perinde adusti vt Australes à calore, vt quidem Hippocrates ipse confitetur[7]: qui cum Vitruuio & Aristotele conciliari potest ea, qua diximus, regionum descriptione. quod item Hippocrates, & qui optima quæque Hippocratis præcepta decerpsit Aristoteles, nusquam authore laudato, eos qui sunt ad Aquilonem tradunt esse tenui ac flauo capillo, id est πυρότριχες καὶ λεπτότριχες, sic enim Lucanus.

Fundit ab extremo flauos Aquilone Suenos:

Galenus capillo rubentes vocat id est φοινικότριχες: quæ tamen plurimùm inter se differunt. Dani certè ac Sueci, quíque vltra mare Sueuicum regiones Gothicas occupant, ferè capillo rubent: cæteri flauescunt. Itaque Angli eos qui crine rubent à Noruegis & Suecis originem traxisse ab iísque perinde vt Galli, cauendum putant: eóque magis si cætera prauitatis ad sunt argumenta, vt illa Martialis.

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine luscus,
Rem magnam præstas Zoile si bonus es.

At qui citra mare Sueuicum ad gradum quadragesimum quintum positi sunt, ferè capillo flauescunt, nisi aliunde aduenerint. migrationes enim populorum magnam corporum & animorum cõuersionem ac deformitatem pepererunt: Scythas flauities capillorum, & cæsius oculorum color arguebat. Nec ita pridem Sigismũdus Liber in Historia Moschouitarum scripsit Lituanos omnes ad vnum cæruleos oculos & flauos habere crines: quod dubitanti mihi ac miranti Pruinsquinus Lituanus Polonorum in Galliam Legatus & Holster Suecus confirmauerunt. Quamobrem Amiotus interpres Plutarchi verba vbi de Cymbris agit, ὀμμάτων χαροπότητα castaneos & rufos oculos interpretatur, cùm cæruleos reddere debuisset. Sic enim iuuenalis.

Cærula quis stupuit Germani lumina, flauam.
Cæsariem, & madido torquentem cornua cirrho.

Quia capillos ac barbam in nodos ac cirrhos veterum Græcorum more torquebant. vt Horat.

Nec fera cærulea domuit Germania pube.
Truces, inquit, Tacitus, *& cærulei oculi, rutilæ comæ,*

Qui propiùs à Polo absunt, hi nõ cæruleos oculos sed glaucos seu cæsios habent; vt γλαῦκες, qui magis albescũt: cærulei verò meliores, quia nigricant aliquãtulum. omnium deterrimi sunt albi, & quasi Nyctalopes qui noctu meliùs & acutiùs quàm interdiu vident, ad lucem hebescunt. cæsius autem color oculorum est ab intima vi caloris: vt qui atros habent oculos, à calore vehemẽti deferuntur. Eadẽ vis caloris facit quòd Scyta-

[6] Olaus & Saxo grammaticus.

[7] In lib. de locis.

Scythæ oculis cæsiis & flauos capillo.

rum corpora sunt maiora ac robustiora: quia frigus exterius calorem ad intimos corporum aditus cogit ac tuetur: nisi tanta vis est frigoris, vt penitus calorem restinguat: vt qui à LXXV. gradu latitudinis versus vtrumque Polum solitudines habent: qui à frigoribus sic vrgentur, vt plerique intereant[8]: cùm etiam totus maris Sueuici tractus glacie sæpe concrescat. Æstate verò tanta est inrerdum caloris vehementia, vt non modò fruges verumetiam arbores, syluę, domus ex ardore solis flammam concipiant[9]. quod non solùm in Moschouia, sed etiam in Polonia cõtingere tradit Th. Cromerus: & in ipsa Anglia, vt quidem ex literis Nualli Legati ad regem Henrichum II. didicimus: quibus affirmat ex solis arboribus flammam conceptam fruges ac syluas in ea regione Angliæ quæ Gallia vocatur, consumpsisse. quod à veteribus anxiè quæsitum video, cur B inflammationes Aquilonem versus maiores sint: id ita esse quasi rem cõpertam miniméque dubiam tradiderũt[1]: ego verò sic statuo in locis palustribus, vel ad Austrum inclinantibus & conuallium anfractibus ardẽtiùs aërem inflammari, versus Aquilones quàm ad Austrum. Naimum Aquitaniæ oppidum[2], Montecorneum[3] in agro Laodunẽsi cælo sereno deflagrasse propter eam quam dixi causam, nisi quis vltione diuina id factum putet. Sed naturam secuti balnearij thermas suppositis ignibus aqua respergunt: vt vapor elatus ac densior factus calorem ardentiùs tueri possit. nam corpora quò solidiora, eò sunt ardentiora conceptis ignibus, qui efficacius calefaciũt in metallo quàm in ligno, & in hoc quàm in culmo: C ita quoq. Solis calor vehemẽtior est in lapidibus quàm in terra: & in aqua quàm in aëre; ac rursus in aëre à vaporibus denso, quàm subtili raritate extenuato. Quò fit vt sub Tropicis tellus quidem, aquæ, lapides vrant vehementiùs quàm versus Aquilones propter rectam radiorum traiectionem ac reflectionem: sed quoniam regiones quæ ab aquis appellantur Aquiloniæ, fontibus ac fluminibus scatent, quibus ferè vacant Australes tractus, necesse est in iis aërem ab aquarum vaporibus fieri crassiorem, & calorem diutius tueri: vis autem imbrium ad Aquilones maxima, cum Australis plaga fluminibus & imbribus vacua sit: ac nisi altissima iuga Atlantis fontibus scaterent, ac propter niuium copiam citeriores Affricę oras ad Septẽtriones cõuersas vbertate fertiles ac populosissimas reddidisset, Affricæ magna pars hominibus vacua relinqueretur. D Quòd igitur hibernis temporibus antra videmus ac puteos calere: item animantia fumos calentes expirare: æstate verò terræ cauernas supra modum rigere, idem iudiciũ est de populis: vt qui sunt ad Aquilones intus caleant, Australes frigeãt. At qui plus habent caloris cibos faciliùs coquere possint. vnde corporum ac virium incrementa maiora quàm in Australibus, qui ab intimi caloris inopia debiliores sunt, & leuioribus fouentur alimentis. Quò fit vt exercitus qui ab Affrica in Europam, & ab Austro versus Aquilonem proficiscuntur, robustiores fiant. Annibalis enim copiæ clarissimas de Romanis victorias in Italia pepererũt. Item Arabes ac Mauri ex Affrica prodeuntes maximas clades Asiaticis & Hispanis intulerunt. nec ita pridem Vasconum legio in Sueciam profecta, ac duæ Hispanorum

8 Sigismundus Liber.

9 Sigismnndus Liber.

1 Aristot. in Problemat.

2 anno 1540.

3 anno 1574. Majo.

panorum legiones in Saxoniā Carolo v. Imperatore bellicosissimorum hominum vim fregerunt. At quoties ab Aquilone Austrum versus expeditiones suscipiuntur, languore ac inertia fatiscunt milites, vt experientia perceptum est & cognitum. Cùm enim Cymbrorum innumerabiles copiæ in Italiam pergerent, robur paulatim amittere, ac sudoribus diffluere cœperunt vt quidem Plutarchus scribit. & cum magnitudine corporum ac legionum multitudine Romanos terruissent, nihilominus tamen ingenti clade suorum ac duplici Romanorum victoria fusi sunt ac prostrati. sæpe Gallorum exercitus in Italia fracti: cōtra verò Hispani ab Austro in Italiam profecti victorias illustres adepti sunt: Id primùm compertum est, inquit Polybius, in eo prælio quo Galli circa Florentiam victi sunt à Romanis. Quanquam nulla accepta offensione vix incolumitatem ac salutem sine maxima solicitudine tueri possunt quià Germania & Gallia Romam aut Neapolim, quæ pars Italiæ maximè Australis est, proficiscuntur. Cùm enim quatuor Germanorum legiones superatis Alpibus Romam Carolo Burbonio duce cepissent, vix anno vertente dimidia[4] legio superstes in Germaniam rediit: tametsi nullam nisi à crapula, quæ ad Austrum letalis est, offensionem accepissent. Atque id etiamnū in gregibus & armentis diuturna experientia compertum fuisse tradit Plinius, vt quæ ad Austrum aguntur, lactis copiam amittant, ac paulatim macie tabescant: contrà quàm accidit iis qui ad Aquilonem iter faciunt, Quinetiam flātibus Austris cruditates ac vertigines robustissimos quosque inuadunt, quò fit vt & cibi minus appetantur, & salutares sint vomitiones[5]. quam aëris diuersitatem percipit in primis omne genus auium, quę flante Aquilone vegetiores fiunt: ab Australi verò flatu tabescunt. Hoc tamen insularum proprium est & eorum qui maritimos tractus accolunt, vt aëris frigida temperies ab æstu maris tepescat: idque mihi dubitanti perceptum est cùm in Angliam traiecissem, vbi cælum mitius est quàm in Gallia. nam Occeanum ventis iactatum ita feruet atque incalescit, vt aqua ignibus supposita videatur. Itaque nullæ hominibus aut gregibus à frigore & pruina offensiones. Quam quidem ad rem, si Leo Affer & Aluaresius suam intelligētiam adhibuissent, non tantopere Affros & Æthiopes ab incredibili ciborum abstinentia laudarent: qui si vberioribus epulis indulgere velint, non possint. Eandem ferè ab Arctico Polo naturam hominibus ingenerari, ratio ipsa corporúmque cælestium vis cogit confiteri. nam ex historia quæ ab Hispanis prodita est, constat non procul à freto Magalliano Antarcticæ regionis genus hominum, quos Patagonas vocant, tantæ proceritatis extitisse, vt vix vnum octo Hispani vinculis cōstringere possēt: homines alioqui simplices ac stupidi iudicio Hispanorum, qui ingenij præstantia cæteros Europæ populos superare dicuntur. Quibus rebus intelligitur corporum vim ac robur esse versus vtrūque Polum: animorum verò ad Australem plagam. Qui inter vtrasque regiones interiacent, & ea loca quæ propter caloris ac frigoris temperationem ad vitam beatiùs salubriúsq; degendam idonea sortiuntur, mediocres etiam habent corporis & animi dotes. In quo quidem admi-

Cur exercitus languent qui versus Austrū proficiscuntur.

B C D (margin letters)

4 Guicciardin.

5 Aristot. in Problemat.

rabilis elucet Dei optimi maximi ſapientia, qui maximam non modò ingenij, ſed etiam animi vim ab ingenti corporis robore ſemper diſiunxit: quum proſpiceret iniuſtitia potentibus copiis armata nihil crudelius eſſe. Ergo mediæ regionis populi plus habent animorum ac ingenij minus tamẽ roboris, quàm qui ad Septẽtriones: ſed corporibus validiores ſunt quàm Auſtrales, à quibus ingenio quidem, non tamen animorum vi ac fortitudine ſuperantur. habent etiam artes imperandi maiores, & in rebus agendis iuſtiores ſunt vtriſque. Ac mihi propiùs in hiſtorias & ſcripta veterum intuenti, exercitus & copiæ ab Aquilone, reconditę ſcientię, philoſophiæ, inquam, mathematicæ artes, religiones, & quæ in veri inueſtigatione verſantur diſciplinæ, ab Auſtro aduectæ videntur. artes verò B imperandi ac ciuitatis moderandæ, tum etiam legitimæ ſcientiæ, oratoriæ ac theatrales diſciplinæ à populis mediæ regionis origines & incrementa ſuſceperũt: omnia denique magna imperia Aſſyriorum, inquam, Medorum, Perſarum, Græcorum, Romanorum, Celtarum in mediis regionum temperatiorum ſpatiis ſedem ac domicilium habuere: ſed ea Imperia multò magis ad Auſtrum quàm ad Septentriones propagata ſunt. Nam quibus tẽporibus Scythę Nomadũ in morem huc illuc vagabãtur, nulla ferè oppida, nullas arces, nullis propugnaculis munitas vrbes habebãt Germani, vt Tacitus ſcribit. Ac tametſi Traianus admirabili põte ſupra Danubiũ extructo (cuius adhuc veſtigia reſtãt) Decebalum regem Dacorũ fregiſſet: nihilominus tamẽ Adrianus ſucceſſor pontẽ dirui mãdauit, ne gentes Aquiloniæ aditu patefacto in intimos Imperij Romani C receſſus penetrarent. quarũ gentiũ vim ac robur cùm Auguſtus expertus eſſet, legiones ſeptẽdecim ad Rhenũ & Danubiũ in excubiis diſpoſuerat, vt Imperium commodiùs tueretur: quibus legionibus à Cõſtantino magno ſublatis, repente Alemani, Gothi, Oſtrogothi, Vandali, Franci, Heruli, Burgundiones, Hunni, Gepidæ, Longobardi ac poſtremò Tartari, Turcæ, Normani, Scythicarum nationum examina in prouincias Romanorum irruperunt. Ac tametſi Angli claras ab Francis, quos habent ad Auſtrum, victorias retulerunt, nunquam tamen Scotos de inſulæ particula depellere, aut ſub Imperium ſubiungere potuerunt. Turcarum quoque natio ab Hircaniæ finibus profecta, longè latéque verſus Auſtrum arma protulit, & optimas quaſque Aſiæ, Europæ, Affricæ regiones, ac D penè totius Mediterranei maris inſulas Imperio adiecit, Tartaris tamen conceſſit, nec Imperium ad Aquilonem vlteriùs propagauit. Itaque cùm Auſtrales populi vim Aquilonis intelligerent, Deus prophetarum [6] oraculis ab Aquilone ſæpius minas intentauit: inde bella, clades, exitia Rerumpublicarum futura prædixit. Ac tametſi non eadem eſt quæ fuit olim hominum multitudo, nec vita tam diuturna, nec tantum robur, nec procera Gygantum ſtatura, qua de re Plinius ſcriptores omnes ſæpe conqueri ſcribit: vix enim vſquam terrarum extat vrbs Capuæ ſimilis, quæ in ambitum milliaria tredecim continebat: multò minùs Babylonæ comparanda, quæ tametſi in planitie figuram quadratam haberet, vix tamen toto triduo [7] pedites vrbis mœnia emetiri poterant: nihilo-

6 Eſaiæ cap. 14. & 41. & 49. Hierem. c. 34 & 6. 13. 15. 10. 16. 23. 25. 46. 47. 50 51. Ezech. 48. Daniel. 11. Zacar. 2. & in li. Sap.

7 Ionas cap. 1. Herodo. Ariſtot. in polit.

nihilominus tamen regiones Aquilonis, & populorum multitudine, & amplitudine corporum, & robore ipso Australes facilè superant. Quamobrem lex militaris Romanorum, quæ vacationem dedit à militia anno quinto & quinquagesimo,[8] non conueniebat in Lacedæmonios, qui tametsi nec bellandi peritia, nec fortitudine Romanis cederent, anno tamen quadragesimo vacationem[9] habuerunt, quia robore inferiores essent Romanis, propter eam quam dixi Aquilonis & Austri naturam. Erat enim Lacedæmō Australior vrbe Roma. Quod si Scythæ ad Austrū proficiscantur, animi languore ac sudoribus diffluunt. Quamobrem piratæ mediterranei maris captiuos Belgas & Anglos ad laborem in illis
B regionibus inutiles vilissimo pretio addicunt. Vis autem caloris intima in Aquiloniis regionibus, & aëris siccissima natura, populis maiorem sitim ingenerat quàm Australibus, quibus interiora frigida, & Austri flatus natura humidus: sic enim Græci νότον παρὰ τῆς νότιος, id est ab humore dici tradunt: quia flantibus Austris imbres, Aquilone verò spirante puritas cæli nitidissima sequitur: quo fit vt Germani ac Scythæ vberioribus poculis vti cogantur, inde prouerbium ἐπισκυθίζειν: quo apud Athenæum potator dipnosophistes puero aquam infundenti verbo modicè deflexo vsus est cum diceret, ἐπισκύθισον, pro ἐπιχότισον, quod non nisi Græcè percipi potest. Hinc etiam illud Taciti de Germanis, Diem noctémque continuare potando nulli probrum: crebræ vt inter vinolentos rixæ. Id autem
C regionis non hominum vitium esse argumento est, quòd qui ab Austro ad Septentriones iter habent, eò bibaciores ac voraciores fiunt: contra quàm iis accidit qui ad Austrum proficiscuntur. Scytharum tamen cutis mollior quàm Australium: propter humorum copiam & caloris intimi, vnde sudores egerūtur. quo fit vt maior insit in Aquiloniis copia pilorū, quàm in Australibus, quibus dēsior siccior ac durior cutis aut glabra est, aut non nisi crispos ac retorridos capillos gignit gaudent igitur Australes calore ac siccitate: imbres ac frigora ferre sine salutis periculo nō possunt. Et cùm Romani ad bella exercitatissimi totas hyemes in otio transigerēt, vt Pœni quoque & Græci: nihilominus Scythę tum maximè bella gerunt,[1] cùm omnia gelu obriguere: quinetiam ipsa flumina ac maria
D glacie concreta traiicere ac peruadere solent. At quamplurimos Hispanos, cùm iuga Peruana superarent, historici prodiderunt vi frigorum extinctos fuisse,[2] ratio est in promptu. cùm enim in calidis regionibus educati sint, algent interiora: quòd si frigore inopinato corripiantur, vt Australibus accidit, quum altissima iuga superant, à calore intus & extra deseri necesse est: cōtra quàm Scythis accidit, quibus insitus à natura calor ad centrum cogitur ac ipso frigore augetur. Illud etiam incredibile videatur, verum tamen sit, Australes ab intimi caloris inopia lubricas aluos habere ac dysenteria sæpius vexari. Cùm item Septentrionum loca paludibus ac fluminibus vndique scateant, ob id Scythæ aquis facilè consuescunt, & in ipsis lacubus sæpe delitescunt, vt hostes fallere possint: vt scribit Herodianus de Germanis, qui copias Romanorum equestres telis infestabāt, ac tuti paludibus pugnabant. Quod Galenus cùm non satis

8 Polyb. lib. 6.
9 Plutar. in Agesilao.
1 Agathias & Crantius.
2 In hist. Indorum.

perspexisset, miratur morem Germanorum qui infantes, vt primùm in lucem editi sunt, flumine viuo abluere solent, quanquam Ausonibus quoque id esset in more positum, vt Maro

-Natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuóque gelu duramus & vndis.

3 In epistola ad Antiochum Misopogona.

Spuriorum ac legitimorũ discrimen.

De Germanis verò Iulianus Imperator, is qui transfuga vsrpatur, scribit[3] spurios à legitimis in Germania dignosci, quod cumprimùm nati sunt, fluminibus superponuntur: ac spurios quidem mergi, legitimos verò aquis innatare ferũt. quanquam his temporibus sortilegij suspectas iudices Germanorum aquis superponunt manibus ac pedibus vinctis: quæ enim merguntur, à scelere puras esse pronuntiãt: quæ verò supernatant B sortium impietate teneri iudicant. Qui medias regiones occupant propterea quod temperiem æquabiliter fusam habent, omnes nimios & frigoris & caloris appulsus sentiunt: faciliùs tamen imbres ac frigora perferunt quàm Australes, difficiliùs quàm qui ad Septentriones: & cum vtrisque societates faciliùs propter quandam morum similitudinem coeuntur. Deus enim vt omnia incredibili bonitate ac sapientia copulauit: sic etiam Australes populos, qui propter naturæ discrepantiam ac dissimilitudinem Scythis consociari difficilimè potuissent, eorum propinquitate qui media loca tenent, quasi quodam communi vinculo cõiugauit. Quarum rerum cognitio non tantùm suauis est ac iucunda verumetiam maximi ponderis ac momenti, cùm de fœderibus & societa- C tibus principũ ac populorum inter ipsos disceptatur: aut cùm exercitus ex variis nationibus conscribuntur: vt in legionibus collocandis siue in castris, siue in prœlio cõferendo extremarũ regionũ homines seiũgantur, & qui cũ vtrisque cõspirant, in mediis spatiis cõstituãtur. sunt autẽ ij qui laudatã corporum tẽperationem, & moderatos habẽt animorũ motus: quales sunt Asiatici: à qua quidem tẽperatione remotissimi sunt, inquit Galenus, Arabes ac Germani. Sed Asię pars illa quã innuit Galenus, vnde riginem acceperat, non modò inter Polum & Æquatorẽ, sed etiam inter Oriẽtem & Occasum media interiacere videtur. Hîc hominũ natura mitis est ac mãsueta: inde morum vrbanitas tanta, vt rectissimè sit à Marco Tullio dictum, Non modò in Asia esse, verumetiam ad omnes populos D peruenisse humanitatem. Sed eorum sententiam probare non possim, qui gentium barbariem ac feritatem ab extremo frigore vel calore proficisci putãt: cùm experientia diuturna compertum sit Australes ingenio præstare cæteris: barbaries autem ab inopia mentis & consilij deriuatur. Herodotus Ægyptios iampridem nationes cæteras ingenio ac vrbanitate superare scripsit. Idem Cæsaris iudicium habemus[4], Ipsi homines « Ægyptij ingeniosissimi ac subtilissimi, tam artificiose, inquit, nostrorum « machinas imitabantur, vt ab illis expressisse videremur. Et cùm M. An- « tonius vrbanitatem, lepores, delitias Ægyptiorũ degustasset, Romanorũ quasi agrestium hominum mores contempsit[5]. At Ægyptus magna sui parte sub Tropico sita est, vbi homines ardentiùs à calore quàm sub Æquatore vrgeri tradunt quotquot vtramque regionem peragrarũt: cuius

Humanitas ab Asia.

4 lib. 2. belli ciuil.

5 Plutar. in Antonio.

ratio est

ratio est in promptu: scilicet Solis statio diuturnior, ac Tropici minor quam Æquatoris amplitudo. Eundem ferè tractum occupant Pœni, qui Romanorum potentiam calliditate sæpius ac perfidia quàm robore superarunt: hos Columella gentem acutissimam appellauit: Ægyptiis tamen Australioribus ingenij subtilitate cedunt. Sed ne longiùs discedamus, domesticis vtemur exemplis. Philippus Cominius scribit Anglos maiorum nostrorum memoria queri consuesse, quòd bellicis laudibus Gallos sæpius vincerent, consilio tamen ac sapientia longè inferiores essent, vel vt Ennius loquitur, bellipotentes sunt magis quàm sapientipotentes: quod sæpius intellectū est in pacis actionibus ac fœderibus sanciendis. Ita Galli
B queruntur, se ab Hispanis consilio ac rerū gerendarū prudentia superari, & in fœderibus sæpissime circunuentos. infinitum sit peccata nostrorū hominum singula cōmemorare. nam vt superiora prætermittamus, extremo fœdere Cameracensi quod cum Hispanis ictum est, omnia quæ annorum triginta victoriæ nobis pepererant, momento ablata sunt: cùm tamen nec viribus inferiores Hispanis, & pugna superiores sæpe fuissemus. Neque verò Hispani se de manibus Gallorum Insubriam, Allogrogum, Corsicam vllis vnquam viribus erepturos sperauerant. Sed tot ac tantas artes adhibuerunt, vt non modò Allobrogum duci regiones ad portas vsque Mediolani, & ad mare Celticum longè latè patentes, sed etiam Genuensibus Corsica restituerentur: nec solùm beneficij gratiam
C Hispanis acceptam ferrent; sed etiam Gallos ab Italia sequestro Duce Allobrogum longè summouerent, vt nihil Gallis præter agrum Salussianū in Italia restaret, in quem etiam Hispani bello sacro, quo Galliam exarsit, variis fraudibus inuadere sunt conati. Ego eos qui ad pacis actiones, & fœdera cum Hispanorum legatis sancienda missi fuerant, summa fide ac solicitudine rem gessisse opinor, etiamsi horum nonnulli captiuitatis suę pretium publico detrimento pacti dicerentur: sed à sapientibus didici decretum in Hispania fuisse, pacis actiones, quoad eius fieri posset, protrahendas: quòd ea mens esset, is animus Gallorū, vt tædio ac molestia diuturnæ spei fracti, omnia concedere quàm exitus suarum rerum fœlices expectare malent. Illud etiam animaduersum, nostros legatos in eum lo
D cum, vbi de pace agebatur, priores conuenire solitos, dum interim Hispani moras necterent, ac nostros homines semper eo modo fefellisse, vt ab Hispanis non sine quadam ignominia pacem petere viderentur. Eadem agendi celeritate nostros legatos coram Frācisco Sfortia duce Mediolanensi vsos esse scribit Cominius, ac sæpius simul fuisse locutos: ducem verò nostros increpuisse, vicissim loqui iussisse. Quibus rebus intelligitur Hispanos, quorum vniuersa regio nobis est Australis, animorum motus habere moderatiores, ac propter insitum atræ bilis humorem, ad quietē & contemplationem natos: qui autem mentis agitatione & contemplatione pascuntur, ingenium acuunt. Gallos verò, & medię regionis populos flaua bilis ad celeritatem incitat, & ad omnes tum animi tum corporis motus, tum etiam ad res agēdas efficit promptiores. itaque Galli currere videntur Hispanis, etiam in ipso gressu: quam agendi celeritatem

mirantur & amant Hiſpani, ac magna mercede opifices ac pueros è Gallia regionum ferè omnium populoſiſſima accerſere ſolent. Nam cùm Narbone ageremus, in Hiſpaniam proficiſci mirabamur ex Aruernis & ex Lemonicibus magnam tenuium opificum multitudinem, quoniam intelligunt Hiſpanorum agros ob inertiam hominum incultos,& vrbes opificibus ferè vacuas eſſe. Cùm enim N.Stroſſa Prior Campanus, trire-
6 anno 1552. mes noſtras, quibus præerat in littore Maſſilienſi [6]. Barcinonem Vrbis diripiendæ cupiditate egiſſet, cámque ex improuiſo adoriri vellet, detecta fraude decem millia Gallorum opificum in vrbe Valētina,iuſſu Maximiliani proregis Hiſpaniarum capta ſunt,quorum tamen Hiſpani vades eſſe quàm ab eis deſeri maluerunt. quò fit vt Hiſpania Gallorū mul- B titudine abundans connubiis & ſocietatibus vtriuſque gentis implicata, optimi generis homines, & quidem Gallis & Hiſpanis præſtātiores procreare videatur: quoniam in Hiſpanis nimia tarditas,in Gallis nimia celeritas notatur. Quamobrem quæ à Lycurgo & Platone tam multa de gymnaſtica déque ciuibus exercēdis præcipiuntur, ad Auſtrales quidem accommodari debent, vt validiora ſint ac vegetiora corpora quæ ingeniorum magnitudine & contemplandi aſſiduitate tabeſcunt. qui autem abūdant flaua bile quietē oderunt,ac bile vrgente huc illuc inuiti feruntur: qui contemplationi ſeſe dedere poſſint prudentiſſimi fiunt. Aquilonarium verò feritas & mentis ſtupor literarum ſtudio miteſcit: nam labore aſſiduo homines ferociores fiunt, vt Ariſtoteles ſcribit lib. VIII. C Polit. Eſt autem natura melior,quę nimium inter & parum intereſt,quæ tum in ingeniorum, tum etiam in corporum aurea mediocritate conſiſtit:vt Italorum.Nam Italia non modò inter Æquatorem & Septentriones, verumetiā inter Occaſum & Oriētem ferè media interiacet, ac modicè ab Aquilone ad Meridiem deflexa. Vt autem pituita vexantur qui ſub vtroque Polo poſiti ſunt:& atra bile qui ſub Æquatore:ita ſanguineā εὐτάρκιαν adepti vidētur qui poſt decimum quintum à Polo tractum vſque ad mediam regionem loca tenent,id eſt vſque ad quadrageſimum à Polo gradum, qui eſt ab Æquatore quinquageſimus:deinceps ſanguini flaua bilis copioſius miſcetur,&qui propiùs ab Auſtro abſunt,ſubuirides euadunt,propter flauæ atque atræ bilis copiam,quæ confuſæ ſimul ac mi- D ſtæ,eam efficiunt quam dixi colorum varietatem,quouſque à Solis ardoribus & ab atra bile aduſti penitus atri fiant. At Galenus cùm animi mores à corporis temperatione deducit, ſtupidos homines effici putat à copia pituitæ:lætos ac robuſtos à ſanguine:alacres & ad res agēdas idoneos à flaua bile:ab atra verò conſtantes & quietos. Illud tamen omiſſum ab eo eſt,quòd à ſanguine robur,vnde robuſtos à rubore dici Feſtus ſcribit, à bile verò flaua fortitudinem & animorum vim. non quia ſanguinis & humorum copia robur per ſeſe efficiat: ſed craſſior ac fibrarum plenior ſanguis concreſcit & auget muſculos vnde robur ingeneratur. Ex his autem quatuor generibus,quo quiſque plus minúſve particeps eſt atræ,aut flauæ bilis, aut ſanguinis, aut pituitæ, eò propiùs abeſt aut longiùs ab ea quam dixi tēperationum varietate, quam Theodorus Duca Imperator Con-

Cõſtãtinopoleos duobus ac nonaginta generibus breui libello diſtinxit:non modò pro varietate quatuor humorum,ſed etiam pro tribus animi [7] partibus, ratione,inquã,ira & cupiditate.Sed cùm illa humorũ cũ animæ viribus tẽperatio ab eo allata oraculis Delphicis obſcurior ſit ac difficilior,tũ vero nullis rationibus aut argumẽtis,at ne exẽplis quidẽ illuſtratur:nec regionũ aut locorum vllã habet partitionem:quã tamẽ Hippocrates [8] ad hominum naturam penitus intelligẽdam maximè neceſſariam eſſe ducit: nec item à montanis plana loca: nec vtraque à maritimis aut à paluſtribus: nec à ventoſis ac turbidis, quietas ac tranquillas regiones: nec populos diſciplinis eruditos ab agreſtibus & barbaris diuiſit in

B illa quam ſuo iudicio finxit animorum ac humorum varietate: nos eam diſciplinam ſequemur quæ rationi ac naturæ conſentanea ſit, & exemplorum multitudine confirmata. Cùm enim de Germanorum moribus ſcriberet Tacitus, Gens,inquit, non aſtuta, nec callida,apperit adhuc ſecreta pectoris licentia ioci. ergo detecta & nuda omnium mens poſtera die retractatur, & ſalua vtriuſque temporis ratio eſt. deliberant dum fingere neſciunt: conſtituunt dum errare non poſſunt. Idem iudicium eſt apud Strabonem,Iuſtinum,Plinium,Herodotum,Vegetium de Scythicis nationibus: quas principes iam inde ab extrema memoria ad ſui corporis cuſtodiam ſemper adhibuerunt. Quinetiam Rhaguſiorum ac Genuenſium populares ſtatus Prætorias cohortes ex Heluetiis & Ger-

C manis conſcribere conſueuerunt: reges item Turcarum & Affricæ citra Atlantem prȩſidia militum ab Europa arceſſere ſolent eorum qui Chriſtianam religionem eiurauerunt: quod primùm à Manſora magno Affricæ & Hiſpaniarum Imperatore factum ad poſteros permanauit. Nec ita pridem rex Tunetanus equitatum è Chriſtianorum transfugis, & Prætorias cohortes venalitiis ab Europa aduectis [9] cõſcripſit: quod ſimpliciores ac robuſtiores habentur quàm Affri: nec quicquam aliud optant aut ſperant, quàm diurna ſtipendia, parum admodum ſoliciti de optimo principatu, aut de imperandi cupiditate : ſed ad vltionem cæſi principis, & ad omnes caſus parati ſeu pro rege, ſeu pro tyranno propugnandum ſit.Nam cùm Chæreas Præfectus cohortium Prætorianarum

D quæ ex Germanis conſcriptæ fuerant, Caligulam Imperatorem occidiſſet, eodem momento cæſus eſt à Germanis,qui vltionẽ ac vindictam, inquit Ioſephus [1],cohibere non potuerunt.Illud etiam à veteribus animaduerſum eſt, crudelitatem ac barbariem Scytharum generi ac nomini quaſi à natura inſitam eſſe. nam Thucidides ipſe Olori Thraciæ regis filius, Thraces ſuos populares crudeliſſimum hominum genus vocat, id eſt vt ſuis verbis vtar, φονικώτατον γένος. Tacitus quoq; de Germanis [2], Occideret ſolent, inquit, non diſciplina & ſeueritate, ſed impetu & ira vt inimicum, niſi quòd impunè. Vetera omittamus,ac recentioribus vtamur exemplis. nullum eſt autem memorabilius quàm Georgij [3] latronum ducis, qui cùm multa crudeliter ac ſcelerate in Hungaria geſſiſſet, tandem captus ac ſemiuſtus viuens adhuc & ſpirans, ſociis triduo maceratis ad epulas appoſitus eſt: deinde viſcera detracta,& ſemicocta ad veſcen-

7 Miſcuit humoribus vim λόγου θυμοῦ καὶ ἐπιθυμίας.

8 In lib. de locis & aqua.

Scythæ ſimplices.

9 Leo Affer.

1 lib. 19. c. 1.

2 De morib. German.

3 Iouius. Crantius.

dum sociis ac militibus data. Omitto Draculæ Transyluaniæ principis inaudita crudelitatum genera : & Ottonis Truccesij Legati Cæsaris publicam vindictam de siccario qui Præfectum vrbis cuiusdam bello rusticorum occiderat. Hunc enim lentis ignibus torreri iussit, tam crudeli spectaculo, vt omnem humanitatem penitus exuisse videretur. Nec ita pridem Grombacho, quem Augustus Saxoniæ Dux, Gothorum arce expugnata, cum Ioanne Federico ceperat, viscera viuenti detracta sunt, deinde ora corde palpitanti diuerberata ac sanguine fœdata. Rotarum autẽ supplicia à Germanis : vt varri traiectio à Tartaris inuecta. nec minor Lituanorum crudelitas, qui supplicio addictos sibi ipsis gulam frangere cogunt, aut fustibus ac loris diu cæsos in crucem agunt. Quæ me ratio cogit ea quæ de crudelitatibus regis Moschouitarum prodita sunt, vera esse cõfiteri. Nam quo longiùs homines à ratione discedunt, vt qui minùs ingenio valent, eo propiùs absunt à feritate bestiarum, quæ vim iracundię cohibere nequeunt. Australium verò crudelitas nõ minor est: nõ quidem à mentis inopia, qua valẽt plurimùm: sed ab atræ bilis copia, quę vt difficilimè inflãmatur, ita semel inflammata difficiliùs restringui potest. Nã Polybius eo bello quod Cartaginenses aduersus Spẽdios gesserunt, negat vllũ crudelitatis genus prætermissum fuisse: quæ tamẽ leuia videri possint, si cũ iis quæ à Leone Affro prodita sunt, cõferantur. Quinetiã superioribus annis Tunetanũ regẽ Muleassem liberi summa impietate nõ tãtùm regno expulerunt, verumetiã crudelissimè excæcauerũt[4]. B

4 Iouius. C

At Iosephus Mauritaniæ rex cùm suos Legatos à rege Tenesmo occisos esse intellexisset, ingẽti cũ exercitu in Tenesmi regnũ expeditione suscepta decies centena hominum millia trucidasse : pecus omne abegisse: arces diruisse : omnia oppida ferro ac flamma solo æquauisse: arbores omnes excidisse memoratur[5]. Item Homarus Essuinus concionator, cum in Marochi regnum inuadere conaretur, arce Vngiasena expugnata, non tantùm præsidia & quicquid hominum erat occidit, verumetiam infantes vtero exactos pectoribus matrum superpositos dilaniari iussit[6]. Rex autem Tombuti captum regem Gagaonis crudeliter interfici, ac liberos eius castrari mandauit, perpetuáque seruitute oppressit. Non minores apud Indiæ Occidentalis populos, in quibus nullus est humanitatis aut religionis sensus, crudelitates extitisse feruntur : vbi & cæsorum hostium carnibus vesci, & infantes sanguine mergi vsitatissimum erat. Sed crudelitas in eo maximè cernitur, cùm supplicia iudicio cõstituto irrogantur : quoniam publica pœna nihil habet cum vltione ac iniuria priuata commune. vt quæ apud Persas[7] olim, & nunc apud Ægyptios latronibus infligitur, ac laniatus hominum horrendo spectaculo publicè exhibentur : quæ nec Græci, nec Romani sine gemitu, vel spectare vel audire potuissent. Nam vtrique dãnatos vel inedia, vel cicutæ poculo necabant. Quinetiã Chij cicutã aqua, Athenienses vino, (sic enim Theophr.) tẽperabãt, vt leniùs ac citiùs mortẽ accirent. Differt igitur Scytharũ crudelitas ab Australium hominum sæuitia : quoniam Scythæ impetu ac belluarũ in morem ad vindictam ferũtur: Australes verò vulpina calliditate ac suscepto D

5 Leo Affer.

6 Leo Affer. lib. 2.

7 Plutar. in Artoxer. Herodot. lib. 7.

ſcepto conſilio vltionem meditantur. Et quemadmodum atra bilis difficilimè curatur: ſic etiam animi perturbationes & ægritudines quæ à melancholia abradente ingenerantur, non facilè ſedari poſſunt: quò fit vt qui à mente ſic affecti ſunt, ſi appetitus explere non poſſint, furore corripiantur. Inde tanta furioſorum hominum in Affrica & ea Hiſpaniæ regione quæ Affricę propior eſt, multitudo: & publica loca in omnibus ciuitatibus furioſis conſtituta. Genus autem furoris hominum naturam & ingenium arguit. Tametſi enim frequens eſt vbique ſtultorum numerus, Auſtrales tamen tenues ac macilenti & ſpectra vident, & vaticinantur, ac ſæpe quoque à dæmonibus aguntur, eámque quam nunquã didi-
B cerunt, lingua ſæpius vtuntur: quem furorem diuinum incolæ vocant: quaſi inſanus ea videat, quæ ſapiens non videt: & is qui humanos ſenſus amiſit, diuinos aſſecutus ſit. Quos verò ad Septentrionem furor inuadit, hi aſſiduè aut rident, aut ſaltant: qui morbus D. Viti appellatur à Germanis. curatur autem fidibus & cantu primùm incitato, deinde ſedato: ſiue abalienatos ſenſus muſica reuocat: ſiue morbos corporis cõcentus ſedata mẽte curat: ſiue mali genij, qui furioſos ſæpiſſimè cruciant, diuina harmonia fugantur. Sic enim Saulem furentem malus genius pulſata lyra deſeruiſſe dicitur. Quamobrem Eliſæus coram Iudææ ac Samariæ regibus oraculum editurus, cythariſten acciri iuſſit: ſimul enim cùm ſuauitate concentus numen hauſit. Et cùm Saul à Samuele initiatus eſſet, non *Quamobrem muſica furorem curat.*
C priùs prophetarum chorus ei cum cytharis occurrit quàm numine afflari ac vaticinari cœpit. At mali genij ad hominum furorem ſeſe accommodare conſueuerunt. Nam qui flauæ bilis furore capiuntur, in cædem ac vulnera prorumpunt: quod his qui ſanguine abundant non accidit, ac multò minùs qui à pituita lethargiæ furore afficiuntur: quos rerum omnium obliuio ac ſtupor mentis inuadit. At quò plus eſt in melancholicis ingenij ac ſapientiæ, eo difficiliùs correpti furore curantur: contra quàm accidit iis qui ſanguine abundant: qui rariùs à furore, ſæpius ab inſania vexantur. Inſanos appello qui ſuis cupiditatibus imperare, ac immoderatos appetitus cohibere non poſſunt. Furor autem, inquit Tullius, in ſapientem cadere poteſt, inſania non poteſt: & furioſis curator legibus da-
D tur non inſanis: tametſi non minus hi quàm illi curatoribus indigent. ſed quotus quiſq; domitas habet libidines? quotusquiſque cupiditates coercet? nemo certè præter ſapiẽtem. Inſania verò interdum in furorem abit: quod furoris genus verberibus miteſcit. Nam Londini furioſorum hominum multitudo eodem coacta domicilio verberibus acerrimè caſtigatur quarta decima Luna qua maior vis eſt furoris tumente cerebro. cuius rei me commiſeratio cùm cepiſſet, à curatoribus intellexi ſalutarem eſſe furoris medicinam. Quod autem diximus Auſtrales ingenio præſtare cæteris, non modò id perſpicitur inter Germanos & Hiſpanos, qui maximo interuallo à ſeinuicem ſeiunguntur: verumetiam in vna & eadem regione. ac ne longiùs exempla petantur, noſtri homines ſatis intelligunt quantùm Pictaui, Aruerni, Lemonices, Normani, Cænomani, Belgas ingenio ſuperẽt. Itaq; noſtris moribus iudicãtur illi anno XIX. vel ad ſũmũ

xx. maiores Belgæ non nisi xxv. Ingrati animi labem effugere non possim, si patriæ ac meorum populariũ videar oblitus: de quibus iudicium extat in antiquo diplomate[8] Caroli v. Francorum regis eius qui sapiens vsurpatur, quo quidem beneficia quamplurima Andium Academiæ indulta sunt: hac potissimùm causa subiecta: QVODQVE INTER REGIONES ALIAS REGNI NOSTRI CIVITAS ANDEGAVENSIS VELVTI FONS SCIENTIARVM IRRIGVVS VIROS ALTI CONSILII SOLET AB ANTIQVO PROPAGATIONE QVASI NATVRALI PROVIDERE. Hoc etiam ab Australibus Scythæ differunt, quòd tametsi Australes naturã habeant ad contrahendos sedandósque appetitus præstantiorem, difficilimè tamẽ domitas libidines continere possunt. causas enim libidinis ab atra bile B petendas esse duco. Inde monstra promiscui sexus ab Affrica, quam propterea astrologi, sic enim opinor, Scorpioni ac Veneri subiecerũt. Ptolemæus certè Affros veteres summo cultu Venerem vbique prosecutos fuisse tradit. Liuius item duobus locis quibus Numidarum meminit, Ante omnes Barbaros, inquit, Numidę in Venerem effusi. Est autem Numidia omnium Affricæ prouinciarum, quæ Romanorum imperiis paruerunt, maximè Australis. Quamobrem mirum videri nõ debet si Persarum & Affricę principes cõcubinarum greges habuisse legimus[1]: quod moribus deprauatis tribui non potest, cùm apud Indiæ Occidentalis populos, regem Alcazarem quadringentas: Gnacam verò Peruanorum regem ducentas vxores & quinquaginta liberos: item Gillo Orientalis Indiæ regem sexẽtos, habuisse proditum sit[2]. totidem liberos Hierotimus C rex Parthorum dicitur[3] sustulisse. Ab his moribus longissimè absunt Scythæ. Sic enim Tacitus de Germanis, Seuera apud eos, inquit, matrimonia: nec vllam partem magis laudaueris. nam propè soli Barbarorum singulis vxoribus contenti sunt. At etiam Scythæ plerique indignè ferentes quod ad Venerem inepti sint, seipsos castrant parotidos venæ, quæ sub aures latet, sectione, vt quidẽ scribit Hippocrates, qui cùm istius ad venerem imbecillitatis causas inuestigaret, putabat equitationẽ in causa esse, & caloris inopiam: sed vtroque modo fallit: nam gestatio ad Venerem excitat, vt quidem Aristoteles, & experiẽtia ipsa decet. Scythas caloris copia abundare, tum corporum proceritas, tum robur earum nationũ, tũ ipsa Septẽtrionis vniuersi natura cogit cõfiteri. Australes verò D caloris inopia laborare superiùs docuimus. Est igitur in Australibus atræ bilis ac potissimùm abradẽtis copia, quę quòd spumosa est, libidinẽ proritat, vt etiamnum Aristoteles[4] tradit, vbi causas inquirit, cur qui atra bile abundant, cæteris salaciores sint: quod ipsum videre est in lepore, qui ex omni animantium genere melãcholico succo maximè abũdat: est enim libidinosissimum animal, & vnum omnium quod superfœtat: imò tres partus in vtero simul ac semel gestat[5]: & quidem mas æquè ac fœmina, vt M. Varro ac plerique scriptores[6] tradũt, & ipsi compertum habemus, non quidem in omnibus sed in plerisque sexum duplicem esse. Quibus rebus intelligitur eos falli plurimùm, qui Scytharum ac Germanorũ pudicitiam & continentiam tantopere laudant[7], vt superiùs ex Tacito docuimus.

8 anno 1373. Calendas Augusti.

1 Herodot. Diodor. lib. 2. Ioseph. lib. 4. Quintus Curtius.

2 In historia Peruuina Indorum.

3 Iustinus lib. 44.

Castratio Scytharum qua etiãnum Germani plerique vtuntur.

4 In Problem.

5 Strabo. Plin.

6 Herod. AElian.

7 Conradus Celtes.

cuimus. Cæsar quoque de Germanis[8], Intra annum, inquit, vigesimum foeminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus: cuius rei nulla est occultatio. Neque enim impotentia laudem meretur: sed is demum laudandus est, qui cùm improbus esse posset, noluit tamen[9]. Et verò quæ laus est Henrici I. Imperatoris quòd perpetuam cum vxore coluit pudicitiam? meliùs Casimir. I. Poloniæ, & Ladislaus Bohemiæ reges, qui quòd ad venerem inepti essent, à nuptiis semper abstinuerunt. At Ioannes II. Moschouiæ dux, eò vsque mulieres exhorruit, vt ad earum conspectum animo deficeret.[o] cæteri Moscouitæ quas ducturi sunt vxores, non priùs intuentur quàm nuptiæ[1] pactæ sint. Quare nec mirū si zelotypiæ mor-
B bo minimè omnium anguntur Germani, vt Munsterus & Irenicus gloriantur: qui etiam præclarum[2] putant omnes fœminas cū omnibus maribus in publicis balneis simul perlui. Australes populi ne sacra quidem publica fieri patiuntur nisi vterque sexus pariete medio diuidatur. At cū in Angliam legationis causa profectus essem audiui Mendozam legatū Hispanorum cùm turpe esse diceret viros simul cum fœminis in concionibus sacris permistos videri: cui Dalus Magister libellorum vrbanè reposuit, Turpe id quidē apud Hispanos qui etiam in sacris locis cogitarēt de explenda libidine à qua procul aberant Anglorum mentes. certè Australes zelotypiæ morbo tantopere conflictantur, vt plerique angore animi pereant. Puna quidem rex Indorum vt ea suspicione sese liberaret,
C eunuchis suis non pudenda modò, sed etiam nares, & brachia amputari iubebat. Hîc aliquis occurret, si tanta est Scytharum ad Venerē imbecillitas, vnde tanta hominum & quidem robustissimorum quanta est ad Septentriones multitudo? ego illud continentiæ tribuo: inopiam verò liberorum ac dissimilitudines à freqūenti & à promiscuo cōcubitu proficisci opinor. Ac propterea Lycurgi institutis non licuit cum vxoribus pernoctare. satis quidem compertum est eò quęque plures ac robustiores procreaturum liberos, quò temperatiores ac rariores habebit cum vxore cōgressus. ac sæpissime quæ à maritis secubant vno congressu geminos pariunt. Quò fit etiam vt homines tametsi cum belluis similitudine quadā coniungūtur: qui tamen à bestiarum natura propriùs absunt, vt Scythæ,
D eò magis voluptatibus naturæ congruentibus fruantur: & parentibus similes pariant, vt Germanos omnes sui similes Tacitus fuisse scribit: quia peregrinos & abhorrentes à natura complexus minimè appetunt: non quia sit eadem cæli temperies, vt Hippocrates scribit: cum vbique terrarum sua sit aëris ac cæli temperatio. Est igitur populorum multitudo ab illa temperata naturæque congruenti voluptate. Inde Iornaudes inferiorem Germaniā hominum officinam appellauit. Hinc enim gentium examina penè infinita prodierunt. quinetiam in Zelandiæ & Hollandiæ agris, quos veteres Cimbris ac Battauis tribuūt, oues ter quatérque singulos annos (non sine admiratione) fœtare vidimus, & interdum tergeminos & quater geminos parere: cùm ad Austrum semel aut bis ad summum nec plus vno parere comperiantur. Illud etiam incredibile, verum tamen sit, ad Septentriones aut parem aut maiorem esse marium quàm

8 lib. 6. cōment.
9 Psal. 15.
o Sigismundus liber in historia Moscouitarum.
1 Idem Sigism.
2 Munsterus in descript. Badensi.

fœminarum vbique copiam: ad Auſtrum multò plures eſſe in omni genere animantium fœminas quàm mares. nam quod Cęſar Britãnos duodecim vna vxore ſæpe contentos ſcribit, Indos verò ſingulos greges vxorum habere compertum ſit, hîc copiam, illic inopiam fœminarum arguit. Qui medias ſedes Polum inter & Æquatorem occupãt, omnia mediocriter conſecuti videntur: & magnam partem vnius vxoris legitimæ coniugia tuentur. ac tametſi Iullius Cæſar Dictator Heluidium Cinnam impulit vt legem πολυγαμίας ferret ad populum, vt Cæſarionem quem de Cleopatra ſuſceperat, legitimum hæredem haberet: lex tamen repudiata eſt[3]. Eadem lex à Ioanne Leidano ſartore promulgata, cùm Munſterę vrbis principatum inuaſiſſet, ſtatum ſuæ ciuitatis plurimùm[4] cõturbauit. B At Imperatores perpetua lege πολυγαμίαν infamię pœna ſubiecta vetuerũt[5]: noſtris verò legibus pœna capitalis Hẽrici II. principatu irrogari cœpit. Sed Arabicæ leges ac religiones ab Auſtralibus profectæ legi Romanorum derogauerunt. Ita fit vt plerique, cùm omnes omnibus populis leges accommodare velint, reſpublicas & Imperia ſæpius euertant. At iis quæ diximus diſcrepare videtur Cardani diſciplina: is enim hominem omnium animantium ſapientiſſimum eſſe tradit, quòd calorem ac humorem habeat copioſiorem quàm cætera animantia. ſed nihil ab eo dici potuit abſurdius: cùm beſtiæ quæ minùs habent caloris, ſapientia cæteris præſtent, vt rectiſſimè Ariſtoteles[6] iudicauit. ac pœnarum quidem militarium vna fuit ſanguinis miſſio[7]: quòd qui ſanguine abundarent, animorum impetus & cupiditates rationi minùs obſequentes haberent. C Beſtiarum autem omnium ſapientiſſimus[8] Elephas ob id eſſe ſcriptorũ omnium ſumma conſenſione creditur, quòd ſanguine ſit frigidiore, vt Plinius ſcribit: & atræ bilis copia abundet plurimùm: vnde Elephantiaſis ingenerari putatur: & ab eadẽ atra bile aduſta cancer & lepra deriuãtur: qui morbi ab Auſtralibus Affricæ populis per Aſiam & Europam latè peruaſerunt: negat enim Plutarchus[9] leproſos ante ſuam ætatem in Gręcia vllos extitiſſe. Plinius etiam ante Pompeium magnum Italiam leproſis vacuam fuiſſe ſcribit. Sed in eo fallitur quòd leprã Ægypti propriam fuiſſe iudicat: cùm Affrica tota leproſorum ab vltimis Æthiopum finibus vſque in oram maritimam adeò plena ſit, vt & morbus popularis D eſſe videatur[1], nec à cæteris ciuibus leproſi ſeducantur. Hîc tamen admonẽdi ſumus lepram cum Elephantiaſi magno errore non tantùm ab indoctis ſed etiam ab iis qui ſummam eruditionis opinionem excitarũt: cùm Elephãtiaſis[2] crurũ ac tibiarũ tumor ſit ingẽs: lepra verò totius corporis cancer. Error manauit ab interpretib9 Galeni qui λέπραν & ἐλεφαντίασιν diuerſos morbos, leprã interpretãtur. At Galenus[3] ſcribit duos elephantiaſi morbo laborantes ex eſu viperarum in lepram incidiſſe: quo tamen ciborum genere tum Ariſtoteles tum medicorum familiæ lepram curari conſtanter affirmant[4]. At etiam Auicenna cum librum de Elephantiaſi ſcripſiſſet: alterum quoque de lepra ſcripſit[5]. Atram verò bilem diuturnæ vitæ cauſam eſſe potiſſimam opinor: non ſanguinis & caloris copiam. argumento ſit quòd quæ animantia plùs habent atræ bilis, eò ſunt viua-

3 Tranquil. in Iullio.
4 Sleidan.
5 l. neminem de Inceſtis. C.
6 lib. 2. de partib. animantium.
7 Gellius.
8 AElianus. Cicero in epiſtol. familiarib. Plutar. in libro πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. Plin. lib. 8. Tranquil. in Nerone.
9 In Sympoſiacis.
1 Leo Affer. Frãciſcus Aluareſius.
2 Raſis & Auicenna.
3 lib. 11. c. 2. de ſimplici medicina.
4 Auicenna.
5 Leouicetus & Leonardus fuſchius Paradox. lib. 2. c. 16.

viuaciora: elephantes, inquam, quibus nihil diuturnius esse Aristoteles confitetur: item cornices antiquorum iudicio, in quibus tamen nihil ferè sanguinis est, sed exiguum quiddam atræ bilis. In hominum genere Australes cæteris longiorem vitam viuere constat: vt mirum videri non debeat si Memnona regem Æthiopum, quem auroræ filium appellat Homerus, annos quingentos vixisse proditum sit: cùm in iisdem regionibus quosdam annos sexcentos excessisse author sit Xenophon[6]. nec ita pridẽ Franciscus Aluaresius, Lusitanus, Marcum Abuna Põtificem Æthiopum se vidisse testatur annos centum & quinquaginta natum, nec tamen senium præ se ferẽtem. Idem quoque Leo Affer in Numidia plerósque se B vidisse tradit qui centesimum annum superauerant, in quibus nulla senectutis species appareret: nihil tamẽ siccius fieri potuisse. quod ipsum de Massinissa Numidiæ rege scribit M. Tullius annos xc. natum, cùm pedibus iter ingressus esset in equum non ascendere: cùm equo, ex equo non descendere: nec vllo imbre aut frigore adduci potuisse, vt capite esset operto deinde subiicit summam in eo corporis siccitatem fuisse. Morbis tamen grauissimis tum animi tum corporis obstrictos teneri Australes homines perspicuum est, furore, inquam, animi, lepra, morbo comitiali, ac dysenteria: quibus morbis qui vacant, longissimam vitam ducere, & maximis virtutibus præstare constat. Itaque cùm Liuius maximas Annibalis Affri virtutes enumerasset, Has, inquit, tantas virtutes ingentia vi- C tia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plusquam Punica, & cætera vitia quæ ab eo maxima commemorantur. Nam in maximis ingeniis ac præstantibus naturis, vt in agris fertilissimis & incultis, ingentes virtutes ac vitia pullulare consueuerunt. Ergo literis abutuntur qui A Scytharum mores ac simplicitatem laudant: & vitia Australium tantopere vituperãt. Nec minùs fallit Machiauellus, qui omnium hominum sceleratissimos esse putat Italos, Gallos, Hispanos, cùm nec bonas literas, nec regionum naturam ac varietatem nosset. Ac si quis propiùs Aquilonios, Australes, ac mediæ regionis homines intueri velit: is non ineptè profectò cum iuuenibus, senibus, ac maturæ ætatis hominibus comparare possit. Nã qua quisque re populus plurimùm valet, eadem ad Reipublicæ gubernacula D sæpius vti consueuit. qui ad Septẽtrionem, vi & armis subditos in officio ferè continent: qui ad Austrum, religionibus ac numinis metu: cæteri æquitate ac Imperio rationis. Tacitus de Germanis, Nihil, inquit, neq; publicæ, neque priuatæ rei nisi armati agunt. & Campanus in oratione de Germanis, Nec maiores vestri templũ, inquit, nisi armati ingrediebãtur. Cęsar verò de Germanis, Neque Druides, inquit, habẽt qui rebus diuinis præsint: neque sacrificiis student. Deorũ numero eos solùm ducunt quos cernunt, & quorum apertè opibus vtuntur, Solem, Vulcanum, Lunam: reliquos ne fama quidem acceperunt. Ex quo intelligitur eos qui mentis inopia laborant, solo sensu ferri bestiarum in morem ad id quod adest, quódque sensibus percipi potest: vt mirum videri non debeat, si pleriq. Germanorum qui Romanos ritus deseruerunt, statuas tamen mordicùs retineant, vt oblata diuorum specie, ad rerum diuinarum cogitationem

6 Plin. lib. 7.

ferantur: nam ſtupidiores homines ea quæ cernunt, pro numine habent. At etiam Solinus veteres Scythas gladium in terram defixum pro deo coluiſſe ſcribit: quippe ab armis & gladiis leges, religiones, iudicia, & omnia Reipublicę momenta pendere arbitrabantur. Ab his etiam monomachia profecta, quaſi ſolenni iudiciorũ ritu quod ratione debuerat, armis tranſigeretur. hinc à Frontone rege Danorum & Gothorũ profecta lex, vt omnes controuerſiæ armis definiantur. Neque ius illud quod Germani Rheitrorum proprium vocant, adhuc exoleuit. eſt autem victoribus obſequi, vt Brennus Sulpitio Quæſtori vrbano aurũ ex fœdere promiſſum appendenti fertur dixiſſe. Quamobrem qui penitus Aquilonios homines Auſtralium in morem exarmare velit, non inſpecto quid cuique B gentii conueniat, is profectò naturam oppugnare videatur. Litium verò conſtituendarum ac iudiciorum leges & formulæ ab Aſia minore, à Græcia, ab Italia, à Gallia atq. omnino à mediæ regionis hominibus fluxerũt.

Gallia, inquit ille, *cauſidicos docuit facunda Britannos.*

Et qui lites, quibus Gallia mirificè delectatur, à ſtirpe ſe conuellere poſſe putant, nę ipſi noſtræ ciuitatis euerſionem moliuntur. Neceſſe eſt enim aut vi, aut ratione controuerſias dirimere: quorum alterum hominum: alterum beſtiarum quodammodo proprium eſt. Deniq. maximos quoſque Oratores, Iuriſconſultos, legum Latores, Hiſtoricos, Poetas, Actores fabularum, quíque hominum mentes ſermonibus, & verborum illecebris permulcent, à mediis regionibus planum eſt originem habuiſſe. Hîc C rationibus ac feciali iure Legati principum controuerſias, quoad eius fieri poteſt, dirimere conſueuerunt: ac teſtari deos & homines, ſe inuitos ad arma venire. Vt autem Aquilonij ad vim facilè prorumpunt: medij verò populi leges & verborum lumina conquirunt: ſic Auſtrales aſtutia & calliditate vti aduerſus Aquilonios, & regilionum metu ſuos terrere conſueuerunt. quia dicendi veneres ac lepores ſtupidi Scythæ non ſentiunt: Auſtrales verò aſtutiſſimi falli ac decipi cùm non poſſint verborum lenociniis: nec rationes niſi neceſſarias ac perſpicuas demonſtrationes admittant: probabilia etiam argumenta quæ verum inter ac falſum periclitantur, dubitationémque animis afferunt, omnino reſpuãt: neceſſe eſt oraculis diuinis perſuaderi, ac numinibus me- D túque deorum iniecto à maleficiis deterreri. Quamobrem videmus abditas naturæ ſcientias, & reconditas diſciplinas, artéſque mathematicas, quæ hominum mentes ad aſſenſionem quaſi tormentis cogunt, à Caldæis, ab Ægyptiis cæteríſque Auſtralibus populis prodiiſſe. Religiones itẽ omnes ab Auſtralibus ad omnes populos perueniſſe. Non quia Deus opt. max. religionis præſtantiam locis aut perſonis illigari velit, cùm omnes homines ſui numinis bonitate participes efficiat: ſed vt Sol clarior apparet in aqua nitidiſſima & quieta quàm in turbida ac cænoſa: ita quoque diuina lux à purgatis animis, & à mẽtibus ab hac terreſtri labe longiſſimè remotis faciliùs percipitur ac retinetur, quàm ab eo qui affigit humo diuinæ particulam auræ[r]. Quòd ſi purgatio mẽtis eſt ab integerrimi Dei puritate, & ab ipſa diuinarum rerum contemplatione petenda, quis dubitet

[r] Horat.

dubitet eò faciliùs perueniri ab iis qui pernicibus animorum alis, id eſt à diuiniſſima mentis agitatione ſurſum rapiuntur, quàm qui perturbationum mole premuntur? Aptior eſt igitur ad diuinos afflatus eorum natura qui moderatos habent animornm motus, & ab atra bile quietos, vt liberiùs ac faciliùs ad contemplationem ferantur: quam propterea Academici mortem, Hebręi[8] mortem pretioſam appellant, quia mentem à corporeis carceribus ac vinculis ſeducit. Quamobrem mirum videri non debet ſi nationes Auſtrales Reſpublicas meliùs religione tuentur quàm cæteri armis aut rationum momentis. Quæ res in primis animaduertenda eſt iis qui ciuitates moderantur, vt eas gentes quæ nec armorum vi, B nec dicendi facultate duci volunt, religionis ope ac numinis metu cogant: vt quidem Chriſtophorus Columbus Genuenſis feciſſe dicitur, qui cùm Indiæ populos ad humanitatem & hoſpitalitatis iura blanditiis pellicere non poſſet, numinis metũ iniecit. proſpexerat enim Lunæ (quam Indi ſumma veneratione colebant) deliquium breui futurum. Is igitur Lunam elatis manibus teſtatus eſt eam iniuriam non æqua mente laturam, quod ſe hominem Lunæ amicum & cultorem à portu, ab hoſpitio, ab aquis, à cõmeatu prohiberent. triduo pòſt Luna deſerta lumine barbaros ſic terruit, vt ſumma voluntate Columbi iuſſa facerẽt. Neque verò mirum debet videri, ſi à Septentrione diſcedentibus ad Auſtrum homines tanta conſtantia religionem ſemel ſuſceptam tueri videmus: vt C quidẽ in Europa Hiſpani: multò etiã magis Affri: ſi Aluareſio, & Leoni Affro fidẽ habemus. ſic enim ſcribit fana DCC ſe in vrbe Feſſa numeraſſe: quorũ maximum quingentos ac mille paſſus in ambitum, vnam & triginta portas, lampades DCCCC. haberet, annui reditus tria ac ſeptuaginta millia nummûm aureorum. Aluareſius verò qui Æthiopica ſcripſit, incredibilia propè narrat de templorum immenſa mole, de ſacrificiis, de ieiuniis, de publicis ac priuatis deuotionibus, de infinita monachorum ac ſacerdotum multitudine, quódque vno actu inaugurari viderit duo millia CCCLV. ſacerdotum. ex quibus perſpicuum fit religiones maiore cultu quàm in Æthiopia nuſquam haberi. Idẽ author eſt omnibus id perſuaſum eſſe, ea quæ in ſpeciem, aut quæ reuera bona maláve iudican- D tur, non ab hoſtibus, aut ab amicis: ſed à præpotenti Deo impẽdere. quæ ſanè perſuaſa ratio magnum in primis ad eorum Reſpublicas, & ad hominum ſocietatem attulit incrementum. Lites verò propè nullas habẽt. illud etiam mirabilius, quod nulla iudicia, nulla pacta, nulla teſtamenta publicis aut priuatis tabulis, ſed rationes tantùm accepti & expenſi conſcribuntur[9]. Qui nationes illas litium anfractibus quibus inuoluimur, implicare volet, næ ille Rempub. funditus ſuſtulerit. Itaque ſapienter Ferdinandus rex Hiſpanorum, qui cùm Pedrariam proregem in Indiam Occidentalem mitteret, in mandatis dedit ne iuriſconſultum aut cauſidicum eò deduceret, ne litium ſemina, quæ in illis regionibus nulla erãt, ab iſtis importarentur ac propagarentur. In quo certè peccauit Mathias Coruinus rex Pannoniarum, qui iuriſconſultos & cauſidicos ab Italia magna mercede accerſiuit, vt litigandi leges ac legis actiones populum

[8] Pſal. 116. pretioſa in cõſpectu domini mors ſanctorum eius.

Stratagema Columbi.

[9] Fr. Aluares.

ignarum docerent. paulò pòst enim tot ac tantis litium ambagibus circunuenti sunt, vt populi rogatione causidicos suis finibus arcere cogerentur. At nostri homines qui omnium mortalium in eo genere studia superarunt, iudiciis ac litibus constituendis & alendis mirificè delectantur: quas qui ab radice excindere volet, (quanquam id omnino fieri nô potest) Rempublicam perdiderit, cùm sua quisque & aliena vi & armis erepturus sit. Itaque iudices nostri tanta interdum causarum obscuritate impediuntur, vt cum nec porrò progredi, nec regredi possint: necesse habeant ad arbitros rem deducere: aut dedita opera causas ampliare, ac iudicia differre, vt tandem aliquando reos expensarum tædio ac molestia litigandi ad mutuam concordiam adducant: ac modis omnibus efficiant, ne quod iure & æquitate tribui debeat, armis eripiatur. Quibus rebus intelligitur mediæ regionis populos rerum gerendarum ac ciuitatum moderandarum scientia cæteros superare: vt qui maiorem à natura prudentiam adepti sint. est autem prudentia honestorum ac turpium, vtilium ac inutilium, iuris & iniuriæ norma, atque omnino vitæ humanę moderatrix. Hæc igitur artem imperatoriam quæ hominum societatẽ tuetur, in sese continet: vis autem ac robur quo Scythæ gloriantur, ad iussa exequenda pertinet: Australes verò qui ad res agendas minùs idonei sunt, minùs etiam robore præstant, se totos ad contemplationem rerum diuinarum ac naturalium conferunt, vt verum à falso, pietatem ab impietate diuidant: in quibus scientiarum ac religionis summa consistit. Artes item & opificia, & quæcunque à manuum ope & industria proficiscuntur, ab Aquiloniis nationibus gnauiter exercentur. Itaque Australes ea quæ à Germanorum, Anglorum, ac Belgarum opificiis aduehuntur, tam multa ac tam affabré facta mirantur quidem, imitari vix possunt: quasi Scyhtarum ingenium quantumcunque est, totum in manibus ipsis positum esse videatur. Et quemadmodum triplex animorum facultas est, scilicet sensus communis seu φαντασία, ratio, & intellectus: ita quoque in omni ciuitate prudenter constituta Pontifices ac philosophi in rerum diuinarum & ab hominum sensibus abditarum disquisitione versantur, quasi mens ipsa ciuitatis: principes ac magistratus in imperando, iudicando, atque omnino in ciuibus prudentia moderandis, quasi ratio ipsa ciuitatis: milites, opifices, agricolæ in iussis exequendis, atque in opificiorum varietate occupantur, & ad id quod adest, sensu communi feruntur. Idem nobis de vniuersitate ac Republica mundana iudicandũ relinquitur: quam mundi princeps ac moderator tanta sapientia fundauit ac stabiliuit, vt Australis natio in rerum occultarum sciẽtia omne studium ac operam collocaret, cæterásque gentes pucherrima rerum admirabilium cognitione informare posset: mediæ regionis populi artes imperatorias, legitimam disciplinam, oratoriam, mercaturam, gubernatoriam ad huius mundanę ciuitatis vtilitates aducherẽt: cęteri opificiorum varietatem inferrent, & ea metalla quæ in intimis terræ visceribus retrusa sunt, infinito labore promerent. Vt enim Australes ingenij acumine cæteris præstent, ea tamen quam dixi alacritate & ad res agẽdas celeritate

Prudẽtia, Sciẽtia, Ars tribus populorũ generibus tributa.

B C D

necessa-

necessaria vacant, quæ à bile flaua impellitur & excitatur: quò fit vt prudentiæ, quæ non nisi actione & vsu indocili comparatur, excellere minimè possint. Itaque iucundissima veri inuestigãdi oblectatione ac suauissima contemplatione perfruuntur: & cùm publicis sese negotiis implicare conantur, vel eam molestiam ab otio ac tranquillitate animi alienam ferre, vel simulationem rebus agẽdis sæpe necessariam imitari nequeũt: quò fit vt cùm ad res agendas minùs idoneos se sentiant, sponte Rempublicam deserãt: aut ab hominibus ambitiosis & gloriæ cupidioribus eiiciãtur: id quod accidit Magis Persarum mortuo Cambyse: ac Pythagoræis qui Rerumpublicarum ac ciuitatum imperia se tueri posse putabãt. Sic enim Iupiter imperandi cupidus Saturnum parentem, rerum abdita-
B rum contemplationi plusquam Imperatorem deceret, intẽtum, & quietis amantem de Imperio deturbauit. Nam qui acutiùs planetarum vim intueri volet, ad eas quas dixi regiones non ineptè à natura tributam intelliget: si Saturnum supremum omnium Australibus tribuat: mediis Iouem: Aquiloniis Martem: sic enim ordo planetarum postulat: Solem verò fontem luminis planetarum omnium communem sequitur Venus: hæc item Australibus, quorum maximè propriam esse diximus, ordine seruato tribuatur: Mercurius mediæ regionis nationibus: Luna verò Aquiloniis. quæ distributio trium nationum vim ac naturam apertè declarat. Australes enim quieta mentis contemplatione gaudẽt, nec vnquam
C ab ea, nisi Venereis cupiditatibus à natura impulsi & coacti, auocari se patiuntur: media gens Iouis ac Mercurij dotes ad imperandum, ad iudicandum, ad agendum, ad eloquendum, ad quæstum faciendum adepta, contemplationem respuit. postrema Lunæ ac Martis, id est venationis, militiæ, opificiorúmque omnium studiis delectatur. Scythas quidem veteres ac Germanos Martem ac Dianam (vt Australes Venerem, quam ipsi Astarthen vocãt) magna religione coluisse, ac omne studium in venatione posuisse Cæsar author est[1]. quinetiam Lunam Germani masculino genere semper enunciant: id quod Antoninus Caracalla non modò præclarum, sed etiam ad imperium in fœminas retinendum necessarium putabat. Atque hæc stellarum inerrantium ad regionum & nationum va-
D rietatem conformatio, magnam habet cum humani corporis coagmentatione, quæ mundi totius est imago, similitudinem ac rationem. Nam si dextra conuerteris ad Septentriones, sinistra ad Austrum, ora versus Occasum, terga verò ad Orientem: rectissima fuerit & naturæ consentanea corporis humani constitutio, vt alibi[2] perspicuè demõstrauimus: ita fiet vt motus in anteriora cum orbis vniuersi cursu conueniat, dextra pars mascula robustior cum regione Septẽtrionis, sinistra fœminea cum Australi cui lien atræ bilis conceptaculum impendet: iecur verò cum folliculo fellis in dextro latere, Lunæ ac Martis naturam & sanguineam vim demonstrant. Antea diximus plures ad Septentrionem mares, ad Austrum verò fœminas numero vincere: aliter fieri non potuisset vt singuli ad Austrum greges vxorum haberent. Omitto quæ de motu masculorum ad vteri dextram prodita sunt ab antiquis. Hæc igitur de vniuersis dicta

1 lib. 6.
2 In methodo historiar. cap. 5.

ſint. Nam vbique reperiuntur qui atra, qui flaua bile, qui ſanguine, qui pituita plus minúſve abundant. Orientis autem & occaſus diuerſa ratio, non paruam quoque ingeniorum diuerſitatem parit. Tametſi enim oritur nihil, nihil occidit: veteres tamen vno penè conſenſu Aſiaticos facilitate morum & humanitate cæteros ſuperare tradũt[3]. Sic enim Iulianus transfuga in eo libro [4] quem aduerſus Chriſtianos ſcripſit, Quis, inquit, ingenia Perſarum & Syriorum facilia & tractabilia non videt? quis Celtarum ac Germanorum animos feroces ac ſuæ libertatis animãtiſſimos? Romanos verò & natura militares & vrbanos? Ægyptios acutiſſimos & effœminatos eſſe neſcit? Hiſpani profectò noſtra ætate prodiderunt Indos Orientales, qui Sinarum littus accolũt, cæteras gentes vrbanitate, in- B
genij lepore: Breſilianos verò ſub eodem Æquatoris tractu, indomita feritate & crudelitate gentes omnes ſuperare. Ventus itẽ Orientalis & aëris ſuauitas efficit vt qui ab Oriente originem traxerunt, oris dignitate ac forma cæteris præſtẽt. Hoc verò mirabilius, quòd populares morbi, qui ab Oriente ad Occaſum, aut ab Auſtro ab Arcton progrediuntur, longè latéque graſſantur: contra verò ſi ab Occaſu vel ab Arcto, minùs nocent, & faciliùs curantur: id enim diuturna experientia cognitum eſt, & in Gallia Narbonenſi ab vltima memoria exploratum. Quæ quoniam alibi [5] fuſiùs à nobis explicata ſunt, & quouſque Orientis & Occaſus natura progrediatur, nihil neceſſe eſt ea commemorare: cætera perſequamur. Nam præter ea quæ ad Vniuerſi naturam pertinẽt: ſingularis quæ- C
dam eſt differentia eorum qui montes accolũt ab incolis vallium: & eorum qui ſub eodem cæli vertice montes obuerſos habent ad Auſtrum, ab iis qui ad Septentriones conuertuntur: item eorum qui ad orientem Solem conuerſi iuga montium habent à tergo, ab iis quibus à fronte mons ad Ortum oppoſitus eſt. argumento ſint incolæ vltra citráque Apenninum, qui totam penè Italiam ab radicibus Alpium ita ſecat, vt pars altera ad Meridiem, altera ad Septentriones ſpectet: mons item Adriani dictus qui citeriorem Hiſpaniam ab vlteriore, tum etiam altiſſima Pyrenæorum iuga, quæ Galliam ab Hiſpania diuidunt: Taurus in Aſia minore: Atlas in Affrica, qui ab Occeano in Ægyptum vſque excurrens maritimam Affricæ oram verſus Aquilones, ab Auſtrali ſolitudine dirimit. D
Item Alpes qui à Gallia in Thraciam vſque producuntur, & Carpatus qui Pannonias à Polonia diſtinguit. Inde tanta ingeniorum ſub eodem cæli vertice diſſimilitudo. Hetruſcorum, inquam, à Bononienſibus & Anconitanis: Aragonenſium à Vaſconibus: Numidarum ab iis qui oram Affricæ maritimam colunt, quorum alteri ſub eodem cæli puncto parui, atri, ſicci, alacres, longæui: alteri fuſca facie, corpore robuſtiores, morbis ſæpius obſtricti eſſe feruntur. Qui ad hæc animum intenderit, mirari deſinet quid ſit quamobrem Florentini ac Neapolitani Venetos & Inſubres ingenij acumine in priuatis rebus rationibúſque vincant: in publicis tamen vincantur. nam Veneti prudenter cõſilia capiunt: quippe & à ſententia diſcedere & ſaniora conſilia ſequi non dubitant: vt qui ingenij viribus nec planè confidunt nec diffidunt omnino. Illi verò ſiue nimia differen-

3 Galen. Hippocrat. Plin. Strabo, Iulianus contra Gallilæos apud Cyrillum.

4 Apud Cyrillum.

Orientales populi humaniores ac vrbaniores.

5 Id variis excẽplis in hiſtoriarũ methodo demõſtratum. cap. 5.

Singula loca.

differendi subtilitate, siue ingenij ostentatione, quam semel sibi proposuerunt sententiam mordicùs tueri pulcherrimum putant: & cùm se Imperio dignos esse singuli arbitrentur, populare imperium semper maluerunt quàm optimatum. Et quemadmodum qui ab agro Bononiensi in Hetruriam proficiscuntur: vel ab agro Tolosatium superatis Pyrenæis Valentiam petunt, insignem aëris dissimilitudinem percipiunt: ita non minorem percipere est animorum diuersitatem ac naturam: tametsi eadem vtrisque cæli longitudo ac latitudo, ac penè vertex idem vtrisque. sed alteri Septentriones, alteri ad Austrum conuertuntur. Idem penè fuit Atheniensium ac Thebanorum ager, idem cæli tractus, eadem lon-
B gitudo: breue inter vtrosque iugum, & fluuius Asopus: gratias tamen Plato diis agebat, quòd se natura Græcum fecisset, non barbarum: Atheniensem non Thebanum: acutissima fuere Atheniensium ingenia: stupida Thebanorum: Athenis tenue cælum, inquit Cicero, ex quo acutiores putantur Attici: crassum Thebis: itaque pingues Thebani & valẽtes, sed ob id tenue cælum Athenarum, quod earum situs est ad Meridiem decliuis: Thebanorum verò ad Arcton. Itaque alteri sciẽtiarum, alteri agrorum cultores & armorum. ac tametsi status vtrisque popularis esset, Thebani tamen quantumuis stupidi, statum quietum tãdiu per coluerunt, dũ Athenieẽses assiduis secessionibus cõflictarentur: non aliter quàm Heluetij qui etiãsi minùs ingenio valent quàm Itali, annos tamẽ ferè quadrin-
C gentos popularẽ statũ summa cum laude tuẽtur: quem Italorũ ingeniosissimi Florentini, & Ligurũ callidissimi Genuenses vix annos decem sine seditionibus retinere potuerũt. Ex quibus planum est quæ quámque rẽ res consequatur: quę quibúsq. locis Respublicę conueniant. Amant mõtium accolæ, ac tota natio Aquilonia populares status, aut monarchias liberas vt principibus imperia tribuere, eáque eripere quoties velint, possint: cùm tamen corporis non ingenij viribus confidant, prudentioribus acquiescunt. Superiùs docuimus nationes Scythicas, Bohæmos, inquam, Polonos, Danos, Suecos, Tartaros regibus imperia dare & abdicare. Eadẽ penè est montium quæ Septentrionis natura, propter cæli intemperiem, quæ tanta est vt perpetuis niuibus aut glacie tegantur etiã sub ipsis Tro-
D picis & Æquatore: vt antea diximus. Quamobrẽ nihil est cur Leo Affer mirari debeat accolas Atlantis, ac potissimùm Megezæ montis non modò candidos esse, verumetiam statura proceros ac robustos: qui autem in conuallibus ac planitie, atros, debiles, pusillos videri: Est enim omnium scriptorũ[4] vna vox, homines, bestias, arbores, omnia denique robustiora in montibus esse quàm in planis regionibus. vis ac robur efficit vt montani non nisi sponte pareant, nec tyrannidem ferre velint. Neque enim tantùm in Heluetiorum ac Rhætorum mõtibus libera sunt ac popularia imperia: verumetiam ij qui Arabiæ, Atlantis Pyrenæorum & Æmi iuga tenent, sine Imperio, latrociniis, & rapinis libertatem vitámq. tuentur: non tam armorum ac præruptarum rupium fiducia, quàm naturali desiderio libertatis, cuius dulcedine sic aluntur, vt ferarum in modum quæ in libertate consenuerunt mansuescere non facilè possint. Hęc igitur est, opinor,

4 Plin. Celsus. Galenus.

causa quam Plutarchus quærebat, quamobrẽ ij qui æditiorem vrbis Athenarum regionem tenebant, pro libertate populari propugnarent: qui decliuia loca, oligarchiam optarent. Quamobrem qui Heluetiorum ac Rhętorum populares status in monarchiam conuertere volet, operam luserit: quia tametsi regnum Imperio populari præstat, prospiciendum tamen est quid quæque natio cupiat, quid ferre recuset. priùs enim montanas gentes ad mansuetiorem vitam deducere, aut veluti feras indomitas detractis vnguibus ac dentibus exarmare oportet, quàm regnum proponere. Mansuescunt autem, & feritatem sensim amittunt populi, quibus à militia vacatio datur, qui otio ac tranquillitate fruuntur, ac potissimùm ij qui disciplinarum humaniorũ studio ac musices assuescũt. Cùm enim B Arcadiæ reges accolas montium vix armis & imperio coercere possent, ad studia musices maximis propositis præmiis impulerunt: indicta graui pœna qui musica studia deseruisset, vt feritatem ac barbariem sensim deponerent: sic enim Polybius scribit[5]. Quod igitur Liuius Ætolos ferociores esse dixit quàm pro ingeniis Græcorum, & mercede militarẽ operam sic locare consuesse, vt sæpe eiusdem gentis acies contrariæ inter se pro conductoribus dimicarent: Romanis etiam, quos contra diutissime bella gesserunt, penè inuictos se præbuisse: tametsi tribus tantùm oppidis populare Imperium tuerentur: mirum videri non debet ei cui cognita erit montium, quos Ætoli accoluerunt, natura. Idem iudicium est de Liguribus montanis, qui Romanorum exercitus sæpe fregerunt, ac tamet si centum ampliùs annos Romani bella aduersus eos gessissent, non priùs tamen Romanorum Imperia ferre potuerunt, quàm coloniis deducendis montes deserere coegissent. sic tandem Imperiis populi omnium potentissimi parere didicerunt. Iam verò Marsi veteres Appennini montis accolæ, omnium Italiæ populorum ferocissimi fuisse feruntur: hinc illud, Sine Marsis triumphasse neminem. Item Samnites vicatim, inquit Liuius, in montibus habitabant: nulli diutius aduersus Romanos bella gesserunt. Omitto illud quod Gostanus vt Sueciæ regnũ inuaderet, exercitum ex Dulecarlis montibus conscripsit. Nõ est ergo quamobrem quis miretur legibus Heluetiorum arma foris ac domi habere, ac ferrum gestare quemque oportere: quod alibi tamen, præterquam ad Septentriones, prohiberi videmus. sic enim nati, sic educati sunt, vt priùs sibi vitam quàm arma de manibus extorqueri patiantur: cõtrà quàm accidit iis qui in cõuallibus ac planis regionibus nati sunt, præsertim fertilioribus, quia sæpe ingenerantur mores non tam à stirpe generis ac seminis quã ex iis rebus quæ ab ipsa natura loci vitæq; consuetudine suppeditantur, quibus alimur & sustentamur. nam qui maritima loca tenent, & mercaturã assiduè exercent, constat cęteris eiusdem regionis hominibus molliores haberi, astutiáque & calliditate præpollere. Itaquæ Cæsar cùm de Neruiorum moribus quæreret, sic[6], inquit, reperiebat, Nullum aditum esse mercatoribus: nihil pati vini, reliquarúmque rerum ad luxuriem pertinentium inferri, quòd his rebus relanguescere animos, eorúmque remitti virtutem existimarent: esse homines feros magnæque virtutis. Quamob-

[5] Lib.4.

Prouerb.

[6] lib.2.

Quamobrem Iosephus aduersus Appionem eos qui Spartam ac Hierosolymam à maritimis locis remoti incolerent, peregrinorũ vitiis minùs inquinatos fuisse tradit: vt non immeritò ciuitatem procul à portu fundari Plato vellet, ne deliciis quæ importantur, ciues diffluerent: & mercatura victum quęrentes mentiri ac fallere consuescerent. Carthaginenses, « inquit Tullius, fraudulenti & mẽdaces, non genere sed natura loci, quod « propter portus suos multis mercatorum sermonibus ad studium fallen- « di studio quæstus vocabantur. Ligures montani, duri atque agrestes do- « cuit ager ipse nihil ferendo nisi multa cultura & magno labore quæsitũ. « Campani superbi bonitate agrorum & fructuum magnitudine vrbis sa- « B lubritate, descriptione, pulchritudine. hæc ille. ex quibus ea quæ diximus confirmantur. Eóque pertinet illud quod prouerbio iactatur, Insulanos omnes infidos haberi: quibus cum peregrinis assidua sunt commercia: qui verò mercatura quęstum faciunt, eosdem mentiri ac sæpe fallere, tum etiam vultu multa simulare, ac variis hominum moribus assuetos callidiores effici necesse est. prudentia quidem moribus diuersarum gentium dignoscendis comparatur. vt Homerus Vlyssem propterea prudentissimum appellarit: quia mores hominum multorum vidit & vrbes. Est etiam illud singulare quod vẽtosa loca ferociores homines ac mobiliores reddunt: quieta verò humaniores & cõstantiores. ratio perspicua est, quòd tranquilla mens in eo esse non potest, qui huc illuc iactatur: cuius C rei argumento sit, quod in motu ac tumultu contemplari nemo potest: sed purgata mente ac perturbatione vacua, tum etiam immoto corpore id fiat oportet: & quo quisque magis insanit, eo maiore corporis & animi motu iactatur. Vtvt sit, satis compertum est Thraciam, Galliam, Britanniam, Circassiam, Lusitaniam, Persiam, Noruegiam, Noricum, Pannoniam, quæ ventorum impetu magis agitari dicuntur, ferociores alere gentes, quàm quæ regiones eodem cæli tractu quietæ sunt: vt Assyria, minor Asia, Italia (præter Liguriam,) Ægyptus, Insubria, vbi cælum aureum nitidissima puritate conspicuum est. Constat item Narbonẽsibus & Aquitanis nullos esse in Gallia ferociores, tametsi Celtis ac Belgis Australiores sunt: quod illic Altani (sic enim Plinius eodem nomine quo D incolæ ventos appellat) ac Circij ferè semper, & quidem violẽtissimè spirant: feritatem quandam & irrequietam animi agitationem ingenerant. Est & in palustribus locis corporis æquè ac animi mollities quædã montanis & arentibus regionibus planè contraria. Quinetiam ipsa regionis sterilitas aut fertilitas animorum in eodem cæli ac terrarum tractu existentium dissimilitudinem affert. Nam Liuius nationes in vberrimo solo molles & effœminatas esse ab antiquis acceptum tradit[7]. at loci sterilitas homines temperatiores esse, noctes serenas vigilare, [7] Liuius lib. 45. omniúmque artiũ genere victũ sibi quærere cogit: quale fuit solum Atheniensium, apud quos inertia capitalis erat: nec lege Solonis parentibus alimenta præbere liberi tenebantur, nisi ab iis artes ad vitam necessarias didicissent. Quò fit vt agri sterilitas non modò homines ad temperantiam, ad laborem, ad opificia cogat, & ingenia reddat acutiora: ve-

rumetiam vrbes efficiat populoſiores:tum quia ſteriles agri ab hoſtibus minùs appetuntur:tum etiam quòd opifices & ſellularij minimè vagantur. eiuſmodi fuit vrbs Athenarum totius Græciæ populoſiſſima: qualis etiam Nuremberga,cuius agro nihil magis ſterile fieri poteſt: omnium tamen Germaniæ vrbium populoſiſſima, & opificum multitudine florentiſſima putatur: cuiuſmodi ferè eſt apud nos Limogæa: ſic enim incolæ pronunciant verbo planè Græco, non quidem παρὰ τοῦ λοιμοῦ cùm in montibus poſita ſit,& ſalutaribus aquis vſquequaque irrigua: ſed παρὰ τοῦ λιμοῦ,quia fame interire propter agri ſterilitatē,aut aliunde frumētum aduehere neceſſe eſt:omnium tamen Galliæ vrbium, præter Lutetiam ac Toloſam,ingenioſiſſimis opificibus abundantiſſima. At conuallium in- B colas molles ac deſides facit agri vbertas. cùm enim è montibus fontes ac niuium fertiliſſimarum copia in valles diffluat,neceſſe eſt fertilitatem ingenerari,quæ montium ſterilitatem compenſare poſſit. tales ſunt Atlanticæ valles, ex quibus veteres centeſimam, Leo Affer non ita pridem quinquageſimam colligi meſſem tradiderunt. Strabo verò in vallibus Tauri montis racemos duorum cubitorum naſci, & ex vna ficu modios colligi ſeptuaginta ſcribit. eadem ferè de agro Damaſceno in conuallibus Libani montis prodita ſunt. nota nobis eſt Aruernorum Limonia, Taurinus ager, imò tota Inſubria aurea vallis Pyrenæorum: Theſſala Tempe,inter medios montes:vallis item Sedunenſis, & Carpati conualles:quæ incredibili fertilitate luxuriant. Igitur in tanta frugum copia & C regionum amœnitate, incolas voluptatibus ac deliciis diffluere neceſſe eſt:quales Sybaritas in mediis conuallibus poſitos Athenæus deliciarum infamia flagraſſe ſcribit:qui nec Solem orientem viderent,nec occidentem. Neque illud omittendum,quod ad ſingularem animaduerſionem ſpectat, eos qui in extremis Imperij cuiuſque finibus poſiti ſunt, cæteris, qui intimos prouinciarum receſſus occupant, ferociores ac validiores eſſe: quia ferè ſemper de finibus aut de gregibus & armentis inter finitimos certatur: qui verò bello aſſueſcunt, ferociores & crudeliores euadunt:vt qui pacem & otium colunt,mitiores ſunt & humaniores.Itaque Plutarchus[8] Siculos aſſiduis bellis quæ mutuò inter ſe diu geſſerant, omnem humanitatem ante Timoleonis in Syciliam aduentum exuiſſe D ſcribit. Ita nobis accidit bellis ciuilibus: à quibus niſi aliquantum conquieuiſſemus,humanitatem penitus amiſiſſemus. Antea quoque Angli ferociſſimi fuiſſe dicūtur: pace tamen diuturna ſic humanitatem (expertus loquor) coluerūt,vt nihil vrbanius ac mitius fieri poſſit.Quòd ſi quis planiùs intelligere volet, cùm à ſtatu naturæ diſceſſeris, recta diſciplina ad immutandos hominum mores quantum poſſit, in extremos Belgas ac Germanos intueatur,qui cùm Taciti Procōſulis tēporibus,nec vrbes, nec leges,nec certā Reipublicæ formā haberent: nunc ferè cæteras gētes ſiue vrbiū magnitudine,ſiue multitudine,ſiue militari laude,ſiue domeſtica diſciplina,ſiue artiū varietate,ſuperare videntur. Qui verò Carthaginenſem Affricæ agrum incolūt, quíque de orbis Imperio cum Romanis diutiſſimè certarunt,nunc inertia, ac dulcedine muſices, cuius apud eos

Bella feritatem ingenerant.

[8] In Timoleonte.

eos incredibile ſtudium eſt ſic languent, vt noſtra ætate Petrus Nauarrenſis nauibus quatuordecim eò delatus Bugitanos omnes cum rege fugarit. Quamobrem Plato duas [9] artes ciuitatibus neceſſarias eſſe iudicauit, gymnaſticen ac muſicen, hanc quidem animorum, illam verò corporum nutricē: qui gymnaſticen negligunt, corporeis viribus languere: qui muſicen (id eſt muſarum ſtudia) aſpernantur, rudes ac barbaros fieri: qui ab vtraque deſerūtur & ignauia corporis, & mētis inertia torpere neceſſe eſt. Certè quidem populi qui muſarum ſuauiſſima oblectatione mentem aſſiduè delectant ac paſcunt, humaniſſimos ac mitiſſimos eſſe videmus. Quid Romanos commemorem? quid Vrbem illam æternam

[9] In Timæo

B quæ toties de Europa, de Aſia, de Affrica triumphauit, cùm vtraque ſtudia coleret? nunc verò facies ita verſa atq; immutata eſt, vt minimè mirū videri debeat, ſi ab otioſiſſimis Pontificibus per ſummam ignauiam ac dedecus æternum neglecta militari diſciplina, triumphatam ac proculcatam videamus. Ex quo planè intellectum eſt quantum praua, quātum recta educatio poſſit. quanquam id antea Lycurgus ſuis ciuibus eleganti ſpectaculo comprobarat. cùm enim duos iiſdem parentibus catulos educari iuſſiſſet, alterum quidem ad venationem, alterum ad ingluuiem domeſticam: vtrumque poſtea in theatro exhibuit: deinde ollas carnium apponi, ac leporem viuum dimitti iuſſit: repente venaticus in leporem irruere: culinarius in ollam. Sed Republica ſemel conſtituta, niſi ſumma

C cura ac diligentia magiſtratuum mores ac leges ciuitatis retineantur, facilè populus ad naturam recurret. Quòd ſi coloniæ in longinquas regiones deducantur, non tam facilè naturam mutabunt quàm ſtirpes quæ radicibus ſolo hærent, atque inde ſugunt alimenta: aliquādo tamen mutabuntur: vt videmus Gothos qui olim Hiſpanias & agrum Toloſatem ſuo imperio ſubiecerunt: Gallorum item colonias quæ in Inſubriam ac Germaniam Ambigati regis Celtarum iuſſu deductæ fuerant, temporū decurſu mores ac naturam omnino mutauiſſe. Nam Cæſar de Gallorū coloniis quæ olim ad Herciniam Syluam circa Rhenum conſederant, "Quæ gens, inquit, ad hoc tempus his ſedibus ſeſe continet, ſummámque habet iuſtitiæ & bellicæ laudis opinionem, núncque in eadem ege-

D ſtate patientia qua Germani permanent: eodem victu & cultu corporis vtuntur. Gallis autem prouinciæ propinquitas & tranſmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque vſum largitur. Paulatim aſſuefacti ſuperari, multíſque victi prælìis, ne ſe quidem ipſi cum illis virtute comparant." Hæc ille quingenteſimo circiter anno ſcripſit, poſt illam coloniarum Gallicarum migrationem. Et quoniam eò nos perduxit oratio, operæpretium me facturum opinor, ſi errorem inueteratum de leuitate quam Cæſar, Tacitus, Trebellius Gallis non ſine cōtumelia tribuunt, refellam. Si leuitatem appellant illam animi ad res agēdas alacritatem, qua Galli valent plurimùm, placet iniuria: quæ nobis cum omnibus nationibus quæ Polum inter & Æquatorem medias ſedes habent, communis eſt. Sic enim Liuius [1] Aſiaticos, Græcos, Syros leuiſſima hominum genera vocat: id quod Rhodiorum legatus in Senatu Romanorum confiteri

[1] lib. 45.

non dubitauit. Et quidem videtur Cæsar cum Gallos dociles esse dixit, illam quam dixi animi alacritatem leuitatis verbo significare voluisse. nam lib. III. belli Gallici subita ac repentina scribit fuisse consilia Gallorum: & ad bella suscipienda alacrem ac promptum animum fuisse. Idem alibi[2] Gallos apertos esse miniméque insidiosos, & qui per virtutem non per dolum dimicare cousueuerunt. Certè quidem Iullius Scaliger Veronensis non minùs eruditione quàm genere ac prole clarus, cùm vsu diuturno Gallorum mores bene cognitos haberet, & naturam omnium optimè nosset, hoc iudicium tulit. Gallos video, inquit[3], ad omnia momenta vel euentuum, vel disciplinarum promptos, paratos, versatiles: vt semel quicquam vel visum, vel auditum illico apud illorum ingenia deponant, & amittant nouitatem. in eo ipso videntur nati atque educati: B qui animorum vigor igneus, maturáque celeritas nulli alij nationi data est à natura. quocunquè incubuere, fœlicissimè sese dant: ocyssimè proficiunt: gnauiter exercent mercaturam, artes, arma, literas, eruditionẽ, subtilitatem, candorem, eloquentiam: omnium tamen gentium atque nationum fide sunt maxima, integra, & constanti: hæc ille. Quæ si vera sunt, quonam modo leuitas illa integram fidem & constantiam tueri potest? At Baptista Mantuanus omnium suæ ætatis poëta clarissimus sic de Gallis scribit.

2 In lib. de bello Affricano.

3 Contra Cardanum.

Ignea mens Gallis & lactea corpora, nomen
A candore datum, populis muliebria pingit C
Ora color, Tyrius Paphium meditata decorem,
Ex geminis fecit natura coloribus vnum.
Læti, alacres, lusu, choreis, & carmine gaudent.
In Venerem proni, proni in conuiuia, proni
Ante dapes ad sacra deûm seruire, iugúmqne
Ferre negant: fugiunt figmenta & hypocrisin,
Ore liberi vt ingenuis mos est, tetricósque perosi,
Venatu, aucupio, campos, montana, lacúsque
Sollicitant, bellandi vsu lætantur, equorum
Terga fatigantes, loricæ, hastilia, & arcus
Deliciæ genti: sub dio ad sydera somnum D
Carpere, fuscari Sole, & ferrugine pulchrum est:
Puluere conspergi, grauibus sudare sub armis,
Pro patria, pro cognatis, pro regibus ire
In pugnam & gladios, & morti occumbere dulce est. hæc ille.

Quæ verò sit Gallorum constantia si non antea, certè intellectum est in suscepta ac probata religione maiorum, pro qua iam annos sexaginta tanta constantia propugnamus, vt nulla gens toto terrarum orbe tot vstiones, tot sectiones, tot supplicia, tot bella ciuilia pertulerit, quot nobis intulimus ac pertulimus ipsi, vt suam quisque religionem cõstanti animo tueremur. ac certè reipsa compertum est verissimum esse testimonium Cæsaris[4], qui Gallorum totam nationem religionibus deditissimam fuisse scribit: quod certè à leuitate alienissimum est. sed ignea mẽs, vt Man-

4 lib. 6

vt Mantuanus ille: vel igneus vigor, vt Veronensis loquitur, quē in Gallis cernimus, & incredibilis in rebus agendis alacritas à flaua bile est. Inde celeres animorum motus: inde cædes cum à verbis ad verbera repente flaua bilis præceps in temeritatem prorumpit: quæ tamen si modicè, vel etiam intra modum temperatur, prudētiam humanæ vitæ moderatricem plurimùm auget, vt Galenus putauit à flaua bile eam virtutem hominibus ingenerari. Sed qui leuitatem, vel potiùs animorū celeritatem illam siue ad inconstantiam siue ad perfidiam detorquent, vehementer falluntur. Leues homines ac perfidos & esse, & semper vbique fuisse non dubito: sed hæc τῶν πρός τι. Galenus melancholicis animi constantiam tribuit:
B leuitatem verò iis qui sanguinei sunt, & à sanguine εὔσαρκις. est enim atræ bili contrarius humor, ac propterea contrarias effectiones ab vtroque oriri necesse est. Aquilonias autem gentes illa corporis temperatione præstare rubicundus oris color satis demonstrat: quíque maximè perspicitur in iis qui lepra laborant: quæ punicea tota est ad Septentriones: cùm tamen in Australibus ab albedine ἀλφὸς dicatur. Cùm igitur Aquilonij cæteris robustiores (robur etiam à rubore dibi Festus notat) iuuenilem ætatē planè imitentur, vt melancholici eam quæ senio proxima sit, sequitur Aquilonios cęteris leuiores esse: nam adolescentibus insitam esse leuitatē non modò Aristoteles [5] sed etiā vsus ipse docet: quos scilicet repente desiderium ac fastidiū cepit nouarū cupiditatum. item audaces esse, iracū-
C dos, facetos, prodigos: quæ certè Aquiloniis omnia conueniunt: contrà quàm Australibus accidit. Sed quid leuitatis eius quam in Gallis accusant[6] exempla commemorem? Testis est Tacitus omni exceptione maior, vbi de Germanis scribens, Ergo, inquit, detecta omnium mens postera die retractatur. Ostrogothi & Visigothi sedibus ab Attila pulsi, petierunt à Valente vt agros sibi permitteret, iurati se religionem Christianā suscepturos: postea tamen Valentem, qui quę petierant concesserat, incredibili perfidia oppresserunt ac viuum cremarunt. Cùm verò constantia potissimùm in religione semel suscepta elucere debeat, Gothi tamē cùm Italiam venissent, repente Christianam religionem, mox etiam Arrianam susceperunt. Gronlandij, qui popiùs à Polo absunt, ingenio mo-
D biles, inquit Munsterus, facilè Christianam religionem probarunt, postea ad idololatriam relapsi fuerunt. Turcarum gens vt primùm à Scythia in Asiam minorē venit, Arabicos ritus ac numina auidè hausit. Tartari cogente nemine Christianam, nec multò post Arabicam sectam amplexi sunt. Bohemi & Saxones primi Romanos ritus deseruerūt. quàm sapienter non disputo, neque est huius loci: sed repēte Saxonia tota, Balticæ vrbes, Dania, Noruegia, Suecia, & qui à Suecis originem traxerunt Heluetij, pòst etiam Britannia & Scotia defecerunt. restitit aliquantum Germania superior, quæ à Septentrione remotior est: nec tota veteres ritus repudiauit: Gallia iam annos sexaginta pro Romanis ritibus propugnat, nec ab iis sese diuelli patitur. Et quidem Sleidanus qui Gallicam notat leuitatem, nouem annos acerbissimas vstiones ac sectiones in Gallia se vidisse confitetur, in Germania nullas. nec in noua Lutheri sententia,

[5] Aristo. ad Theodectem lib. 2.

[6] Sleidan.

quam probauerant,diu acquieuerunt,ſed paulo momento Anabaptiſtarum,Leidani,Zuinglij,Seleſtadij,Oſiandri,Veſtphali,Dauidis, Stancari, Adamitarum, Valdenſium, interimiſtarum innumerabiliúmque ſectarum opiniones combiberunt. At Auſtrales Aſiatici & Affri non niſi oraculis aut armorum vi à ſuſcepta religione defecerunt. Miramur Iudæorum,qui ab Auſtro in orbem terrarum longè latè diffuſi vagantur in tanta ſeruitute ac inopia pertinaciam incredibilẽ, quæ Antiochum nobilem ad inſaniam penè adegit: iam enim quatuor penè annorum millibus legem Moſis acerrimè tuentur. Ego in hominum dictis & factis, vt in rebus omnibus,auream mediocritatem,quæ conſtantia dicitur,quæque peruicaciam inter ac leuitatem medium tenet,ſemper probaui: tametſi pertinaciam à peruicacia plerique diuidunt,alteram quidam vitio B
7 Nonius cõtra Senecam.
alteram laudi tribuunt[7]. vt vt ſit,nunquam profectò ſapientibus probata eſt in vna ſententia perpetua permanſio: ſed vt in nauigando tempeſtati obſequi artis eſt, etiamſi portum tenere nequeas: ſic in rebus humanis (diuinas excipio) quæ variæ ſunt ac ſui diſſimiles,opinionem mutare honeſtum exiſtimo:qui verò ſuam ſententiam adeò pertinaciter defendũt, vt refelli turpe, vinci nefas eſſe putent: aut qui de vita quàm de ſuſcepta opinione decedere malunt, ij neque ſibi ſunt, neque ciuitatibus vtiles. Eiuſmodi ſunt Auſtrales:Scythæ verò leuiſſimi: eſt enim contraria gentium inter ſe moribus ac natura diſcrepantium diſciplina. Vt igitur Auſtralis ater eſt, ſic Aquilonius ex albo rubeſcens:hic lõgus,ille breuis:hic C robuſtus, ille debilis: hic calidus humidus,ille frigidus ſiccus:hic piloſus, ille glaber: hic lætus,ille ſubtriſtis: hic ſociabilis,ille ſolitarius:hic audax, ille timidus:hic vinoſus,ille ſobrius:hic ſui & alieni negligens,ille circunſpectus:hic ruſticè arrogans,ille demiſſo vultu elatus: huic rauca vox, illi clara:hic prodigus,ille parcus:hic minimè ſalax,ille ſalaciſſimus: hic ſordidus,ille nitidus: hic ſimplex,ille verſutus:hic miles,ille ſacerdos: hic opifex, ille philoſophus: hic in manibus ſpem ponit rerum ſuarum,ille in mente:hic terræ venas ac fodinas,ille cæleſtes inquirit. Conſequens eſt igitur vt ſi Affri pertinaces, quemadmodum Plutarchus ſcribit, Scythæ leues ſint.qui verò medias regiones ſortiti ſunt,conſtantiam illam & animi fortitudinem,in qua decus eſt omnium virtutum,meliùs quàm vtrique tuentur. eſt autem conſtantia media inter peruicaciam ac leuitatem.nam qui minùs habent ingenij,huc illuc ſine ratione feruntur,conſimiliter vt pueri qui facilè amicitias contrahũt ac deponunt:homines ætatis prouectæ non item: & quò quiſque ingenio plus valet,eò minùs ad amicitias,vel odia,vel ad opinionum nouitatem trahi ſolet: eò tamẽ pertractus ægrè diuellitur. Eſt autem animi leuitas non modò cum perfidia ſemper coniuncta verumetiam ipſa perfidia ab inopia mentis ac diffidentia exiſtit: nam qui prudentiam vſu rerum gerendarum ſibi comparauit, (vt mediæ regionis populi) non modò præſentia circunſpicit, ſed etiam futura proſpicit: qui verò inops eſt à conſilio, vt omnibus diffidit, ſic datam fidẽ ſæpiſſime fallit. Scythæ quàm diffidẽtes ſint ac ſuſpicioſi, vel ex eo intelligitur, quòd Danorum ac Suecorum magiſtratus in omnibus hoſpi-

hospitiis exploratores collocare consueuerunt, qui ex abditis locis omnia omnium dicta, facta, gestus notare possint: Illud etiam ad immutandas gẽtium naturas plurimũ valet, quo scilicet ciuitatis genere vtãtur. nã qui tyrannide ac seruitute premũtur, animi vim planè demittũt: qui verò status populares habẽt & libertate fruuntur, audaciores fieri necesse est, & ad bella gerenda meliores. Nihil est cur exempla commemorem, cùm sint in promptu, & infinitum sit ea persequi. Ex quibus intelligitur non modò cæli naturam ac regiones vniuersas, sed etiam singularia & regionis cuiusque propria intueri oportere: quid ab aquis, quid ab aëre, quid à montibus, quid à vallibus, quid à ventorum natura, quid à religioni-
B bus, quid ab institutis, quid à disciplina, quid denique ab ipso statu Reipublicæ in animis cuiusque ingenerari possit. nam qui ex eodem cæli tractu mores eosdem iudicare volet, sæpe labi necesse est. argumento sit quod in eodem ab Æquatore interuallo, differentia quadruplex hominum & quidem insignis animaduertitur, etiã in oris ipsius habitu & colore. Indi enim qui ad Occidentem, planè lutei sunt, vt mala cotonea diu cocta. eadem à polo distantia Hispalenses candidi. Iisdem ab Æquatore interuallis qui promontorium Bonæ spei occupant, nigerrimi: qui verò eadem latitudine argenteum flumen accolunt, castaneum colorem imitantur, vt quidem ab Hispanis proditum est. atrum illum colorem omnino solis ardoribus tribuendum putarem, si tantùm sub Capricor-
C no nigri fierent: Sol enim terris propior est in Capricorni sidere tota eccentrici latitudine, quæ ferè millia DCCC. milliariorum capit. sed ad flumen nigrum citra Æquatorem omnes æquè nigri sunt. Facit etiam coloniarum migratio magnam hominum diuersitatem: sed paulatim naturam cœli sequuntur. Nam coloniæ quas Carolus magnus ex Belgis in Saxoniam deduxit, cum sedibus paulatim mores mutauerunt: accessit etiam Belgis mollior vocis aspiratio, vocalibus inter consonas, quo leniùs fluerent, interfusis. quem enim Saxones equum *Pfert*, Belgæ *Pert* enunciant: nam qui plus habet caloris, eò vehemẽtius & asperiùs vocem reddit: quæ ratio facit vt Schythæ ac Germani verba sine vocalibus collidentium inter se consonarum & aspirationum multitudinem afferant,
D quæ Australes fœminarum in modum leniter, vocalibus inter se eleganter interiectis, pronunciant. Hoc profectò in vna Israelitarum tribu, scilicet Ephratæorum perspicuum euasit: nam accolæ montis Galadi, non modò robustiores ac audaciores erant cæteris eiusdem tribus qui planitiem occuparant, verumetiam consonas & aspirationes quas cęteri non poterant, facilè pronunciabant: & cùm Montani contribules parta victoria fugassent, quoniam nec moribus nec armis nec corporis cultu, nec sermone hostes à sociis dignosci poterant, vnius vocis pronuntiatione deprehensi sunt, & quadraginta millia cæsi magna ex parte. quum Iordanis vada traiicerent *Schibolet* pronunciare iubebantur à montanis, ipsi leniter *Sibolet* efferebant[8]: hoc enim spicam: illud verò aquæ alueum appellabant: tametsi vtriusque acceptio sæpe confunditur[9]. Naturam verò locorum linguas ipsas immutare, non modò in Aquiloniis, & Australibus

8 Iudic. 12.
9 Psal. 69. vers. 15. Iob. 24. vers. 24. Genes. 41. vers. 5.

planum est:sed etiam in montanis & in iis qui loca palustria colunt: neque in iis tantùm verumetiam ab aquis linguæ vitia sæpe deriuantur: vt in agro Labdacensium prouinciæ Narbonensis, omnes Labdacismo laborant. Orientalium item prolatio mollior est: vt Poloni quàm Germani molliùs loquuntur: sunt etiam vrbaniores & cultu elegantiores: nullis tamen montibus dirimuntur. At etiam in breui Genuensium ac Venetorum interuallo loquendi ratio diuersa est. hi enim capram *Cabre* enuntiant: Genuenses ac Narbonenses *Crabe* aliquanto leuiùs: cuius vocis indicio Genuenses aliquando victi & cum Venetis confusi, ne cladem euaderent, deprehensi sunt, & ad vnum cæsi: Consimili clade affecti sunt Galli Celtæ ac Belgæ in vrbe Monspeliensi, cùm Carolo v. rege ciuitas seditione maxima iactaretur, nec facilè ciues à peregrinis internoscerentur, fabæ peregrinis ostentabantur: ipsi *Feues* enuntiabant, quas incolæ *Haues* appellant: Sabinorum more, qui Fircum, & Fœdũ, pro hirco, & hœdo enuntiant, vt Varro scribit. Atque hæc de moribus & natura populorum. B

Qua ratione occurratur ciuitatum conuersionibus, quæ vel ob nimias paucorum opes, vel ob summam multitudinis inopiam exoriuntur.

CAPVT II.

Potissima causa conuersionũ ac euersionum quæ ciuitatibus olim cõtigerunt.

CVM multa sint quæ ciuitatibus & imperiis non modò conuersionem sed euersionem afferunt, tum nulla causa certior C est, quàm nimiæ paucorum opes, & multitudinis inopia non ferenda. Pleni sunt antiquitatum libri, quibus intelligitur eos qui de statu Reipublicæ querebantur, oblatam occasionem spoliandorum locupletum semper arripuisse. Quæ tamen conuersiones rariùs nostris quàm veterum seculis contigerunt propter innumerabilem seruorum multitudinem, quæ tanta fuit vt in plerisque ciuitatibus quadraginta serui pro vnius liberi hominis capite censerentur, vt superiùs diximus. Diuturnę verò seruitutis merces amplissima fuit libertas: quam plerique pecunia vel operarum conuentione, vt nunc in Lusitania, pacisci cogebantur. Cùm verò prole abundarent, vt ferè solent qui frugaliter ac temperanter viuunt: & cùm inopia premerentur, fœnore vitam trahere, ac D liberos vendere necesse habebant, quoniam vsura quam apposité morsum Hebræi, hoc est נשך appellant, non modò debitorum opes exhaurire, seb etiam ossa penitus arrodere, ac medullas ex ipsis ossibus exugere consueuit. quam inopiam cùm ampliùs ferre tenues non possent, aucta multitudine locupletiorum, qui paucissimi erant, opes diripere, aut nouas tabulas, aut bonorum æquationem petere non dubitabant. Hoc vbique vsitatissimum. Quamobrem Plato duas Rerumpublicarum antiquissimas pestes appellauit opes & inopiam: grauior tamen est inopia, non tantùm propter inediam ac famem qua nihil acerbius: sed propter insitum vnicuique egestatis pudorem: qui plerisque paupertate ipsa durior est. quanquam victum lana teláve aut opificiis quærere non tam metuendum est, quàm pernicies ac pestis illa quæ ab isto pudore profecta fami-

familias ac ciuitates funditus euertit. Quibus morbis vt occurri posset,
quæsita sæpius est æquatio bonorũ: quam pleriq; pacis & concordiæ pa-
rentem appellãt: inæqualem verò bonorum diuisionem, inimicitiarum
ac discordiarum nutricem. Nam quò quisque alios opibus superat, ho-
noribus etiam, voluptatibus ac deliciis superior esse, de virtute nihil aut
rarum admodum solicitus: tenues verò sibi inseruire, séque reuereri
cupit. hinc egentium erga potentiores inuidia: hinc inimicitiæ: cùm qui
virtute superiores sunt, non modò ab honoribus arcentur: verumetiam
in summa egestate & contumelia viuere coguntur. Hæc, opinor, causa
veteres legumlatores impulit ad eam quam dixi facultatum, aut certè
agrorum æquabilem diuisionem: Lycurgum, inquam, Platonem, ac no-
B stra ætate Thomam Maurum, in ea ciuitate quæ quòd nusquam esset,
Vtopia est appellata: vbi non modò æquationem bonorũ, sed etiam cō-
uictum perpetuum inani cogitatione sibi finxerunt. sed rerum ipsarum
pondus procul abest ab idearum simulatione & inani figmento. Cùm e-
nim Thebani ac Phocenses coloniam deduxissent, à Platone per legatos
petierũt vt ciuitatem optimis legibus informaret: ille suscepto negotio,
re infecta discessit, cùm scilicet illam bonorum æquationẽ coloni ferre
non possent. Licurgus quidem id perfecit in agrorum diuisione, auri &
argenti vsu sublato, non tamen sine capitis ac vitæ discrimine. Secutus
est Solo, cui ad bonorum æquationem nec animus defuit nec voluntas,
C sed conficiendæ rei desperatio. id tamen quod proximum erat, scilicet
nouas tabulas, quam σεισάχθειαν appellabat, inuexit[1]. Idem rex Agis fecisse
dicitur, cùm tabulas omnes debitorum in publicum allatas vna & eadem
flamma comburi iussit, quo incendio nullum vnquam se clarius vidisse
testatus est: cùm tamen agros omnes ex æquo distribuere conaretur, ab
Ephoris in carcere necatus est. Pòst aliquantò Nabis tyrannus cùm Ar-
gos expugnasset, duas leges promulgauit: alteram nouarum tabularum,
qua debitores ære alieno liberauit: alteram agrorum ex æquo diuidendo
rum: duas faces, inquit Liuius, nouãtibus res ad plebem in optimates ac-
cendendam. Ac tametsi Romani cæteris in eo genere iustiores fuisse vi
dentur: sæpe tamen nouas tabulas tumultuanti plebi concesserunt[2], vt
D debitores tertia quartáve debiti parte aut in totum leuarent: ne idem il-
lis accideret quod optimatibus Thuriorum, qui cùm omnes agros sibi
coëmissent, ac tenues debitorum onere vrgerent, ab iisdem bonis ac ci-
uitate expulsi fuerunt[3]. Hæc tamen in speciem pręclara iudicantur: cùm
re vera nihil magis pestiferum ac perniciosum æquatione illa bonorum,
ac spe nouarum tabularum cogitari possit, ídque maximè ad euertendas
ciuitates, quæ fundamentum firmius aut stabilius nullum habent quàm
iustitiam: iustitia verò esse nulla potest, nisi conuentionum fuerit ac pro-
missorum certa fides, ac necessaria solutio rerum creditarum. quis enim
dubitet sublata fide, ruptis tabulis, æquatione bonorum inuecta, Rem-
publicam breui interituram? Quanquam nouæ tabulæ sæpius egentium
facultates exhauriunt: & eorum potissimùm qui nihil præter nomina in
bonis habent. callidi verò fœneratores, exaudito nouarum tabularum

1 Plutar. in Solone.

2 lib.7.&8. Cæsar. lib.2. belli ciuilis. Tranquil. in Cæsare. Appian. lib.1.

3 Aristot. lib. 3. c.7.

rumore æs alienum vndique graui fœnore contrahunt: vt quidem Solonis & Agidis σεισάχθεια plerosq; fœneratores ista ratione locupletauit[4], tenuium facultates euertit. Quandiu verò prodigi nouas tabulas prospiciunt ac sperant, sua largitionibus profundere non dubitāt: deinde cùm illos & pecunia & fides defecit, ad rapinas conuertuntur: aliení sque bonis manus afferre coguntur: aut desperatorum ac improborum hominū societates conquirunt, vt rerum nouandarum occasionē arripiant, Rémque publicam omnino subuertant. At creditorum fraudandorum spe sublata, souendi necessitas & frugaliter viuendi ratio consequetur. Quod si iniquum est creditores sua perdere ac debitores aliena lucrari: quanto est iniquius agrariis legibus veteres possessores suis sedibus pellere, & ex aliorum direptionibus alios locupletare? nam qui creditarum pecuniarū liberationem quærunt, iniuriam fœnoris specie velant, & pecuniarum sterilem naturam: sed qui prædiorum, quæ legitimo iure aut iustis conuentionibus cuique obuenerunt, diuisionem æqualitatis specie postulant, non modò Rerumpublicarum sed totius humanæ societatis, quæ stare nulla potest nisi sua teneantur fundamenta, labefactant. Absurdiùs etiam qui bonorum æquationem concordiæ parentem appellant: cùm nullæ capitaliores sint inimicitiæ quàm eorum quibus omnia sunt æqualia. At cùm egentes ac tenues locupletioribus inseruiunt, non modò ab inopia sed etiam ab iniuriis potentiorum vindicantur. Quæ res, opinor Hippodamum Milesiorum legislatorem impulit, vt in lege quam de maritandis ordinibus tulerat, locupletes cum egentibus, potentes cum tenuibus connubio copularet. Solo verò de agrorum possessione deturbauit neminē: sed ordines quatuor ciuiū ex cēsu descripsit[5]: eorum scilicet qui tritici oleíve aut vini quingentos modios annui reditus possiderent: deinde qui trecentos: tum qui ducentos: ordine postremo cæteros collocauit, quos ab honorum petitione repulit. Quinetiam Plato, quem æquationis istius authorem ciere non dubitant, in secunda Republica, quæ ipsius est, altera Socratis propria, alios aliis locupletiores fecit: & ex eo ciuium numero, scilicet quinque millium & quadraginta, singulos ex singulis familiis totam hæreditatem cernere, cæteros ne delibare quidem permisit. ex quo summa inæqualitas paulo momento secuta fuisset. Atque in eo ipso Lucurgus in conuertendo suæ ciuitatis statu grauiter lapsus videtur, cùm agrorum æquabilem partitionem inuexit, vt ciues omnes omnibus æquales faceret: nam paulò pòst, & quidē se viuo ac spirante viginti hæredes eiusdem agri, & ab inopia liberorum viginti hæreditates ad vnum peruēturas videre potuit. Plerique ciuium numerum augeri prohibuerunt: vt Hippodamus qui plures decem millibus in ciuitatem admitti noluit. quam sententiam Aristoteles quoque probauit: ac ne plures nascerentur, abortus fieri & Platoni & Aristoteli[6] placuit: at etiam distortos ac membris captos exponi iubet vterque. quod sine execratione dici non potest: vt diuinum hoc animal, quo nullum ab immortali Deo præstantius conditum est, posteaquam ortum est, viuere non modò non permittatur, verumetiam aboriri iubeatur. quam tamen senten-

B C D

4 Plutarc. in Solone & Agi.

5 Plutarc. in Solone.

6 Aristot. lib. 7. polit. c. 15. & Plato lib. 8. de legibus. Plutar. in Lycurgo mēbris captos exponi iussit.

ſententiam arripuit Thomas Maurus, qui nec pauciores decem, nec plures ſedecim liberos vnam quãque familiam habere voluit: quaſi prępotenti naturæ imperaturus eſſet. Ac tametſi Phido legiſlator Corinthiorum prudentiùs cauiſſe videtur, cùm vetera quidem vrbis ædificia ſarciri, ac lapſa reſtitui permiſit: noua conſtrui prohibuit: id quod Lutetiæ Senatuſconſulto factum memini [9]: ciuium tamē multitudine colonias deduci, aut iniuria exulare neceſſe eſt. Sed grauiter, meo iudicio, peccant, qui ex liberorum ac ciuium multitudine futuram metuũt inopiam: cùm nullæ ciuitates locupletiores ſint aut artium ac diſciplinarum omnium varietate clariores, quàm quæ ciuium multitudine magis abũdant. quod 9 anno 1548.

B quia perſpicuum eſt, exemplis non vtemur. Illud etiam fruſtra metuunt, ne ſcilicet ex tanta ciuium multitudine ſeceſſiones exiſtant, cùm nullæ re ciuitates à ſeditione tutiores ſint quàm hominũ copia ac varietate: quia potentes inter ac debiles, locupletes ac tenues, probos & improbos, ſapientes ac deſipientes, opifices ac nobiles magnam mediocrium in omni genere multitudinem interiectã eſſe oportet, quæ extrema diſſidentia mediis ordinibus coniungat, cõtrà quàm fit in anguſtis ciuitatibus, quę & momento in duas factiones diuiſæ ſecedunt, nec facilè conciliantur. Omiſſa igitur agrorum exæquatione in Republica iam conſtituta: & eorum qui aliena rapiunt vt aliis largiantur, repudiata ſententia: quique liberis procreandis modum ponere ſe poſſe confidunt: agrorum quidem *Magnæ vrbes minus opportunæ ſeditionibus.*

C æquabilem in conſtituenda Republica, aut in deducendis coloniis diuiſionem admittamus: ea tamē ratione, vt primogenito prærogatiua quædam tribuatur. Et quoniam Dei ſapientiſſimi in Republica Iſraelitarum conſtituenda exemplar planè diuinum habemus, nõ video quamobrem meliora, aut diuinis legibus neglectis, inanium hominum errores ſequi, quantum quidem fieri poterit, debeamus. nam ex tredecim tribubus vnã ſibi ſacrauit, cui quòd ſacrificiorum ac iuriſdictionis curam dediſſet, prædia pręterquam vrbana poſſidere non permiſit, ſed frugum omnium & pecudum decimam à ſingulis accipere: vt decimas duodecim quaſi iure quodam primogenituræ à duodecim tribubus haberet: in qua tribu familiam Aaronis, ad quam Pontificatum maximum detulerat, honore pri *Agrorum diuiſio ex lege diuina.*

D mogeniturę frui voluit: ita vt decimam à cęteris Leuitis decerperet ac pleraque iura ſacrificiorum. In omnibus item omnium tribuum familiis iura quædam primigeniorum id eſt בכרה conſtituit: vt ſcilicet primogenitus duas vncias hæreditatis caperet: fœminas à poſſeſſione prędiorum depulit [1], nec aliter parentum hæreditatem cernere voluit, quàm ſi mares in familia nulli extitiſſent, ac proximo cuique eiuſdem tribus nubere iuſſit. eſt enim ciuitatibus valde vtilis & gratioſa fœminarum à prędiis non modò fratrum [2], ſed etiam parentum excluſio, quandiu mares eiuſdem familiæ extabunt. cui legi Deus ipſe rationem ſubiecit, ne prædia gentilia diſtrahantur. Ex quibus planum fit æquationem lege diuina fuiſſe repudiatam ſemotis ab hæreditate fœminis, & cõceſſo iure primigeniorum: non quidem ſemiſſe, aut triente, ſed portione ad cæteros dupla: ne pauciorum nimiæ opes, aut egeſtas multorum Reipublicæ perturbationem

1 Num. 27.

2 Bald. in l. 2. qui ad libertatē C. Alexan. conſil. 144. lib. 6.

esset allatura. Vt autem agrorum diuisio semel facta diutius consistere possit, prædiorum distractio non omnino prohibenda est, modò ea lege distrahantur, vt vel anno trigesimo, vel ad summum quinquagesimo ad proximos gentiles redeant, vt lege diuina cauetur. nam isto modo fructuum erat non prædiorum venditio, æstimatione annui reditus facta: sed annus ille quo prædiorum ac personarum libertas dabatur, terminus erat omnium communis. ita fiebat vt si triennium anno Iubilæo deesset, trium annorum fructus æstimarentur. Ita nec locupletes tenuium prædia semper possidebant: nec prodigorum liberi possessionibus auorum carere cogebantur, & promissorum fidem exoluere licebat. Nouarum autem tabularum concessio, perniciosa est: non tam propter iniurias B
quæ inferuntur creditoribus, (qui ferè tenuium facultates fœnoribus exhauriunt,) quàm quòd violandæ fidei & ciuitatis perturbandæ occasio desperatis hominibus præbetur, quandiu nouas tabulas & meminerunt & sperant: nisi fortasse id fiat ad vsuras & illicita fœnora minuenda: vt sæpe Venetiis factũ est, vt qui antea centesimas vsuras diutissime acceperant, deminuto fœnore trientes tantùm exigerẽt. Lege diuina nõ quidem aufertur[3], sed anno septimo quem semita vocant, æris alieni dissolutio differtur. Nulla est autem tenuium subleuandorum via compendiosior, quàm omne genus fœnoris ex lege[4] diuina prohibere inter ciues. noluit legislator inter peregrinos, ne ciuium opes peregrinorum fraudibus quibus imperari non potest, exhauriantur. Neque tantùm diuina lex C
vsuras omnino vetuit, verumetiam sapientissimi quique legislatores ac philosophi, Solo[5], inquam, Lycurgus[1], Plato[2], Aristoteles[3], Decemuiri[4] legum ferendarũ. Atque hi quidẽ vt locupletes ad subleuandã tenuium inopiam inuitarent, vnciariam vsuram permiserunt: quæ non nisi longissima hominis vita, id est anno cẽtesimo sortem æquaret. qui grauiorem vsuram pactus esset, quadruplũ ex lege duodecim restituere cogebatur: sapienter illi quidem, vt fœneratorem grauiùs[5] quàm furem qui tũc per leges XII. dupli tantùm pœna tenebatur. Eadem lex Duilia rogatione reuocata est anno ab V.C. CCCXCVI. ac decimo pòst anno fœnus vnciariũ ad semunciarium cogi placuit[6]: vt non nisi anno ducentesimo sortem exæquaret: atq; id etiã anno sequẽte penitus sublatũ est Genutia rogatio- D
ne[7] propter continuas tenuiũ seditiones. Nã vt minimũ fœnerari per leges liceat, sensim ad summũ prouehimur: vt si cõcessu legũ semel quotãnis mœchari fas esset, scelus istud lege cõprobatũ cõtinua licẽtia Rempublicam vniuersam fœdaret. Qui autẽ quincũces vsuras in Republica ferendas esse putant, vt Heluetij, hac specie vt liceat creditorem ea conditione fœnerari, si plus vtilitatis ad debitorem ex mutuo quàm ad creditorem peruenturum sit: næ illi abutuntur legibus diuinis, quibus tam disertè omnia fœnorum[8] genera prohibentur, vt eas nemo in dubium reuocare debeat, nisi apertè inanibus argutiis oracula diuina fallere se posse putet. Vt enim aliquis fœnore leuissimo ad cõmoda debitorũ vti velit, innumerabiles tamen abutũtur. Tutius est igitur vsurarum non modò radices sed etiam fibras omnes amputare: neque id Reipublicæ, nec

corpo-

3 Rabi Leui in 15. cap Deut.

4 Deut., cap. 23. Num. cap. 25. Leuit. ca. 25 Psal. 14.

5 Plutar. in Solone.

1 Idem in Lycurgo.

2 In libris de legib.

3 In polit.

4 Tacit. lib. 5. Festus lib. 19.

5 Cato lib. 1. de retustica. cap. 1.

6 Liuius lib. 7.

7 Liuius lib. 7.

8 Deut. cap. 23.

corporibus vllis aut collegiis vlla vtilitatis aut pietatis ſpecie permittere: quod cùm iure Pontificio factum eſſet, priuati quoque idem ſibi licere putarunt. quis enim quod publicè vtile ac honeſtum videatur, priuatim turpe eſſe putet? Nulla autem violandæ legis occaſio maior eſt, quàm eum qui legem tulerit, eandem ſua lenitate perrumpere. Sed cùm inutilis ſit lex quæ quid vetat niſi propoſita pœna: & minæ inanes niſi pœnarum executio ſequatur: ita quoque pœnis ſublatis Genutia lex cõtempta iacuit. Prudenter Angli qui lege lata pœnáque legi ſubiecta magiſtratum curatorémve ad pœnas repoſcendas creare conſueuerunt. Nã Genutia lege antiquata tandem eò prorupit auaritia fœneratorum, vt
B ducenteſimas vſuras & ſortem cum libuiſſet, à debitoribus repeterent: quouſque Gabinia lex maximas vſuras definiit in nautico fœnore propter periculi pretium quinquageſimo menſe: in cæteris vt centeſimo ſortem æquarent: quoniam menſtruæ veteribus fuerunt non annuæ vſuræ. Hæc ita quidem in Vrbe: ſed in prouinciis eò licentia tandem proceſſit, vt quadringenteſimas ſtipularentur[9], quia vel ab infinita prodigorum hominum largitione ac luxu: vel ab extrema fœneratorũ auaritia vſurarias leges, ſi vel minimũ fœnerari liceat, peſſum ire neceſſe eſt. Grauis erat aduerſus fœneratores pœna Cretẽſium legibus conſtituta: quibus tamen vt fraudem facerent, debitor creditori pecuniam rapere ſimulabat: tum ſi partas vſuras ſoluere recuſaret, furti ac rapinæ iudicio poſtulabatur[1] à
C creditore. at noſtri mille fraudes multò maiore ſolertia dicam an malitia nectere conſueuerunt ſimulatis emptionibus: aut pretio inter contrahendum à creditore delibato. Conſtantinus[2] quidem magnus rogatione Pontificum, quos ad concilium Nicænum coegerat, ſeſquialterũ fœnus non modò pecuniarum, ſed etiam fructuum nomine pactum ſuſtulerat. paulò pòſt tamen lex auaritia premẽte antiquata eſt, potiſſimùm in fructibus. nam qui vrgente fame tritici modium mutuò acceperit, ſemodium cum ſorte promittere non dubitabit, vt tempus ſolutionis in meſſem differatur, quo rei frumentariæ vbertas & pretium altero tanto vilius futurum ſit: quod cum æquitate quadam cõiunctum videtur: quia nullum æs alienum alimentis, quibus vita ipſa ſuſtentatur, carius eſſe po-
D teſt. Quæ ratio Iuſtinianum[3] impulit vt prohiberet à ruſticis vſuram triente maiorem ſtipulari in pecuniæ mutuo: aut centeſima grauiorem in fructibus: cùm antea ſeſquialterum exigerent, quæ grauior eſt quadringenteſima vſura: quam tamen Carolus Molinæus pecuniario fœnori exæquauit, & contra fidem omnium librorum errorem ſubeſſe putauit[4]: vt Ludouici XII. legem & Curiæ Pariſiorum decreta quibus vtraque vſura æquata eſt, tueretur. At plurimùm inter vtranque intereſſe quis non videt? quis ruſticus, quis inops à pecuniis magnum ſe quæſtum feciſſe non putet, ſi premente fame duodecim modios mutuo acceperit, ea conditione vt ſequente anno tredecim creditori reddat? id enim Iuſtinianus permiſit. at Molinæus tertiam modij partem additamẽto definiri putauit: quod creditoribus ridiculum videatur: ac præſtabilius ſit additamẽtũ illud egentium inopiæ largiri, vt lege diuina cauetur. Cõſtantini[5]

9 Cic. in epiſt. ad Atticum.

1 Plutarc. in Apophteg. Græcor.

2 Rufinus & Nicephorus caliſtus in hiſtoria eccleſ.

3 In auth. ad hæc & in auth. rẽ duram de vſuris. C.

4 In lib. de vſuris

5 Deut. 23 Nehem. 5.

legem & Nicæni concilij decretum illud de fœnore minuendo Romani Pontifices initio probauerant: sed posteri de via deflexerunt, Calistus inquam III. & Martinus V. P. M. qui reditus constitutos vix antea vsitatos inuexerunt: quibus tenues adeò conflictantur, vt quincūces vsuras quales Heluetij probant, stipulari præstabilius fuerit quàm reditus bessales sine vsuris, quanquam centesimæ in locis maritimis vbique extorquentur extra periculi pretium. Ex quo nonnulli priuatorum ac Reipublicæ opes exhauriunt. Quis enim non miretur steriles pecunias Adamo centenario Genuensi millies sestertium, Thomæ Marino eiusdem ciuitatis, bis millies paucis annis peperisse? Hinc fit vt fœnoris cupiditate mercatura iaceat: opificia negligantur: agricultura sordescat: pecuaria deseratur: ipsique nobiles auorū possessionibus distractis, certare faciāt vsuras cū fructibus prediorū: deinde sorte dissoluta, fortunas omnes momento abliguriunt: & cùm illos pecunia primùm deinde fides defecit, rapto viuere, prædari, latrocinari non dubitant: aut, quod extremum est, perturbata ciuium quiete suam inopiam Reipublicæ ruina sarciri: quod eò magis metuendum est, quò ciuium ordo, qui cæteros opibus longè superat, à cæteris numero ac potentia superatur: vt sacer ordo, qui in Occidentis regionibus dignitate cæteris duobus superior, tametsi vix centesimam populi partem capit, frugum ac pecudum decimas, contrà quàm veteribus nascētis ecclesiæ decretis cauetur [6], ab omnibus ordinibus exigere: omnia omnium testamentis & codicillis legata petere: prædia inquam, vrbana & rustica, villas, arces, ciuitates, ducum etiam, comitum & marchionum amplissimas possessiones ac reditus annuos omnis generis, præter pecuniarum vim infinitam quæ in sacrificia erogantur, corradere: nec tamen tot ac tantis opibus auctas hæreditates quocunque iure delatas cernere: prædia sibi ex opibus ecclesiasticis parare: partas opes collegiis & corporibus sacri ordinis legare: distractionem prædiorum ac rerum ecclesiasticarum prohibere: postremò immunitatem ac vacationem ab omnibus muneribus importunis rogationibus extorquere non dubitauit. Quæ opes ne in infinitum excrescerent, in plerisque ciuitatibus cautum est, vt quæ prædia deinceps ecclesiasticis collegiis dono data fuerint, ea vendere cogantur: vt Eduardi lege [7]: qua etiam ecclesiastica collegia deinceps prædia comparare prohibentur, eadem promulgata lex est iussu Caroli V. Imperatoris apud Belgas, publicationis pœna subiecta. quæ tamen lex antea lata fuisse videtur, cum Belgarum comites sacerdotum hæreditatem olim fisco vindicarent, quoad Vrbanus V. P.M. interdictionis pœna id vetuisset. Eandem ob causam Curia Parisiorū Cartusianos prædia, résve immobiles quærere pridem vetuit [8]: quanquam id iure Pontificio cōtrà quàm Panormitanus putat, prohiberi iure potest [9]. Veneti [1] cautiùs, qui non modò ecclesiasticis collegiis prædia iuráve prædiatoria in posterum denegarunt, sed etiam ecclesiæ legata distrahi, aut nisi distrahantur, fisco iusserunt: neque id tantùm, verumetiam fideicommissa sacerdotis nomine relinqui, aut testamentū sacerdotis oratione, scriptóve fieri vetuerunt. Tandem apud nos lege

6 can. futurā ecclesiā & can. videntes. 12. q. 1.

Sacer ordo maximis opibus auctus.

7 In charta magna.

8 Panormitan. prohiberi posse negat. ex l. vlt. de pactis. ff.

9 in cap. nuper de decimis.

1 lib. 4. c. 56. de statutis Venet.

lege[2] Aurelia populo rogante lata sacerdotes excipere testamenta quibus quid eis legatum sit, prohibentur: sed iam exoleuit. Quis enim dubitet ab ista testamētorum describendorum licentia[3] qua nec oculati, at ne auriti quidem testes adhibeantur, Pontifices & curiones quamplurimos in priuatorum fortunas ac possessiones inuasisse? Certè quidem auorum nostrorum memoria qui testamento nihil curionibus aut collegiis ecclesiasticis legasset, honore sepulturæ caruisset. quum verò quisquam inopinato casu occubuisset, sacrificulus Pōtificis iussu, mortuo testamentum condere, & quæ vellet ecclesiæ arbitratu suo quasi testator legare solebat. quem morem tametsi inueterarat, sustulit Curia Parisiorum[4]. Habeo ex archiuis & antiquitatum nostrarum monumentis viginti Baronum Normaniæ testationem, qua quidem apud Philippum Augustum regem apertè declarant eius bona qui triduum æger intestatus diem extremum obiret, fisco iure vindicari. Item beneficiorum quæ ab antiquis retro principibus Rupellanis tributa fuerant, confirmatione Richardi regis Anglorum & comitis Pictonum concessa, illud magni beneficij loco excipitur, ne intestatorum ciuium Rupellanæ vrbis bona quasi caduca fiscus vindicare possit. Neque id Gallorum proprium, sed Hispanorum quoque commune fuit vsque ad Ferdinandum Arragoniæ & Castiliæ regem: vt planum fit lege ab eo lata[5] cuius verba subiicere placet ex ipsis legibus descripta. *Que no se llauen quintos da los que mueren sin fazer testamento dexando hijos o parientes dentro del quarto grado que pueden hauer & heredar sus bienes*. Mirum certè igitur videri minimè debuit si tot ac tantæ fuerunt ecclesiasticæ opes, cum ista pœnarum grauitate testari necesse fuerit, vt ordini sacro legata relinquerentur: cui semel quęsita nec distrahere[6], nec diuturna locatione[7] concedere liceret. Certè Caroli IX. regis iussu cùm census ageretur[8] bonorum ecclesiasticorum in hoc Imperio quater millies sestertium[9] annui reditus in censum relatum video extra pecuniam & gratuitas oblationes. Id tamen parcè ac tenuiter, ne ex vero censu inuidia aut periculum ordini Pontificio crearetur: Allemanus enim rationum publicarum Prætor mihi curiosiùs omnia conquirenti narrabat duos ferè trientes agri Gallici ad sacrum ordinem possessione vel dominio pertinere. incredibile id quidem mihi visum est. tametsi nō ignoro quatuor supra centū episcopos, duodecim archiepiscopos, quingentos & quadraginta octo Abbates, Curionum XXVII. millia & CCCC. si modò singulis vrbibus & pagis singuli Curiones tribuantur: extra minores archimandritas, & cænobia tenuium monachorum vicatim mendicantium. Ac multò maiores apud nos ecclesiæ opes fuissent, nisi Ioannes XXII. P.M. Nicolai Pontificis maximi decretū antiquasset: quo quidem licebat mendicantium ordinibus prædia possidere, quæ vsu & fructu ad se pertinerent: nexu verò & mancipio ad Pontificem maximum. qua quidem fraude vota paupertatis inania fuissent, cùm domini ac proprietatis prædiorum vtilitas omnis ad eos peruentura fuerit, qui perpetuum vsumfructum habituri essent: sunt autem perpetua collegia ecclesiasticorum. Sed non ita pridem Concili Tridētini decreto prædia men-

[Margin letters: B, C, D]

2 Artic. 27.
3 Vt Pontificio iure licet in cap. cū esses de testamentis.
4 anno 1388. & 1401.
5 anno 1392.
6 In authent. de reb. ecclesię non alien.
7 Clement. prima. de rebus eccles.
8 anno 1563.
9 duodecim milliones.

dicantium ordinibus possidere licuisset, nisi concilium illud Gallia re-
pudiasset. Hîc non disputo quibus tot ac tãta prędia aut quàm vtiliter di-
stribuantur: sed illud tantùm, eas opes seditiosis hominibus turbandarũ
in Occidentis regionibus ciuitatum materiam magnam præbuisse, vt or-
dini Pontificio prædia eriperent, oblata religionis specie: quæ si deesset
nouam ipsi conquirerent: vt maiorum nostrorum ætate Templarij de
antiqua prædiorum quæ nimis ampla videbantur, possessione per sum-
mam iniuriam ac huius Imperij dedecus depulsi fuere. At Philippus Tri
bunusplebis & nouas tabulas & agrorum diuisiones depoposcit, turban-
dæque Reipublicæ occasionem inde arripuit, cùm diceret vix duo mil-
lia ciuium rem habere[1]: tametsi paulò antè trecenta circiter millia ciuiũ B
censa fuissent. ac paulatim eò progressa est opum quibus paucissimi ciues
fruebantur, affluentia, vt M. Crassus quater millies sestertium in censum
retulerit[2]: Lentulus Augur decies millies. Quibus quidem morbis oc-
curri potuisset, si legibus agrariis quas Quintius[3] & Apuleius tulerant,
locus esset relictus: vt scilicet agri hostibus erepti tenuibus diuiderẽtur.
Sed cùm eos agros Censores locarent ea lege[4], vt frumẽti decimam, cæ-
terorum fructuum quintam, pascuarum verò nomine pecuniarum ali-
quid ærario publico inferrent: potentiores ambitiosis rogationibus &
gratia immunitatem agrorum vectigalium adepti erant. Quamobrem
Sextus Titius Tribunusplebis re intellecta rogationem tulit, vt Quæsto-
res à possessoribus prædiorum publicorum pensiones exigerent: sed le- C
ge neglecta, latum est ad populũ vt agri publici, ex quibus nulla ad Rem-
publicam vtilitas perueniret, plebi diuiderentur. quæ res possessores im-
pulit ad Sp. Thorium[5] Tribunumplebis prece ac pretio excitandum, vt
sua intercessione perficeret ne possessores agris carere, sed pensiones præ-
teritorum annorũ Quæstoribus soluere cogerentur, postea tamen Tho-
ria[6] lex abrogata est: cùm scilicet potẽtissimi quique ciues ea prædia pos-
siderent, vnde nec deturbari, nec ad solutionem sine perturbatione ma-
xima cogi possent. Ita Liciniam legem[7] ferri placuit, per quam non li-
cuit plusquam quingenta agri iugera, totidem minoris pecoris capita,
centum maioris possidere: cætera fisco vindicari permissum. Sed cùm va
riis fraudibus legem eluderent locupletes, Tiberius Gracchus de publi- D
cis tantùm[8] agris rogationem tulit, vt Tresviri agrorum diuisores à ple-
be crearentur, qui quod de quingentis iugeribus in singulas familias su-
peresset, tenuibus diuiderent. sed antea cæsus est quàm legem perferre
potuerit. decimo tamen pòst anno perlata lex est à Caio Graccho fratre:
qui etiam in magistratu, seditione ab optimatibus coorta, cæsus est. At
cùm legem Semproniam Senatus æquissimam esse iudicaret, decreuit vt
quod locupletioribus agri publici extra iugera quingenta superesset, e-
gentibus plebeiis diuideretur. Et quoniam tenues per inopiam agros cõ-
cessos colere sine iumentis ac pecore non potuissent, Semproniæ legi su
brogatum est, vt regis Attali, qui populum Romanum hæredem scripse-
rat, opes iis quibus publica prædia concessa fuerant, donarentur. Ea res
tenuium ciuium egestatem plurimùm subleuauit. Ac ne in posterum
seditio-

1 Cic. in off. & ad Atticum.

2 Plutar. in Crasso.

3 Polybius lib. 2. anno ab V. C. DXXI.

4 Appian. lib. 1. emphyl.

5 lib. 2. de orat. pro Murena. Valer. lib. 8. cap. 1.

6 Appian. lib. 1. ciuil. bell. Cicero in Bruto.

7 anno DCXX. ab V. C. Fl. epito. 8. Plutar. in Grac.

8 Liuius lib. 6. Appian. lib. 1. ciuil. Plutar. in Camillo.

seditiosis concionibus populares homines plebē ab optimatibus diuellerent, placuit colonias infimæ plebis in agros hostibus ereptos deduci. Sed id quod in Sempronia lege præcipuū erat, scilicet ne tenuibus agros concessos cuiquam vendere aut emere fas esset, per summam magistratuum negligentiam[9] antiquari cœpit. Turbatur enim æqualibus agrorum diuisio quæ in constituenda ciuitate facta est, cùm cuique à se abalienare prædia sine modo licet: ac potissimùm testamentorum iure cuique concesso: vt per leges XII. contra morem maiorum legandi cuique facta potestas[1] est: quam legem Decemuiri legum ferendarum à Solone acceptam Romanis proposuerunt[2]. Aliarum verò gentium omnium, ex- — 9 Appian. lib. 1. — *Lex testamentaria iniqua.* — 1 l. verbis de verbo. signif. — 2 Plutar. in Solone.

B ceptis Atheniensibus, vna lex erat, ne prædia testamento legare liceret. At ne viuentibus quidē vlla ratione distrahere prædia Moses permisit[3]. Item Lycurgus cum septem Spartiatarum millibus qui tunc in vrbe censi fuerant, ac duodecim rusticorum millibus agrum Lacedæmonium ex æquo diuisisset, alienandi potestatem eripuit. quinetiam agros Spartiatarum, qui vrbani ciues erant, ac cæteris dignitate præstare videbātur, in plures aut pauciores partes diuidi vetuit: sed primogenito cuiusque familiæ, aut proximo cuique agri partem vnam è septem millibus concedi iussit, ne ab vno plurium hæreditates cernerentur. Cæteris autem Spartiatis, si plures septem millibus in ciuitate procrearentur, nihil agri tributum[4] erat. nam regi Agesilao quòd primogenitus non esset, nihil agri — 3 Num. 27. Leuit. 25. — 4 Plutar. in Agesil.

C Spartiatici obuenerat: quousque Leotychides spurius de iure primogeniturae depulsus est. Quam Lycurgi disciplinam Plato vehementer probauit lege CXXV. ac solidam hæreditatem vnum ex liberis quem pater optasset, cernere voluit alienatione interdicta. Hæc igitur æqualis septem millium Spartiatarum distributio tandiu constitit, quoad Ephorus aliquis in odium filij primogeniti cui legitimam agri partem eripere cupiebat, legem testamentariam pertulit, qua cuique omnia bona legare permissum. quæ lex Atheniensibus quoque ac cæteris tum Græcis, tum Italis multarum in omnibus ciuitatibus conuersionum peperit occasionem. Diutissimæ tamen cæteri populi leges testamentarias repudiarunt. Qui enim Germanos veteres vsum testamentorum ne-

D sciisse accusant, & quasi probrum obiiciunt, næ ipsi probro digni videntur, Sic enim Tacitus, Hæredes, inquit, successorésque sui cuique liberi: & nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione, fratres, patrui, auunculi. hæc ille. Ac tametsi Germania Romanorum leges testamentarias magna ex parte probauit: nihilominus maiores nostri prædia paterna gentiliáve præter duas trésve vncias ad summum legare prohibuerunt, sed ad proximos quosque iure legitimo detulerūt. At Polonis nihil omnino prædiorū, quocunque iure quærantur, legare fas[5] est. Oxilais certè ac Phytalis veteribus ne pignori quidem dare prędia licebat[6]. Moribus autem Ambianensium & Atrebatum, feuda seu fiduciaria prædia nemo nisi summam egestatem coram iudice iuratus distrahere potest. quæ lex multò sanctior est apud Hispanos quàm vsquā gentium. Quòd autem lege diuina prohibetur prædiorum perpetua — 5 vtriusque Sigismundi legibus. — 6 Aristot. in polit.

diſtractio,ſiue pactis, ſiue teſtamētis, ſiue iudicum decretis id fiat: quòd etiam Lycurgi lege ſeptem Spartiatarum millibus indiuidua pars agri ſemper tribueretur: vt Caucis Normanorum populis vſitatum eſt: Reipublicæ vtile videri poſſit, quòd his hominibus quaſi ſempiternis ac firmiſſimis quibuſdam columnis Reſpublica niti videatur: quæ columnæ ſi exiles ac tenues tametſi plures fuerint, ingens tamen Reipublicæ ædificium ſuſtinere vix poſſint. Et quidem Gallorum & Hiſpanorum æquè ac Anglorum imperia nobiliſſimarum familiarum & collegiorum perpetuis opibus quaſi certiſſimis fundamentis ſtare, iíſque ſublatis ac opibus in tenues diuiſis, tanta imperia breui ruitura videntur. Hanc tamen ſententiam magis probabilem quàm neceſſariam B duco, præterquam in optimatum ſtatu. Nihil enim principi ac potiſſimùm tyranno tam metuendum eſt, quàm collegiorum & familiarum illuſtrium opes ac potentia. populare verò imperium maximas paucorum opes, in ſumma plebis inopia ferre nullo modo poteſt. reſtat optimatum poteſtas, quæ familiarum nobiliorum opibus alitur ac ſuſtentatur: vt Lacedæmoniorum Rempublicam ex optimatibus conflatam tuebantur Spartiatarum ſeptem millia, ad quos iura primigeniorum delata fuerant: cæteri Spartiatæ agrorum inopiam virtute, ac primogenitorum opes rerum geſtarum gloria aut æquabant aut ſuperabant, vt Plutarchus ſcribit [7]. Iiſdem ferè moribus maiores noſtri vtebantur: nec dubito quin Francorum nobilitas multò clarior fuerit ac illuſtrior futura, C ſi legibus ac moribus feudorum ſemper acquieuiſſent, vt Hiſpanos ac Polonos feciſſe videmus. At cùm feuda nobilitati vendere eáque plebeiis emere principum venia dicam an inſcitia licuiſſet, ſecuta eſt patriciarum gentium inopia. Cui morbo vt occurreret apud ſuos Petrus Britanniæ Dux, omnino plebeios feuda nobilium emere vetuit, ſubiecta proſcriptionis pœna. ac tametſi Ludouicus XII. rex legem [8] abrogaſſet, eadem tamen à Franciſco [9] maiore renouata eſt. Status etiam ariſtocraticus magnum incrementum ac robur accipit, cùm legibus connubialibus licet egentibus patriciis plebeiorum filias locupletes ſibi deſpondere: vt Romæ fieri cœpit poſt legem Canuleiam: nec vlla re Venetorum imperium maius incrementum accepiſſe videtur, tum ad patriciorum D opes & copias fulciēdas, tum etiam ad mutuam plebeiorum & optimatum concordiam ſtabiliendam. In omni tamen Reipublicæ ſtatu certas de dotibus leges eſſe oportet, tum ne dotium magnitudine domus exhauriantur, tum etiam vt dote moderata fœminæ ad pudicitiam & obſequium virorum faciliùs cogantur. quibus autem dotes ampliſſimas dari videmus, neceſſe eſt turpiter viris imperare, & contra decus ac dignitatem viros vxoribus inſeruire. Danda ſunt igitur fręna impotēti naturę, & vt Cenſorius Cato [o] dicere ſolebat, indomito animali. nā vt ſemel pares eſſe cœperint, extemplo ſuperiores erunt. Quamobrem ſapienter diuina lex ab omni hæreditario parentum ac proximorum iure fœminas longè ſummouit quandiu mares in familia extitiſſent. quòd ſi nulli mares familiam tueri poſſent, proximo cuique filias cum hæreditate nubere iuſ-

Optimatum locupletiorum familiæ ſtatū ariſtocraticū tueri ac tyrannidē euertere poſſunt.

7 In Ageſil.

8 anno. 1505.

9 anno. 1535.

o In orat. pro lege Oppia.

re iussit, quæ lex ad Græcos translata est: apud quos non licebat τῇ ἐπικλήρῳ nullis extantibus [1] masculis nubere, nisi agnato ac gentili proximo. Apud Persas & Armenios nihil præter pecuniam aut supellectilem puellæ nubenti dari poterat: qui mos vniuersæ Asiæ & Affricæ communis est: tametsi legem Armeniorum, quæ non solùm filias sed etiam fœminas omnes ab hæreditario iure prohibebat, abrogauit Iustinianus vel potius Theodora vxor: quæ fœminas maribus æquales aut etiam superiores efficere modis omnibus tentauit. qua peste nulla ciuitatibus perniciosior accidere potest. Superiores autem futuræ sunt, si æquo iure partes hæreditarias cum masculis sortiantur: quia cùm fœminæ vbique mares
B numero vincant, potissimùm in mediis & Australibus regionibus: necesse est familiarum iura violari, prædia gentilia distrahi: eóque magis si locupletes non tenuibus sed locupletioribus coniungantur. Ex quo fit vt paucissimi maximis opibus affluant. Quòd autem fœminæ numero vincant, planum cuique esse potest antiquitatum memoriam ab vltimo principio repetenti. Atque id primùm Athenis experiẽtia ipsa comprobauit, vbi fœminarum numerus vrbi Deæ nomen imposuit [2]: nec ita pridem Venetiis, cùm census ageretur: tametsi in eam vrbem peregrini vndique confluant, nihilominus tamen numerus fœminarum duobus ampliùs millibus mares superauit: siue id fiat propterea quòd fœminæ à bellis, à peregrinationibus, ab omnibus periculis quæ viros obire neces-
C se est, seducuntur: siue quòd in naturæ vniuersitate rerum deteriorum maior est affluentia quàm pretiosarum. Id etiam Lacedæmone planiùs intellectum est post legem testamentariam: nam Aristotelis ætate tres agri Lacedęmonij partes ad fœminas peruenisse proditum est, cùm masculi vix duas partes [3] possiderẽt: ex eo fit, inquit Aristoteles, vt maritis imperent, à quibus etiam blandissimæ dominæ appellãtur [4]. Cui malo, quo nullum ferè grauius esse potest, vt Cato Cẽsorius occurreret, legem Voconiam suasit, rogãte populum Voconio Saxa Tribuno plebis: qua quidem fœminas ab omni iure hæreditario extantibus quocunque gradu propinquis eiusdem nominis, summoueri placuit. item ne ex alieno testamento legatóve plus ad fœminas quàm hæreditatis quadrans perue-
D niret: néve plus quàm qui ex hæredibus testatoris minimùm ex asse consequeretur. Lex illa ciuitati opibus affluenti valde salutaris extitit, tum quia veterum familiarum opes ac dignitatem tuebatur, tum etiam quòd fœminarum indomitam arrogantiam ac libidinem vehementer coercebat. sed primùm fraudibus & cuniculis, cùm apertè non posset, oppugnari cœpit: scilicet fideicommissis sub nomine fœminarum conceptis: id tamen in eius arbitrio ac potestate situm erat cuius fiduciæ relinquebatur: quia nec actione nec persecutione, id est [6] nec ordinario iure, nec extra ordinem peti poterant ante Augusti tempora, qui Trebatij perniciosa consilia secutus legis abrogandæ præbuit occasionem: ac pro vxore Liuia veniam legis Voconiæ petiit à Senatu. Ita paulatim antiquata lege aut fœdissimè concussa, Romani ciues capite minui ac serui pœnæ fieri cœperunt: cùm vxores dominas non tantùm appellatione [7], sed etiã

1 Demosthenes contra Boeotum.
2 Pausanias in Atticis.
3 Aristo. in polit.
4 Plutar. in Lacon. Arist. in polit.
5 Flor. epit. 41. Paul. lib. 4. sentẽ. Cicer. Ver. 3. & in lib. de finib. Dio lib. 56. Gell. lib. 17. Augustin. lib. 8. de ciuitate.
6 l. pecuniæ. de verbor. signif.
7 Tranquil. in Claudio. l. vxorẽ de lega. 3. l. Titia. § qui marito. de annuis legat. & in l. vlt §. vxoré. de auro & argento.

re ipsa testarentur: quibus temporibus ab auriculis fœminarum bina matrimonia pendere, & margaritis fœminas suffocari Seneca querebatur[8]. Nam Plinius Proconsulis nescio cuius filiam ter millies sestertium in gemmarum pretio habuisse scribit: maximum occasus imperij argumentum! At in Massiliensium Republica quam omnium florétissimam Cicero iudicauit, centum aureorum dotes maximas, & quinque aureorum vestes nubentium pretiosissimas fuisse legimus[9]. Veneti tamen lege de dotibus lata, mille sexcentis aureis patriciæ doté definierũt[1]: ne familiarum illustrium opes dotibus exhauriantur: si verò patricius plebeiam vxorem duceret, duobus quidem aureorum millibus dotem terminauerunt: sed legem facilè antiquari patiuntur vt patriciorum quorundam egestati locupletiorum plebeiarum nuptiis & vtriusque ordinis concordiæ consuli possit. Illud tamen prudenter, quòd fœminas ab hæreditario iure, quoad eius fieri potest, extantibus masculis summouere consueuerunt. Nobis verò lata lex est Carolo[2] IX. rege, qua dotes omnium maximè decem libellarum millibus terminantur: pœna mille aureorum constituta qui fraudem legi fecisset. sed lex ipsa non antiquitate sed nouitate sua euanuit: tametsi nec Philippus Bellus Elizabethæ Anglorum regi nuptæ: nec Carolus V. filiabus regum maiorum dotem cõstituissent. Quòd si quis putet auri & argenti summam quæ tunc erat in Europa inopiam legibus illis causam dedisse, non quidem malè putabit: sed ætate nostra dotem filiarum Henrici II. regis Francorum constitutione quadringentis aureorum millibus definitam fuisse videmus: qua ratione cẽtum viginti dotes maiorum vni exæquantur. At lege diuina maximam dotem quinquaginta siclis, id est tredecim circiter aureis nostris constitutam habemus: qua mulcta tenetur erga patrem is qui virginem seduxit, quam etiam domum ducere, si quidẽ pater puellæ assentiat, per legẽ cogebatur[3]. Quæ ratio facit vt facilè credã ea quæ ab Herodoto de Persarum moribus prodita sunt: scilicet curatores connubiorum curãdorum formosissimas ac venustissimas quasq; puellas plures licitãtibus addixisse: & coactis pecuniis ex formosiorũ licitatione dotes deformibus constituisse, interposita cautione Prætoria ab iis qui deformes ducerent, se nunquam vxores repudiaturos nisi dote restituta. qua ratione & nuptiis puellarum, & fœminarum pudicitiæ, & honestati publicæ, & maritorum dignitati prospiciebatur: cuius rei summam legislatoribus curã esse oportere Plato iudicabat: & quidẽ persapienter. Quamobrem Andium æquè ac Cænomanorum moribus, nobiliũ ac patriciorum filiæ partem hæreditatis, quæ masculis extantibus perquam exigua est, iure dominij consequuntur: quam masculi, excepto primogenito, non nisi vsu ac fructu possident, ne scilicet puellæ innuptæ desererentur. Iniqua tamen lex bonis omnibus sæpe visa est prædia beneficiaria primogenito cedere prę ter trientem quem cæteris liberis ad fruendum tantùm Andes ac Cænomani permittunt, ita vt nihil eo nomine hæredibus relinquatur: multò minùs etiam Ambianis: cuius rei graues sæpe nobilium querelæ extiterunt, & parricidia sæpius contigissent, (quæ tamen nimis multa fuerũt) nisi

8 In lib. de remedijs fortuit.
9 Strabo. lib. 4.
1 In statutis Venetorum.
2 anno 1563.
3 Deut. 22.

nisi iam pridem Vindocinenses, Andium Municipium vetus, ab iis moribus discedentes, cæteros quoque primogenitos conuentionibus & pactis ad eam æquitatem impulissent, vt triens iure dominij ac nexu possideatur: quod non ita pridem Ambianorum abrogato veteri more obtinuit. Ac tametsi Godefridi[4] Britanniæ comitis, vniuersam hæreditatem (4 anno 1185.) nobiles primogeniti cernerent, ea lege vt fratribus ac sororibus dotes & alimenta præberent: nihilominus tamen Artus qui primus Britannorum Ducis dignitatem adeptus est, primogenitos nobiles totam hæreditatem iure dominij habere, cæteros triente vti frui permisit: vt non ita pridem decreto Curiæ Rhotomagensium idem Caucis permissum est[5]. (5 Terrerius in côsuet. Norman. arresto 1521. Ianuar. 24.) Atque hæc de ciuibus ac subditis: nihil de peregrinis, quos à prædiorum B dominio, nisi iura ciuitatis beneficio adipiscãtur, prohibere oportet. Arcendi sunt etiam grassatores ac fures, qui Ægyptiorum specie ac nomine impunè vbique prædantur: quos contra lex Aurelia magistratus armari iubet. quæ pestis quòd in Hispania quoque latissimè grassaretur, edicto Ferdinandi[6] regis coerceri cœpit. Falsò quidem se Ægyptios appellant, (6 anno. 1492.) cùm moribus ac lingua Ægyptiorũ dissimilimi semper fuerint: nec probabile sit ex vberrima fertilissimáque regione ad exremas Hispaniæ infertilis oras emenso mari Mediterraneo aduectos: sed illa sortilegarum colluuies ex Alpium & Pyrenęorum præruptis saxis & latebris appetente æstate quasi fucorum examina in regiones vberiores erumpunt. Nihil (*Que los Ægyptianos cõ señores salgan del Reyno dentrò sessanta dias.*) C est autem in Republica tam perniciosum, quàm otiosorum ac tenuium hominum huc illuc errantium multitudo: qui & priuatorum bona diripiunt, & in euersione Reipublicæ spem omnem fortunarum suarum posuerunt. Hanc pestem Amasis Ægyptiorum ab Ægypto longissimè repulit: cùm lege lata sanctissimè cauisset, vt otiosi homines qui nihil haberent quod suum dicere possent, capitali supplicio quasi prædones afficerentur. Hic non disputo, (quod suo loco dicendum erit,) prædia beneficiaria distrahi, an verò nobilitati perpetuo relinqui debeant. Differamus etiã illud an bona damnatorũ vtilius sit proximis quàm fisco vindicari.

Præstat-ne bona proscriptorum propinquis quàm Reipublicæ adiudicari?

D CAPVT III.

HÆc quæstio pendet à superiore: cùm earum rerum quæ ciues ad inopiam extremam deducũt, nõ minima sit proscriptio damnatorum: quę eò maior futura est, quò plures fuerint quibus[1] legitimarum hæreditatum spes aliena culpa præciditur, (1 l. cũ ratio de bonis damnator.) nisi aliunde bona sint obuentura. Iniquum autem videtur parentum culpam in liberos deriuari[2]. Nec in eo tantùm leges diuinæ ac naturales violantur: sed etiam egestate desperati homines ad furta, latrocinia, (2 Deut. 14. Ezechiel. cap. 18. Hieremiæ. 32. & 4. Reg. 14.) cædes impelli videntur: atque ij potissimùm quos ad otium & inertiam affluentia rerum omnium educarat. Neque enim sperandum est vt in deliciis ac voluptatibus educati homines sellularias artes & opificia condiscant: nec si possint velint. ad hæc etiam accedit sceleris alieni contumelia, infamiáque genti ac posteritati publico iudicio illata: quæ illos ad

latronum cætus,ac conſceleratorum hominum ſocietates quærendas,& ad piraticam exercendam inuitat. quo fit vt ab vnius proſcriptione prædonum ac ſiccariorum multitudo exiſtat: pœna verò quæ & improborum numerum minuere, & bonis ciuibus ſecuritatem afferre debuiſſet, diſſimilimos exitus habitura ſit. Hæc argumenta quæ exemplorum varietate augeri poſſunt, non modò probabilia,ſed etiam ad aſſentiendum neceſſaria, Iuſtiniano Imperatori occaſionem præbuiſſe videntur ferendæ legis[3] qua damnatorum bona fiſco ademit, vt legitimis hæredibus relinquerentur: quam vt legi diuinæ conſentaneam ſumma conſentione plerique populi,excepta perduellionis cauſa,comprobarunt. Qui tamen aliter ſentiunt,legem hanc quaſi nouam & ab antiquorum ſententia penitus alienam repudiãt. Veteres enim legumlatores bona damnatorum quæri fiſco voluerunt: ſiue de peculatu ac repetundis agatur: vt ſcilicet erepta Reipublicæ reſtituantur:ſiue pœna ſit pecuniaria ob ſcelus contractum: quia Reipublicæ ſatisfieri aliter non poſſe videtur: ſiue ad improborum hominum terrorem, qui vt liberos opibus & copiis augeant, in omnia ſcelera præcipites feruntur, nihil aut parum admodum de vita ſoliciti: quippe omnium miſeriarum extremum ſolatium ac requietem in corporis & animi interitu conſiſtere putant. Quid in re perſpicua exemplis opus eſt? Caſſius Licinius repetundarum reus, vt vidit M.Tullium Prætorem quæſtionis prætextam induere damnationis ſententiam laturum,miſit ad eum qui diceret ſe in reatu periiſſe: ac ſpectantibus iudicibus ſudario faucibus eliſis ſpiritum præcluſit: vt liberos furtis ac rapinis ditaret. Hîc, inquit Valerius, Cicero conſtitit, quòd qui in reatu periiſſet,integro ſtatu[4] interiiſſe videretur. Erat quidẽ in rei poteſtate liberum exilium, etiamſi damnatus eſſet,optare per legem Sempro niam: cùm ne ciuem quidem verberare per legem Portiam[5] liceret: ſed metuebat illud ne liberos inopes à pecunia relinqueret. Ac tametſi Cicero ſcribit ad Atticum ſe Licinium damnaſſe,idque Plutarchus confirmare videtur, ſic tamen interpretor damnatum appellare qui ſibi metu iudicij necem intuliſſet. nondum enim latæ leges erant aduerſus eos qui ante ſententiam mortem ſibi conſciuiſſent[6]. Ac multò pòſt ij qui ex animi dolore,aut ſceleratæ vitæ conſcientia,aut pœnarum acerbiorum metu ſibi manus attuliſſent, ſepultura fruebantur: quinetiam eorum teſtamenta rata erant[7] crudeliſſimi Tiberij principatu:quo tempore Tacitus ſcribit pretium illud fuiſſe feſtinandi,ac mortis præoccupandæ. Ex quibus planum fit liberorũ opes pleriſque parentibus vita ipſa fuiſſe chariores:nec vlla re improbos ab iniurioſa facinoroſáque vita magis prohiberi,quàm proſcriptionis metu quæ liberos ad egeſtatem perducat. Nam malè meritus,inquit Triphoninus[8], publicè vt aliis exemplo ſit ad deterrenda maleficia, egeſtate laborare debet. Nec diuina lex in eo violatur: nec filius parentis culpa obligatur. alia ſunt enim parentum alia filiorum bona. nec vlla eius hæreditas videtur, cui omnia bona adhuc viuo ac ſpiranti iure adempta fuerunt. Ac ſi quis metuit vt inopia liberos ad deſperationem & ſcelerum immanitatem perducat: multò magis metue-

3 Authent. bona damnator. de bonis damnator. C.

Nullum tantũ ſcelus eſt quod liberorũ ditandorũ cauſa improbis leue non iudicetur.

4 l. vlt. ad l. Iul. maieſt. ff.

5 Cicero pro Rabirio perdu.

6 l. 2. de iis qui ante ſent. ff.

7 Paul. lib. 5. ſent. & Tacitus lib. 5.

8 l. bona fides. de poſiti.

B C D

metuere debet vt scelerati liberi parentum opibus ac fortunis malè partis ad Reipublicæ & bonorum perniciem abutantur: vel ob id ipsum vt parentum necem & infamiam vlciscantur. Quamobrem iis legibus quę de maiestate latæ sunt, cùm noua lege de bonis damnatorum etiam derogatum esset, perduellionis excepta causa est, & masculis[9] liberis adempta bona vt vltionis potestas eis eripiatur: imbelli verò sexui, id est fœminis Falcidia in bonis maternis relicta. Illud verò perniciosius futurum est, quòd sublata proscriptione bonorum, sublatis delatorum & accusatorum præmiis, flagitiorum omnium impunitas consequetur. Quibus rationibus efficitur, tum proscriptiones, tum etiam pręmia delatoribus necessaria esse. Vt igitur aliquid ex his inter se repugnantibus argumentis cōcludamus, primùm Reipublicæ satisfieri oportet, si damnati bona detrimento ciuitatis coacta sunt: deinde præmia delatorum legibus constituta, litiúmque necessarias expensas detrahi oportet: alioqui vix vlla scelerum vltio futura est. Quanquam ea principum cura potissima esse debet, ne improbi ab inopia peccatorum pœnas effugiant: sic tamen viuitur, vt nulla vsquam iniuriarum vindicta sublatis accusatorum præmiis sperari possit. Sed in eo genere mediocritatem illam probarem, vt gentilia quidem & paterna prædia damnatorum hæredibus relinquantur: emptæ verò possessiones ac pecunia omnis cogatur in fiscum: tum vt litium expensis, tum etiam vt delatorum præmiis quodammodo satisfiat: cætera publicis vtilitatibus & ærario cedant. Qua quidem re & liberorũ egestati, & scelerum impunitati, & calumniis improborum, & tyrannorum auaritiæ occurri possit. Neque enim æquum videtur vt gentilia prędia, quæ ex maxima parte distrahere prohibemur, secuta condemnatione fisco quærantur. occurretur etiam multitudinis inopiæ quam antiqui legumlatores tantopere metuunt. Prædia verò damnatorum pecuniis ac sudoribus quæsita non principibus cedere, aut collegiis ecclesiasticis relinqui, sed publicè vendi, ac pecuniam in ærarium publicum cogi oportere propterea iudico, ne omnia tandem omnium prædia principis aut ecclesiæ propria sint. Delatoribus item satisfieri oportet, non propositis damnatorum prædiis sed pecuniis tantùm, ne prædiorum quærendorum proposita spe ad calũniandum impellantur. Quòd si delatoribus præmia eripiantur, vix est vt vlla peccatorum vltio sequatur. Et quemadmodum venator canibus vilissima quæ ferarum membra obiicere solet, vt talibus illecebris deinceps ad prædam alacres efficiantur: ita legislatorem domesticos leones ac lupos accuratè venari, & canibus ciuitatis, (sic enim Demosthenes Oratorũ genus appellabat,) præmia quędam proponere necesse est[1]. Cùm enim præpotēti Deo nihil gratius, aut Reipublicæ vtilius sit quàm ab improbis pœnas exigere, modis omnibus enitendum est, vt eò perueniri possit. Difficilis illa quidem bonorum discutio videri possit, nec facile fuerit plerisque principibus id persuadere: sed qui Rempublicam saluam & honestam esse volet, omnes autem id uelle debemus suæque dignitatis curam gerere, semper publica commoda priuatis anteponet. Nam si prædia publica amplissima sunt, nihil

9 l. quisquis ad l. Iul. C.

Necessaria delatorum præmia.

1 Plutar. in Lucullo.

prædiis priuatorum opus eſt: ſi nulla ſunt, non eſt æquum priuatorum bonis ac proſcriptionibus Rempublicam locupletari: ne calumniatoribus ac tyrãnis aditus ad innocentium bona diripienda, & ad ſanguinem exhauriendum aperiatur. Platonis etiam ratio ſuccurrit, qui in libris de legibus cap. DXXVIII. auita prædia diſtrahi prohibuit, aut ærario inferri, ne æquatio bonorum quam ſibi cogitatione finxerat, de ciuitate tolleretur. Nam tyrannidis crudeliſſimæ comes eſt extrema proſcriptio: hanc verò proximè ſequuntur bonorum ac locupletiorum ciuium cædes & ſupplicia. quarum rerum cùm exempla vbique abundant, tum nulla grauiora quàm principatu Tiberij, qui vicies millies ſeſtertium moriens reliquit: quæ immanis pecunia ferè ex proſcriptionibus coacta fuerat cu B ius exempla ſecuti nepotes, Caligula, inquam, & Nero, Rempublicam totam ciuium ſanguine turpiſſimè fœdarunt. Certè quidem nulla Neroni præceptoris necandi occaſio fuit niſi vt bonis occiſi frueretur. Nec talibus tyrannis calumniatores vnquam defuturi ſunt, quorum ſcilicet opibus ac potentia nitũtur. Hinc illud Plinij iunioris, Vidimus, inquit[1], delatorum iudicium quaſi graſſatorum: non ſolitudinem illi, ſed templum, ſed forum inſederant. nulla teſtamẽta ſecura, nullus ſtatus certus, non orbitas, non liberi proderant. Quamobrem prudenter noſtris legibus, procuratores fiſci delatorum nomina prodere coguntur, ſi reus calumnia circunuẽtus fuiſſe iudicetur. quod legibus Hiſpanorum ante accuſationem neceſſe eſt. Quum verò proſcriptiones bonorum omni ciui- C tatum generi pernicioſæ ſunt, tum verò maximè in vnius dominatu, ex quo tyrannis faciliùs quàm in cæteris exiſtit. Quòd ſi quis putet nihil ab optimo principe metuendum vt ſuorum exitio ditari cupiat: ego ſic ſtatuo, nulla re ex bono principe tyrannum faciliùs quenquam fieri quàm propoſita proſcriptione damnatorum, eóque magis ſi tenues ſunt principis opes ac fortunæ. Quibus enim principibus nulla diripiendi cauſa eſt, propoſita bonorum adipiſcendorum ſpe, nec occaſio, nec crimen, nec calumniator, nec improbus iudex vnquam deerit: ac ſæpe principum vxores, dum alienis opibus ac prædiis inhiant, maritos ad cædes & ad proſcriptiones impellunt. Cùm enim Acabus rex Samariæ, nec prece nec pretio prædia Naboti extorquere potuiſſet, Iſabella D vxor teſtes ſubornauit qui hominem capitali fraude circunuenirent, ac læſæ maieſtatis quæſtionem intentarent. Sic Fauſtina ſæpius ab Aurelio Imperatore petiit, vt Auidij Caſſij liberos necari iuberet, eorúmque bona diriperet. ægre ferebat optimum Imperatorẽ Caſſij perduellionis damnati bona liberos poſſidere iuſſiſſe: quod nõ modò Romani, ſed etiam Perſarũ Reges facere cõſueuerant[2]: vt Poloni quoque nõ modò proſcriptiones nullas probãt, ſed ne perduellionis quidẽ damnatorũ bona fiſco adiudicant. Quæ verò ſemel fiſco quæſita ſunt, vix vnquã eripiuntur: ſiue iuſta fuerit, ſiue iniuſta cõdẽnatio, quod eò magis metuẽdũ eſt in criminibus læſæ maieſtatis, in quibus dãnatorũ bona ſummo tãtùm principi, non itẽ[3] aliis quibus fiſcalia iura tributa ſunt, quærũtur: nec ſatis eſt ſummũ eſſe principẽ, ſed eũ cuius maieſtas deminuta ſit: cæteri bona dãnatorum

1 In Panegyrico.

2 Herodot. lib. 3.

3 specul. tit. de fraudis. verſ. 40. DD. in l. vlt. ad l. Iul. maieſt. Barto. in extrauaganti ad reprimẽdam.

rum ſuæditionis finibus comprehenſa,in fiſcum ex aliis criminibus cogere poſſunt, ex cauſa maieſtatis non poſſunt[4]. Ac tametſi quamplurimos habuit Gallia principes integritate, fide ac iuſtitia clariſſimos, & quidem plures,vt opinor,quàm vlli populi: nulla re tamen regales opes maius incrementum quàm publicis proſcriptionibus acceperunt. Quis D.Ludouico pietate ac iuſtitia comparandus? hic tamen Petri Druidarũ comitis agros ac prædia fiduciaria iudicio publico proſcripſit[5]. Theobaldus verò Campaniæ comes iudicio maieſtatis poſtulatus, ne damnaretur,Bræorum,Fortionum, & Monſtrolẽſium agros latè patentes eiuſdem regis ditioni[6] conceſsit:vt Raymundus Toloſatium comes vniuer-
B ſam Septimaniam, & agrum Toloſatem Alphonſo D. Ludouici fratri dotis nomine quam ei deſponderat, ea lege donauit, vt Alphonſo ſine liberis moriente in regis poteſtatem venirent: quod metu magis quàm ſponte feciſſe dicitur,vt bella ciuilia quibus premebatur,religionis ſpecie exitum aliquem reperirent. Aquitaniam verò totam, Andes,Cænomanos,Turones, Aruernos proſcriptionibus in Philippi Auguſti poteſtatem veniſſe cõſtat[7]: vt Alenconius ac Perticenſis ager,Carolo VII.rege[8]. quid commemorem Petragorios, [1] Ponticos,[2] Marchianos[3], Angoliſmæos,Salutiarum[4] denique comitatum,& omnes Caroli Burbonij fortunas[5]? omnia hæc proſcriptionibus fiſco quæſita videmus. ſi vero ſingulos perſequar,infinitus ſim.nulli tamẽ ex iis iniuſtè damnati memorã-
C tur.Crudelior Scotorum lex de maieſtate,qua dãnatorũ bona ſummotis non modò vxore ac liberis,ſed etiã debitoribus,ſolida fiſco adiudicãtur. Hîc occurri poteſt ne priuatorũ agri publici fiãt, lege Philippi Belli ſanctiſsimè cautũ fuiſſe[6],quæ prædia publicis iudiciis ad regẽ peruenerint, ſi alterius domini fiducia teneãtur,diſtrahi oportere: cætera verò priuſquã agris dominicis penitus cõiungãtur,à principe bene de Repu.meritis donari poſſe[7].At ne principi quidẽ per leges huius Imperij,réſq.iudicatas licere gẽtilia prædia oblato emptorib.pretio recuperare[8]:ne priuatorũ omnium agros iſta ratione princeps emptionib.ſuos efficere poſſit. Hæc quidem propoſitis incõmodis cõmodiora duco, quàm quod lege Cornelia cauebatur[9], vt ſcilicet proſcriptorũ ciuium agri publici fierẽt.
D Sed ferè fit in vnius dominatu vt canes aulici bonorum ac fortium ciuium præmia ferant,& quidem ſumma gratia non virtute ſed flore ætatis aut turpiſsimis obſequiis collecta. Quis non meminit (quamquam meminiſſe doleo) innocentium ciuium priuſquam damnarentur, imò priùs quàm accuſarentur,ſanguinem pretio ſpecie religionis effuſum vt aulicæ hirudines ſaginarentur? Quamobrem nullum calumniarum, nullum crudelitatum ac proſcriptionum finem video futurum, niſi ea qua dixi ratione, vt ſcilicet paterna auitáque prædia damnatorum propinquis fruenda relinquantur: cætera diſtrahantur: ex pecunia verò coacta debitoribus primùm, deinde delatorum præmiis ſatisfiat:cætera fiſcus vindicet,publicis operibus ac ſacris ædibus parte arbitrio iudicum relicta:ea lege vt quę accuſatoribus aut collegiis adiudicata fuerint,non in prædiis ſed in pecuniæ ſumma decernantur. Romanos quidem vete-

4 Paul. in l.cum ratio §.ſi libertinũ de bonis damnatorũ. Bonifacius 8.in cap.fœlicis de pœnis l.ſi necẽ.§. ſi deportatus de bonis libertorum.
5 anno 1230.apud Ancenas.
6 anno 1234.
7 anno 1202.
8 anno 1458.
1 anno 1395.
2 anno 1370.
3 anno 1302.
4 anno 1535.
5 anno 1527.
6 anno 1304.
7 Sæpe iudicatũ in Curia Pariorũ.
8 iudicatum anno 1533.Maij 15.in Curia Pariſ.
9 Cicero in Rullum.Saluſtiuis in Catil.

res sacris faciendis mulctas designasse planum est apud Dionysium Halycarnassæum: inde Sacramenta[1] dicta fuisse, ac propterea Titus Romylius populi Romani beneficium, qui mulctæ veniam dederat, ea de caussa repudiauit, cùm diceret ea quæ diis immortalibus consecrata semel fuissent, resecari non debere. At lege[2] diuina non aliter mulcta damnatorum sacris adiudicari poterat quàm si is cui deberetur, abesset. Apud Athenienses verò decima bonorum quæ damnatis ablata fuerant, sacrificiis adiudicari solebat: vt videre est in eo Senatusconsulto quod factum est Archonte Philostrato aduersus Archiptolemum, Onomachum & Antiphôtem perduellionis damnatos: in extremo hæc verba subiiciuntur: ARCHIPTOLEMVS & Antiphon vndecim viris capitalibus ad extremum supplicium traditi: bona eorum publicata: decima Mineruæ data: domus eorum solo æquatæ. cùm verò religio aduersus deorum numina refrixisset, omnia fisco vindicari cœperunt[3]. fuit tamen in iudicum arbitrio ac potestate mulctarū partem operis publicis, aut sacris faciendis, aut tenuium egestati largiri: eóque iure vti solemus. Quæ verò de bonis auitis ac paternis diximus, præcipuè locum habere debent in prædiis fiduciariis seu militiis ex casu. Id quidem nostris moribus locum habet in feudo commisso propter perfidiam clientis qui patronum eiurauit: nam mortuo cliente propinquis feuda commissa restituuntur[4]. Germanorū verò legibus militiæ ex casu ac prædia beneficiaria damnato possessore fisco non cedunt, sed ad propinquos ipso iure redeunt. Quò fit vt rarò calumniatoribus ad innocentium hominum accusationes locus esse possit, si modo rei nihil habeant in bonis præter militias ex casu. Et quoniam eò nos oratio deduxit, consequens est vt etiam de præmiis ac pœnis disseramus.

1 Festus in verbo Sacramentum.

2 Num. 5.

3 l. vlt. de modo mult. C.

4 Iudicatum in Curia Parisiorū aduersus Mareschallum à sancto Andræa. ac pro D. de Partenay anno 1556.

De præmiis ac pœnis in Repub. decernendis. CAPVT IIII.

LOCVS hic postulat, vt præmiorum ac pœnarum vim breuiter complectamur. quo de genere si quis omnia scriptione concludere velit, oratio initium quidem sed exitum vix habitura sit. nec minus peccaretur si locum hunc, quo vix vllus in tota de Republica disputatione feracior aut vtilior est, obliuione ac reticentia præteriri patiamur: cùm Res omnes publicæ duobus his fundamētis, præmio, inquam, ac pœna stare ac omnino niti videantur: si videlicet propositis bonorum ac malorum finibus supplicia peccatis, præmia rectè factis decernantur. Nec verò grauiores ciuitatum motus, frequentiores Rerumpublicarum interitus cōtigerūt, quàm & cùm impunè sceleratis peccare licuit, & bonorū ac fortiū virorū præmia nulla fuerunt. De pœnis igitur nos quidem parcè ac tenuiter: quoniam quæ quibus peccatis supplicia debeantur, pleni sunt iurisconsultorum libri, plenæ forenses literæ: de præmiis verò qui scripserit video fuisse neminem: quod propterea contigisse puto, quia bonorum magna raritas est, improborum verò innumerabilis multitudo: vel quia ciuitatibus vtilius est impro-

Duo Rerum omnium publicarum fundamenta.

improbos pœnarum metu prohiberi, quàm bonos præmiis ad virtutem inuitari: cùm bonis ac sapientibus viris ipsa virtus magnum per sese præmium esse videatur: vel quòd principes præmiorum largitionem sibi depoposcerunt, vt subditorum gratiam modis omnibus colligerent: magistratibus verò ac iudicibus dederunt id quod erat ingratissimum, pœnarum scilicet irrogationem: ne suppliciorum acerbitate ab ipsis regibus illata quicquam de subditorum erga principes amore ac beneuolentia detraheretur. Altiùs enim iniuriæ, quàm merita descendunt, vt acutè Seneca scribit in libro primo de beneficiis. Omnia igitur præmia vel ad decus, vel ad vtilitatem, vel ad vtrunque comparantur: alioqui præmium
B esse desinit: si verborum subtilitatem non popularem dicendi morem sequamur: quem tamen sequi necesse est, quoniam in media Republica versamur, non in schola Stoicorum vel Academicorum, qui nihil vtile esse putant quod non sit honestum: nec honestum, quod idem non sit cū vtilitate coniunctum. quæ per se ipsa quidem præclarè ac verè dicuntur: nunquam enim debet vtilitas à dignitate seiungi: sed quoniam popularibus hominum opinionibus legumlatores ac principes inseruire coguntur, ea quæ natura coniuncta erant, honestas scilicet ac vtilitas, opinione communi distraxerunt: nam ex erroribus[1] & inani opinione iura iudiciáque sæpissime constituuntur. Ergo præmia quò plus habent vtilitatis minùs honesta dicemus: siquidem opibus ac pecuniis vtilitatem
C metimur: quæ autem omnino ad verum decus spectant, quò sunt ab illa vtilitate remotiora eò splendidiora iudicari debēt: dignitas enim vtilitate eleuatur. Honestissima pręmia versantur in triūphis, in laudationib. in statuis, in magistratibus, in Imperiis, quę propterea honores appellantur: quibus clarorum virorū priuatæ opes sæpius exhauriūtur: cætera plus vtilitatis quàm dignitatis habent, sacerdotia, dona militaria, congiaria, vacationes à muneribus publicis, immunitates à vectigalibus, à tributis, à tutelis, iura ciuium, natalium restitutiones, iura liberorum, nūdinarum, nobilitatis, Equestris ordinis & patriciæ dignitatis. Alia quædam præmia vilia putantur, vtilia sunt tamen: vt scribarum, viatorum, lictorum, actuariorum, & alia id genus munera. Quòd si munus nec vtile, nec ho-
D nestum iudicatur, non præmium, sed onus[2] appellari debet. Præmium item à beneficio differt distátque plurimùm: hoc enim immeritis, illud non nisi merentibus datur: hoc virtutem antecedit, illud sequitur. priuilegium in vtranque partem accipitur: vt cùm Cicero, Priuilegium de suo capite latum esse scribit[3]. Est autem pro vario genere ciuitatum varia præmiorum ac beneficiorum distributio. In statu populari præmia plus habent honoris quàm vtilitatis. plebs etenim quæ veræ laudis gustum nullum habet, semper vtilitates & commoda consectatur, honores verò & Imperia hominibus ambitiosis facilè tribuit. In monarchia verò princeps dona faciliùs quàm honores & Imperia largitur: ac potissimùm tyrānus, cui nihil grauius est quàm subditos honoribus cumulari, vel quia metuit ne honorum illecebræ ciuibus affectandæ tyrannidis præbeant occasionem: vel quia tyrannorū mentes virtutis splendor ita pręstringit,

1 l.2. de off. Prætor. l.3. de supellectile legata.

2 l. munus de verbo. signif.

Præmium à beneficio quid differt.

3 Pro domo sua.

vt virum bonum non modò laudari non patiantur, ſed ne intueri quidem poſſint. at etiam Caligula honores immortali Deo debitos grauiter ferebat: tametſi trepidus ad Dei tonantis vocem antra ſubiret. Domitianus verò fracti animi tyrannus fortiſſimum quenque ac laudatiſſimum ciuem, alienæ virtutis ac laudis inuidia flagrantiſſimus necari iuſſit[4]. Interdum etiam pro meritis fortiſſimi viri principum iuſſu trucidantur, ſi tantis opibus & copiis florent vt ab illis metuendum ſit: vt Alexander magnus Parmenionem magiſtrum Equitum: Iuſtinianus Belliſſarium: Eduardus IIII. comitem Varuichium. Quàm inuidiæ ſuſpicionem vt effugerent Germani, omnia fortiter ac præclarè à ſe geſta, principibus ſuis tribuere non dubitabant, vt Tacitus ſcribit[5]. Quamobrẽ nullos triumphos Imperatoribus in monarchia decerni videmus: ſed laudationes regibus tribuuntur ab ipſis victoribus: ac duces exercituum victoriam adeptam regibus acceptam ferre conſueuerunt. Romani quidem triumphos Conſulibus ac Imperatoribus quorum auſpiciis pugnatum erat, decernere ſolebant, etiamſi prælio non affuiſſent: ſic enim Senatus decreuit Luctatio Conſuli triumphum eius victoriæ quam ſuo ductu Valerius Legatus abſente Luctatio pepererat. Et cùm Liuius Salinator vnà cum Claudio Nerone clariſſimam de Aſdrubale victoriam conſecutus vterque fuiſſet, Imperio ac poteſtate Conſulari, Liuio tamen triumphus decretus eſt, quia eo die quo faſces ac Imperium penes Liuium erãt, prælium commiſſum, & victoria Liuij auſpiciis parta diceretur. Quid igitur mirum ſi in vnius dominatu Imperatorum laudes ac victoriæ regibus tribuuntur? nam ſi aliter fieret, reges ipſi nulla pericula gloriæ adipiſcendæ cauſa adire recuſarent: ac Rempublicam in extremum diſcrimen ſæpiſſime adducerent. Quæ tamen vt declinaret Carolus V. exercitui raro præeſſe ſolebat: aut ſi prælium conferendum eſſet, periculo ſeſe ſubducebat: ac propterea ſapiens eſt appellatus: cùm parentis captiuitatem, & Imperij huius calamitates accepta clade Pictauienſi meminiſſet: clariſſimas tamen de omnibus hoſtibus victorias conſecutus eſt. Hoc igitur vno popularis ſtatus cæteris præſtare videtur, quòd in eo ſolo ſtatu belli ducibus honores ac triumphi decernuntur: vt mirum videri non debeat ſi in popularibus Imperiis plures bellicis laudibus quàm in reliquis ciuitatibus excelluerunt: quia virtus honore alitur ac ſuſtentatur. Qui autem in populo animi dotibus excellit, minimè dubium eſt quin adipiſcendæ laudis cupiditate flagrans vitam periculis omnibus obiecturus ſit. Honorum verò præmia quò maiora fuerint, eò virtus clarior, & fortium virorum multitudo maior futura eſt. Et quoniam nulli populi maiora laudis & gloriæ præmia propoſuerunt quàm Romani: neceſſe erat vt populos omnes illuſtrium virorum multitudine ſuperarent. Nam qui legionem hoſtium fugaſſet, aut triumphum poterat, aut magiſtratum optare alterutrum adepturus. Triumphus verò tanta magnificentia, tanto apparatu & cultu fiebat vt nihil ſplendidius cogitari poſſet. nam qui triumphabat, regalem ſpeciem & apparatum longè ſuperabat: quippe ſpolia de hoſtibus ordine longo relata deducebantur: deinde maiorum

Cur Imperia popularia cæteris clariora.

Triumphi deſcriptio.

4 Tacit. in vita agric.

5 In morib. German.

rum imagines lætitiam ſpirantes : pòſt etiam exercitus armorum ſplendore inſignis anteibat : tum Imperator triumphali curru purpurea veſte auro intexta & laurea corona illuſtris cum ingenti non modò admiratione, ſed etiam tubarum clangore ac plauſu vehebatur: hunc ſequebantur reges captiui ac hoſtium duces manibus poſt terga deuinctis : atque ita Capitolium Imperator ſacra facturus conſcendebat: poſtremò magiſtratuum & amicorum maxima multitudine comitatus domum reuehebatur. Hæc ſpecies[6] incredibili gloriæ cupiditate iuuentutem ad ſtudia virtutis ſua ſponte currentem magis ac magis inflammabat. Mortuis etiam tum viris tum fœminis laudationes, ludi gladiatorij, ac viſcerationes fieri ſolebant ſpectante populo Romano, vt omnium animi ad gloriam incitarentur. Matronis, inquit Liuius[7], honor aditus, vt earum ſicut virorum ſolennis laudatio eſſet. Scio pleriſque gloriæ cupiditatem inanem videri, à qua quidem virum bonum diſtrahi putant oportere. Ego verò Theophraſti ſentẽtiam magis probo, qui nihil in Republica maius aut magis expetẽdum ducit iis gloriæ ſtimulis quibus molles puerorum animi acriùs ad honeſta ſtudia virtutum incitantur. At etiam Thomas Aquinus principem veræ laudis cupiditate alendum eſſe putat : vt ad ea quæ honeſta ſunt feratur etiam inuitus : cuius rei argumentum nullum maius eſt quàm Romanorum, qui virtutibus ac rerum geſtarum magnitudine iis gloriæ illecebris populos omnes longè ſuperarunt. Honeſtum erat in Olympiis aurea corona donari qui curſu aut luctatione aduerſarium ſuperaſſet. Honeſtius Apud Athenienſes ſtatuam aut coronam auream mereri, publicis epulis ac impenſis ſuſtẽtari, in primis ordinibus aſſidere, ab Oratoribus in theatro laudari: quæ præmia non minùs, & certè plus vtilitatis habuere quàm dignitatis. At Romani ex omni genere coronarum quæ plurimæ fuerunt, nullam pretio maiore æſtimauerunt quàm gramineam : quam vni ex omnibus Romanis ciuibus Quinto Fabio maximo Dictatori decreuerunt, duorum verborum commendatione, ſcilicet PATRIAE SERVATORI. In quo quidem Romani illi veteres quæ eſſent veriſſima virtutis præmia penè ſoli tenuiſſe videntur: cùm iſta ratione non publici modò ærarij inopiæ, & priuatorum auaritiæ occurrerent, verumetiam ſolidæ virtutis vim in animos ciuium altiſſimè inciderent : At cùm plerique principes tributis ac vectigalibus ſubditos vrgeant, publicas ac priuatas opes exhauriant, vt aliquot canes aulicos, interdum etiam rarius tamen, de Republica bene meritos, pecuniarum largitionibus (quanquam virtus ipſa nullo pretio æſtimanda eſt) explere poſſint: Romani maxima præmia in tribuendis honoribus poſuerunt. Et quemadmodum virtutis præmia eò maiora ducebant, quò ab vtilitate & quæſtu longiùs abeſſent : ita nullum ſupplicium ignominia maius eſſe arbitrabantur. Quæſtus autem victoriarum ferè ad ærarium aut ad milites redibat. quinetiam miles Romanus quum ad Auarici obſidionem ſtrenuiſſimè ſe geſſiſſet, aureum torquem à Labieno Cæſaris Legato ſibi oblatum repudiauit, cùm diceret ſe virtutis nõ auaritiæ præmia laturum. Sed virtutem honores antecedere, non ſequi oportet : vt

6 Polyb. lib. 6.

7 lib. 6.

olim Pōtificum Romanorum memorabili decreto cautum eſt, cùm M. Marcellus, is qui victorias quadraginta nouem de hoſtibus reportauit, templum HONORI AC VIRTVTI dicare vellet, Pontifices interceſſerunt, cùm negarent vnam cellā ampliùs quā vni Deo rectè dedicari, quia ſi de cælo tacta eſſet, difficilis procuratio foret vtri Deo res diuina fieret: templum igitur pariete medio ſic diuiſerunt vt nemini pateret ad templum Honoris aditus, niſi priùs patefacta Virtutis porta. Et quidē ex omnibus populis Romani penè ſoli veræ laudis guſtum habuiſſe videntur, cùm ſumma tenuitate ac egeſtate laboraretur. Nam Menenio Agrippæ, qui plebem cum patribus conciliarat, nihil morienti vnde funus curaretur, ſuperfuit: patriciis tamen cum plebe certamen erat ad eum funerandum, B ac meritis laudibus euehendum. Quid Cincinatus in bonis? quid Fabricius habuit? alter tamen ab aratro cùm victui neceſſaria vix haberet, ad Dictaturam tractus eſt: alter regnum à Pyrrho ſibi oblatum recuſauit: qua ætate, inquit Liuius, nulla virtutum feracior extitit vnquā: quia non niſi de virtute bene meritis vlla præmia dabantur. Cùm verò indignis honores tribuuntnr, gloria iacet ac ſordeſcit: vt cùm Flauius libertinus Ædilis Curulis nullo ſuo merito à plebe creatus eſſet, qui honos patriciis tā tùm aut ad ſummum nobilibus dari conſueuerat, vtrique & patricij & nobiles aureos annullos proiecerunt. Ac deinceps cùm Romana ciuitas aliarum opibus ac pecuniis redundare cœpiſſet, cùm diribitores ſuffragia plebi, & publici corruptores iudicia eriperent, Cato Vticenſis ſordidorum iudicum coronam ſpectante populo deſeruit, ac tabellas ſibi oblatas confregit, ne ipſe quoque pecunia corruptus videretur. Ita quondam legibus cautum erat apud nos, ne cingulum aureum geſtaret quæ pudicitiam proſtituiſſet: cùm tamē pleriſque vſu veniret vt proſtrata pudicitia de cingulis aureis gloriarentur, matronæ probatæ virtutis aureo cingulo abſtinuerunt, vt poſtea prouerbio vſitatum fuerit aureo cingulo præſtare integram exiſtimationē. Nihil enim bono viro grauius eſt quā in adipiſcēdis honoribus improbis exæquari: quos tamē niſi officio coactus non petit: ſi petit, alienæ non ſuæ vtilitatis cauſa petit: nec ſi adeptus ſit, exultat: nec ſi repulſam tulerit, angitur animo, ſed placatè id & moderatè fert: aut ſi quando dolet, Reipublicę vicem dolet non ſuam. Prudenter igitur Carolus VII. rex qui cùm Equeſtrem ordinem calamitoſiſſimis Reipublicæ temporibus cum indigniſſimis communicatū prece vel pretio fuiſſe, nec ſine graui contumelia extorqueri poſſe intelligeret: erat autem ordinis inſigne aurea ſtella pileo innexa, cohortes Præfecti vigilū auream ſtellam pileis conſuere iuſſit. quo edicto repente omnes Equites aureas ſtellas de pileis detraxerunt. Nec aliter Athenienſes, qui legem de oſtraciſmo qua qui virtute cęteris præſtarent ne ciuitatis dominatum ſpecie virtutis arriperent, ſalua dignitate ac fortunis relegari mos erat, abrogauerunt, cùm Hyperbolus turpitudine vitæ infamis oſtraciſmi damnatus eſſet[8]. Eſt igitur in omni genere ciuitatum turpiſſima ac pernicioſiſſima honorum ac præmiorum quæ virtuti debentur, mercatura. quanquam non minùs falluntur qui putant magiſtratus quos pretio mercati

8 Plutar. in Nicea.

mercati ſunt, honori ſibi futuros: quàm ſi aureis alis quas Euripides opinione ſibi finxit, volare ſe poſſe putent: cùm ex ea materia qua nihil grauius eſſe poteſt, id quod leuiſſimum eſſe oportuit, conflauerint. At honoris & gloriæ maieſtate de Republica ſublata, ciues in omne dedecus ac flagitiorum fœditatem perrumpere neceſſe eſt: quod minimè futurum eſt, ſi honores ac præmia harmonicis rationibus diſtribuantur: vt parta victoria Conſuli triumphus: Legatis Cõſulatus: Tribunis militum Præturæ: Cẽturionibus Tribunatus: Equitibus equi, torques: cæteris militibus ſpolia & vti quiſque præclarè ſe geſſerit dona decernantur. Item in magiſtratibus ac Imperiis tribuendis, patricio Conſulatus, plebeio B Tribunatus detur. ſi tamen plebeij hominis tanta virtus eſt, vt cæteris omnibus facilè præſtet: ſummis honoribus perfrui oportet, vt lege Canuleia cautum eſt ad ſeditiones patriciorum ac plebeiorum componendas. Sed qui abiectiſſimum hominem & indigniſſimum Imperio Conſulari ſubornare aut magiſtrum Equitum dicere volet, dignitatum ordinem ac decus honorum penitus conturbarit. Maiores noſtri difficiliùs Equitem creabant, quàm his temporibus Imperatorem aut ducem exercitus. ac ne reges quidem liberi ac propinqui eum honorem facilè conſequebantur; vt in antiquitatibus noſtris Philippum III. legimus à D. Ludouico: item huius nepotem Philippum Bellum in principum corona ſolenni apparatu Equites eſſe creatos: nec ita pridem C noſtra memoria Franciſcus maior rex Francorum parta de Heluetiis ad Marinianum victoria, Eques à duce Bayardo creatus eſt, ſed iam Equeſtris honos maioribus noſtris exoleuerat, ex quo Carolus VI. in obſidione Biturigum ampliùs quingentos momento creauit, qui ſublatis ſignis copias conſcripſerunt[9]. Militare quoque cingulum Imperatores Romani ad decus bene de Republica meritis impartiri, & quibuſdam contumelioſè adimere conſueuerant: vt Iulianus Imperator, is qui transfuga vſurpatur, Iouiniano qui pòſt Imperator factus eſt, ac cæteris ducibus & militibus chriſtianis cingulum adempſit. Secuta eſt patricia dignitas, quæ initio non niſi principibus & Imperatorum fœderatis communicari ſolebat: cuius rei argumento eſt quod Anaſtaſius Im- D perator Clodoueum regem Francorum Patricium creauit, & eius dignitatis inſignia cùm Turonibus[1] ageret, miſiſſe dicitur. ſed ea dignitas indignis quoque tributa ſordeſcere & contemni cœpit. Quo fit vt principes identidem nouos honores, nouas dignitates, noua præmia excogitare neceſſe habeant. Nam Eduardus III. Equeſtrem ordinem D. Georgij primus inſtituit. Eius exemplo Ioannes Francorum[2] rex ordinem quoque Equitũ aurea ſtella inſignium creauit. Secutus eſt Philippus II. Burgundionũ Dux[3] qui ordinis Equeſtris, quem aureo vellere ſubornauit, leges accuratiſſimè ſanciuit: quas Ludouicus[4] XI. quadrageſimo pòſt anno imitatus eſt: eúmque ordinem D. Michaeli nuncupauit. Duces item Allobrogum ſuum ſibi ordinem finxerunt. Sed aurei velleris prima lex eſt, vt in eum ordinem nemo cooptari poſſit, niſi genere nobilis, & ſine vlla infamiæ labe vixerit. ſecunda lex eſt, ne alterius ordinem

Honor in contum eliam abire ſolet cùm indignis tribuitur.

9 Monſtrelet.

1 Gregorius epiſcopus Turonenſis.

Ordo Equeſtris Anglorum.

2 anno 1351.

3 anno 1429.

4 anno 1469.

optet ſine venia eius qui ſit princeps aurei velleris. ſeptima lex vetat Equitum contentiones in quibus exiſtimatio verſatur, alibi diſceptari quàm in collegio Equeſtri. iudiciis autẽ collegarum conſtituendis Cancellarium, Quæſtorem, ſcribam, Patrem patratum, fecialem ac cæteros collegij adminiſtros creauit: collegio iuriſdictionem ac imperium merum extra prouocationem dedit. Ludouicus xi. rex aliquandiu educatus in aula Philippi Ducis Burgundionum, eius ordinis leges deſcribi curauit, vt iiſdem legibus paucis quibuſdam immutatis, ſui ordinis dignitatem tueretur. Illud etiam trigeſimo ſeptimo capite legis ſubrogauit, vt quo die collegium cogetur, quæſtio de ſingulorum Equitum vita, moribus, & exiſtimatione bona fide habeatur: vtque liberiùs & commodiùs B id fiat, placuit vnumquenque ſingulatim diſcedere, tum redire vt Cancellarij cenſuram ac ſententiam audiant: quo capite principem ordinis, ſcilicet regem Francorum, iiſdem quæſtionibus, iiſdem iudiciis, iiſdem pœnis, eadem cenſura qua cæteros collegas teneri placuit, ſi quid contra decus ac dignitatem Equeſtris ordinis feciſſet. capite octauo & quadrageſimo cautum eſt vt ſingulorum collegarum occaſum aliorum cooptatio pro collegio ſequatur: nec princeps ipſe ſuffragia plura duobus ferat: ſic tamen vt iurati collegæ cum ipſo principe digniſſimum quenque in collegium ſine fraude & procul ab omni odio, inuidia, gratia, generis propinquitate ſe cooptaturos ſpondeant ac promittant. Extremo capite cauetur ne legibus ordinis ab rege, poſteríſve ſuis, collegióve C vniuerſo derogari poſſit. Hîc dicat aliquis iniquum videri quod poſtremo capite cauetur, ne ſcilicet numerus Equitum augeatur: quia bene de virtute meritis ampliſſimi ordinis aditus ac ſpes eius honoris adipiſcendi præciſa videatur. Nec enim plures vno ac triginaa ordo velleris in collegium admittit: Francorum ordo ſex ſupra triginta: Anglorum verò quadraginta capit. Sic tamen ſtatuo nullam ex omnibus legibus magis neceſſariam fuiſſe vt ea incommoda quæ propter inconditam Stellati ordinis multitudinem irrepſerant, eius legis præſidio declinarentur. nam quò pauciores cooptati fuerint, eò ardentiùs tãtum honorem adipiſci cupient: vt in publicis certaminibus præmia quò ſunt pauciora eò auidiùs appetuntur. quanquam reges ac ſummi principes eo numero D Equitum non ſunt comprehenſi: quia collegij legibus obligari, ac iura maieſtatis ſimul tueri non poſſunt. Sed vt numerus collegarum exiguus videatur, prima tamen Equitum Francorum creatio quatuordecim tantùm capiebat: nec rege Franciſco maiore plures fuiſſe legimus. dignitas autem ipſa multitudine plurimùm eleuatur. Quamobrẽ plerique cùm indignè ferrent Equeſtrem hunc ordinem abiectiſſimis ac ſordidiſſimis hominibus, ac tantæ multitudini à rege Carolo ix. communicatum, vt ſexcenti circiter non ita pridem cenſerentur, nouas comitum ac marchionum dignitates à principe obtinuerunt. Sed repente comitum numerus adeò excreuit, vt rex idem Carolus ad coercendã ambitioſorum hominum cupiditatem edixerit, vt in poſterum ducibus, comitibus, marchionibus ſine maſcula legitimáque prole mortuis, prædia beneficiaria

Præcipuæ leges ordinis Francorum.

ciaria fisco vindicaretur: sed cùm edicto princeps importunis rogationibus derogare sæpius cogatur, Curia Parisiorum rescripta reiicere cōsueuit. Prudentis autem principis est honores ac præmia modicè aut etiam intra modum, nec nisi de virtute déque Republica bene meritis largiri. Illud ampliùs necesse est, quò præmia sint gratiosiora ab eo tantùm qui iura maiestatis habet concedi priuatis: qui honores ac dona principis & libētius accipiūt, & fructus sentiūt vberiores cùm intelligūt sua erga Rēpublicā merita ab ipso principe iustis ponderibus exigi: principem sibi gratulari, vt meliora & ampliora sperare non dubitent: beneuolentiáque & obsequio maiore principem complectātur. Sed priùs necesse est principem canes aulicos, quíque principis auctoritate & gratia impudentis-
B simè abutuntur, domo quamlongissimè prohibere aut fumo necare, imitantem Alexandrum Seuerum, qui quem deprehendit principis beneficia ac præmia quæ in merentes casura intellexerat, quasi à principe in sui vnius gratiam concessa fuissent, promittentem, ac magnam pecuniarum vim eo nomine à plerisque extorquentem, publicè alligatum fumo necari iussit, voce præconis præeunte, SIC FVMO pereat qui fumum vendidit. nihil enim principibus beneficiorum ac præmiorum suorum gratia charius esse debet: quam si domesticorum fraudibus sibi extorqueri patiantur, verendum est vt Imperium tandem aut certè Imperij fructum omnem amittant. Nam cùm Absalo Dauide dissimulante, ho-
C nores, imperia, curationes, beneficia denique ac præmia subditis largiretur, capitali fraude sceptra de manibus, coronam de capite regis decussit: hunc enim subditorum animos ac volūtates Dauidi parenti optimo suffuratum esse sacræ literæ testantur. Cùm item Galba Imperator beneficium Othonis rogatione priuato concessisset, Otho decem aureorum [5] millia extorsit, quæ Prætorianis militibus diuisa Imperium sibi pepererunt: paulò pòst enim Galba interfectus est. Hoc Iulianus Imperator significabat emblemate singulari, quo sagittarius pennis aquilæ detractis eas ad sagittam accommodat, vt aquilam ipsam configere possit. Quid reges nostri maiorum gentium, Meroueorum, inquam, & Caroleorum? num Imperio Francorum spoliati sunt cùm suorum beneficiorū ac præ-
D miorum gratiam ignauiter ac turpiter sibi à domesticis præripi paterentur? nam præfectus Prætorio, qui palatij Magister dicebatur, omnia beneficia, imperia, curationes ne ipso quidem rege conscio largiebatur. At Lupus Abbas Ferrarienses Carolum III. prudenter monuerat ne sua beneficia domesticis accepta ferri pateretur. Scio principibus hoc supra modum difficile futurum: quis enim matris, fratrum, propinquorum, amicorum rogationibus nihil daturum se posse confidat? id certè videretur inhumanum & ab omni vrbanitate alienum. id tamen parcissimè fieri oportet: eóque magis si Imperij successorem habiturus est qui popularem gratiam imperantis dispendio se collecturum confidit. Memini Carolum IX. regem fratri Henricho beneficium alterius nomine petenti libenter annuisse, iussisse tamen eum acciri, eóque præsente ad fratrē conuersum dixisse, Nihil, charissimè frater denegādum tibi puto: hoc tamen

5 Tranquil. in Othone.

beneficium quod alterius nomine vis non consequêre: id ego illi summa voluntate pro suis in Rempublicam meritis dono dedi. Quod si princeps omnino domesticorum cupiditatibus inseruire velit, alienum mancipium videri poterit, nec maiorem vim habere quam circulos in logistica, quorum quidem ope vnitati numerorum vis infinita tribuitur, quę tamen per se ipsa numerus dici non potest. Interest etiam principis bonorum ac fortium virorum merita erga se, erga Rempublicam, erga singulos habere cognita ac perspecta, vt cæteri ad bene de se merendum acriùs incitari possint. Sed ne princeps multis multa importunè petentibus denegare cogatur: oportet prudentissimos sibíque charissimos adiungere libellorum Magistros, qui singulorum rogationes excipiant: vt B eos si quid contra decus, contráque publicam vtilitatem petant, à proposito dissuadeant, ne princeps tam recusasse, quàm quid sit nesciisse videatur: aut si tam illustris est qui quid sibi dari postulat, ne princeps ipse imparatus offendatur, sed sese comparet ad eum qui rem iniquam petat æquitate quadam refellendum, & cum bona gratia dimittendum. In quo genere Titus[6] Imperator principes omnes superasse dicitur, quia neminem à se tristem discedere passus est: quē propterea generis humani delicias appellarunt. Qui verò impudentiùs petere non dubitant, cùm suas rogationes à prudente libellorum Magistro expendi putabunt oportere, difficiliùs ad petendum accedent. Nunquam enim Prætoria principum adulatoribus, nunquam hirudinibus vacabūt quæ principis ac po- C puli sanguinem ebibant, & ossium ipsorum medullas auidissimè exugāt. qui verò plurimùm de Republica merentur, ij ferè à principum conspectu quamlongissimè remoti sunt: siue quòd præmia virtuti suæ debita, quæ impetrari non peti debent, extorquere à dignitate alienum putant: siue quod iis petendis semper pecunias, sæpe quoque operam ac spem penitus amittant. ac siquidem prima rogatione repulsam ferant, nihil amplius tentabunt. Atque in eo ipso Callicratidas Lacedæmoniorum Imperator clarissimus ab aulicis Cyri iunioris irrisus est, quòd principi diutius inseruire, ac tempus in aula regum terere nunquam didicisset: Lysander verò, qui aulicorum mores ac naturam compertam habebat, ab eodem principe quæ vellet consequebatur[7]. Ita fit vt viri boni ac pu- D dentes impudentium aulicorum fraudibus eludantur: quia non intelligunt omnibus ferè principibus in more positum esse, vt eos incredibiliter ament & colant, iísque plurimùm se debere putent, quibus omnia largiūtur: id est mimis, parasitis, adulatoribus, meretricibus, cynædis: eos autem quibus vitam debeant, & quorum ope sceptra teneant, capitalibus odiis ferè prosequantur. Et quidem ea beneficiorum vis est ac natura, vt qui dedit non minùs quàm qui accipit obligari videatur: gratiarum autem actio ingratis hominibus grauis est: vltio grauissima: cuius rei causam Tacitus inquirens, Proniores, inquit, ad vindictam sumus, quàm ad gratiam: quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. Ac tametsi plerique principes nihil nisi eblanditis precibus, ac sæpissime inania tantùm verba largiuntur: leuissima tamen aliorum promissa quasi obligationes arctissi-

[6] Tranquil. in Tito.

Cur viri boni præmiis vacãt.

[7] Plutar. in Lysandro.

Cur ad vltionē quàm ad gratiam procliuiores simus.

ctiſſimas diſſolui iubent. Illud etiam præmiorum quæ bene de virtute meritis debentur, ſpem ſæpiſſime adimit, quod quibus virtutis nomine quid conceditur, priuſquam rei conceſſæ fructum vllum decerpere poſſint, magnam partem furibus aulicis largiri, aut rationibns plura expenſa ferre quàm acceperint, aut ſæpiſſime inanes redire. quæ peſtis aulica nō aliter quàm ſectionibus ac vſtionibus curari poteſt: niſi princeps per ſeſe ſua dona largiatur: vt nec alienis rapinis intercepta, nec diuturnis precibus efflagitata, ſed dignitate impetrata videantur: quæ multò maiora & vberiora futura ſunt quantumuis exigua, quàm ſi aliena manu dc nata fuerint: etiamſi furtis non exhauriantur. Idem iudico de laudationibus,
B quæ cùm ab ipſo principe proficiſcuntur, incredibilem quandam vim habent ac donis omnibus ſuperiorem; vt vituperatio ab ipſius principis oratione profecta quouis ſupplicio acerbior iudicatur. Pœnarū autem ac pæmiorum diſtributio nunquam ſperanda videtur, quandiu honores, magiſtratus, imperia, ſacerdotia, curationes in officina tabernaria mercatorum publicis venditionibus quaſi ſub haſta proſcribentur: id quod non ſine acerbiſſimo dolore diutiſſime ſpectauimus: quo malo nullum in Republica grauius cogitari poteſt. Omnium quidem populorum legibus ſatis accuratè prouiſum eſt, ac nos ipſi ſanctiſſimas D. Ludouici leges habemus eo de genere latas, quibus etiam infamia irrogatur ſi ex cuiuſquam amplitudine gratiam ſibi quis conciliarit, aut honorum adiu-
C menta quæſierit, Legibus item [8] Ferdinandi Regis Aragonum magiſtratuum creandorum ratio accurata continetur, quam honeſta æmulatione ab edictis Caroli VIII. regis acceperat: hac clauſula legibus [9] ſubiecta, *Que no ſe puedan vender, ny trocar officios de Alcaldia, ny Alguazіladgo, ny regimiento, ny veyntes quatria, ny fiel executoria, ny iuraderia.* Anglis item ſuæ ſunt leges quibus turpis illa mercatura prohibetur: quas etiamnum vigere animaduerti. ac nobis ipſis quoque leges D. Ludouici vſque ad Franciſci maioris Imperium penè inuiolabiles extiterūt. Quæ autem & quanta incommoda honorum mercaturam ſequantur, oratione perſequi infinitum ſit. Id tamen in popularibus Imperiis plebi perſuadere facilius eſt quàm in optimatum ſtatu: quia tenues à magiſtratibus & imperiis arceri
D per inopiam neceſſe eſt, ſi magiſtratus emi patiātur: principi verò, à quo vno Imperia & honores petuntur, perfacile, niſi egeſtas illum & inopia ad mercaturam turpiſſimam deducat. legibus autem perruptis, vix ac ne vix quidem medicina ſalutaris adhiberi poteſt. Pætilia rogatio fora & conciliabula obire præoccupandorum ſuffragiorum cauſa prohibuit: Papiria candidam togam adempſit: Calpurnia [1] eos ab honorum petitione perpetuò ſummouit, qui publico iudicio de ambitu dānati eſſent, niſi reum de ambitu quenquam [2] peregiſſent: qui verò competitorem iudicio publico de ambitu ſuperaſſet, eius honore ac magiſtratu [3] fruebatur. Lege item Tullia Conſulari Cicerone rogante lata Senatorem [4] ambitus damnatū in decennium relegari placuit. Vix tamen legibus locum vllum video relictum fuiſſe: cùm iiſdem ferè temporibus ambitioſorum hominum diribitores pecuniarum magnam vim ſpectante populo ef-

8 anno 1492.
9 In legib. Ferdinandi & Iſabellæ.
1 Dio lib. 26. ab V.C. 680.
2 Cicer. pro Cluentio.
3 Cicer. pro Sylla.
4 Dio lib. 37. Cicer. pro Muræna

fundere ac suffragia palam emere non dubitarent: eóque processit impudentia, vt Cæsar competitorem aduersarium in Consulatu metuens, Luceio sibi amicissimo tantum pecuniarum obtulerit, quantum ad emptionem suffragiorum satis esset: qua cognita re optimates quos metus cœperat, nihil non ausurum eum in summo magistratu concordi & consentiente collega, autores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi: ac plerique pecunias contulerunt, ne Catone quidem abnuente eam largitionem è Republica fieri[5]. Hæc ferè in ipsius Imperij popularis occasu contigerunt, cùm omnia pessum irent. Nam qui magistratus, sacerdotia, Imperia venalia esse volunt, rem omnium sacratissimam, scilicet sacra ipsa, iura, iudicia, leges, sanguinem innocentium hominum, & B quæcunque Rempublicam cōtinent, in commercium omnium fœdissimum cadere patiuntur. iidem scientiarum, pietatis ac virtutum omniū præmiis penitus sublatis, ad furta, rapinas, sordes, iniuriam, inscitiam, ad omnia denique vitia aditum aperire non dubitant. Nec principes egestatem ac inopiam prætexere sine scelere possunt: cùm nulla tanta inopia esse possit, quæ ad tantum scelus principē impellere debeat. Quanquam ridiculè princeps qui se inopem à pecunia queratur, opes tamen Reipublicæ largitionibus effundat. Nunquam Imperium Romanum inopia grauiore quàm Heliogabalo naturæ portento laborasse dicitur: Imperij tamē successor & propinquus Alexāder prudentissimus princeps turpē illā mercaturam execratus oratione habita in Senatu, Non patiar[6], inquit, mercatores potestatum. C Hic tamen vectigales populos Imperio Romano tantopere subleuasse dicitur, vt ab eo qui antea tringinta sestertios Quæstoribus solueret, sestertius vnus tantùm exigeretur. quinetiam si diutius sceptra tenuisset, effecturum se receperat vt ad trientem sestertij tributa redirent. Et cùm annos quatuordecim imperasset, Parthorum & Germanorum copias fugauit, ac florentissimum armis & legibus Imperium successori reliquit. Sed ab effusis largitionibus abstinebat, frugalitate domesticos in officio continebat, peculatores ac pecuniæ publicæ fures acerbissimis quæstionibus ac suppliciis vrgebat[7]. Seueri nomen tulit quod seueritatem præ se ferret: & assentatores, principum pestem ac perniciem execraretur: sed aulici canes ac hirudi- D nes ab eius aula quamlongissimè discedebant, fuit enim princeps cum in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusque meritis iudicio præditus, ac seuera quadam maiestate venerabilis. Docuimus antea principū bonitatem nimiam, vel potiùs inscitiam ciuitatibus semper exitiosam fuisse: Cùm enim Franciscus. I. rex acerbior quàm pro natura videretur, cúmque ætas ingrauesceret iā sua, ac variis doloribus premeretur, difficiles ad eum aditus adulatorum turbam ab aula repulerunt: quo tempore Reipublicæ opes eò vsque creuerant, vt rege moriente amplius millies sestertium[8] in ærario publico reperiretur, præter tributa ac vectigalia quorum dies venerat. Rempublicam verò florentem opibus, armis, literis, legibus, infinitáque doctissimorum homi-

[5] Tranquil. in Iullio.

Incōmoda quæ ab emptione magistratuum oriuntur.

[6] Spartian.

[7] Spartian.

[8] Id est 4375000. libellarum turonensium.

hominum ac opificum ingenioſiſſimorum varietate, poſtremò Imperij fines Mediolanum vſque prolatos pace terra maríque cum finitimis omnibus pacta reliquit. Ac tametſi grauiſſimos hoſtes habuiſſet, maximas copias fregiſſet, clariſſimas victorias obtinuiſſet, nihilominus vrbes, arces, oppida, baſilicas, ædéſque magnificas extruxit. Sed nimia facilitate Henrici filij, annis paulò minus duodecim omnes opes, arma, literæ, atque illa ingenioſorum hominum affluentia dilapſa ſunt: ærarium verò non modò exhauſtum, ſed etiam Reſpublica ære alieno vſque adeò oppreſſa eſt, vt amplius decies millies ſeſtertium[9] deberetur: vt quidem ex rationibus publicis collegi: acciſis etiam Imperij finibus, Inſubria, inquã, Corſica, & Allobrogum prouincia tota duci reſtituta. Omitto quantum Imperij huius maieſtati ac dignitati detractum, quanta fortium ac illuſtrium virorum iactura facta ſit, quantúmque diſciplinis omnibus de priſtino ſplendore deceſſerit. Quibus calamitatibus oppreſſa Reſpublica iacuit, cùm præmiis bonorum ereptis, ſceleratorum ac impiorum hominum multitudine omnia redundarent. Princeps igitur qui beatam Rempublicam eſſe volet, ſcelerum vltionem magiſtratibus bona fide mandabit. nec iudicata reſcindi ſine grauiſſima cauſæ cognitione patietur: præmia verò ac beneficia, ſibi vni reſeruabit: eáque ſenſim pro meritis cuiuſque tribuet, vt gratia diutius animo inſideat, pœnas autem momento irrogari iubebit, vt dolorem minùs ſentiant qui plectuntur. Nam cùm pœnarum quamplurimæ ſint vtilitates, earum tamen minima eſt quæ peccanti dolorem facit vt ſcilicet melior fiat: quod in extremo ſupplicio fieri non poteſt. maior eſt in eum in quem peccatur vt violata vel immortalis Dei maieſtas (quamquam inuiolabilis eſt) vel mortalium dignitas quoquomodo ſarciatur: quam certè nemo ſui vnius cauſa repoſcere debet, ſi magnum illum Auguſtùm imitetur, quem pœnas dediſſe apparebat cùm exigeret: ac tametſi ſolatium iis qui graues iniurias acceperunt afferre ſoleat, magis tamen ſpectandum illud eſt, vt in reliquum tempus & ei qui offenſionẽ accepit, & cæteris omnibus pariat ſecuritatem: item vt improborum numerus minuatur. omnium tamen vtilitatum maxima pertinet ad exemplum, vt ſcilicet cæteros egeſtatis, infamiæ, cruciatus, mortis denique terror ab iniurioſa facinoroſáque vita prohibere poſſit[1]. His ergo pœnarum ac præmiorum legibus in Republica conſtitutis, & virtutibus ſemper erit & dignitati locus: ſcelerati verò nuſquam apparebunt: æs alienum diſſoluetur: opes vndiquaque affluent: quibus rebus potens ac beata ciuitas ſemper futura eſt. Sed quoniam tot ac tantæ ſunt aulicorum hominum fraudes: tot ærarij diripendi artes, vt prudẽtiſſimos quoſque principes in eo genere labi ac decipi videamus: optima cautio eſt Philippi Valeſij[2], quæ principis dona reuocari iubet, niſi omnia quæ tum ipſe, tum maiores eius largitione principum habuerint, tabulis donationis contineantur. qua lege tametſi nulla vtilior ferri potuiſſet, biennio tamen pòſt abrogata eſt, quòd incredibile detrimentum ærarij depeculatoribus, quandiu vim haberet, allatura videretur. abrogatione nihilominus cautum eſt, vt tabulis donationum

B, C, D (margin letters)

9 Summa fuit ex rationibus publicis expreſſa quadraginta tres millio nes cccc. LXXXIII. millia DCCCC. XXXIX. libræ turonenſes.

1 Plato in Gorgia duas tantùm vtilitates ſpectat.

2 XI. Maij anno 1533.

derogatio contineatur: vt in actis Curiæ me legisse memini: sed id quoque sublatum, ne vlla beneficiorum commemoratio principum largitiones, aut rationum magistros à promulgatione retardaret. Hæc igitur lex antiqua in vsum reuocanda venit: item lex Caroli VIII. quæ donationes principum centum libellis[3] turonensibus maiores à rationum magistris publicari iubet: sed vetustate consenuit iam sua: vt plerique cùm ingentes opes ærario penitus exhausto coëgerint, nihil tamen rationibus publicis testatum relinqui iactent. Hæ igitur principum effusæ largitiones & quidem in paucissimos, non modò ærarium diruunt, verumetiam eos qui pro Republica suas opes prodegerunt, ad statum ciuitatis côturbandum impellunt, ne ipsi egestate opprimantur. Quòd si donationes B singulis tribuantur, non modò seditiosis nouandarum rerum occasio præcidetur: verumetiam sua quisque præmia laturus, & princeps innumerabiles sibi obligatos habiturus est. Parciùs etiam importunis hominibus largiendum: vberiùs autem iis qui cùm bene de virtute mereantur, nihil nisi cum verecundia postulant, ac interdum oblata recusant: quales ex amicis duos Antigonus Asiæ rex habuisse dicitur: quorum nec alterius satietatem explere, nec alterum ad accipiendum inuitare poterat[4]. cum his igitur Dionysius maior ita se gessit, vt nihil nobis, inquit Aristippus, qui multa petimus: Platoni verò qui omnia respuit, multa largiantur: ista ratione pecuniam donator habet & gratiam. Quanquam præmia ipsa conquirenda sunt ea quæ interdum gratiora sunt quàm quę C locupletiorem reddunt accipientem: vt si princeps bene de se merentibus gratuletur, vultu, gestu, sermone, laudatione, matrimonio conciliãdo, & id genus benefactorum, quæ cùm gratissima sint, nunquam tamen principis opes exhauriunt. Carolus V. Imperator Calabriæ ducem optimè de se meritum, quòd Imperium Hispaniarum summa ordinum consensione ad se delatum repudiasset, perpetuis carceribus liberauit, eíque Ferdinandi aui locupletissimam viduam despondit: ex quo matrimonio non modò libertas cum opibus maximis ad Ducem: Imperij securitas cum amicitia summa vtriusque coniugis ad Carolum: ad omnes ordines incredibilis lætitia peruenit: sed etiam callido commento Carolus fœminam matrimonij cupidissimam à peregrinorum principum côiugio D deduxit: ac sterilem vxorem senióque proximam principi dedit, vt liberorum spe sublata, Neapoleos ac Siciliæ regno Caroli posteritas tutissimè frueretur. Hæc igitur potissima lex est præmiorum ac beneficiorum, vt animo gratissimo tribuantur. Sunt enim plerique tam imprudentes ac inurbani, támque tenaces ac sordidi vt faciliùs sibi dentem ex ore excuti quàm nummum vnum ex arca moueri patiãtur, aut nihil sine exprobratione largiri velint: quo nihil stultius fieri potest: quia nô modò beneficiorum gratia, sed etiam præmiorum vis tota perit. Deteriùs tamen qui rem eandem pluribus donare non dubitant: ac summam iniuriam pro beneficio conferre. Inde graues inter amicos discordiæ: ac sæpe fit, vt quibus donata res est, aut mutuis litibus opes: aut mutuis armis vitam amittant: princeps autem non modò præmiorum fructu, & subditorum amicitia,

3 Id est 33. aurei $\frac{1}{3}$

4 Plutar. in Demetrio.

Caroli V. callidum commentum.

Exprobratio turpis in beneficiis tribuẽdis.

Rem eandem pluribus donare perniciosum.

amicitia isto modo cariturus est, verumetiam pro summa gratia summam inuidiam & odia sempiterna laturus. Quod cùm absurdum sit ac principibus æquè ac subditis exitiosum, nulla re tamen frequentiùs peccatur: idque fit non rerum præteritarum obliuione, sed opera dedita eorum qui sic principes à teneris annis imbuũt, vt nihil petentibus denegãdum, sed omnia omnibus largienda suadeant, vt omnium voluntates & amicitias beneficiorum multitudine conquirant: qui tamen rem eandem pluribus donando ab ea quam sibi proposuerant via longissimè aberrant. Nihil autem cuiquam denegare, non est hominis qui liberalitatis aut magnificentiæ vim teneat, sed prodigi ac imprudentis. Ego principem non
B solùm liberalem verum etiam magnificum esse volo: eatenus tamen ne in prodigum euadat: quia ex prodigo exactorem, ex hoc tyrannum fieri: & cùm sua penitus effuderit, aliena rapere ac donare necesse est. Leges beneficiorum iubent diligenter intueri, cui, quantum, quibus temporibus, quibúsque locis & quem ad finem donatio fiat: sed principem hoc ampliùs spectare oportet, ne sint præmia donationibus posteriora: ac priùs merenti debita reddat, quàm nihil merẽti temere largiatur: & vtraque tum præmia, tum beneficia suis opibus ac facultatibus metiatur. Romani, vt Horatij Coclitis qui Vrbem à direptione, ciues ab interitu seruarat, inopiam subleuarent, terræ iugerum donauerunt [5]: ingens hoc præmium pro inopia Reipublicæ, cuius ager omnis quarto ab Vrbe lapide 5 Plin. de viris Illustribus. Liuius lib. 2.
C patebat. Sed Alexander magnus solidas prouincias, ac talenta innumerabilia largiebatur: qui si aliter faceret, contra decus fecisse videretur: laudatur etiam Romanorum vetus institutum, quo ter geminos si vlli nascerentur, publicis impensis ali voluerunt, pro memorabili Horatij tergemini victoria de Curiatiis: sed lex Solonis qui liberos eorum qui pro patria in bello cecidissent, de publico sustentari voluit: diuturna esse non potuit, tametsi Græcorum ferè omnium communis [6] esset: quia publicas opes & ærarium penitus exhauriebat. Si quis putet principem nulla magnificentia illustrem futurum, si nihil nisi bene merentibus donauerit, id quidem assentior: nec certè debet nouum videri si quem princeps obscuri generis hominem ac egestate oppressum maximis opibus ac fortu- 6 Aristot lib. 2. cap. polit. 5.
D nis locupletarit: si qua virtute illustris & clarus erit. Extat Chilonis dictũ memorabile: is enim petenti quid Deus ageret, Superbos, inquit, de sublimi loco deiicit: eos verò qui iacẽt in sordibus & squallore, in altissimum honoris gradũ erigit. Optimũ principẽ Deum imitari oportet, tenues ac bene de virtute meritos opibus ac imperiis augẽtẽ. At cùm Iullius III. P. M. Mõtanũ, quẽ voluptatis gratia ex infima egentiũ ferè domi educarat, Cardinalẽ creasset, rogatio pro Cardinaliũ collegio lata est, ne pateretur ordinẽ clarissimũ hominis sordidissimi labe maculari: cùm nec opibus, nec sapientia, nec virtutibus, nec generis splendore, nec vlla re commendaretur: hîc Põtifex, quibus virtutibus, qua eruditione, quibus natalibus, quibus disciplinis nobilitatum me Pontificem creastis? Neque verò dubitandum est quin principes semper sui similes domesticos & amicos habituri sint. vt Heliogabalus omni libidinum ac fœditatum genere inqui- *Vrbana dicteria Iulij III. Pont. M.*

natos conquisiit, quos amplissimis imperiis & opibus locupletauit. Ex qua re Prætoriani milites indignati humani generis portentum illud vnà cum matre cæsum in cloacas Vrbis fœdissimas pertraxerunt. Quid domestica commemorem? quid immanes largitiones, & in quos homines effusas? habeo ex rationibus publicis amplius millies sestertiû vnius anni [7] spatio donationibus exhaustum. omitto cætera quæ referre pudet. Ingens autem illa pecuniæ vis ex honorum ac magistratuum mercatura, turpissimísque proscriptionibus coacta erat: quæ fundi nostri calamitas est: cùm tamen legibus D. Ludouici infamia sempiterna cumulari debuissent qui suffragia mercantur: quas leges, si Rempublicam saluam & honestã esse volumus, renouari, atque Alexãdri Seueri morem in vsum B reuocari oportet. Quem enim ad honores amplissimos & prouinciarum gubernacula prouehere cupiebat, eius nomen programmate publico peruulgabat, vt de anteacta vita inquireretur, pœna tamen capitali calumniatoribus decreta: cùm turpe esse diceret [8] Christianos qui eiusmodi quæstiones haberent, maiorem in suis Pontificibus deligẽdis curam gerere, quàm principem in rectoribus prouinciarum. Quod certè institutum laudabilius est quàm Venetorum, Lucensium, Genuensium ac Florentinorum, qui non nisi exacto magistratu quæstiones habẽt. Nam qui reus est peculatus ac idem rapinis locuples, quæstionis iudicem muneribus corrumpere non dubitabit. commodius est igitur occurre morborũ principiis, quàm in iis curandis conflictari. Seriùs tamen id fieri præstat, C quàm nullam omnino quęstionem habere. Sed vtroque tempore, & ante magistratum adeptum, & exacto magistratu quæstiones Solonis [9] legibus decernebantur. Igitur habita quæstione eorum qui sacerdotia, magistratus, imperia, curationes gesserunt, aut gerere cupiunt pœnas improbis, præmia bonis constituere: & ad honores gerendos optimum quenq; muneríq; gerendo maximè idoneum creare oportet, ac bellica imperia strenuissimis, quæsturas & ærarij curam minimè omnium auaris, iudicia iustissimis, censuram integerrimis, laborem robustissimis, gubernacula prudentissimis, Pontificatum religiosissimis tribuere: sic tamen vt ordinum, ætatum, fortunarum, familiarum, & meritorum cuiusque ratio diligens habeatur: quoniam ridiculum sit Pontifices imperatorio muneri, D milites innocentes cõquirere ac religionibus curandis adhibere. Et quoniam versamur in disputatione de præmiis, de triumphis, de honoribus, de imperiis, quæ ex maxima parte militaribus hominibus tribuuntur: consequens esse videtur vt quæramus, An commodius sit bellicis artibus ciues exerceri quàm imbelles esse.

[7] anno 1572.

[8] Lamprid. in Alexandro.

[9] Demosthen. in orat. de falsa legat. & contra Timarchum.

Præstátne bellicis artibus ciues excellere ac propugnaculis ciuitates munitas esse quàm iis vacare? CAP. V.

CVm multæ sint ac variæ de optimo genere ciuitatis quæstiones, vix vlla tamen est quæ aut vtilitate maior, aut difficultate superior, aut dignitate par huic esse possit: propter ea quę in vtranque partem promi possunt argumenta. Nam qui vrbem

bem propugnaculis firmam, & ad copiarum exitus facilem, & ad hostium aditus difficilem conquirunt, militarẽ disciplinam ciuibus, & arces vrbi necessarias esse significant: sed in quo genere ciuitatis non definiunt. Nam si de toto genere dictum velint, in maximis erroribus versari necesse est: cùm dissidentes inter se Rerumpublicarum status discrepantibus institutis ac legibus moderari oporteat. Illud etiam quod posuerunt, vrbem propugnaculis munitissimam esse debere, à ciuium fortitudine & militari laude penitus alienum videtur: cùm arces & propugnacula ciuẽ ignauum efficiant: vt iure quodãmodo Cleomenes fortissimus Imperator oppidum arte ac natura munitissimũ intuens exclamaret, ô muliebres latebras! Meminerat suę ciuitatis ac gentis principem Lycurgum
B Lacedæmoniis arces, ac propugnacula ademisse, ac ne mœnia quidẽ vrbi reliquisse: ne cùm in mœnibus ipsis, non in animi fortitudine ac robore præsidia salutis collocarent, otio & ignauia languerent. Neque verò ciuitatis robur positum est in mutis lapidibus, sed in præstanti fortissimorum ciuium virtute, qui pro aris, pro liberis, pro libertate, pro ciuitate, pro fama, pro vita tantisper dimicabunt, quandiu nullam in fuga, nullam in latebris spem posuerint fortunarum suarum. Hæc igitur inter se pugnant: vrbes valde munitas, & fortes habere ciues: cùm nec strenui videri possint qui murorum præsidia quęrunt, nec hostium impetus metuant, nec militaribus disciplinis egeant qui munitissimis oppidis cin-
C guntur. Quamobrem Tartari ac Æthiopes qui maximis Imperiis ac bellicis laudibus clarissimi putantur, nullas arces habent, nullas vrbes at ne oppida quidem vallo munita: sed ferè in tentoriis totam vitam agunt. Negus enim maximus antea quidem Indorum, nunc etiam Æthiopum Imperator, cui reges [1] quinquaginta obediunt, semper in tentoriis versatur, nec arcem vllam tam latè patentibus regnis habet, præter eam quæ à maioribus est in Anga [2] monte excelcissimo extructa, in qua principes seueriore disciplina educantur, ne plebem seditiosis factionibus à regis obsequio diuellant. Nulli tamen toto terrarum orbe reges Æthiopum ac Tartarorum regibus vel imperandi maiestate superiores, vel subditorum obedientia sacratiores, vel hostium legionibus formidabiliores
D esse memorantur. Quamquam propugnacula inutilia optimo cuique Imperatori iudicantur, qui vrbium & oppidorum dominũ fore se confidit, si agris hostium potiatur. Quis est enim qui nesciat fugato Dario ad Arbelam, eodem momento magnum illud Persarum Imperium in Alexandri magni potestatem venisse? propugnacula deditionem fecisse? vrbes munitissimas hostibus patuisse? populos omnes victoris Imperio acquieuisse? cuius tamen exercitus omnis triginta millibus hominum nec pluribus constabat. Quis in tota Macedonia populus, quæ oppida, quæ arces fugato à Romanis Perseo rege ductu Pauli Æmilij vel diem vnum victoribus restiterunt? Age verò quis audita clade Pharsalica Pompeium non deseruit? eius tamen Imperiis omnes Orientis prouinciæ, classes, maria, portus ante victoriam obtemperabant, ac Cæsarem omni aditu prohibebant: nihil oppida, nihil arces profuerunt.

1 Iouius.
2 Francisc. Aluares.

Sed nostra libentius recordor. Ludouicus XII. rex aduersus Venetos grauissimum bellum gessit: triplici prælio tres exercitus fudit ac prostrauit: non multò pòst omnia oppida quæ multa fuerunt, omnes arces quę munitissimæ & inexpugnabiles putabantur, deditionem fecerunt: secutus est Franciscus Ludouici gener, cui post Marinianam cladem oppida omnia Insubrum & arx ipsa Mediolana patuerunt. in sequentibus annis eodem rege cum exercitu Hispanorum, Germanorũ, & Italorum coniunctis copiis prostrato, quę priore victoria recuperarat, omnia vno perdidit & eodem momento. Iam verò si vrbes excelsis mœnibus ac propugnaculis muniantur, verendum vt hostes captis oppidis ea pertinaciter retinere, ac regione vniuersa potiri velint: quam populatis agris ac direpta supellectile, si nullę supersint arces, deserere cogantur. Quamobrem B Maria Ruerus Vrbinatum Dux suæ ditionis arces diruit, ac Venetias se recepit, cùm se hostium copiis imparem esse exploratum haberet: nec dubitaret Valẽtinum Borgiam capitalibus odiis apud bonos omnes laborare, nec se mortuo Pontifice Alexãdro tueri posse: sibi verò saluum ad suos reditum fore. nec spes illum fefellit: nam Alexandro Pontifice veneno quod ipse miscuerat sublato, Dux Vrbinas saluus & incolumis domum rediit: cæteri principes ecclesiæ Romanæ fiduciarij in suis propugnaculis capti ac cæsi fuerũt. Nec aliam ob causam Genuenses fugato ad Papiã Gallorũ exercitu, ab hoc Imperio defecerũt, arcẽ obsederũt, obsessos diuturna fame ad deditionẽ cõpulerunt, arcémque captam funditus euerterunt: vt Genuæ fruendæ spes Francis omnibus arce sublata C præcideretur. Ita quoque populus Mediolanẽsis arcẽ Iouiam, quæ antè extructa fuerat quàm Sfortiadę Imperio potirentur, diruere non dubitarunt, vt seipsos à tyrannide vindicarent. Ita veteres Syracusani Acradinã, Romani Corinthum, Numantiam, Cartaginem deleuerunt, nunquam id facturi, nisi metuerent vt vel tyranni domestici, vel hostes propugnaculis potiti regione tota Romanos excluderent. Quamobrem T. Flaminius prudenter, qui vt Græciam tyrannidis metu sublato liberaret, tres arces, Acrocorinthum, inquam, Demetriadem, & Chalcidem, quas Philippus iunior Macedoniæ rex Græciæ compedes appellabat, solo exæquauit. Atque hæc potissima ratio, quamobrẽ propugnacula ciuitatib. D bene constitutis perniciosa debent videri, vt tyarãnidis occasio principibus improbis eripiatur. nã propterea populi nidos tyrãnidis arces appellãt: tyrãni verò iuga populorũ. Sic enim Grilerus Heluetiorũ Præfectus Vranã arcem quam ipse extrui iusserat Zvving Vri, id est Vranorum iugum ac flagellum appellabat: inde tyrannidis, inde quoque defectionis Heluetiorum origo. Et cùm Salomo in vrbe Hierosolymorum arcem Mellonem ædificari iussisset, audaciùs subditos cogere, nouis tributis ac vectigalibus vrgere nõ dubitauit: ex quo secutæ sunt omnium ordinum querelæ, deinde aperta defectio decem tribuum, quę nouum regem sibi depoposcerũt. vrbes enim & loca munita principib. aduersus populos ac populis vicissim erga principes suspicionẽ ac diffidentiã ingenerare solẽt. Quamobrem nec reges Anglorum nec Moschouitarum rusticas domos

Arx munitissima est subditorum beneuolentia.

Arces principibus tyrãnidis defectionis verò subditis occasionem præbere.

mos

mos ac Prætoria turribus aut propugnaculis, ac ne vix quidem vallo fos-
sáve muniri patiuntur, ne sit occasio rebellandi: nam cùm Telessæ vrbis
ciues mœnium excelsorum altitudine ac latitudine confiderent, Thune-
tani regis Præfectos complures occiderant, nec Imperia cuiusquam fer-
re poterant, quoad regis exercitus vrbem obsedit, expugnatam ferro
flammáque vastauit [3]. Sic Annibal Saguntum, Sulla Romanus Athenas, [3] Leo Affer.
Seuerus Bizantium, Vespasianus Hierosolymā, Dagobertus Pictauium
arte ac natura munitissimas vrbes diuturna obsidione tandem expugna-
uerunt, & crudelissimè trucidatis ciuibus solo exęquauerūt: quæ nisi mu-
rorum substructionibus confiderent, æquis conditionibus pacisci non
B dubitarēt. Nam ferè fit vt oppida quò debiliora sunt, eò faciliùs ac citiùs
sine vllo metu ignominiæ paciscantur: quæ ignominia sequitur eos qui
locorum propugnaculis tecti obsidionem ferre recusant. Iam enim mil-
le ac ducentos Lutetia Parisiorum opibus ac populis florentissima, post
Cæsaris expugnationem centies obsessa semper hostes æquis conditio-
nibus admisit aut pecunia repulit: cùm potentissimæ quæque vrbes aut
crudeliter direptæ hostium vim ac libidinem perferre cogerētur. Quan-
quam nullæ vrbes adeò munitæ sunt quæ diuturnam obsidionem ferre
possint, his potissimùm temporibus quibus tormētorum bellicorum vi
& impetu non vrbes modò solidæ, sed montes quoque ipsi concussis fun-
damentis subruuntur: ita vt si pauci obsideantur, hostium vi maiore: si
C multi, fame cito interituri sint. Cùm igitur loca munitissima vel princi-
pes ad tyrannidem, vel populos ad defectionem, vel hostes ad obsidio-
nem, vel ciues ad ignauiam inuitare soleant, quis ciuitatibus ac populis
perniciosa esse non fateatur? Vtile est igitur (dicet aliquis) artibus ac prę-
ceptis militaribus informari: si vrbes munitæ ciues à virtute ad ignauiam
auocare solent: ego iudiciorū formulā NON LIQVET in eo genere quę-
stionū vsurpare soleo. Nam si beatā Rempublicā iudicamus in qua prin-
ceps immortalis Dei ac naturę legibus obsequitur: magistratus principi:
priuati magistratibus: liberi parētibus: serui dominis: deniq. ciues mutua
beneuolētia inter se & cū Repub. coniunguntur, vt trāquilla pace & qui
ete suauissima perfrui possint: profectò eam fœlicitatē & quietē animi
D bellicæ res oppugnant: ac milites ipsi hoc vitæ genus execrantur. Neque
verò fieri potest vt ciuitas religione, iustitia, pietate, integritate, liberali-
bus disciplinis, agricultura pecuaria opificiorum varietate floreat, nisi
parta pace ac tranquillitate vitæ: quā militares homines perturbare pro-
pterea solēt, quòd pax inimica bello semper fuerit: & militum virtus pa-
cata ciuitate contempta iaceat. Quid enim furioso militi tam inimicum
quàm qui otium, qui agrum, qui philosophiam, qui virtutes colit? nam
milites summæ laudi ac voluptati ducunt agros vastare, agricolas spolia-
re, vicos incendere, vrbes obsidere, obsessas expugnare, expugnatas diri-
pere, direptas inflāmare, stupra cædibus, cædes stupris cumulare, omnia
denique humana diuina miscere. Hæ sunt vtilitates, hi militiæ fructus bo
nis omnibus detestabiles, militibus tamen suaues ac iucūdi. Quid enim
exemplis in re tam perspicua opus est, aut quis ea recordari sine horrore,

vel audire ſine gemitu poſſit? Quis etiamnũ agricolarum vulnera neſcit? quis non videt calamitates? quis querimonias non audit? Certè quidem omnes omnium agros, pecora, fruges quibus ſpiritum ducimus, hæc inquam, omnia ſunt in poteſtate militum, id eſt vt plerique omnes interpretantur, prædonum: quos vel auaritia ab hoſtibus ab prædam, vel libido ad voluptatem, vel crapula ad ingluuiem, vel furor ad crudelitatem reuocare conſueuerunt. Quæ cùm ita ſint, non video quamobrem ad hoc crudeliſſimum vitæ genus ciues inſtituere, aut armare, niſi ad extrema vitæ pericula debeamus. nam qui belli ſemina conquirunt vt ſtrenui videantur, hi muſcas imitari ſtudent, quæ non niſi ſcabris in locis conſiſtere poſſunt, ſpecula polita oderunt. Qui verò belli gerendi occaſionem ad opes, ad copias, ad fines proferẽdos ſuſcipiunt, næ illi vitam miſerrimam ducunt, qui habendi cupiditatem, quæ modum neſcit, laxatis habenis regere ſe poſſe confidunt. ſeruus enim vinctus id tantùm poſtulat vt vincula diſſoluantur: ſolutus, libertatem petit: liber factus, ciuitatem: ciuitatem adeptus, magiſtratum: hinc ad ſummos honorum gradus conſcendere: quouſque regnum conſequatur: nec eo contentus, ſolum ſe Monarcham fore confidit: poſtremò humanæ conditionis oblitus diuinos cultus & honores ambit. Quanto beatior princeps aut ciuitas anguſtis Imperij finibus (quanquam nihil anguſtum quod ſua ſorte contentum eſt) qui ſecura pace ac tranquillitate procul à metu, ab hoſtibus, ab inuidia fruatur? Nam Reipublicæ bene conſtitutæ fines non gladiis, vt iactabat Ageſilaus, ſed iuſtitia terminantur: vt Pompeius Parthorum regi reſpondiſſe fertur, cùm fluuium Euphratem vtriuſque Imperij, Romanorum, inquam, & Parthorum terminum eſſe vellet. Hęc quidem breuiſſimè contra vrbium propugnacula contráque militarem diſciplinam. Sed in contrariam ſententiam multa dici poſſunt: ſcilicet vrbes ſine mœnibus omnium direptionib. ac latrociniis, libertatẽ verò ciuium vitámque hoſtiũ libidini patuiſſe ſemper. Quinetiam nudata mœnibus ciuitas, eius inuadendæ ac diripiendæ illecebra quædam eſt: qua ſublata, nemo facilè id auſurus eſt: nec ſi velit, poſſit: modò rebus ad obſidionem neceſſariis muniatur. vt qui inermes iter ingrediuntur, ad ſe inuadendum vltrò latrones inuitant, qui ſeſe hoſtes voluntarios exarmatis hominib. profiteri nõ dubitabunt, quos ſi armati fuiſſent, contueri non auderent. At prima quidem ſociandorum hominũ occaſio inde nata eſt, vt nõ modò ſingulorũ, ſed etiã vniuerſorum fortunæ, bona, vxores, liberi, pecuniæ, poſſeſſiones ab hoſtiũ incurſionib. tutiores eſſent, quæ ſine mœnibus ſalua eſſe non poſſunt. Quòd autem ad ingenerandam audaciam aiunt muros ciuitatis in ciuium ipſorum corporibus conſiſtere oportere, magis ad pompam & ſpeciem dicitur quàm ad rei veritatẽ: cùm pars ciuitatis minima ſit quæ armis ſe tuetur: nam imbelle fœminarum genus maximam ciuium partem ſibi vindicat, partem pueri, partem ægri, partem ſenes: quorum ſalus in parietibus vrbium penè conſiſtit. Quòd ſi robur animis ingeneraret nudata mœnibus nullóque ſepimento obuallata ciuitas, cur fœdiſſimi quique caſſide, clypeo, lorica teguntur? Iſadas quidem Lacedæmonius irruen-

Vrbes munitiſſimas eſſe oportere.

irruentibus in vrbem Thebanis totum se nudauit, abiecta etiam tunica interiore, eóque habitu altera manu hastile, altera ensem gestans in confertissimos hostes irrupit, nuditatem hostibus summa temeritate ostentans: euasit tamen, eíque decreta est corona [4], sed non sine mulcta, quòd nudus aduersus hostes dimicasset. Eodem iure Senatus Spartanorũ mulctari debuisset, quòd vrbe nudata mœnibus, ciuium caput, vitam, fortunas hostibus subiecisset, nudósque pugnare coegisset: quę ciuitas nisi fossa vallóque septa fuisset, in Thebanorum potestatem erat procul dubio ventura. Si vallum tunc profuit ad salutem ciuium, quis dubitet muros etiam profuturos fuisse? sin muris armata ciuitas, succincta propugnaculis ciues ignauos, rebelles, seditiosos efficit, cur nõ fossas vrbis repleri iusserant? Sed ex duobus vtrum vtilius esset, exitus cõprobauit: nam Cleomenes rex Lacedæmoniorum post cladem Selasiam fusus ac postratus in vrbem se recepit: cùm tamen hostium aduentum audisset, in Ægyptũ aufugit, ac vrbem ipsam vnà cum ciuibus hostium libidini ac direptionĩ reliquit. Contrà verò Lysander Atheniensibus in deditionem acceptis muros vrbis solo exæquauit, quorum ope tuta ciuitas omnium Græciæ vrbium clarissima ac florentissima omni hostium generi acerrimè restiterat. At sine mœnibus hostes regionem retinere non poterunt: demus hoc sanè: sed quis illos ab vrbium direptione, à ciuium cæde, à captiuitate puerorum, à stupris fœminarum prohibere poterit? hęc enim iura belli antiquissimis gentium omniũ moribus prodita sunt. At ciues sine propugnaculis hostem pecuniis arcebunt, nec pertinaciter obsidionem ferent: imò verò facilis ad vrbem aditus non ad pactionem, sed ad direptionem inuitat hostes qui fortissimas arces nũquam obsessuri fuissent: quoties oppidum vnum, arx vna ingentes exercitus repulit? quoties ij qui obsidione vrbem cinxerant, fame, peste, frigore, morbis omnibus obsessi fuerunt? Constantinopolis Turcarum obsidionem annos octo pertulit, quoad Tamerlane duce Tartarorum legiones Payazetem ab obsidione reuocarunt. Nec ita pridem Fessarum rex obsidionem exercitus Marochi regis septem annos passa est, ac hostium se circunsidentium interitũ summa securitate spectauit: nec multò pòst Mecna vrbs Affricæ diutius etiam circunsessa, hostibus ipsis exitium [5] attulit ac dedecus sempiternũ: ne tamen longiùs exempla petantur: cùm nostri homines arcem Metensium Caroli v. Imperatoris legionibus opposuissent, non modò illum ad desperationem fruendæ vrbis adegerunt: verumetiam hostium fame ac frigore pereuntium stragem incredibilem tutò spectauerunt: & eo veluti clypeo Galliam vniuersam protexerunt. Quis item nescit Tyrum vrbem Alexandri magni obsidionem sex integros menses pertulisse, & eius furorem retardasse, dum interim Darius exercitum ingentem conscripsit? Nec verò credibile est si arces ignauiam hominibus ingenerarẽt, Romanos vrbem & arcem munitissimam habituros fuisse, cùm populos omnes animi robore ac fortitudine superarent: alioqui Tarquinius Superbus, Martius Coriolanus, Pyrrhus, Annibal momento Vrbem deleuissent: ac nisi post Alliensem cladem Vrbe capta & incensa ciues in

Marginal letters: B (at "lis ciues ignauos"), C (at "li antiquissimis"), D (at "etiam circunsessa").

[4] Plutarc.

[5] anno 1512. Leo Affer.

arcem se recepissent, vt Gallorum impetus sustinerent, Romanum nomen & Imperium à stirpe excisum fuisset: vt patrum nostrorum memoria post Vrbem Carolo Burbonio duce captam, Pontifex maximus vna cum principibus ciuitatis ab arce Angelica quasi ab extrema anchora suę salutis præsidium opportunè quæsierunt. Quæ autem regiones munitis oppidis destituntur, vno vel altero prælio in hostium potestatem veniũt: ac sæpius inopinantes & ex improuiso paucissimi quamplurimos imbelles fortissimos adoriuntur. Anglia quidem Anglosaxonibus concessit pulsis Britannis: eadẽ Danos victis Anglis dominos recepit: postea Normanos duce Gulielmo. Et cùm bellis ciuilibus principes Hyorchorum

Regnũ Angliæ ter amissum ac recuperatum.

ac Lancastrensium exarsissent, non amplius semestri spatio ter amissum B
ac recuperatum regnum fuisse legimus. Ac tametsi Eduardus IIII. regno potitus esset, eo tamen mortuo Richardus parricidio partum Imperium Henricho VII. exule cum leui exercitu redeunte, momento amisit. quæ regionibus arces præsidiis firmatas habentibus non contigerunt. At etiam Romani artis imperatoriæ peritissimi non vrbes modò, sed etiam exercitus locis omnibus vallo ac fossa munire docuerũt, nec sine castris prælia gessisse leguntur: quorum quanta fuerit vtilitas Paulus Æmylius

6 Liuius lib. 35.

Imperator optimus graui ad milites oratione[6] cùm dissereret, Maiores, inquit, nostri castra munita portum ad omnes casus exercitus ducebant esse, vnde ad pugnam exirent, quò iactati pugnæ receptum haberent: & qui castris exutus erat etiamsi pugnando acie vicisset, pro victo habeba- C
tur. Ipsa denique populorum penè omnium, Persarum, inquam, Romanorum, Ægyptiorum, Græcorum, Turcarum, Celtarũ consuetudo muniẽdarum vrbium ad hostiũ perniciem ac salutem ciuium rem maximè necessariam esse comprobauit. ad quam opportunitatem Tartari sese tãdem suáque oppida accommodarunt: cùm ad improuisos hostium impetus sæpissimè imparati offenderentur: qua ratione fortissimos quosque ab ignauissimis superari videmus. Quæ cùm ita sint, haud dubiè ciues militaribus etiam disciplinis instructos esse oportet: quia non tãtùm armatus aduersarius repellendus est, sed etiam feriendus. Neque verò ab vllis magistris accepimus aut didicimus, sed ab ipsa natura hausimus & expressimus, vt cædes, incendia, rapinas, libidinem, à vita, fortunis, cor- D
poribus arceamus: ac Deus ipse iubet à templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depelli, & omni ratione salutem nostram expediri: neque id tantùm sed etiam hostes ac latrones cõsectari ac perdere. quæ naturæ disciplina omnibus diuinis & humanis legibus confirmatur. Ex quo illud consequens est, non modò clypeos & oppida præsidiis omnibus ad bonorum tutelam & salutem obuallata: verumetiam ad improborum & latronum offensionem ac exitium tela, gladios, hastas comparari oportere. Ego latrones non tantùm appello eos qui latera tyrannorum aut viatorum obsidẽt: quos propterea Latini Laterones[7] dixerunt: sed etiam eos qui scelerata consensionis fide conscriptis legionibus vagantur: qui alienis Imperiis ac ciuitatibus insidiantur: qui nulla iniuria lacessiti pacatis populis bellum inferunt: qui cùm sceleratissimi sint

7 Festus. ita Hebræi ציד latronẽ à צד quod latus significat.

ſint,hominũ tamen innocentium perniciem moliuntur: etiamſi regalia ſceptra teneant, & regali pompa circunferantur[8]. Neque enim verum est quod M. Tullius ſcripſit,bellum iuſtum non eſſe niſi quod aut rebus repetitis geratur,aut quod antè denuntiatum ſit & indictum:quia denũciatio non facit vt iuſtè bellum ſuſcipiatur: ſed belli cauſam non modò probabilem verumetiam neceſſariam ſubeſſe oportet. iuſtior verò cauſa nulla eſt quàm pro ſua deinde pro innocẽtium vita tuẽda. Etenim paulò minùs peccat,qui hominũ innocẽtiũ vitã, caput,fortunas nõ tuetur:aut ſi poteſt illatã aliis iniuriã nõ propulſat, quàm ſi ipſe vltro inferat. quod de ſingulis dictũ latiſſimè patet ad vniuerſos,vt etiã copiis ac legionibus

B cùm aliter nõ poſſumus,iniuria violatos vlciſcamur. Id autẽ ſine arte militari ac imperatoria fieri nõ poteſt:cuius aliæ ſunt quãplurimæ præter eas quas diximus vtilitates: vt ſcilicet pace domi ac tranquillitate fruamur: bellis externis implicari oportet. Hoc vnum aduerſus improborum ciuium coniurationes ac ſeditioſos cætus remedium ſalutare,Romani non modò vtile,ſed etiam neceſſarium eſſe duxerũt: qui vt minimum ab externis bellis conquieuiſſent,ciuilibus premebantur. Cùm enim aliquando in ipſius Vrbis viſceribus Patres cum plebe capitalibus odiis inter ſe contenderent, hoſtis in Capitolium inuaſit: repente ciues ad cõcordiam adducti hoſtem repulerunt[9]. rurſus parta pace cùm in ciuiles diſcordias relapſos intuerentur Veientes,Romanos agros vaſtare cœperunt:repen-

C te ciuilis motus conquieuit, vt hoſtes propulſarent. Quamobrem cùm Latinorum ac Hetruſcorum nationibus perceptum & planè cognitum eſſet populum Romanorum non niſi à ſeipſo vinci poſſe, ſimultates & odia in ciuitate clam ſeri oportere decreuerunt. Sic enim Liuius ſcribit[1]: Principes Hetruriæ populorum fremebant æternas eſſe opes Romanorum,niſi inter ſemetipſos ſæuiant:id vnum venenum,eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna Imperia mortalia eſſent. Nec verò motus ciuiles Hiſpanorum aliter ſedari potuerunt, cùm abſente Carolo v. Imperatore nouum ſibi regem creauiſſent, quàm Gallorum exercitu in Cantabriam & Nauarram irruente,quas regiones Galli occupauerãt: ſed Hiſpani repente conciliatis animis hoſtiles impetus repreſſerunt, &

D amiſſa recuperarunt. Quid Angli? num portum totius Normaniæ prouinciæ munitiſſimum ac opulentiſſimum occupauerant,totámque prouinciam crudeliſſimè populabantur[2], finitimas prouincias ac regnum ipſum appetentes niſi arma ciuilia Galli in communem hoſtem conuertiſſent? mox enim fuſi ac fugati domum ſe receperunt,nec priùs in Galliam ſe redituros decreuerunt,quàm ciuilibus ſeditionibus quaſſata Gallia faciles aditus ad ſe inuadendum aperuiſſe videatur. Ad externa redeo (atque vtinam domeſticis exemplis caruiſſemus) vt planum ſit Rempublicam Romanorũ nulla re magis floruiſſe quàm arte militari: ſine qua nõ modò Imperij fines augeri,ſed ne ſtare quidem potuiſſent. Pleni ſunt Græcorum ac Latinorum libri,quibus perſpicitur Senatui populóque Romano id vnũ propoſitũ fuiſſe, vt perpetuis bellis cum hoſtibus ciues implicarent. ſed quoniam nec iniuria bellum inferre cuiquam fas eſſe

8 Cic.lib.1 offic.

Bellũ externũ contra ciuilia bella ſalutare.

9 Dionyſ.lib.7. Liuius lib.3.

1 lib.2.

2 anno 1563.

putabant, nec subactis finitimis, & auctis opibus quisquam Romanos lacesseret impunè, incredibili virtute & animi fortitudine sociis ac fœderatis illatas iniurias vlcisci, ac tyrannide oppressos liberare proposuerunt: vt materia belli nec honesta deesset, nec inertia ciues ac desidia diffluerent, aut sibiipsis bellum inferrent. Itaq; & pro Imperij dignitate, & pro gloria, cuius auidi prętcr cęteras gẽtes fuerũt, & pro iure nõ modò sociorũ sibi dimicandũ esse statuerũt, sed etiã pro iis qui nulla sibi societate cõiuncti fuissent, si à potẽtioribus violarẽtur. vbi enim melius sanguis spargi potest? vbi honestiùs vita deponi? vbi verior ac solidior gloria cõparari? sæpe quoque mercatoribus ac nauiculariis iniuriosiùs tractatis bella gesserũt: aut cùm salus tenuium in periculũ ac discrimẽ vocaretur, maximéque sociorũ, pro quibus studio inflãmato ad vltionẽ reposcẽdã sic rapiebantur, vt eorum metus qui per animos gentium barbararum & crudelium tyrannorum peruaserat, potẽtissimos quosque ab inferenda iniuria prohiberet, ac bonos in officio contineret: quippe virtutũ omnium decus in fortitudine posuerant, quam etiam eleganti Virtutis nomine appellabant: nam Cæsar in seditione militum: malo, inqui modestiam in milite quàm virtutem. Igitur ad artes imperatorias ac militares adipiscendas à pueritia ludo exercebantur: extrema pueritia milites: ineunte adolescentia Centuriones: appetente iuuentute Tribuni militum: ætate matura Imperatores fiebant: nec scientiam militarem alienis præceptis aut literis sed suis Imperiis, non offensionibus belli sed victoriis, non fuga sed triumphis quęsierunt: vt mirum videri debeat nemini si plura bella Romani gesserunt quàm cæteri legerint: plures prouincias confecerunt quàm alij concupierint. Ergo prolatis vsque eò Imperij finibus, vt iam nulli hostes quos contra bellum gererent, superesse viderentur, mutuis armis & animis conflixerunt: ac potissimùm Cæsar & Pompeius, vter vtri imperaret: quod bellum Ciceroni pium ac necessarium visum est, ciuibus tamen exitiabile nisi Pompeius vicisset: calamitosum etiamsi vicisset. Crudelior tamen Triumuiratus, postremò copiis omnibus & opibus Imperij maximis cùm ad Actium pugnatum esset, Augustus adepta victoria, & cum populis omnibus pace pacta, tametsi exercitu nihil amplius egere videretur, nihilominus tamen quadraginta legiones in prouincias Imperij, ac potissimùm in fines ferocissimarum gentium dispersit, vt assiduè militari disciplina ciues exerceret, bellíque ciuilis materiam quamlongissime ab Vrbe remoueret. qua disciplina tandiu stetit Imperium Romanum quoad Constantinus Christianorum Pontificum oratione persuasus legiones illas ac robur Imperij planè sustulisset. mox enim sublata militari disciplina barbaræ gentes prouincias omnes Romanorum populari ac vastare cœperunt. Ex quo perspicuè intellectum est, iura, iudicia, leges, religiones, omniúmque rerum publicarum opes ac potentiam sub militaris disciplinæ clypeo contineri. nam cùm bello aliquo occupata ciuitas est, cæteras artes ac disciplinas latere quasi metu perterritas necesse est, & inter tubarũ clangorẽ, timpanorúmque strepitũ nullum sui vsum præbere, sed arti militari concedere. Illa quoque vtilitas quæ

Imperij Romane labes.

quæ ex militari disciplina existit, maxima debet videri, quòd nulla tam sancta ciuitas est, quæ hominum improborum multitudine vacare possit, qui cum otiosè viuere nequeant, furtis, rapinis, luxu, voluptatibus, alea, stupris vitam turpiter traducunt, ac bonorum cœtus labefactant: nec tamen legibus vllis, aut imperiis magistratuum aut pœnarum metu coerceri possunt. Leges enim Anacarsis comparare solebat cum araneorum telâ subtili, quæ cùm muscas imbecilles irretire possit, ad bestiarum maiorum impetus celerrimè frangatur. remedium igitur maius esse nullum potest, quàm eiusmodi homines qui propter desidiam in otio viuunt & in sua turpi inertia voluptatibus diffluunt, è ciuitate ad bellum emittere, *Belli … ni minima.*

B ac veluti prauis & corruptis humoribus plenum corpus vacuare. Atque hoc potissimum spectabat Carolus v. rex is, qui sapientis laudem ac nomen adeptus est, cum auxiliares Gallorum copias duce Vertranio Guesclino magistro militum in Hispaniam misit: vt Ludouicus xi. in consimili causa Henrico Ricamundi comiti exercitum ad regnum Angliæ recuperandũ dedit: vnde salus huic Imperio parta: cùm sceleratis omnibus redũdaret, & regibus exactis in sua regna reditus nõ sine Gallici nominis summa laude patuerũt. Quamquã militaris disciplina Romanorũ, quæ omniũ cõmunis esse debet, ex ignauo ciue fortẽ, ex intẽperãti moderatũ, è desidioso strenuũ, è luxurioso frugalẽ, è libidinoso cõtinentem efficiebat. neque enim solũ bellãdi virtus in Imperatore ac milite quæritur: sed

C multæ sunt artes eximiæ huius administræ cõitésq; virtutis: scilicet labor in negotiis, fortitudo in periculis, tẽperantia in cupiditatibus, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in prouidendo. Sunt hęc militari disciplinæ, & imperatoriæ arti necessaria. Tantùm abest igitur vt arte militari ciues ad luxum, ad libidines, ad scelus, ad inertiam erudiantur, vt ex sceleratis & flagitiosis ad omne genus virtutũ assuescant: si eam quam dixi Romanorum militarẽ disciplinam & artis imperatoriæ præcepta condiscant. Age verò, quid ciues ad omnia vitæ officia promptiores efficit quàm hostium ac belli metus? nullis certè temporibus Romani virtutibus omnibus tam claruerunt quàm cùm Pyrrhus primùm, deinde Annibal Vrbem suis legionibus terruerunt [3]. Vtroque ex Italia de- *Disciplinæ militaris laudes.* *Hostium metus in officio continet.* [3] Polybius lib. 6.

D cedente, pòst etiam Persei ac Antiochi opibus fractis, cùm Romani iam amplius quem metuerent haberent neminem, tunc primùm vitiorum labes serpere, ac ciues luxu diffluere cœperunt. O quam Scipio sapienter, qui Carthaginem deleri noluit, cùm prospiceret aut futura bella ciuilia, aut Romanorum inertiam, cum hostes quibuscum de virtute certarent, Carthagine deleta nullos essent habituri. Vt enim licentia homines ad vitia, sic metus ad virtutem reddit procliuiores. Nec dubium est quin antiquissimus ille Imperiorum ac ciuitatum omnium temperator Deus non modò singula singulis contraria, sed etiam populis quibusque aduersarios excitarit, vt aliorum opibus alios vlciscatur, ac periculorum metu omnes in officio contineat: vt quidem oratione graui Samuel [4] in concione populi testatus est, scilicet Deum præpotentem in populum selectum hostes vndique concitauisse, vt suos periculorum ac seruitutis [4] Samuel. c. 12. & Iudicu. 2. & 3.

metu quasi frænis quibusdam in officio retineret. Ac vt breuissimè concludam, si tot ac tantarum vtilitatum nulla ratio habeatur, necessitati tamen ac Reipublicæ saluti prospiciendum, ne hostium rapinis ac libidini desertam esse patiamur. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit: ac sæpissime totius anni fructus vno rumore periculi atque vno belli terrore amittuntur. Quis igitur dubitet quin ciues in bellum incũbere debeant, in quo nõ modò gloria & vtilitas maxima, sed etiã quo vno salus ciuiũ, auxilia sociorum, fortunæ subditorum, securitas omnium continetur? Quibus rebus perspicuum est eos errare ac decipi qui fruendæ pacis aut iniuriæ propulsandæ B causa bella suscipi putant oportere. tametsi nulla pacis ab hostibus consequendæ via compendiosior est, quàm vt intelligant sibi cum strenuissimis ac fortissimis legionibus negotium fore. Rectè enim Manlius Capitolinus, Ostendite, inquit, modò bellum, pacem habebitis: videant vos paratos ad vim, ius ipsi remittent. Hæc in vtranque partem argumẽta non modò probabilia, sed etiam plerisque seorsum intuentibus necessaria videantur. Vt igitur aliquid definiamus. Rerumpublicarum genera vt varia sunt, ita quoque varios huius quæstionis fines ad ea accommodare necesse est. Ego pupulares status ad militares & imperatorias artes exerceri oportere statuo, propter eas quas superiùs attulimus earum artium vtilitates: eóque magis si populi natura ipsa bellicosi sunt ac C feroces, vt Scythæ ac montani: quos non modò bellis assuescere quàm otio prȩstat, sed cum hostibus sæpissime confligere: nec pacem petentibus, nisi optima conditione delatã suscipere oportet, cùm ciuitati perniciosa sit, bellum verò, si extra fines imperij geratur, salutare. parta pace ne sit otiosus exercitus, aut principum finitimorum mercede alendus erit, aut certè in ipsis Imperij finibus quasi in præsidiis collocandus. In quo genere Heluetij prudenter, qui quòd maximè omnium ad bella gerenda idonei sunt, & ad tuendam libertatem nati, cum à bellis domesticis conquieuissent, sub exteris principibus stipendia mereri ac militiæ disciplinis exerceri quàm inerti otio languere maluerunt, ne vna cum militari disciplina populare Imperium ac libertatem amittant. Quãtum D verò ad Reipublicæ & ad priuatorum opes incrementi, quæ adiumenta ex societate cum regibus nostris contracta accesserint, omitto: illud tantùm, perniciem eius Imperij moliri, qui eos à militari disciplina religionis specie deterrent. Quanquam bella ipsa legibus diuinis non tantùm probantur, verumetiam iubentur, quæ modò iusta sunt. Et certè Romani veteres bella non nisi summa cum religione decreuerunt. Ciuitas Romana, inquit Liuius, religiosa in principiis maximè nouorum bellorum supplicationibus habitis & obsecratione circa omnia puluinaria facta. Arces autẽ præsidiis obfirmatas habere periculosum est libertatẽ popularem amantibus: præter vrbem ipsam in qua sedes ac domicilium popularis Imperij collocatum sit: ne quis hostium vel etiam ciuium ac domesticorum imperandi cupiditate inflammatus arces occupare, eásque prȩsidiis

Definitio propositæ quæstionis.

Vrbem in quã popularis Imperij sedes est muris succinctã esse oportet.

ſidiis obfirmare poſſit, vnde popularis ſtatus conuerſio, aut etiam Reipublicæ euerſio ſequatur. Cùm enim Dionyſius Acradinam Syracuſarum arcem fraude occupaſſet, populum ad ſeruitutem adegit. Lacedæmonij victis Athenienſibus ac Thebanis, cùm muros ſolo exæquaſſent, arces tamen præſidio firmarunt: qua non aliter populare Imperium euerti poteſt quàm arce munitiſſima ad plebis impetus & furores coercẽdos extructa, vt veteres quidem tyranni ſemper, ætate verò noſtra Coſmus Medices exemplo memorabili planum fecit. At ne Heluetij quidem montani, qui ſtatus planè populares tuentur, Vrani, inquam, Vnderualdi, Glarenſes, Abbaticellani oppida ſua muris cinxerunt, vt cæteri qui
B propiùs abeſſe ab ariſtocratia videntur. Idem tamen in puriore optimatum ſtatu quod in democratia, quantum ad arces attinet, relinquitur iudicandum: quia non minùs & certè maius periculum optimatibus impendet, ne vnius imperãdi cupiditas arce capta dominatum arripiat: aut ſuas opes ad potentiorum exitium cum plebe coniungat. Quæ verò Imperia regionibus ac prouinciis latiſſimè patent, vt vnius dominatu teneantur, nec vrbes valde munitas, nec arces ædificare, præterquam in ipſius regni finibus neceſſe eſt: vt regnum & aduerſus hoſtes, & contra ciuiles motus faciliùs tueri poſſint. Hoc etenim natura ipſa nos docuit, quæ cùm animantium extrema vnguibus, aut cornibus, aut ſolidiore oſſium compage armauerit, cætera exarmata reliquit. Sed abſurdè prin-
C ceps vrbem validiſſimis mœnibus cinxerit, niſi arcem quoque agris & vrbi imminentem præſidio firmarit. Quòd ſi magnum eſt ac latè patens Imperium optimatum, nec ab hoſtium irruptione tutum, vrbes quidem hoſtibus oppoſitas propugnaculis arcéſque munire oportebit: ſed ea lege ne Præfectus arcis vrbani Prætoris aut Præſidis cuiuſquam, aut alterius quàm ipſius regis imperio teneatur. Sic enim Turcarum principes ab Ægypti Sultanis [5] inſtituti, ſic Veneti, ſic reges noſtri Præfectorum imperia diuiſerunt. Veneti hoc amplius quòd annua poteſtatum ac Præfectorum imperia eſſe voluerunt: ne quiſquam in arce perpetuum ſibi domicilium conſtituendum putet. Rhaguſij verò qui optimatum Imperium vnius vrbis ambitu, & anguſtiſſimis agri finibus tuentur, arcem
D loci natura firmiſſimam habere coacti, Præfectum in ſingulos dies mutant, & obuoluto capite in arcem deducunt. Id quidem ex vetere Athenienſium inſtituto, qui ex nouẽ Prętoribus vni tantùm claues arcis quotidie committerent. Tutius eſt tamen in optimatũ ac populari Imperio arces ab vrbe metropoli in qua domiciliũ Imperij conſtituatur, amouere: ne quis ex optimatibus arcem vnà cum Imperio inuadere ſe poſſe cõfidat. In monarchia ne ſingulis ruſticas arces munire liceat prudenter eſt non modò ab Anglorum & Moſchouitarum, verumetiam ab omnibus Orientis & Affricæ regibus inſtitutum: ne ſubditi defectionem meditentur ſi potentes fuerint, aut latrocinia ſi tenues. Quamobrem Heluetij ac Germani arces quaſque munitiſſimas & latronibus & tyrannis opportunas quæ liberis ciuitatibus imminebant, iampridem ſubuerterunt. Sed in monarchia in qua mos inueterauit, vt arces ac præſidia cõtra

5 Leò Afer.

Diffidentia inter optimates.

vim latronum ruri habere liceat, qui eas edictis euertere se posse putet, ne ille Reipublicæ ruinam moliatur, semper tamen in omni Republica licuit ac licebit prædonum latebras sempiternis ædium ruinis cumulare. Atque hæc de muniendis vrbibus, ac locis præsidio militari firmandis. Belli verò studia optimatum generi vtiliáne sint an perniciosa, dubitari potest. Nam si plebs armata fuerit, difficile est vt optimatum imperia ferre, & honoribus ac præmiis excludi se patiatur. Si optimatibus tãtùm arma tribuantur, vna clade, vel pluribus belli offensionibus acceptis deleri, ac penitus extingui, ex eóque statum optimatum interire necesse est, vt superiùs variis exemplis docuimus. Sin militarem disciplinam omnino deserant, finitimorum direptioni ac ludibrio subditorum patebunt: B nisi arctissima cum illis societate ac fœdere coniungantur: aut vrbes arcésque munitissimas optimatum præsidio teneant: vt Veneti coguntur: quos Contarenus scribit studia belli ac militarem disciplinam propter ea quæ diximus incommoda deseruisse: quanquam hoc ignauiæ potiùs quàm vllis institutis ac legibus tribuendum est, cùm ante ducentos annos rem militarem strenuè tractauerint, ac de Genuensibus claras victorias reportauerint. Sed pacis diuturnæ fructu & otio delectati bellica studia neglexerunt, vt peregrinis nõ modò militibus, sed etiam ducibus aduersus hostes iampridem vti cogantur. ac si quis ex optimatibus studia belli amplectatur, aut peregrinorum principum stipendia quærat, hunc ab instituto domum reuocant: vt non ita pridem Cornarium opi- C bus ac propinquitatibus florentem, cùm militares animos spirare, ac imperandi auiditate quadam teneri videretur, à principum peregrinorum consuetudine seduxerũt. Certè quidem periculi plena res est exercitum peregrinum ac ducem peregrinum conducere, quibus præsit domesticus Imperator: cùm imperium militare in eos qui nisi velint cogi non possunt, inane sit ac inutile futurum. Carthaginenses quidem nondum militari disciplina satis instructi, duces Lacedæmonios arcessere solebãt, qui exercitum Carthaginẽsium ducerent sub Imperatore Carthaginensi. nunquam tamen exercitu ac duce peregrino vtendum sibi putauerũt: ne Respublica in peregrinorum potestatem veniret. Sed Veneti loci natura, oppidísque ac propugnaculis munitissimis tuti, exercitus peregrini D fraude vel ignauia vinci possunt, de Imperio penitus deturbari non facilè possunt. Seditiones verò ciuiles arte militari deserta sæpe declinauerunt: cùm antea coniurationum ac secessionum ciuilium fluctibus sæpissime iactarentur. Ac siquidem bella non nisi propulsandæ iniuriæ ac pacis fruendæ causa suscipienda sunt: ac beata ciuitas esse putetur, quæ parta pace suis finibus contenta sit: profectò Respublica Venetorum beata videatur, quæ non modò Imperij sedem in loco arte ac natura inexpugnabili collocarit: verumetiam in continente arces ad Imperij adiumentum valde opportunas tantis præsidiis firmarit, vt nec hostium impetus valde metuere debeat, & subditos imperiis ac legibus facilè tueri possit. Propagandi verò Imperij curam penitus omiserũt, quinetiam bellorum causas omnes studiosissimè declinant: & illata difficillimè suscipiunt: suscepta

ſuſcepta verò finire,ac pacem modis omnibus magnóque ſępius cum detrimento inire conantur: vt videre eſt in fœderibus cum Iulio II. Pontifice maximo, cum Maximiliano Imperatore, cum Alphonſo rege Neapoleos iiſdem temporibus [6],& non ita pridē[7] cum Selimo principe Turcarum percuſſis: à quo pacem petere amiſſa Cypro non dubitarunt. Et quemadmodum beſtię imbelles quibus natura bilem ademit,vt cerui & columbæ,aut quas omnino exarmauit,vt lepores, fuga ſaluti ſuæ conſulunt: ita quoque turpe videri debet nemini, ſi gens imbellis cum ſuo detrimento paciſcatur: cùm tamen ei qui plus armis ac opibus valeat, aut par hoſtibus eſſe poſſit,pacem petere etiam ſine detrimento turpe eſſe videatur. Nec verò vlla res Henricum II.regem & Carolum V.Imperatorem ab ineunda [8] pace tandiu retardauit quàm quòd incerto rumore Carolus pacem ab rege petiiſſe diceretur: quo nihil ab vllo principe,ne votis quidem conceptis maius optari poteſt:eóque magis ſi fines hoſtium peruaſerit, vt idem Imperator Franciſco rege I.non modò ſuis,ſed etiam Germanorum & Anglorũ opibus fretus, huius Imperij prouincias quaſi finium regundorum iudicio vindicabat,vt quidem Sleidanus ſcribit:ſed Pontifex max.Imperatorem ad pacis actionem adegit,quam non niſi æquiſſimis conditionibus accepimus:eandem tamen Ludouicus XI.ab Eduardo IIII.rege Anglorum,cùm primùm fines Imperij valido cũ exercitu vaſtare cœpiſſet, petere, pretióque affinitate contracta mercari non dubitarat: & cùm ab amicis ac familiaribus cunctator & timidus appellaretur,patienter ferebat.Quanquam Carolus VII.Ludouici pater pacem multò fœdiorem petierat à Philippo II.Burgundionum duce regis fiduciario ac ſubdito,& quidem per Legatos quos omnium illuſtriſſimos ad hoc negotium adhibuerat, ſcilicet magiſtrum Equitum, Cancellarium, ac Tribunum militũ legationis comitibus additis, qui circunſtante magna principum ac illuſtrium virorum corona,regis ipſius nomine veniã paternæ cędis à duce petierunt,cùm id factum à rege prauis quorundam conſiliis confiterentur: dux ad extremum duris conditionibus quas dixerat perſuaſus ægre tamen,declarauit ſe Pontificis maximi ac principũ Chriſtianorum rogationibus impulſum regi Francorum paternam cædem ignoſcere. Nihil abiectius,nihil humilius à ſeruo fieri potuit, quàm quod à rege Francorum maximo factum eſt, vt Anglos de regni poſſeſſione deiiceret. Romani priùs Rempublicam cum fortunis omnibus in extremum diſcrimen adduxiſſent,quàm iis legibus pacem acciperent: cùm annos amplius DCC quibus cum populis ferè omnibus de Imperio dimicarũt, ad pacis petitionem pertrahi nulla vi potuerint, præterquam à Gallis qui fuſis Romanorum legionibus & Vrbe inflammata Capitolium cùm principibus ciuitatis obſederant. Inepti quidam hiſtorici ſcriptis prodiderunt Gallorum exercitus poſtea Furij Camilli ductu fuſos ac proſtratos fuiſſe, adeò vt ne vnus quidem tantæ cladi ſuperſtes eſſet: quaſi verò Furius exul, inops ab exercitu, à pecuniis, à conſilio plus potuiſſet quàm Senatus populíque Romani legiones,opes,exercitúſque ſociorum. At Callimachus totáque hiſtoria Græcorum,copias exercitúſq;

6 anno 1508.
7 anno 1570.
8 anno 1554.

B (margin, beside "rem ab ineunda")
C (margin, beside "dubitarat")
D (margin, beside "dem ignoſcere")

Gallorum Græciam ſubegiſſe, ac regnum Thraciæ condidiſſe teſtantur. At L. Martius Proconſul cum exercitu Romanorum fuſus oblatas à Perſeo victore pacis conditiones repudiauit, niſi Perſeus ſeipſum ac Macedoniæ regnum Senatus populíque Romani legibus poteſtatique permitteret, tametſi tributum Romanis dependere non recuſaret. Pyrrhus item duplici aduerſus Romanos victoria elatus ac penè Italia potitus, Legatos Romam miſit pacis cõditiones æquas accepturus: Legatis reſponſum eſt, nullam fore pacis actionem, niſi Pyrrhus Italia excederet: cum eo tamen erat honoris ac dignitatis certamen, non capitis aut fortunarum. rex accepto reſponſo dixiſſe fertur, Romanos nec victores nec victos acquieſcere poſſe. Fuerunt illa quidem fortium virorum B reſponſa, id eſt eorum qui bellicarum rerum vſu & animi magnitudine ſemper inuictos ſeſe omnibus Italiæ populis antea præſtiterant: quod principem minimè deceret qui nec viribus nec potentia pareſſe videretur. Hunc enim tempeſtati obedire ac tandiu vela facere aut contrahere neceſſe eſt, quoad portum tenere poſſit: ne inani gloriæ inſeruiens nauim vnà cum vectoribus ac ſeipſum naufragio perdat. Moſchouitarum Dux antea maximus proauus iſtius qui potentia finitimos ſuperauit, cùm allatum eſſet Tartarorum Præcopem cum legionibus octodecim aduentare, obuiam proceſſit & ad potentioris pedes humiliter aduolutus imperata facere non dubitauit, vt conſuleret patriæ ſaluti. Igitur pace turpi conditione accepta (quanquam nihil turpe videri C poteſt quod cum ſalute Reipublicæ coniunctum ſit) tantum incrementum accepit, vt non modò Tartarorum iugum excuſſerit, ſed etiam eos extra fines Imperij longè propulerit. Igitur principem copiis, opibus, ſocietatibus, propinquitatibus florentem ad pacis actionem accepta iniuria delabi turpe putant: quòd Reipub. dignitati, & in poſterum ſecuritati non proſpicitur. nam qui ab hoſtibus iniuriam impunè accepit, ab iiſdem leges accepturus, ac poſtremò ſeruitutem paſſurus eſt. Quamobrem magni principis eſt ſalua Republica, nec bellum appetere, nec ſi laceſſitus, pacem precari: nec prælium conſerere, niſi plus vtilitatis in adepta victoria laturus eſt, quàm detrimenti ſi vinceretur: vt quidem Auguſtus prudentiſſimus princeps fieri oportere iudicabat: qui bellum niſi D neceſſarium intulit nemini, & illatum propulſare ſatis habuit: pacem verò quantum quidem fieri poterat, ſanctiſſimè coluit. At regulos minutóſque principes, quíque artes imperatorias ac militares iacere patiuntur, pacem à clariſſimis Imperatoribus precari, ac deprecari bellum turpe videri non debet. Iullius quidem III. Pont. M. ſuſceptum ab Henrico II. rege noſtro bellum pro ſocij dignitate ac ſalute tuenda, quãtum quidem poterat, ſuſtinuit: ſed cùm tanti principis opibus impar ſibi videretur, pacíſque tuendæ autor eſſe deberet, legatos ad pacem petẽdam mittere non dubitauit, teſtatus per literas illatarum ab rege iniuriarum fore Deum vltorem, ad quem prouocare ſe dicebat. rex petenti pacem annuit, ſéque pro tribunali Dei opt. max. affuturum ſpopõdit: certò ſcire tamen Pontificem vadimonia deſerturum[2]. Pontifex vt erat vrbanus, dicterium

Principem magnanimum nec pacẽ petere nec bellũ oportere.

2 Literæ IIII. Idus Mart. ſcriptæ anno 1552.

dicterium non inuitus accepit, tametsi dolorem verbis ac vultu simularet. Vt autem animi magnitudo decus est omnium virtutum, quæque principem in summo honoris gradu collocare solet: ita quoq; hostium animos ac mentes sui splēdore præstringit, vt eiusmodi hominibus spōte seruire quàm imperare pulchrius esse ducant. In quo genere Romani multa egregiè & ad immortalitatem memoriæ gloriose gesserunt. Nam Furius Camillus Faliscos non vi sed virtute debellauit. cùm principum liberos ac Ludimagistrum perduellem ad obsessos mitti iussisset. Fabricius Pirrhum regem, cuius potentia Romanorum exercitus fregerat, singulari virtute superauit, cùm veneficum seruum ei reddidisset: nec eo
B contentus oblatas sibi à rege prouincias ac pecuniarum vim respuit: captiuorum etiam quos Pyrrhus liberos dimiserat, pretium solui iussit, ne quid tanto principi à Romanis deberetur. Item Scipio cùm capta Cartagine formosissimam Celtiberiæ principis vxorem inuiolatam marito reddidisset, nulla vi maximam Hispaniæ regionem populo Romano subegit, Cyri quem vnum ex omnibus ad imitandum sibi proposuerat, continentiam in consimili victoria imitatus. Quæ tantæ virtutes populo Romano, qui nec turpiter vincere, nec virtute vinci poterat, non modò sempiternam gloriam, sed etiam maxima regna pepererunt. Sed cùm infinita sint Romanæ virtutis ac fortitudinis exempla, tum verò nullum præclarius est ad muniendos & confirmandos ciuium animos aduer-
C sus hostium metum quàm quod à Senatu decretum est, ne captiuorum octo millia quæ cladi Cannensi superfuerant, vllo pretio redimerentur: vt omnes intelligerent aut vincendum, aut hosti misere seruiendum esse. qua quidē re Annibal sic animo fractus est ac perterritus [9], vt deinceps de Romanis victoriam vllam se laturum desperaret. Romani verò statum ciuitatis tot cladibus afflictum & cōcussum firmissimo pręsidio stabilierunt: cùm iudicaret Senatus Annibalem, qui tantùm Romani sanguinis hauserat, opes etiam accepto pro capite ac libertate pretio exhausturum, & ignauissimos quosque ciues redditurum: spe verò libertatis adempta, cæteris ciuibus incredibilem vincendi cupiditatem addiderunt. Sed vt calamitatibus acceptis deiici non poterant: ita nec se-
D cundis rebus elatiores animos quàm antea gerebant. Cùm enim Antiochus magnus amisso ingenti exercitu Legatos ad vtrumque Scipionem misisset pacis conditiones quas vellent accepturus, responsum tulit, Romanos nec victos animum, nec victores modestiam amittere: nec duriores pacis conditiones se parta victoria quàm ante bellum dare consuesse. Nihil autem commodius Romanis, quàm extra fines Imperij bella gerere, & ab Italia militum velut examina quædam & colonias toto terrarum orbe dissipare: vnde amissos exercitus facilè reparare: aut si vincerent regiones eas quarum dispendio bellum gesserant, sub Imperium subiungere possent. Neque enim fortem ac magnanimum principem decet in Imperij sui visceribus prælium committere, si hostes extra fines Imperij anteuertere possit, aut certè alios exercitus vno amisso, vel munitissimas ac plurimas arces quibus sese recipiat, habere oportet: alio-

[9] Polybius lib. 6.

Scipionis Africani vox egregia.

qui periculum Imperij ac fortunarum omnium facturus: vt Antiochus, is quem modò dixi, Perſeus, Iuba, Ptolemæus Cleopatræ pater, Darius poſtremus, ac ſæpe reges noſtri aduerſus Anglos. Prudenter Ludouicus Craſſus rex Francorum, qui cùm Imperatorem Henricum vnà cum imperiali exercitu in Galliam aduentare audiiſſet pro ſuſcepto à rege Pontificis Gelaſij patrocinio exercitum ipſe militum ducentorum millium conſcripſit: tot enim Suggerius in hiſtoriam retulit: & extra fines Imperij ad Rhenum vſque finitimas Imperij prouincias longè latè populatus hoſtes anteuertit: qua re perterritus Imperator pacis conditiones arbitrio regis accepit. Pari fortitudine ac prudentia Philippus Auguſtus Ludouici nepos, cùm allatũ eſſet Othonẽ Imperatorẽ vnà cum rege Anglorũ & Belgarũ regulis magno cum exercitu Galliã appetere, arces & oppida præſidio firmauit: deinde extra fines Imperij hoſtes ingẽti clade proſtrauit. Ac ſiquidem Franciſcus I. rex cùm exercitu ad Papiam amiſſo in poteſtatem hoſtium venit, tantam cladem in Galliæ viſceribus accepiſſet, Imperium hoc in extremum ſui diſcrimen venturum fuiſſe nemo eſt (vt opinor) qui dubitet. quæ cùm in Italia contigiſſent, detrimenta multò leuiora fuere: quia ciuibus interim tẽpus ad animos colligẽdos & ad vires recuperandas datum eſt, vt de ſalute deſperandum non eſſet. Plerique tamen eum principem in quo ſumma Reipub. poteſtas ſit, prælio intereſſe oportere negant: eóque minus ſi hoſtes in intimos Imperij receſſus penetrauerint. Illud quidem facilè aſſentior, ſi princeps ignauus & abiecti animi fuerit: ſin magnanimus eſt ac ſtrenuus, proculdubio militibus animum incredibilem addit viréſque duplicat: eóque magis ſi exercitui charus ſit, ac ſingulorũ virtutem interpellare velit. Vrget enim, vt ait Maro, præſentia Turni. Sæpe ſanè principis præſentia fugam exercitus repreſſit: vt Cęſar ipſe aduerſus Morinos, deinde aduerſus Pompeij liberos, cùm de vita dimicaret. Quòd item Eduardus IIII. rex Anglorũ nouies ex pręlio victoriam reportauit, hoc ideo ei contigiſſe putãt, quòd exercitui ſemper imperaret, ac pedes cũ hoſte manus conſereret. Quàm multi regem præliaturum alacres conſequuntur, qui aliena imperia recuſarent! nam cùm Eumenes Imperator ægrotaret, exercitus pugnam detrectauit, ni lectica aduеheretur in cãpum, vt eius auſpiciis ac ductu [1] prælium inirent. Imperatorem tamen militis officia gerere nolo, nec ſe vitámque ſuam in aperta pericula conіicere: vt temere feciſſe arguitur Pelopidas, M. Marcellus, Vaſto Fuxæus, ac plerique alij, quorum occaſus incredibile attulit Reipublicæ detrimentum. Hîc artes imperatorias ac militares non attingo: ne diſciplinarum fines ac præcepta miſceantur: ſed id tantùm quod politicæ diſciplinæ proprium eſt. Hæc igitur meæ concluſionis ſumma eſt, principem dubitãtem hoſtes in eius Imperium inuadere velint nécne, arces & oppida finitima præſidio militari accuratè munire, ac bellum extra fines Imperij, quantum quidem fieri poterit, gerere oportere: aut ſi fines ſui Imperij peruaſerit hoſtis, non temere prælium committendum, ac multò minùs vitam hoſtibus opponẽdam eſſe, ſi cum bellicoſiſſimis aut deſperatis hominibus bellum geritur: qui cùm

Præſentia principis magnũ affert ad victoriã adiumentum.

1 Plutarc. in Eumene.

cùm nullam, si vincantur, salutis aut præsidij spem habent, desperatione victoriam sæpissime adipiscuntur: cuius rei cùm infinita sint exempla; nullum tamen Francorum nomini calamitosius esse potuit, quàm quod prælio Pictauiensi contigit Ioanne rege: qui non modò seipsum, vitámque suam, ac decus nobilitatis, totiúsque Imperij fortunas ancipiti prælio commisit: nec hostibus pacem petentibus, modò impunè regni finibus excedere liceret, indulgendum putauit? Quid? decem circiter millia desperatorum hominum quadraginta quinque millia fugarunt, ac regem captiuum abduxerunt. Vasto Fuxæus consimili errore peccauit; cùm ad Rauennam hostium copias fudisset, reliquias Hispanorum in cuneum *Nihil periculosius quã cũ desperatis hominibus præliũ committere.*
B coactas quæ fuga sibi salutem quærebant, persecutus, vitam primùm, nec multò pòst cætera quæ clarissimis victoriis adeptus erat, amisit. Quid antiqua commemorem? Cæsaris exercitus in Pharsalia fame ac inopia premebatur, vrbibus vndique ac legionibus hostium terra maríque circunsessus, ac breui, nisi vicisset, fame interiturus: nihilominus tamen Pōpeius prælium committere inuictásque legiones lacessere non dubitauit. In tanta rerum desperatione Imperator Volscorum breui oratione milites hunc in modum inflammauit, Armati armatis obstant virtute pares, sed necessitate superiores estis. Hæc autem vis necessitatis tanta est prementibus armis, vt quæ iniusta sunt iustissima videantur. Iustum est bellum, inquit ille ad Samnites, quibus necessarium, & pia arma, quibus *Inuicta vis necessitatis.*
C nulla nisi in armis relinquitur spes. Quamobrem sapienter Fabius maximus is qui gentis Fabiæ extremus fuisse dicitur, omnes omnium contumelias ac dicteria patienter ferre maluit, quàm Reipublicæ fortunas ancipiti prælio committere: atque ita cunctando, vt ait Ennius, restituit rem. Annibal verò qui cum Scipione de summa rerum ante mœnia patriæ certauit, Imperium ac Rempublicam perdidit. Romani quidem antea sæpius cum Pirrho, cum Annibale in media Italia dimicauerant, vt necesse fuit, rarò tamen: sed ea gens erat cui exercitus nunquam deessent; cùm per leges militares anno decimo septimo Romani ciues arma capere necesse haberent: nec ante quinquagesimum quintum ætatem excusare. Itaque videmus apud Liuium duo millia Romanorum à Cen-
D soribus ex albo ciuium exempta, quòd annos quatuor studia militiæ deseruissent. nec verò ad honorum petitionem admittebantur nisi saltem decenniũ militassent [a]. Quam quidem ad militiam initio coacti sunt à finitimis, quorum hostilibus incursionibus assiduè vrgebantur: deinde aliis atque aliis sensim subactis aut in societatem acceptis, milites & auxilia ex legibus fœderum imperabantur. Et cùm in otio sine bellis ciuilibus gens militiæ dedita domi pacem colere non posset, aut vindicandis sociorum ac fœderatorum iniuriis bella inferebãt, aut illata sustinebant: ac optimo cuique Imperatori triumphos, magistratus, honores, cęteráq; præmia in Republica maxima decernebant. id sapienter est à Senatu institutum quasi aduersus bella ciuilia remedium salutare. Quod Bœbius Tribunus plebis obiecit Patribus, bella ex bellis seri, ne plebs vnquam otio frueretur. Nec propterea domesticam & vrbanam disciplinam

[a] Plutar. in Gracchis.

deserebant: sed idem ciuis Romanus boni Senatoris, boni Oratoris, boni etiam Imperatoris laude cumulabatur: vt de Catone maiore fertur: qui etiam de agricultura libros accuratè scripsit. nec turpe erat ab aratro ad Pontificatum, ad militiam, ad iudicia, ad conciones progredi. fuit enim Cæsar Pontifex, & iudicio Ciceronis Orator eloquentissimus, artisque imperatoriæ peritissimis. Quæ militaris ac vrbanæ laudis studia veteribus Græcis atque Italis diutissime communia fuerunt. Athenienses enim ineunte pubertate militabant[3], id est anno decimoquarto, nec ante sexagesimũ vacatio à militia tribui solebat. Itaque Aristidem, Periclem, Themistoclem, Alcibiadem, Phocionem, Leosthenem, Demetriũ Phalereum, & alios innumerabiles ex omnibus Græciæ ciuitatibus bellicam & vrbanam disciplinam coluisse, & in vtraque[4] excelluisse legimus: cæteros populos non item. nam Cretenses, Ægyptios, Indos, Celtas, Persas vtraque studia[5] diuisisse videmus. Itaque Lycurgus Ægyptiorum morem, apud quos non nisi Calasyris militare licebat, in sua Republica probauit: quod & maioribus nostris, Cæsaris testimonio, & Platoni vtile visum est: qui ciuium tres ordines fecit, custodes, milites, & agricolas: ac paulatim Athenienses[6] quoque ac Romani vtraque munera diuiserunt, & quidem hoc breuissimo vitæ curriculo, qui in vrbana disciplina excellant, paucissimos, qui in vtraque, videmus ferè neminem. Augustus enim Senatoribus ac Proconsulibus gladij gestandi ius ademisse primus[7] videtur. decursu verò temporum vrbani honores propriè dignitates appellari cœperunt: sic enim Cassiodorus[8], Quamuis, inquit, omniũ " dignitatum offi ia manu secludãtur armata, & ciuilibus vestibus induci " videantur, qui districtionem publicam docentur operari: tua tamen di- " gnitas à terroribus eruatur, quæ gladio bellico rebus etiam pacatis accin " gitur: arma ista iuris sunt non furoris. Hæc ille. Vix enim ciues omnes mi " litaribus studiis imbui salua Republica possunt. Quamobrem Franciscus maior rex Francorum septem legionum pedestrium copiarum quas imminentibus bellis arma capere iusserat[9], ordinem ac descriptionem sustulit: ac tametsi Henricus filius patris institutum anno pòst vigesimo renouasset[1]: idem tamen consilium mutare coactus est, cùm ab iis legionibus Rempublicam perturbari, ac motus vndique excitari videret. Quanquam si disciplinam militarem tenuissemus, nihil præclarius iudicio multorum fieri poterat, in hoc potissimùm Imperio, quod potentissimæ nationes vndique circunstant. Ac siquidem quatuor legiones peditum præter turmas equitum ad huius Imperij tutelam conscriptæ, & in Imperij finibus quasi militaria præsidia collocatæ fuissent, prudenter Reipublicæ cautum videretur. est enim Gallia ferè vigesima pars Imperij Romani, cuius præsidio Cæsar Augustus quadraginta legiones sufficere iudicabat. Quòd si pro quatuor legionum quas dixi, ac turmarum equestrium annuo stipendio quingenties sestertiũ[2] imperatum fuisset, satis omnibus fieri potuisset, & quidem vberiùs quàm decem legionum stipendio temporibus Augusti daretur. Is enim quadraginta quatuor legionibus equitum ac peditum præter vrbanas & Prætorias cohortes, prætér-

3 Iulius I. Pollux.

4 Plutar. in Phocione.

5 Plutarc. in Lycurgo. Herodot. Cæsar de Gallis. lib. 6.

6 Plutar. in Phocione.

7 Dio lib. 53.

8 In forma comitiuæ.

9 anno 1534.

1 anno 1552.

2 Id est, centum octoginta septẽ millia pondo argenti.

prætérque duas classes ad vtriusque superi & inferi maris tutelam, Imperium ab externis & ciuilibus bellis tutissimum reddidit: vix tamen quater millies in annua stipendia dedisse constat pulcherrima omnium ordinum descriptione: quam cæteri principes & ad intuendum & ad imitãdum sibi proponere debuissent, qualẽ Orosius, Dio, Tranquillus, ac reliqui scriptores monimentis expressam reliquerunt. nec tamen Romanis militibus tam exiguo stipendio prædari fas erat, vt nunc impunè licere videmus. Hæc igitur Augusti instituta seruantem, ac pro temporum & locorum ratione stipendia mediocriter augentem, militarem disciplinam tueri, iura ciuium ac sociorum defendere, hostes ab Imperij finibus
B procul summouere licebit. at vrgente bello non modò socios, sed etiam Rempublicam deserere, aut tyrones hostibus opponere, aut peregrinum militem magna mercede ad prædam cogimur inuitare. Non tamen sociorum auxilia repudianda statuo, vt plerisque videtur: nullũ enim magnum Imperium sine auxiliaribus sociorum copiis & opibus augeri, ac ne diu quidem hostium impetus sustinere, aut paulò momento stare potuisse certum est. Sed ea sociorum auxilia probo qui æquis fœderibus ac legibus consociantur: vt ciuitates Heluetiorum inter se: quæ eosdem hostes habent & amicos: aut si fœdera pro tuendis Imperij cuiusque finibus, non ad aliena inuadenda iungantur, vt æquabiles leges vtrisque cõmunes sint. nobis quidem cum Heluetiis societas est ad Imperij vtriusq. *Auxilia sociorũ æqua esse oportere.*
C tutelam: sed non iisdem legibus: vnde sæpius discordiæ inter socios suboriuntur. Reges nostri societatem Heluetiorum coluerunt, ac tãta mercede conduxerunt quantam videmus, tum propter iura necessitudinis, tum etiam ne finitimi principes illos ad se maiori mercede pertraherent, ac peditum quos optimos habet illa natio, legiones inde conscriberẽt. prædam verò & agros hostibus ereptos communes esse oportet eorum qui coniunctis copiis victoriam adepti sunt: quæ verò seiunctis copiis parta sunt ab vna ex sociis ciuitatibus, eius esse propria oportet. Quod cũ à sociis Romanorum non satis accuratè prouisum esset, decepti sunt ac circunuenti à Romanis: qui tametsi auxilia sociis imperarent duplo maiora quàm ipsi conscriberent: nihilominus tamen suis stipendiis milita-
D bant sub Romanis: fuerunt enim semper exercituum Imperatores Romani: vrbes verò, arces, agri, oppida hostibus erepta in Romanorum potestatem veniebant: nihil ferè præter tertiam prædæ partẽ ad socios perueniebat: ac ne honores quidem illis in Vrbe communicabantur: exceptis oppidò paucis. Inde sociorum aduersus Romanos graues querelæ, ac postremò sociale bellũ quo tota Italia penè deflagrauit: nec antè exitum reperire potuit, quàm omnibus ferè sociis ius Romanæ ciuitatis lege Iullia tribueretur. Athenienses eadem fraude socios circunuenerant, quibus tributa imperabant, nec vllum vnquam prælium, præter vnum [3], ab Atheniensibus sine sociali exercitu gestum memoratur. Ex quo sociorum ab Atheniensibus ad Lecedæmonios defectio secuta est. Illud etiam quæri potest, num socialem exercitum diuersarum gentium ac linguarum habere vtilius sit, quàm vnius linguæ. vnius quidem gentis exer- 3 Plutar. in Phocione.

citum oratione Imperatoris commodius flecti posse opinor: nihilominus tamen diuersarum quoque gentium legiones facilè regi posse primus Annibal docuit: qui tametsi exercitum ex Mauris, Carthaginēsibus, Numidis, Hispanis, Gallis, Italis, Græcis conscripsisset, clarissimas tamen victorias adeptus est, nec totos quindecim annos quibus exercitui præfuit, seditio militum excitata est. ac sæpe quoque nostros exercitus ex Heluetiis, Italis, Germanis, Gallis collectos strenuè rem gerere, & concordiam simul tueri vidimus: seditione tamē oborta placari difficilimè posse iudicauit Polybius Scipionis Affricani præceptor. Quæ autem de socialibus copiis dixi, non eò pertinent, vt sociorū copias maiores quàm domesticas esse velim: nec tantam in alienis opibus spem collocare vt iis obsisti non possit: cùm vnicuique planum sit penes eos summam Imperij ac rerum omnium esse, qui opibus præponderent: quibus collectis Imperium ac dominatum si velint occupabunt: nec verò voluntas imperandi cupidis vnquam deerit. Quòd si prouidendum est ne socialis exercitus domesticis copiis robustior sit, quantò magis cauendum ab exercitu peregrinorum quibuscum nulla nobis societas, nullum fœdus, nullæ rationes nisi mercede contractæ? neque enim dubium est quin suæ potius & vtilitati & saluti quàm alienæ inseruiant: ac premente hostium metu aut victoriæ laudem prædámque sibi tribuant: aut fugæ latebras quærant: cùm tamen alienis stipendiis bello assuescant, & parēt opes quibus alienum Imperium adipiscantur. Quid exemplis opus est? neque enim vetera nobis conquirenda sunt, cùm ætate nostra Caradinus piratarum maximus ab Algeriensibus accersitus vt eos à seruitute Hispanorū qui arcem occupauerant, liberaret, parta victoria Selimum regem cum domesticis occiderit, ac regnum Ariadeno fratri reliquerit. Item Saladinus Tartarus, quem Ægypti princeps acciuerat vt Christianos de Syria deiiceret pulsis Christianis Imperium Ægypti occupauit: quod vt stabilius esset, Circassiorum ac Tartarorum venalitios ad corporis & Imperij sui custodiam Ægyptiis omnibus ac Syris exarmatis adhibuit, ac florentissimum Imperij statum reliquit posteris, qui non nisi à Selimo Turcarum rege deturbari potuerunt. Non aliter Heruli, Gothi, Langobardi Italiam: Franci Galliam: Anglosaxones Britanniam: Scoti fusis Pictis ac Britānis eam regionem quæ nunc Scotia dicitur, occuparunt: cùm tamē mercede conducti fuissent. Turcarum item Imperium inde potissimum incrementum accepit, quòd diffidentibus de Orientis Imperio Græcorum principibus, ipsi mercede accersiti afflictas Christianorum opes penitus attriuerunt. Et quidem Carolus v. Imperator Germaniam in prouinciæ formam penè redegerat eadem fraude qua illi: cùm scilicet Germaniæ pars religionis specie Hispanorum & Italorum opes euocasset: nam victis Saxonum principibus, cæteros etiam Hispanorum Imperiis subiicere tentabat. ac iam Philippum filium Germanorum regem designarat: nisi victi tandem Gallorum opes implorassent: à quibus Henrico rege seruitutis istius metu liberatos sese libris peruulgatis confiteri non dubitarunt. Id quidem antea à Carolo Imperium ineunte prouisum erat.

erat. nam duodecimo capite iurisiurandi verbis à Pontifice Moguntino conceptis Imperator disertè iurauerat se peregrinum exercitum in Germaniam nunquam traducturum. Tandē mortuo Carolo creatores ipsius Imperatoris singulari iureiurando seipsos obstrinxerunt, ne in posterum peregrinum Imperatorem facerent. prudenter id quidem, & legi[a] diuinę congruenter. Si tamen domesticum Imperium ciues ferre nolint, commodius est procul Imperatorem accersere quàm finitimum. Itaque Ætoli annuum Imperatorem Antiochum Asiæ regem, Tarentini Pirrhum, Poloni Henricum ducem Andium, Leo rex Armeniæ vnũ ex liberis Andrææ regis Pannoniarum repudiatis vicinis acciuerunt. alioqui metuendum est ne finitimus Imperator perpetuum Imperium inuadat: aut si perpetuum est, hæreditarium faciat: aut si hæreditario iure ad posteros quoque noui principis regnum peruenturum sit, quasi prouinciam Imperij sui vectigalem sit habiturus : neque enim sperandum est principem vicinum de aliena gente potiùs quàm de sua solicitum fore: aut vt suos tueatur, peregrinos non deserturum. Vt igitur hanc disputationem finiamus, omni ciuitatum generi arces aliquot vrbésve munitissimas in finibus Imperij necessarias esse duco, in quibus præsidia militaria constituantur, ac bellicis artibus exerceantur : iísque præsidia fiduciæ nomine aut feuda fruenda tribuantur : vt veteres militiæ ex casu: & ea quæ in Imperio Turcarum Timaria dicuntur, quæ militibus non aliter ac sacerdotia conceduntur, vt imminentibus bellorum periculis cum equis armati præstò sint : quorum prædiorum nihil ad hæredes peruenturum sit, sed strenuissimis quibusque tantùm militibus principis beneficio omni alienatione interdicta dentur : ne deinceps militibus prædari ac impunè latrocinari liceat: quod nunc tanta impunitate fit, vt militia quæ Romanis temperantiæ, prudentiæ, fortitudinis schola fuit, nunc latrocinandi ars esse videatur. Ac ne milites quorum virtuti præmia nulla proposita sint, à militia deterreantur, veteranos beneficiis, immunitatibus & vacationibus à necessariis Reipublicæ muneribus Romano more cumulare oportebit. Quæ principibus eò diligentiùs curanda erũt, quò fuerint eorũ agri vberiores ac fertiliores, & Imperia bellicosissimarum gentium regionibus circunsessa : cuiusmodi est Gallia, Italia, Pannonia, Græcia, Asia minor, Persia, ipsiúsque mediterranei maris insulæ, quæ piratarum incursionibus vndique patēt. quæ verò in extremis Scytharum ac Æthiopum finibus positæ sunt regiones, quò sunt ab hostium incursionibus remotiores, eò faciliùs arte militari ac præsidiis militaribus carere possunt: minùs etiam ij qui ad Septentriones quàm qui sunt ad Austrum : quod illi suapte natura satis ac plus etiam quàm satis est, ad belli studia ferantur: ac propter summam equorum copiam exercitus habeāt quàm cæteri parabiliores. excipio statum popularem, quòd vbicunque tandem fuerit, nec militari disciplina diu potest nec vsu belli carere. Illud etiam accuratè cauendum erit, ne cui præter eos qui conscripti fuerint milites, aut militaribus disciplinis assiduè instructos, arma capere ac militiæ studia consectari liceat: ne vel vrbani ciues bellis assueti otium ac

[a] Deut. cap. 23.

B C D (margin letters)

pacem abhorreant: agricolæ verò armorum fiducia latrocinari quàm agros colere malint. Quanquam nihil periculosius est quàm ex agricolis tyronibus exercitum conscribere, qui hostium conspectu vel classico perterriti signa deserere consueuerunt. Opifices verò ac sellularij tum quòd in oppidorum vmbra delitescunt, tum etiam quòd ex ipsa sessione diuturna membrorum mollitiem ac præsertim tibiarum imbecillitatem contraxerunt, nec iniurias cæli perferre, nec stare diu possunt: quos propterea Romani ad bella minimè omnium idoneos esse summo consensu iudicauerunt [5]. Et quoniam de bello ac pace atque omnino de militaribus copiis, & sociorum auxiliis satis multa dixisse videmur: consequens est etiam vt de fœderibus sanciendis, & ineunda cum principibus B ac populis societate, & qua ratione cuique optimè caueatur, disseramus.

5 Liuius lib. 8. in fine contra quã putat Thomas Maurus in Vtopia.

De iure feciali, déque fœderibus & pacis actionibus inter populos sanciendis ac muniendis. CAP. VI.

IVRA fecialia quæ superioribus sunt consequentia, nec ab vtreconsultis, nec ab iis quotquot de Republica scripserunt, pertractata fuisse videmus: cùm tamen nulla re principes ac populi grauiùs periclitentur quàm in pace cum hostibus sancienda, aut in fœderibus feriendis, aut in coeunda societate, seu cum peregrinis, seu cum ciuibus, secessione quadam, aut ciuili bello ab vnione C mutua distractis agatur: in quo genere quemadmodum optimè quibusque caueatur quæri solet. Quæ vt clariùs illucescant, definitionibus singulorum nobis vtendum est. Ius igitur feciale à fide dictum & feciales quia publicæ fidei inter populos præerant vt fœdere fides pacis cõstitueretur: sic enim M. Varro in iis quæ de lingua Latina extant, & libro II. de vita pop. Rom. Bella inquit tarde & nulla licentia suscipiebãt, quòd bellum nullum nisi pium putabant geri oportere ac prius feciales quatuor mittebant quos Oratores vocabant. Fœdus autem, quod & fidus ab Ennio dictum fuisse idem Varro scribit, est publica populorum principúmve inter ipsos conuentio in perpetuum concepta, sponsio ducum, Legatorúmve pactum conuentum sine populi iussu, cuius exitus & cõ- D ditiones à principibus populísve pendent, vt rata irritáve sint promissa. Pactio principum populorúmve conuentio temporaria, quę sępius magistratuum aut ducũ potestati permittitur, qui ad breue tempus differre, aut pactis aliquot dierum induciis sustinere bella suo iure possint. In fœderibus antiquis præter nomina fecialium vtriusque populi nulla inscripta erant: in sponsionibus nomina ducum Legatorúmve inserebantur: vt Consul Romanus qui cum Samnitibus pacem iniussu populi Romani fecerat, in concione disseruit: ex cuius oratione, & ex historicorum fontibus discrimen fœderis à sponsione, & vtriusque à pactione hausimus & expressimus, tametsi hæc interdum ab imperitis confunduntur. Tria sunt autem genera fœderum. aut enim cum amicis, aut cum hostibus fœdus est, aut cũ iis qui nec hostes sunt nec amici. Cum hostibus paciscimur

ciſcimur diuturnas inducias, aut pacem perpetuam, aut amicitiam. Item in pacis actionibus, aut offenſiones acceptæ reticentur, vt ferè fit, aut cõmemorantur: atque omnino iniuriarum obliuione pacta de finibus regundis, aut de captiuis reddendis, aut de iure maieſtatis, aut commerciorum & hoſpitij agi conſueuit. Cum amicis fœdera temporibus definita renouantur, aut immutantur, aut priuatorum controuerſię definiuntur. Cum cæteris amicitiæ contrahuntur æquo fœdere aut iniquo: idque dupliciter: vno modo cùm alter populus alterius maieſtatem obſeruare ac ſuperiorem confiteri, ſeſéque in eius clientelam, & quaſi in tutelam tradere profitetur, quod patrocinium [1] dicitur: aut ſuperiorem quidẽ agnoſcit, & comiter maieſtatem eius obſeruare promittit: non tamen in eius B clientelam concedit. Qui autem in fœdere ſuperiorem agnoſcunt, ij vel tributum indictum penſionémve dependere ſolent: vel ab omni penſione tributóve immunes ſunt. Qui eo pacto coniuguntur quod Latini ÆQVVM FOEDVS appellant, ſuæ maieſtatis dignitatem nulla ſui parte deminutam retinent: quia nec alter alterum vti ſuperiorem obſeruare, nec alter alteri in honorum prærogatiua cedere tenetur: etiamſi alius alio plus minúſve ad auxilia mutua conferre promiſerit. Qui verò ſponte vel coacti deditionem fecerunt, in fidem quidem, non tamen in fœdus veniunt, & à ſubditis nihil differunt. Sic enim Liuius ſcribit de Campanis qui ſponte ſeipſos Romanis dediderant, Aliam eſſe conditionem C eorum qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent. Omnibus autem fœderatis principibus populíſve communis eſt ſocietas, amicitia, ius hoſpitij, commerciorum, vt liceat in ſociorum fines ire, agere, negotiari, res rationéſque contrahere, & libere mercaturam quarundam rerũ, aut omnium vltrò citróque exercere, ídque ſine vectigalis vllius ſolutione, aut certo vectigali, quod ex fœdere mercatoribus imperatur. Horum item fœderatorum duo ſunt genera: alterum eorum qui auxilia mutua paciſcuntur, ſi ab hoſtibus laceſſiti fuerint: alterum eorum qui etiam mutuas opes & copias ad ſociorum hoſtes inuadendos promittunt, ídque vel exceptis quibuſdam, vel ſine vllius exceptione. Omnium autem arctiſſima ſocietas eſt cùm eoſdem hoſtes, & eoſdem cum ſociis amicos ha D bemus. In quo genere ſocietatis & amicitiæ principes honorariũ quoddam gentis inſigne, puta militare cingulum, torquémve mutuò dare & accipere conſueuerunt. Interdum etiam connubiis ſocietates ac fœdera ſanciuntur. Sanctior tamen ſocietas eſt ac fides quam regi rex, vir viro, populus populo dat accipítque viciſſim: qualia ſunt antiqua Francorum cum Hiſpanis & Scotis fœdera: quorum verborum quanta vis eſſet, ſi nõ antea, certè quidem intellectum eſt cum Eduardus IIII. rex Anglorum regno exutus eſſet, ac Frãcorum opes fœdere pactas per Legatos implorarét: reſponſum eſt Legatis cum Anglorum rege regnóque contractum eſſe fœdus, nec aduerſus nouum Angliæ regem regnúmve ſaluis fœderibus bellum geri poſſe. Ea vis eſt horum verborum CVM REGE POPVLOVE. At cùm rex regi, & vir viro dat fidem, etiam regno ſpoliatus auxilium iure petere poteſt. Hæc autem fœdera vt ſanctiora ſint, ſæpe in Se-

[1] Feſtus in verbo Patricius.

natu vel in Curia maiore, vel in comitiis optimatum populíve promulgantur: vt cauetur eo fœdere quod ictum est inter Ludouicum XI. Francorum regem & Maximilianũ Austriæ ducem anno M. CCCCLXXXII. Est etiam vnum genus fœderis quod neutrum dicimus, ídque ab iis ferè coiri solet qui inter medios hostium fines positi sunt, vt ab vtrisque tuti sint: quale est fœdus cum populis Burgundionum qui liberi appellãtur:
2 anno 1555. quibus accessit [2] Bassinorum ager rogatione Heluetiorũ. Rursus omnia fœdera aut perpetua sunt, aut tempore definita, aut tandiu vim habitura quandiu socij principes vixerint. Sæpius tamen excipitur, vt alterutro principe mortuo tres quatuórve annos societati cũ successore locus sit: vt in fœderibus Francorũ cum Heluetiis. Ex quibus perspicitur Legatos Romanorũ ad Antiochũ magnũ fœdera nõ satis accuratè distribuisse, cùm diceret, Tria tãtũ[3] esse genera fœderũ: vnũ cũ bello victis dicerẽtur leges: alterũ cùm pares bello æquo fœdere in pacẽ & amicitiã venirẽt: tertiũ cùm qui nũquã hostes fuerunt, ad amicitiã fœdere coeunt qui neque dicunt neque accipiũt leges. His ita explicatis, de cautionibus fœderum disseramus. Inter bonos quidem data fides & accepta vicissim ad mutua principum inter ipsos pacta conuenta satis habere momenti plerísque videtur. Sin dubia fides est, aut cum hostibus agatur, obsidibus caueri solet. Sunt etiam qui arces oppidáve sibi dedi aut omnino dirui velint. interdum quoque victi exarmantur quo minùs fidem fallere si velint, possint. Omnium autem cautionum maxima putatur, si fœdera affinitate ac propinquitate cõtracta iungantur. Sed vt hostes à sociis, victores à victis, potentes à tenuibus, principes à subditis differunt: ita cautiones aliis aliæ maiores quæruntur. Vt tamen tutissimè cuique caueatur, conditiones, quantum quidem fieri poterit, æquissimas esse oportet. Nihil enim verius quàm quod à Plantio Consule Romano in Senatu dictum est, Neminem populum diutius ea cõditione esse posse cuius eum pœniteat. Quærebatur à Legato Priuernatũ qua pœna suos ciues dignos arbitraretur, Ea, inquit, qua qui liberi esse debeant: tum Consul, Quid si vobis ignoscatur pacémne fidam habituri sumus? hîc Legatus, Si bonam dederitis, & fidam & perpetuam: si malam haud diuturnam. Hæc Legati vox iunioribus nimis arrogans videbatur, senioribus non item: quippe vicinos Vrbi populos qui pro libertate tantùm dimicarent, Romana ciuitate dignos iudicabant: alioqui nec in fide retineri, nec in amicitia posse. Atque in eam sententiam Senatusconsultum factum est, deinde latum ad populum de ciuitate Priuernatibus tribuẽda: tametsi antea cum Latinis ciuitatibus aduersus Romanos coniurauerant, ac victi deditionẽ
4. lib. 8. fecerant. Mos autem, inquit Liuius [4], Romanis vetustus erat, cum quo nec fœdere nec æquis legibus iungeretur amicitia, non priùs Imperio in eum tanquam pacatum vti, quàm omnia diuina humanáque dedidisset, obsides accepti, arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Non enim sperandum est in obsequio retineri posse populum aut qui semper antea liber fuerit, nisi exarmata ciuitate ac præsidio vrbi imposito quieturum. Libertatem verò qui quadam ex parte minuũt, acriùs stimulant

3 Liuius. [margin note beside "se, cùm diceret"]

B C D [margin section letters]

lant quàm qui penitus adimunt: vt Ludouicum XII. regem accepimus Genuenses à Francorum fiducia & clientela rebellantes fregisse, ac vrbe capta ducentis aureorum millibus, præsidio arci imposito mulctauisse: eos tamen suis legibus ac magistratibus viuere permisisse: præterquam quòd numismata regali figura signari iussit. Commodius fuisset libertatem illis integrã restituere ac fidos socios habere: aut si perfidia metuenda erat, in prouinciæ formam redigere: cùm antea Ludouicus XI. oblatam sibi à Genuensibus cum annua pensione clientelam ægre accepisset: quòd iampridem à clientela quam Carolo VI. Francorum rege subierãt, belli Venetici metu sublato defecissent. Ita Bernates olim cùm à Burdor
B gorum nobili gente premerentur, petierunt à comite Allobrogum vt se in clientelam reciperet: hic patrocinium non recusauit: sed metu sublato nihil prius habuerunt quàm vt lege clientelari soluerentur: quam conditionem comes accipere maluit, ac fidos socios quàm infidos clientes habere. Quamobrem Franciscus maior rex Francorum, malè vt opinor, consultus, clientela Genuenses liberare noluit, tametsi ducenta aureorũ millia vt præsidium ab arce Genuensi amoueret, obtulissent, cùm & graui bello, & inops à pecunia vndique premeretur. Ex quo satis intelligi poterat Genuenses nunquam in obsequio permansuros, quæcunque rebellandi occasio daretur. Alterutrum enim oportuit, fidos inquam ac liberos habere socios æquóque fœdere coniũctos, aut penitus erepta Reipu-
C blicæ administrandę potestate vti subditos in officio continere. Hîc dicet aliquis non licere patrono specie patrocinij cliẽtibus eripere libertatem. Ego verò tunc licere putẽ si cliens fidem fefellit. Quinetiam Augustus[5] populos vectigales fecit qui libertate abutebantur. Quamobrem Carolus IX. rex in prouinciæ formam Virodunos, Tullos, ac Metenses quodammodo redegit, cùm allatum esset clandestinis coniurationibus id agi vt Hispanos in vrbes admitterent. Omnibus enim fœderibus quæ ob clientelam sanciuntur, caueri solet clientes suis legibus, moribus, magistratus, consiliis & integra libertate vsuros: sed hæc cautio inanis est, si princeps qui patrocinium suscepit, clientum vrbes arcésue præsidio teneat: siquidem ex liberis populis vectigales quoties volet, efficere possit.
D Quis est enim qui nesciat Constãtiam, Traiectũ ad Mosam, Cameracũ, Viennam Austriæ quæ gentis Austriacæ patrocinium adamauerant, recepto pręsidio libertatem amisisse? Iisdem casibus cõflictari cœpit Ioannes Pannoniæ rex, qui Austriacorum insidias metuens Turcarum clientelam subiit, à quibus tamen postea seruilem in modum oppressus est. Ferdinandus Austrius regnum Pannoniarum pactis conuentis quæ inter maiores vtriusque gentis contracta fuerant, ad se pertinere contendebat. sed ea pacta sine populi consensione extorta nullo stabili fundamẽto niti videbantur, cùm regis creatio populi suffragiis fieri deberet. Quòd si gens Austria propinquitatibus, imperiis, rerúmque gestarum gloria florens rogationem ad populum Pannoniarum tulisset, Vellent iuberent vnum aliquẽ sui generis regem inaugurari, regnũ illud nulla vi adepturos fuisse constans opinio est. sed ne populus iure suffragiorũ in rege creando

5 Tranquil. in Augusto.

excideret, Matthæum Coruinum Huniadis filium regem ſponte maluit quàm Sigiſmundi Imperatoris liberos habere. conſequentia verò pacta cum rege Coruino & Auſtriacis principibus inita ordines rata quidem habuerunt, ea tamen ereptis ſuffragiis, & armorum metu potius extorta, quàm legitimo conſenſu facta querebantur. Itaque cùm ad vim prolapſa res eſſet, populus Turcarum opes eblanditus eſt cõtra Ferdinandum, cui tamen prouincias aliquot fruendas Turca reliquit, ea lege vt fiſco vectigal annuum dependeret. qua ex re Turcarum princeps Imperatorem Germanorum ſe tributarium habere gloriatur. Imperator verò penſionem non tributum appellat. differt autem hoc ab illo: quod tributum à ſubditis aut ab iis qui potentiorum vi coacti vt libertate ac pace fruerentur, pecuniam victoribus ſe daturos ſpoponderunt. penſio libera eſt ſeu à cliente, ſeu ab iis diſſoluatur qui æquo fœdere ſocietatem & amicitiam cum iis inierunt qui ſeſe cum hoſtibus cõiunxerint: ſeu ab iis auxiliares copias vrgente bello accipiant: vt quidem noſtri reges cum Heluetiis in ſocietatem æquis fœderibus venerunt, ea lege tamen vt reges arbitrio ſuo exercitum Heluetiorum ad huius Imperij tutelam conſcriberent: ac viciſſim Heluetiis aduerſus hoſtiles incurſiones opem ferrent. ſed quoniam ad huius Imperij tutelam frequentes exercitus ab Heluetiis acciri neceſſe erat, ne hoſtes huius Imperij Heluetios à Francorum ſocietate diuellerent, reges noſtri libenter penſionem mille aureorum in ſingulas ciuitates ſpoponderunt: tametſi Franciſcus maior rex Francorum prælio ad Marinianum paulò ante fœdus commiſſo clariſſimam omnium victoriam de Heluetiis retuliſſet. Ac tametſi ſuperiùs diximus patrocinium veriſſimè appellari cùm tenues liberam & gratuitam potentiorum clientelam ſubeunt: quia merces [6] officio non debetur: potentiores autem tenuium patrociniũ aduerſus hoſtium iniurias ſuſcipere debent: nihilominus tamen nulla ferè patrocinia gratis ſuſcipiuntur: atque interdum tenues inuitis ac recuſantibus patronis penſionem promittunt, vt obligatione neceſſaria quaſi mercede ſoluta ad opem ferendam teneãtur. Id quidem veteribus contra decus contráque dignitatem Imperij factum iudicaretur: ſed poſteaquam vtilium & honeſtorum confuſa ratio eſt, patrocinia potentiorum mercede conduci oportuit, ne imbecilles iniuria tyrannorum opprimerentur. Hinc Saluiani Maſſilienſis graues querelæ, opes ſcilicet tenuium patrociniis exhauriri vt ſalui eſſe poſſint. Quis eſt enim qui neſciat Lucenſes, Parmenſes, Genuenſes, Florentinos patrocinium regis Hiſpaniarum ingenti mercede paciſci. Illud etiam indignius miniméque ferendum, patrocinij pretium à clientibus ſolui, non vt ab hoſtibus aut finitimis, ſed vt ab ipſius patroni latrociniis tutiores ſint. Nam poſt calamitatem Papienſem Francis illatam omnes Italiæ ciuitates patrocinia regis Hiſpani magna vi pecuniarum mercari cœperunt. Lucenſes quidem decem aureorum millibus. Senenſes quindecim millibus. Dux Ferrarienſis quinquaginta millibus: ſed hic quidem ſpecie mutui, cum eſſet in clientela Francorum. Hoc verò turpius ſit an ſceleratius non facilè dici poteſt: eum qui

[6] l. 1. mandati.

qui patronum sese ferat, mercedem accipere, ac nihilominus in ipsis pe-
riculis clientem deserere. quid? Sigismundus Augustus rex Poloniæ pa-
trocinium Liflandorum contra regem Moschouitarum susceperat: fœ-
dere tamen cum rege Moschouita percusso clientes turpiter non tam
deseruisse quàm hosti prodidisse dicitur. Quòd si quis subditus regnum
alienum adeptus sit, séque in eius principis cui subditus est, fidem & cli-
entelam quasi rex dederit, duplici nexu patronus ad clientis & subditi
tutelam obligatur: eóque magis si de clientis existimatione ac dignitate
quæratur: vt non ita pridem [7] Pius v. Pont. max. reginam Nauarræ citari [7] anno 1563 mēse Martio.
iusserat, & quidem edicto peremptorio, vt pro Tribunali Pontificis se
B stato die sisteret pœna publicationis bonorum indicta. Carolus ix. rex
aduersus Pontificis iniurias reginæ patrocinium se suscepisse declarauit,
tum quia sibi propinquitate coniunctissima esset, tum etiam quòd in e-
ius fide, obsequio, ac patrocinio semper fuisset. periniquum autem vide-
ri & contra morem maiorum, contráque regum & Pontificum pacta
conuenta huius Imperij subditos capitis arcessere, famæque ac fortuna-
rum causam apud Pontificem maximum dicere: cùm tamen Clemens
vii. Pont. max. duos Cardinales ad regem Anglorum Legatos misisset,
vt quas repudiandæ reginæ causas haberet, ipsi salua principum maiesta-
te disquirerent. & quoniam Pontificis aduersus reginam Nauarræ inter-
dicta regis quoque Caroli dignitatem violare videbantur, Pontificem
C per Legatum admonuit, se quæstionem de subditis quorum fraude ac
dolo id factum esset, habiturum: petiit tamen vt sua illa interdicta ac de-
creta reuocaret: alioqui reginæ sibíque illatam iniuriā pro iure suæ ma-
iestatis more maiorum se vlturum declarauit. Certè Ludouicus iunior
Theobaldum Campaniæ comitem olim acerrimè castigauit, quod eius
ope consilióve Pontifex Romanus Veromanduorum comitem diris
execrationibus deuouisset. Sæpe fit tamen vt clientes periculi metu li-
berati aduersus patronos arma capiant: ac ne vetera quærantur, dome-
sticis abundamus exemplis. Cùm enim Saxoniæ dux Ioannes, Philip-
pus Hessorum princeps, Mauricius item Philippi gener, & Albertus iu-
nior marchio Brandeburgicus, Imperatoris Caroli v. seruitute preme-
D rentur, ad opes Henrici ii. Francorum regis aspexerunt. Rex ipse Hen-
ricus ii. summa voluntate patrocinium principum Imperiíque Germa-
nici tutelam suscepit: & aduersus Imperatorem, quicum antea concor-
dissimè sese gesserat, ingentem exercitum conscripsit: ac tantum abfuit
vt eo nomine pecunias acciperet, vt etiam ducenta aureorū millia Ger-
manis principibus belli aduersus Carolum gerendi causa magnificè lar-
giretur. Ac tametsi capite xxxiiii [8]. fœderis, quod ab illis cum rege [8] Fœdus Chamborti anno 1552.
Henrico ictum erat, tres vrbes Imperij Germanici Gallis finitimas &
Gallica lingua vtentes regi occupare liceret, non priùs tamen Imperator
Germaniæ finibus excessit, principibus & vrbibus Germanorum serui-
tute liberatis, quàm clientes patrocinium regis Henrici eiurarunt: neq;
id tantùm, verumetiam Henrico Germaniæ liberatori ac patrono nefa-
rium bellum indixerūt. Pòst etiam [9] omnium Imperij Germanici ordi- [9] anno 1565. Augustæ.

num consensu apertè decretum est bellum aduersus regem, ni vrbes illas Imperij, quas ex legibus fœderũ huic Imperio subiecerat, restituere vellet. tametsi Virodunum iam inde à Carolo VI. rege in clientela Francorum fuisset. Sed imperialis decreti vim abstersit copiarum, aut consilij, aut animi, aut pecuniarum inopia, aut quod verius est, vrbium expugnãdarum desperatio non voluntas. Antea[1] rex admonitus erat ordinibus Imperij gratum fore, si vrbes illas quas dixi, Metim, inquam, Tullum ac Virodunum sub Imperij fiducia retineret. Et quoniam patroni à clientibus non magis inuadi possunt quàm potentes ab infimis: ita maiorem his quàm illis cautionem adhibere oportet, ne patrocinij specie libertatem amittant. Hîc occurret aliquis, absurdum videri clientem à patrono cautionem exigere, cùm se suáque eius fidei ac potestati credere non dubitet. Id quidem indignum aliquando Curiæ Parisiorum visum est, quæ vassalum à securitatis petitione contra dominum decreto submouit[2]. Sed eò processit hominum fraus ac perfidia, vt etiam vassalis contra vim patroni succurri oportere sapientibus[3] videatur: quantò igitur æquius est in eo genere clientibus opem ferre? Prima igitur cautio est, vt æquissimis conditionibus vterque vtrique teneatur: deinde vt patrocinij tabulæ, quas nostri protectionis literas appellant, clientibus à patrono dentur: quibus testatum sit iura maiestatis salua & integra clientibus futura: quas tabulas à nouis principibus ratas haberi oportet: alioqui patrocinium morte clientis æquè ac patroni dissoluitur. Quamobrem Metenses mortuo Henrico II. rege Francorum, clientelares tabulas à Carolo Henrici filio confirmari petierunt: non quidem vt ab hostibus tutiores essent, sed vt iure maiestatis ac libertate sua vti frui liceret. Atque hæc non modò patrociniorum sed etiam fœderum ac societatum cum populis aut ciuitatibus contractarum ratihabitio à consequẽtibus principibus exigi debet, quæ alioqui morte dirimeretur. Nam Perseus rex Macedonum mortuo Philippo patre Legatos ad S.P.R. misit[4], vt ea quæ Philippo cum Romanis societas & amicitia intercesserat, se Imperium ineunte continuaretur. At cùm Romani leges easdem fœderum, quæ priùs cum Philippo fuerãt, renouari vellent, recusauit Perseus: cùm diceret nihil sibi cum paternis fœderibus commune esse: si Romani amicitiam ac societatem colere vellent, priùs de pactis conuentis[5] agi oportere. Ita quoque Henricus VII. rex Anglorum cùm à Philippo Caroli V. Imperatoris patre Sufolcium ducem iuratus recepisset ea lege ne in eum sæuiret, néve illi vitam eriperet, fidem seruauit: sed mortuo Henrico VII. Henricus VIII. filius ducem securi percuti mandauit: cùm diceret se nec pactis, nec iureiurando patris obligari. oportet igitur ita cauere vt qui stipulatur pro se hæredibúsque suis ac successoribus Imperij stipuletur: & qui promittit pro se hæredibúsque suis ac successoribus promittat, vt obligatio sit efficax[6]. Sed quod antea dixi dicendum sæpius est, clientelare fœdus omnium periculosissimum esse, nisi bene accuratéque clientum libertati caueatur: quoniam sæpissime fit vt patroni in dominos vel etiam in tyrannos, clientes in subditos, sæpius etiam in seruos euadant: quibus vt ca-

1 anno 1559.

2 Pro comite Pollin aco. Gallus quæ. 121. anno 1387.

3 Molin. ad d. Galli q.

Cautiones clientelares.

4 Liuius lib. 40.

5 Liuius lib. 42.

6 l. eadẽ dicemus. de verb. oblig ff. & ibi Bart. nu. 30. l. tale pactum. de pactis.

B

C

D

vt caueatur, terminanda sunt patrocinia breuiore temporum interuallo: vt si clientibus grauiora videantur, mutari: si honesta, continuari possint: idque potissimùm in popularibus & optimatum Imperiis, quę quodammodo sempiterna sunt. Quamobrem Geneuates cum Bernatibus fiducia clientelari contracta [7], patrocinium annis triginta definierunt: quibus elapsis disturbata ciuitas est paucorum ciuium occulta coniuratione, vt Bernatum Imperio ac potestati Geneua dederetur: captis tamen ac cæsis aliquot cōiuratis, societas æquo fœdere cum Bernatibus iūcta est [8]. Fallunt enim qui antea patrocinij fœdus cum Bernatibus fuisse negant, propter rerum ac verborum ignorationem. quod enim Latini patrocinium & clientelam, iuniores aduocatiam appellarunt, nostri homines *auoiζon*. Ego Heluetiorum omnia fœdera quæ multa sunt, à Crucæo Gallorū apud Heluetios Legato accepta accuratissimè legi: vt quo quæque ciuitas, quibus legibus alteri iūgeretur, planè intelligerem. Valdaostę eadem qua Geneuates difficultate laborarunt, cùm illos Valesij patrocinij specie suis Imperiis subiicere conarentur [9], nisi regis Francorum ope erepti fuissent. Sunt etiam Rotuillani ac Mullusi in Heluetiorum omnium, Abbas verò S. Galli in Tigurinorum, Lucernatum, Suitiorum, & Glarensium singulari clientela. Quod igitur de vassalis dici consueuit, eos à fiducia dominorum eripiendos si duriùs & acerbiùs quàm pro dignitate habeantur, vt pridem Curia Parisiorum decreuit [1] aduersus Britanniæ ducem: idem de clientibus iudicium est, vt si patronus leges fœderis perrumpere velit, cliens ipse patrocinij legibus solutus sit. Omnium autem cautionum maxima est, ne patroni clientum arces vel oppida præsidio militari teneant. Nihil enim verius quàm quòd à Bruto Tribunoplebis velut ab oraculo in populi Romani concione dictum est, Vnam esse tenuium aduersus potentiores securitatis cautionem, vt scilicet potentes si nocere velint, non possint: cùm nocendi voluntas ambitiosis hominibus & imperandi cupidis nunquam sit defutura. Itaque cùm in Anglorum patrocinium Scoti venirent [2], prudenter prouisum est vt & obsides Scotis darentur, quos renouare sexto quoque mense, nec arcem vllam Anglis in Scotia habere liceret. In quo quidem ab Atheniensibus peccatum est, quòd cùm Antipatri, deinde Cassandri, pòst etiam Ptolemæi ac Demetrij clientelam optassent, arcem illis præsidio militari munire permiserunt: ab iis enim à quibus seruitute liberari debuissent, oppressi fuerunt. Id quod à Demosthene prouisum erat, cùm plerique Antipatri humanitatem ac facilitatem laudarent, Dominum, inquit, quantumcunque facilem repudiamus. hunc igitur Antipater in Italiam vsque persecutus mori coegit. Sed Athenieſes eadem fraude qua socios olim fefellerant, circunuenti fuere. Cùm enim Persæ Græciam deseruissent, Gręcorum ciuitates, exceptis oppidò paucis, societatem per Legatos æquis fœderibus coierunt, vt sua quęque ciuitas libertate ac Imperij maiestate frueretur: omnium autem commune ærarium esset ad Apollinis quò pecunias omnes sociorum in annos singulos cogi placuit, vt communi consensu accepti & expensi rationes exigerentur. His con-

7 anno 1528.
8 anno 1558.
9 anno 1559.
1 Gallus q. 340.
2 anno 1559.

ditionibus ac legibus iurati omnes, sacrificióque solenni fœderibus percussis, Aristides Atheniensium Legatus ardentem ferri massam in mare deiiciens, deos omnes deásque testatus, Sic, inquit, repente pereant qui datam fidem fefellerint, vt igneam vim ab aqua extinctam videmus. *Societas violata Atheniensium fraude.* Athenienses tamen pecunias communes sociorum, vt classem pararent, in arcem Palladis coegerunt: deinde sociorum opibus locupletiores facti, cùm tributis ac vectigalibus illos prægrauarent, sibi ipsi non modò immunitatem, verumetiam Imperium Græciæ pepererunt: cùm sociale fœdus in patrocinium mutassent, ac tandem etiam dominatum arripuissent. erat enim ab omnibus sociorum magistratibus ad iudices Athenarum libera prouocatio, vt est apud Xenophontem [3]. Dominandi verò B cupiditas ex eo profecta est, quod Athenienses communibus sociorum pecuniis arma, classes, exercitus compararent: ac militarem disciplinam socialibus impensis tuerentur. Eadem ferè Lacedæmoniorum sociis contigerunt: quos sub æqui fœderis specie imperiosè sibi parere compulerunt: cùm scilicet soli penè ex omnibus sociis artem imperatoriam colerẽt: neque enim Lycurgi institutis licuit Spartiatibus opificia tractare. Nihilo æquius Romani aduersus socios Latini nominis sese gesserunt: inde Setinus Latinorum Imperator hac oratione de Romanis questus est, Sub vmbra fœderis æqui seruitutem patimur. Itaque concilia populorum Latinorum habita, inquit Liuius [4], respõsúmque non ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum C auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potiùs quàm pro alieno Imperio arma laturos. Iisdem propè querelis aduersus Romanos Lycortas Achæorum [5] Imperator vsus est, cùm diceret, Fœdus Romanorum cum Achæis specie quidem æquum esse: re precariam libertatem, apud Romanos etiam Imperium esse. Non aliam ob causam Samnites aduersus Romanos bellum tam diuturnum gesserunt, quàm quòd societatis specie Romani imperare Samnitibus vellent. Superiùs soliale bellum omnium ferè sociarum ciuitatum inde ortum esse diximus, quòd Romani sociorum armis, pecunia, legionibus, sanguine tantum Imperium ac tantis opibus auctum peperissent [6]: ex quo tamen nihil ad socios vtilitatis, nulla imperia, nulli honores peruenirent. Certè Romani aduersus socios quàm imperiosè se gesserint, testis est illa vox Appij Consulis ad D Achæorum Imperatorem cùm de Lacedæmoniorum libertate ageretur: Dum liceret voluntate sua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coacti facerent. Et cum Ætolis sociale fœdus his legibus percusserunt, IMPERIVM maiestatémque populi Rom. gens Ætolorum conseruato sine dolo malo: hostes eosdem habeto quos populus Romanus, armáque in eos ferto: & bellum pariter gerito: obsides arbitrio Consulis XL. & talenta quingenta dato. Liberum quidem Imperium Ætolis reliquerũt: sed iis conditionibus, vt paulò minus quàm Romano Imperio subditi videren tur. Hæc autem verba fœderis, MAIESTATEM Romanorum conseruato, iniquum fœdus esse, nec legibus æquis contractum declarant, vt superiùs diximus. Cùm verò fractis Persei regis opibus Macedoniam suis Imperiis sub-

3 lib. de Repub. Atheniensium.

4 lib. 8.

5 Liuius lib. 33.

6 Liuius lib. 36. Polyb. lib. 6. de milit. Romanorũ disciplina.

riis ſubiicere poſſent, & in prouinciæ formam redigere, vt poſtea fecerũt, placuit tamen eos populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti: ſed ea conditione vt dimidiam vectigalium ac tributorum partem in Romanum ærarium quotannis inferrent: ac ne vlla rebellandi occaſio daretur, omnes belli duces, Legatos prouinciarũ, Pręfectos, Senatores, principis domeſticos & familiares, qui ſeruire regibus humiliter, aliis ſuperbè imperare conſueuerunt, in Italiam tranſmitti placuit. poſtremò regnum Macedoniæ in quatuor regiones diuiſerunt, indicta capitali pœna, ſi qui ex vna regione in aliam commearent, aut cœtus affinitatéſve contraherent, commerciáve[7] haberent. Quibus rebus perſpicuum fit precariam qui- 7 Liuius lib. 45.
B dem libertatem Macedonię populis tributam, Imperium verò penes Romanos fuiſſe. Iiſdem ferè artibus Mummius[8] Conſul Achæis victis, quò 8 Strabo.
minùs rebellarent, cœtibus ac ſocietatibus interdixit: Corinthũ quæ duo maria breui terrarum interuallo iungebat diſturbauit: liberos tamen populos ſuis legibus ac magiſtratibus vti permiſit: tributorum ac vectigalium parte leuauit. quibus artibus Romani libertate populis omnibus propoſita tyrannos incredibili metu terruerunt: cùm intelligerent æquitate ac iuſtitia temperandas eſſe leges, aut de Imperio decedendum. Ita Romani trium pulcherrimarum virtutum, iuſtitiæ, inquam, fortitudinis ac prudentiæ laudibus, imperatoriiſque artibus cumulati populos omnes in ſui admirationem conuerterunt. Tyrãnidis igitur & iniuſtitię me-
C tu ſublato, princeps iniuria violatur, cùm ſubditi ſeſe ab eius obedientia diuellunt, vt patrocinij ſpecie propoſita libertatem adipiſcantur: eóque magis ſi cliens nullo fiduciarij prædij iure teneatur. Itaque cùm Carolus Lotaringus Metenſium Pontifex Imperij Germani patrocinium ne verbo quidem à rege Carolo IX. violatus, ſed ſummis honoribus & opibus cumulatus ſubire conaretur: tabuláſque fiduciæ, quas noſtri ſecuritatis literas appellant, ab Imperatore acceptas promulgari vellet, Præſes prouinciæ Metenſis interceſſit: cùm iſta ratione Pontifex ſui principis obſequium eiurare, ac huius Imperij maieſtatem in dubium reuocare videretur. Periculoſum eſt igitur alterius principis clientelam ſuſcipere, periculoſius etiam ſine iuſtiſſima cauſa ſubire: cùm præcipua ſit bellorum
D ferè omnium materia, ex qua ciuitatum & Imperiorum conuerſiones, ac ſæpiſſime euerſiones ſequuntur: cùm ſubditi à ſuorum principum fide ac obedientia, vt alienis imperiis pareant, diſtrahuntur: qui etiamſi nullius imperio teneantur, ſeipſos tamen ſuáque omnia potentiorum arbitrio ſubiungere videntur, vt eoſdem quos illi hoſtes habeant & amicos: próque eorum dignitate & exiſtimatione neceſſe habeant æque ac pro ſeipſis propugnare: & eadem quæ illi pericula ac detrimenta ſubire: victoriarum tamen vtilitates nullas omnino adipiſci. Quò fit vt qui meliùs ſibi cauent, huiuſmodi clientelam niſi armis coacti, aut potentium iniuriis oppreſſi adire nolint: ſed aut neutrarum partium eſſe malint: aut *Neutrius parti. Imperium ſequi.*
omnium amicitiam & gratiam ex æquo ſine cuiuſquam offenſione tueri: eóſque ad arma concurrentes modis omnibus ad cõcordiam mutuam reuocare. Nam ſi omnes omnium hoſtes ſunt, aut ſociali fœdere con-

iuncti, quis arbiter dissidiorum futurus est? Illud etiam plerisque tutissimum videtur, vicinos ac finitimos mutuis bellis atteri: cùm in vicinorum principum casu ac ruina Rei cuiusque publicæ salus & incremẽtum consistere videatur. Quamobrem T. Flaminius Attilio Consuli Ætolorum captas vrbes vastare cupienti restitit, cùm diceret Ætolorum calamitates Philippo regi Macedoniæ incrementum allaturas. Hæc igitur commoda consequuntur eos qui se neutros quàm hostes aut socios esse maluerunt. Sed grauioribus incommodis obligari videntur: cùm tuendæ ciuitatis aduersus hostium impetus præceptum ferè nullum maius sit, quàm aut potentissimum esse, aut cum potentissimis societatem & amicitiã coire: siue eiusdem Imperij ciues: siue plurium ciuitatum princi- B pes bellis mutuis conflictentur: cuius præcepti tanta vis tanta sententia est, vt qui neutrarum partium duces sequatur, victoribus quasi certissima præda cessurus sit: vt Legati [9] Romanorum persuaserũt Achæis, quos Antiochus à Romana societate diuellere cupiebat, vt neutram in partem inclinarent. Quandiu Ludouicus XI. nullius principis aut populi societatibus implicari voluit, hostium incursionibus sæpe oppressus est: cùm verò societatem cum Heluetiorum populis cõtraxisset, nulli deinceps in eius Imperij fines inuaserunt: ipsique Heluetij vicissim tutiùs beatiúsq; vixerunt. Media via neque amicos parat, neq; inimicos tollit, vt Prætor [1] ille Samnitum non oratione modò sed re ipsa comprobauit. Eadem oratione vsus est Aristenus Imperator in concilio Ætolorum, C cùm diceret Romanos aut socios habere aut hostes oportere: mediam viam nullam esse. Ferdinandus rex Aragonum vt Petrum regem Nauarræ Imperio spoliaret, nihil prius habuit quàm vt illum à Francorum societate seiungeret, vt tandem ab omnibus desertus facilè opprimeretur. Ipsi quoque Iabeni, cùm Israelitas bellis implicatos sequi noluissent, parta victoria omnes ad vnum internecione deleti sunt. In eadem pericula Thebani penè inciderunt, cùm bello Persico domi sese continuissent [2]. Item ciues omnes Laidarum repentino bello ac seruitute oppressi fuerunt, propterea quòd nec principem, nec vllam cum finitimis amicitiam aut societatem contraxissent [3]. Ac superiori ætate Florentini cùm à Frãcorum societate desciuissent, nec principes in Francorum regem coniu- D ratos sequerentur, tandem potentiorum arbitrio ac libidini seruierunt. At, inquis, iniquum fuisset se Francorum hostes, quibuscum amicitia cõiuncti fuerant, profiteri: assentior illud ego quidem: sed nec ab eorum amicitia diuelli oportuit: quia non tantùm societas violatur, si socios meos pro hostibus habeas, aut cum hostibus te coniungas: verumetiam si premente metu socios abs te deseri patiare, si ex fœdere auxilia debeantur. Vna tamen cautio est eorum qui se neutros esse velint, vt scilicet finitimorum principum mutua consensione Imperium per sese tueantur, & à bellis sociorum abstineant. Qua quidem ratione Lotaringi, Allobroges, Burgundia libera pace ac tranquillitate floruerunt, quandiu à bellis finitimorum principum & quidem eorum consensu abstinuerũt: at cumprimùm dux Allobrogum Hispanis sese adiunxisset, Imperio ac pote-

Incõmoda neutrarũ partium.

9 Liuius lib.35.

1 Liuius lib.9.

2 Polyb.lib.4.

3 Iudicum cap.18.

Tutissima cautio eorũ qui neutrarũ partium esse velint.

poteſtate à Francis exutus eſt. Differt igitur diſtátque plurimum is qui nec hoſtes habet nec ſocios,ab eo qui vtrarumque partium communis eſt amicus,modò id fœderibus ſit comprehenſum. Quod quidem conſilium ſi omnibus ciuitatibus ſalutare eſt ac laudabile, quantò laudabilius ei futurum,qui cæteros omnes vel potentia vel dignitate ſuperat, vt controuerſiarum,quæ principibus inter ipſos ſæpius intercedunt, arbiter accipiatur? Eſt enim ac ſemper fuit in more poſitum, vt populorum diſſidia componantur amicorum ac ſociorum communium ſententiis & auctoritate: & eorum potiſſimùm qui opibus ac potentia cæteris præſtant, vt quidem Romani Pontifices, qui maiorum noſtrorum
B ætate principes ad concordiam & amicitiam colendam inuitare præclarum & honeſtum ducebant: qua quidem ex re & populis ſalutem, & ſibi ſecuritatem cum ſumma ſua laude pepererunt: qui verò partium duces eſſe quàm arbitri præſtabilius duxerũt,cum ſuę ciuitatis ruina cumulauerunt alienã. Nouum Hiſpanis viſum eſt quòd Alexander VI. Pontifex fœdus cum Ludouico XII. rege Frãcorum aduerſus Hiſpanos ſuos populares contraxiſſet: cùm verò Hiſpani ſuperiores in Italia fuiſſent, Pontifex Ludouici Legatum admonuit ſe à Francorum ſocietate,vt patrem omnium communem, abſtinere velle. ſera fuit illa pœnitentia, cùm incendia concepta, quæ ipſe inflammarat, reſtinguere nec poſſet, nec ſi potuiſſet, velle videretur. Conſimili errore Paulus IIII. Pontifex
C M. cum rege Henrico II. ſocietatem coiuit, procuratore fiſcali rogante vt Neapoleos ac Siciliæ regna eccleſiæ Romanæ fiſco vindicarentur. id agebatur vt Hiſpanis ex Italia expulſis,Pontifices cenſum vtriuſque regni recuperarent,ac Francis imperioſiùs quàm Hiſpanis dominarẽtur: aut, quod Iulius II. Pontifex dicere ſolebat,cum alteris ſocietatem inirẽt,quò faciliùs vtroſque quaſi Barbaros ex Italia exterminarẽt.Dux Albanus Pontificem admonuit vt parens omnium cõmunis quàm Hiſpanorum hoſtis eſſe mallet: non acquieuit tamen,cùm iam tota Italia Frãcorum & Hiſpanorum exercitus diſſiparentur. ſed cùm ad prælium Hiſpanos de vrbium latebris ac præſidiis detrahere Galli non potuiſſent, nec obſidione arces expugnare, Pontifex à ſocietate Francorum abſti-
D nere coactus: & in pacis actionibus exceptũ,ne Pontifex Romanus deinceps Hiſpanos aut Francos tueretur, ſed eadem vtroſque amicitia complecteretur. Nullius vnquam principis inimicitiæ tantas huic Imperio calamitates intulerunt, quantæ ab illa Romani Pontificis amicitia illatæ fuerunt. mox enim Sanquitinam cladem ſecuta pax eſt omnium quas accepimus,huic Imperio pernicioſiſſima: quæ nobis omnia quæ annis triginta parta fuerant,ademit. & quoniam earum rerum commemoratio mentem mihi exulcerat,ad Pontificem Theatinum redeo, qui Clementis Pontificis max. conſimilibus peccatis ad officium reuocari debuiſſet. Hunc enim Ludouicus Canoſa Legatus apud regem Francorum ſtudioſiſſimè admonuerat, vt ſe patrem omnium principum communem profiteretur, in eóque ſuas opes, fortunas ac dignitatem verſari perſuaſum haberet. Quæ conſilia cùm repudiaret, vrbem priùs ab Hi-

ſpanis captam vidit quàm obſeſſam, direptam quàm expugnatam, ſéque in arce ipſius vrbis ab hoſtibus ante circunſeſſum, quàm hoſtes venturos ſuſpicaretur. Hîc non quæritur à me vtri Pontificis gratiam vel odium, Franci an Hiſpani promereri ſtuduiſſent: ſed illud tantùm, omni principum ac ciuitatum generi turpe eſſe, vt qui communes amici aliorum controuerſias componere poſſint, ſeſe duces partium profiteantur, etiam vt nulla ex eo detrimenta ſequantur: quantò magis declinandum illud eſt, ſi anceps ac dubia victoria ruinam tibi ſit allatura? Nec deſunt qui ſuis ciuibus publicè interdicunt, ne pro finitimis inter ſe diſſidentibus quibuſcum amicitia coniunguntur, arma capiant: nihilominus tamen factum probant, aut diſſimulant, ac ſæpe clam iubent imbecillioribus ſuccurri: vt Liuius de Ætolis, Iuuentutem, inquit, aduerſus ſuos ſocios, publica tantùm autoritate dempta militare ſinunt, & contrariæ ſæpe acies in vtraque parte Ætolica auxilia habẽt. Diligentiùs ab his quàm ab hoſtibus cauendum. Hîc occurret aliquis, periculoſum eſſe vnum aliquem populum cæteris omnibus eminere, & ex aliena ruina ſuam ciuitatem ſic augere, vt ſi velit, ſub Imperium cæteras ſubiicere poſſit. Illud quidem aſſentior: nec vlla cauſa probabilior eſt quamobrem qui neutrum ſe profiteatur, imbecilliorum caſibus ſuccurrere debeat. Etenim principum ac ciuitatum Imperia ſtabiliora ſunt, & ab iniuria finitimorũ tutiora, cùm ſocietates ac fœdera ſic contrahuntur, vt æquabilis quædam ex omnibus potentia exiſtat. Cùm enim aduerſus Perſeum Macedoniæ regem Romani bellum gererent, aliæ quidem ciuitates regi, aliæ Romanis fauebant: Tertia pars, inquit Liuius, optima eadem & prudentiſſima, ſi vtique optio domini potioris daretur, ſub Romanis quàm ſub rege eſſe mallebat: ſi liberum inde arbitrium eſſet, neutram partem vellent altera oppreſſa fieri potentiorem: ita inter vtroſque conditionem ciuitatum optimam fore, protegente ſemper altero inopem ab alterius iniuria, & illibatis vtriuſque partis viribus parem eſſe. Sed hoc Liuius prætermiſit, quod qui ita de ciuitatum ſtatu iudicarent, neutri parti ſeſe adiunxiſſent: cùm tamen vtriſque obligarentur. at illis bene ceſſit: quia non ſi ex alieno caſu detrimenti aliquid ad te peruẽturum eſt, propterea ſocietatem violare debes, vt imbecilliori opem feras. Honeſtum eſt igitur & eum qui cæteris dignitate ac potentia ſuperior ſit, etiamſi non conuenerit inter principes, & imbecilliorem, ſi ita conuenerit, neutrarũ partium eſſe. Hoc etiam communi omnium gentium ſaluti neceſſarium: vt ſi cõtrouerſiæ inter ſocios fuerint, ſi bella ſuſcepta ſociorum & amicorum communi conſenſu finiantur: quæ alioqui nullum exitum reperirent. Sed vnum genus eſt eorum qui neutrarum partium ſe eſſe verbo declarant, re tamen faces vtriſque ad bellum inflammandum clam ſuppeditant: ferendum illud quidem quodammodo, ſi ſuæ ſaluti aliter conſulere non poſſint: vix eſt tamen vt ea fraus latere diu poſſit: re verò planè cognita ac percepta, pernicies imminet ab vtriſque mutua concordia conciliatis. etenim cùm maiorum noſtrorum ætate Veneti inter finitimos principes occultè iurgia ſererent, ac turbatis rebus in alienas poſſeſſiones

clàm inuaderent, Ludouicus XII. rex Francorum societate cum Iullio II. Pōtifice Romano, cum Maximiliano Imperatore, cúmque Ferdinando Hispaniarum rege contracta, Venetos triplici prælio fusos ac fugatos ad earum vrbium quas ipsi fraude occuparant, restitutionem compulit: ac primùm per sese Cremam, Cremonam, Brixiam, Bergamū, Guiaraddam Mediolanensium municipia: Pontifex Romanus, Fauentiam, Ariminum, Rauēnam, Ceruiam, vrbes Romanæ ditionis: Maximilianus Patauium, Vnicentiam, Veronam Imperij nomine: suo verò Treuisam ac Forum Iullium: Ferdinandus arces ac portus Neapolitani regni: quæ oppignerationis iure tenebantur, recepit, cum tamen ante bellum satis Pon-
B tifici fieri potuisset vnius oppidi restitutione: sed Dominicus Treuisanus Reipublicæ Venetorum procurator intercessit, cùm diceret à Venetis quidem arces & oppida capi semper: semel adempta restitui nouum & absurdum esse. Tutius est igitur eos qui neutrarum sunt partium, ab iis fraudibus abstinere, ac potius bellis implicatos ad pacem reuocare: aut certè simulare, si aliena bella tuæ ciuitati vtilia sunt, pax autē detrimento futura. quāquam nec simulare nec personam diu ferre quisquam potest. Quòd si res ad pacem inclinat, id est, si apparet eos qui diu bella inter se gesserunt, acceptarum calamitatum tædio teneri, tum maximè conniti oportet ac modis omnibus efficere vt te autore ac suasore pax inita videatur: imitantem Atheniēses, qui cum Rhodios ac Demetrium graui diu-
C turnóque bello fatigatos desiderio pacis quam petere puduisset, teneri intelligerent, Legatos de pace ad vtrosque miserunt, ac summa cum sua laude Reique publicæ securitate, vt ab armis discederetur, obtinuerunt: tametsi nullo fœdere cum illis sociarentur. quanto præclarius est igitur pacem conciliari ab eo qui communis socius est eorum quibuscum bellum intercedit? nam si alterutri tantùm socius erit, pacem conciliare necesse habet, aut iisdem bellis implicari, si vel sociis abs te, vel tibi à sociis auxilia ex fœdere debeantur: cuiusmodi sunt Heluetiorum fœdera nobiscum. Quamobrem reges nostri sæpe dissidentes Rhætos cum Heluetiis, & inter se Heluetios conciliarunt: tum propter necessitudinis & amicitiæ iura, tum etiam ne sociorum auxiliis interim carere cogerentur.
D Est etiam illud necessarium, cùm bellorum pertæsi, quos pacem ab hostibus petere piget, clandestinis consiliis finitimum aliquem excitant qui bella componat: vt cùm Florentini Venetos ab auxilio Pisanis ferendo dissuadere vellent, ídque bellum Venetis ipsis molestum esse intelligerent, clàm Ferrariæ ducem excitauerunt, qui quasi arbiter ab vtrisque receptus rem composuit. Nihil autem principe dignius, nihil magis optandum quàm dissidiorum ac bellorum inter populos arbitrum cieri: vt olim S.P.Q. Romanus propter summam virtutis quam de se ipse concitarat opinionem, deinde Pontifices Romani propter eam, qua cæteris pręstare videbantur pietatis ac religionis opinionem. Cùm enim Carolo VI. Francorum regi cum rege Nauarræ [4], & Richardo regi Anglorum [4 anno 1365.] cum Philippo Augusto, grauissima bella intercederent, ad Pontificem Romanum quasi ad arbitrum honorarium, belli summam detulerunt.

Id autem ab omnibus ferè Christianis principibus fieri consueuerat, nisi Pontificis ipsius causa ageretur: vt cùm Federico II. Imperatori cum Innocentio IIII. Pontifice Romano graues controuersiæ intercessissent, Federicus ad Francorum Senatum, qui summam iustitiæ laudem adeptus erat, arbitria detulit: tametsi Pontifex ad regem Francorum sacram Pontificum Romanorum anchoram confugisset. At nostræ ætatis Pontifices cupidissimè hunc honorem ambire videmus. Clemens enim VII. societate cum regibus Francorum & Anglorum aduersus Carolum V.
5 anno 1528. Imperatorem contracta,[5] vno capite fœderis excipi voluit, vt si pacem cum Imperatore iniri cõmodius videretur, ipse arbiter esset. Paulus III.
6 anno 1515. 7 anno 1544. Pont. Romanus idem caueri voluit in pace Massiliensi[6] ac Suessionensi[7]. Nihil autem æquè necessarium est in fœderibus concipiendis, quàm vnum aliquem potentia vel autoritate præstantem populum vel principẽ excipere, qui sociorum ac fœderatorum arbiter sit futurus: ne aut bellum temere inferatur, aut illatum non facilè exitum reperire possit. Et quidem vtilissimum est omnes inter se principes, qui societate vel amicitia coniuncti fuerint, conspirantibus animis hoc agere ne cuiusquam opes ac potentia tanta sit, vt si velit, infimos armis ac imperio frangere possit: aut etiam tenuibus illatum bellum modis omnibus ante partam victoriam componere oportebit, vel iustas conditiones recusanti bellum indicere. vt rex Ægypti, Athenienses, Rhodij, Chij, ac cæteræ ciuitates Philippum iuniorem Macedoniæ regem ad pacem compulerunt, ne statum Ætolorum rex potẽtissimus facilè disturbaret, ac in prouinciæ formam
8 Liuius lib. 34. redigeret, quo facto vniuersæ Græciæ Imperio[8] potiretur. Ita quoque Francorum rege ad Papiam capto, Veneti, Florentini, dux Ferrariensis cum Romano Pontifice & cum rege Anglorum fœdus percusserunt: nõ quia Francorum afflictæ fortunæ ad misericordiam illos allicerent (vt ferè contingit regibus quibus regale nomen sanctum videtur,) sed ne Imperatoris aquila, quæ magnam Europæ partem alis contexerat, infimos ac tenues principes vnguibus discerptos laceraret. At illi ipsi paucis antè annis cum Imperatore coniurati Francorum opes fregerant: quod Franci Italię Imperium adepturi, ac infimis libertatem erepturi viderentur: vt iam Sfortiadas Imperio Mediolani, marchionem Salussiarum principatu, Genuenses libertate spoliasse dicebantur. Eàdem ob causam Mithridates rex Ponti cùm Romanos vertice cælum attingere videret, reges Parthorum, Ægyptiorum & Armeniorum vnà cum Græcorum ciuitatibus quibusdam ad fœdera contra Romanos, quorum opibus ac potentia perterriti fuerant, excitauit: & vna die tota Asia, vno nuntio, vna literarum significatione, omnes ciues Romanos, qui nõ pauciores fuerunt quadraginta quinque millibus, necandos trucidandósque denotauit. Sed illa consociatio sera fuit, nec eadem animi fortitudine à cęteris regibus qua à Mithridate susceptum est illud bellum. Superioribus
9 anno 1559. annis cũ de pace Cameracẽsi[9] Francos inter & Hispanos reges ageretur: omnes Christiani principes ac ciuitates regis alterutrius aut vtriusque nomine excepti sunt: locus etiã iis qui sexto pòst mense fœderibus regis alter-

alterutrius nomine comprehendi vellent, relictus. Exceptio verò disertè fiat oportet, non generali oratione: ne iusta excusationum probabilium argumenta capiant qui belli faces ministrāt. Nam fœdera sæpe ac societates tam occultè ac tam repente fiunt, vt priùs confecta res sit, quàm quis affectam fuisse suspicetur: vt Cameracense fœdus aduersus Venetos, de quo superiùs diximus, tam occultè contractum est, vt ne Veneti quidem rerum agendarum & consiliorum inquirendorum artifices optimi, quid actum esset antè suspicari aut per Legatos subodorari potuerint, quàm societas aduersus eos contracta omnium sermonibus ac fama peruagaretur. Nec dubium est si Veneti quæ in perniciem suæ ci-
B uitatis gerebantur prospicerent, quin prohibere potuerint, cùm etiam bello suscepto, inchoato & affecto Pontificem maximum à societate nō modò distraxerint, verumetiam perfecerint vt Francorum hostem acerrimum se præberet: vnde primùm salus Reipublicæ Venetorum illuxit. Eadem calamitate Germani principes conflictari cœperunt, cùm quid aduersus eos fœdere Suessionensi [1] Pontifex Romanus pace cum rege Francorum & Imperatore moliretur, scire neglexissent. Nam primo capite Pontifex vtrumque principem ad arma pro Romana religione aduersus Germanos capienda iureiurando obligarat: quod illis non antea credibile visum est, quàm exercitus Hispanorū, Belgarum, & Italorum in Germaniam irrumperent. nec tamen difficile videbatur pestē illam
C auertere, cùm nec Imperator nisi vrgente Pontifice bellū illaturus esset. & ab eo rex Francorum non modò abstineret, verumetiam illis occultè faueret, ac præter Pontificem Romanum, hostem haberent neminem. Interdum tamen tanta sunt odia, tantæ inimicitæ, vt etiam prouisæ nullius consilio vel prudentia declinari possint. Franciscus maior prospiciebat Pontificem Romanum Imperatorem Carolum, regem Angliæ, Venetos, Genuenses, Florentinos, Lucenses, Senenses, ducem Mantuanum, Sfortiadas coniuratos [2] in se vnū armari, vt agri Mediolanēsis possessionem Maximiliano duci restituerent: non tam ipsius ducis gratia quàm quòd illos regis Francorū potentissimi principis victoriæ aduersus Heluetios & Sfortiadas terruissent: Rex societatem illam nec prohibere po-
D terat, nec contractam perrumpere, nisi de agro Mediolanensi decederet. Qui antea cum rege Francisco amicitia coniunctissimi fuerant, à fide simul & ab amicitia defecerunt: nam fidei religionem plerique principes nullam esse putant oportere, si publica vtilitas agitur: quinetiam tāta est hominum perfidia, vt cùm maximè fallere proposuerunt, omnibus exe-crationibus sese deuouere non dubitent: vt Lysandrum [3] dicere solitum ferunt, pueros quidem astragalis, cæteros iureiurando falli oportere: sed violatæ religionis grauissimas dedit pœnas. Certè quidem periurium atheismo destabilius est: quia non tanta est eorum qui deos omnes auersantur impietas, quanta eorum qui & esse deos, & rebus humanis prospicere confitentur: iuris tamen iurandi simulatione numen irridere nō dubitant: ista verò impietas cum animi abiecti turpitudine semper coniuncta est: quoniam is qui sciens periurium admittit, hostem quidem me-

1 anno 1544.

Fœdus contra Francos.

2 anno 1523.

3 Plutar. in Lysandro.

tuere, Deum verò despicatui habere se declarat. præstaret aut Deum immortalem esse, aut eum quem Deum esse putant, suæ fraudis testem nũquam appellare, sed seipsos tantùm: vt Ricardus Anglus Pictonũ comes in beneficio Rupellanis ciuibus concesso ad extremũ hac formula vsus est, TESTE MEIPSO. Cùm igitur fides iustitiæ totius vnicum sit firmamentum, qua non modo Reipublicæ sed omnis humana societas cõtinetur: cùm omnibus, tum verò principibus inuiolabilem esse oportet: qui cùm violatam à subditis fidem acerrimè vlcisci debent, quis desertæ à principibus fidei vltor futurus est? Excipio turpia pacta: quæ nec sine scelere seruari, nec sine impietate iureiurando confirmari possunt [4]. At ne princeps quidem si iurauerit ea se nõ facturũ quæ natura iusta sunt, si B à promisso desciscat, nulla iurisiurandi religione obligatur: cùm priuati plura quàm ciuili iure liceat præstare ne iurati quidem teneantur [5]. Quę autem iniusta sunt natura, nec promittere quenquã, nec ab aliis promissa exigere fas est. Ambiguitatem etiam verborũ circuncidere & quoad eius fieri poterit, de pactis conuentis amputare vtilissimum est, ne iustorum aut iniustorum specie, periurio latebra, decipiendique occasio quęratur: vt cùm Henricus Angliæ rex societatem cum Aureliorum Biturigum, ac Burboniorum ducibus cúmque Alenconiorum & Arminiacorum comitibus iniret, vt mutua sibi auxilia præstarent, si iusta causa esset: Hẽricus ea clausula sibi vtendum putabat, vt in regem Francorum subditos, & quidem regis ipsius gentiles armaret, quia fœdere exceptus non esset. C illi verò Henricum in eam societatem non pertraxissent si regem Francorum disertè exciperent: sed liberum sibi fore putabant, iustam causam interpretatione honesta minuere, cùm nulla causa honesta videri possit aduersus principem, multò minus aduersus patriam arma capiendi, non quia perfidiæ scelere careant principes qui fidem pactorum quæ detrimento sibi futura sunt, violare non dubitant, etiamsi à victoribus pacisci metu cogantur. contraquam plerisque Romani iuris interpretibus [6] videtur: qui nec iura fecialia, nec veræ iustitiæ disciplinam, nec vllam antiquitatis Romanorum quorum leges interpretantur, memoriam tenent. sic tamen inueterauit hic error, vt nullum stabile fœdus, nulla fida societas inter principes contrahi possit, si victores victis legem dederunt: vt D iam Legati de fœderibus disceptantes non dubitent hanc vnam violandorum fœderum causam opponere, quòd vi ac metu facta: quasi ex edicto Prætorio actionem instituerent. Mirum tamen est hanc nouã prudentiam Romanos, à quibus ad omnes populos iuris fecialis iustitiæ fontes purissimi manarunt, antea semper latuisse. Quis est enim qui nesciat pacis conditiones ferè semper inuitis dari, & à victoribus vi ac metu accipi, vt quod dici solet, Minima de malis? Nemo tamen aut princeps aut legislator extitit vnquam, qui quod victori promisisset, exequi recusaret quasi vi coactus id fecisset. quæ enim viro forti, inquit Tullius [7], vis potest adhiberi? illic agit de Marco Attilio Regulo, qui ex insidiis captus duce Xantippo Lacedæmonio Imperatore Amilcare Romam venit, iuratus se Charthaginem reditur ũ nisi captiuos nobiles pro se red-

4 cap.1. de iureiurando.

5 l. vlt. de non numerat. pec. C. l. adigere §. vlt. de iure patronat. l. iuris gentiũ. §. generaliter. de pact. l. vlt. qui satisd. Canonistę aliter sentiut. ex cap ex rescripto. de iureiurado. gl. ful. si pecunia. de cõdi. causa. Bald. ibid. vetitũ est arresto Curię Parisiorũ fidẽ exigere eorũ pactorũ quæ ciuili iure permissa sunt. Rebuf. in glos. vlt. nu. 9. de mercat.

6 Alex. consi. 48. lib. 4. & consi. 17. lib. 5. Frãciscus de Acol. consil. 14. Decius cõsil. 219. Bal. cõ. 364. & 26. lib. 3. & consi. 40. lib. 1. domin. Geminian. cõsi. 124. Cardin. Zabarella consi. 137. Bart. ad l. cõuentionũ de pactis. ff.

7 lib. 3. offic.

se reddi persuasisset, Senatui mandata exposuit, sententiam ne diceret recusauit: quandiu iureiurando hostium teneretur, non esse se Senatorem. sciebat se ad cruciatum & ad exquisita supplicia reuerti: vim tamen aut metum non excusauit, sed ad hostes rediit. nec aliter Maurinus Consul faciẽdum sibi putauit, cùm Senatui pacis conditiones persuadere nõ potuisset. quos enim iuris fecialis magistros grauiores? quos Romanarum legum meliores interpretes quàm Consules Romanos quæramus? Illi tamen officij retinẽdi causa ad cruciatus voluntarios proficisci, quàm turpiter fidem deserere maluerunt. Quid Consul Posthumius? quid sexcenti obsides cùm ageretur de pace Candina? extant actiones Consulares, quibus quid ille in Senatu, quid coram populo disseruerit, intelligi facilè potest. si vim, si metum excusasset, à populo lapidaretur. nulla tamen vis maior videri potuit, quàm cùm inter angustias Apennini montis fraudibus hostium sic interceptus Romanus exercitus, sic conclusus erat, vt nec progredi, nec regredi, nec cum hoste dimicare posset. Illud tantùm, pacem iniussu populi Romani sancire non potuisse: ac propterea Consul petiit à populo qui pacis conditiones repudiarat, vt vnà cum Veturio collega nudi ac vincti hostibus dederentur: cùm scirent se ad cruciatum aut ad sempiternam seruitutem quouis cruciatu fœdiorem proficisci. Pace Madrica[8] rex Franciscus maior Carolo Imperatori iuratus promisit se, cumprimum regni fines attigisset, pacis conditionem ratam habiturum, aut in captiuitatem rediturum. Franciscum & Henricum filios obsides dedit. non priùs Hispaniæ fines euaserat, quàm omnes vno penè consensu principes ac populi suas opes & copias ad illum sponte detulerunt, si aduersus Imperatorem bellum renouaret. Rex in Curiam Parisiorum venit, Senatum habuit, & vniuscuiusque sententiam exquisiuit, pacis conditiones ratas haberet nécne. Selua Præses Curiæ Parisiorum ad infirmandam pacem, Zabarellæ[9] Cardinalis auctoritate vsus est, qui quod in eo genere vi ac metu factum sit, ratum haberi non putat oportere, ídque exemplo Ioannis Cypri regis, qui à Genuensibus captus obsidem filium dederat, nec tamen fidem seruasset. Miror ego non erubuisse principem tanti Senatus, quo nullus toto terrarum orbe illustrior est, non modo iuris fecialis imperitum hominem testem laudare, sed etiam eius tam ineptis argumentis sese munire. Hęc potissima pacis infirmandæ occasio fuisse videtur. additum etiam illud, non potuisse regem prouincias huius Imperij, Burgundiam, inquam, & maximam Belgiæ partem sine Senatus ac populi consensione hostibus promittere. id quidem verum est: cætera extra rem. nunquam enim veteres Romani, qui neruosiùs quàm nostri de toto iure feciali disserebãt, de vi, de metu, de ratihabitione captiuorum quæsierunt, & quidem nihil ineptius est quàm captiuorum arbitrio relinqui, vt postliminio reuersi ratum habeant quod cum hostibus gestum sit. obsides verò qui dederat, nec pacis legibus, nec vllo iureiurando tenebatur: ac ne iurare quidem cogebatur. quia obses in eam causam datur, vt pro captiuo fideiubeat, aut capite luat, si is qui promisit, à pactis conuentis recesserit. Illud est quod

[8] anno 1526. 14. Febr.

[9] Consil. 137.

1 lib.9. Poſthumius Conſul in concione populi Romani, Cùm me,inquit[1], ſeu turpi,ſeu neceſſaria ſponſione obſtrinxi:qua tamen,quando iniuſſu populi facta eſt, non tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea præterquam corpora noſtra debentur Samnitibus:dedamur per feciales nudi vnictíque.& paulò pòſt, Quid enim obſidibus aut ſponſoribus in fœdere opus eſt, ſi precatione res tranſigitur? nomina Conſulum,Legatorum, Tribunorum militum qui ſpoponderunt, extant: ſi ex fœdere res acta eſſet, præterquam duorum fecialium non extarent. Sponſionem appellat non fœdus : quia fœdus inter ſummos principes aut populos ſolenni precatione perpetuam vim habiturum : Sponſio à ducibus & Imperatoribus , qui obſidibus cauere ſolent , niſi populis principibúſve conuentio accepta ſit:Pactio temporaria eſt conuentio ſine obſidibus:Pax vtroque modo conficitur ab iis quibus publicè data poteſtas eſt.Ex quibus perſpicuum fit eos qui obſides dederunt,nec iureiurando, nec pacis actionibus magis obligari, quàm qui ab hoſtibus captiui, tametſi fidem dederunt,vinculis tamen aut carceribus retinentur:qui ſi euaſerint nulla periurij fraude obligantur[2] : vt Franciſcus rex Granuellæ Caroli v.Imperatoris Legato apertè reſpondit.quoniam,vt Romanorũ quidam Conſul dicere[3] ſolebat, Vult quiſque ſibi credi,& habita fides ipſam obligat fidem.Itaque Senatuſcõſulto decretum eſt, vt Romani ciues, quos Pirrhus data fide Romam ire permiſerat,ad hoſtes indicta capitali pœna redirent. Hîc occurret aliquis Franciſcum regem iurato promiſiſſe,niſi pacis conditiones ſibi probarentur,in Hiſpaniam ſe rediturum : ídque factum olim fuiſſe à Iohãne rege Francorum,qui tametſi obſides fidémque dediſſet ,cùm ea quæ promiſerat ac ſperarat efficere non potuiſſet,in Angliam rediit.neuter tamen datis obſidibus redeundi obligatione tenebatur. quanquã Frãciſcus, vt pacis actionem probaret, cogere tamẽ non poterat Senatũ populúmque Frãcorum,ad id de quo nihil in pacis actione exceptum erat, cùm eius potiſſimùm intereſſet ne prouinciæ ab hoc Imperio diſtraherẽtur. Quamobrem Imperatori qui à pacis conditionibus diſcedere noluerat, iure bellum indictum eſt. Qua quidem re commotus Franciſcum regem perfidè ſe geſſiſſe dixit. quod cùm allatum eſſet, rex omnibus coactis principibus in Senatum venit: cúmque de iniuria ſibi ab Imperatore illata grauiter queſtus eſſet,Granuellam Hiſpanorum Legatum adeſſe iuſſit, vt Carolo Auſtriaco qui ſibi abſenti perfidiæ probrũ obieciſſet, pro iſta contumelia denuntiaret eum toties improbè mentitum,quoties hoc dixiſſet:vtque duelli locũ ac tempus aſſignaret. Eadem oratione aduerſus Carolum vſus eſſe dicitur rex Anglorum,cum etiam à Carolo perfidiæ inſimularetur.Fortiter illi quidem, quod perfidiæ crimen à ſe depulerunt,cùm eo ſcelere vix vllum in principe grauius eſſe poſſit:quia nulla res vehementius Reſpublicas continet quàm fides,qua ſublata,etiam vna de pulcherrimis virtutibus iuſtitia cum humana ſocietate tollatur neceſſe eſt.Nec verò tantæ impudentiæ princeps vllus extitit vnquam,qui honeſti promiſſi fidem violare fas eſſe diceret : ſed alius fraudem hoſtium, alius errrorem, alius prauum conſi-

2 l.nihil intereſt. de captiuis. l.1.§. nõ ſicut.de dolo.

3 Liuius lib.22.

consilium,alius rerum conuersionem,quæ prouideri nulla prudétia potuerunt,excusat: aut quia promissa seruari sine Reipub.interitu non possint.denique omnia iure facta defenduntur,vt vel oportuerit,vel necesse fuerit, vel imprudentia, vel improuiso casu factum sit: quæ causæ cùm incidunt,violandæ fidei occasionem præbere solent:quę tamen iusta esse non potest, nisi quod promiseris natura iniquum fuerit, aut præstari non possit. Scio principum assentatores qui remissiùs ista differunt, periurij latebras omnes studiosè conquirere:qui autem neruosiùs,fidem omnibus vtilitatibus quantæcunque fuerint,anteponi putant oportere, si sublata verborum ambiguitate pacta conuenta perspicua miniméque

B dubia videantur. Qui verò Pontificem Romanum non seipsum modò sed etiam alios iurisiurandi religione soluere posse [4] tradunt, eos ego summa impietate obligari iudico:quanquam ab ipsis Pontificij iuris interpretibus [5] satis refelluntur. Ac ne Iullius quidem II. Pontifex max. quem ecclesiæ Romanæ facem historici appellant [6] appellant,tantæ impudentiæ fuit, vt sibi fidem violare licuisse diceret, cùm Ludouico regi nefarium bellum pro tot beneficiis quæ antea commemorauimus, & quidem societatis violato fœdere, intulisset: exquisitam arripuit occasionem, cum Pontificatum Arelatensem actori cuidam Romano contra decus huius Imperij, contráque morem maiorum tribuere non dubitasset:atque ita se gereret, vt ne regis quidem Legatum admoneret:

4 Petrus Ancaran. in cap. venerabilem. de electi:on.
5 Io. Imol.& Anton.Butrio in ca. 1.de constitut.
6 Guicciardin.

C quod cùm allatum esset, Ludouicus omnia sacerdotia, quorum fructus in Gallia Romani percipiebant,ærario adiudicauit. Hanc igitur Iullius inferendi belli occasionem nactus est improbè quæsitam. Hunc etiam Guicciardinus bonus autor, iactare consueuisse scribit, se fœdera ac societates cum Germanis, cum Gallis, cum Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat,ad eos fallendos ac decipiendos contraheret: vt omnes ex Italiæ finibus exterminaret. Nec desunt qui perfidos quidem execrantur, perfidiæ tamen suauissimos fructus decerpere solent: vt de Philippo Alexandri patre ferunt. Item Lacedæmonij Phœbidam perfidiæ damnauerunt, quòd contra fœdus cum Thebanis ictum in Cadmæam arcem inuasisset: eam tamen ipsi retinuerunt [7]. Qui verò suæ dignitatis curam

7 Plutar.in Epamynonda.

D habent, ne turpiter à fide desciuisse videantur, iurisconsultorum responsa conquirunt: vt marchio Pesquirensis, qui accuratè ac latenter tacitis nominibus ac locis exquisiuit, num vassalus regis Neapoleos Pontifici Romano potius obedire quàm regi teneatur.consilij verò capiendi summa fuit,vt si bellum aduersus Carolum v. à Mediolanensi duce,annuente Pontifice,susceptum prospere cederet, ipse regnum Neapolitanum possideret: sin aliter res cecidisset, Mediolanum principatum duce perduellionis damnato præmij iure sibi deposceret. Sed coniuratione detecta Moronem ducis Cancellarium in carcerem egit, quem pro tanto crimine leniter tractauit,ne seipsum moriturus proderet. Marchio tamē paulo pòst, cùm omnia patefacta essent, animi dolore extabuisse fertur. eadem enim perfidia Imperatorem,ducem,Pontificem ac socios omnes fraudare proposuerat: quo perfidiæ genere nullum fœdius aut turpius

cogitari poteſt. Licet quidem vna fidelia duos parietes dealbare, dum ſalua religionis fide id fiat: vt de Themiſtocle fertur, qui regem Perſarum clàm admonuit, niſi ex Europa breui excederet, Græcos aditum Helleſponti præcidere decreuiſſe: precatus eſt etiam à rege ne rem euulgaret. quo quidem conſilio Themiſtocles ſibi ſecuritatem peperit, ſi penes regem victoria futura fuiſſet: ſin conſilio rex acquieſceret, vt quidem acquieuit, Græcorum omnium gratiam iniret. Qui tamen veteratoria calliditate ſibi cauent, vt in vtramque partem fallere poſſint, exitium ſibi procurare ſæpe conſueuerunt: vt Epirotæ qui bellum aduerſus Ætolos ab Achæis ſuſceptum ſe in conſilio Achæorum probare dicebant: Ætolis verò clàm ſignificauerunt ſe illis hoſtes minimè futuros. Iidem bello B Macedonico Perſeis ſe amicos fore promiſerũt, modò ne Romanorum in ſe odia excitarent: Id agebatur, inquit Liuius, vt ſi rex abſtinuiſſet Epiro, integra ſibi eſſent omnia apud Romanos, & conciliata apud regem gratia, quòd accepturi fuiſſent venientem. quæ conſilia patefacta exitium illis ac miſeram ſeruitutem fugato Perſeo pepererunt. Hæc autem iuriſconſultorum conſentiens[8] diſciplina eſt, vt nulla frangentibus fidem fides debeatur. Sed porro noſtri progrediuntur, qui etiam decreto concilij Conſtantienſis nullam ſtatuunt eſſe fidem quæ infideli data ſit. Patres ita decreuerunt, cùm Sigiſmundus Imperator Ladiſlao Bohemiæ regi fidem dediſſet, Ioannem Huſium & Hieronymum Pragenſem ſaluos & incolumes à concilio domum reuerſuros: qui tamen de concilij C ſententia impietatis damnati & exuſti fuerunt. Imperator nec fidem regi datam, nec publicam ſecuritatem violari fas eſſe ducebat: ſed hunc illi ſcrupulum accerſiti iuriſconſulti, Nicolaus, inquam, Abbas Panormitanus, & Ludouicus Romanus exemerunt, cùm dicerent infideli fidem vtiliter dari non potuiſſe, nec datam ſeruari oportere: in quam ſententiam Pontifices ac minutos theologos facilè pertraxerunt: vt quos capitis arceſſere ac damnare non dubitarant, crudeliſſimo ignis ſupplicio necarent: tametſi nec Imperatori, nec Patribus in eos vllum ius eſſet: nec ſi fuiſſet, Bohemiæ rex cui data fides erat, ab eccleſię Romanæ ritu deſciuerat: ſed omnia peſſum iere. cuius erroris argumentum à Bartolo[9] iuris vtriuſque conſulti (quanquam nimis ineptè ac pueriliter) repetere non D dubitarunt. Is enim hoſtibus priuatis, qui ius imperandi nullum habẽt, fidem ſeruari neceſſe non putat. quo eſt deteſtabilior talium hominum immanitas dicam an inſcitia, qui talibus argumentis iuſtitiæ fundamentum, id eſt fidem ſubuertere conantur, & in ea funditus delenda occupati & ſunt & fuerunt. & quoniam Bartoli dictum illud vanius eſt ac leuius quàm vt longa oratione debeat refelli, ad ſummam huius diſputationis referamus[1]. Hoc decreto armati Patres Cardinalem tituli ſancti Iuliani Legatum in Pannoniã miſerũt, vt Huniadi fortiſſimo duci ſignificarent fœdus cum rege Turcarum contractum violandum eſſe, ac bellum renouandum. quæ res illi cùm abſurda & Reipublicæ Chriſtianæ exitioſa, pax verò æquiſſimis legibus accepta videretur, tandiu reſtitit quoad concilij decreto à ſententia diſcedere coactus eſt. Ruptis fœde-

8 l. ſi conuenerit pro ſocio. l. viro & vxori. ſoluto matrim.

An infideli ſeruãda fides eſt.

9 In l. cõuentionum. de pactis. ff.

1 Vide lib. 3. offi. l. 1. de pactis.

fœderibus renouatum est ab Hungaris bellum. Quæ perfidia in tantam iracundiam Turcas egit, vt ingenti exercitu Christianos vndiquaque cę-derent ac profligarent: Imperiúmque illud, quod iisdem penè finibus quibus Solis cursus terminatur, fractis opibus Christianorum longè latéque amplificarent. Ac tametsi Sigismundus Imperator innumerabiles Christianorum copias ad Nicopolim coegisset: nihilominus ingenti clade accepta prostratus est: vt perspicuum omnibus esset decretum illud quod Patribus placuerat, immortali Deo displicuisse: cùm etiam Legatus ille quem modò dixi à latronibus cæsus sit. Nam si fidem infideli frangere fas est, dare certè nefas est: sin fidem dare ius est, datam seruare opor-
B tet. hæc enim ipsa sibi sunt consequentia. quærendum ergo priùs erat, cum infideli principe pacisci ius sit nécne? Carolus quidem Imperator cum rege Persarum amicitiam inire per Legatos non dubitauit [2]: eóque profectus est Robertus Anglus, quem Syriæ Præses citatis equis penè comprehendit: vt nullo iure tum apud Pōtificem maximum, tum etiam apud imperiales Germanorum conuentus, Imperator quereretur regem Francorum cum Turcarum principe amicitiam ac societatem contraxisse. Quis est enim qui nesciat reges Poloniæ, ciuitates Venetorum, Genuensium, Rhagusiorum amicitiam Turcarum iampridem sibi conciliauisse? Idem Carolus Imperator Martino Lutero, quem Pont. Maximus diris execrationibus quasi ecclesiæ Romani hostem deuouerat, fi-
C dem dedit, vt ad Wormatiæ conuentus venire non dubitaret [3]: quò cùm venisset, Echius theologus in eum eodem iure iisdémque pœnis quibus in Husium & Hieronymum, animaduerti cupiebat, quem eadem impietate qua illos obligari diceret, ac fiducia Constantiensis decreti, fidem hostibus fidei non esse seruandā contenderet. Sed nemo fuit qui Echium non apertè execraretur, ac decretum illud non improbaret. Itaque Imperator quominus securitas publica violaretur, equitum turmas aliquot Lutero dari iussit, quousque saluus & incolumis domum reuertisset. Quanquam nescio quomodo Patribus Constantiensis concilij venit in mentem hæreticis omnem fidem abrogare: cùm Pontifex ipse maximus quoties sacris initiatur, accipiat ab ipsis Iudæis fidē, eósque religionis suę
D institutis summa cum libertate frui patiatur. quinetiam principes Germani ac Itali Iudæis testibus sæpissime in iudiciis vtuntur. Extat iurisiurandi [4] formula imperialibus legis actionibus comprehensa, qua Iudæi religiosè affirmare debēt in iudiciis se perinde aduersus Christianos homines fidem seruaturos, vt sui maiores aduersus Gisanos. Quinetiam Iosues Israelitarum Imperator fœdere cum Gabaonitis dæmonum cultoribus contracto, tametsi fraude circunuentus esset, nec vlla iurisiurandi religione obligari potuisse cæteri duces contenderent, nhilominus tamē sanctissimus Imperator fidem seruari oportere decreuit, Ne, inquit [5], Dei præpotentis, quem fœderis testem appellauimus, iracundiam ac furorem ciere videamur. Quod autem diximus nullo periurio teneri qui fœdifragis fidem non seruarit, omnibus ita perspicuum esse opinor, vt nihil exemplis opus sit: sed interpretatione temperanda res est. nam cui rupta

2 anno 1544.
3 anno 1519.
4 Lib. 1. c. 86.
5 Iosue 9.

fides erit vel vno capite fœderis, iurisiurandi religione solutus est, ita vt nullo fœderis capite teneatur: non tamen si noua fœdera iisdem quibus antea aut diuersis legibus feriantur, periuria præterita repetere[6] liceat: alioqui nullus fidei, nullus religioni locus sit, nec periuria vllos exitus reperiant. vt non ita pridem nostra ætate Sinanus classis Turcarum Præfectus, obsessa Tripoli in Affricæ littore, & pacis conditionibus interposito iureiurando datis & acceptis, quibus ciues salua libertate oppidum dedere spopondissent, deditione facta ciues omnes vinculis constrictos in seruitutem redegit, exceptis ducentis quos Aramondi Francorum Legati precibus libertati restituit. At ciues cùm de violata fide grauiter quererentur (iurauerat enim Sinanus per caput principis, quo B iureiurando nullum ad obligandum efficacius esse putant) ipse reposuit periurium Equitum Rhodiorum, qui deditione vrbis facta iurati se nunquam aduersus Turcas arma laturos, salua libertate discesserant: sed illud refelli poterat à Tripolitanis, nisi ius in armis positum fuisset, se nec Rhodiorum Equitum obligatione teneri: nec si antea iurassent Tripolitani, periurij vltionem nouo iure sublatam repeti potuisse. Quòd si fraude fraus ac periuria periuriis ante nouum fœdus rependantur[7], nihil est quamobrem quis conqueri iustè possit. vt cum Epirotę aduersus Romanos perfidè se gessissent bello Macedonico, ac Perseo regi clam fauerēt, Romani parta victoria simulauerunt se præsidia ex Epiro sublaturos, & vna edicti significatione iusserūt decem viros ciuitatum principes quic- C quid auri & argenti esset in ærario cuiusque ciuitatis, proferre: quo facto Imperator Romanus vrbes septuaginta militibus diripiēdas permisit. in qua perfidia punienda Romani paulò crudeliùs quàm par erat, se gessisse videntur: cùm ad eos tantùm qui periurium admisissent, pœna peruenire debuisset: ea verò simulatio contra decus est antiquæ Romanorum dignitatis. Turpius tamen ij qui nulla perfidia violati, iusiurandum decipiendi non obligandi vinculum esse putant: ac securitatem publicam ad pestem & exitium dare solent: vt Carolus dux Burgundionum Ludouico Luxemburgo Magistro militū securitatem proposuit: vt eum Ludouico regi Francorum turpiter proderet[8]. Fœdius etiam Antonius Spinola Genuensis Præfectus Corsicæ insulæ, qui ad periurium crudelitatem D adiunxit: cùm principes omnes insulæ consilij capiendi specie coactos, & ad epulas simul inuitatos necari iussisset. recens est historia. Sed hæc vetus de exulibus Cynethorum, qui reuocati & cæteris ciuibus nouo fœdere conciliati, cùm præteritas iniurias sempiterna obliuione sepelire iurati sanctissimè promitterēt, hoc tantū, inquit Polybius[9], moliebātur, vt fidei specie acceptas offensiones vlciscerentur, ac ciues cum ciuitate hostibus proderent: sed eam proditionem proditoribus ipsis extio fuisse exitus declarauit. Sæpe tamen fit vt fides ac societas deseratur metu potentiorum, qui victoriam adepti cæteros perterruerunt: cuius rei permultorum exemplorum & nostra plena est Respublica, & omnia regna cunctæque gentes: vt post calamitatem Cannensem Romanos socij propè omnes deseruerunt. Perseo rege Macedoniæ capto, Rhodij palam edixe-

6 l. si quis. § non solum de adimēdis legat. & ibi Bart. ff.

7 l. si cōuenerit pro socio. l. viro. soluto. matri.

8 Philip. Cominius.

9 lib. 4.

edixerunt,ne quid à quoquam ciuium in gratiam Persei regis quicum so cietate & amicitia coniunctissimi fuerant, diceretur fierétve, subiecta capitali pœna. Quid socij nostro capto ad Papiam Francisco rege? Itali omnes à societate tunc defecerunt. Metus quidem ab auxilio ferendo ignauos homines à periurio tamē non excusat. sed quæ excusatio eorum esse potest qui ad fœdus perfidiam cogitatam afferunt? Maximilianum quidem huius Imperatoris proauum dicere solitum ferunt,nullas pactiones, nulla fœdera cum Francorum regibus inire, nisi vt præteritarum iniuriarum, quas ab illis se accepisse aïebat, vltionem reposceret. Nemo tamen est, opinor, qui nesciat Carolum VIII. ac Ludouicum XII.
B quibus regibus Maximilianus Imperium tenuit, integritate, fide, pietate,iustitia pares principes omnibus seculis paucissimos, superiorem habuisse neminem. At Ludouicus qui vnus ex omnibus regibus patriæ parens est appellatus,tametsi grauissimas in Italia belli offensiones accepisset,nihilominus pactis induciis Ferdinandū in littore Genuensi prætereuntem summa fide ac libertate inuisere, & in triremem ipsius descendere non dubitauit:quem animi candorem ac fiduciam admiratus Ferdinandus ad portum appulit,ac Sauonam ingressus à rege Ludouico omnibus humanitatis ac magnificentiæ officiis cumulatus discessit. Vtriusque fiducia perfidis quidem hominibus improbatur, qui quod turpiter facturi fuissent,apertè declarant: bonis omnibus laudabilem videri
C necesse est, qui quæ ipsi execrantur, ne de aliis quidem suspicari fas esse ducunt. Si tamen principes acie instructa pacti fuerint inducias,vt simul ad alloquendum veniant, exarmatos esse oportet: ne is qui clàm pugione siccáve armatus sit,hostem eadem fraude qua Iphicrates Atheniensis Iasonem tyrannum aut Mithridates Armeniorum principem sororis filium trucidet:aut si alius alio copiis & exercitu multò instructior sit,potentior infimo cauere debet obsidibus aut arce data. Sic Perseus cùm Quintum Martium Philippum Legatum Romanorum conuenire cuperet, & flumen vtriusque Imperij finitimum transmittere vellet, Martius obsides sibi dari petiit,si comites plures tribus secum deduceret:Perseus amicissimos obsides dedit,Martius nullos, quia nec exercitum nec
D copias vllas haberet. Cauendum etiam in liberandis captiuitate principibus qui obsidibus cauent,vt vires in vtramque partem pares sint, obsidésque in finibus Imperij eodem momento recipiantur, quo captiuus princeps liberatur:vti factum est cùm Franciscus I. rex Francorum ex Hispaniæ captiuitate postliminio rediret: alioqui metuendum esset, ne princeps vnà cum obsidibus perfidiæ teneatur: vt cum Trypho procurator Syriæ Ionatham ex insidiis cepisset, centum talenta sibi pactus est vt captiuum liberaret, obsidésque Ionathæ filios acciperet. acceptis obsidibus ac pretio libertatis patrem cum liberis trucidauit,ac pupillum suum Syriæ regem crudelissimè necari iussit. Ab hoc pestiferorum hominum genere modis omnibus cauendum erit, nec vlla societas, at ne commercia quidem habenda,nisi valde necessaria:quia cùm maximè fallunt ac perfidiam cogitatam ad iusiurandum adferunt,hoc agunt,vt viri

boni, vt amici esse videantur: qualem ætate superiori Alphonsum regem Neapolis fuisse accepimus, qui Iacobum comitem Mediolani ducis Legatum interemit: qualis etiam Antoninus Caracalla fuisse dicitur, qui nemini gratulari posset nisi iis quos ad cædem designarat. vt enim cætera quæ infinita sunt perfidiæ exempla prætermittam, pace cum Parthis facta, regis filiam ad nuptias sibi depoposcit: rex annuit vt sanguinis propinquitate amicitiam confirmaret. Imperator in Persidem magno comitatu ad sponsam profectus magnifice à rege excipitur: tabulæ conficiuntur, dicta dos est: interim Imperatoris comites qui vestibus arma texerāt, inopinantes regis amicos ac principes inter medias epulas adoriuntur ac trucidant: cæde peracta fugam capit parricidarum omnium fœdissimus: qui etiam de turpitudine gloriari non erubuit, cum diceret hostes sic accipiēdos esse. at tanti sceleris immanitatem Deus immortalis non diu inultam reliquit: sed paulò pòst à domestico ac familiari occidi passus est, cùm aluum exoneraret. Huic pesti quamsimillimum fuisse ferūt Borgiam Alexandri VI. Pontificis Romani filium, qui à patre quos ad conuiuium inuitaret, veneno necare didicerat. vter vtrum perfidia superaret, vix dici potest: alterum enim ferunt nunquam dicere solitum quæ facturus esset: alterum nunquam efficere quæ dixisset: ac vtrunque id vnum pro summa religione persuasum habuisse, fidem omnibus dari oportere, seruādam nemini: cùm enim hostium duces ad pacis actionem deinde blanditiarum illecebris ac iureiurando Alexandri F. ad se pertraxisset, crudelissimè necari iussit. cui flagitio pater arridens, O factū bene! inquit. Sed non minori temeritate homini perfidiosissimo quàm imprudentia seipsos alienæ maiestatis subdito committendos putabant: qui nec hostibus dare fidem, nec sine Pontificis maximi, penes quē erat Imperij maiestas, consensu pacisci vtiliter poterant. neuter tamen ius feciale, aut boni quicquam didicerat. Sed Pontifex eodem veneno quo familiares & collegas necare decreuerat, sublatus est: alter veneni vim quanquam difficillimè superans, eadem fraude qua hostes consueuerat, circunuentus est. cum enim Consaluus Præses Neapolis ei fidem dedisset, & quidem sine fraude, neque enim tam iuris fecialis quàm rei militaris peritus erat Imperator: Borgia fidem Consalui secutus Neapolim venit: quod Ferdinandus rex cum intellexisset, Borgiam dimitti vetuit: Præses mandatum regis exponit: Borgia Præsidis iusiurandum ac fidem vrget: sed Præsidi fidem hosti iniussu principis dare non licebat: multò minus subditum captiuum vetante rege dimittere. nec debuit imprudenter Borgia fines hostium subire. Eodem errore peccatum est ab Alberto Francorum comite, quem à Ludouico Bauaro Imperatore obsessum Otho Moguntinus Pontifex in fraudem pellexit, cùm illum ad Imperatorem deduxisset, data fide, nisi Imperatori conciliaretur, se in arcem pro Alberto reuersurum. Pontifex egressus limen arcis simulauit se nescio quid omisisse vt in arcem rediret, ac eodem momento exiret. hic igitur ad Imperatorem profectus ab eo iure comprehensus est: & cùm fidem imploraret, Pontifex illius veteratoris, cuius Polybius meminit [1], exemplum

[1] lib.6. de militari ac domestica Rom. Cicero lib.3. offic.

plum imitatus se in arcem reuertisse, nec officium deseruisse contendebat. Senatus Romanorum militem illum quem dixi, ad Annibalem vinctum mitti decreuit. Pontifex tamen, etsi non poterat iniussu Imperatoris fidem perduelli dare, quia tamen aliter atque Consaluus hominem iuris fecialis imperitum dato iureiurando in fraudem impulisset, perfidię turpissimo crimine non vacabat. non magis quàm Paches ille qui Hippiam ducem ab arce ad colloquium data fide incolumẽ rediturum pellexit: arcem enim duce desertam facilè cepit, deinde illum incolumem ex pacto reduntem in arce necauit. At C. Marius in Consulatu Lucio Saturnino Tribunoplebis qui Mummium Consulem creatum in cam-
B po Martio occidisset, fidem dedit, vt illum de arce Capitolij quam vnà cum cæteris perduellibus inuaserat, disturbaret: Tribunusplebis & Consulis & amici fidẽ secutus, vt primum è Capitolio descendit, occisus est à Caio Rabirio, quẽ T. Labienus Tribunusplebis trigesimo pòst ãno perduellionis accusauit: damnatus à Quæstoribus parricidij ad populũ prouocauit: Cicero Consul cũ rei causã suscepisset, & corã populo omnibus dicendi viribus exarsisset, ad extremũ, Si fides, inquit, Saturnino data est, quod abs te sæpissime dicitur, nõ eã C. Rabirius, sed C. Marius dedit, idémq; violauit, si in fide nõ stetit. Quæ fides, Labiene, quî potuit sine Senatusconsulto dari? adeóne hospes Vrbis, adeóne ignarus es disciplinæ consuetudinísque nostræ vt hæc nescias? neque enim priuatorum pactis
C publico iuri derogari potest: nec si quis cum aduersario iniuriarum oblitus transegerit, fidem violabit si eundem occidere edicto iubeatur: quia ius publicum obstat. non tamen probare possum id quod Bartolus, exulem cum quo antea transegeris, occidere licere: in l. opprimendorum. de inoff. testa. ff. impunè quidem licet Italorum moribus, salua dignitate nõ licet: nec si licet, honestum tamen est: non omne quod licet, inquit Paul. honestum est. Consimilis ferè causa fuit Vincentij Pogij qui cùm Lucensium[2] Imperatorem in ipsius vrbis Prætorio coniuratorum valida manu armatus necasset, fide à magistratibus accepta vrbe excessit, iis conditionibus ne Imperatoris cædes sibi sociísve fraudi esset. nihilominus cum ex vrbe erupissent coniurati, publico iudicio damnati fuerunt. Me-
D lius Venetorum[3] Deceuiri qui magistratus fidem exulibus dare vetuerunt, ne publica securitas magistratuum fraude ac simulatione violaretur: cum ad iura maiestatis pertineret[4]. nec multò pòst Senatusconsulto cautum est[5], ne manus iniicere liceret in eos exules quibus Respublica fidem dedisset, si domum reuertissent. Non quod princeps populúsve subditis, multo minùs etiam latronibus fidem dare teneatur[6]: si tamen dederint sine dedecore violare non possunt. Cuius rei à Romanis qui optimè iura fecialia ac totius iustitiæ vim tenebant, petenda nobis sunt exẽpla. Etenim Cn. Pompeius cum piratis qui classem mille circiter nauium instruxerant, ac toto mari mediterraneo impunè grassabantur, suarum copiarũ multitudine perterritis pactus est pro Republica, vt salui & incolumes in prouincias populi Romani dispersi viuerent: ac ne fraudi illis esset quod piraticam exercuissent. quo nihil melius fieri potuit, cùm

2 anno 1522.
3 anno 1506. in statut. Venetor.
4 l. 1. ad l. Iul. maiestat. ff.
5 anno 1512. in statutis Ven.
6 l. hostes. de verb. signif.
Fides latroni data seruanda est.

piratæ ſine magno Reipublicę periculo nec vinci, nec vrbes in littoribus, quas ferè quingentas cum aliquot inſulis occupauerant, recuperari poſſent. magiſtratibus enim Romanis (quominus in prouincias migrarent) ac mercatoribus mare mediterraneum penitus concluſum videbatur. ac niſi Senatus quæ geſta cum piratis à Pompeio fuerant, probaſſet, Reſpublica periculoſum eius belli exitum habitura fuiſſet. Non quòd velim cum piratis ac latronibus vllam fidem aut amicitiam, vllúmve commerciũ eſſe: aut periurio teneri, qui prædonibus pactũ pro capite pretiũ non attulerit, ne ſi iuratus quidem id non fecerit: quia non ſunt illi ex hoſtium numero, nec iuris aut legum quarum euerſionem moliuntnr, beneficio frui oportet: attamen Reſpublica datam latronibus fidem frangere ſalua dignitate vix poteſt, etiamſi periurio non teneatur ſi à iureiurando diſceſſerit. B

7 Tacit. lib.2.

Cùm enim [7] Tacfarinus latronum in Affrica ſe ducem ferens Legatos ad Tiberium Imperatorem miſiſſet, vt ſibi ſuíſque agros aſſignaret, bellum alioqui ſempiternum Romanis illaturus: Imperator iſta legatione contumeliam ſibi nomin íque Romano irrogari putauit, cum diceret in Senatu maiores quondam Spartaci latronis, qui triplici prælio Romanos exercitus fregerat, Legatos pacem petentes admittere noluiſſe: ſed fugatas eius copias Marcum Craſſum perſecutum fuiſſe, eóſque qui cladem effugerant, crucibus affixiſſe. Quo perſpicuum fit principem populúmve cum latronibus paciſci, contra decus eſſe: à fide tamẽ quæ latroni data ſit, etiamſi ſalua religione poſſit, non tamen ſalua dignitate diſcedi. C Quid Auguſtus aduerſus latronum in Hiſpania ducem? maximam pecuniarũ vim publicè promiſerat ei qui Coracotam latronum principem cepiſſet. Coracotas ad Auguſtum adire & pactum pro ſuo capite pretium petere non dubitauit: Auguſtus non modo latroni veniam ſed etiam præmium dari iuſſit [8], tametſi fidem ei non dediſſet: quoniam ſalua dignitate hominem nec ſupplicio affici nec præmium ei denegari potuiſſe iudicabat. tantum fuit publicæ ſecuritatis ac fidei momentum.

Auguſti fides.

8 Dio lib.56.

Refert tamen plurimum fides hoſti data ſit an prædoni: peregrino an amico: ſubditis an ſociis: nam ſi ſubdito perduelli data fides eſt à principe, cui vitam & famam quam tueri debuiſſet, eripere voluerit: deinde rupta fide princeps vltionem repoſcat, non tanta infertur iniuria quàm ſi latronibus datam rupiſſet: D vt fertur Dagobertum regem legioni latronum, quæ ex Bulgariæ finibus in Galliã vſque penetrarat, fidẽ dediſſe & agros aſſignaſſe: quibuſcũ ſine ſummo periculo dimicari non potuiſſet: deinde inopinãtes dato ſigno trucidari iuſſiſſe. vtilitatem dignitati prætulit. Aliter Romani, qui aut fidem non dediſſent, aut datam non fefelliſſent. At etiam cum T. Manlius is qui primus Torquati nomẽ habuit, adhuc adoleſcẽs Pomponium Tribunum plebis gladio diſtricto iurare coegiſſet, ſe patrẽ quem accuſabat, miſſum facturũ, eóque terrore coactus Tribunus iuraſſet, rem ad populum detulit: docuit cur ſibi à cauſa deſiſtere neceſſe eſſet. Tantum, inquit Cicero, iuſiurandum temporibus illis valebat. Sed quæri poteſt ſi princeps cum ſubditis pacẽ aut inducias pactus ſit, ſéque iuriſiurandi religione obligauerit peregrinis principibus, ſubditos minimè vio-

mè violaturum, an rupta fide peregrini principes vltionē iure reposcant? Id enim sæpe factum legimus etiam ab ipsis Romanis, qui pace cum Philippo iuniore facta, vno capite cauerunt, ne subditos qui ad Romanos transfugerant, violaret. Vna res, inquit Liuius[9], Philippum maximè angebat, quod cum leges à Romanis victo imponerentur, sæuiendi ius in Macedonas, qui in bello ab se defecerant, ademptum erat. Ego principibus, qui alienorum ciuium securitatem pacti sunt, rupta fide iniuriam inferri statuo, ac vltionem repeti posse[9], & pœnæ fœderibus additæ stipulationem committi, vt iis qui offensionem aceperunt, debeatur: vt cum barones regni Neapolitani, Pontifex Romanus, rex Castellæ, Respubli-
B cæ Venetorum ac Florentinorum ab vltione quam Ferdinandus rex Neapolis in eos meditabatur, tueri se vellent, regē ipsum iurisiurandi religione obligauerunt, quominus illis noceret: data securitate domum reuersos omnes supplicio rex affecit: tametsi pater regis ipsius filium eodē iureiurando obligatum teneret. Nam Romani à Philippo eadem securitate transfugis Macedonibus non cauissent, si principi impunè fidem datam frangere licuisset. Nihil tamen contra pacta fieri iudicandum est, si quis priuatus acceptarum antea iniuriarū vltionem reposcat: nisi pactis hoc disertè exceptum sit, aut nisi clausula generali securitatem domum adeundi paciscantur, quæ eam[1] vim habet vt de reditu quoque pactum videatur: cum[2] generalis clausula ad vniuersa eandem vim habeat quam
C singularis ad singula: quæ si tabulis securitatis expressa[3] non fuerint, nec loca, nec tempora, nec personas venire iudico. Quæ tamen neglecta sunt à Leone x. Pontifice Romano, qui etsi Paulo Baleoni fidem ac securitatis tabulas dedisset vt Romam veniret, quibus etiam domum vt rediret tacitè pactus erat, nihilominus comprehensum in carcerem egit, nec tātùm perduellionis, sed multorum criminum cumulatis iudiciis damnatū supplicio affecit. Eadem securitatis specie Alphonsum Cardinalem Senēsium principem illectum comprehendit, & quominus fraudem putaret, Legatum regis Hispanorum clàm interponi curauit, qui pro Cardinale securitatem à Pontifice efflagitaret. Cardinalis irretitus fidem publicam vrgebat, Legatus ipse regis Hispanorū querelis omnia miscebat: cui re-
D positum est ab iurisconsultis, quibus Pontifices Romani vacare non possunt, securitatis tabulas quamtumuis amplissimas prodesse nemini, nisi admissa crimina tabulis disertè contineantur. accusationis præcipuum caput erat, quod Pontificem Romanum veneno necasset, nisi conatus irritos fortuna fecisset. itaque lictor humanitate Pontificia Cardinali damnato gulam fregit. Certè quidem Hispanorū Legatus fidem aut securitatem sine iussu principis stipulari nō poterat, vt superiùs docuimus. quarum rerum ignoratio non modò caliginem, sed pestem ac perniciē principibus inferre sæpe consueuit. Clemens VII. Pontifex Romanus calliditate non dissimili Florentinos ętate nostra fefellit: quorum libertatem & Imperij maiestatem illibatam fore Legato Hispanorum promiserat: eos tamen Alexandro fratris spurio seruire coegit: cum diceret maiestatis crimina nisi expressa fuerint, nullis securitatum tabulis contineri: quo nihil

9 lib. 39.

9 arg. l. si id quod. & ib: Bart. & in l. cum duo. nu. 2. de duob. reis. ff.

1 Alexā. cōsi. 46. lib. 2. dd. in l. 1. ad l. Iulliā maiestatis arg. l. de ætate. ad Trebell.

2 l. 1 §. 1. quod iussa. l. 1. d. 10. de administ. tu. c. quia circa. de priu leg. cap. solitę de maioritate. Alexand. consi. 235. l. 6.

3 cap. sedes. de rescriptis. Clemen. nō potest. de procur. l. vlt. cui dulcia. de vino, tritico. ff.

Leonis x. *P. M. perfidia.*

ineptius ab eo dici potuit, qui nullum vnquam Imperium, nullum ius in Florẽtinos habuisset. Quamobrem in omnibus principum ac ciuitatum pactis conuentis, vtilissimum est arbitros ac iudices fœderũ ac pactionũ complecti, si qua inter socios controuersia oboriatur: sic tamen vt in vtranque partẽ arbitri pares sint, ac si dissideant, tertium aliquem optent qui vtrosq; dirimere possit. vt eo fœdere quod reges nostri cũ Heluetiis percusserũt anno M.CCCCLXXXI. quinto capite cauetur, vt æquatis sociorum iudiciis cõtrouersiæ expediantur. Itẽ Austriaco fœdere cũ Heluetiis cõtracto, Põtifices Bohemię & Cõstantiæ controuersiarũ omniũ arbitri recepti sunt. Secus eo fœdere quod ictum est ab Heluetiis cum Francisco I. rege Francorum anno M. D. XVI. quia decimoseptimo capite B facta potestas est omnibus sociis eorúmve subditis duos rerum finiendarum arbitros adhibere: ea lege vt si quatuor arbitri negotium explicare non possent, actori à Valesiis aut Rhętis quintum accersere liceret, cui non esset sententiarum mutandarum ius, sed earum alterutram sequi necesse haberet. at caueri debuerat vt arbitri quatuor discrepantes inter se quintũ cooptarent: cùm Heluetij in causis ferè omnibus petitorum personas sustinerent, & eos quos vellent sine reiectione arbitros haberent. ita fiebat vt regis & Gallorum causa semper deterior videretur. Illud etiam in principum rebus ac rationibus contrahendis caueri oportet, vt nihil cum Legatis geratur sine mandato singularum rerum amplissimo, & quammaxime fieri poterit, copiosissimo: propterea quòd C quantumcunque Legati principes ac populos rem ratã habituros spondeant ac recipiant, nihil tamẽ rectè nihil tutò geri potest: quo fit vt princeps qui quid alterius Legato promisit, ipse quidem teneatur: is verò cuius nomine ac fide Legatus spopondit, nulla obligatione constrictus sit, quousque princeps alter ratum habuerit: atque interim causæ incidunt quæ obstant quominus pacta rata habeantur: vt Samnitibus ac Numantinis contigit. ac ne longiùs exempla petantur, Ludouicus XII. rex Francorum pacem cum Ferdinando Hispaniarum ac Neapoleos rege [4] pepigerat, qua pacis actione Ludouicus pro se spoponderat: Philippus archidux Austriæ pro socero absente, qui tabulas quidem procuratorias amplissimas genero dederat, quibus etiam se ratum habiturum quæ gener D pactus esset, promiserat: dum interim socer belli Neapolitani exitum expectabat, vt si aduersa contigissent ratã pacem ac Ludouicum obligatũ haberet: sin prospera cõsequerẽtur, pacta repudiaret: vt quidẽ cõtigit Hispanos pręliis duobus superiores esse. quod cũ in Hispaniã allatum esset, pactio quam Ferdinandus ratam habiturus esset, euentu sinistro reiecta est: cum Hispani Philippum sine soceri mandato singulari quicquam promittere potuisse negarent. Aut certè si princeps quem rata negotia habere oportet, procul absit, necesse est eum qui præsens quicquam promittit, tempus breuissimum concludere, quo pacta conuenta debeant à principe absente rata haberi: quoniam cum de statu Reipublicę agitur, reticentia inutilis est: nec nisi expressa ratihabitio sequatur, pactum vllum efficax esse potest. Quamobrem Britiniacum fœdus ruptum est, cum

4 anno 1503.

cum Ioannes regni procura tor abſente patre ratū non habuiſſet id quod exceptum erat de Aquitania , ne deinceps Imperij Gallici maieſtate teneretur. Nec aliam ob cauſam Carthaginenſes diſceſſerunt à primo fœdere:quo ſocij omnes vtriuſque Imperij vno verbo comprehenſi fuerāt: deinde additum vt pacta cum Luctatio Conſule facta ea lege valerent, ſi pop. Romanus rata haberet: populus ea pacta ſancire noluit : ſed procuratorias tabulas in Affricam miſit cum Legatis qui populi ſententiam explicarēt, quam Aſdrubal Imperator probauit:his autem mandatis Senatus populúſque Saguntinus diſertè inter populi Romani ſocios exceptus erat : ſed populus Carthaginenſis Imperatoris ſui acta non ſanciuerat: ac proinde contendebat Annibalem Sanguntinis iure bellum indixiſſe : nihilominus tamen cætera pacta iiſdem tabulis comprehenſa ſeruare non dubitarat:in quo videbatur exceptionē de Saguntinis ſociis [5] ſi non verbo reipſa tamen ratā habuiſſe. Tutius eſt igitur ſingularia mandata proferre cogendos,quibuſcum agi de ſtatu Reipublicæ poſſit, priuſquam quid definiatur : quoniam tantæ ſunt hominum fraudes, tot in mentibus latebræ tantíque receſſus, vt fidei violandæ occaſio ex rebus quibuſque leuiſſimis quæratur:quamquam perfidia deeſſe poteſt nemini perfidiæ latebras quærenti. pleni ſunt libri Polyæni : vt Calcedoniorū aduerſus Bizantinos,Cleomenis aduerſus Argiuos, Thracum aduerſus Theſſalos,qui cùm aliquot dierum inducias pacti eſſent,noctu populabantur agros. Fœdius etiam illud Periclis,qui hoſtibus vitam incolumē futuram promiſit ſi ferrum abieciſſent:illos tamen exarmatos qui vel fibulas ferreas in veſtibus haberent,trucidari iuſſit. Cum etiam Flandri ærario Pontificis Romani aureos mille nummos dependere ex pacto promiſiſſent ſi fidem fallerent, aut à rege noſtro deficerent : ne pœna commiſſa videretur, Eduardo III. regi Anglorum perſuaſerunt vt ſe regem Fracorū diceret:quo facto arma pro ſe quaſi pro rege Francorum ſe iure laturos ſunt polliciti.Inde renouandi belli occaſio nata eſt. Alij ſyllabas aucupantur,vt Ludouicus XI. rex Francorum.qui quòd Ludouicum Lu xemburgum Magiſtrum militū ad ſupplicium quæreret, amicorum in modum iactabat ſe capitis tanti viri egere plurimum:quæ ratio loquendi apud nos & capitalem pœnam & conſilium ſignificat.Carolus v.Imperator ſubtiliore ſolertia literæ vnius diſcrimine[6] negare ſe dixit quæ affirmare putabatur : cum ſe principes Germanos carceribus erepturum ſcripſiſſet. At Georgius Cornarus patricius Venetus qui fœderis cum rege Franciſco percuſſi verba non poterat,ſententiam malitioſa iuris interpretatione corrupit : quia cum ex fœdere auxilia vtriuſque Imperij conſeruandi cauſa viciſſim promiſſa fuiſſent,ac Franciſcus de prouincia Mediolanenſi depulſus eſſet, negauit ille auxilium deberi quaſi fœdus ictum eſſet de retinenda ac tuenda poſſeſſione tantùm,non etiam de recuperanda ſi amitteretur. Cùm cætera omnia deſunt, qui plus opibus, idem perfidia potior eſſe conſueuit, vt cùm Atabalippa rex Peruanus in poteſtatem Hiſpanorum veniſſet, pretium regio capiti dictum eſt infinitæ pecuniæ, quā ille cum abundantius quàm peteretur effudiſſet,Hi-

5 l. hoc iure de regul.

6 Sleidan n pro u.

ſpani accepta pecunia regem impietatis accuſarunt,quod ſacra biblia humi deieciſſet,nec religionem Chriſtianam probaret:cuius impietatis culpam expiari non aliter poſſe affirmabant,quàm ſi Chriſtianorum religionem profeſſus ſacratiſſimo lauacro perpurgaretur.rex ægre vt religionem mutaret,adduci poterat:acSolem immortalem mortalibus diis anteferendum diceret: ſed perterritus tot imminentium periculorum metu Chriſtianas leges ac religiones ſe probare dixit,veterémque impietatem eiurauit. quid multa? Cum Hiſpani regem confitentem, pœnitentem,præceptis omnibus ac pacis legibus obſequentem haberent, mori tamen coegerũt:vt non immerito M. Varronis dictum vſurpari potuerit. Qui pote plus vrget, ſic piſces ſæpe minutos magnus comeſt, vt B aues enecat accipiter. Non aliter impius ille Mediolanenſis quem appellare nefas eſt,cum aduerſariũ inopinantẽ adortus eſſet, humi deiecit, & ſicca faucibus impoſita mortem minatus eſt, niſi ob illatas iniurias ſatis ſibi fieret: ille inopinato caſu perterrefactus veniam precari, pœnam deprecari,dictum,factum nolle:ſiccarius vrget ſe mortem illaturum niſi Deum immortalem eiuraret: ille deos deáſque omnes deteſtabilem in modum execratur: non eo contentus aduerſarius execrationes illas ſæpius,quò minùs ſimularētur,iterari ex animo iuſſit: deinde iugulum gladio hauſit:poſtremò de hoſte triumphans,Et illa eſt,inquit,generoſa vltio,quæ & corpori vitam eripiat, & animo cruciatus ſempiternos ſit allatura. Et quidem extremæ dementiæ fuit in flagitioſiſſimi ac teterrimi C parricidæ promiſſis proculcato numine ſalutis ſpem vllam collocare. Nam qui numinis metum ſemel abiecit, eò minùs ei credendum quo grauiore iureiurando ſeſe obſtrinxerit. Carolus Burgundionum dux eo fœdere quod poſtremum cum Ludouico XI. rege percuſſit, cùm perfidiæ infamia laboraret,vt ſuperiùs docuimus,Ludouicum tamen, cui nihil credendum putabat,noua iuriſiurandi [5] religione obligauit: primùm per verba regis, pérque fidem ſui corporis: deinde per creatorem ſuum: legem quoque diuinam & eam qua in lauacro imbutus erat,religionem obteſtatus eſt: tum euangelia: denique ipſos miſſæ canones: poſtremò Chriſti crucem. Quid hoc iureiurando profecerit, & quæ deinceps cõſecuta ſint,ſatis cognita prætermitto. At Ludouicus Luxemburgus ma- D giſter militum nullo iureiurando regem obligari poſſe putabat,niſi per eam Chriſti crucem quæ apud Andes extat, qua quidem rex nihil ſacratius aut magis metuendum [7] iudicabat: cætera quidem rex annuit: hoc poſtremum recuſauit, quod quem vlciſci auidiſſimè concupierat, non aliter quàm iureiurando irretiri poſſe ſciebat: crucis tamen illius metu terrebatur. Ita veteres quoque,non quid iurari decuit,ſed qua ſuperſtitionis vllius aut numinis metus eſſet, illuc ſuſpectæ fidei homines adigi ſine ſcelere poſſe putabāt [8]: alterutrũ enim fore,vt vel iurati fidem colerent,vel iniurati fallere poſſent neminem. Cùm enim fœdus iureiurando ac precatione ſanciendum eſſet inter Carolum Iohannis filium huius regni procuratorem & Philippum regem Nauarræ,Pontifex Lexobienſis ſacris veſtibus amictus inter vtraſq. acies fecit, ac ſolenni precatione vtrun-

5 Noua iuriſiurãdi formula. Philippus Cõminius.

7 Philippus Cõminius.

8 l. quod quis. de iureiurãdo quod quis propria ſuperſtitione iurauerit.

vtrunque principẽ deuouit: sed cùm hostia diuisa partẽ regi Nauarræ delibãdam porrexisset, ille cibum antea sumptum excusauit: Carolus quoque porrectam hostiæ partem repudiauit: ex quo vtrique religio ac futuri periurij suspicio iniecta est. Veterum alij quidem cæsis victimis, alij iunctis manibus, alij iactu lapidũ, aut ferro cãdente frigida immerso, dira carminũ execratione fœdera sãciebãt. maiores nostros collatis signis sãctissimè fœdera iunxisse scribit Cęsar. Qui arctissima cõspirationis fide cõiurabant, pocula vino ac sanguine quẽ inflicto sibi vulnere expresserant, temperata simul [9] siccabant. Clearchus Lacedæmonius ac Tissaphernes Persa victimarum sanguine gladios tingebant. reges Parthorum & [9] Herodot. lib. 3. & 4. Liuius lib. 1.

B Armenię iunctos pollices & eodem nexu colligatos leuiter vulnerabãt, cruorémque expressum exugebant [1]. Nec ita pridem Calangiorum rex cum Lusitanis fœdere percusso sinistræ manus cruorem liguriens vultum perfudit [2]. quæ omnia penitus inania sunt si cum perfido principe res est. Quòd si dignitas illi & existimatio curæ est, sermo pro lege: fides pro oraculo futura est. vetat autem diuina lex [3] alterius quàm Dei æterni nomen ac numen iureiurando obtestari: is enim solus est qui & sui numinis contemptores & perfidos vlcisci potest: non ij qui nullam rerum humanarum procurationem gerunt. Cum enim triginta Carthaginẽsium Legati in Senatu Romanorũ rogarentur, ecquem deinceps ex omnibus diis vltorem esse vellent si fidem fallerent: eos optarunt qui superiorem

[1] Tacit. lib. 4.

[2] Historia Indica.

[3] Deut. 19. Hierem. 12. & 5. cap.

C perfidiam tam atrociter vindicarant. quanquam non minor est eius impietas qui quẽ Deum putat irridet, quàm si Dei sempiterni maiestatem violaret, cui ne iurato quidem credendum. at viro bono etiam iniurato credẽdum est. Et certè Athenienses Xenocratem ad aras accedentem vt iusiurandum præstaret, iurare vetuerunt. Nam cum bella ciuilia quæ inter Burgundiones & Aurelios intercesserunt, vna pacis actione debuissent, sex fœderibus terminari non potuerunt [4]. Et quoniam ex omnibus fœderibus nullum est quod difficiliùs seruari possit quàm quod ictum est cum subditis: necesse est principum sociorum ac fœderatorum sponsione quasi prædibus confirmari: aut ciues Imperij finibus excedere, ac modis omnibus efficere, vt paci quæ nihil habitura sit insidiarum, consu- [4] Monstrelet.

D latur: quia nihil æque principum mentes exulcerat, quàm cum subditis à quibus contumeliam acceperint, pacisci, & ad pacta seruanda compelli. Ludouicus XI. cum subditis, à quibus desertus ac proditus fuerat, pacem inire coactus est: sed eos omnes, paucis admodum exceptis, clàm aut apertè necandos curauit: ducem inquam Nemorosum, Magistrum militum, ducem Burgundionum, comitem Arminiacum: Meierus qui res Belgarum scripsit, fratrem quoque Carolum eo numero complexus, veneno sublatum affirmat. ac superiori ætate rex Fessarum à fratre iuniore obsessus, & iniquissimis conditionibus pacisci coactus, iureiurando sese obligauit: sed eodem momento fratrem quem ad complexum admiserat, suffocari, ac de sublimi solario coram exercitu deiici mandauit: nec mora, nam exercitus amisso duce, quasi corpus decusso capite, animo fractus, regis imperia sequi non dubitauit. Consimili stupore atque

amentia dux Hyorchus cum Henrico VI. Anglorum rege quem opibus ac potentia superarat, fœdus iniit: quo quidem sibi totius regni procurationem se viuo, liberis verò posterisque suis regnum mortuo rege pactus est. rex omnia assentiri non dubitauit, paulo pòst tamen Hyorcho manum iniici, atque eius capiti fictilem coronam contumeliosè imponi, postremò securi percuti mandauit. Externa libentius quàm domestica recordor: quæ vtinam sempiterna obliuione sepulta iacerent. Quod autem diximus in eiusmodi pacis actionibus principis ac subditorum fœderatos ac socios principes quasi prædes & arbitros cōprehendi oportere: hoc ita, si iustissima causa sit. neque verò fas est patrocinij specie ciues alienos à principum suorum obsequio & obedientia distrahere. & quidem noster Bellaius omnium bellorum ac discordiarum quæ inter Franciscum regem & Carolum Imperatorem intercesserunt, hanc velut originem & fomitē fuisse affirmat, quòd Franciscus Roberti Marchæ patrocinium suscepisset. quàm prudenter non disputo. illud tantùm, principem bene à doctrina imbutum alienorum ciuium querelas audire, discutere, & quæ cuius causa præponderet, acuratissimè contueri oportere: tum Legatos mittere, ac modis omnibus dissidia quoad eius fieri poterit, cum bona principis gratia componere. Sin tāta sunt principis erga subditos odia, tantæ iniuriæ vt ferendæ non sint, nec tyrannus vlla se ratione duci patiatur, tunc infimorum & afflictorum hominum patrocinia magno animo atque excelso suscipere, eósque suis opibus ac fortunis contra vim, contráque tyrannidem tueri: imitantem Herculē illum qui toto terrarum orbe monstra tyrannorum fortissimè debellaret. atque in eo genere Romani populos omnes longè superarunt. Ludouicus noster XII. patrocinia Ferrariæ ducis, Bentiuolorum ac Mirandulæ principum contra vim Iullij II. Pontificis Romani suscepit: testatus primùm se nihil contra dignitatem contráque commoda ecclesiæ Romanæ moliri velle. Henricus II. Ludouici nepos pro iisdem Mirandulæ principibus aduersus Iullium III. Pont. M. próque Germanorum libertate fama ac fortunis aduersus Imperatorem Carolum eodem tempore propugnare non dubitauit. Qui aliter faciunt, ac leuissimis aliorum & quidem perduellium subditorum argumentis persuaderi se patiuntur, non modò Imperij alieni tranquillitatem conturbant: verumetiam suæ ciuitatis statum in apertum discrimen coniiciunt, ac suis ciuibus rebellandi maximam præbent occasionem. Quamobrem in omnibus ferè societatibus ac fœderibus excipi solet, ne aliorum ciuium alij patrocinia suscipiant: siue iusta sit siue iniusta causa. Iniustè Ptolemæus is qui Achæū in clientelam recepit, cum ab Antiocho magno defecisset, séque regem ferens principi prouinciam ademisset: vnde bella grauissima inter vtrunque regem. nec aliam ob causam Sigismundus Augustus Poloniæ rex magno cum suo Reíque publicæ detrimento diuturnum bellum sustinere coactus est, inferente Moschouitarū rege pro suscepta Rigiorum clientela, quam tamen ad extremum deseruit. Et quoniam plerique rebellandi argumentum inde arripiunt, quod iure feudatorio vassalis dominos eiurare

B C D

eiurare liceat, ſi qua illis iniuria inferatur: eripiendus eſt hic error. alia ſunt enim ſubditorum, alia vaſſalorum iura: vt ſuperiùs docuimus. hi prædiatoria quadam obligatione tenentur, quæ vt quodammodo perſonæ cohæreat, ab ea tamen vaſſalus vtcunque libuerit, dum id ſine fraude faciat, etiam inuito ac repugnante domino, eximere ſeſe poteſt: ille nexu & obedientia quam principi debet, ſolui niſi à principe non poteſt. Itaque Aquitani cum duriùs ab Anglorũ regibus tractarentur, ad Carolum v. regem prouocauerunt, ſub cuius fiducia reges Anglorũ Aquitaniam tenebant: rex ſubditis ſuam fidem implorantibus opem denegare non potuit. itaque iudicio publicè conſtituto, cum rex Anglorum vadi-
B monia deſeruiſſet, armíſque non iure agere vellet: Aquitaniæ beneficio indignus iudicatus eſt, vt iure[5] licuit: tametſi qui humanius & ęquius iudicant, iuriſdictione vaſſalum non prædio ſpoliare ſatis eſſe putãt[6]. Nec ita pridem Genuenſes marchionem Finalem, conquerentibus ſubditis, de principatu deiecerunt: qui cum apud Imperatorem de iniuria ſibi illata queſtus eſſet, Genuenſes non alienos ſed ſuos ciues à marchionis tyrannide ſeſe eripuiſſe dixerunt. marchio tamen iudicio vicit. Conſimili fraude Allobrogum oppida quædã quæ ex fœdere cum Bernatibus icto duci Allobrogum non ita pridem reſtituta ſunt, quoniam acerbiùs à vetere domino haberentur, ad Bernatum opes aſpexerunt, ſed ab iis repudiati ſunt[7]. Ac tametſi exules ab ſociis principibus recipi poſſunt, ſalua
C clauſula fœderum, quibus cauetur ne alij aliorum ciuium patrocinia ſuſcipiant, quia exules ciuitatem amiſerunt: ſi quid tamen exules contra principem à quo ſunt in exilium depulſi, moliantur, à ſocio principe prohiberi oportet. Quamobrem Germani principes Legatos ad Henricum II. regem miſerunt, ne Alberti iunioris Brandeburgi, qui quòd laceraſſet omni ſcelere patriam, eiúſque euerſionem moliretur, imperialis Curiæ iuſtiſſimis decretis exilio damnatus eſſet, patrocinium ſuſciperet. Henricus rex admiſit humaniter Legatos, & cum hoc reſponſo dimiſit, ſe ſuóſque maiores Germanis amicos & eſſe & fuiſſe antea ſemper, nec ab Imperij Germanici amicitia & coniunctione vnquam potuiſſe diuelli: & quoniam principes omnes aut affinitate ac propinquitate, aut certè ſimi-
D litudine ac veluti ſocietate quadam coniunctos eſſe arbitraretur, nouũ videri non debere ſi principem Germanum fortunis ac rebus afflictis ad ſe confugientem hoſpitio dignaretur: certiores tamen eſſe velle, ſe aduerſus Imperij Germanici maieſtatem nemini vnquam opem laturum[8]. Si enim princeps compertum habeat alienum ſubditum tyrannidis & crudelitatis metu perterritum ad ſe confugiſſe, non tam illatas à ſociis principibus iniurias vlciſci debet, quàm humaniter illũ tueri: vt lex ipſa[9] ſeruos à crudeli dominorum Imperio vindicari ac diſtrahi iubet. Præclarius eſt tamen ac magnificentius ſubditos crudeliſſimæ tyrannidis metu ſublato, in libertatem aſſerere, quàm ſub Imperium ſuum ſubiicere, ne potius vtilitatis ſpe, quàm iuſtitiæ ſplendore alienum patrocinium princeps ſuſcepiſſe videatur: vt Romani veteres olim fieri iudicabant oportere, cum Aſiam, Græciam ac pleraſque ciuitates tyrannis ereptas in

5 lege Federici §. quicunque de pace Conſtant.
6 Bald. Alberic. Caſtrenſ. in auth. ſtatuimus. de epiſcop. C.
7 anno 1561.
8 anno 1554. Auguſto.
9 l. 2. de iis qui ſunt ſui.

libertatem vindicarent. Ita quoque Agapetus Pontifex Romanus Valteri Iuetoti liberos ac posteros bonáque prædia à nexu mancipióque regũ vindicauit, Clotario ipso rege assentiente, propterea quod Valterum ante aras die sacratissimo veniam à rege precantem impotenti iracundia
1 anno 1567. interemisset. Henricus verò rex Suecorum [1], quod subditum supplici rogatione quid petentem sicca fœdissimè trucidauisset, populus diuturnam tyrannidem pertæsus inde occasionem arripuit tyrannum de Imperio disturbandi. Sed id nouũ visum est quod Ioannes XXII. P.M. genere Gallus, & qui antea regni Cancellarius fuisset, fœderibus quæ inter Philippum IIII. regem & Belgas cõtracta sunt, hanc conditionem adiecerat, si rex fidem iuratus falleret, vt subditi aduersus eum arma caperent: B quæ conditio petentibus subditis sublata est. hæc tamen conditio ferenda, si princeps ab icto cum suis fœdere discesserit, subditi deinceps eius imperiis ne teneantur, vt fœdere Atrebatico cauetur: dum id fiat ab vtroque exercitu, aut etiam ab vtriusque populi Legatis. quod priscis regibus vsitatum fuisse videmus: vt in eo fœdere quod inter Ludouicum & Carolum Caluum Ludouici Pij Imperatoris liberos ictum est, verba fœderis vsque adeò obscura sunt vt difficilius à nostris intelligantur, quàm
2 Polybius. antiqua verba eius fœderis quod primò cum Pœnis ictum est, à Romanis iunioribus perciperentur [2]. quæ fœdera C L. re ac nomine Facetus antiquitatum nostrarum peritissimus, Præses Curiæ monetalis describenda mihi dedit, ad hunc modum. *PRO Dõ amur & pro Christian poblo, & nostro* C *commum saluament dist di en auant inquã ds sanir podirme dunat si saluerio cist meon fradre Karle, & in adiudha, & in cad vna causa si com hom par dreit son fradre saluar dist ino quid il vn altre si faret. Et abludher nul pl iit nunquam prindrai qui meon vol cist, meon fradre Karle in damno sit, &c.* Id est, vt ego quidem interpretor, Pro mea erga Deum religione, próque populi Christiani, Reíque publicæ salute, deinceps ego quantum Dei præpotentis fiducia, quantúmque studio potero, Carolum fratrem charissimum omnibus opibus tueri conabor: & ea cura ac sedulitate qua quisque fratrem, non qua seipsum vitámque suam tueretur: nec nisi lacessitus eum me violaturum spondeo ac promitto. His verbis conceptis Ludouicum iuratum secutus est Carolus eodem sensu Germanica lingua: *IN GOD EST &c.* pòst vtriusque D principis exercitus his verbis iurauit, *SI LUDOVIGS sagrament que son fradre Carlo iurat, conseruat, & Carlus meo sender de suo par no lostaint si io returnar non luit pois ne io veuls cui eo returnar me pois in nulla adiudha contra Ludouig nunli iuer.* id est, Si Ludouicus Carolo fratri quam dedit fidem seruauerit, Carolus vero dominus meus à promissis desciscat, nec illum à proposita sententia diuellere possim, ne me quidem sibi obsequentem habiturus est. Romani cæteríque populi sacrificia bestiarúmque mactationes, precationes, imprecationes adhibuerũt. Vt autem iniquum est ac turpe alienos clientes ac subditos ligurire, aut in fraudem principis ac populi cuiusquam patrocinium, nisi iustissima sit causa, suscipere: sic contra decus est contráque viri boni dignitatem, si quorum patrocinia susceperis, oblato periculi metu, desertos esse patiare. Sed quæri potest, nunquan-

nunquando tu principi peregrino & opis egenti, & iniuria socij tui oppresso succurrere debeas nécne? iniuria quidem oppressis opitulari oportere diximus, etiamsi non alia necessitudine & amicitia nobis quàm quæ homini cum homine esse debet, cõiuncti sint, aduersus eos quibuscum nec societas nobis est, nec fœdus vllum: multò magis opem sociis afferre, non modo contra peregrinos, verumetiam erga socios, si ab iniuria moniti abstinere nolint: dubitatio tamen est, an etiam peregrinis iniustè oppressis aduersus socios opitulari debeamus: nam si socij fuerint, ad hoc ipsum obligamur: ac si quis nostrorum quenquam ex sociis violauerit, maiestatis pœna obligatur[3]: non tamẽ si peregrinum. at iniquum videri possit tenuibus & afflictis iniuria potentiorum populis ac principibus, & opem nostram implorantibus alienæ societatis specie denegare. Ea quæstio Senatum Romanum ancipitem aliquãdiu tenuit: cùm Samnites, quibuscum fœdere & amicitia coniuncti erant, Campanos à Romanis alienos bellis & quidem iniustis vrgerent. Campani viribus impares ad Romanorum opes & copias confugerunt: Legatos ad S. P. Q. R. miserunt auxilia petentes, in causa non tantùm iusta, sed etiam Romanis ipsis summopere necessaria: quippe intelligerent victos Campanos incredibile Samnitibus incrementum allaturos: eorúmque opibus & agri fertilissimi opportunitate Samnites breuî Romanum Imperium depressuros: acta res est in Senatu Romano maxima omnium expectatione, quid in re tam ancipiti decreturus esset Senatus, qui ad extremum Campanis auxilia contra socios petentibus denegauit. hîc Liuius[4], Tanta, inquit, vtilitate fides antiquior fuit. placet Senatusconsultum perscribere, quod vtinam omnibus omnium principum ac populorum liminibus inscriptũ esset. Legatis Campanorũ auxilia cõtra Samnites petẽtibus Consul ex autoritate Senatus ita respondit: Auxilio vos, Cãpani, dignos censet Senatus, sed ita vobiscum amicitiã institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt: itaque arma, deos priusquam homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: Legatos, sicut fas est, precatum ad socios mittemus, ne qua vobis vis fiat. Legati prius in mandatis habuerant vt nisi Romani Campanis opem ferre, eósque in societatem ea lege admittere vellent, ciuitatem populúmque Campanum Imperio ac ditioni Romanorum subiicerent. Igitur Legati accepto responso in Senatu hęc verba fecerunt. Quandoquidem nostra tueri non vultis, vestra certè defendetis: itaque populum Campanum vrbémque Capuam, agros, delubra deûm diuina humanáque omnia in vestram P. C. populíque Romani ditionẽ dedimus. Tum iam fides agi visa, deditos non prodi. Quibus perspicuũ fit peregrinis aduersus socios auxilium denegandum tibi esse: si tamen sub Imperium fidémque tuam se subiiciant, opitulari oportere, nec vlla re societatem violari, quia suos quisque subditos aduersus iniurias potentiorum tueri debet. Si Athenienses Corcyræis aduersus Corinthios eadem illa quæ Romani responsa dedissent, cum in eadem causa essent, tam diuturnum illud támque iniustum bellum quo annos propè trigin-

3 l. proximum. ad l. Iulliam maiestat. Bart. ibidem.

4 Liuius lib. 7.

ta Græcia deflagrauit, non tam temere suscepissent, nec suam vrbem Lacedæmoniorum armis expugnatam ac direptam, mœniáque ipsa diruta vidissent. Quamquam nulla fuit Atheniensibus belli aduersus socios pro Corcyræis quibuscum nullo fœdere sociati erant, suscipiendi causa, quàm quod iniustè Corcyræis bellum à Corinthiis illatum iudicarent, quæ causa si iusta videretur, nulla sancta societas, nullum fœdus stabile esset. Igitur in fœderibus concipiendis, aut noua societate contrahenda, socij vetustiores tametsi iure excepti iudicantur, excipiendi sunt tamen: ne aliter posterioribus sociis opē ferre liceat aduersus vetustiores, quàm si bellum antiquioribus prius fuerit illatum, vt cauetur eo fœdere quod Heluetij nobiscum inierunt anno M. D. XXI. Quod si ex tribus sociis in- B
ter se fœderatis vnus alterius opem imploret contra vim à tertio illatam, nunquando opitulari debeat quæritur? si amicitia tantùm contracta sit, auxilia non debentur: si ex fœdere auxilium debetur, antiquiori socio succurri oportet: si iisdem temporibus contracta societas est, ei opem ferre necesse est qui arctissimo fœdere coniunctus erit, id est qui hostes eosdem & amicos cum socio se habiturum spopondit: sin vterque par est, neutri auxilia debentur: sed vtrique vtrunque conciliare oportet: aut efficere vt ad communes socios iudicésve arbitrium deferatur: eíque qui vel arbitros recipere, vel rebus iudicatis acquiescere noluerit, bellum denuntiare, vt cauetur Stāciaco fœdere, quod inter octo Heluetiorum ciuitates ictum est. Neque enim arbitria repudianda sunt, quantacunque C
sit principum potestas: vt Henricus Suecorum rex arbitrum Henricum II. Francorum regem quem Federicus rex Danorum optauerat, reiecit, non aliam ob causam quàm quod se regi Francorum & maiestate & potentia parem esse iactaret. At Romani qui populos omnes opibus ac potentia facilè superabant, si qua inter socios controuersia incidisset, ad cōmunes socios arbitrium deferebant. Romanus Legatus, inquit Liuius, ad communes socios vocabat. Nam si militari iure duello nullus est locus, si testibus aut tabulis quæstio explicari possit: quid iniquius quàm principes aut populos armis decernere, si communium sociorum arbitrio ac sententia res ipsa dirimi queat? aut quid stultius quàm vicinæ domus incendia, si modò potes, restinguere nolle? Rursus dubitari possit num ru- D
pta fides videatur, si socij patrem fratrésve fœderibus non comprehensos violaueris? nam si fuerint subditi, dubitari non debet: sed si sui iuris fuerint, dubitari potest: cum eadem patris ac filij persona censeatur [5]: ego verò nihil contra fœdus factū esse iudico [6], nisi patris persona fœderibus excepta sit. ac tametsi pater iniuriam filio illatam actione persequi potest [7]: non tamen iure feciali pro filio extra patris imperium constituto nec fœderibus excepto, si violatus sit à socio, arma capere licet, etiamsi non fuerit emancipatus, quia patria [8] potestas nihil habet cum iure feciali aut cum iure maiestatis commune. est enim cum filius separatum regnum à patre moderatur. multo minus igitur pro fratribus violatis societatem violare licet. tametsi qui fratrem occidit, odio domini feudum amittat. cap. I. tit. an ille qui interfecit fratrem. Commodius est igitur ad ea in-

5 l. 1. 2. 3. de liberali causa.
5 argu. l. si vnus. §. ante omnia de pactis. Bar. in l. si ita stipulatus §. Chrysogonus de verb. oblig. ff. cōtra angelum.
7 l. 1. & seq. de iniuriis. l. lex Cornelia eod.
8 l. nam quod attinet ad Trebel. ff.

eá incommoda declinanda, quanquam omnino declinari difficilimè possunt, non modo subditos ac socios sed etiam propinquos excipere: illud etiam optimum statis ac certis temporum interuallis quibusdam societatem terminari: ac potissimum in popularibus & optimatum Imperiis, quæ ipsa quodammodo sempiterna sunt: nam in monarchia principum occasu societates ac fœdera dirimuntur. ferè tamen principes, qui cum populis fœdus feriunt, non tantùm quandiu vixerint, sed etiam vt se mortuis fœdera in aliquot amplius annos continuari possint, cauere cōsueuerunt: vt eo fœdere quod cum Heluetiorum populis Franciscus maior rex Francorum iniit anno M.D.XXI. sed ea conditio Heluetios quidem, non item Francisci successorem tenebat: cuius rei optima ratio est,
B quod iusiurandum seu religiosa illa affirmatio, qua societates ac fœdera veluti firmamento innituntur, ita personæ iurantis cohæret[1], vt ab ea diuelli non possit: quo igitur modo ad posteros transferretur? Sed hîc occurret aliquis, fœderum omnium quæ à Romanis cum principibus ac populis icta commemorantur, primo capite caueri consuesse vt essent æterna: propterea quod odia quidem mortalia, amicitias autem oporteat esse sempiternas. Quamobrem Hebræi firmissimas societates appellant fœdera[2] salis, id est sempiterna: quia nihil eorum quæ concreta sunt ex elementis, sale incorruptius est: vt eodem sensu sacræ literæ statuam salis appellant, non quę ex sale concreuerit[3], vt quidam valde insulsi putant,
C sed quæ sempiterna sit futura. Ego tamen nihil in consociandis principibus ac populis perniciosius esse statuo, quàm vt perpetua sint, cauere: nā cui fœdus iniquum videtur, occasione oblata fidem fallet propter perpetuam fœderis iniquitatē: sin breuiori temporis interuallo finiatur, etiāsi graue cuiquam ex sociis videbitur, in eo tamen permansurus est. facile est autem tempore finitam societatem emendare, aut nouo fœdere anteuertere ac præoccupare: vt quæ nobis est cum Heluetiis societas ante annos quinquaginta, regum nostrorum interitu, & aliquot amplius annorum terminari, eadémque renouari consueuit. Demus tamen sempiternas societates æquissimis legibus coiri posse, vt in popularibus & optimatum Imperiis: necesse tamen est aliquo temporis interuallo definiri,
D aut certè sæpius renouari: ne temporis diuturnitate ac reticentia amicitiæ refrigescant, aut paulatim intermoriantur. Itaque Valesiaco fœdere, quod ictum est inter Heluetiorum quinque pagos & Valesios, postremo capite placuit decimo quoque anno fœdus renouari. Item cùm octo ciuitates Heluetiorum societatem sempiternam coirent anno M.CCCCLXXXI. vno capite cautum est quinto quoque anno vt renouarentur. Prudenter id quidem, & Romano more vsitatum. Cum Laurentibus, inquit Liuius, renouari fœdus iussum, renouatúrque ex eo quotannis post diem decimū Latinarum. Idem, Adire iussi sunt Legati Romani Cretam & Rhodum, & renouare amicitiam, simul speculari num solicitati animi sociorum ab rege Perseo fuissent. Ita quoque perpetuo fœdere atque amicitia coniuncti fuerunt Philippus Valesius Francorum & Alphonsus Castulonū reges anno M.CCCXXXVI. nihilominus tamen

1 Bal. in l. vnica. de caducis. C. Iaso consi. 154. col. 7. lib. 7.

2 Numeri 18.

3 Genes. 19. statua vxoris Lot.

renouata sunt fœdera à Ioanne rege cum Petro Alphonsi filio anno M.CCCLII.ac rursus inter Carolum V. Iohannis filium & Henricum Castulonem M. CCCLXIX. tametsi fœdera singula in sempiternam posteritatem contracta fuissent: cuiusmodi fuerunt etiam Scotorum cum nostris fœdera iam inde à Carolo sapiente cum Roberto rege sociata, quæ firma ac stabilia fuerunt vsque ad annum M. DLVII. quo bellum inter vtrosque exarsit. Quanquam alia quoque ratio est quamobrem societas omnis terminari debeat: propterea quòd omnibus fœderibus ferè cauetur ne pax, induciæve aut fœdera cum hostibus sociorum communibus aut peregrinis feriantur, nisi socij omnes aut maxima pars omnium assentiantur: quid si vnus ex sociis perpetuis & capitalibus odiis cum hostibus certare sociis dissentientibus velit? cæteros odio quoque implacabili ac sempiterno bello implicari oportebit, si societas sempiterna sit. hoc autem à legibus diuinis, à natura, ab omni denique humanitate alienum est. Hæc tamen exceptio, Ne quis sociorum cum hostibus in amicitiam repugnantibus sociis redeat, euiluisse, ac propemodum extabuisse videtur. ac tantum abest vt qui fidem fallere, & in gratiam cum hostibus redire decreuit, sociorum cōsensu id faciat, vt eos scire ne velit quidem. Memorabile exemplum mihi in mentem venit eius fœderis quod Chamborti cum rege Francorum Henrico II. Mauricio duce Saxoniæ, Alberto marchione Brandeburgensi, & Philippo Hessorum Landegrauio, cæterisque fœderatis principibus cōtractum est anno M.DLII. capite XXII. fœderis ita cauetur, Ne quis fœderatorum cum Carolo V. Imperatore eiúsque sociis paciscatur, nisi fœderati omnes assentiant: quod si quis fœderatorum gratiam aut pacem cum Imperatore inierit, hunc veluti perfidiæ scelere execrabilem exercitu spectāte nudari, ac verberibus cæsum necari placet. Nihilominus tamen sexto pòst mense fœdere Passauiaco Mauricius in Caroli gratiam & amicitiam rediit sociorum conscio nemine, ac ne Henrico quidem rege fœderis conditionibus excepto: quam perfidiam Albertus marchio coram exercitu in Mauricium acerbissima & contumeliosissima oratione inuectus, detestabilem & patriæ & regis & Imperatoris proditionem appellauit: idem tamen qui in socium tam seuerus erat, in seipsum indulgentissimus extitit: paulo pòst enim aduersus regem ipsum arma cepit, quod Mauricium facere puduerat, ac nefarium bellum cum ipso Imperatore Henrico fœderatorum principi turpiter inferre nō dubitauit, vt imperiales ipsi duces ac milites Mauricium quidem licentiatum, Albertum verò doctorem rebus tam præclare gestis appellarent. Nec ita pridem Veneti pacem cum Selimo rege Turcarum desertis omnibus sociis inierunt, quæ pax aduentu Legati promulgata est Constantinopoli anno M. DLXX. tametsi societatis fœdere diserte cautum esset, ne quis sociorum cum hostibus pacisceretur, nisi omnium cōsensu ac voluntate id faceret. Romani cautius, qui cum sibi negotium cum perfidis hominibus esse intelligerent, non pacē perpetuam inire, sed inducias diuturnas pacisci solebant. Veientibus, inquit[a] Livius, pacē petentibus in annos centum induciæ datæ. idem, Induciæ Veientibus

Fœdera Scotorū cū Francis.

Fœdus Chambortucum.

Cur Mauricius licētiatus, Albertus doctor est appellatus.

a Liuius lib. I.

B C D

tibus

tibus[5] pacē petentibus in annos XL. datæ. itē, Cum[6] populo Cerite inducias in centum annos factas. Item, Hetruriæ populi pacem petētes in annos XXX. inducias impetrarunt[7]. Cur ita? quia sacratiores sunt, ac minus violabiles induciæ quàm pax ipsa. Nam si quis omnem antiquitatis ac bellorum memoriam ab vltimo principio repetat, profectò reperiet eorum qui pactas inducias violarunt, miserrimos exitus & ciuitatibus ac populis calamitosissimos extitisse. Atque in primis violatores induciarum acerrimè vlti sunt Romani. Metium Albanorum Dictatorem quadrigis distractum lacerari: Albam verò funditus æquari iusserunt: Veientes ipsi à stirpe cum oppidis omnibus deleti: Carthago quatuordecim dies incendio absumpta: Campani miserandum in modum aut cæsi aut durissima seruitute oppressi: Corinthus ac Numantia excisæ, ciuésq. omnes interempti: eadem calamitate Samnites cumulati, qui septies pacem cum Romanis factam violauerant. ad extremum sociali bello quicquid Samnitium reliquum erat L. Sulla internecione deleuit, aut ex Italia fugauit: ac tametsi quatuor millia[8] proiectis armis deditionem fecissent, eos tamen in deditionem acceptos trucidari contra ius feciale iussit. Omitto innumerabilia id genus exempla, quæ in perfidos populos diuinæ vltionis magnitudinem testantur. Subditos vero qui ab Imperio defecerant, multo acerbius Romani quàm socios punire consueuerant. In Veliternos veteres ciues, inquit Liuius[9], grauiter sæuitum, quòd toties rebellassent, muri disiecti, Senatus abductus. Idem, Perfugæ, inquit, bello Punico CCCLXXX. Romam missi, virgis in comitio cæsi, & de saxo deiecti. obsides verò capite luebant, si qui dederant, à fide desciuissent: vt cum Volsci fidem fefellissent, Romani trecentos Volscorum obsides securi percusserunt[1]. Tarentinorum item obsides fugiētes retracti ac virgis diu cæsi de Tarpeio[2] deiecti sunt. cum autem fides violari consueuisset, obsides capite plecti desierunt. Narses enim obsidibus Lucensium pepercit, cum Lucenses pacta violauissent. Carolus quoque dux Burgundionum trecentos obsides Leodiensium, quos in pœnam capitalem acceperat, dimisit, tametsi necare iure potuisset, cum Leodienses à fide defecissent. Hæc autem clausula, Vt obsides in pœnam capitalem accipiantur, veteribus ignota fuit: quia semper iure licuit obsides non modo fugientes necare, verumetiam si ij qui obsidibus cauerāt, fidem fefellissent. Sed posteris hæc verba sponsionibus adiici placuit, ne obsides ignorationem iuris fecialis excusarēt: aut alienam culpā capite luere nimis crudele & acerbum videretur. Neque tamen negare velim, quin Romani antiquę fidei ac iustitiæ splendorem aliquantum obscurarint: quod scilicet illis accidit, non tam sua quàm Græcorum ac Pœnorum, quorum perfidiam sæpissime experti fuerant, culpa factum est. argumento sit illud quod scribit Liuius[3] de Legatis qui in Græciam missi fuerant: L. Martius & Attilius Romam reuersi nulla alia re magis gloriabantur, quàm decepto per inducias & pacis spem rege, quæ magna pars Senatus probabat: sed veteres moris antiqui memores, nouam istam sapientiam improbabāt, nec astu magis quàm vera virtute bella gessisse maiores, denuntiare

5 lib. 2.
6 lib. 2.
7 lib. 9.
8 Strabo.
9 lib. 9.
1 Dionysius Halycarnass. lib. 6.
2 Liuius lib. 35.
3 lib. 42.

fff 3

bella & sæpe locum finire quo dimicaturi essent. Hæc Liuius. Illud etiam præclarius quòd bellum gesturi renũtiabant, inquit[4] Tranquillus, amicitiam. qui mos postremis etiamnum temporibus obseruari solebat. Etenim Germanicus à Pisone Syriæ Proconsule graui contumelia læsus, amicitiam renuntiauit. Id etiam maiorum nostrorum memoria inter principes fieri consueuisse legimus. Nam Henricus v. rex Anglorum Ludouicum Aureliorum ducem, eum qui Lutetiæ cæsus est, per Legatũ admonuit, iustum ei duellum indicere antea non posse quàm amicitiam renuntiasset, ac fœderis tesseram reddidisset. at etiamnum principes & Equites quibus dignitas & existimatio curæ est, bellum illaturi Equestris ordinis ornamenta reddere solent iis quos contra bellum gesturi B sunt, à quibus ea fuerint honoris & amicitiæ prærogatiua cumulati. Sed vt ad Romanos redeam, Græci ipsi, à quibus perfidiæ artes Romani didicerant, suarum artium fructus aliquando, rarissime tamen, degustarunt. argumento sit illud quod Liuius scribit[5], Phocenses cũ pacti essent nihil hostile se à Romanis passuros, portas aperuerunt: tum clamor est sublatus à militibus, Phocenses nunquam fidos socios impunè eludere: ab hac voce milites vrbem diripiunt. Æmylius primo resistere, captas non deditas vrbes diripi. Romani tamen vt hanc militum culpam quoquomodo luerent, Phocenses ab imperio liberos esse, & agros eis ereptos restitui iusserunt[6]. Certè Polybius homo Græcus, qui domesticam ac militarem Romanorũ disciplinam omnium acuratissimè perscripsit, C ad Romanos astringendos verbum sufficere: Græcis verò, si vel centum nummos aureos mutuò acciperent, actuariis publicis decem, sigillis viginti opus fuisse, nec propterea fidem colere potuisse. Deterius tamẽ his temporibus, quibus nec tabulis publicis vllum nec securitati locum relinquimus: vix etiam Legatis cauetur. nostra quidem ætate Fregosius & Rinco Legati regis Francorum cæsi sunt in Italia, annuente aut certe factum dissimulante Carolo v. Imperatore: cum tamen olim Romani Manlium & Minutium, pòst etiam Fabium & Apronium vinctos hostibus dediderint, quod vel minimũ Legatos violassẽt, vt iure feciali cauetur[7]. Fœdius etiam qui de cæsis Legatis triumpharunt: vt Helena Russiorum regina, cuius nuptias cum rex Prutenorum peteret, ipsa Legatos D viuentes ac spirantes terra obrui iussit, ac priusquam ad hostes fama perueniret, digniores Legatos ad se mitti petiit: quod cũ obtinuisset, hostiũ quinquaginta principes ac sũmæ inter ipsos auctoritatis ad se missos vno cremari & eodem incẽdio mandauit. pòst etiam pacta matrimoniũ conuiuij specie, hostium quinque millia, quos inebriari curauerat, trucidari iussit: postremò seipsam aquarum voragine immersit. Hîc ego quot ciuitates ac populos Legatorum violandorum temeritas perdidit, omitto: cum ex iisdem fontibus quibus ego, haurire quisque possit. Sed admonendi sunt Legati ne securitate publica legationis specie abutantur: néve principum ac populorum maiestatem verborum arrogantia violare sibi fas esse putent: sed ea quæ mandatis acerbiora videbuntur, oratione lenire, quæ verò ad amicos referenda erunt, gratiora reddere oportebit: in

4 Liuius lib. 36. Tacit lib. 5. Sueton in Caligula.

5 lib. 37.

6 Liuius lib 38.

7 l. vlt. de Legat.

bit:in his tamen impune est excedere mandata:in illis capitale:quia fit interdum vt Legatorum temeritate ad iracundiam,prudētia ad amicitiam principes adducantur. Exempla quidem deesse possunt nemini: sed nullum principis crudelitate,aut Legatorū imprudētia recētius est eo quod de Stephano Valachiæ Præfecto memoratur. cum enim Præcopi Tartarorum Imperatoris filium bello cepisset,pater centum Legatos ad filiū repetendum misit, qui vt terrorem ac metum omnibus iniicerent, etiā Præfecto minas intentarunt, ac ni filiū Præcopi mox redderet, futurum vt breuî tota regio ferro ac flamma vastaretur: quæ cum indigna per sese & grauia videri debuissent, Legati nihilominus verborum atrocitatē
B adiecerūt. Itaque Præfectus Legatos omnes crudeliter necari iussit,præter vnum quem membris aliquot truncatis dimisit, vt inauditæ calamitatis superstes nuntius esset. Alij non tam imprudenter non minus tamē crudeliter iniurias sibi à Legatis illatas vlciscuntur:cum scilicet dimissos subornatis siccariis domum redeuntes occidi iubent:vt Tucca[8] Illyriorum regina, quæ ex tribus Romanorum Legatis iuniorem, quod sibi minas intentasset,cum bona quidem gratia dimisit,sed redeuntem occidi mandauit:quæ res sibi suísque populis exitio fuit. Barbarissimus tamen omnium in eo genere fuisse videtur Moschouitarum rex[9],qui clauo pileum capiti cuiusdam Legati affigi mandauit, quòd iniussus caput texisset. Quo facto tametsi vix vllum nouitate fœdius sit, non ta-
C men decuit Legatum principis illius mores crudelissimos omnium sermonibus peruulgatos ignorare. Ac tametsi Legatos principum suorum maiestatē tueri decet,id tamen principis ad quem missi sunt illæsa maiestate fiat oportet. quod sępius iis qui in liberis ac popularibus ciuitatibus educati sunt,vsuuenire solet, qui eadem cum regibus qua cum suis ciuibus libertate vti licere sibi putant,eóque ineptiarum vitio cumulatissimi sunt:vt mirum videri non debeat si Philippus iunior Macedoniæ rex Legatum Romanorum liberius quàm decebat se alloquentem,contumeliosè increpuerit. cum enim Legatus Romanorum Philippum interrogasset,Num Abydeni, inquit, tibi intulerunt arma? insueto vera audire ferocior oratio visa quàm quæ habenda esset apud regem. hîc Philippus,
D Ætas, inquit, & forma,& Romanum nomen te ferociorem facit. Nec multo pòst Popilius Romanorum Legatus, audacia, dicam, an temeritate maiore vsus est aduersus Antiochum magnum Asiæ regem, cui cùm populi Rom. mandata explicasset, virga locum in quo rex stabat, circunscripsit, ab eóque responsum priusquam inde pedem moueret, exigere non dubitauit. hîc Liuius[1], Obstupefactus est rex tam violenti imperio. Paruit tamen Legato, ne populum Romanum, cuius antea potestatem fuerat expertus, offendere videretur. Liberius etiam C. Marius cū in Pontum traiecisset, vt regis Mithridatis opes ac potentiam exploraret, ausus est Mithridati dicere, populi Romani imperiis obtemperandum[2], aut potentiorem esse oportere: quod magis mirum videri debuit cum Marius nec curationem, nec imperium, at ne liberam quidem legationem à populo Romano haberet. licentia enim Legatorum contra de-

8 Polyb. lib. 2.

9 Sigismūdus Liber in historia Moschou.

1 lib. 32.

2 Plutar. in Mario.

cus principes offendit: vt non immerito M. Antonius Augusti Legatum qui ad se venerat, quòd liberius cum Cleopatra sermones seruisset, verberibus nudum cædi iusserit. Prudentiùs tamen qui acceptarum à Legatis iniuriarum vltionem à principibus ipsis reposcunt: vt Carolus Burgundiæ Comes Legatis Ludouici XI. regis respondit, se ab regis Cancellario contumeliose acceptum fuisse: breuî tamen futurum vt regem facti pœniteret: nec mora quin eodem anno regem nihil tale cogitantem grauissimo periculosissimóque bello vrgeret, ac penè in rerum omnium desperationem adduceret. Itaque Franciscus maior rex Francorum ne quid à feciali Caroli V. Imperatoris audire cogeretur quod suo nomini, maiestatíque labem vllam inureret, vt aduentare audiit, crucem pro Palatio figi mandauit, ac feciali denuntiari, certum sibi crucis exitium impendere si mandata exposuisset: quippe certò sciebat Imperatori mendacio à se oblato responsum sine contumelia fecialem ab Imperatore non fuisse allaturum. Sunt etiam qui ob leuissimas quasque offensiones à sociis acceptas ruptis fœderibus bellum inferre non dubitant: vt quondam Scoti aduersus Pictos grauissima bella gesserunt ob canes ereptos, tametsi sexcentos ferè annos pacem ac societatem coluissent. Prius omnia tentare ac pleraque dissimulare quàm ad arma venire virum bonum oportet. Non tamen assentior Bartolo, qui pacem violari negat[3], si quis pactus sit ne offenderetur, & furto res eius ab eo quicum pacem inierat, erepta sit: cum nulla fuerit frequẽtior causa veteribus Romanis suscipiendi belli quàm ob res ablatas, iniuriámve illatam. Recte M. Aurelius Imperator[4], Putásne non aliter vim inferri quàm si homines vulnerentur? vis est etiam cum quod per iudicem debuit, per te ipse arripis. Sed veteratoriè quidam nimis callida iuris interpretatione fidem fallere non dubitãt. Vt illud etiam quod Bartolus probat[5], si per inducias Franco liceat in Angliam traiicere, ea conditione vt post inducias in finibus deprehẽsum occidere liceat: si Francus ante terminum induciarum ex Anglia excesserit, idémque aduersa tempestate in Angliam post tempus induciarum reiectus sit, iure occidi posse. Ego verò sic statuo, iure quidem clarigationis capi ac pretium captiuo dici posse: occidere verò ius non esse: cũ nihil contra inducias fecerit, qui vi tempestatis in hostium fines abreptus sit. casus autem ac fortunam capite luere, iniquum debet ac iniuriosum[6] videri.

3 Iul. verum de furtis. nu. 5. & in l. licitati. de publica. §. quod illicite.

4 l. extat. quod metus. ff.

5 In l. Cæsar. nu. 13. de publicanis. ff. ex l. 1. §. occisorũ ad Sylla. & l. qua actione §. 1. ad L. Aquil. ff.

6 l. aut facta. de pœnis.

FINIS LIBRI QVINTI.

DE RE-

DE REPVBLICA
LIBER SEXTVS

B

De Cenſura. CAPVT. I.

ERVMPVBLICARVM origines, progreſſus, incrementa, ſtatus, conuerſiones, iura maieſtatis, magiſtratuum deſcriptionem, ordines ciuium, quibúſque artibus ciuitates coaleſcunt, iuráque fecialia aperuiſſe videmur: reſtant communia, (hos enim ciuitatis finiendę terminos initio pegimus) agri, inquam, communes, loca publica, ærarium, vectigalia, nummorum poteſtas, iura,
C leges, iuríſque dictiones, & ea præcipuè quibus
ciuium communitas innititur ac ſuſtentatur:
quæ vt commodius intelligi poſſint, à Cenſura nobis eſt auſpicandum
Eſt autem cenſere æſtimare, & cenſus æſtimatio bonorum, quod [1] tanti
quiſque rem ſuam æſtimaret quanti Cēſores cenſuiſſent. nam profeſſio
bonorum à priuatis ſubſignabatur, & ad ærarium deferebatur. Ad hoc
enim Cenſura inuenta, ad hoc Cenſores non ad morum caſtigationem
initio creati fuere. Nam vt nulla ſit morū conformatio, Cenſura tamen
omnium quę in Republica excogitari poſſunt, munerum maximum eſt,
omnibúſque ciuitatibus maxime neceſſarium. Vtilitas autem tanta eſt
vt nulla maior, ſiue ad ciuium deſcriptionem, ætatem, numerum, ordi-
D nem, conditionem: ſiue ad fortunarum omnium ac facultatum æſtima-
tionem: ſiue quod pręcipuum eſt, ad morum conformationem[2]. Ac mi-
hi quidem extremam antiquitatis memoriam velut à capite repetenti,
permirum ſæpe viſum eſt, quamobrem munus illud tam vtile, támque
neceſſarium vt omnes penè populi ſingulis annis, aut tertio quoque,
aut ad ſummum quinto anno cenſum agerent[3], tanta poſteritatis negli-
gentia fuerit omiſſum. Demoſthenes[4] enim omnem agri Attici cenſum
talentorum millibus ſexaginta ex tabulis publicis conſtare ſua ætate ſcri-
pſit. quo quid non modo ad publicas opes, ſed etiam ad omnes ciuium
ſingulorum facultates intelligendas præclarius cogitari potuit vnquam?
Platoni verò præcipua cura fuit cenſus vniuſcuiuſque, & in albo parieta-
te naſcentium ciuium nomina publicè inſcribi, morientium verò deleri.
ego vero lituram ita fieri velim; vt etiam mortuorum nomina legi

1 Feſtus in verbo Cenſores.

2 Ariſtot. lib. 5. cap. 1.

3 Ariſt. lib. 5. c. 8.

4 In orat. περὶ τῶν συμμοριῶν.

Græcis Cenſura vſitata fuit.

poſſint. certè quidem Romani veteres de omnibus Gręcorum inſtitutis
nullum Cenſura prius expreſſerunt: cùm ſcilicet cæteris peregrinorum
legibus facile carere, Cenſura non poſſent. Seruius enim rex quod ſub
ipſius ferè naſcentis Reipublicæ primordia cenſum inſtituiſſet, omnium
hiſtoricorum [5] qui de Romanis ſcripſerunt, laudibus cumulatur. Ac ta-
metſi regibus Vrbe exactis omnia quoque regum inſtituta, iura, leges
populus Romanus abrogauiſſet, Cẽſuram tamen quaſi certiſſimum pu-
blicarum fortunarum ac ciuitatis firmamẽtum mordicus retinuit: quam
regia poteſtate Conſules primum exercuere: deinde Conſulibus bello
gerendo diſtractis, Cenſores quos creari placuit, ne munus tam neceſſa-
rium vllo momento ciuitati deeſſet. ac primiquidem L. Papirius, ac L. B
Sempronius Cenſores in annos quinque creati fuere, cùm tamen aliorũ
magiſtratuum eſſet annua poteſtas. ac tametſi decimo pòſt anno L. Æ-
mylius Mamercus imperium illud breuiore temporis interuallo finire
vellet, quod illi diuturna imperia in libera ciuitate diſplicerent, antiqua-
ta lex eſt tamen ab ipſis Cenſoribus, & ignominia quadam notatus Ma-
mercus Cenſor, quod eam poteſtatem vlla ſui parte circuncidere ac mi-
nuere conaretur. Nec tantum Græcis ac Romanis, ſed etiam omnibus
Italiæ populis vſitatiſſimã fuiſſe Cenſuram ex eo planũ eſt quod Liuius
ſcribit, Neronem & Liuium Salinatorem Cenſores duodecim colonia-
rum cẽſum recepiſſe à Cenſoribus coloniarũ, vt quantum numero mi-
litum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis extarent monimẽ- C
ta. Quinetiam C. Cæſar Dictator, vt cenſum accuratius faceret, ad ſingu
las vniuſcuiuſque domos adiit: & quoniam præcipua potiſſimáque pars
eius muneris ad conformandos ciuium mores pertinet, ſeſe Magiſtrum
morum non Cenſorem appellauit. mutato poſt Actiacam victoriam ci-
uitatis ſtatu, nihil prius habuit Auguſtus, ad quem Senatus morum Præ-
fecturam detulerat[6], quàm vt diligentiſſimè cenſum ageret. ter enim nõ
modo ciuium, ſed etiam omnium qui Romani Imperij finibus contine-
bantur, populorum cenſum egit, tanta ſedulitate ac ſolicitudine, quanta
princeps antea nemo[7]. Tiberij vero & Caligulæ crudeliſſimorum ty-
rannorum principatu cenſus fieri deſiit. ſub Caudio Imperatore lu-
ſtrum LXXIIII. factum eſt: dein ſub Nerone intermiſſum: rurſus à Veſ- D
paſiano repetitum: is enim LXXV. cenſum egit. Domitianus verò Cenſo-
rem ſe perpetuum appellauit[8], nullum tamen luſtrum fecit. ſic annos
centum & ſexaginta cẽſus intermiſſus eſt: quibus temporibus Imperium
Romanum inclinare cœpit. tandem Imperator Decius Valerianum[9]
in Senatu Cenſorem cum infinita poteſtate creauit. deinceps omiſſa peni
tus Cẽſura, Imperij Romani opes ac potẽtia dilabi cœperũt. Græci tamẽ
Imperatores Magiſtrũ cenſus crearunt[1], qui publicas tabulas haberet,
quibus, quo die, & Conſule acta, teſtamenta, contractus tum etiam de-
ſcriptiones[2], ætates, ordines ciuium fierent, continebatur: Cenſuræ di-
gnitate propè antiquata. Singulas autẽ prouincias & prouinciarum op-
pida ſuos habuiſſe Cenſores, qui Senatores cuiuſque ciuitatis crearent,
etiamnum Traiani principatu conſtat ex ipſius Plinij [3] ad Traianum
literis.

5 Dionyſ. lib. 4. Liuius lib. 2. Cẽſorinus.

6 Dio lib. 54. anno ab V.C. 735.

7 Tranquil. in Auguſto.

8 Tranquil. in Domitiano.

9 Trebellius.

1 l. repetita. de epiſcopis & clericis. l. placet. eod. C. l. conſulta. de teſtamentis C. l. in hac de dona. C. Nouel. 44. & 73.

2 l. 1. ſi minor ſe maiorẽ. C. l. neq. natales de probat. C.

3 In epiſtola, Lex, inquit, Pompeia qua Bythinij & Pontici vtuntur, eos qui in βουλὴν à Cẽſoribus legũtur, dare pecuniã non iubet: ſed iis quos indulgẽtia tua à quibuſdam ciuitatibus ſuper legitimũ numerũ adiicere permiſit, & ſingula millia denariorũ & bina intulerũt: ſupereſt ergo vt ipſe deſpicias an in omnibus ciuitatibus certũ aliquid omnes qui deinde βουλευταὶ legũtur debeant pro introitu dare.

literis. Quanquam Childebertus rex Francorum rogatione Marouei Pictonum Pontificis censum bonorū omnium ac personarū fieri iussit[4]: & in plerisque Italiæ ciuitatibus etiamnū Censores ad id creantur: ac potissimum apud Lucenses & Genuenses. nec ita pridem, id est anno M. D. LXVI. Veneti tres magistratus cum censoria potestate creauerunt, quos ipsi Tresuiros conformādis ciuium moribus appellant, I SEIGNORI *sopra il ben viuere de la cita*: quia Censorum nomen liberæ ciuitati ac omni genere voluptatum diffluēti nimis graue ac seuerum videbatur. Annis superioribus quàm hūc magistratum crearent, libris de historiarum[5] methodo peruulgatis, permirum mihi videri dicebam, in tanto magi-

B stratuum numero, quibus Veneti cæteras ciuitates superabant, Censoribus locū defuisse. Geneuates pro Cēsoribus Decemuiros, quos ipsi Antiquos appellāt, quatuor quidem ex Senatu sexaginta virorum: reliquos ex Senatu ducentorum creare solent quasi Magistros morum, qui tanta seueritate vitia castigant, vt vix vllum scelus tam occultum sit, quod inultum reperiatur. Nec verò dubitandum est, quin Rempublicam, si non armis & opibus, certe virtutibus ac pietate florentem habituri sint, quam diu Decemuirorum potestatem tuebuntur. Quibus perspicuum fit optimas quasque ac præstantissimas ciuitates Censoribus diu carere non potuisse. Sed quoniam minuti quidam theologi religionem imperitorum animis iniiciunt: cum Dauidem ab immortali Deo grauiter correptum

C tradunt, quòd populi descriptionem fieri iussisset, eripiēdus est hic error. cùm enim Mosem Israelitarum Imperatorem Deus ipse non semel, sed bis cēsum populi agere, ac descriptionē posteritati relinquere, tum etiam lege censoria quoties populus censeretur, sicli dimidium, id est duas argēti drachmas in singula capita ærario sacro inferri iusserit[6], quis hoc scelus esse putet? Iosephus[7] qui antiquitatum interpres optimus habetur, in eo peccatum à Dauide scribit, quod in singula capita nummos singulos ærario sacro dependi non iusserit. certè quidem lege censoria tributum illud sacrum, quoties populum censeri placuisset, exigi iubetur ad scelerum expiationem: deinde illud subiicitur, ne plaga sit in populo futura. Mihi tamen hoc amplius peccatum videtur, quòd princeps arrogā-

D ter nimis, ac suarum opum & legionum confidentia maiore quàm Dei præpotentis auxiliaribus copiis niteretur: neque enim cēsum egit totius populi, sed eorum tantùm qui arma ferre poterant: tribum Leuiticam quæ sacra faciebat, & Beniamiticam prætermisit. Quòd autem sicli dimidium à singulis ærario sacro inferri lex iubet, hoc ideo factum opinor, quod quę à cæteris populis censum ciuiū ac descriptionem agentibus, sacris deorum faciendis æra singula soluerentur, eodem suo ærario Deus inferri iusserit, vt talium numinum memoriam obliuione sempiterna deleret: sic alibi sanguinem hostiarum ac victimarum altaribus suis superfundi voluit: ac sanctissimè interdixit[8] ne deinceps dæmonibus sanguis libaretur: vt scilicet ab immani teterrimóque dæmonum cultu suos reuocaret. Neque enim dubium est quin Seruius ab antiquis institutum illud acceperit, vt in fano Iunonis Lucinæ arca collocaretur, in quam sin-

4 Gregorius episcop. Turonē. lib. 9. c. 30. & Aymo lib. 2.

5 Libro de methodo histor. c. 6.

6 Exod. 30.

7 lib. 7. cap. 13

8 Leuit. 17. ne vltra sacrificent sacrificia sua satyris ac dæmonibus quibuscum scortati sunt

gulis naſcentibus æra ſingula inferri placuit: deinde cum anno decimo
ſeptimo togam puram acciperēt, æra quoque ſingula in templo Iuuen-
tæ dari: poſtremo vti quiſque moreretur, rurſus æra ſingula in tēplo Ve-
9 Dionyſ. lib. 4. Capitolin. in Gordiano. — neris Libitinæ ſolui [9] iuſſit. quod quidē inſtitutum etiam neglecta Cen-
ſura inuiolabile fuit tamen. Athenienſes quidem anno decimoquarto
1 Plutar. in Solone. — nomina in publicas tabulas retuliſſe videmus [1], tributum tamē illud non
videmus. Fœminas autem cenſeri non conſueuiſſe multa ſunt argumē-
Populi Iſraelitarum deſcriptio. — ta. cum enim Moſes bis populum Iſraelitarum luſtrauiſſet annis qua-
draginta: mares tantum ab anno vigeſimo, tribum verò Leuiticam ſeor-
ſum deſcripſit: ac primo quidem luſtro ſexcenta & quinquaginta duo
millia in cenſum relata ſunt: quadrageſimo pòſt anno cum qui ex Ægy- B
pto exceſſerant, omnes in deſerta ſolitudine, tribus tantùm exceptis, oc-
cubuiſſent, ſexcenta viginti quatuor millia ſeptingenti ac ſeptuaginta
tres Iſraelitæ cenſiti ſunt: præter aduenas, ſeruos, fœminas, & eos qui an-
2 Num. cap. 1. & 26. — num vigeſimum nondum attigiſſent [2]. Fœminas autem vbique nume-
ro mares vincere ſuperius docuimus, maximè tamen verſus Auſtralem
regionem: minores verò annis viginti tertiam ferè populi partem capie-
3 l. hæreditatum ad l. Fal. — bant: cum ætas hominis anno ferè ſexageſimo tertio definiatur [3]. Roma-
nos etiam fœminas, ſeruos, & opifices in numero ciuium non cenſuiſſe
ex eo intelligitur, quod Dionyſius Florus ac Liuius ſcribunt, Romulo
regnum ineunte cenſa fuiſſe tria millia ciuium: moriente verò quadra-
4 Plutar. in Romulo. — ginta ſex millia peditum cum mille Equitibus [4]. Seruio rege cenſa ſunt C
octoginta millia eorum qui arma ferre poſſent, vt Fabius Pictor ſcribit.
ſequenti luſtro CXXXII. millia CCCCXIX. pòſt CCLXII. millia CCCXXII.
inde CCLXXIII. millia. tum CCLXXVIII. millia CCXXII. Cætera ex epi-
5 Epit. 59. — tome Flori colligi poſſunt: qui [5] vno loco ſcribit cenſa fuiſſe ciuium ca-
6 Epit. 27. poſt Annibalis ex Italia exceſſum. — pita CCCXIII. millia DCCCXXIII. præter pupillos & viduas. Idem alibi [6]
cenſa ſunt CXXXVII. millia ciuium: ex quo numero apparuit quantum
hominum tot præliorum aduerſa fortuna populi Romani abſtuliſſet. at
præcedente luſtro ſcripſerat cenſa fuiſſe CCLXX. millia ciuiū: ex quo in-
nuit CXXXIII. millia ciuiū ſecundo bello Punico exhauſta fuiſſe: con-
ſequens eſt igitur Romanos in fœminarum cenſu rationem nullam ha-
buiſſe: aut eo numero non fuiſſe comprehenſas: quarum numerus cum D
maior ſit quàm virorum, nullū omnino maribus in eo cenſu locum re-
liquiſſent. Itaque Liuius de ſeptimo luſtro ita ſcribit, Ciuium qui pube-
res eſſent ſupra centum decem millia erant: mulierum autem & puero-
rum, ſeruorúmque, & mercatorum, & ſordidas artes exercētium, ſiqui-
dem Romanorum nemini cauponariam, aut operoſam artem tractare
licuit, triplo plus quàm turbæ ciuilis. Ex quo apparet quantus hominum
numerus futurus fuerit, ſi fœminarum ciuium & impuberum ratio ha-
beretur, ipſique inquilini qui ciues non erant, cenſi fuiſſent. Qui enim
ciuis incenſus eſſet, id eſt qui apud Cenſores non fuiſſe profeſſus, quaſi
7 In titulis. — ſeruus ſub iugum mittebatur. Maxima, inquit Vlpianus [7], capitis demi-
nutio eſt cùm ciuitas ac libertas amittitur, vt cum incenſus aliquis veni-
erit. Interdum enim Cenſores non modo colonias Romanorum, quæ
quatuor

quatuor & viginti fuerunt in Italia, verumetiam prouincias ipsas obire cogebãtur, vt faciliorem ciuium qui per colonias prouinciarum dispersi fuerant, descriptionem haberent. Hîc dicet aliquis, cum apud Censores non modò ciuium, sed etiam seruorum & pecudum singula capita, prędia quoque tum vrbana tum rustica profiteri necesse fuerit, quî fieri potuit vt fœminas & pueros ciues: item opifices liberos homines, tametsi peregrinos non censerent? ego censum omnium factum opinor: id enim Dionysius Halycarnassæus scribit libro IIII. sed Cẽsores numerum ciuium tantùm qui arma ferre possent, colligere consueuisse, eúmque numerum breuiter ab historicis in annales coniectum fuisse. Id ex cen-
B su Atheniensium planum est: apud quos vno tempore censa fuerunt puberum ciuium qui arma ferrent, (quod anno decimo quarto necesse erat) viginti millia: peregrinorum decem millia: seruorum CCCC. millia. ita censu Venetorum facto ante annos XXX. in quem omnis sexus, omnis ætas, omnis hominum conditio venit, fœminarum multitudo duobus amplius millibus masculorum numerum superauit. Earum autem descriptionum vtilitates singulas oratione complecti difficile est. Primùm ætas, ordo, conditio, numerus ciuium ex illa descriptione percipi ac intelligi facilè potuit, & qui qualésque bellis gerendis idonei ciues essent: quíque res vrbanas ac domesticas melius curarent: quos item in colonias deduci, quos publicis operibus exerceri oporteret: quãtúm- *Censuræ vtilitates.*
C que alendis ciuibus annonæ ciuitati deesset aut superesset: quod cùm omnibus ciuitatibus vtilissimum est, tum verò premente obsidionis metu necessarium. Quanquã vt nulla sit census istius vtilitas vberior quàm quæ ex ætatum & ordinum cognitione decerpitur, num satis magna debet vnicuique videri? nam ex ea cognitione, litium innumerabilium quæ alioqui inexplicabiles sunt, anfractus expediuntur. Quamobrem rex Franciscus maior Poyeti Cancellarij popularis mei rogatione, lege promulgata iussit Curiones nascẽtium puerorum ætates perscribere: sed cùm publicis tabulis descriptio non cõtineatur, propè lex antiquari cœpit, tametsi Henrico III. regi eandẽ legẽ renouari placuerit. Quæstiones autem de statu cuiusque, ciuísne sit an peregrinus: spurius an legitimus: *Ætas ciuium ex censu percipitur.*
D nobilis an patricius: plebeius an nobilis: item quale cuiusque verum nomen, quæ stemmata, quibúsque parentibus ortus sit, quæ quod in infinita obscuritate versantur, sine censibus explicari vix vllo modo possunt. Id quidem perceptum est Athenis, cùm ageret Pericles censum ciuium, qui tunc non plures fuere tredecim millibus trecentis & sexaginta: nihilominus compertum est peregrinorum quinque millia in ciuium numerum clàm irrepsisse: qui pro seruis iudicio publicè constituto vænierunt[8]. Iam verò ad collegia ciuium & ad corpora cõstituenda, ad habẽda rite comitia, ad legenda suffragia, ad ordines ciuium in classes ac tribus ex censu & ætate regendos, Censura necessaria est. At quanti est illud, quod ex censu conditio ac vitæ cuiusque genus intelligitur! quàm multi in bonorum ciuium cœtibus velut in mediis ouium gregibus, lupi, vulpes, leones: quammulti qui furtis rapinis, alea, latrocinis, ebrieta- *Status ciuiũ ex censu dignoscitur.* *Ordo ciuium ex censu.*

8 Plutar. in Pericle.

ggg

tibus, ſcortationibus totã vitã tranſigunt, qui tamen in clariſſima populi luce quaſi in tenebris vagantur, qui cùm oculis ac digitis non poſſint, ipſo cenſu deſignarentur! Nec minus atque haud ſcio an magis vtilis ſit bonorũ quàm perſonarum deſcriptio futura: de qua ſic Caſſiodorus, Orbis, inquit, Romanus agris diuiſus, cẽſuque deſcriptus eſt, vt poſſeſſio ſua nulli haberetur incerta, quam pro tributorum ſuſceperat quantitate ſoluenda. Quod ſi totius Imperij Romani, agrorũ facta deſcriptio eſt, quis dubitet in tanti Imperij ſingulis partibus facilè fieri poſſe? cum autem illis temporibus quibus exigua fuere tributa, cenſus tantopere neceſſarius ſapientiſſimis Imperij Romani moderatoribus videretur, quantò vtilior hac ætate futurus eſt, vt ex libris cenſualibus quantum tributorum quæ ſunt infinita, ærario ciuitatis, quantum publicis operibus quenque dependere oporteat, intelligatur? Et quidem quot & quanta commoda ex agrorum deſcriptione ad Rempublicam peruentura ſint, intellectum eſt in deſcriptione agrorũ eius prouinciæ quæ eſt ad Celticum littus, quam Romani proprio nomine Prouinciam appellarunt. extant illic publicæ agrorum ac familiarum tabulæ anno M. CCCCLXXI. conſcriptæ, quibus tria millia ciuium qui agros ac familiam haberent, cenſa reperiũtur. Sed cùm mutatis poſſeſſoribus plebeius ordo à reliquis premeretur, propter immunitates ſacerdotibus ac nobilitati tributas, grauis orta controuerſia eſt inter ordines, quod qui erant immunes, etiam agris vectigalibus plebeiorum emptis immunitatem quærebant. tandem & rebus in Curia Pariſiorum iudicatis, & legibus Franciſci regis vectigalia prouinciæ ex libris cenſualibus peti oportere decretum eſt. Rurſus anno M. D. XVI. agrorum eccleſiaſticorum qui huius Imperij finibus continentur, deſcriptio facta eſt, vt decimarum, quas principi ac Reipublicę inopia laboranti Pontifices ipſi decreuerant, exactio quædam æquabilis eſſet: quam tamen propter agrorum quamplurimas ſub haſta diſtractiones renouari neceſſe eſt: perinde vt tabulas cenſuales eius prouinciæ quam dixi. Accuratius etiam Aletenſis ager omnis in Gallia Narbonẽſi deſcriptus eſt, quãtitate ac æſtimatione cuiuſque agri facta: ac triplici trium agrorum, optimorum inquam, mediocrium, ac ſterilium, & cuiuſque generis triplici ratione inita. quam ego deſcriptionem ab ipſis peræquatoribus didici, cum ad conuentus Galliæ Narbonenſis profectus eſſem [9]. Sic igitur proſpici poteſt inopiæ ac iuſtiſſimis tenuium, potiſſimúmque agricolarum querelis, qui tanto vectigalium ac tributorum pondere premũtur, vt iam agris ac ſedibus quaſi foro cedere ſit neceſſe. Lites etiam & controuerſiæ, quæ vbique pullulant, pro vectigalium ac tributorum inæquali diſtributione, & quibus terminandis infinita penè iudicum multitudo implicatur, ex cenſualibus tabulis facilimè explicarentur. fraudes item peræquatorum, qui gratia vel odio imperata tributa iniquiſſimè diſpertiri ſolent, latere poſſent neminem: aut certè cui plus tributorum quàm ferre poſſit, imperaretur, eum cui minus imperatum eſſet, ſponſione permutationis bonorum aut tributorum prouocaret, vt olim Athenis fieri conſueſſe legimus: nam eiuſmodi ſpõſione vicit Megalidem Iſocra-

Vt ſcelerati ac flagitioſi ciues deſignari poſſint.

Vt tributa æquari poſſint.

9 anno 1568.

Vt rapinis peræquatorũ occurratur, cẽſu opus eſt.

Iſocrates: idem tamen à Lyſimachide victus eſt [1]. Ex iiſdem tabulis publicis, qui tenues, qui locupletes, qui prodigi, qui auari, qui fures, qui peculatores eſſent: quibúſque artibus aliis quidem tot ac tantæ opes quærantur: alij tanta premantur inopia, facilè intelligi, & vtriſque remedia ſalutaria conquiri poſſent. quo nihil magis eſt in omni Republica neceſſarium: quandoquidem ex ingentibus paucorum opibus, intoleranda multitudinis inopia ciuitatibus perniciem ac peſtem inferri perſpicuum ſit. Iam verò leges omnes ac iudicum decreta, quibus pecuniariam pœnã irrogari oportet, perceptis cuiuſque fortunis ac facultatibus ad veriſſimam iuris ac iuſtitiæ harmonicæ diſtributionem exigerentur. in quo tamen grauiſſimè propter illam bonorum cuiuſque ignorationem peccatur. Improborum item veteratoriæ fraudes, quæ in venditionibus, emptionibus, matrimoniis, donationibus, cæteríſque rebus ac rationibus diſtrahendis fieri non niſi ſerò, ac ne vix quidem intelligi poſſunt, vnicuiq. paterent. Hîc omitto quàm multæ de finibus regendis, déque hæreditatibus controuerſiæ, tum etiam in ipſo iure pignorũ & hypothecarum, qui quibus priores ac potiores ſint, explicari poſſent ex ea quam dixi, bonorum omnium deſcriptione: cum tamen ex earum rerum ignoratione denſiſſimæ tenebræ non modò publicis, ſed etiam priuatis omnium rationibus offundantur. Itaque Liuius libro ſeptimo cum dominia rerum continua mutatione tranſlata fuiſſent, vt quis cuiuſque prædij dominus eſſet vix intelligeretur, ita ſcribit, Quia ſolutio multarum rerum mutauerat dominos, cenſum agi placuit. Omitto ſumptus ingentes, quos in litibus eiuſmodi iudicandis quenque facere neceſſe eſt. prætermitto etiam quàm multa iudicia, quæ cùm publicis miniméque dubiis tabulis diſceptari debuiſſent, incertis aut falſis teſtimoniis dirimuntur. Tot igitur ac tantas vtilitates quæ Cenſuram conſequuntur, quis tam cæcus eſt qui non videat? tam ſtupidus qui non ſentiat? tam demens qui non intelligat? Hîc tamen videre mihi videor, turbam eorum qui publicas opes depeculantur, qui priuatorum fortunas diripiunt, qui fœnoribus tenuiũ ſanguinem exorbent, qui malis artibus diteſcunt, illud mihi opponere, indignum videri ex cenſus ac bonorum deſcriptione tenuibus quidem contemptum, locupletibus autem inuidiam creari [2]. Hanc enim potiſſimam præcipuámque cenſus omittendi cauſam arripuerunt hi homines quos breui oratione denotaui. Ego verò illis reponã nec inuidis vllum, nec irriſoribus locum fore: quoniam qui locupletes ſunt, pro tenuibus irridentur: & qui ſunt inopes à pecunia, pro diuitibus obtrectatorum inuidiam ſubeunt. Demus tamen id quod iactant futurum: an propter maleuolorum aut etiam deriſorum obtrectationem Cenſura tot ac tantis vtilitatibus ac laudibus abundans omitti debet? quis vnquam prudens legiſlator, quis princeps, qui vel paulum admodum à recta ratione informatus legibus vſqueadeo neceſſariis Rempublicam irriſorum aut inuidorum metu orbauit. quanquam leuis hæc & inanis prudentiæ ratio, quam ex iſta lege arripiunt, pecuniam tantùm complectitur: agrorum cenſui nihil, multo minus perſonarum deſcriptioni obſtat. Quòd verò

1 Plutarc. in vita Orato.

2 l. 2. quando & quibus quarta pars. C.

contra decus esse putant, priuatorum opes & inopiam, mercatorum item
debitas creditásque pecunias, ac familiarum occulta negotia, pacta con-
uenta, res denique ac rationes in vulgus manare: eo ipso satis declarant
sua scelera, furta, rapinas, fraudes occultare velle. nam vti quisque cæteris
integritate vitæ præstat: ita quoque sua facta, gesta, voces, atque adeò
mentis ipsius agitationes ab omnibus sciri atque intelligi gaudet: quan-
to magis pecuniarum ac bonorum censum? Cùm enim architectus qui-
dam effecturum se Liuio Druso Tribuno plebis promitteret, ne quis in
suas ædes prospectũ vllum haberet: Ego verò, inquit Drusus, meas ædes
vnicuique sic patere volo, vt quid intus agatur latere possit neminem.
hunc Velleius Paterculus sanctitate atque integritate vitæ claruisse scri- B
bit. At Censura aduersus improbos potissimum comparatur. Veteres e-
nim Romani non modò pecuniarum & agrorum, sed etiam accepti &
expensi rationes, atque adeo actionum ferè omnium ephemerides &
commentarios conficere solebant: postremis verò temporibus, quibus
vitia fraudésque abundantius pullularunt, rationes à priuatis conscribi
desierunt, cùm editis rationibus anteactę vitæ iudiciorum publicorũ ac
priuatorũ discrimẽ subirẽt: vt quidẽ scribit Asconius Pædianus. Ita Cen-
surã bonis omnibus placuisse semper, improbis verò, fœneratoribus, ty-
rãnis, atq; iis omnibus qui aliena diripere, fraudare, fallere, foro cedere so
lẽt, displicuisse videmus: vt antea Tiberij, Caligulæ, Neronis, Domitiani
exẽplo confirmaui. Absurdũ est igitur quod censu bonorũ patefacto, ty- C
rãnis ad priuatorũ inuadendas opes aditũ aperiri putãt: cùm tamẽ tyrãni
sẽper abhorruerint à Cẽsura, & Romani qui nec tyrãni nec regis nomen
ferre potuerunt, maximè omniũ coluerint Censurã. quanquã quis tyrã-
nus frontem si quã habet, adeo perfricuit, vt loupletum ac potentiorum
opes non magis optet quàm egentium ac infimorum? at vbi nullus est
census, locupletes pretio gratiam & immunitatem mercantur: tenues ve
rò diripiuntur. Hinc tenuium ciuium aduersus potentiores odia, dissi-
3 lib. 6. dia, querelæ, secessiones. Fugere, inquit Liuius[3], Senatum, testes, tabulas,
census cuiusque, quia noluit conspici summam æris alieni, quæ indica-
tura sit demersam partem à parte ciuitatis, cum interim obiectã plebem
aliis atque aliis hostibus &c. Fugiunt ergo fœneratores censum. cur e- D
nim boni ciues iusta debita creditáve, quásque hæreditates iure creue-
rint, quibúsque opibus suis vigiliis ac solicitudine quæsitis fruantur, sci-
ri metuent? hic enim laudum suarum cumulus est vel maximus, quod
suauissimos honesti laboris fructus iucũdissimè decerpunt. nec verò du-
bitabunt patriæ cui omnia accepta ferre debent, laboranti opem ferre, ac
miserorum ciuium inopiam subleuare. Qui verò publicas opes suas du-
cit, qui ærarium depeculatur, qui priuatos rapinis ac immensis fœnoribus
exhaurit, huic profecto metuenda Censura, metuendus est census. Sed
quis tam inops à consilio princeps aut legislator, qui vsurarias leges ab-
rogaturus, fœneratores consulat? qui ebrietates ciuium sublaturus, consi-
lium à cauponibus petat? qui incontinentiam ac luxum moderaturus,
prodigorum hominum ac meretricum greges ad consilium admittat?
Pruden-

Prudentium igitur ac fortium virorum nobis sunt, non sceleratorum ad *Iudicia veterũ*
Censuram stabiliendam consilia petenda. Audiamus Liuium [4], Seruius *de Censura.*
inquit, censum instituit rem saluberrimam tanto futuro Imperio. Et cum [4] lib. 1.
de Censoribus creandis agit [5], Hic annus, inquit, Censuræ initiũ fuit, rei [5] lib. 4.
à parua origine ortæ, quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum
disciplinæque Romanę penes eam regimen Senatus, Equitúmque cen-
turiæ, decoris, dedecorísque discrimen sub ditione eius magistra-
tus, publicorum ius priuatorúmque locorum, vectigalia populi Ro-
mani sub nutu atque arbitrio essent. Quid Plutarchus omnium fe-
rè scriptorum probatissimus? Censura, inquit [6], magistratus est omniũ [6] In Catone maiore.
B sacratissimus, qui cum in rebus omnibus, tum verò in moribus ciuium
conformandis summam potestatem habet: id est, ἡ τιμητικὴ ἐστὶν ἀρχὴ πασῶν ἱε-
ρωτάτη καὶ δυναμένη μέγα πρός τε ἄλλα καὶ πρὸς ἐξέτασιν βίων. Ac si quis putet nimiã
illam in Republica libera potestatem tolerabilem non esse, at ne tanto
quidem oneri suffecturam, fallitur: cùm tanto Imperio quantũ fuit Ro-
manorum, duo Censores sufficerent. Neque enim censorij muneris e-
rat initio Senatores legere, aut Senatu indignos eiicere: sed plebiscito id
Cẽsoribus tributũ, vt se populus eo labore ac tædio leuaret, vt Pompeius
Festus scribit: quo nihil fieri potuit vtilius ac melius. id autem ferendum
nõ esset in monarchia, in qua princeps magistratuũ omnium, maximè tã
men Senatorum creationem sui beneficij esse ducit. Necessarium tamen
C est omni ciuitatum generi Censoribus ærarij publici custodiam ac mo- *Cẽsura morum*
rum castigationẽ committi: modò Censores fiant ij, quorum vita nõ tan- *castigatrix.*
tum à rapinis, sed à vitiis penè omnibus libera sit ac vacua: quíque cæte-
ris omnibus integritate ac prudentia præstent: qualium hominum Ro-
mani veteres delectum habere solebant: vt Censores omnibus ciuibus
seipsos quasi normam bene temperantérque viuendi, & ad intuendum,
& ad imitandum præberent: omniúmque mores ad virtutem & ad ve-
rum decus conformarent. quo nihil vnquam admirabilius in vlla ciuita-
te fieri potuisse statuo. Illa verò, quam dixi, morũ probatio, quinto quo-
que anno fieri consueuerat: posteaquam vectigalium, tributorum, agro-
rum publicorum, ac totius ærarij curam gessissent: tum etiam si quas ar-
D ces, portus, mœnia, vias militares sarciri ac refici oporteret, erat ea cura
Censorum. extremo Censuræ actu, populus vniuersus in Campo Mar-
tio sacrificio solenni lustrabatur: ordines ciuiũ censebantur: & vti quis-
que flagitiosam vitam duceret, ita notabatur in tabulis publicis, vt eam
notam iudiciis ipsis formidabiliorem boni ciues arbitrarentur. Ac si
quando Respublica bellis vrgentibus Censuram intermitteret, tum faci-
lè ab omnibus percipi poterat, mores ciuium corrumpi ac ciuitatem la-
befactari: perinde vt ea corpora quæ medicinas vacuandis humoribus
necessarias omiserunt. Id secundo bello Punico satis intellectum est, cũ
Annibal Italiã quateret, ac Vrbem ipsam obsideret: quibus temporibus
domestica disciplina ac morũ probatio aliquandiu intermissa fuerat. po-
stea verò quàm Annibal ex Italia excessit, Ad mores hominũ, inquit Li-
uius [7], animum aduerterunt, castigãdáque vitia, quæ velut diutinos mor- [7] lib. 24.

bos ægra corpora ex ſeſe gignunt,nata bello erant. Neque tamen publicorum aut priuatorum criminum cognitionem ſuſcipiebant Cenſores: hæc enim magiſtratuum decretis ac ſententiis finiebantur:ſed omnis animaduerſio eorum vitiorum erat,quæ nec legibus, nec magiſtratuum iudiciis vindicantur. quanquam nec magiſtratus vlli tam accuratè ſcelera vlciſcuntur, quin maxima pars publicam declinet animaduerſionem, ac leges ita perrumpat, vt beſtiæ maiores araneorum telas ſubtiles, quibus exiguas muſcas irretiri videmus. Et vt publicè omnia quæ legibus ſunt comprehenſa crimina,vindicentur,quis tamen ex legibus virtutem
» aut dignitatem metiatur? Quis eſt,inquit Seneca,qui ſe profitetur legi-
» bus omnibus innocentem? vt hoc ita ſit, quàm anguſta eſt innocentia B
» ad legem bonum eſſe! quantò latius patet officiorum quàm iuris regu-
» la! quàm multa pietas, humanitas, liberalitas,iuſtitia,fides exigunt,quæ
» extra publicas tabulas ſunt! hæc ille: quanquam ignarus diuinarum legum, non tamen earum quas ab ipſa natura arripuimus,& expreſſimus. nam ſi quis animi ſui complicatas tabulas euoluere velit, iam ſe ipſe doceat eum virum bonum eſſe qui proſit quidem quibus poſſit,noceat verò niſi laceſſitus iniuria nemini: quæ nullis ſunt populorum legibus cōprehenſa. quinetiam multa peſtifere, multa perniciofe iuberi ac prohiberi videmus,quæ non magis legum nomen merentur,quàm ſi furioſus ea conceſſu ſuo ſciſcitat. Certè quidem nemini dubium eſſe arbitror, quin maxima quæque ſcelera,quibus maximè infeſtantur ciuitates,à iu- C
diciis & à tribunalibus procul arceantur. perfidia nullis magiſtratuum iudiciis vindicatur. quo tamen flagitio vix vllum deteſtabilius eſt: at ea cognitio tota fuit Cenſorum. Indicant,inquit Tullius, notationes animaduerſionéſque Cenſorum, qui nulla de re diligentius quàm de iureiurando iudicabant. Iam verò ebrietates,crapulæ,luxus,alea, ſcortationes publicæ ac priuatæ,nulla vi,nullo iudiciorum metu coercentur:quibus morbis qui mederi ſine Cenſura poteſt? publici verò corruptores huc illuc vagantur, & optimos quoſque ad cædes occultas, vel ad rapinas deſignant, à quibus tandem niſi à Cēſoribus arceri à Republica poſſunt? nam Cenſores quo quiſque modo ſe domi, & in ipſis latebris ad-
uerſus vxorem,in liberos,erga ſeruos,cum propinquis ſe gereret,accura- D
tè conquiſierunt. Quamobrem ſi proprium nomen Cenſuræ quæratur, ego ciuitatum gubernatricem, virtutum omniū effectricem, bonorum ciuium procreatricem,improborum expultricem appellare non dubitem:cum ea non modò flagitiorum ac improbitatum robuſtiorum radices circuncidere,verumetiam vitiorum fibras euellere, ſtirpes elidere, ſemina extinguere ſola poſſe videatur. Quòd ſi veteribus olim tam vtilis Cenſura viſa eſt,vt ciuitates ea carere non poſſent: profectò his temporibus multo magis neceſſaria iudicanda ſit: propterea quòd omnium ferè populorum moribus ac legibus maritus in vxorem, pater in liberos,
[a] lib.1.cap.3.4.5. dominus in ſeruos vitæ ac necis poteſtatem habuerūt, vt ſuperius[a] diximus:nunc verò cum ius illud vnicuique ademptum ſit,quis impietatem liberorum aduerſus parentes: vxorum impudicitiam erga maritos: ſeruorum

uorum petulantiam in dominos vindicare poterit? quammultæ puellæ etiamnum à parentibus ipsis prostituuntur? quammultæ corpore quæstum facere quàm nubere, infantes exponere, aut necare quàm alere prę stabilius ducunt! quæ tamen sublata Censura coerceri poterũt nunquã. De religione erga Deum non disputo: qua tamen nihil non modò in ciuitatibus, sed etiã in singulis familiis prius aut antiquius esse debet. quæ cura etsi Pontificibus ac sacerdotibus mandata sit: magistratuum tamen est omnem operam, curam solicitudinem in eo collocare, vt religionũ in primis summa ratio vbique habeatur. Etenim diuina lege ter,[9] vt minimum ad sacras conciones adire iubetur: plerique tamen ab omni cultu B diuini numinis penitus abhorrent. ex quo impiorum seminaria tam longè latéque pullularunt, vt nefaria verborum execratione cælestium numinum vim omnem publice detestari non dubitent, & quidem impunè. at diuinarum legum metu sublato, humana quoque iura, deinde magistratus omnes pessum ire, ac postremo flagitiosos homines effręnata quadam licentia latrocinari, occidere, venenis proximos quosque tollere, omnibúsque flagitiorum generibus omnia complere necesse est. neque enim sperandum vt legibus vllis aut pœnarum metu, qui numinis metũ omnem abiecerunt, à facinorosa vita deterreantur: quia legũ metus non scelera sed licentiam comprimit: cum innumerabiles & olim fuerint & hodie sint, qui tametsi ab edictis Prætorum & principum legibus non C desciscant, nequissime tamen viuunt. recte enim Lactantius, Possunt, inquit, leges delicta punire, conscientiam munire non possunt. Cum etiam ab educatione iuuentutis totius humanæ vitæ ac ciuitatis bene instituendæ momento pẽdere videantur: vt sapienter est à Platone ex Lycurgi sententia dictũ: quis putet vllã educationis sine Censoribus curã haberi posse? nam quod publicũ esse decuerat, priuatorũ volũtati relinquitur. Certè quidem Lycurgus magnum Pædonomum instituendæ iuuentuti magistratum ac Censorem creari voluit, non qui parentum arbitrio, sed qui legum præscripto iuuentutem moderaretur: quoniam cum sit vnus & idem ciuitatis scopus ac finis, eandem quoque omnium ciuium educationem esse oportere putauit Aristoteles[1], & rectè putauit. quod certè D Athenienses rogatione Sophoclis quondam decreuerunt. quæ quod à nobis accuratius alibi[2] disputata sunt, omitto. hæc tamen omnia in officio Censorum posita esse nemo non videt. Quis item histrionicas saltationes, comœdias, spectacula, fascinationes coercere nisi Censura potest? neque enim pestis in Republica capitalior vlla esse potest, quæque ad corrumpendos ciuium mores vim maiorem habere videatur, propter imitationem vocis, vultus, gestus, orationis, ac turpissimarum actionum perniciem, quæ sensim illapsa ciuium mentibus, totas ciuitates euertit. certè quidem non tantum molles ac teneros puerorum animos labefactat, sed etiam castiorum quoque fœminarum pudicitiam pertentat, vt eorum non modo scurriles ineptias, sed etiam libidines imitari studeant, quorum auidissimè spectacula cõtuentur. denique theatra, definire possumus turpitudinis vitiorúmque omniũ sentinã ac scholam. Quamob-

[9] Deut. cap. 16

[1] lib. 8. c. 1. Polit.

[2] In oratione de instituenda in Republica iuuentute.

rem ſapienter Philippus Auguſtus hiſtriones huius Imperij finibus ſanctiſſimis edictis diſturbauit. Quòd ſi quis obiiciat & Romanis quōdam, & Gręcis ea ſpectacula non defuiſſe: ego illi reponam Romanos quidem Apollinares, Seculares, Circenſes, & eiuſmodi ludos deorum quos religioſiſſime colebant, maieſtati ac honori conſecrauiſſe, non ad impura libidinum exempla inſtituiſſe: poſtea vero quàm vitia finitimarum gentiū Romā infeſtare cœpiſſent, hiſtriones quoque ſenſim ex Hiſtria vt Verrius Flaccus ſcribit, in Vrbem irrepſerunt, ac impudentiæ ludos aperuerunt: quos tamē ſi ſaluis religionibus prohibere potuiſſent, non dubitem ſummę grauitatis ac ſapientiæ Cenſores omnia de Republica ſpectacula fuiſſe ſublaturos: vt quidem ex ſapientiſſimis quibuſque viris coniectura B conſequi potui: ſic enim Seneca, Nihil, inquit, tam moribus alienū quàm in ſpectaculo deſidere. quinetiā Ariſtoteles modis omnibus cauēdum[3] eſſe monet, nè ciues comœdiarū ſpectaculis inſideant. quid Auguſtinus[4]? Omnia, inquit, in theatris pietati ac honeſtati contraria fiunt. In eadem ſentētia fuiſſe video Tertullianum[5], Chryſoſtomum[6], Cyprianum[7], Valerium[8], Polydorum[9], ac principem ipſum legum ferēdarum Solonem. quos viros quantæq. autoritatis magiſtros? Quid igitur mirū ſi Carthaginenſi concilio ludi theatrales prohibeantur, cum illi veteres Græci qui nullam veræ pietatis opinionem combiberāt, ciuitatibus pernicioſos eſſe iudicarent? Ac tametſi tragœdia neſcio quid auguſtius ac ſeuerius quā comœdia præ ſe ferre videtur, nihilominus Solo Theſpim tragœdum acerbe increpuit quod tragœdiam tametſi puram ac nudam veteri more C populo exhibuiſſet: ille iocum excuſauit: at Solo iocum eſſe negauit, quē ſeria ſequuntur. atque illud eſt quod M. Tullius veterem Græciam eiuſdom fabularum actores grauiter vindicaſſe ſcribit. Quid nunc Solo ſi viueret? ille tragœdiā quæ propter perſonarum maieſtatem ad decus & ad grauitatem compoſita pleriſque videtur, ciuitatibus pernicioſam iudicauit: nos tragœdias omnino deſeruimus, turpes comœdias amplectimur: aut qui ad mores conformandos aliquid exhibent, iidem ad extremum obſcœna quadam fabula turpiſſimis ac ſordidiſſimis narrationibus condita quaſi ſuauiſſimis venenis ſalutares cibos aſpergere conſueuerunt. Cum autem omni hominum generi ſpectacula ſunt pernicioſa, D tum verò iuuentuti, ac nationibus ad Aquilonem poſitis maxime declinanda: quæ quod cęteris leuiores ſunt, & animi vim omnem penè in ſenſibus poſitam habent, vitioſos geſtus ipſis oculis auidiſſimè hauriunt: quæ vitia populi Auſtrales propter inſitum atræ bilis humorem, & naturalem quandam ſeueritatem non ita facilè combibere ſolent. Neque verò ſperandum eſt vt ea ſpectacula comicorum ac ſortilegorum hominum, quorum alteri oculis, alteri mentibus ipſis faſcinum ac vecordiam iniiciunt, magiſtratus qui in iis totos dies deſidere conſueuerunt, prohibeant: ſed grauiſſimis ac ſeueriſſimis Cenſoribus opus eſt: qui corpora ciuium ad robur gymnaſtica diſciplina, mentes vero muſicis artibus humanitate ac tranquillitate munire ſtudeant. Muſicæ verbo ſtudia muſarum ac ſcientiarum omninm Academicorum[1] in morem intelligi volo. cauebunt

3 lib.7. c.15. polit.
4 Homel. 38. & 499. & in Math. homil. 69. & in Actis. homel. 42. cap. 19.
5 In lib. de ſpectaculis.
6 Tomo 2.
7 lib. 2. epiſt. 2.
8 lib. 2.
9 lib. 2. c. 13.

1 Duabus potiſſimū rebus γυμναστικῆ καὶ μουσικῆ ciuitates conſeruātur. Plato in Timæo.

uebunt etiam ne musicam illam naturæ consentaneam, quæ non modò suaui oblectatione aures permulcet, verumetiam salutari medicina mẽtes perturbationibus liberat, arte corrumpant. Nam cum nihil sit quòd mollius in animos influat vt concors illa vocũ suauitas: ita nihil est quod æquè mentem de suauitate deturbet, si graues illos ac seueritati congruentes modos, Dorios, inquam, ac Phrygios, quos nostri primis ac tertiis tonis designant, negligi patiamur, vt Ionicos & Lydios, quos quinto ac septimo loco statuunt, consectemur: ab his enim Aristoteles ac princeps ipse Plato ciues omnes, ac potissimùm iuuentutem abstinere iubẽt. si minùs id obtineri potest, vt ij modi qui iampridem in omnibus ciuita-
B tibus inueterarunt, eripiantur: enitendum certè est, ne ab ipsis naturę modis discedatur: id est vt puram ac simplicem Diatonices rationem omniũ præstãtissimã, & vt Plato loquitur γενναιοτάτην: aut si Chromaticen & Euharmonicem, (quæ tamen ipsa sui difficultate ac obscuritate penitus inusitata est) amplectantur: quartum genus illud, quod ex tribus summa inscitia confuderunt, ciuitati perniciosum omnino prohibeant. Nam ex illa perturbatione pernicies animis illapsa, non solùm mentes ægritudine ac perturbatione non liberat, verumetiam ad insaniam sæpissimè perducit: vt minimè mirum videri debeat, si magna pars eorum qui naturales musicæ modos sic miscent, quíque rapidissimo breuissimorum interuallorum impetu spondaicam grauitatem peruertunt, furore & a-
C mentia corripiantur, & vt cupediarij, qui auidissimè tragemata cibósque leuissimos liguriunt, nec alimenta solidiora ferre possunt, corporis robur amittũt, ac breui tabe marcescunt: ita qui graues ac naturæ congruentes modos auersantur ac refugiunt, vt ineptissimis ac leuissimis cantibus pascantur, de mentis sanitate facilimè disturbantur. his igitur Reipublicæ incommodis sola Censura mederi potest. De luxu quoque, quo ciues tũ epulis tum vestibus diffluunt, frustra querimur, nisi leges sumptuariæ censoriis legibus vim adipiscantur: vt iidem sint in Republica Censores, qui olim Athenis legum custodes ac Nomophilaces dicebantur. Quamobrem qui de Censorum potestate primus detraxit, hunc Rempublicam funditus perdidisse non immerito M. Tullius[2] questus est. is autem fuit
D P. Clodius Trib. plebis, homo impurissimus, cuius tamen lex antiquata est lege Cæcilia[3] Consulari? Quibus satis perspicuum fit, opinor, quàm vtilis, quàm necessaria, quàm Reipublicæ salutaris sit ac semper fuerit Censura. Sed quæri potest an Censoribus imperium tribuendum sit? an etiam hoc tributo iurisdictionem habere oporteat nécne? nam sine imperio, sine iurisdictione Censura inanis esse videatur. ego tamen, si ex me iudicium exquiratur, vtroque, & imperio, & iurisdictione carere velim: ne munus illud negotiosissimum plenúmque laboris ac vigiliarum etiam litium anfractibus implicetur. aliud est enim iudicium, aliud Censura. Censores quidem Romanos imperiũ habuisse videmus, sed ad hoc tantùm vt populi concionem conuocarent, vt exercitum vrbanum cogerent, vt lustrũ facerent, vt ad censum quenque vocarẽt: quod sine edictis fieri non poterat: edicere autem, vocare, cogere, qui imperio careret,

2 Cicero in Pisonem, & pro Milone, pro Sestio.

2 à Q. Cæcilio Metello lata anno ab V. C. DCCCI.

nemo poterat:niſi alterius opē & imperium imploraſſet. ſed cùm exerci-
tu ac luſtro nihil opus ſit,ſatis opinor fuerit edicto magiſtratus promul-
gari vt quiſque indicta pœna publicis tabulis cenſeatur. Quid igitur,di-
cet aliquis, ſi Cenſores nec imperare,nec cogere,nec iudicare poſſint? e-
go Cenſorum nutum,ignominiam,reprehenſionem omnibus omnium
magiſtratuum iudiciis ac ſententiis acerbiorem fuiſſe puto. Cum enim
luſtrum agerent ciuibus in campum Martium coactis,aderant interdum
quingenti,aut quod minimum,trecenti Senatores,ordo Equeſtris duplo
maior, plebs ipſa quantumquidem loci amplitudo capere poterat: om-
nes trepidi & anxij qua quiſque ignominia notaretur: Senator quidem
ne Senatu moueretur:Eques ne equo ac ſtipēdio adempto ignominiam B
ſubiret:plebeius ne inter ærarios cenſeretur:ærarius ne de ciuitate aut li-
bertate periclitaretur. cuius enim Senatoris nomen præteritum eſſet,
apparitore aut accenſo nomina citante, hunc certum erat ex albo Sena-
torum inductum fuiſſe: vt quidem Liuius ſcribit, Senatores ſex & ſexa-
ginta vna cenſura ordine Senatorio motos. Quamobrem ne tanta illa
Cenſorum auctoritas libero populo grauis eſſet,néve quiſquam inaudi-
tus de exiſtimatione ac fama periclitaretur,notam quidem Cenſores ha
bere placuit, non iudicationem. ſic enim M. Tullius apud Nonium. Cē-
ſoris iudicium, inquit, nihil ferè damnato affert niſi ruborem, itaque vt
omnis illa iudicatio verſatur tātummodo in nomine, animaduerſio illa
ignominia dicta eſt. differt autē diſtátque plurimum ab infamia,quæ nō C
niſi magiſtratuum ſententiis ac iudiciis, & quidem iis quibus ex lege ir-
rogatur [4]. nam ſi eſſet ignominia idem quòd infamia,fruſtra Prætor edi
ctis [5] perpetuis infamia notaſſet eos qui ab Imperatore cum ignominia
dimiſſi fuiſſent (hanc enim iuriſconſultorum interpretes [6] infamiam fa-
cti appellant.) de iis qui à Cenſoribus notarentur, nihil edicto compre-
henſum eſt. non igitur infames ſunt ignominioſi, vt infamium ac dam-
natorū pœnis teneantur. Græcis quidē olim infames nècare cuique im-
punè licuit,vt eſt apud Libaniū Oratorem [7]. At is qui de Senatu Cenſoris
nota deiectus rogationē ad populum tulerat,ſæpiſſime reſtituebatur. in-
terdum etiam id non iure,ſed ab animo ipſa maleuolentia ieiuno,& ob-
trectatorū inuidia factum fuiſſe docebat. Sin eſſet accuſator aliquis qui D
Cenſoris notam,aut etiam ſi Cēſor ipſe ſuam dignitatem tueri vellet,co
ram populo iudicium conſtituebatur. ac ſiquidem cenſoria nota com-
punctum populus damnaret, non tantum ignominioſus, ſed etiam infa-
mis dicebatur [8]. cæteris notam quidem obeſſe iuriſconſulti putant:ex-
iſtimationem tamen ac dignitatem omnino violari non putant. Cum e-
nim Quintum Flaminium Senatorem Cato maior in Cenſura Senatu
mouiſſet,Flaminius rogationem tulit ad populum vt reſtitueretur: Ca-
to grauiſſima oratione hominis vitam anteactam ſordibus ac turpitudi-
ne inquinatum & commaculatum coram populo promulgauit,ac iudi-
cio publico reum peregit. cæteri qui acceptam ignominiam ac dedecus
purgari cuperent, iudiciorum aleam non tentabant, ſed magiſtratum,
aut imperium extra ordinem, aut curationem, ſacerdotiúmve à populo
petebant,

4 l. infamē. de publicis iudic. ff.
5 l 1. de iis qui notantur.
6 In l. palam. § quę. de ritu nup.
7 Pro Alhrotio.
8 l. 2. de Senatorib. ff. l cognitionum. de variis & extra.

petebant, quam ſi obtinerent, omnis erat ignominia ſublata. ſæpiſſime tamen ſequenti luſtro à Cenſoribus ſequentibus ordini ac famæ reſtituebantur: alioqui nec Senator præteritus in Senatum venire, nec Eques equum ordinémve poterat recuperare. hos etiam Vlpianus[9] ad te- 9 l.2. de Senator.
ſtimonium admitti debeant nécne, dubitare potius quàm affirmare videtur. Quod apertiùs à Marco Tullio explicatum habemus his verbis.
» Hîc primum illud commune proponam, nunquam animaduerſionibus
» cenſoriis hanc ciuitatem ita contentam vt rebus iudicatis fuiſſe: ponam
» illud vnum exemplum: Caïum Getam, cùm à L. Metello & Cn. Domitio
» Cenſoribus ex Senatu eiectus eſſet, Cenſorem poſtea factum eſſe: & cu-
B ius mores à Cenſoribus erant reprehenſi, hunc poſtea & populi Rom.
» & eorum qui in ipſum animaduerterant, moribus præfuiſſe. Quòd ſi il-
» lud iudicium putaretur, vt cæteri turpi iudicio damnati in perpetuum o-
» mni honore ac dignitate priuarentur: ſic hominibus ignominia notatis
» neque ad honores aditus, neque in Curiam reditus eſſet. & paulo pòſt,
» Timoris enim cauſam non vitæ pœnam in illa poteſtate eſſe voluerũt:
» Cenſores denique ſuperiorum Cenſorum iudiciis, ſi iſta iudicia appella-
» ri vultis, non ſteterunt. hæc ille. Itaque Claudia lex abrogata eſt, quæ noluit quenquam ignominia notari, niſi qui apud vtrunque Cenſorem accuſatus, & vtriuſque ſententia damnatus eſſet: abſurde id quidem, quia Cenſorum poteſtatem amputaret, aut plurimum circuncideret, iudiciáque perinde vt in publicis accuſationibus conſtitui vellet: cùm tamen Se-
C natus Cenſorum poteſtatem ab omnibus iudiciis & accuſationibus liberam eſſe voluerit[1]: tametſi magiſtratus omnes imperio depoſito accu- 1 Liuius lib. 39
ſare licetet. prudenter illi quidem: ne ij qui omnium iudicio ſapientiſſimi ac integerrimi iudicati fuiſſent, aut calumniis obtrectatorum, aut ſordidorum hominum ſententiis opprimerentur. Nec minus laudata eſt Conſtãtini magni ſententia, qui accuſatorios libellos à preſbyteris & Epiſcopis ſeipſos inuicem accuſantibus propoſitos, concerpi ac lacerari mandauit, cùm diceret iniquum videri, vt qui omnium ciuium mores ac famam iudicarent, aliorum ipſi ſententiis ac iudiciis caderent. Quamobrem Carolus magnus[2] Imperator vno capite ſuarum legum vetuit de 2 cap. de malo. § 24.
D Pontificibus minoribus iudicium conſtitui, niſi teſtes LXXII. vitam eius carperent: maximum verò Pontificem mortaliũ omnium iudiciis ac ſententiis exemit. quæ quidem lex de Pontifice maximo inuiolabilis extitit ſexcentos circiter annos, id eſt vſque ad Conſtantianum concilium, cuius decreto cautum eſt Pontificem maximum deinceps ab ordinibus eccleſiæ iudicandum. Hîc non diſputo quàm vtilis, quámque neceſſaria ſit Pontificia iuriſdictio: ſed illud tãtùm, verendum eſſe ne Pontifices quòd ſuę iuriſdictionis ac Imperij fines egredi voluerint, nõ modò iuriſdictionem ſed etiam Cẽſuram penitus amittant: qua ſublata, vix religionibus vllus, aut humanis legibus locus relinquetur. Et vt maiores noſtri Druidas religionum ac iudiciorum arbitros ac iudices eſſe voluerunt: quorũ tanta fuit poteſtas, vt cum rebus iudicatis reguli ac principes acquieſcere nollent, ipſis aqua & igni deuotionibus execrandis interdicerẽt[3], eóque 3 lib.

metu perterritos obtemperare cogerent: ita quoque Pontifices Romani Christianos principes sacris interdictionibus antea sic terruerunt, vt qui Pontifici maximo non paruisset, execrabilis omnium opinione iudicaretur. qua quidem ex re non regulos tantum, sed etiam potentissimos quosque reges ac Imperatores suis imperiis parere, tyrannidem mutare, vitam castigare, aut compulerunt, aut sceptra de manibus, coronas de capitibus decusserunt. quarum rerum exemplis tametsi abundant omnes historiæ Christianorum, vix vlla tamen est illustrior quàm quæ de Ambrosio Pontifice Mediolanensi, déque Nicolao Pontifice Romano commemoratur: quorũ alter Theodosio maiori Imperatori, alter Lothario Italiæ regulo sacris interdixit: qua ratione vtrunque vterque pœnitere, B & culpam deprecari quodammodo coegit. Quia tamen plerique Pontifices tanta potestate nimis ambitiosè abutebantur, vis & acies illa ecclesiastici gladij hebescere, ac paulatim sic retundi visa est, vt nihil interdictione Pontificia & Pontificibus ipsis apud plerosque principes contemptius esse possit. Quid est enim quamobrem Romanus Pontifex Innocentius Ludouico VII. Francorum regi toto triennio aqua & igni, sacrísque omnibus interdixit? quia scilicet consobrinam procul à sanguinis propinquitate remotam, quámque diuinis & humanis legibus ducere fas esset [4], coniugio sibi sociarat: repudiauit tamen. cur item Philippum Augustum eius filium eadẽ execratione dignum putauit, nisi quod eam ipsam quam Pontificis cõcessu duxerat, affinem iudicaret? idem tamen C cum summa omnium principum indignatione repudiare ab ipso Pontifice coactus est: cum tamen his temporibus eorundem Pontificum quos nuptias incestas prohibere oportuisset, censura eadem fuerit, vt de Ioue ferunt, Penè soror & coniunx. Omitto leuiores causas quæ ferè sunt quadraginta, quibus interdictio, suspensio, excommunicatio decerni consueuerat [5]. quinetiam eò tandem hominum amentia proruperat, vt collegia, corpora, vniuersitates, Respublicas, regna, Imperia vna & eadem execratione sine ordinis, sexus, ætatis, innocentiæ, infantiæ, furoris vlla ratione complecterentur: quibus morbis tandem aliquãdo, tametsi serius quàm decuit, Romani [6] Pontifices medicinam quæsierunt, ne id postea liceret. Deterius etiam quòd ad ciuiles causas & ad iudicia pri- D uata sacris interdictionibus antea plerique apud nos abuti non dubitarent, nisi lege Aurelia rogante populo Frãcorum princeps id prohibuisset: néve aliter quàm in rebus grauissimis aut publicis criminibus interdictionis Pontificię rescripto quisquam vteretur. Certè quidem Pontifices religionum sese iudices ac Censores morum tulerunt: quoniam leges ac magistratus ea solum quæ foras erumpunt ad ciuium perturbationem, nec tamen omnia, sed quantum manu possunt, tantum vindicare solent. Cum igitur morum ac religionum eadem sit aut coniunctissima causa, optarem ego quidem vtrunque Pontificibus tribui, si Pontifices eos haberemus qui esse debuissent, id est, qui summa integritate, fide, pietate, religione, sapientia, rerúmque gerendarum prudentia cæteris omnibus præstarent, vt sacratissimus ordo maximis honoribus cumularetur:

4 Leui. 18. & l. celebrandis de incestis. C.

5 cap. quærenti. de verb. signific.

6 cap. Romana. §. vniuersitatem de sentẽt. lib. 6. cap. venerabilibus. de sentent. excom. lib. 6.

retur:id enim potissimùm diuina lex spectauit: quæ quibus religionum curam dedit, eosdem quamhonestissimos esse, summáq; omniũ obseruatione coli iussit: eos verò qui summi sacerdotis iussa respuerent, lapidibus obrui [7] mandauit, vt Dei præpotentis administros vereri & obseruare condiscamus. Nam qui ordinem sacrum omnibus opibus, honoribus, dignitate spoliant, iidem certè omnem diuini numinis metum & cultum, omnésque religiones pessum ire patiuntur. Quæ potissima causa extitit quamobrem Lozanorum minister vrbem deseruit, propterea quod Heluetij libertate quadam insita genti ac popularibus Imperiis, Geneuatum instituta paulò seueriora, Censurámque eorum quos Antiquos appellant, ferre non possent. alterutrum tamen necesse est, aut Censores in Republica bene constituta creari, aut Põtificibus Cẽsuram morum relinqui. Geneuates enim decemuiris & collegio sacro morum præfecturam sine censu, sine imperio, sine iurisdictione mandauerunt: Censorum tamen coertio illa grauis est admodum & efficax. nam qui collegij decreto non paruerit, huic omnino interdicitur sacris: interdictiones aspernantem persequitur apud iudices religionum procurator. Hæc quidem à Pontificibus Romanis qui sacris interdicere poterant, sine imperio tamen ac sine executione: sed quem è cœtu Christianorum eiecerant, Quæstor impietatis reum peragebat: id tamen adeò negligenter ac molliter, vt quidam totos quindecim annos execratus vixerit: & cum ab impietatis Quæstore citatus esset, appellauit Curiam Parisiorũ, quæ hominem prouocatione victum in carcerẽ coniecit [8], & Quæstori mandauit vt quæstionem impietatis haberet. nondum lex Aurelia [9] comitialis lata fuerat, qua interdictiones sacrorum ex ciuili causa prohibẽtur. Ac mihi quidem nulla ratione Carolus Molinæus Lugduni queri visus est, quod nouæ religionis ministri ac Pontifices mores eo quo dixi modo castigarent: id enim totum magistratibus relinqui putabat oportere. ego verò sublata sacrorum interdictione, & impietatis quæstione, religionem ac morum curam desertum iri non dubito: prudentius tamen, opinor, facturi mihi videntur, qui & eam quam dixi morum ac census curam Censoribus ita mandauerint, nihil vt de religionibus aut quęstionibus impietatis detractum videatur. si tamen vtrunque obtineri nõ potest, alterum certè necesse est: aut Rempublicam vnà cum religionibus ac virtutibus omnibus interire. Quæ verò ciuitates Censuram habuerint, non modo teterrima robustioris improbitatis scelera à stirpe reuellunt, sed leuissima quæque crimina radicitus amputant: vt necesse sit ciues huiusmodi pietate, fide, religione, integritate, ac virtutibus omnibus florere: sublata verò Censura pro virtutibus omnia sceleratis ac flagitiosis redundare: vt quidem in ipso Imperij Romani occasu contigisse videmus: quibus temporibus pro Censore creari cœpit Tribunus voluptatum, vt est apud Cassiodorum. Et quoniam Censores ortus sui principio ærarij publici ac vectigalium curandorum causa creati sunt, consequens est vt de ærario quoque ciuitatis, quibúsque rebus publicæ necessitati occurri possit, disseramus.

7 Deut. cap. 17.

Sacri ordinis contẽptus Dei cõtemptum affert.

8 anno 1538.

9 anno 1565. aresto cõfirmata. 3. Iullij.

De ærario. CAPVT. II.

ERARII ciuitatis conficiendi & conseruandi quàm necessaria sit disciplina, ex eo percipi ac intelligi potest, quod vetere prouerbio dicitur, Reipublicæ neruos in pecuniis consistere. Vt igitur hoc quicquid est quod de ciuitatis ærario disputamus, ordine percipiatur, principio omnem honestam ærarij conficiendi rationem explicabimus: deinde vt publicæ opes vtilitati ac dignitati inseruiant: postremò vt caueatur ne publicis largitionibus exhausto ærario, repentina calamitate Respublica deseratur. Hæc igitur tria disputationis capita ordine quæque suo persequamur. Ærarij conficiendi magistros habemus vbique quamplurimos, qui ciuium opes exhaurire, ac principes ad inusitata vectigalium genera vrgere consueuerunt: eorum verò qui tam artificiosè ista consectantur, qui dignitatis & honestatis in eo genere rationē haberet, vidi neminē. His igitur prætermissis, conquiramus eos qui cùm prudenter ærarij publici summā curā habēt, tū verò illud efficiunt, vt honestis rationibus publicæ opes augeantur: ne ciuitas inops à pecunia deseratur, aut turpissimis rationibus priuatorū opes ac sanguinem exugere principes cogantur: vt Lacedæmoniis olim contigisse legimus: qui cum ex agrorum suorum finibus excedere, ac Imperium longiùs proferre cōcupiuissent, Lycurgi[1] disciplinarum ac præceptorum obliti sunt, qui propterea suis ciuibus auri & argenti vsum omnino ademerat, ac numismata ferrea signari iusserat, ne & peregrinos Imperij Lacedæmoniorum, Lacedæmonios Imperij peregrinorum vlla cupiditas inuaderet: ita futurum existimabat vt sui ciues non modò ab iniuriis, sed etiam à vitiis peregrinorum liberi essent. At cùm primùm in alienas possessiones ac Imperia oculos iniecerunt, qui tamē cùm nec vllam alendis exercitibus pecuniam, nullum ærarium haberent, mox ad reges Persarum, vt Lysander & Callicratidas: mox etiam ad reges Ægyptiorum, vt Agesilaus & Cleomenes, proficisci, ac pecuniam mutuam accipere cogebātur[2]. Antea quidem Lacedæmonij deuicta Græcia, cum magnam spoliorum ac pecuniarum vim vndique coaceruassent, decreuerunt vt omnis ea pecunia in ærarium publicum cogeretur: quæ non nisi publicis ac necessariis Reipublicæ negotiis inseruiret: vsus tamen priuatis interdictus. sed ærario breuî exhausto, quod perpetuis quibusdam fontibus suppleri decuerat, reges exteros rogationibus fatigare non destiterunt, quoad rege Cleomene deserta Respublica cecidisset? Omnibus igitur modis operam dare & conniti oportet, vt ærarij opes certissimis fundamentis, quæque labefactari non facilè possint, innitantur. Sunt autem omnino septem genera conficiendæ publicæ pecuniæ, quibus cætera continentur. Primum ex agris publicis: secundū ex hostium spoliis: tertium ex amicorum largitionibus: quartum ex sociorum vectigalibus ac tributis: quintum ex mercatura: sextum ex earum rerum vectigalibus quæ aut euehuntur, aut inuehuntur: septimum ex subditorum tributis. Primo genere nullum certius aut honestius esse videtur.

Itaque

Nerui Reipublicæ pecunia.

1 Polybius.lib.6. de militari ac domestica Rom.

2 Plutar.in Lysandro, Agesilao, & Cleomene.

Septem genera ærarij conficiendi.

B C D

Itaque principes ac populi, qui nouas ciuitates fundare ac stabilire, coloniásve deducere olim proposuerant, præter agros priuatorum & loca ciuitatibus, templis, theatrísque constituendis idonea, possessiones quasdam tuendæ & conseruandæ Reipublicæ causa præter pascua [3] publica omnium ciuium æquè communia, assignabant, quæ priuatis locari consueuerant, vt ex eorum fructibus pecuniæ in ærarium publicum cogerentur. Ita Romulus agrum Romanũ in tres æquas partes diuisit [4]: quarum vnam sacris faciendis, secundam Reipublicæ oneribus subeundis, tertiam ciuibus assignauit. & cum tria millia ciuium censa fuissent [5], singulis duo iugera data sunt. ex quo intelligi potest octodecim millia iugerum agri Romani fuisse. Plutarchus [6] tamen numerum ciuium duplo maiorem extitisse scribit, ac duo cuique iugera tributa: qua ratione non octodecim millia sed numerum duplo maiorem fuisse innuit: nec Romulum agrum Romanum vllis finibus terminare voluisse, ne quantum finitimis eripuisset, intelligeretur: Numam verò Pompiliũ tertiam agri Romani partem quæ publica erat, ciuibus egentibus distribuisse. verior tamen est superior sententia: cùm duorum iugerum in ciues singulos diuisio diutissime permanserit: sic enim Plinius, Aranti sua duo iugera Cincinato viator inquit, Vela corpus, & audi mandata Senatus. Quinetiam Pompeius Festus centuriatum agrum dici scribit, quia in ducena iugera diuisus esset, cum Romulus centenis ciuibus ducena iugera, & M. Varro Antiquus noster, inquit, Ante bellum Punicum pendebat bina iugera quod à Romulo primum diuisa dicebantur viritim, quæ quod hæredem sequerentur, hæredium appellarunt. Postea prolatis finibus lege Licinia septem iugera cuique ciui assignata legimus, Post exactos reges, inquit Columella, Liciniana illa septem iugera quæ plebis Tribunus viritim diuiserat, maiores quæstus antiquis retulere, quàm nunc nobis præbent amplissima veruacta. Nota concio est M. Curij perniciosum ciuẽ intelligi cui septem iugera non essent satis. Nec Romani tantum, sed etiam Ægyptij multis antè seculis agros ciuitatum [7] sic diuiserant, vt prima quidem pars sacris & sacerdotibus cederet, secunda Reipublicæ, tertia Calasyris, qui pro tuendis ciuibus arma caperent: cæteri ciues aut coloni erant aut serui. Quamobrẽ Ezechiel [8] vates in conformando suæ ciuitatis statu ab ea Romuli ratione non procul discessit: cum vellet sacris faciendis agros assignari: & pascuales agros communes armentis & gregibus alendis: præter regalia prædia, quibus principes se familiámque suam commodius sustentarent, ne, inquit, populum meum vectigalibus ac tributis deinceps exhauriant. Quanquam in ipsius Israelitarum regni ortu regalia quædam prædia fuisse ex eo planum fit, quod Zicelegum oppidum vnà cum agro Dauidi dono datum ab Achio rege, in perpetuo regum nexu ac mancipio permanserit [9] Regalium autem prædiorum quædam publica sunt, quædam priuata: hæc quidem principum arbitrio abalienari posse omnes confitentur: illa nunquam [1]: vt sit in ciuitatibus firmamentum aliquod, ac veluti fundamentum, quo publica res innitatur. Quamobrem huius regni principes cum prædia publica

B C D

3 l quæst. de verb. signif.

Diuisio agri Romani.

4 Dionyſ. lib. 2.

5 Dionyſ. Halycar. eod.

6 In Romulo.

7 Diodorus lib. 1.

8 cap. 45.

9 Sam. lib. 2. cap. 27.

1 Bart. in l. prohibere §. plane. quod vi. Angel. Perusin. in l. ex præstatione de vectigal. C. Bald. in procemio feud.

priuatorũ fraudibus possessa reuocant, illud obtestantur, se iuratos ineunte Imperio publica prædia nunquam distrahi passuros: aut si iure distracta fuerint, Reipublicæ ab interitu vindicandæ causa, perpetuã tamen redimendi auctoritatem fore: ac ne centesimo quidem annorum curriculo, quo cætera[2] omnia iure vsucapiuntur, præscribi posse. Atque hæc quidem rebus sæpe[3] iudicatis confirmata fuere: nec solum aduersus priuatos, sed etiam aduersus regum propinquos[4]: nec tantum nostris verumetiam Hispanorum[5], Polonorum[6], Anglorum[7], Hungarorum[8] legibus ac institutis. Etenim Andræas rex Hungariæ ab Honorio III. Pontifice max. vocatus est in ius, propterea quod prædiorum publicorum partem distraxisset anno M. CCXXI. Nec reges tantùm, sed etiam ij B
qui populares & optimatum status habent, à præscriptione seculari publica prædia vindicare solent: Veneti[9], inquam, Heluetij, cæterique populi. cum enim Henricus II. rex Francorum à Lucernatibus per Legatos peteret vt pro se fideiuberent, Hugo Prætor maximus Legato respondit, Senatum populúmque Lucernatem, ipsósque magistratus iuratos esse, publicas possessiones se nec distracturos, nec pignori obligaturos. Quid Athenienses? quid Romani? certè quidem vtriusque ciuitatis principes, Themistocles, inquam & Cato maior, fundos Reipublicæ secularibus curriculis possessos à proscriptione priuatorum vindicauerunt, cum dicerent nec mortales contra Deum immortalem, nec priuatos contra Rempublicam præscribere[1] posse. Nec ita pri- C
dem cum Nogareti posteris Curia adiudicasset vindicias prædiorum publicorũ quæ Nogaretus Fœlix à Philippo Bello præmiorũ ac virtutis nomine dono acceperat, procurator fisci proposita ciuili rogatione ἀνάκρισιν fieri postulauit: quo iudicio Curia rem ad cõsilium detulit, tametsi prædia ducẽtos & sexaginta amplius annos bona fide possessa fuissent. Quinetiam eo fœdere quod Pontifex maximus vnà cum cæteris Italiæ principibus ac populis pro Francisci regis Francorum dignitate tuenda inierunt[2] aduersus Carolum V. Imperatorem, Henricus rex Anglorum vno capite caueri voluit, ne quid de prædiis publicis Francorum, si pacem cũ Carolo sanciri oporteret, distraheretur. ob id enim Madricense fœdus ruptum erat, quòd contra ius omnium gentium commune, contráque D
leges huius Imperij[3] Carolus Burgundiæ ac Belgiæ dominatu regem sine Senatus ac populi Gallici consensu cedere coegisset. Nec alij alio iure vtuntur. Alexander[4] enim Poloniæ rex eandem legem sanctiùs renouari iussit, ne scilicet prædia publica sine Senatus populíque consensione distraherentur: quemadmodum iure communi[5] cautum videmus: neque id satis esse maiores nostri putauerunt, nisi publicorum prædiorum venditio fieret, cum in fines Imperij hostes inuasissent, & eadem in subhastatione quæ in bonis pupillaribus cautio adhiberetur: cùm sit eodem[6] Respublica iure quo pupilli: ac si quid negligentius fuerit in eo genere prætermissum, omnia sunt eodem momento casura[7]: ipsíque Reipublicæ vindicatio sine pretij restitutione cõpetitura. Nec verò principibus eorum quæ publica sunt, quicquã sibi arrogare fas est, non magis quàm

2 l. hoc iure. §. ductus aquæ. de aqua quot.
3 anno 1440. & 1505. & 1538. in Curia Paris.
4 Contra regem Siciliæ pro comitatu Pictonu anno 1283. & pro comitatu Drosenti. anno 1551. 26. Iunij.
5 Codice Hispa. parte. 5. tit. 5. & lege comitiali, anno 1560.
6 In ordinat. Polo.
7 In charta magna Anglorum.
8 Bonfinius in historia Hungar.
9 In statutis Venet. lib. 2.

1 Plutar. in Themistoc. & Catone Censo.

2 anno 1527.

3 Edictũ de domanio factum à Carolo IX. 1566.

4 anno 1503.

5 l. vlt. de iure ciuitatũ. C. lib. XI.

6 l. Rempublicã. de iure Reipub. C.
7 l. si secundũ. de iure Reipub. C.

quàm marito dotem vxoris: ac minus quàm marito iuris est in dotem: quoniam maritus dotis fructibus abuti suo iure [8] potest: principi verò publicæ dotis fructibus vti quidem licet, abuti non licet. vt sociæ ciuitates Atheniensium querebantur publicas pecunias in ærarium Apollinis deponendas esse, non ab Atheniensibus absumendas. Dominium autem Rerumpublicarum principis nõ esse reges nostri agnoscunt & confitentur. nam Carolus VII. rex prædiorum publicorum oppignerationem fieri noluit, nisi Senatus id procuratore fisci rogante decreuisset, vt in actis Curiæ Parisiorum videmus. & cum Ludouicus VIII. rex multa pupillis ac tenuibus viduis testamento legasset, supellectilem omnem sub

B hasta vendi iussit, vnde legata soluerentur, ne quid quod publicum esset, à Republica abalienaretur. Quamobrem Pertinax Imperator Romanorum suum nomen prædiis publicis inscriptum eradi iussit, cum ad se pertinere negaret. at etiam Antonius Pius nihil de fructibus prædiorum publicorum ac vectigalium in priuatos vsus conuertit: quem Ludouicus XII. rex patriæ parens appellatus imitari visus est, cum possessiones auorum ac priuatos agros, Blæsas, inquam, Cussiacum, Montfortiũ à publicis rationibus semper diuisisset: tametsi publica priuatis magno errore nonnulli confuderunt. In popularibus quidem & optimatum Imperiis nihil quod ad ciuitatem pertineat, priuatum dici potest: in monarchia verò, & agri dominici à publicis, & fiscus ab ærario publico differt [9].

C posteri tamen Imperatores Græcorum vtraque confuderunt [1]. Nec defuerunt qui principes ad prædiorum publicorum venditionem impellerent, quasi quæstum vberiorem facturi: quæ sententia tyrannidem ac Reipublicæ perniciem molitur. Etenim Reipublicæ opes omnes ac prędia in iis posita sunt quæ olim duces, marchiones, comites, barones, possidebant, quæ vel successorio, vel dotali iure, vel publicatione bonorum fisco quæsita sunt: aut iura prædiatoria feudorum ac iurisdictionũ quæstuosissima: quæ in venditionibus perpetuam abalienationem non continentibus vilissimo pretio addici consueuerunt: id est æstimatione facta decem [2] annorum annui reditus: cùm tamen in priuatis ac perpetuis venditionibus sæpissime triginta, sæpe quadraginta, interdũ etiam quin-

D quaginta annorum ratio habeatur. ita fit vt qui publica prædia sibi coemerunt, eodem anno maiores ex ipsa iurisdictione fructus percipiant, quàm sit pretium fisco solutum. Quanquam illa quæ superioribus annis fiebat decem annorum annui reditus æstimatio, ex publicis tabulis ac rationibus Quæstorum expressa erat, quæ vix dimidiam æstimationis partem continerent. Ex locatione verò publicorũ prædiorum, fructus ad Rempublicã peruenturi sunt multo vberiores ac maiores: nec mãcipes ipsi ac publicani à vectigalibus & tributis immunes futuri, vti sunt emptores prædiorum qui nobilitatis specie immunitate fruuntur. Hoc verò iniquius, quod quas pecunias ex venditionibus imperiti principes cogunt, non fœnerantur vtilitatis publicæ causa: sed fœdissimis ac turpissimis hominibus ferè largiuntur. Ad extremum prædiis Reipublicæ abalienatis, & exhausto ærario, pascua quoque ciuitatum ac rusticorum,

8 l. in reb. de iure dot. C.

Singulare in monarchia.

9 Asconius Pædianus, & l. 2. §. hoc interdictu. ne quid in loco publico l. cũ seruus. §. constat. de legat. I.

1 In l. bene à Zenone. de quadriẽnij præscrip. C.

2 Edicto Francisci. I. anno 1544.

quibus tenues sustentantur, sub hasta perniciosissimo exemplo veneunt.

Inculta prædia ciuitatis distrahi debent.

Possessiones quidem amplissimas agrorum incultorum, quas conducere nemo velit, & ex quibus nihil vtilitatis Respublica decerpit, vendere cõmodius est, vt & pecunia in ærarium cogatur, & ex agrorum cultura ciues ipsi cum Reipublicæ commodo ditescant. sed si conductorem reperiant, vendere non licet. tametsi Aristoteles Byzãtinorum factum laudat, quod prædia publica vectigalibus impositis vendidissent, vt ærarium augerent: sed ea laus inanis est: cùm satis vnicuique compertum sit, eos à quibus pretij pars extorquetur, maximam partem reditus deminuere.

6 L'an 1566. artic.12.& 17.

itaque ne id fieret apud nos edicto Caroli [6] IX. prohibetur. Ac tametsi aliquanto pòst deserta & inculta Reipublicæ prædia publicè rex addici B mandauit (quod eorum qui publica diripiunt suasu factum est:) nihilominus Curia Parisiorum in edicti promulgatione vetuit ab iis qui vectigales eiusmodi agros emerent ea lege vt reditus annuos in ærarium publicum inferrent, redimi vectigal: néve vllam pretij partem soluerent: ne scilicet vectigal vlla ex parte minueretur. Cum tamen vrgerent earum rerum curatores, vt pretium ab emptoribus accipere liceret: ídque rex iterum atq. iterũ iussisset [7], Curia Parisiorũ coactis omnibus decuriis amplius tertia parte pretij ab emptoribus solui prohibuit: ídque pretium à Quæstoribus cogi voluit, vt ex iis pecuniis distracta Reipublicæ prædia redimerentur: indicta quadrupli pœna tam in Quæstores ipsos, quàm in eos quibus ea pecunia principis concessu quacunque ex causa solueretur. C

7 anno 1566.12. Iullij.

8 anno 1559.

Et quidem Frãciscus II. rex ineunte Imperio [8] magistratibus ac procuratoribus suis mandauit, vt publica prædia à possessoribus priuatis vindicarentur: quo edicto grauiter questus est publicas opes sic afflictas esse, vt quæ prædia publica iuráque prædiatoria restarent, vix oneribus prędiorum subeundis sufficerent: sed his temporibus querendi causam habent posteri multò quàm ille grauiorẽ: cum nihil amplius quod distrahi possit, restare videatur. Iam anno M.D.LXXII. Quæstores dominij nihil ferè in rationes accepti contulerunt: cum tamen sub occasum Francisci II. eo capite quo summa totius pecuniæ quæ ex dominio publico coacta est, triginta sex aureorum nostrorum millia contineret: summa verò eorum quæ ex dominio publico priuatis vendita fuerunt, cẽties maior [9] est: pręter immensam pecuniam quæ ex Aquitanis coacta est, vt ab rege Henrico II. redimerent salarium vectigal [1]. quarum rerum pretia quadruplo maiora fuissent, si iustè vænirent. Ac si quidem ea quæ priuati minimo pretio possident, publicè locarentur, cum antiquis vectigalibus principis Reipublicæ oneribus subeundis abundè sufficerent. Certè quidem Anglorum regina incredibili magnificentia regnum tuetur, & immensas opes in ærarium cogit, ex sestertiorum millibus XCVI. quæ ab agrorum publicorum & antiquorum vectigalium reditu quotannis in ærariũ inferuntur: ac tantum abest vt indictionibus subditos vrgeat, vt etiam temeraria tributa, quæ tertio quoque anno exigi consueuerant, sustulerit: nam cum illuc legationis causa profecti fuissemus, populi conuentus summa cum voluptate spectauimus, tributi nomine quingenties sestertium D

9 trecenta sexaginta millia sestertia maiora excedit: id est nostro more quatuordecim milliones nongenta sexaginta millia octoginta septẽ libellæ turonenses.

1 Ea summa ferè conficit quater centies sestertiũ siue quingenta quinquaginta millia aureorum

Anglorum annua vectigalia.

tium

tium pro sumptibus Reipublicæ necessariis oblatum à populo fuisse: re-
ginam tamen dimidiam pecuniæ summam recusasse, ac populo gratias
egisse. Illud autem quod ad prædia publica pertinet, animaduersione di-
gnum est, quod in iis conseruandis, diligentia in monarchia quàm in o-
ptimatum aut statu populari maior adhibetur. In his enim publica quis-
que sua ducit. quo fit vt magistratus in suam aut priuatorum gratiam po
pulo consentiente, aut certe non dissentiente, optimatibus etiam sæpe
dissimulātibus, prędiorum sempiternas locationes exigui vectigalis spe-
cie faciant: tandem etiam vectigalium immunitatem adipiſcuntur. à po-
pulo verò facilè omnia extorquentur: si quis modo popularis fuerit, &
B aliquid frumenti pecuniæve plebi, aut agros de publico largiatur: vt qui-
dem Cæsar in Consulatu fecit, qui agrū Campanum plebi diuisit: ac pu-
blicanos tertia parte auctionum publicarum subleuauit: quod sine ma-
gna mercede non fecit. Decimo pòst anno Q. Metellus Italiæ portus o-
mnes lege lata vectigalibus liberauit, vt ea ratione popularem gratiam
publico detrimento collectam aucuparetur. Ita quoque Pericles Athe-
niensihus publicas pecunias viritim diuisit. At in monarchia in qua prin-
cipi subditos onerare tributis nisi populi consensu, aut vrgente necessi-
tate non licet, publica prædia difficiliùs à priuatis occupantur. cętera quę
de agris dominicis, déque publico dominio dici possunt, quòd accurate
sunt ab aliis disputata, & edicto Caroli IX. regis Frācorum comprehen-
C sa, prætermitto. Secundum genus conficiendæ pecuniæ, & ærarij augen- *Spolia de hosti-*
di ab hostium spoliis & pecuniis ducitur: vt quæ bellis exhausta sunt, sar- *bus relata æra-*
ciantur. Tametsi enim Romanis hostium vrbes vi captas diripere fas e- *rium augent.*
rat: publicæ tamen pecuniæ in Romanum ærarium inferebātur. at cum
vrbes dederētur, aut pactione sponsionéve facta pecunia promitteretur,
nihil miles præter stipendium ferebat: nisi tanta pecuniæ vis esset vt sti-
pendium ob egregiam militum virtutem duplicandum videretur: cæte-
ra ærario publico cedebant. Sic enim Liuius [2], Omne æs, inquit, argen- 2 lib. 9.
túmque in ærarium conditum. æris grauis CCCXC. millia pondo in æra-
rium intulit Carnilius Consul, idem Fuluius argenti pondo CXLII. mil-
lia pondo, auri CXXVII. ex Hispania in ærarium intulit. Furius[3] vero Ca- 3 Liuius lib. 31.
D millus Gallis trans Alpes deuictis CLXX. millia argēti pōdo, æris CCCXX.
millia retulit. item, Flaminius[4] ex Græcia argenti infecti pondo decem 4 lib. 34.
& octo millia: CCLXX. facti vasa multa: signati LXXXIIII. millia tetra-
drachmorum Atticorum trium ferè denariorum pōdus in singulis: auri
pondo tria millia DCCXIIII. & clypeum vnum ex auro totum: Philippi
nummi CXLV. millia: & centum XIIII. aureæ coronæ dona ciuitatum.
item[5]: Macedonia deuicta sestertium millies & ducenties in ærarium à 5 lib. 45.
Paulo Æmylio illatum: à Cæsare verò subacta Gallia quater millies ses-
tertium, vt ex Appiano colligimus. Tarēto capta Fabius Max. LXXXIII.
millia auri pondo præter argentum Romam in ærarium inuexit[6]. Ac 6 Liuius lib. 27.
tametsi Imperatores magnam vim pecuniarum sibi reseruarēt, aut exer-
citui largirentur: id tamen ab antiquis parciùs fiebat, ne aut repetunda-
rum postularentur, aut triumpho carerent. etenim Scipio Asiaticus

7 Liuius lib.36. 38.39. Affricani maioris frater[7] repetundarum damatus est, tametsi Antiocho victo aureas coronas CCXXXIII. argenti pondo CXLVII.millia:aureorũ Philippeorum CXL.millia: auri pōdo M.XXIIII. Ipse quoque Affricanus eodem iudicio damnatus grauiter in Senatu questus est, Bis millies, inquit,in ærarium intuli,& quadragies à me reposcitur: quo dicto librum rationum in Senatu concerpsit:& vterque in exilium profectus est,cum maximam priuatarum opum iacturam fecissent. Ac tametsi L. Lucullus Romanorum Imperatorum primus[8], hostium spoliis ac direptionibus ciuitatum priuatas opes auxisse dicitur: plura tamen in ærarium quàm superiores,excepto Cæsare,inuexit. Ex quibus intelligi potest quãta fuit Romanis veteribus ærarij publici cura:quātę opes publicæ.His vero tēporibus nihil vnquam ex hostium spoliis ac pecuniis in ærarium publicum cogitur:quinetiam sæpe vrbium direptio principum concessu antè permittitur, quàm expugnatæ, quàm obsessæ fuerint. Nec tamen Romani contenti spoliis, populos victos septima parte[9] agri ferè mulctabant. Durius Odoacer Herulorum regulus, qui subacta Italia victos de agri tertia parte decedere coegit: nec multo pòst[1] Hortarius rex Longobardorum dimidiam fructuum partem victis in singulos annos imperauit: vt Romani Boïis[2] olim à Scipione Nasica deuictis: præter aureos torques mille CCCCLXX.auri pōdo CCXLV.argēti bis mille CCCXL. quę de hostibus relata sunt. At Gulielmus Augustus,Anglia subacta,non modò publicas, sed etiam priuatorum opes ac fortunas, ipsáque prædia sua esse ac iure belli quæsita declarauit. Romani tamen in eo genere ciuitatum moderandarum disciplina populos omnes ac principes superarũt: nam victis populis & agri parte mulctatis, colonias egētium ac tenuium ciuium mittere consueuerant, & eam agri partem illis assignare. ex quo incredibilis tum vtilitas,tum gloria Imperio nomini̇que Romano accedebat. plebs enim tenuiorum quę Vrbem onerabat, exhauriebatur:stirpes ciuiũ propagabantur:veteranis agri assignabantur. Iam vero materia seditionum ex Vrbe sublata coloniarũ trãslatione etiã victi populi Romanorũ moribus,legibus, imperiis assuescere:deinde connubiis ac propinquitatibus contractis cum Romanis sensim coalescere necesse habebant: aut si res nouas molirentur,aderat colonia Romana veluti specula quædam quæ hostes præoccupare ac præpedire, aut Romanos exercitus arcessere solebat. C. Gracchus,inquit Liuius, continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrariis latis effecit vt complures colonię in Italia deducerentur,& vna in solo dirutæ Carthaginis. idem,Coloniam Latinam in agrum Thurinum deduxerunt: tria millia peditum iere: CCC. Equites, numerus exiguus pro copia agri. Nam Asconius colonias amplius LIII. in Italia deductas à Romanis fuisse scribit. extra Italiam Plinius multò plures deductas enumerat. Cæteri ferè principes victis vrbibus præsidia perpetua imponunt:quo nihil intolerabilius est:quia tãtum abest vt victi vincentium imperiis assuescere condiscant, vt non prius à nouandis rebus conquiescant quàm aut præsidia interemerint,aut arces ceperint, aut finitimos principes ac populos ad bellum accersierint. Si

8 Plutarc. in Lucullo.

9 Plut. in Romulo.

1 Paulus Diaconus & Rhegino.

2 Liuius lib.26.

reges

reges nostri capta Ludouico XII. rege Insubria, colonias eò misissent, vt quondam Celtarum reges fecisse dicuntur, Insubria à Francorum ditione ac potestate non tam facilè defecisset. Nec verò Hispani præsidiis militaribus nulla colonia deducta perpetuum eius regionis Imperium tuebuntur: sed ab Imperio subditi arrepta occasione desciscant oportet: non aliter quàm Belgæ, quos iampridem coloniis Hispanorum ad Imperium retinendum coniungi necesse fuisset: quoniam nec vlla vis diuturna esse potest: & pessimus diuturnitatis custos est metus. Muhamedes quidem alter Imperator prolatis Imperij finibus, Christianorum quos in seruitutem redegerat, colonias deduxit, ac iugera quindecim cuique attribuit, *Turcarum institutum.*
B duósque bubalos ac semētem, duodecimo pòst anno dimidiam fructuū partem perpetui vectigalis nomine indixit. mitiùs cum Timariotis egit Amurates II. quoniam agros ac prædia culta, cùm colonis ac censitis ea lege vtenda fruenda dedit, vt ingruente bello cum equorum certo numero armati adessent: ac fructuarij seu Timariotę occasu fructus in ærarium cogerentur, quoad principis beneficio alius succederet. omnium autem hæreditatum decimam imperauit. Hæc quidem summo iure belli victis populis data lex est. ex quo fit, vt Turcarum opes maximæ in caducis vectigalibus positæ sint: bellum vero nullis ferè præterquam Prætorianorum stipendiis geratur. Carolus V. Imperator debellatis Peruanę regionis gentibus, eadem qua Turcarum rex in agris assignandis ratio- *Caroli V. Imperatoris institutum.*
C ne vsus est: eos enim ducibus ac militibus Hispanis ea lege attribuit, vt tantùm vti frui possent, ac mortuis fructuariis beneficio principis, quasi veteres militiæ ex casu tribuerentur, fructibus ante concessionem fisco vindicandis. vnionum autem & fodinarum quintam partem possessoribus imperauit. quo fit vt amplius millies sestertium in ærarium quotannis inferatur. Æquum est autem vt victis populis & auctis ærarij opibus tributa subditorum aut tollantur aut minuantur. Nam Romani debellato Perseo rege Macedonum, à tributis immunes esse cœperunt[3]. Tertium genus cōficiendarū pecuniarum in amicorū ac sociorū largitionibus ac legatis versatur: id autem breuiter explicari potest: tum quod nihil incertius aut rarius sit, tum etiam quod quæ principibus principes popu- *3 Plutar. in AEmylio.*
D líve magnifice largiuntur, vix in rationem accepti veniant: cum nemo qui dignitati Reipublicę consulat, alterius debitor esse velit: nisi tenues à potentibus & locupletibus accipiant. contrà verò, quæ princeps inops à pecunia potentiori donat, aut tributi nomine, aut metu donare videtur: & qui accipit, quasi de tributo gloriatur. etenim Turcarum rex sociarum ciuitatum, quibuscum fœdere coniunctus est, dona ex alto ac sublimi loco omnibus spectātibus explicari iubet, quasi tributa subditorum: idem omnium principum Legatos sustētare consueuit: nec vllos principes, præterquam ineunte Imperio, nec tamē omnes legatione dignatur. At veteres alium largiendi morem habuisse videmus quàm nostros. nos enim potentibus ac rebus prosperis donare solemus, illi rebus afflictis succurrebant. Cùm enim Romanos triplici trium exercituum clade Annibal oppressisset, ac totam penè Italiam sub Imperium Punicum subie-

cissset,rex Ægypti mille pondo auri, viginti millia argenti Romanis do-
4 Liuius lib. 37. no dedit[4]: qui cum gratiarum actione omnia recusarunt,nec aliter Am-
Romanorum in aduersis fortitudo. braciotarum ac fœderatorum populorum dona omnia eodem tempore repudiarunt:prçter auream Hieronis Syracusarum regis victoriam,quasi prosperũ princeps amicissimus omen allaturus esset:cætera quæ in eos
5 Liuius lib. 36. immensa largitione[5] rex effuderat, scilicet aureã coronã pondo CCCXX. tritici modiorum CCC. millia,hordei CC. millia,magnifice diuiserunt,tametsi belli offensionibus & calamitatibus acceptis ærarium penè exhaustum esset. Erat igitur inter Romanos ac cæteros principes honoris ac dignitatis certamen:nec facilè dici poterat vtrorum magnificentia maior, eorum qui largirentur, an eorum qui recusarent. certe quidem Romani B rebus afflictis populos omnes animi inuicti fortitudine superasse videntur. nam cæteri non modo rebus aduersis oblata non repudiarunt:sed inuerecundè plerique ac eblanditis precibus ab inuitis efflagitarunt. Cùm enim Rhodiorum colossus ingens sui ponderis grauitate ac terræ motu concidisset,naues etiam aliquot (erat enim LXX. cubitorum altitudinis) suo casu cõtriuisset, Rhodij Legatos ad reges & principes miserunt,vt si-
6 Polyb. lib. 5. bi pecunias ad instaurandum colossum[6] erogarent. Hiero centum auri talenta dono dedit: rex Ægypti non modo ad colossum reficiẽdum auri tria millia talentorum, sed etiam ad gymnasium extruendum argenti CCC. talenta, frumenti modiorum amplius decies centena millia,materiam præterea infinitam ad naues parandas, centum architectos, opifi- C ces CCC. & ad victum annuum auri talenta XIIII. ad sacrificia verò modiorum tria millia largitus est. Non puduit Rhodios inopes à pecuniis ex vnius veteris statuæ ruina occasionem arripere, qua exteri principes suis opibus ærarium ac Rempublicam cumulate exornarent. Id erat Ægypti regibus penè vsitatum, vt de largitionibus aduersus exteros gloriarẽtur, iam inde à Ptolemæo Philadelpho, qui sacros libros de Hebraicis Græcos fieri iussit: is enim vt centum amplius millia seruorum Iudaicæ gen-
7 Id est 176000. coronatorum. tis ab emptoribus in libertatem vindicaret, auri talenta[7] CCCLX. ad victimas autem & sacra facienda centum talenta,phialas aureas XX. argenteas XXX. crateras quinque, & mensam auream Iudæis magnificè largitus est:prçter ea dona quibus diuinarum legum interpretes LXXII. abun- D de cumulauit. Sed vt ciuitatibus inopia laborantibus probro dari nõ debet si à potentissimis principibus quid accipiant: ita Romam orbis terrarum clarissimam ciuitatem oblatas à principibus pecunias accipere indecorum, petere turpe fuisset. sed regum ac principum quos sacros habuissent, & quorũ ope ac præsidio beate vixissent, sceptra, Imperia, prouincias,opes,cum orbi morerentur,testamento sibi relicta non indecore acceperunt. Nam Ptolemæus Cyrenensium, Attalus Asiæ, Eumenes Pergami, Nicomedes Bithyniæ, Coctius Alpium, Polemo Ponti reges po-
8 Flor. epit. pulum Romanum hæredem fecerunt[8], amplissimáque regna nulla vi quæsita legarunt. Aurum vero coronarium & veteres Romani moderate, nec nisi parta de hostibus victoria gratificandi animo accipiebant:
9 l. 4. de auro coronario C. posteri quasi ordinarium[9] tributum exegerunt, tametsi oblationes appel-

appellarent. Flaminius victo Philippo rege, ac liberata metu seruitutis Græcia CXIIII. coronas aureas dona ciuitatum Romam misit. Philippus autem pacis conditionibus, quas decem Legati Romanorum dixerant, acceptis, coronam centum auri pondo Capitolio imposuit. Rhodij ne quid acerbius in eos decerneretur à Senatu, coronam auream pondo CC. Romam miserūt. Postea aurum coronariū [1] à decurionibus ciuitatum, & ab Iudæorum collegiis quasi tributum ordinariū exigi cœpit. Ita sæpe fit vt quæ initio principibus dono data sunt, vt honestius beatiúsque familiam tuerentur, necessaria temporū decursu euaserint: vt ea dona quæ superiori ætate regibus Frācorum oblata sunt à populo, quæque ab Hispanis Seruitia vocantur, hic & illic quasi tributa necassaria nunc extorquentur. Et quidem reges Persarum nihil à subditis exigere, nihil excutere consueuerant, sed ea tantum capere quæ sponte donarentur [2]. Darius vero Histaspis qui hinnitu equi regnum adeptus est, primus omnium tributa: nec rerum species, vt Martianus loquitur, sed nummos Quæstoribus ad id creatis imperauit: quibus temporibus, cum Imperium ab extremis Indorum finibus ad Hellespontum CXXVII. prouinciis pateret, vectigalia annua quæ tunc imperata fuerunt, summam efficiebant quatuordecim millium CCCCCLX. talentorum Euboicorum. Rex Æthiopum (qui Negus appellatur, quíque maiorum nostrorum memoria pręter quinquaginta prouincias quæ sui Imperij finibus continentur, etiam Indiæ Orientalis amplissima regna tādiu tenuit, quoad legionibus Tartarorū fractus de India decedere cogeretur) species pro vectigalibus accipere etiānum cōsueuit [3]: nihil autē imperatur, sed omnia sponte oblata: quòd tanti principis maiestati quicquam à subditis petere indecorum videatur. Porro qui principibus testamento legare velint, pauci nunc reperiantur, cum tamen Imperatorum fiscus legatis & hæreditatibus testamento relictis redundaret. Etenim Augustus populo Romano legauit quadringenties, tribubus tricies quinquies H S, præter ea quæ Prætorianis & legionariis reliquerat: nec plus peruenturū ad hæredes suos quàm millies & quingenties professus: quāuis XX. proximis annis quaterdecies millies ex testamentis amicorum percepisset: quod penè cum duobus paternis patrimoniis cæterísque hæreditatibus in Rempub. absumpsisset [4]. Ex quo intelligitur immanem pecuniarum summam [5] ex testamentis cepisse, ac decies maiorem capere potuisse quàm quaterdecies millies H S, cùm hæreditates ad se testamento delatas liberis testatorum reddi iuberet, nec ab ignotis quicquam acciperet [6], sed ab iis tantum qui orbi mortui essent: quósque bene cognitos haberet. Cæteri principes quibus dignitas minus chara esset, ab omnibus omnia legata capere, tyranni etiā extorquere, & ex imperfectis testamentis hæreditates rapere nō erubuerunt [7]. obiecit enim M. Tullius Antonio quod ab ignotis hominibus hęreditates accepisset [8]: tum de se ipse, quadringēties, inquit, H S acceptum hæreditatibus retuli: nemo tamen me nisi amicus hæredem scripsit. Atque hæc quidem de donationibus ac legatis. Sequitur quartum genus augendarum ærarij opum, cum annua pēsio à sociis ciuitatibus ex fœdere

1 l. penult. de Iudæis. C. l. 4. de auro coronario. C. Theodos.

2 Herodot. in Euterpe.

Vectigalia regni Persarum.

3 Franeisc. Aluaresius in AEthiopica historia.

4 Trāquil. in Augusto cap. vlt.

5 Summa nostro more loquēdi cōficit 3500000. coronatorum.

6 Tranquil. ibid.

7 Argumēto fit lex ex imperfecto de testamētis C. & de leg. 3.

8 Philip. 2.

Quartū genus ex pensionibus sociorum.

percipitur; vt ſi bellum ab hoſtibus inferatur, militem ſociis imperare liceat. Cùm enim pacis fruendæ cauſa pecunia quotannis ciuitati principíve imperatur, non penſio, ſed tributum aut ſtipendium appellatur: vt victo Annibale ſtipendium Carthaginẽſibus imperatum eſt in ſingulos annos[9]: item Philippo II. regi Macedonum ac regibus Illyriorum, ſalua cuiuſque Imperij maieſtate. ſic quoque reges Idumæorum & Ammonitarum Dauidi annua ſtipendia ſoluere cogebantur[1]: vt reges Iudææ regibus Aſſyriorum. At Heluetiorum & Rhętorum ciuitatibus pẽſio à regibus noſtris annua mille aureorum ex fœdere dependi conſueuit, ea lege vt reges noſtri exercitus imperare, & auxiliaribus eorum copiis vti ad Imperij ſui tutelam, Prætoriáſque cohortes ad corporis obſe- B quium & cuſtodiam inde conſcribere poſſint. Neque ſtipendiarius eſt qui hoſtium duces mercede locat, aut corrumpit: vt Periclem ferunt erga Lacedæmoniorum duces feciſſe: non quia pacem precari, vt Theophraſtus ſcribit, ſed quia differri bellum cupiebat. Nullum autem Heluetiorum ciuitatibus fœdus eo quod dixi Frãcorum, honeſtius vnquam aut vtilius contingere potuit ob ea quæ ſuperiùs attuli argumenta. certe quidem ad opes augendas vtiliſſimũ fuiſſe ex eo planum eſt, quod prę̃ter ordinarias penſiones, etiã extraordinariæ, quas magiſtratibus ac ducibus Heluetiorum, quáſque priuatis reges largiuntur, ordinarias longè ſuperarunt. Ego ex rationibus publicis à Quæſtoribus expẽſa video fuiſſe in vtraſque penſiones ac legationes CCXVIII. millia libellarum[2] tu- C ronenſium anno M.D.LXXIII. Quæ verò Germanis ducibus penſiones ſolutæ ſunt eodem anno, conficiunt CXXXII. millia libellarum præter ſtipendia militaria. Neceſſariæ ſunt quidem magnis principibus largitiones ad hoſtium conſilia, copias, opes euertendas: nec poteſt vllum magnum Imperium ſpeculatoribus carere: ac ſæpius hoſtes corruptis ducibus ac magiſtratibus quàm fuſis legionibus vincuntur, nec verò arx vlla tanta eſt tantíſque præſidiis ac propugnaculis obfirmata ac munita, quæ non facilè poſſit expugnari, ſi iumentum aureis nummis onuſtum eò penetrarit, vt Philippum I. Macedoniæ regem dixiſſe ferunt, qui largitionibus ac donis Græciam penè totam ſub Imperium ſubegit. nec aliis adiumentis Perſarum reges Græcos ab Aſia quàm corruptis ducibus depulerunt[3]. quis enim à principe donum accepit, qui non aliquid in eius gratiam ſi potuit, effecit? nam obligatus tenetur, vel pudore cogitur, vel maioris beneficij adipiſcendi ſpe, vel metu, ne idem ſit accuſator qui corrupit. Vix enim princeps vllus ampliſſimas penſiones largitur, niſi iuratus ſit in principem qui accepit, quem plerique interpretantur patriam ipſam proditurum: vt in comitiis imperialibus Germanorum princeps neſcio quis palam queſtus eſt[4]: (nihil enim præter auditum habeo:) nec illum opinio fefellit. fuit enim eo tempore princeps aliquis, cuius nomẽ prætereo, qui aureos bis mille penſionis annuæ pactus, omnia Imperij ac patriæ ſuæ arcana delaturum ſe, ac modis omnibus pro largitoris dignitate & Imperio aduerſus patriam propugnaturum ſpopondit. Ab hoc hominum genere cauendum eſt, potiſſimum in populari ſtatu, in quo fa- D

9 Liuius lib. 31.

1 Sam. lib. 2. c. 8.

Penſiones Heluetiorum.

2 Summa eſt 218312 lt. 12. ſolid.

Penſiones Germanorum.

3 Plutarc. in Lyſandro & Ageſilao.

4 VVormatiæ anno 1552.

quo facilius est priuatis Rempublicam prodere quàm in monarchia, in qua princeps omnia quæ publica sunt, sua ducit, ac perinde vt suarum rerum curam gerit. Sed largitiones & corruptelæ eiusmodi corruptoribus vtiles esse nequeunt, nisi lateant: latere autem non possunt, si plures sint quibus donatur. Reges Persarum ac Macedonum paucissimis quibusdã Oratoribus ac belli ducibus, qui plus autoritate poterant, largiri solebãt, vt popularia & optimatum Imperia ad se traducerent. Item Ptolemæus Philopator rex Ægypti Achæorum Imperium suis quodammodo Imperiis ac legibus subiecerat, cum vni Arato annua decem talenta dono[5] daret: quippe intelligebat plus Aratum quàm cæteros omnes in ea Re-

5 Plutar. in Arato.

B publica posse ac potuisse semper. Itaque mirũ mihi visum est, quamobrem nostri reges preter ordinarias Heluetiorum pensiones, extra ordinem duobus circiter Heluetiorum millibus qui cæteris dignitate præstabant, rex Henricus II. tam multa largiretur: id quidem video patris instituto factum fuisse. quæ non obscurè aut occultè sed ita palam fiebant, vt Quæstor Heluetiorum apochas rationibus accepto ferre necesse haberet: quas ego rationes cum expenderem, comperi extraordinarias pẽsiones anno M.D.L. summam XVI. aureorum millium & CCCCXXXIII. excessisse[6]. præstabilius fuerat, opinor, sex aureorum millia paucissimis quibusdam ac summæ auctoritatis hominibus & quidem remotis arbitris & apocha donare. Sunt enim qui amplissimis principum muneri-

6 Summa libellarum 45299.

C bus carere, quàm apocham acceptæ pecuniæ sibi extorqueri patiantur: vt Anglus ille Hastinguarum dominus, cui Ludouicus XI. rex annuæ pẽsionis nomine duo aureorum millia dono mittere consueuerat: cum apocham nuntius peteret, vt solutæ pecuniæ fidem regi faceret, pertinaciter recusauit: ne vllum acceptæ pecuniæ testimonium extaret. nihil autẽ gratius regi fuisset quàm illum in suspicionem proditæ patriæ siquando posset, vocare. Est etiã cùm largitiones turpissimarum rerum causa fiunt, tametsi plerisque nihil quod patriæ cõmodo fiat, turpe factum videtur. ego verò non minus turpiter facere puto, qui parricidas principum domesticos mercede cõducunt, vt ex insidiis dominos interficiãt, aut quos armis non possunt, vincant venenis, quàm qui turpitudinis suæ mercedẽ
D accipiunt. Quamobrem cum Pericles sexdecim talenta rationibus expensa tulisset, quæ sine mandato ac sine apocha soluisse dicebat, ob eam causam quam peruulgari nollet, Athenienses accepto tulerunt, cum hominis fidem & in Republica gerenda curam ac prudentiam exploratam haberent. Apocha vero acceptæ pecuniæ testimonium facit quo minùs qui patriam prodere velit, quicquam corruptoris gratia facere possit. Hoc etiam perniciosius, quod cum largitiones publicè fiunt, si quibusdã nec tamen omnibus donatur, suspiciones, odia, quærelæ existunt, ac potissimum in statu populari: vt sæpissime apud Heluetios contigisse accepimus: & eò vsque certatum est, vt rogatione ad Henricum regem lata pensiones singulorum vniuersis communicari petierint. negauit Henricus, ac prius de sua erga priuatos munificentia tãtundem detractum iri declarauit. Diximus superiùs qua fraude Athenienses, quibus artibus

Romani sociarum ciuitatum pecuniis ac stipendiis ærarium, vrbem, mœnia, portus, classes locupletauerint & auxerint. Sequitur quintum genus conficiendarum pecuniarum, mercatura, inquam, abundans & quæstuosa, quam princeps suo vel alieno nomine exercet. quod genus rarius est, ac principe minimè dignum. Nostris quidem æquè ac Britannorum & Germanorum legibus nobilitati mercaturam exercere non licet: aut si mercator esse volet, inter ærarios ac plebeios censebitur. neque id nouum, cùm lege[7] Claudia Senator Romanus nauem onerariam habere prohiberetur: Quæstus omnis, inquit Liuius[8], Patribus indecorus visus est. postea[9] Imperatorum legibus omnino vetitum nobilioribus ac militibus, æquè ac iure Pontificio[1] sacerdotibus mercaturæ B studia sequi. Quòd si mercatura nobiles minimè deceat, quantò minus reges? Darium subditi contumeliosè mercatorem appellarunt, quod quæ prius gratuita essent vectigalia, ad soluendi necessitatem traxisset[2]. Cur ergo (dicet aliquis) vllum tu decus in eo genere cogendarum pecuniarum posuisti? ego verò, si statuendum mihi sit, principem mercatorem nolo: sin optio detur, mercatorē malo quàm tyrānum: & patricios viros negotiari quàm prædari. Quis est enim qui nesciat Lusitaniæ reges cum angustissimis regni finibus coercerentur, nec iura suæ maiestatis satis commodè tueri, nec subditos rodere vellent, mercaturam abundantissimam & quæstuosissimam iam annos centum sine contumelia & maximo Reipublicæ cōmodo exercuisse? cum enim anno M.CCCC C LXXV. Orientis opes & intimos Indiæ recessus portúsque omnes maritimos nauigantibus aperuissent, populorum historias ad veritatem admirabiles, & opes incredibiles in Lusitaniam aduexerunt, pòst etiam vniuersam Europam specierum infinita varietate compleuerunt. Hoc verò magnificentius, quod in sinu Persico, & in ipso regis Persarum conspectu, arcem munitissimam fundauerunt, qua nauigantibus nec commeare nec remeare nisi soluto vectigali non licet: quinetiam quatuor Indorum reges suis Imperiis ac stipendiis subegerunt, præter Affricæ portus ac littora quibus longè latéque dominātur. Qua quidem nauigatione Turcarum ac Persarum principibus, regibúsque Ægyptiorū mercaturæ quæstus vberrimos de manibus excusserunt. Quantæ vtilitates D ex ea mercatura ad Rempublicam peruenerint, ex eo intelligitur, quod cum Lusitani Molucarum insulas (vnde pretiosissimæ species asportantur) nudassent, ac CCC. aureorum millia numerassent Carolo V. Imperatori, cui Molucarum insulæ iudicio finium regundorum Alexandri VI. Pontificis maximi sententia obuenerant, Genuenses ac Florentini mercatores pecuniam Carolo numeratam, Lusitanis regibus restituere, & amplius quinquaginta aureorum millia Carolo dependere non dubitarunt, vt sibi aditus ad eas insulas pateret: quod renitente Lusitano rege obtineri non potuit. Et quidem Venetis de omnibus calamitatibus quas Ludouico XII. rege Francorum pertulerunt, nulla grauior[3] visa est, quàm quod Lusitani reges mercaturæ Orientalis quæstum illis eripuissent. Nec verò Italis abundans & quæstuosa mercatura nobilitati labem aut de-

Quintū genus mercaturæ.

7 ab V. C. anno 530.
8 lib. 21.
9 l. Nobiliores. de cōmerciis. C. l. milites. locati. C. l. vlt. de rescindenda. C. l. 5. §. pupillus de autoritate tutor ff.
1 cap. clerici. 14. q. 3.
2 Herodot. & Plutar. in Artoxerxe.

Regis Portugaliæ mercatura.

3 Guichardin.

aut dedecus vllum inferre videtur: nec Tullius ipse vberem mercaturam improbat[4], sed eos qui ab aliis emunt quod carius vendant, sordidos appellat. Id autem in principe minimè ferendum est, vt subditos exportare frumenta résque vænales prohibeat, quibus ipse quæstum faciat: turpius etiam ac fœdius vili pretio mercari à subditis, vt easdem carius res emptas emere cogat. ea res enim Alphonsum regem Neapoleos suis æquè ac exteris odiosissimum fecit. greges enim porcorum subditos alere, & in demortuorum locũ alios substituere cogebat: olei ac frumẽti quicquid in Apulia cõcreuisset, vilissimo pretio emebat, vt summa egestate ac inopia annonę arbitrio suo addiceret. Omnium tamen sor-

4 lib.3.offic.

Mercaturà Alphõsi tyranni.

B didorum mercaturę generum quæ multa ac varia sunt, nullũ sordidius, nullum turpius, nullum detestabilius magistratuum & honorum mercatura: quæ nunquam tolerabilis esse potest, nisi extremis temporibus, vt saluti Reipublicæ consulatur: quò Venetos Reipublicæ calamitates adegerunt, vt honores & imperia proscriberent, Ludouico rege Francorum grauissimis bellis ciuitatem premente. nam totos septem annos publicis rationibus paulo minus quater[5] millies expensum tulerunt: cuius summæ decimam ferè partem ex honorum mercatura quæsierunt: vigesimo pòst[6] anno Franciscus maior rex Francorum Præturas vrbanas huius Imperij bifariam diuisit, & vtrasque proscripsit: ac sensim cætera quoque vęnalia fuerunt. turpius etiam Adrianus Pontifex max. qui non

5 Id est quinque milliones ducatorum.

6 anno 1527.

C modò magistratus & imperia, sed etiam sacerdotia paucos ante annos sub hasta vænire passus erat: ac iam quaterdecies[7] H S à Pontifice Cremonensi acceperat, cum bellum sacrum excusaret. decreuerat etiam in singulas familias ecclesiæ Romanæ aurei nummi dimidium imperare: cuius vectigalis summa ferè centies quinquagies[8] H S conficiebat. Sed quoniam tam fœda, támque perniciosa est ea mercatura, vt nulla turpior cogitari possit, quęque vt semel cœperit, nullum est habitura finem: cætera omnia tentãda priùs sunt, quàm vt eò delabi cogamur. Pergamus ad ea quæ restant conficiẽdæ pecuniæ genera: quorũ illud antiquissimũ ac vsitatissimũ est, scilicet vectigal earum rerum quæ euehuntur & inuehuntur. quod quidem vectigalium genus Latini[9] Portoria vocabant, vt

7 Id est viginti millia ducatorũ.

8 Idest 220000. ducatorum. Guichardinus.

Sextum genus.

Portoria.

9 Cicero pro lege Manilia, & in Prętura vrbana.

D vectigal prædiorũ publicorum Decimas, pascuarum verò Scripturam. Portorium autem vectigal vnius generis erat apud veteres: nobis triplex est: ac tametsi Henricus II. rex ad vnum genus referri iussisset lege[1] de portorio lata, postea tamen legem[2] abrogari placuit: quia confusio vectigalium deterius aliquid allatura videbatur. nam Caroli V. regis edicto portorium vectigal quod nostri Domanium forense appellant, dimidia sui parte deminutũ fuerat, postea tamen restitui placuit. est autem vigesima pars pretij, quæ fuit eadem Romanis veteribus vsitata: sed tandem Imperatores posteri octauã exegerunt, inde Octauarium[3] vectigal appellarunt vt nostri quoque vectigal illud Bessale[4] fecerunt, ac duodecimam pretij partem exigere consueuerunt. Turcarum princeps à peregrinis portu soluentibus rerum exportandarum decimas, à subditis vigesimas capit. At nostri reges minimum quiddã ac penè nihil peregrinis

1 anno 1551.

2 anno 1556.

3 l. ex præstatione. & toto titulo de vectigalib. C.

4 Idest octo asses ex centum.

pro salario vectigali: subditis verò grauissimũ imperãt. Et cũ in ipsa Gallia salinæ totius Europæ vberrimæ sint ac præstãtissimæ, vnde Belgę, Britãni, Dani sal petere cõsueuerũt, nobis tamẽ multò carius emitur quàm illis: imo ab illis ad nos (latẽter tamẽ) in fines hui9 Imperij reuehitur: quo
3 anno 1540. nihil absurdius esse potest. Nostra ætate [3] in salinis Pictonũ modius salis qui duobus aureis emi solebat Parisiorũ mẽsura, nũc viginti aureis emitur: vectigal tamen subditis duplo grauius quàm salis pretiũ imperatur: quo fit vt qui lõgius à salinis absunt in Gallię finibus, salis modiũ cẽtum amplius aureis sibi emere cogantur. Aquitani tamen vectigal tantum ac tam graue ingenti mercede redemerunt ab Henrico II. rege, cuius pater vt mercatores peregrinos in Galliam quasi quibusdam illecebris arcesseret, à salario vectigali propè immunes esse voluit: ne ab Hispanis sal acciperent. Sed exploratum & quidem experientia diuturna compertum est, nec Belgas, nec Britannos, nec Danos sale Gallico vacare posse. Et cùm antea Carolus v. Imperator Belgas non tantùm ab Hispanis sal accipere cogeret, verumetiam Gallico sale vti prohiberet, ciuitates ac populi qui ab Hispanis sal asportauerãt, animaduerterunt merces piscarias quarum vberrimus & copiosissimus est in Belgia quæstus, Hispanico sale propè extabuisse, propter acrem nimis & arrodentem salis Hispanici vim ac naturam, importunis rogationibus obtinuerũt vt Gallicis salibus qui vegetiores ac suauiores sunt, vti liceret. Et quoniam aqua marina citra quadragesimum septimum ab Æquatore gradum propter radiorum solis traiectionem hebescentem, & caloris inopiam in salis naturam concrescere non potest, proculdubio si salarium vectigal à peregrinis vel duplo minus quàm à nostris exigeretur, infinita pecuniæ vis in ærarium cogi posset. Videmus enim, & quidem sæpissime, nauium peregrinarum classes ad littus Celticum appellere ad sales exportandos: & quia frumento, vino, oleo, cæterísque rebus ad vitam beatiùs commodiúsq; degendã necessariis abũdat Gallia, quibus rebus Aquilonię regiones vacant, naues arena sæpe aut lapidibus onerãt, vt emere liceat, quum rariùs permutare possint. nam metalla cæteráque ad humanum victum minus necessaria cum in intimis terræ visceribus latent, tum semel eruta
Galli frumẽto, vino, oleo, sale diues. vix vnquam renascuntur. frumenti verò, salis, vini, ac olei fontes & quidẽ perennes in Gallia scaturiunt, qui nullis ætatibus exhauriuntur: quarum rerum euectionem & mercaturam sic moderari principem oportet, vt subditorum inopiæ & ærario in primis prospiciatur. quod aliter fieri non potest, quàm portoriis vectigalibus auctis: quæ quò maiora fuerint, eò parcius à peregrinis exportabũtur, aut vberior annona, aut ærarij opes maiores futuræ sunt. quanquam res ad victum hominum necessariæ quocunque fuerint, conquirũtur. Gallia verò magnam Europæ partem, incredibili frugum vbertate & nunc, & antea semper sustentauit, vt etiamnum Agrippa rex Iudæorum oratione quam habuit ad populũ, confitetur. Scio non neminem futurum qui mihi opponat ciuitatum inter ipsas & cum regibus Francorum icta fœdera, quibus augere portoria nefas esse putant: ego leges commerciorum ac fœdera, si qua sunt, distur-

disturbari nolo: sed nego tantam vim earum legum esse aut fuisse, vt ab iis discedere nunquam liceret. quinetiam cæteri principes nutu arbitratúque suo portoria regere eáque sæpius augere videmus: vt non ita pridem in Anglia factum memini. nec superioribus annis fœdera commerciorum prohibuerunt Carolum v. Imperatorem aut Philippum filium, Angliæ regem, quominus in singula vini dolia maiora Gallorum mercatoribus in portum ingressis nũmum aureum, subditis verò nouem imperarent. Incredibile autem videri possit, verum tamen sit, quantum vini Gallia in Angliam & Belgium effundat. cuius rei argumentum maius habeo nullum, quàm quod vnus Lauda mercator Cameracensis anno

B M.D.LXXVIII. triginta tria millia modiorum vini terrestri vectura in Belgium exportari curauerit, tametsi aditus arduos ac multis locis ab hostibus interclusos sibi videret. pretium in singulos modios vt minimum fuit quatuor coronatorum. Ex quo intelligi potest quanto plura nauibus deducantur. cæteras merces omitto. sed illud omitti non debet quod anno M.D.LVI. Angliæ regina portorium incredibiliter auxit: ac duos coronatos in singulos pannos qui ex Anglia exportarẽtur, imperauit. at centum millia non amplius trimestri curriculo ex Anglia Antuerpiam asportata fuisse anno M.D.LXV. à mercatoribus didicimus. pannũ autem definiunt tribus Carizæis ac totidem Frizæis. Et vt ciuitatibus vtilissimum est portoria rerum earũ quę euehuntur, quibúsque carere nõ

C possumus, augere: ita minuere necesse est vectigal rerum inuectarum, si quidem ciues iis commodè carere non possint. Augendum quoque vectigal fabrilium, lanificiorum, sericeorum, ac omnium opificiorum quę aliunde aduehuntur, vt ciues ipsi eadem facere condiscant & consuescãt. Sed ab informi ac rudi materia, quæ à peregrinis ad nos aduehitur, amouendum, aut quoad eius fieri poterit, minuendum est portorium: quoniam ciuium vtilitatibus & commodis prius est quàm alienis prospiciendum. ciues autem ex rudi materia in opificia cõformata vtilitatem capiunt sæpe maiorem quàm qui materiam vendiderunt: quia materiam sæpissime superat opus. nec ferendũ est materiam rudem è ciuitatibus exportari, si opifices eam tractare commodè possint: vt edicto Henrici [6] II. regis Francorum cauetur: quod edictum decennio pòst in Anglia,

Materiam rudẽ euehere perniciosum.

6 anno 1552.

D deinde in Belgio promulgatum est [7], vt Philippus rex Hispaniarum par pari referret. Ex opere ciuium quantæ vtilitates ad Rempublicã peruẽturæ sint, vel ex eo intelligitur, quòd Blæsas ad conuentus Gallicos accepta legatione profectus mercatorum querelas audiebam, cum dicerent lanarum exportationem vetitam quidem fuisse, nihilominus tamen Italum quendam ab rege prece vel pretio obtinuisse vt lege solueretur: qua quidem ratione cum vnus homo vili pretio lanarum vim infinitam in Italiam exportauisset, ex materia pannos à Florentinorum opificibus confectos in Galliã reuehi curauit, vnde quãtum pecuniarum coegerit, ex eo percipi potest, quod materiam partibus quindecim confectum opus superaret. Quid igitur absurdius à principe fieri potest, quàm peregrinos mercatores legibus soluere, qui tam graue detrimẽtum ciuibus

7 anno 1563.

Mercium euectionem ciuibus adẽptam peregrinis permittere perniciosissimum.

allaturi ſint? His igitur ſex generibus conficiendarum pecuniarum & ærarij honeſtè muniendi ſine vllo ciuium intertrimēto, expoſitis, ad po-

Septimū genus conficiendarum pecuniarū & ærarij muniendi.

ſtremum pergamus, quod ſubditorū proprium eſt, & quidem totum. ſed eò nunquam perueniendum, niſi cætera omnia deſint: ac ne deſint, prudentis eſt principis antè prouidere. Si tamen ciuitatem vndique circunſeſſam hoſtes ſic teneant vt ſuperioribus quæ dixi generibus vti frui non liceat: aut ſi qua alia vis maior inopinatò Rempublicam oppreſſerit, tunc demum ciues ipſos ærario ſuccurrere oportet. id enim iuſtiſſimum eſt quod neceſſarium: & pia illa quæ ciuibus imperantur tributa, ſine quibus ciuitas ipſa funditus ſit interitura. Sed quoniam tributa quæ ſubditis difficilimo belli tempore imperantur, confecto bello continua- B ri ſæpe videmus: (eſt enim illud inter arcana veterum tyrannorum nimis contritum, belli occaſiones conquirere vt tributis ſubditos etiam bello confecto ſemper vrgeant:) commodius erit mutuas à ſubditis pecunias accipere, quàm illos onerare tributis: quæ ratio cùm difficultates quæ in cogendis tributis eſſe ſolēt, expediat, tum etiam facilius reddit mutuum eorum qui & fœnus, & ſortem ſibi, & gratiam à Republica reddi ſperant. Nam cum Annibal Italiam quateret, Vrbémque ipſam obſideret, Senatûs diruto ærario noua tributa ſubditis aut ſociis imperari noluit: nihil enim prementibus hoſtibus tam periculoſum: ſed Patres in Senatu ſic diſſeruerunt. Omne aurum, argentum, æs ſignatum ad triumuiros menſa- “ rios deferamus nullo antè Senatuſconſulto facto, vt voluntaria oblatio, C & certamen adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos pri- “ mum Equeſtris ordinis, ac deinde reliquæ plebis. Hæc Liuius[8]: idē pau- “ lo pòſt, Senatores pro ſe quiſque aurum, argentum, æs in publicum con- “ ferunt tanto certamine iniecto, vt prima inter primos nomina ſua vellēt “ in publicis tabulis eſſe, vt nec triumuiri menſarij accipiendo, nec ſcribæ “ referendo ſufficerent. Parta victoria & fractis Carthaginenſibus Senatus “ mutuam pecuniam ſingulis bona fide reddi oportere decreuit. Qua de re ſic Liuius, Priuati frequentes, inquit, quibus ex pecunia quam M. Va- “ lerio & Claudio Coſſ. mutuam dederant, tertia penſio deberetur, adie- “ runt Senatum &c. & paulo pòſt, Cum priuati æquum poſtularent, nec “ eſſet Reſpublica ſoluendo, quod medium inter æquum & vtile decreue- D rūt: vt quoniam magna pars eorum agros venales eſſe diceret, & ſibi em- “ ptis opus eſſe, agri publici copia iis fieret: Conſules agrum æſtimaturos, “ & in iugera aſſes vectigales, teſtandi cauſa publicum agrum eſſe, impo- “ ſituros, vt ſi quis cum ſoluere poſſet, pecuniam habere quàm agrū mal- “ let, reſtitueret agrum populo. læti eam conditionem priuati accepere. “ Hæc ille[9]: quæ propterea ad verbum deſcripſi, quòd ea ratio conficiendæ pecuniæ ac fidei liberādæ omnium vtiliſſima viſa mihi eſt. Illud quoque non incommodum videtur, ſcilicet prementibus hoſtibus ſtrenuiſſimos quoſque armis ac ſtipendiis eorum qui bello gerēdo inutiles ſint, fouere ac ſuſtentare: id quod Romanos etiamnū feciſſe videmus[1]. ita fit vt alij aliorū opibus & auxiliis communem ciuium ſalutē tueantur. Hoc autem tributi genus temerarium eſt, & extra ordinem imperatur. Hinc

tributa

8 lib. 26.

9 Liuius lib. 31.

1 Liuius lib. 26.

tributa originem traxerunt,& ordinaria fieri cœperunt,quæ antea extra-
ordinaria dicebātur.tertium genus caducum vtriusque naturæ quodam-
modo particeps est, nostri casuale appellant. His autem tribus omnino *Tria genera tributorum.*
generibus continentur quæcunque ciuibus imperantur, vel pœnæ nomi
ne, si quid in leges peccatur: vel eorum prædiorum,pecuniarúmve quas
quisque possidet:vel etiam quæ in capita singula indicuntur, quod genus
tributi Capitationem Latini vocant: vel eorū quæ ex traiectu percipiun-
tur,quod propria significatione portorium vectigal dicitur:vel quacun-
que etiam sordida causa exigitur. quæstus enim sordidissimos amant,eo-
rúmque suauissimos odores sentiunt tyranni: cuiusmodi est illud tribu-
B tum quod ab iis qui artes meretricias profitentur, exigi Romæ consue-
uit: quódque ex vrinarum effusione Vespasianus imperauerat: ac filio
quidem indigne ferenti, pater pecuniam ex prima pensione naribus ad-
mouit, sciscitans num odore offenderetur:& illo negante, Atqui,inquit,
è lotio est. Idem à mulione quod adeuntibus principem spatium ad cal-
ceandas mulas sæpius desiliisset, nec sine mercede id faceret, pactus est
" lucri partem. Non enim, inquit Tranquillus, contentus est omissa sub
" Galba vectigalia reuocasse, noua & grauia addidit, & auxit tributa pro-
" uinciis nonnullis,& duplicauit:negotiationes quoque vel priuato pudē-
" das propalam exercuit, coemendo quædam tantum, vt pluris postea di-
" straheret.Nec candidatis quidem honores reísue tam innoxiis,quàm no
C xiis venditare cunctatus. creditur etiam procuratorum rapacissimum
" quenque ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo
" locupletiores mox condemnaret: quibus quidem vulgo pro spongiis
" dicebatur vti,quod quasi siccos madefaceret, deinde exprimeret humen
" tes. idem paulo pòst, Sunt qui opinantur ad manubias & rapinas dedu-
" ctū summa ærarij fisciq. inopia, de qua testificatus sit initio statim prin-
" cipatus,professus quadringenties[2] millies opus esse, vt Respublica stare
possent. Hæc ille. Quod si ad hæc tam fœda támque turpia dictu publica
ærarij inopia coegit principem in cæteris prudentissimum, quid tyran-
nos quos inopia premit,facturos, aut non facturos speramus? Magister
quidem Præses Curiæ Parisiorum negauit ante D. Ludouici tempora
D vllum tributi genus Gallis imperatum: sed illud omisit, quod quæ belli
necessitate coactus exegerat Ludouicus, cōfecto bello sustulerit. Extat[3]
eius ad Philippum filium cohortatio grauis & efficax, quam testamen-
to inseri mandauit in hæc verba. Fili religiosus in primis erga Deum esto:
benignus ac liberalis aduersus egentes: legum ac morum huius Impe-
rij custos ac vindex acerrimus: à vectigalibus & tributis abstineto, nisi
te summa vis necessitatis ac vtilitatis publicæ iustissima causa ad hoc im-
pellat:sin minus tyrannū te potius quàm regem futurum putato,&c. Hîc
dicet aliquis, Clotarium tertiam fructuum partem ecclesiæ prædiorum
exegisse, Chilpericum octauam eius vini quod de prædiis[4] quisque col-
legerat,expressisse: vt iam inde vectigal vinarium quod etiamnum cau-
ponibus imperatur,originem duxisse videatur. Item Ludouicum iunio-
rem vigesimam fructuum reditus cuiusque totos quatuor annos indi-

2 Id est decies cētū milliones coronatorum.

3 In archiuis publicis.

D. Ludouici ad Filium cohortatio.

4 Gregor. Turonensis lib.9.c.3. Aymo lib.2.

xisse. Demus id quidē: sed non nisi publicis necessariisque bellis coactos id fecisse videmus: vt temerariū tributum Carolo VI. rege indictum. Itaque Philippo Valesio cōuentus Gallicos habente anno M.CCCXXXVIII. populi rogatione decretum est, ne vllum tributi aut vectigalis genus nisi consentientibus ordinibus imperaretur. Ac tametsi Ludouicum XI. regem grauissima difficilimáque bella eò impulissent, vt præter vectigal prædiorum publicorum ac dominij ferè octingēties[5] HS tributi nomine extremo Imperij sui anno exigeret: nihilominus tamen Carolo VIII. regnum ineunte coactis apud Turones populi comitiis, annua illa, quæ ordinaria euaserant, tributa sublata sunt: sed eandem oblationem quam Carolo VII. dono dederant, in ærarium ac septuagies[6] HS donationis B nomine inferri: quam summam semel tātum ab vniuersis ordinibus exigi placuit: ne in posterum imperaretur. Et quidem Philippus[7] Cominius qui tunc publici consilij particeps erat, negauit principibus tributa imperare licere[8]: sed ea tantum capere posse quæ consentientibus subditis dono darentur: eóque iure Hispanos, Britannos, Germanos etiamnum vti videmus. Extant formulæ apud nos vectigalium ac tributorum exigendorum, quibus princeps ingenue profitetur se omnia tributa cumprimum licuerit, sublaturum. Quamobrē Philippus rex, is qui Lōgus vsurpatur, cum exiguum salis vectigal, id est paulò minus centesimo nummo[9] imperasset, propalam testatus est id se sublaturum. Eadem testificatione[1] vsus est Philippus Valesius, cum grauissimo bello coactus vectigal illud salarium duplicasset: nec passus est dominij legibus ac tabulis C comprehendi. ac tametsi nullum vectigal salario leuius esse videtur: id tamen cùm Liuio & Claudio Censoribus indictum esset premente bello Punico, contumeliose Liuius Salinator est appellatus: ac pace Carthaginēsibus data sublatum est: vel quia nihil sale vtilius aut humano victui magis necessarium videretur: vel quòd iniussu populi id factum esset. Et quoniam leuissima quæq; tributorū ac vectigaliū genera tenuibus grauissima putantur: nec tamen Senatus Romanorum ærarium tueri se posse sine nouis vectigalibus intelligeret: quippe lege Valeria regibus exactis plebs à portoriis & tributis præstandis libera fuisset[2]: C. Manlius Consul ex autoritate Senatus legem tulit in castris ad Sutrium, vt ij qui D manumitterentur, fortunarum suarum vicesimam ærario soluerent: ac tametsi eo vectigali ciues non premerentur: nihilominus Tribuni plebis re intellecta eapite sanxerunt, ne deinceps quisquam populum[3] seuocaret. Item lex[4] Iullia ab Augusto ad populum lata est, vt quæ hæreditates, legata, donationésue mortis causa ad alios peruenirent, earum pars vicesima ad fiscum pertineret. vtriusque vicesimæ vectigal & Reipublicæ vtilissimum, & cuique gratissimum fuit: his quidem quod alienas acciperent hæreditates, illis vero quod libertatem adipiscerentur. sed quoniam posteri principes vicesimam omnium hæreditatum ac legatorum imperabant, Traianus[5] legem Iulliam de vicesima abrogauit: quam tamen reuocare mutatis nominibus nonnulli studuerunt[6]. Sed præ illis intollerāda sunt quæ videmus. Cum enim Samuel princeps Israelitarum concio-

5 Id est tres milliones & quadringēta millia libellarum turonens.

6 Id est trecenta millia libellarū.

7 In commentariis.

8 Nec ius illud præscribi potest à principe. cano. nullus. 1 q. 1.

Salarium vectigal.

9 Id est sextam partem assis.

1 anno 1328.

2 Liuius lib. 2. Dionysius. lib. 5.

3 Liuius lib. 7. ab V.C. 390.

4 Dio lib. 38. Paul. li. 4. sentēt.

Vectigalia vicesimarum gratissima.

5 Plin. in Panegyrico.

6 l. 1. de imponēda lucratiua descript. C.

cōcionem haberet ad populum qui regem ſibi petierat, minas acerbiſſimi vectigalis adiecit: Ergo,inquit,regem habituri eſtis,qui decimas fructuum vobis imperaturus eſt, &c. Nec Cypſelus Corinthiorum tyrannus aliud quàm decimas fructuum [7] à ſubditis exegit,capitationem,portoria, cæteráq; innumerabilia tributorũ genera nunc vſitatiſſima neſcierunt. eorum tamen autores miſerando caſu periiſſe videmus: vt Phyliſtũ Dionyſij tyranni paraſitũ, qui de arce tyrãnidis tractus ac trucidatus eſt à plebe Syracuſana:Proclerem Theodebarti Francorum regis ſectorem, qui à Treuerenſi plebe lapidatus eſt, cum ad tributa imperanda regem impuliſſet: nec ita pridem Georgium Preſchonem Henrici Suecorum
B regis aſſentatorem,qui plebis in Palatium irrumpentis impetu omnibus tormentorum generibus cruciatus eſt:quod regem quem de Imperij ſedibus plebs ipſa diſturbauit,ad rapinas inuitaret. Quid Achæus Lydorum rex? num conſimili furore plebis correptus eſt,ac pedibus ſurſum capite deorſum aquam Tantali modo nec quicquam ligurientis ſuſpenſus, propter inexplebilem iſtam accumulandarum opum auiditatem, quam incertum erat copia an inopia magis inflammaret? Num Theodorichus rex Francorum,quòd populum tributis premeret,de regno deiectus eſt? Vnde porro Belgarum ab Hiſpanis rebellantium orta ſeditio, niſi ob id quod dux Albanus decimam rerum vænalium illis imperaſſet? qua quidem ratione infinitam vim pecuniarum vel potius omnes omnium
C propè ciuium opes coegiſſet: cum reipſa compertum eſſet rem eandem paulo momento decies vendi conſueſſe: quinetiam vnius & eiuſdem diei interuallo res promercales quæ vænierant, ferè quingenties ſeſtertium æſtimatas eſſe [8]: vt Hiſpanus quidam ſcripſit. Sed quemadmodum principi proſpiciendum eſt, vt quæ bello vrgente indicta ſunt tributa, parta pace tollantur:ita ferendum non eſt vt ſublatis omnibus tributis ac vectigalibus,ærarij opes diruantur: vt Neroni, cum opes Imperij profudiſſet, in mentem venerat: cui gratias egit Senatus, factum tamen diſſuaſit,ne Reſpublica ære diruta momẽto collaberetur. Plerique ſeditioſi ac nouandarum rerum cupidi ciues vectigalium ac tributorum immunitatem plebi noſtræ ſuperioribus annis pollicebantur,ſed neque id præ-
D ſtare licuit,nec ſi licuiſſet,feciſſent, nec ſi factum eſſet,Rempublicam vllam haberemus: cùm eo veluti firmamento Reſpublica nitatur. Quid enim reſtaret quo princeps Imperium tueri poſſit,ſublatis portoriis ac tributis? Superiùs docuimus omnia ferè prædia publica,agróſue dominicos abalienatos eſſe: militias ex caſu ac prædia militaria, quæ nobilitati belli gerendi cauſa aſſignata quondam fuerunt,plebeiorum hominum,aut etiam collegiorum nexu teneri. Non ſunt igitur tributa tollenda:ſed infinitæ donationes ac largitiones immanium pecuniarum indigniſſimis hominibus factæ, reuocandæ, iudiciáque peculatus ac repetundarum conſtituenda. Ac plerique in eo vehementer labuntur, quod putant eò tributa redigi oportere quò Ludouico XII. rege fuerunt: nec intelligunt pretia rerum omnium decuplo maiora eſſe quàm tunc fuerint, propter auri argentíque copiam,quæ ab India Occidentali in Europam aſportata

[7] Ariſtot. in polit.

[8] Id eſt ſeptingenta ducatorũ millia.

viliorem vtriusque metalli æstimationem fecit. quarum enim rerum
maior est affluentia, eò vilius æstimari necesse est, vt libro singulari aduer
sus Paradoxa Malastretti docuimus: ídque ex publicis tabulis ac legi-
bus nostris municipalibus facilè intelligi potest, vbi agitur de pretio
rerum. Extat in tabulis publicarum rationum, quæ D. Ludouici imperio
redditæ sunt, Francorum Cancellario diurni viatici nomine septem soli-
dos Parisienses solutos, quibus non modo seipsum, sed etiam equos, pue
ros, cæterósque comites iter facienti necessarios sustentaret. Docuimus
Carolum v. regem non amplius quàm aureorum millia xxxi. pro An-
tissiodori oppido agróve, comiti emptionis nomine soluisse: cuius pre-
tium nunc tricies maius esse possit. Item Philippum I. Biturigum vrbem B
amplissimam, agrúmve Biturigensem ab Herpino duce sexaginta milli-
bus aureorum emisse. cætera quæ copiosè sunt à nobis eo libro disputa-
ta, nunc omitto. quibus enim locis abundat auri & argenti vis, illic præ-
dia carius emi necesse est. cùm enim Paulus Æmylius subacta Macedo-
nia auri & argenti vim infinitam aduexisset, momento agrorum pretia
triplo quàm antea carius æstimari cœperunt[9]. Et cùm cẽtesimo pòst an-
no Cæsar Ægypti opes Romam importasset, fœnus diminui, & agrorum
pretia momẽto augeri cœperunt[1]. At cum Frãciscus Pizarra Peruanum
regnum subegisset[2], tãta auri & argenti abũdantia extitisse dicitur, vt vi-
ni cadus trecẽtis aureis Hispanicis, pallium Hispanicum mille, equus sex
millibus æstimaretur. id quidem propter immensas opes eius regionis: C
quæ incredibiles videri possent, nisi & ex Indorum historia, & ex publi-
cis rationibus extarẽt argumenta: quibus constat amplius decies millies[3]
sestertium ab rege Atabalippa expressum, præter opes decuplo maiores,
quas priuati, quas duces, quas milites, quas ipsi Quæstores diripuerunt, vt
Augustinus Zarata Logistes Hispani regis ex publicis rationibus expres-
sit. Ab Hispania verò in Galliam auri & argenti copia ingens aduehitur,
cum hinc in Hispaniam frumenti omnísque generis opificiorum ac re-
rum vęnalium maxima vis assidue exportari soleat. Ita necesse fuit Gal-
liam auro & argẽto affluere, pretia rerum augeri, mercedem ac salarium
cuiusque maius esse, stipẽdia magistratibus ac militibus maiora decerni.
qui enim ex fructibus prædiorum aureos centum in censum retulerat, D
ex iisdem fructibus mille accepto ferret. Inde errores non modo vulgi,
sed etiam eorum qui annonam, qui rem frumentariam, qui familiæ vi-
ctum veteribus institutis ac pretiis metiuntur. Nam illud centies sester-
tium[4] Carolo VI. rege ex fructibus prædiorum publicorum, & ex vecti-
galibus ac tributis illatũ, haud multò minus est, quàm ter millies[5], quod
Carolo IX. rege ex omni publica pecunia coactũ est anno M.D.LXXIIII.
si pretia rerũ vtriusq; tẽporis exigãtur: tametsi summa hæc tricies cõple-
ctitur illã. At vtroq; tẽpore populus se tributorũ grauitate premi questus
est. Cũ itẽ D. Ludouicus ab Ægypti Sultano captus est ante trecẽtos pau-
lo minus annos, pretium[6] capiti regio dictum est cẽties & quater decies:
Iohãni regi ab Anglis capto ferè bis millies: Frãcisco I. regi octingenties:
huic quidẽ minus quàm illi, quippe Caroli V. Imperatoris sororem do-
mum

9 Plutarc. in Æmylio.

1 Tranquil. in Cæsare.
2 anno 1536.

3 Id est 43750000 libellarum Turonensium.

4 Id est nostro more 437500. libellarũ Turonẽs. anno 1449.
5 Id est nostro more 13125000. libellarum turonensium.

6 Id est 500000. libellarum, Turonensium. autor Ioinuillanus.

mum duxit, ac imperio Belgarum cessit. sex annos Gallia laborauit vt immanis illa pecunia cuius summa erat inopia, pro Iohãnis libertate cogeretur. at Franciscus eodem anno quo pacem iniit, libertatis pretium in Hispaniam misit. Idem iudicandum nobis relinquitur de annua pensione quæ Carolo Bello Philippi regis filio dicta est, scilicet ducenta[7] quinque sestertia: quæ non minor videri debet quàm quæ Henrico primum, deinde Francisco Andium ducibus à Carolo IX. fratre constituta est, scilicet bis mille[8] & quinquaginta nouem sestertia: tum propter pretia rerum: tum quia ferè quadruplo maior fuit libella Turonẽsis quæ fuit Philippo rege quàm quæ Caroli IX. principatu. Ac multò magnificẽtius Phi

B lippo rege viui potuit illa quam dixi pẽsione, quàm ea quæ à Carolo IX. fratribus soluta est, quam propterea augeri quodãmodo necesse fuit. cũ enim Francisci Andium ac Belgarum ducis libellorum Magister rationes accepti subducerem, comperi centies[9] quadragies HS à Quæstoribus ex iis quæ regis beneficentia accepit, coactũ esse anno M. D. LXXXII. Dos verò dicta Caroli IX. sororibus, cuius summa fuit in singulas CCCC. millia aureorum nostrorum, minor est quàm dotes filiarum Caroli V. regis aureorum sexaginta millium in singulas, tum quia temporis illius aurei nostris aliquanto meliores, tum etiam quod rerum pretia decuplo viliora fuerunt Carolo V. rege, quàm quæ essent Carolo IX. imperante. Aliarum ciuitatum eadem ferè ratio, idem iudicium futurum est, si ve-

C tera cum nostris comparemus. Oriens olim opibus abundauit, & ab Asia opes Occasum versus aduectas esse legimus, quæ nunc ab Occasu ad Orientem exportantur. Nam Ptolemæus Anletes rex Ægyptiorum eius familiæ postremus pecuniã Atticorum talentorum[1] XII. M. D. imperabat. Sulimanus non amplius M. CLXVI. talentis ex eadem Ægypti regione coegit[2], anno M. D. XX. vix enim eo tempore Turcarum principum census annuus publicæ pecuniæ talentorũ Atticorũ sex[3] millia DCLXVI. superauit. quinquagesimo pòst anno prolatis Imperij finibus, talẽtorum decem millia, siue HS maiorum CCXL. millia exegerunt: nunc etiam multo plura imperant propter auri & argenti copiam quæ ad Orientem assiduè asportatur. quæ tamen summa exigua videri possit, cum Asiæ

D minori, quæ vix sexta pars est Imperij Turcarum, Cornelius[4] Sulla Dictator XX. millia talentorum imperarit. Interdum agri bonitas, interdum etiam mercatura, sæpissime principum inexplebiles accumulandarum opum auiditates efficiunt vt aliorum aliæ sint opes maiores. Quis est enim qui nesciat Carolum V. Imperatorem ex Insubria plus vectigalium ac tributorum coegisse, quàm Franciscus maior ex hoc tantis opibus affluente regno delibaret? quis item non videt plura Belgis imperasse, quàm iisdẽ temporibus Angliæ census annuus æstimaretur? Hoc verò perniciosius quod non nemo superioribus annis, vt Carolum IX. ad augenda tributa incenderet, ausus est in Senatu dicere, Florẽtinorum principem amplius millies & quater centies[5] angustissimis Imperij finibus quotannis in fiscum inferre: quanquam id falsum est, vix enim ex Senensi ditione septuagies HS ex Florentinorum ditione quater centies:

7 Id est 9000. libellarum Turonensium.

8 Id est centum millia libellarũ Turonensium.

9 Id est 612000. libellarum seu 204000. aureorũ nostrorum.

Ægypti ærariũ ex Strabone.

1 Id est 12825000. libellarũ Turonearũ quas Budæus supputauit.

2 Grittus Venetorũ Legatus ita retulit.

3 Id est, 6300000. libellarũ aut aureorũ 4000000.

Turcarum ærarium.

4 Plutar. in Sylla.

5 Id est 69000000. libellarũ Turonens.

6 Florẽtinorum ducis æraria anno 1570.

tametsi nullum tributorum aut vectigalium genus prætermittit. Prudentissimi tamen principis est ineunte Imperio, extraordinaria superioris principis tributa aut tollere, aut certè magna sui parte minuere: ac potissimum populo rogante, imo ne rogante quidem: nec Roboami desipientis factum imitari, qui iuniorum perniciosissima consilia secutus, non modò subditorum rogationibus non acquieuit, verumetiam crudeliorem se futurum propalam minatus est quàm pater antea fuisset. ex quo decem tribuum orta defectio est, ac noui regis creatio. Illud autem in conuersionibus Imperiorum ferè accidit, ac potissimum si tyrannis in popularem statum abeat, vt omnia vectigalia ac tributa tollantur: quod lege Valeria factum diximus: quam immunitatem Heluetij ac Lindauij B pulsa nobilitate promulgarunt: deinde suis quenque stipendiis militare oportet: postea tributum iis indicere qui à militia immunitatē quærant. Sed hoc cæteri quidem populi à nobis differunt, quod illi tributa nobilitati ac locupletibus imperant, tenues proletarios excusant. nostris verò moribus aratores ac tenues tributorum pondere premuntur: nobiles ac locupletissimi quique à tributis aut immunes sunt, aut immunitatem honorum specie adipiscuntur. Neque id tantum, sed locupletiores quasque vrbes à munerum vacatione excusant, vt aratores, pecuarios & opifices tributis onerent: sic enim Athenienses aduersus socios se gesserunt: & cum ex fœdere sexaginta talenta sociis omnibus ex æquo indicta fuissent, Athenienses auctis vectigalibus ac tributis mille ac ducēta auri [7] talenta sociis quasi summo iure maiestatis imperauerunt. Et quidem Themistocles Dux Atheniēsium cum ab Adrianis sociis tributum exigeret, deos potentissimos vim & amorem se afferre testatus, ab Adrianis responsum tulit, duobus his potentiores se habere deos, inopiam, inquam, & necessitatem[8]. Babylonis ciuitas omnium quæ vsquam terrarum fuerunt maxima, & opum omnis generis abundantissima, à tributis & vectigalibus immunitatem[9] sibi pepererat, vt nunc opima quæque oppida, & locupletissimus quisque ciuis assentiētibus principibus immunis est, ne potentes ac beati ciues vectigalium legibus intercedant. sed quemadmodum valentissima quæque corporis humani membra putres ac defluentes humores ad imbecilliora reiiciunt, & cum eò peruenerint, apostema aut exanthema ingenti cum totius corporis dolore erumpere necesse est: idem nobis contigisse videmus, vt cum sacer ac patricius ordo fortunis & opibus locuples, miseros aratores & opifices omni tributorum genere vrgeri & opprimi pateretur, quousque plebs oneribus assiduis grauata succumberet: tunc in vrbes antea semper immunes, atque in nobilium & sacrum ordinem onus reiici oportuit: ac sacerdotes quidem decimas pendere, nobiles verò suis stipendiis militare, & in modum equi Æsopici, qui partē oneris ferre cum recusaret asino succumbente ac pereunte onus integrum perferre. quod non ita pridē Dani experti sunt, apud quos sacer ac patricius ordo tributorum maximam partem ærario inferre necesse habuerunt. Semper quidem Britanniæ nobilitas æque ac ordo sacer tributa pro cuiusque opibus ac fortunis Græcorum ac

Ærarium Atheniensium.
7 Id est 720000. coronati. Plutarchus.

8 Plutar. in Themisto.

9 Herodot. in Euterpe.

C D

rum ac Romanorum[1], imo populorum omnium moribus & insti-
tutis pendere consueuit: excipio nostros homines, id est Gallos, apud
quos nihil est, vt rectissimè Cęsar scripsit, plebe contemptius. Superius di-
ximus in Septimania, & Prouincia vectigales agros ab oneribus non exi-
mi siue à sacerdotibus, siue à patriciis possideantur. at ne feuda quidem
eximenda fuerunt, nisi possessores militare, aut militibus stipendia sol-
uere cogantur. Quid enim absurdius quàm apud nos tria hominum ge-
nera, sacerdotes, inquā, nobiles ac magistratus ferè omnes omnia tribu-
ta in miseros opifices & aratores reiicere? Sunt igitur ea vectigalia si mo
do necessaria probanda, quæ in omnes ordines pro singulorum faculta-
B tibus exæquantur: vt salarium ac vinarium vectigal, & quæ sunt generis
eiusdem: earum verò rerum quæ minutatim vęneunt, vectigalia prohi-
beri oportet, ne mancipes plebem ad seditiones incendere possint, vt Ca-
rolo V. ac VI. regibus sæpissime contigit. Itaque necesse fuit auxiliare ve-
ctigal illud seu vicesimam rerum vænalium quæ nobis primum indicta
fuit pro libertate Iohannis regis, ad certam summā redigi, quam Æqui-
polentem appellant, vt in Septimania & salarium vectigal in Aruernia.
ob eam quoque rem manubias rerū vænalium plerisque in ciuitatibus
sublatas videmus propter seditiosas agrestium ac plebeiorum hominum
querelas. ac tametsi manubiæ hostibus[3] accepto feruntur, sæpissime ta-
men pro manipulo accipiuntur, quem nostri Iauellum, Itali Gabellam vo
C cāt. Quod si quis est qui scire de me velit, quodnam genus vectigalium
immortali Deo gratissimum, ciuitatibus pulchertimum, principibus ho-
nestissimum, plebi vtilissimum videatur, illud est quod iis rebus impon-
tur, quæ ad corrumpendos ciuium mores, quæ ad delicias, quæ ad luxum,
quæ ad libidinem spectant: aurea, inquam, & argentea supellex, odores,
pigmenta, innumerabilia vestium ornamēta, colores pretiosissimi, gem-
mæ, margarita, cupediæ, cæteráque generis eiusdem: quæ prohibenda nō
sunt, nec si velis, possis: vt Platoni visum est capite quingētesimo quinto
legum suarum: cum ea sit hominibus insita vis ac natura, vt nihil auidius
expetant, quàm quę sanctissime vetantur. Quamobrem principes qui A-
quiloniis regionibus imperant, nullum vectigal maius habent quàm ex
D vino, quo subditi vt carere possint, nolint tamen: sed assidue locis omni-
bus sese ingurgitabunt semper. Consimili prudentia Cato Censor, vt ci-
uitatem luxu perituram quādiutissime posset, ab interitu retardaret, or-
namenta omnia, vestem muliebrem, ac vehicula quæ pluris quam XV.
millium æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia mi-
nora annis XX. quæ post proximum lustrum minoris quàm decem mil-
libus æris, aut eo pluris vęniissent, vti ea quoque decem tanto pluris æsti
marentur quàm quanti essent, & his omnibus terni in millia æris attri-
buerentur. Melius etiam Augustus qui vt effusas vtriusque sexus libidi-
nes coerceret: leges[4] de maritandis ordinibus tulit: quibus eos qui post
annum quintum & vigesimum vxorem nō duxissent, aut duxissent qui-
dem, sed liberos non procreassent, hæreditatum quas creuissent, & lega-
torum quæ sibi relicta essent, partem caducam in fiscū inferre cogebat:

1 Lucas Penna in l. vlt. de fundis limitro. C. l. indictiones de annonis. C. l. 1. de indictione. C. l. rescripto §. vl. de mu. l. 1. de mun. C.
2 lib. 6. Cōmentar.
3 Gellius lib. [illegible] c. 23.
Etymon vocis Gabellæ.
Vtilissima omniū vectigalia.
4 Gell. lib. [illegible] l. [illegible] de vulgari. Tertullian. in lib. de monoga. Vlpian. [illegible] l. 44. de [illegible] nuptiar. Dio lib. [illegible]

Summa Augusti prudentia.

eos vero qui liberos plures cæteris haberent, ab oneribus quibuſdam immues, & in honoribus capeſſendis dignitate ſuperiores eſſe iuſſit. quibus legibus Auguſtus ſummam ſapientiſſimi principis laudem aſſecutus mihi videtur: tum quod vagos concubitus, & impuras libidines incredibiliter repreſſit: tum etiam quod ſpuriis quantumquidem licuit de Republica ſublatis, iuſtos liberos, iuſtas vxores, ſine vlla iudiciorum aut pœnarum acerbitate quærere quenque coegit. etenim cùm nihil de præſentibus bonis cuiuſquam detraheretur, ſed earum tantum hæreditatum quæ fere ab amicis inopinatò peruenirent, decima pars delibaretur, ærarium pecuniis, Rempublicam ciuibus, ciues virtutibus abundanter cumulauit. quas leges caducarias, Iulliam, inquam, Pappiã, Poppœam, Cõ- B ſtantinus [4] primum, deinde Iuſtinianus Imperator pernicioſiſſimo exemplo [5] aut ſuſtulerunt, aut maxima ex parte iis derogarunt: cum tamen Pappius ac Poppœus Conſules legi Iulliæ varia capita, pœnáſque orbis grauiores, ac præmia prolem numeroſam habẽtibus maiora quàm lege Iullij irrogarẽtur, incredibili legis Iulliæ vtilitate explorata decreuiſſent[6]. Deterius etiam quod ab Honorio & Theodoſio Imperatoribus iura liberorũ omnibus tributa ſunt[7], vel vt verius ac melius loquamur, omnibus erepta. Ex quo tum adulteriorum veneríſque nefandæ turpiſſima fœdiſſimáque flagitia, tum etiam ciuium ſterilitas conſecuta eſt: vt immanis illa Gothorum ac barbariſſimorum hominum colluuies prouincias Imperij Romani propè deſertas occuparit. Hæc igitur tribu C torum ac vectigalium genera quæ ad coercenda ſcelera imperantur, omnibus non modò iuſtiſſima debent verumetiam vtiliſſima videri. Antea quidem Caroli IX. regis noſtri edicto vectigal iudiciarium imperatum erat ad cohibendam litigatorum hominum indomitam atque effrænatam licentiam: ſed iudicum ac magiſtratuum, quibus tantũdem de quæſtu litium detrahebatur, aſſiduis querelis ſublatum eſt: vix vllum tamen afflictis ærarij opibus vtilius: & huic Imperio litium innumerabili multitudine oppreſſo ſplendidius cogitari poterat. Vix enim in omnibus Europæ regionibus & Imperiis tot lites quàm in hoc vno Imperio concreuerunt: quæ potiſſimum Caroli VI. regis temporibus accumulari cœperunt. is enim inueteratum morem, quo qui iudicio ſuperior fuiſſet, D nullas expenſas ferebat, edicto perpetuo abrogauit. id autem à maioribus noſtris inſtitutum fuiſſe opinor, vt ſubditi quodammodo ab inſita litigandi cupiditate reuocarentur. Ac tametſi Romani in libera Republica difficilime vectigalia ac tributa imperari ſibi paterentur: vectigalia tamen iudiciaria patienter tulerunt: & quidem infinitis partibus grauiora, quàm quæ Caroli IX. edicto imperabantur. quo quidẽ duos ad ſummum coronatos publice deponere cogebatur is qui alteri litem intẽderet: eoſdem ab eo quem iudicio ſuperaſſet, recuperaturus: aut ſuæ temeritatis ſi vinceretur, iuſtam pœnam laturus. at Romani decimam partem eius rei quæ in controuerſiam veniret in priuatis, aut quintam in publicis iudiciis imperabant: vt quidem Feſtus Pompeius ſcribit. quanquam M. Varro [8] quingentos aſſes ab vtroque reo, quæ pœna eadẽ propè Caroli noſtri

Vectigal iudiciarium.

4 l.1. de infirmãdis pœnis cælibatus. C.

5 l. vnica de caducis tollendis. C.

6 Dio lib. 56. Nicephorus lib. 7. Sozomenes lib. 1. c. 9. Tacitus lib. 3. Vlpian. in Inſtit. c. 20. Trãquil. in Auguſto. Iuriſc. in tit. de ritu nuptiar.

7 l.1. de iure triũ liberorum. C.

8 In libris de lingua Latina.

nostri edicto comprehensa est, ea lege depositos scribit, vt qui superior fuisset, suum recuperaret. At fieri potuit vt post Varronem aucta sit pœna. hoc item amplius quod sponsiones fieri solebant, quas qui iudicio vicisset, præter rei iudicatæ vtilitatem laturus erat[9], nisi aduersarius ante iudicium acquieuisset: vt modis omnibus lites à stirpe amputarent. Certe quidem Hebræi[1] in Pandectis litigiosum hominũ genus grauius quàm Latini puniebãt: quia duplum rependere cogebatur qui debitum scienter denegaret. Turpiter tamẽ Caligula, qui quadragesimam rerum earũ quæ iudicio peterentur, extorsit: siue iusta siue iniusta fuisset petẽdi causa. rerum autẽ vænaliũ, quæ ad luxũ, quæ ad libidinẽ, quę ad pompam
B comparantur, semper vtilissima sunt & honestissima vectigalia. Sed cum Francisci 1. regis edicto merces ac species vili pretio, tum vero ea genera quæ ad corruptelam ciuium inuehuntur multo vilius quàm decuit, æstimantur. Nam Succini siue Ambarri pondo, species omnium quæ edicto continentur pretiosissima, paulo minus tribus sestertiis censetur[2]: at sestertia decem[3] pendere oportuit, vt vectigal maius in fiscum cogeretur: rerum vero ciuibus vtilium aut nulla aut leuissima pretia esse debuerunt: vt vectigal facilius dissolueretur, & peregrini mercatores ad eas res maiore copia aduehendas allicerentur. Etenim Romanis legibus vectigalia nulla indicta sunt earum rerum quæ ad vitam commodius honestiúsque degendam asportantur: sed tantum aromatum, quas nostri
C Latinos secuti, Species appellant, quæ ab Vlpiano[4] enumerantur, & [illegible]llium, aut capillorum Indicorum, fucorum, ferarum, eunuchorum, [illegible]cearum vestium, & id genus aliarum mercium inanium. pecoribus autem, aut iumentis, aut rebus ad victum & cultum necessariis, nullum vectigal imposuerunt. Capitationem quoque à tyrannis inuectam [illegible]tulerat Seruius rex Romanorum: sed Tarquinius Superbus renouauit[5]: & pro capite cuiusque decem denarios exegit: Constantinus[6] omnino sustulit. est autem tributum quod pater quisque familias pro singulis capitibus etiam si nihil in bonis habeant, fisco dependere cogitur, [illegible]nobis inusitata. fuit etiam capitatio annonaria[7] possessoribus agrorum pro iugorum & capitum quibus coluntur & arantur numero indicta.
D Qui vero sua industria sibi opes ac pecuniarum vim maximam coegerunt, à tributis immunes esse non oportet, dum aduersus tenues id fiat modice, vel etiam intra modum, ne bonis artibus ac industriæ bellum indici videatur: potissimum vero cum aratoribus qui alienos agros colere non suos consueuerunt, mitius agi debet: nec audiendi sunt impostores qui omnia studia, curam, solicitudinem in imponẽdis excogitandisque tributis ac vectigalibus conferunt, & ad ea principes exacuere modis omnibus conantur: vt quadruplator ille quem honoris causa prætereo, qui annis superioribus cum Blœsis Galliæ conuẽtus haberentur, professus est amplius septies[8] millies sestertium sublatis cæteris omnibus tributis ac vectigalibus facilime ac sine cuiusquam incommodo in ærariũ cogi posse. rex hominem in comitium ad nos misit, vt illud cæleste ac Dei munere concessum beneficium explicaret. Ac tametsi nostræ lega-

9 Valer. max.

1 Rabi Maymon lib 3. nemore ane nocim.

2 Id est 120. libellis Turon. tria sestertia 131. ll. & 5. assib. æstimãtur.

3 i. 437. 437. 10. asses.

4 In l. interdum. §. species. de publicanis.

5 Dionys. Halycar.

6 l. 1. de cap. itatione ciuiũ. cẽsib. C. l. 1. de colonis fugit.

7 l. 1. de imponẽda lucratiua in C. Theod. l. 9. de actio. emptio. C. Nouel. 17.

8 Id est libellarũ Turonensiũ summam 30625000.

tionis socios & comites acutissimos haberemus, plerosque tamen homo improbus erroris opinione deceperat, nisi fucum aperuissemus. posuit enim Galliam vniuersam sexcentis [7] milliaribus patere à Bononia Belgarum Massiliam vsque: & eodem interuallo à monte [8] Iura vsque ad Luzum oppidum Pyrenæorum: ac propterea geometrica ratione superficiem Galliæ cxx. millibus [9] milliariorum, vel quod idem est, quadraginta leucarum millibus, si Orontij definitionẽ sequamur: is enim leucam Gallicã tria milliaria complecti scribit: tametsi Parisienses in actis [1] publicis leucam duobus milliaribus definiunnt. leucam vero decem millia iugerum complecti putabat: quæ summa conficit decies centena millia iugerum [2]: ex qua dimidium propter aquarum, viarum & agrorum deserta & inculta loca detrahebat: reliquũ vectigale faciebat, ea lege vt in singulos actus, id est in bina iugera, solidus Gallicus exigeretur: quæ summa fere conficit millies ac ducenties H S, vel vt loquimur, quinque milliones libellarum Turon. Idem sibi fingebat oppidorum & pagorum sexcenta millia, quibus bis millies centena millia familiarũ contineri putabat: & singulis patribus familiarum solidos quinque imperari volebat, vt millies ac ducenties H S, vel planius quinque milliones libellarum Turonensium cogerentur. præterea mercaturam Gallicam fere quater millies [3] æstimabat in annos singulos, ex quibus singulos solidos in singula millia exprimi cupiebat. postremo singulis vrbibus ac pagis vniuersitatis nomine solidos nummos vndecim imperabat: quæ omnia fere ter millies efficiunt: at ipse septies millies non aliter conficere poterat quàm coniunctis decimis, antiquis portoriis, vectigalibus ac tributis: contraquam initio propositum fuerat. Sed præpterea tam multa peccabat vt quid maximè non facilè dici posset. Galliam enim quadratam efficiebat, cum sit figura Rhombo similis, minor quadrato. Deinde dimidiam agrorum cultorum partem exæquauit desertis agris, cum tamen peræquatoribus nostris exploratum sit deserta & multa loca, si aquas & vias adiungamus, duos Galliæ trientes auferre. deinde præter decimas quæ ab ordine sacro in ærarium inferuntur, vectigales etiam agros eius ordinis efficiebat. Illud vero temere & impudenter, quod sexcenta millia oppidorum ac pagorum in Gallia constituebat, cum ex rationibus publicis, Maximinus Præses numerum parœciarum & curionum expressum ad conuentus attulisset: quod minus erat xxvii. millibus, si pagos vrbibus æquare voles. Id Henrico ii. rege planè intellectum est, cum anno M. D. LIIII. tributum xxxi. libellæ Turonensis in singulas parœcias indixisset, numerus parœciarũ extitit xxiiii. M. DCCCXXVII. prẹter Burgũdiones ac Pictones. Hieronymus Lascus Polonus Palatini Siradiensis pater, ærarij opes hac ratione muniẽdas sibi putauit, si tres pietatis mõtes, (sic enim appellabat triplex vectigal à se excogitatũ) instituerẽtur: primo vectigalis genere dimidiam fructuum partem semel tantùm: secundo vigesimam: tertio octauam rerum vænalium in perpetuũ exigi volebat. Sed illud nemini, at ne sibiipsi quidem persuasisse opinor. Quid enim perniciosius? quid ad inflammandos ad seditionem plebis animos accõmoda-

B (margin, beside "millia iugerum [2]")
C (margin, beside "niuersitatis nomine")
D (margin, beside "oppidorum ac pagorum in Gallia")

Marginal notes:
7 Id est ducentis leucis Gallicis.
8 Mõs sancti Bernardi.
9 Id est Leucarũ 40000.
1 In regestis Castelleti.
2 Id est decem milliones 1000000.
3 Id est 15000000 libellarum.

modatius quàm tot simul ac tanta vectigalia, potissimum liberis, & quidem bellicosissimis ac ferocissimis gentibus imperari? At sanctissimum nomen flagitioso commento imposuit, pietatis specie quæsita. Itali quidem montes pietatis vbique ferè ad tenuium egestatem & ad inopiam subleuandam instituerunt, potissimum vero in ciuitatibus Lucensium, Senensium ac Florentinorum: his scilicet legibus, vt cui filia nascitur, in ærarium pietatis pecuniam dotalem quam volet, eodem inferat momẽto nec repetere possit, sed cum puella annum XVIII. attigerit, decuplam pecuniam maritus puellæ dotis nomine ab ærarij Quæstoribus accipiat: si centum aureos intulerit, mille ab ærario laturus: sin puella prius moriatur quàm nubere potuerit (quod ei non licet ante XVIII. annũ:) illata pecunia ærario cedit: nisi patri altera agnata sit, quæ prioris iure fruatur. Alterum pietatis ærarium est, vnde tenuibus pecunia detur decem ad summum aureorum, ea lege vt trientibus vsuris [1], quæ omnium leuissimę iudicantur, & pignoribus ærario caueant se creditam pecuniam stato die reddituros: si soluendo non fuerint, pignus publicè venditur: quod soluta pecunia reliquum est, debitori restituitur. Ita cauetur ne tenues grauioribus vsuris vrgeantur, aut supellectilis distractionem alienissimo tempore ac loco patiantur. melius tamen Antoninus Pius Imperator & priuatorum inopiæ, & ærario ciuitatis cauit, cum pecuniæ publicæ maximam partem sub trientibus vsuris daret iis qui prædibus ac prædiis Reipublicæ cauerent, se & sortem & vsuras, cùm peterentur, reddituros: cuius exemplo Alexander Seuerus ærarium dirutum restituit. Augustus [2] tamen referto pecuniis ærario, partem sine vsuris dabat iis qui prædibus ac prædiis cauerent se duplum reddituros, nisi stato die petitam pecuniã in ærarium inferrent. ista quidem ratione pecunia publica nec erat otiosa, nec principum largitionibus effusa, nec rapinis exhausta, sed ad singulos & ad vniuersos summa vtilitas redundabat. Hîc mihi occurret aliquis, tametsi Augustus pecuniam publicam minimè fœneraretur, pœnam tamen dupli, nisi stato die solueretur, quouis fœnore fuisse grauiorem, ac propterea legibus improbatam [3]. ego verò pœnam illam tum improbari legibus video cum in fraudem & vltra vsurarum legitimarum modum quid stipulamur [4]: sed qui pecuniam publicam accipit, nec stato die reddit, peculatum admittit: est igitur peculatus pœna non vsurarum. Prudentius tamen principes illi, Antoninus, inquam, & Alexander, qui & Reipublicæ necessitati, & priuatorum vtilitatibus inseruiebant. Qui verò pecuniam sub vsuris Reipublicę nomine accipiunt, næ illi ærarij ac ciuitatis euersionem moliuntur. Venetos, qui cæteris frugaliores videntur, vt ærarium augerent, pecuniam à priuatis sub trientibus vsuris accepisse video sine vlla spe recuperandæ sortis: quod iure communi licebat, & vbique ferè in Italia licet: aut sub vsuris centesima grauioribus, scilicet sextante [5], quandiu vixerit qui dedit: eo tamen moriente, sors ærario cedit. sed pauci sunt qui ea conditione ciuitatibus fœnerari velint. At collegium Georgianum apud Genuenses quas trientibus aut ad summum semissibus vsuris pecunias accipit, easdem principibus ac mercato-

Montes pietatis Italorum

1 Id est quinque pro centum.

Antonini Pij laudabile institutum. Spartianus.

2 Tranquil. in Augusto.

3 l. pecuniæ fœnebris. de vsuris. l. Iulianus §. idem Pomponius de actio empti.

4 d. l. pecuniæ.

Ærarij publici ac ciuitatum euersio.

5 Id est quatuordecim pro centum.

ribus grauissimis vsuris fœneratur. Vnde tanta vis pecuniarum coacta est, vt Insulam Corsicam ac prædia publica omnino redempta sint. Priuati quincunces vsuras sine vllo periculo sortis Georgiano collegio credere malunt, quàm à priuatis, qui sæpissime foro cedunt, vel fortunarũ iacturam patiuntur, vsuram accipere grauiorem. nam collegium illud bona fide vsuras sua quaque die sine mora dissoluit. Veneti verò non eadem fide vsura priuatis debitas soluisse videmus: sed vetustate sensim vsuras in sortem imputasse iis qui olim besses stipulati fuerant. At reges nostros rarissime accepisse, rarius etiam dedisse fœnori pecunias legimus. Primus, opinor, Cardinalis Turnonius Italorum ope consiliòve
6 anno 1543. Francisco I. regi persuasit [6] vt pecunias moderato fœnore acciperet, ac B
Lugduni statis nundinarum temporibus vsuras solueret: ita futurum vt Italorum ac Germanorum opes breui cogeret, hostibus eriperet. hoc etiam agebatur vt Cardinalis aureorum centum millia tutissime fœnori daret, ac sortem quoties vellet, repeteret: cæteri non item. accurrunt Itali ac Germani mercatores, Gallorum etiam quamplurimi: ita paucos post annos quàm mortuus est Franciscus, sors D. aureorum millia superabat: quæ ex ærario pecuniis refertissimo dissoluere potuisset: noluit tamen, etsi nec pecuniis Respublica egeret, & cum omnibus principibus aut fœdus aut pacem iniuisset. secuta est calamitosissima dominatio Henrici filij qui breuî exhausto patris ærario vsuras centesimas, pòst etiam
7 anno 1554. sesquicentesimas [7], tandem ducentesimas pactus est. Cum verò pecu- C
nia fœnori soluendo non sufficeret, vsurarum vsuras creditoribus promisit. Carolus V. Imperator Henrici exemplo tunc primum bellis vrgentibus sub fœnore centesimo pecunias accepit. Antea quoque Henricus VIII. rex Anglorum à Germanis mercatoribus maritimarum ciuitatum centum aureorum millia acceperat sub vsuris centesimis: vt opes ac pecunias vsurarum illecebris ad se quisque pertraheret. At Henricus II. rex Francorum opinionis errore deceptus est: cum enim grauiores cæteris vsuras creditoribus solueret, maiorem vim pecuniarum se coacturum sperabat: sed prudentissimus quisque futurum prospiciebat, vt cum breuî pecunia regem tam graui fœnore obæratum, pòst etiam fides defecisset: creditores vnà cum vsuris sortem amitterent. Carolus verò D
Imperator creditoribus satis se facturum iudicabat, cum ciuitates quasi prædes creditoribus daret. Mortuo Henrico rege creditores querelis omnia compleuerunt: ac plerique non de vsuris, sed de sorte recuperanda laborarunt: cum alius sortis semissem, alius trientem emptoribus suo periculo cedere cogeretur. Nec solum Germani, Heluetij, Itali, Franci, verumetiam Turcarum nonnulli pecunias mercatorum nomine regi credidissent. Etenim Rostanus Bassa quominus Turcarum auxiliares copiæ regi Henrico II. mitterentur, cùm in Italia Guysio duce bellum renouatum esset, intercessit, tametsi Vinea legatus aureorum decem millia regis Henrici nomine numerasset, quoniam quatuor millia fœnoris ac sortem sibi deberi querebatur. hac enim lege fœnerantur vt sortem cum vsuris repetere liceat, vt etiam Itali publicani qui quod fœnora

nora in Gallia prohiberi vident, versutissimè debitores hac fraude circunueniunt: mutuam enim dant pecuniam acceptis prædibus ac prędiis, ac vsuras interdum centesimas, sæpe grauiores stipulantur: nihil tamen fœnoris nomine scripto continetur. stato die sine testibus & apocha fœnus accipiunt: quodquidem nisi solutum sit, sortem distracta supellectile debitorum sibi reddi per viatorem cogunt: aut etiam carceribus debitores includunt. Qua fraude fœneratores Italos in annalibus nostris antea quoque vsos esse legimus, ac propterea diuo Ludouico [1] rege primum, deinde Philippo [2] Bello Ludouici nepote, huius Imperij finibus bonis publicatis exactos: debitores fœnore liberatos sortis reliquias in fiscum intulisse. Sed non ita coerceri potuit illa fœneratorum pestis, quin Philippo [3] Valesio rege rursus de iis quæreretur: qua quidem quæstione decreta intellectum est quinquagies sestertiũ [4] ab Italis publicanis aduectum, paucis annis quinquies millies [5] fœnoris peperisse. ac tametsi ex hoc regno exterminati sæpe fuerint, nusquam tamen vllis temporibus extitit copia maior: nec quandiu principes fœnori accipient, defuturi sunt. Sed cum inopia ærarij fœneratores terruisset, reges nostri pecunias à ciuitatibus fere singulis mutuas acceperunt: ciuitates à priuatis quibus vsuras besses ex vectigalibus ac tributis quoad sortem reciperent, promitti necesse fuit: quibus tamen satisfieri nõ potest. Hæc quidẽ tolerabilia viderẽtur, si quod regibus persuasum erat, ciuitates obsequio ac fide maiore acceptis mutuo pecuniis deuincire potuissent: sed nullis temporibus grauiores in Gallia tumultus aut plures ciuitatum defectiones extiterunt. ęrarij verò tanta fuit inopia, vt Henricus moriens plura deberet, quàm sui maiores annis quadraginta à subditis exegissent: idque ęs alienum annis XII. quibus imperauit, ferè totum vsuris contractum est: præterquam quod quatercenties quadragies quinquies [6] H S mutui nomine sine vsuris debuit. sors vero pecuniarum quarum nomine vsuræ debebantur, fuit ter millies quatercenties & vndecies H S: vsurarum vero quarum dies venerat anno M.D.LX. Francisco II. rege, summa fuit cẽties septuagesies sexies H S [7] præter ea quę duci Ferrariensi, quæque contractis principum nuptiis Henrico moriente debebantur: cuius pecuniæ summa fuit paulo [8] minus bis millies H S. cætera debita fere quater centies sexagies [1] H S æquãt. quæ omnia debita simul coacta fęre decies millies efficiũt [2]: quæ summa etiam decimarum, vectigalium ac prædiorum publicorum iura ciuitatibus & corporibus oppignerata complectitur. Quamquam Carolus V. Imperator eiúsque filius Philippus debita multo grauiora vsurarum vitio contraxerũt: nam ex rationibus publicis Hispanorum anno M.D.LXVI. fere [3] vndecies millies priuatis debitum fuisse accepimus: eóque nomine prædia publica vectigaliáque Neapoleos ac Mediolanensis agri, iampridem à Genuensium mercatoribus oppignerata teneri. Sed risu digna res est, quod non modo Genuensibus verumetiam ipsi Philippo Hispaniarum regi ob id sacris interdictum fuerit: quod hic quidẽ acciperet, illi verò darent fœnori pecuniam: & quæstio Romæ habita de Genuensium fœneratoribus, qua quidem compertum

Marginal notes: B; C; D

1 anno 1254.
2 anno 1300.
3 anno 1347.
4 Id est 238750. libellarum.
5 Id est 21875000. libellarum.
6 Id est 2312610. ll. Turonens.
7 Id est, 775979. ll.
8 Summa fuit 8514592. ff.
1 Summa fuit 1564787.
2 Summa fuit 41183175. ll. Turonens.
3 Summa fuisse dicitur Hispanicorum aureorũ 15432000

eſt pleroſque ducenteſimum ac trecenteſimum fœnus à Philippo accepiſſe. nec inanis fuit illa quæſtio & interdictio, cum inde Philippus occaſione accepta ne fidem fallere videretur, creditores decem annorum vſura fraudarit. Eadem interdictio regibus noſtris peropportuna fuiſſet ad publicanos & mancipes Italos, qui omnia vectigalia, portoria, prædia publica, ſalinas mercede conducunt contra morem maiorum contráque leges, huius Imperij finibus arcendos. Nec mirũ ſi tot ac tãtas ærarij opes hinc in Italiam exportant impunè; cum in auctionibus præferantur ſubditis etiam carius conducentibus. Sed illud magis intolerãdum, quod non ita pridem omnibus ſpectantibus vna deminutione mercedis aureorum viginti millia cum ſempiterna Gallorum contumelia ex portorio B
Lugdunenſi lucrifecerunt, ac magiſtratibus quæſtiones peculatus ademerunt, vt à principe iudicarentur, ac impunè prædari liceret. Harum omnium calamitatum origo eſt à Frãciſco rege petita, qui cùm opibus ac pecuniis parta pace abundaret, fœnori accipere non dubitauit. quo nihil in Rempublicam pernicioſius cogitari potuit: quoniam alterutrum neceſſe eſt, aut ærarium diruere ac publicas opes euertere, ſi vſuræ diſſoluãtur: aut turpiter fidem fallere, ac priuatorum bona diripere. Etenim principum inopiam ac egeſtatem ſequuntur rapinæ, ſectiones, proſcriptiones, ac innocentium hominum crudeliſſimæ ſtrages. tum enim principi commodum erit ac neceſſarium mutuã à ſociis & à ſubditis pecuniam ſub vſuris accipere, cum defectiones à ſe & potẽtium coniurationes pro C
ſpicit: nam extremis periculis extrema remedia quærũtur: vt Eume[illegible] feciſſe legimus, qui à coniuratis & ab iis quos à ſe defecturos int[illegible] rat, pecunias ſub grauiſſimis vſuris accepit. nec aliter Agrippa rex Iudæorum regnum vnde expulſus erat, recuperaturus videbatur, niſi nomina fe ciſſet, ac debita grauiſſima contraxiſſet. creditores enim, vt in regnu[illegible] ſtitueretur, omni ſtudio ac ſolicitudine curauerunt. quod item accidit Eduardo IIII. regi Anglorum cùm de regno deiectus fuiſſet. illud tamẽ conſilium inutile futurum eſt, ſi creditoribus cautum ſit prædibus [illegible] prædiis. Quibus igitur rationibus ærarij publici opes curari debeant, [illegible] tis, opinor, expoſitum videtur: quod primum huius diſputationis caput erat. Secundum eſt, vt ciuitas coactis opibus pro ſalute próque dignitate D
publica vtatur. quo de genere cum de præmiis diſſeruimus, multa dixiſſe videmur: cætera quæ ſunt intermiſſa, perſequamur. Maiores noſtri in rationibus diſtrahendis primum caput expenſarum erogationibus à rege factis in tenues & egentes tribuere ſolebant: ſecundum regiæ domui: tertium ſartis tectis: nunc vero conuerſa ratio eſt. Certe quidem religionis ac ſapientię principes illi veteres Hebræi [4] hanc diſciplinam à ſanctiſſimis prophetis acceptam poſteritati tradiderunt, cum dicerent diuitiarum munimentum omnium maximum ac firmiſſimum eſſe eleemoſynam ac benignitatẽ aduerſus egentes. eius autem benignitatis ac largitionis modum decima parte bonorum definierunt. Ac mihi quidem res humanas propiùs intuenti, nullæ familiæ, nulli principes, nulla Imperia opibus ac victoriis tam floruiſſe videntur, quàm quæ maximam egẽtium

4 In libris פירקי אבות

ac te-

ac tenuium curam habuerunt. Atque in eo quidem regum nostrorum præ cæteris, quantumquidem colligere potui, benignitas in egentes clarissima semper extitit: maximè tamen Roberti regis Capeti filij, à quo cæteri deinceps charitatis exempla didicerũt. Is enim mille pauperes humanissimè semper fouit: eísque iumenta præbuit, vt se quocunquè iret, consequerentur: ac pro se vota facerẽt. ac tametsi noui regis filius regnũ maximum adeptus esset, nemo tamen diutius aut fœlicitate, aut trãquillitate maiore quàm hic imperauit. Illud autem de regibus nostris prædicare possumus, cæteros omnes omnium gentium reges ac principes imperandi facilitate, diuturnitate, ac securitate superasse: quod cum bona ve-
B nia dictum sit eorum qui non modo Christianorum, verumetiam Turcarum, Persarum, Tartarorum, Æthiopum Indorum Imperia tenent. Quem enim ex illis omnibus cum diuo Ludouico rege conferemus? is enim octo & viginti rerum diuinarum & humanarum collegia suis opibus fundauit: tametsi centum ac viginti pauperes qui se consequebantur, humanissimè, & eodem victu quo seipsum quotidie sustentaret: at etiam diebus quadragesimæ numerum duplicabat. Itaque mirum videri non debet, si annos quatuor & quadraginta summa cum sui nominis gloria imperarit, & ita imperarit, vt hostibus quidem formidolosus, charus amicis, Deus subditis, sanctus omnibus haberetur. hoc amplius, quod in summa parte fœlicitatis reges ponere cõsueuerunt, omitti non debet,
C quod quinque filios, quatuor filias se moriente spirantes, ac regnum armis & legibus florẽtissimum reliquit. extrema verò cohortatione filium regni successorem studiosissimè admonuit, vt Deum in primis veneraretur, deinde egentes ac tenues quàm maxima posset benignitate cumularet. Nec omittendus est Iacobus v. rex Scotorum, is qui rex egentium vsurpatur, qui cum omnes sui temporis principes benignitate vinceret, maiores tamen suos opum magnitudine longè superauit. Illustres verò familias, Imperia, ciuitates cum principibus in exitium ruere, aut grauissimis calamitatibus & egestate conflictari videmus, quæ tenuium bona diripuerunt, aut quasi prędam militibus ac latrociniis publicanorum obiecerunt. Etenim Henricus II. rex Francorum nostra ætate tributum te-
D merarium imperarat [s], quod vulgus talionum appellauit, testatus se id militum stipendio daturum, ne cum cæteris vectigalibus cõturbaretur, vt plebs ab iniuriis ac direptionibus militũ tuta esset: vt antea tributum quod alendis decem legionibus indictum erat, ciuitatibus quæ ab incursionibus ac direptionibus militum tutæ sunt: quod tamen tributum agricolis etiam communicatum est. ex quo secuta est crudelissima expilatio agricolarum, qui tametsi indignissime à militibus diripiuntur, nihilominus tamen nouis quotidie tributis ac vectigalium innumerabilium multitudine prægrauantur. Cùm tot ac tantis calamitatibus præclare secum agi putarent, si alimenta militibus Quæstorum ac Præfectorũ annonæ militaris leuissimo pretio pararent, vt aliquot annos factum vidimus. Quid igitur sperandum est ab iis ciuitatibus, in quibus cum tanta impunitate ac licentia milites latrocinantur, & in ciues grauius quàm in

[s] anno 1549.

hostes grassantur? latrociniorum vero culpam in principes regerunt, quod sine stipendiis militare coguntur: quãquam nec inuiti militare coguntur, nec stipendia si rex velit, sibi dari cupiant, vt liberius prædari liceat. Vna igitur est tuendæ ciuitatis, ac disciplinæ militaris, (quã nullam habemus) restituendæ, tum etiam latrociniorum coercendorum ratio, si militibus certissima stipendia dentur. neque enim disciplinam, inquit Cassiodorus, seruare potest ieiunus exercitus, dum quod deest, semper præsumat armatus. Id autem fieri nequit, nisi summa ærarij cura habeatur. At sæpissime videmus principes à fœnore vel mutuo bellum auspicari: quo nihil perniciosius fieri potest. Placet igitur vt prima principis eiúsque familiæ cura habeatur, deinde stipendiorum militarium, postea magistratuũ, qui stipẽdiorũ inopia fœdius interdũ quàm milites latrocinãtur: tũ eorũ quibus præmia re bene gesta debẽtur: postremo tenuium subditorũ: non tantùm propter eã, quæ nobis cũ illis cõmunis est, humanitatis coniunctionẽ, verumetiã ne inopia subditorum Respublica perturbari possit, vt antea diximus. His ita constitutis, sarta tecta, curanda sunt, arces præsidiis firmissimis stabiliendæ, mœnia instauranda, pontes erigendi, viæ sternendæ, portus muniendi, naues extruendæ, tẽpla exornanda, ædes publicæ reficiendæ, vetera ædificia quæ ad vtilitatem, quæque ad splendorem ciuitatis pertinent, sarcienda, aut veteribus caducis noua sunt ædificanda. nam præter eam quæ necessariò principi prospicienda est, propugnaculorum ac mœnium curam, summa etiam ex operibus publicis ad vniuersos & ad singulos vtilitas manare consueuit: quia egestati simul ac ignauiæ occurritur, inertia è ciuitate expellitur, opificia condiscuntur, tenues subleuantur, otiosi exercentur, vrbes exornãtur, morbi arcentur: denique inuidiæ erga principes quæ sæpissime subditos ad defectionem exacuit, nullus nec seditioni locus relinquitur, cum quæ tributa subditis imperantur, parta pace non modo in vniuersorum, sed etiam in singulorum vtilitatem redundant. Quamobrem Alexander Seuerus Imperator pleraque portoria tributáve ciuitatibus relinqui voluit, vt ea quæ modò dixi, melius commodiúsque curarentur. Quod cum in omni Republica vtile tum maxime in aristocratia necessarium est: propterea quod difficilius subditorum innumerabilis multitudo à paucis principibus coerceri potest, nisi plebs operibus publicis ac opificiis intenta quæstum faciat. hac etiam ratione prospicitur, ne populus frumenti ac pecuniarum largitione consuescat, vt in popularibus ciuitatibus quondam fieri solebat: ac potissimum Tarenti [6]: quę res exitium attulit non tantum ærarij opibus, sed etiam ciuitati. Itaque probro Pericli datũ est, quod primus populũ Atheniensem, vt eius gratiam promereretur, congiariis assuefecerit [7]. Idem tamen cum in ea Republica quodammodo regnare cœpisset, publicas opes in opera publica effudit: nec solùm vrbem propugnaculis munitissimam, verumetiam ædificiorum magnificentia superbam, & opificum ingeniosissimorum multitudine admirabilem reliquit. nec prius tamen id ausus est, quàm pacata Republica & ærario pecuniis referto. tunc enim centum millia talentornm Attico-

Vna militaris disciplinæ restituendæ ratio.

Vtilitates operum publicorũ.

6 Aristo. in polit.

7 Plutarc. in Pericle.

B C D

Atticorum in ærario fuiſſe feruntur: ſi Demoſtheni[8] credimus: quæ pecunia cum immanis ſit, non dubium eſt errorem irrepſiſſe, ac centum talenta legi oportere: cum antea docuerimus nunquam Athenienſes à ſociis, cum vectigalia ac tributa grauiſſima imperarent, pluſquam duo talentorum millia extremis temporibus exegiſſe: Periclis verò ætate vix mille talẽta extorſiſſe. Et quoniam apud ſocios inuidia, apud ciues etiam maleuolentia flagrabat, quod ærarij opes in templa, mœnia, portus profudiſſet, palam auſus eſt in concione populi dicere, ſi populus ea improbaret, ſe pecunias operum publicorum in ærarium illaturum, ea lege vt publicis operibus ſuum nomen incideretur[9], ſuáque vnius impenſa fa-B cta fuiſſe poſteritati teſtatum eſſet. populus conditionem reſpuit & impenſas accepto tulit: cum intelligeret eas opes ad vniuerſorum & ſingulorum decus & vtilitatem effuſas: quod plerique mercatores in materia ſuppeditanda, vectores & nauicularij in vehenda, opifices in polienda, ac in ſuo quiſque genere vberrimum quæſtum faceret. operum verò ſplendor ac magnificentia incomparabilem ſeculis omnibus gloriam populo Athenienſi pepererunt. Sed præter eas quas dixi vtilitates, vna eſt omniũ maxima, quod ſcilicet duæ Rerum omnium publicarum antiquiſſimæ peſtes, egeſtas, inquam, & inertia, de ciuitate depellerentur: quo nihil in popularibus & optimatum Imperiis commodius fieri poteſt: & in iis potiſſimum regionibus quibus homines ob ingeniorum præſtantiam dif-C ficilius à rebus nouandis prohiberi poſſunt: quales fuiſſe diximus Athenienſes: quales item Ægyptios, qui ſuorum inertiam capitalibus pœnis coercebant[1]. Hinc illæ pyramides quæ à regibus Ægyptiorum, ne plebs otio & ignauia langueret, extructæ feruntur. Et quidem Auguſtus parta pace, vt populum in officio contineret, locupletiſſimos quoſque ad ædium conſtruendarum æmulationem inuitabat, eóſque opibus & honoribus cumulabat, qui Vrbem ædificiorum magnificentia exornarent: ipſe ſacras ædes vetuſtate collapſas, aut incendio abſumptas refecit, & in cellum Iouis Capitolini XVI. millia pondo auri contulit: ac meritò gloriabatur, ſe Vrbem quam lateritiam acceperat, marmoreã reliquiſſe. Quid Claudius Imperator? nulla re poſteritati magis quàm operum publico-D rum incredibili magnificentia commẽdatus eſt. Fucini lacus per tria paſſum millia partim effoſſis partim exciſis mõtibus canalem abſoluit poſt vndecim annos, cõtinuis XXX. hominum millibus ſine vlla intermiſſione, inquit Tranquillus[2], operantibus. Quid Veſpaſianus? nõ modo Capitolium, ſed Vrbis regiones XII. incendio Neronis abſumptas, ciuibus certatim operi manus admouentibus paucis annis reſtituit. & cum architectus aliquis grandes columnas exigua impenſa in Capitolium perducturum ſe polliceretur, præmium obtulit, operã remiſit, præfatus ſineret ſe plebeculam paſcere[3]. Quid Veneti? quatuor circiter hominum millia operibus publicis aſſidue exercent ac fouent. quo nihil aut plebi vtilius, aut ciuitati commodius, aut vniuerſis iucũdius fieri poteſt: quod præter opera publica ciuitati neceſſaria, etiam publicas opes tenuibus alendis ſumma benignitate largiuntur. Hæc tamen ſplendida ſunt ac

8 In Olinthiacis.
9 Plutar. in Pericle.
1 Plutar. in Solone, Herodot. Cæſar lib. 2. de bello ciuili.
2 In Claudio.
3 Trãquil. in Veſpaſiano.

magnifica, quæque ciuitatem superbam ac magnum principem deceant, quibus scilicet tantæ sint opes, vt parta pace ac præmiis stipendiisque omnibus quæ cuique iusta debeantur, distributis, ea quæ dixi opera publica moliantur, sed qui vectigalium ac tributorum multitudine plebem opprimit, vt inanium ædificiorum substructionibus gloriam conquirat, ac maiorũ opera collabi patiatur, is profecto suæ tyrannidis indelebiles notas ac testimonia posteritati sempiterna relinquit, se ciuium sanguine sua cæmenta madefecisse. Ac ferè fit vt superbas tyrannorum molitiones posteri ob id tantùm euertant, ne vllum tyrannidis in ciuitate vestigium extare possit. Domus aurea Neronis Vrbem ferè ambitu complectebatur: at consequentium Imperatorum qui in ea domo propter Neronis flagitiosam memoriam habitare vellet, inuentus est nemo: sed paulo momento collapsa est, quippe quæ innocentium ciuium sanguine extructa fuisset. Quanquam inanes operum ac superbæ molitiones quas tyranni meditantur, tolerabiliores sunt quàm in homines indignissimos effusæ largitiones: quia principem prodigum & alieni largitorem egestas sequitur, egestatem extrema tyrannis. Quis enim Nerone & Caligula prodigalior? quis vtroque crudelior? alter enim vicies millies immanibus largitionibus effudit: alter amplius tricies millies primo sui principatus anno absumpsit: eóq; inopia Caligulã adegit, vt stipẽ mendicare cogeretur: deinde ad proscriptiones cõuersus, posteaquã publicas opes cõsumpsisset, priuatas expilare, & crudelissimis sectionibus omnia miscere cœpit. Interdum tamen principes minimè malos rerum ab se gestarum obliuio tanta capit vt quibus, quantúmque pecuniarum, & quam ob causam largiantur, quid ærario desit, quídve supersit, penitus ignorent. Itaque persapienter Franciscus maior rex Françorum, singulos prouinciarum Quæstores generales duo breuiaria publicarum cuiusque prouinciæ pecuniarum pridie Calend. Ianuar. ad ærarij sanctioris Præfectum mittere iussit: alterum quidem verum anni proximè antecedentis: alterum coniecturale anni sequentis: vt Præfectus ærarij ex omnibus breuiariis duo conficiat breuissimis capitibus summam accepti & expensi rationem complectentia, vt principi Senatuíque planè exploratum sit, quantæ facultates, quantáque ærarij sit inopia: vt commodiùs Reipublicæ caueatur, ac donationibus immensis occurratur. Cuius rei quanta sit vtilitas, argumento esse potest, quod anno M. D. LXXII. ex breuiario coniecturali quod ad ærarij Tribunos allatum est, æstimatio fiebat partium caducarum summam fore quater centies [4] HS. at sequenti anno Calendis Ianuariis intellectum est quingenties sexagies [5] rationibus publicis accepto latum fuisse: cuius summæ vix sexta pars publicis vtilitatibus cesserat. sed ea calamitas tum accidit, cum puerorum ac fœminarum dominatu omnia tenerentur. Cùm hoc breuiario si largitores illi suarum donationum breue compendium haberent, vt quibus quantúmque donatum sit, quibus etiam quid dari oporteat, contueri possent, fortasse parcius donarent, publicæque vtilitati melius prospicerent. Illud etiam non minus necessarium fuerit principi, non modo publicarũ actionum

Tyrãni ciuium sanguine sua madefaciunt cæmenta.

4 Id est 1750000. librarũ Turonẽs.

5 Id est 2450000

quæ

quæ geruntur, instrumentum, sed etiam subditorum quos habet, virtutibus artibúsque illustrium nomina breuissimis tabulis comprehensa sæpius intueri: cum nullius tanta sit támque tenax memoria, vt non sæpissime in infinita negotiorum multitudine offendat. Quis enim Ludouico XI. rege Francorum in rebus agendis prudentior extitit? at sciens prudens in Caroli Burgundionum comitis retia seipsum coniecit, oblitus se Legatos Leodium ad bellum Carolo inferendum misisse: qua re intellecta Carolus regem captiuum Peronæ, quò illum inuisere non dubitarat, obseruari iussit. si anteacti temporis ac rerum gestarum instrumentum habuisset, nunquam ita temere laberetur. Sed hîc assentator aulicus ob- *Instrumentum Imperij.*

B iiciet, instrumẽtum illud Imperij nimis amplum fore, nec principem his studiis intentum diutius victurum. Cur ergo principes illi qui terrarum orbem suis imperiis ac legibus tanta cura, studio, solicitudine, labore, industria moderati sunt, tandiu vixerunt? Augustus, inquam, Tiberius, Vespasianus, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus? at instrumentum Imperij ab aliis conscriptum non habuerunt, sed ipsi sibi Augusti prudentissimi principis exemplar secuti conscripserunt. Quinetiam Augustus tria volumina Imperij successoribus reliquit: vno mandata de funere suo complexus est: altero indicem rerum à se gestarum: tertio breuiarium totius Imperij, quantum militum sub signis vbique, quantæ pecuniæ in ærario & fiscis, & vectigaliorum residuis essent: adiecit etiã eorum

C nomina à quibus ratio exigi posset. nec tamen à iure dicundo abstinuit vnquam: & optimos quosque de Republica libros diligentissime legit, Demetrij Phalerei disciplinæ memor: cùm Ptolemæo regi suaderet eos libros assidue sibi legendos esse à quibus intelligerent ea reges, quæ audire à nemine possint. O magnum & immortali gloria dignũ principem! an igitur tanto Imperio, tantis negotiis, tantis rebus implicatus parũ vixit qui annum LXXIIII. superauit? Vespasianus item instrumentum Imperij pulcherrimum, inquit Tranquillus, confecit: annos tamen septuaginta vixit. Latiùs etiam Persarum quàm Romanorum Imperia, ab extremis scilicet Indiæ oris vsque ad Hellespontum Lybiæque deserta, cẽtum XXVII. prouinciis patebant: semper tamen Persarum Imperatores

D instrumentum Imperij ac largitionum suarum præ se diu noctúque ferebant. argumento sit quod Darius is qui Longimanus [6] vsurpatur, cum manus impias coniuratorum Mardochæi familiaris ac domestici beneficio admonitus, cui tamen egenti nulla præmia decreuisset: aliquanto pòst cum noctem insomnem duceret, instrumentum Imperij ad se deferri iussit, in quo scriptum erat Mardochæum coniuratos in principem detexisse: nec tamen vllum præmium tulisse, hominem acciri mandauit, eúmque amplissimis honoribus cumulauit. Omnibus tamen omnium seu Persarum, seu Græcorum, seu Romanorum Imperiis, maius est hac quidem ætate Imperium Hispanorum: at non modò tanti Imperij instrumentum rex Hispanus assiduè contuetur, sed etiam librum omniũ literarum quas ad Legatos & Præsides prouinciarum scribit, compendiosissimè singula complectentem voluit ac reuoluit. ob id enim Caro- 6 Hester. cap. 6.

lus sapiens rex Francorum Senatus scribam primus creauit, non quidem litibus notandis, sed iis tantum negotiis quæ ad Rempublicam pertinerent, breuiter describendis. Omnium tamen maxime principi necessarium est instrumentum largitionum: propterea quod nulla re grauiùs quàm in eo genere peccatur. Superius monui Philippi Valesij lege cau-
Leges optimæ. tum fuisse, vt dona principis irrita essent, nisi is cui quid dono datum fuerit à principe donationum, tabulis antecedẽtes maioribúsque suis factas largitiones complectatur: diximus etiam Carolum VIII. regem sanxisse,
7 Id est 87.ll.cos. vsque ad 100. ne largitio vlla vim haberet à principe facta, quæ vel duo sestertia [7] supe-
8 Ordin. Caroli 7. & Francisci I. raret, nisi apud acta rationalis Curię insinuaretur. Tertia lex [8] est, ne quid rationibus expensi accepto feratur sine mandato & apocha. Quæ leges B
cum iampridem obsoleuerint, non aliter aulicorum hominum rapinis occurri potest, quàm eo quo dixi donationum principalium instrumento. postrema lex erat Frãcisci maioris, qua cautum erat vt ærarij sanctioris quatuor claues fabricarentur: vt vnam penes se rex haberet: cæteras ij quos ærario præfecisset. subrogatum etiam huic legi, ne ex arca nummi nisi præsente ærarij Præfecto & scriba mouerentur. postea tamen Hen-
9 anno 1556. rici II. [9] edicto Præfecti ærarij lege soluti sunt, ne rationũ distrahendarũ actione tenerentur. tum vero lata lex est cum vna largitione centum aureorum millia in vnum ex ærarij custodibus effusa fuissent. Inde fundi nostri calamitas. ex quo enim parsimonia Frãcisco rege constitui cœpit, omnes ærarij opes potentium & adulatorum direptioni patuerunt. Nec C
tamen Henrici edictum obstare debuit, quò minùs ærarij expilatores repetundarum quęstionibus subiicerentur: & infinitarum pecuniarum donationes reuocarẽtur: vt quidem populi rogatione in comitiis Aurelio-
1 Tranquillus in Galba. rum ac Blœsensium decretũ erat. Etenim Galba Imperator donationes [1] à Nerone factas reuocauit, pręter decimam quam donatario cuiq. fruendam reliquit. rem quidem periculi plenã, vt superius diximus: interdum tamen aduersus publicos prædones ac depeculatores valde necessariam. At Carolus VII. pecuniarum summam, qua regibus vti & abuti arbitratu suo liceret, lege definierat: quæ summa perquam exigua, illa tamen ætate maxima videbatur. Nihil autem principibus tàm vtile, nihil ciuitatibus tam necessarium, quàm largitiones quæ à principibus fiunt, rationum pu D
blicarum ponderibus examinari: quoniam ista ratione & dignitati principum qui omnia omnibus magnifice largiuntur: & ærario succurri facilimè potest: data repetitione Quæstoribus ab iis qui pecuniam importunis rogationibus expressissent. At quàm pauci futuri sunt qui à principibus petere, aut vltro sibi oblata capere velint, si aut reuocari posse putent, aut rationes reddere cogantur! Vix enim Franciscus maior annos XXXII. quibus imperauit, tantum largitus est, quantum se mortuo Henricus filius duobus annis effudit. nondum iusta parenti fecerat, cum hirudo quædam Palatina pecuniæ vim infinitã quã officiarij accepta confirmatione regibus initiatis fisco dependere solẽt, vno absorbuit & eodẽ
2 Id est 131250.ll. Turonens. haustu. Ac tametsi Frãciscus pater multa Germanis, Anglis, Italis, Hispanis dono daret: vix tamen ac ne vix quidem tricies sestertium [2] singulis annis

annis rationibus expensum ferebat, quantumquidem ex actis publicarum rationum collegi. Dona vero in subditos collata vix centies sestertium quotannis æquarunt[3]: tametsi principes, duces, rectores prouinciarum, iudices, procuratores, Legatos, domesticos, scholasticos, opifices ingeniosissimos præter legitima stipendia donationibus cumularet. O generosum principem, qui & personarum illustrium quibus donaret, delectum habere, & largitionibus modum imponere didicisset! Duo capita huiusce disputationis absoluimus: qua scilicet ratione ærarium confici & augeri, quóque modo ciuitatis opes explicari deberent: restat postremum, caput quid quatúmque pecuniarum vsibus publicis vigente necessitate recondi, ac veluti penuario conseruari oporteat. quā quidem ad rem Romani summam prudentiam adhibuerunt: quibus tametsi nullum ferè tempus bello vacuum fuerit ab Vrbe condita vsque ad Actiacam victoriam, post quam Augustus Marci Antonij opibus fractis Ianum clusit: non priùs tamen sanctius ærarium in quo vectigal manumissorum seruabatur, attigerunt, quàm Annibal Imperium ad extremā inopiam adegisset: tunc quater centies[4] sestertium ex ærario expresserunt, vnde salus Imperio quæsita. Turcarum quoque principes sanctius ærariū habent, præter id quod ex vectigalibus ac tributis ordinariis cōflatur, vt sit aliquod extremis tēporibus Imperij munimētū. Maiores nostri vrgente bello si pecunia ærario defuisset, regia nemora cædere solebant: in quibus grādium & excelsarum arborum innumerabilis multitudo ad omnes opportunitates concrescebat: at bellis ciuilibus quibus omnia subuerti cœperunt, omnia ferè nemora accisa, aut certe ita circuncisa sunt, vt nihil ferè præter syluas cæduas restare videatur. Ex quo quidem Respublica incredibile detrimentū accepit, maius etiam latura deinceps, nisi maturè prospiciatur. Iam enim grandium arborum tanta est inopia, vt ad nauium & ædificiorum fabricam ex peregrinis regionibus trabes conquirendę sint: & cum arbores fructiferę antè cædantur quàm fructū pecoribus vtile proferre possint, rei annonariæ inopia sequatur necesse est. Cum autem publicarum pecuniarum custodia supra modum difficilis semper visa sit, reges Persarum perinde ac Romani, vt à rapina sanctius ærarium vindicarent, aurum in grauiorem laterculorum figuram conflabant. Illud etiam memoriæ proditum est Caroli v. regem Francorum ceruum solidum ex auro publico conflare decreuisse, eius magnitudinis ac figuræ quæ in Palatio Parisiorum adhuc extat. Celtæ veteres pecunias in lacus Diti sacros deponebant: Græci in templis deorum, putà Apollinis: vt Romani ad Opis & Saturni: Hebræi modò in templis, modò in sepulchris. Hircanus enim rex idem & Pontifex Hebræorum max. ingentes pecunias è sepulchro Dauidis expressisse dicitur[5]. Sed cum nulla sepulchra tam religiosa, nulla tam sacra sint fana quæ fures non perfodiant, Mauritaniæ reges auri globum ingentem veru transfixum in altissimo pinaculi loco ætate superiori constituerant[6]. At veteres Ægyptij, quominus exteros principes ad se inuadendum inuitarent, omnem ferè pecuniam publicam in pyramidum ac vrbium substructionibus,

[3] Id est 437500. ll. Turonens.

Sanctius ærarium.

[4] Id est 1750000. ll. Turonens.

[5] Ioseph. in antiquit.

[6] Leo Affer.

aut in fluminibus deducendis, aut in Nili aggeribus reficiendis consumere solebant. Ezechias verò impruděter, qui cùm Legatis Assyriorum opes ac thesauros ostentasset[7], talibus illecebris regem Assyriorum ad Iudæam diripiendam accersiuit. Certè quidem diuina lex auri vim maximam reges coaceruare vetuit, ne vel principes ad plebem diripiendam, vel hostes ad ciues inuadendos inuitarentur, & vt benignitatis fontes tenuibus ac egentibus paterent: nihil tamen vetat in eo quoque modum adhibere. Quis enim probaret inexplebilẽ auaritiam Iohãnis XXII. Põtificis Romani, qui moriens octies paulo minus millies in loculis dicitur habuisse? aut Sardanapali, qui decies millies? aut Cyri, qui duodecies & millies? aut Tiberij Cæsaris vicies ac septies millies, quod Caligula non B toto vertente anno absumpsit? aut quadragies millies, quod Darius Persarum rex Alexandro diripiendum reliquit? Quamquam Dauid rex Iudæorum superiores opibus superasse videtur: quippe qui fertur auri talenta centum millia, argenti vero mille talentorum millia coegisse[8]. quæ summa si talentis Atticis, tametsi minima sunt, expendatur, immanis videri possit: nostri tamen bibliorum interpretes falsò talenta putant Attica fuisse: ego verò in sacris literis bifariam accipi video siclum, quem Græci staterem, Latini talentum vertunt: vno modo põdus sex vnciarum vt lib. 1. Par. c. 21. altero modo vnciæ dimidium, vt lib. 1. Sam. c. 24. Si Dauidis thesauros ad siclum seu talentum semunciarium, non magna summa videatur: si ad sex vncias referatur, quinquaginta millia auri pondo C ac decies tantundem argenti complectetur. si ad talentum Atticum, nullæ Rom. opes tantæ fuerunt. Nã Traiano principe, cuius temporibus Imperium latissimè patebat, pecunia omnis in ærario Ægypti recondita LXXIIII. millia talentorũ Atticorum summam non excessit[9]: nisi aliud ærarium Romæ fuerit, vt fuisse credibile est: cum ducenta[1] millia peditum, quadraginta millia equitum in proninciis dispersa publico stipendio alerentur: ac trecenti præterea elephantes bello gerendo assueti: currus militares bis mille: arma ac instrumenta bellica quantũ trecentis millibus armanda sufficerent: triremes & quinqueremes mille & quingentę: aliarum nauium supra duo millia, & instrumenta naualia quatuor millibus nauium armandis necessaria: præter LXXX. maximas naues omni apparatu regali instructissimas. D At reges nostros nihil in eo genere contra leges diuinas, quibus tantarum opum coaceruatio prohibetur, hactenus fecisse videmus, ac multo minùs posthac interdicta diuina violaturos. Nec verò princeps à doctrina bene informatus vnquam torquebitur aut opum augendarum cupiditate, aut amittendarũ metu: nec tamen aspernandas aut reiiciendas putabit, sed ita habẽdas, vt benignitatis ac liberalitatis administras: pro quibus adipiscendis & accumulãdis insaniunt plerique, & adeptas ne amittant, semper reformidant. Nam qui literis prodiderunt Carolum V. regem Francorum amplius quinquies millies HS in ærario reliquisse, non intelligunt regem afflictas opes regni & ærariũ vacuum offendisse, Reipublicæ debita exoluisse: prædia publica redemisse, bella maxima gessisse, Anglos è regno exterminasse, Antissiodorensem

[7] Esaiæ. 39.
[8] lib. 1. Paralip. cap. 22.
Romanorum opes sub Traiano.
[9] Appian in Lybico.
[1] Sextus Ruffinus.

renſem prouinciam & Eboracenſem coemiſſe, reges Caſtiliæ ac Scotiæ Imperio ſpoliatos ſuis opibus reſtituiſſe, nec tamen pluſquam annos ſeptemdecim imperaſſe: quibus temporibus vix ac ne vix quidem centies H S ex omni pecunia publica quotannis ærario illatum ex rationibus publicis videmus[2]. Carolus VI. quadrageſimo pòſt anno quadrageſies H S amplius quàm pater accepto tulit. Carolus VII. cùm grauiſſimis Reipublicæ caſibus conflictaretur, ac tributa ordinaria feciſſet, quater centies H S quo anno mortuus eſt, in ærarium coegit[3]. Ludouicus XI. Caroli filius vigeſimo pòſt anno millies ac ferè centies[4]. ſed Carolo VIII. Imperium ineunte vectigalium ac tributorum dimidia parte plebem in co-

2 Id eſt 437500. ll. Turonenſ.

3 Id eſt 1750000. ll. Turonenſ.

4 Id eſt 4712000. ll.

B mitiis Turonenſibus omnium ordinum rogatione ſubleuari placuit. eadem rogatio in comitiis Aureliorum Carolo IX. regnum adepto lata eſt: ſed tanta erat ærarij inopia, tantum æs alienum publicè contractum, vt vectigalia augeri quàm minui magis neceſſariũ videretur. Si tamẽ Reſpublica ſub eo principe ab armis ciuilibus conquieuiſſet, non modo ſatis creditoribus fieri, verumetiam ærarij inopia ſarciri, tributorúmque magnitudine populus liberari potuiſſet: primum enim vſuras publicas triẽte definiri, omnibúſque officiariis ſtipendiorum eo anno partem dimidiam detrahi placuit, ne à principe nouas tabulas accipere cogerentur. qua ratione ſeptingenties H S ærario accreuit: ac paucis annis Reſpublica in priſtinum ſpendorem reſtitui poſſe videbatur, ſine vlla domeſtico-

C rum principis deminutione. erant autem ſexcẽti circiter familiares ac domeſtici principis, præter eos qui venationibus & aucupiis inſeruiebant. Neque enim parſimonia publica in eo verſatur, vt ſerui domeſtici regibus eripiantur: quod ſine maieſtatis ipſius contemptu fieri non poteſt. ea res enim peregrinos ad principem aſpernandum, & ſubditos ad deficiendum excitare conſueuit. quod quidem Ludouico XI. regi Francorum contigiſſe videmus: qui cùm à familia & famulatu patricios ac nobiles exegiſſet, ſutore pro feciali, tonſore pro Legato, medico pro Cãcellario vtebatur: vt quondam Antiochum regem Syriæ ferunt Senatus principem feciſſe Apollophanem medicũ[5]. At etiam Ludouicus hic noſter, vt aliorum principum magnificentiam proculcaret, cultu ac veſtitu ſordi-

5 Polyb. lib. 5

D diſſimo vtebatur, pileo præpingui imagunculis & cochleis ſquallenti, veſte lanea viliſſimi pretij ac tetrici coloris. extant enim in publicis rationibus duo capita: quorum altero viginti aſſes expenſi feruntur, vt thoraci regio brachialia noua conſuerentur, altero denarij XV. vt axunguia ocrea regalia inungerentur. quæ à parſimonia profecta non ſunt, cum vectigalia ac tributa quadruplo grauiora quàm pater imperarit, ac prædia publica totiúſque ærarij opes profuderit. Officiarios quidem ac magiſtratus in comitiis Aureliorum ad Ludouici XII. tempora exigi oportere populi rogatione decretum eſt: vt innumerabilis officiariorũ multitudo, quæ propè in infinitum excreuerat, ad modum reuocaretur, & quadã ex parte circuncideretur. Sed Quæſtores ac publicani ſumma contentione interceſſerunt, cùm iſta ratione publicis vtilitatibus & ærario detrahi dicerẽt: ac tantum profecerunt, vt etiam magiſtratuum numerus non multo pòſt

duplicaretur, accisis tamen eorum fortunis & opibus qui ex edicto prio re interciderāt. At etiam [6] Baleus rationum publicarum Præses, cum magistratuū qui nouis legibus creati fuerant, abrogationē Imperio æque ac ęrario perniciosum esse suaderet, eo potissimū argumēto vtebatur, quod triplici magistratuum incremēto ęcnties quadragies H S ærario paucissimis annis accessisset. Illud tamen quod omitti sine flagitio non debuit, omisit, scilicet earum pecuniarum quæ à magistratuū mercatoribus soluerētur, vsuras centesimas à principe dependi: cui idē ferè vsuuenit quod ægris hominibus qui cùm æstu febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primo releuari videntur, deinde multò grauiùs vehementiúsque affliđantur. Quamobrem cùm id regi Francisco II. Reipublicæ perniciosum videretur, alternos magistratus edicto sustulit. prætermisit etiam Logistarum publicorum stipendia ordinaria quæ maxima sunt: iura lignaria, vestiaria, piscaria, rosaria, stabularia, parētalia, pocularia, salinaria: & cætera quæ pro charta, pergameno, calculis, crumena, candelis piceis, cera purpurea, gladiolo, acu discriminali, radula, funiculis, cæterísque id genus à principe istis rationum Magistris dependi consueuerāt: quæ nūc tandem aliquando sublata sunt. omissum etiam illud est, maiores ex iis magistratibus decerpi fructus, quàm stipendia æstimari possint. reticētia quoque prætermissum, quod cum antea Imperio Gallorum longè lateq. patēti vna Logistarum Curia sufficeret, nūc septem Curias habeamus. & cum antea Philippi IIII. regis edicto quinque viri in rationali Curia Parisiorū censerentur, nunc ducentos conscriptos videamus. mirabile tamen videri debet, publicæ pecuniæ fures ac depeculatores impunè rationum Magistris otiose spectātibus magno cum Reipublicæ dedecore ac detrimento grassari, & Quæstores quamplurimos vbique vagari, qui rationes reddere recusant. qui vero residua debēt, assentatores aulicos subornare, qui à principe donum accipiant, & cum furibus publicis furti dimidium paciscantur. Quo fit vt iudices extra ordinem non sine magna mercede princeps ipse dare cogatur, vt Logistarum inertiam ac negligentiam sarciant capitalem. Demus tamen rationes à Quæstoribus reddi, ac reliquū ærario inferri: tantus est tamen Quæstorum ac publicanorum numerus, tanta Logistarum multitudo, vt dimidia pars tributorum ac vectigalium stipendiis ac salariis accepto feratur: vt in priuatis Septimaniæ prouinciæ comitiis quibus affui, sæpe compertum memini. Quamobrem Martinum Durandum Prouinciæ actorem ac Syndicum ad regem mitti placuit cum mandatis quibus graues plebis querelas exponeret, ac rogationem de Quæstoribus abrogandis ad principem ferret, vt ne quid pro tributorum ac vectigalium exactione aut euectione principis ærario decederet. qua quidem ratione principem in Septimaniæ prouincia tributorum ac vectigalium trientem lucrifacturum argumentis necessariis demonstrabat. triens autem ferè quinquagies H S æquabat [7]. Vigesimo pòst anno cum Blœsis Galliæ conuentus haberentur, Maximinus Lulerius Parisiensinm mercatorum Præfectus & rationum publicarū Præses, palam in comitio dixit, vix ac ne vix quidem

[6] anno 1566. 10. Maij.

[7] Id est 218750. ll. Turonens.

dem pecuniæ publicæ ex asse in ærarium principis inferri quadrantem. incredibile id quidem videri, verum tamen esse homo rationum publicarum peritissimus cōtendebat. Sed vt ad Syndicum Septimaniæ redeamus, eius rogatio nō Hērico regi principi optimo, sed aulicis assentatoribus ac Tribunis ærarij displicuit, quòd intelligerēt sine Quæstoribus & publicanis vectigalia frustra imperari, quæ imperata exigi non possent, & in arbitrio populi futurum tributa penderet nécne. Cum igitur Quæstores ac publicani necessarium sit malum, vt Alexander Seuerus dicere solebat, quò pauciores erunt, eò melius Reipublicæ consuletur. Iampridem[8] questus est populus apud Carolum VI. regem quod quinque [8] annó 1412.
B ærarij Tribunos creasset, cum antea duobus tantum Gallia contenta fuisset: quid? vectigalium tres omnino [9] Iudices & Quæstorem vnum generalem olim extitisse ex actis publicis constat: his verò temporibus quibus Imperium magna sui parte accisum est, trecenti ferè numerantur: Quæstores verò XXXIIII. Romani quidem singulos Quæstores in singulis prouinciis habuerūt, qui à publicanis & mancipibus pecuniam publicam acciperent: Quæstura verò primus erat ad honores adipiscendos gradus: quem magistratum nobilissimus quisque ambire solebat: non ad opes cogendas, vt ferè fit, sed ad fidem ac sedulitatem populo probandam. qui enim repetundarum iudicio damnatus esset, præter bonorum ac famæ iacturam sempiternam, ab omnibus deinceps honoribus arce- [9] anno 1372.
C batur. De rebus autem omnibus absurdissimis, nulla mihi absurdior visa est, quàm tot ærarij Tribunos, tot Quæstores quot in Gallia videmus, tantis pecuniis Quæsturas à principe mercari. Itaque non debet mirum videri, si nusquam plura repetundarum ac peculatus iudicia constituantur. Longe aliter Turcarum principes, qui cum magistratuum omniū mercaturam execrantur, tum verò rarissimos pro tanto Imperio Quæstores habēt. vectigalia ac tributa Subarchi à Protogeris accipiunt: Sangiachi prouinciarum quodammodo Præsides à Subachis: Bellerbæi à Sangiachis: Quæstores duo Asiæ & Europæ à Bellerbæis: scriba generalis à Quæstoribus: postremò Casmandarus ærarij Præfectus numeratam sibi pecuniam in ærarium recondit. Illud autem animaduersione
D dignum, quod Quæstores ac Præfecti ærario nulli sunt nisi virilibus omnino exectis, more Persarū ac veterum Græcorū [10]. prudēter id quidē. nam qui nec liberos habent, nec vllis blandissimarū dominarū illecebris capi possunt, minimè verendum est vt publicas opes capitis ac famæ periculo diripiant. præter eos quos dixi, vnus etiam Quæstor est pecuniis omnibus extra ordinem numerandis, & rationibus publicis exigendis vigintiquinque viri. Francorum quidem summos Quæstores viros in primis illustres creari oportet, vt maiores nostros fecisse videmus, tum propter eam quam dixi causam, tum propter Henrici II. regis legem de Quæstoribus Francorum latam, quæ vno capite Præfectos regię domus, & Curiarum superiorum Consiliarios extra collegium dignitate posteriores facit, Quæstores verò præire voluit. lex item Caroli IX. regis vassalos principis, quantæcunque dignitatis fuerint, Quæstoribus [10] Plutar. in Demetrio.

regio nomine fidem supplices præstare iubet. Quod si tales Quæsturæ mercatoribus magistratuum & extremæ conditionis hominibus tribuantur, nec duces, nec comites, at ne barones quidem sine contumelia supplices ad genua turpissimorum hominum aduolui poterunt, nec si possint, velint. Atque hæc de ærario disputata sint. Et quoniam rei nummariæ cognitio proximè sequitur ærarij causam, consequens est vt de ea quoque disseramus.

De re nummaria, quibúsque legibus nummorum deprauationi facilè occurratur. CAP. III.

MIHI firmissima quæque Rerumpublicarum munimenta cōtemplanti, rei nummariæ curatio non tantùm vtilis, sed etiam ciuitatibus tantopere necessaria videtur, vt sine ea commode consistere non possint: & quo maior necessitas est, eo magis nummorum deprauationi prospiciēdum: cum ea res incredibile afferat vniuersis ac singulis detrimentum. At non modò corrumpi moneta, sed ne mutari quidem potest sine incommodo ciuitatis: quoniam mutatio pretij ac materiæ numismatum, census etiam ac bonorum cuiusque dubitationem affert. quo fit vt nemo quantum in bonis habeat, constituere possit. incerta sunt pacta conuenta, quę versantur in societatibus, tutelis, fiduciis, mandatis, rebus emptis, venditis, conductis, locatis, quibus vitæ societas continetur: incerti reditus, vectigalia, tributa: denique pœnæ ipsæ ac præmia quæ à legibus & iudicibus irrogantur, incerta sunt futura: postremò ærarij opes, ac multa tum in publicis, tum in priuatis rebus rationibúsque dubia ac suspensa fore necesse est. argumento sit illius Gratidiani Tribuniplebis edictum, qui cum de collegarum sententia victoriati pretium certum indicta pœna Romæ constituisset, tantum sibi ac posteritati gloriæ peperit, vt ei vicis omnibus statuæ dicarētur, & ad eas thus ac cerei accenderentur. certè quidem M. Tullius ait neminē vnquā multitudini propter id vnū fuisse chariorē. Ex quo intelligitur nūmis à principe ipso lege & auctoritate publica corruptis, quanta pernicies ad Rēpublicam peruentura sit. Quamquā principi non magis licet improba numismata cudere, quàm occidere, quàm grassari: nec à iure gentium, quo quidem auri & argenti pretium constitutum est, discedere: nisi regis nomen ac splendorem amittere, ac falsæ monetæ fabricator quàm princeps appellari malit: quod à Dante poëta Philippo Bello regi Francorum probro datum est: quod primus inter principes nostros quantum quidem intelligo, numismata corrupisset, ac dimidiam æris partem argento miscuisset: vnde frequentes in tota Gallia tumultus. cuius facti cū regem serò pœnituisset, ac nummos pristinæ bonitati restituisset, Ludouicū filium admonuit, ne deinceps adulterari numismata pateretur. Neque vero Petrus IIII. rex Aragonum vllam diripiendi regis Balearum probabilem causam arripuisse dicitur, quàm quod numismatum pretia mutasset ac deteriora fecisset: tametsi reges ipsi Arragonenses eodem

vitio laborasse feruntur: cum Innocentij III. Pontificis Max. interdictis numismata legitimo pondere leuiora facere prohibeantur [1]: hinc reges Aragonum more à maioribus accepto cùm Imperij sacris initiantur, iurant [2] se antiquæ monetæ leges minime violaturos. At non satis est his verbis iusiurandum concipi, nisi prius nummorum pretium ac pondus legitime sit cõstitutum, & ita constitutum, vt nec principes, nec subditi nummos deprauare si velint, possint. improbis autem voluntas nunquam defutura est, quandiu metalla ex quibus nummos conflari oportet, miscebuntur. nam ex ea metallorum confusione pecuniarum corruptoribus deprauandorum numismatum materia sempiterna datur. etB enim natura ipsa ferre non potest, vt metallum simplex alterius loco substituatur: propter metallorum naturas colore, sonitu, volumine, pondere plurimum inter se discrepantes. Quamobrem Taciti Augusti [3] legem renouari necesse est: qua omnem omnino metallorum confusionẽ prohibuit, indicta capitali pœna. id autem æquè in argento facto atque infecto caueri oportet. Sed à metallis excipienda est æris & vtriusque plumbi mistura, vnde Campana, tintinabula ac tormenta bellica veteribus inusitata conflantur. In cæteris omnibus interdicto locum esse oportet, non tantùm in nummis cudendis, verumetiam in omni argentea aureáque supellectile: in qua tam multa peccantur, vt quid maximè non facilè dici possit. & quia materiam sæpe superat opus ipsum, probatio difficili-C mè fieri potest. in quo Archimedes ipse ingeniosissimus homo sua spe & commento fraudatus est: (neque enim Heraclij lapidis vsus planè cognitus erat) cum eius aurificis qui coronam auream Hieronis regis conflauerat, furtum deprehendere sine operis detrimento iuberetur. vnam auri massam, alteram argenti eiusdem ponderis in vas aqua plenum vicissim immersit: & ex aqua effusa vtriusque massæ, voluminis auri & argẽti proportione vtcũque intellecta vas rursum aqua repleuit, & in eo coronam immersit, vnde minus aquæ quàm ex argentea massa, & plusquam ex aurea effusum est: ex quo iudicare sese posse putauit quantum auri ex ipsa corona detractum esset: quintam scilicet partem. sed iudicium illud fallax erat: quia posuit misturam ex argento puro fuisse, cùm tamen D æris & argenti mistura simul cum auro sæpissime etiam inuitis aurificibus fieri soleat: æs enim non solum vtilius est auro miscere: verumetiam auri colorem reddit magis viuidum ac spendore clariorem: argentum verò auri colorem efficit pallidiorem. Est autem voluminis argenti & æris tantum discrimen quantum distat XIII. ab XI. ita fit vt duabus partibus argẽti massa eiusdẽ ponderis minus aquæ effundat, quàm æris. quòd si coronæ mistura fuit ex ære & argento, certe iudicari nullo modo potuit, quantum auri ab opifice detractum esset, nisi planè intelligeretur quantũ vtriusque metalli auro admistũ fuisset. ac tametsi penitus id perceptũ esset, errore tamẽ peccare necesse est in aquæ mensura, vt põderis ac voluminis metallorũ proportio eliciatur. Certe quidẽ Heraclio lapide subtilius argentarij ac nummularij vtũtur quàm veteres: nemo tamẽ est, qui quantum æris aut argenti auro admisceatur, ex Heraclio lapide

[1] In cap. quãto de Iureiurando.

[2] Petrus Belluga in speculo princip. anno 1245. & 1336.

[3] Vopiscus in Tacito.

percipere poſſit. At improbè aurifices queri ſolent, & antea ſæpe queſti ſunt, aurea vaſa ſine iactura conflari non poſſe ex auro, cui ad ſummam bonitatem duo tantum ceratia deſint, etiamſi ceratij quarta pars lege* Franciſci I. Francorum regis detrimento tribuatur: ac legibus neglectis auro ſextam, interdum quintam æris argentíve partem admiſcent: quo fit vt quæ vulgo putatur aurea ſupellex, ei ceratia quinque deſint, quæ in maſſa librarum XXIIII. quinque libras æris cum auro confuſi efficiunt. decurſu verò temporis nummi ex eiuſmodi auro conflantur adulterini. Quamobrem neceſſe eſt eandem in auro facto & infecto æquè ac in nũmis auri proportionem & admiſtionem ſeueriſſimis legibus ſeruari. Aurum autem argentúmve ita expurgari & excoqui, vt ſimplex ſit & ab omni ſorde ac miſtura purum, negant aurifices plerique (quanquam adhuc ſub iudice lis eſt:) & vt puriſſimum reddatur, ſine graui tamen diſpẽdio non poteſt. quinetiam auri optimi puritas noſtris æquè ac Hiſpanorum legibus definitur ceratiorum XXIII. & dodrantis ceratij, cum detrimento partis octauæ creatij vnius: id eſt, aurum eiuſmodi, cuius maſſa ſi fuerit CXCII. partium, tres partes auri deſint. argenti verò Pariſienſis bonitas omnium laudatiſſima putatur: quippe quadrageſima ſexta pars tantum æris admiſta eſt: argento Hiſpanico optimo ferè trigeſima ſexta. Vt igitur certa ſit ac perpetua auri & argenti proportio ſine iactura, neceſſe eſt legibus caueri, vt vtriuſque metalli miſtura æquabilis ſit, tum in nummis, tum in ſupellectile, partis ſcilicet vigeſimæ quartæ: qua ratione auri & argenti materia tum ad nummos, tum ad vaſa conflanda ſatis ſolida futura eſt: quæ ſi purior ſit, aut quatitur, aut ſenſim vſu deteritur. Cum autem auri ad argentum ratio toto ferè terrarum orbe duodecupla ſit: vtiliſſimum erit vtriuſque metalli nummos eiuſdem ponderis cudere: modo ne libra in pauciores XXIIII. nummos diuidatur: vnciales enim aurei, quales in Luſitania, & argentei quales in Germania feriuntur, facile corrumpi poſſunt: nec deprauatio ſectione aut Heraclio lapide percipitur: quoniam circularis portio exterior qua bonitatis periculum fit, ex auro argentóve puro eſſe poteſt: interiora verò corrupta, vt ſæpiſſime deprehenſum eſt. facilius etiam deprauantur bilibres nummi, vt aurei Heliogabali, & quos Imperator Græcorũ Tiberius beſſales cudi iuſſit, quales quinquaginta Childerico Francorum regi dono dedit. Licebit igitur libram vtriuſque metalli primum in nummos XXIIII. deinde in XXXVI. tum in XLVIII. pòſt etiam in LXXII. poſtremo in XCVI. aut etiam ſubtilius diuidere: ac duodecim argenteos aureo nummo eiuſdem ponderis ac figuræ commutare: vt regalis argenteus Hiſpanorum qui ferè drachmalis eſt, aureum nummum Frãcorum æquat põdere: ac propterea duodecim argentei aureo nummo commutantur. quid, malum, obſtat quominus omnes argentei nummi aureis pondere ſint æquales? cur item eiuſdem ponderis vtriuſque metalli eodem diuerſi ponderis diſſimili charactere non ferientur? cur nõ erit eadem vtriuſque metalli analogia? hoc ſi fiat, quod & facile eſt, & aliquando ſpero futurum, omnis deprauandorum nummorum omnibus occaſio præripiatur. Diſſimilium autem ponde-

*anno 1540.

ponderum nummos diſſimili charactere ſignari oportet, ne imperiti ac ruſtici in commutatione nūmorum qui pondere ac pretio non multum differunt, falli poſſint: vt in regalibus Hiſpanorum & in argenteis nummis Henrici II. Francorum regis eiuſdem characteris, imperiti ſæpe labuntur. Quod ſi libram in XCVI. nummos diuidamus, argenti quidem drachma ſingulorum exiſtet qualis fuit Atticorum & Mezuza Hebræorum, qui proxime ad regalem Hiſpanicum accedit: denario Romano tribus ſcripulis minor: quia ſeptem denarii Romanorum perinde vt octo drachmæ Atticæ vnciam conſtituunt: nos groſſum appellamus, qualis fuit maiorum noſtrorum ætate groſſus Turonenſis argenti optimi rega
B lis, id eſt cui tantum vigeſima quarta pars ad puriſſimi argenti bonitatem deeſſet. Et quoniam nullus erat ea ætate nummus argēteus materiæ bonitate noſtra drachma ſeu groſſo Turonenſi ſuperior, etiam populi finitimi in fœderibus & rationibus contrahendis eo nummorum genere vtebantur: vt in eo fœdere quod Bernates cū minoribus pagis Heluetiorū percuſſerunt, groſſo Turonenſi ſtipendium peditis diurnum æſtimatur: cuiuſmodi Attica drachma Græcis, vt eſt apud Pollucem: vel denarius Romanis, vt eſt apud Tacitum, diurnum fuit peditis ſtipendium, etiam Auguſti principatu: ac fere opificum & ruſticorum operæ diurnæ tanti æſtimantur in ſacris literis[5]. Iam enim pridem error Budæi deprehenſus[6] eſt (tametſi non ſine Græcorum ac Latinorum auctoritate lapſus
C eſſet,) qui minam libræ drachmæ denariū æqualem eſſe putauit. tametſi enim vncia vbique æqualis eſſet, fuit tamen drachma Attica vnciæ pars octaua, denarius vero ſeptima: & cum libra caperet denarios LXXXIIII. mina tamen centum drachmas æquabat. His verò temporibus incredibilis apud omnes populos libræ & vnciæ varietas exiſtit: imò verò in eodem Imperio infinita ſunt propè genera librarū. Vt enim pauca de multis, centum libræ Pariſienſes efficiunt Lugduni CXVI. libras, Rothomagi 96. $\frac{2}{3}$. Toloſæ 121. Maſſiliæ 123. Geneuæ 89. Venetiis 165. $\frac{1}{2}$ Genuæ 155. Baſiliææ 98. Londini 109. $\frac{1}{2}$ Pariſienſibus cum Argentinenſibus & Vezuntinis conuenit. item Bernatibus, Baſiliēſibus, Nuremburgēſibus ac Francofurdienſibus inter ſe, rurſum Toloſatibus, Monſpelienſibus & Aue-
D nionenſibus congruunt eadem pondera. At etiam Turonenſis prouincia libram habet Pariſienſibus leuiorem: nam quindecim vnciæ Pariſienſes ſexdecim efficiunt Turonenſes. In Oriente & Affrica non minor & certe maior eſt ponderum diſſimilitudo. centum enim rotuli Theſſalonicenſes efficiunt 91. libras Pariſienſes. totidem rotuli Damaſceni libras Pariſienſes conſtituunt 420. centum rotuli Syriaci libras Pariſienſes 503. & 14. vncias pendūt. centum libræ in Archipelago libras Pariſienſes conſtituunt 91. in oris Affricæ 116. pondo complectuntur centum Pariſien. in Aſia minore centum rotuli Pariſienſes libras 123. & vncias quatuor conſtituunt. leuiſſima libra eſt Neapolitana, quoniam centum libræ Neapolitanæ quatuor tantum ac ſeptuaginta Pariſienſes pendunt. At quibuſdam in oppidis duo, triáve, interdum quatuor pōdera pro rerum quæ væneunt varietate, conſtituuntur. Oranum Affricæ oppidum qua-

5 Matthæi. 20.

6 Georgius Agricola Plinij, Appiani, Celſij, ac Tranquilli teſtimonio; comprobauit.

tuor habet pōdera varietate discrepantia: quorum grauissimum est quo æs appenditur: quippe centū pondo efficiunt 118, ÷ Parisiens. id vero quo species & aromata vęneunt, aliquanto leuius est: centum enim pondo constituunt libras Parisienses 152 ÷. tertium quo triticum & cęra pendi solet, cuius ponderis centum efficiunt Parisienses libras 121. leuissimum denique quo xilum appenditur: cuius ponderis centum libræ constituunt 182 libràs Parisienses. Sed omnis illa varietas ac discrepantia ponderum conciliari facilè potest in nummis, si eodem pondere & charactere aurei & argentei eadem misturę proportione feriātur: cum vbique ferè terrarum duodecupla sit auri ad argentum proportio, vt superiùs diximus. Huic gentium iuri derogari non debet, nec princeps sine summa sui nominis ac famæ iactura ius illud populorum omnium commune perrumpere potest. priuati verò ac publici nummorum corruptores sublata illa quam dixi metallorum confusione, simul concidant necesse est: quia nemo tam stupidus futurus sit, qui fraudem oculis, auribus, tactu denique ipso non facilè percipiat, & quidem sine Heraclio lapide, sine fornace, sine stilo, sine sectione. Et quoniam argenti pars minima quæque pretiosa est, ad plebis vtilitates & commoda tertium nummorum genus ex ære puro aut fabricari oportet: aut certe argenti vnciam non modo in duas semuncias diuidere necesse erit, sed etiam in tres duellas, quatuor sicilicos, 6 sextulas, 8 drachmas, 18 tremisses, 24 scribula, 48 obolos, 96 semiobolos, 144 siliquas, 576 grana: vt tenues vilissima quęque friuola facilius coemere sibi possint. Cum enim Angliæ regina non ita pridem ærosa numismata sustulisset, ex argento satis puro nūmos cudi iussit, sed cum libram in scripula ac semiscripula non satis subtiliter diuisisset, tenuibus ademptum est commercium rerum viliorum: nec egentibus tanta benignitate ac facilitate succurri potest, quàm si subtiliores nummos cudi iussisset. At Renatus Andium ac Lotharingorum dux vnciam argēti in mille nummos diuisit, quos Andegauenses appellant, ne cuiquam deesset aut mercandi, aut egentibus largiendi facultas. Quod etsi laboriosum monetalibus videtur, vtilius tamen est quàm ex ære nummos ferire, tum quia nullum metalli genus citius ære rubiginem contrahit: tum etiam quod æris vbique est ac semper fuit pretium incertum. debet autem ratio nummaria sibi constare, nec vlla temporum aut locorum varietate mutari: ídque maxime propter iura commerciorum populis omnibus inter se communia. Nam Punico bello argenti ratio ac æstimatio fuit pondo vnius ad 840 æris. at Senatus decreto vt inopiæ ciuitatis consuleretur, pretium æris magna sui parte deminutum est: & cum denarius argenteus antea decem assibus æreis qui tum librales erant, æstimaretur, momento sexdecim assibus eiusdem ponderis æstimari [7] cœpit. postea librale pondus assis dimidia ponderis parte imminutum est lege Papiria: vt pretium æris duplo maius fuerit quàm ante legem Papiriam [8] extitisset: pòst etiam as illud semilibrale rursus dimidia ponderis parte minui placuit, ac denarium argenteum decem assibus eius ponderis æstimari: quia ratione argenti pondo 210 æris æquabat: quale nunc pretium nostra

Margin letters: B (beside "Huic gentium iuri…"), C (beside "miobolos,144…"), D (beside "etiam quod æris…").

7 Plin. lib. 33. c. 3.

8 Festus lib. 17. in verbo Sestertius.

noſtra ætate in Gallia ferè vſurpari videmus. At in Germania, quæ metallis omnibus præterquam auro abundat, vilius æſtimatur: neque enim tantum ſupellex magna ſui parte ærea fabricatur, verumetiam templa ipſa multis locis ære teguntur. in Hiſpania rarius eſt, in Affrica verò rariſſimum: ac propterea multò quàm in Europa carius æſtimatur. facit igitur tanta illa pretij varietas, quominus æris materia rei nũmariæ idonea videatur. Hîc occurret aliquis, argentum etiam quibus locis abundat, vilius æſtimari. nam eo fœdere quod ictum eſt cum Ætolis, vno capite auri libra decem argenti libris æſtimatur[9]: at lege Cõſtantini[1] auri libra exæquatur argẽti libris 14 $\frac{2}{5}$ quia legiſlator ſolidos quinque aureos, qua- 9 Liuius. 1 l. vlt. de argenti pretio. C.
B les ſeptuaginta duos habuit libra Romana, argenti pondo æſtimauit: nũc verò duodecupla ferè eſt vbique ratio: nec auri ad Aquilones inopia, nec argenti copia facit; vt hoc multò vilius, aut illud multò carius æſtimetur. Pontifex quidem Romanus auri quàm argenti cupidior, in camera Pontificali auri libram æſtimauit argenti libris 12 $\frac{4}{5}$: vt argentarij ac nummularij aurum potiùs quàm argentùm ſpe lucri Romam inferri cũrent. Quamquam bis mille & quingenti anni labuntur, cum eadem ferè eſſet quæ his temporibus. Scribit enim Herodotus auri pondo argenti libris tredecim æquatum fuiſſe. & in Pandectis[2] Hebræorum auri num- 2 In Miſnaoth. tract. de angul. c. 8. paragrafo ה & ו
mus, argenteis 25 æſtimatur. quo fit vt cùm Hebræis aurea numiſmata argenteis duplo grauiora fuerint, auri ad argentum ea ratio fuerit quæ eſt
C vnius ad 12 $\frac{1}{2}$. Perſarum item legibus auri ad argentum ratio plane fuit duodecupla: nam ſtater Daricus aureus vncialis argenti pondo æſtimabatur, vt eſt apud Pollucem. quinetiam Auguſti temporibus rex Indorũ eandem habuit auri ad argentum æſtimationem, quæ tunc Romæ ferebatur, ac propterea Romanorũ iuſtitiam laudauit, vt eſt apud Plinium. Ex quibus efficitur eandem ferè nunc eſſe quæ ſemper antea fuerit, auri & argenti æſtimationem: aurũ quidem pretioſius haberi cœpit Cõſtantino magno Imperatore, cum principum ſuperiorum luxu omnia auro ſplenderent, vt etiam Martialis Baſſam irriſerit auro cacantem. Quid Nero? cui non ſatis erat auream habere ſupellectilem, niſi auream quoq; domum haberet, ambulatoriis mille paſſuum diſtinctam. Quid Veſpa-
D ſianus? qui amplius bis millies in extruendo ac inaurando Capitolio inſumpſit. Agrippa verò comes Auguſti, Pantheum ære, ęs item auro texit, quod ad hæc vſque tempora mille ac ſexcẽtos amplius annos æs quidem à rubigine, templum verò ab iniuria cæli & à ruina ſeruauit. ac niſi æs inauratum fuiſſet, tandem rubigine exeſum imbres admiſiſſet. Certè quidem ſacram ſupellectilem auream eſſe, vt lex diuina iubet, ferendum eſt: ſed aurea vaſa, periſtromata, cubilia, libros etiam & ephippia inaurata vbique videri, hominum furioſorum inſaniam coarguit. quam niſi principes ſeueriſſimis legibus coerceant, auri non modo raritatem, ſed inopiam vbique ſummam fore neceſſe eſt: cum in rebus inaurandis aſſidua, & quidem perpetua fiat auri iactura. qua de re populus noſter apud principem in comitiis Blœſenſiũ grauiter queſtus eſt. At tametſi argenti copia tum in Europa, tum in Affrica, tum in Occidentis regionibus

maxima ſit,nec magna fiat argẽti iactura, nihilominus æſtimatio quam dixi,vbique ferè ſibi conſtat. Quamobrem ſi miſtura quoque vtriuſque metalli ſit eadem, nummíque aurei eiuſdem ponderis ac figuræ cum argenteis feriantur: exceptis minutiſſimis argenti nummis ad tenuium ſubleuandam inopiam, quod in auro neceſſe non erit,nemini dubium eſſe poteſt,quin perpetua ac ſtabilis ratio nummaria futura ſit,& ab omni deprauatione tuta:quod minime ſperandum eſt quandiu ærosa numiſmata auri & argenti feremus.quamquam miſturam nummorum omnium inæquabilem vbique videmus, præterquam in Hiſpania,quæ leges nũmarias accuratiſſime tuetur. In hoc quidem Imperio auri & argenti numiſmata vſque ad Philippi Belli ætatem puriſſima fuerunt.primus hic di B
3 anno 1300. midiam æris partem miſcuit argento [3]. ac tametſi pòſt aliquanto priſtinæ bonitati reſtituta fuiſſet, centeſimo tamen ac vigeſimo pòſt anno argentei nummi vix tertiam argenti partem habuerunt. Carolus VII. rex ineunte Imperio,tametſi rebus afflictis,numiſmata argenti optimi vt po
4 anno 1430. puli gratiam iniret, cudi iuſſit [4]. ſed extremis ferè Imperij temporibus argenteos nummos labefactauit ,cum deteriores quàm Philippus Bellus cudi iuſſiſſet. deinceps enim argentea numiſmata minui cœperunt, non tantum materiæ bonitate,ſed etiam pondere ipſo:quos enim ſolidos Frã
5 anno 1540. ciſcus I.rex cudi mandauit, non tantum ſu perioribus leuiores, verumetiam multo deteriores fuiſſe videmus : quippe qui duas amplius partes æris haberent, tertia pars non tota ex argento conſtabat. deteriorem tamen ſolidum cudit Henricus filius:deterrimum Carolus IX.ſcilicet dimi C
dia fere parte leuiorem quàm auus: admiſtis etiam duabus æris partibus, vt argenti tertia tantum pars reſtaret.Id quidem finitimorum principum exemplo quaſi neceſſitate quadã coactos reges noſtros feciſſe videmus, præſertim Heluetiorum, Germanorum,& Belgarum:qui cum argentea numiſmata noſtris deteriora ſemper feriant, noſtros homines ac ciuitates nummis argenteis ſpoliabant, vt ex iis ſuos conflarent, & ad nos ſua nummiſmata commerciorum neceſſitate traducerent.Inde populorum graues ac frequentes querelæ,quod in nummorum permutatione & cõmerciis ineundis tãta detrimẽta ferant, atque ij potiſſimùm,qui rẽ nummariã propter metallorũ confuſionẽ ad intelligendũ difficilẽ capere non D
poſſunt.fraudis origo inde manat,quod ſuã quiſq.artẽ,quo vẽdibilior ſit, obſcuriorẽ efficere conatur.vt medici,qui leuiſſima quæque medicamẽta literis obſcuriſſimis Gothorum, verbis quibuſdã Arabum, cuiuſmodi eſt Ana,ponderibus ac notis Græcorum tradunt imperitæ plebi,ne ſcilicet arcana pateant medicorum:ita monetales Præfecti ac magiſtratus noua ratione loquendi rem per ſeſe clariſſimã tenebris pluſquam Cimmeriis obſcurarunt.nam cum facilè dici potuiſſet, maſſam aureã librarum XXIIII.cui duæ libræ æris argentíve admiſtæ ſint:aut breuiùs, aurũ cuius duodecima pars ærea aut argentea ſit, aurum XXII. ceratiorũ dicere maluerunt: cum item argenteos nummos media ſui parte æreos dicere liceret,argentum appellarunt ſex denariorum:pondere duorum triúmve denariorum, æſtimatione quindecim denariorum: vt eodem verbo ma-

bo materiæ vim, pondus ac pretium repugnante rerum natura significarent. cum autem perspicuè dici potuisset argenti libram in nummos octoginta diuidi: nũmos sex solidorum dicere maluerunt. Rursus monetarum genus sic diuidunt, vt quoddam stabile sit: quoddam varium ac mobile: tertium fictum & imaginarium: cum tamen nihil in re nummaria stabile dici possit: & ab illa quam dixi metallorum confusione labes omnis proficiscatur. Nummus enim Italorum omnium ac Siculorum communis, quem ducatum monetam imaginariam appellant, verissimus erat aureus Constantini solidus, eiusdem ponderis ac pretij cum Angelico Anglorum, & Medino Affricano, aut Imperiali Belgarum: cu-
B ius ponderis sex vncia capit, libra verò duos & septuaginta [6]: huius solidi plenæ sunt leges Græcorum, Alemanorum, Ripuariorum, Anglorum, Francorum, Saliorum, Burgundionum: quem maiores nostri aureum solidum apppellabant: nostri ad aureum solarem ridiculè detorserunt. In his tamen legibus quas modò dixi, multiplex est ac varia solidorum significatio, ac pretia diuersa. Ineptissimè verò nostri monetales, qui non ita pridem aureis nostris solidis characterem Solis impresserunt: quasi solidus à sole diceretur. solidum autem lex appellat quia ex auro purissimo cõflaretur. nihil est enim in vniuersa rerũm natura quicquam auro solidius aut magis compactum: cum cætera omnia corpora vacuitates quasdam habeant inanes. Et quemadmodum aureus nummus Au-
C gusti principatu, eodem pondere quo stater Atticus, quo Philippeus, quo Roseus Anglicus (omnes didrachmi,) sub occasum Imperij Romani paulatim imminui cœpit monetalium capitali fraude, quousque temporibus Constantini tertia ponderis parte antiquo leuior esset: sic aureus Constantini solidus qualis est Anglorum Angelicus, maioribus nostris vsitatissimus paulatim pondere minutus est: ac semper minuitur Præfectorum monetalium furtis ac rapinis. quem enim aureũ veterem appellamus, drachmam pendit: idem Carolo quinto rege duobus scripulis minutus est: eius enim ponderis sunt Franci aurei tum equites tum pedites, eadem tamen bonitate qua veteres eiusdem ponderis cusi sunt Ridæi Burgundiones. hinc ad Caroli VIII. regis Imperium aureus tribus
D scripulis antiquo leuior, & ceratij dodrante deterior paulatim cusus est. ac tametsi Franciscus maior pondere ac bonitate meliores signari voluisset, nunc tamen leuiores scripulo, & ceratij semisse deteriores feriuntur. cæteræ ciuitates, Venetorum, inquam, Genuensium, Florentinorum, Senensium aureos nummos, quos ducatos appellant, & Hispani ipsi vna & eadem lege ponderis ac bonitatis, quarta, inquam, ceratij parte ab auro purissimo, tribúsque scribulis à drachmali pondere percusserunt, vsque ad Carolum V. Imperatorem. Is enim anno M.D.XL. aureos Hispanos duobus ferè ceratiis deteriores, & quatuor siliquis leuiores cudi mandauit: ex quo duodecima pars libræ, siue quod idem est, vncia æris argentíve auro publica lege misceri cœpit. extemplo ciuitates omnes ac principes Italiæ, eadem lege nummos siliqua tamen grauiores cudi iusserunt. Pontifex ipse Romanus Paulus III. perniciosum cæteris om-

6 d. l. quotiescũq de argẽti pretio.

nibus præbuit exemplum. Is enim aureum Romanum omnium deterrimum ac leuissimum sub Farnesiorum stemmate signauit: quippe duobus ceratiis ac semisse ab auro purissimo distantem, ac duobus scribulis solito pondere leuiorē. deinde Farnesius Cardinalis cum Auenione Pōtificis Legatus esset, deterius in eo se gessit quàm auus ipse: quippe aureos cudit auo deteriores ac leuiores. Quo factum est vt publici corruptores ac monetales Præfecti, finitimarum ciuitatum proba numismata vndique coacta corrumperent, ac deterrima quæque ferirent. Et quoniam acutius auri quàm argenti pretium intuemur, & argentum quàm aurum deprauare facilius, fraus etiam obscurior, sæpissime fit vt argentei nummi quo sunt puriores, eo rarius reperiantur: propterea quod ex optimis B deterrimos conflare publica finitimarum ciuitatum lege licet. regales Hispani argenteorum numismatum optimi vndique conquiruntur à Belgis & Germanis, vt vnciales ac semunciales nummos publica auctoritate feriant: quos à regalibus duodecima ferè bonitatis parte abesse constat. Sic Lucernates, Solaturij, Vnderualdēses, ex nostris capitonibus suos conflare solent, æris ferè duodecima parte admista. leuiores sunt etiam capitonibus Francorum. etenim bonitatis ac ponderis rationibus subductis, Francorum capitonibus deteriores sunt duobus ferè assibus. quæ quod subtilius à nobis libro [7] singulari disputata sunt, omitto. Principum quidem ferè omnium legibus seuerissimè cauetur, ne aurum & argentum extra fines Imperij cuiusque euehatur. sed nunquam obtineri poterit vt legibus pareatur, quandiu commercia cum finitimis populis, vti necesse est, intercedent. C Capitales etiam ab aurificibus fraudes manare solent: quas omnes si persequar, infinitus sim: nec tamen vllis legibus caueri possunt, nisi ea quam dixi ratione semel in Republica constituta: vt scilicet omnia auri & argenti numismata æquabili proportione ac pondere feriantur, & à purissimis quarta & vigesima parte tantum distent: nec aurificibus ab ea lege discedere liceat. ita fiet vt argentea supellex argenteis, aurea aureis æquo pondere coemantur ac permutentur, nec quicquam venditori pereat præter opus. Sic enim vetere maiorum nostrorum prouerbio dici solebat, in argentea supellectile nihil vēditori perire præter opus, cùm aurifici venderetur. cur non idem quod D ante trecentos annos in Gallia factum est, quod etiamnum in Hispania fieri videmus, consimili exemplo faciemus? at nostri aurifices sub operis specie fraudem emptoribus faciunt: ac vilissimo pretio emunt: quod multò carius distrahere possint: sublata verò auri, æris & argenti confusione, fraudes à stirpe cōuelli necesse est. vectictal etiam monetale, quod principes graui subditorum incommodo de nummorum pretio detrahunt, tolli, ac potius eo nomine vectigal nouum, tum etiam ad monetalium mercedem imperari æquius est: vt olim Normani principes, & non ita pridem Poloniæ reges sanxerunt, vt nummorum vis ac potestas vbique sit eadem sine vllo permutationis nummorum detrimento. Et quoniam ab iis qui auro, argento, ære flandoferiundo perficiuntur, pestis præcipuè manat, eóque latissimè per omnes Imperij prouincias grassatur, vnam

[7] In Paradoxo aduersus Malestretum.

vnam tantum nummorum officinam in eodem Imperio constitui necesse est, & in vrbe omnium maxima, vt publice spectantibus magistratibus nummi percutiantur. Nouum id, opinor, Præfectis monetalibus videri possit, præsertim nostris, qui monetarum officinas habent ferè viginti. At mirum videri debet nemini, qui modò intellexerit Romanos in tanto Imperio vnam tantum monetarum officinam habuisse, scilicet Iunonis templum, in quo Tresuiri monetales trium metallorum, auri, argenti, æris nūmos sine vlla mistura signabant. præterea Marij Gratidiani Tribuniplebis rogatione scholam constitui placuit, in qua nummi probarentur. Late quoque patebat Imperium Francorum Carolo magno
B rege: omnes tamen monetarum officinas in Palatium coegit: quo seuerius & accuratius nummi fabricarētur ac probarentur. postea vero quàm officinas plures habere, & procul à principe metalla miscere licuit, ratio quoque nummaria deprauari cœpit. Hîc dicet aliquis, Persas, Græcos, Romanos simplicia numismata æris, argenti, auri fabricasse, nec tamen adulterinos nummos defuisse: vt videre est apud Demosthenem [8]: demus id quidem: sed tanta fuit eorum raritas, vt id valde nouum videretur: quoniam facilime quisque metallorum simplicium naturam vim, ac pondus tenebat: nec tamen prius nummi corrumpi cœperunt, quàm metallorum confusionem principes ciuitatum inuexissent, vt Marco Antonio in Triumuiratu probro datum est: quod ab aduersariis profectum o- 8 Contra Timocratem. & in titulo de falsa.
C pinor: cum adhuc inopia laborantibus Romanis Liuij Drusi Tribuniplebis rogatio non sine contumelia reiecta fuisset, cum octauam æris partem argento misceri vellet. ex quo intelligitur argenteos nummos etiam illis temporibus à summa puritate nihil aut parum admodum abfuisse: aurum quoque purissimum extitisse demonstrant etiamnum aurea numismata veterum Græcorum ac Romanorum, in quibus nihil est admistum æris aut argenti, præter centesimam partem, quæ sine diuturno labore ac detrimento percoqui nō potest. at etiam Vespasianus nummos aureos conflari iussit, quibus tantum defuit pars auri septingentesima octogesima octaua: vt Parisiorum aurificibus ac monetalium Pręsidi Turetano compertum est. Mihi tamen sufficere videtur si pars argēti & au-
D ri vigesima quarta desit: ne querantur monetales operis diuturnitatem & iacturam: aut ignibus imperari non posse. Nollem, si fieri posset, quanquam fieri posse docui, æreos nummos signari: si tamē aliter principibus videtur, puros ac simplices cōflari oportet. id quidem perfacile est, ac tametsi antea nūmi nostri partes assium minutissimæ decimam duodecimámve partem argenti caperent, nihilominus tamē fraudes in iis quamplurimæ fieri solent, quæ minus à plebecula, cui potissimum eiusmodi numismata cuduntur, percipi solent. Extat apud me Iacobi Pinatelli rei nummariæ Præfecti ad Henricum II. regem epistola populari sermone scripta: qua grauiter queritur de publica calamitate, ac monetales Parisienses accusat, quòd asses iusto pondere leuiores, materiáque deteriores accuderent: detrimentum verò publicum triginta sex assium in singulas libras eius monetæ fuisse demonstrat. Ex quo intelligitur in infinita mul-

titudine talium nummorum quanta fabricatur, peculatus incredibiles fuisse. Idem tamen Pinatellus à Curia monetalium accepta potestate [9 anno 1552.] cudendorum denariorum ac duplorum, ad officinas huius Imperij remotissimas se recepit, procul à principe, procul à luce: ac tantam vim talium numismatũ signauit, vt rationibus omnibus subductis à Iudicibus quæstionum centies ferè sestertium depeculatus esse comperiatur: nec dubitauit sestertium pellici regiæ numerare, quæ flagitiosissimi hominis supplicium quidem distulit, non sustulit tamen. Hæc igitur mea conclusio est, ne in minutis quidem nummis metalla misceri oportere. Sed ea quæ diximus cum in Asia & Affrica, cum item in Hispania & Anglia rectissime fiant, quid obest quominus idem in cæteris quoque ciuitatibus & Imperiis fieri possit? Non dubito si principes inter se conspirẽt, omnia faciliora futura. Et quemadmodum veteres à nummorum percussione ad proplasticen & fusionem delapsi sunt: idem nunc quoque nobis faciendum opinor. nam quo nummi solidiores fuerint, eo melius figuram tuentur, quæ in nummis percussis vetustate perit. circularis verò & æquabilis figura circuncidi non poterit, quin facilè cuique appareat: nec item vllum erit ex cæmentis nummorum detrimentum: nec iterum atque iterum cæmenta conflare oportebit: nec tot opificibus opus erit: nec tantum temporis inaniter conterendum in molestissima percussione: sed eodem momento vis infinita nummorum forma cuiusque, loco, & ordine constituta existet. postremò nummos adulterinos efformare nemo poterit, cùm metallorum ea sit natura, vt corporis capacitate ac volumine plurimum inter se distent: quod quidem volumen in nummis percussis latet: quia percutientis arbitrio distẽdi aut cogi possunt: forma verò in quã liquata iniiciuntur metalla, nec distendi, nec minui potest. Quamobrem si quis aureos nummos ære admisto corrumpere volet, formæ capacitas non patietur: quia corpus æris duplo capacius est, & ratio ad aurum eadem quæ vnius ad 2 & $\frac{1}{8}$, siue octo ad septẽdecim, siquidem vtriusque massa capiatur eiusdem ponderis: contra verò, si corpus vtriusque metalli eiusdem amplitudinis sumatur, auri corpus ære duplo grauius & $\frac{1}{8}$, vel vt subtilioribus ponderibus ac numeris vtamur, eadem est æris ad aurum ratio, quæ 1551 ad 729 vt quidem me spectante demonstrauit Fr. Fuxæus magnus seculi nostri Archimedes. Auri verò ad argẽtum ratio ea est quæ 1551 ad 929, aut ferè 9 ad 5: id est argentum corporis volumine duplo ferè maius est auro, si eiusdem ponderis massam vtriusque metalli constituamus: vel aurum ferè duplo grauius erit argento, si eiusdem voluminis massam vtriusque metalli cõparemus. Æris itẽ ad argentum ratio ea ferè est quę x i. ad x i i i. aut exactissima ratione, vt 729 ad 929 nam hæc duo metalla corpore ac pondere sibi proxima sunt, colore verò dissimilima. propiùs tamen argentum plumbo accedit, tum pondere, tum etiam amplitudine: id est plumbum eiusdem magnitudinis qua argentum tanto grauius erit argento, quanto numerus x v. maior est x i i i i. vel accuratissimè, vt 998 ad 929: aut huius volumen tanto maius erit volumine plumbi, si vtriusque massa eiusdem ponderis inter se con-

ſe conferatur.ſed plumbum corruptoribus nummorum inutile eſt,propterea quod diffluit,& ab omnibus metallis facilè ſciungitur. Stannum quoque admiſtum cætera metalla quaſi lethiferum venenum perdit ac plane corrumpit: ac tametſi argento colore quamſimilimum videatur, corporis tamen amplitudine ac pondere diſſimilimum eſt: nam vtriuſque eadem ferè eſt ratio quæ 9 ad XIII. aut ſubtilius 600 ad 929. Aurum verò ad ſtannum metallorum omnium leuiſſimum & corpore capaciſſimum,ferè triplam habet rationem: id eſt quam 18 ad 7: vel ſubtilius 1551 ad 600. Ferrum item corporis amplitudine & pondere ad argentum cæteris propiùs accedit: eſt enim ferè vtriuſque ea ratio quæ 3 ad 4, vel accuratiſſimè vt 634 ad 929: ſed aliorum miſturam ferre nullo modo poteſt. quinetiam æris drachma ſi in ferream fornacem iniiciatur, obſtat quominus ferri materia liquari vllo modo poſſit, ac totam aduri neceſſe eſt. Queritur tamen Plinius corruptores numiſmatum argentea lamina ferreum nummum ſic texiſſe, vt argenteus putaretur, idque appellabat ferruminationem, qualem me Lutetiæ nummum memini vidiſſe. pondus tamen aut corporis capacitas fucum obductum facilè detegit. aurum verò ferruminationem illam momento demonſtrat, cum ferro tantò grauius ſit, quantò ſenarius à nouenario ſuperatur: aut exactiſſima ratione 1551 ad 634. Poſtremum eſt argentum viuum, quod pondere ac volumine proximè ad aurum accedit: leuius tamen eſt & capacius auro: eámque ferè inter ſe rationem habent quam 3 ad 4, vel accuratiſſimè vt 1158 ad 1551 ſed omnium celerrimè igni carpitur, nec vlla vi retineri poteſt, quominus euolet ignibus admotum. Auri verò & argenti, opinor, ſumma inopia fecit, vt maiores noſtri proplaſticen in re nummaria deſerere cogerentur, vel, quod verius eſt, monetales ipſi nummos ferire maluerunt, quò fraudes eorum minus perciperentur. Noſtra quidem ætate nummi ſolertiſſima ratione & quidem noſtrorum hominum ingenioſiſſimo artificio ſimul ac ſemel orbiculari figura ſecari ac ſignari & quidem promptiſſimè cœperunt: ſed ea ratio deſerta iacet, quòd vſu perceptum eſt nummos nec eiuſdem ponderis eſſe, nec formam diu tueri, & in cæmentorum multitudine ac iteratis fuſionibus magnum eſſe detrimentum. Quod autem diximus libram nummorum tum grauiorum tum leuiorum integris numeris diuidi oprtere ſine vlla fractione numerorum, habet ea res incredibilem vtilitatem, tum ad comerciorum facilitatem, tum ad nummorum permutationem: ſi videlicet auri & argenti, atque adeo ſi placet, æris libra vnciarum 12 in nummos 24, 36, 48, 72, 96, 144, 192, 576: non tamen æris vel auri libram in numiſmata 576 diuidere neceſſe eſt, ſed argenti duntaxat. omnium verò libræ partitionum vtiliſſima eſt drachmalis, ſcilicet in nummos 96. Et quoniam repentinæ legum mutationes, ac rei nummariæ conuerſiones graue ciuitatibus detrimentum, ſæpe quoque rebellandi occaſionem afferunt, id ſenſim fiat oportet, quò leuiùs incommoda ferantur. Cùm enim legatione ſuſcepta ad conuentus Gallorum Blœſas profectus eſſem, iuſſus ſum à principe cum monetalibus Præfectis ac Marcello ærarij Tribuno de re nummaria

qua tunc grauissimè Respublica conflictabatur, consilium capere, vbi breuiter ea quæ superiùs scripsimus, quæque populari sermone iampridem à nobis peruulgata fuerant, disseruimus: summa tamen fuit, nihil vtilius fieri posse, sed tam graui morbo nummario Rempublicam vrgeri, vt eam medicinam quantumuis salutarem, difficilimè latura videretur. at nullæ medicinæ tam sunt salutares quàm quæ faciunt dolorẽ. & quoniam pocula, cataplasmata, sectiones nihil proficiunt membris putribus, ignes & cauteria admouere necesse est. At paulò pòst intellexi peculatores publicos intercessisse, quominus ea quæ dixi, publica lege sancirentur. quinetiam argentea numismata deteriora quàm antea signarunt, & ex eo centies ferè HS corraserunt. Neque enim dubito si ærosa nu- B mismata lege prohibeantur, ac iusto pretio nummulariis dentur, subditos iacturam non leuem facturos: quam princeps pro se quisque quadam ex parte sarciat oportet: sed illud incommodum pro tantis vtilitatibus leuissimum optimo cuique debet videri.

De Rerumpublicarum inter ipsas comparatione, & quæ quamque vtilitates & incommoda sequantur.

Cap. IIII.

VEMADMODVM quisque tueri rem familiarẽ debeat, quibúsque initiis familias propagari, quibus etiam moribus, in- C stitutis, legibus temperari: quibus modis ciuitates fundari atque institui: quibus augeri atque amplificari: quibus copiosissimæ, florentissimæ, beatissimæ denique effici possent, satis quidem superioribus libris disseruisse videmur. restat illud modò, vt tribus legitimarum ciuitatum generibus propositis, quæ quanque commoda aut incommoda sequatur, breuiter complectamur: sic enim ordo postulat, vt optimi cuiusque generis delectum faciliorem habeamus. Cum enim Rerumpublicarum genera plura tribus esse non possint, siue vni, siue omnibus, siue paucis summa detur imperandi ac prohibendi potestas: & cuiusque generis alterum laudabile sit, alterum vitiosum: prudentis est non tantum vitiosa declinare, verumetiam honesta diiudicare, vt in opti- D mo tandem acquiescamus. Et quidem mihi tum vniuersa tum singula consideranti, perniciosa tyrannis vnius, tyrannorum quoque multitudo deterior videtur, sed omniũ deterrima plebis impotentissimæ potestas, quam M. Tullius ex Aristotelis sententia, tyrannidẽ quoque maximam appellauit. Ex his tamen omnibus nihil anarchia magis pestiferum cogitari potest: quæ nec formam ciuitatis vllam habet, & in qua imperare qui possit cuiquam, quíque parere velit imperanti, reperiatur nemo. His igitur vitiosis generibus repudiatis, laudatarum ciuitatum optimam sequamur: quæ qualísque sit, incommoda cuiusque seorsum ab vtilitatibus seiungam, vt quid expetendum, quídve fugiendum sit, planiùs intelligatur. Ac primùm quidem popularis status cæteris laudabilior videri possit, quod in eo solo ius omnibus idẽ, ac sine cuiusquam

Argumenta pro statu populari.

gratia

gratia vel odio leges vniuersis ac singulis æquabiles, ipsique naturæ consentaneæ inesse videantur. vt enim natura alterum altero nec honoribus nec opibus superiorem fecit: ita quoque popularis status hunc sibi propositum finem habet, vt omnia omnibus æqua sint, nec magis quisque similis sibi sit, quàm omnes omnium. id autem obtineri non potest, nisi fortunæ, opes, honores, præmia, supplicia, imperia, iura denique omnia omnibus eadem sint sine vlla cuiusquam prærogatiua. Ita quidem Lycurgum, qui Reipub. constituendæ magister optimus habitus est, fecisse videmus, cum auri & argẽti vsu sublato, ac tabulis omnibus creditorum vno consumptis & eodem incendio, legem agrariam tulit: qua quidem
B possessiones omnes omnibus ex æquo diuisit: tum peragrata regione summam ex ea re voluptatem cepisse dicitur, cùm frugibus omnibus collectis omnes cumulos exæquatos intueretur. qua quidem re duas ciuitatum pestes antiquissimas, auaritiam, inquam, ac superbiam è Laconicis finibus exterminasse dicitur: neque id tãtum, verumetiam furta, rapinas, ambitum, calumniam, magistratuum sordes, factiosos cætus de Republica sustulisse. hæc enim æquatis omnium imperiis ac fortunis, locum vbi consistant, reperire facile non possint. Iam vero, si hominum inter homines societas sine amicitia peritura sit, amicitiæ verò fundamentum in æquabilitate positum videatur: (hac enim re maximè amicitia fouetur ac sustentatur:) æqualitas item extra populare Imperium nulla reperia-
C tur: consequens est in popularibus Imperiis humanæ consistere societatis & incolumitatis fundamentũ, ídque maxime omnium expetendum esse. quid autem optabilius est quàm sublato tyrannidis metu, libertatem vnicuique à natura duce optima datam restitui? quid item laudabilius quàm ius omnibus æquabile constitui? quid suauitate ciuili sublato potentiorum dominatu iucundius, aut naturæ magis consentaneum optare possumus? hæc omnia in vno statu populari posita videntur. At illud quanti est, quod optimi Imperatores, prudentissimi legumlatores, acutissimi iuriscõsulti, opifices ingeniosissimi, clarissimi Oratores, summi philosophi non modo sunt ac ferè semper fuerũt in popularibus Imperiis, sed etiam ab iis ad omnes populos permanarunt! quid ita? nisi
D quod ingenia libertate quodammodo exultant ac efferunt sese, quæ vnius aut paucorum dominatu ac inuidia quasi humi abiecta ac depressa iacent, nihil vt magnum aut excelsum ausint. At etiam nulla vsquam Respublica præterquam in populari consistere videtur: in qua scilicet populus publica, vel (vt veteres loquebantur) populica, vrbem, inquã, theatra, vias, ærarium, opes, spolia, iura, prẹmia, leges, honores in commune quærit, iísque perfruendis summam voluptatem capit: at paucorum vniúsve dominatione cùm omnia tenentur, nihil publicum, nihil commune dici potest. In summa, cum nihil ab immortali Deo tam optare debeamus, quàm vt magistratus legibus, subditi magistratibus se quamobsequentissimos præbeant, id tantũ in vno populari statu sperare possumus: quia legum summa potestas est in populari non in vnius aut paucorum statu. Hæc ferè à popularium hominum opinione pro statu populari

argumenta ducuntur, partim verisimilia, partim etiam vera: quæ nonnulli fulcire & corroborare conantur: populariter id quidem, sed non satis ad id quod volunt, accommodatè. sunt enim hęc argumenta araneorum telis haud valde dissimilia: id est subtiliter ac belle contexta, sed quæ bestiolas quidem exiguas irretire valeant, robustiores retinere non possint. hæc igitur discutiamus. Principio nulla fuit vnquam ciuitas quæ summam illam honorum, fortunarum ac Imperij æquabilitatem tueretur, vt superioribus libris demonstrauimus. ac tantum abest æqualitas illa rerum omnium à natura, vt eam qui retinere volet, prius naturæ leges ac iura perrumpat oportet. Quis enim non videt naturam alios aliis animi præstantia tanto excellentiores, quanto brutis animantibus homo præstabilior est, procreauisse? cur ita? nisi alios ad imperium, alios ad obsequium genuisset? quammulti stupidi, furiosi, insani, qui nullum naturæ, nullum ingenij lumen habent, num ad Imperium natos esse putemus? Ac ferè fit vt eadem illa natura iis quibus ingenij ac prudentiæ vim ademit, corporis infinitum robur ad imperata strenuè exequenda dederit: quibus verò animi præstantiam eximiam largita sit, corporis vires dempserit. Quod si naturæ libertas, quam populares isti tantopere prædicant, in democratia locum haberet, certe nec legibus ipsis relinqueretur, nec magistratibus imperandi prohibendíque locus. at nusquã in monarchia, nusquam in aristocratia tot ac tam multi sunt magistratus, quot in democratia videmus. Quantum attinet ad prædia communia, ad ærarium, ad rem denique publicam, nusquam rapinæ, nusquam peculatus frequentiores. Quarum rerum cum testes quamplurimos & quidem clarissimos habeamus, nullum tamen Xenophonte clariorem aut locupletiorem. idem enim & optimi Imperatoris, & sapientissimi philosophi laudibus abundans, de sua, id est de Atheniensi Republica[1] hæc scribit. Ego, inquit, statum Atheniensium probare non possum, quod eam Reipublicæ formam amplexantur, in qua improbi ac flagitiosi meliore sunt conditione quàm viri boni ac innocentes. Si tantus vir ita sentit de Atheniensium Republica, omnium quæ extiterunt popularium laudatissima, vel, vt Plutarchus scribit, minimè omnium vituperanda, qualem sententiam de cæteris popularibus laturum fuisse putamus? In quo quidẽ Macciauellus literis abusus est & otio, cùm democratiã vno loco cæteris[2] prætulisset: idẽ tamen cum Italiã antiquo splendori restitui vellet, id non nisi à monarchia, & quidem Pontifice maximo fieri[3] posse iudicauit. à qua sententia rursus defecit, cùm Venetiarum Rempublicam cæteris omnibus præstantiorem esse scripsit[4]: vt quid sentiat homo leuissimus ac nequissimus, diiudicari non possit. Quid Plato? democratiam nundinas populares appellauit, in quibus omnia vænalia prostant. Aristoteles paucis verbis democratiam repudiauit, non tantum rationibus, sed etiam Homeri autoritate vsus, οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανείη. Maximus item Tyrius[5] vir sua ætate clarissimus, vt perniciosam democratiam semper fuisse conuinceret, testimonium protulit Atheniẽsium, Syracusanorum, Carthaginensium, Ephesiorum. Et quidem vt populo placeat, cui vitia displi-

Contra Democratiam. B C D

1 Xenophon in lib. de Repub. Atheniens.

2 In Liuium.

3 lib. 1. princip. c. 9.

4 In Liuium.

5 Orat. 3.

diſplicent, inquit Seneca, per naturam fieri non poteſt. Quamobrē Phocio Athenienſium Imperatorum fortiſſimus ac integerrimus, popularibus ſuffragiis ſemper contrarius, etiam populum ſemper à ſua ſententia diſcrepantem nactus eſt, præterquā quod ſemel populus ſuam ſententiā probauit: tunc ille admiratus, & ad circunſtantes cōuerſus, Quid, malum, mihi excidit, vt populi ſenſus cum meis congruerent. Et quidem mirum debet videri ſi plebs imperita, id eſt, multorum capitum immanis quædam hydra, rectam vllam ſententiam ferat. certè quidem ab imperita multitudine conſilium rerum gerendarum petere aliud nihil eſt quàm à furioſo ſanitatem. Quod Acharnaſis cùm omnium optimè perciperet,
B Athenienſium conciones & concilia ſine riſu ſpectare non potuit, cum diceret Athenis ſapientes rerum agendarum ſummam populo proponere, furioſos verò quid agendum eſſet, decernere conſueſſe. Vt tamē plebs imperita ac leuiſſima quicquam quod rectum, quod honeſtum ſit, decernere velit, aut poſſit, quis tam inops à prudentia, qui conſilia ciuitatis ſacratiſſima in vulgus manare putet oportere? num illud eſt ſacra proculcare ac prophanare? quanquam res ſacræ ſi execratæ fuerint, reſecrari poſſunt, & prophana expiari: arcana verò Imperij peruulgari ſine ciuitatis interitu, aut certè ſine dedecore & contumelia non poſſunt. Quamobrem mirum videri debet nemini, ſi ob eam cauſam populares Athenienſium, Carthaginenſium, Syracuſanorum ac Florentinorum ſtatus
C breuî interierunt. omitto quàm difficile ſit populum vniuerſum vnum in locum cogere: aut coactum regere ac moderari. Nec tamen, niſi magiſtratui placuerit, Senatus, nec populi concio haberi poteſt: vt Cæſar in Conſulatu cum Bibulum collegam exertis gladiis terruiſſet, ne ſemel quidem Senatū quem intelligebat ſuis conatibus repugnātem, toto Conſulatus anno conuocauit. Ac ſiquidem Conſul Tribunos aut collegas ſibi conſentientes nactus eſſet, nihil niſi eorum arbitrio ac voluntate fieri poterat. Quibus rebus perſpicitur omnem populi plebíſve poteſtatem pauciſſimorum magiſtratuum arbitrio ac libidini inſeruire conſueſſe. At interim diſſidentibus magiſtratibus, niſi rebus gerendis opportunè proſpiciatur, ciuitatis ſtatum in diſcrimine verſari neceſſe eſt.
D Nam legibus Solonis[6] æquè ac duodecim[7] tabularum, priuſquam rogatio ſexve pefrerri poſſet, populum trinundino vocari oportuit. ac ſæpe fiebat vt auium dexter volatus (nam Romani[8] contra populorum omnium morem ſiniſtra dextris meliora iudicabant) aut ſoricis inconcinna vox, aut comitialis morbus, forte hominis ebrioſi, comitia Augure nūtiante, aut magiſtratu intercedente vitiarentur. qua de re M. Tullius cum ad Atticum ſcriberet, Scire velim, inquit, num cenſum impendant Tribuni diebus vitiandis. idem paulo pòſt, Proſcripſit Marcellinus ſe per omnes dies comitiales de cælo ſeruaturum: conciones turbulētæ Metelli, temerariæ Appij, furioſiſſimæ Publij. Neque enim competitores ſeipſos tantum in petendis honoribus impediebant, ſed etiam à magiſtratibus ipſis impediebantur, vt Imperium retinerent. Interdum etiam Reſpublica magiſtratibus quaſi nauis gubernatore deſerta ſeditionum tempe-

6 Demoſthenes cōtra Leptinem.
7 Macrobius in Saturnalibus.
8 Cicero in lib. de Diuinat.

ſtatibus ac procellis miſerandum in modum iactabatur. Nam paulo ante Cæſaris Dictaturam, cum propter competitorum vim nulli magiſtratus creari poſſent, Pompeius ſolus Conſul factus eſt. Quamobrem Rhotii ipſi qui nunc popularem ſtatum vtcunque tuentur, alternis tãtum annis magiſtratus creare conſueuerunt. At nihil eſt Imperio populari tam inimicum, quàm diuturnos honores adipiſci. Quid autem abſurdius quàm pro legibus habere leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, quæ ad mandandos honores cæco ſæpius & incõſiderato impetu quàm certo & explorato iudicio fertur? Quid magis furioſum quàm extremis Reipublicæ periculis ab inſana plebe conſilium petere? nihil enim iniuſſi magiſtratus obire poſſunt: nec ſi poſſint velint: & vt velint, nihil tamen B audent perterriti furore plebis, quæ aduerſos caſus ac ſua peccata regerit in ipſos magiſtratus. Itaque Philippo rege fines Atticos incurſionibus infeſtante, magiſtratus attoniti latuerunt, plebs inuocata in comitium venit, nec magiſtratus quiſquam extitit qui concionem haberet, vt quidem Demoſthenes ipſe ſcribit. Conſimili caſu Florentini, cum Carolus v. Imperator ad vrbem exercitum admouit, adeò exterriti ſunt, vt qui pro Republica conſilium dare aut capere poſſet, nemo reperiretur. Nam legibus cauebatur, vt Prætor maximus Florentinorum pro concione populi de Republica conſilium caperet. Eſt autem plebis ea impotentia, vt quemadmodum rebus proſperis inſolentiùs exultat: ſic aduerſis repente deiiciatur. Imperij verò decus ac maieſtatem quonam C modo plebs vlla tueri poſſit, quam miniſtri magiſtratuũ faſcibus ac fuſtibus ſæpiſſime coercent, & in qua regẽda plus pœna, inquit Liuius, quàm obſequium valet? Itaque Phocio dux Athenienſium, cum ſibi ipſe audientiam facere non poſſet in concióne, O, inquit, fuſtuarium Corcyræum quouis talento pretioſius! Ex quo quidem intelligitur grauitatem Imperij ac maieſtatis pondus plebem ſuſtinere non poſſe: in qua tamen ſumma Reipublicæ conſiſtit. Sed his omiſſis porrò progrediamur. Nemo eſt enim qui dubitet ciuitatum omnium finem extremum, eundémque optimum in eo poſitum eſſe, vt pietate, iuſtitia, fortitudine, in primíſque prudentia floreant. His enim artibus humana ſocietas conſeruatur. At populare Imperium his artibus ac virtutibus omnibus eſt ac ſemper fuit inimicum: quoniam plebs id vnum, inquit Xenophon, propoſitum habet, vt impudentiſſimum ac flagitioſiſſimum quenque ad ſummos honores & imperia prouehat: alioqui peſſimè ſibi conſuleret, ſi virtute ac integritate præſtantibus viris imperia mandaret. ab his enim imperio ac poteſtate ſumma ſpoliata profligaretur: propterea quod bonorum ac fortium virorum perquam exigua, improborum autem infinita eſt multitudo: quæ ab honoribus & magiſtratibus, ſi bonis ac ſapientibus imperium tribueret, arceretur. Eam ob rem populus Athenienſis improbos ac impudentes colit & amplexatur, híſque omnibus qui ſibi blandiuntur, audientiam facit: integritate verò ac iuſtitia claros execratur. Propterea Rempublicam Athenienſium probare, inquit, non poſſum, quod ſtatum omnium deterrimum ſequantur: eos tamen laudo, D quod

quod eum ſtatum amplexi omni ope, cura ac induſtria conſeruant ac tuentur: quódque integritate ac iuſtitia præſtantes viros ab honoribus & imperiis quamlongiſſimè repellunt: quod proſcriptione & exilio fatigant: quod ſceleratos ac flagitioſos amant: quoniam, inquit, vitia quæ tibi ac bonis omnibus vſqueadeo diſplicent, populare Imperium fouent ac tuentur. Iuſtitiam verò plebs auerſatur, vt potentiorum ac nobilium domos euertat ac diripiat, ſceleratorum quibus imperia mandat, opibus & conſiliis elata. ex quo fit, inquit, vt popularis illa ciuitas perditorum ſit ac flagitioſorum hominum ſentina, qui plebem aduerſus innocentes ac bonos ciues armare & inflammare conſueuerunt. Leges autem optimas
B plebs aſpernatur, quippe quæ ab eius nutu ac voluntate pendent. Hæc ſententia fuit Xenophontis, hoc iudicium ſummi viri de Athenieſi Republica, quam popularium ciuitatum clariſſimam fuiſſe tradit, nec in ea quicquam immutandum putauit quandiu popularem ſtatum retinere vellent. Conſimile, quantum quidem opinor, Marcelli[9] iuriſconſulti iudicium habemus de meretrice, quam turpiter facere ſcribit, quód pudicitiã proſtituat: ſed quoniam verecundiæ fines tranſiliit, non turpiter facere quod bene & gnauiter impudẽs ex artibus meretriciis quas profitetur, quæſtus quantũquidẽ poteſt vberrimos facit. Ita Xenophõ popularem ſtatum deterrimum eſſe confitetur: ſed ad eum retinendum prudenter eos facere iudicat, qui virtutibus omnibus bellum indicunt. Hoc
C igitur ciuitatis genus qui probat libertatis ſpecie propoſita, virtutum interitum earúmque oppreſſionem tetram ac deteſtabilem glorioſam putat. Et quidem popularium ferè ciuitatum ſumma lex eſt, ne ciuis quiſquam quantumcunque ſcelus ſiue in deos, ſiue in homines admiſerit, capite feriatur[1]. quinetiã Romanis legibus ſeueriſſimè cauebatur, ne verberibus[2] ciuem cædere liceret. at ne vllis quidem magiſtratibus nec ipſi Senatui Romani ciuis libertatem minuere vllo modo licebat. Itaque Verres, vt alios omittam, diuinis & humanis legibus fœdiſſimè proculcatis, repetundarũ ac peculatus omniúmque ſordium & corruptelarum reus, iudicióque publico damnatus, grauiſſimam pœnam Reipublicæ pendere viſus eſt, quod ex Vrbe exceſſit. cur ita? quia populares ſtatus li-
D bertatem non acerbitate ſuppliciorum infeſtam, ſed lenitate legum munitam eſſe voluerunt. At Coriolani, Scipiones, Cicerones, Rutilij, Metelli rebus præclarè geſtis exilio damnati ſunt. Ita quoque Hermodorus Epheſo, Ariſtides iuſtus, Themiſtocles, Thucidides Athenarum vrbe pulſi ſunt. Miltiadẽ verò carceribus, Socratem veneno necarunt. ac tametſi Phocio non modò Athenienſium, ſed etiam omnium ſuæ ætatis virorum clariſſimus haberetur, & qui quadragies quinquies Athenienſis exercitus Imperator creatus, vitam ſumma integritate vitæ ac innocentia ſine vllo probro tranſegiſſet: nihilominus calumniator quidam de fece plebis auſus eſt ad populum quem intelligebat Phocioni iratũ, rogationem huiuſmodi ferre, Vellẽt iuberent Phocionem ac ſocios necari: hanc vocem populus tanto plauſu excepit, vt omnes aſſurgerent, ac manibus elatis ciues fortiſſimos ac innocentiſſimos capitis damnarent:

9 l.4. de condic. ob turpem.

Scelerum impunitas in ſtatu populari.

1 Leges Valeriæ tres, lex Sempronia.

2 Lex Porcia. Cicero pro Rabirio perduellione.

nec defuerunt qui fertis & corollis redimiti cum feruis ac fœminis in comitium profecti fint, vt fententiam capitalem ferrent. Qua re perfpecta, Me quidem à vobis, inquit Phocio, damnari facilè patior, fed cur ifti? ad quem populus, Quoniam, inquit, tibi funt amici: nec prius furor plebis infanientis conquieuit, quàm omnes fine iudicio, fine accufatione, fine vlla caufa necarētur[3]. Nec verò fperandum eft vt plebem cùm bonis infultare cœperit, pudor vllus à turpitudine, aut ratio à furore reuocare pofsit. Itaque cum Demofthenes fceleratiffimos quofque euadere, ac in primis Antiphontem capitalem hominem populi iudicio abfolutum, eundem Areopagitarum fententia reum capitis peregit, parum admodum de populi iudicio folicitus[4]. Ex quo perfpicuum fit maieftatis in populo vim penè nullam fuiffe, aut proculcatam iacuiffe. Et quemadmodum in populari ciuitate omnia imperia, magiftratus, curationes publicè væneunt: ita quoque à fordibus & corruptelis nihil fanctum aut purum effe poteft. quinetiam M. Marius modios argenti plenos in comitium[5] diribitores ferre iuffit, vt fuffragia plebis lucro inhiantis coemeret. idem Cneum Pompeium feciffe legimus. Quamobrem mirum videri non debet, fi magiftratuum ac iudicum fordes & corruptelas incredibiles in Romanorum fcriptis legimus[6]. fœdius etiam Athenis Stratocles ac Damoclides ineunte magiftratu ad auream meffem fe proficifci publicè iactabant. At fiquidem iura, iudicia, leges, honores, imperia, magiftratus Athenis ac Romæ tam turpiter profcribi confueuiffe videmus, quæ tamen opibus ac fortunis omnium florentiffimæ extiterunt: quid de ciuitatibus egeftate ac inopia laborantibus iudicandum? Cum enim Megarenfes Theagenem principem Imperio fpoliauiffent, tanta licentia viuebant, vt locupletiffimos quofque impunè diripere liceret, vt eft apud Platonē. Non aliter Heluetios diutiffime pulfa nobilitate feciffe legimus, qui quem diripiendū plebi prodere vellent, pro foribus eius humanā figuram, aut perfonam ramis fubiectis collocabant: nulla mora quin extemplo fortunis omnibus locupletiffimus quifque ac innocētiffimus ciuis fpoliaretur. At qui popularē ftatum Romanorū tantis laudibus efferunt, cū potius virorum fortiffimorum & clariffimorū laudes profequi præftabilius fuiffet, quàm ciuitatis formā, non vident quot & quātis feditionibus ac bellis ciuilibus, & quā fæpe iactata fit illa ciuitas: plebē à Patribus toties diuifam: toties furiofiffimos Tribunos turbulentis concionibus optimo cuique ciui exiliū, mortem intētare folitos: toties in media ciuitate, in campo Martio, in Curia, in ipfis templis deorū cædes ciuiū editas: in ipfo Iouis Statoris Capitolio Tiberiū, pòft etiam Caiū Gracchum, Drufū, Saturninū, Sulpitiū crudeliter mactatos, nec facrofanctę, id eft, Tribunitiæ poteftatis fiducia fuiffe tutos: toties Cōfules ac Tribunos, imò Cōfules inter ipfos ac Tribunos inter fe viciffim pro Roftris, in Senatu, coram populo capitalibus diffidiis ac feceffionibus ciuitatem perturbantes, contrariáfque leges, edicta contraria promulgantes. Cum enim Caffius Conful edicto Latinos & Hernicos Vrbe excedere iuffiffet, Virginius collega edictum huic cōtrarium promulgari[7] iuffit:

3 Plutar. in Phocione.
4 Plutarc. in Demofthene.
5 Plutar. in Mario.
6 Cicero pro Cluent. in Verrem.
7 Dionyf. Halycar.

iussit:non tantum vt collegæ auctoritatem frangeret, verumetiam vt ciues inter se & cum peregrinis in Vrbe media committeret. Quid autem indignius, aut à ciuili societate magis alienum, quàm ciues sub toga candida ferreos thoraces ac loricas indutos ad honorum petitionem quasi ad prælium proficisci, & in ipso foro sæpe contrarias acies ciuiũ instrui? Lapidationes, inquit ille[8], in foro sæpe vidimus: non sæpe, sed tamen nimis sæpe gladios. idẽ paulo pòst, Meministis, inquit, corporibus ciuium Tiberim compleri, Cloacas refarciri, è fore spongiis effundi sanguinem. hæc ille. At videre mihi videor Sulpitium Tribunum Mario impellente, decreta Senatus ac magistratuum imperia proculcare, vt Syllæ prouin-
B ciam eripiat, seditiosis concionibus quasi furiarum facibus plebem ad arma vocare, concursationes omnium ordinum, omnium ætatum ciuitatem turbare, Syllam cum exercitu redeuntem ciuili sanguine Vrbem ipsam fœdare, domos partim diruere, partim inflammare: milites effusos sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios contrucidare: vndique gladiorum fulgorem oculos præstringere: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorum fragorem audiri: puerorum eiulatibus, mulierum lamentibus, morientium gemitibus, militum clamoribus vias omnes circunsonare: cædes stupris, stupra cædibus misceri: vrbem denique totam in suorum ciuium cæde ac sanguine natare: pòst excedente Sylla Mariũ redire, arces occupare, comitia turbare, magistratus arbitrio
C suo creare, Syllanos deiicere ac fugare, cædes cædibus rependere. nec ita multo pòst Syllam rursus cum exercitu reuersum tota Italia grassari, ac locis omnibus inauditas crudelitates ac ciuiũ strages edere, atque adeo in funeribus Reipublicæ exultare ac tripudiare. In summa, siquis popularium ciuitatum veterem memoriam repetat, profecto comperiet, aut cum hostibus, aut cum ciuibus sempiternum bellum gessisse: & quandiu floruerunt, non populari sed sapientissimi cuiusdam ciuis imperio, nutu, cõsiliis, quasi regia quadã potestate moderatas fuisse. Quandiu floruerũt Athenæ, non populi sed Senatus Areopagitarum imperio tenebantur. postea vero quàm à Senatu ad populum omnis delata potestas est, Periclis vnius arbitrio omnia regebantur: quem rectissime Thucidides ciui-
D tatis imperium habuisse confitetur. Florentini perpetuis ferè seditionum fluctibus iactati sunt, quousque Laurentius Medices Imperium arripuisset: hinc Soderinus in concione quam habuit ad populum de conuertendo statu, ciuitatem quidem antea specie popularem, re ipsa vnius Laurẽtij dominatione occupatã fuisse dixit. paulo pòst imperio plebi restituto ad furores ciuiles relapsos non prius conquieuisse quàm regem haberent. Romanam verò ciuitatem quis non videt perpetuis hostium bellis implicatam, vix tamen à ciuilibus vnquam abstinuisse? quòd igitur stetit, quòd legibus & armis aliquandiu floruit, Menenio Agrippæ, Furio Camillo, Papirio Cursori, Fabio M. Catoni Censorio, Marco Scauro, Pompeio Magno laus illa non populo debetur. Quamobrem Liuius[9], Sub vmbra Scipionis, inquit, Vrbem terrarum dominam latere, nutus eius pro decretis Patrum, pro populi iussis esse. Stetit etiam aliquandiu

[8] Cicero.

[9] lib. 30.

popularis Thebanorum ſtatus, ſed Pelopidę, ſed Epamynondæ Imperio ſingulari[1] ſtetit: quos cum amiſiſſent, non ita multo pòſt populare Imperium amiſerunt: perinde vt Athenienſes amiſſo Pericle Imperatore fortiſſimo ac prudentiſſimo, ciuitas quaſi nauis amiſſo gubernatore & ereptis Areopagitarum Senatui gubernaculis, in alto fluitare ac ſeditionum ciuilium procellis agitari cœpit: cum alius anchoras iacere, alius portum tenere, alius vela facere conaretur, oborta tempeſtate fœdiſſimũ ſui naufragij ſpectaculum, & hoſtibus iucundiſſimum exhibuerunt[2]. Ac tametſi tyrannis triginta vrbe pulſis ad Imperium populare redierunt, Demoſthenes tamen in populi cõcione dicere auſus eſt Athenienſium Imperium penes aliquot Oratores eſſe, à quibus duces exercitus penderent, qui trecentos ad ſummum ciues alios aliis attributos haberent, quorum arbitrio emptis aut eblanditis ſuffragiis omnia in Republica maxima gererentur. honores autem ac imperia promercalia fuiſſe Plutarchus ſcribit, ídque popularium omnium ciuitatum commune malũ appellat. Liuius enim de Tarentinorum populari ſtatu ità ſcribit: In poteſtate iuniorum plebem, in manu plebis rem Tarentinam eſſe. ac paulò ante popularis Romanorum Imperij occaſum, Craſſi, Cæſaris ac Ponpeij, quod Tricipitium vocabant, arbitrio ac poteſtate Imperium illud tenebatur. ſed cum alter hoſtili, alter ciuili bello cecidiſſet, tertius principatum arripuit. Quibus rebus intelligitur populare Imperium ſine prudentiſſimo gubernatore diu conſiſtere non poſſe: hinc verò ſumma poteſtate tributa tyrannidem conſequi. Hîc mihi occurrat aliquis, ſtatum Heluetiorum popularem eſſe, præclarum tamen videri, ac iam trecentos amplius annos armis ac legibus optimis floruiſſe: tyrannidem etiam non modo à ſuis ceruicibus, ſed etiã ab alienis ſtrenuiſſimè depuliſſe, nec minus domeſtica quàm militari diſciplina tranquillum ſtatum tueri. Demus hæc omnia. ſed antea cauſas aliquot aperuiſſe videmur: ſcilicet ſtatum quinque ciuitatum minorum, etiamſi cæteros libertate ſuperare videantur, gubernandi tamen ratione optimatum rationem ſequi. facit etiam effera quodammodo locorum natura, vt libertatem popularẽ auidius amplectantur: item ferociſſimum ac ſeditioſiſſimum quemque foras erumpere, vt alienis principibus inſeruiant: reliquias plebis tenuium & opificum Imperij minime appetentes facile in obſequio magiſtratuũ retineri: maximam vero partem ab armis diutiſſime iampridem, vt pace ac tranquillitate fruantur, abſtinere: poſtremò ciuitates omnes, quæ, paucis quibuſdam exceptis, in ſumma inopia verſantur, tot ac tam multis fœderibus ac ſocietatibus inter ſe & cum finitimis aptas & colligatas eſſe, vt à ſe inuicem diuelli non facilè poſſint. & quemadmodum ij qui in denſiſſimis tenebris, aut per abruptos præcipitéſque locos iter habent, manibus ac veſtibus ſeſe mutuò complectuntur, vt alter alterius ope ac ductu nitatur: ita quoque Heluetij in lubrico popularis Imperij ſtatu cõſtituti mutuis auxiliis ac ſocietatibus quam arctiſſimis vinculis inter ſe coniuncti viam ſibi muniunt tutiorem: nec, ſi à mutuo complexu diuellantur, diu conſiſtere poſſint. Quamquam popularem illã ſocietatem ac liber-

[1] Plutar. in Epamynonda.

[2] Polybius. lib. 6.

ac libertatem nobilium ac locupletiorum ſanguine fundatam & auctam fuiſſe quis non videt? victoriam Baſilienſem Ludouici XI. Delphinatis auſpicio partam ſecuta eſt nobilium qui Ludouici partes tuebantur, cædes ac proſcriptio,& earum maximè familiarum quæ Sampacæ cladi ſuperfuerant.pauciſſimi quidam Bernatum ac Tigurinorum ope & gratia incolumes reſtant. Argentinenſes verò,Lindauij,Senenſes,Genuenſes, Florentini, vt popularia Imperia ſtabilirent, antiquam nobilitatem pene à ſtirpe auulſerunt. Deterius etiam Florentini, qui deleta aut exacta nobilitate, gubernacula tenuerunt: ſed cum ordines ciuium tres feciſſent,grandium,mediocrium & plebeiorum:hi quidem grādes de Im-
B perio deturbarunt: reliqui ordines rurſum de principatu inter ſe tantis furoribus exarſerunt, vt riui ſanguinis per vias decurrerent: poſtremò cum ſumma rerum ad fecem plebis delata eſſet,à mutuis cędibus & ſtrage non antè conquierunt, quàm Pontificis maximi ac finitimarum vrbium conſilio ad principem peregrinum, vt antea diximus, gubernacula detuliſſent [3]. Eſt autem plebi quodammodo inſitum nobilitatis odium, cum intelligunt ex ipſa plebecula magnam partem vel opibus, vel cæde cuiuſquam nobilitatem ſibi peperiſſe, & infimorum contemptu, aut armorum vſu præ cæteris intumuiſſe. Quamobrem Argentinenſes cæſa ac proſtrata nobilitate, cum Imperium populare inuaſiſſent, legem communibus ſuffragiis tulerunt,ne quis ſummos in ciuitate magiſtratus
C adipiſceretur, niſi à cerdonibus, aut coriariis,aut id genus ſordidis opificibus ſtirpem traxiſſet. Id enim veteribus Græcis vſitatum erat, vt in iis ciuitatibus quæ popularia Imperia ſtabilire ac tueri vellent,ciues omnes, quantumquidem fieri poſſet,opibus,honoribus,imperiis ac vitæ conditione exæquarent: ac ſi quis prudentia,iuſtitia,fortitudine,aut vlla virtute cæteris præluceret ac emineret, hunc oſtraciſmo exterminabant, aut ne virtuti tam apertè bellum indicere viderentur, accuſationibus & calumniis opprimebāt: atque id vnum efficere conabantur,vt ſinguli ciues non magis ſui ſimiles eſſent quàm omnes omnium. at etiam Plato Socratis nomine, non bona tantummodo, verumetiam vxores ac liberos omnium communes eſſe optabat,vt ſublatis MEI ac TVI vocibus,quaſi
D diſſidiorum fomentis ſumma concordia ac trāquillitate viueretur. Quæ diſciplinæ ſi ſibi conſentiant,ciuitatum omnium interitus ſequetur:non quia metuendum ſit vt ex ciuitate familia ſit eadem futura,quemadmodum Ariſtoteli viſum eſt,ſed quia ciuitates ob id maximè cōſtitutæ ſunt vt ſua tuerentur, quódque diſcordiarum vberiora aut fœcundiora ſemina nulla ſint quàm in rerum omnium communitate. Quamquam familia ipſa principes vno plures ferre non poſſit. eſt autem familia ciuitatis imago. Et cum Biantem popularis homo ineptè interpellaret,vt ſtatum popularem in ſua ciuitate ſtabiliret,ille ſapienter,Fac,inquit, tuam familiam popularem. ex quo intelligitur eos qui omnia omnium in ciuitate communia, paria, ſimilia, imo eadem efficere concupierunt, vt quaſi ex vna ciuitate vnam familiam conſtituerent, vni quoque principi,vt in familia,ſummum Imperium mandare,& eandem quam in recta familia

[3] Antonin. & Macc'auel.in hiſtoria Florentin.

Argentinēſium lex.

disciplinam seruare oportere: non autem honorum, imperij ac fortunarum æquationem proponere: qua nihil natura, nihil diuina lege magis alienum cogitari potest: hæc enim disertissimè sua quenque tenere, & ab alienis non tantum manus, verumetiam mentes ac sensus ipsos iussit habere continentes. Ex quo intelligitur eos errare ac decipi, qui naturæ legibus omnia fuisse communia putant: neque enim præcepta diuina legi naturæ dissentanea esse possunt, vt rectissimè sapiẽtiæ Magister scribit, legem matris & iussa patris, id est Dei ac naturæ disciplinam sibi consentientem modis omnibus exequi quenque oportere. Libertas autem illa quam in popularibus Imperiis tantopere vigere putant, in eo maxime versatur, vt suis quisque bonis, vxore, liberis trãquillè fruatur: nec sibi aut suis vlla vis inferatur, aut si fuerit illata, vindicetur. Quòd si bonorum æquatio capitalis optimo cuique videretur, multo certè capitalior honorum & imperij æquatio debet videri: quia fortunis & opibus frui commodè quisque potest, si copia datur: imperandi vero prudentia non nisi paucissimis est Dei munere & concessu tributa: vt in statu populari prudentissimo cuique imperium tribui sit necesse. Quinetiam populi qui nullam ciuitatis imaginem habent, ducem aliquem qui cæteros regere, qui ius petentibus dicere possit, creare coguntur, vt in Guzulana regione Affricæ ac Fessæ finibus, accolæ Magnani montis, si quem peregrinum prætereuntem viderint, qui prudentia præstare videatur, hunc consistere cogunt, vt ius vnicuique tribuat[4]. Popularium autem ciuitatum ea ferè lex est, aut certe esse debet, vt qui eandem imperandi prudentiam nacti sunt, eadem imperia sortiantur: quod si alius alio sapientia præstet plurimum, non sorte sed suffragio Imperium deferatur. Quis autem non videt inter homines tantum discrimen esse, vt alij quidem belluis ipsis multo inferiores sint: aliis verò tantum ingenij ac sapientię lumen inesse, vt dij quidam aut Angeli quibus diuina lux affulsit, moderandis ciuitatibus cælo delapsi videantur. at qui æquationem honorum & imperij in statu populari constituunt, imperitis, furiosis, denique sensibus ac mente captis perindevt prudentibus gubernacula tribui volunt. numerantur enim suffragia multitudinis, non ponderantur: furiosorum autem ac imperitorum vbique multitudo partibus infinitis maior est quàm sapientum, si modò verum est Salomonis, quod Græci Apollini tribuunt, illud oraculum:

Vir bonus & sapiens qualem vix repperit vnum
Millibus è cunctis olim consultus Apollo.

Quamquam qui & honorum & bonorum æquationem in ciuitate quęrunt, iidem firmissima concutiunt ciuitatis fundamenta, amicitiam, inquam, ac beneuolentiã, quæ inter pares vix subsistere potest: inimicitiæ verò nusquam maiores quàm inter pares: siue quod alter altero superior fieri velit, siue quod alterius ope alter carere potest. Quamobrem videmus non modò cœtus iure ciuili sociatos, sed etiam populos omnes iure gentium, atque adeo rerum omnium vniuersitatem iure naturæ disparium coniunctione & amicitia multo melius cõciliari ac foueri: quod alij a-

4 Leo Affer.

B C D

alij aliorum opibus & auxiliis carere non facilè possint. non aliter quàm in humano corpore, quod ipsum ciuitatis bene constitutæ imago quædam est, ac præstantissima forma: in quo nullum est membrum, cuius vsu ad vniuersi corporis salutem aut decus cætera membra vacare possint: & quæ imperitis minùs vtilia putantur, cæteris alimentum præbēt: vt sapienter olim disseruit Menenius Agrippa oratione salutari, qua plebem Romanam à Patribus discedentem reuocauit. Popularia quidem Imperia principio gratiosa ac præclara videntur: contraquam in monarchia fieri solet: sed hæc ingentibus vastísque fluminibus consimilis est, quæ quidem ab ortu ipso exigua sunt, longo tamen aucta tumefactáque
B progressu eo maiores vndas voluunt, & capacioribus alueis feruntur, quò à fontibus ac capitibus suis longiùs recesserunt. popularis verò status vento similis est, qui vnde oritur vehementissimus est, ad longinqua tamen fractus debilitatúsque peruenit. Quæ à me copiosius disputata sunt, vt eum errorem iis eriperem, qui rerum nouandarum cupidi monarchias humano generi salutares euertere, ac populares status libertatis & æquationis specie stabilire conantur: qui tamen quauis tyrannide multo deteriores sint, nisi singulari quorundam imperio ac sapientia dirigantur. Quamobrem quæ Respublicæ Heluetiorum moderandæ ciuitatis scientia clariores iudicantur, tametsi popularis Imperij imaginem præ se ferunt, aristocratica tamen ratione gubernantur: ac duplicem aut
C triplicem Senatum habent, vt plebs infima quàm minimum Imperij arcana sentiat, & ab ipsis gubernaculis quàmlōgissimè remoueatur. cœtus verò Mantinæorum veterum more per Curias discretos, quas ipsi Schaffas appellant, distribuunt, quibus præsunt Decuriones. prudēter id quidem, vt & facilius plebs in officio contineri, néve simul coacta ac seditiosorum ciuium querelis excitata tumultus ciere possit. Et quoniam statum Reipublicæ conuertere aut immutare ne sapientissimi quidem ausint, qualēcunq; possumus tueri, ac modis omnibus emēdare debemus. Est autem popularis status ab vniuersa natura planè discrepans: quare diuturnus esse non potest, nec vlla re magis conseruatur quàm seuerissima legum optimarum executione in quo quidem laudabilis est Helue-
D tiorum disciplina: quòd contra veterum Democratiarum leges supplicia de improbis ac flagitiosis seuerissimè reposcit: nec vlla capitalium scelerum venia speratur: ac siquidem ciuitates principum aut sociorum gratia contra legum seueritatem exorari se patiuntur, puniunt quidem aliquanto leuius: pœnas tamen effugere difficilimè damnati possunt. quam seueritatem si remittant, statum diu tueri non poterunt. nam vt ægra corpora vigilantibus medicis & congruenti diæta sustentantur: ita quoque populare Imperium omnium deterrimū, si legum seueritatem ac magistratuum accuratam diligentiam remittat, in periculo versari necesse est. Atque hæc de populari statu. Sed luctatio difficilior est cum iis qui aristocratiam tuentur. Huius ergo vtilitates quoque explicemus. Nam si laudanda est in rebus omnibus antea mediocritas, & extrema vitiosa declināda, vnius æquè ac omnium imperia quasi extrema quædam *Aristocratiæ vtilitates.*

repudianda sunt, vt in aristocratia, id est in optimorum Imperio velut in medio acquiescamus. vt si decem millia ciuium censa fuerint, centum optimi ciuitatis principes creati sapientissimis consiliis ac iustissimis imperiis statum ciuitatis tuebuntur. hunc autem numerum centenarium medium esse constat inter vnum ac decem millia geometrica proportione constitutum. si numerus ciuium minor maiórve fuerit, optimatum quoque numerum minui vel augeri oportebit. Illud etiam optimatum status cæteris laudabiliores & optabiliores facit, quod imperium dignissimo cuique tribui oportere natura ipsa docemur: dignitas autem ex virtute aut ex nobilitate existit: vtrumuis dixeris, status optimatum futurus est. quod si dignitatem opibus metimur, cum locupletiores vbique pauciores sint, egentium verò multitudo penè infinita, etiã ex censu statum paucorum æquè habituri sumus. aut si fortes, magnanimos, prudentes, qui etiam admodum pauci sunt, conquiramus: (hunc enim propriè statum optimatum appellant,) ex his rursus aristocratia existet. Si verò ciues omnes improbi aut ignaui sint, vt non sit alius alio melior, sed alius alio deterior, certè ex opibus ac sensu statum constituere præstabilius est, quippe omnium accuratissimè Rempublicam tuebuntur, quorum maximè interest tutam ac saluam esse, & qui necessaria Reipublicæ munera subeunt: tenui verò plebi Rempublicam credere periculosum est, ne extremis temporibus desertã esse patiatur. Prudenter itaque Titus Flaminius, qui Thessalorum ciuitatibus locupletissimos quosque imperare voluit, quòd eorum potissimùm interesset saluas esse. Iam verò necessitas ipsa nos ad statum optimatũ impellere videtur: quoniã & in vnius, & in omniũ dominatione semper Senatui ac sapientibus Imperij arcana summámque rerum committere, aut omnia deorsum sublapsa ruere necesse est. quo fit vt per naturam optimatum statum sequi cogamur. Hæc breuiter à nobis allata sunt, quæ copiosiùs amplificari video posse. nihilominus tamen adduci nequeo, vt status optimatum monarchia laudabiliores esse putem. Primum enim mediocritas illa quam quærimus, non in medio rerum ac numerorum, sed in ratione tantum consistit: vt liberalitas media inter extrema vitiosa propiùs abest à prodigalitate quàm ab auaritia [5]. at medium illud optimatum quod inter vnum ac multa quasi extrema vitiosa intercedit, non in ratione est sed in numero, quem vbique tam varium esse oportet quàm varia est ciuiũ multitudo: hanc autem momentis omnibus augeri vel minui videmus. Ita futurum est vt quibusdam in ciuitatibus optimatum numerus maior sit futurus quàm in plerisque popularibus Imperiis. Etenim Suitensium popularis Respublica ciues habet haud multo plures quàm Venetiis optimates numerentur. Igitur si quadringenta millia ciuium in Republica censa fuerint, quatuor millibus optimatum geometrica proportione Imperium dari oportebit. & eadem incommoda quæ de populari statu dicta sunt, optimatum Imperia sequentur. Quæ præcipua causa est, cur aristocratiæ semper diuturniores fuerunt, in quibus pauciores erant optimates: vt Lacedæmone non plures triginta: Pharsali non plures viginti statum diutissime

Rempublicam iis committendam esse quorũ maxime interest tuta ac saluam esse.

Contra aristocratiam.

[5] Aristot. Ethico. 1. aliud est mediũ rei, aliud mediũ rationis.

Aristocratia quæ pauciores habet optimates, diuturnior est.

B C D

tissime ab interitu seruarūt. Non est igitur medium numeri, quod vnum inter ac multa intercedit, vnde mediocritas laudabilis petenda sit. Quod autem dici solet, dignissimis quibusque imperium tribuendum, ad monarchiam verius quàm ad optimates pertinet: inter quos vnum aliquem eminere ac cæteris virtute præstare necesse est, & cui summum imperiū debeatur: quoniam fieri nequit vt omnes omnibus virtutibus æquari possint. Nam quod attinet ad consilium ciuitatis, superiùs docuimus à maiestate diuisum semper fuisse: aut certe Senatus nō sit. argumento probabiliore vsus est Plato, cum optimatum Imperium cæteris præstabilius diceret: quoniam, inquit, in vno tot ac tam multæ virtutes, quot & quātę
B principi optimo necessariæ sunt, vix vnquam reperiātur. sed illud captiose: nam si difficile est vnum aliquem tot virtutibus excellentem reperire, longè difficilius erit multos imperio dignos enumerare. & certe Soderinus Florentinorum Prætor maximus in concione ad populum eodem argumento quo M. Agrippa apud Augustum vsus est: cum diceret aristocratiam paucorum tyrannorum statum sibi videri, ac præstabilius esse non plures vno tyrānos habere. Ac si quis putet in optimatium multitudine bonorum ac fortium ciuium numerum fore maiorem: populum vniuersum imperare æquius erit, vt plures in tanto numero futuri sint. Vtrunque tamen imperio inutile est, propterea quod in omni cœtu ac vniuersitate, seu optimatum, seu populi totius suffragia non ad pon-
C dus exigūtur, sed ad numerum: ac optimorum bona pars semper à deteriore superatur, quo fit vt optimorum paucitas in magna multitudine perinde vt salis scriptulus in lacu nullam vim exerere possit. Ita quidem sæpe contigit in aristocratica Imperij Germanici potestate, principes ecclesiasticos numero plures semper intercessisse quominus fraudes Pontificiæ coercerentur: eosdem cæteris repugnantibus regi Francisco [6] bellum indixisse: quod multis retro seculis inauditum erat: ne laici principes ab Imperatore circuncessi vllam à rege salutem sperarent. In summa, quo plura in cœtibus, in Senatu, in concilio, in comitiis fuerint capita quę iura suffragiorum habeant, eo perturbatiores ac difficiliores rerum exitus reperiantur. Quamobrem Veneti, vt hisce difficultatibus occurrerēt,
D summa quæque in Republica septem viris aut sapientibus deliberanda sæpiúsque decernenda committunt, ne arcana Imperij in vulgus manare possint. Demus tamen cum optimatibus omnibus consilia tutò communicari, nec foras erumpere: quid difficilius quàm paucos optimates infinitam multitudinē ab honoribus & suffragiis interclusam imperio coercere? vt enim plebs à potentioribus contemnitur: ita quoque aduersus potentiores inuidia flagrare consueuit. quo fit vt si optimates dissideant inter se, id quod necesse est si artes imperatorias colāt, cupidissimus quisque laudis ad plebem conuertatur, vt frangat potentiorum opes: vt superiùs diximus de statu Genuensium, Florētinorum, Senensium, Agrippinensium, Tigurinorum, Argentinēsium, Lyndauiorum, Phocensium, Samiorum, Trezeniorum, Amphipolitarum, Corcyręorum, Mitylenensium, Hœstiensium, Cnidiorum: in quibus ciuitatibus optimates à plebe

[6] anno 1543

cæſi fuſi, proſtrati aut Imperio ſpoliati feruntur. In cæteris ciuitatibus optimates in tanta diffidentia vitam trahunt, vt niſi arces munitiſſimas habeant, à plebe tuti eſſe non poſſint. interdum verò tãtus eſt plebis metus, vt optimates non niſi in arce conſilium pro Republica capiant: vt Benizenetæ, quæ eſt in Teleuſini finibus, optimates omnes in eadem arce domicilium habent, non modo vt à plebe tuti ſint, verumetiam ne quis patriciorum arcem ac tyrannidem occupare poſſit. Ita quondam Mileti pulſis tyrannis tenues aduerſus potentiores arma ceperunt: fuſa tamen & ſub imperium ſubiugata plebe, optimates Rempublicam tenuerunt, ſed in tanto metu, vt conſilium habituri in naues conſcenderent, ne po-
7 Plutarch. pularium inſidiis interficerentur [7], vt Samiorum Patribus contigit, qui B
8 Thucidides. dum conſiliũ de Republica caperẽt, omnes cæſi ſunt à plebe [8]. Quo fit vt Patres plebem in optimatum ſtatu ne aduerſus hoſtes quidẽ armare auſint, ne ferocior facta cum potẽtibus de Imperio contendat: nec ipſi prælia committere, ne vel ab hoſtibus deleantur, vel fracti ac debilitati facilè à popularibus de Imperio deiiciantur: nec tamen ſi peregrinos milites euocauerint, ab iiſdem tuti eſſe poſſint. quibus periculis vacat Imperium populare. Optimates autem ab hoſtibus circunſeſſi plebem imperio coercere difficilimè poſſunt: nam ſi vim adhibeant, bellum domi non minus periculoſum quàm foris gerendum erit: nec honores ac magiſtratus cum plebe communicari poſſunt, niſi populare Imperium ſtabiliatur: aut ſi magiſtratuum & honorum partem aliquam plebi tribuãt, C
tantundem de optimatum Imperio detrahi neceſſe eſt: ſtabilius tamen erit Imperium potẽtiorum, ac ſeditionibus minus opportunum. Quamobrem Veneti, cum plebe communicare ſolent minores aliquot magiſtratus & curationes, imo verò primicerium, cuius ſumma in Republica dignitas eſt, ac fructuoſiſſima ſcribarum munera plebeis attribuere ac patricios ab huiuſmodi honorum petitione ſummouere: locupletiores autem è plebe affinitatibus ac propinquitatibus ſibi conciliare ac deuincire, mutuáſque à locupletioribus pecunias accipere, vt Rempublicam amare ac tueri etiam inuiti cogantur: eos tamen eatenus exarmare, ne, ſi velint, nocere poſſint. arces autem munitiſſimas in municipiis habent, vt qui ab vrbe longius abſunt, facilius in obſequio retineantur: interdum e- D
tiam bene de Republica meritis ac locupletiſſimis plebeiorum iura ciuitatis tribuunt. ſi hoſtes imminent ciuitati, omnis honeſta ratio expediendæ pacis cum hoſtibus initur: ſi optimatibus inter ipſos vlla contentio oboriatur, nihil prius agitur quàm in amicitiam redeant, & omnia diſſidiorum ſemina radicitus conuellantur. Ita fit vt locupletes ignaui otio ac omnibus voluptatibus, quibus diffluit illa ciuitas, dediti, tenues verò ad quæſtum intenti, qui propter loci opportunitatem vberrimus eſt, ſumma pace ac tranquillitate libentius quàm Imperiis & honoribus perfrui malint. non ſolum igitur imperandi poteſtas eſt adempta plebi, ſed etiã voluntas. His artibus Veneti Rempublicam omnium ſuperiorum, quãtumquidem opinor, ariſtocratici generis optime conſtitutam, & natura loci tutiſſimam hactenus ab interitu (poſt Deum immortalem) conſeruarunt

uarunt. Ac tametsi summa est in Senatu prudentia, summa inter optimates concordia, summus tenuium cum potentioribus conspirantium inter se consensus, vix tamen quadringentos annos eum statum tueri potuerunt, quin seditionibus Bochonianis, Falerianis, Tepolianis, Baiamontanis iactarentur: tum etiam Iustinianorum, Scęuolarum, Seliorum, Bassienorum crudelissimis factionibus Respublica miserandum in modum quateretur. omitto duces octodecim & quamplurimos Senatores furore ciuili cæsos[9]. In quo Paulus Manutius errore labitur, grauius etiam Paulus Iouius: quod hic octogintos, ille verò mille ac ducentos annos Rempublicam eo statu quo nunc est, floruisse putant. Est enim accu- [9 Sabellicus in historia Venetorũ.]

B rata monimentorum publicorum peruestigatione cognitum, ante Sebastiani Ciani Venetorum ducis principatum, (floruit autem anno [1] M. CLXXV.) puram monarchiã extitisse, nulla tamen aristocratia tãdiu stetit, sed omnes in popularia Imperia aut tyrannides breuî desierunt. præsentibus tamen exemplis vti placet. Cum Genuẽses fracti Venetorum opibus sese in Francorum patrocinium dedissent, & optimatum summa potestate regerentur, Adorniorum ac Fregosiorum factionibus ita distracti sunt, vt cum vrbem optimatum mutuo cruore fœdassent, plebs infima Imperij iugum excusserit, ac reliquis patriciis dominationem ademerit: deinde legem tulerit, ne quisquam dux in ea ciuitate crearetur[2] nisi plebeius: pòst etiam latum ad populum, vt magistratuũ & curationum duæ [1 Gianotus Donatus de Republic. Venetorum.] [2 anno 1506.]

C partes plebi, tertia tantum nobilitati concederetur. seditione tamẽ coorta, plebs octo Tribunis creatis optimates vrbe penitus expulit, & Francorum repudiato patrocinio, ex ima fece plebis tinctorem ciuitatis ducem fecit: quem Ludouicus XII. vrbe expugnata egit in crucem, ac pręsidium in arce reliquit. Tandem post cladem Papiensem Genua rursus ab Imperio Francorum deficiente, Andræas[3] Doria ciuium censu facto locupletiores in gentes octo & viginti diuisit, quos Albergos ac Nobiles appellauit, iisque summũ Imperium semota fece plebis attribuit, cum hac exceptione, vt quotannis plebeios decem in optimatũ cœtum cooptare liceret: nec tamen id factum videmus. cum enim ciuium septuaginta circiter millia censa fuissent, vix duo millia summo Imperio præerant. ex [3 anno 1520.]

D eo numero quotannis CCCC. sorte ducebantur, qui ducem & Octouiros cum summa rerum gerendarum potestate in biennium crearent. si de re grauiori decernendum esset, placuit cogi Senatum centumuiralem. Ducem verò non nisi patricium creari voluit, & quidem cohortibus Germanorum militum præsidij caussa stipatum, præter Imperatorem exercitus. omitto quadraginta duces centenarios in regiones vrbanas distributos, procuratores Reipublicæ, Prætorem vrbanum, iudices rotarios, Quinqueuiros, Septemuiros, Cẽsores, & magistratus Georgianę domus. Stetit optimatum illud Imperium sub Austriacorum principum patrocinio annos circiter quinquaginta, id est, vsque ad annum M.D.XLIX. quo Ioannes Fliscus dux ciuitatis suffragio creatus perpetuum honorem efficere Francorum ope tentauit. Iam enim exercitum Doriæ fugarat, ac fratris eius filium interfecerat: sed cum in proximam triremẽ transiliret,

lapſus eſt ac demerſus. Rurſum ciuitas anno M.D.LXXIIII. in duas factiones diuiſa eſt, altera quidem minorum gentium, altera maiorum, quę ex vrbe pulſa agri Genuenſis arces occupauit: nec adhuc planè conquierũt. Materiam ſeditionis præbuit legiſlator, qui nouos homines quos ipſe nobilitarat, à ſummo magiſtratu ſummouit: qua lege lata patricij maiorum gentium, Dorienſium, inquam, Grimoaldorum, Spinolarũ & Fliſcorum, cum ſui generis ſtirpem apud acta teſtatam eſſe vellent, cæteri contumeliam ſibi fieri putarunt: ac periculum eſt ne rurſus à plebe de Imperio deiiciantur: nihil enim verius quàm quod à Lucano dictum eſt.

Nulla fides regni ſociis omniſque poteſtas
Impatiens conſortis erit. B

Diximus antea optimatum cœtibus magiſtratum aliquem perpetuum præeſſe oportere veluti cardinē fixum, in quo ciuitas magiſtratibus perpetua varietate mutatis acquieſcat. Dux autem quingentorum militum, & quidem peregrinorum præſidio cinctus facilè tyrannidem occupare poteſt, eóque faciliùs quo ſummum Imperium in alterum annum legē defertur. Quibus rebus perſpicuum fit Ariſtocratiæ munimentum firmius nullum eſſe quàm mutuam optimatum inter ipſos concordiam: ea tamen ſublata nullum ex omni ciuitatum genere imbecilius eſſe. paci autem & concordiæ inimici ſunt militares homines, & qui artes imperatorias colunt. Nec mirum cuiquam debet videri, ſi Venetorum, Rhaguſiorum & Lucenſium Reſpublicæ aliquot ſeculis ariſtocratiam tuentur: C ſumma enim conſpirationis fide & conſenſu concordiam colunt, & militarem diſciplinā iacere patiuntur. Optimū autem ariſtocratię genus eſt, in quo optimates ex virtute creātur, & vt quiſq; ex optimatibus moritur, alius optimatũ ſuffragio creatur: vt apud Geneuates: nā ſi Senator ſanctioris cõſilij XXV. virorũ occubuerit, is qui ordine & antiquitate prior eſt in Senatu LX. virorũ, demortui locũ occupat, ac viciſſim antiquiſſimus reliquorũ optimatũ concilij CC. virorum migrat in Senatũ LX. virorũ: tum ex plebe vnus in ſuffragiis CC. cooptatur, qui aut virtute, aut dignitate præſtet, aut certe qui nulla ſit vitæ turpitudine infamis: id enim potiſſimùm ſpectatur. atque hæc veriſſima eſt ariſtocratia, quæ ἀρίστους, id eſt, optimos quoſque ad imperium arceſſere conſueuit, ſiue tenues, ſiue locupletes, ſiue plebei, ſiue nobiles ſint. quo fit vt cùm honorum ac imperij D aditus interclusſus ſit nemini, præterquam ei qui dignitatem ſuam ac decus turpitudine aliqua violarit, nullæ plebi cum optimatibus de honoribus & imperio contentiones exiſtere poſſint. præterea iſto modo legibus optimis ac virtutibus erit in Republica locus. Hoc item optimum, quod in ea Repub. cenſura fit Patrum ſingulis annis, ne aut ij qui ſimulatione virtutis ad honores prouecti ſunt, diu latere poſſint, aut qui fiducia poteſtatis impotenter ſe geſſerint, cum dedecore ac infamia ſempiterna deiiciantur. Erat quidem apud Lacedæmonios in creandis optimatibus ſumma ratio virtutis ſine vlla cenſus aut nobilitatis prærogatiua: ſed qui in altiſſimum honoris gradum conſcenderant, nulla cenſura diſturbari poterant. Eo tamen ariſtocratiæ ſtatu Lacedæmonij annos circiter

circiter quingentos summa cum militaris ac domesticæ disciplinæ laude floruerunt. sed cùm alienis Imperiis inhiare cœpissent, suum amiserunt. At Geneuates non modò aliena non expetunt, quippe qui artem imperatoriam desertam esse patiuntur: ac præclarè secum agi putant, si Imperium quod penè iisdem finibus quibus vrbis mœnia, circũscribitur, tueri, ac sibi cauere possint. Earum autem ciuitatum casus, quarum Imperium angustissimum est, non ita metuendus est finitimis ac sociis, vt magnorum Imperiorum, quæ quod longè latéque patent, regúmque ac ciuitatum illustrium societatibus implicantur, sæpe fit vt quasi altissimarum ædium vna & eadem ruina obruantur, aut vehementi motu concu-
B tiantur. sed de aristocratia satis. Restat vt etiam vtilitates & incommoda monarchiæ persequamur: quam etsi omnes vno penè consensu cæteris præstabiliorem ducunt, habet tamen sua quædam incommoda: primum ipsa mors principis mutationem & quasi quandam conuersionem affert, seu melior, seu deterior succedat: mutationes autem semper metuẽdæ sunt [4]. nouos enim principes nouę leges, noui magistratus, noua instituta, noui mores, noui hostes, noua ratio vitæ sequitur: ídque quodammodo insitum est omnibus principibus, vt nouitati studeant: quod non modo singulis, verumetiam vniuersis magnum affert detrimentum, etiamsi meliora instituta sequantur. Quod si princeps ea sit ætate ac prudentia, vt nouitati minimè studeat, societates tamen quæ cum
C aliis ineuntur, moriente principe finẽ accipiunt, nouíq; cientur motus: quę in statu populari oc optimatiũ metuẽda non sunt, si fœdera perpetua sint. Hoc verò periculosius, si monarchia suffragio non successorio iure defertur, propter eã quæ morientes principes sequitur ἀναρχίαν, aut si plures liberi ęquo iure succedãt, Imperiũ ac subditos distrahũt: inde cędes ac ciuilia bella: interdũ etiã crudelissima fratrũ aut proximorum parricidia admittuntur: aut si nulla fratribus inter se de Imperio cõtrouersia intercedat, si tamen princeps impubes sit aut furiosus, tum certè motus grauissimi pro regni procuratione ac tutela cientur, eóque magis si mater imperandi cupidior esse videatur. Et vt nulla sit inter principes contentio, misera est, ac diuina [5] vltione puerorum ac fœminarum dominatio
D populis illata. Demus igitur tutorem lege vel testamento principi datum, metuendum est ne pupillo sublato Imperium inuadat: quod quidem Trypho crudeliter [6] fecisse dicitur, vt Syriæ regnum adipisceretur: & eodem exemplo Ludouicus Sfortia cæso pupillo matrem sibi ac Imperium Mediolanense simul despondit: tametsi enim maiores nostri vt puero principi ac regno cauerent, procurationem quidem regni proximis agnatis, educationem verò liberorum matri permiserunt: ea tamen cautio non satis idonea sit, nisi proximi diuini numinis metu aut naturę bonitate vincantur. At Charilai mater filij cædẽ pacta est Lycurgo [7] patruo, vt Imperium Lacedæmoniorum vnà cum vita filio eriperet. Interdum regni procurator regem se ferens pupillum de Imperio disturbat. dux enim Northumberlanus, vt filio aditum ad Imperium sterneret, Eduardum v. regem Angliæ veneno sustulisse dicitur. Apelles verò tu-

Quæ incommoda monarchiã sequantur.

4 Plato lib. 7. de Repub.

5 Iesa c.5.

6 Ioseph. in antiquit.

7 Plutarc in Lycurgo.

tor Philippi II. regis Macedonum regem quodammodo se ferens, Philippo dominatũ eripuerat, nisi ab eo cæsus fuisset. Quod si princeps iam pubes regnum adeptus sit, immunis est à tutela, cum tamen duodecim tutores ac sapientiæ magistros dari decuisset, qui principem domitas habere libidines, & rationi obsequentes cupiditates quæ tum maxime inflammantur, accuratissimè docerent, ac pietatis artibus informarẽt. quo fit vt adolescentium principum & exoletorum contubernio delectatus perniciosis artibus imbuatur. Si armorum cupidus est, bellum iniustum potius denuntiabit quàm animi virtutísque periculum non faciat. at si ætate iam matura rerúmque gerendarum prudẽtia clarus & illustris extiterit, (quo nihil mortalibus Dei munere & concessu optabilius tribui B potest,) hoc tamen mali habet principatus, vt qui sapientissimus est, insanus fiat: qui fortis, ignauus: qui continens, libidinosus. exempla deesse possunt nemini. Quibus autem flagitiis deditus fuerit, iisdem subditos imbuere necesse est. Hæc monarchiæ incommoda ac pericula grauissima quidem: sed ea quæ ab aristocratia & democratia pendent, multo grauiora. Est autem iniqua in omni re accusanda prætermissis bonis malorum enumeratio, vitiorúmque selectio. In regali potestate inesse quiddam mali fateor, sed bonum quod est quæsitum in ea sine isto malo non haberemus. Quamquam monarchia quæ successorio iure defertur, his ferè incommodis vacat. in optimatium verò ac populi statu factiones & contẽtiones de imperio déque summis honoribus & annuæ sunt, C nec multo minores quàm de summa rerum: in monarchia nullæ de magistratibus ambiendis aut adipiscendis esse possunt, quippe principis arbitrio ac beneficio tribuuntur. Maiestas autem Imperij præterquam in vno principe verè ac propriè consistere nullo modo potest. Nam si duo pluresve principes fuerint, summum imperium nullius est: quia nec alter alteri imperare, nec parere tenetur. ac tametsi vniuersis in aristocratia ac democratia maiestas attribuitur, singulis non item: nusquam tamen summum illud imperium subsistere videtur, nisi princeps aliquis extiterit, qui vniuersos ac singulos quasi membra corporis apta & colligata inter se vnire possit. alioqui si tribus & ordines inter se dissideant, duces partiũ collatis signis dimicare sæpe necesse est, quia maiestas Imperij collapsa D nusquam consistit. ac tametsi plures suffragio ac numero vincant, sæpe tamen fit vt viribus sint inferiores. Quamobrem controuersiæ frequentes oboriũtur tum inter Patres, tum etiam inter populi tribus de legibus ferendis, de creandis magistratibus, de bello indicendo ac finiendo: aut quia fœdus alij quidẽ cum hoc, alij cum illo principe malint: aut suffragia principibus pluris licitantibus addicant. Rhætorum quidem tribus, cum de renouandis cum rege Francorum fœderibus ageretur [8], cum alij Francos, alij malent Hispanos, acerrimis contentionibus exarsisse cõstat. Interdum etiam legibus cautum est, ne lex perferri aut magistratus creari possit, nisi vno omnium inter se conspirantium consensu: vt in Polonia nisi minor pars collegiorum, aut Legatorum, aut Senatus, aut denique populi multitudo maior nisi oratione cuiusquã persuasa assentiat, armis cogi

Comparatio triplicis status.

8 anno 1549.

cogi ſolet. Itaque comitia ciuibus armatis ad regem creandum coeunt. quæ in vnius dominatu contingere non poſſunt: quoniam nemo ſibi ipſe repugnat: & cùm in populo Patribúſve bona pars à maiore vincatur, princeps vnus efficere poteſt vt vincat ſanior deteriorem. Iam vero ſumma illa imperandi prohibendíque poteſtas à pluribus vno explicari non poteſt in re militari, in bellis gerēdis, in prælio cōſerendo, ſed magiſtratibus aut curatoribus id committendum, qui non niſi præſcriptis verbis imperant, nec ſine trepidatione mandata Patrum populíve egrediuntur. Quibus difficultatibus aliter occurri nō poteſt quàm ſi vni ſummū ſine prouocatione imperium detur. quod non modò Theſſalis[9], Mitylenęis, La- [9] Dionyſiſus Halycar.

B cedęmoniis, verumetiam Romanis ipſis conſuetum fuit, quoties periculoſum & graue bellum, ſiue ab hoſtibus[1], ſiue à ciuibus[2] immineret, ſiue quid aliud difficilius explicandum eſſet, vel peſte[3] graſſante, vel ſi magiſtratus extra ordinem creādi eſſent, aut quoties competitorum ambitioſis obnuntiationibus comitia vitiarentur, aut iudicia ſeuerius exerceri oporteret. Trepidi Patres, inquit Liuius[4], ad ſummum auxilium decurrūt, Dictatorem dici placet. Et cum Annibal Italiam quateret, Ad Dictatorem dicendum, inquit[5], remedium iamdiu deſideratum ciuitas confugit. idem alibi, Dictatoris edictum pro numine ſemper obſeruatum[6]. At cum hoſtes Vrbem obſediſſent, inſtaréntque acriùs, Dictatorē creari oportere viſum eſt: hîc Liuius, Tantus, inquit, Dictatoris terror fuit, vt

[1] Liuius lib. 3.
[2] Liuius lib. 2.
[3] Liuius lib. 7.
[4] lib. 6.
[5] Liuius lib. 22
[6] Liuius lib. 6.

C hoſtes eo creat oſtatim à mœnibus diſceſſerint, cur ita? quia ſummum imperium ſine prouocatione, quaſi regi cuidam ad breue tempus dabatur: imperia vero magiſtratuum, à quibus prouocandi ius erat, pro nihilo ſæpe ducebātur. Quamobrem cū Appius Conſul ſeditioſos ciues ad populum confugientes imperio coerceri non poſſe videret, Minas, inquit, eſſe Conſulum non imperium, vbi ad eos qui vnà peccauerunt, prouocare liceat: agedum, Dictatorē à quo prouocatio non eſt, creemus[7]. Ex quo perſpicuum fit Romanis, quibus ob vnius culpam regale nomen execrationi fuiſſet, imperium tamen placuiſſe, ſine quo ciuitas diu ſtare non potuiſſet. & quidem inane eſt imperium, quod vel prouocatione interrumpi, vel interceſſione ſuſpēdi, vel pluribus communicatum impediri, [7] Liuius lib. 2.

D vel concurſu infirmari poteſt. Quod enim Tacitus ſcribit res maximas geri non poſſe, niſi vni imperium detur, idē Liuius paulo aliter, tres Tribunos conſulari poteſtate creatos planum feciſſe plurium imperium bello ſemper inutile fuiſſe. Ac tametſi Conſulare imperium alternis diebus penes vnum eſſet, ne ſe mutuis interceſſionibus impedirent: nihilominus tamen ſi diſſiderēt inter ſe, nihil vnquam recte geſtum eſt. nam cum Paulus Æmylius ac Terentius Varro aduerſus Annibalem exercitum ducerent, ac opinionibus inter ſe diſcreparent, vtrique ab Annibale fracti ſunt. Idem Chriſtianorum ducibus accidit aduerſus Amuratem ad Nicopolim dimicantibus, ac Germanis principibus contra Carolum V. Imperatorem: nec ita pridem exercitui eccleſiaſtico, cui tres duces æqua poteſtate præerant, aduerſus Ruerum ducem Vrbinatem dimicanti. Et quidem omnibus Affricæ populis diuturna experientia compertum eſt

ac persuasum, plures æqua potestate duces ab vno sępissime, vnum à pluribus Imperatoribus difficilimè posse superari. Nam quandiu Cleomenes Lacedæmoniis solus imperauit, claras ac illustres victorias adeptus est: cum verò alterius familiæ regem exilio pulsum reuocauit, paulo momento copiis omnibus fusis prostratus est ac fugatus. Quod cum intelligeret Aristides iustus Atheniensium exercitui vnà cum Miltiade Præfectus, omne suum imperium contulit in collegam [8], qui Persarum copias ingenti clade prostrauit. Quod si bellicæ res summa laude ac facilitate ab vno geruntur, quis vrbanam disciplinam ab vnius summo dominatu melius quàm à pluribus explicari non videat? siue ad Imperij decus ac maiestatem, siue ad ea quę in deliberationem cadunt, semel decernenda, siue ad sententiarum varietatem ac dubitationem tollendam, siue ad ea quæ decreta sunt exequenda, siue ad arcana Imperij retinenda, siue ad populi motus coercendos, siue ad potentiorum iniurias castigandas, siue ad omnia quæ in Republica maxima sunt, obeunda? Quod igitur superiùs in optimo ciuitatis statu imperium summum vnius esse oportere diximus, nec cum populo Patribúsve cōmunicandum: quod item legumlatores, historici, Philosophi, Theologi vna voce regale ciuitatis genus omnium optimum ac beatissimum iudicant, id non ad principis commoda pertinet, sed ad populorum summam fœlicitatem, vitámque tutius beatiúsque degēdam. At summa principis potestas optimatium populíve cœtibus nec subiugari, nec circuncidi, nec vlla sui parte communicari sine pernicie potest, alioqui maiestatem Imperij vel in pestiferam anarchiam, vel in popularem perturbationem prolabi necesse est. Id autem attentiùs ponderandum nobis est, ne seditiosas popularium ac imperitorum voces exaudiamus, qui principes populorum cœtibus & comitiis subiiciendos, ab iísque imperandi ac prohibendi leges accipiendas esse putant: qua quidem re non modo monarchiarum pulcherrimarum sed etiam subditorum interitus sequatur necesse est. At in eo grauissimè peccatur ab iis qui optimatium potestatem ex eo iudicant fore meliorem, quod in cœtu sapientum ac fortium ciuium prudentia maior inest: quasi verò imperandi & consilij capiendi vna esset & eadem non diuersissima ratio. Demus à pluribus acutiùs quàm ab vno res obscuras prospici, ac plurium consilia vnius opinione meliora videri: sed dissidentium inter se opinionum varietas multò commodius ab vno quàm à pluribus conciliatur, multò etiā facilius decernitur, denique multo melius & efficacius imperatur. Quanquam in Senatu vnum aliquem eminere oportet, qui consilium publicum summa potestate regere possit, propterea quod nonnulli tam ambitiose quod eis collubitum est, tuentur, vt de vita quàm de sententia decedere præclarius esse putent, & Rempublicā antè ruere patiantur, quàm saniorem seipsis quenquam confiteri. atque in eo summam laudem consistere arbitrantur. Iam verò si Reipublicæ vnum corpus sit, quî fieri potest vt plura capita ferat? monstrum illud futurum est. At noui principis nouæ sunt leges, noua instituta, noui ritus. demus illud: sed id vigesimo tantum aut trigesimo quoque anno contingere

[8] Plutar. in Aristide.

tingere potest: in popularibus autem ac optimatum Imperiis Calendæ Ianuariæ nouitates illas quotannis pariunt. Et quoniam magistratuum annua potestas est, quis annum sui magistratus sine lege noua, aut aliquo insigni facinore præterire patiatur? vbi toto terrarum orbe plura edicta, plures leges quàm Athenis, quàm Romæ latæ fuerunt? id enim popularibus Imperiis insitum est, vt quod alius rogauerit, alius vel odio, vel inuidiá, vel inani gloriæ cupiditate abrogare conetur. quæ pestis diutissime in Græcorum ac Latinorum popularibus & patriciorum Imperiis grassata, populares ac optimatum ciuitates quamplurimas labefactauit, quoad legibus à populo perlatis magistratuum nomina detraherentur.

B Quod autem fœdera cum principibus ac populis icta morte principis finem accipiat, id neque semper verum est, & magnam partem post ipsius principis occasum aliquot annos prorogantur: idque prudenter à maioribus nostris cautum est, vt fœdera penè omnia non tantum quamdiu princeps vixerit, sed etiam aliquot post annos rata sint: vt ea societas quę regibus nostris cum Heluetiis intercedit, quoties renouatur, disertè caueri solet, vt in quintum annum à principis obitu continuetur. At superiùs docuimus, nec fœdera nec societates perpetuas sanciri oportere, idq; perniciosum esse. at ne populares quidem aut optimatum ciuitates quę sempiternæ videntur, fœdera feriunt sempiterna. Qui verò morte principis societates ac fœdera dissolui metuunt, Senatus & Curiarum decretis

C sanciri curant. Tutius autem ac melius est cum principe quàm cum populo res rationésque contrahere, aut fœdus inire, eóque tutius quò principi cura dignitatis quàm populo maior est. Quæ verò puero principe pericula metuenda diximus, & rara sunt, & in summis magistratibus populorum ac principibus patriciorum deligẽdis grauiora videmus. Quod postremò tyrannos multa impotenter, multa crudeliter, multa libidinose, multa scelerate facere queruntur, non nego. quid enim monarchia diuinius futurum, si omnia ratione regantur? quæcunque tamen tyrannis videtur tolerabilior populi dominatu. etenim tyranni suo periculo progredi cogitant: populi vero impetus ac furor, nec sui, nec alieni rationem habet. Aristocratiam ratione ac prudentia, concordibúsque patriciorum

Dignitatis cura maior est principi quàm populo.

D animis moderatam tyrannide præstabiliorem duco. Sed hic quæritur, præstétne regis optimi maximi imperium optimorum ac sapientum ciuium dominatu? aut num deterior sit multorum quàm vnius tyrannis? vnius enim tyranni cupiditas aliquando expleri potest, plurium non potest. Sed longius progredientem decernere oportet, num interdum cõmodius sit tyrannum perpeti quàm optimatum aut populi statum, etiãsi vitiosi nõ sint? id exemplo melius intelligetur. Si gubernatores in re nautica plures vno demus, qui simul clauum torquere velint, etiamsi artem gubernatoriã teneant, nihilominus seipsos in naue dirigenda impediunt: idem in democratia populum, idem quoque in aristocratia Patres, quãtacunque sapientia præditi sint, facturos opinor: quousque vni (tametsi artis gubernatoriæ minus perito,) clauum, id est, Imperij summam permittant. Siue igitur familiam, quæ ipsa est Reipublicæ imago, siue cor-

poris humani ac membrorum omnium vnà cum ipso capite coagmentationem, siue Solis vnius inter tot sidera splendorem fulgentissimum ac cætera obscurantem, siue cæterorum animantium greges & armenta, atque adeo apũ examina, siue mundi totius statum, cui præest vnus idémque optimus max. princeps, intueri placet, profectò regale ciuitatis genus cæteris omnibus præstabilius esse ducemus. Hoc quidẽ exemplum maximus Turcarum rex Sulymanus vsurpauit: cum Mustapham filium è Perside postliminio redeuntem, & incredibili totius exercitus acclamatione plausibúsque exceptum necari [1], & corã exercitu mortuum proiici iussisset, hoc velut oraculum promulgari mandauit terribili voce præconis, VNVS est in cælo Deus, vnus in terris Sultanus. nec mora quin postridie Sultanum Gobæum veneno sustulerit, quod fratrem luxisset: ac Mehemetẽ, quod trepidus in Persidẽ fugisset, à fuga retractũ necari iussit. quartum, qui vnus tantæ cladi superstes erat, Imperio reseruandum putauit: ne si consortem haberet, subditos à concordia mutua distracturus videretur. Quamquam quid argumenter? cùm perspicuum sit populos omnes, Assyrios, inquam, Medos, Persas, Ægyptios, Parthos, Macedonas, Celtas, Arabes, Indos, Æthiopes, Scythas, Tartaros, Turcas, Danos, Gallos, Moschouitas, Polonos, Britannos, Affricanos, Perusinos monarchiam amplecti & antea semper adamauisse? optimatum ac popularia Imperia repudiasse? At etiam Græcorum & Italorum ciuitates, priusquam ambitiosa imperandi cupiditate obcæcarentur, id est, annos circiter mille sub regali Imperio beatissimè vixerunt. testes sunt reges Atheniensium, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Sicyoniorum, Cretensium, Achæorum, Hetruscorum, Latinorum. At miramur Athenienses & Romanos, Lacedæmonios, Venetos pulsis regibus quadringentos circiter annos populare Imperium tueri potuisse: & quidem iure miramur: quia quod repugnante rerum natura fit, mirabile debet videri: monarchias verò quas dixi tam latè patentes tot seculis stetisse, minime miramur: quoniam vnius dominatio naturæ consentanea sit. Ac tametsi regium nomen populus Romanus execraretur, singuli tamen regiam potestatem affectabant. nam paucos ante menses quàm Augustus nasceretur, oraculum [2] diuinitus editum scribit Iullius Marathus, regem pop. Rom. naturam parturire: & cum Senatus exterritus censuisset, ne quis illo anno genitus educaretur: eos qui grauidas vxores haberent, quod ad se quisque spem traheret, curasse ne Senatusconsultum ad ærarium deferretur. At cum Augustus principatum adeptus Marci Antonij classem fugasset, pacata Republica eandem quam Persarum principes cæsis Magis quæstionem cum amicis disceptauit, quodnam ciuitatis genus præstantissimum esset: disceptationis vtriusque summa fuit vnius dominatum cæteris anteferendum [3]: tametsi Augustus & laborum, & solicitudinis assiduè tæderet, & magistratibus ac Senatu domum accitis, sic enim Tranquillus, rationarium Imperij tradidisset: sed reputans & se priuatum non sine periculo fore, & illam plurium arbitrio temere committi, in retinenda perseuerauit. At cum antea vix annos decem à ciuili tumul-

1 anno 1552.

2 Tranquil. in Augusto.

3 Dio.

tumultu Respublica libera fuisset, sub eo principe annos ferè quinquaginta summa pace ac tranquillitate saluis legibus perfrui licuit. qua quidem re intellectum est regale ciuitatis genus probatum quondam, vt Cicero scribit, non tam regni quàm regis vitiis repudiatum fuisse. Est autem vsus indocilis rerum gerendarum ac dubitationum optimus ac certissimus magister. Itaque Cappadoces, cùm amissa stirpe regia Senatus Romanorum ad popularem statum capessendum inuitaret, conditionem recusarunt, quippe popularium ciuitatum antea calamitosos exitus animaduertissent. Si autoritatem quærimus, certè quidem grauissimos eius sententiæ & quamplurimos autores reperiemus, Homerum[4], 4 lib. 1. Iliados.
B inquam, Herodotum[5], Platonem[6], Aristotelem[7], Xenophontem[8], 5 lib. 3. 6 In politico.
Plutarchum, Philonem[9], Appollonium[1], Thyanæum, Hieronymum, 7 lib. vlt. τῶν μετὰ τὰ φυσικά.
Cyprianum, Maximum Tyrium[2], Bartolum[3], quos viros? Quanquam 8 in Cyropædia.
si humana autoritas desit, diuinam habemus sacratissimis præpotentis 9 In lib. de creatione regis.
Dei legibus expressam, qua Mosem primum populi regem esse iussit: 1 Apud Philostratum.
hac enim voce appellatur[4]. cum item legem regiam Deus ipse iuberet, 2 In Orat. 3 In tractatu de
Cum[5] tibi regem, vt cæteri populi, creare voles, ciuem creabis, inquit, regimine ciuitatis. nu. 10.
non peregrinum: deinde regibus imperandi formam præscribit. ac ta- 4 Deutero. 33.
metsi populus aliquādiu regem præter Deum haberet neminem[6], belli 5 Deutero. 17. 6 Iudicum cap.
tamen duces habuit, qui tum Iudices cum imperio singulari, tum Messię 19. & vltimo. 7 Samuel. lib 1.
in sacris literis appellantur[7]. Ac posteaquam postliminio à migratione cap. 12. vocat מושיעים
C Babylonica in Palæstinam rediissent, Persarum, aut Syrię, aut Ægypti regibus tandiu paruerunt, quoad Iudas Macabæus gentilis Asmonæorum ab Antiocho nobili rege Syriæ defecisset, ac deinceps in suam familiam Pontificatum ac regnum transtulisset: in qua tandiu regnatum quoad sub Imperium Romanorum subiungerentur. Senatus quidem Patribus LXXI. constabat: rex enim quem Senatui præfuisse tradunt, à consilio publico abstinebat, ne contra regem disputaretur: vt Hebræorum iurisconsulti tradunt. iudicia verò de summo Pontifice, de tribu, de falso vate, de maiestate disceptabat: ac propterea iudices, id est שופטים diceban- tur, aut Græcorum corrupta voce Sanedrin. Et quoniam à regia stirpe ἐκ τῶ συνέδριν.
Dauidis omnes ferè Senatores genus ducebāt, maiestatis capita quædam
D sub Asmonæis principibus vsurparant: legum, inquam, ferendarum, ac magistratuum aliquot creandorum: vt Caldæus interpres ad Hieremiā, ac iurisconsulti Hebræorum in Pandectis tradunt: sed hi tantùm iudi- 8 lib. Sanedrim c. 2. & 3. & Rabi
ces dicebantur aut priuatorum aut publicorum iudiciorum, vel vt He- lib. 3. Maymon More annebo-
bræi דני נפשות. דני ממנות ac præterea decemuiri iudices earum rerum quæ quim.
ad ciuitates pertinerent, & magistratui cuique duo Leuitæ assessores. Quæ singula nobis explicanda fuerunt, vt iis qui Israelitas patriciorum potestatem pertulisse putant, errorem[9] eriperemus. Hos tamen LXXI. 9 Ioseph. lib. 6. cap. 6. ant quitatum.
siue iudices siue Senatores appellare placet, Herodes maior Antipatri Idumæi filius excepto Semmea interimi iussit, quod se capitis damnauissent: qui tamen ab Hircano rege ac Pōtifice veniam impetrarat[1]: quem 1 Ioseph. lib. 14. c. 16. antiq. & eod. lib. c. 5.
etiam patriæ parricida crudelissimus interemit. ex quo perspicuum fit summum Reipublicæ imperium in eo Senatu non fuisse: tametsi Iose-

a lib.14.c.5. antiq.

phus [a] Patres inducit cõquerẽtes quod Hircanus & Aristobulus principes Asmonæi formam ciuitatis aristocraticã in regnum mutassent. His igitur rationibus satis, opinor, intelligitur ex omnibus ciuitatum legitimarum generibus præstantissimum esse regnum, vitiosarum deterrimam esse popularem. Sed quando ne sapientibus quidem licet statum suæ ciuitatis etiam corruptissimum commutare, gubernatores imitari oportet, qui tempestatibus obediunt, vela contrahunt, iactum etiam rerum pretiosarum faciunt, vt aliquando portum teneant: ita quoque sapientem qui conuersionem ciuitatis cupit, potentioribus primùm obsequi, & in eorum sententiam ire oportet, vt se faciliùs postea persuaderi patiantur. neque ad id temere aggrediendum est, nisi certa & explorata spe ciuitatis in meliorem statum conuertendæ. In quo grauissimè peccatum est à Dione, qui sublata Syracusarum tyrannide, vt Rempublicã optimatibus cõsilio Platonis redderet, aut regnum legitimum stabiliret, neutrum effecit, sed suorum coniuratione cæsus Rempublicam furiosissimæ plebi reliquit: qui sanè status multo miserior extitit quàm crudelissima tyrannis antea fuisset. Eadem imprudentia Pythagoræi seipsos ac ciuitates Italiæ quamplurimas perdiderunt, cum Imperia popularia ad optimates traducere conarentur: prius enim potentissimos quosque in eam sententiam pertrahere oportuisset, vt quod ratione à seditiosis obtineri non posset, vi & armis potentiorum efficeretur. At si popularis ille morbus nulla medicina curari potest, Rempublicam deterrimam quàm nullam habere præstat. sustinendum igitur erit, vt tyrannis siue vnius, siue paucorum, siue omnium ad summum peruenerit, vt nec vlteriùs progredi, nec regredi possit, sed ex altissimo ac præcipiti loco disturbata per se ipsa ruat. alioqui si tyrãnis concussa tantùm fuerit, nec tamen euersa, crudelissimas bonorum ac fortium ciuium strages consequi, tyrannidẽ vero firmissimis præsidiis ac munimentis stabiliorem quàm antea fieri necesse est. Cosmum Medicem, qui multorum iudicio princeps integerrimus ac prudentissimus habitus est, innumerabiles siccarij occidere frustra sunt conati: quæ res illum vi quadam necessitatis coactum adegit, vt arces munitissimas coniuratorum opibus ac præsidiis omnibus obfirmaret, & ciuibus exarmatis sempiternum dominatum stabiliret. est autem intoleranda subditis vnius tyranni summa egestas. Et quemadmodum sub rege maximo ac potentissimo, cui satis supérque est vnde cupiditates explere possit, sub optimatum angusto Imperio beatè viuere licet, modo ne Imperium alienum affectare velit: ita miserum est angusta vnius tyrannide concludi, nisi princeps optimè à natura, melius etiam ab optimis imperandi artibus ac disciplinis subornatus erit. Videmus enim angustas Heluetiorum ac Rhætorum ciuitates, quæ Imperij propagandi curam nullam habent, præclarè Imperium tueri. Vix enim à Geneua Constantiam vsque CCXL. millia passuum in longitudinẽ Imperium patet Heluetiorum, in latitudinem vero CLX. millia P. ab Alpibus ad montem Iura, & magnam partem rupibus asperrima aut anfractibus montium difficilima ac valde sterilia loca videntur: finitimis tamen principibus

cipibus fertilissimas prouincias non inuident. Amplissimis verò regni finibus subditos sub rege maximo beatius viuere constat, quo ab iniuriis finitimorum principum tutiores sunt, & bellis ciuilibus, quæ ab impotenti potentiorum cupiditate oriuntur, vacant: quippe potentissimi regis imperio facilimè coercentur. Quod si regia stirpe sublata, ciuitates ac prouinciæ in populares abeant aut in pauciorum status, nec fuerint arctissimis inter se fœderibus consociatæ, perpetuis bellis Rerumpublicarum otium ac pacem disturbari necesse est. Cum igitur regale ciuitatis genus omnium optimum habeatur, differamus illud quoque, vtrum præstabilius sit à stirpe regem peti, an subditorum suffragio creari.

B

Regale ciuitatis genus optimè constitutum, nec à sorte, nec à suffragio, multo minus à fœminis pendere, sed à stirpe clarissima duci, & vni tantum tribui oportere. CAP. V.

MONARCHIAM legitimam cæteris præstare perspicuum quidem est vnicuique, sed multo beatior futura sit, opinor, si successorio iure, & extra sortem vni tantùm masculo, semotis procul fœminis, tribuatur. hæc igitur singula singulis rationibus & exemplis veniunt illustranda: propterea quod nonnullos videmus, qui suffragio Patrum, plebisve regem creari virtutis specie proposita præstabilius putant. quæ imperitis hominibus persuasa ratio clarissima Imperia funditus subuertit. Nec defuerunt qui antiquitate vetustissima regna, quæ à stirpe ducuntur, ad suffragia populi traducere libris peruulgatis, aut concionibus ac disputationibus publicis persuadere conarentur: vt non ita pridem Oxonij disputationis habitæ coram Elizabetha Angliæ regina, summa fuit, suffragio potius quàm successione reges optandos esse. quæ noua disciplina non modo reginam sed regni quoq; proceres non parum conturbauit. ab his enim principiis ciues ad seditiosos conuentus, ad defectiones, ad arma prolabi videmus. Quis autem cōcionantis oratione libidines, adulteria, veneficia, cædes, rapinas tyranni execrantis non commoueatur, si ad extremum exclamauerit, O, beatam Rempublicam, in qua populus iustissimi ac sapientissimi ciuis delectum habet: in qua suffragio creatur princeps, qui pietatis ac virtutis studia con sectatur: qui bonorum cœtibus ac societatibus delectatur: qui præmia virtutibus, supplicia decernit peccatis: qui assentatores execratur: qui fidē colit: qui publicos depeculatores procul profligat: qui alienas iniurias vlciscitur, suas ignoscit: qui denique virtutis decus ac dignitatem rebus omnibus superiorem ducit! Has tantas virtutes intuentem, & cum vitiis comparantem necesse est commoueri, & reges à virtutis delectu, non à stirpe quærendos arbitrari: non imperitos modo verumetiam eos qui sapientiæ laudibus abundant. ac nisi rerum gerendarum vsu peritiores argutissime prospiciant quæ pestes principum creandorum suffragia sequantur, facilè sibi persuaderi patiantur, reges à populis creari oportere. quam in sententiam delapsus est Aristoteles ipse, qui Barbaros vocat apud

quos iure ſucceſſorio regna deferantur. nam propterea Carthaginenſes Spartiatibus prætulit, quod hi reges ab Herculis ſtirpe ducerent, illi ſuffragio populi ſibi crearent. ergo barbari ſint Aſſyrij, Medi, Perſæ, Ægyptij, Aſiatici, Parthi, Armenii, Turcę, Indi, Affricani, Tartari, Arabes, Moſchouitæ, Angli, Scoti, Celtæ, Franci, Hiſpani, Peruſini, Numidæ, Æthiopes, qui ſibi reges à ſtirpe regum & quærunt, & ſemper antea quæſierunt. Quinetiam Gręci quondam, Athenienſes, inquam, Lacedęmonij, Sicyonij, Corinthij, Thebani, Epirotæ, Macedones, atque adeo Hetruſci ac Latini veteres quamplurimis ſeculis reges non aliter quàm à ſanguine regũ adepti[1] ſunt. Si tot gentes, tot nationes barbaræ, vbi terrarum erit humanitati locus? num apud Sarmatas aut Gothos? nam hi penè ſoli ſuffragio populi reges habent, nec tamen alios ferè quàm qui à regibus originem traxerunt. M. Tullius humanitatem non modo in Aſia fuiſſe, ſed ad[2] omnes populos permanaſſe ſcribit: hi tamen reges à regibus habuerunt, nec vllum Græcorum principum ſuffragio factum legimus, præter Pittacum & Timondam. At quibus locis regale genus primum deſiit, ferociſſimi aut ambitioſiſſimi quique dominationem fraude partam vi retinuerunt: vt Alexandro ſine prole maſcula mortuo: genus enim à Carano Herculis nepote duxerat, à quo quidem vſque ad Alexandrum Heraclidæ annos amplius quingentos continua ſucceſſione regnauerant: tunc quidem prouinciarum Præſides Imperium illud in quinque regna diuiſerunt: Antipater quidem Macedoniam: Antigonus Aſiam minorẽ: Nicanor ſuperioris Aſiæ prouincias: Lyſimachus Thraciam nactus, nec vllus ſuffragio creatus eſt. Itaque Græcia ipſa humaniorum artium ac liberaliſſimarum diſciplinarum alumna vix à barbarie vindicaretur. Quãquam barbari ſine contumelia dicebantur, qui peregrina lingua loquerentur: vt Hebræi quoque veteres Ægyptios, gentem omnium humaniſſimam[3] ac eruditiſſimam, barbaros appellabant, id eſt עם לעז pſalmo CXIIII. quia ſermone Ægyptio non Hebraico vterentur[4]. Hoc primũ igitur in creandis regibus valde pernicioſum, quod ipſum interregnum habet anarchiam ſine cuiuſquam dominatu, & in eo diſcrimine poſitam, quo nauis fluctibus ſine gubernatore iactata ac momento, ſi tempeſtate abripiatur, peritura: & vt pericula effugiat, nihilominus ferociſſimis ac audaciſſimis quibuſque ciuibus omnia impunè licent: vt ferè fit mortuis Pontificibus Romanis, qui ſtatim initiati omnia omnibus ignoſcũt, & cum vltiones ac parricidia in occaſum Pontificis max. differri ſoleant, ſiccariis tutò latrocinari licet. cuiuſmodi fuere duo nobiliſſimi latrones in agro Romano, qui non niſi poſt centum & ſedecim parricidia pœnas dederunt[5]. Illud autem tranſlatitium eſt Pontifice mortuo carceres effringi, cuſtodes necari, ſontes iudicibus eximi, omnia diuina humana miſceri, quoad collegium Cardinalium concordibus ſuffragiis Pontificem futurum renuntiarit. interdum vero tanta ac tam diuturna fuerunt Cardinalium diſſidia, vt ſedes principe multos annos fuerit planè deſerta. nã Clemente v. Pontifice mortuo Roma Pontificibus caruit duos amplius annos. Fœlice verò duce Allobrogum, eodémque Pontifice Romano mortuo,

Populi omnes à ſtirpe reges quæſierunt.

1 Sic enim Thucidides ſcribit: ex quo Ariſtotelis aliter ſentientis error, & ex ipſo Plutarcho conuinci poteſt.

2 Epiſt. 1. ad Q. fratrem.

3 Herodotus Cęt, in bello c.ur...

4 Rabi Dauid Kimhi notat in eadem pſal. & 1. Corinth. cap. 15.

5 anno 1522.

mortuo, ſedes Pontifice vacua fuit annos decem. ſæpe quoque duo treſ-ve Pontifices Romanos, ac totidem Imperatores factos legimus. Quinetiam Imperium illud Germanorum annos amplius octodecem caruit Imperatore, cæſo ſcilicet Viellmo comite Batauorum, quem Imperatorem renuntiauerant ſuis ſuffragiis creatores ipſi: qui deinde Alphonſo x. Caſtuloniæ regi Imperium mandauerunt: hic tamen delatum honorem recuſauit: ne vel ſubditorum arbitrio, vel principum inuidiæ, vel ſicariorum libidini pateret. Quamquam in illis interregnis, nihil tam ſacrum eſt ac tam ſanctum quod non fœdiſſimè ſoleat, & cum ſumma impunitate contaminari. Quibus peſtibus vt Poloni quodammodo mederentur,
B pœnas quæ à legibus irrogantur, interregno duplicantur: vt quidem Zamoſcum nunc quidem Poloniæ Cancellarium, tunc verò in Gallia Legatum mihi de interregno percontanti ecquis gubernacula teneret, narrantem audiui. nec ita pridem, id eſt antequam Ægyptum Turcæ ſub Imperium ſubiungerent, Sultano mortuo Prætoriani milites bona ciuiũ locupletiorum diripiebant, nec à cædibus & ſtupris abſtinebatur, quoad Prætorianorum, quos ipſi Memelucos appellabant, Imperium vni omnium ſuffragiis mandaretur. Si quis putet interea moderatorem comitiorum ac Reipublicæ procuratorem fieri poſſe, fallitur: neque enim minor, & certe maior difficultas oboriatur in regni procuratore quàm in ipſo rege creando. Demus tamẽ ſine factione, ſine ambitu, vna tribuum
C omnium voce creari poſſe: ecquem populo daturus eſt ſponſorẽ ac prædem, quò minùs ſi poſſit, Imperium retinere nolit? quis enim præſidium militare quo ſtipatum eſſe oportet, nolenti eripiat? nam Goſtauus Suecorum Præfectus in interregno viam ſibi ad regnum muniuit, ac potentiam præſidiis confirmatam poſteritati reliquit. At Senatui dabitur Imperium, vt quondam Romani, & his temporibus Poloni ſolent: non tamen periculo vacat ciuitas, ſi audaciſſimus quiſque arces Imperij ceperit: vt maiorum noſtrorum memoria Pompeium Columnam & Antonium Sauellam Capitolium inuaſiſſe legimus, propoſita populo Romano libertate. Factiones autem ac ciuilia bella declinare cũ omnibus, tum verò bellicoſis populis difficilimum. quid enim his temporibus populo
D Romano ignauius aut inertius eſſe poteſt? attamen Romanos Pontifices duos & viginti cæſos, plures etiam factionibus ferociſſimorum de ſede Pontificiali diſturbatos videmus. omitto eos (qui penè ſunt innumeri) qui veneno periere: nam Pontifices Romanos hac arte necari contritum eſt. Quinetiam in ipſius naſcentis eccleſiæ primordiis, id eſt, anno CCCLVI. ſexcentos ciues Romanos propter Damaſi & Vrſicini factiones vter Pontifex eſſet, cæſos eſſe legimus. Neque id tantùm Romæ, ſed in ſingulis penè oppidis, quæ modo Pontifices haberent, tot ac tantis cædibus omnia complebantur, vt neceſſe fuerit Laodicæna [6] ſynodo caueri, ne deinceps Pontificios honores populis mandare liceret. Quamobrẽ Athanaſius & Auguſtinus ſucceſſores quos vellent, Pontifices Alexandrinis & Hipponenſibus deſignarunt. Quid Germanorum ciuilia bella pro Imperio adipiſcendo commemorem? pleni ſunt eorum libri, plenæ

6 Diſtinct. 63 cano. 13. nõ eſt permittendũ Auguſtin. epiſtol. 110. Theodoritus lib. 4. cap. 10. Eccleſ. hiſtoriæ.

historiæ, plena monimenta: quibus agrorum miserandas vastitates, cædes mutuas subditorum, clarissimarum vrbium direptiones sine horrore ac indignatione meminisse non possumus. Illud etiam incommodum prætermitti non debet, quòd regna suffragio delata nihil habent quod non pateat omnibus omnium rapinis: & quæ publica, quæ communia, quæ vniversorum antea fuerunt, paulo momento singulorum fieri videmus: vt quidem ecclesiastica sedis Romanę & Imperij Germanici prędia quęque opima priuatorum iura subierunt. nam qui nec diuturnum imperium fore, nec ad suos aliud peruenturum intelligunt quàm quòd fraudibus eripere ac retinere se posse putant, nihil non concordibus magistratibus largiūtur, aut sub hasta publicè proscribunt. Nam Radulphus Imperator omnes Hetruriæ vrbes & Imperij Germanici fidelitate & obedientia, quantumquidem potuit, eximere non dubitauit. subditi verò quasi serui suæ libertatis pretium ac mercedem domino soluisse videntur. Robertus item Imperator tres vrbes Imperiales filio donauit: Federicus II. Norimbergam pretio liberauit: Otho III Isnam: Ludouicus Bauarus Ægram: Henricus V. quæcunq; potuit proscripsit: Carolus IIII. cùm suis creatoribus centū aureorū millia soluere se posse diffideret, vt filium Wenceslaum Imperatorem designarent, omnia Imperij vectigalia concessit: qui tamen Caroli filium Imperio abdicare coegerunt. ita quidem exectis omnibus Reipublicæ neruis, Imperium illud à finitimis principibus inuadi cœpit. Hoc etiam regibus populi suffragio creatis cōmune est, vt adepto principatu animos attollant: qui autem ex humili & obscuro loco ad Imperium prouectus est, tyrannidem crudeliùs exercet quàm qui regali sanguine cretus est. nihil enim verius quàm illud Salomonis dictum, serui dominationem intolerabilem esse. Demus tamen principem omnibus virtutibus & optimis imperandi artibus selectum: si liberos susceperit, quis dubitet quin vias omnes sibi posterísque suis ad principatum munire malit, quàm imperitę plebis suffragio committere? Sed porro progrediamur, Regem enim aut peregrinum, aut ciuem creaturus est populus: si ciuibus pateat aditus, impudentissimus ac ferocissimus quisque per fas & nefas dominatum ambiet: si plures æqua potestate & gratia valeant, populum in factiones distracturi sunt: aut certè peregrinorum & quidem flagitiosorum principum imperia potius quàm ciuium, quàm æqualium ferenda sibi putabunt. quod non modo Tacitus Armeniis cōtigisse scribit, qui regem nisi peregrinum ferre non possent. sed etiam mortuo non ita pridem Sigismundo Augusto Poloniæ rege controuersia inter optimates qui regni spem ad se quisque trahebant, coorta, Senatusconsultum factum est, quo quidem omnibus ciuibus ad regnum via præcluderetur: vt quidem à Legatis Polonorum accepi, quibus in fines huius Imperij ad regem Henricum deducendum ingressis, adesse iussus eram. Ac maiorum nostrorum memoria, cum Sultani apud Ægyptios Prætorianorum suffragio crearentur, ac mutuis cædibus & factionibus Rempublicam diuellerent, communi consensu Legatos ad Campsonem Caramaniæ regem miserunt, vt Ægypti regnum ad se delatum

B C D

latum

latum acciperet. Iisdē calamitatibus diu iactati sunt Germani, qui quòd æqualium imperia recusarent, peregrinos sæpe acciuerunt, & quidem minutos principes, Vilelmum, inquam, Batauorum & Henricum Lussemburgorum comites. At etiam peregrini principes Imperium illud ad se delatum repudiarunt. etenim Alphonsus x. Castulonum rex adduci non potuit, vt Germanorum Imperium rogantibus creatoribus acciperet. fuit igitur vacua sedes Imperij annos amplius XVIII. Sigismundus item I. Poloniæ rex, oblata sibi Bohemorum, Danorum & Panoniarum regna, Ludouicus XII. Pisarum principatum, Imperatores Romani plurimarum ciuitatum Imperia, vt est apud Appianum, recusarunt. Demus
B tamen peregrinum principem Imperium ad se delatum non repudiaturum: si procul ab Imperij sui finibus absit, aut sua deserturus est, aut aliena per Legatos curaturus: vtrunque absurdum. quis enim tam stupidus, vt sua curare non malit quàm aliena? quis autem populus patienter imperia Legatorum laturus est? vt scilicet eum habeat quem nolit, & eo quem sibi optauit cariturus sit? Ludouicus enim Hungariæ rex Poloniæ regnum suffragiis populi ad se delatum quia finitimum, vxore Casimiri Poloniæ regis filia rogante suscepit: initiatus est, ac maximis omnium acclamationibus & gratulationibus acceptus: paulo pòst tamen, siue cæli Sarmatici asperitate offenderetur, siue Pānoniarum deliciis alliceretur, siue rogationibus ac votis suorum reuocaretur, domum rediit: vxore
C Polonis vnà cum Hungarorum comitatu relicta. Poloni quidem Casimiri magni memores Gynæcocratiam aliquādiu pertulerunt, eius tamē comitatum ferre non potuerunt. Nec ita pridem Henricus Caroli regis Francorum frater ad Imperium Sarmaticum accersitus fratre mortuo ad Imperium domesticum celerrimè rediit: Poloni Legatorum imperia ferre noluerunt, ac suffragio sibi regem creauerunt. quamquam nullo iure id poterant, nisi consentiente Henrico, ad quem iura maiestatis detulerant, & cui conditionem illam non adiecerant, cum de futuro Gallorū Imperio ageretur, ne per Legatos Imperium ad se delatum moderaretur, vt omnibus principibus semper licuit. scitum est illam donationem semel consummatam ac perfectam non [7] capere conditiones. Demus igi- 7 l. post perfectā de donat. quę sub modo. C.
D tur vtrunque regnum iisdem finibus cohærere, vt Sarmatia Pannoniæ: quis dubitet quin rex Imperium vtrunque iisdem legibus, moribus & institutis moderari cupiat? quin è duobus vnum si possit, efficiat? aut si Senatu populóve renitente id non possit, metuendum tamen est ne vi & armis quod iure non potuit, consequatur. recens est Caroli v. Imperatoris exemplum, qui ex aristocratia Germanorum prostratis principibus regnum stabilire conabatur, ac iam Philippum ab Hispanis acciuerat vt Germanorum rex inauguraretur: nisi eius conatibus Henricus II. rex Francorum fortissimè restitisset. extat adhuc Iullij Flugi Pōtificis oratio, qua id vnum suadet vt firmissima regni Germanici fundamenta iaciantur. Quod si princeps Imperium finitimum quod suffragiis adeptus est, coniungere cum patrio non possit, omnia tamen commoda, omnes fructus ac prouentus alienos suis, quantumquidem poterit, largietur: ac sibi

successorem ereptis optimatum suffragiis designabit: vt reges Danorum ac Thunetanorum, atque adeo Imperatores ipsi Germanorum iampridem more à maioribus accepto consueuerunt: vt suffragiorum iura penitus sublata videantur. Ladislaüs enim Bohemiæ rex Alberti F. & Imperatoris Federici III. ex fratre nepos, rex Pannoniarum populi suffragio creatus, hæreditarium quodammodo regnum fiducia contracta proximis reliquit. at tametsi Mathias Coruinus mortuo Ladislao regnum suffragio populi adeptus sit, Federicus tamen regnum illud & suis & Imperialibus copiis inuasurus videbatur, nisi Mathias regni spem Federico eiúsque posteris promisisset, si orbus ipse moreretur, vt quidē casus tulit. nihilominus Pannones Ladislaüm alterum Bohemiæ ac Poloniæ regem B crearunt. ex quo grauissimum ab Austriacis bellum in Pannonia gestum est, nec antè exitum reperire potuit, quàm ab omnibus ordinibus regnum illud hæreditarium decretum esset, ea lege vt Ladislao mortuo Maximilianus Federici F. rex inauguraretur. sed cum huius nepos impubes relictus esset, Ferdinandus patruus regni procurationem ad se pertinere ratus, populum cui iura suffragiorum perpetuò eripere cōnatus est, eò adegit, vt Turcarum Imperatori regem ac regnum prodere quàm Ferdinandi Imperium ferre maluerit. Hos igitur calamitosissimos exitus Pannones habuerunt, vt quum perpetua regum creandorum iura tueri vellent, in Turcarum seruitutem delapsi, iampridem libertatem amiserint, ac religionem mox amissuri videantur. id enim omnibus principi- C bus ferè est insitum, vt populos sub Imperium subditos, suis moribus, institutis ac religionibus viuere aut assuescant, aut certè cogant. Quamobrem vno capite diuinæ legis sanctissimè cauetur, ne principem peregrinum populus sibi asciscat. Si tamen suffragio regem ex ciuibus creari contigerit, audacissimus ac potentissimus quisque factiosorum inter se conspirātium cœtibus ereptis suffragiis regnum adipiscetur: aut si libera populi suffragia optimo ac sapientissimo cuique sceptra deferre cogitabūt, potentiorum vi aut fraudibus occultis priùs opprimetur vir bonus, quàm regalia sceptra contingat. certè nouem Imperatores Germanorū annis paulo minus trecētis clade ciuili occubuerunt, Vilelmus, inquam, Batauus, Radulphus, Albertus, Henricus VII. Federicus II. Ludouicus D Bauarus, Carolus Henrici nepos, Guntherus: præter eos qui Imperio abdicare coacti sunt. Ex Ægyptiorum verò Sultanis XV. quos Prætorianorum suffragiis creatos legimus, septem bellis ciuilibus interfecti sunt: Turquemanus, Melaschalus, Cothus, Bandocader, Muhametes, Circassius, Giapalatus: ac totidem Romanorum Imperatores, qui proximè Augusto successerunt, & eodem anno tres, sola ciuium coniuratione. Interdum etiam milites Prætoriani ob id tantùm Imperatores necabant, vt noui Imperatoris creatione donatiuum acciperent. Qui autem Senatui placuerat, legionibus displicebat: ac sæpissime tot Imperatores quot in prouincias exercitus dispersi fuerant, creabantur: vt vno tempore triginta facti sint, cum Zenobia Imperatrice. nec ciuilium bellorum vllus exitus reperiri poterat, nisi vnius potentia cæ-

tia cæteri opprimerentur. At quandiu patris Imperium excepit, siue natura siue adoptione filius, bella ciuilia conquieuerunt. Quod si quis orbus Imperium principe orbatum detulisset, in ciuilia bella relabi necesse erat. Itaque Adrianus Augustus vt cautiùs Imperio Romano prospiceret, cum ipse orbus esset, non satis habuit Antoninum Pium arrogare, sed etiam iussit Marcum Aurelium, & Ælium Verum ab eodem adoptari, Augusti prudentiam imitatus, qui tametsi Caium & Lucium nepotes per æs & libram coemisset, iis tamen sine prole mortuis tertium nepotem Agrippam simúlque priuignum Tiberium in foro curiata lege adoptauit, ea conditione vt prius Germanicum arrogaret. Atque ij quidem
B qui ad Imperium designati fuerant, principes iuuentutis dicebantur: qui pòst à Germanis reges Romanorum appellati sunt: vt etiam in principatu suffragiorum iure delato certus esset successor. Sic enim Henricus III. Imperator, se viuo filium regem Romanorum creandum curauit, ab eóque nepotem adoptandum. postea Carolus IIII. filium Wencessaum à creatoribus ad futurum Imperium designari voluit, non tamen sine ingenti mercede: huic Sigismundus frater successit, qui deinceps generum Fridericum III. adoptauit: hic vicissim Maximilianum filium Imperatorem designandum curauit. nec dubium est quin Philippus Maximiliani filius Germanis imperaturus fuerit, nisi patri spem sua morte præripuisset. huius tamen filium Carolum V. valde adolescentem cæteris iure
C quodam successorio principes prætulerunt. Ac tametsi Bohemi, Poloni, Dani, Tartari nulla vi regum creationem sibi eripi patiuntur: filios tamen omnibus anteferri putant oportere, vt successionis beneficio bellorum ciuilium stirpes elidantur: quod certè Sigismundus Augustus rex Poloniæ Iagellonum gentis extremus procurandum sibi putabat, si Senatus populúsque pateretur. Et iisdem ferè temporibus[8], cum Elizabetha Anglorum regina Londini conuentus haberet, summa omnium ordinũ consensione latum est de Imperij successore designando: nec vlla de re ordines priùs deliberandũ sibi proposuerunt, quàm id confectum esset: quæ rogatio tametsi reginæ displicuisset, quòd ea res periculi plena videretur, si quisquam se viuente ac spirante suam hæreditatem cerneret, [8] Octobri 1565
D ac breui morituræ fossã aperiret: nihilominus populo promisit se quod è Republica Senatui vederetur, facturam. Vt enim Angliæ regnum lege successoria ad proximum quenque deferatur, prospiciẽdum tamen est, ne stirpe regali penitus extincta, Respublica redeat ad interregnum, et ambitiosissimis hominibus lacerandum obiiciatur. At superioribus annis, cùm legationis ergo pro Francisco Andium duce susceptæ in Angliã traiecissem, coactis populi ordinibus interdictũ est[9] subiecta læsæ maiestatis pœna, de Imperii successore sermones serere. Ista quidem ratione regnanti tutiùs cauetur, populo non cauetur. vtrique tamen caueri posse dicebam, primum adoptione regis Scotorum, deinde Lenoxiæ principis connubio & arctissima fœderis coniunctione, vt sit vtriusque populi eiusdem insulæ concordia sempiterna. Hæc mea fuit ad reginam oratio. quæ res imperitis quidem Francorum Imperio detrimentum al- [9] anno 1581.

latura videtur: mihi verò propter antiquissimum Scotorum cum Francis ac sanctissimum fœdus valde vtilis futura, & vtriusque Imperio, cuius fines in ipsius Oceani gurgitibus positi sunt, valde salutaris. Nihil autem principi charius esse debet, quàm vt se moriente populus summa pace ac tranquillitate perfruatur: contraquam Nero sæpius optauit, vt se moriente terrarum deflagratio consequeretur. Quid enim calamitosius Mediolani principatu Philippo Maria moriente? is enim extremus fuit vicecomitum Angleriæ gentis, quæ annos circiter CCCC. perpetua successione tenuit principatum. Mortuo Philippo, populus Mediolanensis pertæsus, vt imperium populare stabiliret, arcem Iouiam solo æquauit, testamentum Philippi concerpsit, duodecim Senatores, & Carolum B Gonzagam ducē exercitus creauit, ciues omnes qui Sfortiæ partes tuebantur, crudeliter necauit aut exegit. hunc enim obscuris natalibus ortum Philippus adoptarat, eíque filiam ex pellice desponderat, Carolo sororis filio duce Aureliorū repudiato. At Fridericus III. Imperator quasi feudum Imperiale mascula prole desertū vindicabat: Carolus Aurelius non modo lege successoria, sed etiam pactis conuētis ad se pertinere cōtendebat, atque arcem Astensem occuparat: Veneti Cremonem, Laudem ac Placentiam Mediolanæ ditionis nullo iure inuaserant: dux Allobrogum Versellium & Nouarram: Sfortia Pappiam ac Derthonam: populus Mediolanensis cum nec domi res gerere, nec foris Imperium tueri posset, & vnius dominatum abhorreret, sub Venetorum à quibus C repudiatus est, Imperium sua se sponte subiecit: ad extremum principes omnes ac ciuitates finitimæ pro ducatu Mediolanensi grauissima diuturnáque bella gesserunt: cum Philippus legitimum Imperij successorem, & quidem sororis Valentinæ filium repulisset, quem potissimùm arcessere & adoptare decuerat. Nam regali stirpe extincta, extremus successorem sibi suo iure adoptare potest, nisi Senatus populúsve iura creandi principis se habere contendat. Quod si princeps futurum successorem designauerit neminem, Imperij maiestas ad populum recasura est. nam Caroli magni stirpe omnino sublata, cum postremus Germanorū rex neminem adoptasset, Henricus Auceps Saxoniæ dux omnium consensu Imperator creatus est. In eo tamen scriptores inter se dissentiunt: D alius enim Arnulphum, alius Carolum Ludouici Germanorum regis F. Imperatorem appellatum putat: nec populi, sed quatuor & quinquaginta principum suffragiis creatum: tandem iura suffragiorum ad septem, qui propterea Electores dicūtur, fuisse delata: id autem contigisse circiter annum M. CCL. Sed ad domestica delabor. Nonnulli regnum Francorum suffragiis popularibus deberi tradunt: sed absurdè. Id enim Meroueis, aut Caroleis, aut denique Capetis imperantibus factum esset. De Merouеorum ætate Agathius Græcus scriptor summæ authoritatis & antiquitatis (floruit enim anno circiter D.) scribit, gentem Francorum optimum, id est regale ciuitatis genus secutam, cum finitimos omnes in eo genere superauit, tum vero reges non alios habere quàm sussessoria lege. idem tradit Theodebertum Theodorici F. Clodouei nepotem adhuc

adhuc impuberem Imperio more maiorum præfuisse. Cedrenus quoque Græcus homo, regnante Philippo I. Capeti pronepote [1] scripsit Frãcos reges à stirpe regum more à maioribus accepto quæsiisse. Ac siquidẽ Carolus primùm, deinde Carolomanus vterque Pipini F. nobilitatis suffragio reges creari voluerunt, id fecisse constat vt Imperium aduersus Merouei reliquias potentiorum opibus & gratia tuerentur. Quod autem de Ottone fertur, nobilitatis consensu ac suffragiis regem factum, id quidem Otto moriens cõuocatis regni principibus se fecisse testatus est, non tam vt regnaret, quàm vt Ludouico Balbo cui tutor datus erat, regnum ac Rempublicam depositam seruaret. Robertus Ottonis frater cũ
B hæreditario quodãmodo iure sceptra vindicaret, Suessionensi prælio cæsus est. huic Radulphus successit, non tam iure suffragiorum, quàm Caroli Simplicis, qui in arce Poronensi ab Heberto comite Veromanduo comprehensus tenebatur, cessione. Posteà verò quàm Hugo, qui Capetus vsurpatur, sceptra de Caroli Lotharingi manibus extorsisset, se viuo filium Robertum, hic Henricum I. Henricus filium sacris regalibus initiandos curauerunt, quousque Balduini Batauorum comitis filia, quæ à Carolo magno genus ducebat, Philippo I. regi Francorum collocata est: quæ Ludouicum Crassum peperit. tũc enim occultæ simultates & odia populorum quæ aduersus Capetorum gentem exarserant, conquierũt, cum Diui Arnulphi Caroleæ gentis principi genus cum gente Capeto-
C rum coniunctum intellexerunt. Ac siquidem vlla sit coniectura quamobrem reges Francorum suffragio factos quisquam putet, à regum initiandorum more tracta videtur. prius enim quàm rex sacris initiatus ad iusiurandum adigatur, duo Pontifices, Laodunensis, inquam ac Bellua-censis, regem vtroque latere circuncessum paululum è solio sedentem erigunt, & conuersi ad populum, rogant num regem initiatum regnare velint, nulla mora quin regalis comitatus circunstantium præbeat assensionem. Sed placet ex archiuis Rhemensis bibliothecæ antiquissima acta describere, quibus quo ritu nostri reges olim initiarentur, intelligi
„ possit. sic autem inscribũtur, Liber Iuliani ad Errigium regem: Errichum
„ innuit Philippi I. patrem. Anno M LVIII. indiction. XII. Henrico regnan
D te XXXII. & IIII. Cal. Iunij in die Pentecostes, Philippus rex hoc ordine
„ in maiore ecclesia ante altare sanctæ Mariæ à venerabili Archiepiscopo
„ consecratus est inchoata Missa antequam epistola legeretur. Dominus
„ Archiepiscopus vertit se ad eum, & exposuit ei fidem catholicam, sciscitãs
„ ab eo vtrum hanc crederet, & defendere vellet: quo annuente delata est
„ eius professio quam accipiens ipse legit, dum adhuc septennis esset, eíque
„ subscripsit: erat autem professio eius hæc. Ego Philippus Deo propitian-
„ te mox futurus rex Francorum, in die ordinationis meæ promitto coram
„ Deo, & sanctis eius, quod vnicuique de vobis commissis canonicum pri-
„ uilegium, & debitam legem atque iustitiam conseruabo, & defensio-
„ nem adiuuante domino, quantum potero, exhibebo, sicut rex in suo re-
„ gno vnicuique Episcopo & ecclesiæ sibi commissæ per rectum exhibere
„ debet: populo quoque nobis credito me dispensationem legum in suo

[1] anno 1052.

iure conſiſtentem, noſtra auctoritate conceſſurum. Qua perlecta poſuit «
eam in manus Archiepiſcopi, anteſtáte Archiepiſcopo Sueſſionenſi &c. «
(hîc viginti Epiſcopi, & quāplurimi Archimandritæ enumerantur,) Ac- «
cipiens Archiepiſcopus baculum ſancti Rhemigij diſſeruit quietè & pa- «
cificè, quomodo ad eum maxime pertineret electio regis conſecratio, ex «
quo ſanctus Rhemigius Ludouicum (nos Clodoueum appellamus quia «
ſic efferebatur Hluduich) baptizauit & conſecrauit. diſſeruit etiam quo- «
modo per illum baculum hanc conſecrandi poteſtatem & totum Galliæ «
principatum Ormiſdas Papa ſancto dederit Rhemigio: & quomodo Vi- «
ctor Papa ſibi & eccleſiæ ſuæ conceſſerit. Tunc annuente patre eius Hē- «
rico elegit eum in regem poſt eum. Legati Romanæ ſedis, cum id ſine B
Papæ nutu fieri licitium non eſſet diſſertum ibi ſit, honoris tamen & a- «
moris gratia tū ibi affuerunt Legati Lotarius Sol. Archiepiſcopi, Epiſco- «
pi, Abbates, clerici, dux Aquitaniæ, filius, Legatus ducis Burgundiæ, Le- «
gati marchionis, & Legati comitis Andegauenſis: poſt comites Vanden- «
ſis, Vermadenſis, Ponticenſis, Sueſſionenenſis, Aruernenſis, H. de illa «
Marchia, Vicecomes Lemonicenſis: poſt milites & populi tam maiores «
quàm minores vno ore cōſentientes laudauerunt, ter proclamantes, lau- «
damus, volumus, fiat. Hæc ad verbum deſcripſimus, quæ nuſquam ty- «
pis excuſa fuerunt. Qui igitur reges Francorum populi ſuffragiis crea- «
tos olim fuiſſe arbitrantur, non intelligunt Pontifices Rhemorum id ſin-
gulari quodam iure ſibi à Pontificibus Romanis tributum aſſeruiſſe. C
quamquam ne id quidem cum fidelitate & obedientia quam pontifices
Rhemorum regibus præſtare ſolent, congruere poteſt. Carolus quoque
is qui Simplex ab inopia cōſilij vſurpatur, à Fulcone Rhemenſi Pontifi-
ce inauguratus eſt, iure propinquitatis non ſuffragiorum, quibus ereptis
Otto ſe regem ferebat, & qui de Pontificis iniuria querenti Fulco reſpō-
dit, ſe regem Carolum ſelegiſſe more à maioribus accepto, qui reges non
2 Guitald. niſi à ſtirpe regum quærere conſueſſent. extāt eius ad Ottonem literæ[2]:
quibus intelligitur ſi creandorum regum ius quiſquam haberet, Rhe-
morum Pontificem quodammodo id ſibi vindicaſſe, nec tamen aliunde
quàm regali ſanguine genitos creare potuiſſe. Sed ſi non antea intellectū
eſt reges Francorum naſci non fieri conſueuiſſe, facilè perſpici potuit bel D
lo ciuili quod à Lotario ſuſceptū aduerſus Ludouicum & Carolum Cal-
uum, quod hunc pater in optima Galliarum parte ac Imperij ſede collo
cauiſſet: tres enim fratres diuiſis regionibus totidem regna ſumma pote-
ſtate moderabantur. Robertus item Capeti F. Henricum natu minorem
prætulit maiori cui Burgundiam attribuit: ſed ciuilia bella metuens
Henricus Philippum filium prima pueritia regem inaugurari iuſſit, vt
quibuſdam video placuiſſe: nam Glaber Henricum Roberti primogeni-
tum fuiſſe contendit. Quod autem Rhemorum Pontifices ſibi tribue-
rent regum creationem, perabſurdum eſt, niſi fortaſſe vnctionem ſa-
cram pro creatione dici putent. at ne id quidem Pontificis Rhemorum
proprium erat, cum Ludouicus Craſſus Aureliis à Senonum Pontifice
inunctus fuerit. Rhemorū verò Pontifex regis electionem ſibi tribuens
Roma-

Romano Pontifici ferebat acceptam, sed ridicule: cum ne Romani quidem Pontifices id sibi vindicarent: tametsi Germanos Imperatores suæ potestati subiicerent, & falcem in alienas messes [3], vt Albericus iurisconsultus scribit, mittere non dubitarent, atque adeo de creandis [4] Germanorum Imperatoribus, déque Imperio abdicandis leges [5] iuberēt, verbáque ipsa conciperent [6], quibus Imperator Romano Pontifici iuratus obedientiam ac fidelitatem præstaret. Nihilominus tamen illi ipsi Pontifices Romani regem Francorum à Pontificali seruitute & obedientia penitus immunem suis decretis confitentur [7]: nec cuiquam à regė Francorum preterquam præpotēti Deo vllum obsequium deberi. Hinc pro-

B uerbium vulgi sermonibus contritum, Regem Frācorum immortalem esse: vt planum sit more à maioribus accepto rege Francorum nasci, ac proximo cuique regiæ stirpis sceptra deberi nō Senatui populóve, multo minus Romanorum aut Rhemorū Pontificibus accepta ferri. Et quidem memini declamatorem forensem cum suæ causæ inseruiret, apud iudices Curię Parisiorum dicere ausum potestatem à populo regi datā fuisse, & Vlpiani verba [8] vsurpasse: is enim Imperatori Romano lege regia de eius Imperio lata populum ei & in eum omnem suam potestatem contulisse scribit: Curia patronum acerbe increpuit, eáque verba de actis Curiæ deleri iussit, rogante fisci procuratore, cum negaret regem Francorum à populo imperandi ius habuisse. Id autem magis perspicuum

C fit in regali sepultura. etenim regiæ vestes, arma, sceptra, stemmata sepulto rege proiiciuntur: deinde præco voce maxima ter ingeminans, Rex, inquit, mortuus est: idem repente labarum in quo stemmata liliorum genti propria signantur, erigens, Viuat rex, inquit, N. eíque vitam diuturnam ac fœlicem Deus largiatur. Iisdem vtuntur institutis ac moribus Hispani, Angli, Scoti, apud quos Imperium proximis perinde vt apud nos lege successoria datur. Eadem quoque Bohemis, Danis, Polonis vsitata sunt: sed non antè id fit quàm alius suffragio creatus sit. Ea verò pericula quæ creationem principum sequi diximus, non tam ad reges quàm ad regum creatores pertinent. nam si rex populi totius suffragio creandus sit, omnia turbulentissimis

D seditionibus ac cædibus compleri necesse est. Sin nobilitas sibi vni iura suffragiorum tribuat, reliqui ordines molestè ferent id quod omnibus debetur, paucissimis dari. nihil tamen cogitari potuit ad seditiosorum hominum factiones & ad ciuilia bella declinanda vtilius, quàm multitudini principum ac magistratuum creationem eripere, & cum paucissimis communicare. Sic enim Germanorum principes, qui olim LIIII. nunc ferè ducenti ad septem creatores iura omnia suffragiorū in Imperatore creando detulerunt. nec tamen in tanta paucitate sibi conueniūt, sed interdum à se ipsi diffidentes duos Imperatores renuntiarunt, Albertum, inquam, Austrium, & Ludouicum Bauarum: qui an nos octo funestissima bella gesserunt, vter vtri imperaret. Ita quoque collegium Cardinalium qui mortuo Clemente IIII. Pontifice Romano non plures duodecim fuerunt, tres annos creationem futuri Pontificis propter

3 In dictionar. verbo electio.
4 cap. venerabilem de electio. extr.
5 cap. ad Apostolicā de re iudic.
6 Clement. 1. de iureiurando.
7 In cap. venerabilem qui filij sint legitimi.
8 l. 1. de constitut. princip.

mutua inter se dissidia factionésque potentiorum distulerunt: ad extremum Leodiensem diaconum, qui Hierosolymam profectus erat, Pontificem renuntiarunt, qui deinceps Gregorij x. nomen vsurpauit. Is igitur seuerissimis legibus Cardinalium collegium in creatione Romani Pontificis obligauit: nec tamen efficere potuit, quin tres iisdem comitiis Pontifices se mortuo crearentur. postremò necesse fuit Cardinales conclusos fame necari, nisi stato tempore Pontificem renuntiarent, qui ad summum duas suffragiorum partes tulisset. Seuerius etiam sacræ militiæ Equites quatuor & viginti tandiu carceribus sine cibo ac potu cōtinentur, quoad ordinis Magistrum qui non sit ex eo numero, concordibus animis renuntiarint. Quinetiam in minoribus Pontificibus canonicorum suffragio creandis factio, sordes, ambitus, veneficia, clarissimas quasque ciuitates sæpissime perturbarunt: vt nulla grauior causa fuisse videatur, quàobrem collegiis sacerdotum & monachorū suffragia creādorum Pontificum adempta sint, ac principibus tributa. Commodiùs Moschouitæ, qui Pontifices & Archimandritas sorte dúcunt[9]. Nam quòd ratione ac iudicio sapientum selectos Pontifices, principes, magistratus cæteris meliores fore putant, exemplis refelluntur. Si enim iuri successorio locus fuisset, Nero, Heliogabalus, Vitellius, cæteráque id genus monstra nunquam Imperium degustassent: Augustus verò, Traianus, Adrianus, vterque Antoninus, cæteríque sapientia ac virtute præstantes Imperatores, qui adoptionibus quasi legitimo iure successionis Imperium adepti sunt, disturbati fuissent. Sed vt meliores futuri sint principes, qui potentiorum, aut plebis, aut sapientū suffragiis fiunt, attamen tot ac tanta incommoda vndique circunstant, vt præstabilius sit optimis principibus carere, (quanquā ista ratione consequi non possumus) quàm tanta subditorum pernicie creari. Et quidem vtilius sit sorte principem ducere: id enim ad semina discordiarum tollenda legibus[1] diuinis & humanis probatur, modò sortes maleficæ formula solenni ab Hebræis vsitata depellantur[2]. Cum enim populus Israelitarum regem à Samuele peteret, Deus Samueli prædixit quem vellet regem futurum, eúmque priùs designauit quàm sorte duceretur: deinde Samuel in populi concione precatus est à Deo vt sorti faueret. postea verò quàm tribus Beniamina sortis prærogatiuam tulit, capita familiarum eiusdem tribus in sortem missa fuerunt: postremo Sauli sors obtigit: cui gener Dauid Dei iussu repudiato Saule successit. Inde reges ab eius stirpe vti quisque proximus fuit, Imperium adepti sunt. Sic etiam Persarum septem principes Cambyse sine liberis mortuo, sortem, vel potius equi hinnitum ad creandum regem adhibuerunt. Dario tamen sorte regnum adepto ad posteros eius deinceps Imperium iure successorio delatum videmus. Nec tamen satis est successione regnum dari, nisi proximo cuique tribuatur, id est primogenito masculo: sic enim ordo non tantum naturæ ac diuinæ legis, sed etiā omniū vbique gentium postulat. Etenim Perseus quòd natu maior esset, iure populorum omnium ac Macedonum moribus regnum sibi deberi contendebat[3]: cùm eodem iure Alexander magnus præ

cæteris

9 Sigismundus.

1 l. sed cū ambo. de Iudic. l. generaliter. §. quid ergo de fideicommissariis. l. vlt. cōmunia. de legat l. 2. quādo & quib. quarta pars. C. Felin. in cap. capitulū. cardinaliū. Florentini. in cap. licet de electiōn.

2 Samuel. lib. 2. cap. 14.

3 Liuius lib. 10. belli Macedonici.

cæteris fratribus, vt est apud Diodorum [4], Imperium illud obtinuisset. [4] lib 16. Iustin. lib. 7.
Eadem lege Arsacidæ Parthorum regnum ad primogenitum detulerũt,
vt reges quoque Hebræorum: sic enim sacra historia regnũ Iudæorum
Iorano obtigisse testatur [5], quod primogenitus esset. idque omnium po- [5] Paralipo. lib. 2. c. 21.
pulorum æquè cõmune fuisse scribit Herodotus [6] parens optimus anti- [6] lib. 7.
quitatis. Quanquam annos amplius quadringentos quàm hæc ab Hero-
doto scripta fuissent, Illus natu maior regnum obtinuit Latinorum, non
autem Assaracus, vt Coruinus Messalla ad Augustum scribit. Quinetiam
Indos ad Occasum positos, tametsi ab omnibus humanitatis artibus re-
motissimi essent, eodem iure vsos esse legimus. Cùm enim Franciscus Pi-
B zarra Atabalippam Perusinorum regem supplicio affecisset, populi sum-
mam ex eo voluptatem ceperunt, propterea quod primogenitum fratrẽ
necauisset, vt contra leges contráque iussa patris extremis tabulis testata
regnaret. pater enim tametsi ducentos liberos genuisset, Gacam tamen
tamen primogenitum regem futurum, & quidem solum designarat. At
si nascantur gemini, quia simul nasci non possunt, prærogatiuam primo-
genito seruari, ac perspicua probatione testatum relinqui oportet: ne sit
eadem quæ inter Iacobum Scotiæ regem & Albaniæ ducem fratres ge-
minos controuersia de primogeniti iure intercessit, quod Albaniæ dux
sibi ereptum querebatur. Nam quoties naturæ ius illud inter principes
violari contigit, grauissima bella, qualia inter Ottomanorum gentis po-
C steros fuisse legimus, funestissimáque parricidia secuta sunt. vt cùm Nu-
mitori Amulius [7] frater iunior Albaniæ regnum, Aristobulus Hircano [7] Dionys. Halycarnas.
regnum Iudæorum ademit. Neque enim priùs bella ciuilia exitum repe-
rire potuerunt, quàm Pompeij magni sententia regnum Hircano resti-
tutum fuisset: tametsi Aristobulus ad imperium natus, alter ineptus vide
retur. Quæ ratio fecit vt parentes ipsi iura liberorum sæpe disturbarint:
nam Ptolemæus Lagi F. cum ad iuniorem Ægypti regnum perrupto gẽ-
tium [8] iure detulisset, effecit vt naturæ iura alterius parricidio violaren- [8] Iustinus.
tur. Eodem errore peccauit Ptolemæus Physco, qui vxoris oratione per-
suasus maiori prætulit iuniorem: sed mortuo patre [9] populus iuniorem [9] Pausanias lib. 1.
expulit, maiori sceptra restituit. Anaxandrides quoque rex Lacedæmo-
D niorum Cleomeni primogenito regnum ademit, vt regnaret iunior, non
sine magno populi dolore, quod virtutis specie gentium iura perrumpe-
rentur, vt Herodotus [1] scribit. Ac tametsi Pyrrhus strenuissimum quen- [1] lib. 4.
que filiorum regem futurum designarat, populi tamen primogenitum
bello minus idoneum prætulerunt. neque enim corporis aut animi vir-
tutes tanti esse debent, vt propter eas à iure gentium omnium commu-
ni discedatur. quãquam forma corporis plerosque fefellit. Sed ineptè pa-
rẽtes, qui iuniorum illecebris adducti, vt primogenitis sceptra de mani-
bus extorquerent, ad mutua parricidia liberos inflammarunt: vt quidem
Atreum in Thyestem pater armauit, cum iuniorem diademate cinxisset:
ac funestissimis parricidiis domum fœdauit. Ineptius etiam Alphõsus x.
rex Castulonum, qui cùm natu iuniorem regem propterea denotasset,
quod ex siderum inspectione regno magis idoneum arbitraretur, pri-

mogenitus illatam ſibi contumeliam ſic vltus eſt, vt fratre interempto patrem etiam carceribus concluſum dolore concepto necaret. conſimili ferè exemplo Gabriel marchionis Saluſſiarum F. fratrem natu maiorem annuente matre in vincula coniecerat: hic tamen effractis carceribus principatum recuperauit, & exacto fratre matrem iiſdem anguſtiis quibus fuerat antea concluſus, mancipauit. domeſticum etiam exemplum habemus: cum Gallia tota belli ciuilibus exarſit, propterea quod Ludouicus Pius Carolum filium vxoris illecebris perſuaſus Lothario primogenito prętuliſſet. Sapienter Pius II. Pont. Max. qui Caroli VII. regis Francorum rogationes repulit, quibus Carolum filium iuniorem Ludouico fratri anteferri flagitabat: tametſi Ludouicus iura pietatis violaſſet, & aduerſus B
parentem bis arma cepiſſet. Nec tantum propter ignauiam & inertiam primogenitus ab Imperio non eſt repellendus, ſed nec propter corporis deformitatem quidem: tametſi Romuli ac Lycurgi legibus monſtroſos partus ſine fraude cædere liceret. nulla tamen corporis deformitate lex[2] diuina primogenito paſſa eſt adimi prærogatiuam. Id autem Senatus populúſque Pannoniarum memorabili exemplo iudicauit. cùm enim Ladiſlaus orbus eſſet, Almum fratris filium iuniorem adoptarat repudiato Colomano, quem ſacris initiari, & Lutetiam quodammodo relegari iuſſit, vt omnem illi eriperet affectandi regni cupiditatem. erat enim tota corporis ſtatura deformis, balbus, luſcus, claudus, gibboſus: nihilominus tamen rege mortuo ciuitates ac populi monſtrum illud ad Imperium C
arceſſere quàm iunioris imperia ferre maluerunt, ac per Legatos à Pontifice Romano obtinuerunt, vt reſecratus domum duceret vxorem. Non aliter Ageſilaus claudus homuncio, Leotichide ſpurio diſiecto Lacedæmoniorum regnum adeptus eſt, nec quicquam aduerſariis conquerentibus regnum claudicare. At Lyſander qui Ageſilaum ad regnum euexerat, principibus ciuitatis perſuadere conatus eſt, vt abrogata lege regia non proximus, ſed optimus quiſque Heraclidarum rex eſſet: Plutarchus[3] tamen ſcribit, qui Lyſandri ſententiam tueretur, fuiſſe neminem. Quid ſi rex ante delatū Imperium filios ſuſceperit, num poſt Imperium adeptū natus rex eſſe debeat? Ita quidem pro Xerxe iudicatum eſt, Artabazo dominatu Perſarum excluſo, quòd ante regnum Dario patri delatum natus D
eſſet. Iudicium illud ſua quadam æquitate nititur: quia regnum Dario non iure ſed ſorte & inopinanti obtigerat: ſi tamen regnum à maioribus ad poſteros delatum ſit, proximo cuique debetur, etiamſi ante regnum patri quæſitum natus ſit. Ex quo intelligitur quid iudicandum fuerit de controuerſia quàm Bartolus[4] ſua ætate contigiſſe ſcribit, num Philippi Valeſiorum comitis filius ante regnum patri quæſitum editus, regnum adepturus eſſet, an verò qui poſtea nati fuiſſent: (quanquam Philippo vnicum modo filium Ioannem, inquam, video natum fuiſſe.) Sed eadem quæſtio Carolo ſeptimo rege diſceptari potuiſſet: huic enim priuſquam regnaret, natus erat Ludouicus, qui tamen Imperium ſine controueſia conſecutus eſt: tametſi Carolum fratrem haberet rege natum. Vt enim filius ignobilis iudicatur, qui antè genitus eſt quàm pater nobilitaretur: ita qui

2 Deut. 21.

3 In Lyſandro.

4 l. ſi Senator. de dignitat. C l 2. de libertis & eorum liberis. Bart. in l. cu ſatis. de agricolis. & ex l. ſi quis decurio C. l. libera de ſuis & legitimis. contra Albericū in quęſtion. ſtatutariis. q. 157.

5 in l. Imperialis de nuptiis.

ita qui patre priuato nascitur, cui nullo casu regnum legitima successione obuenturum fuisset, regnum paternum adipisci non potest, siquis alius patre regnum adepto natus sit: cui tamē successurus fuerat, si pater regnū maioribus acceptum tulisset. Ita quidem Artoxerxes antè genitus quàm pater regnaret, nihilominus patre mortuo rex est appellatus, quia regnū proauo ferebat acceptum: ac tametsi Cyrus iunior, Parisatidi matri carissimus, totam Asiam permouit, vt fratrem de Imperio disturbaret, diuina tamen vltione prælio conserto cæsus est ac prostratus. Eodem iudicio Pannoniarum populi Geïcam antè genitum quàm pater imperaret, regem creauerunt. Quod autem diximus proximo cuique Imperiū
B deberi, latissime patet, non modò ad eos qui primogenito mortuo locū obtinent primogenitorum: verumetiam ad infinitam posteritatem. Sic enim Demetrius Antiocho Syriæ rege mortuo disseruit in Senatu Romanorum: Vt enim, inquit, Patres conscripti, iure gētium omnium Antiochus frater me maior natu regnum consecutus est: sic eius morte ad me delatum intelligere potestis. Sed dubitari potest si auo regnante filius primogenitus relicto nepote moriatur, num fratri proximo, an verò nepoti qui vno gradu remotior est, regnum debeatur. fratri proximo deberi plerique definiunt[6]. Certè quidem cùm Scipio Affricanus consimilem controuersiam quasi arbiter sedare vellet inter Corbim & Orsuā, negarunt se alium deorum hominúmve quàm Martem iudicem habitu-
C ros. Corbis maior ætate & astu vicit patruelem, vt Liuius scribit[7]. Eadem sæpe certamina quondam inter principes Germanorum suscepta sunt inter patruum & nepotem. Et quidem ea res Bernardum Italię regem ad arma aduersus Ludouicum Pium Imperatorem capienda excitauit, cum diceret Imperium sibi non Ludouico deberi, quippe Pipini primogeniti filius esset, Caroli magni nepos: Ludouicus vero patruus à Pipino patre secundus: nec propterea si Pipinus morte præuentus esset, legitimo successionis iure fraudandus videretur. Ludouicum tamen legimus non iure consertum vocasse Bernardum, sed mage ferro, (vt Ennij verbis vtar) eúmque sempiternis vinculis coercuisse, & eo iure regnum consecutum esse quo veteres Germani, Vandali, Angli, Scoti. Scribit enim Procopius
D id Vandalis vsitatissimum[8] fuisse. ac propterea Henricus Lancastrens Iohannis filius Ricardum primogeniti filium de Angliæ regno deiecit: cum diceret primogenitum morte præuentum Eduardo regi succedere non potuisse: ea tamen occasio scelere quæsita fuerat. Sed Robertus Neapolitanus secundogenitus regnum Neapoleos de collegij Cardinalium ac Pontificis Romani sententia consecutus est: primogeniti verò filius rex Hungariæ, iure, incertum, an gratia superatus. At Moschouitarū legibus non modò patruus nepote superior est imperandi iure, verumetiam si casus ferat vt primogenitus regnum adeptus filium impuberem relinquat, frater Imperium excipit excluso nepote. nam Basilius magnus post fratrē primogenitū tametsi liberos reliquisset, rex Moschouię creatus est. Eadē lex Vandalis vsitata fuit, vt est apud Procopiū[9]. Honorius enim aui Genserici regnum adeptus est, tametsi Gerso primogenitus mo-

6 Bald. in l. 3. de suis. C. ex l. 1. de iis qui ante apertas tabulas. C. & ex l. 1. §. pro secundo. §. sin autem. de caducis C.

7 Liuius lib. 38.

8 lib. 3. belli Vādalici.

9 Procop. lib. 3. belli. Vandal.

riens filios reliquisset: non tam aui testamẽto quàm vetusta Nomadum[1] penè omnium lege: quam maioribus nostris video fuisse communem: Gõtranus enim Childeberto Sigisberti primogeniti filio superior fuit in regni Francorum adeptione. Mathildis Robertum Roberti primogeniti filium in comitatu Artesiorum Senatu Francorum iudicante superauit, & patris solidam hæreditatem creuit. Henricus item Theobaldi Campanorum comitis filius fratris primogeniti filium consimili iudicio vicit. sed cùm in pari causa iudicio victus esset Ioannes Monfortius, Britanniam Armoricam petens, amita Vidi Britanni filia repugnante, quod iure non potuerat, vi adeptus est: non sine crudelissimo funestóq; bello. At Robertus Caroli II. filius regnum Neapolitanum Pontificis Max. sententia adeptus est, nec quicquam dissentiente Carolo Martelli primogeniti Hungariæ regis filio. Sanxius quoque Alphonsi x. Castiliæ regis filius fratris primogeniti filios fauente patre de regni spe disturbauit. Ioannes verò Anglorum Imperium cæso Arturo Godefridi natu maioris filio inuasit. dissimilis fuit Syluij causa, qui post Ascanium Iulo regnum Latinorum iure materno ademit: quia Lauinia Syluium ex Ænea susceperat, non item Ascanium. Sed non pauciores, atque haud scio an plures nepotes auorum Imperia spirantibus patruis adepti sunt antiquissima Spartiatarum lege. Nam Lycurgus ad Charilaum fratris primogeniti filium sceptra regni, quæ facilè inuadere annuente matre potuisset, detulit. Areus item primogeniti filius eadem sceptra viuente Acrotato patruo post aui mortem cõsecutus est. Sic etiam Ioannes Fernandi filius Alphonso auo Lusitaniç regi successit, Henrico patruo viuente. Nec multo pòst Sebastianus Ioãnis primogeniti filius Emanuelis aui regnum excepit, non autem Henricus patruus. Ludouicus Niuernensis Belgarũ comitatum auo mortuo adeptus est patruo vidente ac spirante. At Robertus II. rex Neapoleos, cuius pater iudicio Pontificali fratris primogeniti filium, vicerat cum ageretur de comitatu sancti Seuerini inter patruum & nepotem, de iurisconsultorum sententia pro nepote sentẽtiam tulit. Consimilis sententia[2] lata est à iudicibus Curiæ Parisiorum inter hæredes Ioannis Vasti Fuxæorum comitis filij & Francisci Phæbi, qui primogeniti filius aui hæreditatem creuerat patruo viuente. Ita quoque iudicatum erat pro Britanniæ ducatu aduersus Ioannem Monfortium. Cæteri quasi rem dubiam armorum opibus committendam putauerũt. nam vt Scipio Africanus inter Orsuam & Corbim, quos iure continere non potuerat, duellum permisit: idem[3] sub Othone magno, deinde sub Henrico I. in Germania contigisse, & patruos à fratris filiis superatos legimus. Agathoclis verò Syracusarum tyranni nepos patruum aui sceptra inuadere conantem occidit. Nec desunt vtrinque probabiles rationes. pro nepote facit, quod patre mortuo recidit in aui potestatem, fítque suus hæres[4] lege XII. & cum patruis ad hæreditatem[5] in stirpes admittitur ab intestato. Quod si pater filio substituat hæredem, fideicommissum deficit, si filius liberos susceperit, sola paternæ pietatis coniectura, vt Papinianus[6] respondit. Quinetiam Romanis legibus fratrum filij ad pa-

1 Strabo lib 16.

2 anno 1517.

3 VVitinkindus lib. 2.

4 Nouel. 118. 127. §. placebat l. vlt. de Impuberum.

5 Authentica in successione de suis. C.

6 l. cũ acutissimi. l. cũ prudentissimũ de fideicommiss. C. l. cũ auus de cõdit. & demõstr. ff.

ad patrui hæreditatem admittuntur [7], quantò id verius & æquius est in
aui hæreditate? Illud etiam accedit, quod antiquis feudorum moribus
nepos solidum beneficium patruis exclusis accipere suo iure potest [8].
Nulla tamen ratio efficacior est quàm quod hereditas nec adita, at ne delata
quidem non modo transmittitur ab auo ad nepotes, sed etiam spes
incerta fideicommissi sub conditione concepti [9]. Nec tamen patrui causa
omnino deseritur à ratione, si quis ista subtiliùs subodorari volet, ac
legem XII. sine fraude interpretari. hęc enim proximum [1] quéque ad hęreditatem
inuitat. at propius abest à patre filius quàm nepos, qui fictione
falsa eadem persona cum patre mortuo censetur. Sed vt fictio in cæteris
B ferenda sit, non tamen æquum videtur vt fictio veritate potior sit in alterius
detrimentum [2]. Nec patitur naturæ [3] benignitas filios paternis
opibus ac bonis spoliari, vt nepoti qui ab auo longius abest, omnia tribuantur.
id autem fieri necesse est, non modo in regni, sed etiam in ducatus,
aut comitatus, aut feudi indiuidui adeptione propter illam quam
diximus fictionem. ac tantum ab est vt Romanæ leges filios à nepotibus
disturbari patiantur, vt non prius ad nepotes fideicommissa perueniant,
quàm si filij omnes inuicem substituti mortui [4] sint. Demus tamen repugnantibus
& naturæ, & Romanorum legibus filios exhæredari, quod
quidem in indiuidua successione fieri videmus, vt nepoti locus sit, iniquum
tamen est infantem, puerum, impuberem, nullo militaris, nullo
C rerum agendarum vsu peritum ad sceptra vocari: eum vero qui ætate ac
sapientia præstat, de paterno regno deiici. qua ratione iurisconsulti tutelam
libertini paterni ad patruum excluso nepote detulerunt [5]. quanto
magis Imperij tutela ad patruum deferenda est? Extremũ illud est, quod
patrui quibus nepotum tutela ferè permittitur, nihil aliud quàm cædes
ac parricidia meditantur, vt quidem innumerabilia exempla, nec tamen
omnia scriptis prodita fuere: quæ si conquiram, infinitus sim. Est autem
diuinis oraculis [6] proditum, miseram ac infœlicem fore Rempublicam
cui præsint pueri. Me tamen ab hac sententia mos maiorum inueteratus,
& res sæpius iudicatæ reuocarunt. Nam ea quæ diximus incommoda
rariùs eueniunt: quæ vero sunt eiusmodi, legislatores aspernari [7] oportet.
D vt enim reges omnes Francorum iam inde à Carolo magno repetamus,
vix ac ne vix quidem mille ac ducentis annis post annuũ nepotis &
patrui concursum in huius regni successione reperiemus. semel in Anglia,
semel in Castilia, bis in Lusitania, semel in Sicilia, annis circiter quingentis
aut sexcentis contigisse legimus. Valeat igitur pro nepote sententia
veterum æque ac iuniorum [8]: non tantum in directa sed etiam in
obliqua successione. Quæ à nobis aliquanto accuratius disputata sunt
propter eam quæ proxime abesse videtur regni Francorũ successionem.
Sed si sobrini aut consobrini suo iure nulla fictione hęreditates obliquas
cernere velint, eodem ordine in capita partientur hæreditates diuiduas:
sin regnum, ducatus aut comitatus, aut alia feudi dignitas sit indiuidua,
senior iuniori anteferendus erit, etiamsi à primogenitis iunior stirpem
ducat. sic enim iudicatum [1] est in Curia Parisiorum inter Vilierum &

7 §. cæterum. Nouel. 118.

8 titul. 50. l. b. 2. feudor.

9 l. 1 de iis qui ante apertas tab. C.

1 l. verbis. de verbo. sig. ff.

2 l. hac edict. §. his omnibus de secundis nupt. C. & ibi DD. Ancaran. cõsi. 106 col. 1. Bar. in l. si is qui pro emptore l. qui non prohibet. de regul. ff.

3 l. cum ratio de bonis dam.

4 l. filius familias §. diui de legat. 1. l. cũ pater §. pen. de leg. 2. ff l. hæredes mei. §. vlt. ad Trebel. ff.

5 l si libertus. §. penult l libertinus. de bonis libert.

6 Esaiæ c. 3.

7 l. 2. & 3. de legib. ff.

8 Alexand. cõsi. 4. lib. 4. Cast. ẽlis in l. is potest. de acquir. hæredit. Bald. in auth. post fratres. de legit. hæred. C.

9 Die 17. Iulij anno 1565.

Bayencurtium qui Francisci Bloquæi hæreditatem creuerāt: seniori iura primigeniorũ decreta fuerunt. Non tamen satis est proximũ quenq; marem eiusdẽ agnationis inaugurari, imo necesse est vt regnũ quãtumcunque est, ac iura omnia maiestatis in solidum vni partitione sublata tribuantur: vt Georgium regem Vandalorum sanxisse tradit Procopius[a]. alioqui non monrchia sed polyarchia dicatur. Id autem Salica lege cautum non erat. Aribertus enim Dagoberti frater Clotarij II. F. regni partem aceepit: Clodoueus item Dagoberti primogenitus regnum Parisiorum: Sigebertus Metense: Clodoueo mortuo quatuor filij regna totidẽ adepti sunt: Childebertus Parisiense: Clodoueus Aurelianum: Clotarius Suessionense: Theodorichus Metense. Sed ad Clorariũ cæteris mortuis omnia redierunt. huius filius natu maior Cherebertus rex Parisiorũ factus est. Chilpericus Suessionum: Gontranus Aureliorum: Sigebertus Metensium: reges omnes. Quæ regum multitudo vix vnquam ab armis ciuilibus cõquieuit. At mihi quidem mentis oculos per antiqua regum nostrorum decora circunferenti, gẽtiles Capeti tribus legibus quasi firmissimis fundamentis hanc monarchiam stabiliisse videntur, ídque latenter fecisse: prima lex est, quã quidem filiis regum, nisi iusto connubio quæsiti fuissent, omnes ad regnum aditus præcluserunt: at ne filiorũ quidem naturalium numero censeri voluerunt, vt in posterum de iusta prole quærenda cogitarent: cum iniusti liberi ab regali solio quamlongissime arcerẽtur: tametsi naturales filios etiam priuatis agnoscere ac sui nominis stemmata relinquere liceret. Melius etiam quod Palatij Magistros, quorum potentia populis terrori, regibus exitio fuerat, de Republica sustulerunt. Tertium est quod vni primogenito regalia maiestatis iura in solidum tribuenda decreuerunt, ne deinceps cum cæteris fratribus communicarentur, sed obedientiam ac fidelitatem primogenito præstare cæteri cogerentur: postremum fuit, quod quæ prædia filiis regum fruenda regis arbitrio fiduciæ nomine assignarẽtur, eadem sine mascula prole mortuis ab omni iure pignorũ libera fisco vindicarẽtur. regias vero sorores pecunia tantum dotari placuit, vt non modo iura maiestatis illibata, sed etiam dominica prædia quoad eius fieri posset, integra primogenito seruarentur. Antea naturales regum liberos regni partem habuisse docuit Caroli Simplicis frater concubina genitus, qui more maiorum rex est appellatus. Theodericus tamen regis naturalis filius cum regni partem peteret, repulsam passus est, propterea quod[3] ancilla genitus esset. Monarchiam autem indiuiduam esse oportere diximus, quia si diuidatur, monarchia non sit. ea est enim vnitatis inuiolabilis natura, vt omnem omnino refugiat partitionem. Vt enim corona sic regnum, si pluribus diuidatur, vim penitus ac nomen amittit. Nec verò Assyriorum, Persarum, Ægyptiorum, Parthorum latissima regna pluribus diuisa fuerunt: tametsi vrbes ac prædia cæteris à primogenito liberis fruenda darentur. nam cum Iosaphatus rex Iudæorum filios sex genuisset, Iorano primogenito regnum integrum, cæteris annuas pensiones reliquit[4]. Primus omnium Aristodemus rex Lacedæmoniorum regnum quidem

Proculo

Margin notes: a lib. 3. — *Tria regni Frãcorũ firmissima fundamenta.* — 3 VVitinquindus Saxon. — 4 lib. 2. Paralipo. c. 21.

Margin letters: B (at "Sed ad Clorariũ"), C (at "me arcerẽtur"), D (at "genito seruarentur")

Proculo & Euristheni filiis non diuisit, sed vtrique regnum indiuisum reliquit,& cum vtrunque regem esse vellet, vtrique regnandi ius ac facultatem ademit. Eius exemplo Messeniorũ Lacedæmoniis finitimum regnum Leucippo & Amphareo fratribus indiuisum[5] à patre datum est, quæ potissima causa extitit,quamobrem illa regna in Aristocratias abierunt. Et quidem duobus propositis incommodis, præstat duo regna duobus regibus quàm vnum pluribus tribui: vt Iacobus rex Arragonũ Petro primogenito regnum Aragonię,iuniori regnum Balearum dedit: sed hunc carceris squallore primogenitus necauit: quanto minus eiusdem Imperij consortem tulisset? Eodem errore peccauit Boleslaus II.
B rex Poloniæ,qui quatuor liberis regnum ex æquo diuisit, quinto ne pẽsionem quidem legauit. inde crudelissima bella secuta sunt. Ferendum quidem est,principem cui plures sint liberi,plura etiam suis armis ac virtute parta Imperia primogenito quidem maius, cætera pro cuiusque ætate ac meritis diuidere. cùm enim Gulielmus Augustus dux Normanorum Angliæ regnum sua virtute partum filio Rufo, Normaniam cæteráque cohærentia Roberto, pensionem Henrico legasset,Robertus regnum sibi deberi contendebat, quod primogenitus esset: Rufus negabat,cùm se rege natum diceret,non item Robertum: mortuo Rufo Hẽricus in regnum inuasit,ac Robertum oculis orbatum perpetuis carceribus mancipauit. Certe quidem patris factum etsi cum æquitate coniũ-
C ctum erat[6],tutiùs tamen regnum solidum ac iura omnia maiestatis vni tribuisset:vt inter Caroli Prouincię comitis,& Philippi Valesij regis Frãcorum liberos factum legimus.Nam si feuda quæ dignitatis appellatione veniunt,partitionem non admittunt[7],quantò minùs regna ipsa iuráque maiestatis? At etiam Diuus Ludouicus rex mortuis fratribus solidam hæreditatem creuit, nec ex ea quicquam ad Alphonsum Pictonum comitem, nihil ad Carolum fratrem peruenit. nec item Alphonso moriente Carolus vllam hæreditatis partem delibauit,sed iudicio Senatus[8] ab vtroque abiudicata hæreditas est. ac ne deinceps ambigeretur,caueri solet publicis pensionum tabulis,quæ fratribus regum assignantur,vt iis sine mascula prole morientibus prædia libera fisco vindicentur. id enim
D aduersus Ludouicum I. Ioannis regis filium Andium ducem exceptum est. Ac tametsi Renatus dux Andium Ludouici III. filius fratris primogeniti hæreditatem creuisset, id tamen precario potius quàm legitimo iure obtinuisse videtur : alioqui Carolo duce Burgundionum sine prole mascula moriente,Niuernensium comes ducis propinqui sui hæreditatem adiisset: cùm tabulis Philippi Audacis ducatus Burgundiæ sibi liberísque suis sine vlla sexus exceptione datus esset. at mortuo duce Ludouicus XI. rex Burgundiæ ducatum suo iure vindicauit. Interdum tamen regum nostrorum munere & concessu principibus,vti quisque plus gratia valet,propinquorum hæreditates fruendæ relinquuntur. nam Philippus Valesius regnum adeptus Carolo fratri Valesiam donauit. Ludouicus tamen XII. regno potitus Aureliorum ducatum fisco vindicauit. fallunt enim qui putant Petrum Burboniũ Belocasij comitem fra-

5 Pausan.lib.4.

6 Cinus & Bart. in l.imperialis.§. illis de nup.C.

7 Panor. in cap. licet de voto.Ripa in l.quartã ad l.Falc. Bal.in Authẽt. ex testamẽto.Calderin.cõsil 9.tit.de feudis. Hostiẽs.in sũma. §.qualiter.& decis. delphi. 476. Oldrad.consil.94. & 237. Ancaran. consil.339.

8 anno 1258. & 1283.

tris hæreditatem quam à proauis regibus acceperat, legitimo iure potius quàm Ludouici regis cuius sororem domum duxerat, concessu creuisse. quinetiam Susannæ Petri filiæ quæ Carolo Burbonio nupserat, idem quod patri licuit Ludouico XII. annuente: sed ea sine prole mortua fiscus prædia regalia vindicauit: Claromontanum, inquam, Aruerniæ comitatum & Burbonij ducatum, tametsi pensionum tabulis non contineretur. quæ res Carolum Burbonium ad defectionem potissimùm impulisse dicitur. Ita quoque Alenconiorum agris iniecta manus est à procuratore fisci, tametsi Iohannes III. dux Alenconiorum duas filias hæredes reliquisset. Quid ita? ne regnum Francorum optimum maximum suis partibus quasi membris auulsis lacerum ad reges perueniret. Iisdem B fere legibus Francorum vtuntur finitimi, dux, inquam, Lotharingorum, Allobrogum, Mantuanorum, Cliuiorum. Ac tametsi Germanorum principes omnia feuda ex æquo ferè partiuntur, exceptis Imperij creatoribus: id tamen contra morem maiorum, quos Tacitus scribit ad primogenitos omnia prædia iuráque prædiatoria detulisse, cæteris pecuniã modo dedisse. Sic enim Abrahamum fecisse legimus, quum primogenito solidam hæreditatem, cæteris pecunias daret, séque viuo à se dimitteret. Sed hîc occurret aliquis, vtilius videri maxima Imperia, qualia fuerunt Persarum, Romanorum, Francorum, Hispanorum pluribus distribui. sic enim Augustus, Antonius ac Sextus Pompeius Romanorum Imperium tripartitò diuiserunt[9]. Id quidem probabile videretur si im- C perandi libido iisdem finibus quibus regiones, terminaretur: sed nec altissima mõtium cacumina, nec profundissimæ fluuiorum fossæ, nec immensæ Oceani voragines ac gurgites cupiditatum humanarum cursus cohibere poterunt vnquam: neque tum cohibuerunt quominus Sexto Pompeio non tantum Sicilia (quamquam angustuissima prouincia,) sed etiam hoc spirabile cælum cum vita violatis fœderibus adimeretur: nec Augusti dominatum ferre potuit Antonius, nec Antonium quamlongissimis regionum interuallis disiunctum tulit Augustus. ac si quando Imperator Orientis cũ Occidentis Imperatore concordibus animis Romanorum Imperium tenuerunt, id nec diuturnum, & miraculo proximum videbatur. Omitto parricidia teterrima Ottomanorum, quæ pro D Imperio tam multa admissa sunt, vt nec parentes liberis, nec liberi parentibus pepercerint: neque id mirum, cum in exigua Gerborum insula sex reges mutuis cædibus annis paulo minus XV. occubuerint. Ac tametsi Galeacius II. ac Banabas concordissimi fratres cunabulis simul educati, eadem pericula sæpius adiissent, eodem exilio pulsi fuissent, eodémque momento reuocati Mediolanum principatum sic tuerentur, vt à mutuis amplexibus diuelli non possent, ad extremum tamen Galeacius fratrem cum liberis omnibus non alia quàm imperãdi libidine inflammatus truculentissimè interfecit. Sic Abimelecus spurius fratres nouem & sexaginta vt solus imperaret, mactauit. Berdebocus rex Tartarorum fratres XII. consimili cæde necauit[1]. Sephadinus fratris Saladini filios decem interemit, vt solus in Ægypto latè regnaret. Alexandri successores mutuis

Mos antiquissimus Germanorum.

9 Appian.

1 anno 1370.

mutuis cædibus ferè semper occubuerunt, vt ne parentibus quidem aut liberis parceretur: nam fratres manu fratrum cadere tam vsitatum fuisse scribit Plutarchus [2], vt miraculo proximum videretur Legatis Ptolemæi, quòd Demetrius cum Antigono patre dextra venabulum tenens à cæde parentis abstineret. Crudelius etiam Deiotarus qui filios duodecim vno peremit & eodem tempore, vt vnus omnibus superstes tutò regnaret. At monarchiæ legibus semel constitutis, si vni solidum Imperium, solida maiestas tribuatur, cæteri faciliùs in obsequio retineri poterunt: modo ne imperij militaris aut domestici summam habeant: vt sapienter reges nostros antea fecisse videmus, qui Magistrum militum, quem
B nos Connestabilem vocamus, ex infima nobilitate creauerunt, quales fuere Bertrandus Guesclinus, Oliuarius Clisso, Symo comes Montifortius, qui & strenuè exercitum ducere, & cæteris principibus imperare possent, aditum tamen ad regnum sibi præclusum viderent. Sic etiam Augustus inter arcana Imperij hoc habuit, ne Senatores Ægypto aut legionibus, sed Equestris ordinis homines præficeret. At etiam Turcarum reges eos qui ab Ottomanorum gente originem ducunt, Ebranes inquã, Turacanes & Michaloglos, quamlongissimè ab omnibus honoribus & imperiis arcere consueuerunt. Ipsi quoque principes Æthiopum regiæ stirpis quos Israelitas appellant, vt qui Salomone & regina Saba genus ducere putantur, in Anga monte excelsissimo, & in arce munitissima
C conclusi optimis virtutibus ac disciplinis imbuuntur: rege mortuo, qui virtute cæteris præstat, è carceribus ad Imperium accersitur. Hoc Abrahami regis Æthiopum oraculo diuino [3] iubente factum memorant, vt reges non tantum puras à parricidio manus haberent, sed etiam principes à stirpe regum perpetua successione tuerentur, bellorúmque ciuiliũ non modò periculo, sed etiam metu patriam liberarent. Nihil est enim perniciosius, quàm principi regali stirpe genito magnum imperium militiæ domíve tribuere: cum etiam metuendi sint qui ex infima fece plebis ad summos honores prouehuntur. cum enim Sulimanus Abrahamũ Bassam omnibus imperiis & honoribus cumulauisset, tantis opibus potentiam stabiliuit, vt iam ipsi Sulimano metuendus videretur, dormien-
D entem necari iussit: eo cæso compertum est amplius duodecies millies coegisse. Id autem magis in angusto Imperio quàm latè patenti metuendum videtur: quoniam ciues omnes vno ferè conclusi loco potentioris imperio facilius coercentur. cũ enim Iacobus Appianus Senẽsium princeps Petrum Gambacurtium familiarem honoribus & opibus nimium auxisset, ab eodem de Imperio disturbatus est. Sic etiam Callippus Dionem, Brutus Cæsarem, Macrinus Caracallam, Maximinus Alexandrum, Philippus Gordianum, quorum opibus ac potentia creuerant, occiderunt. Quis Agathoclem figuli filium ducem exercitui præpositum optimates ac locupletissimos quosque interfecturum, & Syracusarum Imperium adepturum arbitraretur? si sordidus homo tantùm ausus est, quanto cautiùs prospiciendum, ne principibus maius imperium militiæ domíve tribuatur? Quamobrem teneamus illud quod antea sæpe dixi-

[2] In Demetrio.
[3] Francisc. Aluarez.

mus, ac dicendum sæpius est, ne iura maiestatis subditis etiam extra ordinem, quoad eius fieri poterit, tribuātur. Hoc amplius oportet ab Imperij maiestate quamlongissime fœminas arcere. Est enim Gynæcocratia naturæ legibus inimica, quæ viris prudentiam, robur, animi magnitudinem, imperādi vim dedit, fœminis ademit. At etiā diuina lex[4] nō modo Reipublicæ, sed etiam familiæ dominatum eripuit, cum diserte fœminas sub virorum imperium subiecit. & quoties Deus opt. max. sui nominis hostes acerbissimè vlturum se testatur, fœminarum imperiis ac legibus subditos fore minatur[5], quasi malorum illud & calamitatum omnium extremum esset. Quinetiam Romanorum leges[6] ab omnibus officiis ciuilibus ac muneribus publicis fœminas procul seduxerunt: non tantum ob id quod prudentia vacant, (vt Martianus putauit, cùm ex omnibus fœminis vnam Palladem Iouis cerebro genitam matre caruisse diceret, vt intelligeretur sapientiam à fœminis manare non posse:) sed etiam quod virilia munera fœminarum sexui ac pudori contraria sint. Nec vlla res Senatum Romanorum magis perturbauit, quàm quòd Heliogabalus Imperator matrem in Senatum induxerat, non vt sententiam diceret, sed vt sanctissimum ciuitatis cœtum contueretur. quod & maioribus nostris nouum visum est, cum Mathildis Artesiorum comes Senatu Roberti Artesij causam iudicante affuisset. Quòd si absurdnm ac ridiculum videtur virorum muneribus ac cœtibus implicari fœminas, multò absurdius videri debet, ea quæ ad Imperij maiestatem pertinent, fœminarum libidini patere: absurdissimum sceptra tenere. Primum enim de duobus alterum, aut connubio iungetur fœmina, aut per se ipsa imperabit: si nupserit Gynæcocratia tamen est: quoniam ea lege nubit vt penes illam sint maiestatis & Imperij iura, non autem penes maritum. Id enim diserte exceptum est, cum Isabella Castulonum regina Ferdinādo Aragonum regi nupsit: ídque repetitum in nuptiis Philippi principis Hispaniarum & Mariæ Anglorum reginæ: quod etiam cautum erat in tabulis connubialibus Sigismundi Imperatoris Germanorum, & Mariæ Pannoniarum reginæ, quam subditi regem Mariam appellabant. Quæ leges iniquissimis conditionibus latæ sunt, propterea quod maritus qui iure naturæ caput est familiæ, ac domesticum imperium habet, muliebribus imperiis publice seruire cogitur: quia domesticum imperium nihil cum publico cōmune habet[7]. cum enim Fabius max. is qui Cunctator est appellatus, equo vectus ad Consulem filiū accederet, ab eo descēdere iussus est, quem tamen patria potestate[8] occidere indicta causa potuisset. Quod si regina nuptias recusarit, quæ verissima Gynæcocratia dicitur, Rempublicam in summo discrimine versari necesse est: quoniam magno ac forti animo subditi muliebre Imperium & contumeliosum, nec diu tolerandum sibi putabunt, sed alij quidem sexum, alij fœmineas libedines, alij muliebrem impotentiam & sermonibus & scriptis irridebunt. nihil est autem ciuitati perniciosius, quàm eos qui maiestati præsunt, à subditis contemni. At fœmina contumeliarū impatiens vltionem reposcet: quod sine ciuili tumultu fieri non potest. Quòd si quem è subditis o-

Gynæcocratiæ incommoda.

4 Genes. cap. 2.

5 Esaiæ 8.

6 l. Fœminæ. de regu. l. cu prętor. de iudic. l. 1. de postulando.

7 l. nam quod attinet ad Trebel.

8 In suis de liberis & posthu.

B C D

ditis opibus & honoribus cumulauerit, vti quisque gratiosissimus erit, ita inuidiosissimum fore necesse est. Ac cum difficile sit in eo genere castissimas decus & existimationẽ tueri, tum verò reginas ipsas ab impudicitiæ fama vindicare difficilimum. quis enim facem ardentissimam in altissima specula latere putet? quinetiam fœminis natura quodammodo insitum est vt procorum numero & certaminibus pascantur. Quod si tanta est subditorum ignauia, tantus stupor, vt per summam cõtumeliam ac dedecus fœminam Reipublicę gubernacula torquere patiantur, singulos etiam domestico fœminarum imperio teneri necesse est. quod enim publice licet, priuatim semper licebit. Quamobrem Persarum optimates
B rogationem tulerunt ad Darium Ahasueros, vt Vastidis superbiam seuerissime coerceret, ne vnius arrogantia cæteras ab officio reuocaret. Et quemadmodum familiæ perturbantur in quibus fœminæ maritis imperant: sic etiam Respublica disturbatur, quæ fœminæ dominatu tenetur, etiamsi prudentiæ famam assecuta fuerit: quanto magis si nec libidines domitas habere, nec cupiditates coercere possit? Nemo est, opinor, qui nesciat quales tragœdias de se ipsa excitauerit Ioanna, quæ ab impudicitia Lupa dicta est, Neapoleos regina. tres enim reges eosdémque maritos crudelissimis parricidiis interfecit, eodémq; supplicio est affecta. Omitto Semiramidis nefandas libidines, & qua fraude dominatum Assyriorũ inuasit: nam cùm à rege diurnum modo Imperium efflagitasset, regem
C necari iussit. Quid Atalia? quæ cæso ab hostibus marito rege Iudæorum, vt Imperium retineret, regiam stirpem vno fuga dilapso deleuit, ac tandiu sceptra tenuit, quoad populi furore trucidaretur. Consimili scelere Cleopatra, vt Ægypti regno sola frueretur, fratrem interemit. Zenobia quidem & Hirene quum Orientis Imperium inuasissent, gynæciorum ergastulis à principibus conclusæ sunt. Nec vero populus tam perditæ inertiæ quisquam fuit, vt Gynæcocratiam probarit, etiamsi nonnulli fœminarum imperia tulerunt: vt Neapolitani, qui Constantiam postremam gentis Normanorum qui Neapolim tenuerunt: deinde Iolam Ioannis Brenni F. quæ quum iure successorio idem regnum adepta fuisset, Friderico II. Imperatori nupsit: at Fridericus regnum illud Manfredo na-
D turali filio dono dedit, cuius filia Constantia Aragoniæ regi nupta faces diuturni belli principibus Christianis iniecit, quæ non nisi fortissimorũ virorum cruore largissime fuso restingui potuerunt. At cum Senatus Cardinalium Rempublicam Christianam, ac potissimum Italiam tot ac tantas clades, tot bella pertulisse intelligeret, ídque propter Gynæcocratiam, perpetua lege vetuit, ne deinceps ad fœminas Imperium Neapoleos perueniret: vt quidem exceptum est tabulis fidelitatis ac possessionis, quam accepit Alphonsus rex Aragonum M.CCCCXLV. ídque repetitum Ferdinando rege inaugurato M.CCCCLVIII. ne scilicet fœminis ad regnum aditus pateret, quandiu masculi etiam collaterium propinquorũ superstites essent ad quintum vsque propinquitatis gradũ. Sed iam labes illa Gynęcocratiæ Hungariam ac Poloniam peruaserat, cum scilicet Maria Hũgariæ & Hedvvigis Poloniæ regna Ludouici patris successione ad

ſe delata ſuſcepiſſent. Iiſdem ferè temporibus Maria Volmara Noruegię, Sueciæ ac Daniæ ſceptra tenuit. pòſt etiam Iſabella paternũ Caſtiliæ regnum creuit, non ſine murmure populorum, quippe qui fœminarum imperia nunquam ſe pertuliſſe quererentur. At cum Iſabella Socinam Alphonſi filiam Caſtiliæ regnum ad Silonem maritum eodem exemplo detuliſſe diceret, repoſuit populus, vi potius quàm iure id factum [9]. quæ diſceptatio Iſabellam ad Ferdinandi connubium optandum celeriùs excitauit. Ac tametſi Henricus Caſtiliæ rex Imperium ad Ludouicum IX. Francorum regem iure materno pertinere moriens teſtaretur, ac principes Hiſpaniæ communi conſenſu Ludouicum accirent, & quidem literis ſigillo cuiuſque comprobatis, quę adhuc in archiuis publicis extant: B iure tamen Ludouicus id fieri poſſe negauit. Quibus autem fraudibus Iſabella Caſtiliæ ſceptra extorſerat, iiſdem Ferdinandus Leonorę F. deinde Barcinonum comes qui Petrouillam regis Aragonum filiam domum duxerat, Arragonẽſe Imperium occupauit. Eadem Gynæcocratiæ peſtis Nauarræ dominatum corripuit Henrico Largo Campaniæ comite, qui regis Nauarræ filiam ſibi deſponderat, cuius item filia Ioanna Philippo Bello regi Francorum nupta Campaniæ ac Nauarræ ditionem ad regem detulit. ſed Philippi Belli maſcula prole ſublata, rurſum Nauarræ ditio trium fœminarum iure ad Eboracenſes, Albretenſes, Fuxæos, Burbonios delapſa eſt: certè quidem quadringentis paulo minus annis regnum illud ad principes ſeptem peregrinos reginarum maritos tranſlatum videmus. C Regnum autem Britannorum etſi Domitiani temporibus ad fœminam perueniſſe legimus [1], mille tamen & quingẽtos amplius annos fœminarum imperia nulla pertulerat, quouſque Maria Eduardi V. regis Anglorum ſoror fratris Imperium excepit, decimo ferè pòſt anno quàm Maria Iacobi V. regis Scotorũ F. regni gubernacula ſuſcepiſſet, quæ prius ad centum & quinque reges ſemotis fœminis delata continua ſerie fuiſſe legimus. At etiam Bitrico rege vxoris veneficio quondam ſublato Senatus populúſque Scotorum ſempiterna lege vetuerat regum vxores reginas appellari, aut publicè maritis aſſidere. Illud tamen ſingulari nota dignum, quod eiuſdem nominis fœminæ quatuor ad Gynęcocratiã aditus apud Pannones, Danos, Noruegios, Suecos, Anglos, Scotos aperuerunt. D Mathildis quidem Hẽrici I. F. regni Anglici iura ad comites Andium antea detulerat, ſed id propterea factum eſt cum mares propinqui etiam à ſtirpe remotiores nulli amplius extarent, & maſculus ex fœmina Stephano Bononienſi regi ſucceſſiſſet, vt nulla fuiſſe Gynæcocratia videretur. Qua ratione Eduardus III. rex Anglorũ recta Salicæ legis interpretatione Francorum Imperium ad ſe pertinere contendebat, quia tametſi Iſabella Caroli Belli ſorore genitus eſſet, proximus tamen erat, & quidẽ maſculus. quæ interpretatio repudiata eſt à Senatu Francorũ, quandiu quiſquã agnatus eiuſdẽ nominis ac gẽtis ſuperſtes eſſet. etenim Carolus V. Imperator regi Daniæ Chriſtierno ſororẽ deſpõdit, hac lege tabulis connubialibus inſcripta, vt ſi mares agnati regiæ ſtirpis nulli amplius extarent, filiæ primogenitę regia ſceptra darentur. ſed ea lex iura ſuffragiorũ ordinibus

9 Rodericus & Guiciard.

1 Taci. in vita Agricol.

nibus eripere nullo modo poterat. ac tantum abfuit vt priuatũ illud pactum regis creãdi libertatẽ Danorũ principibus adimeret, vt etiã regem ipſum Imperio ſpoliatum eiicerent. Poloni quoque mortuo Sigiſmundo Auguſto, & ſorores ipſius, & Suecorum principem impuberem ſororis filium ab Imperio depulerunt. Ac tametſi perniciоſum ſit reges ſuffragio creare, tolerabilius tamẽ eſt quàm perpeti Gynæcocratiam: quoniam ſi regina peregrino principi nupſerit, peregrinis legibus, peregrina religione, peregrinis inſtitutis populum imbuet, ac peregrinis honores & imperia largietur. Sed, inquies, reginã ciui nubere oportet: id quidem commodius videtur, ſed res eſt inexplicabilis: quia nec facilè ad ſubdito-
B rum nuptias fœminæ principes delabuntur, nec ſine potentiorum odio & inuidia iis quos adamauerunt, nubere licet. Quid ſi ab eo ciue quem concupiat repudietur? id enim noſtra ætate contigiſſe videmus, Mariam ſcilicet Anglorum reginam à comite Ducherio Cortenæorum gentili, quem carceribus ereptum ardenter amabat, quémque ſibi deſpondere cupiebat, ſpretam fuiſſe, cùm hic Elizabethæ ſororis nuptias ambiret: quæ res illi exilium, ac tandem etiam exitium dicitur attuliſſe: tametſi à regibus Francorum paternam, à regibus Anglorum maternam originẽ duxiſſet. Neque enim vlli extant qui paternum genus ad reges Anglorũ referre poſſint, præter comitem Vorceſterum Somerſetum, cuius filius non [2] ita pridem Caroli IX. regis filiam è ſacris lotionibus excepit. hic 2 anno 1573.
C enim à Ioanne Mortiniaco Eduardi III. regis Anglorum F. ſtirpem traxit, non tamen iuſto connubio. Ac tametſi fama increbruit [3] Hutinctonem 3 anno 1555.
comitem in comitiis Anglorum regem deſignari oportere, eíque ſubſtituendum ducem Norfolcium, quod hic quidem gratioſiſſimus ac locupletiſſimus, ille verò materno genere ab Anglorum regibus ortus eſſet: cum tamen regina intelligeret occulte id agi per Legatos, ne quis finitimorum principum reginę nuptias appeteret, ac tanti regni opes cum ſuis coniungeret: (quod ſine vicinorum pernicie aut periculo fieri non poſſe videbatur,) ipſa per Legatos principibus denuntiauit ſe iura maieſtatis dignitatíſque ſuæ nunquam ita depreſſuram, vt ſubditorum nuptiis inquinari ſe patiatur: ſed peregrini principis, qui nec opibus, nec potentia fini-
D timis nocere poſſet, delectum habituram. Nec multo pòſt cum Ferdinandus Auſtriæ dux in Angliam Legatos miſiſſet, regina nuptiis libentiſſime aſſenſura videbatur: ſed pactis connubialibus primo capite cautum erat ne Romano ritu ſacra fierent in Anglia: ne rex appellaretur qui reginam duceret: ne magiſtratus, ſacerdotia, imperia, curationes cum peregrinis communicarentur: ne regina moriente maritus ſuperſtes quicquã de regno delibaret, aut ſuum dicere poſſet. quæ cum duci minime toleranda viderentur, aut quod verius eſt, cùm populo ac reginæ minus gratum ſe fore diffideret, re infecta Legati diſceſſerũt. Nihil autem ab ordinibus Anglorum tam anxiè ac ſæpius petitum eſt, quàm vt regina nubere, aut Imperij ſucceſſorem deſignare vellet: quippe qui ſatis intelligũt prudentiſſimæ principis occaſu incerto ſucceſſore bellis ciuilibus regnũ vehementer perturbatum iri: nec tamen reginam ſine periculo ſucceſſo-

rem designare posse. Iisdem periculis iactata fuerat Anglia sub imperio Mariæ huius sororis, cui tametsi connubium Philippi Castiliæ principis placuisset, primo tamen capite exceptum est, ne quis peregrinus honores ac magistratus adipisceretur: quarto capite marito interdictum, ne reginam nisi consentientem, néve liberos communes extra fines Imperij seduceret: illud etiam sanctius cautum, vt iura maiestatis omnia, & quidẽ in solidum penes essent reginã, ne marito quicquam ex iis decerpere liceret, ne leges, edicta, rescripta, beneficia nisi regina iubente vim vllam
4 anno 1554. Aprili mense. haberent. his conditionibus, quas ordines in comitiis ratas habuerũt[4], pactæ sunt nuptiæ. Illud amplius ex literis Noualij Legati didicimus exceptum fuisse, ne quis Hispanus arces Imperio subditas præsidio teneret: B ne item milites Anglos Hispanis conscribere, aut extra fines Imperij Anglorum exercitum educere liceret. Ac tametsi legibus iniquis princeps Imperiis, opibus, ætate, gratia, propinquitatibus florentissimus ac potentissimus vetulæ nupsisset, (neque enim vxorem duxisse videbatur:) nihilominus Angli patienter ferre non poterant Hispanos, quibuscum tamẽ nullæ vnquam inimicitię, & summa semper intercesserat necessitudo. At Carolus v. Imperator cum omnia prudenter prospiceret, ac metueret ne filio, quem vnicum in spem tanti Imperij susceperat, insidiæ struerentur, obsides Anglos quinquaginta, quandiu Philippus in Anglia fuisset, sibi dari petierat: nec tamen id obtinere potuit. Sed vt regina principem cuius nuptias optabat, in Angliam maturius acciret, aureorum nummûm C trecenta millia ad eum misisse dicitur. Nec multò pòst quàm Hispani in Angliam appulerant, mille supra quingenti ciues religionis ergo in exilium abierunt. Quinetiam fama percrebuit Anglos occultis coniurationibus Hispanos vno tollere & eodem momento decreuisse, quod Angliæ dominatum connubij ac religionis specie affectarent. nec vero dubium est quin aut Hispani tyrannidem, aut Angli Hispanos inuasuri fuerint, nisi reginæ occasus Imperio valde salutaris vtrorunque cœptis finẽ attulisset. Neque enim sperandum est vt peregrinus princeps à periculis tutus esse possit, nisi validissimo præsidio seipsum in primis, deinde arces munierit. qui autem opibus ac potentia cæteris omnibus præstat, penes eundem iura maiestatis & summam Imperij esse necesse est: quam vt diu D tius tueatur, ciuibus imperia, sacerdotia, curationes, exercitus eripiet, vt iisdem peregrinos cumulare possit: quo nihil populis omnibus acerbius, minúsque tolerandum videtur. Non enim multitudine exemplorum, quibus abundamus, id confirmare necesse est: sed domestica recordor. cum enim Vilelmus Neapoleos ac Siciliæ rex hominem Gallum Primicerium fecisset, tanta iracundia populus exarsit, vt Gallos ferè omnes vna coniuratione necauerint. Quod si peregrini principis domesticus ciuem occiderit, aut impotenti libidine quid fecerit, peregrinis omnibus exitium impendet. Hardicanutus rex Danorum Angliam sub Imperiũ subiunxerat, exercitúque potentissimo populum oppresserat, vna tamen coniuratione Danos omnes interemerunt Angli, nec multo pòst regem
5 anno 1041. ipsum veneno sustulerunt[5]. Consimili ferè casu Poloni Hungaros, quorum

rum regem ſibi cooptauerant, ob vnius Poloni interempti necem occidiſſent, niſi Cracouienſi arce tuti fuiſſent: nec tamen tumultus antè conquieuit, quàm Hungari arce relicta domum rediiſſent[6]. Crudeliùs etiã cum Auſtriacis actum eſt: nam cum Sigiſmundus Mariam Ludouici filiã duxiſſet, ac iure mariti regnum arbitratu ſuo modorari vellet, ſocrus ambitioſiſſima generum dominãtem ferre non potuit, ſed eum regno exegit: ac iam Legatos in Galliam mittere cogitabat, vt regnum Imperio Francorum ſubiiceret: niſi Hungari Carolum Mariæ reginæ patruum regem Neapoleos ſupplices acciren, qui non prius regni gubernacula ſuſcepit, quàm reginæ mater nihil metuentem interfici mandauit: nec
B multò pòſt parricidio conſimili cæſa eſt, & in flumen Croatiæ Præfecti coniuratione demerſa. Tum Sigiſmundus cum exercitu reuerſus Hungariam occupauit, ac cædibus ciuium factionis aduerſæ omnia compleuit. Sed ad domeſtica redeo, & ad ea vulnera quæ recẽter illata leuiſſimo tactu recrudeſcunt, nec ſine acerbiſſimo gemitu tractantur. Franciſcus dux Andium ad Belgarum ſceptra moderanda accerſitus venit, & maximis gratulationibus acceptus eſt: ſed cũ nulla præſidia, nullas arces, nullas vrbes haberet, nec meis rogationibus (qui futura proſpexerã) id effici potuiſſet, ingens ſecuta clades eſt, quam ſine dolore meminiſſe non poſſum. Rurſus Franci cum Scotis fœderibus ſanctiſſimis antea ſemper cõiunctiſſimi fuerant, & vtrique veteres cum Anglis communes inimici-
C tias diutiſſime exercuerant: cùm tamen Maria Scotorum regina Franciſco Delphinati Frãcorum nupſiſſet, ac Franci leges Scotorum populis dare conarẽtur, Scoti ſupplices Anglorũ patrocinio ſe ſubdere, quàm peregrinorum imperium perpeti maluerunt, nec prius Francos Anglorum opibus & auxiliis coniunctis inſequi & obſidere deſierunt, quàm Franci omnes pacis conditionibus acceptis de Scotia deceſſiſſent. Hîc omitto quot & quantæ calamitates Mariæ principis illuſtriſſimę connubia ſecutæ ſint. Nec vero ſperandum eſt reginarum illuſtrium cupiditates à peregrinis principibus coerceri poſſe. Si enim vxores repudiare velint, prius exulare neceſſe eſt. Quis enim Marco Aurelio Imperatore moderatius vnquam ſe geſſit? cum tamen vxoris impudicæ libidines nimis patien-
D ter ferret, amicis repudium ſæpe conſulentibus reſpondit, dotem prius reddi oportere: quippe Imperio Romano quaſi iure dotali vti frui videbatur, cum Fauſtinam Imperatoris Antonini filiam duxiſſet. Hoc etiam incommodi habet peregrini principis connubium, quod finitimi reges ac populi quaſi proci mutuis contentionibus ac diſſidiis de alieno Imperio certant, ac ſæpe reginam à nuptiis auertunt, interdum etiam illata vi compellunt: vt proci Vendæ Ruſſiorum reginæ, cum diutiſſime de nuptiis inter ſeipſos dimicaſſent, victor quod precibus ac blanditiarum illecebris non potuerat, armis ſe adepturum putauit. ſed illa voragine aquarum vitam maluit quàm vi pudicitiam amittere. neque enim tam facilè reginarum quàm regum cõnubia conciliantur: hi enim pictis tabulis ſępiſſime falluntur, illæ ſpirantes homines contueri, alloqui, tentare diu volunt, ac ſæpiſſime viſos reſpuunt. Neque enim Iſabella Caſtiliæ regina

[6] Cromer. in hiſtor. Pol.

Ferdinando priùs nubere voluit, quàm os principis aſpexiſſet: nec Elizabetha Anglorum regina vllius oratione adduci potuit, vt cuiquam connubium promitteret, niſi præſenti. Et quidem Henrico regi Suecorum diuturna Ioannis fratris, qui nunc imperat, legatione Elizabetham Angliç reginam ad nuptias petenti reſponſum eſt, de omnibus principibus, cui poſt Deum immortalem plus deberet quam regi Suecorum, eſſe neminem: quod vnus extitiſſet, qui Elizabetham è carceribus ad regnum depopoſciſſet, id tamen apud ſe decretum, principi ſe nemini nupturam, niſi quem antea videre licuiſſet. Idem quoque duci Auſtriæ regales nuptias petenti repoſuit. quæ res connubij ſpem, quam vterque cōceperat, fefellit: cum vterque metueret ne coniugij repulſam præſens pateretur, B
nec ſine dedecore domum reuerti cogeretur: vt poſtea contigit Franciſco Andium duci eaſdem nuptias ambienti, qui tametſi bis in Angliam traieciſſet, & legationibus honorificis ac diuturnis reginam ſibi deſponſam putaret, inani tamen ſpe lactatus re infecta diſceſſit. At iſto modo iura gentium omnium violantur, quæ vxores maritos ſequi iubent, ac propterea mariti vxores domum ducere dicuntur, quinetiam ſi maritus domicilio careat, &, vt loquitur Homerus, ἄπολις ἐὼν καὶ ἀνέστιος, eum tamen vxor conſequi ac iuriſconſultorū [7] Theologorúmq;[8] omniū cōſenſu, reuereri iubetur [9]. ad hęc, fructus dotis imò bonorū omniū vxoris ad maritū pertinent [1]: nō tantùm quæ ex prædiis ipſis, verūetiam quæ fiſcali iure obueniūt ex bonis damnatorū, etiāſi prædia proſcripta millies dote ipſa C
vtiliora ſint ac meliora, dominio tamē ac proprietate marito quærūtur [2], vt fructus omnes dotales ac iura quoque patronatus [3]. quod non ſolum de priuatis, ſed etiam de regibus ipſis proditum fuiſſe videmus: vt ſi peregrinus reginam duxerit, regni fructus ad maritum pertineāt [4], tametſi iura maieſtatis ac regnum ipſum penes ſit vxorem. Sic enim iuris interpretes [5] quos habemus, definiunt, Iſabellæ ac Socinæ exemplo. Illud amplius iure feudatorio cauetur [6], vt clientes ac vaſſali maritis prius auxilio ſint quàm vxoribus, ſi vtrique periculum adierint. Quæ tamen iura cùm his conditionibus ac legibus quas peregrini principes ab vxoribus accipere coguntur, vehementer diſcrepant ac repugnant. Iam verò decus ac dignitas, generiſque nobilitas ac familiæ ſplendor à viris tota pendet [7]. D
ídque adeò verum eſt omnium populorum moribus ac inſtitutis, vt fœminæ illuſtres, quæ maritis obſcuræ familiæ nupſerint, partam nobilitatem amittāt [8], nec liberi vllum nobilitatis decus à matris origine ſibi vindicare poſſint: etiam, inquit Ancaranus [9], ſi regina ignobili marito nupſerit: cuius ſententiam cæteri quoque iuris interpretes ac magiſtri [1] tuentur. Hæ igitur tot ac tātæ abſurditates Gynæcocratiam ſequuntur, quę inde cepit originem, quod qui prole maſcula deſtituerentur, filias feuda

7 Cuneus & Albericus in l. obſeruare § proficiſci. de offi. Procōſ. gl. in c. vna quæq. 13. q. 2. & in ca. ſi quis in neceſſitate. 34. q. 2. & in ca. 1. qui accuſare. & ibi Hoſtiēſ. Panor. Odofred. in l. 1. de vxor. milit. C. Bart. in l. qui manumittuntur. de operis lib. C. Bald. Ang. Rom. Alex. in l. ſi cum dotem. §. ſi maritus. ſoluto matri: Innoc. Hoſtieſis, Panor. Antonin. Card. vterq. in c. de illis ext. de ſpōſal. & in c. 1. de cōiug. leproſor. Auferius in deciſ. capel. Toloſ. 86. Io. Lup. in repeti. c. per veſtras. § 9. num. 13. de donat. inter virum.

8 Aſteſanus theolog. in ſūma lib. 8. tit. 10. artic 2.

9 l. 1. §. cū autē. de rei vxor. actio. C. & l. alia cauſa §. vlt. ſoluto matri.

1 l. doce ancillā. de rei vind. C. l. dotis. l. plerūque. de iure dotiū. l. pro onerib. eo. C.

2 ſæpiſſi. iudicatū in Curia Pariſ.

3 cap. olim c. cū Bertoldus de iure patronat.

4 Bal. in c. ſignificante de reſcrip. col. 2. & ibi And.

5 Palat. Riuius in cap. per veſtras §. ſuccedit. nu. 10.

6 Alex. in c. 1. in fine. an maritus ſuccedat vxori in li. feudor. arg. l. ſi quis in graui §. ſi cū omnes ad Syllanianū. & l. aut qui aliter §. ſed & ſeruus quod vi aut clā. l. in rebus. de iure dot. C. Palat. Riuius in cap. per veſtras de donat. inter virum nu. 11.

7 l. fœminæ de Senator. l. cū te. l. vlt. de nupt. C. l. vlt. de incolis. C. & c. vbicunq. de pœnis lib. 6. Bar. in l. 1. col. 7. de in ius vocan. C. Plat. in l. 1. col. 2. de dignit. C. Bartol. Fulgo. Caſtrēſis Iaſō in l. vlt. de verbor. ſignif. C. text. in l. cū legitimæ. de ſtatu hom. ff. l. eos. l. exemplo. l. nullus. de decur. ff. Iacobus Belouiſius. in l. Lucius. §. idē de muneribus. Panormi. in cap. ſuper eod. 2. col. 1. de teſtib. Lucas Penna in l. in ſacris. col. 3. de proxi. ſacrorum C. col. 4. & cōſil. 26. Guido conſil. 217 & deciſ. 196. & 349. & 379. 8 Bart. in l. 1. de dignit. C. col. 5. Plat. eod. col. 2. Corne. conſil. 55. lib. 1. Cæpola in tract. in leg. 1. colum. 1. lib. 4. col. vlt. 9 Ancaran. conſil. 339. col. 3 pro malo & conſi. 489. 1 Florian. in l. qui teſtamentum. de probat. de imperat. milit. elig. 22. oppoſ. Raymundus in tractat. nobilit. q. 5. Felin. in cap. ſuper eo. de teſtibus. Platea de dignit.

capere

capere maluerunt, quàm qui gentiles non essent. postea dignitates cum fœminis communicari cœperunt. Et cum semel comites ac duces dici cœpissent, tandem etiam regum inertia dicam an vecordia in iura maiestatis inuolarunt: tametsi feudatorio iure cautum[2] esset, ne ad fœminas feuda peruenirent, etiamsi nulli mares agnati aut cognati, aut vllo gradu propinqui superstites essent, nisi disertè feudalibus tabulis id comprehensum fuisset. At Salica lex nulla conditione fœminas ad feuda peruenire patiebatur. quæ lex non recens est ac noua, vt nonnulli putant, sed antiquissimis Saliorum tabulis conscripta[3] & consignata. Verba legis sunt, DE TERRA VERO SALICA NVLLA PORTIO HAERE-
B DITATIS MVLIERI VENIAT, SED AD VIRILEM SEXVM TOTA TERRAE HAEREDITAS PERVENIAT. At etiam Childeberti regis Francorum edicto, quod legibus Salicis cõprehensum est, quo quidem nepotes ad auorum successionem in stirpes vocantur, fœminæ procul summouentur. Et quidem si Salica lex nulla fuisset, cùm de summa Imperij inter Philippum Valesiorum comitẽ & regem Eduardum certaretur, ac Philippus legem Salicam, legẽ Voconia, Eduardus verò legibus hæreditariis Romanorum suæ causę patrocinium tueretur, Senatusconsultum de patrum ac principum omnium consensu factum est, ne quis in ea disceptatione peregrinarum legum auctoritate vteretur, sed legem quisque Salicam pro suo iure interpretari studeret: quid
C ita si lex Salica nulla fuisset? Ac tametsi mortuo Ludouico Hutino, dux Burgundionum Hutini filiam ad sceptra vocaret, eius tamen sententia ordinum omnium summa consensione repudiata[4] est, cum Lutetiæ Parisiorum conuentus haberentur. Quibus temporibus Baldus legem[5] Salicam vocabat IVS GENTIVM GALLORVM. Nec ita pridem Burdegalæ cum inter nobiles quosdam de iure gentilitatis ageretur, testamentum vetustissimis conscriptum literis prolatum est, quo quidem testator filiis masculis terram Salicam diuisit: quod iudices de prædiis feudalibus interpretati sunt. Quo iure Germani antea semper vsi sunt, quousque Fridericus II. Imperator Austriæ genti pro singulari beneficio cõcessisset, vt si mares liberi superstites nulli fuissent, hæreditatem Austri-
D acæ domus fœminis cernere liceret. Sed quoniam Imperator contra leges Imperiales, contráque morem Germanorum sua voluntate id fecerat, Othocarus rex Bohemiæ iure propinquitatis ducatum Austriæ depoposcit exercitu aduersus Radulphum conscripto, qui concessu Friderici ad se pertinere contendebat. id postea Bauaris quoque principibus tributum est. Sed vt feuda fœminis tribuantur, quid habent prædia cum iure maiestatis commune? Quacunque tamen vecordia principes ac populi obstupuerint qui Gynæcocratiam pertulerunt, Franci nihilominus ab ista fœditate seipsos hactenus vindicarunt beneficio Salicæ legis, quæ tametsi Philippi Valesij & Caroli Belli principatu vexata est, nunquam tamẽ Clotarij & Sigeberti filiæ sceptra huius Imperij ad se vllo iure pertinere putarũt. Quamobrem Baldus nostri iuris[6] æque ac Romani peritus, Burboniæ gentis masculos etiam millesimo gradu à stirpe ré-

2 cap. 1. § filiæ. de success. feud. cap. 1. quid sit inuestitura.

3 In cap. de Allode, & in cap. de matrimonio ad Morganaticam.

4 In historia Nagi. & Seselli.

5 In l. si plures de condit. insertis. C.

6 In l. centū. vn- de leg. ......

motos priùs ſceptra Francorum adepturos ſcribit, quàm fœminis locus vllus relinquatur. Quæ iura populos omnes exceptis admodum paucis, antea ſemper amplexos eſſe videmus. Et certè principes Allobrogum Salicæ legis autoritate fœminas ab Imperio ſemper depulerunt. etenim Conſtantiam ducis Allobrogum filiam à patruo de Imperij iure certante [7] iudicum ſuffragiis ſummotam fuiſſe legimus. Non tamen dubito quin plerique imperia muliebria perhorreſcant, qui tamen reipſa fœminarum libidini obſequentiſſimos ſeſe præbere non dubitant. Nihil autem refert, vt Cato dicere ſolebat, vtrum ad fœminas Imperij ſumma deferatur, an verò Imperatores ac reges fœminarum imperiis ac libidini obſequantur [8]. Cum igitur planum ſit, opinor, monarchiam cæteris ciuitatum generibus præſtare, & in monarchiarum genere regale Imperium, inter reges eos qui à ſtirpe regum ducuntur: denique in regia ſtirpe proximum quenque cæteris anteferendum, & iura maieſtatis ſummoto muliebri ſexu indiuidua eſſe oportere: poſtremum eſt vt illud etiam diſſeratur, præſtétne regale ciuitatis genus harmonica an verò geometrica vel arithmetica iuſtitiæ proportione gubernari. Neque enim operis concluſio ſiue ad vtilitatem fructuoſior, ſiue ad animi voluptatem iucundior vlla eſſe poteſt quàm de iuſtitia: qua quidē Rerum omnium publicarum, poſt Deum immortalem, fundamenta nituntur, vt Plato rectiſſimè libros de Republica diſputationem de iure ac iuſtitia appellaſſe videatur.

7 anno 1256.

8 Ariſtot. lib. 2. cap. 6. politicon.

De tribus iuſtitiæ generibus proportione geometrica, arithmetica, & harmonica conſtitutis, quæq; ſit earum ad vnius principis populíve, aut optimatum Imperia ſimilitudo.

CAPVT. VI.

EX his quæ hactenus de optimo ciuitatis genere diſputata ſunt, perſpicuū fit regale ciuitatis genus, quod proximo cuiq; totum quantumcunque eſt, obuenit, præſtare quidem cęteris omnibus: ſed ad conſummatam ſui perfectionem harmonica iuſtitiæ temperatione conglutinatum eſſe oportet, id eſt populari quadam & optimatum ſimilitudine moderatum. quemadmodum monarchiæ ſtatus quidem ſimplex non concretus aut confuſus, gubernandi tamen ratio triplici genere temperata dicetur. Quæ quoniam obſcura videri poſſunt, nec vllius, quātumquidem memini, ſcriptis aut diſputatione concluſa, enitendum nobis eſt vt perſpicua demonſtratione intelligantur. Iuſtitiam appello pœnarum ac præmiorum, & earum rerum quę cuiuſque propriæ ſunt, æquabilem diſtributionem, quam Hebræi Credata peregrina voce, vt ab iuſtitia diuinitus homini tributa quam ipſi Tſedaca vocant, ſeiungatur. his etiam ducibus in hoc religioſiſſimum & auguſtiſſimum iuſtitiæ templum ingrediendum nobis eſt. Illa vero diſtributio æquabilis quam quærimus, æqualium ac ſimilium rationibus modicè cōfuſis, id eſt ex harmonica proportione exiſtit. Cùm enim Plato opti-

to optimam Reipublicæ formam eſſe iudicaret, quæ ex Imperio popu-
lari ac tyrannide conflatur, à ſe ipſe tamen diſſentiens ciuitatem non tan-
tum ſtatu, ſed etiam gubernandi modo popularem fecit: quippe qui ci-
uium omnium multitudini legum ferendarum, magiſtratuum creando
rum, belli indicendi, pacis iubendę, præmiorum denique ac pœnarum ir-
rogandarum poteſtatem dedit. Ad hunc modum ciuitate conſtituta bea
tam fore negauit, niſi geometrica proportione gubernaretur. Putabat
Deum huius mundi antiquiſſimum temperatorem, quem ad imitãdum
optimus quiſque legiſlator ſibi proponere debet, geometrica proportio-
ne omnia tueri. Illud autem ſæpius iactare ſolebat. ἀεὶ τὸν θεὸν γεωμετρεῖν [1], quæ
B tametſi Platonica ſunt, nuſquam tamen in Platonis ſcriptis comperiun-
tur. At populare Imperium à Platone conſtitutum geometricis rationi-
bus plane contrarium eſt: quia populus rerum omnium æqualitatẽ con-
ſectatur: æqualitas autem arithmeticis quidem rationibus congruit, geo
metricis nullo modo. Et quoniam Xenophon Platonis æmulus æquali-
tate arithmetica ciuitates cõſtitui ac iura diſtribui putabat oportere, Cy-
rum adhuc puerum vapulantem [2] inducit, quod rex à ſociis creatus veſti
menta commutari iuſſiſſet, vt ampliora grandioribus, minora breuiori-
bus tribuerentur. Cyrus ita caſtigatus docetur à magiſtro ſe Perſam na-
tum eſſe, ac propterea Perſarum moribus ac legibus vtendum: qui quod
cuiuſque proprium eſſet, id cuique tribueret: non Medos, qui quod cui-
C que aptum & commodum videretur, idipſum cuique dandum putarent:
Plato cum verbera ſibi non Cyro infligi animaduertiſſet, Cyropædiam
repudiauit. Hæc igitur Græcorum ſermonibus peruulgata Platonis &
Xenophontis contentio duabus factionibus, optimatum, inquam & po-
pularium præbuit incrementum. alteri quidem arithmeticam iuſtitiæ ra
tionem ſecuti populares ſtatus, alteri quod opibus ac nobilitate præſta-
rent, geometricam ariſtocratiæ congruentem adamauerunt. Ex his dua-
bus tertia factio extitit, quæ iuſtitiam arithmeticam ad æqualem rerum
permutationem adhibuit, ſed in præmiorum ac pœnarum diſtributione
geometricam: quæ non æqualiter omnia omnibus, ſed pro cuiuſque me
ritis tum pœnas infligat, tum præmia largiatur. Atque hæc fuit Ariſtote-
D lis ſententia, qui tamen nec magiſtri Platonis meminit, nec Xenophon-
tis. Id autem animaduerſione dignum eſt, quod vtrãque iuſtitiæ propor
tionem ſeiunxerunt, harmonicæ vero iuſtitiæ nuſquam meminerunt:
nec Latinorum quiſquam aut Græcorum harmonicas rationes ſiue ad
iuris diſtributionem, ſiue ad ciuitates moderandas accommodauit: quæ
ipſa tamen cùm dignitate cæteris longè præſtat, tum verò ad illud regale
ciuitatis genus quod quærimus, ariſtocratica quodammodo ac demo-
cratica ratione temperatum refertur. Et quoniam locus hic tum ad iuris
& iuſtitiæ vim penitus intelligendam, tum etiam ad Rerumpublicarum
ſtatus conſtituendos ac retinendos maximum pondus habet ac momẽ-
tum, non modo iuriſconſultorum reſponſis, verumetiam mathemati-
corum definitionibus nobis eſt vtendum. nam cum mathematici ab in-
certis ac inter ſe diſcrepantibus iuriſconſultorum opinionibus abhorre-

[1] Id eſt Deum geometrica ſemper agitare.

[2] In Cyripædia

rent, iuriſconſulti verò mathematica propter ſui obſcuritatem repudiarent, harmonicam illam iuſtitiæ vim minus perceperunt. Eſt igitur geometrica proportio, quæ ex rationibus magnitudinum inter ſe ſimilium conflatur inæquali exceſſu: arithmetica proportio vſquequaque & progreſſione & exceſſu æqualis eſt: harmonica verò ex vtriſque inter ſe artificio mirabili confuſis & colligatis vtrique tamen diſſimilis exiſtit. verbi gratia proportio triplex detur quinque numeris conſtans: geometrica quidem tripla ratione progrediens ſimiles complectitur rationes, ſed exceſſu valde inæquali: quia prior numerus à ſecundo tantum ſenario diſtat, quartus vero ſcilicet 81. à 243. conſimili ratione conſtans, exceſſu maior eſt 162. & quo longius progrediere, eo maius futurum eſt incremen- B
tum. At in proportione arithmetica, tametſi ſecundus numerus eodem exceſſu à priore ſuperatur quo in geometrica, quintus tamen à primo ferè decies minor eſt quàm in geometrica proportione, quæ ſemper ſui ſimiles rationes complectitur: arithmetica vſquequaque æquales: harmonica vero ex æqualibus ac ſimilibus ſpatiis quodammodo temperatis exiſtit. Geometricæ quidem & arithmeticæ ſæpe in iuriſconſultorum [4] ſcriptis occurrunt, ac facilime iudicantur. Harmonicæ verò non ita perſpicue deprehenduntur [5]. Quod autem diximus ſimilitudinem rationibus geometricis, æqualitatem vero arithmeticis conuenire, ad interualla numerorum pertinet, quæ in arithmeticis rationibus ſemper æqualia, in geometricis nunquam diſſimilia: niſi æqualitatem eo modo interprete- C
mur quo Solonem ferunt, qui cum ad ciuium animos ſibi conciliandos prædicaret, ſe leges omnibus æquales laturum, ſi legum ferendarum arbitrium ad ſe deferrent: plebs æqualitatem arithmeticam, inquit Plutarchus [6], innui putabat, optimates ac locupletes ad geometricam dictũ Solonis trahebant: quo factum eſt vt omnium Athenienſium cõſenſione creatus ſit legiſlator. Lex igitur geometrica gubernandæ ciuitatis eſt, cùm ſimilia ſimilibus copulantur. vt leges connubiales duodecim tabularum patriciorum cum plebeis coniugia vetabant, vt patricij ducerent patricias, & cum plebeis plebei iungerentur: contubernia vero ſeruorum ab vtriſque diſtinguerentur. quæ lex etiamnum apud Rhaguſios inuiolabilis eſt. Idem iudicandum eſſet, ſi principes principibus, tenuibus te- D
nues, ancillæ ſeruis connubio geometrica lege maritarentur. Si vero cautum eſſet vt ſorte connubia quærerentur, gratiſſima plebi lex eſſet, quia nobiles ac locupletes tenuibus & obſcuris hominibus ſortitione ſæpius obuenirent, ac princeps ancillam; opifex illuſtri ſanguine fœminam duceret, ſuæ conditioni planè diſſimilem. ſors igitur æqualitatem popularem arithmeticis legibus congruentem tueretur: optimatum verò ac locupletum opes ac dignitatem omnino labefactaret. illud eſt quod ab Euripide dicitur, æqualitatem legitimam humanæ naturæ conſentaneam eſſe: id eſt τὸ γὰρ ἴσον νομιμὸν ἀνθρώποις ἔφυ. Sed vtrunque regendæ ciuitatis genus ſuo quodam morbo laborat: propterea quod alterum tenues ac plebeios homines opprimit, alterum potentes ac locupletes opibus ac dignitate ſpoliat. At vero harmonica gubernandi forma vtroſque concentu ſuauiſſimo

Proportionum definitiones.

Proportio geometrica 3.9.27. 81.243.

Proportio arithmetica 3.9. 15 21.27.

Proportio harmonica 3.4.6. 8.12.

4 In l. clemẽs patronus. & in l. ex facto de hæred. inſtituend. & in l. ita ſcriptum. de liberis & poſthu. ff.

5 l. eos. de vſuris. C.

6 In Solone.

uissimo tuetur. neque enim maiorum gĕtium patricios omnes patriciis, aut iis tantum qui à paterno ac materno genere proauos illustres omnes ciere possunt: quia nō modo à plebeis, sed etiam à se ipsi patricij nimium diuellerentur: nec item harmonica lex opifices ac plebeios omnes patriciis ac principibus omnibus promiscue iungit, aut ex vrna sorte ducit, sed nobilitatem vel à patre tantum ducit, vt legibus Polonorum [7] sufficere constat: vel ab auo paterno, vt nostris: vel ad summum ab auo paterno ac materno, vt Equestri lege Allobrogum cauetur: perniciosissime tamē plerique Germanorum, qui generis nobilitatem altissimè repetentes, attauorum attauos vtriusque sexus pari nobilitate ad connubia iungenda B conquirunt. Quamobrem lex illa connubialis quam in Duodecim Decemuir Appius retulisse dicitur, Canuleia lege de maritandis ordinibus abrogata est, propterea quod ciues à ciuium cōplexu & charitate diuellebat, ac seditionibus ciuitatem euertebat: quæ seditiones abrogata lege derepente conquierunt, tametsi rarius illustres fœminæ à patribus enupserint: sæpius patricij plebeias fœminas duxerunt, quia nobilitas à patre quęritur. Id autem harmonicis legibus optime conuenit, si plebeia locuples patricio egenti nupserit: aut patricia inops à pecuniis plebeio locupleti: & quæ venustate ac forma excellit, ei qui ingenij præstantia pollet. vt nec societas vlla stabilior est inter mercatores, quàm ignaui diuitis cū strenuo, cui nihil adest præter studium accumulādarum opum. quæ cō- C iunctiones similium ac dissimilium consensu suauissimum efficiunt in Republica concentum. Quamobrem rectissimè Græci amorem copia & inopia, id est Poro ac Penia parentibus genitum finxerunt, quasi media voce inter summam & infimam interiecta. Est enim omnibus natura insitum, vt quo quisque egeat, id ardĕtius amet: sic deformis formosum, inops à pecunia locupletem, ignauus strenuum conquirit. quod si locuples ac nobilis nobilem & locupletem duxerit, quia alter alterius ope minus eget, minùs etiam alter ab altero colitur. Et quemadmodum sympo siarcha sit ineptus, qui conuiuas omnium ordinum & ætatum, vti quisq; domum ingressus fuerit, accumbere iubeat, nulla sexus, conditionis, ætatis habita ratione: ita quoque imperitus sit, qui dignissimos quosque su- D premo loco, sapientes sapientibus, senibus senes, fœminas fœminis, stultos simul coniungat, vt geometricæ leges pręcipiunt, quę nihil aliud quā rerum similitudinem consectantur. quæ ratio etsi minus est insipida quā superior, insulsa tamen est. optimus igitur symposiarcha, vel vt Horatius loquitur, arbiter bibendi, tranquillæ mentis hominem inter contentiosos collocabit: sapientes inter insanos, vt illorum sermonibus quasi medicina vtcunque sanari possint: inter sophistas moderati animi virum: cū sene loquaci taciturnum coniunget, vt & linguam ei soluat, & parcius ipse loqui condiscat: egentem cum locuplete, vt ei suæ begninitatis fontes aperiat, ab eóque gratiam ferat: inter seueros ac tetrici vultus homines vrbanos admiscebit. qua quidem ratione non modo inuidiam & maleuolentiam eorum qui sese infimis sedibus, aut non eo quem cupiant ordine positos queri possint: verumetiam ex illa pulcherrima conniuarum,

[7] Alexand. regis Polonorū lege.

tum ſingulorum tum vniuerſorum collocatione ſuauiſſimus exiſtit omnium concentus: quam ordinis pulchritudinem geometrica lege mutare, aut arithmetica confuſione turbare qui volet, omnem fructum, omnem dulcitudinem & amabilitatem quam inter conuiuas omnes intercedere oportet, de conuiuio ſuſtulerit. Quamobrem Scipionem Africanum in ſapientum reprehenſiones incurriſſe ferunt, quòd primus leges theatrales de ordinum conſeſſu tuliſſet, ac Senatores à plebe in ludorum ſpectaculis ſeiunxiſſet: cum promiſcuè Patres cum plebe ludos ſpectauiſſent vſque ad annum ab V.C.DLVIII. vnde po-

8 Liuius lib. 34.

ſtea graues ac pernicioſæ in Rempublicam ſeditiones eruperunt[8]. Neque enim hoc tantum ſapiens legiſlator præſtare debet, vt pœnarum B metu ciues à mutuis iniuriis abſtinere cogat: verumetiam hoc efficere, vt etiamſi nullæ ſint leges, concordiam tamen colamus & amemus inter nos. Omnium autem ſocietatum humanarum quæ ſunt innumerabiles, fundamentum in amicitia conſiſtit, quam ſine harmonica iuſtitia tueri nemo poteſt. Cuius rei tota vis eſt à natura petenda, quoniam arithmeticæ rationes ac geometricæ à ſe inuicem diſiunctæ ſunt: harmonicæ

9 Geometrica proportio diſiũcta 2.3.20.30. Arithmetica proportio diſiuncta 2.3.20.21. Harmonica 4.6.8.

verò ſemper interuallis mediis extrema coniungunt, vt exemplis[9] propoſitis docemur. Æqualitatis autem ſtatus popularis eſt, & Arithmeticis rationibus conſentaneus: quoniam vt æqualia ſunt etiamſi in infinitum excreſcant interualla: ſic populares homines vt ſint in infinita multitudine innumerabiles, opibus, honoribus, imperiis exæquari volunt, vt C vniuerſis leges iubere, magiſtratus mandare, iudicia diſceptare, ſuffragia omnibus in omnes ferre liceat. denique omnia ſortibus ac ponderibus committere pulcherrimum ducunt, id eſt, vt Græci veteres populare Imperium ſignificabant, πάντα ζυγοῖς καὶ κληροῖς: reguláque rectiſſima & vſquequaque legibus arithmeticis æquabili omnia metiri. Et quoniam inflexibilis eſt atque rigidiſſima, propterea ius ipſum appellatur rectum, noſtro loquendi more, quod ab Hebræis acceptum videtur: ſuos enim de

1 cap. 10. Ioſue.

iure ac iuſtitia libros ספר הישר, id eſt, librum recti, ſiue vt Chaldæus[1] interpres, librum rectitudinis, vocant: vel quia virtutis ac iuſtitiæ via nullos habet anfractus, nec patitur nos hincinde à recto curſu deflectere: vel quia omnibus eadem lex nullius perſonam accipit, non gratia cuiuſquã, D non odio permouetur: qualem fuiſſe Polycleti regulam nonnulli putant, quæ frangi priùs quàm flecti potuiſſet. Verius tamen eſt Polycleti canona vocari librum, quem inſignis ille ſtatuarius de artificio ſuo ediderat, quo libro omnia quæ in ſtatua hominis fingenda obſeruari conueniret, quæ ſingularum partium minimarum maximarum figura eſſet, qui ſitus, quæ inter ſe proportio ſubtiliſſimè perſecutus erat: qualem noſtra ætate Albertus Ducerus accuratiſſimè ſcripſit: ſed hoc amplius Polycletus, quod eodem tempore ſtatuam à ſe factam publicè propoſuit, in qua omnia diligentiſſimè obſeruata erant, ne quid præcipere aliis videretur, quod non ipſe præſtaret: quam ſtatuam ipſam quoque canona, id eſt regulam, nominauit: à qua cæteri opifices ſtatuas conformare conſueſſent. Demus tamen Polycleti regulam fuiſſe omnium rectiſſimam,

& quidem ferream aceto maceratam, vt inflexibilis esset. eiusmodi statum popularem legitime institutum dicemus, in quo legibus iisdē omnes, iisdem etiam pœnis vtantur, nec in pœnis decernendis rationem dignitatis aut nobilitatis habeant vllam, nec priuilegium cuiquam irrogari patiantur. At geometrica regendæ ciuitatis forma, normam Lesbiam imitatur: hæc enim plumbea fuit, vt in quamuis partem flexibilis ad omnem lapidē sic accōmodaretur, vt de materia quoad eius fieri posset, nihil periret: cum cæteri qui lapides ad normā accōmodare consueuerant, materiæ detrimentum paterentur: ita iudices legem ad propositas causas aptare oportere putabant, vt ex personarum, temporum ac locorum
B varietate ab illa inflexibili rectitudine discederetur. Ego verò sic statuo, & regulam Lesbiam si torqueatur, quoniam plumbea sit, regulæ nomen amittere, & legis vim ac nomen perire, quam iudex arbitratu suo in omnes partes sic flectat ac reflectat, vt legum moderator & arbiter sit, qui earū minister esse debuisset. Vt igitur à regulæ Lesbiæ mutabilitate, rursúsque ab illa inflexibili rectitudine, id est ab arithmeticis & geometricis gubernādarum ciuitatum artibus paululum discedatur, tertiū quoddam regulæ genus fabricare oportet, ex ea materia quæ in hanc atque illam partem modice, vel potius intra modum flecti, & eodem momento ad rectitudinē redire possit, id est harmonicis iustitiæ legibus statum ciuitatis moderari. id autem rectè fieri posse putem, si quatuor terminis
C quos antea pegimus, gubernandi rationem definiamus, lege, inquam, æquitate, legis actione, officio magistratus: quæ eandem inter se propor- Lex. Æquitas
tionē habent quam hi quatuor numeri 4. 6. 8. 12. nam quæ ratio est 4 ad 4. 6.
6. eadem 8. ad 12. rursus eadem ratio est 4. ad 8. quæ 6. ad 12. ita quoque Legis actio. Iudicis officium.
lex ad æquitatem ita sese habet, vt legis actio ad officiū magistratus, cō- 8. 12.
tráve: nam actio legibus inseruit, & magistratus officiū æquitati. Quod si numeros harmonica lege compositos transposueris, & magistratum æquitate priorem, actionem item lege superiorē feceris, & ciuitatis harmonia, & musicæ concentus peribit: geometrica verò proportio transpositis terminis semper sui similis est: seu continua sit proportio, vt his quatuor numeris 2. 4. 8. 16. seu disiuncta vt 2. 4. 3. 6. conuerte numero-
D rum ordinem 6. 3. 4. 2. vel 3. 2. 4. 6. aut quacunque serie collocaueris, semper eadem erit analogia primi ad secundum quæ tertij ad quartum: rursúsque primi ad tertium quæ secundi ad quartum: ac tametsi continua proportio gratior est ea quæ ex numeris seiunctis coalescit, nullum tamen efficit ex seipsa concentū: scilicet 2. 4. 8. 16. multo minus ex arithmeticis rationibus siue disiungantur hunc in modū, 2. 4. 5. 7. siue coniungāntur 2. 4. 6. 8. Vtraque verò proportio ab harmonica tātum distat, quantum aqua tepida differt à gelidissima & feruente. Igitur siue vnus, siue pauci, siue populus vniuersus maiestatis Imperio præsit, ac sine legibus ciuitas regatur arbitrio imperantis, qui præmia, qui pœnas, qui connubia, qui honores pro cuiusque meritis decernat, ídque sine fraude fiat, (quamquā fieri non potest:) hic tamen status nec diuturnus erit, nec ciuibus vtilis futurus: quia nullum potentioribus cum infimis concordiæ

vinculum intercedit:vt ſuperiùs geometricis exemplis docuimus. Contrà verò, ſi legibus iiſdem ac iudiciis inflexibili norma ciues omnes dirigantur, ſi omnes omnibus honores, vti ſors tulerit, omnia omnibus prę- mia nulla ratione dignitatis, perſonarũ ac meritorum legibus arithmeticis tribuantur, decus omne virtutis eo ciuitatis ſtatu interire neceſſe eſt. Quemadmodum igitur ſimplicia medicamenta vi ac poteſtate diſſimilima quæ hominibus perniciem ac peſtem illatura ſint, ſimul temperata fiunt ſalutaria: ita quoque arithmeticæ ac geometricæ rationes harmonica lege temperatæ Rebuſpublicis ſalutares ſemper futuræ ſunt. Quamobrem fallit Ariſtoteles[1], qui beatam Rempublicam tum fore putat, ſi quis princeps tantæ virtutis ac prudentiæ fuerit, vt ſumma æquitate ſubditos ſine legibus moderari velit. Neque enim principi poſita lex eſt, ſed omnibus ciuibus, ac potiſſimum magiſtratibus, qui gratia, vel odio, vel ſordibus oculos interdum ita excæcatos habent, vt nullam iuris ac iuſtitiæ lucem intueri poſſint. ac tametſi nulla perturbatione iudices ab æquitate dimouerẽtur, nihilominus tamen legibus opus eſſet, quibus veluti lucerna quadam, qua vel imperiti in denſiſſimis humanarum actionum tenebris dirigãtur, vel ſcelerati metu pœnarum terreantur. vt enim honeſtorum ac turpium lex æterna in mentibus vniuſcuiuſque noſtrum ab immortali Deo ſit inſcripta, pœnæ tamen quibus improbi ab iniurioſa facinoroſáque vita auocentur, in animis inſcriptæ à Deo nullæ fuerũt. Idem tamen immortalis ac præpotens Deus, qui iuſti ac iniuſti ſciẽtiam nobis indidit, leges ore ſuo promulgauit, pœnas etiam adiunxit: quibus legibus nullæ antea pœnæ conſcriptæ, ac ne legiſlator quidem vllus extitiſſe memoratur. argumento ſit, quod nec Orpheus, nec Homerus, nec Muſæus, antiquiſſimi Græcorum ſcriptores, verbum legis vſquam vſurpauerunt: Moſes verò diis omnibus Græcorum ferè antiquior eſt. ergo reges manu, voce, imperio regali ſubditos ſine legibus moderabantur. prima legum ferendarum occaſio à popularibus & optimatum Imperiis, cum à regali ſtatu diſcederetur, originem accepit: primum quidem Athenis Dracone ac Solone, deinde Lacedæmone Lycurgo leges ferentibus, antiqua ſtirpe regum intermortua, aut iis qui ſuperſtites erãt, erepta imperandi poteſtate. Vtriuſque ciuitatis exemplar cæteræ Græcorum Italorúmq; ciuitates ad intuendum & ad imitandum ſibi propoſuerunt: Dores, inquam, Iones, Elienſes, Cretenſes, Locri, Crotoniatæ, Tarentini, Romani: in quibus ciuitatibus plebes ab optimatibus perpetuis odiis diffidebant: tenues potentibus æquari cupiebant. id autem fieri aliter non poterat, quàm ſi lex eadem omnibus ſcriberetur. locupletes verò leges omnes reſpuebant, vt qui opibus ac potentia Reſpublicas tuerentur, honoribus ac præmiis plebe ſuperiores eſſe vellent: & quoniam ſupremos in Republica magiſtratus gerebant, ſui ſimilibus, id eſt optimatibus fauebant, tenues aſpernabantur. inde tenuium voces & querelę, quæ vt in ciuitate Romana exitum aliquem reperirent, Terentius Arſa Tribunuſplebis Cõſulibus abſentibus Patrum ſuperbiam ad plebem criminatus, maximè in Conſulare imperium inuehebatur: quippe duos pro vno

[1] In Polit.

vno dominos immoderata infinitáque potestate, qui soluti atque effrænati ipsi omni metu legum omnia supplicia verterent in plebem: quę ne æterna licentia esset, legem se dixit promulgaturum, vt quinqueuiri crearentur legibus de imperio Consulari scribendis. quod populus in se ius dedisset, eo Consulem vsurum, non ipsos libidinem ac licentiam pro lege habituros. Sex annos grauissimis popularium & optimatum contentionibus agitata lex est, & ad extremum perlata. placet optimatum voces, & querelas ex Liuio[3] describere, cùm regiam potestatem sine le- 3 lib. 2.
„ ge optabiliorem ducerent quàm legibus viuere: Regem, inquit, homi-
„ nem esse à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit: esse gratiæ locum,
B esse beneficio, & irasci, & ignoscere posse: inter amicum & inimicum dis-
„ crimen nosse: leges rem surdã & inexorabilem esse, salubriorẽ melio-
„ rémque inopi quàm potenti: nihil laxamẽti nec veniæ habere, si modum
„ excesseris: periculosum esse in tot humanis erroribus sola innocentia vi-
„ uere. hæc Liuius. Tandem perlatæ sunt leges Duodecim, quarum præcipua quædam extitit valde popularis & optimatum Imperiis ac potentiæ planè contraria: est autem huiusmodi, Priuilegia nisi comitiis centuriatis ne irroganto: qui secus faxit, capital esto. Iis legibus iudices ac magistratus populum aliquandiu sic moderati sunt, vt nec veniæ vllus esset, nec æquitati locus relictus. Fuit etiam consimilis nostra ætate ad Senatũ Francisco 1. rege controuersia delata: cum enim Allobroges sub Imperiũ
C subiecisset, magistratus ac iudices à legibus ad æquitatem deflexerant, ac pleraque iudicia contra patrios mores arbitratu suo constituebant ac definiebant. Itaque Allobroges per Legatos à rege petierunt, ne in posterum iudicibus ex æquitate iudicare liceret, vt legum vinculis coercerentur: quo nihil sordidis iudicibus tàm inimicum esse potest. Ac propterea Carondas[4] Carthaginensium legislator valde popularis, vetuit magistra- 4 Diodor. lib. 12.
tus à verbis legum discedere, quantumuis iniquæ viderentur. Franciscus Conanus libellorum Magister Legatos Allobrogum audire iussus se mirari scribit[5], quod rem adeo iniquam peterent, ne scilicet magistratibus 5 lib. 1. cap. de æquitate.
ex æquitate iudicare liceret: ac Fabrum iurisconsultissimũ errore lapsum scribit, quod Curias maiores tantum, non etiam minores iudices ex æqui
D tate iudicare posse putaret. Legati suos iudices legibus in officio contineri putabant, si æquitatis specie sublata ius dicerent. Accursius non tam Latine, quàm ad id quod voluit accõmodate, iudices imperitos verbis legũ insistere perinde iussit, vt indoctos equites, qui quod equitare se posse diffidunt, extrema equestris sellæ manu prehensare solent. sed æquitatis verbum cum ad eos refertur qui maiestati præsunt, ipsarũ legum abrogationem, aut derogationem, aut subrogationem, aut obrogationem innuit: cùm verò ad magistratus ac iudices, nihil aliud quàm quod legi deest, commode interpretari ac supplere, aut nimiam acerbitatem lenire, lenitatem nimiam ex rerum & causarum varietate sic exacerbare, vt salua legis interpretatione ciuitatis simul ac legum[6] saluti consulatur. 6 l. respiciẽdum. l. aut facta. de pœnis. ff.
Neque id Curiarum proprium, sed magistratuum omnium commune est: seu iure actionis, seu libello supplici, seu diplomatę ac rescripto prin-

cipis lapſos erigere, aut quid aliud ex æquo bono iudicare iubeantur. Id autem aperte ſignificatur clauſula vulgari principum reſcripto comprehenſa, QVOAD AEQVVM VIDEBITVR. aut quoties magiſtratuum ac iudicum religioni princeps edicto, vel reſcripto quid committit, vt ſępiſſime videmus ea quæ legibus propter infinitam cauſarum varietatem contineri nequeunt, magiſtratuum officio ac religioni permitti, ſine vlla iudicum ac magiſtratuum exceptione. Pleraque maioribus magiſtratibus ac iudicibus tribuuntur, quę minoribus magiſtratibus non licent: vt appellationes inducere, reos nec ſatis conuictos, nec penitus innoxios abſoluere: ſed QVOVSQVE iudicio ſe ſiſtere iubeantur: quod Lacedæmonios olim feciſſe Plutarchus ſcribit. Neque id nouum eſt, maioribus ma- B
giſtratibus inter iudicandum pleraque licere, quæ minoribus non licent: cum in Pandectis Hebræorum Senatui tantum [6], quem proprie Hacanim חכמים, corrupte Sanedrim vocant, ex æquitate iudicare licuiſſet: cæteris quos appellant iudices animarum [7] ac pecuniarum, non item. Quòd autem omnium Italiæ ciuitatum moribus & inſtitutis caueri ſolet, ne iudices à verbis legum diſcedant, æquitatis vim & congruam legibus interpretationem non tollit: vt conſultus Alexander [8] iuriſperitorum ſuæ ætatis clariſſimus ex Bartoli [9] ſententia reſpondit: nec in eo genere Curias maiorum iudicum ab infimis iudicibus ſeiunxit. nam lex ab æquitate diuiſa, quaſi corpus exangue & examine videri poteſt: quoniam lex ea
tantum quæ ad quæſtionem infinitam pertinent complexa, quæſtiones C
finitas æquitati congruentes ex locis, temporibus, & perſonis non attingit. Leges autem flectere magiſtratui licet, eatenus ne rumpantur: etiam ſi lex acerba videatur, cùm ſua luce ſatis perſpicua eſt. ſic enim Vlpianus [1], Dura, inquit, lex eſt, ſic tamen ſcripta. duram dixit non iniquam: neque enim ſubdito legē iniquitatis perſtringere fas eſt. Nam ſi lex ad propoſitam cauſam accommodari ſine iniuria non poteſt, temperāda ſunt iudicia iuſtiſſimis magiſtratuum decretis, vt Paulus reſpōdit [2]: & in conſimili cauſa Saluius Iulianus [3] cauendum eſſe dixit ne quid abſurdum & iniquum ex interpretatione legis ſequatur. Certe quidem lege [4] Prætoria, (quam alij Pletoriā vocant) quæ de Imperio Prætoris vrbani lata eſt, ius
ei datum eſt, vt leges emendare, ſuplere, interpretari poſſet [5], vt Papinia- D
nus ſcribit: quæ poteſtas quoniam de iure maieſtatis nonnihil decerperet, ſublato populari ſtatu omnibus magiſtratibus eſt erepta, iíſque interdictum, ne leges emendarent aut obſcuras interpretarentur [6]. Itaque magiſtratus ac Præſides prouinciarum de legibus dubitantes principem toties conſulere oportet, quoties ambiguitas perſpicuam æquitatis interpretationem refugere videtur. aut ſi longiſſimis locorum interualis remoti ſunt principes à magiſtratibus, vt dilatio rerum agendarum Reipublicæ periculū allatura videatur, ſententiam æquabilem ſalua lege [7] ſequi oportet. Neque enim magiſtratui de lege, ſed ſecundū legē iudicare neceſſe eſt, aut infamiæ notam [8] ſubire. cum enim apud Toloſates Romanorum leges interpretarer, Barptolemæus Pręſes inquiſitionum ſuæ decurię collegas coactis omnibus iudicum decuriis, ex lege regia ſententiam

6 Rabi Maymon lib. 3. נמרי הנבכים
7 דיני נפשות דיני ממונות

8 conſil. 89. lib. 6.
9 Bar. in l. omnes populi. text. in c. ex parte. 2. de officio delegati.

1 l. proſpexit. qui & a quibus.

2 l. in ambiguis 86. de regulis.
3 l. Saluius de legatis præſtād. l. quauis de in ius vocando. l. quæſitū de teſtamentis l. ita vulneratus. ad l. Aquil. § penult.
4 Varro lib. 5.
5 l. ius autem de iuſtitia.
6 l. 1. de legibus c. Bal. in l. 1 § ſi is qui. de exercit. ff.

7 l. 1 § ſi is qui. de exercit. l. non aliter. de leg. 3. l. ea quę. § 1. de regul.
8 l. ſeruos. ad l. Iuliam de adul.

tiam ferre compulit. nam iuratis iudicibus in leges, ab iis quamtumuis iniquę ſibi videātur, diſcedere non licet. Ex quibus efficitur magiſtratum legem inter & æquitatem medium conſiſtere: ſed perinde magiſtratum in poteſtate legis eſſe, vt æquitas eſt in [1] poteſtate magiſtratus: dum tamē nihil dolo malo, nihil in fraudem legis fiat. oportet enim iudicem viri boni & innocentis officio fungi [2]. Atque in eo quidem [3] Alexander iuris conſultiſſimus labi mihi videtur, qui iudicem ad quem arbitrium iudicandi delatum eſt, inique iudicare poſſe ſcribit: quæ ſententia cum legibus diuinis & humanis, cúmque iuriſconſultorū omnium reſponſis vehementer [3] pugnat. quid enim illa verba ſignificant iudicem boni & in-
B nocētis viri officio fungi oportere, ſi licet inique iudicare? quid illa in foro vulgata, dolū, fraudem, ſordes à iudicibus abeſſe oportere? Extat Luitprandi regis Longobardorum lex, qua quidem magiſtratus quadraginta ſolidis mulctatur, qui quid contra leges iudicarit: quod ſi lege ſolutus ex officio decernit, non multatur, etiamſi iudicauerit inique, dū tamen nihil fraude ac dolo feciſſe videatur. Romani [4] hoc amplius, quod iudices conceptis verbis iurare cogebant, vt ex animi ſui ſententia, id eſt, vt vulgò loquimur, ex animi conſcientia iudicarent. prius vero quàm ſententiam ferrent, præco iudices clara voce hortabatur, NE ſe paterentur ſui diſſimiles eſſe, vt Caſſiodorus [5] ſcribit. Græci veteres ſe ex leigbus iudicaturos iurabant: ſin quæſtio propoſita nulla lege comprehenſa videre-
C tur, æquiſſimam tamen ſententiam laturos, id eſt, vt verbis eorum [6] vtar,
» δικαιοτάτῃ γνώμῃ. Atque eò pertinent ea quæ Seneca ſcribit, Melior, inquit,
» videtur conditio cauſæ bonæ ſi ad iudicem quam ſi ad arbitrium quis
» mittatur: quia illum formula includit & certos terminos ponit: huius li-
» bera & nullis aſtricta vinculis religio, & detrahere aliquid poteſt & adii-
» cere, & ſententiam ſuam, non prout lex aut iuſtitia ſuadet, ſed prout hu-
» manitas aut miſericordia impulit, regere. Legiſlatores tātam poteſtatem iudicibus nunquam darent, ſi legibus omnia complecti potuiſſent. Sed non magis legibus ſingula contineri poſſunt, quàm infinitum quiddam & immenſum ab eo quod finibus exiguis, ac veluti cancellis anguſtiſſimis concluſum ſit. Ac propterea Curia Pariſiorum in ſententiis ſæpius hæc
D verba ſubiicit, NE V iudicata res ad conſequentiā trahatur, quominus aliter iudicari poſſit: propter rerum ambiguarum infinitam varietatem: quibus interdum efficitur, vt ſententiæ rerum earundem aut valde ſimilium contrariæ aut diſſimilimæ ferantur, iuſtiſſimæ tamen: vt duobus viatoribus contingit, qui contrariis itineribus ad eundem locum adeunt. Nec iudices ſententiæ ſuæ cauſas aſcribere oportet, vt inepte plerique litium ſemina iſta ratione propagant: niſi [7] omiſſa cauſa maiorem litigantibus obſcuritatem ſit allatura. Periculoſum eſt igitur Curiarum ſententias colligere nulla hypotheſi ſubiecta, cum ſæpiſſime iudices ſeorſum à ſententia iudicij arcanā conſcribi iubeant, ne quis errore decipiatur, quāquam res per ſe ipſa valde pernicioſa [8] eſt exemplis non legibus iudicare: cum ex leuiſſima perſonarum, vel locorum, vel temporum varietate iudicia mutentur: quæ varietates infinitę nullis legibus, nullis tabulis, nullis

1 l. in fundo de rei vindicat. l. placuit. de iudiciis. C.

2 l. cæteræ. ſimil. ei cuicunque. Bart. in extrauagāti ad reprimenda. verbo videbitur. Bal. in l. ſi quando. de inoffi. teſt. Panor. Felin. in c. 1. de conſt. ext.

3 Alexand. conſ. 106. nu. 11. lib. 3. viſo.

3 l. hodie. l. reſpiciendū. de pœnis. Bal. in l. nec quicquā. §. vbi. de offi. Proconſul. Spec. tit. de offic. iudic. Ancaran. in c. pia. de except. Panor. in c. prudencia. §. ſexta. de offi. deleg. Caſtrēſis in l. vbi pactu de trāſact. C. col. vlt.

4 Polybius lib. 6. Plin. in pannegyrico. Nouel. conſtit. 102 & 9. Zonaras lib. 2.

5 lib. 6. variarū.

6 Ariſtot. lib. 3. polit. Pollux lib 2. Demoſthenes contra Timocratem.

7 l. 2. § ignominiæ. de iis qui notantur.

8 l. vlt. ſi contra ius. l. nemo iudex. de ſententiis & interlocu. C.

Pandectis, nulla librorum quantumuis immensa mole ac multitudine capiuntur. Ac tametsi Solo reprehensiones effugere non potuit quod paucissimas leges scripsisset, Lycurgus tamē pauciores tulit: ac ne scriptis quidē voluit mādari, vt accuratius memoria tenerētur: cætera magistratuū officio ac potestati reliquit[9]: quē Thomas Maurus studuit imitari, quippe qui omnia pœnarum genera iudicum arbitrio permisit: quo nihil melius aut vtilius fieri posse plerique putant, modo iudices non ex censu, sed ex virtute ac diuturna iudicandi peritia legantur. Nam quo plures leges iubentur, eo litium multitudo & copia maior existit ex earum interpretatione. Itaque Plato in libris de legibus cap. XCIII. vetat leges scribi de legis actionibus, de iurisdictione, de commerciis, de opificiis, de iniuriis, de vectigalibus, de tributis, de re nautica: quibus tametsi omnino carere non possumus, magnam tamen earum legum partem circuncidere debemus. Etenim Gallia quæ cęteras regiones legum multitudine vincit, omnes Europæ populos litium abundantia iampridem superauit: quæ incrementa potissimum cœperunt, cum Carolus VII. rex omnium, quantumquidem opinor, primus, deinde cæteri legum farragines ad Iustiniani exemplar scribi iusserunt. Is enim scholasticis argumentis legum Romanorum maiestatem labefecit: & contra morem maiorum legum ferendarum causas, quasi suadere non iubere vellet, legibus subiecit. Recordor ego iudicem sordidissimum (qui propter vitæ infamiam ac turpitudinem relegatus est) hunc nouis legibus inhiantē, cum in Curia lex aliqua promulgaretur, dicere solitum ferunt, Hem, inquit, præsto sunt lites, & aureorum cumuli. Est enim in Gallis tantum ingenij acumen in serendis litibus, vt nullum sit caput legis, nullum verbum, nulla syllaba, nulla litera, ex qua argumenta aut vera aut verisimilia ad litium propagationem exprimere non possint. At si magistratus ea fuerit integritate ac prudentia, vt quod pretio coemerit, diuendere non cogatur, paucissimis legibus ciuitatis statum ac ciuium cōcordiam sine magna litium multitudine tueri poterit. Videmus etenim sæpenumero lites immortales mortalibus hominibus superstites esse, plerásque centesimum annum superasse. & quidem anus illa Ptolemais, cuius meminit Suidas, tāta animi peruicacia ac tandiu litigauit, vt animam priùs efflauerit quàm à litibus desereretur. Qui igitur legum multitudinem inuexerunt cum litibus modum imponere se posse arbitrarentur, Herculem in Hidræ capitibus amputandis imitati videntur: nam vna lite resecta septē renatas videmus ex illa verborum ac rationū sine ratione farragine, quæ legibus suadendis admiscetur. Rectè Seneca, Nihil, inquit, mihi videtur frigidius quam lex cum prologo: iubeat lex non suadeat. Cum enim Decemuiri legum ferendarum omnia quæ humano ingenio prospici potuerant duodecim tabulis complexi viderentur, non ita multo post tot ac tam multa legibus deesse intellexerunt, vt Prætori vrbano legum emendandarum arbitrium dare, leges legibus accumulare, maximam partem legum duodecim abrogare, denique magistratuum æquitati quod cuiusque interesset, permittere cogerentur. Ac tametsi in publicorum

9 Plutarc. in Lycurgo.

B C D (margin letters)

rum iudiciorum disceptationibus iudices legum vinculis constringere se posse putarent, & eodem iure summos infimis arithmetica lege æquare vellent, nihilominus tamen mutato ciuitatis statu, Præfecto vrbi omnium extraordinaria animaduersio[1] tum in vrbe, tum centesimo ab vrbe lapide tributa est, quemadmodum Proconsulibus ac Præfectis prouinciarum. At qui extra ordinem de criminibus cognoscit, nullis iudiciorum legibus obligatur[2], sed arbitratu suo pœnas irrogare potest, dum tamen modum non excedat: modus ex harmonicis rationibus existit. Potestas autem extra ordinem magistratibus à principe data seu iudicãdi, seu belli gerendi, seu ciuitatis moderandæ, seu quid aliud agendi plu-
B res habet gradus: aut enim post principem summa[3] datur potestas, qua maior esse nulla potest: aut magistratui curatoríve pro iure sui magistratus, vt arbitratu suo rẽ gerat[4]: aut in eum modum quo princeps ipse facturus esset: quæ potestas à summa proximè[5] abest, & quanta magistratui curatoríve à magistratu summo tribui non potest[6]. sed si rescripto principis comprehensum est, vt magistratus de re proposita cognoscat, vti ratio[7], vel æquitas[8] illum, vel religio[9], vel prudentia instruet, ad arbitrium viri boni[1] totum id referri debet, & ad eam, à qua ne principi quidem recedere licet, æquitatem. In quo plerique fallunt[2], qui principi quidem pro sua religione[3] iudicare fas esse ducunt, cæteris non item, nisi de crimine quæratur. superstitio illa est non religio: cum ab æquita-
C te ac religione iudicandi discedere liceat nemini: iniuria verò non aliter ac simia purpuram induta cum fœditate semper est & cum turpitudine coniuncta. Aliud est autem legibus in iudicando, aliud religione solui. At si res gesta non nisi principi aut magistratui cognita est, testem quidem agere vtrique licet, iudicem non licet: vt Azo consultus à Præside Bononiæ, qui sine teste cædem admitti viderat, respondisse dicitur. Idẽ responsum est Henrico II. regi Francorum à iudicibus qui extra ordinẽ Meloduni varias cognitiones susceperant: rex Italum familiarem in capitali scelere deprehensum duci iussit: reus tædio carceris rogationem tulit vt ex albo reorum eximeretur, & vinculis solueretur, quando nullius criminis conuictus, at ne accusatus quidem esset. Cotellus Prætor
D Curiæ cum tribus iudicibus regem adiit, vt quæ illum occasio aduersus reum impulisset, intelligeretur. rex hominem damnari iussit, quod in crimine capitali deprehendisset, nec tamen peruulgari vellet. ad quem Prętor, Nos, inquit, iurati sumus nisi sceleris conuictum, & ex animi nostri sententia damnaturos esse neminem. rex ira commotus, humanissimus alioqui ac mitissimus omniũ princeps, quod suam religionem ac fidem in dubium reuocare iudices viderentur, iureiurando obtestatus est se hominem in scelere nefario deprehendisse. Itaque Annas Mommorantius Magister militum, quum iudices iudicandi religione ac legibus obligatos intelligeret, qui tamen si regi paruissent, carnifices ac parricidæ potius quàm iudices viderentur, regem paululum seduxit, ac supplicium in noctem differendum suasit, ne populus rei nouitate perturbaretur, nocte tamen sequenti reus in flumen iubente rege demersus est. Idem

1 l. 1. de de offic. Pręfe. vrbi.
2 l. hodie. de pœnis. ff.
3 Bar. in l. filius. de donat. Bal. in l. si quado. de inoffic. testa. C. & in cap. 1. de constit. extra.
4 Felin in cap. 1. col. 17.
5 Bal. in l. alio. de alimẽtis. Bar. in l. creditor. §. Lucius. mādati. & in l. procurator cui libera est procuratio. Rom. in d. l. si quis mihi §. iussum. de acquirendo hæredit.
6 Bar. Bal. Rom. in d. §. iussum.
7 Panor & Butrio in c. 1. de cõstitut. ext.
8 Iacobus Buttrigarius in l. propẽ iãdu. de iudiciis. C. Panor. in c. 1. de iuramento.
9 Bal. in l. voluntas. de fideicom. & in l. vlt. de iure delib. C.
1 l. hæc venditio. de contrahenda empt. Bart. in l. si fideiuss. §. quædã mandati. & in l. quintu. eod. Bal. in l. si pro ea. C. eodem.
2 Bar. & Bal. in l. 1. vt quæ desunt aduocatis. C.
3 Bart. in auth. nisi breuiores. de sententiis ex breuiculo. C. Angel. in l. à diuo. de re iudi.

Henricus in grauissima causa, qua Georgij Ambasiani hæreditas agebatur, priuati modo, & quidem iuratus coram iudicibus testimonium tulit. Quamobrem iniquè fecisse iudicatus est Paulus III. P. Max. quod hominem damnari iussisset, quia sibi adhuc Cardinali parricidium admisisse confessus esset, quod tamen reus constanter negabat. At multo æquius esset principem in priuatis quàm in publicis iudiciis ex amini sui sententia iudicare: quia in illis agitur tantum de bonis, in his verò semper fama, sæpe etiam caput ac fortunæ omnes periclitantur. Rerfert autem plurimum magistratus legibus teneatur nécne, an vero legibus omnino solutus sit: quoniam in altero facti tantum, in altero iuris & æquitatis
quæstio versatur: quæ grauissima est si lex interpretatione violatur. id B
autem Prætori Vrbano lege Prætoria tributum esse diximus: lege vero
4 Deut.cap.17. diuina[4] Pontifici maximo, vel ei qui à Deo princeps iudicum selectus esset: vel postremis Reipublicæ Iudæorum temporibus id est ducentos cir
5 sup.eod.cap. citer annos ante Christum Senatui[5] sapientum ea potestas erat moribus
6 Cæsar lib.6. non legibus attributa: vt apud Celtas maiores nostros Druidæ[6] quod sacra facerent iustitiæ quoque rerum omnium sacratissimæ custodes erãt, quorum Prætor maximus veritatis imaginem gemma insculptam super
7 Amianus. præcordia gestabat[7]. mos hic Hebræorũ ac Ægyptiorum vetustissimus, vt scilicet sacerdotibus summa iuris interpretatio tribuatur, tota Asia & Affrica vsitatissimus est. Pontifex enim maximus, qui Muphtes à Turcis
appellatur, illam quę inter ius scriptum & æquitatem intercedere dicitur, C
8 l.1.de legib.C. interpretationem seu legum obscuriorum declarationem, quam[8] Romani Imperatores suæ maiestatis propriam fecerunt, solus habet. Persarum reges suum quoque Muphtem publici ac priuati iuris asylum in vrbe Tauride consistere iusserunt: Tartari suum in vrbe Smarcanda: reges item Affricani suos habent summos Pontifices iuris ac legum vindices & custodes, qui Athenis Nomophylaces, alibi Thesmotetę dicebantur. Ex quo intelligitur æquitatis illius magistros ac interpretes quamprudentissimos & integerrimos esse oportere, & in summa potestate constitutos. Ac siquidem verum esset arithmeticis iustitiæ legibus in priuatis modo iudiciis locum esse, cum de rebus rationibúsque permutandis agi-
tur, nulla in priuatis iudiciis difficultas cerneretur, sed omnis quæstio in D
facto consisteret: nullus arbitrio iudicum relinqueretur, nullus æquitati locus, sed omnia strictissimis legibus circuncessa tenerẽtur: quod nec fieri posse diximus, & si fieri posset, absurdissimũ tamẽ esse mox aperiemus. Priùs tamen Geometricis iustitiæ legibus publica iudicia tractari nec posse, nec debere doceamus. Id quidem nunquam antea factum esse constat ex legibus Draconis, Solonis, duodecim Tabularũ, Saliorum, Ripuariorum, Saxonum, Anglorum ac Francorum veteribus institutis, quibus omnia crimina pecuniariis pœnis definiuntur, mulctæque ex æquo sæpissime diuitibus ac tenuibus eædem irrogantur: quas omnes leges induci oporteret, si quemadmodum Plato voluit, ad geometricæ iustitiæ pondera pœnæ pecuniariæ exigerentur. Hæc item legitima verba, NE magistratibus mulctam pœnámve lenire liceat, frustra omnibus ferè

legibus

legibus subrogarentur. Quinetiam lex [9] illa omnium gentium communis, qua scilicet cauetur vt qui pecuniariam pœnam propter inopiã non potest, corpore luere teneatur, abroganda esset. Sed hîc occurrat aliquis, valde iniquum videri, vt aureos nũmos sexaginta quinque fisco depẽdat apud nos qui temere Curias maiores appellarit, tametsi summa egestate prematur, nec tamen grauior mulcta locupletissimis infligatur. nam geometrica iustitia, quæ aureos sexaginta pœnæ nomine extorqueri iubet ei qui centum in bonis habet, sexaginta millia exigit ab eo qui in censum retulit centum aureorum millia. est enim 60. ad 100. quæ 60000. ad 100000. similima ratio geometricæ disciplinæ cõsentiens. Ea vis est geo- 9 l. 1. § generaliter. de pœnis

B metricæ iustitiæ qua locuples in mulctarum irrogatione grauissime plectitur: cõtraquam fit in arithmetica iustitia, qua diues opum tenuem fortunis euertere facilè potest. Quod maiores nostri cum prospicerent, legibus cauerunt vt propter ordinariam mulctam extraordinaria irrogaretur, si causæ grauitas postularet, qua Græci veteres vtebantur. hanc enim Demosthenes [1] ζημίαν ἐπωβελίας appellat, quæ etiamnum Romanis legibus vsurpatur: quæ iustitiæ ratio proximè ad harmonicam accedit: si iudicibus, aut certè maioribus eadem æquitate mulctarum grauitatem minuere pro causarum varietate liceret: vt in Curia Rhotomagensi semper antea factum animaduerti. Et cum mãcipes ac publicani questi fuissent in Senatu principis, licere quidem iudicibus augere, non autem mi- 1 Contra Dionysiodorum. l. eos qui. §. ne temere. de appel. C.

C nuere mulctam temere appellantibus irrogatam, Præses Lisorius, ac Damorus aduocatus fisci à Curia Rhotomagensi ad principem missi, vt rogationes ferrent tum de iudiciis prædiorum publicorum quæ tunc procurator principis pro fisco vindicabam, tum de moribus Normaniç conformandis: illud efflagitarũt ne mulctam temere prouocãtibus eandem omnibus dicere cogerentur: id quidem æquitati consentaneum mihi videbatur, & Claudij Imperatoris [2] Romanorum edicto comprehensum. Sic enim harmonica ratio postulat, vt inter locupletes & egentes geometrica quodammodo iustitia elucescat, in cæteris æqualitas arithmetica: quarum altera iudicum religioni, altera legum potestati relinquatur. Nihil est enim perpetua pœnarum æqualitate iniquius. Argumento sit 2 Tranquil. in Claudio.

D vestiaria lex à Carolo rege nostro nuper lata, quæ mille aureorum mulctam irrogat nulla census, ætasis, conditionis habita ratione, si quid plus minúsve in legem peccaretur, erepta iudicibus pœnæ minuendæ potestate: quæ lex iniquitate sua conuulsa paulo pòst à magistratibus perinde vt à priuatis neglecta est. At Philippi Belli vestiaria lex [3] æquior, & harmonicæ iustitiæ quodammodo consentanea. eos enim qui in legem cõmitterent, varie plectit. duci, comiti, baroni, Pontifici centum libellarũ mulctam dicit: signiferis, Equitibus, Vauassoribus quadraginta: Decanis, Archidiaconis, Archimandritis, & ecclesiastici ordinis hominibus xxv. ac tantundem laicis quibus mille in censu libellę fuissent: cæteris omnibus quinque. Hac lege pœnarum similitudo cum æqualitate coniuncta est, partim geometrica, partim arithmetica ratione, quæ inter se temperatæ efficiunt illum quem quærimus iustitiæ harmonicæ concentum. 3 In camera Rationũ libro, ordinationum sancti Ludouici. 1294.

Eadem in vestitu cuiusque proportio seruatur. vetat enim lex plebes v-
triusque sexus torquem aureum, coronam argenteam, annulos, gemmas,
pelles scythicas gestare: nobilitati non est interdictum: sed duci, comiti,
baroni qui libellarum millia sex ex agrorum prouentu in censum retu-
lerint, quatuor in singulos annos vestimenta noua mutare licet: cæteris
non item. pleraque sunt id genus capita vestiariæ legis illius. nulla tamen
sericarum aut holosericarum vestium mentio. Si quis igitur geometrica
ratione pœnas omnes irrogare volet, propterea quod à vera iustitia pro-
piùs abest quàm ęqualitas arithmetica, profectò leges omnes quę de pœ-
nis latæ sunt, funditus subuertat necesse est: quoniam infinita locorum,
temporum, personarum varietas causarum dissimilitudinem iudicibus B
semper est allatura. perpetua quoque pœnarum æqualitas ex arithmeti-
cis rationibus tam est iniqua, quàm si medici omnibus eadem venena
miscere, aut eandem morbis omnibus medicinam facere velint: vt legis

4 Leges sumptuarię, lex Faunia, Licinia, Corne. Iulia, Macrobius li. 3. cap. 17. Saturna. Gel. lib. 2. c. 24.

sumptuariæ pœnas [4] omnibus æquales iniquè Romani tulerunt: potissi-
mum in tanta varietate census, ex quo pœnas geometrica proportione
irrogare non admodum difficile fuisset: nobis vero qui Censoribus ac cē-
sura caremus, difficilimum. Sed popularis Romanorum status legum ac
pœnarum æqualitatem consectabatur: quam mutato ciuitatis statu prin-

5 l. 1. §. vlt. ad l. Corn. de sicar.

cipes paulatim abrogarunt: argumento sit Antonini[5] rescriptum, quo le-
gis Corneliæ pœnam sic moderari iubet, vt is qui vxorē in adulterio de-
prehensam occiderit, si humiliore loco positus sit, exilio perpetuo dam- C
nari: si vero in aliqua dignitate, ad tempus relegari debeat. Est autē illud
magni ponderis ac momenti, quod personarum status in iudiciis pericu-

6 l. qui cædē. ad l. Cornel.

lo capitis eximit eos qui alioqui damnati fuissent. Sicarios, inquit lex [6],
extremo supplicio affici oportet, nisi fuerint in aliqua dignitate consti-
tuti: lex item Viscellia plagiarios seruos ad bestias proiici, ingenuos secu-
ri percuti, aut in metallum damnari: si vero persona sit honestioris con-

7 l. vlt. de incendio.

8 l. capitaliū. § in seruorū. & §. vlt. de pœnis. l. 3. de ord. cognit.

ditionis, relegari iubet. Item lex incendiarios ad bestias damnat [7] obscu-
ros homines: gladio vel exilio nobiliores. In summa, serui semper [8] seue-
riùs quàm ingenui Romanorum legibus puniuntur: nam ingenui fusti-
bus, serui flagellis cædūtur. quanquā Plato in ciuē quàm in seruū acriùs

9 lib. 9. de legib.

animaduerti voluit [9], quod hic non esset ab honesta disciplina suborna- D
tus vt ille. quæ sententia philosophum quidem sapit, non iudicē aut iu-

Exod. 21.

ris peritum. At etiam diuina lex [1] pœna eximit dominum qui seruum ca
stigando seueriùs occidit. Quare nec mirum debet videri, patrem à plebe
Romana lapidatum, quod filium flagellis seruilem in domum castiga-
ret, vt Valerius scribit. Inter ingenuos mitius puniuntur ciues quàm pe-
regrini, nobiles quàm plebei, magistratus quàm priuati, milites quàm pa-

2 l. non debet. de dolo.

3 l. 3. de priuilegiis veteranorū. l. maiores. §. sed enim. de pœnis.

4 l. 1. & vlt. de furibus balnear. l. vl. de sepulchro.

gani: & qui mistam modestiæ grauitatem præ se ferūt, quàm moribus ac
vitæ turpitudine infames. non est, inquit [2] Labeo, actio de dolo dāda ple-
beiis aduersus Cōsulares receptæ autoritatis, humili aut luxurioso aduer
sus hominem vitæ emēdatioris. Nec certè Romani veteres [3] decurionem
quantumcunque crimen admisisset, aut in metallum, aut in furcas dam-
nari patiebātur. Furem nocturnum, inquit Martianus [4], si telo se defen-
derit,

derit, in metallum dari: in dignitate collocatum relegari: milites cum ignominia dimitti oportet. Neque id Romanorum proprium, ſed omnium penè populorum commune fuiſſe videmus. nam legibus Francorum ac Saliorum quas diximus, quamplurimæ pro cuiuſque ſtatu & cōditione pœnæ infliguntur. Quinetiam illi ipſi populorum omnium barbariſſimi Indorum qui ad Occaſum poſiti ſunt, cum eiuſdem ſceleris cōuictum nobilem & plebeium tenerent, nobili capillos aut brachialia trūcabant: plebeio nares vel auriculas præcidebant[5]. tametſi Perſas iiſdem ferè pœnis illuſtres perſonas affeciſſe legimus: ſic enim Plutarchus ſcribit[6]: mitras ac veſtes damnatorum verberibus cædere, ac lanam diuellere

5 Hiſtoria Indorum.
6 In libro de ſera numinis.

B conſueuiſſe. Non eſt igitur audiendus Ariſtoteles, qui geometricas rationes in præmiis ac ſpoliis diſtribuendis adhiberi putat oportere, in pœnis vero decernendis arithmeticas. in quo non tantum iuris ac iuſtitię fundamenta ſubuertuntur, ſed etiam philoſophiæ decreta, quibus cōſtat ea quæ inter ſe contraria ſunt, eadem ſubſiſtere diſciplina. Quamobrem ſi præmia geometricis legibus cuique tribuenda ſunt, & pœnas iiſdem legibus irrogare oportet. At iuris vtriuſque interpretes[7], Oratores[8], hiſtorici[9], poetæ[1], æque ac legumlatores mitiùs nobiles ac illuſtres perſonas caſtigari volunt: (quamquam leuiſſima pœna illuſtri viro grauiſſima videtur) vt cæteri ad virtutem & veræ nobilitatis ſtudia inflammari poſſint, cum intelligēt virtutis prĕmia clarorū hominū ac bene de Republi-

C ca meritorum memoriam etiam mortuorum ad poſteritatē infinitā permanare. hîc nobilitatem virtutibus metior, non pecuniis, aut ætatis flore, aut gratia principum, aut quocunque flagitio ac ſcelere quæſitam. Marcum Scaurum antiquæ nobilitatis decus etiam florente populari ſtatu ab excidio[2] vindicauit. ac multo magis ſublata populi poteſtate, nobiles dānati capitis, qui antea ſecuri feriebantur, gladio percuti cœperunt. Et quoniam centurio iuſſus occidere Papinianum Prætorio Præfectum ſecuri percuſſerat, Caracalla cēturioni iratus, Oportuit, inquit, te gladio exequi iuſſum meum. Erat enim Papinianus non tantùm Imperatori & Imperio tutor à Carocalla datus, ſed etiam Traiani propinquus. in quo lapſus eſt Goueanus[3], qui plus in gladio acerbitatis quàm in ſecuri fuiſſe ſcribit.

7 Salic. in l. vlt. de pactis Hoſtiēſis, Ancarai.. Panor. in l. vlt. de pœn. in c. dudū. in c. cū adeo. & ibi gl. de reſcript. can. qui contra 24. q. 1.
8 Cic. pro Seſtio, & in agraria prima. Cornif. lib. 1. ad Herenniū. Fabius lib. 7.
9 Liuius lib. 3.
1 Euripides φειδώμεθα ἀνδρῶν εὐγενῶν φειδώμεθα.
2 Valerius max.
3 In lib. de iuriſdictione.

D Nullo genere, inquit Seneca, homines molliùs moriuntur quàm gladio ſecta ceruice. Itali tamen ac Hiſpani æque ac Narbonenſes & Aquitani ſecuribus ceruices feriunt. Belgæ nobilium iugulum gladio pecudum in morem haurire conſueuerunt. Eadem iuſtitiæ ratione qui nobilē offendit, grauius[4] plectitur quàm qui plebeiū: & qui ciuem violauit, ſeuerius quàm qui peregrinum. Nam in legibus Saliorum, ſi Saxo vel Frizo Saliū ingenuum vlla contumelia violaſſet, quadruplo ferè grauius[5] mulctabatur, quàm ſi Salius Saxonem offendiſſet. Ita quoque Alphonſi x. regis Caſtiliæ legibus[6] iniuria nobili illata ſolidis D. plebeio CCC. æſtimatur. Con ſimili lege Caroli magni qui ſubdiaconum occiderit, CCC. ſolidis mulctatur: ſi diaconum CCCC. ſi ſacerdotem D. ſi Pontificem DCCCC. quæ pœnę aucta Pontificum auctoritate duplicatæ ſunt[7]. Hîc non diſputo de legū iſtarum ęquitate aut iniquitate, ſed vt planum ſit variis populorū legibus

4 l. aut ficta. de pœnis. l. Prætor. §. præterea. de iniuriis.
5 In cap. de iniuriis.
6 l. 795. & 131. part. 2.
7 In cōcil. Tiburienſi. Gratia. 17. q. 4. c. qui ſuo ſtia conum.

pœnas arithmetica æqualitate non esse irrogatas:ac mitius agi cum claris & illustribus viris,ac eorum iniurias seuerius vindicari.inde plebeiorum querelę aduersus potentiores, quasi iudicibus sint gratiosi. Quinetiam Andreas Riccius scriptor Polonus grauiter peccari scribit,quòd nō eadē pœna patricij qua plebeij, potentes qua tenues, ciues qua peregrini plectantur:quo nihil absurdius ab eo scribi potuit qui suæ Reipublicæ leges ac mores conformare vellet. Cōsimilis querela extitit aduersus N.Mēmium libellorū in Regia Magistrū, quod iudex à principe datus vt quęstionem haberet de Vlmæo Pręside,hominē sceleribus & quidē capitalibus conuictū supplicio eripi passus esset,famulū vero qui Præsidi paruisset,capitis damnasset. Frāciscus maior re intellecta fures scelerata cōsensionis fide sese inuicē tueri dixit. At Mēmius non modo prole,sed etiā opibus,honoribus, virtute,ac iudicādi prudētia clarissimus æquitate sentētię sustētatur:quia Pręsidē omnibus honoribus ac bonis spoliauit:deinde grauissima πυλωρῳ cōtumelia circumactū ac nudatū ardenti ferro impressa fronti nota deportauit. & quoniā domesticus famulus eiusdē sceleris minister humilis & obscuræ conditionis homo, nec bona, nec magistratum habuit, nec vllam suæ famæ curam, non potuit aliter quàm extremo supplicio puniri. si seruus fuisset, mitiùs cum eo agi debuisset, propter obsequij quandam necessitatem. At ne Præses quidem pœnas tantas dedisset, nisi ad sordes & corruptelas falsi crimina cumulasset. Illud etiam more maiorum nobilitati datum est, ne suspendio vitam finiat: quo supplicij genere vix vllum fœdius cogitari potest, vt quidem scriptoribus omnibus [8] inter ipsos conuenit, exceptis Hebræorū iurisconsultis [9], qui lapidationem suppliciorum acerbissimum, deinde vstionem, postea decolationem, strangulari leuissimum, de trabe fracta gula dependere ignominiosissimū putant:id enim execratione diuina comprehēsum est. Sed in eo quidem Bartolus lapsus est, quod Francorum moribus nobiles suspendi scripsit, nec supplicium illud fœdum censeri. floruit autem anno circiter M. CCCXVIII. qua ætate nobilitatis tantum fuit in Gallia decus, quantum vsquam terrarum esse potuisset. Iudicibus tamē in Gallia nobilem in crucem agere propè capitale esset, nisi aduersus principem proditionis ac perduellionis conuictus teneretur. nam quo maior est eius in principem obligatio [1] ac fides, eo grauius quàm plebeius plecti oportet. Viri fortes, inquit Cicero [2], acrioribus suppliciis ciuem perniciosum quàm acerbissimum hostem coercendum putarunt. hîc de Catilina perduelle ac patriæ parricida agitur. Quamobrem Liuius bello Punico in trāsfugas acerbiùs quàm in seruos fugitiuos animaduersum fuisse scribit, & in Romanos seueriùs quàm in Latinos: quoniam hi securi, Romani suspendio vitam finierunt: cùm tamen ex omnibus aliis causis mitiùs cum Romanis ageretur. nam Scipio Affricanus Romanum militem extra ordines excurrentem vitibus, socios fustibus cædi [3] iussit: vitis [4] enim pœnæ contumeliam minuebat, vt Plinius scribit. Quod autem diximus illustrium virorum pœnas leuiores esse oportere quàm sordidorum aut obscurorum virorum, vt cæteri ad virtutem excitari possint, popularis illa

[Margin letters: B, C, D]

8 Bar.in l.capitalium. §. in seruorū. de pœnis Bald.in l.data.qui accusare.C.Pan. & Fel. in c. cū quidā.de iureiurādo Bal.in tit. de offi.deleg. & in l.omnes populi.& ibi Platea de delat. C. Ang. in auth.sed nouo iure. nā sepelire vetitū erat.l.liberorū §.nō solent. de iis qui notāt.l. moris.§.sed etiā. de pœnis.Seruius in 9.Aeneid.Plin. lib.14.c.19.& lib. 2.c.25.

9 Rabi Maymo lib.3.nemore ane bocim. Paul.Fagius in Deutero. Caldaicam interpretationem.

1 l.eos qui.de pœnis Rom. singul. 476.& 669.

2 In Catil.1.

3 Florus.

4 Plin.lib.14.c.1.

illa quidem eſt & vnicuique perſuaſa ratio, non tamen vera: quia geometrica ratio facit vt nobilis mulctatus ex ea cauſa quæ dignitatem & exiſtimationem minuit, tam acerbè plectatur quàm ſordidus flagellis cęſus: cui de dignitate quam nullam habet, nihil decedit. vt pueri ac fœminæ molli ferula non minus læduntur quàm robuſti fuſtibus ac flagellis. Cum igitur Scipio ciuem Romanum ex eadem cauſa vitibus cædi iuberet qua Latinum fuſtibus, æqualitatem vel potius ſimilitudinem pœnæ conſecutus eſt. Quamobrem Galba Imperator conquerēte ciue Romano quod ſe in crucem ageret, tametſi pupillum necauerat, crucem dealbari iuſſit [5]. Grauius etiam puniendus eſſet medicus aut pharma-
B copola, ſi malum venenũ miſcuiſſet. Eadem ratione iudex qui iniuriam intulit, ſacerdos qui ſacra expilauit, actuarius aut ſcriba qui falſum admiſit, tutor qui pupillæ ſtuprum intulit, princeps qui fœdus violauit. quarum enim rerum cuſtodes ac vindices eſſe debemus, ſi ab officio deſeri nos patiamur, ſeueriùs plectendi ſumus [6]. Nam propterea Metium Albanorum Dictatorem, quod fœdera cum Romanis percuſſa rupiſſet, quadrigis membratim Tullus Hoſtilius lacerari iuſſit. Sic etiam Solo Areopagitas legum cuſtodes ſtatuam auream ſui pōderis dependere voluit, ſi leges violaſſent. Si Ariſtoteles iudicem ageret, aut in leges patrias intueretur, nunquam arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem adhiberet. tolerabilior eſt geometrica iuſtitia cũ in omnibus, tum maxi-
C mè in pœnis, quia propiùs abeſt ab illa quam quærimus harmonica iuſtitię ratione, quę vtriuſque particeps eſt. neque enim harmonica ratione plus illuſtribus perſonis tribuitur quàm obſcuris, tametſi pleriſque contrà videatur. argumento ſit illud quod locuples eiuſdem peccati reus ac tenuis grauius mulctatur [7]: quamquam non grauiùs hic quàm ille, ſed vterque æquabiliter pro facultatibus ac fortunis. Extat apud nos lex antiquiſſima, qua plebei tenues, qui manus iniectionem magiſtratu iubente factam violauerint, ſolidis ſexaginta, nobiles verò mille ducentis mulctantur. Et quoniam pecuniæ abundantius hîc quam illic, & hac quidē ætate quàm olim affluunt, prudentis eſt legiſlatoris pœnas pecuniarias pro temporum & locorum varietate mutare. Nam florente Republi-
D ca Romanorum ſub Traiano Imperatore qui fines Imperij quamlongiſſime dicitur protuliſſe, pauper legibus definiebatur, qui minus haberet aureis quinquaginta [8], id eſt auri libra: erat enim triente maior aureo ſolido Iuſtiniani, vt antea diximus. Hebræi [9] hanc Romanorum definitionem ſecuti ſunt in ſuis Pandectis, & qui aureos quinquaginta in cenſu haberet, mendicare vetuerunt. At cum leges duodecim latæ ſunt, tãta fuit inopia vt qui auri libram haberet, locupletiſſimus cenſeretur. Itaque Decemuiri mulctam dixerunt æris x x v. ſi quis alterius os manu cęderet: quæ pœna grauis illa quidem pro tempore, quod arithmetica ratione omnibus ex æquo irrogaretur. Sed poſteaquam opes accreuiſſent, Neratius homo impudentiſſimus obuios quoſque manu ferire non dubitabat, deinde ſeruum ei qui iniuriam accepiſſet, aſſes x x v. numerare iubebat. Hic igitur abrogandæ legis x i i. præbuit occaſionem, & poteſta-

5 Tranquil. in Galba.

6 l. Presbyteri. de epiſc. C. l. ſi quis decurio. de falſis. l. quædã de pœn. Thomas. 1. 2. q. 7. art. 3. Diuus Bald. Salic. in l. nemo. de ſumma trinit.

7 l. properãdum. de iudic. C. & §. ſi quis. de pace iuraméto. glo. in c. 1. §. ſi ruſticus. & eod. Bal. Aluarot. Cardin. Alexã. de pace teuéda. Odofred. Cyn. Alber. Bal. in l. nemo. de ſũma trinit. Hoſtie. in c. ea quæ. de ſtatu monach.

8 l. pleriq. de iudiciis. publicis.

9 In libro miſnaoth. tractatu de angulo. c. 8. paragrapho ן & ח & tractatu de decima ſecũda c. 4. Rabi Dauid in Ezechielé c. 45. verſ. 12.

[1] In Instit. tit. de iniuriis. § pœna.

tis vrbano Prætori dandæ, vt iniurias arbitrio suo [1] vindicaret. Tunc enim planè perceptum est & cognitum arithmeticas rationes ad pœnarum irrogationem nihil valere. Sic etiam Normanorum moribus, qui pugno plebeiū cęcidisset, asse, qui vola manus, quinquę assibus mulctabatur: si nobilis eandem iniuriam accepisset, non iure, sed vi & armis singulari certamine decernendum erat, ac sæpissime is qui acceperat iniuriam legum concessu necabatur impunè. Nihil autem magis cauendum est in ferendis legibus, quàm vt ex earum malitiosa interpretatione locupletibus ac potentioribus peccandi licentia detur. Nam cum Demades Orator Atheniensi populo ludos exhiberet, vt rem populo gratiorem faceret, mimam in theatro [2] saltare iussit, soluta prius ex lege centum au- B
reorum mulcta: qua quidem ex re contemptus legum omnium ex vnius impudentia ad vniuersos manabat. Quæ incommoda vt Poloni declinarent, quoniam omnes propemodum pœnæ quæ legibus eorum irrogantur, pecuniariæ sunt, semper hæc verba legibus subrogare consueuerunt, Lex hæc quia pœnalis est, annua esto. Interdum etiam tantæ sunt ciuium opes, vt legislator corpoream pœnam pro pecuniaria infligere cogatur, aut cum sæpius peccatur, pœnas augeri oportet. sic enim Hebræi iurisconsulti [3] tradunt. Itaque Britonum lex fures in crucem agi iubet, ne, inquit, eorum augeatur multitudo. iniqua tamen lex est, & sua vetustate quodammodo antiquata: quia nec personarū, nec locorum, nec temporum, nec rerum furtiuarum differentiā complexa omnes omniū C
ordinum fures eadem pœna cumulauit. At in omnibus pœnis exigēdis [4] minores lenius puniuntur, & veniam sæpius deprecantur: quanquam nō lenius puniuntur, nec illis ignoscitur: sed qui ab ætatis errore, impetu, leuitate quid fecit, aut nihil, aut leuiter peccasse iudicatur. Item fœminas moderatius quàm viros castigare debent [6] iudices, vel quia fœminæ cupiditatum impetus maiores habent ac difficilius ab inopia rationis & bonarum disciplinarum libidinem coercere possunt: vel quia molliores sunt, ac dolores acriùs sentiunt quàm viri. Quæ cum ita sint, iniqua lex est Venetorum, quæ fœminam furti conuictam primùm verberibus cædi, deinde candenti ferro inuri, pòst etiam eius manum truncari iubet. & hæc quidem primi furti pœna est. Secundum furtum nasi ac D
labiorum sectione vindicatur: viro alter oculus eripitur, cum manus sectione. qua lege acerbius fœminæ quàm viri plectuntur, & vtrisque victus quærendi facultate prærepta multò magis quàm antea furandi occasio præbetur. Præstaret ex arithmetica ratione æqualiter vtrosque punire. sed teneros ac debiles, sed adolescentes, seu fœminas, seu valetudine, seniòve afflictos qui acerbius quàm robustos castigant, grauissime tum in legibus ferendis, tum etiam in iudicando peccant. In summa, lex iniqua debet videri, & pœna iniqua, quæ magistratui moderandæ aut exacerbandæ legis pro causarum varietate adimit potestatem. In quo genere tamen non modo ab imperitis sæpissime, sed interdum etiam ab iis peccatur, qui summam iudicandi prudentiam vsu diuturno quæsierunt. Vbi enim vsquam terrarum tanta sapientia, tantum iustitiæ lumē, tantus iurescon-

[2] Plutar.

Leges Polonorum.

[3] Moses lib. 3. נסוני הנכבים

[4] l. fere in omnibus. de regul. iur.
[5] l. auxiliū de minoribus.

[6] l. si quis in graui. §. ignoscitur. ad Sillanian. l. 2. de termino moto. l. sacrilegij ad l. Iul. pecul. l. si adulterium. §. stuprū. §. incestā, de adult. l. quisquis. ad l. Iul. maiesta. C. & c. sicut dignū. de homicidio, & can. indignantur 364.6.

iuriſconſultorum numerus quantus in Curia Pariſiorum? At legem de
falſis à Franciſco I. rege latam, quæ pœnam irrogat capitalem omnibus
qui falſi crimine ſeſe obligarunt, ídque ſine vlla perſonarum & cauſarũ
differentia patentibus portis, rogante procuratore fici promulgauit. lex
ea tamen Curiæ diſſimulatione obſoleuit: cum intelligeret ſine ſumma
iniuria pœnam omnibus æqualem, id eſt pueris, adultis, opificibus, actua-
riis, iudicibus, ruſticis, ſiue ex falſo teſtimonio in cauſa leuiſſima, ſiue ex
ſyngrapha modicæ pecuniæ, ſiue ex corruptione ſigilli regii & rerum à
principe ſenatúve decretarum irrogari non poſſe. Nihilo æquior eſt lex
Venetorum quæ falſi pœnam linguæ ſectione vindicat, ſine vlla ordinis,
B ſexus, ætatis ratione: leges Mediolanenſes æquius, quippe falſi teſtimonij
conuictum, niſi cauſa aureos viginti exceſſerit, quadrupli pœna tenent,
& triduum καταμιδιᾶσθαι ſeu mitra contumelioſa publicè circunduci iubent. καταμιδιᾶσθαι.
iterantem falſum manus ſectione puniũt: tertiò falſi conuictum vltrici-
bus flammis exurunt: ſi vero ſumma aureis XX. maior ſit vſque ad ſum-
mam aureorum D. primò quidem manum amputari: iterantem vſtulari
volunt: vltra ſummam aureorum D. iudici arbitrium primò tribuunt:
quod ſi cui ſemel damnato relabi contigerit, hunc quoque deuri iubent.
Hîc vtraque proportio modicè temperata eſt: ſed nullam ſexus, aut æta-
tis, aut conditionis rationem habent, quod præcipue legiſlatorem ani-
maduertere decuiſſet. Lex diuina omnium præſtantiſſima falſi teſtimo-
C nij conuictum tantum detrimenti ſubire iuſſit, quantum alteri intuliſſet:
vt ſi aureos centum ſuo teſtimonio eripere vellet, eandem ſummam ſol-
uere cogatur: ſi vitam falſo teſtimonio adimere, vt eidem vita eripiatur.
cætera iudicum religioni permiſit. Neque enim audiẽdus eſt Draco, qui
rogatus quamobrem pomi furtum morte perinde vt parricidium vin-
dicaret, repoſuit ſe grauiores parricidæ pœnas illaturum fuiſſe, ſi pœnam
ſciſſet morte grauiorem. At Lycurgus omnia pœnarum genera atque id
omnino quod cuiuſque tum in publicis tum in priuatis iudiciis inter- [7] In ſtatutis Vene
fuiſſet, magiſtratuũ poteſtati reliquit: quos quidem magiſtratus ſumma torum.
integritate ad fide præſtare non dubitabat, quãdiu mores ac inſtituta ſua [8] l. 1. ad l. Corn. de ſiccar. Exod.
ſeruarent: veritus fortaſſe ne ſi magiſtratuum poteſtatem legum ac pœ- cap. 21.
D narum arctioribus vinculis conſtringeret, delaberetur in eas quas dixi- [1] l. & generaliter. §. 1. de calumniat.
mus iudicandi difficultates, quibus populares ſtatus ſolẽt implicari. nam l. ſi amicis. de adult.
Venetiarum lege qui ad ſanguinis effuſionem quemquam percuſſit, ei [2] Thom. in prima 2. q. 73. Anto.
pœna XXV. libellarum [7] indicitur: ſi occiderit, cruci affigitur. Si legi locus Florẽt. in prima parte ſummæ tit.
eſſet, quammulti Neratij ſimiles forent, qui pugnis ac fuſtibus obuios 9. c. 1. §. 1.
quoſque diſſoluta pœna ferirent! quanto æquius Adrianus [8] Imperator, [3] l. 1. §. final. de extraord. crim. l. ſi
qui lege Cornelia de ſiccariis teneri voluit eos qui cum occidere cona- quis aliquid. §. 1. de pœn. l. ſi fugi-
rentur, non potuerunt tamen: eos autem qui quem nollent occiderunt, tiuus. de ſeruis fu git. C. dd. in l. 1. §.
pœnarum metu liberari. ſunt enim ſcelera non ex euentu, ſed ex animi hæc autem. quod quiſq. iuris. l. aut
cuiuſque ſenſu metiẽda [1]. tametſi conatus animi leuius puniri debet, quã facta. §. euentus. de pœn. not.
ſi voluntatem cõſequatur effectus: & ſceleris perſuaſio quàm ſcelus per- in l. etſi ſeuerior. C. ex quib. cauſis
petratum, ídque conſentiente theologorum [2] ac iuriſcõſultorum [3] om- infam. irrogar.
nium diſciplina. tametſi grauius peccat aduerſus Deum immortalem glo. in c. qui viderit. 32. c. 5.

qui ſcelus alteri perſuaſit, quam qui admiſit: quoniam flagitioſæ voluntatis aſſenſionem & quaſi labem altius in mente inuſſit[4]: quem vero libidinis aut iracundiæ impetus tranſuerſum rapit, vix eſt vt voluiſſe videatur: & cui quis oblato ſtupro perſuadere cum non poſſet, vim intulit, puram & caſtam reliquit. ſed aliter iudices, aliter philoſophi ſcelera perſequuntur: alteri ea tantum quæ ſub ſenſum cadunt, quæque publicam tranquillitatem ac requietem perturbant, plectere: alteri in intimos vſque receſſus & anfractus animorum penetrare conſueuerunt. Quod ſi ſcelus nō modo affectum, ſed omnino voluntatis concurſu confectum ſit, non eſt æqualitatis arithmetica iuſtitia conſectanda: vt Mediolanenſi lege, qui extra vrbes aureum nummū ſuffuratus eſt, morte plectitur: ſi minus eſt, B
arbitrio iudicis permittitur: ac noſtris legibus qui viatori tantulum pecuniæ extra vrbes in via regia extorſit, capitali ſupplicio afficitur: vt quidē memini Andibus furem in crucem ſublatum quod viatori ſeſqui ſolidū argenteum vi ademiſſet. Lex enim Romanorum[5] famoſos latrones in crucem agit: ſed latronis verbo ſiccarij qui vias publicas, vel proprie qui obſident latera viatorum, quaſi laterones dicuntur[6]: vt eodem plane ſenſu Hebræi ציד latronem appellant: צד enim latus ſignificat. graſſatores vero dicuntur qui ſpoliandi cauſa vias publicas obſident[7], vt quidem iuriſconſulti Ciceronem ſecuti definiunt: Interdum, inquit, viator bene veſtitus graſſatori cauſam dedit vt ſpoliaretur. hunc igitur lex extremo quidem ſupplicio affici, non tamen de cruce vt latronem dependere iuſſit. C
Quæ à nobis ſubtilius interpretata ſunt, vt Accurſij errorem non ferendū notaremus, qui latrones eſſe putauit quos Latini fures, Italia tota Ladri, noſtri dempta litera Larones appellāt: ex quo errore ſecuta ſunt, opinor, in fures ſupplicia quàm decuit acerbiora. Omnibus enim omnium ferè populorum legibus ac moribus tertium furtum, pleriſque primum capitale iudicatur. Venetorum leges furem altero oculo iubent[8] orbari, ſi res furtiua quinque libellis æſtimata fuerit: ſi vero decem libellis pretioſior ſit, oculo ac manu: hinc ad xxx. libellas vtroque oculo: inde ad quadraginta, duobus oculis & manu: ſupra quadraginta capite luitur. Lex iniqua illa quidem, non tātum ob ſui acerbitatem, & perſonarum in pœnis irrogandis confuſam rationem, ſed etiam ob id ipſum quod qui mille aureos D
ex aceruo ingenti ſuffurari potuit, viginti contentus morte plectitur: & qui arcam inanem effregit, magnam vim pecuniarum ſi poſſet expilaturus, pœna vacat. Eadem propè ſunt Parmenſi lege conſtituta[9]. Mirum tamen mihi ſæpe viſum eſt, cur tanta ſuppliciorum grauitate in fures vtuntur ij qui parricidia pecuniis mulctare ſolent. eſt enim pœna capitalis in fures acerbior, nec ſatis ad furta coercenda idonea. quibus vero populis eadem furti ac parricidij pœna eſt, tutius eſt hominem occidere quàm furari. Abſurdiores tamē ſunt Danorum, Polonorum, Suecorum, Moſchouitarum leges de ſicariis: ac potiſſimum Caſimiri[1] magni lex, quæ cędem nobilium à nobilibus admiſſam aureis triginta vindicat: ſi plebeius nobilem occiderit, pœna pecuniaria duplicatur. ſi nobilis plebeiū interfecerit, pœna eſt decem aureorū, etiamſi ex inſidiis cædes eſt admiſſa. qua impu-

4 l. vt autē de ſeruo corrupto.

5 l. capitaliū. § in ſeruorū. de pœn.

6 Feſtus in verbo Lauo.

7 d. § capitalium de pœnis.

8 In cap. de promiſſ. maleſ. in ſtatutis Venetorum. Alex. lib 1. conſi. 5. nu. 12.

9 Alex. conſi. 110. lib. 4.

1 anno 1368. ordinat. Poloniæ.

impunitate occidendi propoſita innumerabiles cædes conſecutæ ſunt.
auctis poſtea regni opibus Sigiſmundo[2] patre pœnæ duplicatæ fuerunt, [2] 1496.
& legi ſubrogatum eſt vt ſiccarius LVIII. hebdomadas carcere publico
manciparetur. Illud tamen iniquiſſime, quod triennio ſcelus præſcribi
placuit, patronum vero qui clientem quem ipſi Kmetonem vocant, occi
diſſet, ne conqueri quidem ſeu publico, ſeu priuato iudicio leges patiun-
tur. Eadem propè lata lex eſt à Napo Toreſano Mediolanenſi patricio,
vt plebeiorum cędes ſi nobilis plebeium occidiſſet, pecunia vindicaretur.
plebs accenſa furore nobilitatem vrbe exegit, ac legiſlatorē carceris diu-
turnitate ac fœditate necauit. meritò id quidem, quippe qui tam impu-
B denter dicam an impie proculcaret leges diuinas, quæ ſiccarium ex inſi-
diis ab ara ſacratiſſima detractum trucidari iubent[3]. ipſum vero genus [3] Deut. cap. 4.
mortis arbitrio iudicum lex diuina reliquit: vt extremum ſupplicium ſic
cariis omnibus arithmetica analogia commune geometrica proportio-
ne temperari poſſit pro ratione perſonarum, temporum, locorum: qui e-
nim ex inſidiis occidit[4], grauius peccat quam qui iracundiæ impetu: & [4] l. is qui cū telo, ad l. Cornel. de ſiccar.
qui clam aut noctu, quam qui palam aut interdiu: qui veneno[5] quam
qui gladio: qui loco ſacro quā qui prophano: qui coram principe quam [5] l. 1. de malefic. & mathe. C.
qui procul. quo nihil eſt apud Polonos capitalius: qui magiſtratum ius di
centem quàm qui priuatum: qui parentem quàm qui magiſtratum: qui [6] l. quiſquis. ad l. Iuliā maieſt. c. & l. vlt. ff. eod.
principem[6] quàm qui parentem. qua ex varietate cauſarum ſupplicij va-
C rietas incredibilis exiſtit. Idem iudicandum relinquitur de eo genere per-
ſonarum quæ in alterius cuſtodia ac tutela poſitæ ſunt, à quibus cauere
nemo poſſit: vt pupillis à tutore, vxori à marito, ægrotis à medico, hoſpi-
tibus à ſe inuicē: à quibus ſi necati fuerint, acerrime animaduerti opor-
tet. ita quoque nocturni fures ſeuerius[7] quam diurni, & effractores, quí- [7] l. vlt. de effractor.
que ſcalis admotis domos inuadunt, quam qui patentibus portis ſubeūt.
Apud Tartaros & Moſchouitas leuiſſima furta morte puniuntur, quia
rariſſima ſunt oppida, & in tuguriolis aut caſis humilibus fortunæ cuiuſ-
que poſitę ſunt. Quinetiam apud Indos qui ſunt ad Occaſum, fures veru-
bus ac varris transfigi mos erat priuſquam Hiſpani regiones illas ſube-
giſſent: quia tenui filo tantum prædia diuiſa erant, quæ qui tranſiliret aut
D perrumperet, grauiſſimo ſcelere obligari credebatur. grauius etiam ſi oc-
culte id factum eſſet. tametſi ſtupra, adulteria, inceſtus cæteráq; id genus
flagitia ſi palam fiunt[8], ſeuerius vindicari oportet, quia plus exemplo pec [8] §. ex maleficiis inſtit. de actio.
catur quam ſtupro: vt theologis[9] omnibus ac iuris vtriuſque magiſtris[1] [9] Thomas 2. q. 66. aut. 3.
conuenit inter ipſos. Hæc igitur tanta cauſarum varietas nequit vna & [1] Can. nemo 32. q. 4. & 50. diſtinc. 11. & in c. ex tenore de tēpor. ordinat. & in cap. 1 de voto, lib. 6.
eadem communi omnium lege cenſeri: aut ſi legibus omnia complecti
voles, nulla librorum multitudine id conſequere: nec rurſus omnia ma-
giſtratuum arbitrio ſunt permittenda. ęquius hoc tamē quam illud. quid
enim iniquius quàm iudicibus fabas vt Athenis, aut tabellas vt Romæ,
aut globulos vt Venetiis dari nulla iudicandi poteſtate relicta? lex enim
non iudex omnibus eandem pœnam conſtituit. ex qua pœnarum æqua-
litate ſumma iniquitas exiſtit: ſæpe quoq; diuerſiſſima ſcelera eadē pœna
cumulantur: vt ſeptem legis Salicæ capitibus latrones, graſſatores, vene-

fici, adulteri, incendiarij, quíque Francum occiderunt aut vendiderunt, & qui ſepulchrum violauerunt, ſolidorum cc. pœna mulctantur: quæ lex iuſtitiæ fundamenta omnino ſubuertit: quæ in eo potiſſimum conſiſtit, vt ſuppliciũ ſit æquale peccato: quod veteres verbo ἀντιπέπονθος ſignificarunt, id eſt talione quæ primum à lege[2] diuina profecta, Solonis legibus ac duodecim Tabulis cõprehenſa eſt, Pythagoricis etiam laudata, Græcorum ac Latinorum ciuitatibus probata & ſui antiquitate venerabilis ſemper extitit: tametſi Ariſtotelis[3] ac Fauorini obtrectationibus vituperata & quaſi oppreſſa iacere videatur. Sed illi vrgent nimis ruſtice, cum negant ius eſſe dente dentem, manum manu, oculum oculo rependi. quis enim tam inops à mente qui putet in eo vim iuris ac iuſtitiæ cõ- B
tineri, ſi quis luſcum eo quem vnicum habet oculo malitioſe orbauerit, vno tantum oculo carere cogatur? par pari referre oportet. viſum alteri ademit, viſu quoque orbandus eſt, niſi cæco aliter ſatisfieri poſſit. Sic enim Locrenſium lege æquabilis interpretatio talioni ſubrogata eſt, coclite Locrenſi rogationem ad populum ferente. Eſt igitur talionem referre æqualia peccata pœnis æqualibus, grauia quidem grauiter, mediocria mediocriter, leuia leuiter coercere. Sic enim Hebræi veteres ſacratiſſimi diuinæ legis interpretes[4] ſcripſerũt. Quinetiam Rabi Kanan[5] negat vſquam in Hebræorum ciuitatibus talioni locum fuiſſe, vt oculus ei effoderetur, qui alteri oculum ademiſſet: ſed oculi æſtimatio iudicum arbitrio pecunia æſtimari conſueuerat. argumento ſit quod ante legem C
talionis lata lex[6] erat, qua duobus inter ſe pugnantibus alter alterum ſi læſiſſet, nec mors conſecuta eſſet, impenſas medicis qui læſerat, reſtituere iubebatur. ad quid medico ſatisfieret, ſi plagis iiſdem qui læſit vulnerandus eſſet? Illud etiam abſurdius ſequeretur, quod plerique molles iiſdem vulneribus acceptis qualia intuliſſent, omnino perirẽt. iam verò qui offenſionem accepiſſet, amiſſa manu vnde victum quæreret, ſi alteri manus quoque truncaretur, manu carere ac præterea fame interire cogeretur. Veteratoria eſt igitur Ariſtotelis ac Fauorini de talione interpretatio. At ipſe Ariſtoteles qui talionem carpit, iiſdem erroribus implicatur. negat enim in adultero puniendo quæri oportere improbúſne antè fuerit an ſpectatæ virtutis: ſed æqualitate arithmetica ſcelus compenſan- D
dum. quænam æqualitas illa futura eſt eiuſdem pœnæ ſi arithmetica ratione perſonis tam diſſimilibus addatur? aut quis tam indoctus ſutor, qui vnam formam ad quemuis pedem accommodare ſe poſſe putet? Creditores tempore pares, impares tamẽ debiti ſumma in tributum veniunt geometrica proportione: vt ſi aurei xxx. cogantur ex bonis debitoris, cui ex duobus creditoribus centum debentur, decem feret: cui verò ducenta, viginti laturus eſt: quibuſcum tamen ſi arithmetica ratione ageretur, quindecim vtrique darentur. At iudicium illud priuatum eſt, & in commutatione poſitum, ad quam Ariſtoteles arithmeticas rationes ſemper adhiberi putat oportere: quod non modo in hoc iudicio falſum eſt, ſed etiam in omnibus quibus agitur de eo quod cuiuſque intereſt, vt mox dicemus. Quod verò negat Ariſtoteles inquirendum bonus ſit

2 Deut.c.19.Leuit.24.

3 Ad Theodectẽ. lib. 1. & 5. & ad Nicom. li. 5. Gel. lib. 20.

4 Rabi Moſes Maymonis F. li. 3. נמרי הנגבים.

5 Rabi Bachai authorem hũc appellat.

6 Exod.c.21.

nus sit an improbus qui quenquam occidit: satis indicat se nullam iudiciorum vsu disciplinam habuisse. nihil enim diligentius à iudicibus quæritur, quàm quæ fuerit anteacta vita reorum. neque id nouum est, cùm ante Aristotelem Persæ non modò inquirerent in mores ac vitam eorũ qui accusabantur, sed etiam absoluebant eos quorum virtutes vitia superarent, vt est apud Xenophontem. Ob id etiam tertium furtum omnibus fere populorum moribus capitale iudicatur, & qui sæpius peccauit multo seueriùs coercetur. In quo rursus fallit Aristoteles, quod rem furtiuam cum eo quod interest eius cui est adempta, arithmetica ratione exæquari putat oportere, tribus numeris exemplo propositis, scilicet
B 2.4.6. quos numeros æquales fuisse posuit hunc in modũ 4.4.4. & quoniã ei qui duos aureos in bonis haberet, furto dimidia pars est erepta ab eo qui sex habet, iudicem medium vtrunque vtriq; exæquare, ac primo sua restitui iubet. Quo iure si vteremur fures nihil præter simplum reddere cogerentur. At Solonis ipsius ac duodecim tabularum legibus, modò tripli, modò quadrupli pœna [7] & infamiæ sempiterna[8] labes inuritur. quinetiam lege diuina, furtum bonis quintuplo vindicatur: quo genere animalis, quia nullum homini est vtilius ab immortali Deo concessum, & vbique vagari solet, pœna grauior ab eis irrogatur. At in eadem causa qui plurium communis est, alius quidem causa cadit, alij verò simplum, alij sesquiplum, alij duplum adiudicatur. Quæ quod peruulgata sunt iis
C qui iudiciorum vsum aliquem habent, exemplis nihil opus est. vnum modò sufficere putem vt res ipsa magis perspicua sit. Opifex gemmam quam annulo includere ex pacto debuerat confregit: gemmæ pretium quantumcunque sit rependere tenetur [9], etiam si nihil dolo malo fecerit, sed ob id tantum quia se artificem tulit: qui tamen si alterius conditionis fuisset, gemmæ pretium non lueret, nisi aut periculum[1] recepisset, aut dolo [2] malo gemmam rupisset. Pleni sunt iurisconsultorum libri, plena antiquitas, plenæ leges, quibus intelligitur harmonicas iustitiæ rationes ad priuata perinde vt ad publica iudicia adhibendas, arithmeticam verò æqualitatem iniquissimam esse. Quamobrem Iustinianus promulgata lege [3] de vsuris, illustribus quidem personis quincunces vsuras per-
D misit, mercatoribus besses, corporibus & collegiis centesimas, cæteris omnibus semisses: ab agricolis verò vsuras triente grauiores extorqueri vetat. Quæ lex Aristotelis iudicio iniqua videatur: illam tamen quam quærimus harmonicam iustitiæ vim præ se fert ex arithmetica & geometrica analogia temperatam. æqualitas quidem arithmetica nobilium inter se, tametsi alius alio longè locupletior sit: rursus mercatorum inter ipsos æqualitas est, licet alius sit alio ditior: item agricolæ simul copulãtur, qui tamen dissimilimi sunt inter se facultatibus ac fortunis. geometrica verò analogia elucet inter nobiles ac mercatores, intérque mercatores & collegia, ac rursum ex cæteris ciuibus inter se & cum superioribus proportio quædam harmonica existit. Aurelia [4] verò lex apud nos populo regem Carolum IX. rogante lata pecuniæ tardius solutæ vsuras besses pro eo quod interest mercatoribus solui iubet, cæteris leuiores:

7 §. ex maleficiis §. quadrupli de action. l. si pro fure §. 1. de condic. furt. l. si lege pignore. cod. l. vlt. de noxa. C.

8 l. præses. de pœnis. l. 1. de iis qui notantur.

9 l. sed addes §. si gẽma l. si merces locat. §. vlt. l. illicitas. §. vl. de offi. præsid.

1 l. 1. de pignora. l. quæ fortuitis. eod. C. l. 1. cõmodati. C.

2 l. Iulianus §. 1. de actio empt.

3 l. eos. de vsuris, & auth. seq.

4 Ordinationes Aurelia iam. cap. 60.

agricolis vero, mercenariis & opificibus omnibus duplum pecuniæ debitæ. ſed vtrunque caput legis obſoleuit, tametſi maxima Curiarum aſſentione promulgata fuiſſet: quoniam id quod cuiuſque intereſt, in facto non in iure conſiſtit, vt acutiſſime Paulus I.C. reſpondit [5]. quę vna ratio omnes omnium interpretum diſputationes de eo quod intereſt, tam varias támque ſui diſſimiles à ſtirpe elidit: quas Imperator Iuſtinianus vna lege [6] complecti ſe poſſe putarat. Itaque prudenter noſtris legibus ac moribus id quod cuiuſque intereſt, arbitrio iudicum relinquitur: quandoquidem non magis illud definiri poteſt, quàm Oceanus quãtus quantus eſt, anguſtiſſimo alueo concludi. Veneti vſuras ſiue in fructus, ſiue in pecuniis ſemiſſe maiores exigi vetant: quæ etſi tolerabiles ſint, & ciuiles B à Latinis [7] dicantur, lex ea tamẽ non ita pridem [8] lata iam obſoleuit: quoniam arithmeticam vſquequaque æqualitatem complexa perſonarum diſſimilem conditionem reiecit. Ac tametſi in rebus rationibúſque contrahendis ac permutandis quæ ad ſynallagmata pertinent, æqualitas illa magis probatur, ab ea tamen ſæpiſſime diſceditur: ipſique opifices & agricolæ ſuas operas & opificia carius diuitibus quàm tenuibus locare ſolent. nam medicus ad calculum diuiti detrahendum aureos ſæpe D. accipit, ab egente vero decem aut quinque: ac ſiquidem arithmeticam aut geometricã vſquequaq; analogiam conſectarentur, alter quidem calculo, alter fame interiret: ſed harmonica ratione huic quidem opes, ſalus illi comparatur. Quam quidem ad rationem iudices ipſi ſuam operam & C honorarium in cauſis diſceptandis exigere conſueuerunt: ídque ſemper licuiſſe videmus, dum tamen modum non excedant: vt quidem contigiſſe memini Prætori vrbano Pariſiorum, cuius nomen facilè patior ſileri, cum ſacerdotij ampliſſimi vindicias adiudicaret, aureos triginta mercedis nomine quæ leuiſſima eſſe debuerat, exegiſſet, prouocatũ eſt ad Curiam: Rinconetus inquiſitionum Præſes cum Prætorem acriter vrgeret, Prętor illud repoſuit, lõge fructuoſiſſimum fuiſſe ſacerdotium illud cuius vindicias adiudicaſſet: & quoniam multa tenuium cauſa ſine mercede faceret, æquum eſſe vt locupletes detrimentum illud quoquomodo ſarcirent. hîc Præſes repoſuit ſartorem ſuum ita ſecum agere, cum duplo carius operam æſtimaret in veſtibus holoſericis quàm in laneis conſuen- D dis. Lex quidem Mediolanenſis quæ iudicum ſalarium centeſimo litis æſtimatæ nummo definit, dum tamen vltra ducentos aureos egredi non liceat, iniqua Rinconeto videretur, quippe ſordidiſſimus omnium iudex ab omnibus omnia ſine vlla proportione extorqueret. Etenim litium ſæpe leuiſſimarum difficultas maior eſt quàm ſi de rebus grauiſſimis quæratur. Igitur & in legibus ferendis, & in iudicandis litibus, & in Republica moderanda rationem illam harmonicam quoad eius fieri poterit, tenere oportet, ſi iuris ac iuſtitiæ vim tueri volumus. Lex enim de hæreditatibus quæ ad primogenitum ſolidam hæreditatem detulit, vt antiqua Lycurgi de Spartiatarum hæreditatibus noſtris Caucis vſitata, iniquiſſima debet videri. minus iniqua eſt, iniqua tamen, quæ nobili primogenito totam hæreditatem cernere permittit, modo duas vncias cæteris quandiu vixerint,

5 l. quatenus. de regulis.

6 l. vnica. de ſententiis quæ pro eo quo intereſt. C.

7 Plin.

8 anno 1551. 12. Iunij.

rint fruẽdas relinquat, vt Lex Ambianorum: aut tres, vt Andium ac Cœnomanorum, quæ in fœminas aliquanto mitior eſt: quòd maſculis nihil niſi vſu & fructu tribuitur, fœminis nexu ac mancipio. iniquior Anglorum & Scotorum, quæ nobili primogenito omnia prædia, cęteris modò pecuniam, cuius etiam trientem viduæ quæ viro ſuperſtes eſt permittit, cum triente prædiorum fruendo: nec teſtamento legare fas eſt vltra pecuniæ trientem. minùs iniquè agitur cum Germanis, qui abrogata lege veteri, cuius meminit Tacitus[9], hæreditatem ex æquo partiuntur. 9 In lib. de moribus Germanorũ.
At quanto æquior ac melior diuina lex, quæ harmonicas[1] iuſtitiæ rationes complexa, maribus quidem ſolis prædia, fœminis pecuniæ partem, 1 num. 27.
B primogenito duplum, cæteris ſimplum tribuit. ſi maſcula prole orbatus ſit paterfamilias, fœminas ex æquo hæreditatem partiri iubet, ac proximo cuique gentili nubere, ne extra gentem prædia diſtrahantur. hìc geometrica ratio cernitur inter mares ac fœminas, ac rurſus inter primogenitum & cæteros: arithmetica æqualitas in reliquis. ea lex omnium quæ de hæreditatibus vſquam terrarum latæ ſunt æquiſſima debet ac ſanctiſſima videri. Cùm rurſus diuina lex vetat eũ qui cædendus erit, ictus quadraginta plures accipere, harmonicam analogiam tuetur: quoniam arbitrio iudici datur, vt geometrica ratione decernere poſſit vſque ad ictus quadraginta, quid quiſque mereatur: æqualitas arithmetica in eo quod magiſtratibus lege definitum modum egredi prohibet: tum legi
C ſubiecta ratio eſt, ne membris mutilatis quiſquam verberibus diu contuſus ſibi ac Reipublicæ inutilis efficiatur. quoniam occurri potuiſſet, grauiùs plectendũ eſſe qui grauiùs peccauit, nec intra modũ conſiſtere. præſtat, quàm quid iniquè acerbiùs agendo cõmitti. Ergo diuina lege docemur harmonicas rationes ad iuſtitiã ſtabiliendã exigi oportere. Ac tametſi optimatum Imperiũ geometricas, populare arithmeticas rationes amplectitur: vtrunque tamen harmonicis vti rationibus ſæpiſſime videmus. alioqui ſi optimates plebem ab omnibus honoribus & imperiis arcerent, nec præmiorum participem facerent, nec vllam ſpoliorum quæ hoſtibus eripiuntur, partem capere paterentur, eo ſtatu Reſpublica diu conſiſtere non poſſet. Quamobrem Veneti prudenter, qui tametſi ariſto
D cratiam omnium quæ vſquam fuerunt pulcherrima tuentur, geometrica ratione quidem honores, imperia, ſacerdotiáque ampliſſima patriciis tantùm tribuunt: cętera ferè munera plebeis, quos ipſi Citadinos vocant: illud tamen habent ex harmonica ratione, quòd Primicerij ſeu Cancellarij honorem qui maximus eſt, & fructuoſiſſima ſcribarum Senatus munera plebeis tantum concedi patiuntur: iniurias verò plebeis ab optimatibus illatas acerrimè vlciſcuntur: & ſummam cuique fruendarũ voluptatum libertatem tribuunt, quæ libertas planè ſapit ſtatum popularem. Quod item in mandandis magiſtratibus & honoribus ſorte ac ſuffragio vtuntur, harmonicam analogiam ſequuntur: nam ſuffragia quæ delectũ habent dignitatis ac meritorum, geometrica ratione conflantur: ſors autem quæ ſummos infimis exęquat, in arithmetica æqualitate perſpicitur.
Eſt ergo Venetiarum ſtatus purus & ſimplex in optimatum poteſtate: *Status Venetorum qualis ſit.*

gubernandę verò ciuitatis ratio maxima ſui parte harmonicis rationibus conſtituta. Diximus antea ſæpe ac dicendum ſæpius eſt, propterea quod ad hunc ſcopulum quamplurimi naufragium fecerunt, ſtatum ciuitatis cum ratione gubernãdi ſæpe eundem, ſæpius ab ea diuerſum eſſe. ſtatum enim Romanorum exactis vrbe regibus popularem fuiſſe diximus, quoniam iura maieſtatis omnia in populi totius conſeſſu fuerũt: ratio tamen gubernandæ ciuitatis alieniſſima fuit à populari: quoniam patricij ſacerdotiis, imperiis, honoribus, ſenatoria dignitate ſoli fruebantur, plebeis aditus omnes ad imperia intercluſi & obuallati à Patribus obſidebantur: at ne iura quidem connubiorum plebi cum patriciis communia fuere, nec patriciæ fœminæ licebat à Patribus enubere: ſuffragia verò ex cenſu B
& ætate, quæ centuriatis comitiis ferebãtur, potiſſima præcipuáque fuiſſe conſtat. cum igitur ſtatus eſſet popularis, ratio vero gubernãdi ariſtocratia geometricis legibus conſtituta, plebs à Patribus ſæpe diſceſſit, nec diutius eam gubernandi rationem ferre potuit: nec prius à ſeditionibus ciuilibus conquieuit quàm plebeis æquè ac Patribus imperia, ſacerdotia, magiſtratus, honores, iura connubiorum, ſuffragia denique omnia omnibus communicarentur. Vtcunque tamen leges latæ fuiſſent, vix plebei honores adipiſci poterant, ſed ferè illuſtrium gentium dignitati concedebantur: & omnia fere à Senatu ſemota plebe gerebantur: quæ ciuitatis gubernandæ ratio florentiſſimum ſtatum effecit. At cùm Tribunitia vis ac furor ad plebem ſummam gubernandæ ciuitatis poteſtatem detuliſ- C
ſet ac Senatui eripuiſſet, omnia peſſum iere, & quaſi vocum ſuauiſſimo concentu diſſoluto diſcordiæ graues conſecutæ ſunt, quę Rempublicam funditus euerterunt. Idem nobis de omni genere ciuitatum ſtatuendum eſt. argumẽto ſint Heluetiorum Reſpublicæ populares: qui quo propiùs à gubernatione populari diſcedũt, eo difficiliùs retineri poſſunt: vt montani Heluetij ac Rhæti. cæteri qui popularẽ ſtatum ariſtocratica ratione moderantur, ſtabiliores ſunt ac firmiores, Reíque publicæ dignitatem beatius commodiúſque tuentur. Vt igitur optimatum Imperium quod ariſtocratica ratione gubernatur, geometricis rationibus inſiſtit, quoniã honores, imperia, ſacerdotia, curationes diuitibus aut nobilibus tantum plebe procul repudiata dantur: ſic popularis ſtatus in quo populariter o- D
mnibus ciuibus omnia imperia, cęteráque viciſſim, vt cuique ſorte obuenerint, communicantur, ex arithmeticis rationibus totum conflatur. Ex quo ſequitur regium ſtatum ab vtroque diuerſum harmonicis rationibus conuenire. Quod ſi regale ciuitatis genus arithmeticis ſimul ac geometricis legibus, id eſt harmonicis moderatum erit, quis dubitet Rem illam publicam omnium pulcherrimam ac præſtantiſſimam fore? Hîc dominatum vnius qui ſubditos pro ſeruis habet, omitto, tyrãni quoque ſuperbiam & crudelitatem procul amouendam cenſeo: ſed regem ad intuendum propono ſiue ſuffragio pro ſua virtute ac pietate creatus ſit, vt Numa: ſiue ſorte diuina, vt Saul: ſiue regnum vi & armis partum adeptus ſit, vt plerique: ſiue à ſtirpe quæratur, vt omnes exceptis oppidò paucis, qui ciues non aliter ac liberos fouet ac tuetur. Is igitur populariter re-

gnabit

gnabit si omnibus subditis omnia imperia, magistratus, honores vicissim aut sorte nulla virtutis habita ratione communicare volet. Idem si nobilitati tantum, aut locupletissimis quibusque imperia, sacerdotia, curationes semotis tenuibus concedet, nulla virtutis ratione inspecta, aristocraticam gubernandi rationem sequetur aliquanto meliorem quàm sit illa popularis ac tumulenta, quæ vix vsquam gentium reperiatur: hæc vero tolerabilior est ac stabilior: quoniam princeps cum patriciis & iis qui nobilitate vel opibus florent, faciliùs copulatur quàm cum opificibus ac fece plebis, cum qua vix vllam societatem, si decus Imperij ac maiestatem tueri velit, cōtrahere potest: vt necesse est si summos infimis in petitione
B magistratuum exæquabit. Hæc tamen regni gubernādi ratio non modo plebi, sed etiam principi ac nobilitati perniciosa est. quoniam vtrique à plebe, quæ semper est innumerabilis, metuendum est: quo fit vt seditiosum nacta ducem seruile iugum excutiat, & principem cum nobilitate de Imperio deiiciat: vt antea sępe contigisse propositis exemplis docuimus. cuius rei perspicua causa est, quod principi quidē cum optimatibus consociatio est, cum plebe nulla: vt planum fit his tribus numeris 4. 6. 7. primi ad secūdum sesquialtera ratio diapente quidem efficit cōcentum iucundum per sese, sed tertius nulla rationis suauitate cum prioribus coniunctus superiorum concordiam omnino labefactat. Sed fieri potest, & ferè fit, vt princeps ad summos honorum & imperij gradus summæ no-
C bilitatis viros prouehat, mediocres honores mediocribus, infimos infimis geometrica lege tribuat. quæ ratio gubernandi toleranda illa quidem est, sed eo quem quærimus concentu vacat, vt perspicuum fit ex his numeris geometrica analogia compositis 3. 6. 5. 10. eadem est ratio primi ad secundum, quæ huius ad tertium: & primi ad tertium quæ secundi ad quartum: sed secundi ad tertium disiuncta ratio est, quæ absurdam & ineptam discordiam parit: ita quoque disiuncti sunt à se inuicem ordines ciuium, vt nullum inter ipsos vinculum firmum reperiatur. quia indignum putant nobiles muneribus exiguis plebeiorum implicari: ac plebei vicissim se ab honoribus maximis summoueri molestè ferunt. vt patriciis quidem Romæ Tribunatum petere non aliter licuit, quàm eiu- *Geometrica in tribuendis honoribus ratio.*
D rata nobilitate & transitione ad plebem. Tunc enim Consulatus patricio tantum, plebeio vero Tribunatus: qua quidem potestate concessa plebi arma ceciderunt, restincta seditio est, quia tenues principibus æquari se putabant: in quo fuit ciuitatis salus: alioqui furentis multitudinis impetus cohiberi nulla vi potuisset. nam quæ ratio Consulatus ad Tribunatum eadem fuit patricij ad plebeium: & rursus eadem fuit patricij ad Consulatum analogia, quæ plebei ad Tribunatum geometrica similitudine. Sed quoniam nec patricio Tribunatum, nec plebeio licebat Consulatum adipisci, disiuncta plebs erat à Patribus, perpetuáque Tribunorum & Consulum discordia ciuitatem infestabat: vt ex his numeris ita collocatis perspicitur 2. 4. 9. 18. inter quos ratio quidē geometrica elucet vsquequaq;: quoniā tamē nō est analogia continēs sed diuisa, scilicet secūdi numeri ad tertiū, absurdissima dissidentia aures offendit, & eā quę in

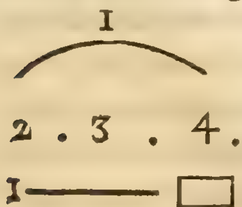
dupla dia pason esse potuisset, cõgruentiã planè perturbat. Ita quoq; Patribus cum plebe perpetua ferè dissidia intercesserunt, quousque plebi Consulatus, Censura, Prætura summáque sacerdotia paucis quibusdam exceptis communicarentur. Quod si eodem temperamento patriciis Tribunatum licuisset adipisci, sic tamen vt plebeiorum numerus in eo collegio potior fuisset, & suauissimus ciuium inter ipsos concentus extitisset, & ex ea temperatione potestatum moderatus & concors ciuitatis status diutius floruisset: vt ex his quatuor numeris harmonica ratione coniunctis planum fit. 4. 6. 8. 12. primi quidem ad secundum & tertij ad quartum diapente: rursus primi ad tertium, & secundi ad quartum dia pason: secundi ad tertium dia tessaron continenti analogia, copulans B prima extremis, media vtrisque, omnia omnibus suauissimum procreat concentum. Sed tantum aberat vt patricij ad Tribunatus petitionem admitterentur, nisi eiurata nobilitate, vt etiam plebei Consulatum rarissimè adipiscerentur, nisi aut bellicis laudibus abundarent, vt C. Marius: aut summa dicendi copia, vt M. Tullius: aut vtroque, vt M. Cato. Quamobrem Cicero de se ipse gloriatur apud populum quod primus longo interuallo temporum suorum primus homo nouus (nouum autem[2] appellabant qui primus in sua gente honores adeptus erat) Consul factus esset, & eum locum quem nobilitas præsidiis firmatum atque omni ratione obuallatum tenebat, populus se duce rescidisset, virtutíque in posterum patere voluisset[3]. Salustius verò, Námque antea, inquit, pleraque nobilitas inuidia æstuabat, & quasi pollui Cõsulatum, si eum, quanuis egregius, nouus homo adeptus foret. Ita perculsa nobilitate post multas tempestates nouo homini Consulatus mandatur. Item Liuius de Catone Censorio, hunc petentem premebat nobilitas. Idem: indignabantur nouum hominem Censorem videre. nobiles appellabant liberos eorum qui primi in sua gente honores & imperia gessissent. Quamobrem mirum videri non debet si Respublica popularium hominum seditionibus perturbaretur, cum in tanta plebeiorum multitudine tam pauci ad summos honores etiamnum Ciceronis ætate peruenirent. Et cum eò prouecti essent, plebem despiciebant: Iam plebeios nobiles, inquit Liuius, initiatos esse sacris, contemnere plebem. Ergo ciuitatis gubernato- D rem optimum in populari & optimatum Imperio, ac potissimum in regali statu regem ipsum harmonicas rationes ad Rempublicam moderandam adhibere oportet: eo tamen temperamento nobiles inter ac plebeios admisto, vt nobilis eiusdem virtutis qua plebeius in petendis honoribus potior sit, propter eam quam à maioribus adeptus est virtutis ac nobilitatis famam, vt cæteri ad virtutem ardentius inflammari possint. Item locupletiori dandum est aliquid, & cum Reipublicæ oneribus ac muneribus subeundis suam operam gnauiter ac strenuè impendat, honoribus potior esse debet quàm qui egestate premitur, cui munera tribuenda sunt quæstuosa, vt hic quęstum sibi suísque necessarium, ille opibus abundans honore fruatur. Quamobrem Titus Flaminius[4] Procõsul in constituenda Thessalorum Republica, locupletissimis quibusque

2 Asconius Pædianus.

3 Cic. in agraria.

4 Liuius lib. 24.

busque dominatum attribuit, qui scilicet Rempublicam saluam & ho-
nestam esse vellent: cum nullam pereunte Republica salutis spem habe-
rent. Quod si magistratus Duumuiros aut Triumuiros creare oportet,
commodius erit plebeio nobilem, locupleti coniugare tenuem, quàm
duos nobilitate, vel opibus, vel ætate pares consociare, quibuscum neces-
se est controuersias sæpius intercedere, vt ferè fit inter pares. Illud etiam
commodius, quod magistratibus dissimili conditione creatis, suæ quis-
que conditionis statum tueri solet: vt quidem maiores Curiæ nostris
moribus ex omnibus ordinibus conflantur, ac ius vnicuique sanctius ac
melius reddi consueuit, quàm si ex nobilibus, aut plebeis, aut ecclesia-
B sticis hominibus omnino constarent. Omnium autem societatum ci-
uilium nulla firmior est quàm potentum ac tenuium, nobilium ac ple-
beiorum omnibus magistratibus & honoribus plebi ac nobilitati pro
meritis ac virtute cuiusque communicatis. merita verò dissimilima sunt
ac semper fuerunt. nam si quis omnia imperia, magistratus, honores
virtuti tantum ac pietati tribuat, Rempublicam funditus euerterit, cum
bonorum ac fortium ciuium numerus improborum multitudine lon-
gè inferior, ab his facile de Imperio deturbari possit: sed qui fortibus lo-
cupletes, potentibus tenues, imperitis prudentes in gerenda Republica
coniunxerit, tametsi alius à virtute, alius ab experientia deferatur, ex illa
tamen coniunctione concordia ciuitatis existit: cum patricij ac locuple-
C tes sibi locum in Republica relinqui, séque cum virtute ac eruditione
præstantibus viris coniungi lætabuntur: plebei verò genere quidem i-
gnobiles, sed virtutibus illustres cum se potentibus ac patriciis in hono-
rum petitione exæquari vident, incredibilem ex eo capiunt voluptatem:
qua ex re cæteri ad virtutem mirabiliter inflãmantur. quid enim præcla-
rius quàm medici filium, aut obscurum hominem (quales fuisse accepi-
mus Michaelem Hospitalem ac Bertrãdum Guesclinum) amplissimis in
Republica honoribus cumulari? alter enim bellicis laudibus abundans
Magister militum, alter togatorum princeps ob eximias virtutes Primi-
cerius creatus est. At ciues omnes luctu & mœrore tabescunt, cum qui
nec generis splendore, nec vlla virtute clari, sed turpitudine vitæ infames
D sunt, in altissimo imperij & honoris gradu collocantur. non quod putem
indignos ciues ab omnibus imperiis ac magistratibus omnino arcendos
esse: neque enim id fieri potest: sed in secundis ac tertiis consistere, nec
potentia eminere oportet: nam qui Quæsturam ciuibus minime omniũ
auaris tribuunt, arma non nisi strenuissimis, iudicia nõ nisi integerrimis,
gubernacula non nisi sapientissimis, sacerdotia sanctissimis tãtum, Cen-
suram non nisi grauissimis, laborem non nisi robustissimis, geometricas

leges sectãtur illi quidem, sed ab ea quam dixi har-
monica ratione discedentes, nullo vinculo ciues
deuinciunt inter se. alios igitur aliis copulare ne-
cesse est ad eum quem dixi modum, vt quod vni
defuerit, alterius ope suppleatur. Ita quidem prin-
ceps subditos inter se & cũ Republica indissolubili

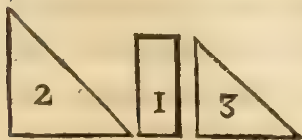
vinculo coniunctos placidiſſima tranquillitate fouebit: vt triplici numero triplicíque magnitudine, quibus expreſſa regiæ poteſtatis à natura ipſa imago quædam perſpicitur, quæ ſtatum ciuitatis optimum & naturæ legibus congruentem regium ſignificat gubernandi forma rationibus harmonicis conſtituta. binarius enim ad ternarium dia pente conſtituit, ternarius ad quaternariũ dia teſſaron, extrema verò dia paſon ex vnitate, rurſus ad quaternarium duplex dia paſon ac ſyſtema vniuerſi concentus omniúmque modulorum coaleſcit. ſi vlteriùs progrediare, harmoniæ concors ſuauitas perit. Vnitas autem ſupra numeros omnes eminet, quaſi princeps ſupra ciues omnes & extra ciuium ordinem, cuius maieſtas perinde atque vnitas ipſa nullam ſui partitionem admittit, ab ea ta- B
mē numerorum omnium poteſtas deriuatur. ordo vero ciuium triplex in omnibus fere ciuitatibus eiuſmodi eſt, vt ſacer quidem priore loco pro ea qua Deum immortalem proximè accedit dignitate, deinde ordo militaris ſub cuius tutelam ciues omnes quodammodo poſiti ſunt. poſtremò plebs quæ ex agricolis, ſcholaſticis hominibus, mercatoribus, opificibus exiſtit. Id etiam ab hominis natura ſignificatur, in qua bene conſtitutæ ciuitatis forma perſpicitur, non tantùm in corpore, cuius vnum caput eſt, aptáque membrorum omnium collocatio, ſed etiam in animo, cuius ſuprema pars mens eſt, huic proxima ratio, deinde vis iraſcendi, poſtremò cupiditas. pura quidem mens eſt ab omni concretione, libera, & à cæteris animæ facultatibus diuiſa: vis autem iraſcendi in præ- C
cordiis milites: cupiditas ſubter præcordia plebem ſignificat. & quemadmodum ab hepate ſanguinis fomite cætera membra vegetantur: ſic agricolæ, mercatores, opifices cæteris ciuibus ſuppeditāt alimenta. & vt pleríque ab inopia mentis belluarum vitam viuunt, & ad id tātum quod adeſt quódq; præſens eſt, appetitu feruntur, quos etiā ſacræ literę [ſ] iumenta vocant: ita quoque populares & optimatum ſtatus ſine mente, id eſt ſine principe, ſeipſos vtcunque non diu tamen tueri poſſunt, beatiores futuri, ſi principem habeant qui omnes ordines conciliare, & quaſi mens imperio ſecum diſſidentes ad concordiam reuocare, ac beare poſſit. nihil autem beatius fieri poteſt, quàm ſi vis ratiocinandi à prudentia, vltionis appetitus à fortitudine, libido à temperantia dirigatur: mens autem ipſa D
ſuum imperium habeat & quaſi habenas tenens currum regat, cætera quocunquè ducat, ſequantur. tum enim omnis honeſtas omnis officij ac virtutis ſplendor circumlucet. at cum depulſo & excuſſo mentis imperio ac iugo, præceps ira quaſi miles indomitus, tum etiam libido quaſi turbulenta ac ſeditioſa plebs faſces arripit, in arcem inuadit, mentem denique ipſam quatit, ac de ſede ſublimi deorſum deturbat, ciuitatem omnem perinde vt animi vires in omne dedecus ac vitiorum fœditatem ruere neceſſe eſt. nihil enim Reipublicæ ſimilius quàm animæ pulcherrima illa ſibíque modis omnibus congruens comparatio: vt ſcilicet prudentia, fortitudine & temperātia ciuiũ ordo triplex effloreſcat, & vnius principis imperio dirigatur: tum enim exiſtit concors ille ciuium omnium aptus & modulatus ſumma ratione concentus. Sed vt harmonia

Νοῦς, λογὸς, θυμὸς, ἐπιθυμία.

ſ Ionas cap. vlt. Pſal. 49.

Præſtantiſſima ciuitatis imago.

insuauis est nisi dissonum aliquid admistum sit, quo postea mollius ac iucundiùs in aures influat suauis ille concentus, qui ex diatessaron, diapente ac diapason exurgit. vt qui cupedias auidissimè liguriũt; voluptatis sensum in gustu nullum habent nisi coquus artificiose discum aliquem interiiciat acerbis aut subamaris condimentis refertum, quo degustato cætera multo grauiora percipiuntur: non aliter ac pictores ipsi; vt lux è tabula eminere videatur, atramento candorem circunquaque obducunt, (quoniam voluptatis ea vis est & natura vt sine aliquo sensu doloris insuauis sit ac perniciosa futura:) ita quoque necesse est improbum aliquem ciuem ac flagitiosum magistratus & imperia gerere, & in
B clarissima bonorum ciuium luce versari, vt virtutis splendor magis ac magis conspicuus videatur. cum enim infames, sordidi, indocti magistratus ac iudices aliquot, paucissimi tamen, vituperantur, qui virtutibus præstant, verissimis ac propriis laudibus cumulantur. Ac mihi quidem priscas fabulas intuenti videntur Græci veteres ea quæ de iustitia triplici disseruimus, commode significare, cum εὐνομίαν, ἐπιείκειαν, εἰρήνην, id est legem, æquitatem, & pacem Themidis filias appellant: legem enim arithmeticis rationibus conuenire diximus, æquitatem geometricis; pacem harmonicis quasi concordiæ nutricem, ac totius iustitiæ finem optimum. Quæ cum satis explicata sint, restat illud quod huius disputationis caput est, an geometricis iustitiæ legibus mundum hunc
C Deus opt. max. temperare videatur, vt quidem Plato putauit: ob id enim Rempublicam geometrica ratione moderari oportere iudicabat; vt diuinum illud exemplar in conformanda ciuitate sequeremur. At trium numerorum serie naturalem harmonicis rationibus aptam esse docuimus, & animæ facultates omnes ad harmoniæ concentum rectissime accommodari. Sed porro pergamus. nam si Plato propiùs admirabilem mundi fabricam intueretur, non prætermisisset illud quod in Timæo præcipue differendum erat, Deum scilicet mundi temperatorem sapientissimum materia & forma, quarum altera alterius ope sustentaretur, rerum omnium vniuersitatem coagmentasse: idque æqualium ac similium rationibus colligatis: mundus enim toti mate-
D riæ æqualis est, quippe qui vniuersa sinu amplissimo complectatur: formæ verò similis: vt harmonica proportio geometricam & arithmeticam in sese continet, alteri quidem æqualis, alteri verò similis. Neque enim Pythagoras hecatomben diis immolauit quod Hypotenusæ quadratum, vt plerique putant, duobus circa rectum angulum quadratis æqualem esse demonstrasset: sed quia duabus propositis figuris sui dissimilibus & inæqualibus tertiã inuenisset, quę alteri quidem æqualis, alteri verò similis esset: sic quoque immortale ac sempiternum laudis sacrificium præpotẽti Deo debemus, quod ex materia & forma mundum hunc alteri æqualem, alteri verò similem admirabili harmoniæ vinculo colligarit. æqualem quidem materiæ, vt nihil desit aut supersit: similem verò formæ illi sempiternæ quam in mente habuit sapientissi-

Dato triãgulo 3. simile detur 2. per 18. sexti. triangulo verò 3. detur æquale rectãgulum parallelogrãmum 1. per 42. primi. ε- rit rectangulũ 3. simile rectãgulo. 2. & æquale quadrãgulo 1.

6 Genes.cap 2. mus opifex priusquam opus illud fabricaret, vt est in libris originum [6]. Consimili sapientia motu rapido cœlestes orbes ab Ortu ad Occasum. ac rursus ab Occasu ad Ortum circumagi voluit: tertium item trepidationis participem vtriusque fecit. Ac siquis per singulas rerum naturas penetrare volet, animaduertet illã hærmoniæ vniuersitatis cohęrentiam & mirabilem colligationem, quæ singulis singula sic connectit, vt medium cum vtroque congruat extremo. illa verò cohærentia, nec arithmeticis rationibus, nec geometricis conuenit, sed solius musicæ propria est. nam concentus suauitas ex vocibus aptè temperatis existit: discrepantia verò cùm voces misceri non possunt. Itaque videre est terram ac tophum argillę & cretæ quasi medio quodam connecti, lapides inter B ac metalla marcasitas ex vtroque genere coalescere. stirpes item ac lapides coralliorum generi quod arborescit quasi medio quodam conglutinari. animantium verò ac stirpium media esse Zoophyta, quæ tametsi mouentur ac sentiunt, radicibus tamen hærent. rursus aquatilium ac terrestrium animantium media esse amphibia. volatilium & aquatilium medios esse pisces volatiles. hominis autem ac brutorum animantium medios simias ac cercopithecos videri: nisi Platoni assentiamur qui mulierem in bestiarum & hominum medio collocabat. bestiarum autem & angelorum vinculum est homo, qui mortalis simul & immortalis naturæ particeps cum vtroque societate quadam coniungitur. Est etiam ætheris regio media, quæ suppositam sibi animalem spirabilémque na- C turam & cœlestem regionem eadem complectitur affinitate. Et quemadmodum in recta musicæ modulatione esse aliquid oportet quod duriùs feriat aures, sine quo peritura sit cantus suauitas: ita quoque Deus bonorum ac malorum vim sic temperauit, vt vitia virtutibus opponeret: & monstra quædam in natura existere, orbiúmque lucentium deliquia fieri patitur: & rationes quasdam esse, quas Geometræ surdas vel potius ἀῤῥήτους appellant: vt mundi concentus suauior esset: & admirabilia Dei facta planius ac melius intelligerentur, quæ alioqui densissimis tenebris

7 Exod.cap.9. inuoluta delituissent. Itaque Deus ad Pharaonem, Excitaui [7] ego te, inquit, vt demonstrarem in te ipso potentiæ meæ vim ac decus, vt toto terrarum orbe gesta mea omnium vna commemoratione prædicarentur. D Hæc quidem ad rerum in Ægypto gestarum verissimam narrationem pertinent: sed latet sententia diuinior de Pharaone malorum omnium

8 Iob. cap.40. & Psal. 104. sæpius vocatur השתן rectissimè interpretatur Ezechiel cap.29. & 30. opifice ac parente, quem sacræ literæ verbo Leuiathan [8] significant: theologorum tamen omnium vna vox est. hunc humani generis aduersariũ omnium maximum Dei nutu, verbo, potestate coerceri. vim autem malorum omnium quam miramur & indignamur, & sine qua vis bonorũ nec esset, nec perciperetur, elementorum ac nubium cancellis cohiberi: supra verò nihil nisi sanctum & à sordibus ac scelere purum manare, vt exigua illa malorum labes multo plus profutura sit quàm nocitura. rectissimè enim August. qui Deum immortalem vllum mali dedecus perpessurum negat, nisi maius bonum consequi certo sciret. Quemadmodum igitur ex vocibus acutis & grauibus suauis concentus efficitur: sic etiam

etiam ex vitiis ac virtutibus, ex elementis ac cælestium orbium conuersionibus inter se discrepantibus, rerúmq; omniũ contagione & antipathia vinculo nunquã dissolubili colligatarum consensu, harmonia mundi totius partiúmque singularum concors existit. Res item publica bene constituta bonorum ac improborum ciuium, potentium ac tenuium, sapientium ac stultorum, robustorum ac imbecilium, mediis ordinibus vsquequaque interiectis, qui summos infimis, omnes omnibus coniungãt, mirabili ciuium vniuersorum discordi concordia coalescit: sic tamẽ vt bona malis sint vbique potentiora: vt mirabili prudentia sapientissimus ille rerum omnium opifex ac mundi procurator sempiterna lege
B lege sanxit. Et quemadmodum ipse incredibili quadam vi ac potestate præditus angelis imperat: sic etiam angeli hominibus, homines belluis, anima corpori, mas fœminæ, ratio cupiditati, & optimum quicque imperandi potestate deteriora continet, vt omnia rectissimis ac legitimis imperiis colligatione quadam potestatum omnium coerceantur. Quod igitur vnitas est in numeris, mens in animæ facultatibus centrum in circulo: itidem in mundo rex ille potentissimus vnitate simplex, natura impartibilis, puritate sanctissimus, supra cælestium orbium fabricam altissimo interuallo remotus, spirabilem hanc regionem cum cælesti ac intelligibili copulans, mundum triplicem suauissimo concordiæ ac modulationis concentu admirabili colligatum, cura qua-
C dam secura ab interitu seruat: cuius ad exemplar optimus quisque princeps, qui Rempublicam non modò saluam, sed etiam honestam ac beatam fore sperat, sese comparabit.

FINIS.

Lugduni, Impensis Jacobi du Puys.

Typographus Candido Lectori.

Cum ad nos D. Bodinus hoc exemplar excudendum misisset, multis subductis lineis, quod eius describendi per otiũ non licuisset, instantibus nundinibus hoc vti coacti sumus, vnde plura nos prætermisisse non dubitamus, vt plerunque nostrum est dormitare. Curauimus tamen vt Obmissa colligerentur, quæ hoc postremo loco (vt solemus) adscribenda duximus, quo fidem nostram & diligentiam adhibitam testatam faceremus. Vale & ignosce. Aliquando meliora (Deo fauente) dabimus.

PRIOR NVMERVS PAGINAM DESIGNAT literæ A.B.C.D. locum eiusdem, at numerus postremus lineam proximè literam sequentem.

f.3. C.2.lege Obruta. f.13.B.3.lege quæ.D.5.lege constituto. f.14.D.2.lege primam omnium. f.17.D.10.lege repudiatam f.18.B.4.lege.subiicit hæc verba, sine causa repudiatam esse. f.21.A.4.lege Turquetum. f.23.D.7.lege paternæ 30.B.8.lege adoptarat 32.C.2.lege reiecit 33.A.3.lege metiuntur 34.D.11. lege idem fecerunt. 36.B.6. lege cinædo *pro puero meritorio* .C.lege immerentes seruos. D.5.lege statua Ptolemæi 37.B.4. lege liberis hominibus, libertatem verò seruis 39.C.3. lege fundari 49.B.9. lege aratro dicta est, 51.C.10. lege omnium maximè 60.C.8. lege consentientis 64.A.7. lege Marcarum, B.7.lege Pennus. 66.B.9. lege clientes. 87.C.3. lege Sũmam 89.A.6. lege vt ius 93.C.11.lege iuramus &c.Sub occasum. 95.D.2. lege columna 108.A.3.lege Esse sat est 111.A.in marg. lege Tritemius, eod.D.5.lege Clodoueo 116.B.9. lege respondit 118.A.9. lege ex patronis. 132.D.6. lege Germaniam 139.B.7.lege ad incendia Rerumpub.commouenda. 154.D.2. lege Illas quidem leges 156.A.8.lege admoneri 157.D.5.lege à patre patrato.Ibid.11.lege præter vnum. 163.B.7. lege Armoricorum 164.C.6. lege eius rei cognitio 165.D. 9. lege vel potius veneficium. 181.C.5.lege auro splendenti, eod.D.in marg.lege du Halliant. 198 .D.4.lege designauit 218.D.2.lege imperium 223.D.3. lege Lotharingiæ dux. 224.C.9. lege consensu 230.A.5. lege abdicaret 260.A.2. lege Goueanus. 264. D.2. lege Geneuæ 329.D.7 . lege quæ conuiuia. 341.C.4. lege iudicibus. 342.C.3.lege posterioris 346.D.1.lege traieci.Nostri reges. 350.D.9.lege ciuicas 362 A.7. lege sacrum ordinem 367.A.5. lege Sabini 372.B.3. lege luxu diffluenti 375.A.3. lege Iouius 377.A.3. lege Pompeij ac Lepidi 378.C.6. lege legibus definito 380.B 8. lege originem habuerunt. 383.D.6. lege grauiter ferunt. 386.B.11.lege tutores verò 388.B. 7. lege inuentus est 390. A. 8. lege. rege capto 391. C. 4. lege Polonorum 394. D. 9. lege testatum habemus 397.A. 3. lege eos errare 398. A. 9. lege partibus 410. C. 1. lege conuersiones 460. D. 9. lege animaduerteret 461.D.1. lege irrogare 468.A.10. lege improbi. 475.D.2.lege Batauos, Item.vers. 8. lege vt victus 484.C.8. lege templo sancitum 500.C.4. lege constituantur.Item vers.8.lege originem. 506.C. 10. lege docet 510.C.5.lege religionum metu 514.A.8. lege amantissimos 521.C.8. lege suscepta 522.A.7. lege incredibilem 526.A.9. lege soluendi necessitas 548.C. 4.lege triginta 577.A.10. lege ex liberis 621.D.10. lege albo pariete 622.C.10.lege Claudio 670.C.6.lege subditis 671.C.8.lege sacellum ibid.D.7.lege, sineret. 695.D.1 lege perferri 713.B.7. lege societates 734.A.6.lege monarchia 749.D.12.lege conuiuarum 759, D.1.lege ætatis 761.C.8. lege Papinianus 9. lege Caracalla.

RERVM, VERBORVM ET SENTENTIARVM QVÆ HOC DE Repub. opere habentur, Index

NVMERVS PAGINAM, LITERA LOCVM, HAEC AVTEM nota ¶ sententiam, regulam iuris aut summam designat.

Cogita-

Deiotari

E

Filij

G

H

Heliogabali

Igno-

M

Mili-

Iura

O

P

Popu-

Religio

aaaa

Vbi de

T

V

LAVS DEO.

HEID
ALEXA
RVBE